

ΧΡΗΣΤΟΥ Γ. ΕΞΑΡΧΟΥ

ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ

Η ΦΟΥΡΚΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ (ΙΣΤΟΡΙΑ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ)

«Παρακαλώ σε, σταυραετέ, για χαμηλώσου λίγο
και δος μου τις φτερούγες σου και πάρε με μαζί σου
πάρε με επάνω στα βουνά, τι θα με φάει ο κάμπος.»

Κ. Κρυστάλλης

**Β' ΕΚΔΟΣΗ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007**

Διεύθυνση του συγγραφέα:
Κασσάνδρου 85
546 33 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 282 320
της Φούρκας τηλ. 26550 41248 (κοινοτικό).

Απαγορεύεται η μερική ή ολική δημοσίευση κειμένων και φωτογραφιών,
χωρίς τη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

Σημ.: Οι 160 θαυμάσιες φωτογραφίες, παλιές και σύγχρονες, κοσμούν το βιβλίο. «Μια εικόνα
αξίζει όσο χίλιες λέξεις». Λένε οι κινέζοι.

Σχεδιασμός - σελιδοποίηση - εκτύπωση
 Εκτυπωτική Εκδοτική Ηπείρου
Π. Μπούρης - Π. Στράτος Ο.Ε.

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
με ευλάβεια και ευγνωμοσύνη
στην ιερή μνήμη των προσφιλών
γονιών μου: ΓΕΩΡΓΙΟΥ και ΑΘΗΝΑΣ

*Στις 29/12/1989 βραβεύτηκε απ' την Ακαδημία Αθηνών με Έπαινο
και Βραβείο 200 χιλ. δραχμών.*

Χ.Γ.Ε.

Γενική άποψη της Φοίρκας (Αεροφωτογραφία).

Ευχαριστήριο προς τον συγγραφέα

Πέρασαν 20 ολόκληρα χρόνια από τότε που πήραμε κάποιοι λίγοι τυχεροί στα χέρια μας, το βραβευμένο από την Ακαδημία Αθηνών (29-12-1989), βιβλίο: «Η Φούρκα της Ηπείρου (Ιστορία – Λαογραφία)», του αξιοσέβαστου συγχωριανού μας κ. Χρήστου Γ. Εξάρχου.

Το βιβλίο αυτό, αποτελεί έργο ζωής για τον ίδιο, μια που αφιέρωσε 50 ολόκληρα χρόνια για την συλλογή των πολύτιμων και μοναδικών πληροφοριών που περιέχονται σε αυτό. Και για την Φούρκα, αποτελεί κειμήλιο ξεχωριστής αξίας, μια που καταγράφει, διασώζει και διαδίδει την ιστορία, την παράδοση, τα ήθη και τα έθιμά της.

Η ψυχική και πνευματική μεγαλοσύνη του συγγραφέα, που πλημμυρισμένος από μοναδικά αισθήματα αγάπης για το χωριό του, τη Φούρκα, και τους Φουρκιώτες καθώς και η αναγκαιότητα να υπάρχει πλέον το έργο αυτό στα χέρια κάθε Φουρκιώτη (μικρού ή μεγάλου) όπου γης, κατέστησαν ώριμες τις συνθήκες για την επανέκδοσή του, με μοναδικό όρο και σκοπό, όπως ο συγγραφέας μας όρισε: «Με τα χρήματα που θα μαζέψετε από τις πωλήσεις του βιβλίου μου, να κάνετε στον Προφήτη Ηλία το άγαλμα της Γυναίκας της Πίνδου».

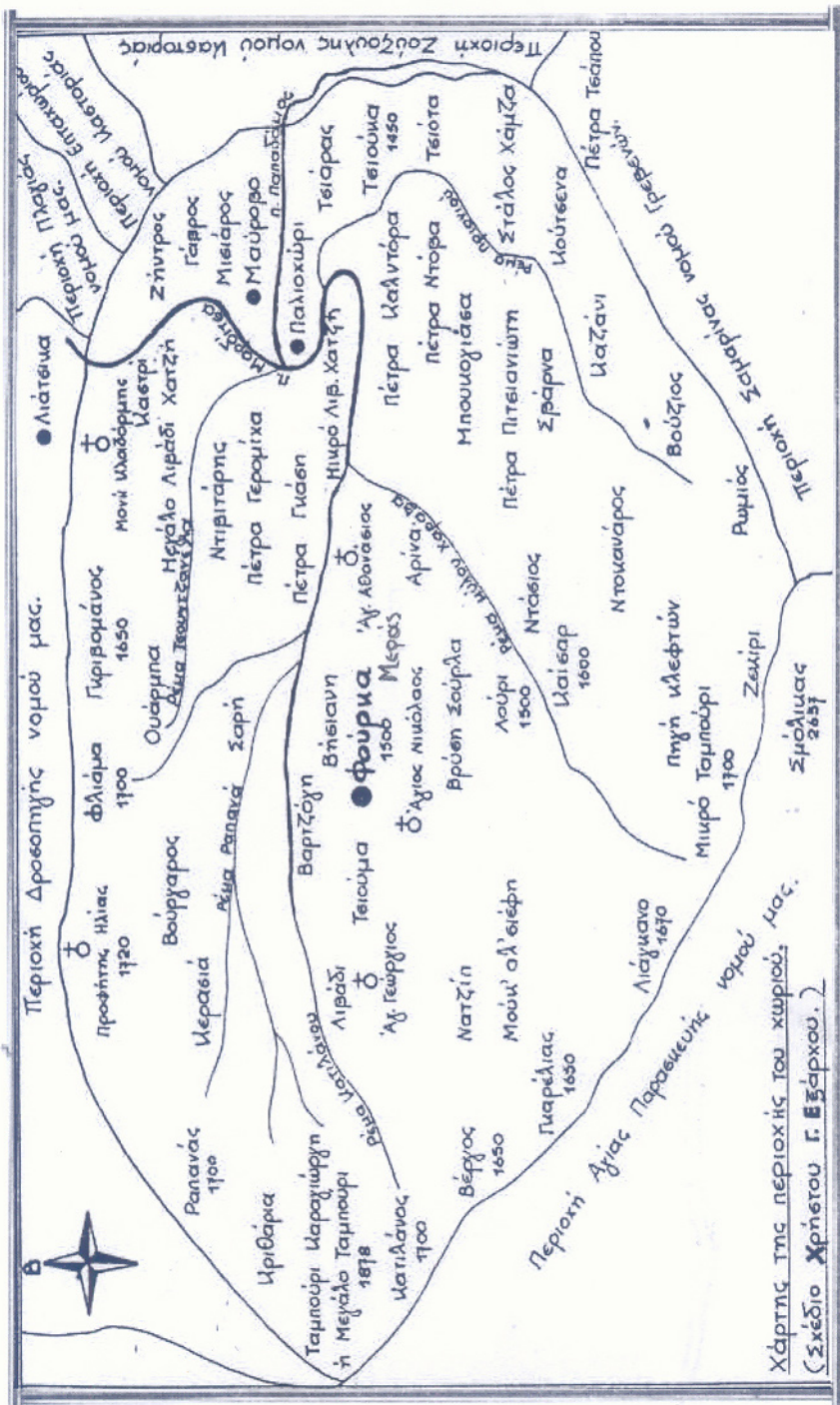
Τα λόγια αυτά τα είπε με μεγάλη συγκίνηση σε μέλη της Κοινοτικής Αρχής και του Δ.Σ. του Πολιτιστικού και Εξωραϊστικού Συλλόγου Φούρκας Κόνιτσας «ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΛΑΔΟΡΜΗ» που στη συνέχεια οι δυο αυτοί φορείς, αναλάβαμε την ηθική υποχρέωση, τιμή και χαρά, για τα περαιτέρω. Συγχαρητήρια αξίζουν στην Κοινοτική Αρχή που με κονδύλιό της κάλυψε τα έξοδα της επανέκδοσης, καθώς επίσης και σε εκείνα τα άτομα που επιφορτίστηκαν – προσωπικά – στις πλάτες τους, το βαρύ αλλά ευχάριστο φορτίο που απαιτείται για να φτάσει στο τέλος της μια τέτοια προσπάθεια.

Η χαρά που νοιώθουμε όσοι αναλάβαμε αυτή την ευθύνη, είναι μεγάλη, μια που το τελικό όφελος θα είναι διπλό: α) δημιουργία του αγάλματος της Γυναίκας της Πίνδου και β) διάδοση – διάσωση του πολιτισμού της Φούρκας, που με μοναδικό τρόπο αναδεικνύεται μέσα από το βιβλίο αυτό.

Σεβαστέ και αγαπητέ μας Χρήστο, η Φούρκα σε ευχαριστεί και σου είναι παντοτινά ευγνώμων.

Το Κοινοτικό Συμβούλιο Φούρκας και το Δ.Σ. του Πολιτιστικού και Εξωραϊστικού Συλλόγου Φούρκας Κόνιτσας «Παναγία Κλαδόρμη».

Ιούνιος 2007

Χάρτης της περιοχής του χωριού μας.
(Σχέδιο Χρήστου Γ. Ξέρκου.)

Πρόλογος.

Απ' τ' άγουρα κι ανέμελα ακόμα παιδικά μου χρόνια, αγαπούσα το χωριό μου κι έπαιρνα ενεργό μέρος σ' όλες τις εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής (βαφτίσια, αρραβώνες, γάμους, γιορτές, γλέντια, πανηγύρια, αλλά και σε κηδείες ακόμα).

Τραγούδησα, χόρευα κι έκλαψα με τους χωριανούς μου. Πόνεσα και χάρηκα μαζί τους. Όλα αυτά τα έζησα, τα είδα και τ' άκουσα μια ολάκερη ζωή. Ανέπνευσα και αναπνέω τον μυροβόλο και ζωογόνο αέρα της θρυλικής Πίνδου.

Πολλές φορές, από μικρός ακόμα, αλλά και τώρα επισκέφτηκα περπατώντας, γιατί βαστάνε ακόμα τα κότσια μου (πόδια), διανυχτέρευσα, πλησίασα, μελέτησα και ψηλάφησα με τα χέρια μου άφοβα και φωτογράφισα, όχι μόνο τα έμψυχα (ως και τα μυρμήγκια και τα σκουλήκια), αλλά και τα άψυχα πλάσματα (ως το χορταράκι και το μπακαλάκι = βοτσαλάκι). Ακόμα και άγριο αρκουδάκι και πετούμενα.

Σ' αυτόν τον ευλογημένο τόπο πρωτοείδα το φως της ημέρας κι ένιωσα το σκοτάδι της νύχτας ν' απλώνεται μαγευτικό μέσα στο σπίτι των γονιών μου, όπου έζησα τις πρώτες μου χαρές και λύπες και πρωτοέπειζα με τους συνομήλικους της γειτονιάς μου.

Άκουσα τα γλυκοκελαδήματα των πουλιών, τα κουδονίσματα των γιδοπρο-βάτων και των γελαδικών, τα βελάσματα των γιδοπροβάτων και τα μουγκρίσματα των γελαδικών, τα γανγίσματα των σκυλιών, τα σφυρίγματα και τους σάλαγους (ε! ε!) και τις γλυκότητες φλογέρες των τζιμποπαναράιων, τα χρεμετίσματα των αλογοφόρων και μουλαριών, το θρόισμα των φύλλων των δέντρων και τον φλοίσβο των νερών, ακόμα και τα ουρλιάσματα των λύκων.

Δέθηκα κοινωνικά μ' όλους τους συντοπίτες μου, άντρες και γυναίκες, ακόμα και με τους ξωμάχους (εργάτες, γεωργοκτηνοτρόφους). Άκουσα τις χαρές και τα βάσανά τους. Πλησίασα και τους κοντοχωρίτες και κάθε περαστικό.

Έγινα φίλος με τα ζώα, τα δέντρα και το χώμα των χωραφιών που το πότισα με τον ιδρώτα του προσώπου μου. Θαμπώθηκα από τα πολύχρωμα ευωδιαστά αγριολούλουδα. Μέθυσα απ' το άρωμα της χλόης και των θάμνων.

Κυνήγησα τους τζίντζιρες (χρυσοκάνθαρους), τις λεπτεπίλεπτες πολύχρωμες πεταλούδες και τις γοργότερες νυχτερίδες. Μου έγιναν βιώματα, εμπειρίες!

Όλα αυτά με έκαναν να τρέφω για το γενέθλιο χωριό μου μια φλογισμένη αγάπη, που βγαίνει από τα μύχια της ψυχής μου και τα φυλλοκάρδια μου, γι' αυτό και δεν μεταδημότευσα.

Στηρίχτηκα όχι μόνον στα βιώματά μου και τις αναμνήσεις μου, αλλά και σε αξιόπιστα στοιχεία ιστορικών δεδομένων και έκανα διασταύρωση των γραπτών και προφορικών πηγών, για να εξακριβώσω την αλήθεια.

Ευτυχώς πρόλαβα πολλούς γεροντότερους άντρες και γυναίκες του χωριού μου, ακόμα και κοντοχωρίτες, πριν φύγουν για τ' αγύριστο ταξίδι και μου έδωσαν πολλές γραπτές και προφορικές ιστορικολαογραφικές πληροφορίες, οι περισσότερες από πρώτο χέρι.

Πριν από 50 ολόκληρα χρόνια άρχισα την έρευνα, τη συγκέντρωση, κατάταξη και την καταγραφή του πλουσιότατου και τόσο παραδοσιακού ιστορικολαογραφικού αυτού υλικού. Γύρισα παντού όπου υπάρχουν συντοπίτες μου και στις πολύ μα-

κρινές αποστάσεις και στο εξωτερικό ακόμα ως τη Νέα Ζηλανδία αλληλογράφησα μαζί τους. Εργασία χρονοβόρα και κοπιαστική, αλλά και πολλή δαπανηρή.

Ο σκοπός του έργου μου δεν είναι κερδοσκοπικός, αλλ' ούτε επιδεικτικός και δεν επιδιώκω να δρέψω δάφνες και περγαμηνές και αξιώματα, γιατί αρκετές ηθικές και υλικές αμοιβές μου απένειμε η Πολιτεία στη στρατιωτική και διδασκαλική σταδιοδρομία μου, αλλά και ως συνταξιούχο ακόμα. Αλλ' ούτε και να γίνει η Φούρκα πασίγνωστη, γιατί είναι σ' όλη την Οικουμένη γνωστή από τους Εθνικούς Αγώνες και τις περιφανείς της νίκες του 1940, κι από την καθιέρωση της τοπικής Εθνικής επετείου της 20ης Ιουλίου, από το έτος 1976 (Γιορτή της Γυναίκας της Πίνδου) (Π.Δ. 447/1976).

Ακόμα είναι και πασίγνωστη από τις γραπτές διαφημίσεις και προβολές μου, σε όλα τα μαζικά μέσα ενημέρωσης (τύπος, ραδιόφωνο, τηλεόραση). Στον τύπο από το έτος 1935 ως τα σήμερα και θα εξακολουθήσω.

Βασικός και μοναδικός στόχος μου είναι:

1. Η διάσωση κι αμόλυντη διαφύλαξη του πολύτιμου ιστορικού θησαυρού, των παρθένων και πλούσιων πατροπαράδοτων ηθών και εθίμων (από την εγκυμοσύνη ως το θάνατο και από 1 Γενάρη έως την 31 Δεκέμβρη), παραδόσεων, θρύλων, παραμυθιών, λαϊκής σοφίας, προλήψεων, δεισιδαιμονιών, αιγιμάτων, ανεκδότην, λαϊκής τέχνης, πρακτικής ιατρικής, των αγνών και αθάνατων δημοτικών τραγουδιών, των γνήσιων και λεβέντικων τοπικών Εθνικών χορών και στολών του χωριού μας, από τον παμφάγο χρόνο, να τα γλιτώσουμε από τη λησμονιά, από τη σύγχρονη κι αλματώδη ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας, της σημερινής μοντέρνας ζωής και του σνομπισμού (ξενομανίας -των ξενόφερτων τραγουδιών και χορών και της ξενόφερτης μουσικής και ενδυμασίας των πόλεων), που φροντίζουν να τα νοθεύσουν και να τ' αφανίσουν ολότελα. Αλλά προσθέτω ακόμη «Ο,τι άπαξ ευρέθη, εδοκιμάσθη και ενεκρίθη υπό του λαού, δεν εγκαταλείπεται ευκόλως».

2. Άλλος σπουδαίος λόγος είναι: Η διάδοση και παράδοση του πλούσιου αυτού υλικού στα παιδιά μας και στα παιδιά των παιδιών μας και στις ερχόμενες γενεές. Είναι χρέος μας, γιατί όλα αυτά αποτελούν τις ρίζες της φυλής μας. Μόνον έτσι θ' αγαπήσουν το μαγευτικό χωριό μας!

Όπως ειπώθηκε: «Σπουδάζουμε την ιστορία των ξένων χωρών κι αγνοούμε την πλούσια τοπική ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας μας, εκεί που γεννηθήκαμε, μεγαλώσαμε και ζούμε. Η άγνοια όμως αυτή προσβάλλει την Εθνική μας αξιοπρέπεια».

3. Να ικανοποιήσω μια προσωπική μου φλογερή επιθυμία για τη Γενέτειρά μου. «Ν' αφήσω κι εγώ κάτι ενεργητικό στο διάβα της ζωής μου».

Εδώ θα ήταν μεγάλη και ουσιαστική παράλειψή μου, αν δεν ανέφερα ότι, ο πρώτος που εξέδωσε βιβλίο με τίτλο: «Ιστορία του χωριού Φούρκα της Ηπείρου» Κοζάνη 1933, είναι ο αείμνηστος χωριανός μου συνάδελφος και έπειτα αυτοδίδακτος καθηγητής φιλολογίας και γαλλικών Γεώργιος Κ. Τσιούμης, από όπου πήρα πολλά ιστορικά στοιχεία. Σήμερα όμως, δυστυχώς, το βιβλίο αυτό είναι σπάνιο. Περιγράφει τα ιστορικά γεγονότα του χωριού μας από την εποχή της Ρωμαιοκρατίας ως το έτος 1933.

Δεν αναφέρει όμως για την Μικρασιατική εκστρατεία, καθώς και για τους θυσιασθέντες Φουρκιώτες όλων των αγώνων του Έθνους μας ως το 1933. Δικαι-

ολογημένα βέβαια για τα μετά από το 1933 σημαντικά ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν. Αλλά η προσφορά του αυτή ήταν αξιόλογη, αντικειμενική και αποτελεσματική. Για μένα υπήρξε το ερέθισμα, γιατί ακολούθησα το φωτεινό παράδειγμά του! Ό,τι κρίνω απαραίτητο απ' όλα τα παραπάνω στοιχεία, σημειώνω την πηγή: Απ' το βιβλίο του τάδε σελ.... ή αυτό μου το διηγήθηκε ο τάδε...

Νομίζω ότι πάσχισα να παρουσιάσω μια δουλειά καλή, ολοκληρωμένη και ανώτερη από τις δυνάμεις ενός μόνου ανθρώπου. Κάθε καλοπροαίρετη, καλόπιστη, ακριβοδίκαιη και αντικειμενική κριτική, θα μου είναι καλώςδεχτη! Όχι όμως πολεμική. «Ο καλός κριτής πρέπει, όχι από τα παραλειπόμενα να κρίνει τους συγγραφείς, αλλά από τα γραφόμενα» Πολύβιος.

Διατυπώνω δε την ευχή, όπως οι ερχόμενες γενεές συμπληρώσουν το έργο μου αυτό, μια που έχουμε πολλούς διανοούμενους στο χωριό μας. Να γίνουν μελετητές και συνεχιστές του.

Τέλος, ευχαριστώ θερμά κι εδώ, όλους καθώς και τη σύζυγό μου Ευανθία για τις πολυτιμες πληροφορίες τους και πιστεύω ότι το πόνημά μου αυτό, που είναι γραμμένο χωρίς πολυλογίες και φιλοσοφίες, αλλά σε απλή δημοτική γλώσσα και με το μονοτονικό σύστημα γραφής, θα διαβαστεί απ' όλους τους συντοπίτες μου του εσωτερικού και εξωτερικού, κι από τους συναδέλφους μου και φίλους μου. Τα στοιχεία, που στο βιβλίο μου παραθέτω, αναφέρονται μέχρι το Δεκέμβριο του 1986.

Ο συγγραφέας
ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΕΞΑΡΧΟΥ

Δύο λόγια του συγγραφέα για την Β' έκδοση του βιβλίου

Ο Πολιτιστικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Φούρκας Κόνιτσας «Παναγία Κλαδόρμη» και το Κοινοτικό Συμβούλιο Φούρκας, μου ζήτησαν την επανέκδοση του βιβλίου μου με τίτλο «Η Φούρκα της Ηπείρου (Ιστορία – Λαογραφία)» που εκδόθηκε το 1987 και βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών στις 29 Δεκεμβρίου 1989. Με αποκλειστικό σκοπό, τα έσοδα που θα συγκεντρωθούν από τις πωλήσεις του να διατεθούν για την κατασκευή του αγάλματος της «Γυναίκας της Πίνδου» το οποίο και θα τοποθετηθεί στο ύψωμα Προφήτης Ηλίας Φούρκας (1719 μ. υψόμ.) όπου βρίσκεται το μνημείο των πεσόντων ηρώων κατά την εισβολή των Ιταλών, στον πόλεμο του 1940 και οι προτομές των ηρώων αξιωματικών, υπολοχαγού Αλέξανδρου Διάκου, που έπεσε στο ύψωμα Τσούκα Φούρκας (1450 μ. υψόμ.) ως ο πρώτος Έλληνας αξιωματικός που σκοτώθηκε σε αυτόν τον πόλεμο στις 1-11-1940 και του συνταγματάρχη Κων/νου Λαβάκη, που τραυματίστηκε στον Προφήτη Ηλία στις 2-11-1940.

Δέχθηκα με υπερβολική χαρά και ενθουσιασμό την υπέρ πίστεως και πατρίδας έμπνευσή τους. Δεν αμφιβάλω και πιστεύω ότι το εγχείρημα αυτό θα έχει χρηστή διαχείριση και άξια αποτελέσματα.

Χ.Γ.Ε.
Ιούνιος 2007

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΦΟΥΡΚΑΣ:

1. Όπως μαρτυρούν οι ιστορικές τοποθεσίες και η παράδοση του χωριού μας, οι πρώτοι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν εδώ επί Ρωμαιοκρατίας.
2. Το 1200 μ.Χ. πιθανόν να πρωτοχτίστηκε το Μοναστήρι.
3. Το 1806 χτίζεται το σαραί του Μπουσδογάνη, ύστερα από εντολή του Αλή πασά.
4. Στις 30.10.1912 αναχωρεί ο τουρκικός σταθμός χωροφυλακής για Κόνιτσα, λόγω της νικηφόρου προέλασης του ελληνικού στρατού απ' τα Γρεβενά.
5. Απ' τις αρχές Νοεμβρίου 1912 ως την απελευθέρωση των Ιωαννίνων (21.2.1913) όλοι οι κάτοικοι οπλίζονται, από τα Τρίκαλα, επαναστατούν κατά των Τούρκων του Κερασόβου και φρουρούν την κορυφογραμμή Βέργου.
6. Στις 20.1.1913 γίνεται η κατάληψη του χωριού από τον ελληνικό στρατό.
7. Στις 25.1.1917 καταλήφθηκε από το γαλλικό συμμαχικό στρατό και στις 10 Αυγούστου απ' τον ιταλικό.
8. Στις 19.12.1918 (Φ.Ε.Κ. 1239, τεύχος Α', 1918) αναγνωρίζεται σαν έδρα κοινότητας.
9. Τον Ιούλιο του 1926 αποκτά τηλεφωνική επικοινωνία με την Κόνιτσα.
10. Στις 31.10.1940, ημέρα Πέμπτη απόγευμα, μπαίνουν οι Ιταλοί σαν κατακτητές. Την μεθεπόμενη τους διώχνουμε και λευτερονόμαστε.
11. Στις 4.7.1944, ημέρα Τετάρτη πρωί, περνούν απ' το χωριό οι Γερμανοί, μας καίνε και φεύγουν την ίδια μέρα.
12. Στις 10.8.1948 γίνεται ο εκπατρισμός των κατοίκων και το Μάη του 1950 ο επαναπατρισμός.
13. Το καλοκαίρι του 1957 κατασκευάστηκε το κοινοτικό υδραγωγείο.
14. Τον Αύγουστο του 1958 πρωτοήρθε αυτοκίνητο.
15. Το καλοκαίρι του 1972 έγινε η ηλεκτρική εγκατάσταση και στις 18.10.1973 άναψαν τα ηλεκτρικά φώτα.
16. Το 1974 γίνεται η εγκατάσταση βροχόμετρου, από το κέντρο συλλογής στοιχείων του περιβάλλοντος της Δ.Ε.Η.
17. Τον Αύγουστο του 1980 αρχίζει η κατασκευή εσωτερικού δικτύου ύδρευσης (υδροδότηση σ' όλα τα σπίτια) και ολοκληρώνεται το 1981.
18. Το 1984-86 ολοκληρώνεται, σχεδόν, η αποχέτευση, η διάνοιξη και τιμεντόστρωση των κεντρικών δρόμων.
19. Το Σεπτέμβριο 1986 άρχισε η διάνοιξη του αγροτικού δρόμου για το Μοναστήρι.

Γεωγραφικά στοιχεία - Ανθρωπογεωγραφία:

«Μηδεὶς ἀγεωγράφῃος εἰσὶτω» Πλάτων.

«Δια της Γεωγραφίας καθίσταται η Ιστορία φωταγωγημένος χάρτης... είναι η βάση... της Ιστορίας» Herder.

Θέση: Το χωριό μου βρίσκεται στο βορειοανατολικότερο μέρος του νομού Ιωαννίνων, του διαμερίσματος Ηπείρου, στα σύνορα της Δυτικής Μακεδονίας. Είναι χτισμένο στη βορειοανατολική πλευρά του θεόρατου, μυθικού

και πάντα ασπρομάλλη Σμόλικα, υψ. 2.637 μ., που ανήκει στο ορεινό συγκρότημα της θρυλικής Πίνδου. Δυτικά του υπάρχει η μυθική δρακολίμνή του. Είναι το δεύτερο βουνό, σε ύψος, μετά τον Όλυμπο, (υψ. 2.916 μ.).

1. Βόρεια άποψη του Σμόλικα με τα αιώνια χιόνια. (υψ. 2637 μ.)

Χτισμένο αμφιθεατρικά στους πρόποδες της κορυφογραμμής «Βέργος» σε υψόμετρο 1.500 μ. (το δυτικότερο σπίτι βρίσκεται σε υψόμετρο 1.450 μ.), είναι το μόνο ψηλότερο χωριό απ' όλα τα βλαχοχώρια του Γράμμου και της ανατολικής και νότιας Πίνδου (Σμόλικα) που κατοικείται μόνιμα, χειμώνα και καλοκαίρι. Θεωρείται σαν το ψηλότερο κατοικημένο χωριό της Ελλάδας και των Βαλκανίων.

Απλώνεται σε μια ηλιόλουστη, κατάφυτη, γραφική, πανοραμική, μαγευτική και ομαλή τοποθεσία. Είναι ορεινό και πέτρινο χωριό. Πρόκειται για ένα πραγματικό, φυσικό, Αλπικό τοπίο. **Είναι η Ελβετία της Ελλάδος! Το στολίδι του Σμόλικα!**

Μόνο ο κορυφαίος ερμηνευτής και τραγουδιστής του βουνού και της στάνης, του χωριού και της ξενιτιάς, ο Κώστας Κρυστάλλης, θα μπορούσε να περιγράψει τις τόσες ομορφιές του!

Διοικητική υπαγωγή:

Διοικητικά υπάγεται στην Επαρχία Κόνιτσας και στο νομό Ιωαννίνων

2. Η Δρακόλιμνη του Σμόλικα (υψ. 2160 μ. διαστάσεις: 120×60×4 μ.).

και στρατολογικά, στο ομώνυμο Στρατολογικό Γραφείο.

Συγκοινωνιακά υπάγεται στο ΚΤΕΛ (Κοινό Ταμείο Εισπράξεων Λεωφορείων) Ιωαννίνων, εξυπηρετείται όμως τρεις φορές την εβδομάδα (Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή) από την Κόνιτσα.

Εκκλησιαστικά, ανήκει στην Ιερά Μητρόπολη Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής και Κόνιτσας, με έδρα το Δελβινάκι.

Εκπαιδευτικά, δικαστικά, αγρονομικά, δασικά, ταμειακά, φορολογικά, γεωργικά, κτηνοτροφικά, τραπεζικά, υδρευτικά και ηλεκτροφωτιστικά, υπάγεται στις ειδικές υπηρεσίες ή οργανισμούς που εδρεύουν στην Κόνιτσα.

Ιατρικά, ανήκει στο Αγροτικό Ιατρείο και Υγειονομικό Σταθμό Κερασόβου (Αγίας Παρασκευής), που εκτός από γιατρό, έχουν νοσοκόμα και μαία. Εξυπηρετείται από το ιατρικό προσωπικό τους κάθε 15θήμερο και όταν παραστεί ανάγκη.

Ταχυδρομικά, εξυπηρετείται απ' τα ΕΛ.ΤΑ (Ελληνικά Ταχυδρομεία) Αγίας Παρασκευής, με ταχυδρόμο (αγροτικό διανομέα), τρεις φορές την εβδομάδα (Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή).

Τηλεπικοινωνιακά, ανήκει στον Ο.Τ.Ε. (Οργανισμό Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας) Αγίας Παρασκευής. Επικοινωνεί με το αυτόματο κοινοτικό τηλέφωνο (αριθ. 0655/41.248). Πρωτοσυνδέθηκε τηλεφωνικά το 1926.

Αστυνομικά και αγορανομικά υπάγεται, επίσης, στο Σταθμό Χωροφυλακής Αγίας Παρασκευής και στο Αστυνομικό Τμήμα Ασφαλείας (Α.Τ.Α.) Πυρσόγιαννης. Ως το 1940, στο χωριό μας λειτουργούσε και θερινό φυλάκιο χωροφυλακής, απ' το μήνα Μάη ως τον Οκτώβρη.

3. Εκδρομή Φουρκιωτών στην κορυφή του Σμόλικα (23.7.1936). Διακρίνονται από αριστερά καθιστοί: Βασίλης Κωτέλης κτηνοτρόφος οδηγός, Ερρίκος Μόκας, Αδάμος Ταμπούρης, Γεώργιος Παπακόστας. Όρθιοι: Κων/ντίνος Σουφλήρης, Χρήστος Εζάρχου, Ιωάννης Οικονομίδης, Κων/ντίνος Ν. Μόκας, Χαρίλαος Ν. Μόκας, Κων/ντίνος Οικονομίδης, Απόστολος Βερτόδουλος (Γιαννιώτης), Ευθύμιος Δ. Κρεμιώτης, Ανδρέας Σιδέρης.

Σύνορα: Βόρεια συνορεύει με το χωριό Δροσοπηγή (Κάντσικο), νότια με τη Σαμαρίνα, ανατολικά με τη Ζούζουλη και το Επταχώρι (Μπουρμπουτσκό), δυτικά με την Αγία Παρασκευή και βορειοανατολικά με την Πλαγιά (Ζέρμα). Απέχει από το καθένα 6 -12 χλμ. Απ' τον Εθνικό δημόσιο δρόμο Κόνιτσας - Νεάπολης απέχει 22 χλμ., από την Κόνιτσα 48 χλμ., απ' τα Γιάννινα 111 χλμ., απ' τη Θεσ/νίκη 300 χλμ. κι απ' τα Ελληνοαλβανικά σύνορα 20 χλμ. περίπου.

Σχήμα: Έχει σχήμα ορθογώνιο.

Έχει έκταση 28 χιλ. περίπου στρέμματα ή 28 τετραγωνικά χλμ. Απ' αυτά, τα 15 χιλ. έχουν παρακρατηθεί από το 1934 από την κοινότητά μας με το νόμο 4173/29 και τα υπόλοιπα ανήκουν στο δημόσιο. Ο νόμος αυτός ισχύει μόνο για την Ήπειρο.

Η απόσταση απ' το βορειότερο ως το νοτιότερο σημείο είναι 14 χλμ. (3,5 ώρες πεζοπορία) κι απ' το ανατολικότερο ως το δυτικότερο 16 χλμ. (4 ώρες).

Επί τουρκοκρατίας καλλιεργούνταν 20 χιλ. στρέμματα. Σήμερα καλλιεργούνται μόνο 40 στρέμματα ξηρικό τριφύλλι, για την πάχυνση ζώων. Τα υπόλοιπα είναι δασική έκταση, βοσκοτόπια (κοινές βοσκές), ιδιωτικά λιβάδια, κατοικημένοι χώροι, νερά, δρόμοι, γκρεμοί, λίσβες, κηπευτική γη και αγραναπαύσεις.

4. Ο ταχυδρόμος Σταύρος Νούσης (Σουλιώτης), που εξυπηρετούσε πεζός στην περιοχή μας 7 χωριά: Μόλιστα, Πουρνιά, Αγία Παρασκευή, Φούρκα, Δροσπηγή, Λαγκάδα, Καστανέα απ' το 1920 μέχρι το 1950 (πολλές φορές έπαιρνε και το μουλάρι του λόγω μεγάλης κούρασης).

Δημογραφικά στοιχεία:

Πληθυσμός: Η κίνηση του πληθυσμού παρουσιάζεται ως εξής: Ως το 17ο αιώνα κατοικούσαν εδώ 600 οικογένειες (βλ. Γ. Τσιούμη ο.π. 6.8) με 3 χιλ. άτομα περίπου. Το χωριό επεκτεινόταν ως τις τοποθεσίες: Βόρεια: Μπένα -Ντάλα - Μικρή Βήσιανη, Νότια: Σούρλα - Δαμασκηινές, Ανατολικά: Ξάνθα - Χωράφι Πήτου Παπαγιώργη - Αρίνα και πιο κάτω, Δυτικά: ως την Τσιούμα. Αυτό μαρτυρούν τα θεμέλια και τα παλιά σίδερα που βρέθηκαν σ' όλες τις παραπάνω τοποθεσίες. Ο πληθυσμός της Φούρκας, απ' τα παλιά ακόμα χρόνια, ήταν και μόνιμος και κινητός. Τότε, περισσότεροι ήταν ο πρώτος. Τώρα είναι ο δεύτερος, εξαιτίας της μεγάλης διασποράς των κατοίκων - αστυφιλία στο εσωτερικό, μετανάστευση στο εξωτερικό και περιορισμός των γεννήσεων. Ως αιτία θεωρούμε τα τελευταία πολεμικά γεγονότα, όπως θα πούμε παρακάτω.

Οι μετέπειτα επίσημες απογραφές, μας παρουσιάζουν πολύ μειωμένη τη δύναμη: Το 18ο αιώνα ζουν 1800 κάτοικοι. Λόγω διαφυγής σε διάφορα μέρη της Ελλάδας και του εξωτερικού, το 1920 οι κάτοικοι είναι 400, το 1928 είναι 444, το 1940 γίνονται 808, το 1951, 214, το 1961, 178, το 1971, κατ. 93 και το 1981, 69 κάτοικοι.

Εδώ πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός, ότι ικανός αριθμός των κατοίκων (κτηνοτρόφοι και άλλοι επαγγελματίες), κατά την ημέρα της απογραφής

(συνήθως το Μάρτη), βρίσκεται μακριά απ' την κοινότητα, εξαιτίας της δουλειάς τους.

Προ του 1940 το χωριό μας αριθμούσε 150 οικογένειες με 750 κατοίκους το καλοκαίρι (μόνιμους, κτηνοτρόφους και ξενιτεμένους προσωρινά).

Μετά το '40, μέχρι σήμερα, το εγκατέλειψαν 700 περίπου άτομα και σήμερα διαμένουν μόνιμα 21 οικογένειες με 50 κατοίκους το χειμώνα, το δε καλοκαίρι 100 οικογένειες με 500 άτομα. Οι υπόλοιπες 75 έως 80 οικογένειες ξεχειμάζουν σε πόλεις. Ολιγάνθρωπο χωριό το χειμώνα και πολυάνθρωπο το καλοκαίρι.

Το Γενικό Μητρώο των δημοτών (Δημοτολόγιο) έχει γεννηθέντες απ' το 1840 και δώθε. Το νέο Δημοτολόγιο συντάχθηκε το 1844. Έχει 1000 εγγεγραμμένους.

Το Μητρώο Αρρένων συντάχθηκε το 1954 και περιλαμβάνει τους γεννηθέντες απ' το 1864 με 400 εγγεγραμμένους, απ' τους οποίους έχουν δικαίωμα ψήφου 300. Το 1986 ψήφισαν 239.

Επί τουρκοκρατίας, στα Δημοτολόγια γράφονταν μεγαλύτεροι οι άρρενες, απ' την πραγματική τους ηλικία, για να μη στρατευτούν απ' τους Τούρκους.

Σήμερα, κατά τη δική μας έρευνα και απογραφή, οι απανταχού Φουρκιώτες υπερβαίνουν τις δύο χιλιάδες.

Μορφολογία του εδάφους: Όλο το έδαφος είναι ορεινό, αλλά ομαλό και κατάφυτο από διάφορα δέντρα. Πλεονάζουν οι βαλανιδιές, οι οξές και τα πεύκα. Είναι πολύ εύφορο και προσοδοφόρο, κατάλληλο για γεωργία, κτηνοτροφία, δεντροκομία, μελισσοκομία και αμπελοργία. Είναι πολλές οι πλουτοπαραγωγικές πηγές του χωριού, αλλά χρειάζεται συστηματική καλλιέργεια και βελτιωμένη κτηνοτροφία, κυρίως γελαδικά (κτηνοτροφικές μονάδες). Ευτυχώς υπάρχουν, αλλά λίγες.

Σύσταση του εδάφους: Το έδαφος αποτελείται από διάφορα ορυκτά, πετρώματα και μέταλλα (ασβεστόπετρες, αμμόπετρες, γρανίτες, σιδηρόπετρες άσπρες και μαύρες - τσακμακόπετρες ή πυρόλιθοι - πορόλιθους - πουριά σε υδατώδη μέρη). Έχουν πόρους και χρησιμεύουν για φούρνους και για τζάκια, υπάρχουν ακόμα πλάκες (πετρόπλακες γκριζες από σχιστόλιθους) με τις οποίες σκεπάζουν τα σπίτια.

Βουνά: Όλα είναι στεφανωμένα με δάση. Η περιοχή της Κόνιτσας είναι η πιο δασωμένη απ' όλη την υπόλοιπη Ελλάδα.

Ποτάμια: Ανατολικά έχει την Μαρδίτσα ή Μαρίτσα, που πηγάζει απ' τις βουνοκορφές μας κι ενώνεται βορειοανατολικά με τον Σαραντάπορο, που χύνεται στον Αώο.

Ιαματικές πηγές: Τέτοιες είναι η βρύση του Μοναστηριού μας, που περιέχει ράδιο. Αυτό αποδείχτηκε ύστερα από χημική εξέταση. Πίνοντας απ' αυτό το νερό, θεραπεύτηκαν και θεραπεύονται πολλοί φυματικοί.

Υδατώδη μετέωρα: (Δροσιά, ομίχλη, βροχή, χιόνι, χαλάζι, πάχνη). Δροσιά πέφτει την Άνοιξη και το Φθινόπωρο, ομίχλη έχουμε συνήθως το Φθινόπωρο, βροχή το Φθινόπωρο και την Άνοιξη. Χιόνι πέφτει συνήθως το Νοέμβριο και Δεκέμβριο. Ως το έτος 1944 το χιόνι έφτανε τα 3 μ. Από τότε

φτάνει μέχρι 1,5 μ., σπάνια περισσότερο κι αυτό εξαιτίας των πολλών καυσαερίων και των πυρηνικών δοκιμών, που θερμαίνουν την ατμόσφαιρα. Χαλάζι πέφτει το Καλοκαίρι και κάνει παγωνιές την Άνοιξη. Η πάχνη πέφτει το Νοέμβριο.

Χλωρίδα:

«Ελάτε εδώ στην πράσινη πλάση.

Ελάτε ν' αναστήσουμε τα δάση».

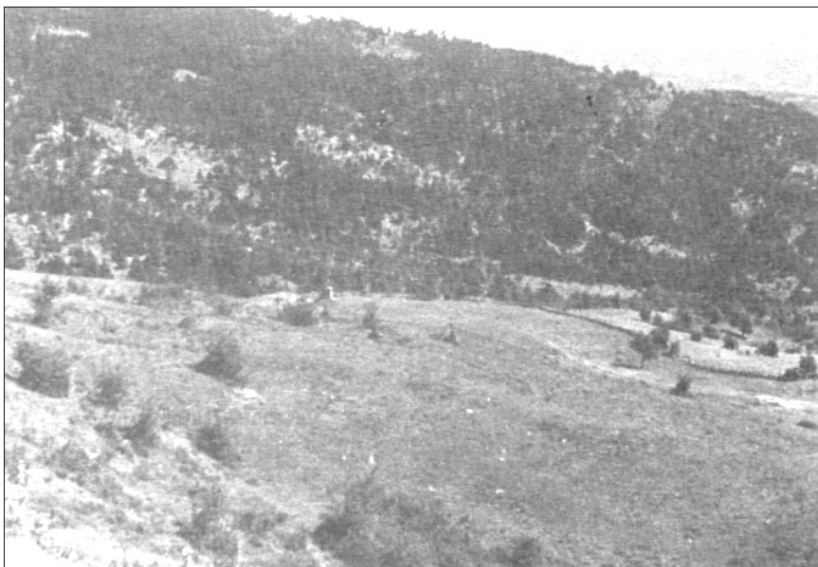
Χλωρίδα είναι το σύνολο των φυτών.

Τα φυτά είναι ωφέλιμα στον άνθρωπο, αλλά υπάρχουν και βλαβερά που τα εξοντώνει. Εκτός απ' τα φυτά του κήπου, υπάρχουν και πολλά άγρια:

Πεύκα (αρχ. πίτυς) μαυρόφλουδα και λίγα ρόμπολα (ασπρόφλουδα πεύκα), έλατα, βαλανιδιές, (τσεράδι, δρυς πλατύφυλλη) και ημεράδι (δρυς στενόφυλλη), οξυές, μπρούζους (κισσούς), πλατάνια. Άλλα δέντρα του τόπου: Ιτιές, με τις οποίες κάνουν και πανέρια, λεύκες ήμερες και άγριες, απ' τις οποίες βγάζουν ξυλεία για χαρτί, κάνουν ακόμα κουτάλια και κλειδοπίνακα. Λυγαριές (αρχ. αγνός), αγιόκλημα (αιγόκλημα), κρανιές ήμερες και άγριες, σφεντάνια, κέδρα, γάβρους ασπρόφλουδους και μαυρόφλουδους, αμυγδαλιές, καρυδιές, μηλιές ήμερες και άγριες, κορομηλιές (αρχ. προύμη) ήμερες και άγριες. Οι άγριες βρίσκονται στα δάση και ο καρπός τους είναι κίτρινος. Ωριμάζει το Φθινόπωρο, τρώγεται και χρησιμοποιεί για βάνιμο. Ευδοκιμούν επίσης δαμασκηγιές, κυδωνιές, γκορτσιές (απιδιές ή αχλαδιές) ήμερες και άγριες, μουριές (συκαμινιές), βατσινιές (βατομουριές, βάτα), κληματαριές, τριανταφυλλιές. Επίσης γκορογκανιές (αγριοτριανταφυλλιές), ζίγρες (αγκάθια έρποντα), λεφτοκαρυές (φουντουκιές), σουρβιές ήμερες και άγριες, κερασιές, αγριοκερασιές, φράξια ήμερα και άγρια, φιλουριές (φλαμουριές), σκλήθρα, τσουκνίδες (αρχ. κνίδη), είδος λαχανικού και δέντρου (φτελιές, παραγάτσια). Άλλα φυτά είναι η βουζζάνθη (αρχ. ακταία, κουφοξυλιά), το μιτσιέσιουρι (πυράκανθοι), τσαπουρνιές (αρχ. προύμη η ακανθώδης ή κράταιγος), γκορτσιές ναρέσκες, (απιδιές με μικρό καρπό, πολύ γλυκό που ωριμάζουν το φθινόπωρο). Άλλα χαρακτηριστικά της χλωρίδας είναι: Γκάζντες (αρχ. κολχικό), χρώματος κίτρινου, νεκρολούλουδα (κυκλάμινα χρώματος μωβ ανοιχτού που μοιάζουν με τις γκάζντες), ψωμί του φιδιού ή φιδόχορτο (αρχ. δρακοντιά), ψωμί του κούκου, χρώματος μωβ, ψάθες, καλάμια, ρουγκότσια (βούρλα), τσάι, μέντα = μίνθη (άγριος δυόσμος και δυόσμος ήμερος του κήπου, ψηλός), θυμάρι (φρύγανο), αγριοσινάπι, μάραντα κίτρινα (αρχ. νάρκισσος), αγιομάραντα (μάραντα ασπροκίτρινα), αμάραντος (αρχ. ελίχρυσος) που είναι φυτό αείφυλλο. Φυτρώνουν ακόμα πασχαλούδες (άσπρα λουλούδια, που λουλουδίζουν το Πάσχα), ίτσια (αρχ. ία), λέγονται και γιούλια ή μανουσάκια ή μενεξέδες χρώματος λιλά, πανσέδες (ίτσια κίτρινα βιόλα), ξινήθρες (χόρτα ξινά), μπουρντένια (αρχ. ασφόδελοι - λέγ. και σφερδούκλια), μαργαρίτες (αρμένια).

Κι έπεται συνέχεια: χαμομήλι, βασιλικό, γιαννάκια, σπαθάκια (κρίνα), αγριοπαπαρούνες (ανεμώνες, αφιόνια), λιοτήρια (αρχ. ηλιάνθοι), σιτάρι, κριθάρι, καλαμπόκι (αραβόσιτος), βρίζα (σίκαλη), ταή (βρώμη ήμερη και άγρια), ρόβη, φασόλια, ρεβύθια, φακές. Κουκιά, άφκου (μπιζέλια), κουτσιά-

5. Οι τοποθεσίες: Βήσιανη και η πευκόφυτη: Σαρή.

νια (κραμβολάχανα), λάπατα ήμερα και άγρια, λόμεπατα (λοβοδιές) ήμερα και άγρια.

Στη χλωρίδα της Φούρκας ανήκουν επίσης το μάτι του βοδιού, το αφτί του λαγού, το κουστόβαρου, το σκλιπιτζιόρου, ναν, πατάτα, σέλινο, μαϊντανό (μακεδονήσι), κολοκυθιά, νεροκολοκυθιά, μαρούλια, άγρια ραδίκια, ντομάτες, πράσα, κρεμμύδια, αγριοκρεμμύδια.

Σε άγρια κατάσταση φυτρώνουν και σκόρδα (αγριόσκορδα), αγριάδα, αέρα (αρχ. ήρα ή αίρα), που λέγεται και δαυλός και είναι παράσιτο, ζιζάνιο σιταριού και προκαλεί μέθη, όταν τρώγεται. Υπάρχουν και άλλα αγριόχορτα (ζιζάνια). Φυτρώνουν επίσης η κόγκουλη (αρχ. αγρόστεμμα) ζιζάνιο σιταριού, μούσκλα (βρύα), μανιτάρια διάφορα (αρχ. μανίτες), λειχήνες, μύκητες, αγγούρια, πικραγουριά (αρχ. εκβάλιον), κοψοβότανο, μελισσοβότανο ή μελισσόχορτο, σαλέπι δίχρωμο (αρχ. όρχις), το στριγκάνι, γάλα από γαϊδούρα (γαλατσίδα, αρχ. φλόμος), πιλόνιου (ψιθιά, αρτεμισία ή κίνα), μπρούστερα (αγριολάπατα πικρά), λιμπότις, λεβάντο, λυσσόχορτο, μαντραγκόνα (αρχ. μανδραγόρας), οι τούρτες (αγριοαγκινάρες), μολόχα, δεντρομολόχα (ψηλότερη απ' τη μολόχα), σπίντζιος ή βούτζιος, ή σκάρφη (αρχ.ελλέβορος), η φτέρη, βλύτρα, πζιέι (παζιά), πεντάνευρο, χρεϊάν, πέταλο αλόγου, πλατομάνηλα, πικρόχορτο, που φέρνει πικρό γάλα στα ζώα, κολτσίδα (κολλόχορτο, που ο καρπός του κολλάει στο σώμα των ζώων και είναι ενοχλητικό φυτό).

Σκάλια λέμε ένα μικρό και μυτερό χόρτο που μπαίνει εύκολα στα ρούχα, μας.

Άλλα φυτά μας, είναι: η γαρυφαλιά (αρχ. δίανθος = άνθος του Δία), μοσχοκάρφι με λουλούδια άσπρα που χρησιμοποιείται για γιατρικό, γαρυφαλά χωρίς λουλούδια, ασπράγκαθα (αγκάθια με ασπροκόκκινα λουλούδια, που φυτρώνουν στις πλαγιές του χωριού), ζερματινές (κίτρινα λουλούδια, που φυτεύουν περισσότερο στο χωριό Ζέρμα και τα πηγαίνουν στους πεθαμένους), χέρι Παναγιάς (πολύχρωμο λουλούδι), καρνοφύλλι, τιντιλίνα (μικρό κίτρινο αρωματικό λουλούδι που το βάζουν στα μπαούλα ρούχων για προφύλαξη απ' το σκόρο), κιψιούνη (αγριοφράουλες, χαμοκέρασα), κριτσανάκι (φύλλα πάγου), ντουντούκα (ύψ. 1,5 μ. με κούφιο κορμί και κίτρινα λουλούδια). Από το κορμί του τα παιδιά κάνουν φλογέρες (ντουντούκες). Συνήθως βγαίνει στα λιβάδια. Ερευνώντας προσεκτικά βρίσκεις πάλι την παλαμανίδα (κοντόχορτο γεμάτο αγκάθια με λουλούδια μωβ, που βγαίνει στα χωράφια και λιβάδια), χωνάκια (λουλούδια σαν χωνί, καλλωπιστικά, χρώματος μωβ), λαπτούκια που βγάζουν γάλα όταν κοπούν, μαντζουράνες, ψειρόχορτο, φυτόψειρα (αρχ. μελίγκρα), μάραθο γι' άρτυμα φαγητών και διατήρηση ελιών, τ' αϊδημητριάτικα (χρυσάνθεμα), ίσκα (αρχ. αγαρικών), παράσιτο οξιές και βαλανιδιάς, πέρα (φαρδύ χόρτο που φυτρώνει μες τα κέδρα και κάτω απ' τα δέντρα, συνήθως κάτω απ' τα πεύκα). Τα πρόβατα δεν το τρώνε. Κι η ποικιλία των φυτών δεν έχει τελειωμό. Άλλα είναι ο κλέτσιους (αρχ. ιξός), παράσιτο δέντρων (πεύκων, έλατων, κέδρων και βαλανιδιών), στειροβότανο, σκουπιδόχορτο για σκουπίσμα των αυλών και αλωνιών, κροκάρι (βολβάκι κρεμμυδιού για σπορά).

Πανίδα:

«Ως εμεγαλύνθη τα έργα σου Κύριε, πάντα εν σοφία εποίησας...»

«Ως θαυμαστά τα έργα σου Κύριε» Ψαλμωδία Δαβίδ.

Η πανίδα, η χλωρίδα και τα ορυκτά αποτελούν τη φύση. Η φύση είναι η μητέρα όλων, είναι πολιτισμός, υγεία, πλούτος, ομορφιά και οικονομία, σ' ένα κράτος. Πλούσια - πολύ πλούσια - η πανίδα και χλωρίδα στο χωριό μας. Πανίδα είναι όλα τα ζώα που ζουν σε μια περιοχή.

«Αν μιλούσανε τα ζώα, πόσο θα μας ντρόπιαζαν». Ξένο γνωμικό.

Όπως ξέρουμε, με τα ζώα ο άνθρωπος τρέφεται, ντύνεται, στολίζεται και τον υπηρετούν. Τα βλαβερά τα καταστρέφει. Εκτός απ' τα οικόσιτα, που αναφέραμε, υπάρχουν και πολλά άγρια στο χωριό μας, όπως και στα περισσότερα μέρη της Ελλάδας μας, είναι δε τα εξής: Αρκούδες, λύκοι, αγριογούρουνα, αγριόγατες, ζαρκάδια (επιστημονικό όνομα καπρέλος), αγριόγιδα ή αγριοκάτσικα (ίβηξ, αίγαγροι), αγριόσκυλοι, λαγοί, αλεπούδες, βιββιρίτσες (σκίουροι), νύφη του Γιάννη (νυφίτσα, ικτίς η κοινή και σαμούρι). Τη λέμε νύφη για να μη κόβει τα ρούχα μας. Υπάρχει και σχετικός μύθος. Κουνάβια (ικτίς), ζαρζαβάδες (ζεβελίνη, σαν το κουνάβι), ασβοί (τροχοί), σκαντζόχοιροι, βίδρες (αμφίβια σαρκοφάγα θηλαστικά ζώα), ενυδρίδες, κάστορες ή νερόσκυλα σαν μικρές φώκιες, αλλά πιο λεπτές.

Άλλα χαρακτηριστικά ζώα είναι: τα φίδια (σπιτιού, ξηράς, νερού, σαΐτες,

6. Σύλληψη αρκουδόπουλου στη θέση Ρέβα (Ιούνιος 1969).

αστρίτες, τυφλόφιδα), οχιές, γκουστερίτσες (σαύρες χρώματος γκρι), γκούστιροι (σαύρες μεγάλες πράσινες, σαν ηγουάνοι), σιλιμέντρες (σαλαμάντρες ή βρουχαλήθρες, σαύρες μαύρες χοντρές με κίτρινες βούλες = στίγματα, που κυκλοφορούν μόνον όταν βρέχει, ζουν σε σκιερά μέρη και τις χρησιμοποιούν στο λαιμόπονο· τις φέρουν γύρω στο λαιμό τρεις φορές. Βλέπεις χελώνες, πελέκια (ποντίκια γκρι, που ζούνε πάνω στα δέντρα) και τρώνε τους καρπούς τους και ό,τι βρουν στον τροβά του τσοπάνου. Τρώνε ακόμα και τον τροβά του.

Κάνουν έντονη την παρουσία τους: τυφλοπόντικες (ασπάλαγκες), ποντίκια σπιτιού, χωραφιού (αρουραίοι), βατράχια, μπρούασκες (λ. σλ. έτσι και το επ. ον. μεγάλα βατράχια ξηράς, που ζούνε σε σκιερά μέρη και βγαίνουν μόνο τη νύχτα). Λέγονται και ζωοβυζάχτρες, γιατί βυζαίνουν τα ζώα και κυρίως τα γίδια και ψοφάνε. Λέγονται και ζιόμπες. Ζγκράμπες (σκορπιοί), βδέλλες. Ψάρια υπάρχουν λίγα ποταμίσια (πέστροφες, χέλια, σπηλαιόπτερα). Βέβαια δε λείπουν και τα τζιτζίκια. Ζουν στα μέρη μας πεταλούδες διαφόρων χρωμάτων, μέλισσες, σφήκες (αγριομέλισσες κίτρινες), αγρουκούμπανοι (μεγάλες δηλητηριώδεις σφήκες, που ζουν σε κουφάλες και σε πετρότρυπες). Αν σε τσιμπήσουν πολλές, πεθαίνεις. Βλέπεις μυρμήγκια (γης και δέντρων), κουνούπια λίγα, μικρά και μεγάλα,

7. Φουρκιώτες έχοντες στο μέσον τον κνηγό Θεόδωρο Κ. Κίτηση με το θήραμά του (Σεπτέμβριος 1978).

πάγκουρους (αράχνες), ψείρες (ανθρώπινες όχι) γελαδιών, γουρουνιών, ορνίθων, ψύλους και κοριούς λίγους. Δε λείπουν μύγες (σπιτιού και ζώων), τσιμπούρια (κρότωνες) γελαδιών και γιδοπροβάτων, χρυσόμυγες, σκατόμυγες κίτρινες, τσιούλους (μύγες με μικρές κεραίες), γκασνίτσες (κάμπιες), παπαδίτσες (πασχαλίτσες), μικρά σκαθάκια κόκκινα με 7 βουλίτσες μαύρες, (επ. ον. κοκκινέλη η 7στικτος), ζαγκανάρια (χρυσοκάνθαροι ή τζίντζιροι που συχνάζουν στις τριανταφυλλίες), σαλιγκάρια, γυμνά και ντυμένα, σκουλήκια διάφορα, ψαλίδες. Ακολουθούν στο ζωικό βασίλειο οι κλίτσουροι (ακρίδες), κίρκιροι (τριζόνια, γρύλοι) κωλοφωτιές (πυγολαμπίδες, λαμπυρίθρες), νταβάνια, στρέκουλας (οίστρος ο βόειος), σκράκους (κάνθαροι, σκαθάκια μαύρα μικρά και μεγάλα με κέρατα και χωρίς κέρατα).

Ζωηρή εντύπωση κάνουν: Οι αγελαδίτσες (λουκανοί ή ελεφοκάνθαροι με κέρατα σαν του αρσενικού ελαφιού), που τα κορίτσια τα βάζουν στα μαλλιά για να μεγαλώσουν, σκαθάκια, που τα βυζαίνουν τα μυρμήγκια.

Νυχτερίδες (βάμπιροι), θερμασιά (πεταλούδα κοντόχοντρη) με χρώμα καφέ ανοιχτό, που ζει μέσα στα σπίτια και λένε ότι φέρνει θέρμη (ελονοσία) και γι' αυτό τη σκοτώνουν.

Άλλα, είναι τα ψαράκια (σαν ψαράκι, περπατάει στους εσωτερικούς τοίχους των σπιτιών). Αναφέρω τους μπουμπάρους (μπαμπούρια, σαν τα σκαθάκια, χωρίς κέρατα, χρώματος καφέ). Πετούν μόνον τη νύχτα. Τα μαύρα σκαθάκια (μάντεις), τρέφονται με κοπριές ανθρώπων και ζώων, γι' αυτό λέγονται και κοπροκάνθαροι.

Σαρανταποδαρούσες (με 40 πόδια). Λέγονται και σκολόπενδρα. Τα μυριάποδα. Είναι σαν τις 40ποδαρούσες, αλλά με περισσότερα πόδια. Και τα δυο αυτά ζώφια, για να προφυλαχτούν απ' τον άνθρωπο όταν τα σκοτώνει, έχουν άσχημη μυρωδιά. Στο χωριό μας βλέπεις πικουράρους (τζιουμπάνους), είδος κάμπιας χοντρή, αλλά με καφέ τριχोटό σώμα. Φωλιάζει στα κατώφλια των σπιτιών και κυκλοφορεί συνήθως τη νύχτα μέσα στα σπίτια και στις αυλές. Μόλις πλησιάσεις να το πιάσεις κουλουριάζεται σαν τον σκαντζόχοιρο, για να προφυλαχτεί, κι έτσι δύσκολα πιάνεται, γιατί γλιστράει απ' τα χέρια. Ζώφιο είναι κι ο βούγγουρας (άτριχη χοντρή κάμπια), που μπαίνει στο δέρμα των αδύνατων ζώων, κυρίως την άνοιξη. Άλλο, είναι η σαλταμπίκη (λιβελούλη), έντομο με 4 μεγάλα πολύχρωμα φτερά, που πετάει στην επιφάνεια των ελών και τρέφεται με έντομα.

Πουλιά: Χελιδόνια, πετροχελιδόνα, αγριοπερίστερα (φάσες), ή τρυγόνια, αετοί, πέρδικες, αηδόνια, κοτσύφια, φλώρια, καρδερίνες, ή γραμματίκouroι (επ. ον. ακανθίς), γιατί συχνάζει συνήθως στα γουμαράγκαθα και τρώει τους σπόρους τους. Κορυδαλλοί (τσουρτσουλιάνοι, κατσουλιέροι ή γαλιάνδρες ή σταρήθρες), κούκοι, πούποι (έποποι, πιπώ ή τσαλαπετεινοί), κουκουβάγιες, κοράκια, καραμούζες (καρακάξες), μαυροπούλια (γκααραβέλια), γεράκια, κερκινέζια, αγριόκοτες, κίσες, αγριόχηνες, νυχτοπούλια.

Άλλα πουλιά είναι τα όρνια (γύπες), άλογα του κούκου (όρνια χρώματος άσπρου), που φέρνει την άνοιξη καβάλα τον τεμπέλη κούκο από τις θερμές χώρες, κουλουσούσες (σουσουράδες με κοιλιά άσπρη και άλλες με κίτρινη). Οι τελευταίες συχνάζουν στις όχθες των ποταμών (επ. όν. στέρνες). Τρώνε και ψάρια, γι' αυτό λέγονται και γλαράκια. Μην παραλείψουμε τα πουλιά της γύφτισσας (κοκκινόλαϊμηδες), μαύρα με κόκκινο λαιμό, τους τρυποφράχτες (τρωγλοδύτες, τρυποκάρυδοι), μικροσκοπικά, γκρι, τσιόνους (σπίνους), τσιγκλιτάρες (δρυσκολάπτες), τσιγίτες κόκκινες, (κοκκινόκωλες), τσιγίτες άσπρες (ασπρόκωλες), επ, όν. και των 2, οινάνθες, γκιώνηδες (σκώπες), πουλιά του θεού (σπουργίτες), μελισσοφάγοι (μέροπες), το ωραιότερο αποδημητικό πουλί, γι' αυτό λέγεται και βουργάρα, γιατί είναι όμορφο σαν τις βουργάρες, μυρμηγκοφάγοι.

Μπούφους (βύες), σκαθιά (αιγίθαλους), μικροσκοπικά γκρι, δεξιά κι αριστερά του προσώπου με βούλες μαύρες, καναρίνια κόκκινα και γκρι, τζιουμπανάκοι (σφυρίζουν τη νύχτα όπως ο τζιουμπάνος), γαλιάνδρες, φασιανοί, κάργες (καλιακούδες), χαλκοκουρούνες (χρυσόκαργες), μεκάτσες, καλημάνες.

Σημ. Ο κούκος, η καλημάνια, ο κίρκιρας, ο τζιτζίκας και ο βάτραχος κελαηδούν, ή τιτιβίζουν μονότονα και αδιάκοπα, αλλά είναι γλυκό το κελάηδημά τους, τα τιτιβίσματα και οι κοασμοί τους.

Το χελιδόνι έρχεται στις 9/3 (τ' Αϊσαράντα) και φεύγει τον Οκτώβρη.

Τ' αηδόνι λαλάει απ' τον Απρίλη - Ιούνη και φεύγει το Σεπτέμβρη. Ο κούκος αρχίζει το κελάηδημά του στις 25/3 και παύει στις 24/6 (τ' Αϊγιαννιού) και φεύγει τον Οκτώβρη. Λαλάει απ' τα χαράματα (πριν βγει ο ήλιος) ως το μούργκισμα (σούρουπο).

Κατάρα: «Να μην ακούσεις τον κούκο», δηλ. να πεθάνεις ως την

άνοιξη.

Η κωλοφοτιά βγαίνει στις είκοσι Ιουλίου και ναρκώνεται τέλη Αυγούστου. Ο τζίτζικας τερετίζει απ' τον Ιούλιο ως το Σεπτέμβρη.

Για τα ορυκτά αναφέραμε στο κεφάλαιο: Γεωγραφικά στοιχεία (σύσταση του εδάφους).

Άνεμοι: Συχνότερος είναι ο βοριάς, πούναι ψυχρός το χειμώνα, δροσερός και πεντακάθαρος το καλοκαίρι. Τον Ιούνιο φυσάει ο λίβας, που καίει τα σπαρτά.

Βλάστηση: Φυσική, πλουσιότητα και μαγευτική, χωρίς άγριο μεγαλείο. Σχετική περιγραφή έχει προηγηθεί.

Κλίμα: Ξηρό, χωρίς υγρασία, δροσερό καλοκαίρι και ψυχρός χειμώνας (πολικό κρύο).

Θερμοκρασία: Η μεγαλύτερη το καλοκαίρι: Έξω +30° Κελσίου και μέσα +20° Κ. Το χειμώνα: Έξω -10° Κ και κάποτε φτάνει -15° Κ. και μέσα +5° Κ.

Συγκοινωνία: Στα χρόνια της τουρκιάς οι ξενιτεμένοι επικοινωνούσαν με τα μούλάρια συνήθως. Οι αγωγάτες (κυρατζήδες), έκαναν 3-4 ταξίδια το χρόνο, περισσότερο στη Ρουμανία και έφερναν επιστολές, χρήματα και χαιρετίσματα, (δέματα). Ήταν δηλ. και ταχυδρόμοι. Όσες οικογένειες είχαν ανάγκη από χρήματα, δανείζονταν απ' αυτούς και τα εισέπρατταν απ' τους ξενιτεμένους (σύστημα πόλτσας με τόκο 10%). Αλλά κι αργότερα οι κυρατζήδες μετέφεραν όχι μόνον χρήματα, αλλά και τρόφιμα (συνήθως σιτηρά, λαχανικά και φρούτα) για πούλημα απ' τις αγορές Κόνιτσας, Τσοτυλίου και Γρεβενών. Τώρα επικοινωνούν με τ' αυτοκίνητο. Κυρατζήδες δεν υπάρχουν.

Η Φούρκα πρωτοσυνδέθηκε με το Κεράσοβο το 1958, κι αργότερα με τα γύρω χωριά. Δύσβατος δρόμος δεν υπάρχει.

8. Η πρώτη κούρσα στο χωριό (Ιούλιος 1958)

Ασχολίες των κατοίκων: Επί τουρκοκρατίας όλοι σχεδόν ασχολούνταν με τη γεωργία και λίγη κτηνοτροφία (γελαδικά) και με τη ραφτική (τερζήδες), όταν ευκαιρούσαν. Ελάχιστοι τσελιγκάδες (μεγαλοκτηνοτρόφοι με γιδοπρόβατα), λίγοι μαστόροι (χτίστες, οικοδόμοι), μαραγκοί (ξυλουργοί), ζωέμποροι, μπακάληδες (παντοπώλες), κυρατζήδες. Μερικοί ξενιτεύονταν ως το 1978.

Οι περισσότεροι γεωργοί καλλιεργούσαν τα χωράφια με τα βόδια και λίγοι τα έσκαβαν μόνοι τους. Είχαν αχυρώνες κι αλώνια και πάνω από 100 εξωτερικές καλύβες.

Η κτηνοτροφία ανέρχονταν σε 40 χιλ. γιδοπρόβατα, 1000 γελαδικά και 800 φορτηγά ζώα. Σήμερα υπάρχουν 6.000 γιδοπρόβατα, 400 γελαδικά και 50 φορτηγά ζώα. Οι μόνιμοι κάτοικοι διατρέφουν ελάχιστα οικόσιτα ζώα μικρά (γιδοπρόβατα 30) και μεγάλα (27 γελαδικά) και δυο διατηρούν κτηνοτροφικές μονάδες (50-60 γελαδικά ο καθένας), φορτηγά 10, γουρούνια 20, γάτες 30. Λίγοι ασχολούνται και με τη μαστορική και μαραγκοσύνη. Μεγάλη παρακμή!

Δεντροκομία, ελάχιστη στους κήπους.

Μελισσοκομία: Γνωστά είναι τα μελίσσια των Νουσιάδων στη θέση «Μεράς», ανατολικά του χωριού, και ελάχιστα, μέσα στο χωριό. Σήμερα δεν υπάρχουν.

Αμπελουργία: Υπήρχαν αμπέλια σε μια έκταση των Οικονομαίων, Γκουγκεσαίων, Σουφλεραίων και Σαμαραίων, έξω απ' το χωριό. Τώρα μόνο λίγες περιουλιές στα σπίτια, αλλά ο καρπός τους δεν ωριμάζει, λόγω του μεγάλου υψόμετρου.

Κητώματα: Υπήρχαν πάνω απ' το Παλιοχώρι με την ονομασία Γκρηντίνι (= κήποι), στο Μάβροβο, Μισιάρο και Λιάτσικα. Τώρα το κάθε σπίτι, όπως και τότε, έχει κήπο για ελάχιστα λαχανικά.

Προϊόντα: Γεωργικά: Απ' το 1800 εξήγαγε η Φούρκα σιτηρά στην Κόνιτσα (βλ. Γ. Τσιούμη ο.π. σ. 12). Αργότερα, λίγοι είχαν επάρκεια. Οι υπόλοιποι αγόραζαν απ' τα παζάρια Τσοτυλίου, που γίνονταν κάθε Σάββατο και Γρεβενών κάθε Δευτέρα. Η απόστασή τους από Φούρκα, 12ωρη. Ξεκινούσαν με τα ζώα τους την προηγούμενη μέρα και γύριζαν την επόμενη του παζαριού. Με κακοκαιρία έκαναν μια βδομάδα (μετάβαση κι επιστροφή).

Τώρα οι αποστάσεις εκμηδενίστηκαν με τ' αυτοκίνητο. Τ' αλεύρι έρχεται στην πόρτα μας, καθώς κι άλλα ψώνια, για όλη τη χρονιά.

Κτηνοτροφικά: Είναι εξαιρετικά και φημίζονται για την ποιότητα και νοστιμάδα τους. Τυρί φέτα 5 χιλ. κιλά, κεφαλοτύρι 30 χιλ. κ., βούτυρο 1500 κ., μανούρι 300 κ., κρέας 6000 κ. και μαλλιά 5 χιλ. κιλά. Οι ποσότητες των τριών πρώτων ειδών παράγονταν ως το 1950. Από τότε ιδρύθηκαν τυροκομεία κι έτσι άλλαξαν (βλ. κεφ. Κτηνοτροφικά έθιμα).

Λασικά: Κατ' αραίά χρονικά διαστήματα χορηγείται οικοδομήσιμη ξυλεία πεύκου, έλατου και οξιάς, καθώς και για καυσόξυλα, που εκμεταλλεύονται οι δυο υλοτομικοί συνεταιρισμοί του χωριού μας και 200 χιλ. κιλά καυσόξυλα βαλανιδιάς και οξιάς για ατομικές ανάγκες των κατοίκων.

Δενδροκομικά: Ελάχιστα δαμάσκηνα, αχλάδια, μήλα, κυδώνια, κεράσια και πολλά κορόμηλα.

Ζωοτροφές: Προ του 1946, μάζευαν χόρτο 25 χιλ. οκ., κλαδί βαλανιδιάς 10 χιλ. δεμάτια, κλαδί οξιάς 2 χιλ. δεμάτια, μπουρντένια 500 δεμάτια και βαλάνια 100 χιλ. οκ.

Από το 1946 έως σήμερα: χόρτο 15 χιλ. κ., τριφύλι 10 χιλ. κ., κλαδί 500 δεμ. και οξιά 100 δεμ., βαλάνια 2 χιλ. οκ. Όλ' αυτά τα κουβαλούν με τα ζώα τους και τ' αποθηκεύουν στις αχυρώνες, για το χειμώνα, οι κάτοικοι που μένουν μόνιμα στο χωριό για την οικόσιτη κτηνοτροφία τους.

Καταγωγή: Κατά πληροφορίες απ' τους: Δημήτριο Μπουζιάνη, Δημήτριο Σαρμανιώτη ή Νάση και άλλους γερνότερους του χωριού, πολλές οικογένειες κατάγονταν:

1) Απ' τη Βόρεια Ήπειρο: α) Απ' τη Μοσχόπολη, που υπήρξε ο πνευματικός φάρος των Βλαχοφώνων: οι οικογένειες Μπουζιαναίων, Γιτσιαίων, Οικονομαίων, Σιακαίων, Εξαρχαίων, Τζημορογκαίων κ.ά. Απ' αυτούς οι περισσότεροι ήταν γεωργοί και οι άλλοι κτηνοτρόφοι. Έφεραν μάλιστα μαζί τους και την εικόνα του Αϊνικόλα και την τοποθέτησαν στο χωριό τους. Άγνωστο πότε εγκαταστάθηκαν.

β) Απ' την Τοσκαρία, κοντά στο Τεπελένι, η οικογένεια Τοσκαίων.

γ) Απ' τη Χειμάρα, των Κελεπουραίων (Γ. Κελεπούρης, σώγαμπρος στον Πιτσιανιώτη).

δ) Απ' το Μπόρσι, χωριό Χειμάρας, των Μπορσιωταίων.

ε) Απ' το Λεσκοβίκι, των Γκουγκεσαίων ή Μοκαίων.

στ) Οι οικογένειες των Δαρδαίων ή Σουφλεραίων απ' τη Ντάρδα, που βρίσκεται ανάμεσα Γράμμου και Μοράβας και ανήκει στην περιοχή Κορυτσάς. Όλες αυτές ήταν γεωργικές.

ζ) Απ' την Αυλώνα, η οικογένεια των Βλιωραίων (Αυλωναίοι, απ' όπου και Βλιωραίοι, παραποιημένο). Υπάρχει όμως και επίθετο Βλιώρας στην Αλβανία (χωριό Φούρκα υπάρχει και στην Βόρειο Ήπειρο ανάμεσα από την Πρεμετή και το Λεσκοβίκι).

η) Απ' τη Φράσιαρη (απ' όπου Φρασιαρώτες), των Δημακίων.

θ) Απ' την Κορυτσά, των Κακαίων ή Βαλαίων. Όλες αυτές είναι κτηνοτροφικές οικογένειες. Οι 2 πρώτες εγκαταστάθηκαν στο χωριό μας το 1914 και η τελευταία το 1954.

2) Απ' τη Νότια Ήπειρο:

α) Απ' το ηρωικό Σούλι, οι οικογένειες των Σουλιαίων ή Φιλιάδων και του Βαγγέλη Μαρκόπουλου.

β) Απ' το χωριό του βουνού Κασιδιάρης - Πωγωνιού, των Κασιδιάρηδων ή Ζιωζαίων.

γ) Απ' τη Μάξιου - Κόνιτσα η γεωργική οικογένεια Μαζιωταίων ή Τονταίων.

δ) απ' το Λούψικο (Λυκόραχη - Κεφαλοχώρι) - Κόνιτσα των Σδουκαίων που ήταν κτηνοτρόφοι.

ε) Απ' το Ντέντισκο (Αετομηλίτσα) - Κόνιτσα του Κώτσια Ντεντισκιώτη ή Ταμουτσιέλη σώγαμπρου.

στ) Απ' τη Δωδώνη - Ιωαννίνων, των Δημαρελαίων, Ροσιαίων, Ντιτσιαίων, Τικαίων, Γιανναίων, Ρεπαίων, Ιτσαίων, Μπετσιαίων, Τσουτσαίων, Πουτσαίων, Μπουσιαίων (απ' όπου και Ντόντανιοι τους λέμε, παραποίηση της λέξης Δωδωναίοι). Όλες κτηνοτροφικές οικογένειες, κατέχουν και φορτηγά ζώα. Απ' τους ετεροδημότες κτηνοτρόφους: Βλιωραίοι, Δημακαίοι, Κακαίοι και Δωδωναίοι, λίγοι γράφτηκαν στα Μητρώα και στα Δημοτολόγια της Κοινοότητάς μας στις 21.2.1929 και άλλοι το 1934, το 1950 και το 1978, γιατί ήταν κτηματίες Φούρκας και 2 ακτήμονες: οι Αχιλλέας Κ. Βλιώρας και Γεώργιος Ι. Φορφιόλας. Μερικοί απ' αυτούς γνωρίζουν και την Αρβανίτικη γλώσσα και την Βλάχικη, γι' αυτό λέγονται και Αρβανιτόβλαχοι, αλλά είναι πατριώτες με Ελληνική συνείδηση, χριστιανοί ορθόδοξοι και θρησκόληπτοι.

3) Απ' τη Δυτική Μακεδονία: α) Απ' τα Χάσια - Γρεβενών η οικογένεια Χασιωταίων.

β) Απ' το Στιζιάχι (Αηδόνια) - Γρεβενών, των Στιζιαχαιών.

γ) Απ' τα Καραγιάννια Κοζάνης, των Καραγιανναίων. Όλοι οι παραπάνω διατήρησαν το επίθετο της καταγωγής τους.

Γλώσσα: Η εύηχη και ωραιότατη Ελληνική. Η άγραφη και νεκρή κουτσοβλάχικη και λατινογενής που μιλούσαν κάποτε οι γεροντότεροι, εγκαταλείφτηκε. Οι νέοι δεν την μαθαίνουν πια.

Χαρακτήρας: Είναι φιλόθρησκοι, φιλόπατρες, νομοταγείς, τίμιοι, ηθικοί, φιλόπονοι, φιλοπρόοδοι. Ζουν αρμονικά και μοιράζουν τις λύπες και τις χαρές τους. Είναι ευεργέτες, φιλόξενοι, ελεήμονες, οικονόμοι, φιλομαθείς και φροντίζουν για τη μόρφωση των παιδιών τους. Έχουν θηλυκό μυαλό (γεννάει, δημιουργεί, ερευνάει, κρίνει). Είναι ξύπνιοι με επιχειρηματικό πνεύμα, χαρούμενοι, φιλόμουσοι, καλόψυχοι και καλόκαρδοι. Καλοί οικογενειάρχες, καθαροί, ειλικρινείς, αξιοπρεπείς. «Κι απ' τη μίγα ακόμα βγάζουν ξίγκι. Ακόμα και τον ψύλλο καλιγώνουν», σχίζουν και την τρίχα ακόμα, δηλ. εκμεταλλεύονται τα πάντα. Είναι πολύ συμπερονοτολόγοι, πολεμιστές και οδηγοί του ηρωικού στρατού μας, όπως θα δούμε παρακάτω στην ιστορία.

Ελάχιστοι καφενόβιοι, ουζοπότες και χαρτοπαίκτες, μόνο για το ποιος θα νικήσει, πονηροί, φωνακλάδες στη συζήτηση, σαν θερμάιμοι που είναι κι αυτοί, όπως όλοι οι Έλληνες, αλλά γρήγορα ηρεμούν.

Πολιτιστικό επίπεδο

«Έλληνες είμεθα πάντες και οι νόμοι ημών και τα γράμματα και η θρησκεία και η τέχνη εκ της Ελλάδος προέρχονται. ΖΗΤΩ Η ΕΛΛΑΣ!» Σίλλερ, Γερμανός σοφός, **εγκωμιάζοντας την Ελλάδα.**

Αγγράμματοι δεν υπάρχουν, γι' αυτό και το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων είναι πολύ υψηλό. Οι περισσότεροι είναι άριστοι τεχνίτες και επιστήμονες, κατέχουν δε σήμερα επάξια επίζητες θέσεις στην Πατρίδα μας και σ' άλλες χώρες. Παρουσιάζουν πρόοδο σ' όλους τους τομείς της δραστηριότητας: κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό.

Έχουν όλα τα αγαθά του πολιτισμού: νερό, δημόσιο δρόμο, φως και τηλέφωνο. Τα σπίτια τους προσηλιακά, καθαρά μ' όλους τους βοηθητικούς χώρους και μ' όλα τα σύγχρονα μέσα (ψυγείο, τηλεόραση, ηλεκτρική

κουζίνα, πλυντήριο), με αυλές και με λογής λογής λουλούδια. «Σπίτι χωρίς αυλή και κ..... χωρίς βρακί»

Παλιότερα, αντί για φωτιστικό πετρέλαιο, χρησιμοποιούσαν δαδί (σχισμένο ξύλο πεύκου), που έβαζαν σε τρίποδα, σιδερένιο φεγγίτη, βαλμένο σε μια άκρη, στο εσωτερικό μέρος του τζακιού. Τώρα έχουν ηλεκτρικές λάμπες και πορτατίφ.

Η φορεσιά (ενδυμασία) τους, σύγχρονη, αλλά οι γεροντότεροι φορούν τα χειροποίητα, μαύρα, μάλλινα διμιτένια και οι γριές μακριά, μαύρα φουστάνια, μαύρες ποδιές και μαύρα μαντήλια στο κεφάλι. Η εμφάνισή τους αρχοντική, νοικοκυρεμένη.

Το διαιτολόγιό τους, φτωχό παλιότερα, τώρα όχι λιτό, αλλά πλούσιο, γιατί όλοι είναι ευκατάστατοι με οικονομική άνεση. Εκτός απ' τη σύνταξη του Οργανισμού Γεωργικών Ασφαλίσεων (Ο.Γ.Α.) κι απ' το πούλημα των μοσχαριών, παίρνουν και εμβάσματα από το εξωτερικό: Αμερική, Καναδά, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Γερμανία και Σουηδία, απ' τα ξενιτεμένα τους παιδιά.

Η ζωή τους σύγχρονη, εξελιγμένη, εκκλησιάζονται ομαδικά και γλεντούν ομαδικά.

Οι σχέσεις τους με τα γύρω χωριά είναι φιλικές κι αδελφικές. Προ του 1940 δεν συμπεθεριάζανε με κανένα χωριό. Τώρα όχι μόνο μ' αυτά, αλλά και μ' όλη την Ελλάδα και με πολλές άλλες ξένες χώρες.

Υγεία - Ιατρική περίθαλψη - Αρρώστιες - Θνησιμότητα - Νοσηρότητα.

«Η γεια με κάνει και γελώ
η γεια και καμαρώνω»

Απ' την εποχή του Καποδίστρια και Όθωνα (1830) άρχισε η προστασία της δημόσιας υγείας, αλλά απ' το 1913 συστηματοποιήθηκε (υγειονομικά κέντρα, νοσοκομεία).

Οι εύπορες κοινότητες διόριζαν κοινοτικούς γιατρούς για ένα χρόνο με κοινότητα (μισθό) 1500 δραχ. το μήνα κι έρχονταν κάθε 15ήμέρο. Κι όταν έρχονταν εκτάκτως, πληρώνονταν απ' τον άρρωστο που τον καλούσε.

Από το 1962 όμως η ιατρική περίθαλψη έπαυσε να είναι πια ιδιωτική. Έγινε κρατική, με την ίδρυση των Αγροτικών Ιατρείων και υγειονομικών Σταθμών.

Σήμερα ο αγρότης έχει πλήρη ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη. Είναι ασφαλισμένος στον Ο.Γ.Α.

Αρρώστιες υπήρχαν και τότε πολλές, γιατί ήταν ανθυγιεινά και μικρά και όχι πολύ καθαρά τα σπίτια, αλλά ήταν και η έλλειψη γιατρών.

Μεταδοτικές: Η όχτικα (φυματίωση), ευλογιά, χολέρα (πανούκλα), κοκκύτης και κοιλιακός τύφος, γι' αυτό περιόριζαν τον άρρωστο σε χωριστό δωμάτιο, αν υπήρχε τον απομάκρυναν (καραντίνα).

Ο καρκίνος τότε ήταν άγνωστο όνομα· τον λέγανε σαρατζιά.

Η θνησιμότητα και η νοσηρότητα, όχι πολύ μεγάλες, εξαιτίας του υγιεινού κλίματος και της ιατρικής καθοδήγησης. Θάνατοι από ατυχήματα και αυτοκτονίες, ελάχιστοι. Ο μέσος όρος της ζωής τότε ήταν 60-70 χρόνια. Τώρα η καλοφαγία, η υγιεινή κατοικία και η εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης επιμήκυναν τη ζωή κι έτσι ο μέσος όρος της ζωής έφτασε στα 80

χρόνια.

Ως κοινοτικοί γιατροί υπηρέτησαν οι εξής: Το 1905 ο Κουρκουμπέτι γκρουάσι, ήταν αρβανιτόβλαχος απ' τη Βόρειο Ήπειρο και ύστερα υπηρέτησε στον Αυγερινό (Κωσταντίτικο) Κοζάνης. Τον λέγανε έτσι γιατί έλεγε συχνά την κουτσοβλάχικη αυτή λέξη, που εξηγείται κολοκύθια χοντρά, άγνωστο το πραγματικό του όνομα. Ήταν πολύ φίλος με τον Θύμιο Μπλιχάνη και το γιο του Μήτρη.

Μετά απ' αυτόν ως το 1960 υπηρέτησαν διαδοχικά οι:

Μιλτιάδης Κουτσιούκης απ' την Πουρνιά Κόνιτσας,
Βασίλειος Στεφανίδης απ' την Μόλιστα Κόνιτσας,
Αριστοτέλης Διαμαντής απ' την Σαμαρίνα Γρεβενών,
Γεώργιος Τσανάδης απ' τη Μόλιστα Κόνιτσας,
Ιωάννης Παπαβασιλείου απ' τη Βούρμπιανη Κόνιτσας,
Γεώργιος Ράπτης απ' τα Γιάννινα
και Διομήδης Παπαγεωργίου απ' το Γοργοπόταμο Κόνιτσας.

Όλοι τώρα βρίσκονται στις αιώνιες μονές.

Ύδρευση - άρδευση

Το 1928, με πενθήμερη προσωπική εργασία όλων μας, έγινε η διάνοιξη του αυλακίου μήκους δυο χιλιομέτρων περίπου, απ' το χωριό ως τη βρύση «Κατιλάνο». Σκοπός του έργου αυτού ήταν η μεταφορά πόσιμου νερού για τις ανάγκες του χωριού. Το έργο ολοκληρώθηκε το 1958.

9. Λεβεντόκορμες αρβανιτοβλάχισσες (δίδυμες αδελφές) με τις βαρέλες γεμάτες νερό, στη θέση: Σβάρνα (1928)

10. Αυγερόκορμες Φουρκιωτοπούλες στην κρυόβρυση: Σούρλα, με τις γραφικές παραδοσιακές στολές του χωριού (1974).

Ως τη χρονολογία αυτή η ύδρευση γίνονταν απ' τις εξωτερικές βρύσες του χωριού.

Από το 1981 άρχισε η λειτουργία του κοινοτικού υδραγωγίου με εσωτερική παροχή νερού στα σπίτια.

Η άρδευση, ως το 1850, γίνονταν απ' τις πλούσιες υδάτινες πηγές του Σμόλικα. Απ' τη χρονολογία αυτή κι ύστερα ο Μπέης του Κεράσοβου αφαίρεσε την παροχή του νερού, τις δε πηγές τις έκανε τσιφλίκι του. Για τους λόγους αυτούς ως σήμερα το χωριό μας στερείται τρεχούμενου, ποτιστικού νερού.

Τουρισμός: Δεν παρουσιάζει αξιόλογη τουριστική κίνηση, γιατί ο δρόμος από Φούρκα – Κεράσοβο (απόσταση 10 χλμ.) δεν ασφαλτοστρώθηκε ακόμα και δυσχεραίνεται η συγκοινωνία το χειμώνα. Ο κοινοτικός ξενώνας είναι ημιτελής ακόμα κι έτσι είναι αδύνατη η φιλοξενία των τουριστών. Μόνο το καλοκαίρι συγκεντρώνονται αρκετοί παραθεριστές και τουρίστες δικοί μας και λίγοι ξένοι, το δε χειμώνα πολλοί κυνηγοί, απ' όλη σχεδόν την Ελλάδα, γιατί έχει πλούσιο κυνήγι.

«Ο υπέροχος και μοναδικός στον κόσμο συνδυασμός εξαιρετικών φυσικών καλλονών και ευγενών αισθημάτων των κατοίκων, δημιουργεί ιδεώδεις προϋποθέσεις τουριστικής ανάπτυξης». Λέμε οι ασύγκριτες και

εξαιρετικές φυσικές καλλονές, γιατί οργιάζει το πράσινο, απλώνεται μπροστά σου ο ευρύτατος ορίζοντας και οι κρυσταλλένιες βρύσες. Όλ' αυτά αποτελούν πόλο έλξεως των τουριστών.

Ψυχαγωγία

Οι Φουρκιώτες είναι πάντα εύθυμοι, ανοιχτόκαρδοι, μερακλήδες, χορευτές και καλοί τραγουδιστές (καλλίφωνοι), άντρες και γυναίκες. Όπως έχουμε προαναφέρει, γλεντούν ομαδικά.

Παλιότερα, διασκεδάζαν μόνο με τα πατροπαράδοτα τραγούδια και χορούς, τους τοπικούς – λαϊκούς οργανοπαίχτες και παρακολουθούσαν θεατρικές παραστάσεις. Μερικά απ' τα θεατρικά έργα που παίζονταν κατά καιρούς είναι: Αρματολοί και κλέφτες, ο χορός του Ζαλόγγου, η Γκόλφω, η Εσμέ, η Γενοβέφα, η Πατρίδα, ο Αθανάσιος Διάκος κι ακολουθούσαν τραγούδια και χοροί απ' τα σχολειόπαιδα.

Τα έργα αυτά εξακολουθούν να παίζονται ακόμα, αν και το σχολείο ξεγυχνάει. Έχει μόνο εννιά μαθητές. Πραγματικά αυτή η συλλογική προσπάθεια των νέων του χωριού μας ψυχαγωγεί όλους τους συγχωριανούς.

Αν και μερικά αραιά χρονικά διαστήματα έλειπαν οι οργανοπαίχτες, γλεντούσαμε με τα γραμμόφωνα (φωνογράφους), κυρίως στις ονομαστικές γιορτές.

Θυμάμαι στα 1920, ο πρώτος που έφερε απ' την Αμερική γραμμόφωνο στο χωριό μας, ήταν ο Ζήσης Παπακώστας. Μόλις τ' άκουσαν οι γειτόνοι του, το διέδωσαν σ' όλο το χωριό.

Συγκεντρωθήκαμε πολλοί στην αυλή του για να το δούμε και να τ'

11. Λαλητάδες (οργανοπαίχτες) της περιοχής μας (Αγίας Παρασκευής, Πουρνιάς, Μόλιστας) και της Δυτικής Μακεδονίας (Επταχωρίου, Κυψέλης), που ανήκουν σε μια συμπαθέστατη τάξη και οι περισσότεροι υπήρξαν άριστοι μαθητές μου. (Φούρκα 15 Αυγούστου 1964).

ακούσουμε. Το 'βαλε ο μακαρίτης στο παράθυρο για να το δούμε και να τ' ακούσουμε καλύτερα. Το θαυμάζαμε και το βλέπαμε με μεγάλη περιέργεια και ο ένας ρωτούσε τον άλλον, από πού βγαίνουν αυτά τα μελωδικά τραγούδια και η μουσική;

Οι μάμπες σταυροκοπιούνταν κι έλεγαν: «Μακριά, που δω, διάουλους μι κόκκινου καπέλου είνι κει μέσα στου κ'τι. Βάλληκι ου Θιός να μας χάσει, να μας καταστρέψει. Τι νισιάνια (θαύματα) ειν' αυτά!»

Αργότερα έφεραν κι άλλοι γραμμόφωνα απ' την Αμερική: ο Γιάννης Τέντας, ο Νίκος Τόνας, ο Ανδρέας Τόνας, ο Κώστας Ζιώζης, ο Γιώργος Κούσης κ.α. Αλλά ήρθε η ξενική κατοχή και ο εμφύλιος πόλεμος και εξαφανίστηκαν.

Μετά το 1950 αντικαταστάθηκαν με τα ραδιόφωνα, τα μαγνητόφωνα, τα ραδιοπικά και τελευταία με τις τηλεοράσεις και τα βίντεο. Δεν λείπουν όμως και οι λαϊκοί οργανοπαίχτες μας, στους γάμους, στα πανηγύρια και στα γλέντια.

ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ – ΝΥΧΤΕΡΙΑ

Μια άλλη, παραδοσιακής μορφής, διασκέδαση με έντονο το χαρακτήρα της αλληλοβοήθειας και της κοινωνικής αλληλεγγύης είναι τα νυχτέρια. Γλεντούσαν και γλεντούν στα νυχτέρια (εσπερίδες, βεγγέρες), το χειμώνα με τις μεγάλες νύχτες και το τσουχερό μπόλικο χιόνι, που το τζάκι μπουμπουνίζει, συγκεντρώνονται σε γειτονικά σπίτια κατά γειτονιές, παρέες παρέες και περνούν τις νύχτες με μουαμπέτ (κουβέντες διάφορες και συζητήσεις), κουτσομπολιό, τραγούδια, χορούς, αστεία, πειράγματα, παιχνίδια διάφορα, παραμύθια, αινίγματα, παροιμίες, ανέκδοτα κ.λ.π.

Πριν του 1940 ξεσπύριζαν και καλαμπόκι πότε στο ένα και πότε στο άλλο σπίτι. Άλλοτε πάλι οι γυναίκες και τα κορίτσια ασχολούνταν με το γνέσιμο στη ρόκα, το κέντημα, το πλέξιμο κάλτσας, φανέλας, δαντέλας. Τρώγανε καλαμπόκι βρασμένο, ανακατεμένο με ζάχαρη και με στομπισμένα καρδία ή μπουμπόσκες (ψημένα σπυριά καλαμποκιού στο φκιαράκι ή στο κόσκινο), που σήμερα τα λένε ποπ-κορν και αγριόγορτσα απ' τη στάμνα ή απ' το καδί. Τώρα όμως δεν υπάρχουν αυτά. Προσφέρουν μεζέδες χοιρινούς και κρασάκι κι έτσι ζωντανεύει περισσότερο το γλέντι. Προσφέρουν επίσης μήλα, πορτοκάλια και νοστιμότητα βρασμένα ή ψημένα κάστανα απ' τον Πεντάλοφο Κοζάνης. Καμιά φορά και κατσιαμάκι (μαμαλίγγα) ή χαλβά από αλεύρι καλαμποκίσιο ή σταρίσιο.

Αλληλοβοήθεια: Τον παλιό καιρό αλληλοβοηθιούνταν στο χτίσιμο των σπιτιών, στα χωράφια, στους κήπους, στα χόρτα και στο κουβάλημα των καυσόξυλων ή και οικοδομήσιμης ξυλείας. Περισσότερο όμως βοηθούσαν τους φτωχούς και εργάζονταν τις Κυριακές και άλλες γιορτές, γιατί τις άλλες μέρες τις διέθεταν για τις ατομικές δουλειές τους. Παλαιϊκή ήταν η βοήθεια, η κοινωνική αλληλεγγύη κι η συμμετοχή σ' αρραβώνες, γάμους, θανάτους, πυρκαγιές, θεομηνίες, τραυματισμούς, στη γουρουνοχαρά, την εκτέλεση κοινοτικών έργων κτλ.

Υποχρεωτική ήταν η συμμετοχή στο χτίσιμο της εκκλησίας, του

σχολείου, των αγροτικών δρόμων, των ποτιστικών αυλακιών, υδραγωγείων, γεφυριών, καλντεριμιών κ.λ.π.

Διατροφή των κατοίκων

Απ' τα παλιά ακόμα χρόνια οι Φουρκιώτισσες ζυμώνουν και ψήνουν στο φούρνο κι έτσι κάνουν το ωραιότερο ψωμί, πούναι αφράτο, νόστιμο σαν κάστανο και μοσχοβολάει. Του δίνουν σχήμα στρογγυλό, που το λένε καρβέλι. Επίσης μαγειρεύουν και νοστιμότατα φαγητά.

Πρώτα θ' αρχίσουμε απ' τις ξακουστές βλάχικες πίτες, που τις κάνουν με μεγάλη δεξιοτεχνία και με αγνά υλικά. Συνήθως τις κάνουν κάθε Σαββατόβραδο, τις μεγάλες γιορτές, όταν φιλοξενούν κάποιον ή πηγαίνουν ταξίδι, στο χωράφι, για ξύλα, για λάχανα ή για βότανα.

Πολλά είναι τα είδη της βλαχόπιτας

Σταρίσιες: Πλάθουν με τον κλώστη πάνω στο πλαστήρι δύο χοντρά φύλλα, απλώνουν το ένα πρώτα στο σινί και ρίχνουν καβουρντισμένα με λάδι ή βούτυρο λάχανα (λάπατα ή πράσα ή κρεμμύδια ή τσουκνίδια ή κολοκύθια ή αρμιά από κραμβολάχανα και αλάτι), μετά ρίχνουν τυρί, αυγά και απλώνουν πάνω τ' άλλο φύλλο. Αυτές όλες λέγονται λαχανόπιτες και γίνονται απ' αλεύρι σιταρίσιο.

Με τον ίδιο τρόπο κάνουν και την γαλατόπιτα, όταν βάζουν γάλα και τυρόπιτα, όταν βάζουν τυρί, αντί για λάχανα. Κάνουν επίσης και πετουρόπιτες (πέτουρα, φύλλα ψιλά 20-25), αφού πρώτα τα ψήνουν στη γάστρα, κλωστόπιτες (σαραγλιά) με φύλλα πάλι, που τα μαζεύουν στον κλώστη. Και στις δύο αυτές πίτες το κάθε φύλλο το πασπαλίζουν με τυρί, λίπος και τραχανά.

Άλλη πίτα είναι μια που μοιάζει σα λαγγίτα (χυλόπιτα). Αυτή γίνεται, αφού βάλουν μαγιά ψωμιού (τώρα μπίρας) στο ζυμάρι μέσα σε κατσαρόλα, τη σκεπάζουν και τη βάζουν σε ζεστό μέρος, ώσπου να φουσκώσει (να γίνει η ζύμωση) κι από κει την ρίχνουν σε ταψί.

Λαγγίτες (τηγανίτες): Γίνονται στο τηγάνι με λάδι, όπως οι λουκουμάδες. Κάνουν **τραχανόπιτα** όταν χρησιμοποιούν μόνο τραχανά ή μπλιγουρόπιτα με μπλιγούρι, αλλά και στις δύο τα ζυματίζουν πρώτα τα υλικά σε κατσαρόλα, ρίχνουν και λίγο αλεύρι για να πηχτώσουν και μετά τα βάζουν σε σινί ή ταψί αφού προσθέσουν λίπος και τυρί.

Μπουρανί (πίτα από λαπατόρτζο).

Καλαμποκόπιτες: Τις κάνουν από αλεύρι καλαμποκίσιο, συνήθως το χειμώνα, με λίγδα (χοιρινό λίπος).

Πλατσίντα: Ανακατώνουν με κουτάλα τ' αλεύρι με ζεστό νερό σε κατσαρόλα και ρίχνουν το χυλό σε σινί. Προσθέτουν λίπος, τυρί, τσιγαρίδες.

Πισπιλίτα: Ρίχνουν στο σινί αλεύρι, μετά καβουρντισμένο λάδι με νερό, τυρί, χόρτα (πράσα ή λάπατα ή τσουκνίδια), αλεύρι, πάλι λάδι κτ.λ. 4-5 φορές. Οι αρβανιτοβλάχισσες δε βάζουν χόρτα και τη λένε προυσκουκίτε (πασπαλιστή).

Μπατζαρόπιτα: Την κάνουν όπως την πλατσίντα, αλλά πάνω ρίχνουν στρώμα τσουκνιδιών βρασμένων και στουμπισμένα καρύδια.

Κατσαμάκι: Βράζουν σε κατσαρόλα νερό, ρίχνουν αλεύρι καλαμποκίσιο, τ' ανακατώνουν με κουτάλα ξύλινη ώσπου να βράσει καλά, καίνε στο τηγάνι λάδι ή βούτυρο ή λίγδα, το ρίχνουν στην κατσαρόλα, τ' ανακατώνουν για να καβουρντιστεί, το βάζουν σε ταψί, ρίχνουν πάνω τυρί ή κρέας χοιρινό τηγανητό ή τσιγαρίδες και σερβίρεται.

Κρέας: Το μαγειρεύουν παλιότερα με λαχανικά, τραχανά και μπλιγούρι, γιατί σπάνιζαν τα ζυμαρικά. Τώρα μαγειρεύεται με όλα.

Το ψημένο κρέας: Στο πανηγύρι του Ι5/Αύγουστου ψήνουμε αρνιά στη σούβλα. Στα πολύ παλιά χρόνια για να μη χαλάσει και μυρίσει το ψητό και να διατηρηθεί, το κρεμούσαμε στο μπνάρι (πηγάδι) τοποθετημένο σε πάνινη σακκούλα. Αργότερα το βάζαμε στο φανάρι (ντουλάπι κρεμαστό με σίτα φτιαγμένο), ενώ τώρα διατηρείται στο ηλεκτρικό ψυγείο. Παρ' όλα αυτά διατηρούμε και το παραδοσιακό φανάρι για εφεδρεία.

Σουβλιμάδα (κιμπάπι): είναι τόσο νόστιμη, που αγλείφεις και τα δάχτυλά σου ακόμα.

Πως γίνεται:

Κομματιάζουν (κάνουν φιλιά) το χοιρινό κρέας, τ' ανακατώνουν μ' αλάτι, δυόσμο ή ρίγανη και πιπέρι μαύρο, τα περνάνε σε σουβλί (γι' αυτό λέγεται και σουβλιμάδα) και τα ψήνουν στο τζάκι το χειμώνα. Το καλοκαίρι την κάνουν από κρέας αρνίσιο ή κατσικίσιο.

Τραχανοπάπαρα: Την άνοιξη, το φθινόπωρο και το χειμώνα το πρωί συνήθως, βράζουν τραχανά, ρίχνουν και λίπος (όχι λάδι, γιατί δε γίνεται νόστιμη), την κατεβάζουν απ' τη φωτιά και την βάζουν σε ταψί, όπου έχουν τριμμένο ψωμί, τ' ανακατώνουν, ρίχνουν και τυρί και την τρώνε με μεγάλη όρεξη.

Γαλατοπάπαρα: Κάνουν συνήθως το καλοκαίρι, γιατί τότε είναι μπόλικο (άφθονο) το γάλα. Το βράζουν, ρίχνουν και κομματιασμένο ψωμί και τ' ανακατώνουν.

Κουρκοῦτι (αλευριά): Γίνεται μ' αλεύρι σιταρίσιο ή καλαμποκίσιο. Τηγανίζουν πρώτα τυρί με λίπος, ρίχνουν και νερό και βράζει. Μετά λιώνουν τ' αλεύρι με νερό κρύο σε βαθυλό πιάτο, το ρίχνουν στο τηγάνι και βράζει ώσπου να πηχτώσει. Πολλές φορές ρίχνουν μέσα και κεφτέδες και το σερβίρουν στα πιάτα.

Νηστήσιμα φαγητά: Βάζουν αλεύρι καμένο και νερό και γίνεται σαν το κουρκοῦτι. Καβουρντίζουν πρώτα τ' αλεύρι με λάδι στο τηγάνι, ρίχνουν κι αλάτι, το κατεβάζουν για να κρυώσει, ρίχνουν κρύο νερό, το λιώνουν, το βράζουν, ρίχνουν και σκόρδο στομπισμένο με λίγη ξινάδα από κορόμηλα βρασμένα κι είναι έτοιμο το φαΐ.

Πρασόρυζο, λαχανόρυζο, σπανακόρυζο, μπουρανί, φασόλια, φακές και ρύζι όλα με λάδι, πατάτες σαλάτα ή ψημένες στη χόβολη.

Τσιούμα. Πηχτή νερόβραστη και στραγγισμένη φασουλάδα, ανακατωμένη με πιπέρι κόκκινο, αλάτι, δυόσμο και λίγο ζουμί απ' τα φασόλια και πατημένη με το κουτάλι. Την τρώνε με το πηρούνι.

Τζάμα (ζουμί): Καβουρντίζουν λάδι με πράσο ή κρεμμύδι ψιλοκομμένο, λίγο πιπέρι κόκκινο κι αλάτι, ρίχνουν και νερό, βράζει και μετά το ρίχνουμε

στο κομματιασμένο με μαχαίρι στεγνό ψωμί, που είναι σε ταψάκι. Το σκεπάζουν, τ' αφήνουν λίγη ώρα για να μαλακώσει το ψωμί, το ξεσκεπάζουν κι αρχίζουν να τρώνε. Κατά τον ίδιο τρόπο κάνουν τζαμά και με νερόβραστα φασόλια χωρίς καρυκεύματα, ρίχνουν πρώτα στο κομματιασμένο ψωμί το ζουμί, μετά σκορπάνε με κουτάλα τα φασόλια και τέλος ρίχνουν ωμό λάδι και πασπαλίζουν ξηρό δυόσμο ή ρίγανη.

Μπριάνα: Κομματιάζουν την κολοκύθα, τη βράζουν, ρίχνουν και λάδι, δυόσμο κι αλάτι.

Πράσο ή κρεμμύδι ψημένο στη χόβολη (ζεστή αναμμένη στάχη). Τα καθαρίζουν και κάνουν σαλάτα, ρίχνουν και ξινάδα, αλάτι ή τα τρώνε σκέτα, αφού τα βουτήξουν στ' αλάτι.

Πιπερίτσα: Ανακατώνουν ψιλό αλάτι και πιπέρι κόκκινο και δυόσμο, όπου βουτούν κάθε βουκιά (μπουκιά) ψωμιού και τρώνε.

Πρασαλευριά: Ζεματίζουν τα πράσα, μετά τα τηγανίζουν, ρίχνουν και διαλυμένο στο νερό αλεύρι και τα βράζουν.

Σκουρδάμι (σκορδαλιά): Καθάριζαν ένα κεφάλι σκόρδου, το στούμπιζαν σε ξύλινο γουδί, μετά έβαζαν ψίχα ψωμιού, λάδι και τ' ανακάτωναν. Ύστερα έριχναν ξίδι και μπόλικο κρύο νερό. Τώρα για τη διατροφή τους χρησιμοποιούν και τη μοντέρνα μαγειρική, τον Τσελεμεντέ.

Αρμιά: Για το χειμώνα βάζουν σε καδιά ή στάμνες λάχανα (κραμβολάχανα). Μόλις ωριμάσουν, τα βγάζουν και τα βράζουν με χοιρινό κρέας, αφού τα καβουρντίσουν λίγο με λίγδα. Την τρώνε και σαλάτα, αφού ρίξουν κόκκινο πιπέρι και λάδι.

Κάνουν και γιαπράκια. Καβουρντίζουν με λάδι ρύζι, κρεμμύδι, δυόσμο, ρίχνουν και λίγο νερό και τα βράζουν, για να μαλακώσουν. Μετά τα βάζουν σε φύλλα του λάχανου, τα τυλίγουν και γίνονται σαν αυγό. Τα βάζουν σε κατσαρόλα, ρίχνουν και νερό ή ζουμί από αρμιά, τα βράζουν και τα βγάζουν σε πιατέλα, για να κρυώσουν.

Φρούτα: Έτρωγαν κορόμηλα, δαμάσκηνα, αγριόγκορτσα και αγριόμηλα. Αυτά είχε ο τόπος μας.

Κεράσια, μήλα, κυδώνια, σύκα, σταφύλια και καρύδια, έφερναν και πουλούσαν άντρες και γυναίκες απ' την Πουρνιά, Καστάνιανη και Λαγγάδα, με τα μολάρια και τα γαιδουράκια τους. Τώρα έρχονται όλα με τ' αυτοκίνητο.

Για το χειμώνα έκαναν σκίσματα από κορόμηλα, δαμάσκηνα και αγριόγκορτσα. Τα έσχιζαν με το μαχαίρι, τα έκαναν αρμαθιές που τις κρεμούσαν έξω στα παράθυρα ή τα βάζαν σε ταψιά και τα στέγνωναν στον ήλιο μετά και λίγο στο φούρνο για να στεγνώσουν καλά και τα έτρωγαν ή στεγνά ή βρασμένα στο νερό, έριχναν και λίγη ζάχαρη, τα έκαναν δηλ. χουσιάφια (κομπόστα). Τρώγανε και καλαμπόκι ή σιτάρι βρασμένο.

Τ' αγριόμηλα τα έβαζαν στ' άχυρα για να μη σαπίσουν, ενώ τ' αυγά στ' αλάτι ή στ' αλεύρι.

Όταν κάποιος αργήσει νάρθει την ώρα του φαγητού, του λέμε: «Αν το ξανάκάνεις, θα κρεμάσουμε το κουτάλι ή το πηρούνι σου πίσω απ' την πόρτα», δηλ. δε θα σ' αφήσουμε φαγητό.

Όταν έρθει ένας ξένος την ίδια ώρα που τρώμε, του λέμε: «Σ' αγαπάει η πεθερά σου, κάτσε να φας». Αν τύχει, την ώρα του φαγητού, σε κάποιον η γωνιά, όχι η μέση του ψωμιού, τότε πάλι του λέμε τα ίδια: «Σ' αγαπάει η πεθερά σου», γιατί η γωνιά είναι νοστιμότερη απ' όλο το ψωμί.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' Ιστορικά στοιχεία:

α' Ίδρυση και ονομασία του χωριού.

Ίδρυση: Διάφορα τεκμήρια – ενδείξεις (αρχαία ευρήματα, γραπτές ή προφορικές πηγές, για τους πρώτους κατοίκους του χωριού δεν υπάρχουν, για να μάθουμε πότε ακριβώς πρωτοχτίστηκε το χωριό, αλλ' ούτε και πότε χτίστηκαν, διαλύθηκαν και συμπύχθηκαν με τη Φούρκα στη σημερινή τοποθεσία οι άλλοι τρεις συνοικισμοί: Παλιοχωριού, Μαυρόβου και Λιάτσικας.

12-13. Απ' αριστερά, οι 3 παλιοί συνοικισμοί: Λιάτσικα, Μαύροβο και Παλιοχώρι, που συμπύχθηκαν στη Φούρκα.

Στους τρεις αυτούς συνοικισμούς υπάρχουν ακόμα ομώνυμες τοποθεσίες κι ερείπια, γκριμάδες (σωροί από πέτρες), που μαρτυρούν την ύπαρξη παλιών οικισμών που βρίσκονταν, οι μεν δύο πρώτοι ανατολικά του χωριού σ' απόσταση 6-7 χιλιομέτρων αντίστοιχα, ο δε τελευταίος βορειοανατολικά του χωριού σ' απόσταση 10 χλμ. περίπου. Σ' όλους σώζονται ακόμα κι ερείπια εκκλησιών.

Στο Παλιοχώρι και Λιάτσικα, στον τόπο των εκκλησιών, σώζονται και εικονίσματα των αγίων: Πέτρου και Παύλου και Παντελεήμονα, αντίστοιχα, αλλά η Λιάτσικα κατέχεται σήμερα απ' την κοινότητα Κάντσικου (Δροσοπηγής).

Στο Μαύροβο μόνον ερείπια εκκλησίας αγνώστου αγίου, σώζονται, αριστερά απ' τα χωράφια των Μπουλμπαίων (Τοναίων).

Οι λόγοι που τους ανάγκασαν να συμπτυχθούν, ήταν η έλλειψη ασφάλειας απ' τους Τουρκαλβανούς της Κολώνιας - Αλβανίας, απ' τους οποίους δέχονταν συχνές βαρβαρικές επιδρομές και η υπερβολική ζέστη τους θερινούς μήνες. Έτσι εγκαταστάθηκαν σε ορεινό, απρόσιτο και ασφαλές μέρος, γιατί είναι πλησιέστερα στην κορυφογραμμή Ζεκίρι -Μικρό Ταμπούρι - Λιάγκανο - Γκαρέλιας - Βέργος - Κατιλάνος - Ταμπούρι Καραγιώργη ή Μεγάλο Ταμπούρι,

Ο δρόμος για την Κόνιτσα περνούσε απ' τον αυχένα «Βέργος». Άλλοι προβάλλουν και τους εξής λόγους:

Για το Παλιοχώρι, ότι είχε πολλά φίδια, απ' τα οποία κινδύνευαν τα μωρά τους.

Για το Μαύροβο, ότι τα μικρά προσβάλλονταν από μια αρρώστια, που τη λέγανε μαυροτινάκο, γιατί μαύριζαν και τα τίνιζαν (απέθνησκαν). Από αυτό και η ονομασία Μαύροβο. Και για τη Λιάτσικα, ότι βρίσκονταν στην πιο μακρινή απόσταση απ' τη Φούρκα.

Το μόνο πού ξέρουμε για τους πρώτους οικιστές του χωριού, είναι οι Ρωμαϊκές ονομασίες ιστορικών τοποθεσιών, που έχουμε:

«Καίσαρ» (Caesar), στρατηγική θέση, όπου στρατοπέδευσε ο Ιούλιος Καίσαρ, περνώντας πρώτα απ' τον αυχένα «Βέργος», όταν καταδίωξε τον δικτάτορα της Ρώμης Πομπήιο, λόγω φιλαρχίας (φιλοπρωτίας) και τον νίκησε το 48 π.Χ. στα Φάρσαλα της Θεσσαλίας.

«Λουρί» (Lurus), στρατηγός του Καίσαρα, Κατιλάνος (Katilanius), Γκριβομάνος, (Gribomanius), Σιντιλίου (Saint Elie = λ. γαλ. Άγιος Ηλίας), που μαρτυρούν, ότι η Φούρκα καταλήφθηκε από τέτοιους αποίκους κτηνοτρόφους, λόγω της οχυράς θέσης της, που αναφέραμε, και των μεγάλων σπανίων βοσκοτόπων της.

Οι περισσότεροι μάλιστα απ' αυτούς διέμεναν το καλοκαίρι, όπου είναι το χωριό σήμερα και το χειμώνα στους υπόλοιπους συνοικισμούς. Έτσι εξηγείται και το γεγονός, ότι σε Ελληνικότατη Χώρα, μιλιέται συνήθως απ' τους ορεινούς κατοίκους της Ηπείρου, Μακεδονίας και Στερεάς Ελλάδας η κουτσοβλάχικη γλώσσα, που είναι μίγμα της Ελληνικής και Λατινικής γλώσσας» (βλ. Γ. Τσιούμη οπ.π. σ. 5-6).

Ύστερα όμως από μια σχετική έρευνα που έκανα, διαπίστωσα ότι περιέχει και λέξεις γαλλικές, αλβανικές, τουρκικές και ρουμανικές.

Αλλά και λίγες σλαβικές. Αυτό το διαπίστωσα το 1950, όταν υπηρετούσα ως δάσκαλος στο Νεστόριο-Καστοριάς, από λίγες γριές, που γνώριζαν την κουτσοβλάχικη, όπως λέγεται. Είναι γλωσσικά κατάλοιπα, που μας άφησαν οι Σλάβοι (Σέρβοι και Βούλγαροι) τον 6ο-7ο αιώνα, όταν πέρασαν απ' το χωριό μας και εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα και σ' όλη τη Χερσόνησο του Αίμου.

Πειστήρια της διάβασής τους είναι και οι τοποθεσίες: «Βούργαρος» βόρεια του χωριού μας και σ' απόσταση 2 χλμ. όπου θα σκοτώθηκε κάποιος Βούλγαρος, τότε.

Άλλη τοποθεσία «Μηλιές Βουργάρας» βόρεια πάλι του χωριού, σ' απόσταση 200 μέτρων.

Άρα η κουτσοβλάχικη γλώσσα είναι μια βαβυλωνία ξενικών λέξεων. Είναι όμως και νεκρή, ατελής, ελλιπής, χωρίς δικά της στοιχεία (γράμματα και αριθμούς) είναι δηλ. κουτσή, γι' αυτό και κουτσοβλάχικη λέγεται και όσοι την γνωρίζουν κουτσόβλαχοι, αλλά είναι πατριώτες με Ελληνική και χριστιανική ορθόδοξη συνείδηση και στη γραφή τους, για καλύτερη κατανόηση, χρησιμοποιούν Ελληνικά στοιχεία (γράμματα και αριθμούς) στα τραγούδια, παροιμίες κτλ. Και όχι λατινικά στοιχεία.

«Οι εν Ρουμανία απόδημοι φωνασκοί ησχολήθησαν πολύ να ανακαλύψουν, αν είμαι Κουτσόβλαχος. Δεν είμαι. Αλλ' αν ανήκουν εις το γενναίον τούτο τμήμα του Ελληνικού Λαού, δεν θα ήμην ολιγώτερον υπερήφανος Έλλην παρά τώρα και ουδέποτε θα ήλλασον αισθήματα και παραδόσεις και ιστορίαν και ιδανικά και Έθνος και Πατρίδα».

Αυτή ήταν η απάντηση του αείμνηστου Καθηγητή της Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και Ακαδημαϊκού Αντωνίου Κεραμοπούλου απ' το Μπλάτσι (Βλάστη) – Κοζάνης. (βλ. στο βιβλίο του ίδιου: «Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι» Αθήνα 1939 σελ. 109).

14. Το ιστορικό ύψωμα: Ταμπούρι του Καραγιώργη.

15. Η τοποθεσία Καίσαρ.

Ονομασία:

Φούρκα λέμε το διχαλωτό πάσσαλο, που τον χρησιμοποιούμε για στήριγμα στους φράχτες και τη ρόκα, που χρησιμοποιούν οι γυναίκες μας, για να γνέθουν τα μαλλιά, όταν τα επεξεργάζονται.

Ο Γ.Κ. Τσιούμης στο βιβλίο του, που αναφέραμε, στη σελίδα 6, γράφει τα εξής για την ονομασία του χωριού:

«...Επειδή ο αυχένας “Βέργος” και οι πρόποδές του, ένεκα του μεγάλου ύψους, πολύ συχνά το φθινόπωρο και το χειμώνα, καλύπτονταν από ομίχλη, έστηναν την εποχή εκείνη κατά μήκος του δρόμου πασσάλους ή φούρκες για να οδηγούνται και να μη χάνονται οι πεζοπόροι. Απ’ αυτό και η ονομασία του χωριού “Φούρκα”». Έβάζαν ψηλές φούρκες πιθανόν, για να είναι πιο ευδιάκριτες οι κορυφές τους, γιατί το χιόνι έφτανε έως εκεί, σχεδόν.

Άλλη εκδοχή: Ονομάστηκε έτσι απ’ το σχήμα φούρκας, που σχηματίζουν τα δύο μικρά λακκώματα (ρέματα): Βήσιανης βόρεια, που χύνεται στο Μεγάλο λάκκο και Λούρι νότια, που χύνεται στο λάκκο του μύλου Χαράβα και ενώνονται στη θέση: «Κάτω απ’ το εικόνισμα Κώτα Τόντη». Ανάμεσα στα παραπάνω μικρά λακκώματα επεκτείνονταν τον 17ο αιώνα το χωριό.

«Φούρκα είναι η λέξη λατινική (Furca), που σημαίνει πάσσαλος διχαλωτός, δίκρανο. Φούρκα = δίοδος (Furca Pass) δίοδος επί των Ελβετικών

Άλπεων, μεταξύ των καντονίων Ούρι και Βωσέ, ύψος 2.436 μ. Διασχίζεται από σιδηροδρομική γραμμή (βλ. Εγκυκλοπ. Λεξικό Ελευθερουδάκη, Αθήνα, τ. 12ος, σ. 678). Ονομασία Φούρκα υπάρχει επίσης και στη Λαμία.

Όμοια ονομασία υπάρχει και στη Δοϊράνη και στο Δομοκό – Ντερβέν – Φούρκα. «Αλλά και το χωριό μας υπήρξε το διάβα (δίοδος), ο κυριότερος δρόμος στην ξηρά, που ένωνε την Ήπειρο με τη Δυτική και Ανατολική Μακεδονία, Θράκη, Βουλγαρία, Σερβία και Ρουμανία. Ανέκαθεν ήταν το διάβα απ' τον αυχένα «Βέργος» και όχι του Λεσκοβικίου και Ερσέκας, γιατί κατοικούνταν από Κολωνιάτες Αλβανούς, που ήταν γνωστοί απ' τις λεηλασίες και τις αρπαγές τους. Απ' τον πολυσύχναστο αυτό δρόμο περνούσαν οι ταξιδιώτες, που μετέβαιναν απ' την Ήπειρο και πήγαιναν στις παραπάνω χώρες. Το μόνο μέσον συγκοινωνίας ήταν οι αγωγιάτες (κυρατζήδες), που είχαν πολλά μούλάρια. Ένας απ' αυτούς ήταν και ο Ρόβας, που το τραγούδι του σώζεται ακόμα: «Κίνησ' ο Ρόβας κίνησε για τη Βλαχιά να πάει...». Σαν απόδειξη του δρόμου αυτού έχουμε τα σωζόμενα ερείπια των χανίων (πανδοχείων, αμιλιακών, ξενώνων, κυρίως για διανυκτέρευση των περαστικών ανθρώπων και ζώων) που υπάρχουν στο χωριό μας. Απ' τον αυχένα «Βέργος» πέρασε και στρατοπέδευσε και ο Ιούλιος Καίσαρ με τα πολυάριθμα ρωμαϊκά στρατεύματά του, όταν καταδίωκε τον Πομπήιο, όπως προαναφέραμε (βλ. Τσιούμη, οπ. Π. σ. 6-7). Όλες οι παραπάνω απόψεις είναι αληθοφανείς, ευσταθούν.

β' Ιστορική εξέλιξη!

«Ολβιος (ευτυχής) όστις την Ιστορίαν έσχεν μάθησιν» Ευριπίδης.

1. Προϊστορία (2000 π.Χ. εποχή Ομήρου). Απ' την αλαργινή αυτή εποχή, η προϊστορία της Φούρκας είναι άγνωστη, γιατί δεν υπάρχουν ενδείξεις.

2. Ρωμαϊκή περίοδος (146 π.Χ. - 330 μ.Χ.). «Η Ελλάς κατακτηθείσα δια των όπλων, κατέκτησε και αυτή δια του πνεύματος και της τέχνης την Ρώμην» (Λόγος Ορατίου Λατίνου ποιητή).

Εξαιτίας των πάμπολλων φυσικών και σπανίων οχυρών θέσεων του χωριού μας, που αποτελούν ρεκόρ σε ιστορικά γεγονότα και κυρίως η δυτική κορυφογραμμή του αυχένα «Βέργος» την εποχή αυτή οχυρώνονταν οι: Καίσαρ και Κατιλάνος που προαναφέραμε, στα κεφάλαια κτίση και ονομασία του χωριού.

Άλλα οχυρά, είναι: «Το Ταμπούρι του Καραγιώργη ή Μεγάλο Ταμπούρι» η ψηλότερη κορυφή της ράχης «Βέργος», όπου σώζονται ερείπια αρχαίων οχυρωμάτων. (βλ. Γ. Τσιούμη οπ.π. σ. 7-8).

«Το Καστρί» (αρχαίο κάστρο, φρούριο) με υψόμετρο 650 μ. περίπου και βρίσκεται στη νοτιοδυτική έξοδο του Στομίου (στενή χαράδρα διάβαση φαράγγι) όπου οχυρώνονταν οι αρχαίοι για να εμποδίσουν το δια του Στομίου πέρασμα των εχθρών. Βρέθηκαν κομμάτια τούβλων και κεραμιδιών. Το 1956 το επισκέφτηκα και διαπίστωσα ότι η βάση του είχε διάμετρο 15 μ. Τα ερείπια του είναι σκεπασμένα με χώμα και χόρτα και κατάφυτα από πανύψηλες και ισόκορμες βάλανιδιές. Ανατολικά του υπάρχει κυκλικό χορταριασμένο ίσιωμα, όπου πιθανόν να υπήρχε μουνάρι (πηγάδι) και κάτω

απ' αυτό αρχίζει το Στόμιο, απ' όπου περνάει το ποτάμι Μαρδίτσα (το ορθό Μαρδίτσα) και χύνεται στο Σαραντάπορο.

Να τι λέει ο Φραγκίσκος Πουκεβίλ, Γάλλος πρόξενος στα Γιάννενα επί Αλή-Πασά και περιηγητής, στο βιβλίο του: «Ταξίδι στην Ελλάδα», εκτύπωση 2η, τόμος α' σελ. 257: «Εγώ πιστεύω ότι η Φούρκα είναι το μέρος, που οι γεωγράφοι το ονομάζουνε, ο κάμπος του Πύρρου, όπου οι Ρωμαίοι στρατοπέδευαν, γιατί έπρεπε να κρατήσουν την Ήπειρο και τη Μακεδονία. Και οι δυο αυτές περιοχές ενίσχυσαν με στρατεύματα και οικονομικά τους Ρωμαίους, γιατί τους φύλαγαν απ' τις τουρκικές επιδρομές». (βλ. στο βιβλίο Ιωάννη Καραγιάννη (1840-1921) Καθηγητή στο Ιάσιο της Ρουμανίας με τίτλο: «Ιστορικές σπουδές των Ρουμάνων απ' τα Βαλκάνια», τεύχος β' σελ. 236, που τυπώθηκε και κυκλοφόρησε μετά το θάνατό του το 1941, τ. β' απ' τον Περικλή Παπαχατζή, ομότιμο μέλος της Ρουμανικής Ακαδημίας.

3. Βυζαντινή εποχή (330-1453 μ.Χ.). «Πάλι με χρόνια με καιρούς, πάλι δικά μας θα 'ναι» Λαϊκή μούσα.

Κι εδώ τα σπάνια αυτά οχυρά έπαιξαν σπουδαίο ρόλο. Τα οχυρώματα αυτά τα χρησιμοποιούσαν και στα Βυζαντινά χρόνια για απόκρουση των Βουλγαρικών επιδρομών, (βλ. Γ. Τσιούμη, οπ. π. σ. 8).

4. Τουρκοκρατία (1453-1821 μ.Χ.):

«...Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή
παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή...» Ρήγας Φεραίος
«Μαύρα κι άραχνα» υπήρξαν το χρόνια της τουρκικής σκλαβιάς, γιατί οι Τούρκοι εξασκούσαν πιέσεις και τρόμους, για να εξισλαμίσουν τους Χριστιανούς, γι αυτό οι Έλληνες λέγανε: «Κάλλιο να ζεις με τα θεριά, παρά να ζεις με Τούρκους».

Παραθέτω ένα απ' τα πολλά τραγούδια της εποχής εκείνης:

α) Χαίρε ω, Πατρίς μου ποθητή
σ' όλο τον κόσμο ξακουστή!
Υγίαине Πατρίς!
Η Πατρίς μου είναι η μόνη αυτή
χώρα εύχαρις αγαπητή!
Υγίαине Πατρίς!

Η κοινότητα Φούρκας τότε, μετά τη σύμπτυξη και των τριών συνοικισμών της, αριθμούσε 600 οικογένειες και ήταν μια απ' τις μεγαλύτερες και ευπορότερες κοινότητες, ένα πολυάνθρωπο χωριό με 3 χιλιάδες περίπου άτομα. Αυτό οφείλονταν στο γεγονός ότι ήταν σε μεγάλο βαθμό ομαλό και εύφορο το έδαφος. Λόγω της ορεινής θέσης της ήταν και ένα μεγάλο Κεφαλοχώρι, ανεξάρτητο και όχι τσιφλίκι των μπέηδων και αγάδων. Μοναδικό σημείο υποταγής ήταν το ότι πλήρωνε σ' αυτούς ή στους πασάδες το χαράτσι (κεφαλικό φόρο ή φόρο υποταγής), όπως και όλη η Ελλάδα.

Διασπορά:

Δυστυχώς τον 17ο αιώνα, τα ορεινά χωριά είχαν γίνει ο στόχος των Τουρκαλβανών της Κολωνίας, που απέχει δεκάωρη πεζοπορία απ' τη Φούρκα κι ακολουθούσαν το δρόμο: Ερσέκα, Χιονιάδες, Βούρμπιανη,

Μπλίσδιανη, ράχη Ραπανά, Φούρκα ή μέσω του Μοναστηριού μας. Έκαμναν συχνές βαρβαρικές επιδρομές και λεηλατούσαν και ρήμαζαν τα πάντα και σκότωναν κάθε άνθρωπο, που θα συναντούσαν. Γι' αυτό μόλις τους ειδοποιούσαν οι άγρυπνοι φύλακες, κατέφευγαν στα γύρω βουνά και δάση, παίρνοντας μαζί τους τα πιο αναγκαία (αλεύρι και αλάτι), που τα έκρυβαν στις σπηλιές «Πέτρα Γκάση» και «Πέτρα Πιτσιανιώτη», που σώζονται ακόμα ή σε μεγάλα πήλινα κιούπια (πιθάρια), που τα έχωναν στη γη στους κήπους και τα σκέπαζαν με πλάκες και χώμα. Άλλοι κατέφευγαν σε διάφορα χωριά της Δυτικής Μακεδονίας και στη Λιαρίγκοβη (Αρναία) της Χαλκιδικής, όπου δεν έφταναν οι Τουρκαλβανίτικες επιδρομές. Επειδή γίνονταν συχνά επιδρομές και βιαιοπραγίες των Κολωνιατών, δυο φορές επακολούθησε τέτοια απομάκρυνση και διασπορά των κατοίκων Φούρκας σε διάφορες κοινότητες. Η πρώτη, στο τέλος του 17ου αιώνα και η δεύτερη, στο τέλος του 18ου αιώνα.

16. Η γιγάντια πέτρα Γκάση.

Το 18ο αιώνα ο ξακουστός Μπέης Σιλιχτάρ Πόδας, κάτοικος Φράσιαρης Αλβανίας, θέλησε να κάνει τη Φούρκα τσιφλίκι του, αλλ' οι κάτοικοι διαμαρτυρήθηκαν αμέσως στην Κυβέρνηση (υποδιοίκηση Κόνιτσας και Γενική Διοίκηση Ιωαννίνων), χωρίς να εισακουστούν. Τότε ο Βουρμπιανίτης Κώστας Γραμματικός, που κατείχε επίζηλο θέση στη Γ.Δ. Ιωαννίνων, συμβούλεψε τους αντιπροσώπους Φούρκας, Γκέλκαν και Σουφλέρη να μεταβούν στην Κων/πολη και να ζητήσουν το δίκιο τους. Αφού τους εφοδίασε με συστατικά γράμματα προς τα Πατριαρχεία και άλλα έμπιστα

πρόσωπα, πήγαν και έφεραν Σουλτανικό φιρμάνι να μεταβεί στην πρωτεύουσα ο Σιλιχτάρ Πόδας. Πήγε και δε γύρισε. Κι έτσι η Φούρκα γλίτωσε απ' τα νύχια του άρπαγα.

Οι αντιπρόσωποι, όταν γύρισαν, βρήκαν λίγους κατοίκους, γιατί τρομοκρατήθηκαν απ' τα όργανα του Μπέη. Με την ενέργεια όμως του Κ. Γραμματικού εκδόθηκε διαταγή απ' τη Γ. Δ. Ιωαννίνων, όλοι οι Φουρκιώτες να επιστρέψουν στην προγονική τους εστία. Οι αντιπρόσωποι, αφού πήραν τη διαταγή, γύρισαν τα χωριά και τις κωμοπόλεις της Δ. Μακεδονίας και συγκέντρωσαν 180 οικογένειες (βλ. Γ. Τσιούμη, οπ. π. σ. 8-11).

Εδώ πρέπει να προσθέσω και τα όσα μου γράφει μεταξύ άλλων πολλών πληροφοριών, ο μακαρίτης γέροντας Γιάννης Παπαστεργίου σ' ένα γράμμα του, που το 'χω στ' αρχείο μου: «Τσοτύλι 10-4-1968... Επί Αλή Πασά το χωριό μας το γλίτωσαν από έναν μπέη τρεις χωριανοί μας: Ένας απ' τους Σουφλεραίους, ένας απ' τους Εξαρχαίους και τον τρίτο δε θυμάμαι. Αυτοί κατόρθωσαν και συγκέντρωσαν αρκετές οικογένειες και εγκαταστάθηκαν πάλι στο χωριό μας». Και τονίζει παρακάτω: «Ανεψιέ, Χρηστάκη, ό,τι σου έγγραψα, είναι όλα θετικά και να τα γράψεις, γιατί τα έχω μάθει απ' τον αειμνηστο Κων/τίνο Στ. Σταγκίκα, που πέθανε 92 χρονών το 1944». Ο ίδιος δε, το Νοέμβρη του 1969, μου έδωσε απ' τ' αρχείο του κι αντέγραψα το παρακάτω, δυστυχώς δραματικό τραγούδι, που αναφέρει ότι η Φούρκα είχε την ατυχία να γίνει τσιφλίκι του Σιλιχτάρ Πόδα. Το τραγούδι αυτό ανήκει στη λαϊκή μούσα της Φούρκας, καθώς και η υπόθεσή του, που συνέβηκε το 18ο αιώνα την άνοιξη. Εξιστορείται το θλιβερό αυτό γεγονός, μοιρολογώντας για το χαλασμό του χωριού και καταριώντας τους πρωταίτιους:

- Κύριε Μεγαλοδύναμε, μεγάλο τ' όνομα Σου!
Δώσε οργή στους γέροντες και στους Γκοτζαμπασήδες¹
που χάλασαν τέτοιο χωριό, γκοτζιά² κεφαλοχώρι,
και το σκυλί το άπιστο ο Στύλος ο Συργιάννης,
που πήγε στην Αρβανιτιά στο Σιλιχτάρη Πόδα.
Χτυπάει τη βούλα³ τρεις φορές και τόκανε τσιφλίκι.
Ο Σούμπασης⁴ εκόνεψε⁵ με πέντε παλικάρια,
τους χωριανούς εφώναξε να βγουν στο μεσοχώρι.
- Πάρτε ραγιάδες⁶ τ' άλογα και κάντε τα τιμάρη⁷.
- Πρώτ' ο Τσιουλέκας έφυγε κοντά κι ο Πιπιλιάγκας,
του Νικολούσιου το παιδί με τα ρουχένια⁸ ρούχα
κι οι τρεις μαζί εφύγανε στην Πιπιλίστα⁹ πήγαν.
Και τ' Μπουρονίκου¹⁰ τα παιδιά μαζί με τις γυναίκες,
νύχτα φύγαν νηστικοί στο Βιντολούστι¹¹ πήγαν,
νάναι σιμά στα Όντρια¹² για ν' αγναντεύουν τ' Φούρκα,
πως ρήμαζαν τα σπίτια τους κι οι Εκκλησιές αντάμα.
Παπά δεν έχουν την Πασχαλιά να πει: «Χριστός Ανέστη».

1. Γκοτζαμπασήδες ή Τσορμπατζήδες, λέγανε οι Τούρκοι τους Δημογέροντες (κοινοτικοί γέροντες). 2. γκοτζιά = μεγάλο, 3. βούλα = σφραγίδα. 4. Σούμπασης = Τούρκος εισπράκτορας του χαρατσιού. 5. εκόνεψε = έκανε κονάκι, στάθμευσε. 6. ραγιάδες = σκλάβοι, έτσι ονόμαζαν οι

Ευτυχώς όμως, για λίγο χρονικό διάστημα, έγινε τσιφλίκι των μπέηδων και αγάδων της Κόνιτσας, γιατί η Φούρκα χρωστούσε σ' αυτούς κτηματικό φόρο, αλλά οι κάτοικοι τον κατέβαλαν στον Αληπασιά, κι έτσι αυτή απαλλοτριώθηκε και έφυγε απ' τα νύχια τους και έγινε πάλι Κεφαλοχώρι.

Αυτό φαίνεται στην παρακάτω σχετική τουρκική απόδειξη:

Η τουρκική κυβέρνηση τότε, με νόμο, εξέδιδε απ' το Αυτοκρατορικό Κτηματολόγιο, στους αγρότες, που τα χωριά τους δεν ήταν τσιφλίκια των μπέηδων ή αγάδων, τάπια (τίτλος κυριότητας, ιδιοκτησίας), για τα σπίτια και τα χωράφια τους κι έτσι κατοχυρώνονταν.

Το Κτηματολόγιο το λέγανε Μάνα ή Πλάκα και βρίσκεται στην Πόλη (Κωνσταντινούπολη).

Όλα τα τουρκικά έγγραφα φέρουν τη σφραγίδα και το αυτοκρατορικό μονόγραμμα του Σουλτάν Μαχμούτ και το μονόγραμμα του Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης.

Επίσης, φέρουν επικολημμένα και τουρκικά ένσημα.

Τέτοιους τίτλους είχαν πολλοί Φουρκιώτες, αλλά χάθηκαν στους πολέμους. Ελάχιστοι σώζονται. Παραθέτω τον εξής:

Η τρίτη διαφυγή έγινε το 1881, αλλά στις καλύβες τους και στα γειτονικά χωριά: Βουρβουτσικό (Επταχώρι) και Ζούζουλη, για λίγο χρονικό διάστημα και γύρισαν στα σπίτια τους.

Κι αυτή η διαφυγή έγινε για να γλιτώσουν απ' τα νύχια, τις βιαιοπραγίες και τον εξισλαμισμό των Τουρκαλβανών.

Τη χρονολογία αυτή μας τη λέει μια θύμηση, χειρόγραφο, απ' το πλούσιο κι ανέκδοτο χειρόγραφο αρχείο του αείμνηστου Αδάμου Μπουζιάνη, σ' εξώφυλλο του βιβλίου του: Σύνοψις της Ιεράς Ιστορίας (Παλαιά και Νέα Διαθήκη) υπό Γ. Γενναδίου. Κατ' έγκρισιν της Ιεράς Συνόδου. Δαπάνη υπό Νικολάου Α. Δαμιανού. Εν Σμύρνη εκ της τυπογραφίας Δαμιανού 1863, όπου γράφει: «Ετούτον το βιβλίον είναι του μαθητού Νικόλα Δημητρίου Μπουζιάνη από χωρίον Φούρκα, 1881, Μαρτίου 6, Βουρβουτσικόν, ημέρα του Σαββάτου». Ο Νικόλας ήταν πρώτος ξάδελφος του Δημητρίου Αδ. Μπουζιάνη.

5. Κοινοτική διοίκηση επί τουρκοκρατίας: «Τρία πράγματα πρέπει να θυμάται όποιος βρίσκεται στην εξουσία: Ότι κυβερνά ανθρώπους, ότι πρέπει να διαχειρίζεται την εξουσία σύμφωνα με το νόμο, κι ότι δεν θα κυβερνάει αιώνια». Αγάθων.

Το τουρκικό κράτος είχε επιτρέψει στις Ελληνικές κοινότητες ν' αυτοδιοικούνταν. Η Φούρκα ήταν και είναι έδρα της ομώνυμης κοινότητας, και διοικούσαν με το σύστημα της Μουχαροδημογεροντίας.

Κάθε χρόνο, ύστερα από πρόσκληση που γίνονταν με τον τελάλη (κήρυκα) ή με καμπανοκρουσίες, συγκεντρώνονταν (όσοι είχαν ηλικία πάνω από 20 χρόνια) στο νάρθηκα της Εκκλησίας και εξέλεγαν φανερά με βοή κι ανάταση του χεριού, πενταμελές κοινοτικό συμβούλιο (κοινοτάρχες), από τους καλύτερους του χωριού (άνθρωποι μυαλωμένοι, τίμιοι και δραστήριοι):

Τούρκοι τούς Έλληνες. 7. τιμάρι = τσιφλίκι. 8. ρουχένια = από τόσα μαύρη, μάλλινη. 9. Πιπλίστα (Νάματα) = χωριό του Νομού Κοζάνης. 10. Μπουρονίκου (Σταγκίκα). 11. Βιντολούστι (Δαμασκηνιά) = χωριό Ν. Κοζάνης. 12. Όντρια = βουνό Δ. Μακεδονίας.

سید محمد علی لوله‌کار

عمومات البيان قوچي قضايه حفظندن نفسي قوچي قصبه كائندن سلام بکر زاده
 آهنگران و تقوي بکر زاده سليمان بکر و ابراهيم بکر زاده لساجيدان مانا كنده
 بنفسه حضور في سرعيده كايوب و نويد تفير كلام و تعبير عن الزام ايلديك قوچي
 قضايه تايه اولاك فورق نام قريه ريعه لري اوز لريره قريه قريه لري بامك
 الاجمير اولو و بني آقچه بودغ دولتاو مرحتاو و بني التيم على بان افندي كرك بد
 شريفندن في الجهد ما ايفرت تماما و كاحده قبلي ايلديك بعد اليوم فورق قريه
 ريعه لري اوز لريره برجه بر آقچه الاجمير تمامي خوب بوزون آقچه ريعه لري كرون
 بد بيزده و ير دو كار في تمك اوردون اورد بيزده كرك قديم و كرك و حد و كرك و لري
 اولو لري على اولئا يوب مركور فورق قريه سنكوز في الجهد رايجه لريره ابراهيم على
 النزاع ايله ابرو لسطق ايلد و نماجلدن ريعه مركورون بد لريره قطع علاوا
 حجت لرعه اعطا اولنون ديدكوز في الجهد كلما نلدن غيب المتقدهم الشرع
 ماهو الواقع كتب و بطا لويه واضه و اعطا اولندي من شهر محرم الحرم
 في سنة ثمان و مائتين و الف

سید محمد علی	سید محمد علی	سید محمد علی	سید محمد علی
اصدی	اصدی	اصدی	اصدی
مصطوفی بکر	مصطوفی بکر	مصطوفی بکر	مصطوفی بکر
مصطوفی بکر	مصطوفی بکر	مصطوفی بکر	مصطوفی بکر

17. Φωτοτυπία τουρκικής απόδειξης είσπραξης κτηματικού φόρου.

Τόπος σφραγίδας Βεζύρη¹.
Μετάφραση της Τουρκικής απόδειξης.

Παρουσιασθέντες ενώπιον του ιεροδίκου² Κονίτσης οι Ισλάμ Μπετζαντέ Αχμέτ Μπέης, Γιακούπ Μπετζαντέ Σουλεϊμάν Μπέης και Ιμπραχούμ Μπετζαντέ Ισλάμ Μπέης κάτοικοι Κονίτσης εδήλωσαν τα εξής:

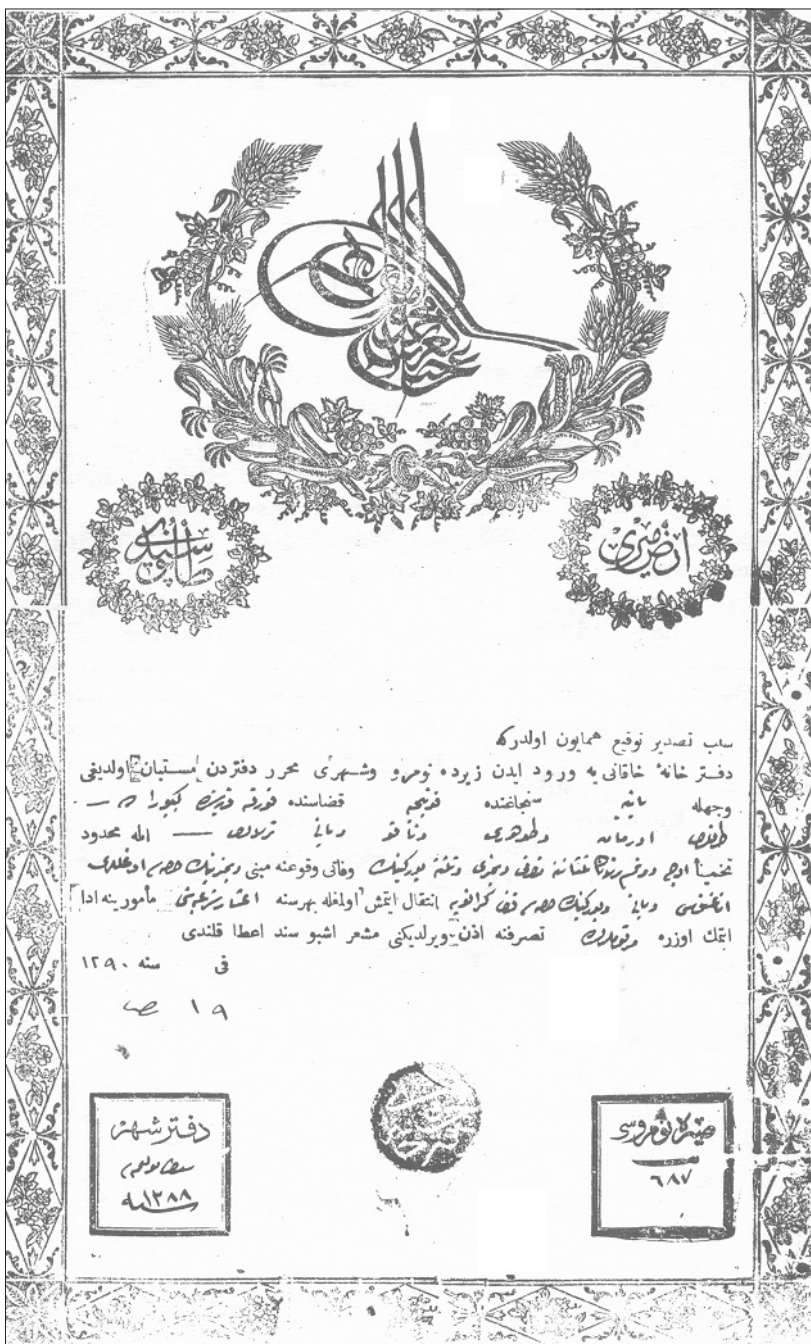
Έχοντας εις χείρας μας απόδειξιν εισπράξεως ποσού τινός άσπρων³ εκ των ραγιάδων⁴ κατοίκων του χωρίου Φούρκας του καζά⁵ Κονίτσης, δηλούμεν ότι εισπράξαμεν εις το ακέραιον το ποσόν τούτο εκ των χειρών του εξοχτάτου ευεργέτου μας Αλή Πασιά, και από τούδε ουδεμίαν απαίτησιν έχομεν εκ των κατοίκων του αναφερθέντος χωρίου, αι δε υπάρχουσαι εις χείρας μας αποδείξεις ή όσαι πρόκειται να υπάρξουν και παρουσιασθούν, έστωσαν άκυροι. Κατόπιν αιτήσεως των κατοίκων του ρηθέντος χωρίου, εδηλώθησαν και επεκυρώθησαν τα ανωτέρω ενώπιον του ιεροδικείου Κονίτσης και εδόθη η παρούσα βεβαίωσις εις χείρας αυτών.

Κατά τον μήνα Μουχαμέτ του έτους 1208
(Αύγουστος 1793)

Οι μάρτυρες:

Ισλάμ Μπετζαντέ Αχμέτ Μπέης
Γιακούπ Μπετζαντέ Σουλεϊμάν Μπέης
Ιμπραχούμ Μπετζαντέ Ισλάμ Μπέης

1. Βεζύρης=Υπουργός. 2. Ιεροδίκου=ειρηνοδίκη. 3. άσπρων=χρημάτων. 4. ραγιάδων=δούλων, σκλάβων. 5. καζά=επαρχία.-

18. Φωτοτυπία τουρκικού τίτλου κυριότητας, απ' το αυτοκρατορικό κτηματολόγιο

Μετάφραση του τίτλου κυριότητας.

Ταπού σενετί (τίτλος κυριότητας).

Αυτοκρατορικών Κτηματολόγιον.

Αύξων αριθμός 682. Μηνιαίον βιβλίον: Φεβρουάριος 1288.

Ως προκύπτει εκ του διαβιβασθέντος εις το Αυτοκρατορικών Κτηματολόγιον βιβλίον τίτλων της επιτοπίου Αρχής, εις αγρός κείμενος εις την θέσιν Καίσαρη του χωρίου Φούρκας της Κονίτσης εκτάσεως ενός (1) στρέμματος περίπου, οριζόμενη γύρωθεν με δάσος και με λόφον και με δρόμον, μετά τον θάνατον των εξουσιαστών Δημητρίου και Γεωργίου περιήλθεν κληρονομικώς εις τα τέκνα των: Αναγνώστην και Ιωάννην Δημητρίου και την Κυράνω θυγατέρα του Γεωργίου.

Συνωδά προς ταύτα κατεχωρήθη εις το Κτηματολόγιον επ' ονόματι των ειρημένων και εις ένδειξιν εδόθη εις χείρας των προς εξουσίαν και κατοχήν ο παρών τίτλος.

Τη 19 Ρετζέπ 1290 έτους αραβικού,
(τ.σ.) Αυτοκρατορικών Κτηματολόγιον.

Αριθ. μεταφράσεως 1507

Ό,τι ακριβής μετάφρασις εκ του τουρκικού τίτλου του Κτηματολογίου εγγράφου, εφ' ου σημειούται ο αριθμός και η χρονολογία της παρούσης μεταφράσεως.

Ιωάννινα 2 Ιουλίου 1927

Ο Ερμηνεύς Πρωτοδικείου Ιωαννίνων.

Μεγάλη στρογγυλή σφραγίδα: (τ.σ.) Χ. Λογοθέτης.

Ελληνική Δημοκρατία

Μεταφραστικών Γραφείον

Πρωτοδικείου Ιωαννίνων.

Σημ. Τ' αδέρφια του διαθέτη: Δημήτριος και Γεώργιος ήταν στη Ρουμανία.

Μουχτάρης (πρόεδρος) και 4 Αζάδες (σύμβουλοι).

Καθήκοντά τους: «Αντιπροσώπευαν το χωριό στις τουρκικές αρχές, εκτελούσαν κοινωφελή έργα: υγεία, βρύσες, γεφύρια, καλντερίμια. Φρόντιζαν για τις εκκλησίες και σχολεία, βοηθούσαν τους πάσχοντες, έλυναν και συμβίβαζαν ειρηνικά και δίκαια τις διαφορές μεταξύ των κατοίκων (αγρονομικές, κληρονομικές), για ν' αποφύγουν τα τουρκικά δικαστήρια». Όπως ειπώθηκε.

Διόριζαν παπά, δάσκαλο, εκκλησιαστικούς επιτρόπους, εφοροεπιτρόπους (σχολικούς εφόρους), πορτόγυρο (κλητήρα). Ορίζαν με τους κατοίκους γελαδάρη και ντραγάτη (αγροφύλακα), συνέτασσαν το φορολογικό κατάλογο, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση κάθε οικογένειας και εξαιρούσαν τους απόρους.

Φορολογούσαν μόνον τους άντρες που δούλευαν από 18-60 χρόνων και εισέπρατταν τους φόρους σε χρήμα και τους κατέθεταν στην Κάσα (Επαρχιακό Ταμείο), στην Κόνιτσα.

Νοίκιαζαν και τα κοινοτικά βουνά (βοσκοτόπια) σε κτηνοτρόφους.

Τηρούσαν την τάξη και προστάτευαν τους Έλληνες.

Καθόριζαν την έναρξη των γεωργικών εργασιών (σποράς, θερισμού, μάζεμα χόρτου, καλαμποκιών, βαλανιδιών και σταφυλιών). Επίσης, την έναρξη βοσκής στις απαγορευμένες θέσεις: Λιβάδι, Μερά, Ραπανά και Μπουκογιάσα.

Επέβλεπαν για την ακρίβεια των μέτρων (σινίκι = κιλό = 24 οκάδες και ταγάρι = 12οκ.) και σταθμών. Το καντάρι (στατήρας = 44 οκ. απ' το βαρύ μέρος και 25 οκ. απ' το ελαφρύ και την παλάντζα = 15 οκ.) και καθόριζαν την τιμή των αγαθών: Λαδιού κτλ. είδη πρώτης ανάγκης.

Οι αποφάσεις τους ήταν σεβαστές και εκτελεστές απ' όλους.

Στο τέλος της θητείας τους λογοδοτούσαν ενώπιον γενικής λαϊκής συνέλευσης για τα πεπραγμένα (Εσοδα – Έξοδα) της προηγούμενης χρονιάς.

Το τουρκικό κράτος αργότερα, διόριζε ταξιντάρη ή καψιμάλη (εισπράκτορα) για την είσπραξη των φόρων του δημοσίου, που ήταν:

Το οσιούρ ή σπαχίδικα (δέκατο) για τα εισοδήματα (παραγόμενα προϊόντα), φόρος γεωργικής παραγωγής, που λέμε σήμερα.

Το μαχτού ή βεργί (κτηματικός φόρος ακίνητης περιουσίας) για τα κτήματα (σπίτια, χωράφια, αμπέλια, λιβάδια).

Το αρματολίκι, για μισθοδοσία των ντερβεναγάδων (ληστήρχων Αλβανών), που καταδίωκαν τους κλεφταρματολούς και λήστευαν τους εύπορους Έλληνες. Όταν πήγαιναν καταλύματα, τους πλήρωναν και το ντις παρασί (φόρο για το καθάρισμα των δοντιών μετά το φαγητό τους) πίτες και κότες, αυτά προτιμούσαν.

Το τζίλεπί, (τοπιάτικο) για τη βοσκή γιδοπροβάτων.

Το βοδιάτικο, για τη βοσκή των βοδιών και χωριστά για τα γελάδια.

Το γκιολ παρασί, για την οδοποιία (γιολ = λ.τ. δρόμος, καλντερίμια, γεφύρια).

Το μπιντέλι ή νιζαμέ, για την εξαγορά της στρατιωτικής θητείας. Το πλήρωναν όλοι οι Έλληνες, όσοι είχαν ηλικία 18-60 χρόνων. Πολλοί

Εν εὐφροσύνῃ Καίμακαμ' Ἐπίσημ' καὶ Ἐλευθέρῳ
Μεταφράσει Κόνιττος,

Προσωπῶν

Εἰς Κόνιτσαν

Ἐμφανίζονται διὰ ταῦτα οἱ ὑπερκαίμακοι Μεταφράστοι
ἔχοντες τὴν Κοινότητα Φουρκιωτῶν καὶ ἀποβαλλόμενοι μετὰ τῆς δόξης
ἐπὶ ὑποθέσεως τοῦ ἔργου:

Ἐπισημῶς μερικοὶ τοιοῦτοι ἀναγίνονται ἐν τῷ κοινωτικῷ
ἐμφανίζονται ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν θέσεων καὶ νοσηθῶν τῶν
ἐν τῷ ἀποφασιστικῷ βούλευματι μας, καὶ ἐν τῷ ἔργῳ
ἐπισημῶς ἢ φημὶ ἢ ἀποφασίζομεν ὡς αὐτῶν ὡς φαίνεται ἐκ τῆς
ἐν ταῖς συνταξίαις ἰδιαιτέρας ὑπερήμων ἔχοντων φημὶ, ἐν τῷ
κατασκευαστικῷ, ἐν σηματοδοτικῷ καὶ ἀποφασιστικῷ ταῖς
ἐν τῇ Κόνιτσει, ἀποφασίζομεν ἀκριβῶς τὴν ὑπερήμων
κατασκευαστικῶν, ὅσον ὑπερκαίμακοι, ἐκ τῆς τοῦ κοινωτικῶν ταῖς
ἐν τῇ φημὶ τοιοῦτοι ἀναγίνονται καὶ ἀποφασίζομεν ἐκ τῆς ἀποφασιστικῶν
ἐν τῇ ἀποφασιστικῶν καὶ ἀποφασίζομεν τὸ κοινῶν τοῦ Ἀπὸ τῆς Μοίρας

Εἰς τὴν δόξιν οὗ ἐκ τῆς ἀποφασιστικῶν ὡς ὅτι ἡ ἀποφασιστικῶν
ἐν τῇ ἀποφασιστικῶν

Τῆς ὑπερήμων ἐν εὐφροσύνῃ

Χαίρ-νουατῆδες

Εὐεσηθήσεις: Καίμακαμ' = Εὐαρχῶ-νοσηθῶν. Ἐγένεθες = Ἀποφασιστικῶν.

Μεταφράστοι = Εὐαρχῶ καὶ Ἀποφασιστικῶν, Ἐμφανίζομεν. Μοίρας = ἀποφασιστικῶν.

Χαίρ-νουατῆδες = Ἐκ τῆς ἀποφασιστικῶν. Ἡ ἀποφασιστικῶν ἐν τῇ ἀποφασιστικῶν ἐκ τῆς ἀποφασιστικῶν

10 Μαΐου 1899.

Ἐπίσημο: Ἀποφασιστικῶν εἶναι τὸ εἶγμα τῆς εὐαρχῶ καὶ ἀποφασιστικῶν, ἀποφασιστικῶν καὶ ἀποφασιστικῶν τῆς εὐαρχῶς ἐκ τῆς ἀποφασιστικῶν.

δήλωναν μικρότερη (κάτω των 18 χρονών ή μεγαλύτερη των 60 χρονών ηλικία) απ' την πραγματική, για να γλιτώσουν τη στράτευση, γιατί δεν υπήρχαν δημοτολόγια.

Το χαράτσι, που αναφέραμε. Την απόδειξη, που έδινε ο ταξιντάρης, τη λέγανε «πόσουλα» κι έπρεπε να την έχουν πάντα μαζί τους, αλλιώς δε μπορούσαν να 'χουν το κεφάλι τους πάνω στους ώμους.

Στο χωριό μας έρχονταν ο ταξιντάρης Κιρίμης.

Το 1839 ήταν ο χωριανός μας Νικόλαος Φλώρος.

Η περιουσία των Εκκλησιών και Μοναστηριών ήταν αφορολόγητη.

Ο Μουχτάρης, για τις υπηρεσίες του που πρόσφερε στο χωριό, πληρώνονταν κατόπιν γραπτής συμφωνίας με τους κατοίκους. Είχε δεν την κοινοτική σφραγίδα (βούλα τη λέγανε), που ήταν παράξενη. Αποτελούνταν από 5 μεταλλικά κομμάτια και ο κάθε σύμβουλος κρατούσε στο σελάχι του (πέτσινη φαρδιά ζώνη με θήκη όπου έβαζαν και λεφτά), από ένα κομμάτι. Όλα μαζί αρμολογούμενα ανέγραφαν το όνομα του χωριού. Έτσι, όταν σφράγιζαν έγγραφο, παρουσιάζονταν και οι 5 σύμβουλοι. Αν δεν την είχαν, σφράγιζαν με το δάχτυλο, αφού πρώτα το βουτούσαν στη μελάνη, όπως οι αγράμματοι, αντί για υπογραφή.

Το τουρκικό κράτος, για την φορολογία, διόριζε 3-5 υπεύθυνα πρόσωπα, τους Δημογέροντες (άνθρωποι μορφωμένοι, πλούσιοι, δίκαιοι, καλοί νοικοκυραίοι, με κύρος, θέληση και δύναμη). Τους λέγανε κοινοτικούς άρχοντες, πρωτόγερους, πρόκριτους, προεστούς, εκλεκτούς προύχοντες.

Τους Μουχτάρηδες και τους Δημογέροντες, τους λέγανε Μουχαροδημογέροντες. Στα σπίτια και στις εκκλησίες κάθονταν σε διακριτική θέση.

«Οι Δημογέροντες αποτελούσαν το εποπτικό συμβούλιο σε κάθε χωριό, έπαιρναν μέρος στα τοπικά συμβούλια των Τούρκων διοικητών και προστάτευαν με τους πατάδες τα συμφέροντα των χριστιανών κι ενίσχυαν τους Εθνικούς αγώνες του Γένους. Πολλές φορές έκαμναν και αυθαιρεσίες και τους μισούσαν οι κάτοικοι.

Ενέκριναν τις αποφάσεις των Μουχαροαζάδων (Κοινοτικών Συμβούλων) για κοινοτικά, εκκλησιαστικά και σχολικά ζητήματα».

Η γνώμη τους είχε βαρύτητα και ήταν σεβαστή απ' όλους.

Είχαν όμως συντονιστή και το Δεσπότη της περιφέρειας. Δημογέροντες και Δεσπότης αποτελούσαν τη Σύγκλητο, περίπου.

Με το σύστημα αυτό της τοπικής αυτοδιοίκησης οι Έλληνες οργανώθηκαν καλά κι έτσι διατηρούσαν τον Ελληνισμό και το Χριστιανισμό τους.

Ο θεσμός των Δημογερόντων διατηρήθηκε ως το 1913, που απελευθερωθήκαμε απ' τους Τούρκους. Από τότε οι μουχτάρηδες λέγονται πρόεδροι και οι αζάδες σύμβουλοι.

Παραθέτω πρακτικό της εποχής εκείνης, κρατώντας την ορθογραφία και τη σύνταξή του:

Πρακτικόν κατοίκων Φούρκας δι' εκλογήν μοχτάρη.

«Οι κοινότης του χωριού Φούρκας σήμερος συμφόνος και αβίαστος εξελέξαμαν δια μοχτάριν μας τον Κύριον Αδάμον Δ! Εξάρχου ως έπετε

πρότον θέλοι σινάξι τα βασιλικά¹ του χωρίου ημών, Φουρ. κατά το από της Κοι-
νότητος δευτέροι οπέρ θέλομεν δώση οιοπογεγραμένον και με τρά αυτά εις το μαλ.
σιντούκι² παραλαβών τα χρήματα θέλοι δώσι οιοπόδεξιν εις τους πληρόνοντας.
δεύτερ³ πικαϊέδες³ δεν θέλοι αφίσι εις κανέν άτομον όπος δήποτε και αν έχοι.
τρίτον εις όσας φόρας θέλοι επιγένει εις κόνιτσα δια βασιλικά οίνοι εις βάρος του
μοχτάρη εξόν όμος εάν πιγένει δια του κοινού οιοποθέσις τα έξοδα είναι εις βάρος
του κοινού χωρίου τα δε κεράσματα οπου χρισθούν να εροτίσι τους διμογέροντες
να δίδοι οι δε διμογέροντες αυτοί γράψουν ιδιοχίρος εις έτερον κατάστιχον⁴.
τέτρατον τα Κονάκια⁵ είναι εις βάρος του χωρίου.

πέπτον δίολας αυτάς τας υπερισίας θέλοι λάβη προς 3 τρις παράδες το Γρόσι με
106 εκατόν έξι λιρ. ταξινταρλίκη⁶ ομού με προτογιαρλίκη⁷ είναι εις βάρος του.
έτι δε θέλομεν του δόσι και μία λίρα ακόμι περιπλέον από το ταξινταρλίκη και εις
όσας φοράς σινάξι θέλοι δώσι και λογαριασμόν εις το τέλος του έτους διό και
οιοποφενόμεθα.

Οι Κοινότης Φούρκας υποφενόμεν 1876 ηβδομ. έξι μάρτιου Α.

Γεώργης θεοδ. Γ. δημογέροντας	γιανη καράτζου
γηανουλης μπιάτζουκοστα δημογέροντας	γιανη κότα φλιονι
γιανούλη γιοργή τάκου	θανάσις κοταφλόνη
κότας τζιμολάκης δημογέροντας	θημιος δημητρη τεγου
σουτηρης αδαμος	διητρης βακγελη
νηκόλας θημιος μουτζούλη	κότας νικολαος μόκα
κότα Ν. κίζο	θεοδορος τεγου
γάκη Ν. κίζο	στήλος γηάνη
σομος κότα φιλιωνη	διμητρης γακη εξαρχου
νακος εξαρχου	θιμος ματηλας
αδαμο πουλμπη	Γιοργις Ν. φούρκα
βασίλιος Οικονόμου	θιμιος τιτζα
δυμυτρυ ζομα	γακη Θανάση
δημητρης γιανη μόκα	κότας γιοργη κοντουνηκου
νικολας γιοργις ρουσης	νηκολα караγηάνη
Ευθύμιος Νικολάου	γηανης κουσης
γίοργις κότα φλόνη	τέγος ότα δια χειρός νάκου εξαρχου
διμητρης κότα φλιονη	Γιανουλης Τασύλας
κονσαντήνος δημητριου π.	θημιος γιοργη δημογέροντας
τουσας μοισαρου	νικολας δίμητριου διμογεροντας

1. βασιλικά = χρέη
2. μαλ. σιντούκι = κάσα, ταμείο.
3. πικαϊέδες = υπόλοιπο χρέος.
4. κατάστιχον = δευτέρι εσόδων καν εξόδων.
5. Κονάκια = καταλύματα.
6. Ταξινταρλίκη = έξοδα εισπραξης
7. προτογιαρλίκη - έξοδα πρωτόγερου, μουχτάρη.

νικολας βακας δια χειρός νικολάου
 φοτι
 γιοργη θ. ρουντιτσιου
 γιάνης φλόρης
 γιοργης γηανη ζηγοα
 νηκόλας γαλάνη

Δημήτριος Ν. μπόζη
 στέργιος γιάνη
 διμήτρης Γ. μαρανή
 θανάσι εξάρχου
 τεγος κοτα φίλην
 θημιος κοτα φίλην»

(βλ. Αρχείο Αδάμου Μπουζιάνη αριθ. 5)

Ποσό

Όσοι βεβαίως καταβήσανται από τον *Ποσό* της μοχλάρας του *Ποσό*
 Γιαννούλη Τασούλα
 σύμφωνα με τον μασμά των υαρόνων εισαγωγών.

	<u>1884</u>	<u>1885</u>
Ευδαίμος Γεωργίου	113:10	
Γεώργιος Τσιουμουνδουλέου	58:10	
Αλέξιος Κουτόν	14:30	
Αλέξανδρος Σιάβου	31:35	
Γεώργιος Σιαύρω	22:15	
Δημήτριος Μιάσοι	10:7	
Γεώργιος Τσούλα	52:35	
Ιωάννης Τσίβας	11:30	
	<u>315:12</u>	
Ευδ. Ιω. Μανώλης	9:20	
Στέργιος Κονοβίτης	19:5	
Ιωάννης εδ. Αλεξίου	16:10	
Αλέξανδρος Σιάβου	25:2	
Αλέξανδρος Χασιώλης	78:15	
Αλέξ. Βούρας	16:15	
	<u>480:</u>	
Σπύριδος Βιάβας	10:30	
Ιωάννης Μαιράς	49:30	
Ευδ. Κωνσταντίνου	26:23	
Γεώργιος Γραμμένος	8:30	
Ευδαίμος Τσίβας	16:14	

20. Φωτοτυπία φορολογικού καταλόγου βεκαέ (χρηματικού κυπολοίπου) για τον μασμά (βαμβακερό ύφασμα, τσίτι), που χρωστούσε κάθε κάτοικος (1884-85), επί μοχλάρη Γιαννούλη Τασούλα.

21. Μπροστά στο καρακόλι (τουρκικό φυλάκιο χωροφυλακής) του χωριού, στο σπίτι του Γίτση, απ' αριστερά καθιστοί: Γεώργιος Τσάτσας τσέλιγκας. Κιρίμ Τσιαούσης Τουρκαλβανός ενωμοτάρχης, Νικόλαος Κ. Μόκας πρόεδρος κοινότητας, πίσω του όρθιος, ο αντιπρόεδρος Κων/ντίνος Τόνας, πίσω απ' το Γ. Τσάτσα δυο τζιμπαναραίοι του και οι υπόλοιποι 4 τσαντερμάδες (Τουρκαλβανοί χωροφύλακες) 1905.

Στο χωριό μας χρημάτισαν πρόεδροι και εργάστηκαν για την πρόοδό του, οι εξής:

Για τους προ του 1862 δεν υπάρχουν σχετικά στοιχεία.

1862 Θεόδωρος Μουχτάρης, 1876 Αδάμος Δ. Εξάρχου, 1878 Κώστας Δημολάκης, 1879 Γιάννης Τασούλας, 1882 Ευθύμιος Νικολάου, Γεώργιος Ρόζος, 1884-85 Γιαννούλης Τασούλας, Νικόλαος Τζιμολάκης, Δημήτριος Σουφλέρης (Σακατέλης) διαδοχικά. 1892-93 Στέργιος Ι. Οικονόμου, 1894 Δημήτριος Εξάρχου, Γιαννούλης Σουφλέρης, 1895 Κώτας Σταγκίκας και Γεώργιος (Λιόλιος) Χίμας, δυο πρόεδροι, λόγω διαφορών μεταξύ των δυο τάξεων: γεωργών και κτηνοτρόφων. Ο 1ος των γεωργών και ο 2ος των κτηνοτρόφων, για αυτό, καμιά πρόοδος δεν παρατηρήθηκε τότε στην κοινότητα, γιατί τα γεωργοκτηνοτροφικά προϊόντα τα μοίραζαν στους κατοίκους. 1896-98 Νάκος Μουντζουρίκης (Εξάρχου), Νικόλαος Τσιάτσας, Ευθύμιος Τσιούμης, 1899 Γεώργιος Κίτσης (Νιάκος), Δημήτριος Μπομπότης.

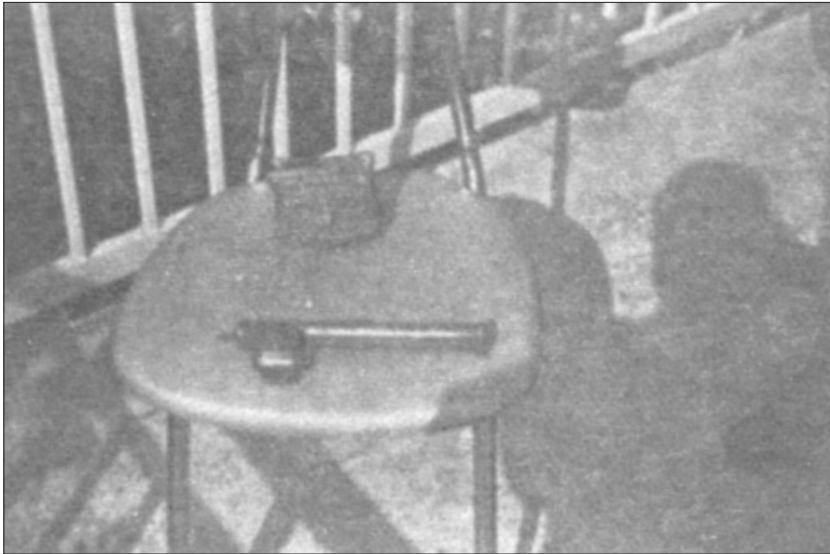
1900-1903 Κωνσταντίνος (Ντίνας) Τόνας, Βασίλειος Οικονόμου, Στέργιος Εξάρχου, Ιωάννης Φλώρος.

1904 Δημήτριος Παπανίκου, 1905-1909 Νικόλαος Μόκας.

1910-12 Δημήτριος Κούσης, 1913-16 Κώτας Τόλης.

1917 Ανδρέας Νασίκας, 1918 Γεώργιος (Γουσιέλης) Μουτσιούλης.

1919 Αλέξιος Ντόκος, 1920-24 Νικόλαος Καρανικόπουλος ή Καρανίκας

21α. Μπαρουτοθήκη (παλάσκα) και καλαμάρι της προεπαναστατικής και επαναστατικής εποχής. (Φωτοτυπία εικόνας, απ' το βιβλίο: *Το Λέχοβο*. Παντελή Π. Οικονόμου, Θεσ/νίκη 1976, σ. 20).

1925 Νικόλαος Εξάρχου, 1926-28 Ιωάννης Παπαστεργίου.

1929-33 Ζήσης Παπακώστας, 1934-36 Ιωάννης Τέντας, 1937 Ανδρέας Παπαγιάννης, 1938-40 Κωνσταντίνος Ζιώζης, 1941-42 Ανδρέας Οικονόμου ως αντιπρόεδρος, λόγω της απαγωγής του προέδρου Κ. Ζιώζη απ' τους Ιταλούς. 1943 Αλέξιος Ντόκος,

1944-45 Κωνσταντίνος Γ. Παπαγεωργίου, 1946-49 Ανδρέας Οικονόμου, 1950-53 Κωνσταντίνος Μαρανής, 1954 Δημήτριος Ι. Κίτσης, 1954-56 Σωτήριος Κίτσης, 1957-59 Βασίλειος Πάπαρης, 1960-63 Γεώργιος Δ. Γάκης, 1964-66 Κωνσταντίνος Τσουτσας, 1967-72 Γεώργιος Δ. Γάκης,

1971 Απόστολος Χαβάς, για λίγους μήνες, 1972-73 Χρήστος Φράγκος, 1974 Νικόλαος Ράδος, Βασίλειος Γερογιάννης (υπηρετούσε ως δάσκαλος), 1975-78 Γεώργιος Ν. Γιώτας, 1979-82 Χρήστος Φράγκος,

1983-86 Γεώργιος Δ. Γάκης. Τον Οκτώβριο 1986, εξελέγη για το 1987-1990 ο Σεραφεΐμ Φράγκος.

Σημ. Όχι εκλεγμένοι πρόεδροι από το λαό, αλλά διορισμένοι «εκ των άνω» α) Οι απ' το 1938-1943, β) 1946-1953 και γ) απ' το 1967-1974. Αυτό συμβαίνει στις πολεμικές και αντισυνταγματικές περιστάσεις. Οι κυβερνώντες απολύουν και διορίζουν άλλο Κοινοτικό Συμβούλιο της εμπιστοσύνης τους, χωρίς εκλογές. Απ' το έτος 1982 τα Κ.Σ. είναι 7μελή.

Δημογέροντες: 1876 Γεώργιος Θεοδώρου, Γιαννούλης Μπατζιοκώστας, Κώτας Τζιμολάκης, Ευθύμιος Γεωργίου, Νικόλαος Δημητρίου.

1879 Γεώργιος Θ. Γίτσιου, Γεώργιος Δημητρίου, Νικόλαος Κωνσταντίνου.

22-22α. Πρόεδροι κοινότητας: Ιωάννης Παπαστεργίου και Ζήσης Παπακόστας.

1892 Τούσιος Κουλούσιος, Δημήτριος Σουφλέρης, Αδάμος Ν. Βοζιάνης. (βλ. Αρχείο Αδάμου Μπουζιάνη).

Γραμματικοί (Γραμματείς): Επί τουρκοκρατίας χρέη γραμματέα εκτελούσαν οι εκάστοτε πρόεδροι. Απ' το 1913-1925 οι εκάστοτε δάσκαλοι.

Οι γραμματείς διορίζονταν απ' το Κοινοτικό Συμβούλιο και ήταν και είναι ακόμα η ψυχή, ο μοχλός, η κινητήρια δύναμη, η ραχοκοκκαλιά κάθε κοινότητας. Ήταν κοινοτικοί υπάλληλοι.

Υπηρετήσαν οι εξής: 1926-27 Γεώργιος Α. Γάκης, 1928-33 Νικόλαος Εξάρχου, 1934-35 Ιωάννης Τζιμοράγκας, 1936-37 Δημήτριος Αναστασίου, 1938-42 Δημοσθένης Φλώρος, 1943-44 Ευριπίδης Μόκας, 1945-68 Δημοσθένης Φλώρος, 1969 Κωνσταντίνος Α. Μουτσιούλης, άμισθος, 1970-71 Κωνσταντίνος Τάσης δάσκαλος, 1972 ο Κωνσταντίνος Ξεριάς μέχρι σήμερα.

Σημ. Όλοι Φουρκιώτες εκτός των: Τάση απ' την Κατσικά-Ιωαννίνων και Ξεριά απ' τ' Αλωνάκια-Ιωαννίνων.

Ντραγαταραίοι (Αγροφύλακες): Φύλαγαν τα κτήματα (κήπους, χωράφια, λιβάδια, αμπέλια). Ο Γιάννης Ε. Μουτσιούλης το 1903, Δημήτριος Γάκη Εξάρχου, Δημήτριος Σουφλέρης (Σακατέλης), Δημήτριος Γιώτας, Γεώργιος Χίμας, Κωνσταντίνος Σιώμος (Μπέτσιας) Νικόλαος Βάγκας.

1909 Δημήτριος Κουσβάγκας (Πητούλιας), Πέτρος Μπαλογιάννης.

1918 Γεώργιος Φλώρος, Κωνσταντίνος Χίμας, Δημήτριος Κατσιάνης.

1920 Αχιλλέας Γιώτας, 1922 Περικλής Φράγκος.

1926-30 Κωνσταντίνος Κίτσης, 1927 Αθανάσιος Πάπαρης.

1928-30 Στέργιος Τόλης, Θεόδωρος Σδούκος, 1931-40 Ανδρέας Πάπαρης, 1933-34 Ευάγγελος Μαρκόπουλος, Ιωάννης Βάγκας. 1935-37 Ανδρέας Μπέγας, Δημήτριος Φέλης, Ευθύμιος Βάγκας.

1938-40 Ανδρέας Παπαγιάννης, Κωνσταντίνος Γ. Καραγιάννης.

1941-45 Θεόδωρος Γ. Κίτσης, Ιωάννης Δ. Κουσβάγκας (Πιτούλιας), Ευθύμιος Αθ. Μουτσιούλης, 1946-47 Ανδρέας Ζιώγας, Βασίλειος Σταγκίκας, 1948-60 Κωνσταντίνος Πάπαρης, 1961-86 Ιωάννης Δ. Γκριμότσης (Κατσιάνης). Όταν είχαν πολλά σιτηρά διόριζαν πολλούς και οπλοφορούσαν.

Σημ. Διορίζονταν απ' το Κ.Σ. και ήταν όλοι Φουρκιώτες, εξόν απ' τον Ευάγγελο Μαρκόπουλο απ' το Σούλι-Ηπείρου. Ο 3ος ήταν πολύ βροντόφωνος και απόγονοί του βρίσκονται στη Ρουμανία. Απ' το 1984 έγιναν δημόσιοι υπάλληλοι. Επειδή τους φοβόταν, κυρίως οι κτηνοτρόφοι, γι αυτό λέει και η παροιμία: «Ου φόβους φυλάει τα έρμα».

Αποκοπάρηδες (Πραγματογνώμονες, εκτιμητές ζημιών): «Έκοβαν τη ζημιά» απ' τα κτήματα, που αναφέραμε, γι' αυτό λέγονταν και αποκοπάρηδες. Διορίζονταν κι αυτοί απ' το Κ.Σ., δυο, οι πιο έμπειροι και δίκαιοι γεωργοί. **Υπηρέτησαν:** Κώτας Τόντης, Γεώργιος Μόκας (Γκουγκέσης), Ιωάννης Μόκας, Νικόλαος Βάγκας, Δημήτριος Μότσης, Κώστας Μπαλογιάννης, Ιωάννης Ζιώζης, Νικόλαος Ζιώζης, Γεώργιος Σταγκίκας (Μπαστούνης), Κώτας Σταγκίκας, Γεώργιος Φέλης. Ανδρέας Νασίκας, Ευθύμιος Βάγκας, Αλέξιος Μουτσιούλης, Ανδρέας Μουτσιούλης, Ανδρέας Πάπαρης, Γεώργιος Γιώτας, Κωνσταντίνος Γ. Μόκας, Δημήτριος Φέλης, Θεόδωρος Φέλης, Γεώργιος Καραγιάννης (Σιέλης).

Δασοφύλακες: 1926-33 Ευθύμιος Τζιμοράγκας (Χίμας), 1928-36 Ζώης Φλώρος, 1938-39 Δημήτριος Ν. Ζιώζης, 1952-54 Θεόδωρος Ε. Τζιμοράγκας, 1955-59 Άλκης Μουτσιούλης, 1960-1986 Κωνσταντίνος Μαρανής.

Σημ. Κι αυτοί διορίζονταν από το Κ.Σ. Όλοι Φουρκιώτες.

Πορτόγυροι (Κλητήρες): Γεώργιος Κατσιάνης (Τζιωτζίας), Νούλης Κίτσης, Νικόλαος Βάγκας, Αθανάσιος Μότσης, Δημήτριος Παπαγεωργίου, Ιωάννης Καραγιάννης (Σταμάτας), Νικόλαος Καρανάσιος (Σιώπης). 1934-36 Ιωάννης Φράγκος, 1937-40 Λάμπρος Κυρίτσης. 1954-66 Νικόλαος Γ. Μουτσιούλης (Τίτσας). Από τότε η θέση αυτή καταργήθηκε, λόγω ελλείψεως κοινοτικών πόρων.

Σημ. Όλοι Φουρκιώτες, εξόν του Κυρίτση απ' τη Βόρειο Ήπειρο, σάγαμπρος στη Φούρκα.

Ποσταντζήδες (Ταχυδρόμοι, Αγροτικοί διανομείς): 1903 Παναγιώτης Μουτσιούλης, Νικόλαος Βάγκας, Φουρκιώτες. Αθανάσιος Παπαδάμος, απ' τη Μόλιστα-Κόνιτσας.

1920-50 Σταύρος Νούσης, απ' το Σούλι-Ηπείρου.

1951-65 Δημήτριος Τζίμας, απ' το Παλιοσέλι-Κόνιτσας.

1966-72 Κωνσταντίνος Καπερώνης, απ' τον Ασπροπόταμο-Τρικάλων.

1973 Φίλιππος Λάμπρου, απ' την Περάνθη Άρτας.

1974-77 Σταύρος Κωστάρας, απ' τη Σκλίβανη-Ιωαννίνων.

1978-79 Γεώργιος Ράπτης, απ' το Σταυράκι Ιωαννίνων.

1980 - συνεχίζει Χρυσόστομος Βασάκος απ' το Τούρνοβο (Γοργοπόταμο)-Κόνιτσας.

Σημ.: Όλοι δημόσιοι και όχι κοινοτικοί υπάλληλοι. Οι Τούρκοι τους λέγανε, εκτός από ποσταντζήδες (απ' την τ.λ. πόστα = ταχυδρομείο) και σαΐνια, το δε

ταχυδρομείο και να χιδέ. Ο 2ος μετέφερε το ταχυδρομείο απ' το Επταχώρι-Καστοριάς σε τενεκεδένια ορθογώνια τσάντα και όχι δερμάτινη, που ως το 1948 την κρατούσε για κειμήλιο ο γιος του Θύμιος.

Αναπληρωματικοί κατά περιόδους: Χαρίλαος Λέτσιος και Λάζαρος Παναγιώτου απ' τη Μόλιστα, Αχιλλέας Γελαδάρης απ' το Κεράσοβο και ο Νικόλαος Α. Γιώτας, Φουρκιώτης.

Είχαν επίσης: Νερούλα (νεροφύλακα, διανομέα ποτιστικού νερού, αυλακάρη).

Βιγλάτορες, που φύλαγαν στις βίγλες (καραούλια) και όταν εμφανίζονταν ληστές ή άλλα κακοποιά στοιχεία, ειδοποιούσαν αμέσως το καρακόλι (τουρκικό φυλάκιο χωροφυλακής του χωριού).

Τελάλη (κήρυκα, που ανήγγειλε μεγάλωφωνα διαταγές κι αποφάσεις του Κοινοτικού Συμβουλίου). Αργότερα αντικαταστάθηκε απ' τον κλητήρα.

6. Επανάσταση του 1821.

«... Μεθύστε απ' τ' αθάνατο κρασί του '21» Κ. Παλαμάς

Απ' την εποχή ακόμα του Αληπασιά, αλλά και στον Εθνικοαπελευθερωτικό αυτόν αγώνα του 1821, έλαβαν ενεργό μέρος τ' αντρειωμένα παλικάρια μας: Ο Φουρκιώτης Καπετάν Καραγιώργης και ο Φιλικός Δημήτριος Φουρκιώτης.

Το φλάμπουρο κυμάτιζε στο Ταμπούρι του Καραγιώργη όπου σώζονται ακόμα ερείπια αρχαίων οχυρωμάτων και είναι ένα θαυμάσιο οχυρό ύψους 1878 μ. που δεσπάζει σ' ολόκληρη την περιοχή και είναι συνέχεια του πασίγνωστου θρυλικού υψώματος «Προφήτης Ηλίας Φούρκας», απ' τον πολύμοχθο και νικηφόρο αγώνα του 1940. Η δε ανατολική του πλευρά είναι κατάφυτη από πανύψηλες και λαμπαδένιες οξιές.

Τα βουνά της Πίνδου και της γειτονικής Δυτικής Μακεδονίας είχαν γεμίσει από καπεταναίους και κλεφταρματολούς, που πολλές φορές ζητούσαν τροφές και στους δυστροπούντες συμπεριφέρονταν σκληρά, γιατί τους ανάγκαζε η πείνα να ληστεύουν, για να μπορέσουν να ζήσουν και όχι να πλουτίσουν, γιατί πολεμούσαν:

Για της Πατρίδας την Ελευθερία,
για του Χριστού την Πίστη την αγία.

Αυτός άλλωστε ήταν και ο όρκος των Φιλικών. Εξαιτίας δε της αναγκαστικής τους κλεψιάς, άλλοι τους ονόμαζαν αρχιληστές και άλλοι λήσταρχους. Για τον Καραγιώργη, η τοπική παράδοση μνημονεύει ότι δρούσε στην περιοχή μας και είχε την έδρα του στο ομώνυμο ύψωμα του χωριού μας: Ταμπούρι του Καραγιώργη. Η λαϊκή μας όμως μούσα τραγούδησε και εξύμνησε τα κατορθώματά του, πολεμώντας εναντίον της τουρκιάς:

Ταμπούρι μας πιρήφανου, χιλιουτραγουδισμένου,
πού να' νι τι να γίνηκι ου καπιτάν Καραγιώργης;
Ταμπούρι μας πιρήφανου κι ουξιά ζουγραφισμένη
πού να' νι τι να γίνηκαν τ' άξια παλικάρια του;

Για τον φιλικό της Ελληνικής Επανάστασης Δημήτριο Φουρκιώτη, υπάρχει η εξής παράδοση: Ο πατέρας του ήταν φουρκιώτικης καταγωγής, ράφτης και κεντητής των εξαίσιων ντόπιων μεσαιωνικών, εθνικών ανδρικών και γυναικείων στολών και προικιών.

Επί τουρκοκρατίας δούλευε στο Μέτσοβο όπου παντρεύτηκε μια πλούσια Μετσοβίτισσα, συγγενή με την αρχοντική οικογένεια Αβέρωφ. (Πηγή: Απ' τον χωριανό μου αιωνόβιο Δημήτριο Αδάμου Μπουζιάνη (1881-1977).

Την εποχή αυτή έδρασαν στο χωριό μας και τα καπετανάτα των: Βαρτζόγη, Γερομίχα, Τόσκα, Ντιβιτάρη, Ζήντρον. Απόδειξη οι ομώνυμες τοποθεσίες που έχουμε. Αλλά και η λαϊκή μούσα έτσι τους τραγούδησε:

- Σηκώνουμι πουλύ ταχιά δυο ώρις όσ' να φέξει.
Παίρνου νιρό κι νίβουμι, νιρό να ξαγρυπνήσου,
'κούγου τα πεύκα να βρουντούν κι τις ουξιές να τρίζου
κι τα γιατάκια των κλεφτών κλαίγουν για τον Βαρτζόγη...
- Του Γερομίχα τ' άρματα, αστράφτουν κι βρουντάνε...
- Του μάθαταν τι γίνικι τούτην την ιβδουμάδα;
οι ταμπουρτζήδης πουλιμάν αντάμα μι τον Τόσκα,
ου Ντιβιτάρης πουλιμάει αντάμα μι τον Τόσκα...
Ρίχνουν οι Τούρκοι μια φουρά σκουτώνουν τρεις λιβέντες
ρίχνει κι ου Τόσκας μια φουρά σκουτώνει τρεις χιλιάδης.

Εύθυμος διάλογος: Κάποτε ένας Τούρκος είπε σ' έναν ζητιάνο, που το τραγουδούσε και λαλούσε με την γκάνιτά του: Πο τι τολές έτσι ωρέ κιαρατά; Κι εκείνος απάντησε: Πο δεν του λέου γω, του τραγούδι είναι έτσι αγά μου.

- Ου Ζήντρονς κάνει τη χαρά, παντρεύει τον υγιό του,
κι όλους τους κλέφτις κάλισι, κι όλους τους καπιταναίους.
Του Λάπα δεν τον κάλισι, τον πρώτου ψυχογιό του...

Κι ένας άλλος καπετάνιος που έδρασε στο χωριό μας και στη Σαμαρίνα, ήταν ο Τσιάτσιος:

- Ου Τσιάτσιους επουλέμαγι μι Τούρκους κι Αρβανίτις
Τσιάτσιου μου πούθιν έρχισι κι πούθεν κατιβαίνεις;
- Απού τη Φούρκα ν' έρχουμι, στη Σαμαρίνα πάου.
- Γεια σου Τσιάτσιου καπιτάνιε, Τσιάτσιου μ' αντρειουμένι...

Να κι ένα άλλο σχετικό τραγούδι για το '21:

Ω λυγερόν και κοπτερόν σπαθί μου
εσύ τον Τούρκον έσφαξες
τον τύραννον εσπάραξες
ν' αναστηθεί η ψυχή μου,
να ζήσει η ψυχή μου!

- Από διηγήσεις της υπέργηρης (1890-1986) Αγόρας Δ. Μπομποτή, το έτος 1850 περίπου, δρούσαν στην περιοχή μας οι πιο τρομακτικοί και αιμοβόροι λήσταρχοι απ' όλους τους Τουρκαλβανούς. Ήταν οι Καραμαντάνηδες απ' την Κολώνια, που ρήμαζαν συνήθως τ' αρχοντικά σπίτια του χωριού μας. Αλλά οι αντάρτες και οι κλεφταρματολοί της εποχής εκείνης συνέλαβαν τον αρχηγό τους στη θέση «Κατιλάνος» και τον έψησαν ζωντανό στη σούβλα, κι έτσι εξαφανίστηκαν απ' την περιοχή μας. Μου διηγήθηκε επίσης ότι απ' το χωριό μας περνούσαν οι Τούρκοι με τους σκλάβους, που τους έπαιρναν απ' την Ήπειρο και τους πήγαιναν στα σκλαβοπάζαρα ή τα χαρέμια της Ανατολής (Κων/πολη).
- Άλλη μια διήγηση απ' τους υπέργηρους Δημήτριο Γ. Νάση ή Σαρμανιώτη (1883-1983) και Δημήτριο Α. Μπουζιάνη (1881-1977): Το Μάη του 1854, στη θέση Φυλουργιά-Γρεβενών, κοντά στη Διμηνίτσα (Καρπερό)-Χασίων, έγινε σκληρή μάχη και σφαγή μεταξύ Τούρκων και κτηνοτρόφων. Έλαβαν μέρος οι τσελιγκάδες με τους τζιομπαναραίους τους απ' τα βλαχοχώρια:
 Φούρκα: Οι Γιτσιαίοι, Εξαρχαίοι, Σουφλεραίοι, Σδουκαίοι.
 Δέντισκο (Αετομηλίτσα): Οι Καρανικαίοι και Καρατζαίοι.
 Γράμμοστα (Γράμμος): Οι Πισιωταίοι και Χατζοπουλαίοι.
 Σαμαρίνα: Αγορογιανναίοι και Τζημοζιωγαίοι.
 Σμίξη: Νασικαίοι, Πλιατσικαίοι και Ζιωγαίοι.
 Αβδέλα: Παπαχατζαίοι και Καραγιανναίοι.
 Περιβόλι: Μιχαλιτσαίοι και Αποστολιδαίοι.

Αλλά κι απ' το Μέτσοβο, Καλαρύτες, Συράκο, Νέβεσκα (Νυμφαίο), Μπλάτσι (Βλάστη), Πιπιλίστα (Νάματα) και Μπιτόλια (Μοναστήρι της Σερβίας). Επίσης και πολλοί από τα Κοπατσιαροχώρια και Χασιωτοχώρια-Γρεβενών. Όλοι επέστρεφαν απ' τα χειμαδιά της Θεσσαλίας, και την ώρα που κατασκηνωναν, πολλές χιλιάδες Τούρκων τους περικύκλωσαν και άρχισαν να βάλουν εναντίον τους. Οι κτηνοτρόφοι, σαν άλλοι Μεσολογγίτες, έκαναν έξοδο με τα όπλα τους και τα χαντζάρια τους. Οι Τούρκοι έσφαξαν πολλούς, γιατί έμειναν αβοήθητοι. Αργά έτρεξε για βοήθεια ο οπλαρχηγός Θεόδωρος Ζιάκας στην πολύνεκρη αυτή μάχη. Οι Τούρκοι είχαν αρκετές απώλειες, οι δε κτηνοτρόφοι 1000 περίπου.

7. Ληστοκρατία - Πυρκαγιές - Θεομηνίες:

Τα κατάλληλα βουνά μας φιλοξενούσαν όχι μόνον αντάρτικα σώματα, αλλά και κλέφτες, που τους αποκαλούσαν «Βασιλιάδες των ορέων, Β.Τ.Ο.». Έβγαιναν στο κλαρί από φτώχεια κι αμορφωσιά. Έβραζε ο τόπος απ' αυτούς. Αυτό ήταν το επάγγελμά τους.

Από τον 19ο αιώνα περίπου άρχισαν να ληστεύουν και να αιχμαλωτίζουν όχι μόνον τους Τούρκους, αλλά και Χριστιανούς ακόμα. Στόχος τους ήταν οι πλούσιοι, αλλά και όσοι πήγαιναν στα παζάρια (αγορές) ή ταξίδευαν κινδύνευαν απ' αυτούς. Έκλεβαν για να πλουτίσουν και όχι για να ζήσουν, όπως οι κλέφτες του 1821, που ζητούσαν τροφές για να ζήσουν και αγωνίζονταν για την απελευθέρωση της Πατρίδας και για τη Θρησκεία όπως αναφέραμε.

Πολλοί απ' αυτούς όχι μόνον λήστευαν, αλλά και σκότωναν. Σ' άλλους έκοβαν το ένα αντί τους, όπως του Γιώργου Γίτσιου και Τούσιου Νάση, και άλλοι έκλεβαν και ζώα τους. Τέτοιες ληστείες γίνονταν συχνά στην τοποθεσία «Λυκοκρέμασμα» του νομού Κοζάνης, που απέχει απ' το χωριό μας 6 ώρες. Εκεί ήταν κλεφτοφωλιά, κλεφτότοπος, απ' όπου περνούσαν οι Φουρκιώτες ομαδικά, για να μεταβαίνουν στα παζάρια Τσοτυλίου, που γίνονταν κάθε Σάββατο, και Γρεβενών κάθε Δευτέρα, για ν' αγοράσουν

23. Τούσιος Νάση (Δημ. Σιάκας). Το 1895 οι ληστές του έκοψαν το αριστερό αυτί, γιατί αντιστάθηκε στην προσπάθειά τους να τον ληστέψουν.

σιτηρά και άλλα τρόφιμα. Επίσης και στα εμποροπανηγύρια Τσοτουλίου της Αϊ-Μαρίνας (17 Ιουλίου) και Γρεβενών του Αϊ-Χίλλη (15 Μάη) και στο Βέντζι, παζάρι που γίνονταν τον Οκτώβριο.

- Το 1874 σκότωσαν τον Ζώη Μπομπότη, γιατί δεν σταμάτησε για να τον πιάσουν, αλλά η παρέα του τον έθαψε στη Φούρκα.
- Το 1876 αιχμαλώτισαν τον Νικόλαο Γαλάνη και σε συμπλοκή ληστών με τουρκικό απόσπασμα που έγινε στα σύνορα Φούρκας και Σαμαρίνας, οι ληστές τον έδεσαν σε κορμό δέντρου και έφυγαν για να σωθούν. Οι άνανδροι Τούρκοι, παρά τις παρακλήσεις του να λυπηθούν τη ζωή του, τον σκότωσαν κι έκοψαν το κεφάλι του και μετέβηκαν στη Φούρκα περήφανοι και το έβαλαν στο παλιό καμπαναριό.
Ο θρήνος της οικογένειάς του και όλων των πατριωτών ήταν πολύ μεγάλος!
- Το 1876 στον Παλαμά - Καρδίτσας, η ληστοσυμμορία του Φροξυλιά που λύμαινε τότε όλη τη Θεσσαλία, συνέλαβε τον Ακρίβο Εξάρχου, μεγάλο γαιοκτήμονα που κατάγονταν απ' την Πατριαρχική οικογένεια των Εξαρχαίων, μεγαλοκτηνοτρόφου (μικρών και μεγάλων ζώων) και κάτοχου 100 χιλ. γροσιών και τον τραυμάτισαν στην καρωτίδα, αλλά θεραπεύτηκε, χωρίς όμως να μπορέσει να εργάζεται. Πέθανε μετά από ένα χρόνο.

(Αυτά περιληπτικά απ' το πολυσέλιδο βιογραφικό σημείωμά του, που μου έστειλε τον Δεκέμβρη του 1975 ο τότε 90 χρόνος (τόρα μακαρίτης) εγγονός του, Αδάμος Δημητρίου Εξάρχου, συνταξιούχος γιατρός, που διέμεινε στην πόλη Καρδίτσα.)

- Το 1877 ο Νικόλαος Τσιάστας στο Λυκοκρέμασμα, που αναφέραμε, μόλις αντιλήφτηκε τους κλέφτες, έριξε τη σακκούλα που περιείχε 40 τ. λίρες, αλλά όταν επέστρεψε δεν τις βρήκε.
- Το 1877 ο Δημήτριος Μπουζιάνης αιχμαλωτίστηκε και του πήραν ως λύτρα 200 τουρκικές λίρες.
- Το 1878 ενώ διαρκούσε ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος, οι κλέφτες πολλαπλασιάστηκαν, γιατί οι Τούρκοι ήταν απασχολημένοι με τον πόλεμο. Ομάδα ληστών με αρχηγό τον Κόλη Κορδίστα μπήκε στη Φούρκα και έκαψε το σπίτι του Νικολάου Χοντρομήτρου. Ύστερα από λίγους μήνες, άλλη ομάδα έκαψε το σπίτι του Γιαννούλη Σδούκου, γιατί κρύφτηκε να μη τον ληστέψουν. Τότε (το θέρος), οι ευπορότερες οικογένειες της Φούρκας έφυγαν και πήγαν στην Κόνιτσα, αλλά γύρισαν το Φθινόπωρο.

Την άνοιξη της άλλης χρονιάς, οι κλέφτες άρχισαν μεγαλύτερη δράση (βλ. Γ. Τσιούμη σ. 21-23).

«Τότε στο χωριό μας ένας Τούρκος Μολιαζίμης (ανθυπολοχαγός) διμοιρίτης με 40 άντρες, που κάθονταν στο Χάνι το καλοκαίρι και φύλαγαν το χωριό απ' τους κλέφτες, γύριζαν στις στρούγκες κι έτρωγαν αρνιά ψημένα. Το χειμώνα πήγαιναν στα καμποχώρια, γιατί απ' τα πολλά χιόνια, που είχαμε δε δρούσαν οι κλέφτες στα βουνά». (Απ' τον Ανδρέα Κ. Τέντα 90 χρονών)

- Το καλοκαίρι του 1878 ο αρχηγός των ληστών, Γκαρέλιας από τη Μπριάζα (Δίστρατο) με την ομάδα του, αφού συνεπλάκη με τουρκικό

απόσπασμα μεταξύ της Σαμαρίνας και Περιβολιού, το κατατρόπωσε και συνέλαβε 40 αιχμαλώτους τους οποίους έσφαξε.

Άλλη ομάδα με αρχηγό τον Χορμόβα μπήκε στη Φούρκα και πυρπόλησε το σπίτι του Γιαννούλη Παζιάβλη, γιατί δεν τους εξυπηρετούσε. Επίσης ζεμάτισε με λάδι τον Οικονόμου Παπανικόλαο Μόκα για να δείξει που είχε κρυμμένα τα χρήματα. Μετά ένα μήνα η ίδια ομάδα μαζί με τον Καταραχιά, έστειλε γράμμα στη Φούρκα και κατάλογο με τον οποίο χαράτσωσαν είκοσι οικογένειες Φούρκας, τις ευπορότερες, με την απειλή ότι αν δεν πλήρωναν θα έκαιγαν τα σπίτια τους. Ευτυχώς όμως υπογράφηκε ειρήνη μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας κι έτσι η Κυβέρνηση περιόρισε την θρασύτητα των ληστών.

- Το 1881 το καλοκαίρι, πασάς Τούρκος σκότωσε στον Αυχένα Βέργου τρεις αρχηγούς ληστών: Τον Γκίκα και τους δύο αδελφούς Γκαρέλια, που όπως είπαμε ο αρχιληστής Γκαρέλιας, είχε σκοτώσει πριν τρία χρόνια 40 αιχμαλώτους Τούρκους. Υπάρχει η ονομασία της θέσης όπου τον σκότωσαν: Γκαρέλια, αριστερά από το Βέργο. (βλ Γ. Τσιούμη ο.π. σ. 27-28).

Εδώ πρέπει να προσθέσουμε και το τι μας διηγήθηκε η ογδονταπεντάχρονη Ζωή, χήρα Θ. Οικονόμου για τον πεθερό της Οικονόμου Παπανικόλαο Μόκα, που προαναφέραμε: «Όταν τον πιάσανε οι κλέφτες και τον ζεμάτισαν με λάδι, παρόλες τις παρακλήσεις του και λέγοντάς τους, ότι: «είχα λεφτά, αλλά πλήρωσα τους μαστόρους, που μου ‘καναν το σπίτι’ αν ερχόσασταν γρηγορώτερα θα σας τα ‘δυνα». Αυτοί όμως επέμεναν. Μετά το ζεμάτισμα έφυγε στην Κόνιτσα, όπου ο δεσπότης Σπυρίδωνας τον κράτησε τρία χρόνια σαν παπά στην Κάτω Κόνιτσα και μετά γύρισε στη Φούρκα, όπου υπηρέτησε και σαν δάσκαλος. Οι δε γιατροί του συνέστησαν να φυλάγεται απ’ το κρύο, γιατί ήταν ζεματισμένος στο στήθος. Απέχτησε μεγάλη οικογένεια, 18 παιδιά, απ’ τα οποία έζησαν επτά αγόρια, τα δυο δίδυμα ο Γιάννης και ο Κώτας και πέντε κορίτσια. Τα υπόλοιπα πέθαναν μικρά. Πέθανε σε ηλικία 68 χρονών το 1897».

Στην τοποθεσία «Λυκοκρέμασμα», λήστεψαν 15 φορές τον Κώτα Τόντη. Την τελευταία φορά μάλιστα, επειδή είχε κρύψει τρεις τουρκικές λίρες και τις βρήκανε, βάλανε το κεφάλι του πάνω σ’ ένα κούτσουρο (πεσμένο κορμό δέντρου) για να τον αποκεφαλίσουν, αλλά ένας ληστής τους είπε: «Βρε παιδιά, αφού πήραμε τις λίρες, γιατί να του κόψουμε το κεφάλι, δεν είναι κρίμα;» Κι έτσι γλίτωσε. (Πληροφορίες απ’ την 86χρονη κόρη του Σουλτάνα χήρα Ν. Τζημοράγκα).

Απ’ την απελευθέρωση όμως (1913) ως το 1940, ανάμεσα στις θέσεις: «Λυκοκρέμασμα και Ντέτσιου τα καλύβια» πάνω σ’ ένα υψωματάκι, για λόγους ασφάλειας, υπήρχε θερινό φυλάκιο (Σταθμός Χωροφυλακής), απ’ τον μήνα Μάη ως τα τέλη του Οκτωβρίου.

Ας δούμε τώρα στις μέρες μας τους ληστές και τις ληστείες τους:

- Τον Ιούνιο του 1921, οι οικογένειες του Ανδρέα Θ. Γίτσιου, των παιδιών του Νικολάου Φασέκη (Δημητρίου και Ευθυμίου) και του Γιαννακούλη Ντόκου, ανέβαιναν με ζώα απ’ τα Γρεβενά στη Φούρκα για παραθέριση.

Για κυρατζήδες είχαν τους Φουρκιώτες: Ζήκο Ρέπα, Βασίλη Δημαρέλη,

Τάκη Δήμα, Κολίτσια Μπέτσια και Θανάση Κ. Δημαρέλη. Στη θέση «Ρέντα-Επταχωρίου-Καστοριάς» δυο ληστές, ο αρβανιτόβλαχος Χρήστος Μπεράτης και ο Μητρούλης Τζιόλας απ' το Βουδιτσκό (Πολυνέρι) - Γρεβενών, πήραν σκλάβα (όμηρο) το μεγαλύτερο ορφανό κορίτσι του Ανδρέα Γίτσιου, την Ευανθία και την κράτησαν μια βδομάδα. Μεσολάβησε όμως ο Κώστας Δημαρέλης, που οι Γιτσιαίοι τον είχαν κεχαγιά (επιστάτη) στις 10 χιλ. πρόβατα που είχαν και στον οποίο έτρεφαν μεγάλη εμπιστοσύνη και αφού πλήρωσε η μάνα της 3.500 δραχμές, την άφησαν ελεύθερη.

- Τον Οκτώβρη 1922 ώρα 6 απόγευμα, μέρα συννεφιασμένη, ληστοσυμμορία με καπετάνιο τον Γκόγκο απ' το Δίστρατο-Κόνιτσας και με άλλους πέντε, λήστεψαν τον παντοπώλη Γεώργιο Τσιάστα. Του πήραν πολλά χρυσαφικά κι ασημικά και πολλά υφάσματα και τον ίδιο ως τη θέση «Λούρι, στο χωράφι του Τάκη Γ. Κίτση».

Η συννεφιά εξακολουθούσε και ξέσπασε σε χιόνι.

Επιστρέφοντας έχασε τον προσανατολισμό του, αλλά ευτυχώς είδε το φως του σπιτιού μου κι έτσι έφτασε στο σπίτι του, ύστερα από πολλές ταλαιπωρίες, τα μεσάνυχτα.

- Το 1926 στους Λαζαράδες - Σερβίων οι ληστές, Κατσαβέλης και Τσιντάρης απ' το Πολυνέρι - Γρεβενών, λήστεψαν την οικογένεια του Νούλη Πάπαρη.

Εκτός απ' τις παραπάνω ληστείες, γίνονταν και ζωοκλοπές. Όσοι έκλεβαν ζώα τους λέγανε αλογοσύρτες.

Ήταν κι αυτή μια μεγάλη μάστιγα.

Στο χωριό μας ο πρώτος αλογοσύρτης ήταν ο συγχωρεμένος Γιαννούλης Παζιάβλης. Έκλεβε άλογα, αλλά συνήθως μουλάρια. Τα ξεκαλίγωνε και τα καλίγωνε τη νύχτα ανάποδα. Έβαζε δηλ. τα πέταλα ανάποδα, αλλά απ' την ίδια όψη, κι έτσι έδειχνε την αντίθετη κατεύθυνση, για να παραπλανήσει τους παθόντες, να χάσουν τα ίχνη του.

Ευτυχώς όμως το 1928 η Κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου, με τ' αυστηρά μέτρα (αποκεφάλιση σ' όσους συλλαμβάνονταν), η επικήρυξή τους (χρηματική αμοιβή) με μεγάλο χρηματικό ποσό που ξεπερνούσε το εκατομμύριο και που πολλές φορές μαγνήτιζε και τους ίδιους και αλληλοσκοτώνονταν, η αμνηστία, που τους ανάγκαζε να προσκυνήσουν (παραδοθούν), η ατομική ή οικογενειακή εξορία των ληστοτρόφων στα πιο απομακρυσμένα νησάκια (Ανάφη και Φολέγανδρο), κυρίως των κτηνοτρόφων, λόγω της θέσης τους και ο μεγάλος ξυλοδαρμός τούτων απ' τ' αποσπάσματα καταδίωξης των ληστών, τους διέλυσε, τους εξαφάνισε.

Αποσπασματάρχες (αρχηγοί αποσπασμάτων χωροφυλακής), που δρούσαν στην περιοχή μας ήταν οι: Βαρδουλάκης, Μακρυγιάννης, Τρίμπος, Φραγκάκης, Καρτάκης, Στεργιούλης κ.α.

Τελευταίοι ληστές, που είχαν και λημέρια στο χωριό μας, ήταν οι Χρήστος Ι. Φορφόλιας ή Λεβέντης και ο Φορφόλιας, αρβανιτόβλαχοι και οι Μπαμπάνης, Τράντρας και ο 17χρονος Βαγγέλης Μόρας, βλάχοι απ' το Καρατζόλι (Αργυροπούλι) - Λάρισας.

Υπάρχουν στο χωριό μας και ομώνυμες τοποθεσίες: «Φουντίνα α φουρ-λό-ρου» κλπ. (Πηγή των κλεφτών) νότια του χωριού, και βορειοανατολικά του χωριού, αντίκρυ απ' το Στόμιο άλλη, κάτω από μια φλαμουριά: «Πηγή του Φορφόλια». Όλοι αυτοί εκτός του Μπαμπάνη, που απουσίαζε, σκοτώθηκαν τον Οκτώβρη του 1929 στο Δέντσικο (Αετομηλίτσα) της Κόνιτσας απ' τ' αποσπάσματα του μοίραρχου Τρίμπου απ' το Ζαγόρι της Ηπείρου και με τη βοήθεια κατοίκων Δεντσίκου (Ζαρκάδα - Καρκαλέτσι - Παπαγιάγιάννη). Η επικήρυξή τους ανέρχονταν σε 1,5 εκατομμύρια δραχμές με την τότε τιμή κι έτσι από τότε εμπεδώθηκε η τάξη και η ασφάλεια στην περιοχή μας και σ' όλη την Ελληνική Επικράτεια. Στις 27 Αυγούστου 1936 όμως παρουσιάστηκαν στα σύνορα Φούρκας και Ζούζουλης δυο καινούργιοι κλέφτες απ' τους Φιλιππαίους Γρεβενών: Ο Κώστας Λόλας και ο γιος του Νίκος, που είχε δραπετεύσει το Μάρτη της ίδιας χρονιάς, απ' τις φυλακές της Λάρισας. Από τότε άρχισε το κυνηγητό τους απ' τα καταδιωκτικά αποσπάσματα Θεσσαλίας και Δυτικής Μακεδονίας, που διήρκεσε 6 μήνες. Μόλις μπήκαν στην περιοχή μας ο γιος του σκοτώθηκε από Ηπειρώτικο καταδιωκτικό απόσπασμα με αρχηγό τον Στεργιούλη, στο χωράφι του Κώτα Σκαπέρδα, κοντά στο ρέμα του Ρέβα. Μετείχαν και οι Φουρκιώτες αγροφύλακες, Δημήτριος Φέλης και Ανδρέας Μπέγας ή Μουτσιούλης. Θάφτηκε στο χωριό μας. Ο πατέρας του, ύστερα από λίγες μέρες, σκοτώθηκε από συγγενείς του στη Δόβρανη (Ελατο) Γρεβενών, επειδή είχαν φοβηθεί την οικογενειακή τους εξορία. Η επικήρυξη του γιού του ανέρχονταν σε 300 χιλ. δρχ. που τις μοίρασαν: Ο καταδότης τσέλιγκας Ζήκος Βαλής έλαβε 40 και ο αγγελιοφόρος Δημήτριος Φέλης 20 χιλ. δρχ. Τα δε υπόλοιπα τα μοίρασαν οι άντρες του αποσπάσματος.

Η αυγοειδής σφραγίδα τους, ήταν κατασκευασμένη από φλούδα πεύκου, και έγραφε: Κ.Λόλας Β.τ.Ο. (Βασιλιάς των ορέων). Μαζί του είχε και μπλοκ με ονόματα πλουσιών που θα χαράτσωναν, απ' το χωριό μας ως την Παραμυθιά Ηπείρου. Υπήρχαν όμως και κλέφτες, που χαράτσωναν τους πλούσιους και πάντρευαν φτωχά κορίτσια, όπως ο Φώτης Γιαγκούλας από το χωριό Ριάχοβο (Πολύραχο) - Σερβίων, που έδρασε 32 ολόκληρα χρόνια (1900-1932) στην περιοχή των Πιερίων.

Ανέκδοτο:

Τα παλιά χρόνια ο μακαρίτης γέροντας, γεωργός Θεόδωρος Ν. Ράδος ζούσε στην καλύβα του. Κάποτε τον λήστεψαν οι ληστές. Ένα καλοκαιρινό βράδυ, χτύπησαν την πόρτα του και του είπαν: «Ανοιξε». Αυτός απάντησε: «Δεν ανοίγω». Οι κλέφτες τότε τον ρώτησαν: «Ποιος είναι μέσα;» Κι αυτός απάντησε μεγαλόφωνα και ρυθμικά:

«Ου Ράδος κι ου Ραδόπουλος
τρία παιδιά του Ράδου
ου Ράδος μοναχός,
ιγώ κι άλλους ένας».

Οι κλέφτες μόλις άκουσαν αυτά φοβήθηκαν και το 'βαλαν στα πόδια, κι ακόμα φεύγουν, γιατί νόμισαν ότι ήταν πολλοί (8) ενώ μόνον ένας ήταν, ο Ράδος ολομόναχος, κι απ' το φόβο του σοφίστηκε αυτά που τους είπε κι έτσι γλίτωσε απ' τη ληστεία.

Πυρκαγιές:

- Αυγ. 1920. Κάηκε το σπίτι του Δημητρίου Ν. Σταγκίκα (Πάτσιου) τη νύχτα, από φωτιά του μαγειριού.
- Απρ. 1961. 3η μέρα του Πάσχα, το σπίτι του Κων/νου Ι. Πάπαρη από την καντήλα ή από τσιγάρο, την ημέρα.
- 13.8.84. Πυρκαγιά από κερί ή τσιγάρο στο νεκροταφείο μας το μεσημέρι, χωρίς ζημιές, μόνον τα χορτάρια κάηκαν, τη σβήσαμε όλοι οι κάτοικοι.

Θεομηνίες:

- Ως το 1944 το χιόνι έφτανε ίσια με 3,5 μ. ύψος. Από τότε ελαττώθηκε και φτάνει ως το 1 μ. γιατί θερμαίνεται η ατμόσφαιρα απ' τα καυσαέρια, τις πυρηνικές δοκιμές, τους πυραύλους και τις ατομικές βόμβες.
- 22.10.70. Έγινε κατακλυσμός χωρίς ζημιές.
- 15.10.74. Κατακλυσμός κι ανεμοθύελλες. Ξεσκέπασε πολλά σπίτια και ξερίζωσε πολλά δέντρα, όχι μόνο μεσ' το χωριό, αλλά και σ' όλη την περιοχή μας. Το 1981 έπεσαν πολλά χιόνια, 1,5 μ. περίπου.

Σεισμοί:

- Το 1905 καλοκαίρι έγινε μεγάλος και συνεχής· οι κάτοικοι κοιμότανε έξω απ' τα σπίτια επί 3 μήνες.
Το 1920 Χριστούγεννα, έπεσαν πολλά τζάκια.
Στις 12 και 16.10.69, ώρα 3 το πρωί, μικρός χωρίς ζημιές.
Στις 16, 17 και 19-11-69 την ημέρα, μικρός χωρίς ζημιές.
Στις 9.7.80 το πρωί, μικρός.

Θερμοκρασία:

- Τον Δεκέμβριο του '76 -15oC, μέσα.

Πεταλούδες:

- Το 1960 σμήνη πεταλούδων χρώματος καφέ, έφευγαν από τη δύση στην ανατολή για αρκετή ώρα.

8. Μάχη Φούρκας - Νατζίπ μπέης.

Το Μάη του 1878, όταν οι ευπορότερες οικογένειες Φούρκας απουσίαζαν στην Κόνιτσα, ομάδα ληστών, αποτελούμενη από 100 και πλέον άτομα με αρχηγό τον αρχιληστή Γεώργιο Νταβέλη, μπήκε στη Φούρκα και γλεντούσε επί τρεις μέρες.

Οι αρχές της Κόνιτσας μόλις πληροφορήθηκαν τούτο, έστειλαν την νύχτα δυο αποσπάσματα από Τουρκαλβανούς, το ένα με αρχηγό τον Νατζίπ μπέη και το άλλο με αρχηγό τον ξάδερφό του Ζαλιό μπέη και οι δυο από το Μπουρντάνι της Ερσέκας. Αφού έφτασαν στο Χανόπολο (Μολιστινά αμπέλια), κατέστρωσαν τα σχέδια και χωρίστηκαν, ο μεν Νατζίπ κατευθύνθηκε προς το Κεράσοβο, ο δε Ζάλιος προς την Καστάνιανη, με σκοπό να επιτεθούν κατά των εν Φούρκα ληστών ταυτόχρονα, απ' τον αυχένα Βέργου και ράχη Αϊλιά, για να τους κυκλώσουν.

Ο Νατζίπ με τ' απόσπασμά του ανέβηκε στον αυχένα Βέργου και κατέβηκε στη Φούρκα τα χαράματα, αλλ' ο Ζάλιος περιπλανήθηκε τη νύχτα και έφτασε στη ράχη του Αϊλιά το δειλινό της ίδιας μέρας.

Οι σκοποί των ληστών, αφού κατάλαβαν το τουρκικό απόσπασμα να κατεβαίνει από το Βέργο, σφύριξαν αμέσως και όλοι κατέλαβαν την πάνω απ' το χωριό γραμμή απ' την Τσουκνίδα Μπουλέρη μέχρι Βακαριάσκα, μέρος που τους προκάλυπτε και άρχισε λυσσώδης μάχη που κράτησε ως το δειλινό.

Οι Τούρκοι μόλις κατέβηκαν προς τα λιβάδια φονεύονταν απ' τους ληστές, γιατί το μέρος ήταν ακάλυπτο, ομαλό.

Ενώ η μάχη διαρκούσε και οι σφαίρες των Τούρκων σφύριζαν πάνω απ' τα σπίτια Φούρκας, ομάδα ληστών πήγε απ' τις θέσεις Γκούβες, Σβάρνα, Μικρό Ταμπούρι, Βρύση Χίμα, χωράφι Κουτιμάνη και κατέλαβε τα νώτα των Τούρκων που άρχισαν αμέσως να φεύγουν, αλλά εις μάτην γιατί όλοι σχεδόν σκοτώθηκαν.

Ο Νατζίπ μάχεται ανδρεία, κατεβαίνει με δυο παλικάρια του στα λιβάδια, πολύ πλησίον των ληστών, οχρώνεται, αλλά βρέθηκε κυκλωμένος.

Δέχεται σφαίρες από τα νώτα, πληγώνεται και φεύγει προς τα πάνω· πέφτει όμως με τους συντρόφους του απ' τις σφαίρες των ληστών.

Από τους 80 Τούρκους, σώθηκαν 10. Οι υπόλοιποι σκοτώθηκαν και 12 αιχμαλωτίστηκαν και οδηγήθηκαν θριαμβευτικά στην πλατεία τραγουδώντας το δειλινό όταν είχε τελειώσει η μάχη.

Την ώρα εκείνη φάνηκε ο Ζάλιος με τ' απόσπασμά του, αλλά οι ληστές για ν' αποφύγουν τη μάχη μες' το χωριό, αποχώρησαν, παίρνοντας μαζί τους και τους αιχμαλώτους και κατευθύνθηκαν προς ανατολικά. Καταδιώχτηκαν απ' τ' απόσπασμα μέχρι έξω απ' το χωριό, γιατί είχε νυχτώσει.

Τους αιχμαλώτους τους σκότωσαν έξω από το χωριό, γιατί δεν μπορούσαν να τους ακολουθήσουν.

Πολλές οικογένειες τ' απόγευμα αυτό, από φόβο μήπως σφαγούν απ' τους Τούρκους, έφυγαν στο Μοναστήρι και τις καλύβες. Αλλά ο μυαλωμένος Ζάλιος διέταξε τον πρόεδρο Φούρκας να τις ειδοποιήσει καθώς και όλους τους κατοίκους να μη φοβηθούν, γιατί δεν διέτρεχαν κανέναν κίνδυνο.

Στη μάχη κανένας ληστής δε σκοτώθηκε, ούτε πληγώθηκε.

Το πρωί της άλλης μέρας ο Ζάλιος συγκέντρωσε πολλούς κατοίκους και μαζί τους έθαψαν τους σκοτωμένους στα λιβάδια, και στον τάφο του Νατζίπ τον οποίο έκλαψε, έκανε μνημείο με περίφραγμα. Το γεγονός αυτό εξιστορείται στο εξής δημοτικό τραγούδι:

(χορός τσάμικος ή αργός συρτός)

- Ποιός θελ' ν' ακούσει κλάματα, δάκρυα κι μοιριολόγια,
ας διαβεί απ' την Αρβανιτιά, αντίκρυ απ' του Μπουρντάνι,
ν' ακούσει δυο χανούμισσες, μάνα κι θυγατέρα
πώς κλαίνε πώς μοιριολογούν, πώς χύνουν μαύρα δάκρυα·
στου παραθύρι κάθονται τις στρατίς αγναντεύουν:
- Διαβάτις, που διαβαίνιτι, στρατιώτις που περνάτι:
- Μην ιδετε τον Μπέη μας, τον Μπέη του Νατζίπη;
- Τουν Μπέη σας τουν βάρισαν στις Φούρκας τα λιβάδια.

Σημ.: Το γύρισμα (επωδός) του τραγουδιού είναι: «Μπέη μου - Νατζίπη μου»

(βλ. Γ. Τσιούμη οπ.π. σ. 23-24).

Το περίφραγμα σώζονταν ως το 1910. Σήμερα υπάρχουν εκεί μικρές κοινές ταφόπετρες, σκεπασμένες με χόρτα και κέδρα και το μέρος αυτό βρίσκεται ακριβώς νοτιοδυτικά του χωριού, σ' απόσταση 400 μ. περίπου και ονομάζεται «Νατζίπ». Πιο κάτω υπάρχει ένα ίσιωμα που το λέμε «Πάντια α Τούρκλουι», δηλ. ίσιωμα του Τούρκου. Παράλληλα η λαϊκή μας μούσα τραγούδησε και το κατόρθωμα του αρχηγού και αρχιληστή Γιώργου Νταβέλη:

(χορός τσάμικος και αργός συρτός)

- Μας πήρ' η μέρα και η αυγή, γεια σου Νταβέλ' αρχιληστή,
γιε μ' μας πήρ' του μισημερι, Λεωνίδα κι Νταβέλη.
Το που θα λημεριάσομι. Νταβέλη θα μας πιάσουνι,
πού θα κάνουμι λημέρι, Λεωνίδα κι Νταβέλη;
- Σ' εκείν' τη ράχη την ψηλή, γεια σου Νταβέλ' αρχιληστή
γιε μ' στην άλλη την παρέκει, Λεωνίδα κι Νταβέλη,
Να φέρ' ου βλάχους του ψωμί γειά σου Νταβίλ' αρχιληστή,
κι οι βλάχισσες τ' αλεύρι Λεωνίδα κι Νταβέλη.

Σημ. Ο Νταβέλης κατάγονταν απ' το Κοντσικό (Γαλατινή) Κοζάνης, και ο Λεωνίδας Χατζημπύρος απ' τη Σαμαρίνα, ο οποίος ήταν απόγονος του βασιλιά της Ηπείρου Πύρρου. Τους έτρεφαν οι βλάχοι, λόγω της εξωτερικής διαμονής τους.

24. Η τετράωροφη Κούλια των Γιτσαίων, που χτίστηκε το 1877 και καταδαφίστηκε το 1975, γιατί ήταν ετοιμόρροπη.

9. Εκπόρθηση και αιχμαλωσία Γιτσιαίων.

Τ' αδέρφια Γίτσιου, Γεώργιος, Κωτίτσας, Δημήτριος, Ανδρέας και ο ετεροθαλής Αδάμος, κατείχαν σημαντική περιουσία κινητή και ακίνητη κι έτσι ήταν ο στόχος των ληστών.

Γι' αυτό έχτισαν τετραώροφο και στερεότατο σπίτι, οχυρωμένο, που το ονόμασαν «Κούλια», για να προφυλάγονται απ' τις επιδρομές τους.

Τον Ιούνιο του 1879, ομάδα ληστών αποτελούμενη από 120 άτομα, με καπετάνιο τον Ζιούρκο, μπήκε στην Φούρκα μια Κυριακή με οργανοπαίχτες και άρχισε να χορεύει στην κεντρική πλατεία (Χάνι) του χωριού.

Οι Γιτσιαίοι μόλις ειδοποιήθηκαν από τζιομπάνο τους τον ερχομό των ληστών, κλείστηκαν στην Κούλια μ' έναν υπηρέτη τους και μ' έναν ανδρείο τσιομπάνο τους, που λέγονταν Τούλιας.

Κρύφτηκαν όμως και οι υπόλοιποι πλουσιότεροι κάτοικοι, αλλ' ο γαμπρός απ' αδερφή των Γιτσιαίων Γιαννούλης Σδούκος, εύπορος κι αυτός, ενώ έφευγε προς το δάσος για να κρυφτεί, τον είδαν οι κλέφτες και τον έπιασαν.

Οι ληστές διασκεδάζαν όλη την ημέρα, αλλά και έλεγαν στους φοβισμένους κατοίκους να ησυχάσουν, γιατί σκοπός τους είναι η απελευθέρωση του τόπου απ' την τουρκική δουλεία.

Επανειλημμένα μάλιστα έστειλαν και κάλεσαν και τους Γιτσιαίους να βγουν χωρίς φόβο και να διασκεδάσουν μαζί τους.

Αλλά οι Γιτσιαίοι έμειναν ανένδοτοι.

Μερικοί όμως των κατοίκων βγήκαν το δειλινό στην πλατεία και έβλεπαν το χορό.

Τ' απόγευμα οι κλέφτες περικύκλωσαν το χωριό έκλεισαν τους κατοίκους που βρίσκονταν στην πλατεία, στην κεντρική εκκλησία, τους έβγαλαν και τους έδεσαν δυο-δυο, τους έβαλαν μπροστά τους και ξεκίνησαν προς την Κούλια, πυροβολούντες και καλούντες με βρισιές τους Γιτσιαίους να παραδοθούν, γιατί αλλιώς θα τους έκαιγαν ζωντανούς.

Εκείνοι άρχισαν να πυροβολούν απ' τις πολεμίστρες και έπεσε μπροστά στο σπίτι του ιερέα Παπαγιώργη ένας από τους ανδρειότερους ληστές, που ήταν ο πιο γλεντζές και αχόρταγος στο χορό.

Τότε οι κλέφτες με την προκάλυψη των 30 δεμένων κατοίκων επετέθηκαν με μεγάλη λύσσα κατά της Κούλιας, αχρήστευσαν την κυριότερη πολεμίστρα, αφού έβαλαν μπροστά τους και τον γαμπρό τους Γιαννούλη Σδούκο, που φώναζε τους εντός της Κούλιας να λυπηθούν τη ζωή του.

Ο πόλεμος συνεχίζονταν όλη τη νύχτα.

Οι οικογένειες της Φούρκας κλεισμένες στα σπίτια τους έτρεμαν απ' το φόβο.

Οι ληστές αφού τρύπησαν τη σιδερένια πόρτα της Κούλιας, με τους συχνούς πυροβολισμούς, έμασαν πολλά ξύλα και δαδί και άναψαν μεγάλη φωτιά μπροστά στην πόρτα της.

Οι πολιορκούμενοι για να εμποδίσουν τη φωτιά έβαλαν άφθονα άπλυτα μαλλιά, αλλά οι ληστές τροφοδοτούσαν συνέχεια τη φωτιά, κι έτσι κάηκαν και τα μαλλιά και γέμισε η Κούλια από καπνό.

Τα ξημερώματα οι πολιορκούμενοι, επειδή κινδύνευαν να πάθουν από ασφυξία, παραδόθηκαν.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι, αν η κυριότερη πολεμίστρα που αναφέραμε δεν αχρηστεύονταν, δε θα μπορούσαν οι ληστές να καταλάβουν την Κούλια.

Οι ληστές αφού έβγαλαν τους παραδοθέντες, σκότωσαν αμέσως τον Τούλια, που είχαν ακούσει να φωνάζει όταν έπεσε ο ληστής, «έφαγα έναν». Από τους αδερφούς δε Γίτσιου πήραν τον Γεώργιο και Κωτίτσα αιχμαλώτους. Τους άλλους, Δημήτριο και Αδάμο τους άφησαν για να εξοικονομήσουν τα λύτρα. Ο Ανδρέας ήταν ανήλικος. Η αιχμαλωσία διάρρηξε 2 μήνες, αφού μέτρησαν τα λύτρα. Απ' τους μέσα στην Κούλια, σκοτώθηκε ένας κάτοικος ο Νικόλαος Φράγκος και 10 πληγώθηκαν (βλ. Γ. Τσιούμη οπ.π. σ. 25-26).

10. Μακεδονικός αγώνας - Παύλος Μελάς (1903-1908)

Ξέρουμε ότι προ του 1900, Βούλγαροι κομιτατζήδες (αντάρτες), ήθελαν να κάνουν τη Μακεδονία βουλγάρικη.

Οι Έλληνες όμως για άμυνα σχημάτισαν Ελληνικά ανταρτικά σώματα με οπλαρχηγό τον Παύλο Μιχαήλ Μελά με το ολύμπιο και αγαλματώδες παράσημά του. Κατάγονταν από την Ηπειρώτικη Γιαννιώτικη και αρχοντική οικογένεια Μελά. Ήταν ανθυπολοχαγός του πυροβολικού όταν ήρθε απ' τη Γαλλία και κήρυξε επίσημα τον Μακεδονικό αγώνα.

Πολεμούσε Τούρκους και Βουλγάρους με το ψευδώνυμο: Μίκης Ζέζας (Μίκης όνομα του παππού του και Ζέζα = μαύρος - λ. αλβαν.). Απ' αυτό και το δίστιχο:

*«Γιοφύρι θε να γίνου σ' όλα τα ρέματα
να διάβει ου Μίκης Ζέζας μι τα στρατέματα».*

Στις 13 Οκτωβρίου του 1904, ύστερα από προδοσία, περικυκλώθηκε από ισχυρό τουρκικό στρατό και σκοτώθηκε ηρωικά στη Στάτιστα της Καστοριάς, σε ηλικία 34 χρόνων. Και για τιμή αυτού του πρωτομάρτυρα το χωριό Στάτιστα, μετονομάστηκε «Μελάς».

Πολλά τραγούδια απαθανάτισαν τ' όνομά του, αλλά καταγράψουμε μόνον ένα:

*«Μελά σε κλαίει η Ήπειρος
και η Μακεδονία
σε κλαίει η δόλια μάνα σου
κι η κυρά Ναταλία.
Σκουτώσανι τον Παύλου
τον Παύλου του Μελά
δεν κλαίτι μάνις κι πιδιά
δεν κλαίτι χωρίς κι χουριά;»*

Κι ένα απόσπασμα απ' το γνωστότατο: «Σαν τέτοια ώρα στο βουνό...
Δεν κλαίου τη λαβουματιά, δεν κλαίου κι του βόλι,
μουν κλαίου όπου άφησα τη συντροφιά μου όλη.
Αφήνου μάνα κι πιδιά κι τη γυναίκα χήρα
κι πάου για να σκουτουθώ για τη Μακεδονία.»

25. Ο λεοντόκαρδος ήρωας και σπλαρχηγός του Μακεδονικού αγώνα Παύλος Μελάς.

«Η Φούρκα τότε φιλοξένησε και εξυπηρετήσε με θέρμη, τ' ανταρτικό σώμα του οπλαρχηγού Κοροπούλη...» (βλ. Γ. Τσιούμη οπ.π. σ. 33-34).

Μακεδονομάχοι φουρκιώτικης καταγωγής:

- Ο Παύλος Μαρόπουλος, που πέθανε στο Σκαλοχώρι Κοζάνης (βλ. Αλ. Αδαμίδη: «Μακεδονικός αγώνας στα Καστανοχώρια, Θεσ/νίκη, 1976 σ. 121).

- Ο Λάζος Αποστολίδης (καπετάν Φούρκας) απ' τη Ζουπάνιστα (Λεύκη) Καστοριάς. Ήταν οπλαρχηγός του Μακεδονικού αγώνα στα 1904. Φουρκιώτικης καταγωγής ο παππούς του Φούρκας. Σκοτώθηκε στη ράχη, ανάμεσα στην Καστοριά και Λεύκη, γι' αυτό το ύψωμα αυτό φέρει τ' όνομά του «Φούρκας». (Πηγή: απ' τον συνάδελφο Θεόδωρο Παπαργυρίου απ' τη Λεύκη, 1947).

- Οι Γιάννης Γαλιλαίος και Γιάννης Φουρκιώτης (βλ. Α. Κορομήλη «Το Βογατσικό» Θεσ/νίκη 1972 σ. 78 και 89). Ο Αθανάσιος Τσιάρας ήταν μέλος της Επιτροπής Μακεδονικού αγώνα (βλ. Αθαν. Γιομπλάκη «Η Εράτυνα» Θεσ/νίκη 1987 σ. 135).

- Θύμα: Η Μαρία Μότση. Πιθανόν ο παππούς της να ήταν φουρκιώτικης καταγωγής και κατέφυγε εκεί τον 17ο αιώνα, για ν' αποφύγει τις τουρκαλβανικές επιδρομές. Το επίθετο αυτό είναι πολύ διαδομένο στο χωριό μας. «Σκοτώθηκε από κομιτατζήδες το Μάρτη του 1905 στη θέση Ασπρόχωμα Καστανοχωρίων Καστοριάς» (βλ. Αλ. Αδαμίδη: «Ιστορικά Μονής Αγίου Αθανασίου - Καστανοχωρίων Δυτικής Μακεδονίας» Θεσ/νίκη 1968 σ. 34).

Στα σχολεία την εποχή εκείνη, τραγουδούσαν και το θούριο (πολεμικό τραγούδι):

*Είμαι Έλλην το καυχώμαι
ζέρω την καταγωγή μου
και η Ελληνική ψυχή μου
ελεύθερα πάντα ζει.
Ηπειρώται Μακεδόνες
με ντουφέκια με σπαθιά
οπλισθείτε σας φώναζει
η θεά Ελευθερία.*

(Απ' τον μακαρίτη συνάδελφο Αλέξη Π.Ν. Οικονομίδη)

Σημ. Στολή όμοια με του Παύλου Μελά έραβαν και οι ραφτάδες μας, γιατί φορούσαν πολλοί Φουρκιώτες. Η στολή αυτή αποτελούνταν από: Μαύρο πουκάμισο με στενά μανίκια και στενό γιακιά, μαύρη φουστάνελα που δένονταν με πέτσινο λουρί, πισλί μαύρο, μαύρα χολέβια (σαν μπότες ψηλές), μαύρα τσαρούχια με φούντες μαύρες και μαύρο σκούφο κοντό· σταυρωτά φυσεκλίκια, γαταγάνια και όπλο.

11. Βαλκανικός πόλεμος. Επανάσταση Φούρκας (1912-1913).

*«Είμαστε Μπιζανομάχοι, Κιλκίς και Κρέσνας τα παιδιά
του Λαχανά τα λεοντάρια και πολεμάμε με καρδιά»* Δημοτικό.

Με την κήρυξη του πολέμου αυτού στις 5 Οκτωβρίου 1912, η Φούρκα δεν ήταν δυνατόν να μείνει αδρανής. Μετά τις δοξασμένες μάχες και ραγδαίες προελάσεις του Ελληνικού στρατού στα Στενά του Σαρανταπόρου, κατέλαβε

τα Σέρβια, Κοζάνη και Γρεβενά. Οι Φουρκιώτες ενθουσιάστηκαν τόσο πολύ απ' τη χαρμόσινη αυτή είδηση, που συγκεντρώθηκαν όλοι μικροί και μεγάλοι στην κεντρική πλατεία (Χάνι), ύψωσαν τη μεγάλη σημαία του σταυρού στο κωδωνοστάσι και με ζητωκραυγές υπέρ της Ελευθερίας του Ελληνικού Έθνους, με κωδωνοκρουσίες και πυροβολισμούς κήρυξαν την επανάσταση κατά των Τούρκων, περί τα τέλη Οκτωβρίου 1912. Αμέσως δε έσχισαν τα κόκκινα φέσια τους και τα έριξαν πάνω στο σπίτι του Αυγάζη, που βρίσκονταν κοντά στην κάτω πλατεία (κεντρική) και άρχισαν τα τραγούδια και τους χορούς. Φρούρησαν όμως αμέσως και το χωριό.

Ο σταθμός χωροφυλακής είχε αναχωρήσει την προηγούμενη μέρα για την Κόνιτσα, μόλις έμαθε τη νικηφόρο προέλαση του Ελληνικού Στρατού. Καμιά άλλη κοινότητα της περιφέρειας Κόνιτσας δεν είχε επαναστατήσει, κι έτσι ο τουρκικός στρατός ανενόχλητα μπορούσε να φτάσει απ' την Κόνιτσα στο Κεράσοβο και ως την κορυφογραμμή Βέργου.

Απ' την 1η Νοέμβρη 1912 μέχρι την απελευθέρωση των Ιωαννίνων (21.2.1913) όταν έγινε η ταυτόχρονη εκκένωση της Κόνιτσας απ' τον τουρκικό στρατό, οι κάτοικοι της Φούρκας εφοδιάστηκαν με άφθονα όπλα και πολεμοφόδια απ' τα Τρίκαλα και οχυρώθηκαν στην κορυφογραμμή Βέργου.

Οι αρχές της Κόνιτσας, μόλις έμαθαν την επανάσταση της Φούρκας, απέστειλαν λόχον στρατού με οδηγό τον Κιρίμ Τσιαούση, Τουρκαλβανό, που πολλά χρόνια ήταν σταθμάρχης στη Φούρκα, με τη διαταγή να κάψει το χωριό.

Οι Φουρκιώτες μόλις πληροφορήθηκαν αυτό από αγγελιοφόρους, κατέλαβαν την κορυφογραμμή Βέργου, βοηθούμενοι και από μερικούς πλησιοχωρίτες, όλες δε οι οικογένειες κατέβηκαν στις καλύβες τους, Μοναστήρι, Ζούζουλη και Βουρβουτσικό.

Ο τουρκικός στρατός αφού έφτασε στο Κεράσοβο, ο λοχαγός κάλεσε τον πρόεδρο του χωριού Χρήστο Τσούμπανο, ενθουσιώδη πατριώτη και ζήτησε πληροφορίες για τη δύναμη που φρουρούσε τη Φούρκα. Του απάντησε ότι στη Φούρκα υπάρχουν 500 αντάρτες και ο Κιρίμ Τσιαούσης, που ήθελε να σώσει το χωριό, γιατί είχε μόνον καλές αναμνήσεις απ' αυτό, πρόσθεσε και είπε ότι είναι αδύνατο το πέραςμα από τον αυχένα Βέργου.

Εδώ θα κάνω μια παρένθεση.

Το 1948 στη Σκόδρα της Β. Ηπείρου, ο τότε πολιτικός πρόσφυγας χωριανός μας Γεώργιος Ι. Καραγιάννης (Σιέλης), συνάντησε τυχαία τον άλλοτε σταθμάρχη του χωριού μας και Τουρκαλβανό Κιρίμ Τσιαούση, που κουβαλούσε με το καρτσάκι ψωμί σε ιδρύματα. Αφού φιλήθηκαν του είπε: «Εγώ δεν ξεχνώ ποτέ τις καλές εντυπώσεις που έχω απ' το χωριό σας αν και πέρασαν τόσα πολλά χρόνια».

Οι φρουροί της κορυφογραμμής Βέργου, μόλις αντιλήφθηκαν την παρουσία των Τούρκων στο Κεράσοβο, με σύνθημα άρχισαν συχνούς ομαδικούς πυροβολισμούς σ' όλη τη γραμμή, κι έτσι οι Τούρκοι πείστηκαν ότι πρόκειται για μεγάλη δύναμη και γύρισαν πάλι στην Κόνιτσα. Το τέχνασμα πέτυχε και οι οικογένειες γύρισαν στα σπίτια τους.

Υστερα όμως από δέκα μέρες, μεγαλύτερη δύναμη τουρκικού στρατού

ξεκίνησε από την Κόνιτσα εναντίον της Φούρκας. Οι κάτοικοι αφού ειδοποιήθηκαν από αγγελιοφόρους, κατέλαβαν και πάλι την κορυφογραμμή Βέργου απ' άκρου εις άκρον. Συμπαρατάχτηκαν και πολλοί αντάρτες με οπλαρχηγό τον Σιδέρη. Οι οικογένειες όλες έφυγαν και πάλι στα προηγούμενα καταφύγια.

Ο τουρκικός στρατός αφού έφτασε στο Κεράσοβο και πληροφορήθηκε ότι στην κορυφογραμμή Βέργου υπάρχει δύναμη 1.000 ανδρών, αποτελούμενη από αντάρτες και οπλισμένους χωρικούς, επέστρεψε στην Κόνιτσα άπρακτος. Το τέχνασμα και δω πέτυχε κι έτσι οι οικογένειες, ύστερα από οχτώ μέρες με ραγδαίες βροχές, γύρισαν πάλι στο χωριό.

Η κατάσταση αυτή εξακολούθησε ως τις δέκα του Δεκεμβρίου. Οι κάτοικοι Κερασόβου επειδή πιέζονταν συνεχώς από τον νηστικό τουρκικό στρατό της Κόνιτσας, αναγκάζονταν να τον τροφοδοτούν. Αλλά άρχισαν να αγανακτούν και να επαναστατούν. Τότε τριάντα περίπου Φουρκιώτες, οπλισμένοι, κατέβηκαν στο Κεράσοβο, αφού συνεννοήθηκαν πρώτα ενώπιον όλων των Κερασοβιτών (υπερδιακοσίων ανδρών). Συγκεντρώθηκαν με ενθουσιασμό και συνέταξαν αναφορά εκ μέρους του Κοινοτικού Συμβουλίου Κερασόβου με την οποία ζητούσε απ' τα Τρίκαλα πολεμοφόδια, που τα μετέφεραν οι Κερασοβίτες με τα μουλάρια τους. Έτσι επαναστάτησε και το Κεράσοβο με τη βοήθεια και των Φουρκιωτών.

Στις 15 Γενάρη του 1913 οι Τούρκοι κατέλαβαν το Κεράσοβο, ύστερα από σφοδρές μάχες και από γενναία αντίσταση των Κερασοβιτών, Φουρκιωτών και κατοίκων άλλων γειτονικών χωριών. Τα γυναικόπαιδα Κερασόβου προ της ανατολής του ήλιου, ύστερα από διαταγή του οπλαρχηγού Σιδέρη κατέφυγαν στη Φούρκα και η αντίσταση υποχώρησε και συγκεντρώθηκε στη ράχη Βέργου. Επειδή η δύναμη των Τούρκων ήταν μεγάλη, πάνω από 2 χιλιάδες, οι κάτοικοι της Φούρκας άδειασαν το χωριό και πήγαν, άλλοι στα καλύβια τους και στο Μοναστήρι μας και άλλοι στη Ζούζουλη και στο Βουρβουτσικό. Παράλληλα όμως τα κοινοτικά συμβούλια Φούρκας και Κερασόβου και ο οπλαρχηγός Σιδέρης ζήτησαν ενισχύσεις από τα Γρεβενά.

Σε λίγες μέρες αγγελιοφόρος από τη Ζούζουλη έφερε την χαρμόσυνη είδηση ότι λόχος Ελληνικού στρατού υπό τον λοχαγό Παπανικολάου ξεκίνησε από τα Γρεβενά και έρχεται για να καταλάβει τη Φούρκα, προπορευόνται δε ιππείς ανιχνευτές.

Την άλλη μέρα λίγοι άντρες που είχαν μείνει στο χωριό, βγήκαν στην καλύβα του Τσιάστα και υποδέχτηκαν τους εννιά ιππείς υπό τον ανθυπίαρχον Μπόνη, με δάκρυα χαράς και ακράτητον ενθουσιασμό, χαιρέτησαν κλαίγοντας το Ελληνικό στέμμα που για πρώτη φορά έμπαινε στον τόπο μας, ανέβηκαν στο χωριό, τους παρέθεσαν γεύμα και αφού ανέβηκαν με οδηγό στη ράχη Βέργου, επέστρεψαν, διανυκτέρευσαν στο χωριό και την επόμενη αναχώρησαν για να συναντήσουν το λόχο. Παράλληλα ειδοποιήθηκαν και οι καταφυγούσες οικογένειες και επέστρεψαν στο χωριό και άρχισαν τις προετοιμασίες για την υποδοχή του Ελληνικού στρατού.

Την ίδια μέρα στις 2 μ.μ. προέβαλε ο Ελληνικός Στρατός στην καλύβα του Τσουντζου. Επικρατούσε καλοκαιρία. Όλοι οι κάτοικοι, συν γυναίξι

και τέκνοις, κατέβηκαν στον Αϊθανάση για υποδοχή των αδελφών ελευθερωτών. Τα δάκρυα χαράς πλημμύριζαν όλους. Μόλις πλησίασε ο λοχαγός Παπανικολάου με το επιτελείο του και τον σημαιοφόρο, όλοι τους έφιπποι, αρχίσανε ουρανομήκεις ζητωκραυγές υπέρ του Ελληνικού Έθνους, του Βασιλέως των Ελλήνων και του Ελληνικού Στρατού και χαιρέτησαν ευλαβικά την Ελληνική σημαία. Μετά έγινε προσφώνηση στον λοχαγό και τους ελευθερωτές κι αφού ακολούθησε συγκινητική αντιφώνηση του λοχαγού, πήγαν όλοι στην πλατεία του χωριού, όπου προσφέρθηκαν αναψυκτικά σ' όλο το στρατό, που αφού χωρίστηκε σε τμήματα, πήγε σε καταλύματα, στα καλύτερα σπίτια. Κι έτσι στις 20 Ιανουαρίου του 1913 λευτερώθηκε το χωριό μας. Ο λόχος που κατέλαβε τη Φούρκα αποτελούνταν από 250 άντρες, τον ακολουθούσαν και τρία ανταρτικά σώματα με οπλαρχηγούς τον Σιδέρη Καλόγηρο (Ζακύνθιον) και Περικλή Φώτο, που χρημάτισε κλέφτης τριάντα χρόνια και ήξερε καλά τα μέρη, όλα τα μονοπάτια και σαν τέτοιος ήταν πολύ χρήσιμος στην προέλαση του στρατού. Μετά την απελευθέρωση όμως των Ιωαννίνων, την επομένη, όλος ο Ελληνικός Στρατός που βρίσκονταν στη Φούρκα προέλασε για κατάληψη των υπολοίπων μερών της Ηπείρου.

Σημειωτέον ότι η Φούρκα, από την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα ως την τέλεια αποκατάσταση της Ελευθερίας, δεν υπέστη καμιά ζημία, ούτε σε περιουσία, ούτε σε αίμα. (βλ. Γ. Τσιούμη οπ. π. σ. 43-51). Στον αγώνα αυτόν έλαβαν μέρος όλοι οι Φουρκιώτες άντρες και γυναίκες με μεγάλο ενθουσιασμό. Ένας μόνον στρατιώτης μας, ο Ηρακλής Γκιουλέκας ή Μαρανής, τραυματίστηκε στη μάχη της Σιάτιστας στις 4-11-1912 και κατέστη ανάπηρος απ' το δεξί του χέρι.

Πολλά ήταν τα πολεμικά εμβλήματα, που τραγουδούσαν την εποχή εκείνη, αλλά θα παραθέσω μόνο δύο:

- Γυρνούμε από τη μάχη δοξασμένοι
γυρνούμε νικηταί απ' τη φωτιά
με τη Σημαία περήφαν' απλωμένη
γεμάτη όλο φως και λεβεντιά.
Στο Σαραντάπορ' άστραψε η ορμή μας
στα Γιαννιτσία βαρύ θανατικό,
στις Σιδερένιες Πόρτες το κορμί μας
ερίχτησαν χυμέν' από χαλκό.
Μας πήγε στ' οργισμένο το Μπιζάνι,
η Νίκη, στα μεγάλα της φτερά,
επλέξαμε κι εκεί ένα στεφάνι
στεφάνι όλο δόξα και χαρά.
- Σαν πεθάνω μες τη μάχη του πολέμου τη φωτιά
κλάψατε με φανταράκια του... λόχου τα παιδιά,
βάλετέ με για σημάδι ένα γαλανόλευκο σταυρό.
Στη μανούλα μου μην πείτε πως σκοτώθηκα εδώ
να της πείτε πως θα έρθω στο σπιτάκι μου το πατρικό.

12. Α' παγκόσμιος πόλεμος ή Ευρωπαϊκός (1914-1918).

«... Πριν ακόμα ξεκουμπώσω
απ' τη μέση το σπαθί
πάλι τ' άρματα θα ζώσω,
για της Πατρίδος την τιμή» Δημοτικό.

Στις 17-2-1914 ανακηρύχθηκε η αυτονομία της Β. Ηπείρου στο Αργυρόκαστρο. Γνωρίζουμε ότι αφορμή του πολέμου αυτού ήταν η δολοφονία του αρχηγού της Αυστρίας Φερδινάνδου στο Σεράγεβο της Σερβίας.

Η έναρξή του έγινε τον Αύγουστο του 1914.

Η Ελλάδα ως το 1916 ήταν ουδέτερη. Μετά στις 14-6-1917, τάχτηκε με τους Αγγλογάλλους και οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι με τους Γερμανούς.

Οι πρώτοι, μόλις κατέλαβαν τη Θεσ/νίκη, σχημάτισαν ουδέτερη ζώνη από του Αιγαίου μέχρι του Ιουνίου πελάγους για να εμποδίσουν την προέλαση των Γερμανοβουλγάρων.

Στη ζώνη αυτή βρέθηκε και η Φούρκα, που καταλήφτηκε από μισό λόχο γαλλικού στρατού, τον Ιανουάριο του 1917, καθώς και τα γύρω χωριά, και τα συνέδεσαν με τηλέφωνα.

Για κέντρο τους είχαν την Πυρσόγιαννη, όπου είχαν εγκαταστήσει και ασύρματο.

Οι Ιταλοί κατείχαν την ουδέτερη ζώνη, δυτικά της Φούρκας προς τα Γιάννινα.

Η κατοχή των συμμαχικών στρατευμάτων στη ζώνη αυτή, παρατάθηκε μέχρι της λήξης του πολέμου αυτού (Οκτώβριο 1918), στα κυριότερα σημεία.

Ο γαλλικός στρατός παρέμεινε στη Φούρκα οχτώ μήνες, μέχρι της 10ης Αυγούστου 1917, οπότε αντικαταστάθηκε από ημιλοχία Ιταλικού στρατού, που παρέμεινε ως τις 5 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου. Την ίδια μέρα ο ιταλικός στρατός αναχώρησε και από όλα τα χωριά της οροσειράς Πίνδου, που τα κατείχε οχτώ μήνες.

Ο γαλλικός στρατός στις 10 Αυγούστου 1917 αποσύρθηκε από την Πυρσόγιαννη και τα γύρω χωριά, και ένας ιταλικός λόχος κατέλαβε τη Βούρμπιανη όπου παρέμεινε μέχρι τη λήξη του πολέμου.

Σ' όλο αυτό το χρονικό διάστημα, στα κατοχικά μέρη, κυκλοφορούσαν με φύλλο πορείας (lesser passer), γιατί γίνονταν αυστηρός έλεγχος. Αλλιώς, τιμωρούνταν με φυλάκιση και πολλές φορές μάλιστα με καταναγκαστικά έργα. Επειδή δε ήταν αποκλεισμός λόγω του πολέμου, δεν υπήρχαν τρόφιμα. Γι' αυτό το κέντρο Πυρσόγιαννης μοίραζε με δελτίο αλεύρι και ρύζι με μειωμένη τιμή και έτσι σώθηκαν πολλοί απ' τον θάνατο από πείνα.

Τα παραπάνω στρατεύματα πλήρωναν και τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, που υπηρετούσαν στη ζώνη αυτή, αφού εισέπρατταν απ' τους κατοίκους τους δημόσιους φόρους, (βλ. Γ. Τσιούμη ο.π. σ, 51-52). Θύματα οι στρατιώτες στις ΗΠΑ: Ανδρέας Π. Ι. Οικονόμου και Γεώργιος Ν. Δημολάκης.

Παιδικές μου αναμνήσεις:

Θυμάμαι καλά, οι Γάλλοι είχαν και λίγους μαύρους απ' τις αποικίες του

Γαλλικού Μαρόκου (Σενεγαλέζους - Αράπηδες), που τους έβαζαν στην πάνω πλατεία μας και έκαμναν διάφορα νούμερα για ψυχαγωγία:

Σακοδρομία, έπαιρναν με το στόμα νόμισμα μεσ' απ' αλεύρι που το είχαν σε ταψάκι κ.π.α.

Εκτός αυτών, έδεναν τα μάτια των μεγάλων και σχολειόπαιδων και πήγαιναν με ψαλίδι κι έκοβαν διάφορα ψιλικά (χτένες, ψαλιδάκια, ρουμπίνια σταυρουδάκια κλπ.), που είχαν κρεμασμένα στο χαϊάτι μας. Αν πετύχαιναν τα έπαιρναν. Επίσης επέβαλαν στους άντρες καταναγκαστικά έργα (καψόνια): Κατρακυλούσαν μεγάλες πέτρες απ' την κάτω πλατεία (Χάνι) ως το σπίτι των Γιτσιαίων κι από κει στην ίδια πλατεία, σαν τον Σίσυφο, το μυθικό βασιλιά της Κορίνθου. Άλλοι μετέφεραν γριντιές στους ώμους και άλλοι έσκαβαν.

Να και ένα πολεμικό εμβατήριο που τραγουδούσαν:

Ήταν Απρίλης κι ανθίζανε τα ρόδα
ήταν Απρίλης κι άνθιζαν τα κλαδιά•
κι έξαφνα πάλι με τ' όπλο παραπόδα
εμπρός στ' άρμα, στ' άρματα παιδιά.

Πριν ακόμα ξεκουμπώσω
απ' τη μέση το λουρί
πάλι ο γυλιός στην πλάτη,
αχ! πάλι τ' όπλο το βαρύ!

Επωδός:

Μα είναι κακός μπελάς
φαντάρος για να πας
μα έλα που το θέλει
η μαμά Ελλάς!

13. Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922).

«Τούρκοι πια τι καρτεράτε
εδώ εις την Αγιά Σοφιά;
Σηκωθήτε για να πάτε
εις την Κόκκινη Μηλιά» Λαϊκή μούσα

Σαρανταπέντε περίπου παλικάρια της Φούρκας έτρεξαν στη φωνή της Πατρίδας και πολέμησαν με γενναιότητα και αυτοθυσία σ' αυτόν τον πόλεμο.

«Οι Έλληνες, την εποχή αυτή, παίρνουν απ' το χέρι της Διχόνοιας του Σολωμού το ραβδί και αλληλοχτυπιούνται, νικιούνται και οπισθοχωρούν».

Ο Σαγγάριος ποταμός βάφεται με αίμα από Ελληνικά και τούρκικα κορμιά, και η Αλμυρά έρημος γίνεται τάφος της Ελλάδας. Ανήκουστη υπήρξε η Εθνική μας αυτή τραγωδία και συμφορά κι απερίγραφτες και πρωτάκουστες οι τουρκικές βαρβαρότητες! Η Ελλάδα εγκατέλειψε τη Μικρασία, Ανατολική Θράκη και τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο. Τα σύνορά μας, απ' τη Μαύρη θάλασσα ως τον Έβρο ποταμό. Στην Τουρκία έμειναν μόνον οι Έλληνες κάτοικοι της Πόλης, Τενέδου, Ίμβρου και των νησιών της Προποντίδας.

27. Αλέξιος Μουτσιούλης στη Μικρασία (1.7.1922).

Το 1922 γίνεται ανταλλαγή των πληθυσμών. Ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες της Μικρασίας, Πόντου και Ανατολικής Θράκης έρχονται στην Ελλάδα και φεύγουν από 'δω ισάριθμοι Τούρκοι (πρόσφυγες) Μακεδονίας, Ηπείρου και νησιών, στην Τουρκία. Στην Ελλάδα έμειναν και οι Τούρκοι (πομάκοι) της Δυτικής Θράκης γι' αντάλλαγμα των Ελλήνων, που έμειναν στην Πόλη.

Να τι μου διηγήθηκαν δύο γεροντότεροι του χωριού μας, που έλαβαν μέρος σ' αυτόν τον πόλεμο:

- Ο Αχιλλέας Ν. Γιώτας: «Χρηστάκη παιδί μου, αυτά που θα σου πω τα θυμάμαι πολύ καλά, σαν να έγιναν χτες: Ανήκα στην 9η Μεραρχία Πεζικού, που λευτέρωσε τις πόλεις Σμύρνη και Κιουτάχεια. Πήρα και γω μέρος. Ο βασιλιάς Κων/νος και ο υπασπιστής του Παπούλιας, μας είπαν: Μπράβο σας παιδιά για τη μάχη που δώσατε κοντά στο ύψωμα Τραπεζοειδές, αλλά κάνατε ένα μεγάλο λάθος που δεν έπρεπε να γίνει, γιατί σ' αυτό το ύψωμα ήταν οχυρωμένοι 30 χιλ. τουρκικός στρατός, κι έτσι είχαμε πολλές

28. Η Ελληνική φουρκιώτικη λεβεντιά, στην ανακτορική φρουρά, Ερρίκος Ν. Μόκας, λοχίας (Αθήνα 1938). «Φουστάνελα, φούντα, φέσι και δαχτυλιδένια μέση».

απώλειες. Τα λέγανε αυτά για να τ' ακούσουν οι Βενιζελικοί».

• Ο Δημήτριος Γκρικότσης ή Κατσιάνης: «Ανεψιέ Χρηστάκη ήμουνα με τον Νικόλαο Πλαστήρα. Για ν' αποφύγουμε τη δίψα και την πείνα βάζαμε πετραδάκια στρογγυλά (βοτσαλάκια) στο στόμα, όπου τα φέρναμε γύρω με τη γλώσσα. Μας δημιουργούσαν σάλιο κι έτσι ξεχνούσαμε τη δίψα και την πείνα». Θύματα του χωριού μας:

Έπεσε στο πεδίο της μάχης ο στρατιώτης Νικόλαος Σπ. Βλιώρας. Πέθαναν από τραύματα ή κακουχίες: Ο δεκανέας Νικόλαος Κ. Τέντας σε νοσοκομείο του Πειραιά. Οι στρατιώτες: Νικόλαος Δ. Παπαγιάννης,

Γεώργιος Κ. Ταμπούρης, Ιωάννης Κ. Τόλης, Ζώης Ι. Πιτσιανιώτης και Λεωνίδας Ηλ. Ρέπας σε νοσοκομείο των Ιωαννίνων.

Κι ένα σχετικό τραγούδι, που το χόρευαν κιόλας σε ρυθμό τσάμικου ή αργού συρτού:

- Νιραντζούλαμ φουντουμένη, πού 'νι τ' άνθη σου;
που'ν' τα κάλλη που'χεις πρώτα, που'ν' η εμουρφιά σου;
- Φύσηξι βουριάς αέρας κι τα τίναξι.
- Σε παρακαλώ βουριά μου φύσηξι σιγά
για να ράξουν τα καράβια τα Ηπειρώτικα,
που πηγαίνουν για τη Σμύρνη μέσα στην Τουρκιά,
για να πιάσουν τον Κιμάλη, αυτόν τον κιαρατά,
να τον πάνι στην Αθήνα μες τις φυλακές.

(Μου το είπε ο Αλέξης Δ. Μουτσιούλης, που έλαβε μέρος σ' αυτόν τον πόλεμο).

14. Ελληνοϊταλικός πόλεμος (1940-41).

Σκόπιμο θεωρούμε εδώ να κάνουμε μια ιστορική ανασκόπηση των προ του 1940 ιστορικών γεγονότων:

- Ο Ιωάννης Μεταξάς στις 4 Αυγούστου του 1936 κηρύσσει δικτατορία, που διήρκεσε ως το 1940 και ίδρυσε την Ε.Ο.Ν. (Εθνική Οργάνωση Νεολαίας).
- Την 1η Σεπτεμβρίου του 1939, όταν οι Γερμανοί κατέλαβαν το Δάντσιχ της Πολωνίας, η Μ. Βρετανία και η Γαλλία κήρυξαν πόλεμο κατά της Γερμανίας και άρχισε ο Β' παγκόσμιος πόλεμος ή πόλεμος των 5 Ηπείρων, που έληξε το Μάη του 1945. Το Φεβρουάριο του 1945 οι μεγάλοι της γης: Ρούσβελτ, Στάλιν και Τσώρτσιλ υπέγραψαν συμφωνία στη Γιάλτα της Κριμαίας, μοίρασαν τη Γερμανία και καθόρισαν τα σύνορα στα διάφορα Ευρωπαϊκά κράτη.
- Στις 6 Απριλίου του 1939 τη Μεγάλη Παρασκευή, ο δικτάτορας Μουσολίνι κατέλαβε την Αλβανία με αποκλειστικό σκοπό να την χρησιμοποιήσει σαν προγεφύρωμα για να καταλάβει την Ελλάδα και την Γιουγκοσλαβία και άλλες χώρες της Μεσογείου, κι έτσι να κάνει μια μεγάλη ιταλική αυτοκρατορία, που την ονειρεύονταν.

Η Ελλάδα τότε έκανε προληπτική επιστράτευση για ένα μήνα (Σεπτέμβρη), ορισμένων κατηγοριών εφέδρων στις επιμεθόριες περιοχές και κυρίως επάνδρωσε τους φρουρούς των ελληνοαλβανικών συνόρων για άμυνα. Επιστρατευτήκαμε 40 περίπου Φουρκιώτες.

Στις 15 Αυγούστου του 1940, ιταλικό υποβρύχιο τορπίλλισε στο λιμάνι της Τήνου το θρυλικό πολεμικό «Έλλη» που είχε πλεύσει για ν' αποδώσει τιμές στη γιορτή της Μεγαλόχαρης Θεοτόκου. Αυτό ήταν πρόκληση και προκάλεσε την παγκόσμια αγανάκτηση. Στις 25 του ίδιου μήνα και την ίδια χρονιά, η Ελλάδα επιστράτευσε ορισμένες κλάσεις. Πάνω από 40 Φουρκιώτες επιστρατευτήκαμε τότε.

Στις 28 Οκτωβρίου του 1940, στις 3 η ώρα το πρωί, ο Ιταλός πρεσβευτής Γκράτσι στην Αθήνα, επισκέφτηκε τον Πρωθυπουργό μας Μεταξά και του έδωσε τελεσίγραφο, με το οποίο ζητούσε ν' αφήσει τα ιταλικά στρατεύματα

να περάσουν τάχα από την Πατρίδα μας. Ο αντικειμενικός σκοπός τους ήταν να καταλάβουν τη συγκοινωνιακή αρτηρία Ιωαννίνων - Λάρισας, να καταλάβουν το Μέτσοβο, κι έτσι θ' απόκοπταν την Ήπειρο απ' τη Θεσσαλία και θα είχαν ανοιχτό δρόμο προς την υπόλοιπη Ελλάδα. Ήθελαν να παραβιάσουν την εθνική μας ακεραιότητα, αλλά ο τότε κυβερνήτης μας Ι. Μεταξάς με τον βασιλιά Γεώργιο Β' βροντοφώνησαν με περηφάνεια ΟΧΙ και ότι το Έθνος θ' αγωνιστεί υπέρ βωμών και εστιών. Ο αντίλαλος του ΟΧΙ επαναλήφτηκε απ' όλους τους Έλληνες με δυνατή φωνή.

Η Ιταλία ανήμερα η ώρα 6 το πρωί, κήρυξε τον πόλεμο κατά της Ελλάδας στα ελληνοαλβανικά σύνορα.

Η κυβέρνησή μας τότε κήρυξε αμέσως γενική επιστράτευση και διορίζει αρχηγό τον Αλέξανδρο Παπάγο. Ο συναγεμμός ήταν πανελλήνιος και μικροί μεγάλοι στο πόδι, χωρίς να υπολογίσουν τα 45 εκατομμύρια Ιταλών, ενώ εμείς ήμαστε μόνον 8 εκατομμύρια.

Και τώρα θα εξιστορήσουμε τα τοπικά γεγονότα χωρίς υπερβολές και περιαιτολογίες; «Πάνω από 50 γενναία παλικάρια του χωριού μας, με ενθουσιασμό και συγκίνηση τρέξαμε να καταταγούμε. Οι υπόλοιποι άντρες, γυναίκες και παιδιά όλοι στο πόδι. Ο πόλεμος αυτός με βρήκε επιστρατευμένο μαχητή στις προφυλακές των Ελληνοαλβανικών συνόρων, στον 1ο λόχο προκάλυψης, του Δημητρίου Καντάρια, που είχε την έδρα του στη Βούρμπιανη της Κόνιτσας και υπάγονταν (αν και ανήκε στο ανεξάρτητο τάγμα Κόνιτσας) στο μικτό απόσπασμα της Πίνδου (μεταξύ 9ης Μεραρχίας Βόρεια δεξιά και 8ης Μεραρχίας νότια δεξιά), με διοικητή τον συνταγματάρχη πεζικού Κων/νο Δαβάκη, που είχε την έδρα του στο Επταχώρι-Καστοριάς, αλλά φιλοξενήθηκε και στο χωριό μας μια μέρα, λόγω της γειτονίας με το Επταχώρι.

Σ' όλο τον τομέα του μετώπου απ' την Καστοριά ως τη Βούρμπιανη (απόσταση 35 χλμ.), η δύναμή του ανέρχονταν σε 2 χιλιάδες στρατιώτες και 4 πυροβόλα.

Στις 28.10.40 ημέρα Δευτέρα, η ώρα 6 το πρωί, οι Ιταλοί χτύπησαν πρώτα τα φυλάκιά μας (22ο, 23ο και 24ο), που η δύναμή τους ήταν ελάχιστη, 8-10 άνδρες το καθένα. Τους αφινιδίασαν και σκότωσαν στο 24ο φυλάκιο το λοχία Αναστάσιο Τσομίδα απ' τη Λεσνίτσα (Βρυσοχώρι) - Κόνιτσας, αλλά σκοτώθηκαν κι απ' αυτούς. Οι υπόλοιποι δικοί μας, υποχώρησαν και συμπύχτηκαν με το λόχο μας στη Βούρμπιανη.

Με το ηλιοβασίλεμα βλέπουμε ένα τάγμα Ιταλών (τιμήμα της επίλεκτης 3ης ορεινής μεραρχίας Τζούλια των Αλπίνων), που αριθμούσε 15 χιλ. στρατό, άφθονα πυροβόλα και πολυβόλα, τεράστια υπεροχή, να έρχεται απ' την Ερσέκα και να κατεβαίνουν απ' τις πλαγιές των συνόρων μεταξύ των χωριών Χιονιάδων και Τούρνοβου (Γοργοπόταμου).

Ο λόχος μας, ύστερα από εντολή του Δαβάκη, ξεκίνησε απ' τη Βούρμπιανη και συμπύχτηκε σε νέα γραμμή στη Λυκόραχη, όπου διανυκτερεύσαμε, οι δε κάτοικοι μας καλοδέχτηκαν και την άλλη μέρα ακροβολίστηκε στη ράχη Αί Γι-ώργη - Πάτωμα - Πέτρα Μούκα βορειοδυτικά της Λυκόραχης, περιμένοντας τους Ιταλούς απ' το Δέντισκο (Αετομηλίτσα).

Εμείς στήσαμε τα πολυβόλα στη θέση Μάρμαρο νότια της Λυκόραχης και επισημάναμε το ποτάμι Σαραντάπορος, νομίζοντας ότι θα περάσουν από κει οι Ιταλοί για να μας κυκλώσουν. Πολλοί κάτοικοι, άντρες κυρίως, των χωριών: Χιονιάδων, Λεσκατσίου (Ασημοχωρίου), Βούρμπιανης και Πυρσόγιαννης, μετά την κατάληψη των χωριών τους απ' τους Ιταλούς, έφυγαν για το Επταχώρι μέσω Σαρανταπόρου, ανεμίζοντας άσπρα μαντήλια για προφύλαξη απ' τα τυχόν πυρά μας.

Εδώ ο συχωρεμένος Κοσμάς Σδούκος, κτηνοτρόφος απ' τη Λυκόραχη μας έψησε μια γίδα 25 οκάδων, λέγοντάς μας χαρούμενα: «Φάτε παιδιά, πόλεμος είναι και καλή νίκη, θα τους φάμε».

Στις 29.10.40 ημέρα Τρίτη, στις 4 η ώρα τ' απόγευμα, άρχισε να ψιχαλίζει και στις βουνοκορφές του Σμόλικα και Γράμμου να χιονίζει. Στις 6 η ώρα άρχισαν μπουμπουνητά, αστραπές και βροντές και κατακλυσμός πραγματικός. Στα ύψωματα Αϊ Γιώργης-Πάτωμα και Πέτρα Μούκα της Λυκόραχης άρχισαν σκληρότατες μάχες που διήρκεσαν 2 ώρες· καίγονταν απ' τις εκρήξεις των εχθρικών βλημάτων από άφθονους όλμους. Ο ουρανός έλαμπε. Οι αστραπές, οι βροντές και ο κατακλυσμός εξακολουθούν. Ήταν μια πραγματική κόλαση του πυρός! Ταράζονταν ο τόπος, έτρεμε το σύμπαν!

Εμείς παρακολουθούσαμε με θλίψη το τρομακτικό αυτό γεγονός και λέγαμε: Κι ο Θεός τα 'βαλε μαζί μας!

Οι δικοί μας μάχονται σκληρά. Τη νύχτα σιωπούν και οπισθοχωρούν προς τη Λυκόραχη. Την επόμενη καταφθάνει ο αντισυνταγματάρχης Μεσύρης απ' το ύψωμα Πριάσπος - Επταχωρίου, με τη δύναμή του και τους καθηλώνουν, αλλά την επόμενη οι Ιταλοί καταλαμβάνουν τη Λυκόραχη και προχωρούν προς το Κάντισκο και Φούρκα. Ο στρατιώτης Σωτήριος Χαλκιάς απ' την Πυρσόγιαννη πέφτει νεκρός στο ύψωμα Πάτωμα - Λυκόραχης. Αυτοί ήταν οι δυο πρώτοι νεκροί μας.

Στις 30.10.40 ημέρα Τετάρτη, ύστερα από νέα νυχτερινή διαταγή του Δαβάκη οπισθοχωρούμε μέσω του Πριάσπου και φτάνουμε το πρωί στο Επταχώρι, όπου ήταν η έδρα της 1ης Μεραρχίας με διοικητή τον στρατηγό Βασίλειο Βραχνό. Καταφτάνουν ενισχύσεις απ' τη Μακεδονία αυθημερόν και απ' τη Θεσσαλία ύστερα από τριήμερη νυχθημερόν πεζοπορία και ανώμαλες καιρικές συνθήκες.

Στην ποταμιά Επταχωρίου - Ζούζουλης είχα την καλή τύχη να γνωρίσω τυχαία τον συνομιλικό μου αείμηστο υπολοχαγό Αλέκο Διάκο, διοικητή του 2ου Θεσσαλικού λόχου. Ήταν κατακουρασμένος, αλλά στο πρόσωπό του ήταν ζωγραφισμένη η αντρείσυνη του και η μανία του εναντίον των Ιταλών, που λέγανε ότι η Δωδεκάνησος ήταν ιταλική.

Με ρώτησε πόσο μακριά είναι οι Ιταλοί από δω και του είπα 3 ώρες περίπου. Σφίξαμε τα χέρια μας και χωριστήκαμε για τον προορισμό μας με τη διάπυρη ευχή: «Καλή και γρήγορη νίκη». Αυτός κατευθύνθηκε προς το ύψωμα Τσιούκα της Φούρκας κι εμείς, το ένα στοιχείο της διμοιρίας μας (πολυβόλων) με τον διμοιρίτη ανθυπολοχαγό Λάζαρο Λαζόπουλο, ύστερα από διαταγή του Δαβάκη, ξεκινήσαμε για τον Αϊλιά Επταχωρίου.

Στον ανήφορο συναντήσαμε να κατεβαίνουν έφιπποι απ' τον Αϊλιά του

Επταχωρίου, τους: Βραχνό, με δυο επιτελείς του και το Δαβάκη, όπου είχαν ανεβεί και σχεδίασαν την επίθεση προς τον Αϊλιά της Φούρκας και διέταξαν να στηθεί το πυροβολικό πίσω απ' τον Αϊλιά Επταχωρίου, σε απυρόβλητο μέρος.

Εδώ δεν θεωρώ περιττό να σημειώσω το εξής γεγονός: Σαν αρχηγός στοιχείου προπορευόμενον και είπα στους στρατιώτες μου: Παιδιά προσέξτε γιατί κατεβαίνουν οι μεγάλοι, μπάτε σε κάποια σειρά και όχι σκόρπιοι. Ένας στρατιώτης, μακαρίτης τώρα απ' το Κάντσικο, ο Κοσμάς Σίμος, είχε το μαντύα του ριγμένο στον ώμο και το δίκοχο στραβά βαλμένο, άθελα βέβαια. Μόλις τον είδε ο Βραχνός του λέει: «Στρατιώτα δεν πολέμησες ακόμα για να διώξεις τον εχθρό και έβαλες τον μαντύα στον ώμο και το δίκοχο στραβά σαν τα αλάνια του Πασαλιμανιού». Τότε σε στάση προσοχής χαιρέτησα τον Βραχνό και του είπα: -Στρατηγέ μου επιτρέπεται; -Ναι, μου απαντάει. Κι εγώ του λέω: -Έχετε υπόψη σας ότι είμαστε Ηπειρώτες, πολεμήσαμε και θα πολεμήσουμε μέχρι τελευταίας ρανίδας του αίματός μας για την Πατρίδα, γιατί βαθιά μας είναι ριζωμένη η ενθουσιαστική υποθήκη του Τυρταίου ποιητή:

*«...Τεθνάμεναι γαρ καλόν
ενί προμάχοισι πεσόντα
άνδρα αγαθόν περί η
πατρίδι μαρνάμενον...»*

δηλ. είναι καλό και τίμιο να πεθάνει κανένας στην πρώτη γραμμή για την Πατρίδα.

Η απάντησή του ήταν: Μπράβο, έτσι σας θέλω και με ρώτησε τι επαγγέλλομαι: Δάσκαλος του απάντησα.

Προχωρήσαμε πιο πάνω και άρχισαν ο ανθυπολοχαγός και όλοι οι στρατιώτες να μου λένε μπράβο, να με αγκαλιάζουν και να με φιλούν.

Φτάσαμε στον Αϊλιά του Επταχωρίου, όπου διανυχτερεύσαμε.

Στις 31.10.'40 ημέρα Πέμπτη το πρωί, απ' τη θέση Σανίδα δυτικά και σε λίγη απόσταση από τον Αϊλιά Επταχωρίου, κάναμε εκκαθαριστική βολή στην αντικρυνή πυκνόφυτη έκταση του Μοναστηρίου μας, όπου είχαν καταφύγει πολλοί Ιταλοί, χάνοντας τον προσανατολισμό τους. Με τα τερετίσματα και τα καταιγιστικά πυρά των πολυβόλων μας οι στρατιώτες που βρίσκονταν στο Μοναστήρι μας συνέλαβαν μερικούς απ' αυτούς πάνω απ' το Μοναστήρι στη θέση Μεγάλο χωράφι. Εμείς παρακολουθήσαμε με αγωνία όλη αυτή τη σκηνή.

Τ' απόγευμα στις 4 η ώρα οι Ιταλοί μπήκαν στη Φούρκα. Ο κυρίως όγκος τους όμως, απ' τα λιβάδια μας προχωρούσε προς τη Σαμαρίνα νότια και την κυρίεψαν.

Στην άκρη του χωριού μας, βόρεια, στη θέση Ντόλα, τους υποδέχτηκαν ψυχρά, όχι θερμά και εγκάρδια οι γεροντότεροι. Όλοι δε οι άλλοι κάτοικοι (γυναίκες, νέοι και νέες) τρομαγμένοι κρύφτηκαν ομαδικά σε κατώια των σπιτιών, αλλά επειδή η στάση των Ιταλών ήταν η πρόεπουσα, ηθική, απέναντί τους, βγήκαν αργότερα ελεύθερα, οι γριές μόνον.

Μαζί τους είχαν και Αλβανούς πλιατσικατζήδες με πολιτικά ρούχα, που

με τους Ιταλούς έτρεχαν πεινασμένοι στα σπίτια ζητώντας ψωμί και κότες. Πέني και γκαλίνα φωνάζανε στην Ιταλική τους γλώσσα, δηλαδή ψωμί και κότα. Ακόμα και ζυμάρι τρώγανε. Φεύγοντας πλιατσικολόγησαν τα παντοπωλεία: Κων/νου Ζιώζη - Γεωργίου Κούση και του Γεωργίου Τσιάστα και πήραν όμηρο τον Κ. Ζιώζη τότε πρόεδρο της κοινότητάς μας, για την Ιταλία, μέσω του Σμόλικα - Κόνιτσας και Αλβανίας, αλλά επέστρεψε μετά από 6 μήνες, την ημέρα του Αγίου Λαζάρου.

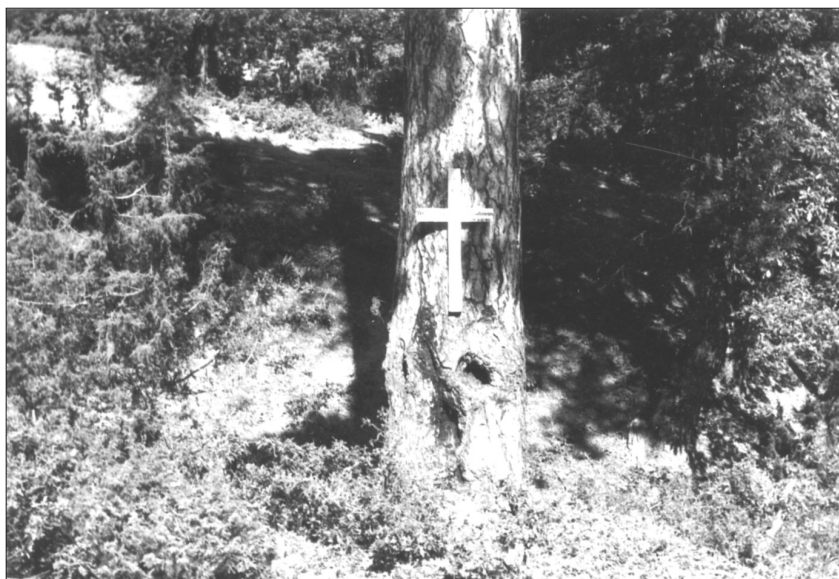
Στην 1-11-'40 ημέρα Παρασκευή, η ώρα 6.30 το πρωί, αρχίζει η επίθεση των Ιταλών στο ύψωμα Τσιούκα νοτιοανατολικά του χωριού μας με πείσμα. Ο καιρός συννεφιασμένος με λίγη βροχή. Την παρακολουθούσαμε απ' τ' απέναντι ύψωμα Γκριβομάνο. Οδηγός του Διάκου, ο Φουρκιώτης Νίκος

29. Ο πρωτομάρτυρας, κορυφαίος και ατρόμητος πολεμιστής του Έπους του '40 Υπολ/γός Αλέξανδρος Διάκος. Έπεσε την 1η-11-1940, στο ύψωμα Τσιούκα Φούρκας

29α. Μάχη απ' τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο.

30. Αναμνηστικός σταυρός, που τοποθετήσα στη θέση Τσιούκα Φούρκας, όπου έπεσε ηρωικά ο Υπολγός Αλέξανδρος Διάκος.

Νασίκας. Εκεί κοντά (στο Παλιοχώρι μας) και το τσελιγκόπουλο Γεώργιος Δ. Γάκης με τον τσοπάνο του Θωμά Ι. Σιώμου, που με τα πρόβατα πήγαιναν να ξεχειμάσουν στη Θεσσαλία, πρόσφεραν κι αυτοί τις πολύτιμες υπηρεσίες τους στο στρατό.

Ο Διάκος ανθίσταται γενναία, αλλά το μεσημέρι πέφτει ανδρεία όρθιος ύστερα από τρεις αλλεπάλληλες λυσσώδεις αντεπιθέσεις, απ' το ποτάμι μας Μαρδίτσα, αλλά θέρισε με το οπλοπολυβόλο του πέντε Ιταλούς σ' απόσταση 50 μ. νοτιοδυτικά του, ακριβώς στο λιβάδι του Τσιουτσιουνίκου (Δημητρίου Παπανίκου), βροντοφωνώντας: «Επάνω τους παιδιά μ' όλες τις δυνάμεις σας».

Τον αντικατέστησε δε ο έφεδρος ανθυπολοχαγός Ντάσκακας Ελευθέριος, δάσκαλος απ' τη Βάνια (Πλάτανο) - Τρικάλων, αλλά έπεσε κι αυτός ηρωικά. Τη σορό του Διάκου τη μετέφεραν στο γειτονικό χωριό Ζουζουλη πάνω σε μουλάρια οι κάτοικοι Ζουζουλης: Χρήστος Νικολαΐδης, Γεώργιος Αδάμου, Γεώργιος Παύλου, Βασίλειος Παπαβασιλείου, Δημήτριος Γεωργόπουλος, και δύο στρατιώτες, όπου θάφτηκε με τιμές. Δεν μεταφέρθηκε στο χωριό μας, γιατί υπήρχαν ακόμα λίγοι Ιταλοί.

Την άλλη μέρα οι Ζουζουλιώτες Αντώνιος Αντωνίου, Ιωάννης Δημητριάδης, Κων/νος Λάζου και Γεώργιος Λάζου, πήγαν στην Τσιούκα και έθαψαν τον ανθυπολοχαγό Ντάσκα Ελευθέριο και ένα στρατιώτη.

Όταν το 1945-46 υπηρετούσα ως δάσκαλος στη Ζουζουλη, η αδελφή του Διάκου, Κρυσταλλία, για τη μνήμη του έστειλε γραφική ύλη για τους μαθητές μου. Τελέσαμε δε τον Απρίλιο 1946 και την πρώτη μεταπολεμική επιμνημόσυνη δέηση στον τάφο του. Ήταν ο πρώτος Έλληνας αξιωματικός, που έπεσε ηρωικά.

Στην κατάθεση του στεφανιού, που έγινε απ' το γιο μου Γιώργο, (μαθητή μου τότε), ειπώθηκε:

*Σε σένα Διάκε Αλέξαντρε
της Πίνδου παλικάρι,
οι μαθηταί της Ζουζουλης
σου φέρνουνε στεφάνι.
Γιατί εσύ αγωνίστηκες
για την Ελευθερία
και έπεσες μαχόμενος
ηρωικά κι ανδρεία!
Επάλαιψες πραγματικά
για την ξακουστή Πατρίδα
και νίκησες ατρόμητα
του Ντούτσε τα θηρία.
Και θα σου είναι πάντοτε
η μνήμη αιωνία!*

31. Απ' την 1η μεταπολεμική επιμνημόσυνη δέηση στον τάφο του Αλέξ. Διάκου (Ζούζουλη 7.4.1946).

Η Πατρίδα τον τίμησε μεταθανάτια με το Χρυσό Αριστείο Ανδρείας και τον προήγαγε επί ανδραγαθία σε λοχαγό. Ονομάζει δε το στρατόπεδο της Κόνιτσας σε «στρατόπεδο Αλεξάνδρου Διάκου». Στην πατρίδα του Χάλκη-Δωδεκανήσου για τιμή και ευγνωμοσύνη στήθηκε μεγαλοπρεπής ανδριάντας όπως επίσης και στη Ρόδο. Προτομές του στήθηκαν, στον Προφήτη Ηλία Φούρκας, στο Επταχώρι και στη Σαμαρίνα. Η αδελφή του Αλέξ. Διάκου, Κρυσταλλία Σακελλαρίδου Διάκου, τον Οκτώβριο του 1959, ήρθε στη Ζούζουλη και πήρε τα οστά του, σε επίσημη τελετή. Μετά την μετακομιδή των οστών, στον τάφο του παλικαριού τοποθέτησαν μια μαρμαρόπλακα που γράφει: «ΚΕΝΟΤΑΦΙΟΝ ΥΠΟΛΟΧΑΓΟΥ ΑΛΕΞ. ΔΙΑΚΟΥ». Στον πέτρινο σταυρό είναι γραμμένα εγχάρακτα: «ΛΟΧΑΓΟΣ ΑΛ. ΔΙΑΚΟΣ ΕΠΕΣΕΝ ΗΡΩΙΚΟΣ ΤΟ 1940».

Το 1962 σε επίσημη τελετή έγιναν τα αποκαλυπτήρια της μαρμαρόπλακας απ' τον στρατηγό διοικητή της 15ης Μεραρχίας Καστοριάς Αχιλλέα Τάγαρη, που ήταν συμμαθητής του Διάκου στη Σχολή Ευελπίδων. Ο στρατηγός εξήρε τον ηρωισμό του Διάκου», (βλ. Αλ. Αδαμίδα περ. «Βοϊακή Ζωή» Θεσ/νίκη 1984, αρ. 71).

Στις 2-11-'40, ημέρα Σάββατο, η ώρα 5 το πρωί, κάναμε επίθεση στο ύψωμα Προφήτης Ηλίας Φούρκας και το καταλάβαμε. Τις απογευματινές ώρες (ώρα 2) μια Ιταλική διλοχία ξεκίνησε απ' το Κάντσικο και κατευθύνονταν προς το Ταμπούρι του Καραγιώργη (υψ. 1878 μ.) του χωριού

32. Ο ήρωας Συντ/ρχης Κων/ντίνος Δαβάκης, που τραυματίστηκε στις 2.11.'40 στον Προφήτη Ηλία Φούρκας.

μας. Ο Δαβάκης με τον ανθυπολοχαγό Σπυρόπουλο κατηφορίζει προς τα κει, 50 μ. βόρεια του υψώματος Προφήτης Ηλίας, σε δασωμένο μέρος, αλλά τραυματίζεται από έναν Ιταλό με διαμπερές τραύμα κάτω απ' το δεξί του στήθος και πέφτει κάτω. Τον πλησιάζουμε και μας λέει θαρρετά: «Παιδιά χτυπήστε τους λαγούς, μη τους φοβάστε, εγώ θα ξαναγυρίσω γρήγορα για να τους πετάξουμε στη θάλασσα.»

Εμείς δακρυσμένοι του ευχηθήκαμε γρήγορη ανάρρωση και του υποσχεθήκαμε ότι γρήγορα θα τους πετάξουμε στη Ρώμη.

Μεταφέρθηκε αμέσως στο Μοναστήρι μας, που υπήρξε ο πρώτος

σταθμός διακομιδής, από κει στο Επταχώρι - Πεντάλοφο - Μόρφη και Γέφυρα Βουχωρίνας, κι απ' εκεί με αυτοκίνητο στην Κοζάνη και στο Θεραπευτήριο Ευαγγελισμός στην Αθήνα όπου και θεραπεύτηκε. Τον αντικατέστησε ο ταγματάρχης Καραβιάς Ιωάννης. Ο Δαβάκης πήρε προαγωγή επ' ανδραγαθία και χρυσό αριστείο ανδρείας. Επίσης, η Πατρίδα για τιμή του, έστησε ανδριάντα στην Αθήνα και την Καστοριά και προτομές του στον Προφήτη Ηλία Φούρκας και το Επταχώρι. Οι Ιταλοί πανικόβλητοι άφησαν στις θέσεις του χωριού μας: Γούρνα πάνω απ' το χωράφι Μπρόλγκου (Ν. Μόκα), χωράφια Μπελίτσιου και Θεμιστοκλή Οικονόμου, Φαγκίτσι, Ζεκίρι και ρέμα Γκρέκου (Ρωμιού) άφθονο, λογής-λογής υλικό: Μουλάρια, κουβέρτες, μπέρτες, πολεμοφόδια, φάρμακα, γυλιούς γεμάτους από βαρύτιμα ατομικά τους είδη και προίκες των κοριτσιών της Αετομηλίτσας, που την άνοιξη ήρθαν και τις παρέλαβαν απ' τους χωριανούς μας. Πίστευαν ότι πήγαιναν σε γάμο, δεν έλπιζαν ότι θα βρουν τέτοια αντίσταση.

Την ίδια μέρα τ' απόγευμα, λόχος Ελληνικού στρατού με υπολοχαγό τον Κλάδα, μπαίνει στη Φούρκα απ' τ' ανατολικό μέρος.

Οι κάτοικοι υποδέχτηκαν τον σωτήρα με ενθουσιασμό και ζητωκραυγές.

Ο στρατός μας συνέλαβε πολλούς αιχμαλώτους με τη συνεργασία και των κατοίκων, που τους προώθησαν στο Επταχώρι.

Κι έτσι λευτερώθηκε η Φούρκα και η περιοχή της.

Όσοι διέφυγαν τη σύλληψη κατευθύνθηκαν προς τη Σαμαρίνα. Το σπίτι του Στύλα το είχαν κάνει νοσοκομείο, βρήκαν μέσα πολλούς τραυματίες και τους περιποιήθηκαν.

Ο στρατός μας είχε για νοσοκομείο το σπίτι του Σιάκα.

Άλλοι πάλι κρυμμένοι στις αχυρώνες Στύλα και Μότση, έβγαιναν φοβισμένοι και παραδίνονταν με τα χέρια ψηλά λέγοντας με τρεμουλιαστή φωνή: Γκρέκο φρατέλο δηλ. Έλληνα αδερφέ, Μπέλα Γκρέτσια δηλ. Ομορφη η Ελλάδα και Βίβα Γκρέτσια δηλ. Ζήτω η Ελλάδα.

Τα ίδια έλεγαν και οι αιχμάλωτοι που συλλαμβάνονταν, από φόβο μήπως εκτελεστούν, σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου.

3-11-40 ημέρα Κυριακή. Το πρωί καταλήφθηκε το Ταμπούρι Καραγιώργη απ' τον Ελληνικό στρατό. Ο λοχαγός Αδρίμης στήνει τα πυροβόλα του εκεί.

5-11-40 ημέρα Τρίτη. Το πρωί σκοτώνεται από βόμβα Ιταλικού αεροπλάνου η πρώτη Ελληνίδα γυναίκα, οικοκυρά, 25χρονη λεβεντοκόρη, Ασπασία Ι. Ζιώγα, Φουρκιώτισσα, μπροστά στην πόρτα του σπιτιού της, την ώρα που φορτώνονταν πυρομαχικά για το στρατό μας.

Παράλληλα, βομβαρδίζουν και την αχυρώνα του Ανδρέα Κ. Τέντα. Όταν δε ύστερα από τον θάνατο του Διάκου και μετά την πτώση του Αϊλιά μας, συμπτωχτήκαμε με το λόχο μας στη θέση Ρωμιός και έμαθα απ' τους χωριανούς μου στρατιώτες Ανδρέα Δ. Μουτσιούλη και Αθανάσιο Ι. Ντίτσια, το θλιβερό αυτό γεγονός, έκλαψα πικρά και μέσα μου γιγαντώθηκε περισσότερο η μανία μου εναντίον των ύπουλων και άνανδρων Ιταλών.

Επισκεφτήκαμε αμέσως την Τσιούκα και είδαμε τον ιερό τόπο της

33. Η πρώτη Ελληνίδα γυναίκα, 25χρονη Φουρκιώτισσα, λεβεντοκόρη Ασπασία Ι. Ζιώγα, που σκοτώθηκε στις 5.11. '40 (Τρίτη πρωί) από βόμβα ιταλικού αεροπλάνου, φορτωμένη με πυρομαχικά.

θυσίας του Διάκου και Ντάσκα και απέναντί τους πέντε Ιταλούς σε τυμπανιαία κατάσταση, τους οποίους θάψαμε.

Πολλά πρόσφεραν με γενναιότητα οι κάτοικοι της Φούρκας σ' αυτόν τον άνισο, σκληρό, δραματικό και πολυαίμακτο αγώνα. Πολέμησαν με μεγάλη μανία ενάντια στις φασιστικές ορδές του Μουσολίνι. Ακόμα και όλες οι γυναίκες μας, εθελοντικά νύχτα και μέρα, με καρτερία και ενθουσιασμό κουβαλούσαν με τις πλάτες τους πολεμοφόδια και τρόφιμα στις απρόσιτες και χιονισμένες βουνοκορφές μας: Αϊλιά και Ταμπούρι Καραγιώργη, όπου πολεμούσαν οι ηρωικοί στρατιώτες μας. Περιποιήθηκαν και κουβαλούσαν επίσης με κίνδυνο της ζωής τους τραυματίες και έθαψαν νεκρούς με δάκρυα και μοιρολόγια. Γι' αυτό δίκαια η ιστορία τις ονομάζει: «Ηρωίδες της Πίνδου». Τις παραπάνω υπηρεσίες πρόσφεραν και οι άντρες, άλλοι με τα ζώα τους και μερικοί χρησιμοποιήθηκαν σαν οδηγοί και σαν σύνδεσμοι του στρατού μας: Αυτοί είναι οι: Αλέξιος Μουτσιούλης, οδηγός και σύνδεσμος του Δαβάκη και μετά οι Δημήτριος και Θεόδωρος Φέλης και ο Γεώργιος Καραγιάννης (Σιέλης) κ.π.α.

Στις 7 του ίδιου μήνα πέφτει το ιστορικό Καλπάκι, απελευθερώνεται απ' την 8η Μεραρχία Ηπείρου με διοικητή τον γενναίο Μέραρχο Χαράλαμπο Κατσιμήτρο.

Στις 10 Νοέμβρη, ο τότε συνταγματάρχης και μετά ταξίαρχος διοικητής

34. Ο γενναίος Σωκράτης Α. Δημάρατος, Ταξίαρχος Ιππικού απ' τη Βούρμπανη Κόνιτσας. Διακρίθηκε στις πρώτες μάχες του 1940, απ' το Δουτσικό - Γρεβενών μέχρι τη Βωβούσα - Ιωαννίνων.

ταξιαρχίας ιππικού Σωκράτης Δημάρατος του Λουκά, απ' τη Βούρμπανη Κόνιτσας, με όλο το επιτελείο του (Παπαθανασίου και Ταβουλάρη) ήρθαν στο χωριό μας γι' ανάπαυση, όπου φιλοξενήθηκαν λίγες μέρες. Είχαν στρατοπεδεύσει στην πευκόφυτη θέση: Πέρα απ' το λάκκο Κατιλάνου και κάτω απ' το μαντέμι (λατομείο) του Κυριάκου Μησιακούλη χτίστη απ' την Καστάνιανη, γειτονικού μας χωριού.

Να τι μας διηγήθηκε ο Δημάρατος: «Ξεκινήσαμε στις 29 Οκτωβρίου απ' το Λαγκαδά και ύστερα από τρία μερόνυχτα φτάσαμε την 1η Νοεμβρίου στο Δουτσικό - Γρεβενών, όπου είχε φτάσει μεγάλη δύναμη της Ιταλικής μεραρχίας Τζούλια και τους διαλύσαμε. Στη συνέχεια καταλάβαμε τα υψώματα: Σκούρτζα, Γουμάρα και Βασιλίτσα, όπου πιάσαμε πολλούς αιχμαλώτους, πήραμε τη Σαμαρίνα και το Δίστρατο και φτάσαμε έξω απ' τη Βωβούσα».

Και τώρα ένα σχετικό τραγουδάκι των φαντάρων μας:

*Πήγαμε, και στη Βουβούσα
αντίκρυ με το ιππικό
κι από τότε οι Αλπίνοι
πάθαν από πανικό.*

Στις 11 Νοεμβρίου ο Αρχιστράτηγος Παπάγος διέταξε γενική επίθεση. Ο ηρωικός στρατός μας αφηφώντας το θάνατο και την υπεροχή του εχθρού, σε έμπυχο και άψυχο υλικό, ύστερα από σκληρές μάχες στις χιονισμένες βουνοκορφές, τις αετοράχες και τα φαράγγια της Πίνδου (Σμόλικα) και του Γράμμου, νικάει και τους αναγκάζει να υποχωρήσουν έντρομοι προς τη Βόρειο Ήπειρο. Η προέλασή του ήταν κεραυνοβόλος.

Ο λόχος μας ξεκίνησε στις 15 απ' το Ρωμιό για το Λεσκοβίκι της Β. Ηπείρου. Φτάνουμε στο ύψωμα Κάμενικ πάνω στα σύνορα, όπου μας θέριζε ο τσουχερός αέρας κι επικρατούσε πυκνή ομίχλη. Το συσσίτιό μας όλη την ημέρα, ήταν μισό πακετάκι σύκα Καλαμών. Από 'κει κατεβήκαμε στο χωριό Ίσβορος (Αμάραντος) όπου μας φιλοξένησαν οι κάτοικοι και μάθαμε ότι στις 16 οι Ιταλοί κατέλαβαν την Κόνιτσα και αφού την λεηλάτησαν κι έκαψαν τα κεντρικά καταστήματα, πήραν μαζί τους και πολλούς ομήρους. Περνούμε το βουνό Μαρία και φτάνουμε στις 23 στο Λεσκοβίκι, όπου φάγαμε και κλιβανιστήκαμε, γιατί μας βασάνιζε η πείνα, η ψείρα και η πεζοπορία. Οι Ιταλοί μας βομβαρδίζουν και συμπαραλιάζουν το νοσοκομειακό αυτοκίνητό μας, που προορίζονταν με τραυματίες για τα Γιάννενα. Μαθαίνουμε ότι στις 21 ελευθερώθηκε η Κορυτσά.

Εδώ ο λοχαγός, μας απέσπασε (τη διμοιρία πολυβόλων) στον 3ο λόχο πεζικού Τρικάλων. Ο καιρός ακατάστατος (πολλά χιόνια και κρύο) και ο δρόμος ανώμαλος, όλο χαράδρες. Ξεκινήσαμε και ύστερα από πολλές μέρες φτάσαμε στο ύψωμα Χότοβας, πατρίδα του ευεργέτη Αρσάκη. Η πείνα και η ψείρα συνεχίζονταν, είχαμε γίνει σκελετοί.

Θυμάμαι στις 6 Δεκεμβρίου, ημέρα του Αγίου Νικολάου, με τον συμπολεμιστή μου Κώστα Γκουλιούμη απ' το Γοργοπόταμο - Κόνιτσας, ζαλιστήκαμε απ' τις κακουχίες και ξαπλώσαμε πάνω στα χιόνια.

Τη μέρα αυτή το συσσίτιό μας ήταν από 3 ελιές και μιάμιση πατάτα. Σκαρφάλωνάμε σαν τα κατσίκια στις κακοτοπιές.

Στις 12, στο χωριό Ράμπανη, το πυροβολικό μας έβαλε συνέχεια, αλλά χωρίς απώλειες. Ήμουνα με τον μακαρίτη Γεώργιο Κ. Τζημοράγκα. Οι συνθήκες της ζωής και δω άσχημες, δε μπορούσαμε να σταθούμε στα πόδια μας. Τρώγαμε πίτυρα, χαρούπια και ρόβι (τροφές μουλαριών κι αλόγων), μερικοί και κρέας σκοτωμένων φορτηγών ζώων, άλλοι κούμαρα, που προκαλούσαν εμετό.

Την ψείρα τη σκοτώναμε με τα νύχια ή τη ρίχναμε στη φωτιά: Βγάζαμε τις φανέλες και τις τινάζαμε στη φωτιά, αυτές δε πριτσούσαν (έκαναν κρότο πριτς-πριτς) όπως όταν κάνουν τα ποπ-κόρν από ξηρό καλαμπόκι.

Στις 21 Δεκεμβρίου βρισκόμασταν στο ύψωμα του χωριού Οδρίτσα-νη, δεξιότερα απ' την Πρεμετή. Εδώ σταματήσαμε πρώτα στο σχολειό του χωριού, που είχε με Ελληνικά γράμματα αυγοειδή νταμπέλα: Δημοτικόν

Σχολείον Οδρίτσαινης. Η πείνα και η ψείρα εξακολουθούσαν, το εχθρικό πυροβολικό μας έβαζε συνέχεια, αλλά χωρίς απώλειες.

Ο συνταγματάρχης Θεμιστοκλής Κιτσέας μας επισκέπτονταν συχνά στο ύψωμα και μας έλεγε για να μας εμψυχώσει: «Κουράγιο παιδιά, έρχεται η κουραμάνα», αλλά εις μάτην, γιατί ήμασταν πολύ μακριά απ' το δημόσιο δρόμο της Πρεμετής και τα μουλάρια γλιστρούσαν και έπεφταν φορτωμένα στις κακοτοπιές.

Εμείς μόλις αντικρύζαμε τον Κιτσέα, φωνάζαμε: «Κουραμάνα και επίθεση» δηλ. να φάμε κι ας σκοτωθούμε χορτάτοι στη μάχη. Παράλληλα συνεννοήθηκα με τον διμοιρίτη Λαζόπουλο και στείλαμε κρυφά δυο άνδρες, τον Βαγγέλη Κ. Δημαρέλη και τον Ντίνα Μπαμπάκο και προκαλέσαμε διαταγή απ' το Τάγμα μας, και τα Χριστούγεννα ύστερα από διήμερη πορεία φτάσαμε στο χωριό Νοβοσέλα κοντά στην Πρεμετή, όπου υπήρχε δημόσιος δρόμος κι έτσι δεν πεινάσαμε. Εδώ συγκινημένος, προσφώνησα κι ευχαρίστησα τον ταγματάρχη μας Γίγα, για το θερμόν ενδιαφέρον του.

Η ζωή μας εδώ άλλαξε πια, γιατί βρήκαμε παιδιά του χωριού μας και της επαρχίας μας. Επακολούθησαν αγκαλιές, φιλιά και κλάματα. Τα άδεια σακκίδια μας, γέμισαν από κουραμάνα.

Οι Βορειοηπειρώτες, αλλά και οι Αλβανοί ακόμα μας καλοδέχτηκαν με στοργή και αγάπη, αλλά και η συμπεριφορά μας όμως απέναντί τους υπήρξε αδελφική.

Οι δε Αλβανοί μας λέγανε επαινετικά και με θάρρος: «Οστάρ γκρέκο σιου μιν» δηλ. σαν τον Έλληνα στρατιώτη, δεν γνωρίσαμε καλύτερο. Παράλληλα καταριόνταν το Μουσολίνι, λέγοντας και κάμνοντας το σταυρό τους: «Μουσουλίντε μπούλτε ντέρα» δηλ. Μουσολίνι να σου κλειστεί η πόρτα (να πεθάνεις).

28-12-40. Εχθρικά αεροπλάνα, μας επεσήμαναν σ' ελαιώνες της Πρεμετής, αποβραδís την ώρα του συσσιτίου, αλλά φύγαμε αμέσως και έτσι γλιτώσαμε. Την επόμενη το πρωί όργωσαν τους ελαιώνες κυριολεκτικά. (βλ. παράρτημα Α', σελ. 574-575)

Απ' την Πρεμετή, μέσω Μεσογέφυρας και Μπουραζανίου της Κόνιτσας φτάσαμε στη Βοστίνια (Πωγωνιανή) όπου καθήσαμε μια βδομάδα, οι κάτοικοι δε μας περιποιήθηκαν κι από εκεί μπήκαμε πάλι στη Β. Ήπειρο σε Ελληνικά χωριά: Λιμπόχοβο, Δερβιτσάνη, Αργυρόκαστρο. Φτάνουμε στο Τεπελένι, στο ύψωμα Τρεπεσίνα. Εδώ βαρύς χειμώνας, 2-3 μ. το χιόνι, πυκνή ομίχλη, χιονοθύελλες και το κρύο 10° υπό το μηδέν, προκάλεσε σε πολλούς κρουπαγήματα στα πόδια ή χέρια, μύτη, αυτιά, πολλές φορές και σ' όλο το σώμα (ολική ψύξη), που έφερνε και τον θάνατο. Πρήζονταν και μελάνιαζαν. Ψοφούσαν και τα ζώα ακόμα. Εδώ περάσαμε πολικές μέρες και νύχτες. Στις 20 Μαρτίου 1941 ο Μουσολίνι διατάζει γενική επίθεση με την επίβλεψη του, αλλά ο λεοντόκαρδος στρατός μας αμύνεται γενναία και νικά. Ο αγώνας αυτός στοίχισε στην Ελλάδα μας 14 χιλ. νεκρούς και 43 χιλ. τραυματίες.

Η Ιταλία γονατίζει και ο Μουσολίνι αναγκάζεται να ζητήσει βοήθεια από τον Χίτλερ.

Ο Ελληνικός Στρατός οπισθοχωρεί στις 6 Απριλίου 1941, μπροστά στην υπερβολική δύναμη των 125 εκατομμυρίων (45 η Ιταλία και 80 η Γερμανία),

35. Θύμα: Δημήτριος Γ. Μουτσιούλης, στρατιώτης, ένα γεροδεμένο 25χρονο παλικάρι.

του φασισμού και ναζισμού.

Από τα περισσότερα από 50 στρατευμένα παλικάρια του χωριού μας, που πολέμησαν με ηρωισμό κι αντρείσúνη στην Πίνδο μας και στα αιματοβαμμένα χώματα της Β. Ηπείρου μας, άλλοι θυσιάστηκαν και άλλοι τραυματίστηκαν:

- Η Ασπασία Ι. Ζιώγα σκοτώθηκε, όπως αναφέραμε.
- Ο στρατιώτης πυροβολικού Δημήτριος Γ. Μουτσιούλης, πέθανε από κακουχίες στο Δέλβινο της Β. Ηπείρου, στις 24-3-1941.
- Τραυματίες στο Τεπελένι της Β.Η.: Ο Γεώργιος Κ. Τζημοράγκας στρατιώτης πεζικού, τραυματίστηκε από όλμο στο δεξί του μάτι και έμεινε ανάπηρος. Προσβλήθηκαν από κρυοπαγήματα β' βαθμού στα

πόδια: Στις 27-1-41 ο δεκανέας Χρήστος Γ. Εζάρχου και οι στρατιώτες πεζικού Κων/νος Θ. Οικονόμου και Θεόδωρος Ζ. Τέντας (απ' το πολεμικό μου ημερολόγιο).

Έτσι τραγούδησε η λαϊκή μας μούσα τα παλικάρια της Πίνδου:

Στα παλικάρια της Πίνδου

- *Τρία πουλάκια κάθονταν στη Φούρκα παν' στις ράχες
δεν ελαλούσαν σαν πουλιά μήτε σαν χελιδόνια,
μον' ελαλούσαν κι έλεγαν μ' ανθρώπινη λαλίτσα:
«Εσείς βουνά ψηλά βουνά κι ουζιές από τη Φούρκα
λίγο για χαμηλώσετε, για κάντε λίγο τόπο
για να φανούν πως πολεμούν οι Έλληνες μ' οχτρούς πολλές χιλιάδες!
Πέφτουν κανόνια σαν βρουχή κι μπόμπες σαν χαλάζι
κι αυτά τα λιανοντούφεκα σαν άμμος της θάλασσης»
Κι τα βουνά λυπητερά λένε στα τρία πουλάκια:*
- *«Μας ήρθε μια ψιλή γραφή πάνω από τη Φούρκα,
Σκοτώσανε τον τρομερό το Διάκο τον Αλέκο
πάνω στης Φούρκας το ύψωμα στην Τσιούκα οι Ιταλιάνοι,
τραυμάτισαν τον Κωνσταντή, Δαβάκη το λεβέντη
πάνω στης Φούρκας τον Αϊλιά με μπαμπεσιά μεγάλη,
τους κλαιν' τα παλικάρια τους, τους κλαίει η Ελλάδα όλη!»*

Πολλά τραγούδια της νίκης τα τραγουδούσαμε για τα παλικάρια που θυσιάστηκαν σ' αυτόν τον σκληρόν αγώνα, όπως: Στης Β. Ηπείρου τα βουνά, Εσείς βουνά της Κορυτσάς και κάμποι της Χειμάρας κ.π.α. Αλλά και κοροϊδευτικά για την ήττα του Μουσολίνι και το στρατό του: Βάζ' ο Ντούτσε τη στολή του, Με το χαμόγελο στα χείλη παν' οι φαντάροι μας μπροστά, Μπενίτο Μουσολίνι κ.ά. Παραθέτω τα δύο πρώτα:

- Στης Βορείου Ηπείρου ται βουνά (χορός συρτός αργός)
*τα πεύκα τριγυρίζω
το χάρο ψάχνω για να βρω
μα δεν τότε γνωρίζω.
Κι ένα γλυκό ξημέρωμα
το χάρο ανταμώνω.
Χάρε του λέω άσε με
ακόμα για να ζήσω
έχω γυναίκα και παιδιά
πες μου, που να τ' αφήσω;*
- Εσείς βουνά της Κορυτσάς (χορός τσάμικος)
*κι κάμποι της Χειμάρας
φέτους μη λουλουδίσιτι
τούτου του καλουκαίρι
για του κακό που έγινι
στη Βορειοήπειρό μας!*

*Γμίσαν τὰι βουνά κουρμιά
κι οι κάμποι παλικάρια.*

(Απ' την πλούσια, σπάνια κι ανέκδοτη ποιητική συλλογή μου).

Δυστυχώς όμως, το τέλος του Κ. Δαβάκη υπήρξε τραγικό! Στις 21 Ιανουαρίου 1943 συλλαμβάνεται μαζί με άλλους 59 Έλληνες αξιωματικούς, απ' τους Ιταλούς ως όμηρος, αλλά το πλοίο που τους μετέφερε στην Ιταλία, torpillίστηκε από συμμαχικό ή εχθρικό υποβρύχιο και βυθίστηκε στην Αδριατική θάλασσα, κοντά στην Αυλώνα. Αργότερα τους θάψανε στο νησί Σάσων και το 1960 έγινε η ανακομιδή των λειψάνων τους απ' την Κυβέρνησή μας.

Παραθέτω απόσπασμα της τετρασέλιδης επιστολής του προς τους Φουρκιώτες στις 13.1.41: «... Με το αγαπητό χωριό σας φυσικά συνεδέθην ιδιαίτερος αφού το αίμα μου επότισε το έδαφός σας. Και η σκέψις μου και αί ευχαί μου είναι πάντα κοντά σας...».

Ο δε συγγραφέας αφιερώνει στους ηρωικούς πρωταγωνιστές της νίκης του 1940 στην Πίνδο, το παρακάτω ποίημα, που το μελοποίησε ο ίδιος και χορεύεται στα τρία ή αργός συρτός και το έγραψε στη Φούρκα τον Απρίλιο του 1941.

*Εδώ ψηλά στην Πίνδο μας
ψηλά στα κορφοβούνια
αλλιώς το λένε τα πουλιά
κι αλλιώς λαλούν τ' αηδόνια.
Εδώ ψηλά στην Πίνδο μας
ειν' ένα καλοχώρι.
Φούρκα το λένα μάτια μου
ειν' και λεβεντοχώρι.
Έδρασε με τον αείμνηστο
τον Κώστα το Δαβάκη
και ήρωα Αλέξανδρο
Διακό από τη Χάλκη.
Τον άξιο Δημάρατο
Σωκράτη το λεβέντη
και όλο του το ιππικό
τον πόλεμο είχαν γλέντι.
Μικροί μεγάλοι τρέξαμε
σ' εκείνον τον αγώνα
ακόμα και οι γυναίκες μας
με χιόνια ως το γόνα.*

Το 1956 για τιμή του ήρωα Αλέκου Διάκου, ο ίδιος έστησα στην Τσιούκα - Φούρκας, στο δύσβατο εκείνο σημείο, συμβολικό σταυρό που υπάρχει ακόμα, με τα στοιχεία: «Αλέκος Διάκος υπολ/γός πεζικού, έπεσε ηρωικά την 1.11.1940».

Παραθέτω και αντίγραφο σχετικής επιστολής της αδελφής του:
Εν Αθήναις τη 20-5-1977

Αγαπητέ μου κ. Έξαρχε

Σαν φωνή από τον τάφον του αξέχαστου αδελφού μου ήρθε το γράμμα σας και με συνεκίνησε βαθύτατα.

Σας ευχαριστώ πολύ για την αγάπη σας στη μνήμη του Αλέκου και την τιμητικήν προσφορά σας να στήσετε σταυρόν αναμνηστικόν της θυσίας του υπέρ Πατρίδος.

Η φωτογραφία, που μου εστείλατε μου έφερε ρίγος συγκινήσεως και τα αγριολούλουδα της Τσούκας ήταν μακρινό μήνυμα, από τον αξέχαστο αδελφόν μου.

Η πράξις σας να τιμήσετε τον αδελφόν μου είναι ευγενική και πατριωτική και εκτός από εμέ εξετιμήθη βαθύτατα από όλους τους συμπολίτες μας Δωδεκανησίους, οι οποίοι μαζί με εμέ, σας ευχαριστούν και σας συγχαίρουν για τον άδολο πατριωτισμό σας.

Μέσα στο καλοκαίρι αυτό, ίσως επισκεφθώ την Τσούκα. για να γονατίσω εμπρός στο σταυρό που εστήσατε και να επισκεφθώ και την Κόνιτσα όπου έχουν συστήσει στρατόπεδον εις τιμήν του αδελφού μου.

Όταν πρόκειται να έλθω θα σας ειδοποιήσω.

Και πάλιν σας ευχαριστώ.

Με πολλήν εκτίμησιν
Κρυσταλλία Σακελλαρίδου - Διάκου

Τέλος, η Πατρίδα μας αναγνωρίζοντας τις ανεκτίμητες υπηρεσίες, που πρόσφερε το χωριό μας κατά τον Ελληνοϊταλικόν πόλεμον, του απένειμε τον Πολεμικό Σταυρό Α' τάξεως με Δίπλωμα, που στολίζουν το γραφείο της Κοινότητας. Παραθέτω αντίγραφον του κειμένου:

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Δια του από 21 Οκτωβρίου 1945 Βασιλικού Διατάγματος απενεμήθη εις το Χωριόν Φούρκα

Ο ΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ Α' ΤΑΞΕΩΣ

Διότι πρώτον υπέστη την εισβολήν των Ιταλών κατά το 1940, οι δε κάτοικοι αυτού επέδειξαν αξιοθαύμαστον πατριωτικήν διαγωγήν, αντοχήν απαράμιλλον και ηρωισμόν μέχρις αυτοθυσίας.

Εν Αθήναις τη 21 Οκτωβρίου 1945

Ο επί των Στρατιωτικών Υπουργός

Ε. Μερεντίτης

Στη συνέχεια το 1980 απενεμήθη στο χωριό μας και ανάλογη αναμνηστική πλακέτα η οποία γράφει:

Πλακέτα

Κοινότητα Φούρκας

Εις ανάμνησιν τεσσαράκοντα ετών από της 28ης Οκτωβρίου 1940, δια τας προσφερθείσας υπηρεσίας εις τον Στρατόν ξηράς.

Ελεύθερον το εύψυχον

(Κάτω υπάρχει Δικέφαλος αετός. Στη μέση του σημαία ξηράς χωρίς κοντάρι).

Γενικόν Επιτελείον Στρατού.

(Πάνω Δικέφαλος αετός όπως παραπάνω με Ελεύθερον το εύψυχον).

Γενικόν Επιτελείον Στρατού.

Απονέμομεν

Το παρόν δίπλωμα μετά πλακέτας, εις την Κοινότητα Φούρκας. Επί τη συμπληρώσει τεσσαράκοντα ετών από της 28ης Οκτωβρίου 1940, εις ανάμνησιν των προσφερθεισών υπηρεσιών εις τα μαχόμενα τμήματα του Στρατού Ξηράς.

Αθήναι τη 28η Οκτωβρίου 1980

Ο Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Στρατού

(τ.σ.) Ευθ. Καραγιάννης

Αντιστράτηγος

Εδώ προσθέτω και τα εξής γεγονότα:

Στις 25.8.62: Πραγματοποιήθηκε σε επίσημη τελετή στην κεντρική εκκλησία μας, επιμνημόσυνη δέηση για την ανάπαυση των ψυχών: Συντ/χη Κων/ντίνου Δαβάκη, Λοχαγού Αλέξανδρου Διάκου, Ανθ/γού Ελευθερίου Ντάσκα και οπλιτών της μάχης της Πίνδου το 1940.

Το Κοινοτικό Συμβούλιο Φούρκας με την υπ' αριθ. 61/25-8-62 πράξη του σε επίσημη τελετή, ανακήρυξε τον Δημήτριο Δικαίου Δαβάκη, -οφυπουργό Δημοσίας Τάξεως- επίτιμο δημότη Φούρκας, εις εκδήλωσιν ελάχιστης τιμής και ευγνωμοσύνης προς το πρόσωπόν του, δια την στοργήν και το ενδιαφέρον δια την κοινότητά μας και τον άρρηκτον δεσμόν του αείμνηστου αδελφού του Κων/ντίνου Δαβάκη προς ταύτην.

27.7.71: Όμοια με την παραπάνω επίσημη τελετή και δέηση, έγινε στον τόπο του τραυματισμού (Προφήτης Ηλίας Φούρκας), του Κων/ντίνου Δαβάκη. Στις δύο ομιλίες μας, τονίσαμε την τόλμη του συμπολεμιστή μας Κων/ντίνου Δαβάκη και των άλλων αξιωματικών και οπλιτών καθώς και τις υπηρεσίες που πρόσφερε το χωριό μας στον αγώνα του 1940-41.

20.7.74: Η Ελλάδα κάνει γενική προληπτική επιστράτευση, για ένα μήνα, λόγω της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο. Επιστράτευσαν και πολλά Φουρκιωτόπουλα.

15. Τα χρόνια της τριπλής βάρβαρης ξενικής κατοχής (1941-1944).

«Ο Έλλην στρατιώτης πολεμά αψηφώντας τη ζωή του», Χίτλερ

Τα αμέτρητα σιδερόφρακτα χιτλερικά στρατεύματα άρχισαν να εισβάλλουν στην Ελλάδα και στις 6 Απριλίου του 1941, αφού πέρασαν απ' τη

σύμμαχό τους Βουλγαρία, στο οχυρό Λίσσε, στο Κάτω Νευροκόπι, πάνω στα Ελληνοβουλγαρικά σύνορα.

Ο λίγος στρατός που φρουρούσε τα εκεί σύνορά μας, ανθίσταται γενναία στο διμέτωπο αυτόν Τιτάνειον αγώνα, αλλά στο τέλος παραδόθηκε ως νικητής, αφού πρώτα έκαψε τη σημαία του.

Οι Γερμανοί αξιωματικοί μετά την πανολεθρία τους εισέβαλαν και συγχάρηκαν τους στρατιώτες μας για τη ρωμαλαία αντίστασή τους και πολλούς τους μετέφεραν με τα αυτοκίνητά τους στη Θεσ/νίκη όπου τους άφησαν ελεύθερους.

(Πηγή: Απ' τον Ερρίκο Ν. Μόκα, που υπηρετούσε εκεί ως επιλοχίας πεζικού).

Στις 20 Απριλίου υπογράφεται πρωτόκολλο ανακωχής στο Βοτονόσι – Ιωαννίνων απ' το Δεσπότη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα, τον υποστράτηγο Τσολάκογλου και τον Γερμανό Ντήριχ, παράλληλα και με τους Ιταλούς, με τον όρο ο νικητής στρατός μας να παραδώσει τον οπλισμό του και ν' αφηθεί ελεύθερος. Έτσι η χώρα μας υποδουλώθηκε. Ο αγώνας της όμως υπήρξε μια πραγματική τιτανομαχία του Δαβίδ με τον Γολιάθ.

Οι Γερμανοί μετά την κατάληψη της Ελλάδας προσκάλεσαν τους συμμάχους τους Ιταλούς και Βουλγάρους και τη μοίρασαν. Αυτοί κράτησαν την Κεντρική Μακεδονία και την Κρήτη, οι Βούλγαροι την Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη και οι Ιταλοί την υπόλοιπη Ελλάδα.

Και τώρα θα περιγράψω αναλυτικά τα βασανιστήρια και τις ταλαιπωρίες του χωριού μας απ' τους Ιταλούς, όπως τα έζησα, τα είδα και τ' άκουσα:

Απ' τον Μάη του 1941 το χωριό μας και ολόκληρη η περιοχή μας περιήλθε στα χέρια των Ιταλών όπου εγκατέστησαν τις αρχές τους: Στη Μόλιστα, Καραμπινιερία (υποδιοίκηση χωροφυλακής) με υποδ/τη τενέντη (ανθυπολοχαγό) και πρικαντιέρη (ενωμοτάρχη) τον τρομοκράτη Τζούλιο με τ' απόσπασμά του και τους καραμπινιέρηδες (χωροφύλακες).

Για κάθε κίνησή μας προς Κόνιτσα και Γιάννενα έπρεπε να έχουμε γραπτή άδειά τους· κατάσταση δραματική. Αταξία και αναρχία μεγάλη επικρατούσε, κλεψιά βασιλευε! Τα πρωτεία είχαν οι Τσιάμηδες (Τουρκαλβανοί) της Θεσπρωτίας, που έκλεβαν φορτηγά ζώα και τα πουλούσαν στην Αλβανία, αφού πρώτα λήστευαν και σκότωναν ανθρώπους. Παντού επικρατούσε αποκλεισμός, στη στεριά και στη θάλασσα. Συγκοινωνία δεν υπήρχε.

Απ' τον Μάη του 1942 άρχισαν οι κακουχίες: Πεινασμένοι, πεζοί, γυμνοί και ξυπόλυτοι με τσιόκαρα (ξύλινα παπούτσια), γαλέτζες ή πασιούκια (τσαρούχια από κομμάτια μουσαμά ή κάπας) στα πόδια και φορτωμένοι στους ώμους, όσοι δεν είχαν ζώα, με τα υπάρχοντά τους (χρυσαιφικά, κειμήλια, ραπτομηχανές, χάλκινα είδη και ρουχισμό) ή με χρήματα μεσογειακά, ιταλικά και ελληνικά ραλλικά ή καταρράκτες έτσι τα λέγαμε ή με λίρες αγγλικές, πηγαίναμε ύστερα από πολυήμερες (5-10 μέρες) μαρτυρικές πορείες και με φόβο απ' τους Ιταλούς και άλλων κακοποιών Ελλήνων δυστυχώς, στα Γιάννενα, Παραμυθιά, Ηγουμενίτσα και χωριά της και στους Φιλιάτες απ' όπου αγοράζαμε λάδι, αλάτι και σαπούνι.

Επιστρέφαμε φορτωμένοι πάλι με τουλούμια (ειδικά ασκιά δερμάτινα) ή τενεκέδες γεμάτους λάδι και τ' αλλάζαμε με σιτάρι, καλαμπόκι, πατάτες,

φασόλια, στα καμποχώρια της Δυτικής Μακεδονίας (Γρεβενών – Κοζάνης και Φλώρινας ως τα Σέρβικα σύνορα). Πηγαίναμε πολλοί μαζί, ολόκληρες φάλαγγες - караβάνια ανθρώπων και ζώων, γιατί υπήρχε, όπως είπαμε αναρχία (κλεψίματα, ακόμα και σκοτωμοί), όχι μόνον απ' τους Τσιάμηδες, αλλά κι από άλλους ακόμα. Όπου νυχτώναμε φυλάγαμε νούμερα (σκοποί) από 2-4 άτομα, ποτέ ένας μόνον.

Η μαύρη αγορά οργίαζε. Με μια χρυσή λίρα Αγγλίας αγόραζες 10 οκάδες καλαμπόκι. Μ' ένα σακκί χαρτονομίσματα αγόραζες ένα καρβέλι ψωμί. Ο πληθωρισμός κάπαζε, το χαρτονόμισμα έγραφε αστρονομικούς αριθμούς. Το μεγαλύτερο ελληνικό χαρτονόμισμα ήταν 100 δισεκατομμύρια δραχμές.

Το χρήμα είχε εξευτελιστεί και η συναλλαγή γίνονταν μόνον με την ανταλλαγή προϊόντων, εξαιτίας του υπερπληθωρισμού των χρημάτων. Εφαρμόζονταν δηλ. ο αντιπραγματισμός, όπως ως το 1500 μ.Χ.

Από τότε καταργήθηκε το σύστημα αυτό και άρχισε με χρήμα η αγορά τους. Ο καθένας πουλούσε ό,τι πολύτιμο είχε για ένα κομμάτι ψωμί. Μόνη τροφή ήταν λίγο κουρκούτι (πολτός) από καλαμπόκι, αν υπήρχε κι αυτό με λάχανα.

Οι γεωργοί, οι κτηνοτρόφοι, οι μυλωνάδες, οι ελαιοπαραγωγοί και οι σαπουνοποιοί, αλατοπαραγωγοί, οι υφασματέμποροι, οι ψιλικαντζήδες και οι τσαγκάρηδες δεν πείνασαν, γιατί πωλούσαν είδη πρώτης ανάγκης.

Όλοι οι άλλοι αν δεν πεινάσαμε, τα τρώγαμε όλα με οικονομία, με δελτίο, ζήσαμε με χίλιες δύο στερήσεις! Δυστυχισμένα χρόνια, χρόνια πείνας και σκλαβιάς! Να μην ζανάρθουν τέτοιες μέρες! Να μας φυλάξει ο Θεός!

36. Χαρτονόμισμα της κατοχής, με αστρονομικό αριθμό, (μπροστινή όψη).

16. Εθνική Αντίσταση (1941-44).

Όπως και στα Βορειοηπειρωτικά βουνά το 1940-41 η Εθνική Αντίσταση υπήρξε καθολική κατά των ορδών του Μουσολίνι, έτσι υπήρξε και μετά κατά των Ιταλογερμανοβουλγάρων.

Τοπικά γεγονότα: Το Μάη του 1942 ο Ιταλός τρομοκράτης και βασανιστής Τζούλιο με τ' απόσπασμά του και τα πολυβόλα, νύχτα περικυκλώνουν το χωριό μας, ρίχνουν λίγες ριπές και το πρωί απαγορεύουν την έξοδο απ' το χωριό. Μας συγκεντρώνουν στην πλατεία και μας λέει ο διερμηνέας τους: «Να παραδώσετε τα όπλα και ό,τι άλλο στρατιωτικό υλικό είχαμε περιμαζέψει απ' τον πόλεμο του 1940-41, γιατί αλλιώς θα μας σκοτώσουν». Παρέδωσαν μερικοί, κι έτσι έφυγαν χωρίς να πειράξουν κανένα. Απ' τους γεωργούς ζητούσαν και σιτάρι.

Την ίδια εποχή ο Αλκιβιάδης Διαμάντης από τη Σαμαρίνα προπαγανδίζει για λογαριασμό της Ρουμανίας. Στη Φούρκα ίδρυσε ρουμανικό σχολείο και υποχρέωσε λίγα παιδιά να φοιτήσουν και για λίγο χρονικό διάστημα με δάσκαλο το Φουρκιώτη Γεώργιο Α. Νασίκα και τη δασκάλα Ελένη Πούπη απ' την Αβδέλα, ύστερα από πολλές πιέσεις, που εξάσκησε και στους δυο.

Οι Ιταλοί τους μοίραζαν λίγα τρόφιμα (καλαμποκάλευρο, ζάχαρη και σταφίδα), βιβλία και γραφική ύλη.

Στο προσωπικό η πληρωμή γίνονταν απ' τη ρουμανική κυβέρνηση. Αργότερα όμως έβγαλαν δικό τους χαρτονόμισμα οι Ιταλοί, που έγραφε: Cassa Menditerrania δηλ. Τράπεζα Μεσογειακή.

Στο ίδιο κτίριο λειτουργούσε και το 3/ξιο Ελληνικό Δημοτικό Σχολείο, όπου υπηρετούσαν οι Ελληνοδάσκαλοι: Αδαμάντιος Κ. Ταμπούρης, Κων/ ντίνος Ν. Μόκας και η νηπιαγωγός Ευγενία Ν. Εξάρχου, Φουρκιώτες.

Ο Διαμάντης καλεί τους τελευταίους στη Σαμαρίνα και τον πατέρα της νηπιαγωγού Νικόλαο Δ. Εξάρχου, και τους πιέζει, τους κακοποιεί, για να κλείσουν το Ελληνικό Σχολείο και το Νηπιαγωγείο, αλλ' αυτοί αρνήθηκαν. Στον τελευταίο είτε ότι δεν έπρεπε να στείλει την κόρη του να γίνει Ελληνο-δασκάλα, αλλά Ρουμανοδασκάλα.

Σήμερα όμως δεν υπάρχει ρουμανική μειονότητα στην Ελλάδα και όλα αυτά ανήκουν στο μακρινό και μαύρο παρελθόν. Οι σχέσεις μας με τη Ρουμανία είναι φιλικές.

Στις 29-6-1942 οι Ιταλοί στο Μαύροβο-Καστοριάς, κατέσχεσαν 600 οκάδες λάδι απ' τους: Δήμο Φλώρο, Τάκη Αδ. Σταγκίκα, Γιάννη Γ. Πατέρα, Γιάννη Δ. Κουσβάγκα, Αρετή Ν. Ζιώγα, Στέργιο Ζ. Παπακώστα κ.ά.

Το 1942 το κράτος μας, άρχισε να συγκεντρώνει το δέκατο (10%) απ' τα γεωργικά προϊόντα (σιτάρι, καλαμπόκι, φασόλια) των κατοίκων των καμποχωρίων και τα μοίραζε για συντήρηση των ορεινών και άγονων πληθυσμών της χώρας μας. Τους χορηγούσε 10 οκάδες στο άτομο, το μήνα.

Τον Ιούλιο 1942 άρχισε στο χωριό μας η ιταλική θηριωδία. Ο τρομοκράτης Τζούλιο πάλι με τους караμπινιέρους του, συνέλαβαν 20 περίπου Φουρκιώτες (άνδρες και γυναίκες) και λίγους Ζουζουλιώτες και τους έκλεισαν στο σχολείο επί δέκα μέρες για τον παραπάνω σκοπό, φοβερίζοντάς τους και βασανίζοντάς τους, χρησιμοποιώντας τ' απάνθρωπα μέσα του αιμοβόρου

Νέρονά τους στους διωγμούς ενάντια στους Χριστιανούς και συγκεκριμένα: Απλοί ξυλοδαρμοί, άλλους κρεμούσαν στον πλάτανο της πλατείας, απ' τα χέρια δεμένα πίσω και ακολουθούσαν ξυλοδαρμοί μέχρι αναισθησίας.

Μετά τους κατέβριζαν και τους έριχναν μπόλικο νερό με τα κακάβια για να συνέλθουν, κι έτσι αναγκάζονταν να παραδώσουν τα όπλα. Θυμάμαι όταν πήγα και τους παρακάλεσα να ξεκρεμάσουν το θείο μου Ανδρέα Δ. Μουτσιούλη για κατοχή όπλου, είχα πυρετό με ρίγος. Μόλις τους πλησίασα, απ' το φόβο μου, γιατρεύτηκα. Τον ξεκρέμασαν.

Έκαμναν και εικονικές εκτελέσεις για ψυχολογικό εκβιασμό. Είδα να εκτελούν στην πάνω πλατεία, με εικονικές σφαίρες τον Ευάγγελο Μαρκόπουλο, έπεσε κάτω, τον πήραν τον έβαλαν πάνω στο ταλαγάνι του και τον έφεραν μέσα στους κρατούμενους, λέγοντάς τους: «Αν δε μαρτυρήσετε που έχετε κρυμμένα όπλα κτλ. θα πάθετε και σεις τα ίδια».

Τον ανάπηρο απ' τα πόδια του, Βασίλη Γκάσιο, του δώσανε αλατόνερο, του δέσανε τα μπατζάκια του παντελονιού και τον έδεσαν στις κολώνες της εκκλησίας, κοιτάζοντας προς τον ήλιο, ώρα μεσημέρι. Του ετοίμασαν δε και μεγάλο ξύλινο σταυρό οξιάς, που ανοιγόκλεινε σαν ψαλίδι και τον άφησαν μπροστά του, με σκοπό να δέσουν τα 4 άκρα του, αλλά δεν τον χρησιμοποίησαν ύστερα από θερμή παράκλησή μου.

Κρέμασαν επίσης στην αυλόπορτα του Μοναστηριού μας και τους: Ιερέα Παπαγιάννη Τζημοράγκα πέντε φορές, Βαγγέλη Μαρκόπουλο, Βασίλη Γκάσιο και Ανδρέα Ι. Πάπαρη εννιά φορές, ώσπου έμεινε ανάπηρος απ' το δεξί του χέρι.

Επίσης, τους έβριζαν στο κατώφλι της ίδιας αυλόπορτας ανάσκελα και πάνω τους μεγάλη πέτρα ή κάσα για να μη κινηθούν και στην κοιλιά τους έβριζαν σκράκους (ζούφια με μεγάλα κέρατα) και τους τσιμπούσαν. Κι όλα αυτά, για παράδοση οπλοπολυβόλου που υπήρχε τάχα κρυμμένο στο Μοναστήρι μας.

Ύστερα από λίγες μέρες μας συγκέντρωσαν όλους τους άρρενες και μας πήγαν στο Μοναστήρι για να ψάξουμε και στις γκριμάδες ακόμα, για να βρούμε το οπλοπολυβόλο. Ξεκινώντας απ' το Μοναστήρι προς τον αχυρώνα, έβαλαν μπροστά τον Β. Γκάσιο κι από πίσω του τον πυροβολούσαν με εικονικές σφαίρες, αλλά τελικά το οπλοπολυβόλο δε βρέθηκε και γυρίσαμε άπρακτοι στο χωριό.

Απ' το Μάρτη 1943 στη Φούρκα και στην περιοχή κυριαρχούσε το Ε.Α.Μ. (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) με ένοπλες ομάδες του Ε.Λ.Α.Σ. (Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού). Αρκετοί Φουρκιώτες κατατάχτηκαν στον Ε.Λ.Α.Σ. Επίσης κατατάχτηκαν και μερικοί στον Ε.Δ.Ε.Σ. (Εθνικό Δημοκρατικό Ελληνικό Σύνδεσμο) - Ε.Ο.Ε.Α. (Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών). Ένοπλες κι αυτές.

Τον ίδιο μήνα, το Ε.Α.Μ. διορίζει δασκάλους στο χωριό μας τους: Χρήστο Γ. Εξάρχου και τη νηπιαγωγό Ευγενία Ν. Εξάρχου. Στην αρχή εργάστηκαν δωρεάν. Μετά, η πληρωμή τους γινόταν με είδος: Δέκα οκάδες σιτάρι το μήνα απ' τη Μοναστηριακή Επιτροπή.

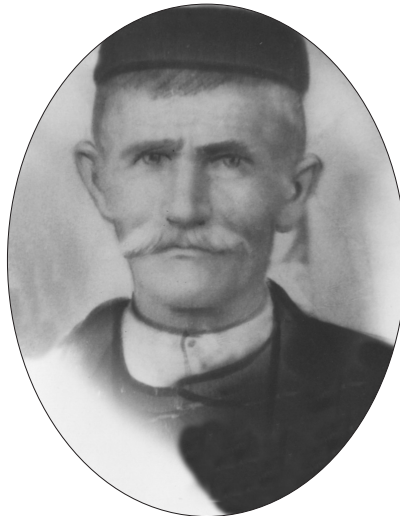
Το Σεπτέμβριο 1943, οι Ιταλοί αποχωρούν απ' όλη την Ελλάδα: Το γεγονός γιορτάστηκε με ενθουσιασμό. Όσοι έμειναν και έφυγαν αργά στην

πατρίδα τους, πεινασμένοι κι αυτοί, έσκαβαν με όρεξη στα χωράφια μας για ένα καρβέλι ψωμί την ημέρα. Αυτό ήταν το μεροκάματό τους. Η δουλειά τους όμως ήταν πολλή και καθαρή. Σήμερα οι σχέσεις μας με τους Ιταλούς είναι φιλικές.

Στις 3 Ιουλίου 1944 οι Ελασίτες μας ειδοποιούν ότι οι Γερμανοί άρχισαν γενικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον τους: Όλοι εξόν από 2-3 γυναίκες άρρωστες, σκορπιστήκαμε και κρυφτήκαμε, παίρνοντας μαζί μας και λίγα υπάρχοντά μας, στις θέσεις: Λούρι, Ντάσιο, Μπουκουιάσα, Μερά, Μύλο του Βαγγέλη και Σαρή, για να γλιτώσουμε. Τα σιτηρά τα βάλουμε σε μπαούλα που θάβαμε σε λάκκους, που ανοίγαμε στους κήπους. Ευτυχώς επικρατούσε μεγάλη καλοκαιρία.

Την άλλη μέρα (Τετάρτη) και ώρα 8 πρωινή, οι Γερμανοί έχοντας μαζί τους και πολίτες, ξεκίνησαν απ' το Κεράσοβο, χωρίς καμιά αντίσταση.

Στις 10 η ώρα έφτασαν στο εγκαταλειμμένο χωριό μας οι Γερμανοί, έκαναν και έκαναν στάχτη το όμορφο σχολείο μας, το κοινοτικό κατάστημα, το κατάστημα (Χάνι) της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου, που νοίκιαζε ο Αλέξιος Ντόκος για καφεπαντοπωλείο και το καφεπαντοπωλείο του Κων/νου Ι. Ζιώζη και Γεωργίου Δ. Κούση και 7 σπίτια των: Θύμιου Τέντα, Γιαννάκη Φράγκου, Περικλή Φράγκου, Γεωργίου Μακρή - Μπουλέρη, Θεοδώρου Κρεμιώτη, Δημητρίου Κρεμιώτη και Θύμιου Τσιούμη. Η κεντρική εκκλησία του Αγίου Νικολάου σώθηκε ως εκ θαύματος. Τη σεβάστηκαν, γιατί τους θάμπωσε η πλούσια εσωτερική της διακόσμηση. Ένα μαύρο σάβανο σκέπασε το χωριό μας. Βυθίστηκε στο σκοτάδι! Ευτυχώς δε θρηνήσαμε θύματα. Η Παναγιά Κλαδόρμη και ο Άγιος Νικόλαος μας φύλαξαν!

37. Ευάγγελος Μαρκόπουλος, τον Ιούλιο του 1942 απαγχονίστηκε στο Μοναστήρι μας απ' τους Ιταλούς.

38. Ερείπια καμένου σπιτιού, απ' τους Γερμανούς, του Ευθυμίου Τέντα (4.7.1944).

Φεύγοντας αυθημερόν πήρανε ρουχισμό και τρόφιμα κρυμμένα και πολλά γιδοπρόβατα. Πήραν και ομήρους που βρήκαν κρυμμένους στα δάση, τους: Παπαγιάννη Τζημοράγκα ιερέα, το γερο-Μακρή Γεώργιο και τον Γεώργιο Ν. Τζημόραγκα. Τους δύο πρώτους άφησαν απ' τη Σαμαρίνα και τον τελευταίο έκλεισαν στο στρατόπεδο Παύλου Μελά στη Θεσσαλονίκη, αλλά σε λίγες μέρες τον άφησαν ελεύθερο.

Θύματα της κατοχικής αυτής περιόδου είναι οι παρακάτω οπλίτες, που σκοτώθηκαν σε εμφύλιες διαμάχες και άλλοι από Ιταλούς και Γερμανούς: Νικόλαος Ι. Παπαστεργίου, αξιωματικός, στα Μάρμαρα – Ιωαννίνων, Γεώργιος Αθ. Μακρής, Ιωάννης Αθ. Μακρής, Χρήστος Χαραλ. Τσάτσης ή Τίκος, Αθανάσιος Χαραλ. Τσάτσης ή Τίκος, Δημοσθένης Αθ. Δημαρέλης, Χρήστος Δ. Ρόσιος ή Δήμας στο Κιλκίς και στη Θεσ/νίκη ο Χρήστος Αλ. Πούτσης ή Μπούσιος.

Επίσης θύματα είναι οι πολίτες: Ευάγγελος Μαρκόπουλος που θανατώθηκε απ' τους Ιταλούς με απαγχονισμό στο Μοναστήρι μας και Χρήστος Κ. Δημαρέλης.

Θύματα είναι και οι παρακάτω πολίτες Φουρκιώτες, που ήταν εγκατεστημένοι σε διάφορα μέρη:

1. Στο Τσοτύλι-Κοζάνης οι: Αριστοτέλης Αθ. Φλιώνης, Καλλιόπη Αλ. Μόκα, Αθανάσιος Ν. Φλιώνης, Θεοδότα Ι. Φλιώνη, Μαρία Ι. Φλιώνη (κορούλα της), Κων/νος Γ. Σταγκίκας. Σκοτώθηκαν ομαδικά από ιταλικό ή γερμανικό πυροβολικό.

2. Στον Πολύλακκο-Κοζάνης οι: Ζώης Α. Μουτσιούλης, Δημήτριος Ν.

Μουτσιούλης, Θωμάς Α. Γκούτσης, Αθανάσιος Γ. Γκούτσης, Γεώργιος Α. Γκούτσης, Αθηνά Α. Γκουτσή (παιδιά του). Εκτελέστηκαν ομαδικά από Γερμανούς.

3. Στην Κορυφή-Βοΐου: Σ. Κ. Σιώμος άγνωστον από ποιούς.

4. Στη Σιάτιστα οι: Γεώργιος Γκιουλέκας ή Μαρανής και ο γιος του Δημήτριος.

5. Στα Χάσια οι: Λάμπρος Χ. Τσάτσης ή Τίκος, Νικόλαος Κ. Δημαρέλης.

6. Στη Θεσσαλία οι: Βασίλειος Γ. Δημαρέλης και τα παιδιά του Δημήτριος, Γεώργιος και Στέργιος, Λεωνίδα Σ. Βλιώρας, Αθανάσιος Χ. Δημάκης.

7. Στην Καβάλα: Αλέξιος Ι. Ντίτσιας, σπλίτης.

8. Στο Αγγελοχώρι-Νάουσας: Θεόδωρος Ν. Κακογιάννης.

9. Στις Κυδωνιές-Γρεβενών: Παπαθανάσης Τόσκας, ιερέας και Αλέξιος Μαρανής. Εκτελέστηκαν από Γερμανούς.

10. Στο Μελίσσι-Γιαννιτσών: Ιωάννης Α. Ντίτσιας.

11. Στη Βλάστη-Κοζάνης οι: Δημήτριος Κ. Πιπιλιάγκας, Ασπασία Δ. Πιπιλιάγκα, Χαρίτος Δ. Πιπιλιάγκας. Εκτελέστηκαν ομαδικά από Γερμανούς.

12. Στο Μηλοχώρι-Κοζάνης: Ιωάννης Κ. Πιπιλιάγκας, πρόεδρος Κοινότητας, εκτελέστηκε από Γερμανούς.

13. Στη Ρωσία (1942, β' παγκόσμιος πόλεμος): Δημήτριος Γ. Μπιάλας, κάτοικος Βουκουρεστίου.

17. Μετά την απελευθέρωση.

Τον Οκτώβριο του 1944 οι Γερμανοί και οι Βούλγαροι αποχώρησαν απ' την Ελλάδα. Ύστερα από τέσσερα χρόνια πικρής σκλαβιάς και αντιστασιακών αγώνων η Ελευθερία ξαναγύρισε στον τόπο μας. Δεν πέρασαν όμως πολλά χρόνια κι άρχισε ο αδελφοκτόνος διχασμός. Σήμερα οι σχέσεις μας με τους Γερμανούς και τους Βουλγάρους είναι φιλικές.

18. Εμφύλιος πόλεμος (Αύγουστος 1946 - Αυγ 1949).

*«Χάσαν οι μάνις τα πιδιά
κι τα πιδιά τις μάνις».* Λαϊκή μούσα.

Εδώ θα περιγράψουμε μόνον τα τοπικά γεγονότα του χωριού μας όχι αναλυτικά, για τον Ελληνοελληνικό αυτό σκληρόν και πολυαίμακτον πόλεμον, την αδελφοκτόνο αυτή τραγωδία και αλληλοσπαραγμό, που διήρκεσε δυο χρόνια περίπου (Οκτ. 1946 — Αύγ. 1948). Μέτωπο δεν υπήρχε, παντού νάρκες κυρίως σε βρύσες, γεφύρια, δρόμους και μονοπάτια, κι έτσι η ζωή μας παιζόταν κορώνα γράμματα.

Πολύ αίμα χύθηκε στο χωριό μας και ανυπολόγιστες οι ζημιές και οι καταστροφές σε έμπυχο (πολλά ανθρώπινα θύματα) και άψυχο υλικό. Μεγάλη πνευματική κατάπτωση! Βιβλική καταστροφή!

Πολλά δάκρυα χύσαμε και πόνος πολύς! Ζήσαμε σε φρικτές εικόνες και σε πληγές.

Από πληροφορίες κατοίκων, στρατιωτών και ανταρτών του χωριού μας, καθώς επίσης και ομοίων, από άλλα χωριά, που παραδίδονταν στην Καστοριά, όπου υπηρετούσα, θ' αναφέρω περιληπτικά και χρονολογικά τα τοπικά αυτά γεγονότα, απλώς και μόνον για την ιστορία και όχι γι' αναμόχλευση των παθών και μισών, όχι για εκδίκηση. Άφρονη σκέψη. Λήθη στα σφάλματα και τη δίνη (ανεμοστρόβιλο) του παρελθόντος! Επιβάλλεται τώρα να ζήσουμε με σύμπνοια, με αρμονία και αγάπη. Εθνική συμφιλίωση και επούλωση των πληγών του πολέμου αυτού. Τα παθήματα να γίνουν μαθήματα, αν θέλουμε να προκόψει η Ελλάδα μας και να 'ναι περήφανη και ζακουσμένη.

Απ' τον Αύγουστο 1946 η Ελληνική Κυβέρνηση άρχισε να καλεί σταδιακά τις κλάσεις: 1946, 1947, 1948, 1949 και υπηρέτησαν Φουρκιώτες στον Εθνικό Κυβερνητικό Στρατό (Ε.Κ.Σ.) κληρωτοί και μόνιμοι, μερικοί μάλιστα κατατάχθηκαν εθελοντές.

Μερικοί προσχώρησαν στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (Δ.Σ.Ε.) θεληματικά και άλλοι στρατολογήθηκαν.

Θύματα του εμφυλίου πολέμου έπεσαν οι παρακάτω χωριανοί μας οπλίτες: Κων/νος Αλ. Οικονόμου, αξιωματικός, Απόστολος Αδ. Σταγκίνας, Δημήτριος Ζ. Ρέπας, Γεώργιος Α. Παπαγιάννης, Νικόλαος Δ. Κατσιάνης, Κλεάνθη Ε. Βάγκα, Νικόλαος Ε. Βάγκας, Στέργιος Γ. Φλώρος, Αλέξιος Ι. Μπελίτσιος, Ευθύμιος Αθ. Μουτσιούλης, Ιωάννης Θ. Οικονόμου, Χρήστος Γ. Κίτσης, Νικόλαος Γ. Σταγκίνας, Μιλτιάδης Α. Μουτσιούλης ή Μπέγας.

Τραυματίας: Δημήτριος Ν. Εξάρχου.

Ανάπηροι από νάρκες: Θεόφιλος Ν. Παπανίκου, Μιλτιάδης Δ. Φασέκης.

Στην ίδια περίοδο έπεσαν θύματα και οι παρακάτω πολίτες της Φούρκας: Ιωάννης Ν. Καρανίκας, Ανδρέας Δ. Φασέκης, Γεώργιος Δ. Μουτσιούλης, Ιωάννης Ν. Βάγκας, Δημήτριος Ι. Μπελίτσιος, Γεώργιος Δ. Κούσης, Κλεάνθη Γ. Κούση (κόρη του), Νικόλαος Κ. Οικονόμου, Θεόδωρος Δ. Παπαγεωργίου, Γεώργιος Κ. Τζημοράγκας, Θεόδωρος Γ. Κίτσης, Αθανάσιος Αλ. Γιώτας, Χαρίλαος Ι. Μπελίτσιος, Χρήστος Γ. Οικονόμου, Νικόλαος Κ. Μόκας, Στέργιος Ν. Ότας.

Από αεροπλάνο και πυροβολικό: Ευδοκία Γ. Πάπαρη, Ιωάννης Γκόσης.

Από νάρκες: Ιωάννης Γ. Μόκας, Ζήσης Μπούλμπης ή Τόνας.

Τραυματίας: Θεόδωρος Κ. Τσούτσας.

Ανάπηρη από νάρκη: Μελπομένη Γ. Φλώρου.

Και τώρα να πώς θρήνησε η λαϊκή μας μούσα τη μεγάλη αυτή Εθνική συμφορά του εμφυλίου αυτού σπαραγμού:

Στο Γράμμο του '49.

Στου Γράμμου τα ψηλά βουνά κι τα χουρταριασμένα
εδώ μανά μου κείτομαι σι μια μικρή διασέλα.
Δεν ημπορώ μανούλα μου να 'ρθω στην αγκαλιά σου
είν' η Πατρίδα, που με κρατά εδώ ψηλά στο Γράμμο.
Εδώ είναι τα σύνορα κοντά, κοντά στην Αλβανία!
Τ' είν' του κακό, που έγινι τουν περσινό χειμώνα

πολλά πιδιά σκουτώθηκαν στου δυο πινακόσια είκουσι!
Γεμίσαν τα βουνά πιδιά κι οι ράχης παλικάρια ·
κλαίνε μανάδς για πιδιά, γυναίκις για τους άντρις!

19. Εκπατρισμός.

Στις 5 Αυγούστου του 1948 το χωριό μας καταλήφθηκε απ' τη II Μεραρχία στρατού. Οι κάτοικοι υποδέχτηκαν τους στρατιώτες με δάκρυα χαράς.

Την άλλη μέρα, γιορτή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, έγινε κοινός εκκλησιασμός στην κεντρική εκκλησία του Αγίου Νικολάου.

Στις 8 του ίδιου μήνα, ύστερα από διαταγή της Μεραρχίας, οι κάτοικοι με συγκίνηση και δακρυσμένα μάτια, μετακινήθηκαν φορτωμένοι με τα υπάρχοντά τους (όχι όλα) και με τη βοήθεια των στρατιωτικών μουλαριών, σε κέντρα ασφαλείας, όπου υπήρχαν στρατός και χωροφυλακή και συγκεκριμένα: Στο Κεράσοβο, Κόνιτσα και Γιάννενα. Άλλοι προς τη Μακεδονία: Πεντάλοφο, Τσοτύλι και Καστοριά. Ονομάστηκαν δε καταφυγόντες.

Το χωριό μας απ' τις 10.8.'48 ως το Μάη 1950, ήταν νεκρή ζώνη (καμιά πολεμική επιχείρηση και κανένας κάτοικος στο χωριό).

Μετά την ήττα του Δ.Σ.Ε. απ' τον Ε.Κ.Σ. στο Γράμμο και στο Βίτσι τον Αύγουστο του 1949, μερικοί Φουρκιώτες κατέφυγαν στις ανατολικές χώρες: Ρουμανία, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία μέσω Αλβανίας, Πολωνία και Ρωσία. Απ' αυτούς οι περισσότεροι επαναπατρίστηκαν και παραμένουν ακόμα ελάχιστες οικογένειες (4), αλλά θα γυρίσουν κι αυτές γρήγορα στη γαλάζια μας Πατρίδα!

Παιδιά που φοίτησαν σε Παιδουπόλεις και σ' άλλα κρατικά ιδρύματα:

1. Χρήστος Φράγκος	18. Παναγιώτης Κίτσης
2. Κλεανή Φράγκου	19. Κων/νος Τέντας
3. Κούλα Α. Πάπαρη	20. Αλεξάνδρα Τέντα
4. Κασσιανή Γ. Πάπαρη	21. Αθηνά Γάκη
5. Κούλα Καραγιάννη	22. Κων/τίνος Δ. Ζιώζης
6. Γεώργιος Καραγιάννης	23. Νικόλαος Δ. Ζιώζης
7. Κώστας Καραγιάννης	24. Ιωάννης Κ. Ζιώζης
8. Ιφιγένεια Ν. Μουτσιούλη	25. Ζωή Δ. Τόντη
9. Γεώργιος Ν. Μουτσιούλης	26. Πόπη Δ. Τόντη
10. Ιωάννης Γκριμότσης	27. Γεώργιος Φέλης
11. Μελπομένη Γιώτα	28. Αριστοτέλης Φέλης
12. Νικόλαος Γιώτας	29. Αθηνά Δ. Μόκα
13. Ιωάννης Μακρής	30. Γεωργία Ν. Παπαγεωργίου
14. Ευαγγελή Μακρή	31. Ευγενία Θ. Παπαγεωργίου
15. Αχιλλέας Σταγκίκας	32. Ευαγγελή Θ. Παπαγεωργίου
16. Κούλα Σταγκίκα	33. Γεώργιος Θ. Παπαγεωργίου
17. Γεώργιος Δ. Κίτσης	34. Θωμάς Ράδος

(Ο πίνακας αυτός απ' τον μακαρίτη συνάδελφο Γεώργιο Ζ. Παπακώστα).

Σημ.: Ύστερα από μια έρευνά μου, τα παραπάνω παιδιά φιλοξενήθηκαν και φοίτησαν:

- α) Στις Παιδουπόλεις Ιωαννίνων: Άγιος Κων/ντίνος, 18 αγόρια και Αγία Ελένη, 11 κορίτσια. Απ' τις 10.8.'48 έως το Μάη του 1950.
- β) Στην Αγροτική Μεταβατική Οικοκυρική Σχολή (Α.Μ.Ο.Σ.) Πυρσόγιαννης, 2 κορίτσια. Μετά τον επαναπατρισμό (Μάη '50).
- γ) Στό Υφαντουργείο της Βασιλίσσας Φρειδερίκης στο Βρυσοχώρι Κόνιτσας, 3 κορίτσια. Μετά τον επαναπατρισμό (Μάη '50).

20. Επαναπατρισμός - Ανοικοδόμηση (Μάης του 1950)

Δυο χρόνια περίπου (10.8.'48 - Μάη '50) διήρκεσε η διαμονή των Φουρκιωτών σε κέντρα ασφαλείας, που προείπαμε.

Μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, τον Σεπτέμβριο του 1949, δόθηκε απ' την Κυβέρνηση το σύνθημα:

«Όλοι στ' αγαπημένα μας χωριά»

Αν και νωπά ακόμα τα θλιβερά γεγονότα του πολέμου αυτού, όλοι δεχτήκαμε με χαρά το σύνθημα αυτό, αλλά με την προϋπόθεση να έχουμε παπά και δάσκαλο. Αυτοί πρώτοι και μετά εμείς. Όσοι κατάγονταν από καμποχώρια, γύρισαν στα χωριά τους το φθινόπωρο του 1949. Οι δε υπόλοιποι, που κατάγονταν απ' τα βουνοχώρια, την άνοιξη του 1950. Ελάχιστοι παρέμειναν στις πόλεις.

Η μεταφορά γίνονταν με στρατιωτικά αυτοκίνητα και όπου δεν υπήρχε αυτοκινητόδρομος, με στρατιωτικά μουλάρια.

Εμείς επαναπατριστήκαμε το Μάη του 1950. Βρήκαμε αυλές και κήπους χορταριασμένους και ξέφραγους, σπίτια λεηλατημένα, πόρτες και παράθυρα ανοιχτά, χελιδονοφωλιές πάνω απ' τις πόρτες και τα μπαλκόνια, τις γάτες αγριεμένες και πολλά φίδια. Στα δέντρα των κήπων τα πουλάκια γλυκοκε-λαηδούσαν απ' τη χαρά τους μόλις μας είδαν, σαν να μας καλωσόριζαν, και οι κουκουβάγιες λαλούσαν κι αυτές.

Επιστρέψαμε και ανταμωθήκαμε με σφιχταγκαλιάσματα, φιλιά και δάκρυα, κι αρχίσαμε με όρεξη κι αγάπη την αναδημιουργία του πανέμορφου χωριού μας.

Αρωγός το κράτος μας, που έπρεπε να επουλώσει τις πρόσφατες και πολλές πληγές. Με τη βοήθεια του Δόγματος Τρούμαν και του σχεδίου Μάρσαλ (πρόεδρου Η.Π.Α.), εργαστήκαμε για την καταπολέμηση της ασιτίας και αποκατάστασης των ζημιών.

Το κράτος ιδρύει την Υπηρεσία Ανοικοδομήσεως - Στεγάσεως και δημιούργησε πυρήνες, που χορήγησαν σε 40 περίπου οικογένειες από 10 χιλ. δρχ. (5 χιλ. σε μετρητά και 5 χιλ. σε υλικά: ξυλεία, λαμαρίνες και καρφιά) για την ανοικοδόμηση ή επισκευή των κατεστραμμένων σπιτιών.

Το χωριό μας ξαναγεννήθηκε απ' τη στάχτη του φοίνικα. Από τότε χτίστηκαν 20 σπίτια περίπου και χτίζονται ακόμα. Το ολιγάνθρωπο αυτό χωριό ανθίζει, αποκτάει την παλιά του αίγλη!

Η Αγροτική Τράπεζα χορήγησε γελάδια βελτιωμένης ράτσας, ξένης προέλευσης για μεγαλύτερη απόδοση των προϊόντων.

Επίσης και δάνεια για την άχυνση τους.

Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, η σωτήρια αυτή ανθρωπιστική οργάνωση, χορηγούσε απ' το έτος 1950 ως το 1963, κάθε χρόνο για τους άπορους ολόκληρης της ανθρωπότητας, δωρεάν τρόφιμα (αλεύρι 12 κιλά κατ' άτομο, λάδι και ρουχισμό).

Στις 4 Απρίλη του 1951 έγινε Πανελλήνιος έρανος για ανοικοδόμηση ή επισκευή των κατεστραμμένων ναών της Ελλάδας.

Το 1955 έγινε διανομή σπορέλαιου από δωρεά του Αμερικανικού λαού σε 180 άπορα (α' κατηγορίας) άτομα του χωριού μας.

Θύματα και τραυματίες (Μετά τον επαναπατρισμό):

Πολίτες: 1) Βασίλειος Ντότσας, σκοτώθηκε από νάρκη στη θέση: «Μικρό Ταμπούρι» στις 4.10.'50.

2) Αλέκος Ν. Τσούτσας, σκοτώθηκε από Ιταλική χειροβομβίδα στη θέση: «Πάνω απ' την πέτρα Μπουζιάνη» στις 14.8.'57.

3) Μιχάλης Ζ. Κάκος, κατέστη ανάπηρος απ' το δεξί του χέρι, από νάρκη στην ίδια θέση με τον πρώτο και την ίδια χρονολογία, ήταν μαζί.

4) Βασίλειος Γ. Ντότσας, τραυματίστηκε ελαφρά στο πόδι από νάρκη στη θέση «Ζεκίρι» του χωριού μας, τον Αύγουστο του 1982.

Όλοι ήταν κτηνοτρόφοι.

Η κοινότητά μας, μετά τον επαναπατρισμό, για απότιση φόρου τιμής και ευγνωμοσύνης προς τα ηρωικά παιδιά της, που έπεσαν στους απελευθερωτικούς πολέμους, ονομαδότησε δρόμους του χωριού μας. Όπως και για τους ήρωες: Κων/τίνο Δαβάκη και Αλέξανδρο Διάκο

«Ανδρών επιφανών πάσα γη τάφος»

Περικλής

Αιωνία τους η μνήμη!

21. Αστυφιλία - Μετανάστευση (1940-41 & 1946-49).

Μετά τον πόλεμο του 1940-41, ελάχιστες οικογένειες, κυρίως πολυμελείς, έφυγαν προς την ψωμομάνα Μακεδονία, λόγω της φαρμακωμένης φτώχειας, για να μπορέσουν να ζήσουν καλύτερα, όπου και εγκαταστάθηκαν.

Μεγάλο όμως ρεύμα της επιδημίας της αστυφιλίας και μετανάστευσης παρατηρήθηκε μετά τον εμφύλιο πόλεμο (1946-49), όταν οι επαναπατρισθέντες, δε βρήκαν στο κατεστραμμένο χωριό τους τα αγαθά του πολιτισμού (νερό, δρόμο, φως). «Το νερό είναι το πρώτο αγαθό, πρωταρχικός παράγοντας ζωής και πολιτισμού». Και το πιο σπουδαίο δεν υπήρχε δουλειά, κι έτσι αναγκάστηκαν πολλοί να φύγουν σε πόλεις του εσωτερικού και εξωτερικού, για να βρουν καλύτερη τύχη, με την ελπίδα ότι θα γυρίσουν μια μέρα πλούσιοι στο χωριό τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄
Θρησκευτική ζωή — Εκκλησίες (ναοί) — Εξωκκλήσια — Σήμαντρα
Καμπάνες — Εικονοστάσια
Ο Άγιος Κοσμάς
α) Ναοί:
Του Αγίου Νικολάου»

«Ο ναός είναι το λιμάνι της σωτηρίας»

Στη μέση του χωριού υψώνεται με το καλαίσθητο καμπαναριό και το ρολόγι, ο μεγαλοπρεπέστατος και επιβλητικός ιερός ναός του πολιούχου και προστάτη του χωριού, Αγίου Νικολάου, που χτίστηκε το 1906, με έξοδα των αδελφών Τζημοράγκα, Ιωάννου και Στεργίου, στην ίδια θέση, της παλιάς ετοιμόρροπης εκκλησίας, που υπήρχε πριν 200 χρόνια, περίπου, απ' την ανέγερσή της (βλ. Γ. Τσιούμη οπ.π. σ. 32).

Χτίστηκε με πελεκητή πέτρα και σκεπάστηκε με πετρόπλακες γκριζες ντόπιες (σχιστόλιθους). Εδώ εκκλησιαζόμαστε ομαδικά, με βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα.

Η Φούρκα αποτελεί την ενορία του Αγίου Νικολάου.

Ο ρυθμός του είναι βασιλικής, τρίκλιτη με δυο σειρές κολώνες, σύνολο 4.

Οι εσωτερικές διαστάσεις είναι 18X9X7 μ. έχει τρεις εισόδους, δυο νότια (μια μεγάλη και μια μικρή) και μια μικρή βόρεια. Στο υπέρθυρο της μεγάλης (κυρίας) κεντρικής εισόδου, υπάρχει η εξής επιγραφή: «Εν εκκλησίαις ευλογείτε τον θεόν».

Η εξωτερική του εμφάνιση είναι αρίστη. Μπαίνοντας μέσα αισθάνεσαι δέος, θρησκευτική κατάνυξη για την εσωτερική του διακόσμηση και θαυμάζεις την άφθαστη χειροποίητη ξυλογλυπτική τέχνη του επίχρυσου τέμπλου, ανεκτίμητης αξίας. Είναι πραγματικά αριστούργημα τέχνης. «Έργον του τέμπλου εγένετο δια χειρός Γεωργίου Απ. Ταλιαδώρου εκ χωριού Τούρνοβον και υιού αυτού. Δεκεμβρίου πρώτη 1907». Αυτή η σκαλιστή επιγραφή υπάρχει πάνω απ' τη δεξιά βημοθυροπούλα.

Εδώ σημειώνω ότι στο χωριό αυτό, που λέγεται σήμερα Γοργοπόταμος και ανήκει στην περιφέρειά μας (Κόνιτσας), υπάρχουν ακόμα και σήμερα τέτοιοι καλλιτέχνες και λέγονται ταλιαδώροι δηλ. ξυλογλύπτες, σκαλιστές ξύλου. Όλοι τους είναι λεπτοουργοί και θαυμάζονται τα έργα τους.

Η άφραστη ξυλογλυπτική του παριστάνει στην πρώτη σειρά του τέμπλου κληματαριά (σύμβολο της διδασκαλίας του Χριστού), με πουλάκια

39. Ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου

που τρώνε σταφύλια και στη συνέχεια η σκαλιστή επιγραφή με κεφαλαία γράμματα: «Κύριε, κύριε επίβλεπον εξ ουρανού και ίδε και επίσκεψαι την άμπελον ταύτην και κατάρτισαι αυτήν ην εφύτευσεν η δεξιά σου». Παριστάνει επίσης και λουλούδια. Εσωτερικά χωρίζεται σε τρία μέρη: Το Άγιο Βήμα ή Ιερό, τον Κυρίως ναό ή Καθολικό και τον Γυναικωνίτη.

Το Άγιο Βήμα και ο Γυναικωνίτης είναι ψηλότερα απ' τον κυρίως ναό.

Γενικά η εσωτερική του διακόσμηση είναι άψογη. Η οροφή του είναι ξύλινη. Το πάτωμα του ιερού τσιμεντένιο, του κυρίως ναού με μπασμάκια (τετράγωνα, συμμετρικές, χοντρές - πετρόπλακες) και του γυναικωνίτη ξύλινο. Για καθίσματα στο Ιερό υπάρχουν καρέκλες, στον κυρίως ναό στασίδια και στο γυναικωνίτη μπάγκοι (πολύεδρα καθίσματα), πολυθρόνες και καρέκλες.

Παράθυρα υπάρχουν 9 ορθογώνια ξύλινα με κοινά τζάμια και σιδερόφραχτα και ένα ψηλά στο Ιερό μεγάλο στρογγυλό, με χρωματιστά τζάμια, για να φέγγει. Το λέμε μάτι βοδιού, γιατί είναι μεγάλο σαν το μάτι του βοδιού.

Το προαύλιο είναι στρωμένο με τετράγωνα, συμμετρικές, τσιμεντένιες, χοντρές πλάκες και γύρω γύρω είναι φραγμένο με σιδερένια κάγκελα. Είναι δε κοινό με το Σχολείο.

Εικόνες: Αυτές είναι παλιές, αρχαίες, βυζαντινής αγιογραφικής τέχνης και άλλες, νεότερης τεχνοτροπίας. Κυριαρχούν τα χρώματα: πορφυρό (βαθύ κόκκινο) και γαλάζιο με άριστο συνδυασμό χρωμάτων. Άλλες είναι ξύλινες

και λίγες μεταλλικές και πάνινες ή μουσαμαδένιες. Οι περισσότερες είναι ολόσωμες με φωτοστέφανο δουλεμένα με το χέρι των αρίστων χρυσοκόων μας και είναι όλες φορητές. Μόνον τρεις τοιχογραφίες υπάρχουν.

Δωρητές εικόνων:

- Στο Καθολικό: Στο Προσκυνητάρι, ο Άγιος Νικόλαος επαργυρωμένη και με σκαλιστά γράμματα: Γεώργιος Κ. Μουτσιούλης, Αγόρω Γ. Μουτσιούλη, Νικόλαος Γ. Μουτσιούλης έτος 1926. Αφιέρωμα Δέσπω Γ. Τζημοράγκα.

- Στο Τέμπλο, πρώτη σειρά, στην Ωραία Πύλη: Ο Μέγας Αρχιερέυς, μεταλλική. Δια συνδρομής Κώτα Ι. Φλιώνη 1908. Μπροστά της δίφυλλη ξύλινη σκαλιστή θυροπούλα με 8 μικρόσωμους ζωγραφιστούς Αγίους.

Πάνω απ' την Ω.Π. υπάρχει η εικόνα του Αγίου Μαντηλιού. Φέρει τ' αποτύπωμα της μορφής του Χριστού, χωρίς δωρητή. Αυτή υπάρχει σ' όλες τις εκκλησίες.

Δεξιά Ω.Π.: Παναγία η Ελεούσα, 1762, είναι η αρχαιότερη εικόνα. Δέησης του δούλου του Θεού Ιακώβ Ιερομόναχου και Αμβροσίου Μοναχού. Μπροστά της δυο μεγάλες φορητές εικόνες της Παναγίας της βρεφοκρατούσας με μεταλλική επένδυση. Ανήκουν στο Μοναστήρι μας και έχουν τα εξής χαραγμένα στοιχεία:

- Η μια με χρονολογία και μήνα του 1797 Μαΐου: Δέησης Μεθοδίου Σαμαρινιώτου. Γέγωνεν εν τι Ναούσι εις τον οίκον Γεωργίου Χρυσωχ(ό)ου.

- Η άλλη του 1862, συνδρομής ιγούμενος- Νικηφόρος δια χιρός Γιοργίου Κοσταντίνο.

- Ο Άγιος Νικόλαος.

- Σύναξις των Αρχαγγέλων.

- Άγιος Γεώργιος.

- Ο Άρχων Μιχαήλ εικονίζεται στη βημοθυροπούλα, σαν ακοίμητος φρουρός του Ιερού, γιατί απαγορεύεται να μπαίνουν λαϊκοί (άντρες και γυναίκες) εξόν από ορισμένους, που έχουν κάποια υπηρεσία ειδική να προσφέρουν στο ναό.

- Η Αγία Τριάς: Είναι μια παλιά επίχρυση εικόνα, χωρίς άλλα στοιχεία.

Δεξιά Τέμπλου:

- Η Παντάνασσα ΜΡ ΘΟΥ σε θρόνο βρεφοκρατούσα. Δέησης της δούλης του Θεού Αγνής Ιωάννου Φλιώνη 1908, Αύγ. 5 υπό Χατζή Αθανασίου Π: Καστοριέως.

- Άγιος Κων/νος και Αγία Ελένη.

- Άγιοι Ανάργυροι (Άγιος Κοσμάς και Άγιος Δαμιανός) Δαπάνη Κων/νου Ν. Οικονόμου, 1938. Ο Άγιος Γεώργιος ο νέος, ο εξ Ιωαννίνων, φουστανελλοφόρος.

Αριστερά Ω.Π.:

- Ο Παντοκράτωρ, 1762, η αρχαιότερη. Δέησης του δούλου του Θεού Ιακώβ Ιερομόναχου και Αμβροσίου Μοναχού.

- Ιωάννης ο Πρόδρομος, 1762, αρχαιότερη, άρα τρεις αγιογραφήθηκαν το έτος 1762.

- Κοίμησις της Θεοτόκου.

- Άγιος Αθανάσιος Αλεξανδρείας.

- Ο Άρχων Γαβριήλ στη βημοθυροπούλα σαν φύλακας κι αυτός, όπως ο Μιχαήλ.
- Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.

Αριστερά τέμπλου:

- Ο Μέγας Αρχιερέυς ΙΣ ΧΡ Δαπάνη Κυρίου Ιωάννου Κώτα Φλιώνη υπό Χατζή Αθανασίου Π: Καστοριέως 1908 Αύγ. 5.
- Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος. Δέησις του δούλου του Θεού Ιωάννου Κώτα Φλιώνη 1908. Αύγ. 5 υπό Χατζή Αθανασίου Παναγιώτου Καστοριέως.

Βη σειρά τέμπλου: Δώδεκα ομοιόμορφες κεφαλές Αγγέλων με ανοιχτά φτερά, αριστουργηματικής ζωγραφικής, επιχρυσωμένες και ακολουθούν συμπλέγματα ταιλούδιων σκαλιστά, επιχρυσωμένα κι αυτά.

Γη σειρά: 28 μικρές εικόνες που παριστάνουν σκηνές απ' την Καινή Διαθήκη (απ' τη Γέννηση ως την Ανάληψη του Χριστού), αφιερώματα Φουρκιωτών με τα ονοματεπώνυμα των δωρητών απ' τ' αριστερά: Γεωργίου Κ. Ζιώγα, Αδελφών Ν. Τέντα, Ιωάννου Ζιώγα, Αλεξίου Μαρανή, Γεωργίου Κ. Κίτση, Γεωργίου Τίτσα, Ανδρέα Παπακώστα, Αριστοτέλους Δ. Κυρατσέκη, Νικολάου Τσιάστα, Θωμά Μακαρίου, Δημητρίου Σ. Μαρανή, Γεωργίου Αθ. Μουτσιούλη, Νικολάου Γ. Ζιώγα, Ανδρέα Δ. Φλιώνη, Σουλτάνας συζ. Γ. Νάκου, Νικολάου Ι. Ρούση, Θωμά Ζιώγα, Κων/νου Δ. Τόνα, Αθανασίου Σαρμανιώτη, Ιωάννου Σαμαρά, Αγής συζ. Ανδ. Παπακώστα, Ζώη Δ. Φλιώνη, Νικολάου Τσιάστα, Αλεξάνδρου Ντόκου, Δημητρίου Σαρμανιώτη, μια με ανώνυμο δωρητή, Κατίνας Μόκα και Νικολάου Τσιάστα. Άγνωστος ο ζωγράφος, η χρονολογία και η αξία τους.

- Πάνω, στη μέση, η εικόνα της Αγίας Τριάδος. Δαπάνη Στέργιου Ν. Παπανίκου, 1938, αξίας 200 δραχμών.
- Πιο πάνω ο Μυστικός Δείπνος, η Σταύρωση του Χριστού, δεξιά του το Άγιον Ποτήριο και Θυματήρι κι αριστερά οι 10 εντολές, σκάλα, σφυρί, τανάλια και πετεινός. Όλα αυτά είναι ξύλινα σκαλιστά.

Στο Ιερό:

- Ο Σταυρωμένος Χριστός. Αφιέρωμα Αθανασίου Β. Δημαρέλη το 1976, αξίας 6 χιλ. δρχ. Η ακοίμητη λυχνία (καντήλα).
- Δεξιά του η Θεοτόκος, Γεωργίου Ν. Γιώτα, αγιογραφημένη το 1978, 2 χιλ. δρχ. Αριστερά του ο Ιωάννης ο Πρόδρομος, Δημητρίου Ν. Δημάκη, 1978, 2000 δρχ. Αγιογράφος ο Θ. Χρήστου.
- Δεξιά κι αριστερά τους τα 3 εξαπτέρυγα.
- Αριστερά η Πρόθεση και το χωνευτήρι: υπάρχουν σ' όλες τις εκκλησίες.

Στο Καθολικό: Το Δεσποτικό (Ο Δεσποτικός θρόνος): Εδώ είναι ζωγραφισμένος ο Μέγας Αρχιερέυς καθιστός. Η ζωγραφική και η ξυλογλυπτική τέχνη του είναι άριστη. Δεξιά κι αριστερά είναι δυο ξυλόγλυπτα λιοντάρια σαν φύλακες.

Ο Άμβωνας: Σαν εξώστης, είναι κι αυτός καλλιτεχνικότατος. Πάνω του είναι κεντημένο ξύλινο σκαλιστό περιστέρι, για ν' ακουμπούν το Ευαγγέλιο και να κηρύττει ο ιεροκήρυκας το Θείο λόγο.

- Κάτω, ο Άγιος Αλέξιος ο Άνθρωπος του Θεού, χωρίς άλλα στοιχεία. Απέναντί του, στη συνέχεια βλέπουμε:

40. Ένας απ' τους ευεργέτες των Τζημοραγκαίων. ο Γεώργιος Ν. Τζημοράγκας (1840-1918).

- Η Ανάστασις του Χριστού. Αφιέρωμα Δημητρίου Γ. Μαρανή. Ζωγράφος είναι ο Νικόλαος - Ιωάν. Παπακώστας απ' τους Χιονάδες, αιογραφία του 1908, Αύγ. 9.
- Ο Άγιος Δημήτριος. Αφιέρωμα Δημητρίου Στέργιου Μαρανή, 1908.

Στη δυτική πλευρά του Καθολικού, 1η σειρά, απ' αριστερά: Αναμνηστική κτιτορική πλάκα: Εκτίσθη εν έτει 1906. Δαπάνη Αδελφών Τζημοράγκα Ιωάννου, Στεργίου και Γεωργίου αρχιερατεύοντος Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδωνα. Δωρηταί: Οικογένεια Νικολάου Φλιώνη.

- Ο Επιτάφιος χρυσοκέντητος σε βιτρίνα. Αφιέρωμα Νικολάου Κ. Τζιάλα 1913, γύρω με ελληνικά γράμματα: «Ο ευσχήμων Ιωσήφ...»

Τρεις τοιχογραφίες με χρονολογίες του 1938:

- Ο Άγιος Γεώργιος και ο Άγιος Δημήτριος. Δαπάνη Χρήστου Απ. Δημάκη.
- Απόστολος Θωμάς, Άγιος Λεωνίδας. Εις μνήμην Λεωνίδα Απ. Δημάκη.
- Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Δαπάνη Ευαγγέλου Ν. Τσίκου.

2η σειρά, απ' αριστερά (πάνω απ' το παγκάρι): 24 διάφορες εικόνες που παριστάνουν, άλλες την Παναγία, άλλες το Χριστό και άλλες Αγίους, με δαπάνες των Φουρκιωτών το έτος 1938: Αθανασίου Πάπαρη, Δέσπως Κ. Ταμπούρη, Αθηνάς Ν. Μόκα, Αλκιβιάδου Α. Τόνα, Ιωάννου Κ. Τσιάστα, Γεωργίου Δ. Κούση και συζ. αυτού Ευαγγελής, Θεμ. Π. Ν. Οικονόμου, Δέσπως Κ. Τέντα, Θεοδώρου Ε. Τσιάστα, Γεωργίου Δ. Μπομπότη, Γεωργίου Ν. Τσιάστα και Χάιδως Γ. Τσιάστα, Χρήστου Γ. Εξάρχου, Γεωργίου Δ. Κούση και Κων/νου Ι. Ζιώζη, Ιωάννου Κ. Τόντη, Γεωργίου Ν. Τσιάστα και Χάιδως Γ. Τσιάστα, Ανδρέου Οικονόμου και συζ. Αγνής, Νικολάου Τόνα και συζ. Γλυκερίας, Νικολάου Φλώρου και συζ. Δέσπως, Αδελφών Ιωάννου και Δημοσθένους Φλώρου, Κων/νου Ι. Ζιώζη, Νικολάου Ι. Φλώρου, Δέσπως και Ασπασίας Φλώρου, Αγνής Ι. Σουφλήρη και Αικατερίνης Ι. Σταγκίκα. Η

τότε αξία τους, 100 δραχμές η κάθε μια, εκτός απ' τις διπλές, 200 δρχ. και του Γ. Κούση και Κ. Ζιώξη 1500 δρχ. που είναι μεγαλύτερη απ' όλες (Κοίμηση της Θεοτόκου).

Όλες αυτές οι εικόνες (πάνω απ' το παγκάρι), είναι έργα των αγιογράφων: Μιλτιάδη Νικολίτς Σέρβου, μονόχειρου, που ζωγράφιζε με τ' αριστερό χέρι και Χαρίλαου Ν. Μόκα Φουρκιώτη. Η εργασία τους όμως δεν είναι άμογη, όπως των Χιονιαδιτών και Καστοριανών ζωγράφων και αγιογράφων.

3η σειρά στη μέση:

- Η Σταύρωση του Σωτήρος, χωρίς άλλα στοιχεία.

Στην οροφή:

- Παντοκράτωρ και η Πλατυτέρα των ουρανών.
- Η Αγία Τριάς. Δαπάνη Πρωτοχρονιάτικης Ομάδος 1935, αξίας 1500 δραχμών. Τα ονοματεπώνυμά τους αναφέρονται στο κεφάλαιο που κάνουμε λόγο για την Πρωτοχρονιά.
- Ο Οφθαλμός του Κυρίου.

Στη Βόρεια πλευρά:

- Ο Άρχων Μιχαήλ, μεγάλη κορνιζομένη: Επιτροπεύοντος Κώτα Σταγκίκα. Έργον Θωμά Μαρινά εκ Χιονιάδων, 1929, αξίας 1000 δραχμών.
- Ο Άγιος Γεώργιος φουστανελλοφόρος εξ Ιωαννίνων. Δαπάνη Κων/νου Κιουπκιολή, Νομάρχη Ιωαννίνων το 1975, αξίας 3 χιλ.δρχ.
- Επιτάφιος, παλιός χρυσοκέντητος, ρωσικής προέλευσης, όπου αναγράφεται: Συνδρομητών: Αυτάδελφοι Αθανάσιος και Στέργιος Ιω. Καραμπέρη 1888, γύρω δε ρωσικά γράμματα. Το επίθετο αυτό είναι παρατσούκλι των οικογενειών αδελφών Ιωάννου ή Νάκα και Στεργίου Τζημοράγκα, που αναφέραμε.

Στη νότια πλευρά: Ο Άγιος Σπυρίδων ο θαυματουργός μεγάλη εικόνα κορνιζομένη. Δαπάνη Αδελφών Νικολάου και Κων/νου Δημητρίου Εξάρχου, 1938, αξίας 1000 δρχ., έργον Θωμά Χρήσου εκ Χιονιάδων.

Βόρεια και νότια υπάρχουν κι άλλες μικρές εικόνες, αλλά χωρίς ονόματα δωρητών.

Πάνω απ' την Κυρία είσοδο, ο Άγιος Νικόλαος. Αφιέρωμα υιών Ζήση Παπακώστα και συζύγων αυτών 1963, αξίας 1500 δρχ. Αγιογράφος ο Θ. Χρήστου. Υπάρχει και μαρμάρινη επιγραφή που γράφει: «Η πλατεία αυτή διεμορφώθη δαπάνη του Νικολάου Γ. Μαρανή, Αύγ. 1974».

Πλάι στο Προσκυνητάρι του Αγίου Νικολάου, η εικόνα του Μεγάλου Βασιλείου. Δαπάνη: Συγγενείς και φίλοι εις μνήμην του Βασιλείου Αθ. Δημαρέλη, 1983, αξίας 10 χιλ. δρχ. Αγιογράφος ο Θ. Χρήστου.

Γυναικωνίτης: Ως το 1938 χωρίζονταν απ' το Καθολικό και στα 2 πατώματα με ξύλινα καφάσια (λεπτά και στενά σανίδια, τσίτες, καρφωμένα χιαστί) για να μη βλέπουν οι άντρες τις γυναίκες, για λόγους τιμής, κι επικοινωνούσε με τον κυρίως ναό με πόρτα. Με απόφαση όμως όλων των τότε Φουρκιωτών δασκάλων και του παπά, τις αφαιρέσαμε. Είναι δίπατος. Στον κάτω εκκλησιάζονται οι γυναίκες και στον επάνω (υπερώο) οι νιόπαντρες και τα κορίτσια. Επικοινωνούν με ξύλινες σκάλες δεξιά κι

αριστερά, που έχουν από 15 σκαλοπάτια η καθεμιά. Στον κάτω σε μια άκρη βρίσκεται το βαπτιστήρι με την κολυμπήθρα του και το χωνευτήρι (υπόγεια δεξαμενή) όπου χύνονται τα νερά του βαπτίσματος. Εδώ υπάρχουν οι εικόνες:

- Η Θεοτόκος βρεφοκρατούσα του 1684. Είναι η αρχαιότερη εικόνα απ' όλες και επισκευάστηκε δαπάνη Ανδρέου Τόνα και συζύγου του Όλγας το 1937.
- Άγιος Θεόδωρος ο Τηρών 1872.
- Άγιος Σπυρίδων. Εκ του πρωτοτύπου Β. Βακατσιάμπη 1883. Είναι όμοια με το σκηνωμά του, που υπάρχει στην ομώνυμη εκκλησία της Κέρκυρας.
- Σύναξις Αποστόλων. Δαπάνη του κυρίου Ιωάννου Αποστόλου, 1890, Χ.Μ.Α.Σ.
- Άγιος Κων/νος και Αγία Ελένη. Αφιέρωμα Αικατερίνης Ιωάν. Σταγκίκα 1950.
- Άγιος Νικόλαος, Άγιος Κων/νος και Αγία Ελένη και ο Προφήτης Ηλίας. Αφιέρωμα Αικατερίνης Ι. Σταγκίκα 1950.
- Οι Άγιοι Τρεις Ιεράρχες: Βασίλειος, Χρυσόστομος, Γρηγόριος. Δωρεά Μαρίας Αδ. Σταγκίκα 1959.
- Άγιος Νικόλαος με μεταλλική επένδυση. Αφιέρωμα Ανδρονίκης Ε. Βάγκα, 1964, 300 δρχ.
- Άγιος Χαράλαμπος, αχρονολόγητη, Αδάμου Αναγνώστη Ταμπούρη.
- Τέσσερις μεγάλες φορητές, πολύ παλιές, φθαρμένες και αχρονολόγητες χωρίς δωρητές• οι τρεις απ' αυτές: Ο ΩΝ, η Σύναξις των Αρχαγγέλων και ο Σωτήρ. Ο Άγιος Νικόλαος, δωρεά Κώτα Τσιάστα.

Οι Αγιογράφοι παραμένουν άγνωστοι σ' εμάς. Θα ήταν καλόγεροι, γι' αυτό αγιογράφησαν χωρίς να παραθέσουν τα ονοματεπώνυμά τους.

- Ιωάννης ο Πρόδρομος και η Παναγία δεξιοκρατούσα, παλιές.
- Άγιος Αχιλλεύς, χωρίς άλλα στοιχεία.
- Η Θεοτόκος βρεφοκρατούσα, δωρητής Αθανάσιος Β. Δημαρέλης.
- Θεοτόκος δεξιοκρατούσα. Αφιέρωμα Άννας Π. Χατζέλη, το γένος Ελένης Γ. Τζημοράγκα.

Σημ.: Όλες οι εικόνες, όλων των εκκλησιών είναι με λάδι άριστης ποιότητας (ελαιόχρωμα), γι' αυτό λέγονται και ελαιογραφίες.

Δωρητές άλλων ειδών:

- Τ' αδέρφια Κων/νος και Νικόλαος Γαλιαίος. Μετανάστευσαν το 1840, περίπου, στην Αίγυπτο και μετά στη Βλαχία (Ρουμανία), πλούτισαν και πλήρωναν τους μισθούς των παπάδων επί τουρκοκρατίας.
- Πάνω σε μια καμπάνα γράφει: Επιμέλεια Ιωάννου Κουσβάγκα και Ιωάννου Τασούλα, 1863 και έχει και το σήμα: Σ.Δ.
- Στη γάλκινη μεγάλη κολυμβήθρα διαβάζουμε: Δαπάνη Νικολάου Γιαννούλης εις Άγιον Νικόλαον, εις χωρίον Φούρκα Μαΐου 15, 1901.
- Τ' αδέρφια Τζημοράγκα, Ιωάννης ή Νάκας και Στέργιος ταξίδεψαν στη Ρουμανία, ευπόρησαν και το 1906 διέθεσαν σημαντικό χρηματικό ποσό για την ανακαίνιση της κεντρικής εκκλησίας με την επίβλεψη του αδελφού τους Γεωργίου «αρχιερατεύοντος του Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδωνος». Στην

εξωτερική αριστερή κολώνα του καμπαναριού, σε μαρμάρινη, εντοιχισμένη πλάκα διαστάσεων 70X30 πόντων αναγράφεται: «Ο ιερός ναός εκτίσθη εν έτει 1906, δαπάναις των αδελφών Ιωάννου και Στεργίου Τζημοράγκα, τη συνδρομή και του αδελφού των Γεωργίου, υπό του τέκτονος Στεργίου Κεχαγιά».

Και στην εξωτερική βορειοανατολική γωνιά: 1906 Σ.Δ. Κεχαγιάς. Ο πρωτομάστορας αυτός ήταν απ' την Καστάνιανη Κόνιτσας. Επίσης πάνω απ' την αριστερή βημοθυροπούλα υπάρχει η εξής σκαλιστή επιγραφή: «Δαπάνη της ιεράς εκκλησίας ταύτης των αδελφών: Ιωάννην Στέργιον και Γεώργιον, έστω εις μνήμην αυτών».

- Ο Δημήτριος Ν. Τσιάστας το 1910 αφιέρωσε μεγάλο κρυσταλλένιο πολυέλαιο.
- Ο Δημήτριος Γ. Σαρμανιώτης το 1920 δώρισε ωρολόγι του τοίχου, άγνωστη η αξία του, και το 1970 σιδερένια μονόφυλλη πόρτα, αξίας 1700 δραχμών.
- Ο Θεμιστοκλής Π.Ν. Οικονόμου το 1930 για την ανανέωση όλων των παραθύρων, 3 χιλ. δρχ.
- Η Αναστασία συζ. Δ. Γάρου - Ζιώζη το 1938 για τον ελαιοχρωματισμό των 4 κολώνων, 500 δρχ.
- Ο Ιωάννης Καρατζίος το 1955 μπρούντζινο πολυέλαιο αξίας 300 δρχ. και κολυμβήθρα μεταλλική για την τέλεση του αγιασμού την ημέρα των Φώτων.
- Ο Παντελής Κ. Χαραχούζης δωρίζει το 1960 πολυέλαιο μπρούντζινο, 300 δρχ.
- Ο Γεώργιος Ν. Εξάρχου το 1963 ωρολόγι τοίχου, 200 δρχ.
- Η οικογένεια Γεωργίου Ν. Μουτσιούλη το 1963 μπρούντζινο μανουάλι.
- Στη δεξιά κολώνα του καμπαναριού, υπάρχει μαρμάρινη επιγραφή: «Δωρητής ωρολογίου Αχιλλεύς Ν. Τέντας, εις μνήμην της μητρός και όλης της οικογενείας Τέντα. Εγεννήθη εν Φούρκα το 1893». Η τοποθέτηση του ωρολογίου έγινε το 1966 και η τότε αξία του ήταν 35 χιλ. δρχ.
- Η Κούλα Καραγιάννη - Αντωνιάδη το 1967 μπρούντζινο πολυέλαιο 300 δρχ.
- Ο Δημήτριος Ι. Σιδέρης το 1969 σιδερένια μονόφυλλη πόρτα, τραπεζομάντηλο Αγίας Τράπεζας και καντήλι, αξίας 2.500 δραχ.
- Ο Βασίλειος Αλ. Ντόκος το 1969 καμπάνα 15 χιλ. δρχ. και το 1973 προσφέρει για ηλεκτρική εγκατάσταση 7 χιλ. δρχ.
- Η Άννα συζ. Γεωργίου Χ. Εξάρχου το 1971 επίχρυσο ρολογάκι λαιμού.
- Η Όλγα Θ. Σδούκου το 1971 αφιερώνει: α) μεγάλο φωτεινό σταυρό πάνω απ' την Ωραία Πύλη, 3 χιλ. δρχ. β) δίσκο μεγάλο με βάση για τ' αντίδωρο, 500 δρχ. γ) επίσημη στολή παπά, με άλλες ανώνυμες κυρίες, αξίας 5 χιλ. δρχ.
- Ο Κων/νος Ν. Οικονόμου το 1971 για στρώσιμο πατώματος του Ιερού με τσιμέντο, 3 χιλ. δρχ.
- Ο Κων/νος Ν. Ντίτσιας το 1972, 220 κιλά πλαστικό χρώμα για ελαιοχρωματισμό όλων των εκκλησιών, 5.500 δρχ.
- Ο Ιωάννης Ν. Φλώρος το 1972, για εργατικά ελαιοχρωματισμού Καθολικού, 6 χιλ. δρχ.

- Ο Δημήτριος Γ. Σιώμος το 1972 αφιερώνει Ιερόν Ευαγγέλιον, αξίας 1700 δρχ
- Ο Κων/νος Κοντονίκας το 1973 για εργατικά ελαιοχρωματισμού Γυναικωνίτη, 6 χιλ. δρχ.
- Ο Γεώργιος Χ. Εξάρχου το 1974, δυο απλίες στην Ωραία Πύλη.
- Ο Γεώργιος και Νικόλαος Α. Νασίκας το 1975 πολυέλαιο κρυσταλλένιο, 5.700 δρχ.
- Η Αθηνά, σύζ. Αλ. Καμπαλώνη, το 1975 δωρίζει αναλόγιο σκαλιστό για την τοποθέτηση του Ιερού Ευαγγελίου τη Μ. Εβδομάδα 2 χιλ. δρχ.
- Η Ευαγγελή χήρα Γ. Κούση, το 1975 για τις ανάγκες της εκκλησίας 3 χιλ. δρχ.
- Η Ελένη σύζ. Δ. Μπριάκου, το 1975, 2 καντήλια αξίας 2 χιλ. δρχ.
- Η Ανδρονίκη Σιώμου - Ζωηρού το 1975 καλύμματα βελουδένια για τ' Άγιον Ποτήριο και δίσκο και επιμάνικα παπά 3χιλ. δρχ. και το 1980 για τις ανάγκες της εκκλησίας 1000 δρχ.
- Ο Γεώργιος Κ. Καραγιάννης, το 1976 ρολόγι τοίχου, 6 χιλ. δρχ.
- Ο Θωμάς και η σύζ. του Ευγενία Σταγκίκα το 1976 ηλεκτρική μεγαφωνική συσκευή και για την εγκατάστασή της 500 δολλάρια (14 χιλ. δρχ.)
- Ο Ιωάννης Τσακιρίδης (Σαλονικιός) το 1977 χαλί, 5 χιλ. δρχ.
- Η οικογένεια Σωτηρίου Κίτση, το 1977 πεντάφωτη καντήλα στο Γυναικωνίτη, 2.600 δρχ. και το 1982 μανουάλι μπρούντζινο 7 χιλ. δρχ.
- Η οικογένεια Ευθυμίου Γιώτα το 1977 κηροπήγιο, 400 δρχ.
- Το Εκκλησιαστικό Ταμείο το 1977 για τα κάγκελα της αυλής 6.500 δρχ., για 10 καρέκλες φορμάικα 2.500 δρχ. και για σόμπα πετρελαίου 8 χιλ. δρχ. Το 1980 για μουσαμά πατάματος Γυναικωνίτη 12 χιλ. δρχ., για 4 μεγάλα μανουάλια μπρούντζινα και 7 ταψιά για κεριά 42.500 δρχ. Το 1982 για μια μεταλλική πόρτα στην Κυρία είσοδο 10 χιλ. δρχ. Το 1983 για τη διευθέτηση του λιμνάζοντος νερού της αυλής 32 χιλ. δρχ. Το 1984 για εγκατάσταση νερού στο ιερό 15 χιλ. δρχ.
- Η Αθηνά σύζ. Άλκη Μόκα, το 1978 προσφέρει ωρολόγι τοίχου, αξίας 2 χιλ. δρχ.
- Ο Ευθύμιος Δ. Τζημοράγκας, το 1979, Ιερόν Ευαγγέλιον με μεταλλική επένδυση, 5 χιλ. δρχ.
- Ο Κων/νος Ζ. Παπακώστας, 4 καντήλια, 1000 δρχ.
- Ο Γεώργιος Δ. Τόντης, το 1981, μπρούντζινο πολυέλαιο, 90 χιλ. δρχ.
- Ο Θεόδωρος Κ. Τόντης το 1981, έστειλε στον ιερέα Παπασπύρο Γιαντσούλη 1000 δολλάρια για την επισκευή των εκκλησιών.
- Η Ανδρονίκη Μουτσιούλη - Φλώρου το 1981, μανουάλι μπρούντζινο, 4 χιλ. δρχ.
- Από ένα μανουάλι μπρούντζινο, άγνωστης αξίας, προσφέρουν: η Μαρία και ο Γρηγόριος Σταγκίκας το 1958, η οικογένεια Γεωργίου Οικονόμου το 1965, ο Βασίλειος και Ευγενία Κατσίκου το 1967 και η οικογένεια Σεραφείμ Φράγκου, το 1970.
- Η οικογένεια Δημητρίου Παντούλα (γαμπρός φουρκιώτικος), το 1982 διάδρομο 7 χιλ. δρχ.

- Η Ευδοκία συζ. Κ. Μαρανή το 1982, μανουάλι μπρούντζινο, 7 χιλ. δρχ.
- Ο Γεώργιος Δ. Ζιώγας μανουάλι μπρούντζινο, το 1982, 5 χιλ. δρχ.
- Ο Νικόλαος Κ. Παπαγεωργίου, 2 χιλ. δρχ. το 1983.
- Η Όλγα Θ. Σδούκου και Ανδρονίκη Σιώμου - Ζωηρού, το 1983, μανουάλι μπρούντζινο, δοχείο για τα καμένα κεριά και μια σκάλα μεταλλική αξίας 21 χιλ. δρχ. Το δε 1984 αρτοφόριο και 12φωτο κηροπήγιο, 35 χιλ. δρχ.
- Η Αγόρω χήρα Β. Παπαγεωργίου, το 1984, για τις ανάγκες των εκκλησιών, 100 δολ. (10 χιλ. δρχ.)
- Ο Ευθύμιος Δ. Τζημοράγκας, το 1984, μια καντήλα 7 χιλ. δρχ.
- Η Σοφία Μπαλωμένου - Φλιώνη, το 1985, για τις εκκλησίες 5 χιλ. δρχ.
- Οι Κερασοβίτες: Παντελής Τσούμπανος, Βασίλειος Κωτούλας και Νικόλαος Βαδάσης, το 1985, διέθεσαν ξυλεία για τον Γυναικωνίτη, αξίας 25 χιλ. δρχ.
- Ο Γεώργιος Χ. Εξάρχου το 1986, δωρίζει έναν Απόστολο, βιβλίο εκκλησιαστικό.
- Η Ανδρονίκη Ζωηρού - Σιώμου και η Όλγα Θ. Σδούκου το 1986 καλύμματα για την Αγία Τράπεζα κτλ., 20 χιλ. δρχ.

Άλλα είδη αγρονολόγητα και με άγνωστη την αξία τους: Αθηνά Ι. Μαρανή επίχρυσο θυμιατήρι, Αγνή Ν. Ζιώζη ραντιστήρι λεβάντας, Αικατερίνη Χ. Δημαρέλη ασημένια καντήλα, Νικόλαος Δ. Εξάρχου καντήλα, Αριστοτέλης Κ. Παπαϊωάννου ξύλινο μανουάλι, Δημήτριος Μπριάκος (γαμπρός φουρκιώτικος) 2 μεγάλα μεταλλικά μανουάλια.

• Οι εξής ξενιτεμένοι μας στην Αμερική: Χάιδω Σιάκα μια λαβίδα, Αρετή Δ. Σιάκα ένα δοχείο αγιασμού, Δέσπω Γ. Καραγιάννη ποτήρι, δίσκο, αστερίσκο, λόγχη, λαβίδα, Αναστασία Α. Φασέκη 6 μπρούντζινα κηροπήγια και 3 παιδικές εκκλησιαστικές στολές, Αθηνά Δ. Κουσαίτη - Παπαϊωάννου βελουδένια κουρτίνα Ωραιάς Πύλης και στολή παπά, Ευαγγελή Γ. Ζιώζη λαβίδα και 4 καντήλια, Γεώργιος Φασέκης και Αθανάσιος Κουσαίτης (γαμπρός φουρκιώτικος) από ένα κάλυμμα Αγίας Τράπεζας, Σωτήριος Γιακουντής (γαμπρός φουρκιώτικος) 3 παιδικές στολές, για παπαδάκια. Υπάρχουν επίσης και τα εξής αγρονολόγητα και χωρίς δωρητές και αξία: Τρία αρτοφόρια, μυροδοχείο, ψαλίδι, 2 στεφάνια επίχρυσα, 4 δίσκοι για 5 άρτους, 2 δοχεία αγιασμού (1 πέτρινο και 1 χωματένιο), 6 εξαπτέρυγα, 2 μεγάλα πέτρινα μανουάλια, μικρή κολυμβήθρα, κουρτίνα παλιά επίχρυση της Ω.Π., 2 πλήρη παλιά ιερά άμφια, 3 παλιά πλήρη καλύμματα Αγίου Ποτηρίου και δίσκου, 3 παλιά καλύμματα Α.Τ., 24 καντήλια ασημένια και μεταλλικά, 2 τραπέζια, πολυθρόνες, ντουλάπι ξύλινο, μαπούλο, κουβούκλιο για τον Επιτάφιο και πολλά παλιά πολύτιμα Ευαγγέλια και άλλα εκκλησιαστικά βιβλία απ' τη Βενετία και άλλα καινούργια βιβλία.

Στον Κυρίως ναό:

- Δυο αναλόγια ξύλινα για τους ψάλτες και στασιδία.
- Πίσω απ' τα στασιδία των ψαλτών υπάρχουν από ένα φανάρι (φανός) με χρωματιστά τζάμια.
- Κάτω απ' τον άμβωνα ένα λάβαρο μουσαμαδένιο, που παριστάνει στη μια

πλευρά την Παναγία βρεφοκρατούσα και στην άλλη τη βάφτιση του Χριστού· γύρω γύρω φέρει χρυσά κρόσια. Οι δωρητές τους παραμένουν άγνωστοι.

Το παλιό καμπαναριό (κωδωνοστάσιο): Χτίστηκε ταυτόχρονα, νότια της εκκλησίας όπου είναι σήμερα η φουντωτή λεύκα. Είχε ύψος 10 μ. πετρόχτιστο με πελεκητές πέτρες και τρεις καμάρες (θόλους) και στο πίσω μέρος του πέτρινη βρύση. Και τα δυο σώζονταν ως το 1924, που γκρεμίστηκαν. Ήταν κι αυτά στολίδια του χωριού.

Το νέο καμπαναριό χτίστηκε το 1925 μπροστά στην είσοδο της εκκλησίας με ένα θόλο και το σημερινό στην ίδια θέση το 1960 με πελεκητή γρανιτόπετρα, με δυο θόλους και είναι ωραιότατο.

Χαγιάτι (στενόμακρο υπόστεγο, μεγάλο και ψηλό αντί για νάρθηκα): Ήταν χτισμένο νοτιοδυτικά του ναού, στη θέση του παλιού σχολείου, για συγκέντρωση των κατοίκων σε ώρες κακοκαιρίας, τις γιορτές, για χορούς, γάμους και για παιχνίδια των παιδιών. Σώζονταν ως το 1932. Εσωτερικά γύρω γύρω είχε πέτρινα πεζούλια (καθίσματα).

Κτήματα βακούφικα (εκκλησιαστικά): 1) Το χάνι. Χτίστηκε επί τουρκοκρατίας με έξοδα της κοινότητας και προσωπική εργασία των κατοίκων, στο δυτικό μέρος της κάτω κεντρικής πλατείας. Ήταν δίπατο. Είχε δυο υπόγεια και δυο υπνοδωμάτια. Το ισόγειο νοικιάζονταν για μπακάλικο, κρεοπωλείο και καφενοταβέρνα, στον Αλέξιο Ντόκο.

Νοτιοδυτικά του υπήρχε μεγάλος στάβλος ως το 1900. Από κει και ύστερα χρησιμοποιούνταν ο στάβλος του κοινοτικού καταστήματος. Τώρα έγιναν όλα πλατεία.

Στο χάνι φιλοξενούνταν και οι πλανόδιοι βαενάδες, μπαλωματήδες παπουτσιών και οι πωλητές λαδιού, από χωριά των Φιλιππών: Πλαίσιο κ.ά.

Επίσης και πωλητές αλευριού και κρασιού από χωριά των Γρεβενών: Παλιοχώρι (Σταυρός), Ζάλοβο (Τρίκωμο) και Κοσμάτι όπως ο Θανάσης Τσακνάκης και άλλοι περαστικοί. Οι γανωτήδες: Γεώργιος και Σωτήριος Μπίλης αδέρφια, απ' το Μπαμπούρι Φιλιππών νοίκιαζαν μαγειρεία και παλιές αχυρώνες.

Το κοινοτικό κατάστημα, χτίστηκε αργότερα στο βόρειο μέρος της κεντρικής πλατείας, δίπατο κι αυτό. Στο πρώτο πάτωμα ανατολικά είχε μικρό μαγαζί, που νοικιάζονταν για τσαγκάρικο και δυτικά αποθηκούλα. Βόρεια είχε μεγάλο στάβλο, που χωρούσε 20 περίπου, φορτηγά ζώα. Στο δεύτερο πάτωμα 4 δωμάτια, ένα για κοινοτικό γραφείο δυτικά και τ' άλλα για το θερινό φυλάκιο χωροφυλακής.

2) Χωράφια και λιβάδια. Όλα είναι αφιερώματα, δωρεές φιλοθρήσκων Φουρκιωτών. Πολλά μάλιστα φέρουν και το επίθετό τους. Βρίσκονται δε στις θέσεις: Αϊθανάσης 2 τεμάχια• παλιότερα στο ένα αριστερά υπήρχε μεγάλος στάβλος, που χωρούσε 500 ζώα φορτηγά και δεξιά μεγάλη αχυρώνα, σώζονται ερείπια. Μάρθα 1 τεμάχιο, Ντιβιτάρη 1, Βακούφικη καλύβα (καραγάτσια) 1, Γαλάνη 3 (1 στο χωριό, 1 στο Μπούκουρη και 1 στο Μάβροβο), Μικρό λιβάδι Χατζή 1, Πίσω απ' τη βρύση Σκαπέρδα 1, κάτω απ' το Παλιοχώρι 2 κομματσιούλια (κομματάκια). Φιλιάδες, δωρητές τ'

αδέλφια Φιλιάδες 1 τεμάχιο, Ντάσιο, οι αδελφοί Ντασιαίοι 1, Πέτρα μικρή, Αικατερίνη Ι. Σταγκίκα 1, Μπάλτα, Αικατερίνη Ι. Σταγκίκα 1, Σιούγη, Ευαγγελή Δ. Ρούση 1.

3) Μύλο, στη θέση Ουρτζίκα Ξάνθας.

Διοίκηση εκκλησίας: Παλιότερα υπάγονταν στην Ιερά Μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης με έδρα την Κόνιτσα. Κάποτε όμως ονομάζονταν και Ι.Μ. Κονίτσης, Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής, Κουρέντων και Χειμάρας. Η εκκλησία είναι αφιερωμένη στη μνήμη του Αγίου Νικολάου που γιορτάζεται στις 6 Δεκεμβρίου και είναι η κεντρική ενοριακή εκκλησία του χωριού μας.

Διοικούσαν από τριμελή εκκλησιαστική επιτροπή, που την αποτελούσαν, ο παπάς ως πρόεδρος και μέλη δυο κάτοικοι. Εκλέγονταν δια βοής σε γενική συνέλευση όλων των κατοίκων ή διορίζονταν απ' τον Δεσπότη, ύστερα από πρόταση του παπά, όπως και τώρα, αλλά εκλέγονταν απ' τα πιο τίμια και ευπόληπτα πρόσωπα του χωριού. Η θητεία τους ήταν διετής. Στο τέλος της θητείας τους λογοδοτούσαν. Έδιναν λόγο δουλειάς, εσόδων και εξόδων.

Καθήκοντά της: Η περιφορά δίσκου, η διαχείριση εκκλησιαστικής περιουσίας και ο εξωραϊσμός του ναού. Ως το 1914 πλήρωναν και τους δασκάλους απ' την υποχρεωτική εισφορά των κατοίκων και τα εκκλησιαστικά εισοδήματα.

Έσοδα (πόροι): Απ' την περιφορά 4 δίσκων στην εκκλησία (εκτός απ' την εισφορά του Μοναστηριού μας). 1 δίσκος για το λάδι της εκκλησίας, 1 για τα σχολεία, 1 για τους παπάδες και 1 για τον καντηλιανάφτη. Άλλα έσοδα: απ' το πούλημα των κεριών και των λαμπάδων, από βαφτίσια, γάμους και κηδείες. Τώρα, 1 δίσκο για το λάδι και κεριά της εκκλησίας, 1 για τους ξενιτεμένους, που γυρίζουν απ' την ξενιτιά και τους γιορτάζοντες.

Άλλα έσοδα ήταν από ενοίκια του χανιού, μαγαζιών, χωραφιών, λιβαδιών και μύλου, που αναφέραμε και από προαιρετικές εισφορές των κατοίκων και προσκυνητών.

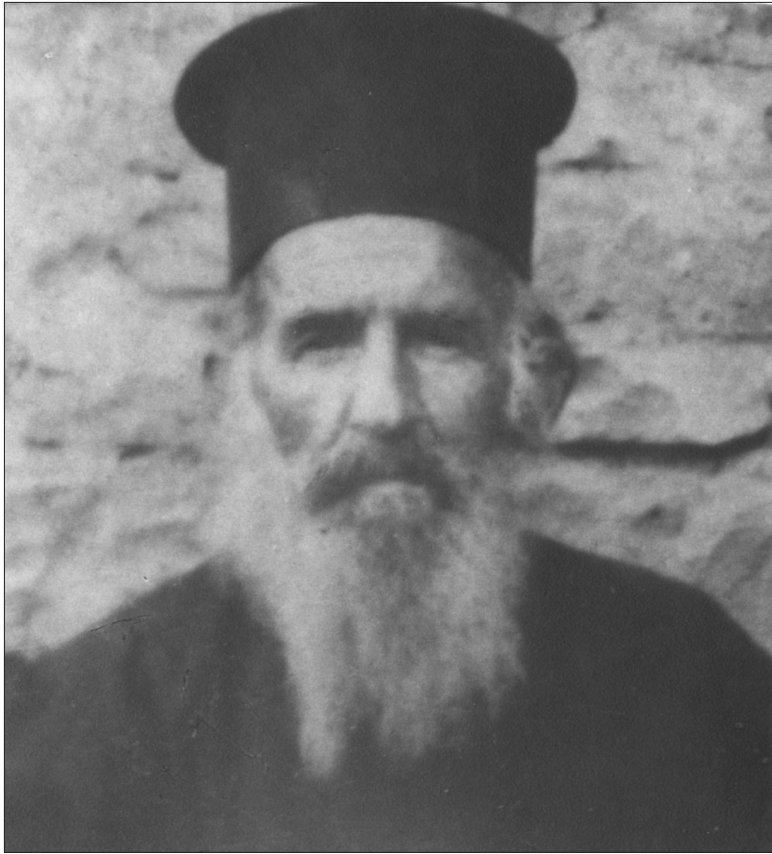
Σήμερα όμως τ' άλλα έσοδα προέρχονται μόνον απ' τα ενοίκια των λιβαδιών, γιατί δεν υπάρχουν χωράφια και από προαιρετικές εισφορές των κατοίκων και προσκυνητών.

Παπάδες: Χειροτονούνταν συνήθως απ' τις πιο εύπορες οικογένειες, γιατί γνώριζαν περισσότερα γράμματα, κι' αυτό το θεωρούσαν μεγάλη τους τιμή και τόχαν για καμάρι τους οι εύποροι. Τώρα όμως χειροτονούνται και φτωχοί. Επειδή όμως η ενορία ήταν μικρή, ασχολούνταν παράλληλα και με τη γεωργία και λίγη κτηνοτροφία.

Ως το 1946 τους πλήρωναν οι κάτοικοι του χωριού. Κάθε στεφάνι (αντρώγυνο) πλήρωνε 20-50 δραχμές το χρόνο και οι πιο εύποροι περισσότερο. Απ' το 1946 και ύστερα, την πληρωμή τους ανέλαβε το Δημόσιο, απ' το Ταμείο Ασφάλισης Κληρικών Ελλάδος (Τ.Α.Κ.Ε.) και το 1964 έγιναν δημόσιοι υπάλληλοι.

Κατά την ταπεινή μου γνώμη, όλοι οι παρακάτω ιερείς του χωριού μας ιερούργησαν με βάση τη χριστιανική ζωή και δίδαξαν στο ποίμνιό τους τη λατρεία προς τον αληθινό Θεό, την αγάπη προς την Πατρίδα και προς τον

41. Παπαστέργιος Οικονόμου

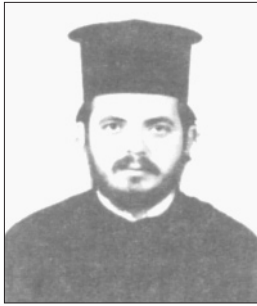
Παπαγιάννης Τζημοράγκας.

Παπασπύρος Γιαντσούλης.

Παπανικόλαος Μούσιος

Παπαφώτης Τσάμης, ιεροδάσκαλος

Θωμάς Χρήστου, αιογράφος

πλησίον, την αγαθοεργία, την ελεημοσύνη, την ταπεινοφροσύνη, τη δικαιοσύνη και την αγάπη προς την εργασία. Φρονώ ότι εργάστηκαν άοκνα σαν Λειτουργοί του Υψίστου.

Τολμώ να πω ότι εργάστηκαν ευσυνείδητα και υπήρξαν οι πρωτοπόροι στους Εθνικούς αγώνες.

Διπλή υπήρξε η προσφορά τους στη Θρησκεία και στην Πατρίδα.

Πριν του 1860 ιεράτευσαν 4 παπάδες. Πρωτόπαπας Ντιβιτάρης, Παπακιάφας, Παπακώστας και Παπακύρλας (Παπακύριλλος) Κώτας, ένας σε κάθε ενορία, όσες ήταν και οι συνοικίες: Μπουζιά, Γκέλκινα, Σαράι και Τσιούμα.

Μετά το 1860, διακόνησαν οι παρακάτω ιερείς χρονολογικά:

1. Παπανικόλαος Παπαγεωργίου	1860-1890
2. Παπανικόλαος Οικονόμου ή Μόκας παπαδάσκαλος	1860-1897
3. Παπανίκανδρος Κων/νος	1873-1900
4. Παπαγιάννης Οικονόμου ή Στύλος	1890-1936
5. Παπαστέργιος Οικονόμου	1890-1936
6. Παπαγιάννης Τζημοράγκας	1936-1966
7. Παπαστέργιος Ταμπούρης	1952-1954

Όλοι ήταν Φουρκιώτες.

Απ' το 1966 που χήρεψε η θέση, ως το 1983, ελειτούργησαν διάφοροι ιερείς απ' την περιφέρειά μας, περιοδικά, κάθε 15ήμερο τις Κυριακές και σ' όλες τις μεγάλες γιορτές. Ανάμεσά τους ήταν και ο Παπασπύρος Γιαντσούλης απ' την Πυρσόγιαννη, που ιερουργεί στο Κεράσοβο. Τακτικά όμως απ' το 1971-1983 κάθε 15ήμερο ο Παπανικόλας Μούσιος απ' την Καστάνιανη, όπου είναι η οργανική του θέση. Αψηφούσε κόπους και κακουχίες κι έτσι λειτουργούσε τακτικά, γι' αυτό τον ευχαριστούμε και τον ευγνωμονούμε. Δεν αγνοούμε όμως και δεν υποτιμούμε και τους κόπους και των άλλων συναδέλφων του.

Απ' το 1984 ως τα σήμερα έχουμε τον Παπαφώτη Τσάμη απ' το Μπλιθούκι (Πυξαριά) Κόνιτσας• είναι δε και δάσκαλος (παπαδάσκαλος), πιστός στα καθήκοντά του.

Για την ιστορία αναφέρουμε και τους Μητροπολίτες που υπηρέτησαν κατά καιρούς στην Ιερά Μητρόπολη της περιοχής μας. Αυτοί ήταν:

1. Παχώμιος 1656-
2. Ιωαννίκιος 1673-1688
3. Φιλάρετος 1695-1711
4. Γερμανός 1723-1744
5. Παΐσιος 1762-1778
6. Λεόντιος 1822-

(Απ' το βιβλίο Παπαγεωργίου Παΐσιου «Μικρά συμβολή εις την Ιστορίαν της Εκκλησιαστικής επαρχίας Βελλάς και Κονίτσης», Ιωάννινα 1969).

7. Βασίλειος 1895-1899
8. Κων/νος 1899-1906
9. Σπυρίδων 1906-1916
10. Πανάρετος 1922-1926
11. Ιωάννης 1926-1936
12. Δημήτριος 1937-1956
13. Χριστόφορος 1957-1967

(Απ' το βιβλίο του Φωτίου Οικονόμου «Η εκκλησία της Ηπείρου» Αθήνα 1981)

14. Σεβαστιανός 1967 – συνεχίζει

Ψαλτάδες του χωριού μας:

1. Αριστοτέλης Οικονόμου
2. Γεώργιος Τσιούμης
3. Αλέξιος Οικονόμου
4. Κων/νος Στ. Σταγκίκας
5. Κων/νος Ζωίδης
6. Γεώργιος Οικονόμου
7. Δημήτριος Παπανίκου
8. Αλέξιος Ντόκος.
9. Δημήτριος Αδ. Σταγκίκας
10. Ευθύμιος Βάγκας
11. Δημοσθένης Φλώρος
12. Ζώης Φλώρος
13. Δημήτριος Ν. Ζιώζης
14. Νικόλαος Φράγκου

Οι 3 πρώτοι και ο 6ος γνώριζαν και την Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική, που είχαν διδαχθεί από καλογήρους του Αγίου Όρους, που κατοικούσαν στο Μοναστήρι μας. Ο 1ος ήταν ο πιο βροντόφωνος και μεγαλύτερος απ' τα 18 αδέρφια κι αδελφές του. Όλοι (14) ήταν Φουρκιώτες ερασιτέχνες ψαλτάδες, άμισθοι και ζουν μόνον οι 4 τελευταίοι. Έγιναν και ψάλλουν επίσης ερασιτεχνικά και όλοι οι δάσκαλοι Φουρκιώτες και άλλοι ξένοι. Τα ονοματεπώνυμα όλων των δασκάλων τα αναφέρουμε στο κεφάλαιο Παιδεία.

Εκκλησιαστικοί Επίτροποι κατά καιρούς όλων των εκκλησιών, εκτός του Μοναστηριού:

1. Ιωάννης (Νάκος) Εξάρχου
  2. Δημήτριος Μαρανής
  3. Στέργιος Παπακόστας
  4. Νικόλαος Τσιάστας
  5. Αδάμος Σταγκίκας
  6. Ευθύμιος Τσιούμης
  7. Δημήτριος Παπανίκου
  8. Κων/νος Σταγκίκας
  9. Δημήτριος Κούσης
  10. Νικόλαος Καρανίκας του Ιωάν.
  11. Γεώργιος Μακρής
  12. Νικόλαος Φλώρος
  13. Κων/νος Ζιώζης
  14. Νικόλαος Παπανίκου
  15. Ιωάννης Βάγκας 1935-1945
  16. Ευθύμιος Τέντας 1935-1945
  17. Γεώργιος Κούσης 1935-1945
  18. Ιωάννης Μόκας 1946-'48
  19. Ιωάννης (Κούλης) Καραγιάννης 1950-'70
  20. Νικόλαος Μουτσιούλης 1950-'56
  21. Ανδρέας Πάπαρης 1950-'56
  22. Αχιλλέας Γιώτας 1970-'73
  23. Δημήτριος Κατσιάνης 1970-'73
  24. Νικόλαος Φράγκος 1970-'73
  25. Γεώργιος (Σιέλης) Καραγιάννης 1974-'80
  26. Γεώργιος Ν. Γιώτας 1974-'80
  27. Δημήτριος Βελέκης 1981-'83
  28. Νικόλαος Α. Γιώτας 1981-'83
  29. Δημήτριος Βελέκης 1984 - συνεχίζει
  30. Νικόλαος Ράδος 1984 - συνεχίζει
  31. Γεώργιος Ι. Καραγιάννης (μικρός) 1984 - συνεχίζει
- Την περίοδο του εμφυλίου πολέμου (1949-50) δεν υπηρέτησε κανένας.
Πρόεδροι και γραμματείς των Εκκλ. Επιτροπών ήταν οι εκάστοτε ιερείς.

Κανδηλανάφτριες:

1. Αγόρω Πετελέκα 1900
2. Αγόρω Γ. Σιώμου
3. Τριανταφυλλιά Φιλιά - Σούλιου
4. Καλλίνω Μαντήλα 1931-'35
5. Αγνή Κ. Καράντζιου 1936-'40
6. Βασιλική Ι. Μόκα 1941-'60

Έκτοτε οι εκάστοτε επίτροποι, ή γυναίκες και κορίτσια υπηρετούν εθελοντικά.

Προλήψεις: Γυναίκες ή κορίτσια, πο' χουν έμμηνα, δεν ανάβουν τα

καντήλια, δεν πηγαίνουν στην εκκλησία, δε μεταλαβαίνουν, δε προσκυνούν σε εικόνα, δε ζυμώνουν λειτουργίες και ρεβιθένιο ψωμί κι ούτε πηγαίνουν για να πάρουν νερό για τις λειτουργίες, γιατί είναι αμαρτία. Επίσης και όσες έχουν κοιτάξει κότα αν έχει αυγό. Αυτό ισχύει μόνο για εκείνην την ημέρα. Ενώ η πρώτη περίπτωση διαρκεί εφτά μέρες περίπου.

Νεκροθάφτες (Ταφοποιοί):

1. Νικόλαος Καρανάσιος (Σιώπης)

2. Γεώργιος Ότας ή Τζιάλας. Έλεγε ο μακαρίτης ότι ως το 1966 είχε θάψει πάνω από 100 και θα θάψει όλους τους Φουρκιώτες και μετά θα πεθάνει. Αλλά δυστυχώς πέθανε σε ηλικία 75 χρόνων. Από τότε υπηρετούν άλλοι περιοδικά.

Ενθυμήσεις χειρόγραφες γραμμένες συνήθως σε εκκλησιαστικά βιβλία:

Τις παραθέτουμε αυτούσιες με την ορθογραφία και τη σύνταξή τους:

● **Θείον και ιερόν Ευαγγέλιο.** Ενετίησιν εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου. Εν Βενετία ΑΩΟΒ = 1872 Επιδιορθώθη δια χειρών Δημητράκη Γάκη Μαρούσιου εν έτει 1915, Φεβρουαρίου επτά. Επιδιορθώθη δια χειρών Αγόρου Ν. Μουτσιούλη, έτος 1939 Απριλίου 7.

● **Μηναίον του Μαΐου.** Εν Βενετία εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου 1873. 1898 Μαΐου 31 ημέρα Κυριακή των Αγίων Πάντων, ώρα 6 της ημέρας έγινε μέγας σεισμός ώστε εσχίσθησαν οικία έπεσαν και πολλά ουτζιάκια Φούρκα Πα''/ω! Στ. (πρόκειται για τον Παπαγιάννη Στύλο).

● **1873 Ιουλίου 9 χειροτονήθηκα Παπανίκανδρος** και έλαβα την χειροτόνησιν μου Βελάς Γερ(ο)μανός με χειροτόνησεν στην Μητρόπολιν. (Πηγή: Απ' το προσωπικό του εγκόλπιο: Μηναία, Ευχολόγια, Παρακλήσεις κτλ. του έτους 1855 με α/α σελίδων 558, που το κατέχει ο δισέγγονός του Κώστας Δημητρίου Παπανίκανδρος· κύττα στις σελίδες 534-535, όπου αναγράφεται το Πασχάλιον του έτους 1873).

● **Μηναίον Οκτωβρίου.** Εν Βενετία εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου του Αγίου Γεωργίου 1875, χωρίς άλλα στοιχεία.

● **Ψαλτήριον το Μέγα.** Αφιέρωμα Αδαμαντίου Κ. Ταμπούρη Μαθ. Γυμν. τη 20ή/4/26.

● **Πεντηκοστάριον.** Εκδότης Μιχαήλ Ι. Σαλιβέρος. Εν Αθήναις 1916. 1927 Ιουνίου 10. Το παρόν πεντηκοστάριον Αγοράσθη δια έξοδα του πάγγου εκ των οβολών των κατοίκων της κοινότητος φούρκα και δια κόπον και επιμέλειας Επιτροπεύοντες Κώτα Σταγκίκα και Νικόλα Καρανίκου. (Πρόκειται για τον Ν. Καρανικόπουλο ή Κριμιζιάκου).

● **Πεντηκοστάριον.** Δωρεά «θυγατέρων Φούρκας» εν Αμερική Μάιος 1953.

● **Μεταλλικός δίσκος.** Αφιέρωμα τω Ιερώ Ναώ Αγιος Νικόλαος εν Φούρκα υπό των θυγατέρων της Φούρκας εν Αμερική, αχρονολόγητος.

● **Παρακλητική.** Αφιέρωμα Αδελφών Δημητρίου και Ουρανίας Μπουζιάνη. Θεσ/νίκη Ιούλιος 1959.

● **Σώζεται και ένα Πεντηκοστάριο παλιό, χειρόγραφο με τυπογραφικά στοιχεία (γράμματα) απ' τον καλλιγράφο χωριανό μας Δημήτριο Γ. Γάκη.**

Σώζονται επίσης και άλλα πολύτιμα και φθαρμένα Ευαγγέλια και άλλα

εκκλησιαστικά βιβλία, που εκδόθηκαν στη Βενετία.

β. Τα Εξοκκλήσια:

Συνήθως χτίζονται σε γραφική ραχούλα. «Αγιασμένα σπιτάκια του Χριστού, της Παναγίας και των Αγίων, ημερεύουν την πλάση, παρεκκλήσια ή ρημοκκλήσια» έτσι τα ονομάζει ο Φώτης Κόντογλου (ζωγράφος και αγιογράφος). Σ' αυτά οι περαστικοί ανάβουν κεράκι. Στο χωριό μας υπάρχουν τα παρακάτω:

- 1. Άγιος Αθανάσιος:** «Εκεί στην καταπράσινη κι ολόδροση ραχούλα, βρίσκεται μια πολύχρονη κι αστόλιστ' εκκλησουλά»
Βασ. Χαρωνίτης

Ανατολικά του χωριού σε γραφικότατο λόφο, σ' απόσταση 200 μ. βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Πρωτοχτίστηκε το 1850 περίπου, με απλή πέτρα και λασπόχωμα και σκεπάστηκε με πετρόπλακες, με έξοδα της κοινότητας και των κατοίκων. Είναι βασιλικού ρυθμού, και έχει εσωτερικές διαστάσεις 10Χ6Χ3μ. Η είσοδος της είναι νότια με μονόφυλλη μεταλλική πόρτα, έχει πέντε μικρά ξύλινα ορθογώνια παράθυρα με κοινά τζάμια και εξωτερικά με ξύλινα καφάσια. Υπάρχουν και στασιδία, καθώς και παγκάρι επιτρόπων και αναλόγιο ψαλτών.

Στο εξωτερικό μέρος του Αγίου Βήματος υπάρχει σταυρός σκαλιστός σ' αμμόπετρα, όπου διαβάζουμε:

ΙΟΑΝΙ ΚΟΣΜ.
ΠΙΤΡΟ ΠΟΣ

Ασφαλώς στις μέρες του χτίστηκε ο ναός.

Το κοιμητήριο (νεκροταφείο). Βρίσκεται νοτιοανατολικά και δυτικά του ναού του Αγ. Αθανασίου. Ως το 1911 ήταν πίσω απ' το παλιό και νέο σχολείο, όπου τώρα είναι ο σχολικός κήπος, αλλά επεκτείνονταν και έξω

47. Ιερός Ναός Αγίου Αθανασίου.

απ' αυτόν με έκταση 30X50 μ. Αυτό άλλωστε μαρτυρούν και οι ταφόπετρες και τα κόκαλα των νεκρών που βρίσκουμε και σήμερα ακόμα. Το 1911, ύστερα από άδεια του τότε Μητροπολίτη Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδωνα, μεταφέρθηκε στη σημερινή του θέση.

Έχει διαστάσεις 40X40 μ. και το 1926 περιφράχτηκε με ξηρολίθι (πετρότοιχο χωρίς λάσπη). Το ύψος του είναι 1,5 μ. και το πλάτος του 0,5 μ. Την πέτρα την κουβαλούσαν με τα μουλάρια από το χάνι του ναού και την αχυρώνα του, που σώζονται ακόμα ερείπια στο δυτικό μέρος του, όπου σήμερα είναι λιβάδια, που ανήκουν στον Αϊνικόλα. Δούλεψαν οι Φουρκιώτες χτίστες: Τ' αδέρφια Αχιλλέας, Γεώργιος και Ευθύμιος Γιώτας, Γεώργιος Καραγιάννης και ο γιος του Ιωάννης και ο Νικόλαος Αδαμούσιος ή Καρανίκας.

Το οστεοφυλάκιο. Ως το 1953 ήταν ανατολικά της εκκλησίας σ' απόσταση 6 μ. με διαστάσεις 4X4 μ. δίπατο με εξωτερική σκάλα και με καφάσια στα παράθυρα. Στο πάνω μέρος ήταν εκκλησία (το νεκροστάσιο) και στο κάτω τα οστά των νεκρών. Το 1953 μεταφέρθηκε δυτικά του ναού, κολλημένο σ' αυτόν. Διαστάσεις του 6X3X2 μ. Είναι πετρόχτιστο και σκεπασμένο με τσίγγο.

Δωρητές εικόνων: Στο Προσκυνητάρι ο Άγιος Αθανάσιος με μεταλλική επένδυση επαργυρωμένη διαβάζουμε: Αφιέρωμα Νικόλαος Γ. Μουτσιούλης, 1929 (Ι.Κ.Τ.) χαραγμένη επιγραφή πάνω σ' ασήμι.

1. Στο ξύλινο απλό τέμπλο στη πρώτη σειρά κάτω, διακρίνουμε:

- Στην Ωραία Πύλη τον Άγιο Νικόλαο, παλιά εικόνα σε μουσαμά ζωγραφισμένη. Πάνω και δεξιά της με βυζαντινά γράμματα διαβάζουμε: ΜΗΡ ΘΟΥ. Δέησις του δούλου του Θεού Νικολάου εν έτει 1831. Είναι η αρχαιότερη εικόνα του ναού και ασφαλώς θ' ανήκε στην παλιά εκκλησία του Αγίου Νικολάου.

Μπροστά από την Ω.Π. υπάρχουν δυο ξύλινες πορτούλες με σκαλιστά πουλιά και λουλούδια. Δεξιά κι αριστερά της Ω.Π. δυο βημοθυροπούλες με απλές άσπρες κουρτίνες.

- Ο Μέγας Αρχιερέυς πάνω σε θρόνο. Δια χειρός Ματθαίου Χιονιαδίτου και Αποστόλη υιού αυτού, 1872.

- Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος. Δι' εξόδων του κυρίου Γεωργίου Ιωάννου, 1872.

- Ο Άγιος Δημήτριος. Φιλοτίμω δαπάνη τους εντιμοτάτους: Δημητρίου Μπόζιου και Δημητρίου Κουλούσιου Παπανίκου, έστω εις μνημόσυνόν τους, εν Σωτηρίω αωοβ, 1872, Ιουλίου 19.

- Η Θεοτόκος βρεφοκρατούσα. Πάνω της δυο Άγγελοι, που κρατάνε ταινία, που φέρει την επιγραφή: Ρόδον το αμάραντον, χαιρέ η μόνη βλαστήσασα το μήλον το εύοσμον. Φιλοτίμω δαπάνη του κυρίου Δημητρίου Κώτα Φλιώνη- έστω εις μνημόσυνόν του, εν έτει Σωτηρίω αωοβ 1872.

- Ο Άγιος Αθανάσιος Αλεξανδρείας, χωρίς άλλα στοιχεία.

2. Στη δεύτερη σειρά πάνω: 14 εικόνες, που αναφέρονται σε σκηνές της Καινής Διαθήκης. Διακρίνονται απ' αριστερά: Η Έγερσις του Λαζάρου, η Μεσοπεντηκοστή, η Αγία Πεντηκοστή, ο Προφήτης Ιωήλ, η Βαϊοφόρος του

Χριστού, η Ανάληψις του Χριστού, η Σταύρωσις του Χριστού, το Άγιον Μανδήλιον, τα Εισόδια της Θεοτόκου, ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, η Γέννησις του Χριστού με την επιγραφή: «Δόξα εν υψίστοις Θεώ...», η Υπαπαντή του Χριστού, η Περιτομή του Χριστού, η Ψηλάφισις του Θωμά. Χωρίς την πρόπευσα σειρά και χωρίς το ονοματεπώνυμο του δωρητή και τη χρονολογία.

Φορητές αναρτημένες στον τοίχο:

- Ο Άγιος Γεώργιος, φθαρμένη. Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, φθαρμένη.
- Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, αφιέρωμα Γεωργίου και Ευαγγελής Ν. Ζιώζη, 1963, 200δρχ. αγιογράφος ο Θωμάς Χρήστου.
- Ο Άγιος Νικόλαος, Ελένης Θ. Κίτση αχρονολόγητη.
- και άλλες 8 μικρές αχρονολόγητες εικόνες και χωρίς δωρητές.

3. Στ' Άγιο Βήμα: Πίσω απ' την Αγία Τράπεζα, στο ημιθόλιο είναι 9 ωραίες θαυμάσιες τοιχογραφίες μεγάλης αρχαιολογικής αξίας, όπου εικονίζονται ολόσωμοι και μεγαλόσωμοι:

Πάνω: η Πλατυτέρα των ουρανών.

Στη μέση: Ο Μυστικός Δείπνος μόνον με την Αγία Τράπεζα και το Ιερόν Ευαγγέλιον.

• Πάνω απ' την Αγία Τράπεζα: Η μετάδοση του Κυριακού σώματος και αίματος προς τους Αποστόλους. Δεξιά της ο Κύριος και 6 Απόστολοι, όρθιοι στη σειρά με τα λόγια: «Πίετε εξ αυτού πάντες, τούτο εστί το αίμα μου...» Αριστερά της ο Κύριος και οι άλλοι 6 Απόστολοι όρθιοι με τα λόγια: «Λάβετε φάγετε τούτο εστί το σώμα μου...».

Κάτω απ' την Α.Τ. τους Αγίους:

- Νικόλαο: Ο τας κοινάς ταύτας και σύμφωνους χαρισάμενος...
- Γρηγόριο: Ο Θεός ο άγιος ο εν αγίοις αναπαυόμενος...
- Χρυσόστομο: Ο Θεός, ο Θεός ημών, ο τον ουράνιον άρτον...
- Βασίλειο: Ουδείς άξιος ταις σαρκικαίς εισί θυσίαις...
- Αθανάσιο: Πάλιν και πολλάκις σοι προσπίπτομεν...
- Κύριλλο: Εξαιρέτως της Παναγίας αχράντου...

Όλα τα σοφά τους λόγια είναι γραμμένα σε λευκές ορθογώνιες πλάκες, που κρατάει ο καθένας με τ' αριστερό του χέρι.

• Δεξιά της Προσκομιδής, ο Στέφανος ο Πρωτομάρτυς και αρχιδιάκονος, ολόσωμος και μεγαλόσωμος.

Άλλοι δωρητές. Η κοινότητά μας και οι κάτοικοί της για την ανέγερση του ναού, όπως είπαμε, με άγνωστο το χρηματικό ποσό, που δαπανήθηκε. Το 1926 για την πέτρινη περίφραξη του νεκροταφείου η κοινότητα διέθεσε 5 χιλ. δραχμές.

- Η Δέσπω Ν. Φλώρου και ο γιος της Δημοσθένης, το 1952, για μπρούντζινο μανουάλι 100 δρχ.
- Ο Ιωάννης Ν. Φλώρος, το 1953, για την κατασκευή του νέου οστεοφυλακίου 3.500 δρχ.
- Ο Γεώργιος Κ. Τέντας, το 1956, για τη γενική επισκευή του τότε ετοιμόρροπου ναού 10 χιλ. δρχ. Αυτό μαρτυρεί η μαρμάρινη επιγραφή, που

βρίσκεται πάνω από την είσοδο: Επεσκευάσθη δαπάνες Γεωργίου Κ. Τέντα Σεπτεμβρίου 1956.

Δούλεψαν οι Φουρκιώτες χτίστες: Γεώργιος Δ. Μόκας, Δημήτριος Βελέκης και Δημήτριος Γ. Μόκας, οι μαραγκοί: Γεώργιος Ν. Εξάρχου και Δημήτριος Κ. Μόκας και σοφατζής ο Αθανάσιος Αλ. Μαρανής.

- Ο Γεώργιος Ν. Μουτσιούλης, το 1970 μεταλλική πόρτα 1000 δρχ.
- Ο Ιωάννης Κ. Τόντης το 1970 για το πέτρινο περιτοιχίσμα των δύο αιωνόβιων και πανύψηλων τσέρων (βαλανιδιών), που βρίσκονται στο βόρειο μέρος του ναού, 2.500 δρχ. Υπάρχει και μαρμάρινη επιγραφή: Δαπάνη Ιωάννου Κ. Τόντη 1970.
- Ο Νικόλαος Γ. Μακρής το 1970 για καμπάνα 1500 δρχ. Παλιότερα υπήρχε σήμαντρο, που καλούσε τους πιστούς για εκκλησιασμό.
- Το Εκκλησιαστικό Ταμείο, το 1974 για εργατικά ελαιοχρωματισμού 6 χιλ. δρχ.
- Ο Κων/νος Θ. Τέντας, το 1981 για την ενίσχυση της δαπάνης της κατασκευής της βόρειας πλευράς του ναού, 60 χιλ. δρχ. Χτίστες που δούλεψαν: Ο Κερασοβίτης Ιωάννης Νταγκοβάνος και ο Φουρκιώτης Νικόλαος Α. Γιώτας.
- Ο Αχιλλέας Δ. Σταγκίνας, το 1981, για άμμο και τσιμέντα 12 χιλ. δρχ.
- Το Εκκλησιαστικό Ταμείο, το 1982, για σιδερένια αυλόπορτα, 10 χιλ. δρχ.
- Η Όλγα Θ. Σδούκου και Νίκη Ζωηρού - Σιώμου, το 1983 για μεταλλική σκάλα, 1000 δρχ.
- Ο Σεραφεΐμ Φράγκος το 1984 για μεταλλικά ράφια, νταβάνι και πόρτα στο οστεοφυλάκιο, 45 χιλ. δρχ. Πάνω απ' την είσοδό του είναι η επιγραφή: «Προσδοκώ ανάστασιν νεκρών».
- Το 1984 από έρανο των κατοίκων, για εγκατάσταση νερού 35 χιλ. δρχ.
- Ο Αθανάσιος Αλ. Μουτσιούλης, το 1985 για μπρούντζινο μανουάλι 4 χιλ. δρχ.

Ενθυμήσεις αυτούσιες, χειρόγραφες, κρατώντας την ορθογραφία και την σύνταξή τους:

• Αφιέρωμα: Μηναίον Σεπτεμβρίου αφοέ εν ετήσιν 1775 - παρά Δημητρίω Θεοδοσίου το εξ Ιωαννίνων. Ετούτο το μηνέον ηνι αφηρομένο ης τον άγηον νηκόλαον από τν φούρκα οποιός το αποξαινοσι να εχη τν κατάρα του χρηστού και παντον τον αγηον.

• Γεγονός: 1868 - 17 - σεμπτέμβριος, βαρέσεν διω πιθαμές χιώνη. παπαγεωργης.

• Οκτώηχος. αφοή εν ετήσιν. 1778 - παρά Δημητρίω Θεοδοσίου το εξ Ιωαννίνων.

• Αφιέρωμα: Πεντηκοστάριον. αφοή εν ετήσιν 1778 - παρά Δημητρίω Θεοδοσίου το εξ Ιωαννίνων, ετούτο το 50στάρι είναι αφηρομένο νη τον άγιον νηκόλαον.

• Μηναίον Δεκ/βρίου, αφοθ εν ετήσιν 1779 - Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου το εξ Ιωαννίνων καίε τούτο το μηνέον ηνι αφηρομένο νη τον αγιον νηκόλαον.

- Θεϊόν και Ιερόν Ευαγγέλιον ἀσπὰ 1781 - παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τω ἐξ Ἰωαννίνων. Ἀφιερωθέν τῷ Μακαριωτάτῳ και Σοφωτάτῳ Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων κ.κ. Χρῦσανθου τῷ Νοταρά.
- Ἱερατικόν περιέχον τας θείας και ἱεράς λειτουργίας Ἰωάννου του Χρυσοστόμου, Βασιλείου του Μεγάλου και των Προηγιασμένων, 1895.

Ἄλλα εἶδη που υπάρχουν: Ἐφτά καντήλια, 2 μπρούντζινα μανουάλια. Τα ἱερά ἄμφια φθαρμένα σε μπαούλο, το Ευαγγέλιο παλιό με βυζαντινά γράμματα και ὅλα τα βιβλία, 3 ξύλινα μανουάλια φθαρμένα, 3 κηροπήγια μπρούντζινα, δίσκος, ποτήρι, σπόγγος, θυμιατήρι, ζέο. Ὅλων αυτών, ἀγνωστοι οἱ δωρητές. Τώρα βρίσκονται στην ἐκκλησία του Ἁγίου Νικολάου για προφύλαξη ἀπὸ την υγρασία και τα ποντίκια.

2. Προφήτης Ἠλίας: «Εἰς το βουνό ψηλά ἐκεῖ
εἶν' ἐκκλησιά ερημική
το σήμαντρό της δε χτυπά
δεν ἔχει ψάλτ' οὐδέ παπά» Ἀγγ. Βλάχος.

Σε περίοπτη θέση, 4 χιλ. βόρεια του χωριού και σε υψόμετρο 1719 μ. προβάλλει ἡ κατάσπρη και ἐπιβλητική ἐκκλησοῦλα του Προφήτη Ἠλία χτισμένη στο ομώνυμο ὕψωμα.

Πρωτοχτίστηκε το 1860, πιθανόν, με πέτρα και λάσπη και σκεπάστηκε με πετρόπλακες. Εἶναι βασιλικού ρυθμού, χωρίς κολώνες και ἔχει ἐσωτερικές διαστάσεις 7X3,5X3 μ. Ἡ εἰσοδός της δυτικά με μονόφυλλη μεταλλική πόρτα, τρία μεταλλικά παράθυρα μονόφυλλα με κοινὰ τζάμια ἄσπρα και μεταλλικά κανάτια. Στασίδια δεν υπάρχουν. Υπάρχουν ἀναλόγιο και παγκάρι.

Παράδοση: Να τι μου διηγήθηκε ο 85χρονος χωριανός μου Κων/νος Γ. Μόκας ἢ Γκουγκέσης για την εἰκόνα του Αἰλῖα: «Ὅπως μου μολογούσε ο

48. Προφήτης Ἠλίας.

48α. Το νέο τέμπλο του Προφητηλία (1979).

μακαρίτης ο πατέρας μου Γεώργιος, το 1909, όταν αγόρασε το σπίτι μας απ' τον Αδάμο Σουφλήρη, του είπε ότι την εικόνα αυτή τη βρήκαν πίσω απ' το σπίτι τους, στον κήπο, όταν έσκαβαν τα θεμέλια.

Μια μέρα η γυναίκα του, του είπε ότι είδε το παρακάτω όνειρο: Ένα γέρο με μεγάλα γένια στο χώμα και της είπε: «Να με βγάλτε απ' το χώμα».

Ο άντρας της δεν το πίστεψε και πήγε στον παπά και το είπε. Τότε ο παπάς μ' αυτούς έσκαψαν και βρήκαν την εικόνα του Προφητηλία και συμπεράναν ότι εκεί θα ήταν εκκλησία.

Η Αδάμινα ήθελε ν' αποκτήσει κορίτσι, γι' αυτό αποφάσισαν κι έχτισαν εκκλησία στο ομώνυμο αυτό ύψωμα και την πήγαν εκεί την εικόνα, αλλά παρουσιάστηκε στ' όνειρο ο Προφητηλίας και της είπε: «Να με πάτε στον τόπο μου», κι έτσι από τότε τον πήγαν στο σπίτι τους.

Σήμερα μόνον 24 ώρες την αφήνουν σε σπίτια, που την παίρνουν και την επιστρέφουν στη θέση της, γιατί παρουσιάστηκε ο ίδιος πάλι στην Αδάμινα και της είπε: «Όχι περισσότερο από 24 ώρες σε κάθε σπίτι». Κι έτσι η οικογένεια Κ. Γ. Μόκα, που την έχει, ανάβει την καντήλα του πρωί και βράδυ, καιεί συνέχεια, γι' αυτό πολλοί κάτοικοι τους πηγαίνουν λάδι για την καντήλα του αγίου.

Κάθε χρόνο στις 20 Ιουλίου την πηγαίνουν στο εξωκκλήσι του Προφητηλία, μέρα γιορτής του και τη γυρίζουν πάλι στο σπίτι τους. Μετά το χτίσιμο της εκκλησίας η Αδάμινα απέκτησε κορίτσι κι έτσι εκπληρώθηκε ο μεγάλος πόθος της!

Δωρητές εικόνων: Η οικογένεια Χρήστου Γκουβέλη δωρίζει το 1966, το Προσκυνητάρι με την εικόνα του Προφητηλία αξίας 1500 δραχμών. Αγιογράφος ο Θωμάς Χρήστου.

α) Στο παλιό και απλό ξύλινο τέμπλο προσφέρουν ως το 1977:

- Οι Νικόλαος, Αικατερίνη και Κων/νος Ι. Σταγκίικας, το 1938, δυο μεγάλες εικόνες: Άγιος Νικόλαος, Αγία Αικατερίνη και Άγιος Κων/νος αξίας 500 δρχ. Ζωγράφος ο Χαρίλαος Ν. Μόκας.
- Ανώνυμος, το 1938, Άγιος Νικόλαος, Προφήτης Ηλίας και Άγιος Ιωάννης. Ζωγράφος ο παραπάνω.
- Ο Δημήτριος Ι. Σιδέρης, το 1938, δυο μεγάλες, Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα και Ιησούς Χριστός.
- Ο Γεώργιος Χ. Εξάρχου, το 1968, Παναγία Βρεφοκρατούσα, 300 δρχ.
- Ο Θεόδωρος Ν. Τζημοράγκας, το 1968, Παναγία Βρεφοκρατούσα, 300 δρχ.
- Ο Δημήτριος Αλ. Μουτσιούλης, το 1968, Προφήτης Ηλίας, 200 δρχ. Αγιογράφος ο Θωμάς Χρήστου.
- Ο Απόστολος Κ. Βλιώρας, το 1968, Θεοτόκος, Χριστός και Άγιος Νικόλαος.
- Η Σταυρούλα Ι. Ίτσα, το 1968, Προφήτης Ηλίας.
- Η Αφροδίτη Αλεξ. Καραλή (Καστανιανίτισσα), Άγιος Νικόλαος, αχρονολόγητη.
- Με ανώνυμους δωρητές κι αχρονολόγητες: Προφήτης Ηλίας, Άγιος Γεώργιος δυο, Θεοτόκος, Κ.Η.Ι.Χ., Άγιος Νικόλαος και Άγιοι Θεόδωροι,

β) Στο καινούριο ξύλινο σκαλιστό καλλιτεχνικό τέμπλο, που κατασκευάστηκε το 1978, απ' τον επιπλοποιό Γ. Τζιάλα (Κονιτσιώτη), με έξοδα του Εκκλησιαστικού Ταμείου (42 χιλ. δρχ. συνυπολογιζομένης και της αξίας ενός αναλογίου και ενός τραπεζιού), έχουν προσφερθεί το 1979 οι εικόνες: 1η σειρά (κάτω) απ' αριστερά, είναι 5 μεγάλες με δωρητές:

- Ο Προφήτης Ηλίας, Ηλία Μουτσιούλη και Ηλία Τσούτσα.
- Η Παναγία βρεφοκρατούσα, Δημητρίου και Ελένης Μπριάκου.
- Ο Ιησούς Χριστός, Νικολάου και Ευανθίας Γιώτα.
- Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, οικογένειες Ιωάννου και Αγόρων Κίτση.
- Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, Σωτηρίου και Ζωίτσας Κίτση.

Όλες από 6 χιλ. δρχ. η καθεμιά, εκτός της τελευταίας, που είναι αξίας 9 χιλ. δραχμών.

- Ο Παντοκράτωρ, οικογένειες Νικολάου Γ. Σκαπέρδα, 9 χιλ. δρχ.
- Ο Άγιος Σπυρίδων, Σπυρίδωνα Χ. Ζιώγα, 3 χιλ. δρχ.

2η σειρά (πάνω) απ' αριστερά είναι 13 μικρές εικόνες με δωρητές:

- Οι Άγιοι Απόστολοι: Θωμάς, Σίμων, Ανδρέας, Πέτρος, με έξοδα της εκκλησίας.
- Ο Ευαγγελιστής Μάρκος, Ερμιόνης Αθ. Ρέπα.
- Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης, Αθανασίου Ι. Ρέπα.
- Η Αγία Τριάς, Γεωργίου και Ευαγγελής Γιώτα.
- Ο Ευαγγελιστής Ματθαίος, Νίκης Φλώρου - Μουτσιούλη.

49. Κατάθεση στεφανιού στο συμβολικό ηρώο, πάνω στην κορυφή του Προφητηλία, απ' αριστερά: Χρήστος Εξάρχου, Κων/ντίνος Τάσης δάσκαλος με τους μαθητές του και ο Γεώργιος Γάκης πρόεδρος κοινότητας (28.10.1970).

- Ο Ευαγγελιστής Λουκάς, οι Άγιοι Απόστολοι: Παύλος, Ιάκωβος, Βαρθολομαίος, Φίλιππος με έξοδα της εκκλησίας.

Όλες από 3 χιλ. η καθεμιά, εκτός της Αγίας Τριάδας 6 χιλ. δρχ. Σ' όλες (μεγάλες και μικρές) αγιογράφος είναι ο Θωμάς Χρήστου. Υπάρχουν κι άλλες με ανώνυμους δωρητές.

Δωρητές, εκτός εικόνων:

- Τ' αδέρφια Ιωάννης και Γεώργιος Κ. Τέντας, το 1924 πρόσφεραν για την ανακαίνιση του ναού 5 χιλ. δρχ. και το επισκεύαζαν κατά καιρούς.
- Ο Αριστοτέλης Θ. Θωμόπουλος (η μητέρα του Ζησούλα απ' το γένος Μαντήλα), το 1955, για επισκευή 10 χιλ. δρχ. Δούλεψαν οι Καντσιώτες μάστοροι: Κώστας Μ. Καρανικούλης, πρωτομάστορας, Σπύρος Α. Κοτσίνας, Γιάννης Γ. Κρούλης, Γιάννης Α. Σίμος, Στέργιος Γ. Μακρής και Ηλίας Κ. Σίμος.
- Η κοινότητά μας, το 1961 έστησε συμβολικό ηρώο (ξύλινο σταυρό ύψους 4μ.) με πανηγυρική τελετή, για τους πεσόντες στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940-41.
- 36 χωριανοί μας από τις Η.Π.Α., το 1966, για την ανοικοδόμηση του ναού με πέτρα και τσιμέντο και τον άσπρο εξωτερικό ελαιοχρωματισμό, διέθεσαν 1585 δολάρια (47.550 δρχ.). Στο υπέρθυρο διαβάζουμε: 20 Αυγούστου 1966

Παραθέτουμε αναλυτική κατάσταση:

1) Κύριος και Κυρία Δημητρίου Τόντη	100
2) Δημήτριος Ν. Ζιώξης	100
3) κ. και κ. Κων/νου Κοντονίκα	100
4) Ελισάβετ Μότση και παιδιά της	100

5) Δημήτριος Βάγκας	100
6) Κων/νος Ν. Οικονόμου	50
7) Θεόδωρος Τόντης	50
8) Ευθύμιος Τόντης	50
9) Δημήτριος Σιδέρης	50
10) Ιωάννης Τσιούμης	50
11) Θωμάς Σταγκίκας	50
12) Σταύρος Τσιάστας	50
13) Κων/νος Τσιάστας	50
14) Θεόδωρος Ε. Τσιάστας	50
15) Χάϊδω Ζιώζη και παιδιά της	50
16) Γεώργιος Ν. Ζιώζης	50
17) Ιωάννης Ν. Φλώρος	50
18) Νικόλαος Μαράνης	50
19) Δημήτριος Σαρμανιώτης	50
20) Άννα Κ. Τόντη	50
21) Δημήτριος Μαντήλας	40
22) Αθανάσιος Νασίκας	30
23) Κούκα Ι. Μότση	30
24) Γεώργιος Ι. Μόκας	25
25) Ιωάννης Γιώτας	25
26) Γεώργιος Ι. Τζιμοράγκας	25
27) Ανδρέας Φασέκης	25
28) Σωτήριος Δ. Τόντης	25
29) Κων/νος Τόνας	20
30) Δημήτριος Τσουμπανος	20
31) Νικόλαος Μανδήλας	20
32) Γεώργιος Σκαπέρδας	10
33) Κων/νος Γιώτας	10
34) Στέργιος Α. Παπακώστας	10
35) Νικόλαος Σαρμανιώτης	10
36) Γεώργιος Παπαγεωργίου	10

Σύνολο 1.585 δολλάρια

Επιτροπή συγκέντρωσης και διαχείρισης ήταν οι: Θεόδωρος Τόντης, Δημήτριος Σιδέρης και Κων/νος Ν. Οικονόμου, το 1966.

Δούλεψαν οι Φουρκιώτες μαστόροι: Γεώργιος Δ. Μόκας, Δημήτριος Ν. Βελέκης, Νικόλαος Γ. Κίτσης, Μαραγκοί: Γεώργιος Ν. Εξάρχου, Δημήτριος Κ. Μόκας.

- Η Αθηνά συζ. Αλ. Καμπαλώνη (Γιαννιώτισσα), το 1968, δώρισε μπρούτζινο μανουάλι.

- Ο Κων/νος Γ. Μόκας, το 1968, μπρούτζινο μανουάλι.

- Ο Θωμάς Λέκας (Καντσιώτης) φουρκιώτικος σάγαμπρος, το 1970, πωλυέλαιο μπρούτζινο, αξίας 600 δραχμών.

- Το Εκκλησιαστικό Ταμείο, το 1974, για εργατικά υδροελαιοχρωματισμού 3 χιλ. δρχ.

- Ο Πανελλήνιος έρανος, το 1976, πέτρινο καλλιτεχνικό και επιβλητικό μνημείο για τους πεσόντες στις μάχες του 1940, 60 χιλ. δρχ. Ερανική επιτροπή ήταν οι: Νικόλαος Παπαδημητρίου (συνταγματάρχης ε.α.) Καντσιώτης, Γεώργιος Παπακώστας (δάσκαλος) και Σεραφείμ Φράγκος (δικηγόρος) – Φουρκιώτες (Β.Δ. 18/22.12.1960). Το φιλοτέχνησε ο Γιαννιώτης Χάρης Μέξης, χαρτογράφος και σχεδιαστής. Πελεκάνοι (λιθοξόοι) και χτίστες ήταν οι: Αχιλλέας Νάκος και Χριστόδουλος Κυρίτσης απ' το Κεράσοβο.

Στήθηκε δυτικά της εκκλησίας. Το ύψος του είναι 3,60 μ. Στην κορυφή του φέρει πυρσό φλογοφόρο, που συμβολίζει το φως (φωτίζει) και 3 μεταλλικά στεφανιάκια κρεμασμένα. Στην πρόσοψη φέρει ασπίδα και δόρυ χάλκινα (σύμβολα προστασίας) με τις λέξεις: ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ και πιο κάτω ορθογώνια μαρμάρινη πλάκα με την επιγραφή:

ΤΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΝ ΠΡΟΣ ΑΙΩΝΙΑΝ
ΔΟΞΑΝ ΤΩΝ ΕΝΤΑΥΘΑ ΠΕΣΟΝΤΩΝ
ΗΡΩΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΜΑΧΑΣ 1940 ΠΡΟΣ
ΑΠΟΚΡΟΥΣΙΝ ΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ ΕΙΣΒΟΛΕΩΝ
30-8-1976

Η είσοδος του βλέπει προς τα βόρεια, γιατί απ' εκεί εισέβαλαν οι Ιταλοί.

- Την πρώτη χρονιά (20-7-'77) της επίσημης πανηγυρικής αυτής τελετής, η κοινότητά μας μοίρασε ειδικό αναμνηστικό μετάλλιο, που συμβολίζει τη γυναίκα της Πίνδου να μεταφέρει πυρομαχικά στον εκεί μαχόμενο, το 1940, ηρωικό στρατό μας!

- Το Αρχηγείο Στρατού το 1980, για τις μπρούτζινες προτομές των ηρώων

50. Απ' την επίσημη Εθνικοθρησκευτική γιορτή στον Προφήτη Ηλία Φούρκας (20.7.1978). Στο βάθος δεξιά το Ταμπούρι Καραγιώργη.

50. Ελικόπτερο στα λιβάδια μας (20.7.1978)

Αλέξανδρου Διάκου και Κων/νου Δαβάκη, που έστησε δεξιά και αριστερά του μνημείου, διέθεσε 60 χιλ. δραχμές.

Μπροστά στις προτομές διαβάζουμε τις αντίστοιχες επιγραφές:

ΥΠΟΛΟΧΑΓΟΣ ΠΖ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΙΑΚΟΣ

ΕΓΕΝΝΗΘΗ ΕΙΣ ΧΑΛΚΗΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ
ΕΠΕΣΕΝ ΗΡΩΙΚΩΣ ΕΙΣ ΜΑΧΗΝ ΦΟΥΡΚΑΣ
ΠΙΝΔΟΥ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
ΕΙΣΒΟΛΗΣ ΤΗΝ 1ην ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1940

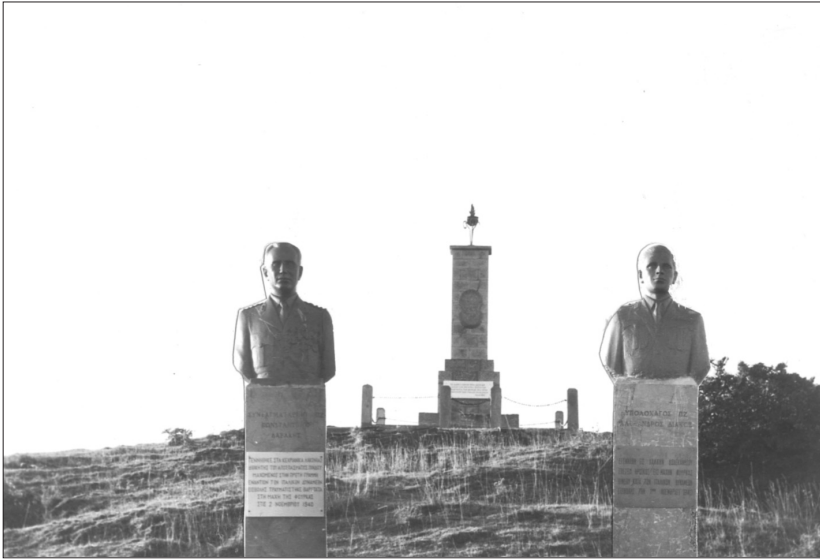
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ ΠΖ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΑΒΑΚΗΣ

ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ ΣΤΑ ΚΕΧΡΙΑΝΙΚΑ ΛΑΚΩΝΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΟΣ ΠΙΝΔΟΥ
ΜΑΧΟΜΕΝΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΜΜΗ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
ΕΙΣΒΟΛΗΣ ΤΡΑΥΜΑΤΙΣΤΗΚΕ ΒΑΡΥΤΑΤΑ
ΣΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΦΟΥΡΚΑΣ
ΣΤΙΣ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1940

• Η Αναστασία χήρα Ν. Μακρή, το 1978, δώρισε δυο βελούδινες κουρτίνες στην Ωραία Πύλη και στη θυροπούλα, 2 χιλ. δραχμ. και το 1979 καμπίνα αξίας 7 χιλ. δραχ. Πριν υπήρχε σήμαντρο.

51. Το επιβλητικό μνημείο με τις προτομές: Αλεξάνδρου Διάκου και Κων/ντίνου Δαβάκη στο ιστορικό ύψωμα: Προφήτης Ηλίας Φούρκας (1980). Στις 20/10/’81 έγιναν τα επίσημα αποκαλυπτήρια των προτομών τους.

• Οι: Γεώργιος, Ελένη, Ιωάννης και Ζωΐτσα Γκόση, μπρούτζινο μανουάλι αχρονολόγητο.

- Το Εκκλησιαστικό Ταμείο το 1981, για μουσαμά πατώματος 4 χιλ. δρχ.
- Ο Στέργιος Γκριμότσης το 1983, χαλάκι αξίας 5 χιλ. δραχμών.
- Δυο τραπέζια ξύλινα, ανώνυμοι οι δωρητές.
- Ο Γεώργιος Ν. Εξάρχου, το 1986, εικόνα του Αγίου Γεωργίου.

Σημ. Τα λειτουργικά βιβλία, τα ιερά άμφια και τα ιερά σκεύη είναι της κεντρικής εκκλησίας, εκτός απ’ το θυμιατήρι, το Άγιον Ποτήριον, ο δίσκος και το ζέον, που ανήκουν στο ναό του Προφητηλίου. Φυλάγονται όμως στην κεντρική εκκλησία, για να μη καταστραφούν απ’ την υγρασία και τα ποντίκια.

3. Άγιος Γεώργιος: «Γαλήνια του χωριού μας εκκλησούλα

να σ’ έβλεπα και πάλι μια φορά!

Κοντά σου θεία θα ‘νιωθα δροσούλα,

θ’ άνοιγαν της ψυχής μου τα φτερά!» Ν. Τυπάλδος

Στο δυτικό μέρος του χωριού μας, σ’ απόσταση 500 μ. βρίσκεται η νεόχτιστη γραφική εκκλησούλα, αφιερωμένη στον Άγιο Γεώργιο. Πιο κάτω υπήρχε η παλιά. Είναι χτισμένη με πελεκητή πέτρα, άμμο και τσιμέντο και σκεπασμένη με πετρόπλακες. Πρωτοχτίστηκε το 1977 με βασιλικό ρυθμό, χωρίς κολώνες και έχει διαστάσεις εσωτερικά 6Χ3Χ2,5 μ. Η είσοδος

της βλέπει δυτικά με μονόφυλλη μεταλλική πόρτα. Έχει τρία μικρά παράθυρα μονόφυλλα, μεταλλικά, ορθογώνια, με άσπρα τζάμια και μεταλλικά κουφώματα.

Το προαύλιό της είναι καταπράσινο και λουλουδένιο. Οι διαστάσεις του είναι 12X10 μ. και η περίφραξη έχει γίνει με σιδερένιους πασσάλους και διχτυωτό σύρμα. Η πόρτα του είναι μεταλλική, μονόφυλλη.

Τα εγκαίνια του ναού (θυρανοίξια) έγιναν στις 16/8/77.

Παράδοση: Οι γεροντότεροι του χωριού μας λένε ότι, στη μεγάλη πέτρα του μικρού γεφυριού μας που βρίσκεται στην τοποθεσία Μεράς, υπάρχουν 6 πατησιές του αλόγου του Αϊγιώργη, που πέρασε απ' εκεί. Πραγματικά υπάρχουν ακόμα και σήμερα.

Ευεργέτιδα. Η Όλγα, χήρα Ανδρέα Τόνα, πρωτόχτισε το ναό το 1977 όπως αναφέραμε πιο πάνω και τον εξόπλισε με απλό ξύλινο τέμπλο, που τον στόλισε με τις εικόνες:

Η Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα, ο Άγιος Γεώργιος ο Τροπαιοφόρος, ο Ιησούς Χριστός, ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, ο Άγιος Απόστολος Ανδρέας και η εικόνα του Αγίου Μανδηλίου. Όλες είναι έργο του αγιογράφου Θωμά Χρήστου, απ' τους Χιονιάδες Κόνιτσας.

Επίσης η ευεργέτιδα τον εξόπλισε με αναλόγιο (ψαλτήρι), παγκάρι, πολυέλαιο μπρούντζινο, 8 καντήλια, 5 μπρούντζινα μανουάλια, 2 κηροπήγια, τραπεζομάντηλο μεταξωτό στην Αγία Τράπεζα, 2 βελουδένιες κουρτίνες στην Ωραία Πύλη και στη θυροπούλα, καμπάνα και εικόνα του Αγίου Γεωργίου εντοιχισμένη πάνω απ' την είσοδο. Δεξιά της υπάρχει η μαρμάρινη επιγραφή: Δαπάνη Όλγας, χήρας Ανδρέου Τόνα εκ Φούρκας 1977.

52. Ο Ιερός Ναός του Αγίου Γεωργίου, ο πιο νέος απ' όλους.

Η τότε συνολική τους αξία ήταν 370 χιλ. δραχμές.

Εργάστηκαν οι μαστόροι: Αλέκος Μακρυγιάννης, Θωμάς Τζίνας και Γρηγόριος Τζίνας, Κερασοβίτες. Τον σκέπασε με πετρόπλακες ο ειδικός Φουρκιώτης Γεώργιος Ν. Γιώτας και το τέμπλο, αναλόγιο και παγκάρι κατασκεύασε ο επιπλοποιός Ιωάννης Μίσιος απ' το Παλιοσέλι Κόνιτσας και η παρέα του.

Δωρητές εικόνων και άλλων ειδών:

- Ο Αλκιβιάδης Α. Τόνας, δωρίζει το 1977, τον Παντοκράτορα που υπάρχει στην οροφή, αξίας 5 χιλ. δραχ. Άγνωστος ο αγιογράφος.
- Η Αθηνά συζ. Αλ. Καμπαλώνη, Γιανιώτισσα, το 1977, καντήλα 500 δρχ.
- Η οικογένεια Στεργίου Ζ. Παπακώστα το 1977, Θείον και Ιερόν Ευαγγέλιον, 3 χιλ. δραχ.
- Ο Γεώργιος Χ. Εξάρχου, το 1977, ζέον.
- Ο Δημήτριος Κ. Αναστασιού, το 1977, Άγιον Ποτήριον και Δίσκο, 1500 δρχ.
- Ο Ιωάννης Γ. Ζιώγας, το 1977, 2 κηροπήγια αξίας 500 δρχ.
- Η Δέσπω σύζ. Α. Τέντα, το 1977, τον Άγιο Φανούριο, 200 δρχ.
- Άλλοι δωρητές φορητών εικόνων με άγνωστη την αξία τους, για το 1977: Ο Γεώργιος Ν. Εξάρχου τον Άγιο Νικόλαο, η οικογένεια Νικολάου Ράδου τον Άγιο Δημήτριο, ο Γεώργιος Ν. Μακρής τον Άγιο Γεώργιο, η Οικογένεια Γ. Καραγιάννη (Στιζιάχα) τον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο, η Πηνελόπη Αρ. Σταγκίκα τον Άγιο Δημήτριο, η οικογένεια Σπύρου Ν. Γιάννου την Αγία Παρασκευή, ο Κων/νος Δ. Μπούσιος τη Ζωοδόχο Πηγή, και άλλες, με ανώνυμους δωρητές.
- Η Αγόρω, χήρα Ι. Γάκη, το 1978, προσφέρει 12 καρέκλες αξίας 1500 δραχμών.

4. Μοναστήρι.

«...Βραχνά ο παπάς, ο δάσκαλος εκεί
θεριεύει την αποσταμένη ελπίδα
με λόγια μαγικά.
Μη σκιάζεστε στα σκότη
Η λευτεριά σαν της αυγής
το φεγγοβόλο αστέρι
της νύχτας το ξημέρωμα θα φέρει».

Ι. Πολέμης

Θέση: Ξεκινώντας από το χωριό προς το βορειοανατολικό μέρος του, βαδίζεις ένα δρόμο φιδωτό, ομαλό, ευκολοπάτητο και σκιερό σχεδόν και ύστερα από 1.30 ώρα (6 χιλ. απόσταση) φτάνεις στο αρχαιότατο, φιλόξενο και ιστορικό Μοναστήρι μας που έχει υψόμετρο 700 μ. περίπου. Περιβάλλεται από διάφορα δέντρα, πανύψηλα και παχύσκια, σποροφόρα και μη. Πλεονάζουν οι βαλανιδιές. Η θέση του είναι ομαλότατη, μαγευτική και ρομαντική. Θαυμάζεις το άγριο μεγαλείο του φυσικού τοπίου. Είναι ένα πραγματικό αρχαιολογικό μνημείο. Ο ναός είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου γι' αυτό ονομάζεται «Ιερά Μονή Κοιμήσεως της

53. Το Μοναστηριακό συγκρότημα, όπως ήταν το 1930.

Θεοτόκου ή Παναγία Κλαδόρμη ή Κλαδόρα», όπως μας πληροφορεί η παρακάτω παράδοση.

Παράδοση: Κάποτε ένας τζιομπάνος βρήκε στα σύνορα Φούρκας και Σαμαρίνας, την εικόνα της Παναγίας. Οι κάτοικοι των δυο χωριών άρχισαν τότε να φιλονικούν για το πού ανήκε αυτή. Για ν' αποφύγουν όμως το μάλωμα, συμφώνησαν να βάλουν την εικόνα πάνω σε ξένο άλογο, που για πρώτη φορά θα έμπαινε σ' αυτό το μέρος και να τ' αφήσουν ελεύθερο. Την έβαλαν, το άφησαν και πήγε σε μέρος της Φούρκας, κάτω απ' τα κλαδιά δέντρου (βαλανιδιάς), που βρίσκονταν κοντά σε μεγάλη πέτρα, που τη λέμε, και σήμερα ακόμα: «Πέτρα Κλαδόρα», όπου σταμάτησε το άλογο. Εκεί οι κάτοικοι κατέβασαν την εικόνα κι αποφάσισαν να χτίσουν ένα ναό. Την άλλη μέρα όμως η εικόνα έλειπε από κει. Τότε άρχισαν να ψάχνουν για να τη βρουν και τη βρήκαν πάνω σε κλαδί βαλανιδιάς, που τον κορμό της έχτισαν γύρω γύρω κι έγινε κολώνα, όπου έβαλαν την εικόνα και μέχρι σήμερα σώζεται ο κορμός και τηρείται η έδρα της, γι' αυτό ονομάστηκε «Παναγία Κλαδόρμη ή Κλαδόρα».

Κτίση: Πρωτοϊδρύθηκε πιθανόν το 12ο μ.Χ. αιώνα και κατά τις αρχές του 18ου αιώνα χτίστηκε ο στερεότατος αυτός ναός σε θεμέλια άλλου αρχαίου, (βλ. Γ. Τσιούμη ο.π. σ. 16-17). Αυτό άλλωστε μαρτυρούν και οι παρακάτω (1 και 3) εντοιχισμένες πέτρινες σκαλιστές κτιτορικές επιγραφές, που φέρουν τη χρονολογία 1747.

1. Στο υπέρθυρο της εισόδου του ναού υπάρχει μια τοιχογραφία πολύ παλιά και μεγάλη, που παριστάνει τη Θεομάνα βρεφοκρατούσα και κάτω της συνέχεια διαβάζουμε: «Παναγίας ημών ΘΕ Αβερκίου του Ηγουμένου Μακαρίου Ιερομόναχου τον κτήτορα Αναστάσιον, κενο φθαρμένη, ΧΡ.

54. Το εσωτερικό του ναού, αριστερά η κολόνα, που είναι ο κορμός της βαλανιδιάς, με την εικόνα της Παναγιάς.

ΘΕΡΑΠ. 1747 Ηουνήου 4». Διαστάσεις της επιγραφής 30X30 πόντους.

2. Πάνω, δεξιά της παραπάνω τοιχογραφίας: «Κε εξωδα της εκκλησίας χιλιάδες 92 (εννοεί 92 χιλ. γρόσια που ξοδεύτηκαν). Διαστάσεις της επιγραφής 31X31 πόντους.

3. Στην αριστερή γωνιά της νότιας πλευράς του ναού: «Ιοσήφι Μοναχού. Ι Κήμηση ΙΣ + ΧΣ της Θεοτόκου. Δαμασκινού Ιερομονάχου, Ιγουμένου Μακαρίου Ιερομονάχου. Τον κτιτόρων Ιωάνι, Αναστάσι Μακρίδες, Ι Μαστόρι Νικόλα Λάπρο Μαρτίου 7. Έτος 1747. Τέλος Ιουνίου 2». Διαστάσεις της επιγραφής 44X32 πόντους.

Υπάρχουν όμως και δυο εικόνες, δεξιά της Ω.Π: Ιησούς Χριστός και Ιωάννης Πρόδρομος, που φέρουν την ίδια χρονολογία 1681 και μια αριστερά της Ω.Π: Παναγία βρεφοκρατούσα με χρονολογία 1702. (βλ. πιο κάτω αναλυτικά: Δωρητές εικόνων). Και οι τρεις αυτές εικόνες είναι οι αρχαιότερες όλων των εικόνων των εκκλησιών.

Ρυθμός: Στο κέντρο του Μοναστηριακού συγκροτήματος υψώνεται επιβλητικά ο ναός, σαν φύλακας Άγγελος, Βυζαντινού ρυθμού (σχήματος σταυρού) με εσωτερικές διαστάσεις 12X6X5 μ. και όλων των κτιρίων και της αυλής 30X30X3μ.

Βλέποντάς τον σαν σύνολο από ψηλά με τοιχοποιία πάχους 80 πόντων, μοιάζει με κυκλώπεια τείχη, με κάστρο. Όλο το συγκρότημα είναι χτισμένο με πέτρα και κουρασάνι (στουμπισμένο τούβλο ή κεραμίδι), άμμο και ασβέστη και σκεπασμένο με πετρόπλακες του τόπου μας, γιατί ήταν άγνωστος τότε ο τσίγγος.

Είσοδος: Πρόναος δεν υπήρχε. Δυτικά της εκκλησίας είναι η είσοδος

της με μονόφυλλη, απλή, ξύλινη πόρτα και δεξιά κι αριστερά της πεζούλια πέτρινα. Μπαίνοντας, κατεβαίνεις τρία πέτρινα σκαλοπάτια, περνάς μια θολωτή, ακάλυπτη πόρτα, δεξιά κι αριστερά της άλλες δυο όμοιες και φτάνεις στο Καθολικό, όπου θαυμάζεις τη Βυζαντινή μεγαλοπρέπεια! Γαληνεύει η ψυχή σου και αισθάνεσαι θρησκευτικό δέος! Δεξιά κι αριστερά υπάρχουν 4 κυλινδρικές κολώνες, όπου στηρίζεται ο κεντρικός τρούλος, που έχει ύψος 8 μ. Οι άλλοι 4 είναι μικρότεροι. Χωρίζεται σε 3 κλίτη. Η δεύτερη αριστερή κολώνα είναι ο κορμός της βαλανιδιάς, όπου σταμάτησε η εικόνα της Παναγίας.

Εσωτερική διακόσμηση: Το ξυλόγλυπτο τέμπλο είναι απλό, με λίγα ζωγραφιστά λουλούδια, επίχρυσο με εικόνες περίφημης βυζαντινής τέχνης, όλες σχεδόν, και νέες τοιχογραφίες ανεξίτηλες. Άριστη η εσωτερική του διακόσμηση.

Παράθυρα: Έχει 18 μικρά ξύλινα παράθυρα, χωρίς σίδερα και καφάσια, με κοινά τζάμια. Αυτά ήταν ως το 1976. Μετά αντικαταστάθηκαν με χρωματιστά. Ένα παράθυρο στο Ιερό, χαμηλά, είναι στενόμακρο σαν πολεμίστρα. Στασίδια δεν υπάρχουν. Μόνο παγκάρι επιτρόπων και αναλόγιο. Το πάτωμα παλιότερα ήταν στρωμένο με μπασμάκια. Τώρα είναι με τσιμέντο. Αριστερά της εισόδου υπάρχουν: το χωνευτήρι (υπόγεια δεξαμενή με τρύπα, όπου χύνονται τα νερά των κληρικών και βαπτίσματος, όταν το τάζουν οι γονείς για το Μοναστήρι) και δυο χοντρές αλυσίδες με λαιμοπέδη, ποδοπέδες και χειροπέδες, που τις χρησιμοποιούσαν για τη συγκράτηση των τρελών. Τους έδεναν στο λαιμό, στα πόδια και στα χέρια. Με τη θαυματουργική δύναμη της Παναγίας, την πίστη τους, την επιβλητικότητα του ναού και την αυθυποβολή τους, θεραπεύονταν σε λίγο χρονικό διάστημα.

Δεν παρουσιάζει μόνον θρησκευτικό και φυσιολατρικό χαρακτήρα· έχει αρχαιολογική και τουριστική αξία. Αλλά και από Εθνικής πλευράς παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, γιατί στα μαύρα χρόνια της τούρκικης σκλαβιάς υπήρξε το κρυφό σχολειό, ο πυρσός και ο φάρος της παιδείας, το Εθνικό προπύργιο, η Εθνοκοιτησκευτική κολυμβήθρα, το ορμητήριο και το καταφύγιο των αγωνιστών του 1821. Φιλοξένησε τ' ανταρτικά σώματα του Μακεδονικού αγώνα και τους ήρωες του 1940. Υπήρξε το νοσοκομείο των τραυματιών κατά τον πόλεμο του '40. (Ο Κ. Δαβάκης τραυματισμένος εκεί διανυκτέρευσε στις 2-11-'40). «Υπήρξε ο τόπος της μυστικής συνάντησης των Φιλικών Μητροπολιτών: Σπυρίδωνα Ιωαννίνων και Αιμιλιανού Γρεβενών. Άρα υπήρξε πολύτιμη η εθνική προσφορά του στα φρικτά εκείνα χρόνια της μακραίωνης τουρκοκρατίας. Εδώ έπιναν οι Μητροπολίτες αυτοί, νερό της βρύσης, που έχει θεραπευτικές ιδιότητες». (Πληροφορίες: Απ' την 86χρονη Ζωή συζ. Θεμ. Οικονόμου, όπως της τα μολογούσε ο μακαρίτης πεθερός της Παπανικόλας Οικονόμου ή Μόκας).

Περιουσιακά στοιχεία: Τα παλιά χρόνια είχε σημαντική περιουσία:

α) Ακίνητη: εκτός απ' το μεγαλοπρεπέστατο κτιριακό συγκρότημα με την εκκλησία στο κέντρο και τη μεγάλη αυλή, όπως ανέφερα, είχε και δωμάτια, βρύσες, κήπους, στέρνα, πολλά οπωροφόρα δέντρα, χωράφια,

βοσκοτόπια, τσαΐρια (χορτολίβαδα), αμπέλια και βοηθητικούς χώρους:

1. Εσωτερικοί: Δωμάτια, μαγειριό, αποθήκες για τα σιτηρά, μαγαζί (αποθήκη τροφίμων) για λάδι, ρύζι, ζάχαρη κτλ. για το μαζούλι (τυρί, βούτυρο), λαχανικά, κρασί, ρακή, μεγάλο πατητήρι σταφυλιών, βιβλιοθήκη, αναρρωτήριο και σχολή εκκλησιαστικής βυζαντινής μουσικής.

2. Εξωτερικοί: Σπίτια Καραγιανναίων και Χασιωτών, καλύβες (στάβλους) και αχυρώνες, νεκροταφείο, το μετόχι (παράρτημα, οίκημα για το προσωπικό και τα ζώα του Μοναστηριού, που το χρησιμοποιούσαν όταν πήγαιναν στο χωριό για υπηρεσία). Βρίσκεται πίσω απ' το σπίτι του Γαλάνη. Τ' αγόρασε τότε ο Γεώργιος Π. Ν. Οικονόμου και το χρησιμοποιούσε γι' αχυρώνα: χρησιμοποιείται ακόμα και σήμερα. Παλιότερα υπήρχε και νερόμυλος.

Αναλυτικά: Είχε 10 δωμάτια, 2 σπίτια με βοηθητικούς χώρους, 2 καλύβες (στάβλους), 3 αχυρώνες με 2 αλώνια, 1 αχυρώνα με αλώνι πάνω απ' τη θέση Καστρί, 2 βρύσες (1 εσωτερική και 1 εξωτερική σκεπασμένη με πετρόπλακες ως το 1946, δεξιά κι αριστερά με πέτρινα πεζούλια για ξεκούραση των διαβατών), στέρνα (δεξαμενή) κυκλική με διάμετρο 7 μ. και βάθος 1 μ. για πότισμα του κήπου, 2 κήπους (1 για λαχανικά και 1 για τα μελίσσια), 16 τεμάχια χωραφιών και λιβαδιών και 2 αμπέλια.

Οπωροφόρα δέντρα: Αχλαδιές, μηλιές, κερασιές, βυσινιές, καρυδιές, μουριές (σκαμνιές), κυδωνιές, κορομηλιές, δαμασκηνιές, σουρβιές και άφθονα μη οπωροφόρα δέντρα: 2 πανύψηλες λεύκες και πολλές βαλανιδιές, που κυριαρχούν και έξω του Ιερού μια θεόρατη μουριά.

Κτήματα: Ολόκληρη η περιοχή του Μοναστηριού απ' τις θέσεις: Κωσταρτσκό (Καλύβα Νιάκου), Άφκος, Νίστρες, Μηλιά, Πλατανάκια, Μπούκουρι, Βιρό, Καστρί ως το Στόμιο = 1600 στρέμματα περίπου.

Απ' αυτά είχε γύρω του: Χωράφια καλλιεργημένα και χορτολίβαδα 300 στρέμματα.

Έξω απ' το Μοναστήρι: Στην ποταμιά Μισιάρου - Ανανία, στο Μαύροβο (Περγουλιά, Καρούτα, Γράβο, Μισιάρο, Ζήκα κάτω απ' το Μισιάρο και Κούφαλο), στο Μακροχώραφο (δωρητές του Μακροχώραφου οι Δημήτριος και Γεώργιος Σουφλέρης - Σακατέλης), και Μεγάλο Λιβάδι Χατζή. Σύνολο 100 στρεμ. περίπου. Τα υπόλοιπα είναι δασική έκταση.

Σημ. Οι μεγαλύτεροι δωρητές είναι οι: Μισιάρος και Χατζής, Φουρκιώτες. Ως το 1947, πολλοί Φουρκιώτες νοίκιαζαν βακούφικα κτήματα που ανήκαν στο Μοναστήρι και στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Τώρα νοικιάζουν μόνον τα λιβάδια. Τα χωράφια δεν τα νοικιάζουν, γιατί δεν καλλιεργούν και τα δικά τους ακόμα.

β) Κινητή: Ζώα μεγάλα για γέννο (για έχω, αναπαραγωγή): 40 γελάδια και 60 για πούλημα, 4 δαμάλια, 7 ζευγάρια βοδιών, 10 φοράδια και 5 φορτηγά (μουλάρια και άλογα).

Μικρά: 1500 γιδοπρόβατα, 10 σκυλιά, 10 γάτες, 50 κότες, γουρούνια όχι, γιατί είναι βρώμικα και 40 μελίσσια.

Δυο στρούγκες στις θέσεις: Πετρομάντρα και Ντεμίρη, 20 καδιά για το μαζούλι, 20 καρδάρια χάλκινα, 10 μεγάλα κουδούνια και 200 μικρά, 20

μεγάλα κυπριά και 50 μικρά.

Γεωργικά εργαλεία: 4 ξυλάλετρα με όλα τα εξαρτήματά τους, 8 γυνιά, 10 τσαπιά, 5 κασμούδες, 20 δικέλια, 10 σκεπάρια, 10 αρνάρια (λίμες), 5 σκαλιστήρια, 20 τσεκούρια, 10 πριόνια, 10 δικράνια, 4 δρεμόνια, 6 φκυάρια, 6 καρπολδία, 5 τζουγκράνες (χτένες), 5 κόσκινα, 5 κάψους (άτρυπα κόσκινα), 2 χειρόμυλους, 2 καντάρια, 2 παλάντζες, 3 τουμπέκια (γουδιά 1 μεγάλο πέτρινο και 2 μικρά μπρούντζινα).

Παραγωγή: Μεγάλη σε σιτηρά (σιτάρι, καλαμπόκι, βρίζα, κριθάρι, ρόβι, ταή ή βρώμη), όσπρια και λαχανικά, γιατί τα καλλιεργούσαν καλά και τα λίπαιναν με ζωικό λίπασμα. Τ' αλώνια τα σκούπιζαν με ντόπιο ειδικό χόρτο (σκουπιδόχορτο) ή με κλωνάρια έλατου.

Σταφύλια παρήγαγε 90-100 φορτώματα.

Έπιπλα: Είχε μεντρελίκια (μάσια, καναπέδες ακίνητους, αντί για καρέκλες) στα δυο μεγάλα δωμάτια, 20 σοφράδες (χαμηλά και στρογγυλά τραπέζια κι άλλα μακρόστενα), 25 στρώματα μεγάλα από λινάτσα, με άχυρο γεμισμένα, 25 ντόγκες (βελέντζες χωρίς φλόκο για στρώσιμο), 20 φλοκωτές μεγάλες τσέργες και 20 ντόγκες για σκέπασμα και 50 μαξιλάρια μάλλινα.

Ιερά άμφια: Όλα των καλογήρων και των παπάδων.

Ιερά βιβλία και σκεύη: Ευαγγέλιο, Απόστολο, 20 διάφορα άλλα εκκλησιαστικά λειτουργικά βιβλία, θυμιατήρι, ζέο, ποτήρι και δίσκο με όλα τα εξαρτήματά τους, σταυρό, 2 μπρούντζινους πολυέλαιους, 3 μπρούντζινα μανουάλια, 10 καντήλια, 7 μπρούντζινα μονόκηρα, παγκάρι (τραπέζι), δίσκο των επιτρόπων και αναλόγιο ξύλινο σκαλιστό.

Εικόνες: Δεσποτικές: 3 μεγάλες (1 Ω.Π., 1 τέμπλου και 1 δεξιά εισόδου).

Θεομητορικές: 10 (9 μεγάλες και 1 μικρή: 2 θρόνων κολώνων, η 1 με μεταλλική επένδυση, 1 τέμπλου, 3 τοίχου και κολώνας, 2 Ιερού και 2 στην Εκκλησία του Αγίου Νικολάου, με μεταλλική επένδυση).

Αγίων: 4 μεγάλες (3 τέμπλου και 1 φορητή) και 6 μικρές διάφορες. Στη 2η σειρά του τέμπλου: 14 μικρές (13 Παλαιάς και Καινής Διαθήκης και 1 Αγίου Μανηλιού).

Μαγειρικά σκεύη: 5 χάλκινα καζάνια, 10 χάλκινα κακαβιά, 4 γκιούμια, 10 γκουργκούλες (πήλινες στάμνες για νερό), 20 πήλινες κατσαρόλες, 200 κουταλοπίρουνα ξύλινα, 200 πιάτα πήλινα, 200 τζιάφκες (πήλινα βαθουλά πιάτα), 20 πήλινα λαγήνια (κανάτες) για κρασί, 50 μαχαίρια, 10 ταψιά, 10 σινιά, 5 τηγάνια, 1 ρακοκάζανο, 2 μολυβένια παγούρια για ρακή, 10 μπουκλες (βουτσέλες) ξύλινες, για νερό και 4 ληγένια, για νίψιμο.

Έσοδα (πόροι): Ως το 1947 ήταν πολλά τα έσοδα, γι' αυτό τάιζε και κάθε διαβάτη και όλους τους προσκυνητές στα πανηγύρια: Της Ζωοδόχου Πηγής και των Γενεθλίων της Θεοτόκου. Έσφαζαν μοσχάρια ή πρόβατα ή γίδια και μαγείρευαν διάφορα φαγητά. Κερνούσαν και κρασί.

Όλοι έβαζαν στην εικόνα της Παναγίας χρηματικά ποσά και έριχναν στο δίσκο της εκκλησίας σεβαστά ποσά αλλά εισέπρατταν και από το πούλημα λαμπάδων και κεριών. Πολλοί έταζαν ακόμα ζώα μεγάλα και μικρά: Γελαδικά, γιδοπρόβατα και φορτηγά, που τα πουλούσε η Μοναστηριακή Επιτροπή, ύστερα από πρόχειρη πλειοδοτική δημοπρασία και το αντίτιμο το

διέθετε για τις ανάγκες της εκκλησίας.

Άλλοι πάλι, τότε, έδιναν κάλτσες και πετσέτες για τους υπαλλήλους, άλλοι χειροποίητα στρωσίδια (διαδρόμους και πατάκια), για την εκκλησία, εικόνες, κεριά, λαμπάδες, λάδι για το άναμμα των καντηλιών, χρυσά και ασημένια κοσμήματα (βραχιόλια, δαχτυλίδια, σταυρουδάκια με καδένες, σκουλαρίκια, ρολογάκια, φλουριά, λίρες), που τα κρεμούσαν στην εικόνα της Παναγίας. Άλλοι στόλιζαν την εικόνα της με λουλούδια (τριαντάφυλλα, βασιλικό). Πλουσιότατος ο στολισμός της. Άλλοι παραχωρούσαν χωράφια, όπως ανέφερα.

Όλα αυτά τα παραπάνω λέγονται ταξίματα (τάματα, αφιερώματα, δωρεές) και τ' αφιέρωναν για να δείξουν την ευσέβεια και την ευγνωμοσύνη τους. Αλλά και τώρα τάζουν.

Άλλοι πόροι προέκυπταν από την περιφορά της Παναγίας, όχι μόνο στο χωριό, αλλά και στα περίχωρα.

Ός τα 1920 απ' τα γεωργοκτηνοτροφικά και μελισσοκομικά προϊόντα που πουλούσαν, συντηρούνταν οι καλόγηροι και οι υπάλληλοι του Μοναστηριού. Μετά το 1920 έως το 1947, τα χωράφια τα νοίκιαζαν σε Φουρκιώτες, που τα καλλιεργούσαν. Τους χειμερινούς μήνες στη θέση Κωσταρτσκό τα νοίκιαζαν για βοσκή στους τσελγκάδες της Ζέρμας, Νικόλαο και Αριστεϊδή Παπαθανασίου και Κωσταντή Μπίντο (Παγούνη).

Παλιότερα στην ίδια θέση νοίκιαζαν για καλλιέργεια οι: Γεώργιος Ι. Κίτσης (Νιάκος), Φουρκιώτης και Αλέξης Ζώτος, Καντσιώτης.

Απ' το 1947 ως τα σήμερα νεκρώθηκαν τα πάντα. Επικρατεί νεκρική σιγή, θεία γαλήνη!

Στο Ηγουμενείο και το Δεσποτικό, πετούν αδιάκοπα στο σκοτάδι πολλές γοργόφτερες νυχτερίδες. Καταρρέουν μαζί με το κιόσκι (εξώστης, μπαλκόνι). Στα γύρω δέντρα ακούς μόνον τον κούκο, το γκιώνη, την κίσα και την καλημάνα με τη μονότονη φωνή τους.

Τα κυπριά και τα κουδούνια των μουλαριών, γελαδικών και γιδοπροβάτων, δεν ακούονται πια. Ούτε και τα λαλήματα των πετεινών και τα κακαρίσματα των κοτών, αλλ' ούτε και τα γαυγίσματα των σκυλιών.

Οι σημερινοί του πόροι είναι αρκετοί, όχι μόνον απ' την περιφορά του δίσκου και το πούλημα των κεριών και λαμπάδων, αλλά και από δωρεές, αν και είναι ακατοίκητο. Τώρα έχει την εξής περιουσία:

Ακίνητη: Η εκκλησία βρίσκεται σε άριστη κατάσταση, έχει 4 δωμάτια για τους προσκυνητές. Η καμπάνα δεν βρίσκεται στην πρώτη της θέση (μπροστά στο μαγειρείο), γιατί γκρεμίστηκε ο θόλος της, αλλά πιο κοντά στο ναό σε ύψος 2,5 μ. Υπάρχει αποχωρητήριο, εξωτερική βρύση, 35 περίπου στρέμματα (χέρσα χωράφια) γύρω απ' τις αχυρώνες και ένα μεγάλο, νότιά του, χωράφι και ελάχιστα οπωροφόρα δέντρα, γύρω του. Τα υπόλοιπα χωράφια περιήλθαν στη δικαιοδοσία του Ο.Δ.Ε.Π. (Οργανισμού Διοικήσεως Εκκλησιαστικής Περιουσίας) απ' το 1930, που έγινε απαλλοτρίωση όλων των Μοναστηριακών κτημάτων.

Κινητή: Οι εικόνες, τα ιερά άμφια και τα βιβλία που φυλάγονται στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου, για να μη τα καταστρέψουν τα ποντίκια, οι

νυχτερίδες και η υγρασία. Έχει 30 γιδοπρόβατα, που τα κατέχουν οι κτηνοτρόφοι μας και προέρχονται από δωρεές, όπως λένε οι ίδιοι, και απ' τα έσοδά τους προσφέρουν λάδι στο Μοναστήρι. Κρίνουμε ότι είναι απαραίτητη η καταγραφή όλων των υπάρχοντων ειδών σ' όλες τις εκκλησίες και η φύλαξή τους απ' τις αρπακτικές διαθέσεις των αρχαιοκαπήλων.

Διάταξη (σειρά) και θέση της παλιάς και τωρινής Μοναστηριακής περιουσίας:

1. Νότια: Η αυλόπορτα δίφυλλη με χοντρά σανίδια, καρφωμένα με γυφτοκάρφια, που αμπαρώνονταν (ασφαλίζονταν) από μέσα με αμπάρα (περάτη, ξύλινο και χοντρό) και με δυο σίδερα χοντρά οριζόντια. Στο έξω μέρος, χτυπητήρι (ρόπτρο) σιδερένιο. Υπάρχουν και σήμερα ακόμα.

Αριστερά της, όπως μπαίνουμε, ήταν δυο υπόγεια και δυο κελιά (δωμάτια για τους καλόγηρους). Στο ένα έμενε ο καλόγηρος Δανιήλ Κίτσης, Φουρκιώτης και στ' άλλο ο Διονύσιος απ' την Κορησό Καστοριάς.

Δεξιά της υπήρχαν δυο υπόγεια, ένα για τα γαλάρια γελάδια και ένα για τα φορτηγά ζώα, σάλα, δυο δωμάτια, σόμπα (δωμάτιο του Κόλα Ι. Μότση - Χειμώνα), όπου κάθονταν ο ίδιος, πάνω δωμάτιο για καλόγηρους• στη συνέχεια μπίμτσα (κρυψώνα) με λαγούμι (υπόγεια στοά, σήραγγα 600 μ.), που έφτανε ως τ' αμπέλια. Εκεί κρύβονταν οι ηγούμενοι, οι καλόγηροι και οι λαϊκοί απ' τους κλεφταρβανίτες Κολωνιάτες και πολλές φορές απ' το φόβο έβγαιναν στ' αμπέλια. Σώζονται ερείπια του λαγουμιού, ανατολικά απ' το Κιόσκι.

Πάνω απ' την κρυψώνα υπήρχε δωμάτιο και δυο αποχωρητήρια στην άκρη. Συνέχεια, ένα υπόγειο, από πάνω το ηγουμενείο, πάνω του το Δεσποτικό και πιο πάνω το περίφημο και γραφικό Κιόσκι ύψους 10 μ. Ήταν το αναψυχήριο των πατέρων και το φρούριο της εποχής εκείνης με το υπέροχο και θαυμάσιο θέαμά του!

Πάνω απ' την είσοδό του υπάρχει ο φονιάς ή ζεματίστρα (σαν νεροχύτης, αλλά σκεπασμένος απ' έξω με χοντρές πετρόπλακες για προφύλαξη), απ' όπου έχυναν ζεματιστό νερό ή λάδι στους Τουρκαρβανίτες ληστές. Σώζεται ακόμα.

Βορειοανατολικά έχει πορτοπούλα μονόφυλλη με χοντρά σανίδια κι αυτή από πίσω με γερή αμπάρα ασφαλισμένη. Τη χρησιμοποιούσαν για να ξεφεύγουν απ' τους Τουρκαρβανίτες, που για να μπουν χτυπούσαν πρώτα τη μεγάλη αυλόπορτα. Τη χρησιμοποιούσαν και σαν βοηθητική για να πηγαίνουν στην εξωτερική βρύση και στον κήπο.

Δεξιά κι αριστερά απ' τις αυλόπορτες υπάρχουν πολεμίστρες για να πολεμούν τους κλεφταρβανίτες.

Βόρεια: Πλάι, αριστερά της πορτοπούλας, έχει μια σόμπα (δωμάτιο) για τους υπαλλήλους, από πάνω υπήρχε σάλα και δωμάτιο φουρκιώτικο (μόνο για τους Φουρκιώτες) με ακίνητα μιντέρια γύρω. Αριστερά της σόμπας ένα υπόγειο (αποθήκη για τα λαχανικά, το κρασί, τη ρακή και το μαξούλι). Πάνω του ένα δωμάτιο για τους ξένους και αριστερά απ' την αποθήκη το πατητήρι των σταφυλιών. Σώζεται ακόμα το μεγάλο δρύινο (βαλανιδένιο) καδί, χωρητικότητας 2 χιλιάδων οκάδων. Θαυμάζεις την αριστοτεχνική του! Το

κρασί απ' το πατητήρι το μετέφεραν στα βαρέλια με κανάλια (ξύλινους σωλήνες). Συνέχεια, ήταν μια γαλαρία για να πηγαίνουν τη νύχτα στην εσωτερική βρύση για λόγους ασφάλειας, γιατί η άλλη βρύση ήταν μακριά, έξω απ' τον αυλόγυρο.

Λυτικά: Υπήρχαν βοηθητικοί χώροι: Αποθήκες σιτηρών και μαγαζί, πάνω βιβλιοθήκη με πολλά χειρόγραφα και έντυπα βιβλία, η εκκλησιαστική σχολή βυζαντινής μουσικής, τ' αναρρωτήριο. Το μαγειρείο ήταν ψηλό με φούρνο και το καμπαναριό μπροστά τους.

Νεκροταφείο: Υπήρχε νότια της εισόδου (αυλόπορτας), σ' απόσταση 100μ.

Καλύβες και αχυρώνες: βρισκονταν νοτιοανατολικά σ' απόσταση 150 μ. υπήρχε μια καλύβα (στάβλος) για τα γελαδικά. Μπροστά της ήταν αλώνι μεγάλο και πιο κάτω δυο αχυρώνες, μια για τ' άχυρο και μια για το χνούμι (φλούδα σιταριού), δεξιά η καλύβα με πέτρινο μαντρί για τα γιδοπρόβατα και δεξιότερα τα σπίτια των Καραγιανναίων και Χασιωτών, που ήταν σόγαμπροι Φουρκιωτών και υπάλληλοι (βοσκοί) στο Μοναστήρι. Και πάνω απ' το Καστρί άλλη αχυρώνα.

Αμπέλια: Πιο κάτω απ' τις καλύβες, ανατολικά, σ' απόσταση 500 μ. ήταν το μεγάλο και το μικρό αμπέλι.

Κήποι: Ανατολικά, συνέχεια με τα κτίσματα, εκτείνεται ο μικρός κήπος. Η έκτασή του είναι 30 τ.μ. όπου είχαν τα μελίτσια• και βόρεια, σ' απόσταση 150 μ., βρίσκεται ο μεγάλος κήπος με έκταση 50X20 μ. (1 στρέμμα). Τον καλλιεργούσαν για λαχανικά.

Λωρητές εικόνων: Στον κυρίως ναό, αριστερά, υπάρχει το Προσκυνητάρι σε κολώνα (κορμό βαλανιδιάς με θρόνο όπως ανέφερα), εικόνα της Παναγιάς μεγάλη δεξιοκρατούσας, με ασημένια επένδυση, χωρίς άλλα στοιχεία και δυο όμοιες, που βρίσκονται στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου και έχουν χαραγμένα στοιχεία, όπως ανέφερα. Οι τρεις αυτές εικόνες ονομάζονται ανάλογα με το μέγεθος του προσώπου τους: Μεγάλη - Μεσαία - Μικρή. Τη Μικρή, που είναι στο Μοναστήρι δεν την μετακινούν απ' τη θέση της. Πρώτα δε μετακινούσαν τη μεγάλη θαυματουργή εικόνα.

Ως το 1947, ήταν όλες στο Μοναστήρι. Μετά έφεραν τις δυο στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου, απ' όπου παίρνουμε στο σπίτι, μια απ' τις δυο. Επίσης, παίρνουμε και τον Αϊνικόλα ή τον Αϊθανάση ή τον Αϊλιά. Οι γυροχωρίτες παίρνουν τη μεσαία μόνον, όταν θέλουν να κάνουν παράκληση.

Στη Μεγάλη καιει η καντήλα της νύχτα μέρα. Την προσκυνούν με μεγάλη ευλάβεια, ακόμα και οι γυροχωρίτες μας, γιατί είναι θαυματουργή.

Δεξιά σε κολώνα με θρόνο υπάρχει εικόνα μεγάλη (το Γενέσιον της Θεοτόκου) χωρίς άλλα στοιχεία και τη λέμε Παναϊοπούλα ή Παναγία Μικρή και την Κοίμησή της που τη λέμε Παναγία Μεγάλη.

Στην Ωραία Πύλη, σε μουσαμά ΙΣ ΧΡ ο Ζωοδότης, 1872 Ιουλίου 24 και γύρω της, διαβάξεις: Ο τρώγων μου την σάρκαν κι ο πίνων μου το αίμα εν εμοί μένει καγώ εν αυτό. Όστις βούλεται σωθήναι προ πάντων χρη αυτώ των καθολικών. Εγώ ειμί ο άρτος ο ζων, εάν τις φάγει τούτον τον άρτον ζήσεται εις τον αιώνα.

Μπροστά απ' την Ω.Π. είναι μια δίφυλλη σκαλιστή πορτοπούλα με 6 μικρόσωμους ζωγραφιστούς Αγίους.

Δεξιά της Ω.Π.: ΙΣ ΧΡ Ο ΩΝ Ο ΣΩΤΗΡ. Δέηση του δούλου του Θεού Δανιήλ Ιερομόναχου ΑΧΠΑ - 1681.

Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος. Δέηση του δούλου του Θεού Δανιήλ Ιερομόναχου και ετούτη 1681. Αυτές οι δυο είναι οι αρχαιότερες όλων των εκκλησιών.

Άγιος Αθανάσιος, χωρίς άλλα στοιχεία και πλάι του η βημοπορτούλα με απλή άσπρη κουρτίνα.

Αριστερά Ω.Π.: Μήτηρ Θεού βρεφοκρατούσα ΑΨΒ = 1702 χειρ Δημητρίου.

Άγιος Νικόλαος, παλιά, χωρίς άλλα στοιχεία και πλάι του βημοπορτοπούλα με απλή άσπρη κουρτίνα.

Στην πάνω σειρά του τέμπλου, υπάρχουν 13 μικρές εικόνες, που παριστάνουν σκηνές Παλαιάς και Καινής Διαθήκης και μια στη μέση, του Αγίου Μαντηλιού.

Στον αριστερό τοίχο φορητές: Μήτηρ του Θεού - Η Κυρία των Αγγέλων βρεφοκρατούσα. Δαπάνη Λεωνίδα Απ. Δημάκη, 1921.

Άγιος Γεώργιος ο Τροπαιοφόρος. Δια ξόδου του τμηιωτάτου Κυρίου κυρ γεωργίου ιω. νάσιο έστο εις μνημόσυνόν του, 1872 Αύγ. 2 δια χηρ Αδάμη Δ.Κράϊα.

Αριστερά της θολωτής εισόδου, φορητή μεγάλη: ΜΡ ΘΟΥ βρεφοκρατούσα. Δαπάνη Ευανθίας Χ. Εξάρχου, 1938, αξίας 300 δραχμών.

Δεξιά: ΙΧ - Ο ΩΝ, φορητή μεγάλη και παλιά, φθαρμένη, που ανάγεται σε πολλή παλιά εποχή, ίσως είναι της παλιάς εκκλησίας.

Υπάρχουν και 6 μικρές φορητές: 1) Μια εικονίζει τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου και τους Αγίους: Μόδεστο, Κων/νο και Ελένη και Αθανάσιο, 1852, Ιουλίου 5.

2) Ο Άγιος Ιωάννης, 3) Οι Άγιοι Ανάργυροι Κοσμάς και Δαμιανός 1864, 4) Ο Άγιος Νεομάρτυς Γεώργιος, ο εξ Ιωαννίνων. 5) Ο Άγιος Ιωακείμ και η Αγία Άννα, ευλογία εκ της Ιεράς Μονής των Αγίων Θεοπατόρων Ιωακείμ και Άννης. Κτήτωρ Ιερομόναχος Σιλβέρος Ιερουσαλήμ. 6) Αγίου Αποστόλου Ανδρέου. Όλγα Αλκη Τόνα, 1973, 200 δρχ.

7) Μια μεγάλη εικόνα Παναγία Βρεφοκρατούσα. Δαπάνη Ευθυμίου Κ. Ταμπούρη 1984. Δια χειρός Γ. Δ. Τσιτσικλή,

Στο ιερό: Η γέννηση της Θεοτόκου, μεγάλη φορητή φθαρμένη. Παναγία βρεφοκρατούσα. Σπύρος Ν. Παπαθανασίου, Πλαγιά.

Στην Αγία Τράπεζα: τραπεζομάντηλο άσπρο απλό.

Πάνω απ' την αυλόπορτα: Η Κοίμησις της Θεοτόκου. Χρήστου Γ. Εξάρχου, 1976, αξίας 300 δραχμών.

Άλλοι δωρητές: Ο Νικόλαος Δημητρίου, το 1870, δωρίζει μια καμπάνα. Υπήρχε και σήμαντρο.

Οι Φουρκιώτες της Ρουμανίας, το 1897, προσφέρουν χρηματικό ποσό για το χτίσιμο του καμένου από πυρκαγιά δυτικού μέρους (του μαγειριού και 6 δωμάτων).

Ο Αλέξης Σουλιώτης, Επαχωρίτης, το 1938, έστρωσε το πάτωμα με τσιμέντο.

Ο Γεώργιος Δ. Κούσης, το 1939, διέθεσε για το θρόνο της Παναγιάς, 1000 δρχ.

Η Μοναστηριακή επιτροπή, το 1920, για το γύρισμα της πλάκας της στέγης 100 δρχ. Η εργασία αυτή έγινε απ' τον ειδικό Καντσιώτη τεχνίτη Βαγγέλη Καθάριο.

Το 1941, ο Κώστας Δαβάκης, 500 δρχ. για λάδι στο Μοναστήρι μας.

Η κοινότητά μας, το 1952, για την παραπάνω εργασία διέθεσε 5000 δρχ. Εργάστηκαν οι Ζερματινοί μαστόροι: Νικόλαος Ζήντρος, Ιωάννης Παπαδημητρίου και ο Κων/νος Αντ. Μήτσης.

Ο Γεώργιος Καρανίκας (Μισιάρος) για την εξωτερική βρύση, το 1956, 10 χιλ. δρχ. Υπάρχει επιγραφή: Δαπάνη Γ. Καρανίκα, φροντίδι Κώστα Τόνα 1956.

Ο Ιωάννης Κ. Παπαγιάννης και η σύζυγός του Αγγελική, το 1964, για την ανανέωση των 2 δωματίων (αριστερά της αυλόπορτας), 1000 δολάρια (30 χιλ. δρχ.). Η επιγραφή μας λέει: Δωρηταί Ιωάννης και Αγγελική Παπαγιάννη εξ Αμερικής, εις μνήμην όλης της οικογένειας Παπαγιάννη. Έτος 1964. Η καταγωγή του είναι λαθεμένη, γιατί γεννήθηκε στη Φούρκα το 1895, όπου είναι γραμμένος στα μητρώα. Διέθεσε και 8 χιλ. δολ. (240 χιλ. δρχ.) για την ανέγερση του πνευματικού κέντρου Τσοτυλιού Κοζάνης, όπου μετοίκησε ο πατέρας του οικογενειακώς το 1921. Ο δε Ροταριανός Όμιλος Θεσ/νίκης, το Μάρτη του 1967 για την υψηλή αυτή προσφορά του, του απένειμε Χρυσό Μετάλλιο. Λυπούμαστε που δεν μπορούσαμε να βρούμε μια φωτογραφία του μεγάλου αυτού δωρητή.

Στην ανανέωση των παραπάνω δωματίων εργάστηκαν οι μαστόροι: Γεώργιος Α. Μουτσιούλης ή Μπέγας και Γεώργιος Δ. Μόκας και μαραγκοί: Σωτήριος Γ. Κίτσης, Γεώργιος Δ. Κίτσης και Κων/νος Δ. Τόντης, Φουρκιώτες.

Ο Σωτήριος Γ. Κίτσης το 1970 δωρίζει πολυέλαιο μπρούντζινο, αξίας 300 δρχ.

Η Ευαγγελία συζ. Παύλου Κεχαγιά, το γένος Χρήστου Γ. Εξάρχου, το 1971 αφιερώνει δυο χρυσά βραχιόλια αξίας 1000 δραχμών.

Η Αθηνά συζ. Αλ. Καμπαλώνη, το 1971, Ιερόν Ευαγγέλιον, 2 χιλ. δρχ. το 1976 αναλόγιο ψαλτών, καντήλα και μανουάλι μπρούντζινο, 5 χιλ. δρχ.

Το Υπουργείο Οικονομικών (Δ/νση κρατικών λαχείων), κατόπιν ενεργειών μου, διέθεσε το 1973 για τον εξωραϊσμό του ναού (χρωματιστά τζάμια και επισκευή παραθύρων) 10 χιλ. δρχ.

Η Ελευθερία Καραγιάννη απ' το Πεκλάρι Κόνιτσας το 1975 για την ανανέωση της αυλόπορτας 10 χιλ. δρχ. Εργάστηκαν οι μαστόροι: Δημήτριος Ν. Βελέκης, Νικόλαος Α. Γιώτας και Ανδρέας Ι. Ζιώγας, Φουρκιώτες.

Η Μοναστηριακή Επιτροπή το 1975 διέθεσε για την αυλόπορτα 5 χιλ. δρχ., για κρεβάτια, κουβέρτες και μαξιλαροθήκες 2250 δρχ. και το 1977 για τον τοίχο της καμπίνας και για το αποχωρητήριο 2 χιλ. δρχ.

Ο Χρήστος Γ. Εξάρχου το 1976 για τη διαμόρφωση της αυλής, 8 χιλ.

δρχ. και εφταήμερη προσωπική του δουλειά. Εργάτες οι Φουρκιώτες: Αλέξιος Δ. Μουτσιούλης, Θεόδωρος Γ. Φέλης και Ιωάννης Κ. Κίτσης. Υπάρχει και σχετική επιγραφή.

Η Κλεάνθη Παπαστεργίου - Μόκα το 1979, επίχρυσο ρολογάκι λαιμού, 2 χιλ. δρχ.

Η Ευαγγελή συζ. Γ. Τζημοράγκα το 1980, μπρούντζινο μανουάλι 2 χιλ. δρχ.

Οι: Ζωίτσα Σιάκα 20 δολ., Αθηνά Κουσαίτη 10 δολ., Κων/νος Τόνας 5 δολ., Δημήτριος Μαντήλας 5 δολ., Τάνα Ι. Καράτζιου 5 δολ., Οικογένεια Ευθυμίου Μόκα 5 δολ., Ιωάννα Καραγιάννη 5 δολ., Χάιδω Κ. Γιώτα 5 δολ.. Σύνολο 60 δολάρια για τις ανάγκες του Μοναστηριού, αλλά είναι άγνωστη η χρονολογία της αποστολής τους και που ακριβώς ξοδεύτηκαν.

Ένας παλιός μπρούντζινος πολυέλαιος, άγνωστος ο δωρητής του.

Το Μοναστηριακό Ταμείο το 1982 για την επισκευή της στέγης του φουρκιώτικου δωματίου διέθεσε 8 χιλ. δρχ., το 1984 για την αντικατάσταση της πλάκας με τσίγγο των άλλων δυο δωματίων 55 χιλ. δρχ. Μαστόροι οι Φουρκιώτες: Βασίλειος Πάπαρης και Νικόλαος Α. Γιώτας.

Ο Γεώργιος Δ. Ζιώγας το 1984 δίνει 5 χιλ. δρχ. για τις ανάγκες του Μοναστηριού.

Η Αγόρω χήρα Β. Παπαγεωργίου το 1984, για τις ανάγκες του Μοναστηριού 50 δολ. (6.200 δρχ.).

Ο Απόστολος Χαβάς το 1986 διέθεσε για την κατασκευή δωματίου, πλάι στο φουρκιώτικο δωμάτιο, 500 χιλ. δραχμές.

Το 1986, από έρανο των κατοίκων Φούρκας και μερικών του εξωτερικού, Φουρκιωτών, 450 χιλ. δραχ. για την επισκευή του Κιοσκιού.

Διοίκηση: Ηγούμενοι (προϊστάμενοι μονής) Μοναχοί (καλόγεροι) και Ιερομόναχοι (καλογεροπαπάδες).

Απ' τις διάφορες επιγραφές εικόνων του Μοναστηριού καθώς και εικόνων του τέμπλου του Αγίου Νικολάου, που αναφέραμε, και το αρχείο του Φουρκιώτη Γιάννη Παπαστεργίου, συμπεραίνουμε ότι οι εξής μόνασαν χρονολογικά:

Διονύσιος Μοναχός ίσως από την Κορησό Καστοριάς, το 1300;

Δανιήλ Ιερομόναχος (κατά κόσμον Κων/νος Κίτσης) φουρκιώτικης καταγωγής το 1681.

Αβέρκιος Ηγούμενος, το 1747.

Μακάριος Ιερομόναχος, το 1747.

Ιωσήφ Μοναχός, το 1747.

Δαμασκηνός Ιερομόναχος, το 1747.

Ανανίας Ηγούμενος, το 1750. Ερείπια του νερόμυλου του σώζονται ακόμα στο χωριό μας και φέρει τ' όνομά του: «Μύλος του Ανανία», στην ακροποταμιά της «Μαρδίτσας».

Ιακώβ Ιερομόναχος, το 1762.

Αμβρόσιος Μοναχός, το 1762.

Παπανικόλαος Στεργίου Μπουρονίκας ή Σταγκίκας Ηγούμενος και τοποτηρητής, το 1845, Φουρκιώτης.

Νικηφόρος ηγούμενος και Τοποτηρητής, το 1862-1870.

Αγαθάγγελος Ιερομόναχος και τοποτηρητής, Φουρκιώτης (κατά κόσμον Ιωάννης Πασιάς), πρώτος εξάδελφος του Δημητρίου Κούση, το 1872-1890 και 1897-1899. Το 1900-1923 μόνασε στο Μοναστήρι των Εισοδίων της Θεοτόκου στο Ζάντσικο (Ζώνη) Κοζάνης, όπου πέθανε σε βαθύ γήρας. Το 1903 ήρθε στο χωριό μας και βάφτισε τον Αλέξιο Δ. Μουτσιούλη. Κάποτε υπήρχαν 7 καλόγεροι στο Μοναστήρι μας. Σήμερα κανένας!!!

Άλλοι τοποτηρητές (Δ/ντές, Προϊστάμενοι, Επιτηρητές) φουρκιώτικης καταγωγής:

Παπανίκανδρος Κων/νος του Νικολάου, το 1890-1900. Το 1900 πήγε σόγαμπος στη Λατόριστα (Αγίασμα) Κοζάνης· η γυναίκα του Μαρία το γένος Καρακώστα, εκεί πέθανε το 1916.

Παπαγιάννης Οικονόμου, το 1920-1931.

Παπαστέργιος Οικονόμου, το 1920-1931.

Παπαγιώργης Χατζής απ' την Καστάνιανη Κόνιτσας, 1930-1933. Διέμεινε οικογενειακώς στο Μοναστήρι με την παπαδιά και τα 6 αγόρια του.

Παπαγιάννης Τζημοράγκας Φουρκιώτης 1936-1966.

Μετά το 1967, τοποτηρητές, που ήταν συγχρόνως και παπάδες, όχι μόνιμοι, αλλά υπηρετούσαν, διαδοχικά οι: Παπαμιλιάδης Εξάρχου απ' το Κεράσοβο, Παπακώστας Διακόπουλος απ' τη Σταρίτσιανη και ο Παπασπύρος Γιαντσούλης απ' την Πυρσόγιαννη. Σήμερα είναι ο Παπαφώτης Τσάμης.

Πρόεδροι και Γραμματείς διετέλεσαν οι εκάστοτε Ηγούμενοι και Τοποτηρητές. Τώρα ο παπάς.

Λαϊκοί: Α) Επίτροποι:

- 1) Κων/νος Τόλης
- 2) Στέργιος Εξάρχου
- 3) Δημήτριος Παπανίκου
- 4) Γεώργιος Παπαγεωργίου
- 5) Δημήτριος Μαρανής
- 6) Δημήτριος Μπομπότης
- 7) Κων/νος Σταγκίκας
- 8) Νικόλαος Καρανίκας (Κριμιζιάκος)
- 9) Νικόλαος Μαρανής (1910-15)
- 10) Νικόλαος Τσιάστας (1910-15)
- 11) Γεώργιος Τσιάστας (1915-20)
- 12) Αλέξιος Ντόκος (1920-30)
- 13) Νικόλαος Φλώρος (1930-38)
- 14) Ευάγγελος Μαρκόπουλος, οικογενειακώς (1931-43)
- 15) Νικόλαος Ότας ή Τζιάλας οικογενειακώς (1944-47)
- 16) Αλέξιος Μουτσιούλης (1968-74)
- 17) Ανδρέας Πάπαρης (1968-74)
- 18) Ζώης Φλώρος (1968-74)
- 19) Αλέξιος Μουτσιούλης (1975-80)
- 20) Νικόλαος Γ. Κίτσης (1975-80)

- 21) Ανδρέας Ι. Ζιώγας (1975-80)
- 22) Βασίλειος Πάπαρης (1981)
- 23) Νικόλαος Α. Γιώτας 1981 - συνεχίζουν.

Α) Μόνιμοι υπηρέτες (υπάλληλοι) — Βοηθητικό προσωπικό:

α) Ξυλοκόποι και ξυλοφόροι: Νικόλαος Ι. Μουτσιούλης (Χειμώνας) και Στέργιος Καρανίκας (Τεγούσης της Κατζιώνους), που αφιέρωσαν ολόκληρη τη ζωή τους στο Μοναστήρι. Οι ίδιοι έκαμαν και τους ψαλτάδες και νεκροθάφτες• πολλές φορές και τους κανδηλανάφτες.

Β) Μαγείρισσες: Σπύρινα απ' τη Ζέρμα, Αγόρου απ' το Κάντσικο, Γιάννου απ' το Μουρμπουτσκό (1892-1915), οι Φουρκιώτισσες: Καλίνου (Καλέτσια) Μαντήλα (το 1920-30), Αθηνά (Ανθούλα) συζ. Ευαγγέλου Μαρκόπουλου (1931-43) και Αικατερίνη (Τίνα) συζ. Νικολάου Τζιάλα (1944-47). Οι ίδιες άναβαν και τα καντήλια. Όλες και όλοι ήταν εργατικοί και ευπαρουσίαστοι και τα κτίρια παρουσίαζαν αξιοπρεπή εμφάνιση.

Γ) Έκτακτοι: α) Τσιφτσήδες (ζευγίτες, γεωργοί): Κων/νος Τόντης, Κων/νος Τσιάστας, Δημήτριος Μότσης και Κων/νος Γ. Μόκας **β) Θεριστές:** Κώτας Τέγου Ότα, Γιάννης Πατέρα, Παιδί Γιάννη Πατέρα, Νούλης Κολίτσια, Τάκος Παπαϊωάννου, Αλέξανδρος Γιάννος και Αδάμος Τέλη όλοι ήταν Φουρκιώτες. Καντσιώτες: Γιάννης Σπέλας, Γιαννούλης Σιμούλ, Νικόλα Κουτουλούη και Δημήτριος Καρανικούλη.

γ) Τζιομπαναραίοι (βοσκοί):

1. Βασίλης Πούτση Κιχαγιάς
2. Ζήσης Βασιλήου Πούτση, βλάχος
3. Νάκης παιδί του Βασιλήου
4. Νικόλας ανιψιός του
5. Χρήστος Φώτου.
6. Τόλης Χρήστου
7. Πούλιας Χρήστου
8. Γάκης Κωταλέξου
9. Δημήτρης Καραγιάν Φουρκιώτης
10. Σπύρος Βασιλήου γαμπρός του
11. Ντίνος Γιαννάκη, Σέλτση
12. Νάκης Τόρη, Κεράσοβο
13. Νάκης Μπέζας, Σέλτση
14. Τέας Γιαννάκη Σέλτση
15. Γάκης Γιαν. Σέλτση
16. Θανάσης Γ. Τσούτση, Φουρκιώτης (Πηγή: Τα ονοματεπώνυμα αυτά απ τ' αρχείο του Δ. Μπουζιάνη).

δ) Γελαδαραίοι: Δημήτριος Καρανίκου, Δημήτριος Φέλης και Δημήτριος Γ. Μόκας, Φουρκιώτες. Γεώργιος Μόκας (Χασιώτης) σάγαμπρος στη Φούρκα, Βασίλειος Γκάσιος απ' την Καστάνιανη Κόνιτσας και Απόστολος Χαβάς απ' το Γκρισμπάνι (Ελεύτερο) Κόνιτσας.

ε) Μαστόροι (χτίστες): Δημήτριος Μαρανής, Νικόλαος Μαρανής και Γεώργιος Καραγιάννης (Στιζιάχας) Φουρκιώτες. Και οι Ζουζουλιώτες:

Στέργιος Δημητρόπουλος και Κων/νος Λάζος.

στ) Μυλωνάδες: Γεώργιος Φέλης (Τζιουτζιουβίκος).

Προαιρετικές δωρεάν δουλειές: Ως το 1930 δούλευαν και στ' αμπέλια και ως το 1947 μόνο στα χωράφια, για χάρη της Παναγίας. Δούλευαν πολλοί χωριανοί μας (γυναίκες, κορίτσια και παιδιά), αλλά κι απ' τα γύρω χωριά μας: Ζούζουλη, Μπουρμπουτσκό, Ζέρμα και Κάντσικο. Στο βοτάνισμα, θέρο, σκάλισμα, ξεφύλλισμα και ξεσπύρισμα του καλαμποκιού, στο σκάψιμο των αμπελιών και στον τρύγο. Άρχιζαν απ' την ημέρα του Αγίου Κων/νου ή απ' την παραμονή (20/5 = Νικολάου Μύρωνος) ή την Πεντηκοστή, Αγίου Πνεύματος, Αγίας Τριάδας, συνήθως γιορτές, γιατί τις άλλες μέρες ασχολούνταν με δικές τους δουλειές. Στο δρόμο γίνονταν γαμπροί, νύφες, τραγουδούσαν και χόρευαν το: Ένα νερό κυρα Βαγγελιώ, τη Σαμιώτισσα κ.ά.

Στο κεφάλι βάζανε και γιρλάντες από λουλουδία μηλιάς και αγλαδιάς. Τους τάζε το Μοναστήρι, έτρωγαν όλοι μαζί (κοινά συσσίτια Μοναστηριού) και δούλευαν όλοι μαζί (ομαδική δουλειά).

Το βράδυ γύριζαν στα σπίτια τους πάλι με γιρλάντες, χαρές και τραγούδια.

Η γενική καθαριότητα του Μοναστηριού, μετά το 1947, γίνεται απ' τις ευσεβείς γυναίκες και κορίτσια μας, την προηγούμενη Κυριακή της γιορτής των Γενεθλίων της Θεοτόκου.

Ευεργεσίες του Μοναστηριού: Στα χρόνια της τουρκικής σκλαβιάς υπήρχε το κρυφό σχολειό, όπως ανέφερα, και μοίραζε κάθε χρόνο τις μεγάλες αποκριές, στις άπορες οικογένειες αλεύρι, τυρί και βούτυρο.

Πάντρευε τ' άπορα κορίτσια.

Διέθετε κάθε χρόνο 15-20 λίρες για τη συντήρηση των Σχολείων.

Ενθυμήσεις σε βιβλία:

Στα 12 Μηναία, που τυπώθηκαν στη Βενετία στο Ελληνικό Τυπογραφείο του Αγίου Γεωργίου. Άλλα τυπώθηκαν το 1859 (50στάριον), το 1862, το 1868 και το 1872. Τα περισσότερα τυπώθηκαν το 1868 με βυζαντινή γραφή, άλλα είναι δερματόδετα, άλλα χαρτονοπανόδετα και άλλα σανιδοπανόδετα (με λεπτό σανίδι) και πάνω κολλημένο λεπτό μαύρο πανί και άλλα με λαμαρίνα που πάνω της είναι κολλημένο μαύρο πανί.

Μηναίο Φεβρουαρίου εν Βενετία κτλ. 1868 τω 1903ω προσκυνηταί αφ' εσπέρας των προεορτίων της Υπαπαντής τυχούσης τη Κυριακή του ασώτου: ιθύνοντος δε, του εκ Μολίστης παΗ Δημητρίου Μιχαήλ Γ. Σεργιάδης.

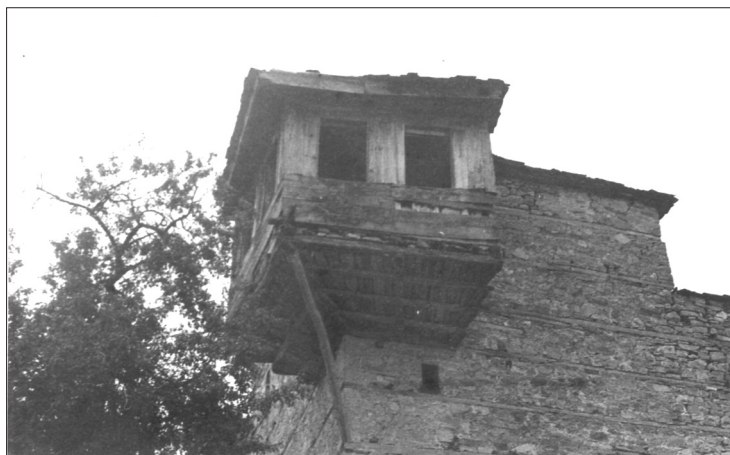
Μηναίο Νοεμβρίου 1868 περάσας ο ων Ιερομόναχος από την ιεράν μονήν Κλαδόρα και καθήσας εδώ ως φίλος ώρας 42 σαράντα δύο προς από κούρασην και παλίν προσκυνώ την κυρίαν θεοτόκον να απερνώ καθ' έτος αλλ' όχι προς βάρος της και του νην ηγουμένου της αυτής μονής και προκατόχου ημών Κυρίου Κυρίου αγαθάγγελου να εχώ την εν Χριστώ ευχήν του.

1885 Σ/βρίου 29 εν Κλαδόρα

ο εκ του ιερού μοναστηριού στομίου εκ Κονίτσης ηγουμένου Γαβριήλ Γράφας ιδιωχείρος.

1ο εξώφυλλο, Μηναίο 1872 Ιούλιος: 13 Μονήν Κλαδόρμης Φούρκας. Κάνο ενθύμησης πότε ήρθα εις την Μόνυν Κλαδόρμης και πότε εχυροτονίθικα ιερεύς εις τας 13: Ιουλίου γράφοντας ενθίμισιν και καλοΓιρός έγινα την πρώτω Σεπτεβρίου εις Μονήν ζαντσίκου. **Αγαθάγγελος** Ιερομόναχος Ιωάνης Αγαθάγς.

Τελευταίο εξώφυλλο 1872 Ιουλίου 13. Η σήναξης του Αρχαγγέλου Γαύρηλ και τον Μύναν Αυτόν και κατήν ημέρα ταύτη πέμπτη εχηροτονήθη η έρεις Πανηρ τον Δεσποτήν. Γράφο δια ενθήμησης κατά Μόνην Κλάδορα Φούρκας. Αγαθάγγελος Ιερομόναχος εκ Φούρκας.

55. Το κίοσκι της Ιεράς Μονής «Παναγία Κλαδόρμη», όπως ήταν το 1960.

Μηναίο Σεπ/βρίου έτους φθαρμένο: ι) Το πάτωμα της εκκλησίας (Ιεράς Μονής Κλαδόρμης) έγινε ευγενή φροντίδι και δαπάνη Αλεξάνδρου Σουλιώτου εξ Επταχωρίου τον Σ/βριον μήνα του έτους 1938.

ιι) Αι δυο εξωτερικαί επιγραφαί, νοτίας πλευράς του ναού και άνω δεξιά εισόδου, ελαιοχρωματίσθησαν την 20ήν Αυγούστου 1968 υπό των διδασκάλων: Χρήστου Γ. Εξάρχου και Κων/νου Ανδ. Μουτσιούλη εκ Φούρκας.

ιιι) Η άνωθεν της εισόδου του ναού επιγραφή, ελαιοχρωματίσθη την 7ην Σ/βρίου 1969 υπό του Χρήστου Γ. Εξάρχου διδασκάλου εκ Φούρκας.

ιιιι) Ήλθον ως ευλαβής προσκυνητής εις την πάνσεπτον Μονήν Κλαδόρμης την 25ην/11/1971.

Χρήστος Γ. Εξάρχου
Συνταξιούχος Διδάσκαλος

Σήμαντρα - Καμπάνες:

Σήμαντρα: Παλιότερα, για κάλεσμα των χριστιανών στις εκκλησίες χρησιμοποιούσαν τα σήμαντρα (ξύλινα ή σιδερένια ορθογώνια μακρόστενα) κομμάτια χοντρά, μήκους 1,60 μ. πλάτους 25 πόντων και πάχος 4 πόντων, με τρύπες στις άκρες για ν' ακούγεται καλύτερα (εύηχα). Το χτυπούσαν με

ρόπτρο ή τσιόκο (ξύλινο ή σιδερένιο σφυρί), ρυθμικά, σαν ν' ακούς τις λέξεις: Τον Αδάμ! τον Αδάμ! τον Αδί Αδί Αδάμ.

Κατασκευάζονται συνήθως από ξύλο πλατάνου, γιατί ακούγεται περισσότερο απ' τ' άλλα ξύλα.

Παράδοση: Το πρώτο σήμαντρο το χρησιμοποίησε ο Νώε, που καλούσε τα ζώα να μπουν δυο δυο στην κιβωτό για να σωθούν απ' τον κατακλυσμό και για να τα συγκεντρώνει την ώρα του φαγητού.

Καμπάνες: Αργότερα, το 1865 μ.Χ. μεταχειρίστηκαν τα κουδούνια, που ονομάστηκαν καμπάνες, γιατί έγιναν για πρώτη φορά στην επαρχία Καμπανίας της Ιταλίας. Κατασκευάζονται από μπρούντζο (ορείχαλκο).

Το σήμαντρο το κρεμάνε στον τοίχο δεξιά ή αριστερά της εισόδου του ναού. Την καμπάνα την κρεμάνε σε ψηλό μέρος (δέντρο ή καμπαναριό - κωδωνοστάσιο), για ν' ακούγεται και μακριά. Χρησιμοποιήθηκαν μετά το 1865 μ.Χ., και στις εκκλησίες του Βυζαντινού κράτους.

Σήμερα υπάρχουν και σήμαντρα σε πολλά μοναστήρια. Εμείς είχαμε σ' όλες τις εκκλησίες, αλλά αντικαταστάθηκαν με τις καμπάνες.

Πρώτα χτυπούν το σήμαντρο και μετά την καμπάνα, όσες εκκλησίες έχουν και καμπάνα. Μας καλούν στο ναό και μας αναγγέλουν διάφορα χαρμόσινα (άφιξη Μητροπολίτη κτλ.) ή δυσάρεστα γεγονότα (θάνατος, πυρκαγιά, επιστράτευση κτλ.).

Οι καμπάνες του χωριού μας, χρονολογικά και με τους δωρητές τους, είναι οι παρακάτω:

1. Του Αγίου Νικολάου: Δια χειρός Γεωργίου και Βασιλείου Ιωάννου Τσαρπλανιτών. Εν Ιωαννίνους, 1863, Νο 230.

Εις εκκλησίαν του Αγίου Νικολάου χωριού Φούρκας.

Επιμέλεια Ιωάννου Κουσβάγκα και Ιωάννου Τασούλα.

2. Του Μοναστηριού: Δια χειρός Γεωργίου και Βασιλείου Ιωάννου Τσαρπλανιτών. Εν Ιωαννίνους, 1870, Νο 334.

Αφιέρωμα: Νικόλαος Δημητρίου.

Εις Μοναστήριον Κλαδόρας Φούρκας.

3. Του Αγίου Νικολάου: Ορειχαλκείον Γεωργίου - Μαρίνου Παπαφωτίου

55α. Η γλυκώχη καμπάνα του Μοναστηριού, στη νέα θέση (1980).

Ιωάννινα. Δωρητής: Βασίλειος Αλ. Ντόκος, 1969.

4. Του Αγίου Αθανασίου: Δωρητής Νικόλαος Γ. Μακρής, 1970.

5. Του Αγίου Γεωργίου: Δωρήτρια Όλγα χήρα Ανδρέα Τόνα, 1977.

6. Του Προφήτη Ηλία: Δωρήτρια: Αναστασία χήρα Νίκου Μακρή 1979.

Παρατηρήσεις: α) Οι 3 πρώτες έχουν και διάφορες χαραγμένες παραστάσεις (εικόνες) της Παναγίας, του Χριστού και Αγίων.

β) Το Δεκέμβριο του 1965 από κατοίκους του χωριού, έγινε αλλαγή στις καμπάνες του Αγίου Νικολάου και του Μοναστηριού. Του Αγίου Νικολάου την πήγανε στο Μοναστήρι και του Μοναστηριού στον Άγιο Νικόλαο.

Εικονοστάσια (εικονίσματα, προσκνητάρια):

Οι ευσεβείς και φιλόθρησκοι κάτοικοι του χωριού μας έχτισαν πολλά εικονοστάσια, αφιερωμένα τα περισσότερα σε διάφορους Αγίους και λίγα στην Παναγία και το Χριστό. Τα περισσότερα τα έχτισαν έξω απ' το χωριό σε σταυροδρόμια και στην άκρη των πολυσύχναστων δρόμων. Είναι σαν κολώνες τετράγωνες ύψους 2 μ. με μικρό άνοιγμα και πορτοπούλα, όπου βάζουν μια εικόνα, καντήλα, μπουκαλάκι με λάδι και ένα κουτί σπίρτα.

Κάθε διαβάτης που περνάει από κει, κάνει το σταυρό του, ανάβει την καντήλα, προσκυνάει και φεύγοντας σταυροκοπιέται πάλι. Κάποτε έβαζαν και λεφτά.

Τα παραθέτουμε με τ' όνομα της Παναγίας ή του Χριστού ή του Αγίου, του δωρητή, τη θέση και το έτος της κατασκευής, κατά χρονολογική σειρά:

56. Εικόνισμα στην είσοδο του χωριού. (1932)

α) Μεξ το χωριό: 1. Άγιος Νικόλαος - Νικόλαος Γ. Τσιάστας - Άγιο Βήμα. Πρωτοχτίστηκε το 1880. Κάποτε σώζονταν ερείπια.

2. Άγιος Νικόλαος - Νικόλαος Γ. Μουτσιούλης - στη θέση του παραπάνω, το 1960, σώζεται.

3. Άγιος Νικόλαος και Αγία Αικατερίνη - Νικόλαος Αρ. Σταγκίικας -στην αυλό-πορτα του σπιτιού του, 1960, σώζεται.

4. Παναγία και Άγιος Γεώργιος - Ρωζάνη Γ. Μπελίτσιου - Λιβάδι Παπανίκου 1966, σώζεται.

β. Έξω απ' το χωριό: 1. Δώδεκα Απόστολοι - Κων/νος Ε. Τόντης -Κόνισμα Τόντη 1890, σώζονταν ερείπια.

2. Άγιος Δημήτριος - Δημήτριος Κ. Τόντης - στη θέση του παραπάνω, 1952, σώζεται.

3. Άγιοι Απόστολοι: Πέτρος και Παύλος - Νικόλαος Γ. Μουτσιούλης -Παλιο-χώρι, 1912, σώζεται.

4. Άγιος Γεώργιος - Γεώργιος Αθ. Μουτσιούλης - Σταυρός, 1912, δεν υπάρ-χει.

5. Άγιος Γεώργιος - Ιωάννης Γ. Ζιώζης - Αϊγιώργη 1915, σώζονταν ερείπια.

6. Άγιος Γεώργιος - Αθανάσιος Μητούλας γαμπρός του χωριού - στη θέση του παραπάνω, 1950, το επισκεύασε και υπάρχει.

7. Προφήτης Ηλίας - Δημήτριος Γ. Πάπαρης - Ουρτζίκα, πρωτόχτισε εκκλη-σάκι στη μνήμη του σκοτωμένου γιου του Κώστα, όπου μετέφερε τα κόκκαλά του από τα Χάσια και τα τοποθέτησε εκεί• χτίστηκε το 1918, δε σώζεται.

8. Προφήτης Ηλίας - Γεώργιος Ι. Πάπαρης - στην παραπάνω θέση, 1952, υπάρχει (εικόνισμα).

9. Αγία Παρασκευή - Ιωάννης Σ. Ίτσας - Σούρλα, 1922, σώζεται.

10. Άγιος Γεώργιος - Γιαννούλα συζ. Ι. Βάγκα, Ξάνθα, 1922, σώζεται.

11. Άγιος Κων/νος και Αγία Ελένη - Γεώργιος Κ. Τέντας - Κινίτσιου, 1932, σώζεται.

12. Άγιος Νικόλαος και Άγιος Κων/νος - Αικατερίνη συζ. Ι. Σταγκίικα -Κόνι-σμα Γιάννινας, 1932, σώζονται ερείπια.

Μετά το 1950 χτίστηκαν τα παρακάτω εξωτερικά:

13. Ο Ιησούς Χριστός - Αθανάσιος Β. Δημαρέλης - Αϊθανάση, σώζεται.

14. Άγιος Γεώργιος - Ιωάννης Κ. Κίτσης - πέρα απ' το γεφύρι Μερά, σώζε-ται.

15. Η Βάπτιση του Χριστού και η Αγία Βαρβάρα - Ιωάννης Κ. Τόντης - στο χωράφι του Τόντη, υπάρχει.

16. Άγιος Στυλιανός - Δημήτριος Ε. Τζημοράγκας - στην Αχυρώνα Νασικά, σώζεται.

17. Άγιος Νικόλαος - Χαίδω συζ. Γεωργίου Τσιάστα - στη Βήσιανη, σώζεται.

18. Άγιος Σπυρίδων και ο Άγιος Γεώργιος - Αγόρω συζ. Χαρ. Τέντα - στη Μπέ-να, σώζονται ερείπια.

19. Θεοτόκος βρεφοκρατούσα - Αθηνά συζ. Αλ. Καμπαλώνη - στη

Γέφυρα Κινίτσιου, υπάρχει.

20. Άγιος Κων/νος και η Αγία Ελένη και ο Άγιος Γεώργιος - Νικόλαος Γ. Μουσιούλης - στην αυλόπορτα της εκκλησίας του Αϊγιώργη, σώζεται.

21. Άγιος Θεόδωρος, η Αγία Αικατερίνη και ο Άγιος Γεώργιος - Γεώργιος Θ. Παπαγεωργίου - στη διακλάδωση, σώζεται.

22. Άγιος Δημήτριος - Δημήτριος Ζ. Δημάκης - Ραπανά 1976, σώζεται.

Γενικά σχόλια: Όσα χτίστηκαν μετά το 1950, η τότε τιμή τους υπολογίζεται στις 500 δρχ. το καθένα.

- Όλα είναι λιθόχτιστα, εξόν από ελάχιστα σιδερένια, πέντε τον αριθμό και ένα, που είναι χτισμένο με τσιμεντόλιθους.

- Στην κορυφή τους έχουν όλα μεταλλικό σταυρό.

- Στ' απομακρυσμένα, συχνότατα οι τζιομπαναραίοι ανάβουν τα καντήλια τους.

Ο Άγιος Κοσμάς και οι προφητείες του (1714-1779)

Η προφορική παράδοση του χωριού, μας πληροφορεί ότι: Ο Πάτερ Κοσμάς, επιστρέφοντας απ' τη Μακεδονία, πέρασε απ' το χωριό μας για να πάει στην Αλβανία. Φιλοξενήθηκε, είδε τα απέραντα βουνά μας και είπε:

1. Ευλογημένες να 'ναι τούτες οι ράχες. Θα γλιτώσουν πολλές ψυχές! Όπως και έσωσαν γυναικόπαιδα στην επανάσταση του 1821 και στους μετέπειτα πολέμους.

2. Οι άνθρωποι, θα μιλάνε ο ένας στον άλλον από μακριά, με μια κλωστή (τέλι = σύρμα τηλεφώνου).

3. Στον ουρανό θα πετάνε άνθρωποι (αεροπλάνα). Σήμερα έχουμε και τα διαστημόπλοια.

4. Στον κάμπο θα τρέχει αμάξι, χωρίς άλογο (σιδηρόδρομος, αυτοκίνητο).

5. Θα 'ρθει καιρός, που θα διευθύνουν τον κόσμο τα άλαλα και τα μπάλαλα (οι άψυχες μηχανές των εφευρέσεων, που αντικατέστησαν τα εργατικά χέρια).

6. Πολλοί άνθρωποι θα χαθούν από την πείνα. Πραγματικά χάθηκαν στους πολέμους: 1914-18, 1941-44 και 1946-49.

7. Θα 'ρθει καιρός, που οι Ρωμιοί θα τρώγονται αναμεταξύ τους. Εγώ συνιστώ, ομόνοια και αγάπη. Πράγματι συνέβη στον εμφύλιο αλληλοσπαραγμό του 1946-49.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Παιδεία - Λόγιοι - Οι απανταχού Επιστήμονες - Επιχειρηματίες κτλ. περιληπτικά:

«Καλύτερον αδελφέ μου να έχεις ελληνικόν σχολείον εις την χώραν σου, παρά να έχεις βρύσες και ποτάμια. Χωρίς σχολείον περπατούμε στο σκοτάδι».

Κοσμάς ο Αιτωλός

Σοφότερα τα λόγια του, γιατί το νερό ποτίζει το σώμα και το σχολείο ποτίζει την ψυχή και το πνεύμα.

Ιστορικό σχολείου: Μας είναι άγνωστο πότε πρωτοιδρύθηκε το σχολείο μας (όχι το διδακτήριο) και τούτο, γιατί μετά το 1453 την Ελλάδα μας σκέπαζε πέπλο αμάθειας. Μόνον οι καλόγηροι γνώριζαν ανάγνωση και γραφή.

Μάθηση: Οι καλόγηροι δημιούργησαν τα Κρυφά Σχολεία, όπου τα Ελληνόπουλα πήγαιναν τη νύχτα και μάθαιναν λίγα γράμματα και καλλιεργούνταν η Εθνική Ιδέα για τη Λευτεριά, στις απόκρυφες σπηλιές και κρύπτες των μοναστηριών και οι παπάδες στους νάρθηκες και γυναικωνίτες των Εκκλησιών, που ονομάστηκαν κι αυτά Κρυφά Σχολεία και ήταν βουβά και άφωτα. Αργότερα τον 16ο αιώνα, περίπου, τη θέση των κληρικών πήραν οι δάσκαλοι, που λέγονταν γραμματοδιδάσκαλοι (δάσκαλοι των πρώτων γραμμάτων). Δίδασκαν σε σχολεία που ίδρυσαν οι κοινότητες. Δίδασκαν κολυβογράμματα (λίγες γραμματικές γνώσεις: ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, τις 4 πράξεις των ακεραίων, προσευχές, δημοτικά και κλέφτικα τραγούδια).

Σαν βασικό στόχο και σκοπό είχαν την εμπέδωση του Εθνικοθρησκευτικού φρονήματος, την καλλιέργεια του πνεύματος και την τόνωση του ηθικού της ατσαλένιας Ελληνικής ψυχής.

Τα Ελληνόπουλα τραγουδούσαν σιγανά, χαμηλόφωνα και φοβισμένα το πασίγνωστο σ' όλους μας τραγούδι:

Φιγαράκι μου λαμπρό
φέγγει μου να πιρπατώ
να πηγαίνου στου σκουλεϊό,
να μαθαίνου γράμματα,
γράμματα, σπουδάγματα
του Θεού τα πράγματα,
του Θεού τα πράγματα,
κι τα λουγαριάσματα.

Είχαν πάντοτε υπόψη τους τη γνωστή, πανάρχαιη και σοφή λαϊκή παροιμία: «Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο». Γι' αυτό δεν άφηναν ποτέ το Σχολειό τους χωρίς δάσκαλο.

Κανένας και καμιά αναλόγητη δεν υπήρχε, εξόν από ελάχιστες γριές που υπήρχαν ως την απελευθέρωση (1912-13), που μετρούσαν με τα δάχτυλα. Οι δάσκαλοι πρόσεχαν πολύ στην ανάγνωση, γραφή (έκθεση), αριθμητική και καλλιγραφία. Είχαν δηλ. την απαίτηση, ο κάθε Έλληνας πρέπει να ξέρει τρία πράγματα: Να διαβάζει καλά, να γράφει καλά και να λογαριάζει καλά, αλλά και να ζει ελεύθερος και να 'ναι πιστός Χριστιανός, όπως μας λέει και το τραγούδι, που ήταν και ο όρκος των Φιλικών:

Για της Πατρίδας την Ελευθερία
για του Χριστού την Πίστη την αγία,
γι' αυτά τα δύο πολεμώ
μ' αυτά να ζήσω επιθυμώ
κι αν δεν τ' αποκτήσω
τι μ' ωφελεί να ζήσω;

Αυτά ισχύουν και σήμερα βέβαια.

«Ο γνωρίζων να γράφει και να ομιλεί,
γνωρίζει να νικά εν τη ζωή»
Γλάδστων

Βιβλία: Τα βιβλία που χρησιμοποιούσαν ήταν τα εξής: Η Αφλάδα (φυλλάδα, μικρό βιβλίο με λίγα φύλλα) ή Αλφάδα, που είχε την άλφα βήτα δηλ. τα 24 γράμματα της ελληνικής γλώσσας, μεγάλα και μικρά και τις συλλαβές: βα, βε, βη, βι, βο, βυ, βω, όσα και τα φωνήεντα. Το ίδιο και μ' όλα τ' άλλα σύμφωνα δηλ. 17 σειρές, όσα και τα σύμφωνα και από 7 συλλαβές κάθε σειρά, όσα και τα φωνήεντα, απ' όπου μάθαιναν την πρώτη ανάγνωση.

Η Αφλάδα των προσευχών, μικρή κι ολιγοσέλιδη κι αυτή (προσευχητάριο), που περιείχε τις προσευχές: Εις το όνομα του Πατρός, Βασιλεύ Ουράνιε, Άγιος ο Θεός, Παναγία Τριάς, Δόξα Πατρί, Πάτερ ημών κ.ά. Τ' Οχτώηχι (η Οκτώηχος, οι 8 ήχοι της Βυζαντινής μουσικής). Το Ψαλτήρι (οι ψαλμοί του Δαβίδ), το Ωρολόγιο, το Ευαγγέλιο, ο Απόστολος (οι πράξεις των Αποστόλων), η Ακολουθία του Αναγνώστη και οι Βίοι των Αγίων. Όλα αυτά για εξάσκηση μάθησης της πρώτης ανάγνωσης. Διδάσκονταν επίσης και Ωδική (ψαλτική και τραγούδια θρησκευτικά και πατριωτικά), όπως αναφέραμε.

Όλα τα παραπάνω μαθήματα, σαν εθνοθηρησκευτικά δεν ήταν επιλήξιμα για τους Τούρκους. Κι έτσι τέλειωναν τις σπουδές τους, γιατί δεν υπήρχαν τάξεις στα πρώτα χρόνια από την ίδρυση του σχολείου.

Το πρώτο Ελληνικό βιβλίο, που εκτυπώθηκε στη Νεάπολη της Ιταλίας και κυκλοφόρησε το 1476, ήταν η Γραμματική καθαρεύουσας του Θεόδωρου Λάσκαρη, «του Βυζαντίου», όπως ονομάζονταν.

Η Ελλάδα σήμερα είναι η 5η χώρα μετά την Αγγλία, Γερμανία, Ιταλία, Ολλανδία, που παρουσίασε βιβλίο με το σύστημα του τύπου.

Αργότερα χρησιμοποιούσαν το Αναγνωσματάριο ή τη Χρηστομάθεια.

Τώρα το λέμε Αναγνωστικό της Α' τάξης, κι απ' το 1947, Αλφαβητάριο.

Άλλα βοηθητικά βιβλία που χρησιμοποιούσαν ήταν: Ο Γεροστάθης, η Ξενοφώντος Κύρου Ανάβαση και Κύρου Παιδεία, ο μικρός Παύλος, ο πτωχός γέρον, ο νέος γεωργός, οι Αισώπειοι μύθοι και πολλά άλλα ηθικά και ηθοπλαστικά βιβλία του παλιού καιρού. Το πρώτο Αλφαβητάρι που εκδόθηκε το 1917 απ' τους Δελμούζο και Τριανταφυλλίδη ήταν «ο Ήλιος» και «Τα ψηλά βουνά» για τις μεγάλες τάξεις.

Διδάσκονταν και τεχνολογία και συντακτικό. Επίσης διδάσκονταν διάφορα ηθικά και διδακτικά παραγγέλματα για την καθαριότητα, υγιεινές συνήθειες, το μεράκι, την αγάπη στη δουλειά, τη συμπεριφορά, την τάξη, το σεβασμό και την πειθαρχία.

Οι μαθητές στην Εκκλησία απάγγελαν: Το Πιστεύω, το Πάτερ ημών, τον Απόστολο και κανοναρχούσαν (κρατούσαν ίσο) στους ψαλτάδες. Άλλοι έψαλλαν μαζί τους, άλλοι βοηθούσαν τους παπάδες στις δουλειές τους στο Ιερό (Ιεροτελεστίες).

Τρεις, ντύνονταν παπαδάκια με ειδικές εκκλησιαστικές στολές τις μεγάλες γιορτές και κρατούσαν κι από ένα εξαπτέρυγο. Αυτά γίνονται και σήμερα.

Όποιος μετά την αποφοίτηση απ' το Δημοτικό Σχολείο εξακολουθούσε τις παραπάνω απαγγελίες και όσα δεν ψάλλονται στην εκκλησία (ψαλμοί του Δαβίδ κτλ.), ο δεσπότης διάβαζε σχετική ευχή και τον ονόμαζε Αναγνώστη. Τ' όνομα αυτό πολλές φορές έμπαινε και ως επίθετο (επώνυμο), αλλά έπρεπε το άτομο να είναι και ηθικό στοιχείο. Κάθονταν δε σε διακριτική θέση, δεξιά απ' το Δεσποτικό.

Μαθήματα: Μετά την απελευθέρωση (1912-13) έγιναν οι τάξεις και τα μαθήματα πολλαπλασιάστηκαν. Διδάσκονταν ό,τι και σήμερα: Θρησκευτικά (Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Εκκλησιαστική Ιστορία, Λειτουργική και Κατήχηση), Ελληνικά (Ανάγνωση, Γραμματική, Έκθεση), Μαθηματικά (Αριθμητική και Γεωμετρία), Ιστορία, Γεωγραφία, Φυσικά (Φυσική Ιστορία, Φυσική Πειραματική), Ορυκτολογία, Τεχνικά (Καλλιγραφία, Ιχνογραφία, Χειροτεχνία), Γυμναστική, Ωδική (Δημοτικά και Κλέφτικα Τραγούδια, ο Εθνικός Ύμνος, θρηνούσαν και την άλωση της Πόλης ή το θρύλο του μαρμαρωμένου βασιλιά: Σημαίν' ο Θεός»).
Στο Σχολαρχείο διδάσκονταν και Γαλλικά, γιατί τότε η γαλλική γλώσσα ήταν επίσημη, διεθνής. Παράλληλα δε και τον Γαλλικό Εθνικό Ύμνο (Μασσαλιώτιδα).

Εικονογραφημένα ήταν μόνο τα Θρησκευτικά, τα Αναγνωστικά και τα Ιστορικά βιβλία, με λίγες ασπρόμαυρες άτεχνες εικόνες.

Τα προμηθεύονταν απ' τα βιβλιοπωλεία των Ιωαννίνων κι αργότερα της Κόνιτσας.

Γλώσσα: Η ακαταλαβίστικη, δυσνόητη αρχαία Ελληνική: Το παιδίον, η γαλή, ο αλέκτωρ κτλ. Σήμερα εφαρμόζονται: Απ' το 1976 η δημοτική γλώσσα (μητρική γλώσσα που μιλάμε) και απ' το 1982 (Π.Δ. 297/1982) το μονοτονικό σύστημα γραφής και όχι το πολυτονικό, κι έτσι απλοποιήθηκε η μάθηση και η γραφή.

Μέθοδος διδασκαλίας: α) Για την πρώτη ανάγνωση, μάθαιναν πρώτα απ'

την Αλφάδα τη μεγάλη και μικρή αλφάβητο (24 γράμματα) «απόξου κι ανακατωτά, νεράκι» και με την αντίστροφη σειρά και μετά σχημάτιζαν ομαδικά συλλαβές έτσι: βου+α = βα, βου+ε=βε και συνέχεια ως το ω, δηλ. κάθε σύμφωνο με όλα τα φωνήεντα έτσι, βα, βε, βη, βι, βο, βυ, βω. Ομαδική συλλαβιστή μέθοδος. Αρχίζουν δηλ. απ' τα γράμματα, προχωρούσαν στις συλλαβές, λέξεις και προτάσεις. Αναλυτικοσυνθετική μέθοδος ή συλλαβιστικό σύστημα (Ερβαρτιανή μέθοδος), αλλά δεν ήταν αποτελεσματική, και πολύ αντιψυχολογική μέθοδος.

Αποστήθιζαν μάλιστα μηχανικά και ορισμένες φράσεις και κεφάλαια ολόκληρα απ' τα βιβλία, προσευχές, οχτώηχι, ψαλτήρι κτλ. χωρίς να καταλαβαίνουν αυτά που διάβαζαν.

Μάθαιναν δηλ. παπαγαλίστικα.

β) Επειδή οι μαθητές ήταν πολλοί και οι δάσκαλοι λίγοι, εφαρμόζαν την **αλληλοδιδασκτική μέθοδο**. Πριν του 1900 οι μαθητές μιας τάξης (4 ανώτερες) χωρίζονταν σε 3-4 ομάδες. Σε κάθε ομάδα δίδασκε ένας απ' τους πρωτόσχολους (άριστους) μαθητές των 2 ανωτέρων τάξεων. Ο δάσκαλος, που δίδασκε στις 2 ανώτερες τάξεις, επόπτευε και στις μικρότερες τάξεις και όριζε σε κάθε τάξη και ευταξία (επιμελητή), που φρόντιζε για την καλή τάξη των μαθητών, κυρίως στα διαλείμματα, όπως και σήμερα.

Και η μέθοδος αυτή δεν ήταν αποτελεσματική, χωρίς εμπέδωση και καθιερώθηκε επί Καποδίστρια.

γ) Αργότερα εφαρμόστηκε η **συνδιδασκτική μέθοδος**. Οι μαθητές διδάσκονταν αμοιβαία μεταξύ τους. Αλλά και αυτή η μέθοδος αποδείχτηκε αναποτελεσματική κι αντιπαιδαγωγική.

δ) Μετά απ' το 1900 καθιερώθηκε η **συνθετικοαναλυτική ή ολική ή του όλου (μέθοδος Ντεκρολύ)**: Κάθε λέξη διαβάζεται στο σύνολό της, δεν κομματιάζεται και χρησιμοποιούνται λέξεις γνωστών πραγμάτων: μαμά, νάνι, νινί κτλ. με τις οποίες κάνουν προτάσεις.

ε) Η μέθοδος των **προτύπων λέξεων**: Σ' όλα τα αντικείμενα της αίθουσας διδασκαλίας, βάζουν ετικέτες με την ονομασία τους, τις οποίες διαβάζουν (ιδεογραφικό σύστημα δηλ. με εικόνες).

στ) Μέθοδος **με ταινίες** που περιέχουν προτάσεις εποχιακές, επίκαιρες, ευκαιριακές.

Και οι τρεις αυτές τελευταίες μέθοδοι είναι αποδοτικές. Σήμερα τα περισσότερα Σχολεία εφαρμόζουν την συνθετικοαναλυτική μέθοδο διδασκαλίας στην πρώτη ανάγνωση. Τότε ίσχυε ο μονόλογος, δηλ. μιλούσε μόνον ο δάσκαλος με τη βέργα στο χέρι και οι μαθητές άκουγαν παθητικά με τα χέρια σταυρωμένα. Μάθαιναν δηλ. αναγκαστικά, άθελα, με φόβο και τρόμο.

Τώρα εφαρμόζεται ο ελεύθερος διάλογος, δάσκαλος και μαθητές συζητούν στην τάξη, αλλά είναι δεκτός και ο αντίλογος.

Είναι η καλύτερη μέθοδος, γιατί το παιδί εκφράζει και τη δική του γνώμη ελεύθερα και άφοβα, παρακολουθεί ενεργητικά, κινείται, συζητάει με το δάσκαλο και τους συμμαθητές του. Ο δάσκαλος και οι μαθητές γίνονται ισότιμοι συνεργευνήτες στην προσπάθεια του παιδιού για την κατάκτηση της γνώσης.

Η μέθοδος αυτή δίνει θάρρος, αγάπη, μάθηση και χαρά στο παιδί, ελευθερία κινήσεων, ανάληψη πρωτοβουλιών και ολόπλευρη ακτινοβολία της προσωπικότητας του δασκάλου, μακριά από κάθε αντίληψη αυταρχισμού. Οι μαθητές αυτοδιοικούνται, με τις μαθητικές κοινότητες, υπό την καθοδήγηση και εποπτεία του δασκάλου.

Γραφή - Γραφική ύλη: Μετά την ανάγνωση γίνονταν η γραφή. Στην αρχή έγραφαν το αλφάβητο και τους αριθμούς με το δείκτη του χεριού στην αμμοδόχο (μεγάλο κουτί με στενό ξύλινο πλαίσιο, που το γέμιζαν με ψιλή καθαρή άμμο και το έβαζαν στο πάτωμα της αίθουσας διδασκαλίας).

Για το σβήσιμο χρησιμοποιούσαν ξύλινο πήχη κι έτσι ισοπεδώνονταν η άμμος.

Και σήμερα ακόμα στα σχολεία μας χρησιμοποιούν αμμοδόχους για Πατριδογνωσία και Γεωγραφία και ο στρατός μας για στρατιωτικές ασκήσεις.

Αργότερα χρησιμοποιήθηκαν: ο πίνακας (μαυροπίνακας), η κιμωλία και το λαγοπόδαρο ή κομμάτι ύφασμα μάλλινο, χοντρό για σφουγγάρι (σπόγγο) ή τοπάκι από κουρέλια, το αβάκιο (πλάκα μαύρη ορθογώνια από σχιστόλιθο με ξύλινο πλαίσιο, όπου έγραφαν με το πετροκόντυλο (πλακοκόντυλο), που ήταν δεμένο με σπάγγο απ' την τρυπούλα της πλάκας και σφουγγάρι για σβήσιμο, αφού έφτυναν ή χουχούλιζαν πρώτα στην πλάκα. Αργότερα χρησιμοποιούσαν πλάκα από πεπιεσμένο χαρτί.

Έδιναν μεγάλη σημασία και στην καλλιγραφία, γι' αυτό όλοι σχεδόν οι τότε μαθητές ήταν καλλιγράφοι.

Πιο ύστερα χρησιμοποίησαν και τετράδιο, μολύβι, πένα (κονδυλοφόρο με πενίτσα) και καλαμαριά (μελανοδοχείο, μπουκαλάκι με βούλωμα (πόμα) ή καλαμαριά (μακρόστενο, μπρούντζινο, κούφιο μελανοδοχείο όπου έβαζαν την πένα μέσα και στην άλλη άκρη την μελάνη, αλλά έκλεινε με δυο καπάκια). Τέτοιο είχαν ελάχιστοι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων, γιατί σπάνιζαν. Για μελάνη, λίγοι είχαν μια δεκάρα κι αγόραζαν απ' τον μπακάλη του χωριού ένα κομματάκι χρώματος μωβ, που έλιωναν με ζεστό νερό στην καλαμαριά. Οι άλλοι την παρασκεύαζαν από καμένο χαρτί ή έβαζαν το φτυαράκι του τζακιού πάνω στη φλόγα του δαδιού κι έτσι σχηματίζονταν στρώμα καπνιάς (φούμο)· την ξύνανε με το μαχαίρι πάνω σε χαρτί και την χύνανε στην καλαμαριά, όπου την ανακάτωναν με ζεστό νερό και γίνονταν μαύρη μελάνη. Βάζανε μέσα και χοντρές βαμβακερές κλωστές για να τη συγκρατούν, αν καμιά φορά χύνονταν.

Μετά το γράψιμο, έπαιρναν χώμα ψιλό ή στάχτη και πασπάλιζαν την κόλα για να στεγνώσει γρήγορα η μελάνη και χτυπούσαν την κόλλα με το δάχτυλο για να φύγει το πασπάλισμα ή την στέγνωναν στη φωτιά ή στον ήλιο, γιατί το στυπόχαρτο ήταν άγνωστο τότε.

Απ' το 1945 χρησιμοποιούνται τα μπικ κι έτσι το στυπόχαρτο, η πένα και το μελανοδοχείο σπανίζουν.

Για γκόμα χρησιμοποιούσαν τσιρίσι, που το έπαιρναν απ' τις κερασιές, κορομηλιές και δαμασκηνιές και το έλιωναν σε μπουκαλάκι με ζεστό νερό.

Πολλοί μαθητές στερούσαν βιβλίων ή γραφικής ύλης, εξαιτίας της φαρμακωμένης φτώχειας και κακομοιριάς, που επικρατούσε.

Για τσάντα είχαν μικρό υφαντό κεντημένο, μάλλινο τετράγωνο τροβά, που τον κρεμούσαν με γερό πλεχτό σχοινί στον ώμο, απ' τ' αριστερά προς τα δεξιά, όπου έβαζαν όλα τα μαθητικά τους εφόδια. Πολλές φορές έβαζαν κι ένα κομμάτι μπομπότα (ψωμί καλαμποκίσιο), κρεμμύδι ή πράσο, πού τα 'τρωγαν στο διάλειμμα.

Φοίτηση: Στην Ελλάδα η δημοτική εκπαίδευση καθιερώθηκε (θεμελιώθηκε) επί Καποδίστρια στα 1834. Έγινε δε υποχρεωτική στα 1911. Σ' εμάς απ' το 1913, γιατί τότε λευτερωθήκαμε από τους Τούρκους. Ως το 1870 το σχολειό μας είχε 4 τάξεις (Ε' και Στ' όχι) Δημοτικού και Α' Ελληνικού (Σχολαρχείου δηλ. μεσαίας τάξης μάθηση).

Προσόντα δασκάλων: Μετά το Δημοτικό και Α' Ελληνικού, γι' ανώτερες σπουδές πήγαιναν στο Γυμνάσιο Ιωαννίνων (Ζωσιμαία Σχολή), όπου φοιτούσαν 7 χρόνια κι ακολουθούσαν το επάγγελμα του δασκάλου ή του εμπόρου κτλ. Διορίζονταν απ' το Δεσπότη, με έγγραφο του.

Η Ζωσιμαία Σχολή των Ιωαννίνων υπήρξε ο πνευματικός φάρος όχι μόνον της Ηπείρου, αλλά και των γύρω περιοχών.

Απ' το 1890 άρχισε να λειτουργεί μόνο με 6 τάξεις Δημοτικού, δηλ. 6/ξιο Δημοτικό Σχολειό με 3 δασκάλους (3/τάξιο).

Η φοίτηση άρχιζε απ' το 6ο έτος της ηλικίας και τελείωνε το 12ο όπως και σήμερα και ήταν μικτή (Αρρεναγωγείο και Παρθεναγωγείο), αλλά κάθονταν σε ξεχωριστά θρανία τ' αγόρια απ' τα κορίτσια.

Στα πολύ παλιά χρόνια λειτουργούσαν Αρρεναγωγείο και Παρθεναγωγείο ξεχωριστά για να μην έρχονται τ' αγόρια σε επικοινωνία με τα κορίτσια.

Ως το 1900 φοιτούσαν μόνον αγόρια, ύστερα και κορίτσια. Απ' το 1800 περίπου, οι άρρενες γνώριζαν ανάγνωση, γραφή κι αριθμητική.

Παλιότερα υπήρχε και **Οικοκυρική Σχολή**, όπου δίδασκαν δασκάλες και μάθαιναν στα κορίτσια: κεντητική, πλεκτική, ραπτική και νοικοκυριό, τάξη, συμπεριφορά και υφαντουργία (αργαλειό).

Αργότερα όλα αυτά τα μάθαιναν απ' τις γιαγιές και τις μάνες τους.

Λειτουργία - Εξετάσεις: Οι μαθητές ειδοποιούνταν με το χτύπημα της καμπάνας για τον ερχομό στο σχολειό. Μετά τον επαναπατρισμό (1950) όμως το κάθε σπίτι έχει ρολόγι, όπως και μερικοί μαθητές.

Τα μαθήματα άρχιζαν στις 10 Σεπτεμβρίου και οι εξετάσεις γίνονταν στις 30 Ιουνίου, μετά τον εκκλησιασμό στη μεγάλη αίθουσα του σχολειού, που χωρίζονταν με εξάφυλλες (ξύλινες πτυσσόμενες πόρτες, που ανοιγόκλειναν).

Οι μαθητές εξετάζονταν προφορικά στα μαθήματα: Θρησκευτικά, ανάγνωση, γραμματική, τεχνολογία και συντακτικό, μια πρόταση, Ιστορία και γραπτά στον πίνακα: ορθογραφία και αριθμητική, μπροστά σ' όλους τους επισήμους. Κάποτε συμμετείχε και ο Δεσπότης, ως μέλος της κριτικής επιτροπής, που διόριζαν οι Εφοροεπίτροποι (Σχολικοί Έφοροι, όπως λέμε σήμερα). Επακολουθούσε η Σχολική γιορτή, που έκλεινε με τον Εθνικό Ύμνο και μετά γίνονταν η επίδοση των απολυτηρίων και ενδεικτικών.

Οι άριστοι μαθητές βραβεύονταν.

Στα ενδεικτικά κι απολυτήρια των μαθητών υπέγραφαν και οι

Εφοροεπίτροποι.

Τα σχολεία εργάζονταν 6 ώρες την ημέρα: 8-12 το πρωί και 4-6 τ' απόγευμα. Διαλείμματα: Ένα το πρωί στις δέκα, που διαρκούσε μισή ώρα και ένα το βράδυ στις 5 η ώρα με διάρκεια ενός τετάρτου.

Τ' απογεύματα της Τετάρτης και τους Σαββάτου ήταν ελεύθερα (αργία).

Πόροι λειτουργίας: Απ' τα χρόνια της τουρκίας ως το 1914 προέρχονταν από υποχρεωτικές ή προαιρετικές εισφορές των κατοίκων κι απ' τα Εκκλησιαστικά εισοδήματα.

Μ' αυτές συντηρούσαν και επισκεύαζαν το διδακτήριο, τα έπιπλα και σκεύη και πλήρωναν τους μισθούς των δασκάλων, γι' αυτό τα Σχολεία ονομάζονταν κοινοτικά (ιδιωτικά) και οι δάσκαλοι κοινοτικοί (ιδιωτικοί), γιατί πληρώνονταν απ' την Κοινότητα.

Μετά όμως απ' το 1914 τα Σχολεία έγιναν Κρατικά (Δημόσια) και οι δάσκαλοι Κρατικοί (Δημόσιοι υπάλληλοι) και λέγονταν έτσι γιατί πληρώνονταν απ' το Κράτος.

Διαχειριστές και υπεύθυνοι όλων αυτών των εσόδων, ήταν οι Εφοροεπίτροποι, που εκλέγονταν απ' τους κατοίκους με ψηφοφορία για μια διετία. Αυτοί διόριζαν και πλήρωναν τους δασκάλους, συνήθως προτιμούσαν αυτούς που ήταν και καλοί ψάλτες και φρόντιζαν για την καλή οργάνωση, την ομαλή και εύρυθμη λειτουργία των Σχολείων και την απόδοση των δασκάλων. Είχαν δε και το δικαίωμα να τους πάψουν.

Έπιπλα, σκεύη και εποπτικά μέσα διδασκαλίας: Υπήρχαν ελάχιστα (θρανία, μαυροπίνακας και αμμοδόχος). Αργότερα, λίγες εικόνες Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, λίγοι γεωγραφικοί χάρτες και λίγες εικόνες ζωολογίας και φυτολογίας. Και η εικόνα του Χριστού και των Τριών Ιεραρχών, σε κάθε αίθουσα διδασκαλίας.

Απ' το 1914-1944 αποχτήθηκαν πολλά, αλλά κήκαν απ' τους Γερμανούς στα 1944. Απ' το 1954 ως τα σήμερα υπάρχουν όλα τα σύγχρονα μέσα κι έτσι οι μαθητές μαθαίνουν εύκολα, αβίαστα, χαρούμενα και ξεκούραστα. Το Νηπιαγωγείο έχει κι αυτό αρκετά παιχνιδάκια και εποπτικά μέσα.

Θρανία: Είχαν πολύεδρα, χωρίς ακουμπιστήρι. Σ' ένα θρανίο κάθονταν 5-6 μαθητές. Αργότερα έγιναν τα δίδρα με ακουμπιστήρι, γερά, σαν τα σημερινά. Και στο νηπιαγωγείο τα ίδια, αλλά μετά έγιναν τραπεζοθρανία (μακρόστενα τραπέζια βαλμένα σε σχήμα Π κεφαλαίο) με συρτάρια ισάριθμα με τα νήπια, όπου κάθονταν γύρω γύρω σε καρέκλες κι έτσι αλληλοβλέπονταν και συζητούσαν τα θέματά τους άνετα και ήρεμα.

Η έδρα του δασκάλου ήταν επικλινής πάνω σε βάθρο, πολύ βαριά ή μόνον καρέκλα χειροποίητη, απέναντι απ' τους μαθητές και πλάι στον πίνακα. Ο δάσκαλος κρατούσε μεγάλη βέργα για να επιβάλλει την τάξη και να δείχνει στον πίνακα και στον χάρτη. Τώρα είναι ίσια (επίπεδη) και ελαφριά (τραπέζι) η έδρα του δασκάλου.

Θέρμανση: Ως το 1910 γίνονταν με το τζάκι, που υπήρχε σε κάθε παράδοση (αίθουσα), γιατί δεν υπήρχαν σόμπες (θερμάστρες).

Όποιος μαθητής κρύωνε σηκωνόταν, ζεσταίνονταν στο τζάκι και κάθονταν πάλι στο θρανίο. Αλλά και στα μαθητικά μας χρόνια υπήρχαν δυο

τζάκια.

Κάθε μαθητής, κάθε πρωί, έφερνε ένα μεγάλο και χοντρό ξύλο, κρατώντας το κάτω απ' την αριστερή μασχάλη και 4-5 κομματάκια δαδί στο χέρι, για προσάναμμα. Αν καμιά φορά ξεχνούσαν να πάρουν ξύλα, άρπαζαν απ' τις ξυλοθήκες (στοίβες) των άλλων σπιτιών ή έβγαζαν τα παλούκια απ' τους φράχτες.

Απ' αυτά πήγαιναν και στο σπίτι του ξενοχωρίτη δασκάλου οι μεγαλύτεροι μαθητές σε αγκαλιές.

Απ' το 1912 όμως ως τα σήμερα η Αδελφότητα Φουρκιωτών των Η. Π. Α. αποστέλλει χρήματα για τη θέρμανση, κι έτσι δεν υπάρχει πια η ταλαιπωρία των μαθητών.

Η σόμπα τοποθετούνταν στη μέση της αίθουσας, τώρα υπάρχει σε μιαν άκρη.

Καθαριότητα - Αερισμός: Τ' άναμμα του τζακιού ή της θερμάστρας, η καθαριότητα και ο αερισμός του Σχολείου γίνονταν πρώτα απ' τα μεγάλα κορίτσια με τη σειρά, κι αργότερα κι απ' τ' αγόρια. Απ' το 1925-1960 γίνονταν από καθαρίστρια του δημοσίου. Ύστερα καταργήθηκε η θέση αυτή και γίνεται πάλι απ' τους μαθητές (αγόρια και κορίτσια) των μεγάλων τάξεων.

Σχολική βιβλιοθήκη: Επί τουρκοκρατίας ελάχιστα βιβλία υπήρχαν: Αναγνωστικά και Εκκλησιαστικά, όπως προείπαμε. Απ' το 1925-1940 λειτούργησε πλουσιότατη βιβλιοθήκη, αλλά κήκε στα 1944 απ' τους Γερμανούς. Μετά το 1954 ιδρύθηκε νέα και έχει σήμερα αρκετά βιβλία για το δάσκαλο και τους μαθητές, εθνικοθησκευτικού και διδακτικού περιεχομένου.

Η Εποπτεία των Σχολείων γίνονταν απ' το Δεσπότη κι αργότερα απ' τον Επιθεωρητή της Επαρχίας μας. Την ώρα της υποδοχής τους οι μαθητές τραγουδούσαν το:

«Ευφημείτε, ευφημείτε,
Μουσοπόλαι προσοχή,
των Σχολών μας εποπτεία
επισκέπτεται κι ευχή.
Ζήτω - ζήτω ο επόπτης
ο προστάτης των Μουσών
ζήτω - ζήτω ο επόπτης
ο προστάτης των γλωσσών».

Παιδονομικά μέτρα:

Αμοιβές (έπαινοι): Στους επιμελείς και φρόνιμους μαθητές λέγανε «Μπράβο» και τους βαθμολογούσαν με άριστα 6 και διαγωγή άριστη. Αργότερα με το 10 και διαγωγή κοσμιωτάτη. Σήμερα με το πολύ καλά Α, καλά Β και όχι καλά Γ, και διαγωγή κενό.

Ποινές (τιμωρίες): Αυτές, τις περισσότερες φορές ήταν σκληρές, πολλές, τρομακτικές, απάνθρωπες κι αντιπαιδαγωγικές. Η παλιά παροιμία: «Το ξύλο βγήκε απ' τον Παράδειο» εφαρμόζονταν στους αμελείς (τεμπέληδες) και άτακτους μαθητές. Τη βέργα την έλεγαν και «αγία ράβδος». Άλλη παροιμία: «Όπου δεν ισχύει ο λόγος, ισχύει η ράβδος». Οι δάσκαλοι

χτυπούσαν αλύπητα μπάτσες (σφαλιάρες) και στις παλάμες με τον χάρακα και με βέργα κρανίσια ή διαδίσια, που έφερναν οι καλύτεροι μαθητές ύστερα από παραγγελία του δασκάλου. Κάποτε χτυπούσαν και με σιδερένιο μπαστούνι, που είχαν μερικοί.

Άλλες τιμωρίες, ήταν το σήκωμα του μαθητή στον αέρα με το τράβηγμα των αυτιών, η απλή ορθοστασία, η ορθοστασία με τα χέρια ψηλά και στο ένα πόδι, το γονάτισμα στο πάτωμα, το κλείσιμο (κράτηση) στο υπόγειο ή στην αίθουσα μετά το τέλος των μαθημάτων ως τ' απογευματινό μάθημα, χωρίς φαγητό (νηστεία), κάποτε και κράτηση τις μεταμεσημβρινές ώρες ως το μούργκισμα (σούρουπο).

Άλλοι χτυπούσαν και κλωτσιές και δάγκωναν.

Θυμάμαι στα 1920 ο τότε δάσκαλός μου, μακαρίτης τώρα, μας δάγκωνε απ' το κεφάλι. Μερικοί λιποταχτούσαν απ' το φόβο, την τρομοκρατία.

Οι γονείς τότε λέγανε στο δάσκαλο: «Δάσκαλε σου παραδίνω κρέας και να μου παραδώσεις κόκκαλα», δηλ. νάσαι πολύ αυστηρός για κάθε αμέλεια ή αταξία του μαθητή.

Αν όμως καμιά φορά οι μαθητές παραπονιούνταν στους γονείς τους, η απάντηση ήταν: «Πολύ καλά σου έκανε ο δάσκαλος».

Οι γονείς ουδέποτε διαμαρτύρονταν στο δάσκαλο, αλλά τον επαινούσαν για τις πειθαρχικές αυτές ποινές και τον αγαπούσαν υπερβολικά.

Στην πόρτα του Σχολείου ήταν γραμμένα τα λόγια του σοφού Σολομώντα: «Αρχή σοφίας, φόβος Κυρίου».

Τώρα: «Εδώ είναι η χαρά» και το ξύλο (σωματικές ποινές) απαγορεύτηκαν με νόμο. Το εκπαιδευτικό μας σύστημα έχει εκδημοκρατισθεί και στηρίζεται σε μη αυταρχικά πρότυπα, αρχές και ιδεολογία.

Διδακτήριο.

«Δυο μάτια έχει το χωριό,
τόνα είν' η Εκκλησιά
και τ' άλλο το Σχολειό·
κι όταν λείπει ένα απ' αυτά
τυφλό είναι το χωριό».

Ως το 1911 το διδακτήριο, άγνωστο τότε χτίστηκε. Ήταν ισόγειο, μονώροφο, πετρόχτιστο και με λασπόχωμα, σκεπασμένο με πετρόπλακες ντόπιες και βρίσκονταν στο μεσοχώρι (στο κέντρο του χωριού), νοτιοδυτικά της κεντρικής εκκλησίας με ανατολικό προσανατολισμό. Είχε μια μεγάλη μακρόστενη αίθουσα διδασκαλίας με μικρά παράθυρα και ένα στενό μικρό δωμάτιο του δασκάλου για γραφείο.

Νότια ήταν η είσοδός του, απ' όπου έμπαινε ο Ελληνοδάσκαλος με τους μαθητές τους και στη συνέχεια της μεγάλης αίθουσας, βόρεια υπήρχε μικρή αίθουσα με βόρεια είσοδο για το ρουμανοδάσκαλο και τους λίγους μαθητές του.

Αργότερα όμως, λόγω της αύξησης των μαθητών και του διδακτικού προσωπικού του Ελληνικού Σχολείου, η μεγάλη αίθουσά του χωρίστηκε σε δυο και το δωμάτιο του δασκάλου, αφότου διορίστηκε δασκάλα, έγινε παράδοση (αίθουσα).

Ήταν όμως ανθυγιεινό, ακατάλληλο και ανεπαρκές για τους 120 μαθητές

57. Τρανός χορός τον 15 Αύγουστο 1934, πρώτος χορεύει ο Δημήτριος Σιδέρης, πίσω το παλιό διδακτήριο.

και μαθήτριες και τους 4 δασκάλους, γι' αυτό στα 1912-13 λειτούργησε σε 4 οικήματα: Σχολειό, Χάνι, Σπίτι Κιακαίων (Κόλα και Θύμιου) και Ντίνα (Κων/νου) Τόνα, ώσπου τέλειωσε το νέο Σχολειό.

Στα 1910 όμως, όταν εξέλιπε η ρουμανική προπαγάνδα, ο τότε Μητροπολίτης Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδων Βλάχος, ο μετέπειτα μητροπολίτης Ιωαννίνων, κι αργότερα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, επισκέφθηκε το χωριό μας κι ύστερα από πρόταση των τότε δασκάλων: Γεωργίου Τσιούμη και Αλέξανδρου Οικονομίδη, για την ίδρυση νέου διδακτηρίου, υιοθέτησε αυτήν και υποσχέθηκε ότι θα ενισχύσει με σημαντικό χρηματικό ποσό, το μεγάλο αυτό έργο, αν δεν επαρκέσουν οι πόροι του χωριού (100 τουρκικές λίρες).

Έλεγε δε ότι: «Οι εκκλησίες, ας μείνουν χωρίς λάδι, δεν πειράζει, αλλά τα σχολειά όχι χωρίς δάσκαλο». Λόγια σοφά!

Την άνοιξη του 1911 έγινε η ανέγερση του νέου διδακτηρίου, νότια του παλαιού, αφού μεταφέρθηκε το νεκροταφείο, ύστερα από άδεια του Μητροπολίτη στη θέση: «Άγιος Αθανάσιος».

Η υλική βοήθεια του Μητροπολίτη δε χρειάστηκε, γιατί βοήθησαν και οι απανταχού Φουρκιώτες του εσωτερικού και εξωτερικού με έρανο και οι κάτοικοι με προσωπική εργασία.

58. Ένας απ' τους ευεργέτες των Φλιωναίων, ο Κων/ντίνος Ι. Φλιώνης (1864-1947).

Η δε πολύκλωνη οικογένεια των Φλιωναίων, που διέμενε στο Τσοτύλι, διέθεσε όλα τα υλικά (πέτρα, ξυλεία, πλάκα) του μεγάλου σπιτιού τους, που βρίσκονταν εκεί όπου σήμερα είναι το σπίτι του Κώστα Ι. Κίτση.

Στη θέση του παλιού σχολείου χτίστηκε χαϊάτι (υπόστεγο), που το χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι για νάρθηκα, αλλά στα 1931 κατεδαφίστηκε. Ο Σπυρίδωνας είχε ορίσει για επιστάτη (επιβλέποντα) στο νέο διδακτήριο τον Θεμιστοκλή Παπανικολάου Οικονόμου ή Μόκα, γιατί έτρεφε μεγάλη αγάπη κι εκτίμηση σ' αυτόν, γιατί ήταν παπαδοπαίδι εργατικό και τίμιο.

Πρωτομάστορας (αρχιτέκτονας) του έργου αυτού ήταν ο Νικόλαος Μπαμπαλής απ' το Ζιουπάνι (Πεντάλοφο) Κοζάνης, μαστόροι (χτίστες) χωριανοί του και μαραγκοί (ξυλουργοί) ο Ιωάννης Μπίμπος, ο γιος του Κώστα και ο Δημήτριος Κατσουγιάννης απ' το Ντόλο (Βυθός) Κοζάνης και οι χωριανοί μας Ανδρέας Οικονόμου και Ανδρέας Τέντας.

Το νέο διδακτήριο ήταν μακρόστενο σε σχήμα Π κεφαλαίο, δώροφο. Είχε μεσημβρινό προσανατολισμό με δυο εξωτερικές εισόδους βόρεια και τις αίθουσες διδασκαλίας νοτιοανατολικά με μεγάλα παράθυρα και μεγάλο μακρόστενο διάδρομο.

Οι εξωτερικές πόρτες και τα παράθυρα ήταν χτισμένα με καλοπελεκημένες αμμόπετρες (αγκωνάρια), καθώς και όλα τ' άλλα αγκωνάρια (γωνιές) του κτιρίου.

Αποτελούνταν από 4 ευρύχωρες αίθουσες διδασκαλίας, δυτικά δυο δωμάτια (1 για γραφείο προσωπικού και τ' άλλο για βιβλιοθήκη).

Το υπόγειο χρησιμοποιούνταν γι' αποθήκη ξύλων και δαδιού.

Επικοινωνούσαν απ' τη γκλαβανή (καταπαχτή) που ήταν σε μian άκρη του διαδρόμου, και εξωτερικά με πορτοπούλα, ανατολικά. Εκπληρούσε όλους τους όρους υγιεινής και ήταν επαρκέστατο και καταλληλότατο.

59. Οι μαθητές (χωρίς τα παιδιά των κτηνοτρόφων) και οι δάσκαλοί τους απ' αριστερά: Νικόλαος Γ. Τζημοράγκας, Σταματία Πατραμάνη, νηπιαγωγός, Γεώργιος Παπαθεμιστοκλέους (1928).

Απ' το 1916, που άρχισε να λειτουργεί και Νηπιαγωγείο στο ίδιο κτίριο, η κεντρική αίθουσα χωρίστηκε σε δυο αίθουσες με εξάφυλλες θυροπούλες που τις άνοιγαν όταν είχαν θεατρικές παραστάσεις και σχολικές γιορτές.

Το νηπιαγωγείο στεγάστηκε στη νοτιοδυτική αίθουσα, που χωρίζονταν απ' την κεντρική με τοίχο.

Απ' το 1926 που πρωτάρχησε να λειτουργεί τηλέφωνο η βορειοανατολική αίθουσα που χωρίζονταν απ' την νοτιοανατολική με απλά σανίδια, χωρίστηκε σε δυο, με σανίδια και στο δυτικό μέρος της σε μικρό δωμάτιο όπου τοποθετήθηκε το κοινοτικό τηλέφωνο. Στις 4 Ιουλίου 1944 όμως, οι Γερμανοί κατά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις τους εναντίον των ανταρτών του Ε.Λ.Α.Σ. έκαψαν το ωραίο σχολείο μας με όλα τα υπάρχοντά του.

Μετά την υποτίμηση της προπολεμικής δραχμής, κατά την περίοδο της κατοχής, οι ζημιές του σχολείου ανέρχονταν σε 1.100.000 δρχ. περίπου.

Αναλυτικά:

1. Διδακτήριο δρχ. 700.000
2. Έπιπλα και σκεύη (θρανία δίδρα νέου τύπου, γραφεία, τραπέζια, καρέκλες, 2 αρχειοθήκες, 2 βιβλιοθήκες, θερμάστρες, μαυροπίνακες, 2 σημαίες, 2 σχολικά φαρμακεία, διάφορα εργαλεία σχολικού κήπου)

» 300.000

3. Εποπτικά μέσα διδασκαλίας (εικόνες Θρησκευτικών Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, εικόνες (κάδρα) του Χριστού και των Τριών Ιεραρχών, εικόνες ηρώων του 1821, διάφοροι χάρτες γεωγραφικοί, ιστορικοί και ανθρωπολογίας, εικόνες ζωολογίας και φυτολογίας, γεωμετρικά σώματα, υδρόγειο σφαίρα, διάφορα παιχνίδια του νηπιαγωγείου

» 100.000

Σύνολο » 1.100.000

Από τότε ως τον Ιούνιο του 1954, το σχολείο στεγάστηκε: Στο σκοτεινό γυμνασιονίκη (πάνω πάτωμα) της κεντρικής εκκλησίας μας (Κρυφό Σχολείο) και στα ιδιωτικά ακατάλληλα σπίτια: Της συζύγου μου (προικώο απ' τον Γεώργιο Ν. Τσιάστα), δωρεάν. Του Θύμιου Τσιάστα, Γιώργου Μπομποτή, και Αχιλλέα Γάκη, με ενοίκιο. Και στου Νικολάου Παδιώτη-Καραμήτρου.

60. Εγκαίνια του νέου διδακτηρίου (Ιούλιος 1954).

Η ανέγερση του νέου Σχολείου άρχισε στα 1952 και έγινε με δαπάνες:

1) Η κοινότητά μας	20.000
2) Το Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα	80.000
3) Το Σχέδιο Μάρσαλ	20.000
4) Το Κληροδότημα Τοσίτσα	20.000
5) Η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας	12.000
6) Η Αδελφότης Φουρκιωτών Αμερικής (8,5 χιλ. δολ.)	255.000

Σύνολο 407.000

Πρόσφεραν όμως προσωπική εργασία πρόθυμα και όλοι οι κάτοικοι (άντρες, γυναίκες και παιδιά) τραγουδώντας και κουβαλώντας στους ώμους τους γριντιές (δοκάρια) και ψαλίδια (λεπτά δοκάρια) απ' τις τοποθεσίες: «Σαρή και Ντοκανάρο».

Επιβλέπων μηχανικός ήταν ο Γιαννιώτης Σχολικός αρχιτέκτονας Απόστολος Βερτόδουλος.

Εργολάβος ήταν ο Γεώργιος Μητσιόπουλος απ' τον Ίσβορο (Αμάραντο) Κόνιτσας. Μαστόροι ήταν απ' το Κεράσοβο Κόνιτσας: Πρωτομάστο-

61. Το νέο διδακτήριο με χιόνια (1968).

ρας και αρχηγός ο Ιωάννης Νάκος και χτίστες ο Χριστόδουλος Κυρίτσης, Αλέξανδρος Κυρίτσης, Ευστάθιος Κυρίτσης, Ευάγγελος και Ηλίας Τσιαούσης, Λάζαρος Σκαλωμένος και Αχιλλέας Ν. Πασιάς κ.ά. Λασποπαίδια: Κων/νος Γκουντούλης, Χρήστος Καραμήσιος, Χρήστος Σελτσιώτης και Μιχαήλ Παναγιώτου.

Μαραγκοί οι χωριανοί μας: Ανδρέας Οικονόμου, Δημήτριος Τόντης, Γεώργιος Α. Κίτσης και Σωτήριος Κίτσης.

Εργολάβος σοβατζής, ο Απόστολος Εξάρχου απ' το Πεκλάρι (Πηγή) Κόνιτσας. Χτίστηκε στα θεμέλια του καμένου σχολείου με το ίδιο σχήμα, διώροφο, με τον ίδιο προσανατολισμό, αλλά με μια είσοδο βόρεια, μεγάλο στενόμακρο διάδρομο, μεγάλα παράθυρα, τρεις μεγάλες αίθουσες (2 νοτιοανατολικά, χωρισμένες με ξύλινες εξάφυλλες, για τους μαθητές και μια νοτιοδυτικά για τα νήπια).

Είναι δηλ. τύπος διταξίου για 2 δασκάλους και συστέγαση με τη νηπιαγωγό. Ανατολικά έχει 2 δωμάτια για κατοικία δασκάλου και δυτικά άλλα 2 (1 για γραφείο του προσωπικού του δημοτικού και 1 για γραφείο της νηπιαγωγού).

Διαστάσεις του διδακτηρίου: 24X12X4 μ., προαυλίου 30X30 μ. και είναι κοινό με της κεντρικής εκκλησίας.

Υλικά που χρησιμοποιήθηκαν: Πελεκητή ορθογώνια γαλάζια γρανιτόπετρα, τσιμέντο, άμμο και το πάτωμα έγινε με μωσαϊκό, όχι ξύλινο, όπως τ' άλλα σχολειά μας. Η σκεπή σκεπάστηκε με ευρωπαϊκού τύπου κεραμίδια.

Στα 1971 όμως έγινε ανακατασκευή της στέγης και αντικατάσταση των κεραμιδιών της, γιατί δεν άντεχαν στο πολύ χιόνι και στην παγωνιά, με κομμάτια ασφαλτόπισσας μεγάλης αντοχής (για 50 χρόνια).

Το υπόγειο χρησιμοποιήθηκε γι' αποθήκη ξύλων και δαδιού, αλλά στα

62. Ο Σωτήρης Γ. Κίτσος, πηγαίνει το κοριτσάκι του στο σχολείο (1968).

1957 διαρρυθμίστηκε σε κουζίνα, εστιατόριο και αποθήκη για τα Μαθητικά Συστήματα. Χτίστηκαν επίσης και 2 σύγχρονα αποχωρητήρια (αγοριών και κοριτσιών χωριστά) και ουρητήριο. Πριν, πήγαιναν στα κοινοτικά.

Τα Μαθητικά Συστήματα λειτούργησαν για όλους τους μαθητές με κρατικά έξοδα απ' το 1950-51 μόνο με πρωινό ρόφημα (γάλα, ζάχαρη, κακάο, τυρί ή βούτυρο). Λειτούργησαν επίσης κι απ' το 1933-34 για όλους τους μαθητές, μόνο με γεύμα και με έξοδα της κοινότητας.

Νυκτερινή Σχολή, λειτούργησε απ' το 1937-1939.

Σήμερα το σχολείο λειτουργεί ως μονοθέσιο (μονοτάξιο), μ' ένα δασκαλόπαιδα και βρίσκεται σε άριστη κατάσταση.

Στη μια αίθουσα υπάρχει μόνιμη σκηνή για τις σχολικές γιορτές που χωρίζεται με εξάφυλλες απ' την αίθουσα διδασκαλίας, η οποία έχει σε μιαν άκρη και σχολική βιβλιοθήκη.

Το νηπιαγωγείο καταργήθηκε στα 1981 επίσημα, με νομοθετικό διάταγμα, λόγω έλλειψης νηπίων.

Πάνω απ' την είσοδο του σχολείου υπάρχει η σκαλιστή επιγραφή: Θεμελίωση 1952, αποπεράτωση 1954. Αργότερα τοποθετήθηκε καλλιτεχνική μεταλλική νταμπέλα με τα στοιχεία: Δημοτικών Σχολείων Φούρκας και στη μέση της, κουκουβάγια (σύμβολο σοφίας και μάθησης).

Τώρα το υπόγειο χρησιμοποιείται γι' αποθήκη ξύλων και δαδιού. Σχολικός κήπος καλλιεργήθηκε για πρώτη φορά στα 1913. Σήμερα βρίσκεται νότια του διδακτηρίου και έχει διαστάσεις 25Χ20 μ., η δε περιφραγή του έγινε με πετρότοιχο.

Καλλιεργούνται: Τριανταφυλλίες, κρίνα και λίγες μηλιές. Διατηρούνται δε και γλάστρες με βασιλικό και διάφορα άλλα λουλούδια, στα παράθυρα του σχολικού διδακτηρίου.

Δάσκαλοι:

«... Πρώτος εγώ τα βήματά σου στήριξα
Ας είσαι ό,τι κι αν είσαι!
Εγώ ‘μαι ο δάσκαλός σου!»

Στο μαρτυρικό, αλλά ηρωικό και πνευματικό αυτό χωριό, οι εκάστοτε δάσκαλοι εμφύσηξαν, ενστάλαξαν και εμπέδωσαν στις τρυφερές ψυχές και καρδιές των μαθητών, τα Ελληνοχριστιανικά ιδεώδη (Θρησκεία, Πατρίδα και Οικογένεια). Εργάστηκαν ευσυνειδήτα και άοκνα. Υπήρξαν συμβουλάτορες και οδηγητές. Παραθέτω για χάρη της ιστορίας του χωριού και για τιμή κι ευγνωμοσύνη προς αυτούς, αλλά και στις δασκάλες και νηπιαγωγούς, χρονολογικά, τα ονοματεπώνυμά τους, όσων υπηρέτησαν στο σχολειό μας με οργανική θέση ή ήταν αποσπασμένοι, απ’ τα 1860 ως τα σήμερα και τον τόπο της καταγωγής τους. Τα προ του 1860 μας είναι άγνωστα.

Σχολικό έτος 1860-1874

- 1) Παπανικόλαος Οικονόμου ή Μόκας (δάσκαλόπαπας), Φούρκα Κόνιτσας

1874-1878

- 2) Αριστοτέλης Π.Ν. Οικονόμου ή Μόκας, Φούρκα Κόνιτσας
- 3) Ζώης Φλιώνης, Φούρκα Κόνιτσας
- 4) Κωνσταντίνος Χοντρομήτρος, Φούρκα Κόνιτσας
- 5) Γεώργιος Καράτζιος (Δασκαλίκος το παρατσούκλι του), Φούρκα Κόνιτσας

1878-1880

- 6) Γεώργιος Σόλτας, Επταχώρι Καστοριάς
- 7) Θεόδωρος Παπαγεωργίου, Αετομηλίτσα Κόνιτσας
- 8) Θωμάς Τσιββαρίτης, Ελαφότοπο Ζαγορίου

1880-1891

- 9) Δημήτριος Κολοκύθας, Πυρσόγιαννη Κόνιτσας
- 10) Ιωάννης Πυρσός, Πυρσόγιαννη Κόνιτσας
- 11) Ανδρέας Παπακώστας, Φούρκα Κόνιτσας

1891-1914

- 12) Γεώργιος Τσιούμης, Φούρκα Κόνιτσας
- 13) Αλέξανδρος Οικονομίδης, Φούρκα Κόνιτσας
- 14) Γεώργιος Μπιάλας, Φούρκα Κόνιτσας
- 15) Αγγελική Παπακώστα, Κόνιτσα
- 16) Ουρανία Τσιγαρίδα - Σδράβου, Κόνιτσα
- 17) Αλεξάνδρα Παπαπαναγιώτου, Γιάννενα
- 18) Νικόλαος Γ. Τζημοράγκας (1913-1921), Φούρκα Κόνιτσας

1914-1920

- 19) Αθηνά Δέρβου, Δολιανά Ιωαννίνων
- 20) Κωσταντίνος Κύρκας, Βούρμπιανη Κόνιτσας
- 21) Νικόλαος Μακρής, (μόνον το φθινόπωρο του 1920) Φούρκα Κόνιτσας
- 22) Καλλιόπη Γεωργιάδη, Μπιτόλια Σερβίας

1920-1923

- 23) Κυριάκος Χύτος, Βόρειο Ήπειρο
- 24) Γεώργιος Παναγιωτίδης, Βόρειο Ήπειρο
- 25) Κοσμάς Παπακωνσταντίνου, Πεντάλοφο Κοζάνης

1923-1925

- 26) Βλάσιος Δαλαγιαννόπουλος, Πάπιγγο Κόνιτσα
- 27) Κοσμάς Γκοντίνας, Ζίτσα Ιωαννίνων
- 28) Ιωάννης Κωτσίνας, Δροσοπηγή Κόνιτσα

1925-1930

- 29) Κωνσταντίνος Μίσσιος, Αρίστη Κόνιτσα
- 30) Γεώργιος Δημόπουλος, Πελοπόννησο
- 31) Γεώργιος Παπαθεμιστοκλέους, Γοργοπόταμος Κόνιτσα
- 32) Στέφανος Καρπούζης, Ελαφότοπο Ζαγορίου
- 33) Νικόλαος Γ. Τζημοράγκας (1926-1937), Φούρκα Κόνιτσα

1930-1938

- 34) Αναστασία Κατσάνου - Τσιάκου, Δολιανά Ιωαννίνων
- 35) Γεώργιος Παπακώστας, Φούρκα Κόνιτσα
- 36) Αγγελική Λαναρά, Γιάννενα
- 37) Χρυσάνθη Χριστιά, Δολιανά Ιωαννίνων
- 38) Άννα Σταφυλά, Γιάννενα
- 39) Ζωή Νικολαΐδου, Γιάννενα
- 40) Γεώργιος Βενέτης, Βήσανη Πωγωνίου

1938-1940

- 41) Χαρίλαος Παπαδόπουλος, Πυρσόγιαννη Κόνιτσα

1941-1942

- 42) Αδαμάντιος Ταμπούρης, Φούρκα Κόνιτσα
- 43) Κωνσταντίνος Ν. Μόκας, Φούρκα Κόνιτσα

1943-1945

- 44) Χρήστος Εξάρχου, Φούρκα Κόνιτσα
- 45) Αριστοτέλης Παπαϊωάννου (μόνον την άνοιξη του '43), Φούρκα Κόνιτσα

1945 & 1946 (2 σχολικά έτη)

- 46) Ανδρέας Καλογήρου, Καστάνιανη Κόνιτσα
- 47) Δημήτριος Στεργίου, Καστάνιανη Κόνιτσα

1949-1950

- 48) Νικόλαος Σκόπας, Βαβούρι Φιλιατών
- 49) Θεμιστοκλής Βαρδάκης, Χίνκα Ιωαννίνων

1950-1953

- 50) Αγγελική Τεμπέλη, Γιάννενα
- 51) Αγγελική Ζηκοπούλου, Γιάννενα
- 52) Χρήστος Καλογιάννης, Χουλιαράδες Ιωαννίνων

1953-1956

53) Κωνσταντίνος Πουρνάρας, Άρτα

54) Θεόδωρος Λίτσιος, Βόρειο Ήπειρο

1956-1958

55) Γεώργιος Καρανάσιος, Πάδες Κόνιτσας

1958-1965

56) Ευριπίδης Ζωγράφος, Χιονιάδες Κόνιτσας

1965-1966

57) Μυρτώ Τσώνη, Αετορράχη Ιωαννίνων

58) Σωτήριος Στάθης, Πλατανιά Ιωαννίνων

1966-1967

59) Δημήτριος Στασινός, Μονολίθι Ιωαννίνων

60) Αναστάσιος Ζήδρος, Λιάπι Ιωαννίνων

1967-1972

61) Κωνσταντίνος Τάσης, Κατσικά Ιωαννίνων

62) Ζωή Φίλου, Άγναντα Άρτας

1972-1973

63) Ματθαίος Βλάχος, Βούρμπιανη Κόνιτσας

64) Κατίνα Μπαρμπούτη, Κόνιτσα

65) Δημήτριος Κορώνης, Ζίτσα Ιωαννίνων

1973-1978

66) Βασίλειος Γερογιάννης, Πλαίσια Ιωαννίνων

1978-1981

67) Βασίλειος Γαβρέσης, Ελεούσα Ιωαννίνων

1981-1983

68) Αθανάσιος Μπάκος, Μαζαράκι Ιωαννίνων

1983-1986 (συνεχίζει)

69) Φώτιος Τσιάμης (δασκαλόπαπας), Πυξαριά Κόνιτσας.

Παρατηρήσεις: α) Η Ουρανία Τσιγαρίδα ήταν δασκάλα του Πατριάρχη Αθηνάγορα. Θυμάμαι τον Ιούνιο 1963, όταν ο Πατριάρχης πήγε να επισκεφτεί το χωριό του, Τσαραπλανά (Βασιλικό) Ιωαννίνων, περνώντας απ' την Κόνιτσα φίλησε το χέρι της. Έτυχε να παρευρεθώ εκεί κι εγώ. β) Ο Γεώργιος Παναγιωτίδης κρατούσε κούφιο μπαστούνι που είχε μέσα ξιφολόγη. γ) Ο Βλάσιος Δαλαγιαννόπουλος μας έλεγε: «Δεν πρέπει να τρώμε το κρέας των ζώων, γιατί πίνουμε το γάλα και τρώμε το τυρί και το βούτυρό τους».

Πίνακας σχολικών ετών και δύναμης μαθητών

Απ' τα σχολικά έτη 1860-67 ως τα 1929-30=180 μαθητές. 1930-31 ως το 1939-40=100 και 1942-46=70 κατά μέσον όρο.

1949-50=17	1962-63=60	1975-76=22
1950-51=74	1963-64=55	1976-77=15
1951-52=76	1964-65=51	1977-78=13
1952-53=71	1965-66=46	1978-79=8
1953-54=71	1966-67=47	1979-80=9
1954-55=68	1967-68=40	1980-81=6
1955-56=63	1968-69=34	1981-82=5
1956-57=58	1969-70=28	1982-83=5
1957-58=56	1970-71=21	1983-84=6
1958-59=51	1971-72=19	1984-85=7
1959-60=51	1972-73=20	1985-86=8
1960-61=40	1973-74=19	1986-87=9
1961-62=44	1974-75=26	

Παρατηρήσεις: α) Τα σχολικά έτη 1940-41 και 1947-49 το σχολείο δε λειτούργησε λόγω των πολεμικών γεγονότων. Το 1947-48 δίδαξε ο Φουρκιώτης Ευθύμιος Βάγκας, χωρίς να 'ναι δάσκαλος, β) Το σχολικό έτος 1945-46 χωρίστηκε σε δυο σχολικά έτη. Το 1945 απ' το Σεπτέμβριο ίσα με τα τέλη Δεκ/βρίου και το 1946 απ' τον Ιανουάριο ως τα τέλη Ιουνίου, λόγω των πολεμικών γεγονότων που προηγήθηκαν και για συντόμευση της προαγωγής των μαθητών, γ) Η μείωση του αριθμού των μαθητών οφείλεται στον περιορισμό των γεννήσεων και στη διαρροή των κατοίκων (μετανάστευση και αστυφιλία).

Προσόντα νηπιαγωγών: Μετά την απελευθέρωση (1912-13) ήταν απόφοιτες του Δημοτικού Σχολείου, αργότερα (1925) απόφοιτες του Δ.Σ. και Τετρατάξιας Σχολής Νηπιαγωγών.

Σχολικά έτη	Νηπιαγωγοί	Καταγωγή
1916-22	1. Πηνελόπη Ζαμπίρα	Γιάννενα
1922-26	2. Λαμπρινή Κράχτου	Γιάννενα
1926-30	3. Ευαγγελία Μπάργια	Γιάννενα
1926-30	4. Σταματία Πατραμάνη	Δολιανά Ιωαννίνων
1930-36	5. Ανδρομάχη Κουτσιούκη	Πουρνιά Κόνιτσας
1936-39	6. Ευγενία Ν. Εξάρχου (&1942-46)	Φούρκα Κόνιτσας
1939-40	7. Λευκοθέα Πανταζή	Μόλιστα Κόνιτσας
1957-65	8. Μαρία Φαρμάκη	Γιάννενα
1970-72	9. Ελευθερία Τσανασλανίδου	Κόνιτσα
1972-73	10. Σταυρούλα Στάμου	Πλατανιά Ιωαννίνων
1973-74	11. Παρασκευούλα Γούλα	Πλατανιά Ιωαννίνων
1974-78	12. Φωτεινή Σταύρου	Ραφταναίους Ιωαννίνων

Έκτοτε δε λειτούργησε το νηπιαγωγείο.

Πίνακας σχολικών ετών και δύναμης νηπίων:

Απ' τα σχολικά έτη 1916-17 ως το 1929-30=30 νήπια
1930-31 ίσαμε το 1939-40=25 και 1942-46=15 κατά μέσον όρο
1957-58=14 1962-63=12 1971-72=7 1976-77=3
1958-59=13 1963-64=10 1972-73=8 1977-78=4
1959-60=13 1964-65=16 1973-74=11
1960-61=15 1965-66=19 1974-75=9
1961-62=14 1970-71=8 1975-76=4

Παρατηρήσεις: α) Τα σχολικά έτη 1940-41 και 1947-49 δε λειτούργησε, λόγω της εμπόλεμης κατάστασης και το 1941-42 λόγω έλλειψης νηπιαγωγού. Τα δε έτη 1950-57, 1966-70, 1978-79 και 1979-80, λόγω έλλειψης νηπιαγωγού και το 1981 καταργήθηκε εξαιτίας έλλειψης νηπίων, β) Η μείωση του αριθμού των νηπίων οφείλεται κι εδώ στους ίδιους λόγους που αναφέραμε και για τους μαθητές του Δ.Σ.

γ) Τα έτη 1971-72 και 1972-73 τα νήπια δε γράφτηκαν στο Μαθητολόγιο, αλλά σε καρτέλες (δελτίο ατομικότητας των νηπίων).

Πρόεδροι: 1) Σχολικής Εφορείας: 1917-18 Κωνσταντίνος Τόντης, Αλέξιος Ντόκος. Μετά, Γεώργιος Αθ. Μουτσιούλης, Νικόλαος Μόκας, Γεώργιος Μπομπότης, Νικόλαος Εξάρχου.

1932-35 Κωνσταντίνος Ζιώζης, Δημοσθένης Φλώρος.

1935-48 Θεμιστοκλής Οικονόμου, 1951-52 Ανδρέας Οικονόμου.

1952-55 Δημήτριος Τόντης, 1955-56 Νικόλαος Φράγκος

1956-60 Δημήτριος Βελέκης, 1960-64 Ανδρέας Μουτσιούλης

1964-65 Κωνσταντίνος Μαρανής, 1965-67 Σωτήριος Κίτσης

1967-68 Νικόλαος Α. Γιώτας, 1968-69 Άλκης Μουτσιούλης

1969-71 Νικόλαος Γ. Κίτσης, 1971-74 Μιχαήλ Βάγκας

1974-77 Νικόλαος Γ. Γιώτας, 1977-70 Γεώργιος Ι. Καραγιάννης

(Στιζιάχας)

1979-81 Νικόλαος Θ. Ράδος, 1981-83 Θωμάς Γιώτας, Ν. Θ. Ράδος 1983-85, Ν.Α. Γιώτας 1986-87

Γραμματείς: Οι εκάστοτε δάσκαλοι.

Καθαρίστρια: Η Βασιλική Μόκα απ' το 1925-1960. Έκτοτε η θέση αυτή καταργήθηκε.

2) Εφορείας Νηπιαγωγείου: Απ' το 1916-1929 παραμένουν άγνωστοι.

1930-34 Θεμιστοκλής Οικονόμου, 1934-37 Γεώργιος Κούσης

1937-40 Κωνσταντίνος Ζιώζης, 1955-56 Νικόλαος Φράγκος

1956-57 Κωνσταντίνος Μαρανής, 1957-65 Απόστολος Χαβάς

1965-66 Σωτήριος Κίτσης, 1971-73 Ιωάννης Κ. Κίτσης.

1973-74 και 1978-81 Νικόλαος Ράδος, 1974-75 Ιωάννης Γκριμότσης.

1975-78 Ευανθία σύζυγος Ν. Γ. Γιώτα, 1978-81 Νικόλαος Ράδος.

Γραμματείς: Οι εκάστοτε νηπιαγωγοί.

Καθαρίστρια: Η ίδια του Δημοτικού Σχολείου.

Άλλοι δωρητές Σχολείου

Εκτός των προαναφερθέντων ενίσχυσαν οικονομικά και οι: Η κοινότη-

τά μας εκτός των 100 τουρκικών λιρών που αναφέραμε, διέθετε κάθε χρόνο χρηματικό ποσό γι' άλλες σχολικές ανάγκες, όταν το επέτρεπαν τα οικονομικά της. Οι αδελφοί Γαλιλαίοι 15-20 τ.λ. το χρόνο, για τους μισθούς των δασκάλων. Ο Ανδρέας Θ. Γίτσιος το 1907 για σχολικούς σκοπούς διέθεσε 30 τ.λ. Παραθέτω αντίγραφο του Μητροπολίτη Γρεβενών, της σχετικής επιστολής της συζύγου του Αθηνάς:

Προς
Την Αυτού Πανοσιολογιότητα τον Γενικόν Αρχιερατικόν Επίτροπον
Πρωτοσύγγελλον κ. Αθανάσιον

Πανοσιολογιώτατε

Ο σύζυγός μου Ανδρέας Θ. Γίτσιος αποβιώσας προ ολίγων ωρών μ' αφήκε ρητήν διαταγήν κατά τας τελευταίας αυτού στιγμάς του βίου του να καταθέσω εκατόν λίρας Οθωμανικάς υπέρ των εφεξής ιερών καθιδρυμάτων ήτοι τριάκοντα λίρας Οθωμανικάς υπέρ των σχολείων της πόλεως Γρεβενών, τριάκοντα λίρας Οθωμανικάς υπέρ της εν πόλει Γρεβενών ανεγερθησομένης εκκλησίας, τριάκοντα λίρας Οθωμανικάς υπέρ του σχολείου του χωρίου του Φούρκας, και δέκα λίρας Οθωμ. δια το σχολείον του Τσιφλικίου του Σειρήνι Μικρό. Της διαθήσεως του μακαρίτου συζύγου μου γνωστής καθισταμένης δια της δηλώσεώς μου ταύτης τη υμ. Πανοσιολογιότητι και δι' αυτής τοις αρμοδίοις Σωματείσι δηλώ, ότι από τούδε του εν λόγω ποσού θα πληρώνηται ο τόκος αυτού.

Εφ' ω υποσημειούμαι βαθυσεβάστως
Γρεβενά τη 22 Νοεμβρίου 1907
Της υμετέρας Πανοσιολογιότητος
Ταπεινή Αθηνά Γίτσιου
Ακριβές αντίγραφον
Εν Γρεβενοίς τη 28 Απριλίου 1915
Ο Μητροπολίτης
κ.α.α.

(υπογραφή δυσανάγνωστος)

Ο Χρήστος Κ. Τέντας, το 1924, για έπιπλα, σκευή και εποπτικά μέσα διδασκαλίας 200 δολ. (1000 δρχ.)

Ο Ιωάννης Κ. Τσιάστας, το 1938, γι' αρχειοθήκη και βιβλιοθήκη, 150 δολ. (1500 δρχ.).

Ο Νικόλαος Γ. Σκαπέρδας, το 1979, στα τότε γυμνασιόπαιδά μας, που οι γονείς τους διέμειναν μόνιμα στο χωριό διέθεσε από 50 δολ.

Το Υπουργείο Παιδείας, το 1984, για την επισκευή υδραυλικής εγκατάστασης, αποχωρητηρίων και για γενικό υδροχρωματισμό και ελαιοχρωματισμό του Σχολείου, διέθεσε 15 χιλ. δρχ. ως οικονομική ενίσχυση.

Φορκικιώτες δάσκαλοι που υπηρέτησαν ως ιδιωτικοί σε διάφορα σχολεία της Δυτικής Μακεδονίας, λόγω έλλειψης δασκάλων:

1850 Παπανανίας, στο Ζιουπάνι (Πεντάλοφο) Κοζάνης.

1850 Κώστας Κοηζός, Κλεισούρα Καστοριάς

1873-1880 Ιωάννης Γκιουλέκας, Τσοτύλι Κοζάνης

1881 Κωνσταντίνος Φορκικιώτης, Λιμπάχοβο (Δίλοφο) Κοζάνης

1881 Κώτας Ι. Φλιώνης, Μεσολογκόσδι (Μεσόλογο) Κοζάνης
 1890 Κωνσταντίνος Δ. Σαρμανιώτης, Δριάνοβο (Γλυκονέρι) Καστοριάς
 1896-1897 Δημήτριος Π.Ν. Οικονομίδης ή Μόκας, Ζιουπάνι Κοζάνης
 1904-1906 Κωνσταντίνος Μαντήλας, Κοτέλτσι (Κοτίλη) Καστοριάς
 1904-1906 Χρήστος Κ. Τέντας, Σλάτινα (Χρυσή) Καστοριάς
 1906-1907 Γεώργιος Ι. Μπιάλας, Μοιρασάνη (Μόρφη) Κοζάνης, 1908
 Λιμπόχοβο (Δίλοφο) Κοζάνης
 1907 Δημήτριος Μαντήλας, Ζούζουλη Καστοριάς
 1909 Ανδρέας Κ. Σταγκίκας, Κοτέλτσι Καστοριάς, 1910-11 Σβόλιανη (Αγία
 Σωτήρα) Κοζάνης και 1911-12 Μοναχίτι Γρεβενών
 1913-1916 Αχιλλέας Ν. Τέντας, Κοτέλτσι Καστοριάς
 1913-1916 Ιωάννης Κ. Τόλης, Βίτσι (Λόχη) Γρεβενών
 1913-1916 Ιωάννης Γ. Τζημοράγκας, Κουμπλάρ (Μυρσίνα) Γρεβενών
 1917 Νικόλαος Κ. Τέντας, Μεσολούρι Γρεβενών
 1917-1918 Θωμάς Γ. Φίλιας, Παλιόκαστρο Γρεβενών
 1917-1918 Στέργιος Σταγκίκας, Λείψι Γρεβενών
 1917-1918 Δημοσθένης Φλώρος, Μπλίσγιανη (Λαγκάδα) Ιωαννίνων, 1918-19
 Λείψι Γρεβενών και 1919-21 Κουσκίτσι (Ελεύθερο) Γρεβενών
 1919-1920 Ζώης Φλώρος, Καλαμίτσι Γρεβενών και 1920-21 Κοπρίβα
 (Κνίδη) Γρεβενών
 1919 Δημήτριος Αδ. Σταγκίκας, Ζούζουλη Καστοριάς
 1919 Γεώργιος Δ. Ζιώγας, Δέλνο (Πρόσβορο) Γρεβενών
 1920-1923 Νικόλαος Φράγκος, Καλαμίτσι Γρεβενών

Παρατηρήσεις: α) Οι παραπάνω διορίζονταν απ' την Εκκλησιαστική Επιτροπή ή τους Εφοροεπιτρόπους (Σχολικούς Εφόρους) του κάθε χωριού, ύστερα από προξενία των ραφτάδων μας, που δούλευαν εκεί και προτιμούσαν όσους ήξεραν και ψαλτική, β) Γραμματικές γνώσεις: ήταν απόφοιτοι 6ης Δημοτικού Σχολείου και ονομάζονταν τριτοβάθμιοι προσωρινοί δάσκαλοι ή υποδιδάσκαλοι, γ) Πληρώνονταν 50 δρχ. το μήνα απ' τους κατοίκους και τους τάιζαν (τροφή) με σειρά, μια μέρα το κάθε παιδί, δ) Οι κρατικοί (δημόσιοι) έπαιρναν 120 δρχ. το μήνα και τάισμα, ε) Για τον Κώστα Κοηζό μας πληροφόρησε το 1947 ο μακαρίτης τώρα, συνάδελφός μου Σπύρος Παπαρήστου απ' την Κλεισούρα, αλλά τον βρίσκουμε και στ' αρχείο του Αδάμου Μπουζιάνη με α/α 5 παραποιημένο κάπως κότα Ν. Κίζο και γάκη Ν. Κίζο. Για τους υπόλοιπους πήραμε τις πληροφορίες απ' τους υπέργηρους: Κώστα Φλιώνη, Τάκη Σαρμανιώτη, Θεόδωρο Τόντη, Ανδρέα Σταγκίκα, Δημοσθένη Φλώρο, Ζώη Φλώρο και άλλους.

Ενθύμηση: Θύμηση του Κων/νου Φουρκιώτη, που για ησυχία του ήρθε «παιδαγωγός» στο Λιμπόχοβο, για ασφάλεια απ' τους Αρβανίτες. «1881 Μαΐου 19 λιμπόχοβον Κωνσταντίνος διδάσκαλος Φουρκιώτης. Με μέγαν ζήλον λαμβάνω την κάλαμον εις τας χείρας μου όπως εκφράσο τα της πατρίδος, παρελθόντα μεγάλας ανάγκας φόβους και τρόμους από τους ληστές και από αλβανούς οπού τόσους πολούς όπου δε δύνατε κανείς να τα εκφράση καταλεπτός όμως καθήν αρκετός το καταλαμβάνη και εις τους εξής ο θεός γινόσκη τα ερχόμενα ο και εγώ ένεκα τας περιστάσεις όπου το εμπόριον ακίνητον απεφάσισα και έγινα πεδαγωγός εις

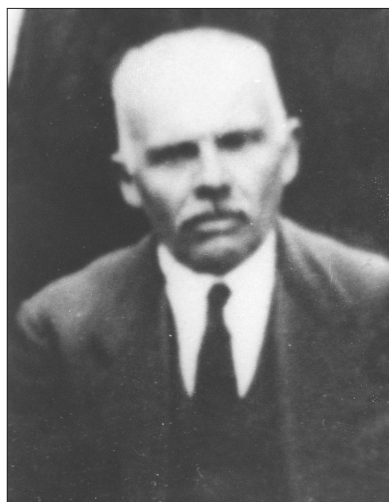
χωρίον λυμπόχοβον δια υσιχίαν μου όπου δεν δίνομαι από τους ληστές μήτε εις την πατρίδα μου να υπάγο και προ πάντων η πατρίς μου υπόφερε περισσότερα βάσανα όπου διεσπάρθησαν οικογενειακός ένθεν ακίθην εις τα περίχωρα του βιλαετίου καθώς και οι γονείς μου και τα αδέρφια μου έφυγον και επύγαν εις την προτεύουσαν της Επαρχίας μας Κόνιτσα ονομάζεται και διήρκεσεν μήνες τρις εκεί ω καιεγώ γράψας Κωνσταντίνος ράπτης Φουρκιώτης». (Απ' το βιβλίο: «Το Δίλοφο Βοΐου» Στεφάνου Αθ. Τζιούφα, Θεσ/νίκη 1977 σελ. 28). Γραμμένη σε Μηναιό του ναού της Παναγίας Διλόφου. Από φόβο χρησιμοποιούσαν για επίθετο τ' όνομα του χωριού και όχι το πραγματικό.

Λόγιοι:

Από τους διανοούμενους του χωριού μας ξεχωρίζουμε τους παρακάτω, που για την ιδιαίτερη προσφορά τους, παραθέτουμε σύντομη βιογραφία τους, χωρίς βέβαια να υποτιμήσουμε και την αξιόλογη προσφορά και των άλλων παλαιών και νεωτέρων λογίων μας. Γι' αυτούς ας ασχοληθούν άλλοι, μελλοντικά.

63. Αλέξανδρος ΠΝ. Οικονομίδης

64. Γεώργιος Κ. Τσιούμης.

Αλέξανδρος Παπανικολάου Οικονομίδης (1869-1948).

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1869, από γονείς Φουρκιώτες, όπου έλαβε τη στοιχειώδη μόρφωση, μετά φοίτησε στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου Κοζάνης (1881-1883) και το 1884 στο Γυμνάσιο Λάρισας.

Απ' την Γ' Γυμνασίου επιδόθηκε στο δασκαλικό επάγγελμα και ήταν γνώστης της γαλλικής γλώσσας.

Ταξίδεψε πρώτα στο Κάιρο, όπου εργάζονταν ο μεγαλύτερος αδελφός

του Αριστοτέλης. Εκεί υπηρέτησε ως γραμματέας στο γαλλικό προξενείο και από κει στη Βραΐλα της Ρουμανίας, όπου δίδασκε ως Ελληνοδάσκαλος σε ελληνικό σχολείο, αλλά για λίγον καιρό. Επέστρεψε και συνέχισε το επάγγελμα του Ελληνοδασκάλου, 35 χρόνια στα εξής σχολεία: Φούρκας 1891-1914, απ' τα οποία 10 σ' αυτήν, αλλ' όχι συνεχή, γιατί κατά διαστήματα υπηρέτησε και στα παρακάτω σχολεία: Καστάνιανης - Κόνιτσας, Λιμπόχοβου (Διλόφου) - Κοζάνης και το 1914-15 Μόλιτσας - Κόνιτσας.

Απ' τη Μόλιστα μετατέθηκε στην περιφέρεια Γρεβενών όπου υπηρέτησε στα σχολεία: Πικριβινίτσας (Αμυγδαλιών) το 1916-1930 και κατόπιν του Κουσκιοτίου (Ελευθέρου) το 1931-1935, απ' όπου συνταξιοδοτήθηκε. Πέθανε στα Γρεβενά.

Γεώργιος Κων/ντίνου Τσιούμης (1871-1950).

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1871, από γονείς Φουρκιώτες, όπου τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο και από 'κει στο Γυμνάσιο (Ζωσιμαία Σχολή) Ιωαννίνων (1884-1890).

Χρημάτισε Ελληνοδάσκαλος στη γενέτειρά του 1891-1914, απ' τα οποία 10 σ' αυτήν, αλλ' όχι συνεχή, γιατί κατά διαστήματα υπηρέτησε και στα ακόλουθα σχολεία: Πλάβαλης (Αγίας Βαρβάρας) - Κόνιτσας, Πάδων -Κόνιτσας, Λιμπόχοβου - Κοζάνης.

Το 1908 προσλήφθηκε στο Σχολαρχείο Γρεβενών, αλλά στο τέλος του ίδιου σχολικού έτους, επιστρέφει στο ελληνικό σχολείο Φούρκας, για ν' αποφύγει τον κίνδυνο απ' τους ρουμανίζοντες των Γρεβενών: Τσιακμά, Σκουπιραίων και Μπουντάσηδων.

Το 1915-16 υπηρέτησε στο Ελληνικό Σχολείο Βούρμπιανης της Κόνιτσας, όπου με την αφομοίωση αναγνωρίστηκε καθηγητής της μέσης εκπαίδευσης και τοποθετήθηκε στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου, όπου υπηρέτησε απ' το 1917-1930.

Εργάστηκε με φανατισμό κατά της ρουμανικής προπαγάνδας και ήταν αυτοδίδακτος καθηγητής των γαλλικών. Έλαβε δε το σχετικό δίπλωμα ύστερα από επιτυχείς εξετάσεις. Δίδασκε όχι μόνον γαλλικά, αλλά και ελληνικά στις κατώτερες τάξεις του Γυμνασίου. Συνταξιοδοτήθηκε το 1930 και το 1933 εξέδωσε πρώτος την «Ιστορία της Φούρκας».

Το 1943 μετοίκησε στη Θεσ/νίκη, όπου διέμεινε ως την τελευταία του πνοή.

Γεώργιος Δημητρίου Μπιάλας (1868-1952).

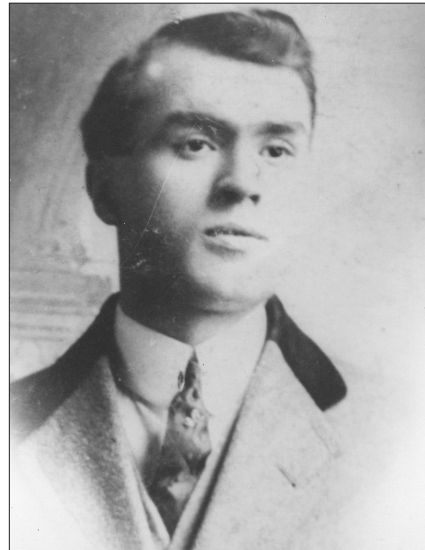
Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1868, από γονείς Φουρκιώτες. Εδώ διδάχτηκε τα πρώτα μαθήματα, μετά φοίτησε στο Γυμνάσιο (Ζωσιμαία Σχολή) Ιωαννίνων (1884-1890).

Υπηρέτησε Ελληνοδάσκαλος στη Φούρκα (1891-1909), απ' τα οποία τα 3 σ' αυτήν, αλλ' όχι συνεχή, γιατί κατά διαστήματα υπηρέτησε και στα εξής δημοτικά σχολεία: Καστάνιανης - Κόνιτσας, Λιμπόχοβου - Κοζάνης και το 1907-1908 στο Μοιρασάνης (Μόρφης) - Κοζάνης.

Το 1909 έφυγε και εγκαταστάθηκε στην Αλεξάνδρεια της Ρουμανίας,

65. Γεώργιος Α. Μπιάλιας.

66. Δημήτριος Π.Ν. Οικονομίδης

όπου ήταν εγκατεστημένα τα 4 αδέρφια του και πολλοί άλλοι Φουρκιώτες. Εκεί δίδασκε σε ελληνικό σχολείο. Από εκεί έφυγε και εγκαταστάθηκε στο Βουκουρέστι, όπου πέθανε.

Και μια σχετική λεπτομέρεια, απ' τον Μοιρασιανιώτη γέρο-Βασίλη Τζιώρτζη: «Ο δάσκαλος Γ. Μπιάλιας, όταν υπηρετούσε στο χωριό μας, πληρώνονταν απ' την κοινότητά μας 15 τουρκικές λίρες, ένα βόδι για παστουρμά και από ένα μάτσο πράσα που έφερνε ο κάθε μαθητής. Όλα αυτά για ένα χρόνο».

Δημήτριος Παπανικολάου Οικονομίδης ή Μόκας (1884-1954).

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1884, από γονείς Φουρκιώτικης καταγωγής, όπου δίδαχτηκε τα εγκύκλια μαθήματα και έπειτα φοίτησε 2 χρόνια στο Γυμνάσιο (Ζωσιμαία Σχολή) Ιωαννίνων και 2 στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου.

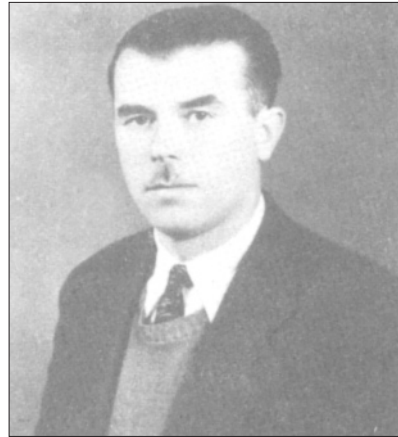
Μετά χρημάτισε δάσκαλος στο Ζιουπάνι (Πεντάλοφο) - Κοζάνης απ' το 1896-1897.

Φοίτησε άλλα 2 χρόνια στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου και ξενιτεύτηκε στην Αμερική, όπου σπούδασε γιατρός - γυναικολόγος - χειρουργός στο φημισμένο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρτ ΗΠΑ.

Εξάσκησε με ζήλο το επάγγελμά του στη Νάσιοβα των ΗΠΑ όπου ίδρυσε γυναικολογική κλινική, που διηύθηνε ο ίδιος ως κλινικάρχης και δίδασκε ως υπηγητής στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρτ μέχρι το θάνατό του.

67. Νικόλαος Γ. Τζημόρκακας.

68. Γεώργιος Ζ. Παπακόστας

Νικόλαος Γ. Τζημοράγκας (1886-1964).

Πρωτότοκος γιος του Γεωργίου Τζημοράγκα και της Ζωής, το γένος Παπανικολάου Οικονόμου, γεννήθηκε στη Φούρκα το 1886. Φοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο Φούρκας και τελείωσε το Γυμνάσιο Τσοτυλίου το έτος 1905. Εισήχθηκε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών, αλλά φοίτησε μόνον ένα χρόνο.

Το 1907 αναχωρεί για το Βουκουρέστι όπου επισκέπτεται τους θείους του Γιάννη και Στέργιο Τζημοράγκα και συμβάλλει στην ανέγερση της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου Φούρκας.

Το 1910 αναγκάζεται να αναχωρήσει για την Αμερική, διότι οι Τούρκοι του επιρρίπτουν ευθύνη για τα γεγονότα που μεσολάβησαν στη Φούρκα, όπου είχε επιστρέψει με τον φόνο του Λιόλιου (Γεωργίου) Χίμα.

Από την Αμερική επιστρέφει το 1918 στη Φούρκα και διορίζεται δάσκαλος. Υπηρετεί στο Δημοτικό Σχολείο Φούρκας μέχρι το 1921. Λόγω μεταθέσεώς του παραιτείται και επαναδιορίζεται το 1926, όπου υπηρετεί συνεχώς μέχρι το 1937. Στη συνέχεια υπηρετεί ως δάσκαλος στην εκπαιδευτική περιφέρεια Γρεβενών και συγκεκριμένα στα χωριά: Κάστρο, Μικρό Σειρήνι, Καλόχι και στην πόλη των Γρεβενών απ' όπου και συνταξιοδοτήθηκε το έτος 1951 με τον τελευταίο βαθμό. Από τους δυο γάμους του αποκτάει πέντε παιδιά.

Εργατικός, ήσυχος και ευσυνειδητος στο επάγγελμά του, αποδίδει αξιόλογο έργο ως εκπαιδευτικός και συντελεί στην αποφοίτηση καταρτισμένων μαθητών δημοτικών σχολείων, οι οποίοι αναδείχθηκαν αργότερα επιστήμονες σε πολλούς κλάδους της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής της χώρας.

Γεώργιος Ζήση Παπακόστας (1907-1969).

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1907, από γονείς Φουρκιώτες.

Στοιχειώδης εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο Φούρκας από το έτος 1913-1919.

Γυμνασιακές σπουδές στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου από 1919-1925 και αποφοίτησε με βαθμό άριστα.

Απόφοιτος Μονοταξίου Διδασκαλείου Ιωαννίνων 1925-1926.

Διορίστηκε δάσκαλος το σχολ. έτος 1926-1927 στο Δημοτικό Σχολείο Κότσικας - Φιλιατών.

Υπηρέτησε στη συνέχεια ως λοχίας υγειονομικού επί 12 μήνες στο στρατό. Μετά την απόλυση από το στρατό, τοποθετήθηκε στο Δημοτικό Σχολείο Πεκλαρίου (Πηγής) - Κόνιτσας, το σχολ. έτος 1929-30.

Μετετέθη στη συνέχεια στο Δημοτικό Σχολείο Φούρκας, όπου υπηρέτησε απ' το έτος 1930-1938.

Μετά μετετέθη στο Δημοτικό Σχολείο Πουρνιάς - Κόνιτσας, όπου υπηρέτησε απ' το σχολ. έτος 1938-39 έως 1942-43.

Τα έτη 1943-45 υπηρέτησε στην Εθνική Αντίσταση.

Μετά την απελευθέρωση τοποθετήθηκε σε Σχολεία της περιφέρειας Ιωαννίνων (Μπισδουνίου, Κατσικάς και Πεδινής).

Συνταξιοδοτήθηκε το έτος 1960 απ' το Σχολείο Πεδινής Ιωαννίνων. Στο διάστημα που υπηρετούσε ως δάσκαλος στην περιφέρεια Ιωαννίνων, αποσπάστηκε επί δύο χρόνια περίπου στο Γραφείο Περιθάλψεως Νομαρχίας Ιωαννίνων και πρόσφερε πολλές υπηρεσίες στο δοκιμαζόμενο λαό της πατρίδας.

Μετά την συνταξιοδότησή του εξελέγη πρόεδρος των συνταξιούχων Δημοσίων Υπαλλήλων Ιωαννίνων.

Επί Κυβερνήσεως Κέντρου, εξελέγη Νομαρχιακός Σύμβουλος της Επαρχίας Κόνιτσας και πρόσφερε πολλές υπηρεσίες στους κατοίκους της επαρχίας αυτής.

Τη Φούρκα εξυπηρέτησε με όλες τις δυνάμεις της ψυχής του. Διεκρίνετο για τα Δημοκρατικά φρονήματά του. Στο διάστημα της εκλογής του ως Νομαρχιακός Σύμβουλος, εδρομολογήθη απ' το ΚΤΕΛ Ιωαννίνων το πρώτο λεωφορείο για τη Φούρκα.

Υπήρξε γενικός γραμματέας της πρώτης τριμελούς ερανικής επιτροπής, για την ανέγερση στον Προφήτη Ηλία της Φούρκας, μνημείου πεσόντων στον πόλεμο του 1940, όπου ο εορτασμός γίνεται κάθε 20 Ιουλίου εκάστου έτους. Πρώτος συνέλαβε την ιδέα αυτή της ανέγερσης και εργάστηκε με ζήλο για την πραγματοποίησή της.

Συνεργάτες του υπήρξαν οι: Νικόλαος Παπαδημητρίου συντ/ρχης ε.α. και Σεραφείμ Φράγκος δικηγόρος.

Θεόδωρος Κων/ντίνου Τέντας (1907-1980).

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1907, από γονείς Φουρκιώτικης καταγωγής, όπου φοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο, κι από κει στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου -Κοζάνης (1920-1925).

Πτυχιούχος της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1934. (Όταν γράφτηκε στο Πανεπιστήμιο είχε εκπληρώσει τις στρατιωτικές

69. Θεόδωρος Κ. Τέντας.

71. Χρυσόστομος Γ. Πιπιλιάγκας

υποχρεώσεις).

Στη συνέχεια ασκήθηκε στην παθολογία στο Λαϊκό Νοσοκομείο, στην τότε Α' Παθολογική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό τον Καθηγητή Λιβερίατο.

Εξάσκησε το επάγγελμα στην Αθήνα απ' το 1938.

Στον πόλεμο του 1940-41 ήταν γιατρός Τάγματος της 8ης Μεραρχίας Ηπείρου στην προχωρημένη γραμμή του Μετώπου, σαν έφεδρος Ανθυπίατρος.

Μετά τον πόλεμο διορίστηκε στο ΙΚΑ Αθηνών και έφτασε Διευθυντής της Υγειονομικής Υπηρεσίας του Ιδρύματος.

Ήταν μέλος ιατρικών εταιρειών και από τα Ιδρυτικά μέλη της Επιστημονικής Εταιρείας του ΙΚΑ.

Μετά τον θάνατό του, κατόπιν εκφρασθείσης επιθυμίας του, μεταφέρθηκαν τα οστά του στο οστεοφυλάκιο της Φούρκας, την οποία υπεραγαπούσε.

Χρυσόστομος Γ. Πιπιλιάγκας (1899-1983).

Γεννήθηκε στη Βλάστη-Κοζάνης το 1899, από γονείς που μετοίκησαν απ' το χωριό Νάματα, στα οποία σαν ιδρυτές, τους έδωσαν το όνομα της οικογενείας τους Πιπιλίστα.

Κατέβηκαν οι Πιπιλιαγκαίοι στο απόμερο αυτό μέρος απ' τη Φούρκα -Ηπείρου, αποφεύγοντας τις διώξεις των Τουρκαρβανιτάδων.

Ο πατέρας του, απ' τους καλούς νοικοκυραίους, εμπορεύονταν στο Τσοτύλι, όπου χρημάτισε για πολλά χρόνια έφορος του ξακουστού τότε Γυμνασίου, απ' το οποίο ο Χρυσόστομος απεφοίτησε το 1916 για να διοριστεί Γραμματέας της Υποδιοικήσεως Καϊλαριών (σημερινής Πτολεμαΐδος).

Το 1922 τοποθετήθηκε Έπαρχος στη Σιάτιστα και το 1932 Νομάρχης Τρικάλων. Στη συνέχεια διορίστηκε Νομάρχης Λάρισας και μετέπειτα για άλλη μια φορά, Τρικάλων.

Το 1946 εξελέγη βουλευτής Κοζάνης με το κόμμα των Εθνικών Φιλελευθέρων (Γονατά). Στην πρώτη αυτή μεταπολεμική βουλή επέδειξε σπάνιες

ικανότητες, συμμετέχων ενεργά και δυναμικά στη συζήτηση όλων των θεμάτων, εισηγηθείς συνάμα πλείστα νομοθετήματα λαϊκού και εθνικού συμφέροντος, πράγμα, που τον καταξίωσε σαν δημόσιο άνδρα.

Η γενέτειρά του Βλάστη (Βλάτσι) δικαιούται να σεμνύνεται για το εξαιρετον τέκνον της.

Πέθανε στην Αθήνα.

70. Αδάμος Δ. Εξάρχου.

Αδάμος Δημητρίου Εξάρχου (1887-1982)

Γεννήθηκε στο Μεγάλο Παλαμά - Καρδίτσας το 1887, από πατέρα Φουρκιώτη. Τελείωσε το Δημοτικό στη γενέτειρά του, μετά το Γυμνάσιο Σιάτιστας -Κοζάνης και το Πανεπιστήμιο Αθηνών, απ' όπου έλαβε το πτυχίο της ιατρικής και επέστρεψε στον Παλαμά, όπου άσκησε στην περιφέρεια Παλαμά το ιατρικό λειτούργημα. Ήταν γνώστης της γαλλικής και τούρκικης γλώσσας.

Στρατευθείς, υπηρέτησε ως έφεδρος ανθυπίατρος το 1912-13 και από το 1914-1922 με τον βαθμό του λοχαγού ιατρού.

Απολυθείς των τάξεων του στρατού συνέχισε προσφέρον τις ιατρικές του υπηρεσίες στην περιφέρεια Παλαμά, αφιλοκερδώς και γι' αυτό τον αγαπούσαν και τον εκτιμούσαν όλοι.

Εξορίστηκε λόγω των πολιτικών του πεποιθήσεων στα νησιά.

Επιστρέφοντας, αναμίχτηκε στην πολιτική το 1926 και εξελέγη βουλευτής των Ελευθεροφρόνων. Κατόπιν εξασκούσε το επάγγελμα στην Καρδίτσα όπου και πέθανε.

73. Χαρίλαος Σ. Παπακόστας

74. Κων/ντίνος Θ. Γίτσιος

Χαρίλαος Στέργιου Παπακόστας.

Γεννήθηκε στη Θεσ/νίκη το 1903, από πατέρα Φουρκιώτη, όπου φοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο της Ιωαννιδείου Σχολής και κατόπιν τελείωσε το Α' Γυμνάσιο Θεσ/νίκης.

Τυγχάνει διπλωματούχος της Ανωτάτης Εμπορικής Σχολής της Λειψίας - Γερμανίας.

Διατέλεσε: 1) Ταμίας στα εξής σωματεία της Θεσ/νίκης: Του γυμναστικού συλλόγου «Ο Ηρακλής», του συλλόγου και του συνεταιρισμού των εφεδρών αξιωματικών και της ΕΡΕ (Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης).

2) Διοικητικός Σύμβουλος: της διεθνούς έκθεσης Θεσ/νίκης και των

συλλόγων: Εμπορικού, Ελληνογερμανικού, ξυλεμπόρων και Φουρκιωτών Θεσ/νίκης.

3) Πρόεδρος του συλλόγου συνταξιούχων εμπόρων Θεσ/νίκης.

4) Αντιπρόεδρος του πανελληνίου συλλόγου συνταξιούχων Ελλάδας.

5) Μέλος του διοικητικού συμβουλίου του ταμείου ασφαλίσεως εμπόρων Ελλάδας. Σήμερα είναι συνταξιούχος του Τ.Α.Ε.

Κωνσταντίνος Θεοδώρου Γίτσιος.

Γεννήθηκε στα Γρεβενά το 1927, από πατέρα Φουρκιώτη.

Τελείωσε το Δημοτικό και τις κατώτερες τάξεις του Γυμνασίου στα Γρεβενά και αποφοίτησε απ' το Β' Γυμνάσιο αρρένων Θεσ/νίκης το 1944.

Γράφτηκε μετά από εξετάσεις στην Ιατρική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης το 1946 κι αποφοίτησε το 1953.

Υπήρξε βοηθός της Β' Παθολογικής Κλινικής της Ιατρικής Σχολής του ΑΠΘ το 1953-54.

Ειδικεύτηκε και μετεκπαιδεύτηκε στην Παθολογία και Καρδιολογία, 6 χρόνια σε Πανεπιστημιακές Κλινικές της Νέας Υόρκης (1954-1960).

Επέστρεψε στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1960. Έγινε διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής του ΑΠΘ το 1961.

Επιμελητής της Παθολογικής Προπαιδευτικής Κλινικής Β' Ιατρικής Σχολής του ΑΠΘ 1961-1967.

Υφηγητής της Παθολογικής Κλινικής του ΑΠΘ 1968.

Καθηγητής της Ανωτέρας Σχολής Στελεχών Υγείας και Κοινωνικής Προνοίας του ΚΑΤΕΕ Θεσ/νίκης απ' το 1974.

Μέλος της Ιατρικής Εταιρίας Θεσ/νίκης, της Ελληνικής Καρδιολογικής Εταιρίας, της Καρδιολογικής Εταιρίας Βορείου Ελλάδος και του Αμερικανικού Κολλεγίου Καρδιολογίας.

Γενικός Γραμματέας της Ιατρικής Εταιρίας Θεσ/νίκης 1967-1969, και της Β' Καρδιολογικής Εταιρίας Βορείου Ελλάδος 1978-1979.

Πρόεδρος της Καρδιολογικής Εταιρίας Β. Ελλάδος 1980 και 1981.

Συγγραφέας πλέον των 45 επιστημονικών εργασιών και μελετών ως και 4 βιβλίων: Εγχειρίδιο Ηλεκτροκαρδιογραφίας Α' έκδοση 1965 και Β' 1967.

Παθήσεις της καρδιάς και των αγγείων 1969. Νοσολογία 1975. Πρώτες Βοήθειες 1978.

Γνώστης Αγγλικής και Γαλλικής γλώσσας.

Σήμερα είναι Επίκουρος Καθηγητής Καρδιολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσ/νίκης.

Κωνσταντίνος Δημητρίου Παπανίκανδρος.

Γεννήθηκε στη Θεσ/νίκη το 1930 από γονείς φουρκιώτικης καταγωγής.

Μετά τις εγκύκλιες σπουδές του στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης, γράφτηκε μετά από εξετάσεις στην Ιατρική Σχολή του ΑΠΘ το 1949 κι αποφοίτησε το 1955.

75. Κων/ντίνος Α. Παπανίκαρδος

76. Αναστάσιος Β. Μανδύλας

Μετέβη στη Βιέννη όπου εργάστηκε ως εσωτερικός βοηθός στην Α' Χειρουργική Κλινική του Πανεπιστημίου 1955-56.

Διορίστηκε εσωτερικός βοηθός στην Α' Μαιευτική Γυναικολογική Κλινική του Πανεπιστημίου Βιέννης 1956-59.

Την περίοδο αυτή έτυχε διετούς υποτροφίας απ' την Αυστριακή Καρκινολογική Εταιρία.

Το 1958 έγινε τακτικό μέλος της Αυστριακής Καρκινολογικής Εταιρίας.

Το 1959 έλαβε τον τίτλο της ειδικότητας μαιευτήρα - γυναικολόγου.

Το Δεκέμβριο του 1959 μετέβη στη Μαιευτική και Γυναικολογική Κλινική της Ιατρικής Ακαδημίας του Ντίσελντορφ, όπου συμπλήρωσε την επιστημονική του κατάρτιση.

Το 1960 επανήλθε στη Θεσ/νίκη, όπου κληθείς ως κληρωτός τοποθετήθηκε στο 424 Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο και ανέλαβε τα καθήκοντα Τμηματάρχου - Επιμελητού της Χειρουργικής Κλινικής 1960-1962.

Απ' το 1964 ανέλαβε τη διεύθυνση του Γυναικολογικού Τμήματος και του Τμήματος Ραδίου του Θεαγενείου Αντικαρκινικού Ινστιτούτου, που διατηρεί μέχρι σήμερα και ασχολήθηκε εις το Τμήμα τούτο και με τη διδασκαλία και ειδίκευση όλων των ιατρών, που προσήλθαν για τη λήψη του «χρόνου ειδικότητας» του Ραδιολόγου στο Ινστιτούτο. Το τμήμα τούτο αποτελεί το μοναδικό στη Βόρεια Ελλάδα.

Χρημάτισε μέλος Ιατρικών Εταιριών:

1958. Τακτικό μέλος της Ιατρικής Εταιρίας Θεσ/νίκης.

1959. Τακτικός εταίρος της.

1960. Αντεπιστέλλον μέλος της.

1969. Ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Εταιρίας Ερεύνης του Καρκίνου.

1970. Τακτικό μέλος της.

1971. Τακτικός εταίρος της Μαιευτικής και Γυναικολογικής Εταιρίας Θεσ/νίκης.

1972. Τακτικό μέλος της Ελληνικής Ογκολογικής Εταιρίας.

1974. Τακτικό μέλος της Ελληνικής Αντικαρκινικής Εταιρίας.

1975. Ενεργό μέλος της.

Συμμετείχε σε 14 συνέδρια στο εσωτερικό και εξωτερικό απ' το 1957 ως το 1974.

Υφηγητής του ΑΠΘ το Φεβρουάριο του 1975.

Διευθνή της Γυναικολογικής Κλινικής του Θεαγενείου Ιατρικού Ινστιτούτου και του Τμήματος Ραδίου τον Ιούνιο 1975.

Επιστημονικές εργασίες του: 20

Γλώσσα Γερμανική.

Σήμερα είναι Επίκουρος Καθηγητής Γυναικολογίας Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης.

Αναστάσιος Βασιλείου Μανδύλας.

Γεννήθηκε στις Σιαρμπάδες (Βελανιδιά) - Κοζάνης το 1930, από πατέρα Φουρκιώτη, αποφοίτησε το Δημοτικό Σχολείο Νεάπολης - Κοζάνης, μετέπειτα το Γυμνάσιο Τσοτυλίου - Κοζάνης.

Φοίτησε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Γνωρίζει αγγλικά και γαλλικά και είναι πρόξενος της Ελβετίας.

Εξασκεί το επάγγελμα του επιχειρηματία.

77. Ανδρέας Ι. Σιδέρης

78. Αριστοτέλης Α. Φούρκας

Ανδρέας Ιωάννου Σιδέρης.

Γεννήθηκε στην Κρασιά - Γρεβενών το 1907, από γονείς Φουρκιώτες. Τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο Φούρκας το 1921 και στη συνέχεια τις τρεις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου Τσοτυλίου και αποφοίτησε από το Γυμνάσιο Γρεβενών το 1928.

Μετά, υπηρέτησε στο στρατό επί δυο χρόνια ως λοχίας εθελοντής. Το 1931 φοίτησε στη Στρατιωτική Σχολή Γυμναστικής Αθηνών, κι από εκεί γράφτηκε στη Γυμναστική Ακαδημία Αθηνών, απ' όπου αποφοίτησε το 1934.

Παρέμεινε στο χωριό του αδιόριστος τρία χρόνια. Το Σεπτέμβριο 1937 διορίστηκε στα Ελληνικά Εκπαιδευτήρια της Ελληνικής Κοινότητας Κωνσταντζας - Ρουμανίας, όπου υπηρέτησε δέκα χρόνια περίπου.

Το 1947 επιστρέφει οικειοθελώς στην Ελλάδα, όπου υπηρέτησε

διαδοχικά στα εξής Γυμνάσια: Πρέβεζας, Ηγουμενίτσας και το 1951-1971 στην Εμπορική Σχολή Ιωαννίνων, απ' όπου και συνταξιοδοτήθηκε με το βαθμό του Επιθεωρητού Σωματικής Αγωγής.

Αριστοτέλης Αποστόλου Φούρκας (π. Ευαγγέλου)

Γεννήθηκε στην Παραμυθιά το 1927 από πατέρα Φουρκιώτη. Εκεί τελείωσε το Δημοτικό και αποφοίτησε από το Γυμνάσιο (Ζωσιμαία Σχολή) Ιωαννίνων το 1948.

Από τότε ασκεί το επάγγελμα του ξενοδόχου, παράλληλα κατέχει και πολλά στρέμματα αξιοποιημένα χωράφια.

Το 1967 διορίστηκε Δημοτικός Σύμβουλος και το 1973 Δήμαρχος Παραμυθιάς ως το Σεπτέμβριο του 1974.

Στο διάστημα αυτό έκανε πολλά αξιόλογα έργα, μεταξύ των οποίων και ένα απ' τα μεγαλύτερα Γυμνάσια και Λύκεια της Ελλάδας.

Το 1975 προτάθηκε για Δήμαρχος, έμεινε όμως σαν αντιπολίτευση.

Εργάστηκε όμως με ζήλο και το 1978 εκλέχτηκε Δήμαρχος μεταξύ των τριών συνδυασμών.

Σ' όλη του την τετραετία εργάστηκε πάρα πολύ και έκανε πολλά αξιοθαύμαστα έργα.

Επιστήμονες - Επιχειρηματίες κ.τ.λ. περιληπτικά:

Οι απανταχού: Η Φούρκα στον τομέα του πνεύματος, της τέχνης και του εμπορίου, αλλά και σ' όλους τους τομείς της δραστηριότητας, έχει να παρουσιάσει μιαν ολόκληρη αλυσίδα. Υπήρξε η κυνέλη, το ανθοκήπιο και το φυτώριο όλων αυτών. Έχει να παρουσιάσει πολλές θρησκευτικές, πολιτικές, ηρωικές, ευεργετικές και πνευματικές μορφές.

Οι Φουρκιώτες ανέκαθεν διέπρεψαν, όχι μόνον στον Ελλαδικό, αλλά και στον Εξωτερικό χώρο και πολλοί κατέχουν ακόμα και σήμερα εξέχουσες θέσεις:

Α' Στο Εσωτερικό:

Δάσκαλοι: Παπανικόλαος Οικονόμου ή Μόκας, (δασκαλόπαπας), Αριστοτ. Π.Ν. Οικονόμου ή Μόκας, Ζώης Φλιώνης, Κων/ντίνος Χοντρομήτρος, Γεώργιος Καρατζής (δασκαλικός), Ανδρέας Παπακώστας, Γεώργιος Κ. Τσιούμης, Αλέξανδρος Π.Ν. Οικονομίδης, Νικόλαος Γ. Τζημοράγκας, Γεώργιος Ζ. Παπακώστας, Αδαμάντιος Κ. Ταμπούρης, Νικόλαος Γ. Μακρής, Αριστοτέλης Κ. Παπαϊωάννου, Χρήστος Ν. Μουτσιούλης, Κων/ντίνος Ν. Μουτσιούλης - Κούτσας, Κων/ντίνος Γ. Τσιούμης, Ιωάννης Α. Οικονομίδης, Κων/ντίνος Α. Οικονόμου, Κων/ντίνος Ν. Μόκας, Χρήστος Γ. Εξάρχου, Κων/ντίνος Α. Μουτσιούλης, Γεώργιος Ε. Ταμπούρης, Ηλίας Κ. Κίτσης, Δημήτριος Γ. Μακρής, Κων/ντίνος Γ. Σουφλήρης, Θεόδωρος Γ. Τσιάστας, Ιωάννης Α. Ζιώγας.

Επαρχιακοί Επίτροποι (Τοποτηρητές): Παπανικόλαος Στ. Μπουρονίκας ή Σταγκίκας επί 18 χρόνια (1826-1844) σε 12 χωριά, απ' τη Δαμασκηνιά ως το 192

Επταχώρι- Καστοριάς, ύστερα από διαταγή του Πατριαρχείου Κων/πόλης. (βλ. επιστολή Γιάννη Παπαστεργίου 10-4-68).

Νηπιαγωγοί: Ευγενία Εξάρχου - Φασούλη, Κασσιανή Μακρή - Κονταξή, Χρυσούλα Μόκα - Ντούρου

Επιθεωρητές Δ.Ε. Σωματικής Αγωγής - Σχολικοί Σύμβουλοι Π.Ε.: Κων/ντίνοσ Δ. Τολίκας *Επιθεωρητής Δ.Ε.*, Ανδρέας Σιδέρης *Επιθεωρητής Σ.Α.*, Γεώργιος Χ. Εξάρχου *Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.*

Διευθυντές Παιδαγωγικής Ακαδημίας: Ιωάννης Κωτίτσας.

Καθηγητές Γυμνασίων, Λυκείων, Τεχνικών Σχολών: Γεώργιος Κ. Τσιούμης *γαλλικών & φιλολογίας*, Λίνα Σιδέρη-Καραμπά *οικονομολογίας*, Ιωάννης Α. Σιδέρης *μηχανολογίας*, Δημήτριος Α. Σιδέρης *φυσικών*, Αγνή Σουφλέρη -Σοφινιάδη *γυμναστικής*, Ευθυμία Ν. Δημαρέλη *φυσιογνωστικών*, Νικόλαος Θ. Παπανίκου *γυμναστικής*, Καλλιόπη Τζιμοράγκα - Γιαννουζάκου *αγγλικών*, Ιωάννης Γ. Μπελίτσιος *μαθηματικών*, Ανδρέας Α. Τόνας *μαθηματικών, επιστημονικός συνεργάτης ανωτάτης βιομηχανικής σχολής*, Κων/ντίνοσ Δ. Αναστασίου *φιλολογίας*, Ζωή Αναστασίου - Ξυνογάλου *φιλολογίας*, Ελένη Χαβά- Μπακογιάννη *φιλολογίας*, Θεολογία Οικονομίδη - Μποτζόρη *μαθηματικών*, Θωμάς Ε. Κρεμιώτης *φυσικών*, Πόπη Γάκη - Αναστασίου *μαθηματικών*, Ιωάννα Φράγκου - Λάωλα *γαλλικών*, Κων/ντίνοσ Τσέλιος - Δημαρέλης *μαθηματικών*, Αθανάσιος Ηλ. Δημάκης *φιλολογίας*, Ζήσης Ηλ. Δημάκης *γυμναστικής*, Χρήστος Δ. Δημαρέλης *φυσικών*, Φιλίτσα Μπιάλα - Σαρρή *φιλολογίας*, Αικατερίνη Ι. Φουρκιώτη *φιλολογίας*, Δημήτριος Γ. Ταμπούρης *μαθηματικών*, Αφροδίτη Φλιώνη - Βύζα *φυσικών*, Γεώργιος Θ. Παπαγεωργίου *ξυλογλυπτικής*, Νικόλαος Γ. Εξάρχου, *γυμναστικής*.

Λυκειάρχες: Θεόδωρος Ν. Τζιμοράγκας.

Γενικοί Επιθεωρητές Μ.Ε.: Ιωάννης Τσιάρας.

Γιατροί: Αδάμος Δ. Εξάρχου *παθολόγος*, Νικόλαος Ι. Μαρανής ή Γκιουλέκας *παθολόγος*, Θεόδωρος Κ. Τέντας *παθολόγος*, Γεώργιος Α. Γάκης *ρευματολόγος*, Κων/ντίνοσ Θ. Τέντας *παθολόγος*, Νικόλαος Δ. Παπανικάνδρος *ακτινολόγος - ραδιολόγος*, Αγγελική Πατέρα - Βλέτσα *παθολόγος*, Ιωάννης Ηλ. Μακρής *παθολόγος*, Δημήτριος Ν. Φασέκης *παθολόγος*. Δέσποινα Παπακώστα - Κοντακιώτη *πνευμονολόγος*, Αικατερίνη Γ. Δημαρέλη *παθολόγος*, Νικόλαος Δ. Εξάρχου *παθολόγος*, Ζωή Δημαρέλη - Μαλή *κτηνίατρος*, Δημήτριος Κ. Τόντης *κτηνίατρος*, Ιωάννης Γ. Φουρκιώτης *κτηνίατρος*, Μιχαήλ Σ. Τάχος, *ωτορινολαρυγγολόγος*.

Οδοντίατροι: Κων/ντίνοσ Α. Παπαϊωάννου, Αχιλλέας Α. Παπαιωάννου, Βασίλειος Π. Χρυσόχου, Ελένη Πατέρα - Σδούκου, Ιωάννης Κ. Εξάρχου.

Δικηγόροι: Χρυσόστομος Γ. Πιπιλιάγκας, Γεώργιος Ι. Μαρανής ή Γκιουλέκας, Ιωάννης Κ. Φλιώνης, Ιωάννης Κ. Βασδραβέλλης, Σωκράτης Ν. Φλιώνης, Νικόλαος Θ. Οικονόμου, Σεραφείμ Ι. Φράγκος, Νικόλαος Γ. Μπομπότης, Κων/ντίνοσ Ι. Τέντας, Ζωή Γάκη - Κακούρη, Χρήστος Α. Σιδέρης, Κων/ντίνοσ Ζήκας, Κων/ντίνοσ Νούσιας. Κων/ντίνοσ Ν. Τόλης, Παρμενίων Μ. Πιπιλιαγκόπουλος, Ιωάννης Τζιούμαρης.

Δήμαρχοι: Δημήτριος Ακρίβου Εξάρχου, Απόστολος Γ. Φούρκας.

Νομάρχες: Χρυσόστομος Γ. Πιπιλιάγκας.

Βουλευτές: Χρυσόστομος Γ. Πιπιλιάγκας.

Πρόξενοι: Αναστάσιος Β. Μανδήλας.

Δικαστικοί: Γεώργιος Κ. Τσιούμης *εφέτης*, Στέργιος Ζ. Παπακώστας *ειρηνοδίκης*, Δέσποινα Καρανίκα - Αβραμίδη *γραμματέας*, Ευανθία Φασέκη-Τριανταφυλλίδη, *γραμματέας*, Ιωάννης Κ. Φούρκας *γραμματέας*.

Γεωλόγοι: Χαρίλαος Γ. Μπιάλιας, Αχιλλέας Ι. Γάκης.

Γεωπόνοι: Ευάγγελος Αδ. Εξάρχου, Σωτήριος Γ. Τόντης, Αθηνά Μόκα -Πλαστήρα, Αθανάσιος Π. Χρυσοχόου, Ευθύμιος Δ. Κρεμιώτης, Κων/ντίνος Ι. Οικονομίδης, Θεόδωρος Μ. Πιπιλιαγκόπουλος.

Δασολόγοι: Νικόλαος Κ. Μουτσιούλης.

Καθηγητές Πανεπιστημίου: Αλέκος Κ. Τσιούμης *γεωδαισίας*, Νικόλαος Κ. Παπαγεωργίου *δασολογίας*, Νικόλαος Κατσιάνης *γλωσσολογίας*, Αναστάσιος Ι. Τάχος *νομικής*, Κων/ντίνος Φουρκιώτης, *νομικής*, Κων/ντίνος Δ. Παπανίκανδρος *επίκουρος γυναικολογίας*, Κων/ντίνος Θ. Γίτσιος *επίκουρος καρδιολογίας*, Δέσποινα Παπακώστα - Τασοπούλου *επίκουρος γεωπονίας*, Βασίλειος Σ. Τάχος *επιμελητής*, Δημήτριος Κ. Τολίκας *μηχανολογίας*.

Πολιτικοί Μηχανικοί - Αρχιτέκτονες - Ηλεκτρολόγοι Μηχανολόγοι - Τοπογράφοι: Αλέκος Β. Ντόκος *μηχανικός αρχιτέκτονας*, Ζήσης Κ. Παπακώστας *πολιτικός μηχανικός*, Μανώλης Α. Παπαϊωάννου *ηλεκτρολόγος μηχανολόγος*, Κων/νος Α. Μουτσιούλης *πολιτικός μηχανικός*, Δημήτριος Ε. Κρεμιώτης *αρχιτέκτονας*, Κων/νος Θ. Παπανίκου *πολιτικός μηχανικός*, Αριστοτέλης Μ. Τόντης *πολιτικός μηχανικός*, Γεώργιος Μ. Τόντης *πολιτικός μηχανικός*, Δημήτριος Κ. Παπανίκανδρος *ηλεκτρολόγος – μηχανικός*, *Αναλυτής Ηλεκτρονικών Υπολογιστών*, Θεοδώρα Σ. Τόντη *αρχιτέκτονας*, Δημήτριος Ν. Παπανίκανδρος *μηχανικός αυτοκινήτων*, Νικόλαος Γ. Φλιώνης *μηχανικός εργοστασίου*, Νικόλαος Γ. Δημαρέλης *ηλεκτρολόγος μηχανολόγος*, Παναγιώτης Κ. Τολίκας *πολιτικός μηχανικός*, Βούλα Τέντα - Μέγα *μηχανικός τοπογράφος*, Διαμαντής Κ. Μουτσιούλης *ηλεκτρονικός*, Δήμητρα Οικονόμου - Χαρισσοπούλου *μηχανικός Ηλεκτρονικών Υπολογιστών*, Δημήτριος Μ. Φασέκης *πολιτικός μηχανικός*.

Ηλεκτρολόγοι: Νικόλαος Κ. Μόκας, Πάρης Κ. Μόκας, Γεώργιος Θ. Παπανίκου, Αριστοτέλης Σ. Σταγκίκας, Γεώργιος Ι. Πατέρας, Ευθύμιος Κ. Μουτσιούλης.

Χημικοί: Ουρανία Γίτσιου - Νίτσα, Γεώργιος Κ. Παπανίκανδρος, Γιώργιος Μέγας - Τέντας.

Αστυνομικοί - Στρατιωτικοί: Δημήτριος Ν. Πιπιλιαγκόπουλος *στρατηγός ε.α.*, Αλκέτας Ν. Πιπιλιαγκόπουλος *συν/ρχης ε.τ.α.*, Νικόλαος Α. Οικονόμου *αξ/κός αστυνομίας πόλεων*, Νικόλαος Κ. Τόλης *ταγ/ρχης μηχανικού*, Νικόλαος Ε. Ταμπούρης *συν/ρχης χωροφυλακής*, Κων/νος Ε. Ταμπούρης *αξ/κός αστυνομίας πόλεων*, Ιωάννης Γ. Κρεμιώτης *μοίραρχος χωροφυλακής*, Λεωνίδα Κ. Δημάκης *υπολ/γός πεζικού*, Δημήτριος Αχ. Μόκας *αξιωματικός λιμενοφυλακής*, Νικόλαος Ι. Τέντας *ενωμοτάρχης χωροφυλακής*.

Ταμιακοί: Δημήτριος Κ. Αναστασίου, Γεώργιος Α. Χρυσοχόου.

Εφοριακοί: Κων/ντίνος Ν. Τζημοράγκας *επιθεωρητής*, Άλκης Α. Τόνας *επιθεωρητής*, Κων/ντίνος Δ. Πιπιλιάγκας, Βίκτωρ Χ. Μουτσιούλης, Καίτη Τόλη - Γεωργακούδη, Κική Στόλα – Βράνου.

Διπλωματούχοι Ανωτάτων Εμπορικών Σχολών: Θεόδωρος Κ. Γίτσιος Αθηνών, Μενέλαος Κ. Φλιώνης Λειψίας -Γερμανίας, Χαρίλαος Σ. Παπακώστας Λειψίας – Γερμανίας.

Δραματικής Σχολής Θεσ/νίκης: Νικόλαος Σ. Παπακώστας.

Ταχυδρομικοί (ΕΛ.ΤΑ): Παναγιώτης Ε. Χρυσοχόου, Ιωάννης Ν. Καρανίκας, Άλκης Α. Ρούσης, Σπύρος Α. Τάχος, Αναστάσιος Σ. Τάχος, Αθηνά Γ. Χρυσοχόου.

Ο.Τ.Ε.: Πελοπίδας Ηρ. Γκιουλέκας, Γαλάτεια Χρυσοχόου - Χριστοδουλίδη, Ελένη Παπαγεωργίου - Δημητριάδη, Ζωή Α. Σταγκίκα, Μαρία Ι. Τέντα

Τραπεζικοί: Κων/ντίνος Ρωμύλος Ν. Σουφλέρης, Όλγα Τόνα - Χιτζου, Ιωάννης Α. Χαβάς, Γεώργιος Ε. Ντίτσιας, Αθανάσιος Τζίμκας, Κων/ντίνος Ν. Πιπιλιάγκας.

Άλλοι κρατικοί (δημόσιοι) υπάλληλοι: Αλέκος Αδ. Μπουζιάνης *σιδηροδρομικός*, Θεόδωρος Ν. Καρανίκας *νομαρχιακός*, Αθανάσιος Γ. Μακρής *στρατιωτικός*, Αθανάσιος Κ. Παπαϊωάννου *νομαρχιακός*, Γεώργιος Κ. Ντόκος *δημοτικός*, Θεόδωρος Π. Χρυσοχόου *τελωνειακός*, Νικόλαος Α. Τέντας *προϊστάμενος τελωνείου*, Κων/ντίνος Δ. Εξάρχου *οργανισμού βάμβακος*, Ευριπίδης Ν. Μόκας *υπουργείου εμπορίου*, Δημήτριος Ν. Στύλος *Ο.Σ.Ε.*, Νικόλαος Θωμά Χάμιζας ή Νιτσιοτόλης *δασάρχης*, Αγγελική Καραγιάννη -Μήτηρου ΠΙΚΠΑ, Ειρήνη Σταγκίκα - Καραβίδα *νομαρχιακός*, Σουλτάνα Κ. Τζημοράγκα *Γ.Ε. Αεροπορίας*, Φιλομήλα Τζημοράγκα - Βαβούτη *Μέρμνας Παιδιού*, Δημήτριος Κ. Σταγκίκα *ΔΕΗ*, Ελένη Θ. Καραγιάννη *νομαρχιακός*, Αγλαΐα Αχ. Καραγιάννη *κλινικής*, Καίτη Φλιώνη - Χρόνη μαία, Γεώργιος Θ. Ζιώγας *δασικός*. Κων/ντίνος Γ. Μακρής *δασικός*, Χρήστος Ηλ. Μαρανής *δασικός*, Σεραφείμ Ηλ. Μαρανής *νομαρχιακός*, Άννα Ν. Ντόκου *Υπουργείου οικονομικών*, Βάσω Ν. Ντόκου *ΑΧΕΠΑ*, Αθηνά Μόκα-Πατεράκη *Πανεπιστημίου*, Μαρία Μόκα-Μαλιφάβα *νοσοκομείου*.

Εκτελωνιστές: Νικόλαος Δ. Βελέκης.

Εμπορικοί αντιπρόσωποι: Στέργιος Κ. Παπακώστας, Νικόλαος Κ. Σουφλέρης, Θεόδωρος Κ. Γίτσιος, Θωμάς Ι. Φίλιας, Στέργιος Κ. Σταγκίκας.

Λογιστές: Χάιδω Ι. Κατσιάνη, Αδαμάντιος Ε. Ταμπούρης, Δέσποινα Θ. Καρανίκα, Μαλαματή Γ. Φλιώνη, Δέσποινα Δ. Ίτσα, Κων/ντίνος Ι. Σιώμος, Αικατερίνη Σ. Φλιώνη, Ιωάννης Θ. Τέντας *Αεροσυνοδοί*: Φρόσω Απ. Φούρκα.

Τυπογράφοι: Νικόλαος Δ. Μουτσιούλης.

Τσιγκογράφοι: Νικόλαος Αθ. Σταγκίκας.

Δημοσιογράφοι & Διευθυντές εφημερίδας (Επαρχιακή Φωνή Πτολεμαΐδας): Δημήτριος Μιχ. Πιπιλιαγκόπουλος, Αλέκος Μιχ. Πιπιλιαγκόπουλος.

Ζωγράφοι: Χαρίλαος Ν. Μόκας, Μαργαρίτα Κ. Μόκα, «...Πολύ παλιότερα η Φούρκα έβγαλε πολλούς ζωγράφους. Στον καιρό της κατοχής, ο άλλοτε Δεσπότης Κοζάνης Ιωακείμ, έμεινε αρκετόν καιρό στο χωριό μας. Έτυχε στην παλιά Εκκλησία μας να εξετάζουμε τις εικόνες και αρκετές απ' αυτές του 1750 περίπου τις είχαν Φουρκιώτες ιστορημένες. Αυτός μου είπε ότι βρήκε σε πολλά μέρη της χώρας μας, καθώς και σ' ολόκληρη τη Βαλκανική, πολλές εικόνες του 17ου και 18ου αιώνα από Φουρκιώτες ζωγράφους. Μάθαιναν στο μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής Σαμαρίνας...» (βλ. επιστολή Βασίλη Τζώρτζη απ' τη Μόρφη -Κοζάνης 1960 σ.3η).

Σαράφηδες (Χρηματιστές): Αθανάσιος Ι. Ντόκος.

Χρυσοχόοι: Τ' αδέρφια Ευθύμιος, Νικόλαος και Γεώργιος Κιάκιας ή Μουτσιούλης, Γεώργιος Τίτσας ή Μουτσιούλης και ο γιος του Νικόλαος.

Διερμηνείς: Γεώργιος Φουρκιώτης.

Επιχειρηματίες: Ακριβός Εξάρχου, Αχιλλέας Γ. Γάκης, Κων/ντίνος Ι. Φλιώνης, Δημήτριος Παπανικάνδρου, Ιωάννης Β. Μανδήλας και τα παιδιά του Βασίλειος, Θωμάς και Λάνα, Αναστάσιος Β. Μανδήλας και ο γιός του Βασίλειος, Βασίλειος Α. Ντόκος, Παντελής Κ. Χαραχούζης κλπ.

Άλλοι διανοούμενοι Πτυχιούχοι Ν.Ο.Ε.: Αφροδίτη Κ. Παπανικάνδρου, Λυσίμαχος Ν. Παπανικάνδρου, Γεώργιος Ελ. Μουτσιούλης, Γεωργία Κ. Ντίτσια.

Πτυχιούχοι ξένων γλωσσών: Όλγα Β. Ντίτσια *αγγλικής φιλολογίας*, Εβελίνα Ι. Φλιώνη *ιταλικής φιλολογίας*.

Απόφοιτοι Γυμνασίων - Λυκείων: Ουρανία Α. Μπουζιάνη, Ελληνογαλλικού Παρθεναγωγείου, Ιφιγένεια Τέντα-Φράγκου, Αλεξάνδρα Τέντα-Μέγα, Ευαγγελία Εξάρχου - Κεχαγιά, Ζωίτσα Παπαγιάννη-Σκόρδα, Αχιλλέας Δ. Σταγκίκας, Ιωάννης Β. Σταγκίκας, Ελένη Σταγκίκα - Λεύκοβιτς, Αικατερίνη Ντόκου - Σίντου, Άννα Κ. Ντόκου, Ανδρέας Β. Πάπαρης, Θεόδωρος Ν. Ράδος, Γεώργιος Δ. Τόνας, Δημήτριος Ι. Γκριμότης, Ελευθερία Τσούτσα-Ευαγγελοπούλου.

Πολλοί φοιτούν σε Γυμνάσια, Λύκεια, Τεχνικές Σχολές και Πανεπιστήμια ελληνικά και ξένα. Όλοι δε μαθαίνουν και ξένες γλώσσες.

Β' Στο Εξωτερικό:

Επιστήμονες - Επιχειρηματίες κ.λ.π.:

Ι. Ευρώπη:

Παπάς - Γραμματέας - Πρωτοψάλτης: Κων/ντίνος Οικονόμου Παπακόστας στο Φανάρι - Κων/πολης.

Πρωθυπουργός: Βλάδαν Γεώργεβιτς στη Σερβία.

Στη Ρουμανία:

Δάσκαλοι: Γεώργιος Δ. Μπιάλας, Μαρία Γ. Μπιάλα.

Καθηγητές Γυμνασίων - Λυκείων: Ελένη Γ. Μπιάλα, Ευθύμιος Θ. Κρεμιώτης γαλλικών, Κων/ντίνος Φουρκιώτης *ρουμανικής φιλολογίας*.

Καθηγητές Πανεπιστημίου: Αθηνά Γ. Μπιάλα *γεωγραφίας*.

Γιατροί: Κων/ντίνος Γ. Σουφλήρης *παθολόγος*, Γεώργιος Κ. Σουφλήρης *παθολόγος*, Κων/ντίνος Ι. Σουφλήρης *παθολόγος*, Σωτήριος Δ. Μόκας, *ωτορινολαρυγολόγος*, Δημήτριος Σ. Μόκας *φυματιολόγος*.

Φαρμακοποιοί: Κων/ντίνος Ι. Γκούτσης.

Δικηγόροι: Ιωάννης Γ. Σαρμανιώτης.

Δικαστικοί: Δημήτριος Γ. Μπιάλας, Αικατερίνη Κ. Μπιάλα.

Πολιτικοί Μηχανικοί - Αρχιτέκτονες: Ιωάννης Ζώη Εξάρχου, Ανδρέας Ζώη Εξάρχου.

Βιοχημικοί: Κορίνα Ν. Σαρμανιώτη.

Αστυνομικοί - Στρατιωτικοί: Δημήτριος Κ. Μπιάλας.

Δημόσιοι Υπάλληλοι: Νικόλαος Ι. Γκούτσης.

Δήμαρχοι: Ζώης Ι. Εξάρχου, Ιωάννης Γ. Σαρμανιώτης.

Γενικοί Διοικητές: Κων/ντίνος Γ. Σουφλήρης, ο γιατρός που αναφέραμε.

Γερουσιαστές: Κων/ντίνος Γ. Σουφλήρης, ο παραπάνω.

Γενικοί Υγειονομικοί Επιθεωρητές: Κων/ντίνος Γ. Σουφλήρης, ο παραπάνω.

Πρίγκιπες: Ιωάννης Καρατζίας.

Ευεργέτες - Δωρητές: Τ' αδέρφια Ιωάννης & Ανδρέας Ζ. Εξάρχου,

Δημήτριος Σούλιου ή Φίλιας ή Φιλιάδης, Ιωάννης Κ. Γκούτσης.

Τοπογράφοι: Νικόλαος Α. Μόκας.

Λογιστές: Αριστοτέλης Π.Ν. Μόκας ή Οικονόμου, Αθηνά Α. Μόκα.

Εμπορομεσίτες: Νικόλαος Σούλιου ή Φίλιας ή Φιλιάδης, Κων/ντίνος Ι. Σδούκος.

Επιχειρηματίες: Τα αδέρφια Ιωάννης και Στέργιος Τζημοράγκας, Αδάμος Ν. Μπουζιάνης, τα παιδιά του Δημητρίου Μπιάλα, (Θεόδωρος, Ευθύμιος, Νικόλαος και Κωνσταντίνος), Νικόλαος Γ. Κουτημάνης κ.π.α. (πληροφορίες απ' τους: Δημήτριο Αδ. Μπουζιάνη, Τάκη Σαρμανιώτη ή Νάση, Χαρίλαο Γ. Μπιάλα και Ανδρέα Ι. Σιδέρη).

Στην Ιταλία:

Γιατροί: Χαρίλαος Δ. Τάκης *λοιμωδών νόσων*, Νικόλαος Δ. Φλώρος *παθολόγος* - *καρδιολόγος*.

Στην Ελβετία: Αχιλλέας Ι. Τόντης *κτηνίατρος*.

Υπάλληλοι στην ΕΟΚ (Βρυξέλλες): Αλεξάνδρα Σ. Φλιώνη *δικηγόρος Αρχιτέκτονες στην Αγγλία:* Μαρία Α. Φλιώνη - Σαμουέλ,

Υπάλληλος Αμερικανικού προξενείου: Έλγουϊν Δ. Βάγκας.

Στη Γερμανία: Γεώργιος Ν. Μακρής *καθηγητής φιλόλογος (γυμνασιάρχης)*.

II. Αμερική

Δασκάλοι-Δασκάλες: Ιωάννης Γ. Γιώτας, Σύνθια Γ. Γιώτα, Ζωή Γ. Γιώτα, Ανδρομάχη Θ. Λέκα, Νίτσα Γ. Φράγκου, Ελένη Γ. Φράγκου, Δημήτρης Ι. Μότσης, Γεώργιος Α. Μότσης, Κωσταντινιά Ν. Παπαϊωάννου, Μπέττυ Ν. Παπαϊωάννου, Γεώργιος Ι. Οικονομίδης, Ελένη Α. Ταμπούρη, Νικόλαος Ι. Φλώρου, Ιωάννης Κ. Ζιώξης, Δημήτριος Σ. Μπελίτσιος, Δωροθέα Δ, Σιδέρη,

Αριστείδης Σ. Τέντας, Δημήτριος Ι. Σιάκας, Αντιγόνη Δ. Μαντήλα.

Παπάς: Βασίλειος Δ. Φλιώνης.

Καθηγητές: Μαρία Ι. Γιώτα *ψυχολογίας*, Ευθύμιος Α. Γιώτας *μαθηματικών*, Ανδρέας Α. Γιώτας *χημείας*, Χριστίνα Γ. Κίτση *μαθηματικών*, Αθανάσιος Ι. Μότση *χημείας*.

Γιατροί: Δημήτριος Π.Ν. Μόκας ή Οικονομίδης, *Υφηγητής - Γυναικολόγος - Χειρουργός*, Γεώργιος Δ. Σιάκας *νευρολόγος - ψυχίατρος*, Κων/ντίνος Ν. Τόντης *μασάζ*, Ρόμπιν Γ. Σιάκας *παθολόγος*, Γεώργιος Α. Σουφλήρης *γυναικολόγος*, Δημήτριος Α. Σιάκας *παθολόγος*, Γεώργιος Δ. Σιάκας *παθολόγος*.

Οδοντίατροι: Νικόλαος Γ. Σκαπέρδας, Χρήστος Ν. Σκαπέρδας.

Δικηγόροι: Θεόδωρος Ε. Τσιάστας.

Μηχανικοί - Αρχιτέκτονες - Ηλεκτρολόγοι: Θεόδωρος Ι. Κίτσης *μηχανικός*, Δημήτριος Θ. Λέκας *μηχανικός*, Ιωάννης Α. Ρέπας *μηχανικός*, Βίκτωρ Γ. Τόλης *μηχανικός*, Χριστίνα Κ. Γίτσιου *ηλεκτρολόγος μηχανικός*, Λουίζα Κ. Γίτσιου *πολιτικός μηχανικός*, Γεώργιος Δ. Σαρμανιώτης *αρχιτέκτων*.

Αστρονόμοι: Γεώργιος Αρ. Οικονόμου.

Αξιωματικοί: Ναπολέων Αθ. Σιάκας *αεροπορίας*, Γεώργιος Γ. Σαμαράς *αεροπορίας*, Στέργιος Α. Παπακώστας *πεζικού*.

Οικονομολόγοι - Λογιστές: Νικόλαος Γ. Μαρανής, Ιωάννα Δ. Σιδέρη, Δωροθέα Γ. Φασέκη, Κούλα Γ. Φασέκη, Βασίλειος Κ. Τόνας, Κατίνα Κ. Τόνα, Γεώργιος Κ. Τόνας, Ιωάννης Γ. Ζιώζης, Κόλμεν Δ. Μόκας ή Οικονομίδης, Γεώργιος Ι. Κίτσης, Μαρία Σ. Κίτση, Σύνθια Ν. Φλώρου, Κων/ντίνος Ν. Ντερόσης, Γεώργιος Θ. Σδούκος, Νικόλαος Ε. Μπελίτσιος, Ιωάννης Γ. Μόκας, Κων/ντίνος Γ. Μόκας, Γεώργιος Α. Μουτσιούλης, Αλεξάνδρα Η. Τσουτσα, Γεώργιος Ν. Σκαπέρδας, Δημήτριος Ι. Ζιώζης, Ευθύμιος Θ. Τσιάστας, Γεώργιος Ν. Μαρανής, Αμαλία Ν. Παπακώστα - Όσμπορν, Έλλη Ν. Παπακώστα-Θεοφιλοπούλου, Αθανάσιος Δ. Σιάκας, Δημήτριος Γ. Σουφλήρης.

Κομπιούτερς: Κων/ντίνος Γ. Κίτσης, Νικόλαος Ν. Ζιώζης.

Πλοίαρχοι: Νικόλαος Αχ. Τέντας.

Διαφημιστές: Αλέκος Αχ. Τέντας.

Μουσικοί: Στέργιος Κ. Μόκας ή Τσιάκος, *διευθυντής Κρατικής Ορχήστρας*, Καλλιφόρνιας.

Ηθοποιοί: Μάχη Κ. Μόκα στο Χόλλυγουντ.

Υπάλληλοι Αμερικανικής Εταιρίας Ερευνών και Πετρελαίων: Ιωάννης Α. Παπαστεργίου *Πρόεδρος*.

Διευθυντές εργοστασίων: Οδυσσεάς Δ. Μόκας ή Οικονομίδης, Κων/ντίνος Στ. Μόκας ή Τσιάκος.

(Πηγή: Τάκης Σαρμανιώτης ή Νάσης, Τάκης Τόνας και Γεώργιος Ι. Κίτσης).

(Βλ. Παράρτημα Β', σελ.: 576-578).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Κοινοφελή έργα — Ευεργέτες — Δωρητές:

«Τον βίον αυτού διηγήσονται άνθρωποι και τον έπαινον αυτού εξαγγέλλει η πολιτεία».
Σοφία Σειράχ

Πλούσια υπήρξαν τα έργα των παρακάτω:

α) Ιδιωτών:

- Ο Νικόλαος Ι. Μότσης (Χειμώνας), το 1880, όταν γύρισε από τη Ρουμανία, έκανε με έξοδά του το πέτρινο θολωτό, μονότοξο γεφύρι στο ποτάμι του πριονιού, για να μεταβαίνουν οι κάτοικοι στα χωράφια τους στη θέση «Τσιούκα» και έτσι να γλιτώσουν απ' τη μανία του υγρού στοιχείου (νερού). Σώζονται ακόμα ερείπια και πήρε τ' όνομά του «Γεφύρι του Χειμώνα».

- Ο Ανδρέας Θ. Γίτσιος, το 1880 περίπου, φύτεψε στην επάνω πλατεία το αγέρωχο και φουντωτό πλατάνι, που ξεράθηκε και δεν υπάρχει πια.

- Ο πατέρας μου Γεώργιος Στ. Εξάρχου, το 1890, φύτεψε στην κάτω πλατεία (κεντρική), τη θεόρατη και ισόκορμη λεύκα, αλλά το 1983 ξεράθηκε και κόπηκε.

- Τ' αδέρφια Τζημοράγκα, Ιωάννης (Νάκας) και Στέργιος το 1896, με έξοδά τους κατασκεύασαν όμοιο γεφύρι με το παραπάνω, στο ποτάμι «Παπαδάμος», που βρίσκεται στα σύνορα Φούρκας και Ζούζουλης. Ήταν απαραίτητο για τη μετάβαση των κατοίκων στα παζάρια Τσοτυλίου και Γρεβενών. Το ποτάμι αυτό ήταν πολύ ορμητικό και επικίνδυνο την άνοιξη και το φθινόπωρο. Σώζονται ερείπια. Για υπεύθυνο είχαν ορίσει τον συμπέθερό τους ιερέα Οικονόμου Παπανικόλαον Μόκαν.

- Οι κάτοικοι, το 1928, με πενήμερη προσωπική εργασία τους, διάνοιξαν αυλάκι απ' την κρυόβρυση «Κατιλάνος» ως το χωριό σε απόσταση 2.000 μ. για τη μεταφορά πόσιμου νερού, αλλά μεταφέρθηκε το 1980.

- Το 1934-37 κατασκεύασαν καλντερίμια στις θέσεις: «Ρέμα Μπάλτας» και «Κάτω αχυρώνας Μότση».

- Το 1938-39 κατασκευάστηκε καλντερίμι μπροστά στο σπίτι των Βαγκαίων.

- Ο Κων/ντίνος Αλ. Οικονόμου, το 1941, πρόσφερε δωρεάν 20ήμερη προσωπική εργασία για διανομή των θέσεων: «Πέρα απ' τον λάκκο Κατιλάνου - Κερασιά - Ραπανά και Κριθάρια» στους κατοίκους, για καλλιέργεια. Μαζί του ήταν και ο Χρήστος Γ. Εξάρχου.

- Ο Δημήτριος Μπριάκος, συντ/ρχης μηχανικού από τους Καλαρύτες, φουρκιώτικος γαμπρός, το 1950, πρωτόνοιξε αυτοκινητόδρομο απ' το 200

Κεράσοβο ως τη διακλάδωση της Φούρκας.

- Ο Σύλλογος Υπαλλήλων Τραπεζίης Ελλάδας, **το 1950**, μετά τον επαναπατρισμό των κατοίκων, υιοθέτησε το χωριό μας και για καλύτερη βελτίωση των συνθηκών της ζωής, μοίρασε σ' όλες τις οικογένειες, ρούχα, παπούτσια, οικιακά σκεύη, από κουταλοπίρουνα μέχρι καντήλα, από μια γίδα στ' άτομο, ένα γουρούνι στην κάθε οικογένεια και 5 σιδεράλετρα γερμανικά (γερμανούς τα λέγαμε). Συνολική τους αξία 150.000.000 δρχ. τότε. Για τιμή του δε, η κοινότητα ονόμασε την πάνω πλατεία της: Πλατεία Συλλόγου Υπαλλήλων Τραπεζίης Ελλάδος.

- **Το 1951** οι: Δήμος Φλώρος, Ανδρέας Παπαγιάννης, Κων/νος Ν. Οικονόμου και Ανδρέας Δ. Μουτσιούλης εργάστηκαν οικειοθελώς μια μέρα για το μπόλιασμα αγλαδιών και μηλιών στη θέση: «Μεράς».

- Οι Φουρκιώτες Βοστώνης Η.Π.Α., **το 1952**, έστειλαν 3 χιλ. δολ. (90 χιλ. δρχ.) στους επαναπατρισθέντες κατοίκους, με τσεκ σε κάθε οικογένεια και ανάλογα με τ' άτομά της. Όλοι δε οι Φουρκιώτες Αμερικής ενίσχυναν και ενισχύουν οικονομικά κατά διαστήματα τις άπορες οικογένειες του χωριού.

- Ο δάσκαλος Χρήστος Καλογιάννης και οι μαθητές του **το 1952**, φύτεψαν στην επάνω πλατεία λεύκα канаδικής προέλευσης, που σήμερα ισκιάνει τη μισή πλατεία σχεδόν.

- Η Μαρία Αδ. Σταγκίκα, **το 1955**, διέθεσε 500 δραχμές για την κατασκευή πετρότοιχου γύρω από τον κινίσιο (πευκάκι).

- Ο Αχιλλέας Ν. Τέντας, **το 1966**, τοποθέτησε στο πανύψηλο καμπαναριό μας τετράωπο ωρολόγι, για να ρυθμίζουν τις δουλειές τους οι κάτοικοι, αξίας 35 χιλ. δρχ. Στη δεξιά κολώνα εντοίχισε μια μαρμάρινη πλάκα με την επιγραφή: «Δωρητής ωρολογίου Αχιλλεύς Ν. Τέντας εις μνήμην της μητρός του και όλης της οικογενείας Τέντα». Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1893. Αν και βαριά άρρωστος, επισκέφτηκε δυο φορές τη γενέτειρά του, για να χαρεί και καμαρώσει το μεγάλο του έργο· το δε 1968 πέθανε στη Νέα Υόρκη Η.Π.Α.

- Ο Νίκος Ντερόσης, γαμπρός φουρκιώτικος, **το 1969**, ύστερα από θερμή παράκλησή μου, φωτογράφησε μ' ελικόπτερο το χωριό μας και μοίρασε δωρεάν σε πολλούς Φουρκιώτες του εσωτερικού και εξωτερικού, από μια μεγάλη αεροφωτογραφία.

- Το Πανελλήνιο, **το 1976**, ύστερα από έρανο, διέθεσε 60 χιλ. δρχ. για το μνημείο, που έστησε στο ύψωμα του Προφητηλία, για τους ηρωικά πεσόντες το 1940.

- Το Αρχηγείο Στρατού, **το 1980**, για δυο μπρούντζινες προτομές των ηρώων: Αλέκου Διάκου και Κώστα Δαβάκη, που έστησε στο ύψωμα του Προφητηλία μας, πλήρωσε 60 χιλ. δρχ.

- **Το 1980** ο Χρήστος Γ. Εξάρχου διέθεσε 2 χιλ. δρχ. και προσωπική εργασία, για καθάρισμα του δρόμου: Απ' το χωριό ως το Μοναστήρι, κι από 'κει ως το σύνορο της Ζέρμας. Εργάτες είχε τους Φουρκιώτες: Νικόλαο Α. Γιώτα και Νικόλαο Θ. Ράδο.

- Ο Στέργιος Τσίλη (Βασίλη) Πούτση ή Φώτου (φουρκιώτικης καταγωγής

ο προπάππος του - διέμενε στο Βόλο), **το 1980** δώρισε μια χαλκογραφία με τα στοιχεία: ΟΧΙ 1940 μ' έναν πολυβολητή στρατιώτη και την επιγραφή: Προς την ηρωική κοινότητα Φούρκας. Κόστισε 10 χιλ. δρχ. και στολίζει το γραφείο της κοινότητάς μας.

- Η Αγόρω, χήρα Ι. Γάκη, **το 1981**, δώρισε τρεις σιδερένιους μεγάλους μπάγκους (καθίσματα), που τους τοποθέτησε στο σφεντάκι της κάτω πλατείας, για να κάθονται οι γερόντοι και να λένε τα περασμένα τους. Η αξία τους ήταν τότε 17 χιλ. δραχμές.

- Το 1982, από προαιρετικό έρανο των κατοίκων διατέθηκαν 60 χιλ. δρχ. για ανακατασκευή των κερκίδων της πάνω πλατείας.

- Το 1984, οι λίγοι μόνιμοι κάτοικοι με προσωπική εργασία, κατασκεύασαν στα δυο συνεχόμενα γεφύρια, στη θέση «Μεράς», προστατευτικά κάγκελα και διαπλάτυναν τον επικίνδυνο δρόμο τους.

- Ο Στέργιος Χ. Ίτσας, το 1984, διέθεσε 60 χιλ. δρχ. για την τσιμεντόστρωση μέρους της κάτω πλατείας,

- Το 1984, από προαιρετικό έρανο των κατοίκων διατέθηκαν 40 χιλ. δρχ. για την αγορά σωλήνων και γι' άνοιγμα αυλακιού, για τη μεταφορά νερού από τον κήπο του Ντίνα Τόνα ως τον Αϊθανάση.

Βρύσες:

«Σε μια βρυσούλα βρέθηκα κι ήπια νερό δροσάτο
κι έπεσα και κοιμήθηκα σε μια οξυά 'πο κάτω»

Ως τα 1840 δεν υπήρχαν βρύσες μες στο χωριό, γιατί υδροδοτούνταν απ' τα μπνάρια (πηγάδια, φρέατα), που είχαν σχεδόν όλα τα σπίτια μέσα στα μαγειριά ή στην αυλή, βάθος 5-8 μ. Αλλά τα καθάριζαν 1-2 φορές το χρόνο, γιατί φοβόταν από μόλυνση (κοιλιακό τύφο). Τα καθάριζαν με νερό το καλοκαίρι, όταν λιγότευε το νερό. Και σήμερα ακόμα υπάρχουν τέτοια, 30 περίπου. Εξωτερικά υπάρχουν μόνο δυο: Ένα στο Μεγάλο λιβάδι του Χατζή και ένα στο χωράφι του Τζόμα. Ειδικός για την κατασκευή πηγαδιών ήταν ο Κυριάκος Μησιακούλης απ' την Καστάνιανη.

Τα χρησιμοποιούσαν και για ψυγεία. Έδεναν με τριχιά το γκιούμι με νερό και το κρεμούσαν μέσα για να 'ναι δροσερό.

Επίσης και κρέας μέσα σε σακούλα για να 'ναι φρέσκο.

Αργότερα όμως η κοινότητα, το κράτος και οι ιδιώτες άρχισαν να χτίζουν μέσα, γύρω και έξω απ' το χωριό, βρύσες πετρόχτιστες, τρίγωνες με σκέπαστρο ξύλινο με πετρόπλακες ή χωρίς, και δεξιά κι αριστερά πεζούλια (μικρούς πέτρινους τοίχους) για ξεκούραση και τοποθέτηση των γκιουμιών και μπουκλών και με πέτρινες ή ξύλινες ή τσιμεντένιες κοπάνες για το πότισμα των ζώων. Βρύσες:

- Του Σούρλα: Άγνωστο πότε πρωτοχτίστηκε απ' τον τσέλιγκα Φουρκιώτη Σούρλα, που μετοίκησε τον 17ο αιώνα περίπου στην Κασσάνδρα της Χαλκιδικής, όπου εκεί ίδρυσε τη Φούρκα, όπως αναφέραμε.

- Της Ξάνθας: Πρωτοχτίστηκε απ' τη Φουρκιώτισσα Ξανθή ή Σιάντη, γυναίκα του Δημητρίου Σιάντη, καθηγητή Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης, που μετοίκησε με τον επίσης Φουρκιώτη Τσιότα το 18ο αιώνα απ' τα

79. Η καλλιτεχνική βρύση στην κάτω πλατεία (1975).

Μπιτόλια (Μοναστήρι) της Σερβίας. Το 1959 ανακατασκευάστηκε με δαπάνη του Γεωργίου Αθ. Μουτσιούλη, 5 χιλ. δραχμές με ποτίστρα. Υπάρχει και σχετική επιγραφή.

● Ντίνα Τόνα, Παπαστέργιου στο βαρκό Τσιουλέκα, Προλγκαίων (Μοκαίων), Τζάνας, Τζιουτζιουβίκου, Κυρατσέκη, Σουφλέρη (πάνω απ' τ' αλώνι του), Μπένα, Γύφτου, Μαρανή, Ζήκα, Πιτσιανιώτη, Χαντάβα, Μεσοχωρίου κάτω απ' το παλιό καμπαναριό, χωράφι Τολίκα, Κατιλάνου, Δήμα, Νίτσιου, Ότα (Στάλο Χάμζα), Κουρκουμπέτι, Τσιάρα (ανατολικά Παλιοχωρίου), Γκουγκέση (στην Τσιούκα), Κουλούσιου (στο Ρέβα), Μπουκουγιάσα, Τσιουλιμπίκου, Σκαπέρδα, Μαντήλα, Μάρθα, Προλγκαίων, Κώστη, Ζάχαρη, Γαλάνη, Νίστρες με ποτίστρα, Μοναστήρι με ποτίστρα, Μπούκουρι, Βιρό, Μισιάρου, Καρούτα (στο Μαύροβο).

Με επιγραφές:

- Παλιοχωρίου: Δαπάνη των αδελφών Τσιάρα και Ηλία Ζήκα, Ιούλιος 1923.
- Γράβο: Δαπάνη Δημητράκη Μπουμπούνα (Τσούτσα), 1938.
- Σιούγη: Εις μνήμην των γονέων μας Αθανασίου και Καλίνου Κ. Φλιώνη, υιοί Κώστας και Νίκος Κ. Φλιώνης, 1956, 10 χιλ. δρχ. με ποτίστρα.
- Μαντήλα: Δαπάνη Βασιλείου Μαντήλα, 1956, 5 χιλ. δρχ. με ποτίστρα.
- Καρά: Δαπάνη Ανδρέα Αδ. Τόνα, 1960, 5 χιλ. δρχ. με ποτίστρα.
- Κουτημάνη: Δαπάνη Στεργίου Θωμοπούλου, εις μνήμην της μητρός του το γένος Μαντήλα, 1960, 10 χιλ. δρχ. με ποτίστρα.
- Μάσο Μπιάλα: Δαπάνη Κούλας Καραγιάννη, 1968, 3 χιλ. δρχ. με ποτίστρα.

● Γκαλιούρη: Δαπάνη Δημητρίου Ν. Ζιώζη, εις μνήμην Κων/ντίνου Δ. Ζιώζη, 1970, 5 χιλ. δρχ. με ποτίστρα.

Όταν πίνουμε νερό απ' τις βρύσες κάνουμε κούπα τα χέρια μας.

Παραδόσεις:

Οι παλιοί μας λέγανε: Για να 'ναι το νερό πάντα κρύο, πρέπει να το παίρνουμε πριν της ανατολής και μετά τη δύση του ήλιου. Να μη το βλέπει ο ήλιος. Κι είχαν δίκιο, γιατί αυτό είναι γεγονός.

Το τρεχούμενο νερό στα ρέματα (λακκόματα) άμα περνάει από 40 πέτρες κατά τη διαδρομή του, καθαρίζεται (φιλτράρεται) απ' τις ξένες ουσίες κι έτσι είναι κατάλληλο ως πόσιμο. Πιέτο μη φοβάσαι μήπως μολυνθείς. Σωστό κι αυτό.

Το νερό της βροχής και του λιωμένου χιονιού, επειδή είναι καθαρό και ισοδυναμεί με την αλυσίβα (σταχτόνερο), το χρησιμοποιούμε για το πλύσιμο των ρούχων και των μαλλιών του κεφαλιού, γι αυτό γίνονται γυαλιστερά.

Προλήψεις:

Δυο μαζί δεν πίνουν νερό απ' τη σιούρκα (κρουνό) της βρύσης ή από φουντίνα (πηγή), γιατί κάποιος θα πεθάνει απ' τους δυο.

Όταν πίνεις νερό, δεν πρέπει να σε πειράζει (κουνήσει) κανένας. Ακόμα και το ίδιο το φίδι δε σε πειράζει τη στιγμή εκείνη. Αυτό το διαπίστωσα το καλοκαίρι του 1920 στο μικρό λιβάδι του Χατζή, όταν ήμουν μικρό παιδάκι και βοσκούσα τα γελάδια μας. Έσκυσα να πω νερό από μια φουντίνα που υπήρχε δυτικά του λιβαδιού στη ρίζα μιας κρυνιάς και μια οχιά ήταν κουλουριασμένη πολύ κοντά στο δεξί μου χέρι, χωρίς να την ιδώ. Ρούφηξα 2-3 φορές και τη βλέπω να φεύγει χωρίς κι εγώ να τη σκοτώσω.

β) Έργα κοινοτικά και κρατικά:

- Το 1953 η κοινότητα διέθεσε 1.000 δρχ. για μπόλιασμα αχλαδιών και μηλιών στη θέση «Μεράς».
- Το 1954 διατέθηκαν για εσωτερικά και εξωτερικά καλντερίμια 30 χιλ. δρχ.
- Το 1935 για κατασκευή εξωτερικών βρύσεων με ποτίστρες: Χίμα, Τζιότζια, Ταμπούρη και Κερασιάς 60 χιλ. δρχ.
- Το 1956 για την κατασκευή εξωτερικού υδρευτικού δικτύου 150 χιλ. δρχ.
- Το 1957 για την κατασκευή εσωτερικού υδραγωγείου και 6 εσωτερικών βρύσεων με σκέπαστρο, χτισμένες με πέτρα και τσιμέντο στις θέσεις: Κάτω απ' το ιερό του Αγίου Νικολάου, Νικολούσιο, Κίτση, Τσιάστα, Κούτσα και Σουφλέρη 130 χιλ. δρχ. Αργότερα έχτισε και μια στον Παναϊούλη, σε σχήμα κολόνας.
- Το 1981 όμως οι 7 αυτές βρύσες κατεδαφίστηκαν, γιατί έγινε το εσωτερικό δίκτυο, κι έτσι έχουν όλοι νερό μέσα στα σπίτια τους.
- Το 1957 για την τοιχοποιία στην Πάνω πλατεία 70 χιλ. δρχ. Εργολάβος ο Τόλης Τζιουμερκιώτης.

Στα πολύ παλιά χρόνια, στο χωράφι του Τολίκα, πάνω απ' τα λιβάδια, έβγαιναν πολλά νερά και για να τα σταματήσουν, να μη πλημμυρίσουν στο χωριό, έβαζαν σακιά γεμάτα με άπλυτα μαλλιά. Τώρα βγαίνουν λίγα στις

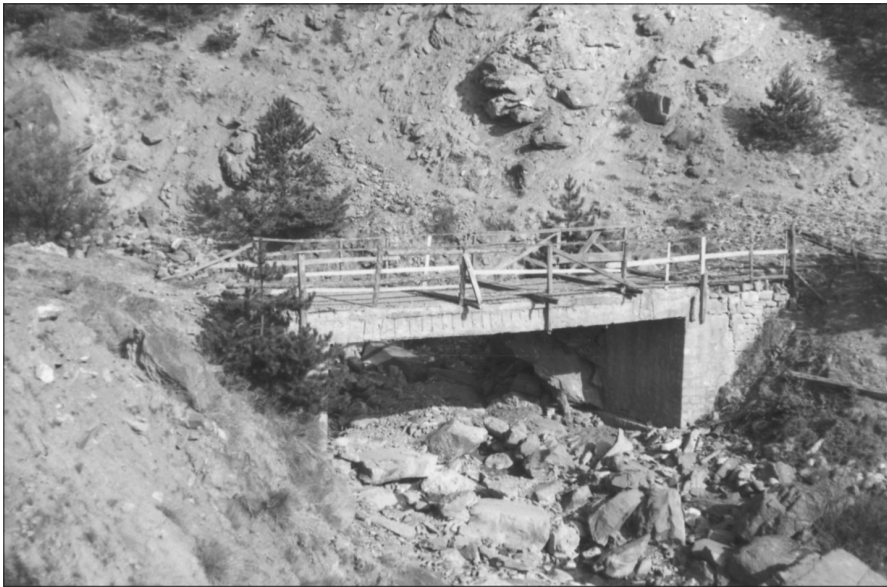
θέσεις: Μάσο Μπιάλα και πίσω απ' την παλιά Μεγάλη Βρύση.

- Κοινοτικό κατάστημα: Άγνωστο πότε πρωτοχτίστηκε, στο βόρειο μέρος της κάτω πλατείας, με πέτρες και λάσπη από χώμα. Ήταν δίπατο. Στο 1ο πάτωμα, ανατολικά, είχε μικρό μαγαζί, που νοικιαζόταν για τσαγκάρικο και νότια μεγάλο σταύλο για ζώα.

Στο 2ο, τέσσερα δωμάτια, 1 για κοινοτικό γραφείο δυτικά και τ' άλλα 3 για το θερινό φυλάκιο χωροφυλακής.

Στις 4 Ιουλίου 1944, μέρα Τετάρτη και ώρα 10η πρωινή, οι Γερμανοί έκαναν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις και έκαψαν το Χάνι και το Κοινοτικό κατάστημα. Από τότε το χάνι έγινε πλατεία και το κοινοτικό γραφείο ως το 1964 στεγάζονταν διαδοχικά με ενοίκιο στα παρακάτω σπίτια: Του Παπαγιάννη Οικονόμου (Κουσβάγκα), Νικολάου Β. Οικονόμου, Αδάμου Ταμπούρη και Γεωργίου Σουφλήρη.

- Το 1958 χτίστηκε νέο στη θέση του παλιού, δίπατο με πελεκητή πέτρα και τσιμέντο και σκεπάστηκε μ' ευρωπαϊκά κεραμίδια. Τέλειωσε το 1965. Το πρώτο πάτωμα έχει 3 δωμάτια. Το ένα νοικιάζεται από ιδιώτη για χασαποταβέρνα «Η Πίνδος», τ' άλλο για κοινοτικό γραφείο και το 3ο για τηλεφωνείο. Στο 2ο πάτωμα είναι 4 δωμάτια, το 1 για ιατρείο και τα υπόλοιπα για ξενώνα, αλλά ακόμα καθυστερεί η λειτουργία του, από έλλειψη εξοπλισμού. Ξοδεύτηκαν από το 1958-62 = 204 χιλ. δραχ. απ' την κοινότητα.
- Από κρατική αρωγή το '69 ξοδεύτηκαν 87 χιλ., το '76 100 χιλ. και το '80 απ' τα κρατικά λαχεία (Υπ. Οικονομικών) 200 χιλ. δραχ.
- Ολικό ποσό 591 χιλ. δραχ. Εργολάβος ο Χρήστος Ντόβας, Πυρσογιαννίτης.
- Το 1959 η κοινότητα για την τοιχοποιία της νότιας και δυτικής πλευράς της κεντρικής εκκλησίας, 100 χιλ. δραχ. Στη νότια δεξιά γωνία διαβάζουμε: Έκτισθη εν έτει 1959 Σεπτ. 28. Εργολάβοι Κερασοβίτες: Χριστόδουλος Κυρίτσης πρωτομάστορας, Αλέξιος Κυρίτσης, Ευστάθιος Κυρίτσης, Βασίλειος Παστουρμάς, Αναστάσιος Μπλιθικιώτης, Ηλίας Τέλης και Χρήστος Πασιάς.
- Το 1959 η κοινότητα για την κατασκευή της Μεγάλης Βρύσης σε νέα θέση και του Μπουζά με ποτίστρες 20 χιλ. δραχ. Εργολάβος ο Περόνης Πυρσογιαννίτης και μαστόροι οι παραπάνω.
- Το 1960 η κοινότητα για την κατασκευή του καλλιτεχνικότατου καμπαναριού στην ίδια θέση, ξοδεύτηκαν 40 χιλ. δραχ. Εργολάβος ο Κερασοβίτης Βασίλειος Γ. Κιτσάκης από Φουρκιώτη πατέρα.
- Το 1960 η κοινότητα για καλντερίμια στις θέσεις: Γεφύρι Μερά, Κάτω Μπάλας, Τριφύλλι Φράγκου, απ' το Μπουζά ως το σπίτι Τάκη Τόντη κι απ' το σπίτι Κώστα Ι. Ζιώζη ως το σπίτι Τόλη Χαβά 20 χιλ. δραχ.
- Το 1962 το κράτος για την κατασκευή γεφυριού στο Βαθύλακκο και τη διάνοιξη δρόμου απ' το Λιβάδι ως τη διακλάδωση, 125 χιλ. δραχ.
- Το 1963 το κράτος για την κατασκευή νέου τσιμεντένιου γεφυριού στη

80. Το γεφύρι στη θέση Μεράς (1963).

81. Η μεγάλη αυτή πέτρα, είναι πιο κάτω απ' το γεφύρι Μερά και λένε ότι από κει πέρασαν οι: Αϊγιώργης και Μεγαλέξανδρος με τ' άλογά τους. Οι λακκούβες, που φαίνονται είναι πατησιές των αλόγων τους.

θέση Μερά, 40 χιλ. δραχ. (διαστάσεων 7 μ. μήκος, 2 μ. πλάτος και 2,5 μ. ύψος). Εργολάβος ο Πυρσογιαννίτης Ντόβας Χρήστος.

- Το 1965 η κοινότητα για την επισκευή εξωτερικού υδραγωγείου, 3.744 δραχ.
- Το 1968 η κοινότητα για την κατασκευή αποχωρητηρίων, 10 χιλ. δραχ.
- Το 1969 η κοινότητα για την κατασκευή και επισκευή διαφόρων έργων, 92.500 δρχ.
- Το 1970, το δασαρχείο Κόνιτσας, για διάνοιξη δασικού δρόμου απ' την Πέτρα Ζούζουλης ως το Παλιοχώρι, 850 χιλ. δραχ.
- Το 1972, το κράτος α) ανακατασκευή υδρευτικού έργου με πλαστικούς σωλήνες (αντικατάσταση σιδερένιων), δρχ. 100 χιλ. β) κατασκευή 4 γεφυρακίων, απ' το πεφκάκι ως τα λιβάδια, δραχ. 60 χιλ. γ) χαλικοστρωση δρόμου απ' τον Αϊγιώρη ως τη διακλάδωση δραχ. 80 χιλ.
- Το 1972 η δασική υπηρεσία, για τη μεταφορά του νερού της βρύσης Γκίνκου και κατασκευή ποτίστρας, 50 χιλ. δραχ. Μαστόροι οι Κερασοβίτες: Αθανάσιος Γκούτσης και Παναγιώτης Τζίνας.
- Το 1972 η Δ.Ε.Η. τοποθέτησε τους κεντρικούς στύλους.
- Το 1972 έγινε ηλεκτρική εγκατάσταση απ' τους κατοίκους.
- Το 1973 πραγματοποιήθηκε η ηλεκτροδότηση απ' τη Δ.Ε.Η (18.10.73).
- Το 1974 εγκατάσταση υδρομέτρου στην Κάτω πλατεία απ' τη Δ.Ε.Η.
- Το 1974 για την κατασκευή βρύσεων με ποτίστρες στις θέσεις: Πάνω απ την οξυά τη μοναχή και στο Σιουπουτίκου (βρυσούλα) του Κιάκια (πίσω απ' το χωράφι του Γκούτση), 160 χιλ. Μαστόροι οι Κερασοβίτες: Αθανάσιος Γκούτσης και Παναγιώτης Τζίνας.
- Το 1975, με έξοδα του κράτους α) ανακατασκευή ανατολικού τοίχου της Κάτω Πλατείας, 150 χιλ. δρχ. β) διάνοιξη δασικού δρόμου απ' τα λιβάδια ως το Τριμπουζί, 500 χιλ. δρχ. γ) επισκευή υδρευτικού έργου, 180 χιλ. δ) κατασκευή βρύσεων και ποτιστρών στις θέσεις: Πατάτες, Πάπαρη και Τσιότα, 140 χιλ. δραχ. ε) διαπλάτυνση, οχετοί και χαλικοστρωση δρόμου κάτω απ' το Ιερό και κατασκευή βρύσης καλλιτεχνικής στην κάτω πλατεία 100 χιλ. δρχ. Πελεκάνοι της βρύσης οι Κερασοβίτες: Αχιλλέας Νάκος και Χριστόδουλος Κυρίτσης.
- Το 1974 α) για την επισκευή του εσωτερικού και εξωτερικού υδραγωγείου, 350 χιλ. δραχ. β) για την κατασκευή στηθαίου πάνω απ' το σπίτι Ν. Καρανικόπουλου, 50 χιλ. δραχ.
- Το 1977 α) για την περίφραξη και δεντροφύτευση με πεύκα στις απαγορευμένες θέσεις: Μάσο Μπιάλα και Τσιούμα για προστασία του χωριού απ' τις καθιζήσεις και κατολισθήσεις, που το μαστίζουν, 750 χιλ. δρχ. β) για την κατασκευή βρύσης και ποτίστρας στη θέση: Βαρτζόγη, 100 χιλ. δρχ. γ) για τη συντήρηση του δρόμου από Κεράσοβο - Φούρκα ως τα σύνορα του Ν. Γρεβενών, 700 χιλ. δρχ. δ) επέκταση εσωτερικού υδραγωγείου, 350 χιλ. δρχ.

- Το 1980 κατασκευή βρύσεων και ποτιστρών στις θέσεις: Ντάσιο και Ντοκανάρο 200 χιλ. δρχ.

- Το 1981 α) ανακατασκευή και σκέπαστρο με πετρόπλακες στις βρύσες Σούρλα, 250 χιλ. δραχ. β) μεταφορά νερού από Μάσο Μπιάλα στην Κάτω πλατεία, 200 χιλ. δρχ. γ) ενίσχυση και εμπλουτισμός υδρευτικού δικτύου πόσιμου νερού απ' το χωράφι Τολικά 400 χιλ. δρχ. δ) κατασκευή βρύσης στον Αϊλιά, 50 χιλ. δρχ. που φέρει την επιγραφή: Δασαρχείο Κόνιτσας, βρύση Κ. Δαβάκη, 1981. Κτίστηκε απ' τον Κερασοβίτη Παντελή Τζίνα ε) διάνοιξη εσωτερικού δρόμου απ' το σπίτι Κώστα Χ. Τέντα, Αϊθανάση ως το βαρκό Τσιουλέκα, 250 χιλ. δρχ. στ) ποτίστρα ξύλινη στη βρύση Νίστρες, 16 χιλ. δρχ. με έξοδα της κοινότητας.

- Το 1982 α) νέα περίφραξη και δεντροφύτευση με ακακίες και σπάρτα στις θέσεις: Μάσο Μπιάλα και Τσιούμα, απ' το δασαρχείο Κόνιτσας, 1 εκατ. δρχ. β) μεταφορά νερού βρύσης Τζιότζια, στη θέση ίσιωμα οχιάς, κατασκευή βρύσης και ποτίστρας απ' το δασαρχείο Κόνιτσας, 300 χιλ. δρχ. Μαστόροι Λαγκαδιώτες: Απόστολος Κουτσούκης, Γρηγόρης Νάτσης και Δημήτριος Ντίνης.

- Το 1983, μεταφορά του νερού της βρύσης του Ταμπούρη στον κεντρικό αγωγό, 60 χιλ. δρχ. Μαστόροι οι Κερασοβίτες Παναγιώτης Τζίνας και Θωμάς Τζίνας.

- Το 1983, κατασκευή βρύσης και ποτίστρας πάνω απ' τη θέση «Μπάλα», στα λιβάδια, 190 χιλ. δρχ. Μαστόροι οι παραπάνω Κερασοβίτες.

- Το 1984, για διαμόρφωση κοινοχρήστων χώρων (δρόμος απ' τη θέση «Γκέλκινα» ως την κάτω πλατεία, αποχέτευση νερών έξω απ' το Σχολικό κήπο), 600 χιλ. δρχ. (300 χιλ. απ' το Υπουργείο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος και 300 χιλ. απ' τη Νομαρχία Ιωαννίνων). Μαστόροι οι παραπάνω Κερασοβίτες.

- Απ' το 1983 η Ε.Ο.Κ. (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα) ενισχύει κάθε χρόνο τους κτηνοτρόφους με 3,5 εκατομμύρια δρχ. για βελτίωση της κτηνοτροφίας τους, γιατί το χωριό μας χαρακτηρίστηκε σαν προβληματική περιοχή.

- Το 1985, για την τσιμεντόστρωση των κοινοτικών δρόμων: α) Απ' τ' Άγιο Βήμα ως την αχυρώνα του Γιάννη Παπαστέργιου, β) Απ' το σπίτι του Κοντονίκου ως του Βασίλη Πάπαρη, γ) απ' την κάτω πλατεία ως το σπίτι του Δ. Αναστασίου, δ) Απ' το σπίτι του Στεργίου Παπανίκου ως του Σεραφείμ Φράγκου, ε) γι' αποχέτευση απ' την κάτω πλατεία ως τον κήπο του Β. Πάπαρη δρχ. 2.200.000 χιλ. Εργολάβοι τ' αδέρφια Κοσμά απ' το Κράψι Ιωαννίνων.

- Το 1986, για τη διάνοιξη αγροτικού δρόμου απ' το χωριό ως το Μοναστήρι, 1,5 εκατομμύριο δραχμές.

- Το 1986, 2 εκατομμύρια δραχμές για την αλλαγή της στέγης του κοινοτικού καταστήματος και για τον εξοπλισμό του.

Τα τρία αυτά τελευταία ποσά, προέρχονται από κρατική αρωγή.

- Το 1986 από έρανο των κατοίκων 40 χιλ. δραχ. για τη μεγαφωνική

εγκατάσταση στο κοινοτικό κατάστημα.

Ρυμοτομία:

Τα παλιά χρόνια είχαν στενούς δρόμους και ανώμαλους με λίγα καλντερίμια. Δυο μεγάλοι δρόμοι, ο ένας αρχίζει απ' τον Άγιο Αθανάσιο και φτάνει ως τον Κινίτσιο (πευκάκι) και ο άλλος απ' τη βρύση Σούρλα ως τη Βήσανη. Διασταυρώνονται δε στην κεντρική εκκλησία.

Καλντερίμια (λιθόστρωτοι δρόμοι):

Σώζονται ακόμα ερείπια απ' τα χρόνια της τουρκιάς στις θέσεις: Πίσω απ' τ' Άγιο Βήμα ως το Λιβάδι Τσιουτσιουνίκου, Γκέλκινα, Μαγαζί Γ.Ν. Τσιάστα, στο παλιό γεφύρι Μερά (Μεγάλες γκορτσιές) Κόνισμα Τόντη, Βρύση Σκαπέρδα, Καλύβα Χρήστου Ντινολάζου (Ζουζουλιώτη), που βρίσκεται στα σύνορα Φούρκας και Ζούζουλης και οι Ζουζουλιώτες το λένε καλντερίμι της Θυγατέρινας.

Λακκώματα (ρέματα):

Κινίτσιου (πευκακιού), Αϊγιώργη, Νατζίπ, Λούρι, Λιβαδιού Μπιάλα, Λιβαδιού Τόμπη, Πριονιού, Τσιότα, Παλιοχωρίου, Παπαδάμου, Καλύβια Χιμαίων, Μακροχώραφου, Κωσταρτσκού, Πετρομάντρας, Ζάχαρης, Καλύβας Σιώμου, Ουάρμπας, Πέτρας Μπουζιάνη, Πλάκας, Καλύβας Μαντήλα, Ρόζου, Πηγής Γκάση, Πέτρας Γκάση, Μερά (μεγάλο ρέμα), Κερασιάς, Οξυάς μόναχης, Βαρτζόγη, Βρυσούλας Τζιουτζιουβίκου Βήσιανης, Νταλέτση και Ξάνθας.

Ποτάμια:

Η Μαρδίτσα (μάλλον Μαρίτσα) πρόκειται για παραποίηση της λέξης αυτής. Εκεί συγκεκτρώνονται όλα τα νερά των παραπάνω λακκωμάτων, χύνονται στο Σαραντάπορο κι από 'κει στον Αώο, που χύνεται στο Αδριατικό πέλαγος.

Γεφύρια:

«Καλά τρώμι κι πίνουμι κι σιγουτραγουδάμι
δεν κάνουμι κι ένα καλό, καλό για την ψυχή μας;
Ου κόσμους φκιάνουν εκκλησιές, φκιάνουν κι μοναστήρια
φκιάνουν κι πετρουγέφυρα για να διαβαίν' ου κόσμους.»

Το τραγουδούσαν οι κλέφτες, το είχαν δε για καλό να φκιάνουν εκκλησιές, μοναστήρια και γεφύρια, για να γλιτώσουν απ' τη μανία του υγρού στοιχείου (νερού).

Τότε τα γεφύρια τα έχτιζαν με πέτρα και κουρασάνι (λ.τ. μίγμα από ασβέστη, άμμο και σκόνη κεραμιδιού ή τούβλου) θολωτά μονότοξα γιατί δεν υπήρχαν τσιμέντα, σίδερα κτλ. και τα λέγανε πετρογέφυρα.

Στα πολύ ψηλά, όπως της Κάτω Κόνιτσας που λένε ότι χτίστηκε το 1870 περίπου και στοίχισε 100 χιλ. γρόσια (1 λίρα = 100 γρόσια και 1 γρ. = 50 παράδες) δούλεψαν 100 μαστόροι, οι περισσότεροι Πυρσογιαννίτες (έχει μήκος 40 μ. και ύψος 20μ.), κρεμούσαν κάτω απ' το θόλο στη μέση ακριβώς, γιατί εκεί ήταν το

ψηλότερο μέρος του γεφυριού, ένα καμπανάκι και όταν φυσούσε δυνατός αέρας και χτυπούσε το καμπανάκι, δεν περνούσε κανένας, για να μη τον παρασύρει ο αέρας και πέσει και σκοτωθεί. Εκεί δούλεψε ο Ιωάννης Δ. Γιώτας, αδελφός του Νικολάου Γιώτα.

Μετά άρχισαν να χτίζουν και ξύλινα ίσια ή κρεμαστά. Τώρα, τσιμεντένια ίσια.

Επί τουρκοκρατίας έγιναν με έξοδα της κοινότητας στις θέσεις: Μεγάλες γκορτσιές στο Μερά, πέτρινη θολωτή μονότοξη, το 1926 στο Παλιοχώρι ξύλινη ίσια, απ' τον μηχανικό Κώστα Δούκα απ' την Καστάνιανη Κόνιτσας, το 1934 απ' τον μαραγκό Γιώργο Σουφλήρη, Φουρκιώτη, ξύλινη ίσια, το 1938 στο Μερά (μικρές γκορτσιές) απ' τον μαραγκό Ανδρέα Οικονόμου Φουρκιώτη, ξύλινη κρεμαστή, που στοίχισε 10 χιλ. δραχ.

Κατά καιρούς δε, επισκευάζονταν με έξοδα της κοινότητας. Το 1952 το γεφύρι του Παλιοχωριού επισκευάστηκε απ' τον Παπαθωμά Ευαγγέλου (ιερέα), Ζουζουλιώτη, σώζονται ερείπιά του.

Μύλοι (πετρόμυλοι νεροκίνητοι, νερόμυλοι, υδρόμυλοι):

Υπήρχαν: α) Μέσα στο χωριό:

1. Του Μήτρου Γίτσιου (όπου είναι το σπίτι του Αλέξη Δημαρέλη)
2. Του Κωτίτσα Γίτσιου (όπου το σπίτι του Τζιωτζία Λάργκας ή Τσούτση)
3. Του Γιώργη Γίτσιου (όπου η αχυρώνα του Νούλη Ζιώγα)
4. Του Ζήση Παπακώστα (πιο κάτω απ' του Γιώργη Γίτσιου)
5. Του Ανδρέα Γίτσιου (πιο κάτω απ' του Ζήση Παπακώστα).
6. Του Παπαγιάννη (πιο κάτω απ' του Ανδρέα Γίτσιου).
7. Ο Βακούφικος (τ' Αϊνικόλα) πιο κάτω απ' του Παπαγιάννη, στην ουρτζίκα της Ξάνθας).
8. Του Ντρούγκα (λ. σλ, αδράχτι), πιο πάνω απ' τον κήπο του Κούλη Στιζιάχα.
9. Του Μοναστηριού κάτω απ' το Μετόχι.

β) Έξω απ' το χωριό:

1. Του Χαράβα (νότια του χωριού, στο ρέμα Χαράβα).
2. Της Στέργινας (στο μεγάλο λάκκο, βόρεια του χωριού), που ξαναχτίστηκε πριν του 1940 απ' τον Βαγγέλη Μαρκόπουλο-Σουλιώτη. Γι' αυτό σήμερα φέρει τ' όνομά του και λειτούργησε ως το 1943.
3. Του Σουφλήρη (κάτω απ' της Στέργινας)
4. Του Φούρκα (πιο κάτω απ' του Σουφλήρη)
5. Των Κουσαίων, που ξαναχτίστηκε το 1942 απ' τ' αδελφια Θόδωρο και Νίκο Δ. Παπαγεωργίου και λειτούργησε ως το 1947.
6. Του Ανανία, όνομα καλογήρου του Μοναστηριού (βακούφικος), είναι αρχαιότερο (1750) και ήταν κτήμα του Μοναστηριού. Σύνολο μύλων 15.

Των Γιτσιαίων οι μύλοι λειτούργουσαν ως τα 1910 και είχαν υπαλλήλους μωλωνάδες. Του Ζ. Παπακώστα λειτούργησε ως το 1947, κι απ' το 1950 ως το 1975 λειτούργησε ως τυροκομείο.

Μερικοί έχουν ακόμα χειρόμυλους χειροκίνητους με τους οποίους

αλέθουν στάρι και κάνουν μπλιγούρι, που το μαγειρεύουν ή κάνουν και μπλιγουρόπιτα. Αλέθουν και ρόβι για τα ζώα.

Άλλοι πάλι έχουν και τουμπέκια (χαβάνια, γουδιά, πέτρινα με σιδερένιο γουδί) που στουμπίζουν καφέ και αλάτι.

Μαντάνια (υδροκόπανοι):

Ντριστελέες (νεροτριβές), χτισμένες πλάι απ' τα μαντάνια. Όλοι οι μύλοι σχεδόν είχαν μαντάνια και ντριστελέες που λειτουργούσαν με νερό.

Πριόνια (νεροπριόνια), υπήρχαν πολλά, αλλά ένα μόνον λειτούργησε ως τα 1920, όπου δούλευαν Ζουζουλιάτες, γιατί ήταν ειδικοί, με αρχηγό το Βάνη Τασιτσιώμη. Υπάρχει και ομώνυμη τοποθεσία: «Πριόνι».

Οι μύλοι, τα μαντάνια, οι ντριστελέες και τα πριόνια χτίζονταν στις ακροποταμίες και κινούνταν περισσότερο με το νερό του Σμόλικα ως τα 1850, που ο μπέης Κερασόβου τ' αφαίρεσε και το έδωσε στους Κερασοβίτες. Σήμερα είναι όλα βουβά κι ερειπωμένα. Τότε η γεωργία και η κτηνοτροφία βρίσκονταν σε μεγάλη ακμή.

Ευεργέτες - Δωρητές:

«Αι μεν ηδοναί Θνητοί, αι δε δωρεαί αθάνατοι». Περίανδρος

1. Ευθύμιος Κ. Τόντης (1883-1970).

Πρωτότοκος γιος του Κων/τίνου Τόντη ή Μαζιώτη και της Ζωής, το γένος Ευαγγέλου ή Φούρκα, γεννήθηκε στη Φούρκα το 1883. Μετά την αποφοίτησή του από το Δημοτικό Σχολείο και μέχρι το 1905 που αναχώρησε για την Αμερική, εργάζεται ως μαθητευόμενος ξυλουργός στο χωριό του και την Παραμυθιά, κοντά σε συγγενείς της μητέρας του. Άλλα τρία χρόνια ως βοηθός στο κατάστημα του Κ. Φλιώνη στο Τσοτύλι.

Το 1909 επιστρέφει στην Ελλάδα. Τη χρονιά αυτή μεσολαβούν τα γεγονότα με τον φόνο του Λιόλιου Χίμα. Επειδή οι Τούρκοι επιρρίπτουν και σ' αυτόν ευθύνη, αναγκάζεται εσπευσμένα να νυμφευθεί την Φουρκιώτισσα Μαρία Κοντονίκου και ν' αναχωρήσει και πάλι μαζί με πολλούς άλλους συγχωριανούς του για την Αμερική. Έκτοτε και μέχρι το 1970, που πέθανε, παρέμεινε στο Μάντσεστερ των Η.Π.Α.

Εκεί εξασκεί το επάγγελμα του εργολάβου και κτίζει κατοικίες. Αποκτά μια αξιόλογη περιουσία μαζί με τον αδελφό του Νικόλαο. Στη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929 οι τράπεζες της Αμερικής δεσμεύουν τα ακίνητα, λόγω αδυναμίας ν' ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους. Όμως ο ίδιος καταφέρνει αργότερα ν' ανακτήσει μέρος αυτής και να συνεχίσει μόνος του να προοδεύει.

Το 1935 χάνει τη σύζυγό του. Χωρίς παιδιά, ξαναπαντρεύεται με Αμερικανίδα. Την αποκτηθείσα περιουσία του, διαθέτει με κληροδότημα στη γενέτειρά του Φούρκα, την οποία δεν παύει να σκέπτεται και να υπεραγαπάει. Έτσι συντάσσει διαθήκη και συνάπτει συμβόλαιο με την Εταιρία-Τράπεζα

82. Ευθύμιος Κ. Τόντης

83. Δημήτριος Α. Μπουζιάνης.

της Αμερικής AMOSKING TRAST COMPANY με τους κάτωθι όρους:

Το κεφάλαιο του κληροδοτήματος ανερχόμενο σε 60.000 δολάρια παραμένει εσαεί στην Τράπεζα Αμερικής. Αυτή υποχρεώνεται να στέλνει μια φορά το χρόνο τους τόκους στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, όπου θα παραμένουν κατατεθειμένα έντοκα σε ειδικό λογαριασμό.

Ο εκάστοτε εκτελεστής της διαθήκης θα τα στέλνει δυο φορές το χρόνο, στους κατοίκους της Φούρκας, ηλικίας άνω των 60 ετών. Σε αναπήρους, χήρες και ορφανά, καθώς επίσης και σε κορίτσια που συνάπτουν γάμο.

Το Κοινοτικό Συμβούλιο Φούρκας, αναγνωρίζοντας τη μεγάλη του προσφορά με απόφασή του, τον ανακήρυξε μεγάλο δωρητή. Επίσης, σε ένδειξη τιμής και ευγνωμοσύνης τελεί κάθε χρόνο επιμνημόσυνη δέηση και ανήρτησε τη φωτογραφία του στο Κοινοτικό κατάστημα. Το 1976 ο Σύλλογος Φουρκιωτών Θεσ/νίκης, τιμώντας τη μνήμη του για την παραπάνω μεγάλη προσφορά του, ονοματοδότησε δρόμο της γενέτειράς του, κοντά στο πατρικό του σπίτι.

Πεθαίνει ευχαριστημένος διότι βοήθησε τη γενέτειρά του, αλλά με το πικρό παραπονο διότι δεν μπόρεσε να την επισκεφθεί.

2. Δημήτριος Αδάμου Μπουζιάνης (1881-1977).

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1881 από πατέρα Φουρκιώτη. Εδώ τελείωσε το Δημοτικό και το 1910 κατέβηκαν οικογενειακώς (οι γονείς του και τ' αδέρφια του Ουρανία και Αλέκος) στο Τσοτύλι Κοζάνης, όπου εγκαταστάθηκαν κι απόχτησαν μεγάλες οικοπεδικές εκτάσεις.

Ο πατέρας του ταξίδεψε στη Ρουμανία, όπου ήταν γαιοκτήμονας. Το 1912 κατέβηκαν στη Θεσ/νίκη, όπου ο Δημήτρης αποφοίτησε απ' την Εμπορική Σχολή του Στεφάνου Νούκα. Ήταν πολυμαθέστατος και γνώστης της γαλλικής γλώσσας. Εξασκούσε το επάγγελμα του εμπόρου και κτηματία. Στη Θεσ/νίκη υπήρξε μέχρι το θάνατό του, αντιπρόεδρος της «Μέριμνας του Παιδιού».

Και στη ζωή του έκανε πολλές δωρεές και ευεργεσίες, όχι μόνο στη Φούρκα, και στο Τσοτύλι, αλλά και στη Θεσ/νίκη:

1. Το 1969 δώρισε στο Σύλλογο Φουρκιωτών Θεσ/νίκης, 2 χιλ. δραχμές για τους σκοπούς του.
2. Το 1970: α) Για την κατασκευή μόνιμης σχολικής σκηής 5 χιλ. δρχ. Αριστερά της διαβάζουμε την επιγραφή: Δαπάνη Δημητρίου Αδάμ Μπουζιάνη εις μνήμην Ουρανίας Αδάμ Μπουζιάνη 1970. β) Για είδη ρουχισμού και υπόδησης των νηπίων και μαθητών, 10 χιλ. δρχ. γ) Για το πέτρινο περιτοίχισμα (εξέδρα) του πλάτανου στην πάνω πλατεία 12 χιλ. δρχ., όπου υπάρχει η μαρμάρινη εντοιχισμένη επιγραφή: Δαπάνη αδελφών Δημητρίου και Ουρανίας Αδάμ Μπουζιάνη 1970.
3. Το 1977 με την ιδιόγραφη τριαντασέλιδη διαθήκη του ίδρυσε το «Κληροδότημα Αδελφών Δημητρίου και Ουρανίας Μπουζιάνη» και άφησε ακίνητα πάνω από 10.000.000 δραχμών, σύμφωνα με εκτίμηση του 1977 και οικογενειακά κειμήλια μεγάλης αξίας, καταθέσεις, ομολογίες και χειρόγραφα. Απ' αυτά άφησε:
  - α) Στην κοινότητά μας, ένα μαγαζί με το υπόγειό του στη Θεσ/νίκη με την εντολή, τα ενοίκια να διατεθούν για τη σπουδή αγοριών και κοριτσιών του χωριού, την προικοδότηση των τελευταίων, αλλά να είναι γραμμένοι στα μητρώα του χωριού, αριστούχοι και με ήθος (διαγωγή κοσμιωτάτη)• οι δε γονείς τους μόνιμοι κάτοικοι του χωριού (χειμώνα και καλοκαίρι) και ν' ασκούν τα πολιτικά τους δικαιώματα στη γενέτειρά τους. β) Για τις ανάγκες του ναού του Αγίου Αθανασίου 5 χιλ. δρχ. γ) Στο Σύλλογο Φουρκιωτών Θεσ/νίκης ένα διαμέρισμα στη Θεσ/νίκη, κοινό και αδιαίρετο με τον Σύνδεσμο Σαμαριναίων Θεσ/νίκης, για εντευκτήριο και βιβλιοθήκη των μελών τους. Δεδομένου ότι ο μεν πατέρας του κατάγονταν από τη Φούρκα, η δε μάνα του από τη Σαμαρίνα το γένος Γεωργίου Παπακατσίκη.
  - δ) Στη «Μέριμνα του Παιδιού» στη Θεσ/νίκη, δυο διαμερίσματα,
  - ε) Στο Επισκοπείο Τσοτυλίου μισό μαγαζί και ένα διαμέρισμα στη Θεσ/νίκη και 3/4 οικοπέδου 2.000 τ.μ. στο Τσοτύλι.
  - στ) Επίσης χρηματικά ποσά σ' εκκλησίες: Φούρκας, Τσοτυλίου και Θεσ/νίκης και σε φιλανθρωπικά ιδρύματα και σε συγγενικά και φιλικά του πρόσωπα κειμήλια και λεφτά.

Για την πλούσια και καρποφόρα αυτή δράση του, ο Ροταριανός Όμιλος Θεσ/νίκης τον Απρίλιο του 1978, σ' επίσημη τελετή, που έγινε στην αίθουσα της Εταιρίας των Μακεδονικών Σπουδών, μεταθανάτια, του απένευσε Βραβείο Ευποίας με Χρυσό Μετάλλιο.

Το 1970 ανακηρύχτηκε δωρητής του Συλλόγου Φουρκιωτών (αριθ. πραξ. γενικής συνέλευσης 1/4.1.70) για τις 2 χιλ. δρχ. που δώρισε σ' αυτόν.

3. Νικόλαος Γεωργίου Μαρανής (1898-1980).

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1898 από γονείς Φουρκιώτες. Εδώ τελείωσε το Δημοτικό και έπειτα το Γυμνάσιο Τσοτυλίου και το 1918 μετανάστευσε στο Μάντσεστερ Ν.Η. των Η.Π.Α. και μετά στο Μπόστον των Η.Π.Α. όπου

84. Νικόλαος Γ. Μαρανίδης

85. Θεόδωρος Κ. Τόντης.

φοίτησε στο εκεί Πανεπιστήμιο 3 χρόνια, πήρε το πτυχίο Οικονομικών Επιστημών και εξασκούσε το επάγγελμα του λογιστή. Γνώριζε Γαλλικά και Αγγλικά. Επισκέφτηκε 2 φορές το χωριό μας. Το 1969 διέθεσε στο Σύλλογο Φουρκιωτών Θεσ/νίκης 100 δολ. (3 χιλ. δρχ.) για τους σκοπούς του.

Το 1974 διέθεσε 7 χιλ. δολ. (210 χιλ. δρχ.) για τη διαμόρφωση (πλακόστρωση και κατασκευή κερκίδων) της πάνω πλατείας και το 1978 για την αποπεράτωσή της 290 χιλ. δρχ. (σύνολο 500 χιλ.).

Δεξιά της εισόδου της κεντρικής εκκλησίας διαβάζουμε: Η πλατεία αυτή διεμορφώθη δαπάνη Νικολάου Γ. Μαρανί Αυγ. 1974.

Η δε κοινότητά μας για την ευγενή και γενναία προσφορά του, με την υπ' αριθμ. 19/1975 απόφαση του κοινοτικού συμβουλίου της, τον ανακήρυξε μεγάλο δωρητή και ονοματοδότησε την πάνω πλατεία, όπου υπάρχει επιγραφή.

Το 1976 ο Σύλλογος Φουρκιωτών Θεσ/νίκης, τιμώντας τη μνήμη του για τις παραπάνω προσφορές του, ονοματοδότησε δρόμο της γενέτειράς του, κοντά στο πατρικό του σπίτι.

Το 1970 ανακηρύχθηκε δωρητής του Συλλόγου Φουρκιωτών (αριθ. πραξ. γενικής συνέλευσης 1/4.1.70) για τα 100 δολ. που δώρισε σ' αυτόν.

4. Θεόδωρος Κωνσταντίνου Τόντης (1885-1981)

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1885 από γονείς Φουρκιώτες. Εδώ τελείωσε το Δημοτικό και ταξίδεψε το 1916 στο Μπόστον των Η.Π.Α. όπου εξασκούσε το επάγγελμα του εργολάβου ξυλουργού. Το 1957, 1962, 1968 και 1971 εξουσιοδοτημένος απ' την Αδελφότητα Φουρκιωτών Αμερικής, για όλες τις σχολικές εργασίες (εκτός της ανέγερσης και των ξυλουργικών εργασιών, του διδακτηρίου), ως διαχειριστής και επιβλέπων, διέθεσε, εκτός των 2 χιλ. δολ. για τα έξοδα μετάβασης και επιστροφής του, και εθελοντική πολυήμερη εντατική προσωπική δουλειά, παράλα τα γεράματά του.

Το 1968 κατέθεσε στο Υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας στην Κόνιτσα 1.000 δολ. (30 χιλ. δρχ.) με την εντολή, απ' τους τόκους των, οι εκάστοτε Μητροπολίτες και η Μοναστηριακή Επιτροπή να επισκευάζουν, όταν παραστεί ανάγκη, το ναό του Μοναστηριού.

Το 1981 απέστειλε στον Παπασπύρο Γιαντσούλη, ιερέα Κερασόβου, 1.000 δολ. (43 χιλ. δρχ.) για τις ανάγκες των εκκλησιών εκτός του Μοναστηριού.

5. Όλγα χήρα Ανδρέου Τόνα (1900-1986)

Γεννήθηκε στη Φούρκα το 1900 από γονείς Φουρκιώτες, και ανήκει στο γένος Νικολάου Κ. Μόκα.

Κοινοφελή έργα:

1. Στο Μοναστήρι μας: α) Το 1935 διέθεσε 1.000 δραχμές, για την άριστη εσωτερική ελαιοχρωματική διακόσμηση (ανεξίτηλες τοιχογραφίες) με εικόνες, που βλέπουμε στους τρούλλους: Τον ουρανό με τα σύννεφα και τον ήλιο, τον οφθαλμό του Κυρίου, τον Τίμιο Σταυρό, τη Γέννηση και Υπαπαντή του Χριστού και τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου και στην υπόλοιπη επιφάνεια σταυρούς.
- β) Το 1938 για τον υπόλοιπο ελαιοχρωματισμό (μπασαμέντα γύρω-γύρω στο κάτω μέρος των τοίχων) 500 δρχ. Ζωγράφος ο Χαρίλαος Ν. Μόκας και βοηθοί του τ' αδέρφια του Κώστας και Ευριπίδης, που εργάστηκαν δωρεάν 10 μέρες. Στο βόρειο τρούλλο υπάρχει η επιγραφή με τ' όνομα του ίδιου ζωγράφου και η χρονολογία.
2. Στον Αιθανάση, το 1970 για την επισκευή του οστεοφυλακίου διέθεσε 5 χιλ. δρχ.

86. Όλγα χήρα Α. Τόνα

3. Στον Αϊνικόλα: α) Το 1971 για δίφυλλη μεταλλική πόρτα στην κυρία είσοδο, 5 χιλ. δρχ.
β) Το 1972 για κρυστάλλινο πολυέλαιο, 15 χιλ. δρχ.
4. Στον Αϊγιώργη, το 1977, για την κατασκευή εκκλησίας και για τον εξοπλισμό της, διέθεσε 370 χιλ. δρχ. (Αναλυτικά βλ. στο κεφ. Εκκλησίες: Άγιος Γεώργιος).

«Το ευεργετείν είναι ίδιον των Βλάχων.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Ξενιτιά

Καταγραφή των οικογενειών των απανταχού Φουρκιωτών:

Α' Εσωτερικού:

Οικογένειες που διαμένουν μόνιμα στο χωριό.

Νομός Ιωαννίνων

Των αιμνήστων: Κων/νου Ι. Κίτση ράφτη συνταξιούχου Ο.Γ.Α., Νικολάου Γ. Κίτση χτίστη συντ/χου Ο.Γ.Α, Ιωάννου Γ. Καραγιάννη χτίστη συν/χου Ο.Γ.Α., Αλεξίου Ι. Μπελίτσιου, ράφτη.

Με ζώντες κηδεμόνες τους: Παπαφώτη Τσάμη παπαδάσκαλου, Βασιλείου Α. Πάπαρη μαραγκού, Γεωργίου Θ. Σιώμου προβατοτρόφου, Νικολάου Θ. Ράδου ράφτη, αγελαδοτρόφου, Θεοδώρου Κ. Κίτση αγελαδοτρόφου, Κων/νου Ν. Ξεριά γραμματέα κοινότητας, Ιωάννου Δ. Γκριμότση συν/χου αγροφύλακα, Γεωργίου Ι. Καραγιάννη (Στιζιάχα) αγελαδοτρόφου, Κων/νου Σ. Μαρανή συν/χου δασοφύλακα, Δημητρίου Ν. Βελέκη χτίστη, συν/χου ΟΓΑ, Ζώη Γ. Φλώρου συν/χου ΟΓΑ, Νικολάου Π. Φράγκου συν/χου ΤΕΒΕ, Χρήστου Ν. Φράγκου καφεπαντοπώλη και αγελαδοτρόφου, Γεωργίου Ι. Καραγνάννη (Σιέλη) γεωργού συν/χου ΟΓΑ, Νικολάου Α. Γιώτα χτίστη, Θεοδώρου Γ. Φέλη γεωργού, συν/χου ΟΓΑ, Κων/νου Ι. Μακρή συν/χου ΟΓΑ, Θωμά Α. Γιώτα χτίστη. Σύνολο οικογενειών 21 και ατόμων 50.

Στο Κεράσοβο (Αγία Παρασκευή): Του μακαρίτη Γεωργίου Δ. Πάπαρη - Κιτσάκη (ψυχοπαίδι) χτίστη. Υπάρχει και επίθετό μας Γκούτσης.

Του ζώντος Αποστόλου Χαβά αγελαδοτρόφου, σώγαμπρου στη Φούρκα.

Στη Σταρίτσιανη (Πουρνιά): Των μακαριτών: Αδελφών Θανάση, Τούσια (Δημητρίου) και Βασίλη Δημαρέλη, σώγαμπρων κτηνοτρόφων.

Στη Μόλιστα: Του μακαρίτη Γεωργίου Κ. Ζιώγα, ράφτη, σώγαμπρου.

Στη Στράτσιανη (Πύργος): Του μακαρίτη Ιωάννου Σ. Κατσιάνη, ράφτη, σώγαμπρου.

Στην Καστιανιανη (Καστανέα): Του μακαρίτη Αθανασίου Κ. Καρανάσιου ράφτη, σώγαμπρου.

Στην Κόνιτσα: Του μακαρίτη Γεωργίου Κ. Τζιμοράγκα αναπήρου πολέμου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Κων/νου Γ. Μόκα συν/χου ΟΓΑ, Ιωάννου Α. Χαβά τραπέζικου υπαλλήλου.

Στο Τσεπέλοβο: Του μακαρίτη Δήμου Φουρκιώτη, ράφτη.

Στ' Αμέρου (Μηλιά): Του μακαρίτη Θωμά Χάμζα ή Νιτσιοτόλη, ράφτη σώγαμπρου.

Στα Γιάννενα: Των μακαριτών: Αχιλλέα Γ. Γάκη τσέλιγκα και τυρεμπόρου, ο πρώτος Φουρκιώτης που εγκαταστάθηκε εκεί το 1926, Αλεξίου Ντόκου ζωέμπορου, Νικολάου Δ. Εξάρχου υποδηματοποιού, συν/χου ΤΕΒΕ, Δημητρίου Γ. Τόνα συν/χου Ελληνοαμερικανού, Γεωργίου Ζ. Παπακώστα συν/χου δασκάλου, Κων/νου Ι. Ντόκου εργολάβου οικοδομών, Δημητρίου Αδ. Σταγκίκα ζωέμπορου, Ανδρέα Ι. Πάπαρη, αγελαδοτρόφου, συν/χου ΟΓΑ, Κων/νου Γ. Παπαγεωργίου ράφτη, Νικολάου Α. Νασίκα καταστηματάρχη, Γεωργίου Θ. Παπαγεωργίου ξυλογλύπτη, Ανδρέα Γ. Παπαγιάννη συν/χου ΟΓΑ.

Με ζώντες κηδεμόνες: Του Ανδρέα Ι. Σιδέρη, συν/χου επιθεωρητή σωματικής αγωγής, Δημητρίου Ν. Εξάρχου περιπτερούχου, Γεωργίου Ν. Εξάρχου μαραγκού, Ιωάννου Ν. Εξάρχου, υποδηματοποιού, Σεραφείμ Ι. Φράγκου δικηγόρου, Κων/νου Ν. Τόλη δικηγόρου, Χαριλάου Ν. Μόκα ζωγράφου, Ανδρέα Κ. Τέντα συν/χου ΙΚΑ, Δημητρίου Κ. Αναστασίου συν/χου ταμιακού, Κων/νου Δ. Αναστασίου καθηγητή, Στεργίου Κ. Σταγκίκα συν/χου ΤΕΒΕ, Αχιλλέα Δ. Σταγκίκα ζωέμπορου, Στεργίου Δ. Γκριμότση συν/χου ΙΚΑ, Κων/νου Γ. Καραγιάννη, συν/χου ΙΚΑ, Βασιλείου Αλ. Ντόκου επιχειρηματία, Θεοδώρου Αλ. Ντόκου ζωέμπορου, Γεωργίου Θ. Ζιώγα συν/χου δασοφύλακα, Γεωργίου Α. Νασίκα καταστηματάρχη, Ιωάννου Γ. Πατέρα συν/χου ΙΚΑ, Βασιλείου Ι. Σταγκίκα συν/χου ΙΚΑ, Ευγενίας Θ. Παπαγεωργίου νοικοκυράς, Αλεξίου Β. Ντόκου αρχιτέκτονα μηχανικού.

Νομός Πρέβεζας

Στην Πρέβεζα: Με ζώντες κηδεμόνες: Του Αχιλλέα Δ. Μόκα συν/χου ΤΕΒΕ, Στεργίου Ν. Παπανίκου συν/χου ΙΚΑ.

Στο Μορφάτι (Μόρφη): Των μακαριτών: Ζήκου Βαλή ή Κάκου τσέλιγκα, Ιωάννου Ζ. Βαλή κτηνοτρόφου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Μιχαήλ Ζ. Βαλή, Φωτίου Ζ. Βαλή, Χαρίση Ζ. Βαλή, Ζήση Χ. Βαλή, κτηνοτρόφων.

Ν. Θεσπρωτίας

Στην Ηγουμενίτσα: Με ζώντες κηδεμόνες: Του Γεωργίου Ι. Ζιώγα ράφτη, συν/χου ΟΓΑ, Δημητρίου Γ. Ζιώγα εμπόρου, Γεωργίου Ι. Φορφόλια συν/χου ΟΓΑ, Ηρακλή Ι. Βαλή μπουλντοζιέρη. Το 1982 μια γριούλα, απ' το γένος Χατζήδων, που διαμένει στην Ηγουμενίτσα επισκέφτηκε το χωριό μας.

Στο Παλιόκαστρο: Ηλία Κ. Κίτση, δασκάλου.

Στ' Ασπροκλήσι: Του μακαρίτη Δημητρίου Γ. Γάκη τσέλιγκα, Γεωργίου Δ. Γάκη και Νικολάου Δ. Γάκη, κτηνοτρόφων.

Στην Παραμυθιά: Των μακαριτών: Γεωργίου Ευαγγέλου ή Φούρκα (ο Γιώργης απ' τη Φούρκα τον λέγανε, απ' αυτό και το επίθετο Φούρκας) κτηματία και των οικογενειών των παιδιών του: Αποστόλου, Περικλή και Μιχάλη, κτηματιών.

Με ζώντες κηδεμόνες: Αριστοτέλη Απ. Φούρκα ξενοδόχου, Ελευθερίου Απ. Φούρκα κτηματία. Πολλές φορές επισκέφτηκαν το χωριό μας.

Στο Νιοχώρι: Του μακαρίτη Θωμά Ι. Σιώμου κτηνοτρόφου.

Με ζώντα κηδεμόνα: Αθανασίου Θ. Σιώμου κτηνοτρόφου.

Νομός Κεφαλονιάς

Στην Ιθάκη: Χρήστου Δ. Ζιώγα, συν/χου ΟΓΑ.

Στους Μεταξάδες: Θεοδώρου Γ. Τσιάστα δασκάλου.

Νομός Αιτωλοακαρνανίας

Στ' Αγρίνιο: Οι οικογένειες των απογόνων των μακαριτών ραφτάδων: Νικολάου Στ. Παπανίκου, Ανδρέα Γ. Ρούση, Δημητρίου Ζήση και Ιωάννου Ρούση.

Στα Καλύβια: Οι οικογένειες των απογόνων αδελφών: Ευθυμίου, Νικολάου και Γεωργίου Κιάκα ή Μουτσιούλη, όπου πήραν το επίθετο Χρυσοχόου, λόγω του επαγγέλματός τους.

Στο Μαχαλά (Φυτειών): Απόγονοι του Νούλη (Ιωάννου) Γιώτα χτίστη, που μετονομάστηκαν Μπιλαίοι, είναι οι: Γεώργιος, Σταύρος και Δημήτριος Μπίλης γεωργοκτηνοτρόφοι, κτηματίες και καπνοπαραγωγοί. Επισκέπτονται συχνά τον 15Αύγουστο τους συγγενείς τους στο χωριό μας.

Στη Λεπενού: Οικογένειες των απογόνων των παιδιών του Τούσιου Κουτιμάνη, ραφτάδων.

Στο Μεσολόγγι: Του Ευαγγέλου Αδ. Εξάρχου, καθηγητή, του Δημητρίου Αχ. Μόκα, αξιωματικού λιμενοφυλακής.

Νομός Αττικής

Στην Αθήνα: Των μακαριτών: Κων/νου Φουρκιώτη καθηγητή Πανεπιστημίου, Θεοδώρου Κ. Τέντα γιατρού παθολόγου, Γεωργίου Ι. Πάπαρη, γεωργοκτηνοτρόφου, Νικολάου Αλ. Οικονόμου συν/χου αξιωματικού, Αθανασίου Ν. Φλιώνη κτηματία, Γεωργίου Αχ. Γάκη γιατρού ρευματολόγου, Ιωάννη Αχ. Γάκη τυρεμπόρου, Θεοφίλου Ν. Παπανίκου αναπήρου, Γεωργίου Ι. Σουφλήρη μαραγκού, Νικολάου Κ. Ότα ιεροράφτη, Κων/νου Ν. Ότα μαραγκού, Γεωργίου Ν. Γιώτα χτίστη, συν/χου ΟΓΑ, Γεωργίου Δ. Μπομότη ράφτη, Χρυσοστόμου Γ. Πιπιλιάγκα νομικού, πρώην βουλευτή Ν. Κοζάνης και νομάρχη, Ιωάννου Φούρκα εμπόρου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Θωμά Γ. Φιλιά συν/χου ΤΕΒΕ, Ανδρέα Κ. Σταγκίκα συν/χου Ελληνοαμερικανού, Ιωάννου Β. Μαντήλα μεγαλοεπιχειρηματία, Κων/νου Ν. Μόκα συν/χου δασκάλου, Νικολάου Κ. Μόκα και Πάρη Κ. Μόκα ηλεκτρολόγων, Ευριπίδη Ν. Μόκα συν/χου δημοσίου υπαλλήλου, Δημητρίου Αλ. Μαρανή συν/χου ΤΕΒΕ, Νικολάου Γ. Μπομότη δικηγόρου, Κων/νου Ι. Τέντα δικηγόρου, Θεοδώρου Ζήκα συν/χου δικηγόρου, Κων/νου Θ. Τέντα γιατρού παθολόγου, Αχιλλέα Α. Παπαιωάννου οδοντογιατρού, Αχιλλέα Ι. Γάκη καθηγητή, Ευθυμίου Δ. Κρεμιώτη συν/χου γεωπόνου, Κων/νου Ε. Ταμπούρη αστυφύλακα, Νικολάου Ε. Ταμπούρη συνταγματάρχη χωροφυλακής, Γεωργίου Ε. Ταμπούρη δασκάλου, Αδαμαντίου Ε. Ταμπούρη λογιστή, Γεωργίου Δ. Βελέκη ιδιωτικού υπαλλήλου, Δημητρίου Χ. Ζιώγα και Βασιλείου Χ. Ζιώγα εστιατόρων, Σπυρίδωνα Χ. Ζιώγα καταστηματάρχη, Χαριλάου Γ. Μπιάλα συνταξιούχου γεωλόγου, Ιωάννου Α. Σιδέρη μηχανολόγου καθηγητή, Χαριλάου Αλ. Φλιώνη συν/χου Ελληνοαμερικανού, Νικολάου Γ. Γιώτα ιδιωτικού υπαλ-

λήλου, Δημητρίου Νικ. Πιπλιαγοπούλου στρατηγού ε.α., Αλκέτα Νικ. Πιπλιαγοπούλου συνταγματάρχη ε.τ.α., ασφαλιστή και επιχειρηματία, Νικολάου Ι. Τέντα ενωμοτάρχη, Χρήστου Ι. Τέντα ιδιωτικού υπαλλήλου, Ιωάννου Θ. Τέντα λογιστή, Αγλαΐα Αχ. Καραγιάννη, προϊσταμένης κλινικής.

Στα Μέγαρα: Απόγονοι του Γεωργίου Φουρκιώτη ή Σαμαρά, ράφτη, που εγκαταστάθηκε εκεί το 1870 περίπου: Τα παιδιά του Σωκράτης, Τάσιος και Στέργιος. Εκεί δούλευαν και τ' αδέρφια Ζήσης και Ανδρέας Παπακώστας, ο Κουλουσιάκος Παπανίκος, Κουτούλης Παπαγιάννης, Γιώργος Γκουγκέσης και Γιώργος Φλώρος. Έραβαν και κεντούσαν τις θαυμάσιες μεγαρίτικες στολές.

Νομός Βοιωτίας

Στη Θήβα: Απόγονοι του ράφτη Κώστα Φουρκιώτη ή Σαμαρά: Τα παιδιά του Μήτσιος και Σπύρος και οι απόγονοι των Παπανικαίων ραφτάδων, που πολλές φορές επισκέφτηκαν το χωριό μας.

Στο Μαυρομάτι: Ιωάννου Στ. Μαρανή, κτηματία.

Στα Άσπρα Σπίτια: Αθανασίου Γ. Δημάκη, ιδιωτικού υπαλλήλου.

Νομός Εύβοιας

Στη Χαλκίδα: Του μακαρίτη Ιωάννου Κ. Τσιοτίκα (Κοντονίκα) ράφτη. Πήγε το 1920.

Με ζώντες κηδεμόνες: Κων/νου Ι. Κοντονίκα εμπόρου αυτοκινήτων. Το 1981 επισκέφτηκε το χωριό μας. Του Κων/νου Γ. Σουφλέρη δασκάλου.

Νομός Φωκίδας

Στην Κωστάρτσα: Οικογένειες απογόνων απ' το επιμεθόριο χωριό Κωστάρτσα του Λεσκοβικίου της Βορείου Ηπείρου και απ' το Κωσταρτσκό (τοποθεσία του χωριού μας κάτω απ' το Μοναστήρι μας).

Στην Αμφισσα: Του Νικολάου Θ. Παπανίκου καθηγητή.

Νομός Λάρισας

Στη Λάρισσα: Των μακαριτών: Κων/νου Αρ. Σταγκίκα συν/χου ΤΕΒΕ, Θεόδωρου Γκαμπέτα ή Μπλιχάνη συν/χου ΤΕΒΕ, Ιωάννου Γκαμπέτα ή Μπλιχάνη συν/χου ΟΓΑ.

Με ζώντες κηδεμόνες: Αριστοτέλη Κ. Σταγκίκα, υπαλλήλου ΔΕΗ, Δημητρίου Κ. Σταγκίκα κρεοπώλη, Λεωνίδα Ζ. Ρέπα συν/χου ΙΚΑ, Χρυσοστόμου Γ. Φλώρου εργάτη, Δημητρίου Ι. Ίτσα, πράκτορα αυτοκινήτων, Αλέκου Κ. Μπούσιου κτηνοτρόφου, Γεωργίου Ε. Ντίτσια, υπαλλήλου τραπέζης.

Στη Φαλάνη: Των μακαριτών αδελφών: Γιώργου, Αία και Θανάση Κ. Σιώμου γεωργών, Κων/νου Ι. Κωτούλη ή Τσουτση κτηνοτρόφου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Αποστόλου Κ. Κωτούλη ή Τσουτση αυτοκινητιστή, των αδελφών Δημητρίου και Ιωάννου Γ. Σιώμου γεωργών και Κων/νου Α. Σιώμου μαραγκού.

Στον Τίρναβο: Του μακαρίτη Νικολάου Α. Γίτσιου εμπόρου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Γεωργίου Κ. Κίτση ιδιωτικού υπαλλήλου,

Κων/νου Αλ. Μπούσιου συν/χου ΟΓΑ, Αποστόλου Κ. Μπούσιου κτηνοτρόφου, Δημητρίου Κ. Μπούσιου κτηνοτρόφου, Κων/νου Β. Γιάννου κτηνοτρόφου, Βασιλείου Κ. Γιάννου κτηνοτρόφου, Βασιλείου Α. Τσούτση κτηνοτρόφου, Αποστόλου Ηλ. Δημάκη ιδιωτικού υπαλλήλου.

Στην Ελασσόνα: Των μακαριτών: Κων/νου Δ. Τσούτσα, Νικολάου Χ. Γιάννου κτηνοτρόφων.

Με ζώντες κηδεμόνες: Δημητρίου Ν. Ζιώζη συν/χου Ελληνοαμερικανού, Αποστόλου Ι. Ίτσα κτηνοτρόφου, Δήμου Κ. Τσούτσα κτηνοτρόφου, Γεωργίου Κ. Τσούτσα τυροκόμου, Θεοδώρου Κ. Τσούτσα κτηνοτρόφου, Νικολάου Θ. Τσούτσα αυτοκινητιστή, Λεωνίδα Ν. Γιάννου και Σπύρου Ν. Γιάννου κτηνοτρόφων, Δημητρίου Δ. Τσούτσα κτηνοτρόφου, Κων/νου Δ. Τσούτσα ηλεκτρολόγου αυτοκινήτων, Ηλία Αθ. Δημάκη τυροκόμου.

Στο Λιβάδι και Κοκκινοπλό Ολύμπου: Υπάρχουν πολλές οικογένειες φουρκιώτικης καταγωγής με το επίθετο Φουρκιώτης.

Στο Λευτεροχώρι: Μιλτιάδη Γ. Βλιώρα κτηνοτρόφου.

Στο Δαμάσι Τυρνάβου: Των μακαριτών κτηνοτρόφων: Αθανασίου Αλ. Μπούσιου, Γεωργίου Σ. Βλιώρα, Δημοσθένη Χ. Δημάκη.

Με ζώντες κηδεμόνες: Χρήστου Α. Μπούσιου κτηνοτρόφου, Αποστόλου Γ. Βλιώρα κτηνοτρόφου, Χρήστου Δ. Δημάκη κτηνοτρόφου, Ζήση Χ. Δημάκη κτηνοτρόφου, Δημητρίου Ζ. Δημάκη κτηνοτρόφου, Κων/νου Χ. Δημάκη, Αθανασίου Κ. Δημάκη, Γεωργίου Χ. Δημάκη κτηνοτρόφων, Βασιλείου Γ. Δημάκη κτηνοτρόφου, Αποστόλου Λ. Δημάκη κτηνοτρόφου, Αλέκου Ν. Βλιώρα κτηνοτρόφου, Νικολάου Αλ. Βλιώρα κτηνοτρόφου, Διονυσίου Αλ. Βλιώρα εμπόρου, Δημητρίου Λ. Βλιώρα, Νικολάου Δ. Βλιώρα, Αθανασίου Λ. Βλιώρα, Παναγιώτη Α. Βλιώρα, Αλέκου Α. Μπούσιου, Ιωάννου Α. Ρέπα, Αθανασίου Β. Γιάννου, Γεωργίου Α. Γιάννου, Στεργίου Χ. Ίτσα, Αποστόλου Γ. (Τζιώτζια) Βλιώρα. Όλοι οι παραπάνω είναι κτηνοτρόφοι και Δημητρίου και Θωμά Δημάκη αρτοποιών.

Στο Μουσαλάρ (Ροδιά): Των μακαριτών: Χρήστου Αλ. Πούτση ή Μπούσιου κτηνοτρόφου, Δημητρίου Γ. Κίτση συν/χου ΙΚΑ, Μιλτιάδη Θ. Μπέτσια κτηνοτρόφου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Χρήστου Δ. Κίτση ιδιωτικού υπαλλήλου, Γεωργίου Μ. Μπέτσια, Αχιλλέα Κ. Βλιώρα, Νικολάου Αχ. Βλιώρα, Νικολάου Χ. Μπούσιου, Αθανασίου Β. Δημαρέλη, Αθανασίου Θ. Μπέτσια, Δήμου Γρ. Γιάννου, Σωτηρίου Γρ. Γιάννου. Όλοι οι παραπάνω είναι κτηνοτρόφοι και Αθανασίου Δ. Ίτσα ανάπληρου.

Στο Καρατζιόλι (Αργυροπούλι): Του μακαρίτη Δημητρίου Β. Δημαρέλη κτηνοτρόφου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Γεωργίου Δ. Δημαρέλη εμπόρου, Αλεξίου Γ. Δημαρέλη συν/χου Ο.Γ.Α.

Νομός Καρδίτσας

Στην Καρδίτσα: Των μακαριτών: Αδάμου Δημητ. Εξάρχου γιατρού, Βασιλείου Δήμου Εξάρχου αυτοκινητιστή.

Με ζώντες γονείς: Δήμου Δήμου Εξάρχου συν/χου αυτοκινητιστή,

Γεωργίου Δήμου Εξάρχου αυτοκινητιστή, Κων/νου Δημητ. Εξάρχου υπαλλήλου οργανισμού βάμβακος. Ο πρώτος πολλές φορές επισκέφτηκε τούς συγγενείς του στο χωριό μας.

Στον Παλαμά: Των μακαριτών: Ακριβού Εξάρχου μεγαλοκτηματία (γαιοκτημόνα) και κτηνοτρόφου, Νικολάου Ακρ. Εξάρχου κτηματία, Δημητρίου Ακρ. Εξάρχου συν/χου Δημάρχου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Αθανασίου Ακρ. Εξάρχου γεωργού, Αποστόλου Νικολ. Εξάρχου καφεπώλη, Αθανασίου Απ. Εξάρχου εμπόρου, Κων/νου Αθ. Εξάρχου γεωργού, Δημητρίου Κ. Εξάρχου κτηματία, Νικολάου Δημητ. Εξάρχου γιατρού, Δήμου Δήμου Εξάρχου κτηματία, Κων/νου Δήμου Εξάρχου εμπόρου, Δημητρίου Δήμου Εξάρχου αυτοκινητιστή.

Νομός Τρικάλων

Στα Τρίκαλα: Με ζώντες κηδεμόνες: Ευθυμίου Θωμά Χάμιζα (Νιτσιοτόλη) και των παιδιών του Γεωργίου και Στεργίου, εργοστασιάρχες ξυλουργίας και Κων/νου Ι. Τέντα συν/χου ΙΚΑ., Νικολάου Γ. Βλιώρα, δημοτικού υπαλλήλου.

Στην Καλαμπάκα: Του ζώντος: Ιωάννου Ηλ. Μακρή γιατρού.

Νομός Μαγνησίας

Στο Βόλο: Του ζώντος: Στεργίου Τσίλη (Βασίλη) Πούτση ή Φώτου εμπόρου. Συχνά επισκέπτεται τους συγγενείς του στο χωριό μας..

Νομός Θεσ/νίκης

Στη Θεσ/νίκη: Των μακαριτών: Στεργίου Κ. Παπακώστα εμπορομεσίτη· ο πρώτος Φουρκιώτης που εγκαταστάθηκε εκεί το 1890, Νικολάου Κ. Σουφλέρη εμπορομεσίτη, Κων/νου Ι. Φλιώνη κτηματία, Βασιλείου Μαντήλα κτηματία, Αδάμου Μπουζιάνη κτηματία και των παιδιών του Ουρανίας, Δημητρίου και Αλέκου κτηματιών, Ανδρέα Α. Τόνα συν/χου Ελληνοαμερικανού και κτηματία, Νικολάου Ι. Σιώμου συν/χου Ελληνοαμερικανού, Θεοδώρου Κ. Γίτσιου εμπόρου, Χρήστου Ν. Μουτσιούλη συν/χου δασκάλου, Νικολάου Γ. Μακρή συν/χου δασκάλου, Νικολάου Γ. Τζημοράγκα συν/χου δασκάλου, Κων/νου Γ. Τσιούμη συν/χου δασκάλου, Ιωάννου Α. Οικονομίδη συν/χου δασκάλου, Νικολάου Α. Φλιώνη συν/χου Ελληνοαμερικανού και κτηματία, Κων/νου Α. Φλιώνη συν/χου Ελληνοαμερικανού, Ιωάννου Ν. Φλιώνη κτηματία, Γεωργίου Δ. Κούση συν/χου ΤΕΒΕ, Γεωργίου Φουρκιώτη συν/χου διερμηνένα, Κων/νου Ν. Παπαγεωργίου συν/χου ΤΕΒΕ, Δημητρίου Ν. Μουτσιούλη γεωργού, Σπύρου Ν. Τάχου συν/χου ΕΛΤΑ, Αθανασίου Σ. Τάχου ταχυδρομικού υπαλλήλου, Αθανασίου Ν. Σταγκίκα υποδηματοποιού, Αθανασίου Γ. Μαρανή συν/χου Ελληνοαμερικανού, Θωμά Λ. Φλιώνη καφεπώλη, Δημητρίου Μ. Πιπιλιαγκοπούλου ιδρυτή και διευθυντή της εφημερίδας «Επαρχιακή Φωνή της Πτολεμαΐδας», Στεργίου Χ. Παπακώστα εμπόρου, Θεοδώρου Γ. Κίτση γεωργού, Θεμιστοκλή Ν. Φλιώνη εμπόρου, Κων/νου Ι. Φούρκα εμπόρου, Νικολάου Ε. Τζημοράγκα συν/χου ΙΚΑ, Γεωργίου Δ. Σταγκίκα συν/χου ΟΓΑ, Νικολάου Κ. Δημαρέλη κτηνοτρόφου, Ανδρέα Ι. Ζιώγα συν/χου ΟΓΑ.

Με ζώντες κηδεμόνες: Χρήστου Γ. Εξάρχου συν/χου δασκάλου,

Γεωργίου Χ. Εξάρχου Σχολικού Συμβούλου πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, Ερρίκου Ν. Μόκα συν/χου ΤΕΒΕ, Νικολάου Ε. Μόκα ανθοκόμου, Νικολάου Θ. Οικονόμου δικηγόρου, Κων/νου Θ. Γίτσιου Επίκουρου καθηγητή καρδιολογίας Πανεπιστημίου, Άλκη Α. Τόνα συν/χου επιθεωρητή εφοριών, Κων/νου Ν. Τζημοράγκα συν/χου επιθεωρητή εφοριών, Αθανασίου Ζ. Παπακώστα συν/χου ΤΕΒΕ, Στεργίου Ζ. Παπακώστα συν/χου ειρηνοδίκη, Χαριλάου Σ. Παπακώστα συν/χου ΤΕΒΕ, Νικολάου Σ. Παπακώστα συν/χου ΤΕΒΕ, Ιωάννου Κ. Φλιώνη συν/χου δικηγόρου και κτηματία, Κων/ντίνου - Ρωμύλου Ν. Σουφλήρη συν/χου τραπεζικού, Κων/ντίνου Ζ. Παπακώστα συν/χου Τ.Ε.Β.Ε., Σωκράτη Ν. Φλιώνη συν/χου δικηγόρου, Νικολάου Θ. Φλιώνη εργοστασιάρχη, Νικολάου Γ. Φλιώνη μηχανικού εργοστασίου, Γεωργίου Ι. Μπελίτσιου συν/χου ΤΕΒΕ, Δημητρίου Ε. Τζημοράγκα ιδιωτικού υπαλλήλου, Ευθυμίου Δ. Τζημοράγκα ιδιωτικού υπαλλήλου, Γεωργίου Ε. Τζημοράγκα χτίστη, Θεοδώρου Ε. Τζημοράγκα βιοτέχνη, Δημοσθένη Ν. Φλώρου συν/χου γραμματέα κοινότητας, Γεωργίου Ζ. Φλώρου ιδιωτικού υπαλλήλου, των αρτοποιών: Κων/νου Ν. Ντίτσια, Αλέκου Ν. Ντίτσια, Βασιλείου Ν. Ντίτσια, Σταύρου Α. Ντίτσια, Ιωάννου Α. Ντίτσια, Ιωάννου Ε. Ντίτσια, Κων/νου Δ. Μόκα, Βασιλείου Α. Μουτσιούλη περιπτέρουχου, Αχιλλέα Ν. Καρανάσιου επιπλοποιού, Δημητρίου Π.Β. Καρανάσιου χωροφύλακα, Αναστασίου Β. Μαντήλα επιχειρηματία, Νικολάου Κ. Παπαγεωργίου καθηγητή Πανεπιστημίου, Αλέκου Κ. Τσιούμη καθηγητή Πανεπιστημίου, Θεοδώρου Ν. Τζημοράγκα λυκειαρχη, Όλγα Θ. Σδούκου συν/χου ΙΚΑ, Νικολάου Δ. Βελέκη εκτελωνιστή, Δημητρίου Α. Γίτσιου συν/χου αυτοκινητιστή, Δημητρίου Κ. Παπανικάνδρου συν/χου εργολάβου οικοδομών, Κων/νου Δ. Παπανικάνδρου υφηγητή μαιευτήρα γυναικολόγου, Νικολάου Δ. Παπανικάνδρου στρατιωτικού ιατρού ακτινολόγου ραδιολόγου, Πελοπίδα Η. Γκιουλέκα συν/χου ΟΤΕ, Μενελάου Γ. Τόντη εργολάβου δημοσίων έργων, Σωτηρίου Γ. Τόντη καθηγητή ΤΕΙ Θεσ/νίκης, Γεωργίου Κ. Ντόκου δημοτικού υπαλλήλου, Γεωργίου Α. Χρυσοχόου συν/χου ταμιακού, Στεργίου Κ. Μαρανή ιδ. υπαλλήλου, Ευθυμίου Κ. Μαρανή ιδιωτικού υπαλλήλου, Ιωάννου Κ. Μαρανή ψητοπώλη, Νικολάου Κ. Μαρανή ψητοπώλη, Ζήση Ν. Μακρή εμπόρου, Δημητρίου Ν. Στύλου υπαλλήλου ΟΣΕ, Κων/νου Δ. Τόντη επιπλοποιού, Ζώη Κ. Τέντα συν/χου ΙΚΑ, Δημητρίου Γ. Σιώμου ράφτη συν/χου ΟΓΑ, Αριστοτέλη Κ. Οικονόμου επιπλοποιού, Νικολάου Κ. Τόλη συν/χου στρατιωτικού, Νικολάου Α. Τέντα προϊσταμένου τελωνείου, Ιωάννου Κωτίτσα συν/χου διευθυντή παιδαγωγικής ακαδημίας, Βασιλείου Ν. Δημαρέλη καφεπώλη, Βασιλείου Π. Χρυσοχόου οδοντογιατρού, Θεοδώρου Π. Χρυσοχόου τελωνιακού υπαλλήλου, Αριστοτέλη Σ. Σταγκίκα ηλεκτρολόγου, Διαμαντή Κ. Μουτσιούλη ηλεκτρολόγου, Ευθυμίου Κ. Μουτσιούλη ηλεκτρολόγου, Κων/νου Κ. Μουτσιούλη δασολόγου, Δημητρίου Τσιουλέκα κρεοπώλη, Δημητρίου Τζίμκα παντοπώλη, Δημητρίου Γ. Φέλη συν/χου ΟΓΑ, Κων/νου Δ. Τολίκα συν/χου επιθεωρητή δημοτικής εκπαίδευσης, Δημητρίου Κ. Τολίκα καθηγητή Πανεπιστημίου, Παναγιώτη Κ. Τολίκα πολιτικού μηχανικού, Ιωάννου Τζιούμαρη δικηγόρου, Ιωάννου Τσιάρα συν/χου γενικού επιθεωρητή μέσης

εκπαίδευσης, Αλέκου Μ. Πιπυλιαγοπούλου συν/χου δημοσιογράφου, Παρμενιώνα Μ. Πιπυλιαγοπούλου, δικηγόρου, Θεοδώρου Μ. Πιπυλιαγοπαύλου γεωπόνου, Κων/νου Δ. Πιπυλιαγοπούλου συν/χου εφοριακού, Ορέστη Ν. Πιπυλιαγοπούλου εμπόρου, Κων/νου Ν. Πιπυλιαγοπούλου συν/χου Ελληνοαμερικανού, Κων/νου Νούσια δικηγόρου, Νικολάου Α. Σταγκίκα τσιγκογράφου, Κων/νου Γ. Καρανάσιου συν/χου δασκάλου, Ιωάννου Τ. Μπουτάρη καφεπώλη, Αθανασίου Κ. Τζίμκα τεχνίτη πλακά, Χαρισίου Τζήμκα μηχανικού ηλεκτρολόγου, Παπαγρηγορίου Δ. Σιώμου συν/χου ιερέα, Δημητρίου Γ. Παπαθωμά συν/χου δασκάλου (το 1981 επισκέφτηκαν το χωριό μας και τη συγγενική τους οικογένεια του Θωμά Ι. Σιώμου), Στυλιανού Μπουτάρη βιομηχάνου (εργοστάσιο ποτοποιίας απ' το 1879), Μιλτιάδη Δ. Φασέκη συν/χου ΙΚΑ, Δημητρίου Μ. Φασέκη μηχανικού, Δημητρίου Γ. Κούση ιδιωτικού υπαλλήλου, Νικολάου Δ. Μουτσιούλη τυπογράφου, Ιωάννου Θ. Κίτση εστιατόρα, Ιωάννου Ν. Τζημοράγκα ιδιωτικού υπαλλήλου, Νικολάου Γ. Σταγκίκα οδοντοτεχνίτη, Ιωάννου Κ. Φούρκα δικαστικού υπαλλήλου, Ιωάννου Α. Ζιώγα δασκάλου, Χρήστου Ηλ. Μαρανή δασικού.

Στο Λαγκαδά: Κων/νου Γ. Μακρή συν/χου δασοφύλακα.

Στ' Ασβεστοχώρι: Υπάρχουν πολλές οικογένειες με το φουρκιώτικο επίθετο Πάπαρης.

Στη Σουρωτή: Κων/νου Γ. Τζημοράγκα ιδιωτικού υπαλλήλου.

Στα Βασιλικά: Οι οικογένειες των αδελφών: Ιωάννου, Δημητρίου, Αποστόλου, Κων/νου Αθ. Φουρκιώτη, Στεργίου Απ. Φουρκιώτη, των αδελφών: Δημητρίου, Ευαγγέλου, Κ. Φουρκιώτη, Αθανασίου, Στεργίου Δ. Φουρκιώτη, Νικολάου Α. Φουρκιώτη, Αθανασίου Ν. Φουρκιώτη, Αποστόλου Σ. Φουρκιώτη, Γεωργίου Δ. Φουρκιώτη, Γεωργίου Σ. Φουρκιώτη, Δημητρίου Ι. Φουρκιώτη, των αδελφών: Κων/νου, Αστέριου Δ. Φουρκιώτη, Στεργίου Ι. Φουρκιώτη, Ιωάννου Κ. Φουρκιώτη (Πηγή: Τα Δημοτολόγια της Κοινότητας Βασιλικών και απ' τον Γιάννη Αθ. Φουρκιώτη 70 χρόνων το 1980, όταν επισκέφτηκα τα Βασιλικά). Οι περισσότεροι από τους παραπάνω είναι κτηνοτρόφοι, εκτός απ' τον Ευάγγελο Κ. Φουρκιώτη υποδηματοποιός και ελάχιστοι είναι συν/χοι ΟΓΑ. Όλοι αυτοί, όταν έφυγαν απ' το χωριό μας τον 17ο και 18ο αιώνα, είχαν δυο επίθετα: Τσιάρας ή Φουρκιώτης. Πήγαν πρώτα στη Νέβεςκα (Νυμφαίο) Φλώρινας κι από κει στο Μπλάτσι (Βλάστη) Κοζάνης και μετά στα Βασιλικά όπου εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Υπάρχουν και στο Σωχό Θεσ/νίκης οικογένειες με το επίθετο Φουρκιώτης, οι οποίοι κατάγονται απ' το χωριό μας.

Νομός Χαλκιδικής

Στη Λιαρίγκοβη (Αρναία): Ύστερα από μια επίσκεψή μου στις 22-4-'80 διαπίστωσα απ' τ' αρχείο του Δήμου κι απ' τους γεροντότερους, που ομολογούν την φουρκιώτικη καταγωγή τους, ότι 40 οικογένειες εγκαταστάθηκαν εκεί τον 17ο αιώνα (βλ. Γ. Τσιούμη οπ.π.σ.9) και υπάρχουν τα εξής φουρκιώτικα επίθετα: Γάκης, Γκιουλέκας, Γραμμένος, Γαλάνης, Γεράκης, Λιόλιος, Κατσιαμούρης. Καραγιάννης, Καράτζιας, Λιάγκος, Μακρής,

Μπομπότης, Οικονόμου, Πιτούλιας, Σαμαράς, Σιώπης, Τσιούκας, Χρυσοχόου. Το κύριο επάγγελμά τους ήταν η γεωργοκτηνοτροφία.

Στη Φούρκα Κασσάνδρας: Κι εδώ ύστερα από μια επίσκεψή μου στις 4-5-'80 βρήκα στοιχεία απ' τ' αρχείο της κοινότητας κι απ' τους γεροντότερους του χωριού: Ιερέα Παπαχρήστο Μακρή, Αντώνιο Παραθυρά (ο γεροντότερος), Ιωάννη Παραθυρά πρόεδρο της κοινότητας, κι απ' τους δασκάλους: Ξενοφόντα Παραθυρά και Δημήτριο Σπανό, που ομολγούν την φουρκιώτικη καταγωγή τους. Επίθετα φουρκιώτικα: Μακρής, Σαμαράς, Αδάμου, Γεράκης, Γραμμένος και τοπωνυμίες μας: Ταμπούρια, Τσιούκα, Μαυρούτσα (ίσως Μαύροβο), Προφητηλίας και Αϊθανάσης, όπου είναι και το νεκροταφείο τους.

Ο δε γέρο Αντώνης Παραθυράς μου είπε ότι μερικοί δικοί μας ήταν μαστόροι (χτίστες), που αυτοί τους λέγανε πετράδες, επειδή χρησιμοποιούσαν για κύριο υλικό την πέτρα στο χτίσιμο των σπιτιών και ότι σώζονται ακόμα μερικά σπίτια, όπως του Κώτσιου Σαμαρά και άλλα. Οι υπόλοιποι ασχολούνταν με τη γεωργοκτηνοτροφία.

Και η γερόντισσα Αναστασία Ε. Καναβού 80 χρόνων, απ' τη Βάλτα, πλησιωχώρι της Φούρκας, μου διηγήθηκε ότι η γιαγιά της έλεγε ότι ο ιδρυτής της Φούρκας ήταν ένας μεγαλοτέλιγκας απ' τη Φούρκα της Ηλείου, που λεγότανε Σούρλας και ήρθε στα χρόνια του Αληπασιά για να γλιτώσει απ' τους Τουρκαρβανίτες την οικογένειά του και τα πρόβατά του και ότι τιμής ένεκεν έβαλε το όνομα της γενέτειράς του.

Έτσι δικαιολογείται και η ομώνυμη κρυόβρυση «Σούρλα» που υπάρχει στο χωριό μας. Το 1985 δυο αντρώγυνα απ' τη Φούρκα επισκέφτηκαν το χωριό μας.

Ν. Πιερίας

Στην Κατερίνη: Οι οικογένειες των μακαριτών: Νικολάου Δ. Φασέκη εμπόρου, και των αδελφών: Δημητρίου και Θωμά Ν. Μπέτσια κτηνοτρόφων.

Με ζώντες κηδεμόνες: Δημητρίου Ν. Φασέκη γιατρού, Ζήση Κ. Παπακώστα πολιτικού μηχανικού, Ανδρέα Ν. Μπέτσια γεωργού, Κων/νου Φουρκιώτη κρεοπώλη, Στεργίου Φουρκιώτη κρεοπώλη, Κων/νου Φουρκιώτη εμπόρου και Αποστόλου Αντ. Μακρή γεωργού.

Στο Λιτόχωρο: Γεωργίου Φουρκιώτη κρεοπώλη, Αθανασίου Φουρκιώτη οικοδόμου, Σωκράτη Φουρκιώτη υλοτόμου, Δημητρίου Φουρκιώτη υλοτόμου, Αθανασίου Λαλομίχου γεωργού.

Νομός Ημαθίας

Στη Βέροια: Κων/νου Ζ. Φλώρου ζαχαροπλάστη, Νικολάου Κ. Κίτση ιδιωτικού υπαλλήλου, Ανδρέα Απ. Φούρκα επιχειρηματία, Βασιλείου Βλάχου καθηγητή φιλολογίας.

Στο Σταυρό: Του μακαρίτη Θεοδώρου Ε. Κρεμιώτη ράφτη.

Των ζώντων: Γεωργίου και Στέργιου Θ. Κρεμιώτη γεωργών.

Στον Αϊγίωργη: Του μακαρίτη Αριστοτέλη Δ. Φασέκη, συν/χου ΙΚΑ.

Στη Νάουσα: Των μακαριτών: Ανδρέα Δ. Μπέγα ή Μουτσιούλη ράφτη, Γεωργίου Α. Μουτσιούλη χτίστη.

Των ζώντων: Δημητρίου Γ. Μουτσιούλη ιδιωτικού υπαλλήλου, Γεωργίου Ν. Τζημοράγκα καφεπώλη, Νικολάου Γ. Τζημοράγκα ιδιωτικού υπαλλήλου.

Στην Επισκοπή: Του μακαρίτη Κων/νου Θ. Οικονόμου γεωργού.

Με ζώντες κηδεμόνες: Θεμιστοκλή Κ. Οικονόμου μηχανικού αυτοκινήτων, Κων/νου Ι. Οικονομίδα καθηγητή γεωπονίας.

Ν. Πέλλας

Στην Κρύα Βρύση: Των μακαριτών κτηνοτρόφων: Λάμπρου Τσάτση ή Τίκου, Δημητρίου Ρόσιου ή Δήμα, Χρήστου Κ. Δημαρέλη, Χρήστου Λ. Τσάτση ή Τίκου, Αθανασίου Λ. Τσάτση ή Τίκου, Αντωνίου Λ. Τσάτση ή Τίκου, Ανδρέα Δ. Ρόσιου ή Δήμα, Χρήστου Δ. Ρόσιου ή Δήμα, Κων/νου Δ. Ρόσιου ή Δήμα, Αλεξίου Ι. Ντίτσια, Δημοσθένη Αθ. Δημαρέλη και Δημητρίου Χ. Δημαρέλη παντοπώλη.

Με ζώντες κηδεμόνες: των συν/χων ΟΓΑ Ευαγγέλου Κ. Δημαρέλη, Νικολάου Ι. Ντίτσια, Αθανασίου Ι. Ντίτσια. Των γεωργών: Σωτηρίου Χ. Τσάτση ή Τίκου, Χαραλάμπου Χ. Τσάτση ή Τίκου, Παναγιώτη Χ. Τσάτση ή Τίκου, Ιωάννου Α. Τσάτση ή Τίκου, Θεοδώρου Α. Τσάτση ή Τίκου, Βασιλείου Α. Τσάτση ή Τίκου, Ανδρέα Α. Τσάτση ή Τίκου, Γεωργίου Α. Τσάτση ή Τίκου, Κων/νου Ε. Δημαρέλη, Δημητρίου Αν. Δημαρέλη, Χρήστου Αν. Δημαρέλη, Χαριλάου Αθ. Δημαρέλη, Αθανασίου Χ. Ρόσιου ή Δήμα, Ευαγγέλου Κ. Ρόσιου ή Δήμα, Γεωργίου Αλ. Ντίτσια, Σπύρου Α. Ντίτσια, Αλέξη Σπ. Ντίτσια, Θωμά Ηλ. Δημάκη. Των καταστηματαρχών: Γεωργίου Χ. Δημαρέλη, Χρήστου Α. Τσάτση ή Τίκου και Ευαγγέλου Ι. Ντίτσια αρτοποιού.

Στα Γιαννιτσά: Κων/νου Ν. Πιπιλιάγκα συν/χου διευθυντή τράπεζας.

Στη Σκύδρα: Των μακαριτών: Ευθυμίου Κ. Τέντα ράφτη, Ηρακλή Γ. Φέλη συν/χου ΙΚΑ.

Με ζώντες κηδεμόνες: Κων/νου Ε. Τέντα ιδιωτικού υπαλλήλου, Γεωργίου Δ. Μόκα συν/χου ΙΚΑ, Δημητρίου Γ. Μόκα υδραυλικού, Αποστόλου Γ. Μόκα αυτοκινητιστή.

Στον Προφήτηλία: Των μακαριτών: Νικολάου Ι. Καραγιάννη αγωγιάτη, Θεοδώρου Ν. Καραγιάννη γεωργού, Αχιλλέα Ν. Καραγιάννη γεωργού.

Με ζώντες κηδεμόνες: Θωμά Ν. Καραγιάννη γεωργού, Ανδρέα Ν. Καραγιάννη γεωργού, Νικολάου Αχ. Καραγιάννη ιδιωτικού υπαλλήλου, Νικολάου Ανδ. Καραγιάννη αυτοκινητιστή, Κων/νου Ανδ. Καραγιάννη αυτοκινητιστή.

Στην Έδεσσα: Ελένη Θ. Καραγιάννη, νομαρχιακός υπάλληλος.

Νομός Φλώρινας

Στη Νέβεσκα (Νυμφαίο): Επί Αληπασιά κατέφυγαν 100 περίπου οικογένειες απ' το χωριό μας (πληροφορίες απ' τον Δημήτριο Αδ. Μπουζιάνη 96 χρόνων). Απόγονοί τους υπάρχουν ακόμα και σήμερα με τα επίθετα: Μπουτάρης, Κατσίανης, Ότας, Ρόζος, Σιώπης, Νίτσιος, Τούλιας, Λιάγκος, Φουρκιώτης κ.π.α.

Στο Λέχοβο: Κι εδώ έχουμε επίθετα Φουρκιωτών: Τσούτσας, Γκούτσης,

Ράδος, Μπράχος, Σιώπης, Μουντζούρης.

Στη Φλώρινα: Του μακαρίτη Αλεξίου Δ. Μουτσιούλη, συν/χου Ο.Γ.Α., Κων/νου Αλ. Μουτσιούλη πολιτικού μηχανικού νομαρχίας, Ιωάννου Θ. Κρεμιάτη υπομοιράρχου χωροφυλακής.

Νομός Καστοριάς

Στην Καστοριά: Των αιμινήτων: Νικολάου Ε. Δημάκη κτηνοτρόφου, Κων/νου Δ. Χαραχούζη κτηνοτρόφου, Γεωργίου Αδ. Σταγκίκα χτίση.

Με ζώντες κηδεμόνες: Δημητρίου Ν. Δημάκη γουνοποιού, Δημητρίου Κ. Χαραχούζη, Κων/νου Δ. Χαραχούζη, Χρήστου Κ. Χαραχούζη κρεοπωλών, Παντελή Κ. Χαραχούζη γουνεμπόρου, Αλέκου Κ. Χαραχούζη, Γρηγορίου Γ. Σταγκίκα, Δημητρίου Αχ. Βλιώρα, Αλέκου Α. Μαρανή, Στεργίου Α. Μαρανή γουνοποιών, Κων/νου Ι. Σιώμου λογιστού και Νικολάου Αντ. Φουρκιώτη ταξιδιωτικού πράκτορα.

Στη Χρούπιστα (Αργος Ορεστικό): Δημητρίου Θ. Σιώμου, Παναγιώτη Δ. Σιώμου, Ηλία Δ. Σιώμου γουνοποιών, Νικολάου Θ. Σιώμου εστιατόρα.

Στο Νεστόριο: Υπάρχει φουρκιώτικο επίθετο Ράδος.

Στο Ψέλτσικο (Κυψέλη): Υπάρχει το επίθετό μας Ρέβας.

Στο Βουρβουτσικό (Επταχώρι): Υπάρχουν επίθετά μας: Βλάχος, Γάκης ή Γακίδης.

Στους Μανιάκους: Κων/νου Ι. Καραγιάννη γουνοποιού.

Στη Λίτσιστα (Πολυκάρπη): Του μακαρίτη Ευθυμίου Ν. Βάγκα ράφτη.

Με ζώντα κηδεμόνα: Μιχαήλ Ε. Βάγκα κτηνοτρόφου.

Στην Κλεισούρα: Επίθετα Φουρκιωτών: Των μακαριτών: Κότα Ν. Κίζο και Γάκη Ν. Κίζο (Πηγές: Αρχείο Αδάμου Μπουζιάνη α/α 5, αλλά κι απ' τον μακαρίτη συνάδελφο, το 1947, Σπύρο Παπαχρήστο Κλεισουριώτη, ότι το επίθετο Κίζο Φουρκιώτης υπάρχει σε εκκλησιαστικό βιβλίο του χωριού του). Ο δε μακαρίτης Τάκης Νάσης ή Σαρμανιώτης 95 χρόνων μου είπε ότι ήταν παιδιά του Στύλα Μπαλή, που είχε το σπίτι του εκεί όπου είναι σήμερα το σπίτι του Ανδρέα Νασίκα).

Στη Λόσνιτσα (Γέρμα): Τον 17ο-18ο αιώνα, ο Στέργιος Ν. Σταγκίκας εγκαταστάθηκε στο χωριό Γέρμα Καστοριάς. Υπάρχουν και επίθετα Μπουζιάνης και Γίτσιος.

Στο Βογατσικό: Υπάρχουν επίθετά μας: Φουρκιώτης, Μητσιάνης, Μόκας, Νίτσιος, Γαλιλαίος, Φουρκιώτης. Τ' αδέρφια Φουρκιώτη δώρισαν εκεί το νεόκτιστο διώροφο πατρικό τους σπίτι στην Οικοκυρική Σχολή. (Πηγή: Α.Δ. Κορομήλη. Το Βογατσικό Θεσ/νίκη 1972 σελ. 141). Εκεί παλιότερα η Φουρκιώτισσα Κούλα (Αγγελική) του Μπένα ή Κουρκουμπέου, πρώτη εξαδέλφη της Αικατερίνης Ι. Ζιώςη, παντρεύτηκε με κάποιον Βαγενά παντοπώλη (Πληροφορία απ' την Ζωή Θ. Οικονόμου 86 χρόνων).

Νομός Κοζάνης

Στην Κοζάνη: Των μακαριτών: Νικολάου Ι. Μαρανή ή Γκιουλέκα γιατρού, Αλέκου Ι. Μαρανή ή Γκιουλέκα, Θεοδώρου Ν. Καρανίκα συν/χου υπαλλήλου νομαρχίας, Γεωργίου Α. Μακρή εμπόρου, Ιωάννου Α. Μακρή εμπόρου, Γεωργίου Δ. Ζιώγα συν/χου ΤΕΒΕ, Άλκη Α. Ρούση συν/χου ΕΛΤΑ, Νικολάου Δ. Στύλου μαραγκού.

Με ζώντες κηδεμόνες: Κων/νου Ν. Καρανάσιου συν/χου ΙΚΑ, Περικλή Κ. Ταμουτσιέλη συν/χου ΟΓΑ, Αθανασίου Κ. Παπαϊωάννου συν/χου υπαλλήλου νομαρχίας, Αθανασίου Γ. Μακρή στρατιωτικού υπαλλήλου, Δημητρίου Γ. Μακρή δασκάλου, Αθανασίου Ν. Μακρή ταξιτζή, Κων/νου Ν. Μακρή ταξιτζή, Νικολάου Κ. Καρανάσιου, Στεργίου Κ. Καρανάσιου ιδιωτικών υπαλλήλων, Ιωάννου Κ. Εξάρχου οδοντογιατρού, Σεραφείμ Ηλ. Μαρανή νομαρχιακού υπαλλήλου, Αντωνίου Ηλ. Μαρανή ελαιοχρωματιστή, Ζήση Σ. Ρέπα και Χρήστου Σ. Ρέπα ιδιωτικών υπαλλήλων, Δημητρίου Αχ. Ταμπούρη και Κων/νου Αχ. Ταμπούρη αυτοκινητιστών, Μανόλη Αθ. Παπαϊωάννου μηχανικού.

Στη Σιάτιστα: Των μακαριτών: Ηρακλή Ι. Μαρανή ή Γκιουλέκα συν/χου αναπήρου πολέμου, Γεωργίου Ι. Μαρανή ή Γκιουλέκα δικηγόρου. Άλλα επίθετά μας: Φουρκιώτης, όπου υπάρχει συνοικισμός και πλατεία Φούρκας, Καρασίμας (Κιάκας Καρασίμας), Ότας, Γιώτας, Νούσιας. Στη θέση Μεράς του χωριού μας υπάρχει η ονομασία: Μελίσσια Νουσιάδων.

Στα Καλιάρια (Πτολεμαΐδα): Θωμά Αχ. Ταμπούρη τεχνίτη, Αθανασίου Τζιμ-κα συν/χου διευθυντή τραπέζης, Ευρυβιάδη Κ. Πιπιλιάγκα εμπόρου.

Στην Πιπιλίστα (Νάματα): «...Παρά γόνου της οικογενείας Πιπιλιάγκα έχομεν πληροφορηθή ότι ο γέρον Πιπιλιάγκας, αρκετά εύπορος, λόγω των Αλβανικών επιδρομών έφυγεν εκ Φούρκας κατά τον 18ο αιώνα, ακολουθούμενος και υπό πολλών άλλων και εγένετο ο θεμελιωτής του χωριού της Μακεδονίας Πιπιλίστα (λαβόντος εξ αυτού το όνομα)...» (βλ. Γ. Τσιούμη ο.π.σ. 9).

«Ένας σταυρός μνήματος που βρέθηκε στο κοιμητήριο, φέρει την εξής επιγραφή: + 1814 Μπόζιος Ιανουαρίου 27. Της οικογενείας Μπόζιου απόγονοι βρίσκονται σήμερα στη Σέλτσα (Εράτυρα) και Σιάτιστα». «Σε παλιές εικόνες της εκκλησίας του Αϊνικόλα του χωριού Πιπιλίστα (Νάματα) του έτους 1858, γράφθηκαν τα ονόματα: Αναστάσιος Φουρκιώτης και Νικόλαος Ιωάννου Πιπιλιάγκας. Και οι δυο αυτές οικογένειες είναι απόγονοι των ομώνυμων οικογενειών, που εγκαταστάθηκαν στην Πιπιλίστα, προερχόμενοι απ' τη Φούρκα της Ηπείρου», (βλ. Γρ. Παπαθωμά περιοδ. Βοϊακή Ζωή α/α 68 σελ. 15)

Σημ. Εμείς προσθέτουμε και λέμε ότι η οικογένεια Μπόζιου είναι απόγονος της ομώνυμης φουρκιώτικης οικογένειας Μπόζιου ή Μπουζιάνη (βλ. αρχείου Μπουζιάνη α/α 3, 5, 6, 21).

Στο Μπλάτσι (Βλάστη): ..... Μετά πολλά έτη η οικογένεια αυτή (Πιπιλιάγκα) λόγω των ληστρικών επιδρομών μετόικησεν εις Βλάστην...» (βλ. Γ. Τσιούμη ο.π.σ. 9) «Η εγκατάσταση Φουρκιωτών στη Βλάστη» (βλ. Ζ. Τσίρου. Η Βλάστη Θεσ/νίκη, 1964, σ. 205). Εδώ βλέπουμε στην ίδια σελίδα και το φουρκιώτικο επίθετο του αρματολού Ντόκου. Επίσης και άλλα στη σελίδα 46-47: Φουρκιώτης μεγάλος τσέλιγκας, Τολίκας, Τσιάρας, Ζήκας, Τζιούμαρης, Σδούκος, Τζιαχάνης, Τσουντζος, Ρούσης, Τόσκας, Μπράχος, Μητσιάνης, Φιλιάδης κ.π.α. Το 1985 ο καθηγητής Παύλος Χ. Μπασδάρας (η μητέρα του Φουρκιώτικης καταγωγής) επισκέφτηκε το χωριό μας.

Στη Σέλτσα (Εράτυρα): Και σήμερα υπάρχουν οικογένειες Τσιουλεκαίων,

Σιωμαίων, Τζιμκαίων και άλλα επίθετά μας: Ντάσιος, Τάχος, Ζήσης Μπάτζιος πρόεδρος κοινότητας, Τσιάρας.

Στην Πέλικα (Πελεκάνο): Οι οικογένειες των Γιωταίων, που μετονομάστηκαν σε Βλάχους και των Καρανασιαίων.

Στην Πανάρετη: Του μακαρίτη Δημητρίου Α. Ταμπούρη ή Αναγνώστου ράφτη και γεωργοκτηνοτρόφου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Των αδελφών: Ανδρέα και Αχιλλέα Δ. Ταμπούρη γεωργοκτηνοτρόφων.

Στην Κίναμη (Πολύλακκο): Των μακαριτών: Ευθυμίου Αθ. Μουτσιούλη, Νικολάου Αθ. Μουτσιούλη και Ζώη Αθ. Μουτσιούλη, Περικλή Ζ. Μουτσιούλη, Παναγιώτη Σ. Μουτσιούλη ζωεμπόρων, Αθανασίου Γ. Γκούτση παντοπώλη, Θωμά Αθ. Γκούτση και Γεωργίου Αθ. Γκούτση γεωργών, Χρήστου Ν. Βελέκη τσαγκάρη, Αδάμου Γίτσιου εμπόρου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Κων/νου Ε. Μουτσιούλη συν/χου ΟΓΑ, Στεργίου Π. Μουτσιούλη γεωργού (Πηγή: Ελένη Δ. Μουτσιούλη).

Στο Λειψίστι (Νεάπολη): Παπαβασιλείου Καρανάσιου Οικονόμου Πρωτοπρεσβύτερου, Ελευθερίου Ζ. Μουτσιούλη συν/χου Ελληνοαμερικανού, Ζώη Ε. Μουτσιούλη αυτοκινητιστή, Γεωργίου Ανδ. Ταμπούρη ή Αναγνώστου ταμιακού υπαλλήλου.

Στο Τσοτύλι: Των μακαριτών αδελφών: Ιωάννου, Γεωργίου, Αθανασίου, Δημητρίου, Κων/νου Φλιώνη ραφτάδων, που το 1896 πρώτοι έφυγαν απ' το χωριό μας και εγκαταστάθηκαν στο Τσοτύλι. Επίσης οι οικογένειες των παιδιών τους: Κων/νου Ι. Φλιώνη εμπόρου, Νικολάου Ι. Φλιώνη ράφτη, Λεωνίδα Ι. Φλιώνη και Αλεξίου Ι. Φλιώνη καφεπωλών, Θεοδώρου Ι. Φλιώνη εμπόρου, Νικολάου Γ. Φλιώνη εστιατόρα, Βασιλείου Γ. Φλιώνη, Αριστοτέλη Αθ. Φλιώνη, Κων/νου Αθ. Φλιώνη, Νικολάου Αθ. Φλιώνη, Ζώη Δ. Φλιώνη, Ανδρέα Δ. Φλιώνη εμπόρων. (Πηγή: Αφροδίτη Δ. Παπανικάνδρου το γένος Νικολάου Γ. Φλιώνη). Το 1910 η οικογένεια Αδάμου Δ. Μπουζιάνη κτηματία, το 1920 οι οικογένειες Γεωργίου Κ. Τσιούμη δασκάλου και καθηγητή και Κων/νου Ι. Παπαϊωάννου ράφτη, Αριστοτέλη Κ. Παπαϊωάννου δασκάλου, κι αργότερα των: Γεωργίου Ν. Μαρανή μαραγκού, Ιωάννου Ν. Μαρανή ράφτη και εμπόρου, Γεωργίου Ν. Φλιώνη και Ανδρέα Γ. Ρούση εμπόρων, Θεμιστοκλή Π.Ν. Οικονόμου κτηματία, Ιωάννου Π.Σ. Οικονόμου κρεοπώλη, Νικολάου Ι. Καρανίκα γεωργού, Ιωάννου Ν. Καρανίκα ταχυδρομικού υπαλλήλου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Γεωργίου Α. Ρούση ταξιτζή, Κων/νου Αρ. Παπαϊωάννου οδοντίατρου, Σωτηρίου Αρ. Σταγκίκα καφεκόπτη.

Στο Χουτούρι (Λευκοθέα): Του μακαρίτη Μήτηρ Σούλιου ή Φιλιά. Βλάχο τον φώναζαν, ήταν ράφτης.

Στο Βιντολούστι (Δαμασκησιά): Ο Παπανικόλας Φουρκιώτης απ' τη Φούρκα της Κόνιτσας, που είχε καταφύγει με την οικογένειά του στο Βιντελούστι (Δαμασκησιά) Κοζάνης, εξαιτίας των αρβανιτικών επιδρομών εφημέρευε απ' το 1830 - 1851. Στο Μηναίο του Μαΐου της εκκλησίας, εκδόσεως του 1843, υπάρχει η παρακάτω ενθύμιση γραμμένη απ' τον Παπανικόλα: «1845 Απριλίου 23 έλαβε την ιερή διακονία ο Παπαδημήτρης

Αδάμου ως και την 29ην του αυτού μηνός την ιεροσύνην από το Νικηφόρον Αρχιεπίσκοπον Καστοριάς και πάσης παλαιάς Βουλγαρίας.

γράφοντας ενθύμησιν
Παπανικόλαος Φουρκιώτης
υιός Στεργίου»

(Πηγή: Απ' το βιβλίο: «Στέργιος Π. Παναγιωτίδης, Ένας άγιος ιεροδιάσκαλος», Αλεξάνδρου Κ. Αδαμίδη, Θεσ/νίκη 1981, σελ. 11).

Για τον Παπανικόλαο μας πληροφορεί και ο μακαρίτης θεός μου Ιωάννης Π.Σ. Οικονόμου, που χρημάτισε λίαν ευδόκιμα πρόεδρος στην κοινότητά μας (Φούρκα Κόνιτσας) το 1926 και πέθανε το 1972 σε ηλικία 88 χρόνων στο Τσοτύλι Κοζάνης. Να τι μου γράφει στις δυο επιστολές του (Τσοτύλι 10 - 4 - '68 και 8 - 11 - '69) μεταξύ άλλων:

«... Ο πατέρας του προπάππου μου Νικολάου Μπουρονίκα ή Σταγκίκα, Στέργιος, είχε εγκατασταθεί στο χωριό Γέρμα Καστοριάς. Επειδή ήταν καλός οικογενειάρχης και φίλος του Μητροπολίτη Καστοριάς, έστειλε το γιο του Νικόλαο στην Ιερατική Σχολή του Αγίου Όρους, όπου φοίτησε 6 χρόνια. Αφού επέστρεψε στη Φούρκα παντρεύτηκε με πατριώτισσα και χειροτονήθηκε παπάς. Απέχτησε 7 παιδιά (3 αγόρια και 4 κορίτσια). Η πρεσβυτέρα του πέθανε νέα. Έμεινε αρκετά χρόνια στη Μητρόπολη Καστοριάς εφημέριος και αφού προάχτηκε σε Οικονόμο, διατάχτηκε απ' το Πατριαρχείο της Κων/πόλης και ανέλαβε ιερατικά καθήκοντα στην κωμόπολη Βιντολούστι (Δαμασκησιά), αφού διορίστηκε και Επαρχιακός Επίτροπος (Τοποτηρητής) επί 18 χρόνια (1826 - 1844) απ' τον Μητροπολίτη Καστοριάς, σε 12 χωριά ως το Επταχώρι.

Αρκετά χρόνια έμεινε εκεί. Αργότερα οι κάτοικοι της Φούρκας τον ζήτησαν με αίτηση απ' τον Πατριάρχη της Κων/πολης και διορίζεται στο Μοναστήρι της Φούρκας σαν ηγούμενος Μονής Κλαδόρμης, όπου δίδασκε Εθνικοθησκευτικά μαθήματα σε μαθητές που στέλνονταν από διάφορα χωριά της περιφέρειάς μας, μέχρι της τελευταίας του ζωής.

Συνάμα δε είχε και τα 12 χωριά. Ήταν καλός κυβερνήτης και προόδευσε το Μοναστήρι μας αρκετά. Και επί πλέον έφερνε κατά καιρούς απ' τ' Άγιον Όρος εγγράματο καλόγηρο, όπου πήγαιναν παιδιά απ' τα 12 χωριά και μαθήτευαν Θρησκευτικά για παπάδες».

Λένε ότι ο γέρο Μπουρονίκας ήταν μεγάλος τσέλιγκας στο χωριό μας. Στη Δαμασκησιά υπάρχουν και απόγονοι φουρκιώτικης καταγωγής με το επίθετο: Γίτσιος ή Γιτσιόπουλος.

Στο Διμπίσιοβο (Αϊλιά): Υπάρχει επίθετό μας: Τσιάρας, πολύ διαδεδομένο.

Στο Νιστίμι (Νόστιμο): Ντεμίρης, Κυπαρισσούλης ή Βλάχος ράφτης.

Στο Μεσολογκόσδι (Μεσόλογγο): Οι οικογένειες των μακαριτών Γεωργίου Κυράτσου και Τούσια (Δημήτρη) Καρανάσιου ραφτάδων.

Στο Τσουκαλοχώρι (Σκαλοχώρι): Η πολύκλαδη οικογένεια των Τερζοπουλαίων ραφτάδων (τερζής = λ.τ. ράφτης). Απόγονοί τους μηχανικοί και εργολάβοι επισκέφτηκαν το χωριό μας το 1975.

Στο Κρμίνι: Των μακαριτών: Χαντάβα, Νικολάου Κουκούλη ραφτάδων,

Λιαγκαίων, Τζιαλαίων, Μαναίων. Έχουμε και ομώνυμη βρύση «Χαντάβα».

Στη Βουχωρίνα: Παναγιώτη Αρ. Σταγκίκα συν/χου ΟΓΑ σώγαμπρου.

Στη Μπόρσια (Κορυφή): Των μακαριτών Αλεξίου Ν. Μαρανή και Ηλία Αλ. Μαρανή ραφτάδων, Σωκράτη Κ. Σιώμου τζιομπάνου.

Με ζώντα κηδεμόνα: Αθανασίου Αλ. Μαρανή ελαιοχρωματιστή.

Στη Μουρασίη (Μόρφη): Του μακαρίτη Ζήση Γ. Τόνα ή Μπούλμπε ράφτη, σώγαμπρου, εδώ υπάρχει και επίθετο Γίτσιος.

Στη Μουραλή (Χρυσανγή): Του μακαρίτη Γεωργίου Ν. Τόνα ή Μπούλμπε ράφτη.

Στο Λιμπόχοβο (Δίλοφο): Του μακαρίτη Θεοδώρου Κ. Τέντα ή Μπομπότη τζιομπάνου, σώγαμπρου. Υπάρχουν και επίθετα: Μπαλογιάννης, Σιάκας, Σδούκος, Καρανίκας, Δημάκης.

Στο Ζιουπάνι (Πεντάλοφο): Του μακαρίτη Νικολάου Στ. Μόκα ή Τσιάκου ή Παραθυρά, σώγαμπρου, ράφτη και Ιωάννη Φουρκιώτη.

Με ζώντες κηδεμόνες: Κων/νου Γ. Φέλη – Λιάτου, ψυχοπαίδι, συν/χου Ι.Κ.Α. Αλλά υπήρχε και επίθετο Φουρκιώτης.

Στο Κωσταντίσκο (Αυγερινό): Υπάρχει επίθετό μας Γκάσης. Έχουμε στο χωριό μας και ομώνυμη τοποθεσία «Πέτρα του Γκάση».

Στους Λαζαράδες: Των μακαριτών αδελφών: Δημητρίου, Ιωάννου και Νικολάου Γ. Πάπαρη ή Μακρή ή Νταλαμπόση ραφτάδων και κτηνοτρόφων.

Στο Μόκρο (Λιβαδερό): Των αδελφών Κων/νου και Νικολάου Αθ. Μακρή ραφτάδων, συν/χων ΟΓΑ.

Στο Τρανόβαλο: Του μακαρίτη Μούσιου (Αδάμου) Μακρή ράφτη.

Νομός Γρεβενών

Στα Γρεβενά: Των μακαριτών αδελφών: Γεωργίου, Κων/νου, Δημητρίου και Ανδρέα Θεοδ. Γίτσιου τσελιγκάδων, που μετοίκησαν το 1922, Αθανασίου Α. Γίτσιου εμπόρου, των αδελφών Θεοδώρου και Κων/νου Ι. Σδούκου τσελιγκάδων, Δημητρίου Ν. Φασέκη ράφτη, Ευθυμίου Ν. Φασέκη παντοπώλη, Γεωργίου Κ. Ντόκου χαντζή, Ιωάννου Κ. Ντόκου ράφτη, Ιωάννη Γ. Κατσιάνη παντοπώλη, Αλεξίου Π.Ν. Οικονομίδη συν/χου δασκάλου, Παναγιώτη Ε. Χρυσοχόου συν/χου ταχυδρομικού, Γεωργίου Κ. Τόντη καταστηματούχου επεξεργασμένης ξυλείας, Νικολάου Γ. Μουτσιούλη ή Τίτσα συν/χου κλητήρα κοινότητας, Δημητρίου Ι. Κίτση ράφτη, Θωμά Γ. Ζιώγα παντοπώλη, Αναστασίας Γ. Κατσιάνη συν/χου ΟΓΑ, Ιωάννου Κ. Τόντη συν/χου Ελληνοαμερικανού, Αθανασίου Χρυσοχόου ταμιακού υπαλλήλου.

Με ζώντες κηδεμόνες: Των αδελφών Κων/νου και Αλέκου Γ. Τόντη εργολάβων, Χαριλάου Η. Φασέκη ζαχαροπλάστη, Αθανασίου Ι. Ντόκου εμπόρου χρηματιστή, Νικολάου Ι. Ντόκου συν/χου ΙΚΑ, Γεωργίου Ν. Μουτσιούλη σιδηρουργού, Χάιδως Ι. Κατσιάνη λογίστριας, Γεωργίου Θ. Ζιώγα αυτοκινητιστή, Ιωάννου Π.Θ. Τόσκα συν/χου δασκάλου, Πασχάλη Ι. Τόσκα δασκάλου, Ιωάννου Δ. Κίτση ηλεκτρολόγου.

Στο Γκουστόμι (Δίπορο): Του μακαρίτη Αντωνίου Ν. Μακρή ή Βλάχου γεωργού.

Στου Γουρουνάκι (Νιοχώρι): Ζήκου Σπ. Ρέπα αγωγιάτη, Παναγιώτη Λ. Βλιώρα κτηνοτρόφου.

Με ζώντα κηδεμόνα: Σπύρου Ζ. Ρέπα κτηνοτρόφου.

Στο Μοναστήρι της Ζάμπορδας (Αϊνικάνορα): Πήγαιναν χτίστες Φουρκιώτες και δούλευαν (Πηγή: Απ' τον Δημήτριο Αδ. Μπουζιάνη).

Στη Σαρακίνα: Υπάρχει επίθετο Φουρκιώτης ή Μουτσιούλης, Χρυσόχοος.

Στη Σίντζα (Τριφύλλι): Η οικογένεια του μακαρίτη Ιωάννου Αδ. Μακρή ράφτη.

Με ζώντες κηδεμόνες: Των αδελφών Θεοδώρου και Ηλία Ι. Μακρή τυροκόμων και των αδελφών Γεωργίου και Αλέκου Θ. Μακρή εμπόρων.

Στην Ασπροκκλησιά: Των μακαριτών: Νικολάου Γ. Τέντα ράφτη, Ιωάννου Ν. Τέντα γεωργού.

Με ζώντες κηδεμόνες: Γεωργίου Ν. Τέντα ράφτη, Κων/νου Ν. Τέντα κτηνοτρόφου.

Στις Κριτσάδες (Ψήλωμα): Του μακαρίτη Ιωάννου Γ. Τέντα ράφτη.

Του ζώντα: Γεωργίου Ι. Τέντα γεωργού. (Πηγή απ' τον Θεόδωρο Ι. Μακρή τυροκόμο).

Στη Μηλιά: Των ζώντων: Ευθυμίου Κ. Ταμπούρη συν/χου ΤΕΒΕ, Δημητρίου Ε. Ταμπούρη αυτοκινητιστή.

Στο Βαΐπεσι (Δαφνερό): Στεργίου Κ. Τόλη συν/χου ΟΓΑ, ζει.

Στο Κουσκό (Ταξιάρχης): Των μακαριτών: Αδάμου Ν. Ταμπούρη και Νικολάου Α. Ταμπούρη ραφτάδων.

Στο Τσούργλι (Αϊγιώργη): Υπάρχει επίθετο Κωτίτσας, φουρκιώτικης καταγωγής.

Στο Στιζιάχι (Αηδονία): Των μακαριτών αδελφών Αριστοτέλη και Νικολάου Αθ. Σταγκίκα ραφτάδων, Νικολάου Στ. Σταγκίκα ή Βλαχοθανάση ράφτη και Δημητρίου Δήμου γεωργοκτηνοτρόφου.

Στο Βαντσικό (Κυδωνιές): Των μακαριτών Παπαθανάση Τόσκα ιερέα, Νικολάου Τέντα ή Φουρκιώτη ράφτη. Υπάρχει και επίθετο φουρκιώτικο: Πιτσιανιώτης.

Στο Τριτσκό (Τρίκορφο): Των μακαριτών Ιωάννου Κ. Μαρανή ράφτη, Κων/νου Ι. Μαρανή γραμματέα κοινότητας και μετά πρόεδρου κοινότητας, πέθανε το 1985.

Του ζώντα: Αναστασίου Ι. Μαρανή συν/χου Ελληνοαμερικανού.

Στο Λιούτντζι (Καλλονή): Του μακαρίτη Δημητρίου Τέντα ή Λύτα ράφτη, σάγαμπρου.

Στη Μαγέρη (Δασύλλιο): Των μακαριτών Κων/νου Ν. Τέντα ή Μπομπότη και Ανδρέα Κ. Τέντα ή Μπομπότη ραφτάδων.

Τούργια (Κρασιά): Των μακαριτών ραφτάδων: Σωτηρίου και Γεωργίου Γκόγκου ή Μόκια και των παιδιών του τελευταίου, Ιωάννου, Νικολάου, Ευθυμίου και Δημητρίου, Νικολάου Σιδέρη και γιου του Ιωάννη.

Νομός Κιλκίς

Στο Κιλκίς: Του μακαρίτη Νικολάου Απ. Εξάρχου εμπόρου.

Στα Μεγάλα Λιβάδια (στο βουνό Πάϊκο): Το χωριό αυτό το επισκέφτηκα το Μάη του 1970. Ο ανοιχτόκαρδος γεροτσέλιγκας Νικόλαος Μπόλας, μακαρίτης τώρα, μου είπε τα παρακάτω:

«Όπως μου μολογούσε ο παππούς μου ο Κώτσιας, στα χρόνια του

Αληπασιά, οι πρώτοι κάτοικοι του χωριού μας ήρθαν κατατρεγμένοι απ' τη Φούρκα της Ηπείρου κι απ' τη Γράμμιστα (Γράμμο) της Δυτικής Μακεδονίας και είμαστε περήφανοι γιατί είμαστε απόγονοι αυτών». Υπάρχουν ακόμα και σήμερα επίθετά μας: Τόντης, Φράγκου, Ντίσιας, Φουρκιώτης, Πάπαρης κ.α.

Στο βιβλίο: «Η Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παιονίας» Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών, Αθήνα 1965 σελ. 95—96, διάβασα τα εξής: «Στο χωριό Κοτύλη υπάρχει βλάχικη οικογένεια Πάπαρη. Ο Κ.Ν. Πάπαρης απ' τα Μεγάλα Λιβάδια το 1920 αγόρασε το χωριό Κοτύλη από δυο γυναίκες Μπέηδων, αφού πλήρωσε 6 χιλ. λίρες Αγγλίας. Απ' το 1913 ως το 1920 η περιοχή του χωριού αυτού νοικιάζονταν απ' τη γυναίκα του Μπέη σε κτηνοτρόφους απ' την Αλβανία».

Νομός Σερρών

Στις Σέρρες: Η οικογένεια του Βίκτορα Χ. Μουτσιούλη εφοριακού υπαλλήλου.

Νομός Δράμας

Στη Δράμα: Του Αθανασίου Π. Χρυσόχου γεωπόνου.

Νομός Έβρου

Στην Αλεξανδρούπολη: Του μακαρίτη Ιωάννου Ν. Εξάρχου καπνέμπορου.

Στο Σουφλί: Του Λεωνίδα Κ. Δημάκη αξιωματικού στρατού.

Νομός Αχαΐας

Στην Πάτρα: Του Κων/νου Α. Μουτσιούλη δασκάλου.

Νομός Ηρακλείου

Στο Ηράκλειο: Των Γεωργίου Κ. Μόκα εμπόρου, Νικολάου Γ. Μόκα σιδηροκατασκευαστή.

Β' Εξωτερικού — Αποδημία:

Οι Φουρκιώτες άρχισαν να μεταναστεύουν απ' τα χρόνια της τουρκοκρατίας ακόμα, για ν' αποφύγουν τις συχνές ληστρικές επιδρομές και τον εξισλαμισμό απ' τους Τουρκαρβανίτες της Κολωνίας, Β. Ηπείρου, απ' όπου απέχουμε 10ωρη πεζοπορία. Πολλές φορές μάλιστα μετανάστευαν και κρυφά για ν' αποφύγουν τη στράτευση απ' τις τουρκικές αρχές.

Αλλά μετανάστευαν και για καλύτερη τύχη, να καζαντίζουν λεφτά, έχοντας ως εφόδιο το ηπειρωτικό τετράπτυχο: Εργατικότητα, τιμιότητα, αξιοπρέπεια και οικονομία.

Ι. Ευρώπη. Στη Σερβία: Ο πρώτος που μετανάστευσε τον 18ο αιώνα ήταν ο Βλάδιν Γεώργεβιτς. «... Γόνος δε της οικογενείας Τσιουλέκα, εγκατασταθείς προ πολλών ετών εις Βελιγράδιον, προώδευσε επί τοσούτον, ώστε εγένετο υπουργός εν Σερβία, ο υπό το όνομα Βλάδιν Γεώργεβιτς» (βλ. Γ. Τσιούμη οπ.π. σ. 9-10).

«Η έλλειψις ιατρικής σχολής εν τω Πανεπιστημίω Βελιγραδίου ήτο αιτία του ολιγάριθμου των ιατρών εν Σερβία. Αναφερόμεν τους εξής

χαρακτηριστικούς αριθμούς: Κατά τον Σερβοβουλγαρικό πόλεμο του 1835 ανέλαβεν την ανωτάτην υγεινήν διεύθυνσιν του στρατού, ο έπειτα Πρωθυπουργός Βλάδαν Γεώργεβιτς (Ηγεμόνας Γεώργιος) εκ Φούρκας Ηπείρου. Ούτος εύρεν εν όλω τω Σερβικό στρατώ τότε μόνον 23 ιατρούς, 20 βοηθούς και 11 φαρμακοποιούς! Εις όλην την Σερβίαν υπήρχον τότε 82 ιατροί και 38 φαρμακοποιοί! Οι κατηγορούντες το Πανεπιστήμιον Αθηνών, ας παρηγορηθούν, διότι τούτο παρ'όλας τας ελλείψεις του υπηρέτησε την χώραν μεγάλως!»

(βλ. Κων/νου Αμαντου 1874-1960. «Οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδος, Αθήναι 1923 σ. 299-300»).

Η Σέρβικη και η τοπική προφορική παράδοση μας λένε ότι και ο Καραγιώργης της Σερβίας ήταν φουρκιώτικης καταγωγής: Υπήρξε και καπετάνιος της επανάστασης του 1821. Έχουμε και την ομώνυμη τοποθεσία «Ταμπούρι Καραγιώργη».

Στη Βλαχιά (Ρουμανία): Η μετανάστευση άρχισε το 1840 περίπου και έληξε το 1930. Μετανάστευαν παρέες παρέες και συνήθως την άνοιξη. Για την αναχώρηση, το ξεπροβόδισμα, τον αποχωρισμό τους και τις προλήψεις, ισχύουν τα ίδια που αναφέραμε και στο κεφάλαιο: (Χτίσιμο σπιτιών - Ξενιτεύονταν και σε μακρινά μέρη).

Έκαμναν ένα μήνα να πάνε και να 'ρθουν με τα μουλάρια. Γνωστό είναι το ηπειρωτικό τραγούδι αρχικυρατζή θρυλικού Ρόβα με τα μουλάρια του:

«Κίνησ' ο Ρόβας κίνησε για τη Βλαχιά να πάει... κι οι βλάχισσες τον περιέμεναν».

Αλλά και στο πρωτοχρονιάτικο τραγούδι μας λέμε:

«...Από τα μέρη της Βλαχιάς κι από το Βουκουρέστι...».

Εκεί πλούταιναν και πολλοί υπήρξαν σπουδαίοι επιστήμονες και κτηματίες. Άλλοι στόλισαν με κοινωφελή έργα το Βουκουρέστι όπως θ' αναφέρουμε παρακάτω.

Άλλοι πάλι επέστρεψαν στη γενέτειρά τους πλούσιοι και υπήρξαν δωρητές και ευεργέτες στο χωριό μας.

Πολλοί δεν επέστρεψαν. Γι' αυτούς, ένα δημοτικό μας τραγούδι λέει:

«... Ανάθεμά την την Βλαχιά, Γιάσι και Μπουκουρέστι.

Ανάθεμα τον Δούναβη δεν πνίγει τα καράβια

να μην περνούνε τα παιδιά π' αφήνουν τις μανάδες

να μην περνάν τους νιόγαμπρους στα ξένα να γεράζουν».

(βλ. Π. Αραβαντινού, Συλλογή Δημοτικών Τραγουδιών της Ηπείρου, Αθήναι 1880 σελ. 235). Ο ίδιος και στη σελ. 251 διαλαλεί:

«... Και της Βλαχιάς τις όμορφες πανούκλα να τις μάσει

όπου μας παίρνουν τα παιδιά, μας παίρνουν τους λεβέντες...»

Η τοπική προφορική παράδοση μας λέει το εξής για το Βουκουρέστι: Η λέξη Bucuresti είναι σύνθετη Bucur και esti: Η πρώτη είναι όνομα βοσκού, που είχε εκεί την καλύβα με τα πρόβατά του και χτίστηκε εκεί σιγά σιγά το Βουκουρέστι. Η δεύτερη σημαίνει είναι, άρα του βοσκού Bucur είναι ο τόπος όπου χτίστηκε. Εμείς έχουμε ομώνυμη τοποθεσία «Μπούκουρι» όπου υπάρχει και κρυόβρυση. Μπούκουρ= λ. αλβ. που σημαίνει όμορφο.

87. Ένα άγνωστο, φουρκιώτικο αντρόγυνο στην Αλεξάνδρεια της Ρουμανίας (1900).

Στην Αλεξάνδρεια της επαρχίας Τελεορμάν (τρελλό δάσος), που ήταν το κέντρο της σιταγοράς και των φουρκιώτικων οικογενειών.

Ο πρώτος που μετανάστευσε το 1840 περίπου ήταν ο Ζώης Ι. Εξάρχου φούρναρης και μετά σιτέμπορος στο Βουκουρέστι. Χρημάτισε και δήμαρχος στο Παζαρτζίκ, που τώρα ανήκει στη Βουλγαρία. Το παραχώρησε ο Χίτλερ. Ο προπάππος του έχτισε στο κέντρο του Βουκουρεστίου ωραιότατη εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και μεγαλοπρεπέστατο κτίριο, την Όπερα.

Τα παιδιά του Ζωή, Ιωάννης και Ανδρέας, ήταν αρχιτέκτονες και μηχανικοί και μέλη της επιτροπής ανέγερσης της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, που φέρνει την επιγραφή: Atheneul Roman Kladit de Fratit Architect Exarchou, δηλ. σαν το κτίριο όπου στεγάζεται η Ακαδημία Αθηνών, έργο

των Αδελφών Αρχιτεκτόνων Εξάρχου. Τιμής δε ένεκεν η Ρουμανική Κυβέρνηση ονόμασε μια λεωφόρο Εξάρχου στο Βουκουρέστι: Calia Exarchou, δηλ. δρόμος Εξάρχου.

Αργότερα ταξίδεψαν οι: Νικόλαος Ι. Μότσης ή Χειμώνας καφεπώλης, τ' αδέλφια Ιωάννης (Νάκας) και Στέργιος Τζημοράγκας σιτέμποροι, Μάντζιος και Νικόλαος Δ. Μπουζιανόπουλος σιτέμποροι, Αδάμος Ν. Μπουζιάνης έμπορος κι ενοικιαστής κτημάτων (τσιφλικιών) με υπαλλήλους τον Δημήτριο Σουφλέρη (Σακατέλη) και τον Ιωάννη Ν. Σούλιου ή Φιλιά ή Φιλιάδη, που είχε φύγει απ' τη Φούρκα και πήγε στο Μπλάτσι (Βλάστη) Κοζάνης, όπως αναφέρουμε παρακάτω. Ο Σακατέλης ήταν ντραγάτης στη Φούρκα, μάλωσε με τον τσέλιγκα Μήτρο Γίτσιο, τον έσπρωξε, χτύπησε στη μύτη του και έφυγε νύχτα στη Ρουμανία. Εκεί, από υπάλληλος στον Αδάμο Ν. Μπουζιάνη, έγινε φούρναρης, τα δε παιδιά του Αδάμος και Ιωάννης, έμποροι. Από κει πήγαν στο Πιτέτσι όπου είχαν ξενοδοχείο και μύλο.

Ο Νικόλαος Φιλιάδης ήταν εμπορομεσίτης.

Ο Ιωάννης Ν. Μπουζιάνης στο χωριό Σιόμιου ήταν ενοικιαστής δάσους και του μεγάλου μύλου του Κατακουζηνού.

Οι: Γεώργιος Ν. Τζημοράγκας, Νικόλαος Ι. Καρανίκας (Κριμιζιάκος) και Ιωάννης Ρούσης, Κων/νος Π.Ν. Οικονόμου, Κων/ντίνος Χοντρομήτρος, ήταν έμποροι. (Πηγή: Δημήτριος Αδ. Ν. Μπουζιάνης, Ανδρέας Ι. Σιδέρης και Χαρίλαος Γ. Μπιάλας).

Ευεργέτης: Δημήτριος Ν. Φιλιάδης, γόνος φουρκιώτικης οικογένειας, φτωχό-παιδο, αλλά εργατικό και τίμιο. Ξενιτεύτηκε στο Τούρνο Σεβερίν Μαγκουρέλε της Ρουμανίας, όπου με την εργατικότητά του και οικονομία του έγινε βαθύπλουτος κτηματίας. Πέθανε το 1920, η δε οικογένειά του διέμενε στη Βλάστη Κοζάνης, όπου είχε μετοικήσει με άλλες φουρκιώτικες οικογένειες στα χρόνια του Αληπασιά. Στη διαθήκη του όρισε, με τα ενοίκια των κτημάτων του να παντρεύονται 6 ορφανά και φτωχά κορίτσια του χωριού μας και ισάριθμα απ' τη Βλάστη. Στην κοινότητα Βλάστης το ποσό αυτό στέλνονταν ως τον Οκτώβρη του 1940. Στην κοινότητά μας όμως όχι, άγνωστο γιατί. (Πηγή Δ.Α. Μπουζιάνης, Α.Ι. Σιδέρης. Ζήκου Τσίρου «Η Βλάστη», Θεσ/νίκη 1964, σελ. 97 και 137).

Με την κήρυξη όμως του β' παγκοσμίου πολέμου (1939-1945) ακυρώθηκαν όλες οι ρουμανικές υποχρεώσεις προς την Ελλάδα, γιατί η Ρουμανία ήταν σύμμαχος του Άξονα: Βερολίνο - Ρώμη - Τόκιο και κρατικοποιήθηκαν τα πάντα με την αλλαγή του καθεστώτος. Απόγονος αυτής της οικογένειας υπάρχει σήμερα στην Αθήνα και είναι ο Θωμάς Γ. Φιλιάς επιχειρηματίας συνταξιούχος. Στο χωριό μας υπάρχει το σπίτι τους, τα χωράφια και τα λιβάδια τους. Επίσης και η τοποθεσία: «Λα Φιλιάτζλιη» δηλ. στους Φιλιάδες.

Τα παιδιά του Δημητρίου Θ. Μπιάλα: Θεόδωρος, Ευθύμιος, Νικόλαος και Κων/νος καταστηματαρχες και ο Γεώργιος δάσκαλος.

Ο Θεόδωρος ήταν ελεύθερος, ο γιος του Ευθυμίου Νικολάκης, το 1920 λόγω του πολέμου ήρθε στην Ελλάδα και αγνοείται η τύχη του. Οι άλλοι απ' τη Φούρκα πήγαν στο Βουκουρέστι.

Στο Βουκουρέστι: Παιδιά του Γεωργίου Μπιάλα: Αθηνά συν/χος καθηγήτρια γεωγραφίας Πανεπιστημίου, Χαρίλαος συν/χος καθηγητής γεωλογίας στο Πανεπιστήμιο, Ελένη συν/χος καθηγήτρια Λυκείου, Μαρία δασκάλα Δημοτικού Σχολείου, Δημήτριος δικαστικός υπάλληλος· σκοτώθηκε στον β' παγκόσμιο πόλεμο το 1942 στη Ρωσία.

Άννα Ν. Μπιάλα - Σαρρή δακτυλογράφος αεροπορίας, τώρα συν/χος στην Αθήνα.

Παιδιά του Κων/νου Μπιάλα: Δημήτριος συν/χος αστυνομικός, Αικατερίνη δακτυλογράφος δικαστηρίων, Ζωή υπάλληλος αστικών συγκοινωνιών, Μαρία υπάλληλος εταιρίας γραμματοσήμων (Πηγή Χ.Γ. Μπιάλας).

Κων/νος Γ. Σουφλέρης διάσημος γιατρός, Ιωάννης Κ. Γκούτσης μεγάλεμπορος, Κων/νος Ι. Γκούτσης φαρμακοποιός, Νικόλαος Ι. Γκούτσης δημόσιος υπάλληλος, Νικόλαος Γ. Κουτιμάνης σιτέμπορος, Γεώργιος Ν. Κουτιμάνης αυτοκινητιστής, Κων/νος Π.Ν. Μόκας σιτέμπορος, Νικόλαος Γίτσης σιτέμπορος, Ευθύμιος Κουλούσιου μυλωνάς, Κων/νος Ι. Σδούκος μεσίτης, Ιωάννης Κ. Σδούκος έμπορος, Αλέξιος Δ. Μόκας συν/χος ΙΚΑ, Ευθύμιος Θ. Κρεμιώτης συν/χος καθηγητής γαλλικών, Κων/νος Ι. Σουφλέρης γιατρός, Κορίνα Ν. Σαρμανιώτη βιοχημικός, Δημήτριος Γαλάνης έμπορος, Δημήτριος Τζόμας, Αδάμος Τόνας, Δημήτριος Μάσιος, Ζώης Ράδος, Γιαννούλης Ρούσης, Κων/νος Ρούσης, Δημήτριος Τσιουλέκας έμποροι, Γεώργιος Ν. Σιδέρης κτηματίας, νυμφεύτηκε κόρη του Μετσοβίτη Φούντου οδοντογιατρού, τα παιδιά του Μπουσδογάνη ήταν καφετζήδες, Βασίλειος Γ. Φλιώνης έμπορος, Θεόδωρος Γ. Γίτσιος, Ιωάννης Ν. Μαρανής ή Γκιουλέκας έμποροι, Ιωάννης Ρόζος ζωέμπορος και κρεοπώλης, Γεώργιος Ιωαννίδης ή Ζαμπέρδας μεγαλοκτηματίας, η γυναίκα του Δέσπω το γένος Δημητρίου Εξάρχου, Νικόλαος Ι. Φλώρος φούρναρης, τ' αδέρφια: Δημήτριος, Ανδρέας και Λάζαρος Δημητρίου ζωέμποροι.

Αριστοτέλης Π.Ν. Μόκας ή Οικονόμου λογιστής σ' ένα μεγάλο Έλληνα σιτέμπορο και πρωτοψάλτης στη Μητρόπολη Βουκουρεστίου. Γνώριζε καλά την Εκκλησιαστική Βυζαντινή μουσική. Το 1905 μετανάστευσε στο Κάιρο της Αιγύπτου, αλλά ύστερα από λίγα χρόνια (1910) τον σκότωσαν Άραβες για να τον ληστέψουν. (Πηγές: Δ.Α. Μπουζιάνης, Δημήτριος Γ. Σαρμανιώτης ή Σιάκας, Ζωή Θ. Οικονόμου, Α.Ι. Σιδέρης, Χ.Γ. Μπιάλας).

Στη Βραΐλα: Γεώργιος Φούρκας μάγειρας, ξάδελφος του Ιωάννου Φούρκα.

Στο Γαλάτσι: Κων/νος Φουρκιώτης καθηγητής ρουμανικής φιλολογίας.

Στη Κωνσταντζα: Ιωάννης Γ. Σαρμανιώτης νομικός.

Στο Σιμπίου: Ανδρέας Ν. Μόκας ή Τσιρονίκος συν/χος ΙΚΑ, Νικόλαος Α. Μόκας τοπογράφος, Αθηνά Α. Μόκα λογίστρια.

Στην Οράντια: Σωτήριος Δ. Μόκας γιατρός ωτορινολαρυγγολόγος, Δημήτριος Σ. Μόκας γιατρός φυματιολόγος.

Στη Βλαχιά, πρίγκιπας ήταν ο ηγεμόνας Ιωάννης Καράτζιας απ' τη Φούρκα (βλ επιστολή Χ. Μπιάλα 1976).

Στο Φανάρι της Πόλης (Κων/πολης): Το 1860 περίπου, ο Κων/νος Οικονόμου Παπακώστας, προπάππος του Στέργιου Παπακώστα και του

Ιωάννου Παπαστεργίου, διορίστηκε απ' το Πατριαρχείο παπάς, γραμματέας και πρωτοψάλτης για πολλά χρόνια και πέθανε σε ηλικία 42 χρόνων (βλ. επιστολή Γιάννη Παπαστεργίου, Τσοτύλι 10.4.'68).

Στη Χειμάρα της Β. Ηπείρου: Το 1900 ο Ζήσης Δ. Κουσβάγκας. Απόγονοί του υπάρχουν σήμερα εκεί με το επίθετο Ζήσης (βλ. επιστολή Βασίλη Ζ. Ζήση 12/7/85 Χειμάρα.).

Στη Γαλλία: Τ αδέρφια: Κων/νος και Γεώργιος Ν. Βελέκης εργάτες. Το 1911 πήγαν πρώτα στη Χειμάρα της Β. Ηπείρου κι από κει στη Γαλλία.

Στην Ελβετία: Αχιλλέας Ι. Τόντης κτηνίατρος.

Στην Ιταλία: Νικόλαος Δ. Φλώρος γιατρός παθολόγος καρδιολόγος.

Στη Σαρδηνία Ιταλίας: Χαρίλαος Δ. Γάκης γιατρός λοιμωδών νόσων.

Στη Δυτική Γερμανία: Γεώργιος Ν. Εξάρχου ιδιωτικός υπάλληλος. Ο πρώτος που πήγε το 1960, αλλ' επέστρεψε και ζει στα Γιάννενα. Τ' αδέρφια: Ιωάννης, Βασίλειος, Χρήστος, Ελευθέριος Θ. Σιώμος, Απόστολος Δ. Δημάκης, Θωμάς Θ. Ράδος, Κων/νος Α. Βλιώρας, Νικόλαος Ζ. Δημάκης, Δημήτριος Αλ. Μουτσιούλης, Λάμπρος Κ. Τσουτσας, Νικόλαος Γ. Τσιάστας, Δημήτριος Α. Ίτσας, Δημήτριος Α. Τέντας, Κων/νος Σ. Ρέπας, Αλέκος Ηρ. Γκιουλέκας όλοι ιδιωτικοί υπάλληλοι, Ιωάννης Γ. Ζιώγας, Γεώργιος Αρ. Φλιώνης έμποροι, Γεώργιος Ν. Μακρής καθηγητής φιλόλογος - γυμνασιάρχης. Εδώ επετράπη η μετανάστευση ως το έτος 1971.

Στη Σουηδία: Λεωνίδας Ζ. Ρέπας ιδιωτικός υπάλληλος. Ο πρώτος που πήγε το 1965, αλλ' επέστρεψε και ζει στη Λάρισα. Τα παιδιά του Ζήσης και Κων/νος, Γεώργιος Ζ. Ρέπας, Ιωάννης Ν. Καρανάσιος είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι.

Στην Ουγγαρία: Σπύρος Γ. Μόκας υπάλληλος της ελληνικής πρεσβείας στη Βουδαπέστη.

II. Αφρική: Στό Κάιρο: Οι αδελφοί Γαλιλαίοι, το 1905 ο Αριστοτέλης Π.Ν. Οικονόμου, που αναφέραμε.

Στη Νιγηρία: Το 1930 ο Αριστείδης Ν. Φλιώνης και μετά τ' αδέρφια του Ιωάννης και Αθανάσιος επιχειρηματίες. Το 1951 ο Μενέλαος Κ. Φλιώνης ως τουρίστας.

Στη Γκάνα: Αθανάσιος Αρ. Φλιώνης επιχειρηματίας, ζει στη Θεσ/νίκη.

Στο Γιουχάνεσμπουργκ: Σωκράτης Αλ. Φλιώνης επιχειρηματίας.

III. Αμερική. Στην Αμερική η μετανάστευση άρχισε το 1880 περίπου και έληξε το 1976. Ταξίδευαν σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γης, συνήθως την άνοιξη. Για την αναχώρηση, το ξεπροβόδισμα, τον αποχωρισμό τους, και τις προλήψεις, ισχύουν και δω τα ίδια που αναφέραμε στο κεφάλαιο: Χτίσιμο σπιτιών (ξενιτεύονταν και σε μακρινά μέρη). Όσοι ταξίδευαν για την Αμερική μέσω της Ηπείρου, από Φούρκα - Γιάννενα - Πρέβεζα, έκαμαν 3 μέρες με τα ζώα, κι από κει με πλοίο για την Πάτρα, άλλες 3 μέρες. Απ' την Πάτρα ως την Καστιγκάρη - Αμερικής έκαμαν ένα μήνα με το πλοίο.

Όσοι ταξίδευαν μέσω της Μακεδονίας, από Φούρκα - Νικούλα και Παλιοχώρι - Γρεβενών ως την Καλαμπάκα, έκαμαν 2 μέρες με τα ζώα, κι από κει με το τρένο έφταναν στη Ζαγορά Βόλου, όπου έμπαιναν σε πλοίο κι έφταναν σε 2-3 μέρες στον Πειραιά. Απ' τον Πειραιά πάλι με πλοίο κι

ύστερα από ένα μήνα έφταναν στην Καστιγκάρη.

Τα παλιά χρόνια ήταν πολύχρονα τα ταξίδια και ο χωρισμός, γιατί δεν υπήρχαν τα σημερινά συγκοινωνιακά μέσα.

Επιστροφή: Στην επιστροφή όποιος έφερνε πρώτος στην οικογένειά του τα σχαρίκια (αγγελία), τον κερνούσαν λεφτά. Ειδοποιούνταν οι συγγενείς και φίλοι και τον καρτερούσαν σε μια απ' τις θέσεις του αποχωρισμού: Αϊθανάση, Καγκέλια. Τον καλωσόριζαν και στο σπίτι του και τους δώριζε.

Ακολουθούσαν οι επισκέψεις απ' όλο το χωριό, συνήθως Κυριακή, τον καλωσόριζαν, τον ρωτούσαν για τους δικούς τους ξενιτεμένους, τους έδινε και τα δώρα τους απ' τους εκεί συγγενείς τους, συνήθως δολλάρια, για ν' αποφύγουν το βάρος των άλλων δώρων (ρουχισμό κτλ.).

Στους δικούς του, για δώρα έφερνε ρουχισμό και χρυσαφικά (βραχιόλια, σκουλαρίκια, περιδέραια, δαχτυλίδια, σταυρουδάκια).

Εκκλησιασμός: Την πρώτη Κυριακή μετά την επιστροφή του, πήγαινε στην εκκλησία με τους δικούς του και κάθονταν σε στασίδι. Εκεί ένας απ' τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους πήγαινε με δίσκο, μ' ένα μπουκαλάκι κολώνια και λίγα λουλούδια, συνήθως βασιλικό. Ο ξενιτεμένος σταυροκοπιούνταν τρεις φορές, φιλούσε τη στρωμένη στο δίσκο μουσαμαδένια εικόνα του Αϊνικόλα, έβαζε λεφτά πάνω της για την εκκλησία και κάτω της για τον επήτροπο. Αυτός έριχνε κολώνια στο χέρι του, του έδινε και λουλούδια και τον καλωσόριζε. Όλα αυτά ισχύουν και σήμερα.

Α' Στο Ρίο Ιανέιρο της Βραζιλίας: Οι πρώτοι που μετανάστευσαν το 1880 περίπου ήταν τα ορφανά αδέρφια: Παναγιώτης και Κωτίτσας Αδάμου Γίτσιος ιδιωτικοί υπάλληλοι και το 1914 πήγε και η μάνα τους Δέσπω.

Β' Στις ΗΠΑ. Στο Μάντσεστερ απ' το 1903. Οι πρώτοι που πήγαν ήταν οι: Κων/νος Στ. Καρατζίος, Ευθύμιος Κ. Τόντης, Αθανάσιος Δ. Νάσης ή Σιάκας, Βασίλειος Γ. Παπαγεωργίου, Γεώργιος Α. Μότσης κι αργότερα οι: Νικόλας Κ. Τόντης, Ανδρέας Αδ. Τόνας, Κων/νος Αδ. Τόνας, Νικόλαος Κ. Τόνας, Ιωάννης Δ. Σιάκας, Δημήτριος Ι. Σιάκας, Γεώργιος Ν. Φασέκης, Ανδρέας Ν. Φασέκης, Ευθύμιος Γ. Μόκας ή Γκουγκέσης, Θωμάς Δ. Μόκας (Μάσιος), Κων/νος Δ. Μόκας, Ιωάννης Δ. Μόκας, Κων/νος Μπλιχάνης, Αλέξης Ν. Γιώτας, Κων/νος Ν. Γιώτας, Νικόλαος Γ. Φράγκου (Φούφας), Γεώργιος Κ. Παπαγεωργίου, τ' αδέρφια Γεώργιος, Θεμιστοκλής, Ιωάννης, Δημήτριος Π.Ν. Οικονόμου ή Μόκας, Νικόλαος Γ. Τζημοράγκας, Γεώργιος Ν. Τζιμολάκης, Γεώργιος Κ. Τζιμολάκης, Χρήστος Κ. Τέντας, Στέργιος Κ. Τέντας, Νικόλαος Κ. Παπαϊωάννου, Στέργιος Δ. Παπαϊωάννου, Γεώργιος Ι. Καρανίκας (Μισιάρος), Ευθύμιος Ν. Μπελίτσιος, Κων/νος Ν. Τόντης, Γεώργιος Κ. Ντόκος, Δημήτριος Κ. Ντόκος, Αριστοτέλης Β. Οικονόμου, Γεώργιος Κ. Σκαπέρδας, Σταύρος Γ. Τσιάστας, Γεώργιος Κ. Καραγιάννης (Σταμάτας), Ανδρέας Π.Ι. Οικονόμου (Κουσβάγκας), Θεόδωρος Ζ. Τέντας, Νικόλαος Ι. Σιώμος, Γεώργιος Δ. Μουτσιούλης, Ιωάννης Στ. Καρατζίας, Κων/νος Στ. Μόκας (Τσιάκος), Αδάμος Ι. Σουφλέρης, Ιωάννης Ν. Βάγκας, Δημήτριος Ν. Βάγκας, Νικόλαος Ι. Φλώρος, Γεώργιος Καρατζίας, Αθανάσιος Πάπαρης, Θεόδωρος Ράδος, Ιωάννης Τόμπης, Ιωάννης Αδ. Μακρής (Κυράτσας), Γεώργιος Δ. Μαρανής (Γκιουλέκας), Ανδρέας Ν. Γιώτας, Αγνή Α. Παπακώστα, Γεώργιος Δ. Τσούτσας, Θωμάς Γ. Δημητρίου (Ζουζουλιώ-

88. Η Δέσπω Αδ. Γίτσιου με το γιό της Κωτίτσα και τον εγγονό της Νάε, στο Ρίο Ιανέιρο Βραζιλίας (1915).

της). Όλοι οι παραπάνω είναι μακαρίτες και οι περισσότεροι ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι. Οι: Ανδρέας Π. Ι. Οικονόμου ή Κουσβάγκας και ο Γεώργιος Ν. Τζιμολάκης πέθαναν εκεί ως στρατιώτες το 1914-18. Οι δε γονείς τους στη Φούρκα, συνταξιοδοτούνταν απ' την αμερικάνικη κυβέρνηση.

Ζώντες: Ιωάννης Ν. Φλώρος, Ιωάννης Γ. Κίτσης, Γεώργιος Ι. Μόκας, Αθανάσιος Α. Νασίκας, Χρυσάνθη Α. Ταμπούρη, Χάιδω Κ. Ζιώζη, όλοι συν/χοι ΙΚΑ, Κων/νος Α. Ταμπούρης, Ιωάννης Ε. Γιώτας, Αγαθοκλής Ε. Γιώτας, Άλκης Γ. Μουτσιούλης, Ανδρονίκη Μουτσιούλη - Φλώρου, Γεώργιος Κ. Ζιώζης, Ιωάννης Κ. Ζιώζης, Γεώργιος Ν. Φράγκου, Μενέλαος Κ. Καράτζιου, Κων/νος Ν. Μουτσιούλης (Τίτσας), Γεώργιος Δ. Κίτσης,

89. Απ' αριστερά καθιστοί: Θεμιστοκλής Π.Ν. Οικονόμου, Γεώργιος Π.Ν. Οικονόμου.
Όρθιοι: Νικόλαος Γ. Τζημοράγκας, Ιωάννης Π. Ν. Οικονόμου, Δημήτριος Π. Ν. Οικονόμου
(Μάντσεστερ ΗΠΑ, 1909).

Ηλίας Κ. Τσούτσας, Θωμάς Δ. Λέκας (σώγαμπρος), Αθανάσιος Αλ. Μουτσιούλης, Ιωάννης Κ. Κίτσης, Γεώργιος Κ. Τόνας, Γεώργιος Κ. Γιώτας, όλοι ιδιωτικοί υπάλληλοι, Κων/ντίνος Θ. Τόντης εργολάβος.

Στο Ντόβερ: Ιωάννης Δ. Μότσης καταστηματάρχης, μακαρίτης.

Στο Γουόστερβιλ: Γεώργιος Ι. Γκόσης καταστηματάρχης, μακαρίτης.

Στη Βοστώνη: Το 1903 πήγαν οι: Δημήτριος Ι. Ζιώζης, Ζώης Δ. Φλιώνης, Δημήτριος Γ. Σαρμανιώτης, κι αργότερα οι: Θεόδωρος Κ. Τόντης, εργολάβος οικοδομών, Ανδρέας Δ. Φλιώνης, Νικόλαος Γ. Σαρμανιώτης, Δημήτριος Π.Ν. Οικονομίδης ή Μόκας γιατρός, Δημήτριος Ι. Σιδέρης, Χρήστος Ι. Ζιώζης, Ιωάννης Ε. Τσιούμης, Ιωάννης Δ. Παπανίκου, Ιωάννης Αθ. Μότσης, Ιωάννης Ν. Παπαγεωργίου, Γεώργιος Ν. Παπαγεωργίου, Αλέξης Κ. Μόκας, Νικόλαος Δ. Κούσης, Γεώργιος Δ. Κούσης, Αθανάσιος Ι. Μότσης, Θωμάς Α. Σταγκίκας, ιδιωτικοί υπάλληλοι, Νικόλαος Γ. Μαρανής λογιστής, Θεόδωρος Ε. Τσιάστας δικηγόρος, Κων/νος Αθ. Φλιώνης, Νικόλαος Αθ. Φλιώνης κτηματίες. Τ' αδέρφια Θεόδωρος και Δημήτριος Κρεμιώτης, Ανδρέας Δ. Μπέγας ή Μουτσιούλης, τ' αδέρφια Νικόλαος, Δημήτριος και Θωμάς Ζιώγας. Τ' αδέρφια Ζήσης και Ανδρέας Παπακώστας, Γεώργιος Ι. Πάπαρης, Αλέξιος Μαρανής, Ιωάννης Μόκας, Ιωάννης Φούρκας, Ιωάννης Γκόσης, Ιωάννης Φράγκος, Γεώργιος Μακρής ή Μπουλήρης, Ευθύμιος Τζιμοράγκας (Χίμας), Ιωάννης Δ. Ζιώγας. Όλοι σχεδόν ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι και όλοι είναι μακαρίτες.

Ζώντες: Γεώργιος Ν. Ζιώζης, Ανδρέας Κ. Σταγκίκας, Ιωάννης Ν. Τζιμολάκης, Δημήτριος Κ. Τόντης, Κων/νος Ν. Οικονόμου, συν/χοι ΙΚΑ, Σωτήριος Δ. Τόντης, Γεώργιος Δ. Τόντης, Στέφος Κ. Οικονόμου, Μιλτιάδης Ζ. Φλιώνης, Αδάμος Ζ. Φλιώνης, Νικόλαος Ζ. Φλιώνης, Ιωάννης Χ. Ζιώζης, Σωκράτης Χ. Ζιώζης, Νικόλαος Ι. Παπαγεωργίου, Γεώργιος Ι. Παπαγεωργίου, Σωκράτης Ι. Μότσης, Λεωνίδα Ι. Μότσης, Νικόλαος Ι. Μότσης, Σωτήριος Γ. Κίτσης, Γεώργιος Π.Ι. Τζιμοράγκας, άλλοι συνταξιούχοι ΙΚΑ, άλλοι ιδιωτικοί υπάλληλοι και άλλοι διάφοροι επαγγελματίες.

Στο Φίτσμπουργκ: Οι μακαρίτες Δημήτριος Ι. Μαντήλας και Κων/νος Ι. Μαντήλας συν/χοι ΙΚΑ. Νικόλαος Δ. Μαντήλας ιδιωτικός υπάλληλος, ζει.

Στο Ρόκλαν: Γεώργιος Ι. Σιώμος συν/χος ΙΚΑ μακαρίτης.

Στο Γούστερ: Γεώργιος Σπ. Ρέπας και Αθανάσιος Σπ. Ρέπας συν/χοι ΙΚΑ μακαρίτες.

Ζώντες: Αθανάσιος Ι. Ρέπας και Σπύρος Ι. Ρέπας καταστηματάρχες, Αριστοτέλης Δ. Φέλης και Κων/νος Δ. Φέλης ιδιωτικοί υπάλληλοι.

Στο Σπένσερ: Ο μακαρίτης Γεώργιος Κ. Τόλης συν/χος ΙΚΑ, Βίκτορας Γ. Τόλης ιδιωτικός υπάλληλος, ζει.

Στο Χάρφορντ: Ο μακαρίτης Ιωάννης Κ. Παπαϊωάννου συν/χος ΙΚΑ.

Στο Κλέρμοντ: Κων/νος Ι. Κουβάτας συν/χος ΙΚΑ, μακαρίτης.

Στη Νέα Υόρκη: Οι μακαρίτες: Αχιλλέας Ν. Τέντας, Γεώργιος Στ. Εξάρχου, Αλέξιος Στ. Εξάρχου, Νικόλαος Δ. Εξάρχου, Κων/νος Δ. Εξάρχου, Ιωάννης Στ. Κατσιάνης, Ιωάννης Γ. Κατσιάνης, Κων/νος Δ. Μπομπότης, Ανδρέας Γ. Παπακώστας, Γεώργιος Στ. Σαμαράς, Κων/νος Δ. Ζιώζης ιδιωτικοί υπάλληλοι.

Ζώντες: Δημήτριος Κ. Μπομπότης, Βασίλειος Κ. Μπομπότης, Στέργιος

90. Απ' αριστερά καθιστοί: Ιωάννης Σ. Κατσιάνης, Γεώργιος Σ. Εξάρχου (πατέρας μου), Γεώργιος Ν. Φασέκης. Ορθοί: Νικόλαος Δ. Εξάρχου, Ιωάννης Γ. Κατσιάνης, Κων/νος Δ. Εξάρχου (Νέα Υόρκη 1912).

Γ. Σαμαράς, ιδιωτικοί υπάλληλοι, Δημοσθένης Αλ. Μόκας, Κων/νος Αλ. Μόκας, γουνοποιοί, Νικόλαος Δ. Ζιώζης και Ιωάννης Δ. Ζιώζης έμποροι.

Στο Ντιτρόϊτ: Οι μακαρίτες Ιωάννης Κ. Τασούλας, Γεώργιος Κ. Τασούλας, Αδάμος Κ. Τασούλας, Δημήτριος Ι. Πατέρας, Νικόλαος Κ. Ταμπούρης, Ιωάννης Κ. Τέντας, Γεώργιος Κ. Τέντας συν/χοι ΙΚΑ. Ιωάννης Κ. Παπαγεωργίου ζει.

Στο Σικάγο: Θεόδωρος Γ. Σδούκου συν/χος ΟΓΑ, Γεώργιος Θ. Σδούκου, Χρήστος Θ. Σδούκου, Ευδοκία Θ. Σδούκου, Ζωή Τόντη-Σδούκου, ιδιωτικοί υπάλληλοι.

Στο Τέξας: Οι μακαρίτες: Κων/νος Δ. Εξάρχου, Αριστείδης Δ. Γάρος (Ζιώζης), Σωκράτης Α. Παπακώστας, Νικόλαος Ι. Σταγκίκας, Κων/νος Ι. Σταγκίκας, συν/χοι ΙΚΑ.

Ζώντες: Αθανάσιος Γ. Μότσης, Σωκράτης Γ. Μότσης ιδιωτικοί υπάλληλοι.

Στη Φλώριδα: Κων/νος Ι. Κοντονίκας (Τσιοτίκας) συν/χος ΙΚΑ, Ιωάννης Α. Μουτσιούλης - Μπέγας γουνοποιοίς, ζούνε.

Στην Καλιφόρνια: Βασίλειος Κ. Τόνας ιδιωτικός υπάλληλος ζει.

91. Ξεπροβόδισμα του Γεωργίου Δ. Κούση, για την Αμερική, στη θέση Βέργος (13.10.1930).

Στο Μπούφαλο: Κων/νος Ηρ. Γκιουλέκας ιδιωτικός υπάλληλος, ζει.

Γ' Στον Καναδά: Οι ζώντες Χρήστος Ι. Καραγιάννης ιδιωτικός υπάλληλος. Ο πρώτος που πήγε το 1965, Γεώργιος Δ. Φέλης επιπλοποιός, Κων/νος Ευρυβιάδης Πιπιλιάγκας ιδιωτικός υπάλληλος.

Δ' Στο Μεξικό: Ο μακαρίτης Νικόλαος Δ. Σταγκίκας (Πάτσιος) συν/χος ΙΚΑ.

Ε' Στη Βενεζουέλα: Ο μακαρίτης τώρα Νικόλαος Α. Νασίκας, και ο ζων αδελφός του Γεώργιος, καταστηματάρχες. Επέστρεψαν στα Γιάννενα.

Στ' Στην Αργεντινή: Ο Κων/νος Π.Ν. Οικονόμου ή Μόκας, μακαρίτης.

ΙV. Στην Αυστραλία: Το 1925 ο Αθανάσιος Κων/νου Παπανικανδρος έμπορος και το 1967 πέθανε στη Θεσ/νίκη.

Ζώντες: Σωκράτης Ι. Τόντης, πήγε το 1967 ως επιπλοποιός. Αργότερα οι: Κων/νος Σ. Τόλης και Ιωάννης Σ. Τόλης παλαιστές, Ιωάννης Ε. Βάγκας ιδιωτικός υπάλληλος.

V. Στη Νέα Ζηλανδία: Το 1960 πήγε ο Αθανάσιος Γ. Μουτσιούλης συν/χος ΙΚΑ, Γεώργιος Α. Μουτσιούλης και Δημήτριος Α. Μουτσιούλης απόφοιτοι Λυκείου, επιχειρηματίες.

Σημ. Για τις Η.Π.Α., το 1915 στις 15 του Μάη, μετανάστευσε μια μεγάλη ομάδα, με αρχηγό τον Γιαννακούλη Σουφλήρη, οι: Αθηνά Δ. Σουφλήρη, Αναστασία Κ. Σταγκίκα, Δέσπω Ι. Καρανίκα και η κόρη της Ευαγγελή, δασκάλα, τ' αδελφια Νικόλαος και Κων/ντίνος Ι. Σταγκίκα, Γεώργιος Κ. Ντόκος, Αδάμος Κ. Τασούλας, Γεώργιος Π.Ν. Οικονόμου, Ιωάννης Δ. Μότσης, τ' αδελφια Θεόδωρος και Δημήτριος Κρεμιώτης, Γεώργιος Κ. Σκαπέρδας, τ' αδελφια Ιωάννης και Γεώργιος Ν. Παπαγεωργίου, τ' αδελφια Νικόλαος και Γεώργιος Δ. Κούσης, Γεώργιος Ν. Ζιώζης, Νικόλαος Κ.

92. Κων/ντίνος Π.Ν. Οικονόμου (Αργεντινή 1935).

Ταμπούρης, Ανδρέας Δ. Μπέγας ή Μουτσιούλης.

Αγωγιάτες οι: Ιωάννης Γ. Καραγιάννης (Στιζιάχας), Δημήτριος Ι. Μότσης, Δημήτριος Τάσιος και ένας Σμιξιώτης. Πληροφοριοδότης ήταν ο Θωμάς Γιώτας.

Για το κάθε ζώο έπαιρναν γι' αγωγή 11 δραχμές, απ' τη Φούρκα ως την Καλαμπάκα.

Το στάρι είχε 20 λεφτά η οκά και τ' αλάτι 10 λεφτά. (Πηγή: Απ' τον Ιωάννη Γ. Καραγιάννη.)

Πολλά είναι τα τραγούδια που γραγουδούσαν για τη μαύρη ξενιτιά, αλλά θ' αναφέρω μόνο δύο:

1. - Κίνησαν τα καράβια τα Ζαγοριανά

κίνησε κι ου καλός μου να πάει στην ξενιτιά.

Κι' ουδέ γραφή μου στέλνει κι ουδέ αντιλουγιά (απάντηση)

κι απού τους δέκα χρόνους μο' στείλι γραφή

σ' ένα χρυσό μαντήλι, δώδικα φλουριά·

στην άκρη στου μαντήλι, μου'χι αντιλουγιά.

- Θέλεις κόρη μ' παντρέψου, θέλεις αντιλουγιά

σιντάς κινώ για να'ρθου, χιόνια κι βρουχιές·

σιντάς γυρίζου πίσου, ήλιους ξιστιριά.

Σημ.: Στο τέλος της 1ης, 3ης, 5ης και 7ης σειράς πρόσθεταν τις λέξεις: μωρέ γιε μου και επαναλαμβάνουν τις δυο τελευταίες λέξεις των σειρών αυτών.

Αναφέρεται σε ξενιτεμένο που τον πλάνεψαν τα ξένα κάλλη κι έμεινε για πάντα στην ξενιτιά.

2. Μη με στέλνεις μάνα μ' στην Αμερική,
γιατί θα μαραζώσου, θα πιθανού ικεί.
Δουλλάρια δε θέλου, μα ούτι κι χρυσό
κάλλια ψουμί, κριμμύδι, κι αυτόν που αγαπώ...

Δικαιολογημένα, γιατί τον είχε κυριέψει ο έρωτας, το τρελλό παιδί της Αφροδίτης.

Και μια παροιμία:

Η Αμερική είναι για μερικούς
κι όχι για όλους τους φτωχούς.

Αλήθεια, γιατί μερικοί δεν έκαμαν προκοπή, ξεχνούσαν ακόμα και τις οικογένειές τους και την Πατρίδα τους και δεν ξαναγύριζαν. Πολλοί όμως απ' αυτούς επέστρεψαν στο χωριό μας ευκατάστατοι.

Οι γεροντότεροι λέγανε στους ξενιτεμένους προτού να ξεκινήσουν: «Προσέξτε παιδιά, το ταξίδι να το κλέψτε, να μη σας κλέψει» δηλ. όχι να κλέψουν, αλλά νά 'χουν σφιχτό το χέρι, να κάνουν οικονομία και όχι σπατάλη.

Η λαϊκή μας μούσα καταριέται την ξενιτιά με το δίστιχο:

Τα έρημα τα ξένα ν' ανάψουν να καούν
πανούν τα παλικάρια κι πίσου δε γυρνούν.

Όσοι γύριζαν γρήγορα με λίγα λεφτά, εφάρμοζαν την παροιμία:

Πέντι δέκα στη σακούλα
καλημέρα γυναικούλα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄ Σωματεία - Σύλλογοι - Υλοτομικοί Συνεταιρισμοί:

«Εν τη Ενώσει η ισχύς» Αρχαίοι Έλληνες.

Σημαντική είναι η συμβολή των κάθε λογής συνεταιριστικών οργανώσεων - σωματείων - ομίλων - στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή του χωριού μας.

Α) «Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης - Η Φούρκα»

Έτος ίδρυσης 1η Ιανουαρίου 1905 με έδρα το Μάντσεστερ των ΗΠΑ. Είναι το πρώτο και αρχαιότερο φιλεκπαιδευτικό σωματείο.

Ιδρυτές

Δημήτριος Ι. Ζιώζης, Θωμάς Δ. Μόκας (Μάσιος), Ζώης Δ. Φλιώνης, Νικόλαος Γ. Σαρμανιώτης, Ευθύμιος Ν. Φασέκης, Ευθύμιος Κ. Τόντης, Αλέξιος Κ. Μόκας, Θεόδωρος Ν. Ράδος, Γεώργιος Δ. Μπομπότης, Ανδρέας Σ. Παπακώστας, Βασίλειος Γ. Παπαγεωργίου, Αθανάσιος Δ. Νάσης (Σιάκας), Νικόλαος Ρούσης, Δημήτριος Ε. Κρεμιώτης, Θεμιστοκλής Π.Ν. Οικονόμου, Δημήτριος Π.Ν. Οικονομίδης, Κων/νος Α. Φλιώνης, Δημήτριος Γ. Σαρμανιώτης, Αχιλλέας Τέντας, Θεόδωρος Κ. Τόντης, Γεώργιος Ν. Φασέκης, Ανδρέας Ν. Γιώτας, Κων/νος Γ. Σκαπέρδας.

Το 1ο Διοικητικό Συμβούλιο του 1905:

Δημήτριος Ι. Ζιώζης πρόεδρος, Ευθύμιος Ν. Φασέκης αντιπρόεδρος, Ζώης Δ. Φλιώνης γραμματέας, Κων/νος Α. Φλιώνης ταμίας. Σύμβουλοι: Θεμιστοκλής Οικονόμου, Δημήτριος Οικονομίδης, Γεώργιος Μπομπότης, Ανδρέας Παπακώστας, Αθανάσιος Σιάκας.

Το Καταστατικό ψηφίστηκε στη γενική συνέλευση στις 12 Αυγούστου 1928 που εξέλεξε Διοικητικό Συμβούλιο, και συγκροτήθηκε σε σώμα ως εξής: Πρόεδρος Νικόλαος Γ. Σαρμανιώτης, αντιπρόεδρος Ανδρέας Ν. Γιώτας, γραμματέας Ιωάννης Ν. Φλώρος, ταμίας Νικόλαος Ι. Σιώμου, εισπράκτορας Ιωάννης Δ. Καρατζής, σύμβουλοι: Νικόλαος Φλιώνης, Ιωάννης Τόντης, Νικόλαος Φράγκου, Νικόλαος Παπανίκου και Γεώργιος Σκαπέρδας.

Διατέλεσαν πρόεδροι διαδοχικά: Δημήτριος Ι. Ζιώζης, Δημήτριος Οικονομίδης, Ευθύμιος Τόντης, Κων/νος Τόνας, Ιωάννης Παπαστεργίου, Ανδρέας Παπακώστας, Νικόλαος Σιώμου, Ζώης Φλιώνης, Κων/νος Φλιώνης, Γεώργιος Φασέκης, Νικόλαος Τόντης, Γεώργιος Σκαπέρδας, Νικόλαος Ταμπούρης, Δημήτριος Σιδέρης, Γεώργιος Κ. Ζιώζης, Γεώργιος Δ. Κίτσης, Ιωάννης Ε. Γιώτας, Αθανάσιος Α. Μουτσιούλης, Νικόλαος Α. Σταγκίκας, Ιωάννης Κ. Ζιώζης 1986-87.

93. Το Διοικητικό Συμβούλιο της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας: «Η Φούρκα» στο Μάντσεστερ των ΗΠΑ (1953-54).

Απ' αριστερά καθιστοί: Κων/ντίνος Αθ. Φλιώνης, Κων/ντίνος Αδ. Τόνας, Γεώργιος Ν. Φασέκης, Αδάμος Γ. Σουφλέρης, Ιωάννης Ν. Φλώρος (ο μόνος που ζει).

Όρθιοι: Ιωάννης Δ. Καράτζιος, Ευθύμιος Γ. Μόκας, Ανδρέας Ν. Γιώτας, Νικόλαος Κ. Τόνας, Δημήτριος Ι. Σιάκας.

Παραθέτω αντίγραφο Διπλώματος του Βασιλιά Παύλου προς την παραπάνω Αδελφότητα για την αξιόλογη εκπαιδευτική προσφορά της.

ΠΑΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΡΟΤΑΣΕΙ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

ΑΠΟΝΕΜΟΜΕΝ ΤΟ ΠΑΡΟΝ
ΔΙΠΛΩΜΑ

Μετά του Βασιλικού Ευσήμου Γ' τάξεως των Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος. Εις την Φιλεκπαιδευτικήν Αδελφότητα Φούρκας εν Αμερική, ανεγείρασαν εξ εράνων της διδασκλήριον Κοινότητος Φούρκας-Ιωαννίνων.

Προς επιβράβευσιν των αξιόλογων αυτής υπηρεσιών υπέρ του θεσμού της αυτοδιοικήσεως.

Εν Αθήναις τη 27.7.1958

Πάυλος Β'

Σημ. Η φωτογραφία και το δίπλωμα κοσμούν το γραφείο του Σχολείου.

Κοινοφελή έργα:

Στα Σχολεία:

1. Απ' το 1905 - 1912 ενίσχυε τους μισθούς των δασκάλων.
2. Απ' το 1912-1974 εισέφερε κάθε χρόνο ποσό δολλαρίων για θέρμανση, βιβλία και γραφική ύλη για τα νήπια, τους μαθητές και το σχολείο.
3. Απ' το 1974 ως σήμερα προσφέρει μόνον για θέρμανση και γραφική ύλη, μια και τα βιβλία τα δωρίζει το κράτος.
4. Το 1930 δώρισε μια ραπτομηχανή Σίγγερ αξίας 50 δολ. (500 δρχ.) για εκμάθηση των εξωσχολικών κοριτσιών και γυναικών, ραπτικής και κεντητικής τέχνης από δασκάλα της Σίγγερ. Αργότερα και των σχολικών κοριτσιών.
5. Το 1950 δυο σόμπες λαμαρινένιες αξίας 1000 δρχ.
6. Το 1952 γι' ανέγερση του νέου διδακτηρίου 8.500 δολ. (255 χιλ. δρχ.).
7. Το 1956 τρεις σόμπες σιδερένιες μεγάλες, εσωτερικά με τούβλα χτισμένες, αξίας 130 δολ. (4 χιλ. δρχ.).
8. Το 1957 για το γενικό ελαιοχρωματισμό του σχολείου, κατασκευή κουζίνας και εστιατορίου στο υπόγειο του σχολείου για τα μαθητικά συσσίτια, έπιπλα και μαγειρικά σκεύη και κατασκευή αποχωρητηρίων και ουρητηρίων στο σχολικό υπόγειο 500 δολ. (15 χιλ. δρχ.) και 500 δολ. γι' αγορά υδροσωλήνων.
9. Το 1962 για υδραυλική εγκατάσταση 650 δολ. (19,5 χιλ. δρχ.).
10. Το 1971 για την ανακατασκευή και αντικατάσταση των κεραμιδιών της σχολικής στέγης με ασφαλτόπισσα (ASPHALT SHENGLES) ειδικό πισσόχαρτο πολύχρονης αντοχής (50 χρόνια) 2.100 δολ. (63 χιλ. δρχ.).
11. Το 1978 από 50 δολ. για τα γυμνασιόπαιδα του χωριού μας που οι γονείς τους διέμειναν μόνιμα στο χωριό.
12. Το 1985 για την επισκευή της βεράντας, ελαιοχρωματισμό παραθύρων και τοποθέτηση σιδήρων σε 6 παράθυρα 96 χιλ. δρχ.

Στις Εκκλησίες:

- α) *Αϊνικόλα*: 1. Το 1957 για δυο μεγάλες σιδερένιες σόμπες 100 δολ. (3 χιλ. δρχ.).
2. Το 1985 για τσιμεντόστρωση του γυναικείου τμήματος 116 χιλ. δρχ.
- β) *Αϊθανάση*: Το 1985 για διάνοιξη χαντακιού υδροδότησης 40 χιλ. δρχ.
- γ) *Αϊλιά*: Το 1982 για τη γενική επισκευή της στέγης 350 δολ. (25 χιλ. δρχ.) (Μαστόροι, Δημήτριος Βελέκης και Νικόλαος Α. Γιώτας).

Στο χωριό:

1. Το 1974 για τη διαμόρφωση και τοιχοποιία της κάτω πλατείας 9 χιλ. δολ. (270 χιλ. δρχ.), όπου υπάρχει εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα με τα στοιχεία: «Η πλατεία αυτή διεμορφώθη δαπάνη της εν Μάντσεστερ των ΗΠΑ Αδελφότητας "Η Φούρκα" Αύγουστος 1974» Εργολάβος ο Γ. Φερούκας και μαστόροι οι Κερασοβίτες: Δημήτριος Γ. Τέλης και Ιωάννης Γ. Τζίνας κ.α.

Η δε κοινότητά μας για την ευγενή και γενναία προσφορά της, με την υπ' αριθ. 29/1975 απόφαση του κοινοτικού συμβουλίου την ανακήρυξε

μεγάλη δωρήτρια.

2. Το 1982 πρόσφερε για την ανακατασκευή των κερκίδων της πάνω πλατείας 40 χιλ. δρχ.

Β) «Φιλοδασικός Προοδευτικός Σύλλογος Φούρκας - Κονίτσης»

Ιδρύθηκε το 1938 με έδρα τη Φούρκα.

Ιδρυτές:

Θεόδωρος Κ. Τέντας, Νικόλαος Τ. Μακρής, Γεώργιος Ζ. Παπακώστας, Αδαμάντιος Κ. Ταμπούρης, Χρήστος Γ. Εξάρχου, Κων/νος Ν. Μόκας, Ιωάννης Α. Οικονομίδης, Κων/νος Α. Οικονόμου, Στυλιανός Κ. Σταγκίκας, Ανδρέας Ι. Σιδέρης, Κων/νος Ι. Σουφλήρης, Ευγενία Ν. Εξάρχου.

Δράση:

Το 1938 εμβολίασε αρκετά δέντρα (αχλαδιές, κορομηλιές), στην απαγορευμένη θέση: «Μάσο Μπιάλα». Δυστυχώς όμως, λόγω της επιστράτευσης τον Σεπτέμβριο του 1939 και του μετέπειτα πολέμου 1940-41, αλλά και των άλλων τραγικών πολεμικών γεγονότων που επακολούθησαν, αδράνησε άθελα και διαλύθηκε.

Γ) Το Σωματείο «Οι θυγατέρες της Φούρκας»

Ιδρύθηκε στις 19 Νοεμβρίου του 1950 με έδρα το Μάντσεστερ των ΗΠΑ.

Ιδρύτριες:

Δέσπω Παπαϊωάννου, Νίτσα Φασέκη, Νίτσα Μόκα, Μόρφω Σουφλήρη, Ευαγγελή Οικονόμου, Ουρανία Καποπούλου, Αγόρω Παπαγεωργίου, Χαϊδούλα Γιώτα, Νίτσα Φράγκου, Αρετή Σιάκα, Σουλτάνα Καράτζια, Χαϊδούλα Σιάκα, Ζωή Σιάκα, Κλεοπάτρα Σιώμου.

Το 1ο Διοικητικό Συμβούλιο:

Ουρανία Καποπούλου πρόεδρος, Νίτσα Φασέκη αντιπρόεδρος, Δωροθέα Φασέκη γραμματέας, Ευτέρπη Φασέκη ταμίας, Αμαλία Σιδέρη, Ζωή Μότση, Αφροδίτη Καράτζια μέλη.

Υπηρέτησαν προεδρικές διαδοχικά: Ουρανία Καποπούλου, Θεολογία Γιώτα, Αρετή Σιάκα, Ελένη Αθ. Νασίκα, Δωροθέα Φασέκη, Αφροδίτη Γιώτα, Αφροδίτη Καράτζια, Θεολογία Γιώτα, Ειρήνη Καράτζια, Ουρανία Καποπούλου, Ελένη Αθ. Νασίκα, Δωροθέα Φασέκη, Αδρομάχη Μουτσιούλη, Αθηνά Φασέκη, Κούλα Λέκα, Λουκία Σκουτέρη - Κίτση 1986-87.

Έργα:

α) Στον Αϊνικόλα: 1. Το 1963 για την επιχρύσωση του τέμπλου, δεσποτικού και άμβωνα, 200 δολ. (6 χιλ. δρχ.).

2. Το 1967 για τα σιδερένια κάγκελα του καμπαναριού, 50 δολ. (1500 δρχ.).

3. Το 1970 για τρεις παιδικές εκκλησιαστικές μεταξωτές στολές και δέκα πολυέδρα καθίσματα στο γυναικωνίτη, 100 δολ. (3.500 δρχ.).

4. Το 1974 για τις σιδερένιες πόρτες του προαυλίου και επισκευή του, 140 δολ. (4.900 δρχ.) και 5 δολ. (175 δρχ.) για το μνημόσυνο που έγινε την 1η Σεπτεμβρίου στη μνήμη των νεκρών μελών του.

5. Το 1979 για ελαιοχρωματισμό των παραθύρων και κάγκελων του

94. Τα μέλη του σωματείου: «Οι θυγατέρες της Φούρκας» στο Μάντσεστερ ΗΠΑ (1950).
 Απ' αριστερά 1η σειρά καθιστές: Ειρήνη Ε. Μόκα-Μεσιέ, Κούλα Γ. Φασέκη, Αικατερίνη Κ. Τόνα-Έντερσον, Θεολογία Κ. Γιώτα, Αμαλία Κ. Ζιώζη-Κολόμπου, Ζωή Α. Οικονόμου-Καντέρα, Δωροθέα Γ. Φασέκη.
 2η σειρά: Αθηνά Γ. Φασέκη-Κάλλιαν, Αγνή Κ. Παπαγεωργίου-Φράγκου, Χάϊδω Ν. Φλώρου-Ζιώζη, Ζωή Π. Μπαλογιάννη-Σιάκα, Αγόρω Ν. Τζιμολάκη-Παπαγεωργίου, Χάϊδω Παπανικόλα-Σιάκα, Αγνή Γ. Μουτσιούλη-Φασέκη, Αθηνά Τάκου Παπαγιάννη-Κοσαίτη, Τρύπινα (είναι ξένη), Αγνή Τάκου Παπαγιάννη-Μόκα.
 3η σειρά όρθιες: Κούλα Ζ. Τέντα-Φλώρου, Χρυσάνθη Ι. Σουφλέρη-Ταμπούρη, Αγόρω Α. Σιάκα-Καποπούλου, Αρετή Κ. Χοντρομήτρου-Σιάκα, Μόρφω Δ. Στύλα-Σουφλέρη, Πάτρα Ν. Μόκα-Σιώμου, Ελένη Ε. Μόκα-Νασίκα, Ειρήνη Ι. Καράτζιου, Ελένη Ν. Φράγκου, Αφροδίτη Ι. Καράτζιου-Ζυγόρο.

καμπαναριού 5 χιλ. δρχ.

6. Το 1980 για 4 μεταλλικούς δίσκους για όλες τις εκκλησίες και 2 για τους επιτρόπους, για αρτοφόριο, λαβή και 2 βελουδένιες κουρτίνες για τις πορτοπούλες του τέμπλου 3 χιλ. δρχ.

7. Το 1983 γι' αγορά ιερατικής στολής 150 δολ. (14 χιλ. δρχ.).

β) Στον Αϊλιά: Το 1967 για 7 καντήλια, 1500 δρχ.

Δ) «Σύλλογος Φουρκιωτών εκ Φούρκας - Κονίτσης»

Ιδρύθηκε στις 4 Οκτωβρίου 1959 με έδρα τη Θεσσαλονίκη.

Ιδρυτές:

Δημήτριος Α. Μπουζιάνης, Ιωάννης Ν. Φλιώνης, Νικόλαος Γ. Μακρής, Κων/νος Ν. Παπαγεωργίου, Κων/νος Γ. Μακρής, Κων/νος Τσιούμης,

95. Το εννιαμελές Δ.Σ. του Συλλόγου Φουρκιωτών Θεσ/νίκης στην πρώτη του χοροεσπερίδα (15.2.1969).

Απ' αριστερά: Χρήστος Εξάρχου πρόεδρος, Γεώργιος Ν. Μακρής μέλος, Κων/ντίνος Ντίτσιας ταμίας, Νικόλαος Οικονόμου γενικός γραμματέας, Βασίλειος Μαντήλας αντιπρόεδρος, Ευριπίδης Μόκας, Θεόδωρος Ν. Τζημοράγκας, Κλεονίκη Παπακώστα, Χαρίκλεια Τόνα μέλη. Τη βασιλόπιτα κόβει ο Νικόλαος Α. Φλιώνης. Και χαριτωμένες Φουρκιωτοπούλες με τοπικές φορεσιές.

Όλα Ανδ. Τόνα, Χρήστος Εξάρχου, Χρήστος Μουτσιούλης, Ρωμύλος Σουφλήρης, Χαρίλαος Στ. Παπακώστας, Νικόλαος Δ. Στύλας, Δημήτριος Μαρανής, Θεόδωρος Κ. Γίτσιος, Βασίλειος Μανδήλας, Άλκης Τόνας, Κων/νος Α. Φλιώνης, Δημήτριος Γίτσιος, Ιωάννης Κ. Φλιώνης, Νικόλαος Θ. Μόκας - Οικονόμου, Σωκράτης Ν. Φλιώνης.

Το 1ο Διοικητικό Συμβούλιο στις 31 Ιανουαρίου 1960:

Δημήτριος Μπουζιάνης πρόεδρος, Νικόλαος Μακρής αντιπρόεδρος, Κων/νος Τσιούμης γενικός γραμματέας, Βασίλειος Μανδήλας ταμίας, Κων/νος Α. Φλιώνης, Θεόδωρος Κ. Γίτσιος, Χαρίλαος Παπακώστας, Χρήστος Εξάρχου, Άλκης Τόνας μέλη.

Διατέλεσαν πρόεδροι χρονολογικά: Δημήτριος Μπουζιάνης 1960-67, Χρήστος Εξάρχου 1968-71, Νικόλαος Οικονόμου 1972-73, Νικόλαος Μακρής 1974-75, Μενέλαος Τόντης αναπληρωτής 1976-77, Κων/νος Τσιούμης 1978-80, Αθανάσιος Παπακώστας 1981-85, Μενέλαος Τόντης 1986-87.

Δραστηριότητες:

1. Το 1961 δώρισε στο Σχολείο σημαία παρέλασης με όλα τα εξαρτήματα, αξίας 640 δραχμών, σύμφωνα με την τότε αξία της δραχμής.

2. Το 1970, ύστερα από σχετικό έγγραφο (πρωτ. 69450/12.12.69) του τότε Νομάρχη Ιωαννίνων, απέστειλε δωρεάν στο Γενικό Πρόξενο της Ελλάδας στη

96. Απ' την τελετή παράδοσης Σημαίας απ' το μέλος του Συλλόγου Χρήστο Εξάρχου (16.8.1961).

Στουτγάρδη της Δ. Γερμανίας, δυο πλήρεις καινούργιες αρχαίες βαρύτιμες φουρκιώτικες γυναικείες στολές, προοριζόμενες για πολιτιστικές εκδηλώσεις των εκεί συμπατριωτών μας Ηπειρωτών (προβολή και της Φούρκας).

3. Το 1971 ύστερα από αλληπάλληλες αναφορές του και τηλεφωνήματα προς τους αρμόδιους φορείς, καθώς και σχετικών δημοσιευμάτων μια ολόκληρη 12ετία (1959-1971), ιδρύθηκε στην Αγία Παρασκευή Ταχ. Γραφείο (ΕΛ-ΤΑ), κι έτσι οι κάτοικοι του χωριού μας γλίτωσαν απ' τις ταλαιπωρίες και τους κινδύνους της πολύωρης μετάβασής τους στο Ταχ. Γραφείο Μόλιστας για την παραλαβή επιταγών και δεμάτων.

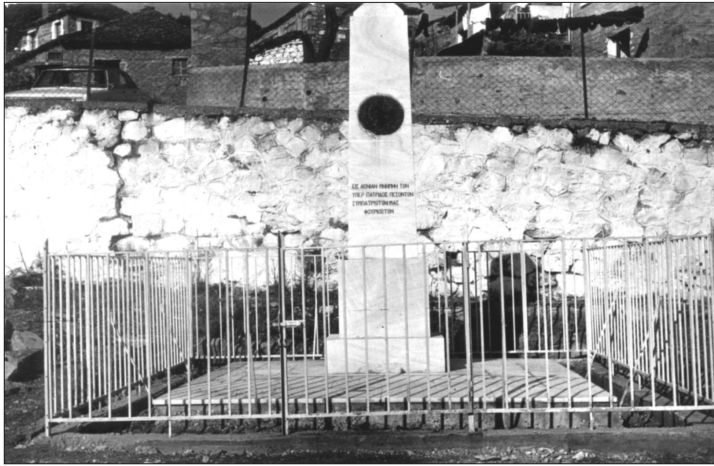
4. Το 1973 έστησε λαμπρότατο καλλιμάρμαρο ηρώο για τους πεσόντες Φουρκιώτες, στην πλατεία του χωριού, αξίας 36 χιλ. δραχμών.

5. Το 1976 ονομαδότησε δρόμους για τους δωρητές Ευθύμιο Κ. Τόντη και Νικόλαο Γ. Μαρανή.

6. Το 1980 επισκεύασε τη στέγη του κοινοτικού καταστήματος, 5 χιλ. δρχ.

7. Το 1984 διέθεσε 100 χιλ. δρχ. για την τσιμεντόστρωση τμήματος κεντρικού δρόμου.

Παράλληλα όμως από την ίδρυσή του (1959), ζήτησε επανειλημμένα την επίλυση και άλλων ζωτικών ζητημάτων της γενέτειράς του: Ύδρευση, διορισμό ιερέα και κοινοτικού γραμματέα, κατασκευή κοινοτικού καταστήματος, αποχωρητηρίων, δενδροφυτεύσεις, δασικό δρόμο απ' την Πέτρα Ζούζουλης ως το Παλιοχώρι και Τσιότα, λεωφορική συγκοινωνία και ηλεκτροδότηση, που πραγματοποιήθηκαν και με ενέργειες των εκάστοτε

97. Το ηρώο του χωριού, που έστησε ο Σύλλογος Φουρκιωτών Θεσ/νίκης (1973).

98. Στο φεστιβάλ Δωδώνης (Αύγουστος 1962), Φουρκιωτοπούλες με τις φανταχτερές, πλούσιες, παραδοσιακές ντόπιες φορεσιές. Πίσω απ' αριστερά: Ανδρέας Σιδέρης και Χρήστος Εζάρχου. Μπροστά η λαϊκή κομπανία του Νίκου Χαλκιά.

99. Στο ίδιο φεστιβάλ και οι ίδιες Φουρκιωτοπούλες, που χόρευαν καμαρωτά με περίσσια χάρη κι ομορφιά, τοπικούς ηπειρώτικους χορούς, κι έτσι έδωσαν χρώμα και ζωντάνια.

προέδρων της κοινότητάς μας.

8. Και το 1985 ζήτησε την ασφαλτόστρωση του δρόμου από Αγία Παρασκευή - Φούρκα, απόσταση 10 χλμ.

Ε) «Εκπολιτιστικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Φούρκας Κονίτσης - Παναγία Κλαδόρμη»

Ιδρύθηκε στις 12 Φεβρουαρίου 1978, με έδρα τα Γιάννενα.

Ιδρυτικά μέλη:

Κων/νος Γ. Παπαγεωργίου, Αφροδίτη Παπαγεωργίου, Στέλιος Σταγκίκας, Σεραφείμ Φράγκος, Ιφιγένεια Σ. Φράγκου, Ιωάννα Σ. Φράγκου, Μαρίκα Σταγκίκα, Γεώργιος Θ. Ζιώγας, Λευκοθέα Ζιώγα, Δημήτριος Αναστασίου, Αγλαΐα Αναστασίου, Κων/νος Αναστασίου, Ζωίτσα Αναστασίου, Ιωάννης Ν. Εξάρχου, Βασιλική Εξάρχου, Γεώργιος Ν. Εξάρχου, Κασσιανή Εξάρχου, Δημήτριος Τόνας, Αγόρω Τόνα, Βασίλειος Ντόκος, Αχιλλέας Σταγκίκας, Κρυσταλία Σταγκίκα, Αγόρω Σταγκίκα, Κων/νος Ντόκος, Αγγελική Ντόκου, Ευφροσύνη Ντόκου, Αικατερίνη Ντόκου, Αλέξιος Ντόκος, Ιωάννης Γ. Πατέρας, Μάχη Πατέρα, Κούλα Πατέρα, Γεώργιος Πατέρας, Δημήτριος Εξάρχου, Παρασκευή Εξάρχου.

Το 1ο Δ. Σ. το 1978:

Βασίλειος Ντόκος πρόεδρος, Γεώργιος Ζιώγας αντιπρόεδρος, Κων/νος Αναστασίου γραμματέας, Ιωάννης Ν. Εξάρχου ταμίας, Κων/νος Ν. Τόλης σύμβουλος.

Διατέλεσαν πρόεδροι χρονολογικά:

Βασίλειος Ντόκος 1978-81, Ανδρέας Σιδέρης 1982-83, Γεώργιος Ν. Εξάρχου

99α. Απ' τον πρώτο χορό του Συλλόγου Φουρκιωτών Ιωαννίνων: Απ' αριστερά: Αννούλα Κ. Ντόκου, Δημήτριος Αναστασίου, Γεώργιος Ν. Εξάρχου και Ανδρέας Σιδέρης (20-2-'85).

1984-85, Γεώργιος Νασίκας ή Σαρμανιώτης 1986-87.

Δράση:

1. Το 1981 διέθεσε για σοφάτισμα και επισκευή της εκκλησίας του Αϊθανάση 60 χιλ. δρχ.
2. Το 1982 για την ανακατασκευή των κερκίδων της πάνω πλατείας και διευθέτηση του λυμνάζοντος νερού, 80 χιλ. δρχ. Εμπειροτέχνης ο Γεώργιος Δ. Μόκας και εργάτες: Βασίλειος Πάπαρης και Νικόλαος Ράδος.
3. Το 1985 άρχισε την έκδοση της εφημερίδας: «Η Φωνή της Φούρκας».
4. Το 1986 διέθεσε για την κατασκευή 12 τοπικών στολών (6 αντρικών και 6 γυναικείων) του χορευτικού συγκροτήματός του, 600 χιλ. δρχ.

Στ) «Εκπολιτιστικός - Εξωραϊστικός Σύλλογος Φούρκας - Κόνιτσας»

Ιδρύθηκε το 1984 με έδρα τη Φούρκα.

Ιδρυτές:

Ζιώγας Ιωάννης, Κίτσης Ευάγγελος, Ίτσας Ιωάννης, Μαρανής Ιωάννης, Σιώμος Ηλίας, Ίτσας Χρήστος, Καραγιάννης Ιωάννης, Ντόκου Άννα, Παπαστεργίου Παύλος, Σπαθάρη Εύα, Σιώμος Ευάγγελος, Σπαθάρη Άννα, Γιάννου Σωτηρία, Βλιώρα Ρωζάνη, Γκριμότση Μαρία, Πάπαρη Αγνή, Κίτση Λίτσα, Θεμελή Άλκηστη - Ελισσάβητ, Μπούσιου Μαρία, Γιώτας Γεώργιος, Μαρανής Νικόλαος, Σιώμος Παναγιώτης, Ράδος Θεόδωρος, Μαρανής Ευθύμιος, Τσουτσας Κων/νος, Οικονόμου Θεοφάνης, Σιώμος

Κων/νος, Βλιώρας Λεωνίδα.

Το 1ο Δ.Σ. το 1985:

Ευάγγελος Κίτσης πρόεδρος, Ανδρέας Πάπαρης αντιπρόεδρος, Ιωάννης Α. Ζιώγας γενικός γραμματέας, Θεόδωρος Ράδος ταμίας, Κων/νος Δ. Τσούτσας μέλος.

Δράση:

Το 1986 έστησε στην κάτω πλατεία κiosk και παιδική χαρά (κούνιες), που στοίχισαν 80 χιλ. δρχ.

Υλοτομικοί συνεταιρισμοί:

Α) Ελεύθερος Δασικός Συνεταιρισμός Εργασίας Φούρκας (Ε.Δ.Σ.Ε.Φ.)

Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης (Συν.Π.Ε.) με έδρα τη Φούρκα. Ιδρύθηκε το 1952. Οργάνωση σε ισνάφι (συνάφι-συντεχνία).

Σκοπός:

Μίσθωση του δικαιώματος απόληξης στρόγγυλης ξυλείας από κοινοτικά ή δημόσια δάση ή συνιδιόκτητα ή λοιπά δάση για λογαριασμό του Συνεταιρισμού.

Οικονομικά κοινά συμφέροντα των μελών απ' την εκμετάλλευση των δασών.

Ιδρυτικά μέλη:

Κων/ντίνος Ι. Κίτσης, Γεώργιος Ν. Γιώτας, Αγαθοκλής Ε. Γιώτας, Αχιλλέας Ν. Γιώτας, Στέργιος Δ. Γκριμότσης, Χρήστος Ι. Γκουβέλης, Γεώργιος Ν. Εξάρχου, Δημήτριος Ν. Ζιώζης, Δημήτριος Ι. Κίτσης, Γεώργιος Δ. Κίτσης, Παναγιώτης Δ. Κίτσης, Γεώργιος Κ. Κίτσης, Νικόλαος Ι. Κίτσης, Νικόλαος Γ. Κίτσης, Λάμπρος Αλ. Κυρίτης, Θωμάς Λέκας, Δημήτριος Κ. Τόντης, Κων/ντίνος Δ. Τόντης, Κων/ντίνος Γ. Μόκας, Γεώργιος Κ. Μόκας, Δημήτριος Κ. Μόκας, Βασίλειος Α. Πάπαρης, Γεώργιος Κ. Ότας, Νικόλαος Δ. Παπαγεωργίου, Νικόλαος Θ. Ράδος, Θωμάς Αδ. Σταγκίικας, Νικόλαος Α. Νασίκας, Δημήτριος Ε. Τζημοράγκας, Νικόλαος Π. Φράγκος, Ζώης Γ. Φλώρος, Σωτήριος Γ. Κίτσης, Νικόλαος Α. Γιώτας, Δημήτριος Γ. Μόκας, Δημήτριος Γ. Φέλης, Δημήτριος Ν. Βελέκης, Ανδρέας Δ. Μουτσιούλης, Ανδρέας Ι. Μακρής, Χρήστος Ν. Φράγκος, Δημήτριος Γ. Κίτσης, Θωμάς Α. Γιώτας, Δημήτριος Ν. Δημάκης, Κων/ντίνος Σ. Μαρανής, Γεώργιος Α. Νασίκας, Ιωάννης Ε. Γιώτας, Γεώργιος Δ. Φέλης.

Αργότερα γράφτηκαν οι: Σωτήριος Δ. Τόντης, Αλέξιος Δ. Μουτσιούλης, Γεώργιος Ι. Καραγιάννης (μικρός), Θωμάς Θ. Ράδος, Ιωάννης Δ. Γκριμότσης.

Το 1ο Δ.Σ. του 1952:

Κων/ντίνος Ν. Οικονόμου πρόεδρος, Νικόλαος Π. Φράγκος αντιπρόεδρος, Νικόλαος Α. Νασίκας γραμματέας, Γεώργιος Ν. Γιώτας ταμίας, Δημήτριος Ι. Κίτσης μέλος.

Χρηματίσαντες πρόεδροι: Κων/ντίνος Ν. Οικονόμου 1952-54, Δημήτριος Ν. Ζιώζης 1955-56, Νικόλαος Α. Γιώτας 1957-58, Κων/ντίνος Γ.

Μόκας 1959-60, Νικόλαος Α. Γιώτας 1961-75.

Σημ.: Λειτουργήσε κανονικά και με ικανό αριθμό μελών απ' το 1952-58. Εκτοτε ήταν νεκρός σχεδόν, λόγω διασποράς των μελών. Μειώθηκε ο αριθμός τους και έπεσε σε αδράνεια (νάρκη). Το 1975 διαλύθηκε επίσημα.

**Β) Α' Ελεύθερος Δασικός Συνεταιρισμός Εργασίας Φούρκας - Κονίτσης
(Α' Ε.Δ.Σ.Ε.Φ.Κ.).**

Ιδρύθηκε το 1979 με έδρα τη Φούρκα.

Ιδρυτές:

Αλέκος Α. Μπούσιος, Χρήστος Α. Μπούσιος, Αλέκος Κ. Μπούσιος, Απόστολος Κ. Μπούσιος, Δημήτριος Κ. Μπούσιος, Νικόλαος Χ. Μπούσιος, Δήμος Κ. Τσουτσας, Δημήτριος Δ. Τσουτσας, Νικόλαος Θ. Τσουτσας, Νικόλαος Γ. Δημάκης, Βασίλειος Α. Πάπαρης, Απόστολος Ι. Χαβάς.

Το 1ο Δ.Σ. του 1980:

Χρήστος Α. Μπούσιος πρόεδρος, Δήμος Κ. Τσουτσας αντιπρόεδρος, Νικόλαος Χ. Μπούσιος γραμματέας, Δημήτριος Κ. Μπούσιος ταμίας, Αλέκος Κ. Μπούσιος μέλος.

Χρηματίσαντες πρόεδροι: Χρήστος Α. Μπούσιος 1980-81, Νικόλαος Χ. Μπούσιος 1982-86.

Σημ. Το 1982 υλοτόμησαν οικοδομήσιμη ξυλεία πεύκου. Το 1983 καυσόξυλα βαλανιδιάς.

100. Μέλη του Α' υλοτομικού συνεταιρισμού στη θέση Τσιούκα, έτοιμα για δράση με τ' αλυσοπρίονά τους (Αύγουστος 1983).

**Γ) Β' Ελεύθερος Λασικός Συνεταιρισμός Εργασίας Φούρκας-Κονίτσης
(Β' Ε.Λ.Σ.Ε.Φ.Κ.)**

Ιδρύθηκε το 1980 με έδρα τη Φούρκα.

Ιδρυτές:

Νικόλαος Α. Γιώτας, Θωμάς Α. Γιώτας, Χρήστος Ν. Φράγκος, Νικόλαος Θ. Ράδος, Νικόλαος Δ. Γάκης, Γεώργιος Ι. Καραγιάννης (μικρός), Θεόδωρος Κ. Κίτσης, Γεώργιος Θ. Σιώμος, Κων/νος Β. Γιάννος, Βασίλειος Κ. Γιάννος, Γεώργιος Α. Γιάννος, Λεωνίδας Ν. Γιάννος, Σπύρος Ν. Γιάννος, Αθανάσιος Κ. Δημάκης, Παναγιώτης Α. Βλιώρας, Δημήτριος Ζ. Δημάκης, Ζήσης Χ. Κάκος, Γεώργιος Μ. Μπέτσιας.

Το 1ο Δ.Σ. του 1982:

Νικόλαος Α. Γιώτας πρόεδρος, Νικόλαος Θ. Ράδος αντιπρόεδρος, Χρήστος Ν. Φράγκος γραμματέας, Θεόδωρος Κ. Κίτσης ταμίας, Κων/νος Β. Γιάννος μέλος.

Υπηρέτησαν πρόεδροι: Νικόλαος Α. Γιώτας 1982-83, Κων/νος Β. Γιάννος 1984-86.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Διαπληκτισμοί (μαλώματα) και δικαστικοί αγώνες με τους συνορίτες μας - Παλιά και τωρινά σύνορα:

1. Βόρεια, ΒΑ, ΒΔ με τη Δροσοπηγή: Τα παλιά σύνορά μας άρχιζαν απ' τη θέση: Ράχης άφκου (μπιζέλια), στη συνέχεια Καλύβα Ζήση Βραζιώτη, Γενίτσαροι (όπου ως το 1917 καλλιεργούσαν χωράφια οι Φουρκιώτες Δημήτριος Μπλιχάνης και Γεώργιος Οικονόμου), Στάλο, Ράχη πέρα στάλου, Ραχούλα δώθε βρύσης Ντριμπούζι, Γούρνα, και τελείωναν στη Φουντίνα Ίτσα, (δεξιά Ταμπουριού Καραγιώργη). Όχι φυσικά σύνορα (όπως χύνονται τα νερά). Ύστερα όμως από πολλές προστριβές και δικαστικούς αγώνες από το 1925 ως το 1960, οι δυο κοινότητες προέβησαν στον οριστικό καθορισμό των φυσικών ορίων:

Η κορυφογραμμή που αρχίζει απ' τη Ράχη άφκου, Νίστρες, Γκριβομάνος, Φλιάμα, Αϊλιά, Ράχη ραπανά και λήγει στο Ταμπούρι Καραγιώργη.

2. Νότια, ΝΑ, ΝΔ με τη Σαμαρίνα: Τα παλιά άρχιζαν απ' τη θέση Ζεκίρι, στη συνέχεια Βρύση Γρέκου (Ρωμιού), Ράχη Γκρέκου και τελείωναν στο στάλο Χάμιζα. Φυσικά σύνορα.

«Το θέρος όμως του 1908 δημιούργησε μεταξύ Φουρκιωτών και Σαμαρινιωτών ζήτημα συνοριακό και φιλονικούσαν μεταξύ τους οι ξυλοκόποι και οι τζιομπαναραίοι. Την άνοιξη του 1909 εντάθηκαν περισσότερο οι φιλονικίες, κι έτσι τον Ιούλιο συγκεντρώθηκαν οι δυο κοινότητες στη θέση Φουντίνα, πέρα απ' το Ζεκίρι κι αποφάσισαν να λύσουν το θέμα ειρηνικά και όρισαν αντιπροσώπους δυο γεροντότερους, που γνώριζαν τα σύνορα. Οι μεν Σαμαρινιώτες τον Γεώργιον Στάναν, οι δε Φουρκιώτες τον Νικόλαον Καραμήτρον, που στην αρχή δέχτηκε την πρόταση, αλλ' αργότερα αποσύρθηκε λέγοντας: «Βάρος δε μπορώ να πάρω στο λαιμό μου• δεν γνωρίζω λοιπόν τίποτε». Αλλά για ν' αποφύγουν τη σύγχυση που είχε γίνει, συμβιβάστηκαν και καθόρισαν τη συνοριακή γραμμή, απ' το σημείο του Σμόλικα απ' όπου περνούσε με αυλάκι το νερό προς τη Φούρκα, ως τη θέση: «Κιάτρα Τσάπλουι» δηλ. Πέτρα του τράγου. Συνέταξαν και έγγραφα που τα υπέγραψαν όλοι οι Φουρκιώτες και οι Σαμαρινιώτες και έλαβε ο πρόεδρος κάθε κοινότητας από ένα για να φυλάσσεται στ' αρχεία, (βλ. Γ. Τσιούμη ο.π. σ. 41-43.)

Το 1934, 1944, 1959 και 1971 έγιναν και άλλοι καθορισμοί της συνοριακής γραμμής, αλλά δυστυχώς, απέβησαν σε βάρος της κοινότητάς μας, ως εξής: Στη συνέχεια απ' τη θέση: Κιάτρα Τσάπλουι, τοποθέτησαν ορόσημο στη θέση: Μαγούλα (λόφος) με τα πεύκα και από 'κει στο Στάλο Χάμιζα.

3. Ανατολικά με τη Ζούζουλη - Παλιά και τωρινά σύνορα: Απ' το ρέμα στάλου Χάμιζα, Γεφύρι Παπαδάμου, δεξιά ευθεία πάνω στα χωράφια Χιμαίων, Ρουσαίων, Τζημολακαίων, γκορτσιά Χίμα, χωράφια Κόλη Τέντα, αριστερά χωράφια Αυγάζη, Μοτσαίων, Μπεγαίων, Γιτσαίων, Σταύρη, Τζημοραγκαίων και τελειώνουν στο χωράφι Γιάννη Σταγκίκα (αριστερά των Γιτσαίων).

4. Βορειοανατολικά με το Επταχώρι - Παλιά και νέα σύνορα: Απ' το χωράφι Χίμα (στα τρία σύνορα: Φούρκας - Ζούζουλης - Επταχωρίου), μεράδι (βαλανόδεντρο), ευθεία κάτω στο ρέμα του χωραφιού Γιάννη Γκόση και λήγουν στο Στόμιο.

5. Βορειοανατολικά με την Πλαγιά - Παλιά και νέα σύνορα: Απ' τη δεξιά ράχη της καλύβας Νιάκου (Γεώργιου Ι. Κίτση Φουρκιώτη), ευθεία πάνω, ως τον άφκο. Φυσικά σύνορα.

Σημ. Με τα τρία αυτά τελευταία γειτονικά χωριά, η κοινότητά μας, ουδέποτε είχε συνοριακή διαμάχη.

6. Δυτικά, ΒΔ, ΝΔ με το Κεράσοβο (Αγία Παρασκευή): Τα παλιά σύνορά μας, άρχιζαν απ' τη θέση Ζεκίρι, στη συνέχεια υδροπρίονα Κερασόβου, που ανήκαν στη Φούρκα, Εικόνισμα, χωράφι (βαρκά) Ταμπούρη, κάτω απ' τα βαρκά Νάση (πίσω απ' την κορυφογραμμή: Βέργος), ευθεία πάνω και κατέληγαν στο σύνορο Φούρκας - Δροσποηγής (Ταμπούρι Καραγιώρη). Λένε μάλιστα ότι το Κεράσοβο δεν κατείχε μέρος με οξιά απ' το Εικόνισμα ως το Ταμπούρι Καραγιώρη.

(Πληροφορίες απ' τους υπέργηρους γεωργούς: Γιώργο Ν. Γιώτα και Τάκη Γ. Φέλη).

«Στα 1850 όμως ο μπέης Κερασόβου αφαίρεσε όλο το παραπάνω τμήμα, ισχυριζόμενος ότι ανήκε στο τσιφλίκι του, και ότι το σύνορο είναι στην κορυφογραμμή «Βέργος», όπως χύνονται τα νερά (φυσικά σύνορα). Απέκοψε μάλιστα και το άφθονο νερό, που έρχονταν απ' το Σμόλικα Κερασόβου και το γύρισε όλο προς το Κεράσοβο. Με το νερό αυτό, στο χωριό μας κινούνταν νερόμυλοι, μαντάνια, ντριστελέες, νεροπρίονα και ποτίζονταν οι κήποι και τα χωράφια, κι έτσι ζούσαν άνετα οι τότε 600 οικογένειες του χωριού, που μετά έμειναν μόνον 140-150.

Το δε μεγάλο αυλάκι απ' όπου περνούσε το νερό απ' το Σμόλικα ως τη Φούρκα, υπάρχει ακόμα σε μερικά σημεία. Οι κάτοικοι προσέφυγαν στη δικαιοσύνη, αλλά εις μάτην, γιατί ο μπέης είχε μεγάλην επιρροή στην Υποδιοίκηση της Κόνιτσας και στη Γενική Διοίκηση Ιωαννίνων.

Τέλος, αποφάσισαν ύστερα από προτροπή του τότε Επισκόπου της Κόνιτσας Γερμανού, οι αντιπρόσωποι Θεόδωρος Γίτσιος και Γιαννούλης Σουφλέρης να μεταβούν στην Κωνσταντινούπολη για να βρουν το δίκιο τους με τη βοήθεια των Πατριαρχείων.

Αφού εφοδιάστηκαν με πιστοποιητικών υπογεγραμμένων και σφραγισμένων απ' τις επτά πλησιέστερες κοινότητες, που ομολογούσαν ότι το μέρος αυτό ανέκαθεν ανήκε στην κοινότητα Φούρκας, επίσης και με συστατικά γράμματα του Επισκόπου, ήταν έτοιμοι να αναχωρήσουν. Ο μπέης μόλις πληροφορήθηκε την ενέργεια αυτή, έστειλε τη νύχτα άνθρωπο

και τους ειδοποίησε να σταματήσουν το διάβημα, γιατί θα τους δολοφονούσε.

Οι αντιπρόσωποι φοβήθηκαν και σταμάτησαν κι έτσι το παραπάνω τμήμα της Φούρκας έμεινε στην κατοχή του μπέη. Τα δε έγγραφα έμειναν στα χέρια του τότε προέδρου της κοινότητας Κων/ντίνου Δημολάκη (Τζημολάκη) και μετά στα χέρια του ανεπιστού του Κων/ντίνου Δημολάκη, αλλά δυστυχώς χάθηκαν.

Μετά την απελευθέρωση του 1913, η κοινότητα Φούρκας, ζήτησε απ' τα ελληνικά δικαστήρια το δίκιο της με τον τότε πρόεδρό της Κώτα Τόλη, αλλά η υπόθεση παραμελήθηκε, από άγνωστη αιτία», (βλ. Γ. Τσιούμη ο.π.σ. 14-16).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Νόμος (έθιμον, εθιμικός νόμος) = βασιλιάς όλων. **Πίνδαρος**

«Η παράδοση και τα δημοτικά τραγούδια ενώνουν:

το χτες με το σήμερα,
το παρελθόν με το μέλλον
και τη ρίζα με το κορμί».

Κεφάλαιο Α'

Ήθη και έθιμα απ' τ' αγκάστρωμα ως το θάνατο:

Πολλά είναι τα πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα του χωριού μας που έχουν χαρακτηριστικά θρησκευτικό, κοινωνικό, οικογενειακό και ψυχαγωγικό και είναι:

1. Αγκάστρωμα (εγκυμοσύνη - προστάτης ο Άγιος Ελευθέριος): Μόλις αγκαστρωθεί μια γυναίκα παύουν τα ρούχα της (περίοδος, έμμηνα). Αρχίζει να κάνει εμετούς, διαλέγει τα φαγητά, δεν τρώγει οτιδήποτε γιατί φοβάται τον εμετό. Πολλές φορές μάλιστα τα μυρίζει, γι' αυτό, όταν μυρίζει κανένας τα φαγητά, του λέμε: «Τι τα μυρίζεις έτσι σαν την γκαστρωμένη γυναίκα;» Συνήθως αγαπάει τα ξινά φαγητά και τα ξινά φρούτα.

Τι πιστεύουν για την έγκυο: Για ν' αποφύγει το ριζιμο του μωρού (σκότωμα, αποβολή), δεν πρέπει να σηκώνει και να τινάζει τα βαριά πράγματα ή να στενοχωριέται και να μην εργάζεται κουραστικά. Πρέπει ν' αποφεύγει τα μεγάλα κρυολογήματα, να τρώγει αμέσως ό,τι βλέπει και επιθυμεί, εξόν από λαγό, γιατί το τέκνο θα κοιμάται με μάτια ανοιχτά (λαγοκοιμάται) και θα φοβάται. Οφείλει επίσης να μη τρομάζει απότομα και να μη βάζει τα πόδια σε κρύο νερό. Απαγορεύεται να βλέπει κηδεία και να φιλάει πεθαμένους, γιατί το μωρό θα 'ναι κιτρινιάρικο.

Η αποβολή είναι επικίνδυνη στους διπλούς, 2, 4, 6, 8 μήνες, γιατί μπορεί να πεθάνει και η μητέρα. Γι' αποφυγή βάζουν το πρόωρα γεννημένο μωρό σε σακούλα, που την κρεμούν μέσα στο τζάκι και μόλις η μάνα πατάει (φτάνει) στον 3ο ή 5ο ή 7ο ή 9ο μήνα το θάβουν. Αν όμως πατήσει στον 9ο μήνα, έστω και μια μέρα, τότε ζει η μάνα και το μωρό κάποτε γεννιέται ζωντανό, αλλά καχεκτικό.

Όταν αποβάλει άθελα προ της προθεσμίας της γέννησης, το μωρό αν είναι πεθαμένο το θάβουν σε μιαν άκρη του νεκροταφείου, χωρίς παπά, γιατί είναι ασάβαντιστο. Αν είναι μισοπεθαμένο, τότε η μπάμπα (πρακτική μαμή) το περνάει τρεις φορές πάνω στη φωτιά, του δίνει τ' όνομα, λέει εις τ' όνομα της Αγίας Τριάδας και το θάβουν. Αν γλιτώσει, το βαφτίζουν με παπά.

Όταν δρασκελίσεις έγκυο, κάνει το παιδί ανάποδα, δηλ. βγαίνουν τα

πόδια πρώτα και δυσκολεύει ο τοκετός. Γι' αυτό πρέπει να την ξαναδρασκελίσεις αντίθετα, γυρίζοντας πίσω. Το ίδιο συμβαίνει και όταν βάζουμε ανάποδα τα ξύλα στο τζάκι και όταν ισκιωθεί (βλέπει τρομακτικά όνειρα, που προκαλούν άγχος, στενοχώρια). Για να συνέλθει πρέπει να κουνήσει το δεξί της πόδι. Για προφύλαξη βάζουν στον αριστερό κόρφο της (βυζί) κλωνάρι βασιλικού και θυμιατίζουν το δωμάτιό της.

Μερικές, αν και αποφεύγουν όλα τα παραπάνω, αποβάλλουν και για συγκράτηση των μωρών τρώνε κρέας νυφίτσας (αρχ. ικτίς).

Όταν έχει μεγάλη κοιλιά, λένε θα κάνει δυο ή ένα μεγάλο, καλοθρεμμένο τέκνο. Κάποτε όμως παρουσιάζεται και η ανεμογκαστριά (ψευτοεγκυμοσύνη), έχει δηλ. αέρα στα έντερα της και φαίνεται φουσκωμένη η κοιλιά.

Για ν' αποχτήσει αγόρι, τρώγει αρσενικοβότανο, τριφύλλι με 2 ή 4 φυλλαράκια, που σπανίζει ή πάνα (σκέπη, πέτσα λεπτή, που σκεπάζει το σώμα του εμβρύου αγοριού ή αρσενικού λαγού μόλις γεννιούνται). Αν θέλει κορίτσι, τρώγει πάνα από κορίτσι ή θηλυκό λαγό.

Όταν χάνει την ομορφιά της, έχει δηλ. πέκνα (κηλίδες καφέ ή μαύρες) στο πρόσωπό της, θα κάνει αγόρι, αν δεν τη χάσει, θα κάνει κορίτσι.

Αν σπάζοντας σιούμκα (παράσιτο σαν καρύδι, που σχηματίζεται στα φύλλα βαλανιδιάς) βρεθεί σκουλήκι, θα γεννήσει αγόρι. Αν βρεθεί μυρμήγκι, κορίτσι.

Όταν ο σπόρος του καλαμποκιού ή πορτοκαλιού πριτσίσει (κάνει κρότο) στη φωτιά, θα γεννήσει αγόρι, αν δεν πριτσίσει, θα κάνει κορίτσι.

Αν σε 2-3 ή περισσότερες μέρες κλείσει η πληγή στον οφαλό του μωρού και σχηματισθεί σημάδι σαν κριθάρι, θα κάνει όλο αγόρια. Αν το σημάδι μοιάζει με φακή, κορίτσια.

Για να πετύχουν αυτό που θέλουν, χρησιμοποιούν τη βιτζίου (γκάρδιο αγραλειού, λεπτή βέργα, που τοποθετείται στη στενόμακρη τρύπα τ' αντιού που μαζεύει το στημόνι). Μετά το υφάδι (ύφανση) τη ρίχνουν σε σταυροδρόμι και φυλάγουν να ιδούν, τι θα περάσει από 'κει, άνθρωπος ή ζώο. Αν είναι αρσενικό, η έγκυος που θα ονομαστεί, θα κάνει αρσενικό, αν περάσει θηλυκό ζώο θα κάνει θηλυκό.

Αν κάψουμε τη φορτωτήρα (ξύλινο εργαλείο του κυρατζή) θα κάνει κορίτσι. Όταν το μωρό χτυπάει λίγο στην κοιλιά είναι αγόρι, αν χτυπάει πολύ είναι κορίτσι.

Όταν ένα αντρόγυνο δε θέλει να κάνει παιδιά (αγόρια ή κορίτσια) για πάντα, τρώγει ο ένας απ' τους δυο λίγο στειροβότανο (κομματάκι κρέατος, που μοιάζει σαν μεγάλο φασούλι άσπρο), που πετιέται απ' το λαιμό μαρμάρου (στείρου) ζώου (προβατίνας, λαγίνας ή κότας), όταν το σφάζουν. Γι' αποκτούν μόνον όταν τρώνε το χόρτο αυτό (στειροβότανο) στη βοσκή.

Αν δε θέλουν να τεκνοποιήσουν για επτά χρόνια, το μυρίζουν.

Όταν παντρευτούν δίσεκτο έτος, δεν τεκνοποιούν.

Κατά τη διάρκεια των πόνων της, αν μπει στο σπίτι της ξένο πρόσωπο, πρέπει να ρίξει πάνω της ένα αντικείμενο (κλωστή ή τρίχα) απ' τα ρούχα του, αν όχι, τότε σπιτικός της το παίρνει με τρόπο απ' τον ξένο και το ρίχνει στην έγκυο, για να μη πονάει στη γέννα.

Μετά τ' αγκάστρωμα αρχίζουν οι προετοιμασίες για το μωρό: Ετοιμάζουν τα υφαντά σπάργανα και τα ρουχαλάκια του (φανελλίτσες, σωβρακάκια, πουκαμισάκια, καλτσάκια κι ένα μεγάλο εξωτερικό σπάργανο, μάλλινο κι αυτό, αλλά με δαντέλα γύρω γύρω, φασκιά (πλεχτή, χρωματιστή λεπτή τριχιά), στρωσίδια διάφορα, χρυσαφικά (φλουράκια), σαλιαρίστρα και άσπρο κούκο (σκουφάκι, πάνινο αγοραστό).

2. Γέννα (γέννηση, τοκετός): Λένε ότι «Άμα λυθεί η ποδιά μιας γυναίκας, κάποια θα γεννήσει». Το γεγονός της γέννας κρατιέται μυστικό, για να μη υποφέρει η ετοιμόγεννη.

Την ώρα που η έγκυος κοιλοπονάει και αισθάνεται πόνους και στη μέση, «την πιάνουν οι πόνοι» όπως λένε, καλεί τη μάνα της, που ανάβει την καντήλα. Αν είναι κρύο, ανάβει και το τζάκι νύχτα και μέρα. Για να γεννήσει εύκολα, καλούν και την πεθερά της, καθώς και τη μπάμπα. Τέτοιες ήταν η Αικατερίνη Δ. Εξάρχου, η Καλλίνω Δ. Μπομπότη, η Αγνή Ν. Ζιώζη.

Η έγκυος αρχίζει να περπατάει λίγο για να κατεβεί το μωρό και μετά κάθεται όρθια και κρατιέται απ' τους ώμους της μητέρας και της πεθεράς, ανοίγει τα πόδια της πάνω στη λεκάνη και εκπνέει βαθιά για να πέσει το μωρό στα χέρια της μπάμπας.

Η μπάμπα γεμίζει το στόμα της με νερό και το ρίχνει στο στήθος της ετοιμόγεννης για να βγει το μωρό εύκολα και γρήγορα, όπως έτρεξε το νερό στο στήθος της ετοιμόγεννης ή την βάζει να φυσάει σ' ένα αδειανό μπουκάλι και τρίβει την κοιλιά της για να πέσει γρήγορα το στρώμα (ύστερο, συμπυκνωμένα υγρά σαν σακουλάκι) που πέφτουν μετά τη γέννα. Της δίνει επίσης και πίνει ένα φλυτζάνι κρασί με λάδι ζεστό, για να γλιστρήσει, να πέσει εύκολα το στρώμα και να καθαριστούν τα αίματα• ποτέ όμως δεν πίνει νερό.

Όταν δυσκολεύεται, τότε η μπάμπα κόβει τα νύχια της, πλένει καλά τα χέρια, βάζει το δεξί της χέρι μέσα στο γεννητικό όργανο της ετοιμόγεννης και τραβάει με μεγάλη προσοχή το μωρό. Αν δυσκολεύεται, φωνάζουν και δεύτερη μπάμπα. Ταυτόχρονα ζώνουν την εκκλησία με φυτίλι, που το κηρώνουν για να μη κοπεί. Αργά το βράδυ κάθονται και το φυλάνε για να μη το κόψουν τα παιδιά.

Αν λύνονταν ο κόμπος του φυτιλιού ως το πρωί, θεωρούνταν σαν σημάδι ότι οι κλέφτες θα άφηναν τους αιχμαλώτους, αν όχι δεν θα τους άφηναν. Αυτό πίστευαν.

Το πρωί το μαζεύουν και κάνουν 40 κηριά κι ανάβουν σ' όλους τους αγίους από ένα.

Μόλις πέσει το μωρό, η μπάμπα του κόβει με ψαλίδι τον οφαλό του (ομφαλό, ομφάλιο λώρο), που είναι ενωμένος με το στρώμα, τον δένει με άσπρη βαμβακερή κλωστή και τον αλατίζει για ν' αποφύγουν τη μόλυνση (σήψη). Για να κλείσει ο οφαλός βάζουν σκρούμο (στάχτη από καμένο μάλλινο ύφασμα).

Το σπαργανώνει, το φασκιώνει και δένει το κεφάλι του με τσεβρέ (διαφενές άσπρο μαντήλι) για νά 'ναι άσπρη, ευτυχισμένη η ζωή του. Δένει και μια άσπρη κορδέλα στο μέτωπο με 3 φλουράκια στη μέση, γιατί 3 είναι οι

μοίρες, για να γίνει στρογγυλό το κεφάλι του, να πάρει το κανονικό σχήμα του καθώς και τ' αυτιά του, να μη ματιαστεί, αρρωστήσει και για ομορφιά. Ύστερα το βάζει πλάι στη μάνα του για να κοιμηθεί.

Στ' άλλο άκρο του οφθαλού δένει σχοινί με κόμπο απ' το πόδι της, να μη φύγει προς τα μέσα, ώσπου να πέσει το στρώμα, γιατί δεν πέφτει εύκολα.

Μόλις πέσει το στρώμα με το δεμένο λώρο του οφθαλού, τα παραχώνει σε μια άκρη του υπόγειου για να μη πατηθούν και ζαλίζεται η λεχώνα. Στη δε μητέρα δίνουν αμέσως μετά τη γέννα ζεστό ντόπιο τσάι, γιατί το ευρωπαϊκό φέρνει δυσκοιλία, ή βράζουν φύλλα λεύκας και πίνει για μαλακτικό. Για να φέρει γάλα της δίνουν καβουρντισμένα καρύδια και τη ζώνουν για να μη κάνει κοιλιά. Μετά «παίρνουν σχαρίκια» δηλ. αναγγέλουν το χαρμόσυνο γεγονός στους συγγενείς μ' ένα σπιτικό παιδί (αγγελιοφόρο) και του δίνουν λεφτά. Η λεχώνα δένει στο κεφάλι της άσπρο ή μαύρο μαντήλι ανάλογα με την ηλικία της και μ' άλλο το μέτωπο. Τα κρατάει 40 μέρες, ως το σαράντισμα.

Σε μιαν άκρη του μαντηλιού δένει λουλάκι, αλάτι και σκόρδο γι' αποφυγή βασκανιάς.

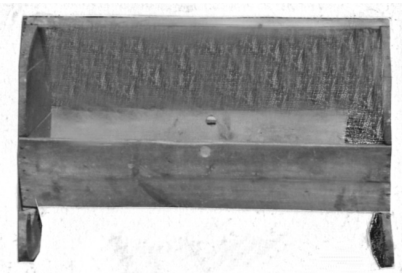
Τα πολύ παλιά χρόνια χρησιμοποιούσαν και μαντζούνια (σκόνη από διάφορα χόρτα, μοσχοκάρυδο, κανέλα, καριοφύλι με μέλι ή σιρόπι ανακατωμένα). Τα έπινε η λεχώνα για δυναμωτικό, καλή τροφή. Επίσης και χαμομήλι και καθαρτικό για να καθαριστεί γρηγορότερα. Η μητέρα της την πρώτη μέρα μετά τη γέννηση φέρνει ρύζι, λαγγίτες (τηγανίτες), κρασί και ζαχαρωτά, ώστε να φάει η νιόγεννη για να κατεβάσει γάλα και να δυναμώσει.

Τη δεύτερη μέρα πηγαίνουν συγγενικές γυναίκες με κομπόστα ή ζαχαρωτά μόνο. Την τρίτη μέρα φωνάζουν τον παπά και διαβάζει σχετική ευχή, ραντίζει όλους με βασιλικό, η δε μητέρα της ή η αδελφή της φέρνει πιλάφι μαγειρεμένο με λάδι και ζαχαρωτά.

Όποιος πηγαίνει για να ευχηθεί τον κερνούν λουκούμι, ρακή, λαγγίτες και φεύγοντας, από μια χούφτα καραμέλες, σταφίδες και στραγάλια. Τώρα κερνούν τα γνωστά μοντέρνα γλυκά και πιοτά.

Ευχές που λένε: «Να σας ζήσει, να φέρει κι αδελφή, αν είναι αγόρι, κι αν είναι κορίτσι, να φέρει κι αδελφό».

Τις 3 πρώτες μέρες δίνουν στο μωρό χαμομήλι, ώσπου νάρθει το γάλα της μάνας του και το βάζουν πλάι στη μάνα του σπαργανωμένο και το βράδυ

1. Η σαρμανίτσα του μωρού.

της τρίτης μέρας στη σαρμανίτσα (κούνια ξύλινη, καλλιτεχνική, ορθογώνια με πόδια ημικυκλικά για να κουνιέται ευκολότερα). Δεξιά κι αριστερά έχει δυο τρύπες όπου περνούν και δένουν σχοινί χοντρό για να μη πέσει το μωρό. Στο πάνω μέρος της υπάρχει μια μεγάλη ξύλινη και οριζόντια λαβή. Το νεογέννητο κοιμίζεται σ' αυτή την κούνια ώσπου να χρονίσει κι αρχίσει ν' αρκουδίζει (να περπατάει με τα 4, χέρια και πόδια).

Τα μεσάνυχτα ακριβώς της τρίτης μέρας, όπως πιστεύουν, έρχονται οι τρεις μοίρες (θεές φανταστικές, νύμφες, ξωτικές, ξωτιές). Αυτές αποφασίζουν και γράφουν για τη μέλλουσα τύχη (τη μοίρα του μωρού). Αυτή εξαρτάται από το ζώδιο (αστερισμός, που κυριαρχεί στον ετήσιο κύκλο του ηλιακού δίσκου στη συγκεκριμένη ημερομηνία και προκαθορίζει τη ζωή του ανθρώπου απ' τη γέννηση ως το θάνατο).

Τη λαϊκή αυτή δοξασία την εκφράζουν οι παροιμίες: «Ό,τι γράφουν οι μοίρες δεν ξιγράφιτι» ή το αρχαίο: «το πεπρωμένον φυγείν αδύνατον».

Κι είναι αυτές οι 3 μοίρες: Η Κλωθώ, που κλώθει στη ρόκα το νήμα της ζωής του ανθρώπου, δηλ. ορίζει ανάλογα με το μήκος του πόσο θα ζήσει. Η Λάχεσις, που το τυλίγει στ' αδράχτι και η Άτροπος, που το κόβει με το ψαλίδι. Οι τρεις αυτές νύμφες πρέπει όταν επισκεφθούν το μωρό να το βρουν καθαρό, να θαμπωθούν και να χαρούν απ' τα χρυσαφικά του, κι έτσι να το μοιρώσουν καλά και όχι κακά, δηλ. να χαράξουν χρυσό, λαμπρό, ευτυχισμένο, χαρούμενο και μακρύ το μέλλον του νεογέννητου.

Η σαρμανίτσα ήταν δώρο του παππού ή της γιαγιάς απ' τον πατέρα και μ' αυτήν μεγάλωναν όλα τα μικρά τους.

Τις καλύτερες τις έφτιαχνε ο μακαρίτης Θύμιος Τσιούμης, ζωγραφισμένες με διάφορα σχέδια, λουλούδια, πουλιά.

Το μωρό στην κούνια κοιμόταν ήσυχα σαν παχουλό, κάτασπρο και πεντακάθαρο αρνάκι. Ποτέ δεν κουνούν άδεια την κούνια για να μη πεθάνει το μωρό. Μετά το σπαργάνωμα, το δένουν με τη φασκιά ξαπλωμένο πάνω στα τεντωμένα σκέλη της μάνας του, ανάσκελα, για να γίνει το κορμάκι του ίσιο σαν λαμπάδα. Επίσης τραβούν προς τα κάτω και τη μυτίτσα του για να γίνει ίσια και τα φρύδια του προς τα πάνω για να 'ναι καγκελόφρυδο - γαϊτανόφρυδο, όμορφο. Στη βάση της κούνιας βάζαν κι αχυρένιο στρώμα για να είναι μαλακά και να συγκρατούνται τα ούρα του μωρού.

Μ' αυτό το είδος της κλίνης συνδέονται και τα σχετικά ρυθμικά νανουρίσματα, αριστουργήματα της δημοτικής μας ποίησης.

Αυστηρά τελετουργική είναι η για πρώτη φορά εναπόθεση του παιδιού στη σαρμανίτσα. Το «σταυρώνουν» δηλ. κάνουν επάνω του και στο μαξιλάρι του τρεις φορές το σημάδι του σταυρού και λένε: «Ιησούς Χριστός νικά, κι όλα τα κακά σκορπά». Αυτό γίνεται για να μη ξαφνιάζεται το παιδί βλέποντας τρομακτικά όνειρα και να μη σηκωθεί άρρωστο και κλαψιάρικο ή ξυπνήσει απότομα. Αυτή η συνήθεια επαναλαμβάνεται ώσπου να μεγαλώσει. Όταν πάσχει από βασκανία το σταυρώνουν με αλάτι.

Άλλοτε οι γιαγιάς κρεμούσαν στη λαβή της κούνιας φλουριά. Τώρα βάζουν κάτω απ' το προσκέφαλο λεφτά ασημένια ή νικελένια.

Μόλις αρχίσει να κάθεται όρθιο, για προφύλαξη το βάζουν στην

περπατούρα (καλλιτεχνική κάσα ξύλινη, που έχει στη βάση 4 τροχούς και στο πάνω μέρος μεγάλη κυκλική τρύπα) απ' όπου βάζουν όρθιο το βρέφος. Εκεί συνηθίζει να περπατάει, σπρώχνοντας ή σέρνοντάς την με τη βοήθεια των οικείων του πρώτα κι αργότερα απ' το ίδιο το μωρό.

Τώρα τα βάζουν σε ξύλινα και πλαστικά καγκελόφραχτα παρκάκια.

Αν η έγκυος βρίσκεται στο χωράφι ή στα πρόβατα, γεννάει μόνη της όρθια, αφού κρατηθεί από κλαδιά δέντρου ή από μεγάλη πέτρα. Άλλες γεννούν στο δρόμο, αλλά κι εδώ χρειάζεται φωτιά. Το βρέφος μόλις γεννηθεί βγάζει φωνή, αν όχι, καίνε το στρώμα στη χόβολη, κι αμέσως φωνάζει: Ουά-ουά.

Πρέπει να φωνάζει, γιατί αλλιώς γίνεται βουβό.

Λένε πως αν φάει αιδοία από ασβό γεννάει αμέσως.

Διακαής πόθος όλων των σπιτικών είναι το πρώτο τέκνο που θα γεννηθεί, να είναι αγόρι.

Την τρίτη ή ένατη μέρα μετά τη γέννηση του μωρού, καλούν τη νούνα, συγγενικές γυναίκες κι άντρες και φιληνάδες που φέρουν λαγγίτες ή μπουγάτσια (κουλούρα) και τη μπάμπα για να πλύνει το βρέφος για τα μπουγανίκια όπως λένε, δηλ. το τραπέζι του μωρού με μπουγάτσια (μεγάλο άσπρο εκλεκτό καθαρίο ψωμί που το ψένουν στο ταψί) και με άλλα φαγητά, πίτα, κρέας, τυρί, κρασί.

Ως την ημέρα αυτή, το μωρό το καθαρίζουν μόνο με πανιά βουτηγμένα σε χλιαρό χαμομήλι, δεν το κάνουν μπάνιο. Μετά το πλένουν κάθε μέρα και τ' αλλάζουν ώσπου να σαραντίσει.

Το πρώτο λούσιμο (μπάνιο) το κάνει η μπάμπα στο λαέني (λεκάνη μπακιρένια ή εμαγιέ ή αλουμινίου) στη μέση του δωματίου, κρατώντας το μικρό με τ' αριστερό της χέρι. Με το δεξί το τρίβει με σφουγγάρι σαπουνισμένο, ενώ μια άλλη γυναίκα ρίχνει νερό χλιαρό.

Μόλις τελειώσει το λούσιμο, το σπαργανώνει. Τη στιγμή εκείνη ρίχνουν όλοι στη λεκάνη κέρματα ασημένια για να το ασημώσουν, να γίνει πλούσιο. Τα κέρματα τα παίρνει η μπάμπα, τα δε πλύματα τα ρίχνουν σε μια ρίζα μηλιάς του σπιτιού για να ριζώσει το μωρό και νά 'ναι πάντα γερό και ροδοκόκκινο σαν το μήλο. Ύστερα κάθονται όλοι στο τραπέζι, εκτός απ' τη λεχώνα και αφού η μπάμπα κόψει την κουλούρα που έχει φέρει η μητέρα της λεχώνας, αρχίζουν το φαγοπότι και τις ευχές.

Η λεχώνα, μετά το φαγητό όταν φεύγουν οι επισκέπτες, δωρίζει στη μπάμπα χρήματα, ένα καλούπι (τεμάχιο) σαπουνι, προσώπι και ένα μαντήλι μαύρο για το κεφάλι της. Η δε μητέρα της προσφέρει στο εγγονάκι που γεννήθηκε, φλωράκι, αλλαξιές εσώρουχων, κωλόπανα, σπάργανα, φασκιά, στρωσίδια. Τα ίδια δωρίζει και η πεθερά της.

Αυτά προσφέρονται μόνο στο πρώτο παιδί. Στ' άλλα φέρνουν λιγότερα.

Το τελευταίο τέκνο που αποχτούν στα γεράματα λέγεται σουγκάρι και τ' αγαπούν περισσότερο απ' τ' άλλα, γι' αυτό συζούν συνήθως μ' αυτό μέχρις ότου πεθάνουν.

Σαράντισμα: Στις 40 μέρες μετά τη γέννηση του μωρού γίνεται «το σαράντισμα της λεχώνας» όπως το λένε. Ως τότε δε λούζεται, δεν πιγαίνει

στην εκκλησία και δεν μεταλαβαίνει. Λούζεται, αλλάζει με καινούργιο φουστάνι, παίρνει το μικρό, το πλένει και πηγαίνει τ' απόγευμα στην εκκλησία για να σαραντισθεί, να πάρει δηλ. την ευχή του παπά, την ευλογία του, την ευχή του καθαρμού. Μαζί της πηγαίνει και η πεθερά της και η μάνα της, κρατώντας μπουκάλι με νερό, με το οποίο στην επιστροφή ραντίζει το σπίτι και τα ρούχα της για καλό.

Απ' την εκκλησία πηγαίνει στη μάνα της και κοιμάται. Φεύγοντας την άλλη μέρα, η γιαγιά χρυσώνει το εγγονάκι με κέρματα. Του δίνει και ασημένιο ή επίχρυσο κουταλάκι, πιάτο μεγάλο, βάζει και στη μασχάλη του μια φέτα ψωμί αλειμμένη με ζάχαρη, για νά 'ναι γλυκειά η ζωή του, αυγό και λίγη τλούπα (μαλλί επεξεργασμένο άσπρο). Τη βάζει στο λαιμό του με την ευχή: Ν' ασπρίσει να γεράσει, δηλ. να ζήσει πολλά χρόνια. Το ίδιο κάνουν και άλλοι συγγενείς της. Όταν για πρώτη φορά πηγαίνει το μωρό επίσκεψη, λένε ότι: «Τ' αγόρι τό 'κανα πάππου, δηλ. για να γίνει και παππούς κι αν είναι κορίτσι, λένε μπάμπου».

Μετά το σαράντισμα πλένουν όλα τα ρούχα, τα σκεπάσματα, το στρώμα της, ασβεστώνουν και κάνουν γενική καθαριότητα στο σπίτι.

ΑΛΛΑ ΕΘΙΜΑ:

Στη λεχώνα: Για ν' αποφύγουν το μάτιασμα (βασκανία), να μη παίρνει από μάτι όπως λένε, φτύνουν και λένε: «Φτου να μη βασκαθείς» και βάζουν στη τσέπη της νιόγεννης ή κρεμούν στο λαιμό της, χωρίς να φαίνεται, χαϊμαλί (φυλαχτό, σακουλίτσα πέτσινη ή πάνινη ή κουτάκι ασημένιο), που περιέχει θυμίαμα, χόρτο από μάτιασμα (αβασκαντούρι), λουλάκι, αλάτι, σκόρδο, πόδι τυφλοπόντικα ή νυχτερίδας, πουκάμισο φιδιού, σταυρουδάκι και λίγο ομφάλιο λώρο, που τον κόβουν τη στιγμή του ομφαλοδεσίματος ή φλωράκι στ' αριστερό μέρος του στήθους της. Άλλοτε πάλι κρεμάει στο λαιμό της φλωράκι ή σταυρουδάκι και φωνάζει τον παπά για να διαβάσει τη σχετική ευχή της αβασκαντίας.

Το φως του δωματίου της δεν το σβύνουν τη νύχτα, για να βλέπουν οι μοίρες που θα γράψουν την τύχη του μωρού και για να το παρακολουθεί η μάνα του.

Τις πρώτες 3-9 μέρες δεν την αφήνουν μόνη της, αν ναι, αφήνουν στα πόδια της σκούπα για να τραβήξει (σκουπίσει) κάθε κακό, που θα της συμβεί. Αφήνουν και κάρβουνο και κερί απ' τη θεία λειτουργία της Μεγάλης Παρασκευής, για να μη βασκαθεί.

Τη νύχτα δεν ανοίγουν την πόρτα της και άμα μπει κανένας θυμιατίζουν το δωμάτιο για να φύγουν οι διάβολοι, για να μη βλάψουν το μωρό.

Αποφεύγει να συναντηθεί με άλλη λεχώνα. Αν ναι, αλλάζει μαζί της το δαχτυλίδι ως το σαράντισμα, για να μη κοπεί το γάλα της και γίνονται μπρατίμισσες (βλάμισσες).

Για να μη αρρωστήσει από επιλόχιο πυρετό και τρελλαθεί, τη θυμιατίζουν κάθε βράδυ 40 μέρες, με αρμένια (μαργαρίτες). Γίνεται το αρμένιασμα, όπως λένε, με λουλούδια της γιορτής του Κλήδονα, βάζουν το χτένι και τα μιτάρια τ' αργαλειού και τ' αρμένια, κάτω απ' το μαξιλάρι της.

Τη λεχώνα που τη βάρεσε αερικό στο μέτωπο ή στον κόρφο της (μαστό) τη σταυρώνουν με αλάτι.

Προτού σαραντίσει δεν δίνουν τίποτε, ούτε δανείζουν απ' το σπίτι της μετά το ηλιοβασίλεμα για να μη παρθεί το γάλα της. Επίσης δε βγαίνει έξω απ' το σπίτι της μετά το ηλιοβασίλεμα. Επί 40 μέρες μετά τη γέννηση, όσοι πηγαίνουν στο σπίτι της δεν πιάνουν το χέρι της και όταν της εύχονται και όταν φεύγουν δεν παίρνουν τίποτα μετά το ηλιοβασίλεμα. Όλες αυτές τις μέρες δε βγαίνει έξω απ' το σπίτι της για να μη τη ματιάσουν και πάθει κακό και για να μη τρέμουν τα βουνά, και ακόμη δε ζυμώνει λειτουργιές.

Δεν κοιμάται με τον άντρα της, ούτε έρχεται σε συνουσία, γιατί θα πεθάνει ο πατέρας ή το νεογέννητο.

Όλο αυτό το χρονικό διάστημα πίνει κρασί, για να φέρει γάλα.

Στα μπουγανίκια δεν κάθεται στο τραπέζι, αλλά είναι ξαπλωμένη και σκεπασμένη και τρώει τα φαγητά της μάνας της σκεπασμένη, γιατί φοβάται μήπως καμιά εχθρός της πει, αν το νεογέννητο είναι αγόρι, να κάνει κορίτσια μελλοντικά.

Όταν έξω απ' το σπίτι της περνάνε πεθαμένο, δε βγαίνει έξω για να τον ιδεί, για να μη πεθάνει η ίδια ή το μωρό και κάτω απ' το προσκέφαλό της βάζει ψαλίδι, για να 'ναι σιδερένια η ζωή τους. Δεν πηγαίνει σε γάμο και κηδεία.

Αν δεν ζουν τα παιδιά της, βάζουν το νεογέννητο συνήθως κάτω απ' το ιερό της εκκλησίας. Αυτό το βαπτίζει ο πρώτος διαβάτης που θα το βρει. Αλλά το φυλάνε, κρυφά απ' το διαβάτη, για να μη το φάνε τα σκυλιά. Βάζουν και στο δεξί αυτί του σκουλαρικάκι, που το κάνουν τη Μεγάλη Πέμπτη στο χρυσικό και τ' αφήνουν ώσπου να μεγαλώσει.

Η τεκνοποιία θεωρείται ευλογία του Θεού σε κάθε σπίτι. «Θ' ακούεται τ' όνομά του» λένε, δηλ. οι κληρονόμοι (απόγονοι) θα διαιωίσουν τ' όνομα του πατέρα τους και παράλληλα και της οικογένειάς τους. «Ο γαρ γεννήσας υιόν ουκ απέθανεν» **Παροιμιαστής**. Πολλά παιδιά και όχι ένα. «Ένα κανένα, γιατί θα σβήσει τ' όνομά του», λένε.

Το κοπέλι (εξώγαμο τέκνο, νόθο, έκθετο) το ρίχνουν τα χαράματα σε σταυροδρόμι γειτονικού χωριού, ενώ ένας συγγενής της λεχώνας, συνήθως η μητέρα της, φυλάγει κρυφά να ιδεί ποιος θα το πάρει και για να μη το φάνε τα σκυλιά, αλ' πές και άλλα άγρια ζώα.

Η άκληρη (άτεκνη) γυναίκα θεωρεί τον εαυτό της σε μειονεκτική θέση, γι' αυτό κάνει τα εξής: «Ανοίγει τα βακούφια (εκκλησιές και μοναστήρι του χωριού)», δηλ. προσφεύγει στις χάρες, όπου ο παπάς λειτουργεί και διαβάζει παρακλήσεις και σχετικές ευχές. Προσφεύγει στ' αγιάσματα (ξωνέρια, αγιονέρια), όπου πίνει νερό και λούζεται με το νερό τους, αφήνει δε εκεί κομμάτι απ' τα ρούχα της ή μαντήλι και χρησιμοποιεί και διάφορα βότανα ή μαντζούνια και καλεί και τις μπάμπες (κομπογιαντίτισσες).

Όταν τύχει οι μηλιές ν' ανθίσουν το φθινόπωρο και σχηματίζεται μικρό μήλο, το τρώγει για ν' αποχτήσει.

Σήμερα όμως επεμβαίνει και η επιστήμη, πολλές φορές μάλιστα αποτελεσματικά.

Όταν αργάει η εγκυμοσύνη να εμφανιστεί καθώς και σε περίπτωση ατεκνίας, εκτός των παραπάνω, καλούν και τις κομπογιαντίτισσες, που χρησιμοποιούν διάφορους τρόπους:

Μαζεύουν διάφορα βότανα (λουλούδια και χόρτα) του Μαγιού, τα βράζουν σε κακάβι και τα ρίχνουν σε μικρό καδί όπου κάθεται πάνω η γυναίκα, την σκεπάζουν ολόκληρη, ώσπου ν' αντέξει τη ζέστη των ατμών. Μετά σηκώνεται, τη βάζουν πάνω σε σανίδι ανάσκελα με τα πόδια σηκωμένα και το κεφάλι κάτω, της ρίχνουν βεντούζα στον οφαλό με ποτήρι μεγάλο ή με σταμνί.

Το κερί που χρησιμοποιούσαν στις βεντούζες το έβαζαν πρώτα σε κομματάκι ψωμιού. Μετά το κολλούσαν σε δεκάρα. Τη βεντούζα την αφήνουν 2-3 ώρες, τη βγάζουν κι αλείφουν την κοιλιά της με λάδι για μαλάκωμα και την ζώνουν με μάλλινο ζωνάρι για να μαζευτεί η κοιλιά της. Μερικές άτεκνες υιοθετούν ξένο παιδί, που λέγεται τότε ψυχοπαίδι.

Τι άλλο πιστεύουν για το παιδί: Όπως στη μάνα του, έτσι και σ' αυτό, για ν' αποφύγουν το μάτιασμα, του βάζουν χαιμαλί. Το κρεμούν με μεταξωτή κλωστή στο λαιμό του χωρίς να φαίνεται και το κρατάει σ' όλη του τη ζωή. Αν δεν υπάρχει τέτοιο, δένουν στη φασκιά μπροστά ένα δαχτυλίδι της μάνας του. Κρεμάνε επίσης και φλωράκι στο μέτωπό του, περασμένο σε κλωστήτσα και κολλημένο με κερί στα μαλλάκια του, για να θαμπώνεται όποιος το κοιτάζει, κι έτσι δε θα ματιάζεται. Καλούν και τον παπά και διαβάζει σχετική ευχή.

Όταν γεννιέται ηλιοβασίλεμα, πιστεύουν ότι θα πεθάνει γρήγορα.

Μόλις φουσκώσουν τα ούλα του, τα τρίβουν ελαφρά με χρυσό ή ασημένιο νόμισμα, για νά 'ναι γερά τα δόντια του, όλα σαν το νόμισμα. Του δίνουν και να βυζαίνει μόνο του ολόκληρο ψημένο πράσο, κρατώντας το με τα χέρια του. Έτσι, μαλακώνουν τα ούλα του και βγαίνουν γρήγορα κι εύκολα τα δόντια του. Η του δίνουν κουλούρι μαλακό ή βράζουν και σιτάρι, που το μοιράζουν στα παιδάκια για τον ίδιο σκοπό. Όταν βγαίνουν τα δόντια, προκαλείται ευκοιλία ή πυρετός στο μωρό. Όποιος πρωτοειδεί το πρώτο δόντι του παιδιού, του δωρίζει λεφτά ή καλτσάκια.

Το πρώτο δόντι που θα πέσει, το πετάνε στη στέγη του σπιτιού λέγοντας: «Να κουρούνα (κορώνη, καρακάξα) κόκκαλο (κοκκαλένιο δόντι) και δος μου σιδερένιο», δηλ. τ' άλλο που θα βγει νά 'ναι γερό σαν σίδηρο.

Στα 6-7 χρόνια τ' αλλάζει, κι όταν κουνιούνται τα βγάζουν με κλωστή για να βγουν άλλα.

Όταν δε θέλει να βυζαίνει, βάζουν λίγη ζάχαρη στη ρόγα του βυζιού. Το βυζαίνει ως τα 2 χρόνια, ανάλογα με το γάλα πο'χει και σκεπάζει το στήθος της μ' άσπρο μαντήλι, γιατί ντρέπεται απ' τους άντρες.

Μετ' από λίγους μήνες, όταν αρχίζει να τρώει το βρέφος, η γιαγιά συνήθως μασούσε ψωμί με τυρί και του τό 'δινε απ' το στόμα της, ματσιάλα ή έκαναν παπάρα (τσάι ή γάλα βρασμένο, έριχναν και ψίχουλα ψωμιού) ή τραχανά και άλλα ζουμερά φαγητά τραγουδώντας το:

Ταρνανά μωρ' ταρνανά
θα σου βράσου τραχανά.

Με τα καλοπιάσματα αυτά, τα ρυθμικά ταχταρίσματα και τις τρυφερότητες, ανοίγει η όρεξη του παιδιού.

Για να κοιμάται ήσυχα του δίνουν κρασοπάπαρα (τριμμένη ψίχα ψωμιού μέσα σε κρασί), όπου ρίχνουν και λίγο νερό και ζάχαρη.

Όταν χρονίσει, ψήνουν ψωμί στη μπόντσα ή κάνουν λαγγίτες ή κουραμπιέδες και μοιράζουν στους συγγενείς και στους γειτόνους. Το φορτώνουν με λίρες και φλωριά ή με λίγο τσάκνα (στεγνά ξύλα) απ' το φράχτη με τη φασκιά απ' έξω απ' το σπίτι και τα ξεφορτώνει στην αυλή του σπιτιού του. Αυτό το κάνουν για νά'ναι γερά τα πόδια του, να βαστάνε βάρος και να φέρει καλούδια στους σπιτικούς του, όταν επιστρέψει απ' την ξενιτιά.

Όταν πρωτοπερπατήσει του δωρίζουν καινούργιο κουστουμάκι.

Όταν αρκουδίζει, λέμε ότι θα μας έρθει φίλος στο σπίτι. Αν είναι άρρωστο ή ματιασμένο και δεν κοιμάται, το κρατάνε κάτω απ' το Ευαγγέλιο όταν διαβάζει ο παπάς, και όταν περνάει με τ' άγια, το ξαπλώνουν κάτω ανάσκελα για να το πηδήσει ή το πηγαίνουν στην Ωραία Πύλη και ξεντύνεται πάνω του ο παπάς.

Όταν έχει σπασμούς, έχει πυρετό και όχι επιληψία.

Όταν έχει ελιές στο σώμα του ή έχει τριχωτό σώμα ή λευκά στίγματα στη βάση των νυχιών, φανερώνουν καλή τύχη, προκοπή.

Όταν γεννηθεί με σκέπη (πέτσα λεπτή, κάλυμμα) στο σώμα, συμβολίζει υγεία, αντρείοσύνη.

Αν γεννηθεί πεθαμένο, κακό σημάδι.

Σημαδιακό βρέφος (κουτσό, σπανό, κοντό, αλλοίθωρο, καμπούρικο κτλ.) φανερώνει κακό άνθρωπο.

Όταν γεννηθεί τέρας (παραμορφωμένο) είναι σημάδι καταστροφής ή η σύλληψή του έγινε γιορτινή ή Τετάρτη ή Παρασκευή (άγιες μέρες), γι' αυτό λέγεται και γιορτόπιασμα.

Όταν γεννιέται στους 7 μήνες, λέγεται εφταμηνίτικο και είναι αδύνατο• γι' αυτό τώρα το βάζουν σε θερμοκοιτίδα. Όταν γεννιούνται δυο μαζί, λέγονται διδυμάρκα (δίδυμα).

Όταν είναι κόκκινα τα μάτια του ή έχουν τσίμπλιες, στάζουν μητρικό γάλα για θεραπεία. Το ίδιο κάνουν και σε μεγάλους.

Αν γεννηθεί Σάββατο, δε φοβάται τα μάγια και τη βασκανία και θά 'χει πάντα δουλειές στο μέλλον, όταν μεγαλώσει.

Αν έχει δυο κορυφές στο κεφάλι του θα παντρευτεί δυο φορές. Μαλλιά λίγο στριφογυρισμένα πάνω απ' το μέτωπο, συμβολίζουν τσιφτιλή (κακό) άνθρωπο.

Όταν δρασκελίσεις μωρό δε μεγαλώνει, γι' αυτό πρέπει να το ξαναδρασκελίσεις.

Όταν κοιμάται και χαμογελάει, θα πεθάνει ο πατέρας του, αν κλαίει, η μάνα του.

Όταν κοιμάται και τρομάζει λένε: Χριστός κι η Παναγιά, μάνα μ'. Δηλ. ο Χριστός και η Παναγιά είναι μαζί σου, μη φοβάσαι ή λένε: Χριστός μάνα μ' και του δίνουν και λίγο νερό να πει. Επειδή αγαπάει πολύ τον ύπνο και το μεγαλώνει λέμε τις παροιμίες:

Κάλλια ύπνου, παρά δείπνου (φαγητό).
Ου ύπνους τρέφει (μεγαλώνει) τα πιδιά
κι ου ήλιους τα μουσχάρια
κι τ' όμορφου πιδάκι μου
του τρέφουνε τα χάδια.

Όταν οι δυο πάνω τραπεζίτες του είναι αραιοί, φανερώνουν ότι θα γίνει τσέλιγκας, έχει στρούγκα λέμε.

Τα μαλλιά και τα νύχια δεν τα κόβουν τον πρώτο χρόνο για να μη γίνει κλέφτης, όταν μεγαλώσει.

Νύχια δεν κόβουν Τετάρτη και Παρασκευή και δεν λούζονται την Κυριακή, γιατί θεωρούνται ιερές μέρες. Γι' αυτό λέμε:

«Τιτράδη κι Παρασκευή τα νύχια σου μη κόψεις
κι Κυριακή μη λούζισι, αν θέλεις να προυκόψεις».

Αν τύχει να λούζεται τη νύχτα, τα νερά δεν τα ρίχνουν έξω, γιατί πετάνε την ευτυχία του σπιτιού.

Το σαπούνι το παίρνει μόνη της η μάνα του, γιατί θα μαλώσει με όποια της το δώσει.

Για την καθαριότητα λένε:

«Μι σαπούνι κι νιρό
προυσουπάκι καθαρό».

Όταν δε μεγαλώσει κι αρχίσει να πηγαίνει στο σχολειό, τότε το κάνουν μπάνιο και τ' αλλάζουν κάθε Σαββατόβραδο τραγουδώντας το: «Κοιμήσου Σαββατόβραδο, την Κυριακή αλλαγμένου, κι τη Δευτέρα στου σκουλειό, σαν μήλου μυρουμένου».

Όταν το νεογέννητο τρώγει χώμα ή κάρβουνο, λένε ότι, όταν η μάνα του ήταν έγκυος, πήγε σε κάποιο σπίτι, της έδωσαν να φάει κάτι και δεν το δέχτηκε• στη φυγή της έριξαν πίσω της χώμα ή κάρβουνο και την καταράστηκαν με τα λόγια: «Νά 'χεις την αμαρτία».

Μερικά αγόρια ή κορίτσια τρώνε χώμα και όταν μεγαλώσουν. Όταν χτυπάει κάπου (κεφάλι κτλ.) κι αρχίζει να κλαίει, λέμε: «Πού χτύπησες, μωρό μου, καμάρι μου, χρυσό μου; Έλα να σου κάνω μα», δηλ. να σε φιλήσω. Μόλις το φιλήσουμε και το χαϊδέψουμε λιγάκι στο χτυπημένο μέρος, αμέσως σταματάει το κλάμα (αυθυποβολή).

Όταν πονάει η τζούκα (κοιλιά) του βάζουν πίτυρα ζεστά σε μια σακούλα, κι έτσι περνάει ο πόνος.

Όταν αρχίσει να νιάθει, πριν κοιμηθεί, για να μη κατουράει στο στρώμα, ανοίγουν τη βρύση ή χύνουν με το κύπελλο νερό στη λεκάνη και του λένε: «κάνε τσίσια» δηλ. κατούρα. Τότε βλέποντας το νερό, κατουράει στη λεκάνη.

Νανουρίσματα: Όταν κλαίει και το νανουρίζουν στην κούνια ή στην αγκαλιά ή στα πόδια βάζοντάς το ανάσκελα με το κεφάλι προς τα πόδια της μάνας του, για ν' απαλύνουν τον πόνο του και το γλυκοκοιμήσουν λένε μελωδικά, σιγανά και ρυθμικά τα παρακάτω αυτοσχέδια νανουρίσματα, που είναι γεμάτα έντεχνη ποίηση και μουσικότητα, είναι ομόηχα, μονολογικά και λίγα διαλογικά:

1. Νάνι, νάνι, νάνι, νάνι
του πιδάκι μας θα κάνει.
2. Έλα ύπνι ύπνισέ του
κι γλυκ' αποκοίμησέ του,
έλα ύπνι πάρ' τ'ν. (τάδε)
να τ.ν πας κει πέρα
μες τα πράσινα λιβάδια
κει που βόσκουνε τ' αρνάκια
να κοιμάτι μι τ' αρνάκια
να ξυπνάει μι τα πουλάκια.
3. Έλα ύπνι αφού τ' αμπέλι
πάρ' τ.ν (τάδε) αφού του χέρι,
έλα ύπνι απ' τ'ά βουνά
πάρ' τ.ν (τάδε) στ'ν αγκαλιά,
έλα ύπνι ύπνισέ του
κι καμά καμάρουσέ του.
4. Κοιμήσου κι παράγγειλα
στην Πόλη τα προικιά σου
στα Γιάννενα τα ρούχα σου
κι τα χρυσαφικά σου.
5. Ποιος του βάρισι τ' αηδόνι
κι ήρθ' κλαίγοντας στ' αλώνι;
Ποιος του βάρισι του π'λι
κι ήρθι κλαίγοντας στ'ν αυλή;
6. Αηδόνια κι τρυγόνια
να μη λαλήσιτι
γιατί κοιμάτι ... (τάδε)
κι τ.ν ξυπνήσιτι.
7. Άσπρου κουτί μες τόι βουνό
κι κόκκινη η βούλα
να σι χαρεί η μαμάκα σου
που σ' έχει μουναχούλα.
8. Παλαμάκια μη χτυπάτι
του πιδάκι μας κοιμάτι.

Κουτσοβλάχικα: Κι εδώ έντεχνη η ποίηση τους

1. — Νάνι νάνι νούσιη
κάπλου ντι κτσούσιη
Ίου ιαράι λάι φιάτ; (ή φιτσιόρου ανάλογα)
— Ιαράμ λα κουπάτσιου
— Τσιαντράι λάι φιάτ;
— Νιη μκάμου χίτσι
— Ντένιη σι' ανιήα ντάου
— Νου τσ ντάου λάι μάνα (ή μπάμπου ανάλογα)

Εξήγηση:

- Νάνι ναι νούσιη
κεφάλι της γάτας.
- Που ήσουν μαύρη κόρη;
- Ήμουν για κλαδί
- Τι έκανες μαύρη κόρη;
- Έτρωγα σύκα.
- Δος κι μένα δυο.
- Δε σου δίνου μαύρη μάνα.

2. — Τσι πλιντζ λάι φιτσιόρου; (ή φιάτ ανάλογα)
— Μι μπτούρ φιάτιλι.
— Βάλη τζκου άλι μάνι νιη
άλι μάνι νιη σι ‘άλου αφέντη νιη
σίνη τι μπάγκ τρούνου ουντέ
τα σι στίι κα κιρτέ
σίνη τι μπάγκ τρου ουντίτσιου
τα σι στάι κα κιρτίτσιου.

Εξήγηση: — Τι κλαις μωρ’ παιδί;
— Μι χτύπησαν τα κορίτσια.
— Θα πω στη μάνα μ’
στη μάνα μ’ κι στον πατέρα μ’
να σε βάλει σ’ έναν οντά
για να κάτσεις σαν κιαρατάς
να σε βάλει σ’ ένα μικρόν οντά
για να κάτσεις σαν κιαρατάκι.

3. — Τσι πλιντζ λάι κουκότι;
— Μι μπτούρ φιάτιλι.
— Φιάτιλι ίου σούνλι;
— Τρ λιάμνι.
— Λάμνιλι ίου σούνλι;
— Λα πντούρι.
— Πντούρια ίου ίαστι;
— Ντιγκιόσου ντι Μνστήρου
— Μνστήρλου ίου ιάστιλου;
— Ντιγκιόσου ντι Κουπάτσιου
— Κουπάτσικλου ίου ιάστιλου;
— Λμακάρ μπόλιη.
— Λιάμνιλι ίου σούνλι;
— Λιάρσι φόκλου.

Εξήγηση: — Τι κλαις μαύρη κόκορα;
— Μι χτύπησαν τα κορίτσια.
— Τα κορίτσια που είναι;

- Για ξύλα
- Τα ξύλα που είναι;
- Στο δάσος
- Το δάσος που είναι;
- Κάτω απ' το μοναστήρι.
- Το μοναστήρι που είναι;
- Κάτω απ' το κλαδί
- Το κλαδί που είναι;
- Τό 'φαγαν τα βόδια
- Τα ξύλα που είναι;
- Τα 'καψε η φωτιά.

Αρβανιτοβλάχικο:

1. Νάνε, νάνε λάι φιτσιόρου
 τα σίνη ντόρνη στη φάτς μάρε
 τα σφατς στράνιε τρ σουράρε
 τα στη σόρι σίνη λιάι 'ν βιάστε
 σγίν λα ντάντα σμι ρουπιάσκε
Εξήγηση: Νάνι νάνι μαύρο παιδί
 για να κοιμηθείς, να γίνεις μεγάλος
 να κάνεις ρούχα για παντριά
 να παντρευτείς να πάρεις μια νύφη
 να 'ρθει στη μάνα να με ξεκουράσει.

Όταν θέλουν να το ψυχαγωγήσουν, το κρατάνε στην αγκαλιά και το χορεύουν ρυθμικά τραγουδώντας τα τραγούδια:

1. Του πιδί μας του καλό
 τού γυρεύ'ν στου Γριβινό,
 του πιδί μας τ' άσπρου - τ' άσπρου
 του γυρεύουνι στου Κάστρου (χωριό Γρεβενών)

2. — Έχου ιγώ ένα πιδί
 έχει κι ου βασιλιάς τσιουπί
 θέλ' να συμπιθιριάσουμι
 μα ιμείς δε θέλουμε.
 — Μου μηνάει μου ζιμηνάει
 να συμπιθιριάσουμι.
 — Μα ιγώ του απαντώ:
 Του πιδί είναι καλό
 του τσιουπί είναι κουτσό,
 έχει η τσέπη μας φλουριά
 που δανείζει τα χουριά
 τα μισά τα Γιάννινα
 τη μισή την Κόνιτσα.

Αυτή είναι χαρακτηριστική ευχή της μητέρας, για ένα καλύτερο μέλλον του τέκνου της.

3. Του πιδί μας θέλ' χουρό
τα βιουλιά δεν είν' ιδώ
ποιον να στείλου να τα φέρει
πέντι γρόσια εις του χέρι
κι άλλα δέκα στου μαντήλι
για τ. (τάδε) του χατήρι.
Στέλνου τό 'να στέλνου τ' άλλου
στέλνου του χιλιδονάκι
πού 'ν' αγλήγουρου πουλάκι.
4. Έχου γιον έχου χαρά
που θα γίνου πιθιρά
έχου κόρη, έχου πικά (θυμό, γινάτι)
να δουλεύου μέρα νύχτα
να δουλεύου μέρα νύχτα
για να φκιάσουμε την προίκα.
5. Οπωπά μωρ' οπωπά
τι πιδάκι είν' αυτό;
οπωπά μωρ' οπωπά
τι πιδάκι έχου 'γώ;
Ταρνανά μωρ' ταρνανά
τι ματάκια είν' αυτά;

Κουτσοβλάχικα: 1. Πικουράρου νιήκου νι αράμου
τσίντζ όι νη ψστιάμου
λα λιβάδι λι ψστιάμου
λα μιρίτζου λι μιριτζάμου
σηλά φουντιν λι' αντπάμου
μι' ακουμσίη σιν' απουντουρνίη
ση νιντράρ όιλι τρου άγκρου
ντι νη κουρμάρ αχτ ζνιήι
πάσα ουάι ση μονούκλιου
πάσα νιέλου άχ ση μνάτ
νου νιαβιάμου τα σλι πλτέσκου
ση νη λουάρ τμπρούσια

Εξήγηση: Τζιομπάνος μικρός ήμουνα
πέντε πρόβατα έβοσκα
στο λιβάδι τα έβοσκα
στο στάλο τα σταλνούσα
στην πηγγή τα πότιζα
ακούμπησα και κοιμήθηκα

και μπήκαν τα πρόβατα στο χωράφι
και μ' απόκοψαν τόση ζημιά
κάθε προβατίνα και δεμάτι
κάθε αρνάκι αχ και χούφτα
και δεν είχα να τα πληρώσω
και μου πήραν την καπίτσα.

2. Μπάτι πγουνάρλου
λα λιβάδι βιάρντι
πιάνιλι λι' αρούκ
φιάτιλι λι' αντούν
φιτσιόρλιη λι' αρισέσκου
τα σλι' αντάρ φουντ
φουντ ντι κτσιούλ
φιάτιλι ζγκιλέσκου.
- Τατς λάι φιάτι μου τατς
κιβά νιη μιντούκου Σρούν
βάνιη τσ' αντούκ 'ν ζουν
ουν ζουν ντι Σρουν
πλότση ντ' Ανατουλίη
ση μπάιρου ντι φλουρίη.

Εξήγηση: Λαλάει το παγώνι
σε λιβάδι πράσινο
τα φτερά τα ρίχνει
τα κορίτσια τα μαζεύουν
τα παιδιά τ' αρέσουν
να τα κάνουν φούντα
φούντα από καπέλο
τα κορίτσια φωνάζουν.
- Σώπα κορίτσι μ' σώπα
γιατί θα πάω στη Σαλονίκη
θα σου φέρω μια ζώνη
ζώνη απ' τη Σαλονίκη
πόρπες απ' την Ανατολή
κι αρμάθα από φλουριά

3. - Λάλου λάι λάλου.
- Τσι βρει λάι Σουλτάνα;
Τσι βίντζ λάι λάλου;
- Πέστς λάι Σουλτάνα.
- Κίτου λη ντάι λάι λάλου;
- Ούνου όκλιου λάιου
σι ουν τζιάν τράπτ
τράπτ κου κουντήλιου
κου κουντήλιου ντι τζάντ.

Εξήγηση: - Θείε μαύρε θείε
- Τι θέλεις μαύρη Σουλτάνα;
- Τι πουλάς μαύρε θείε;
- Ψάρια μαύρη Σουλτάνα.
- Πόσο τα δίνεις μαύρε θείε;
- Ένα μάτι μαύρου
κι ένα φρύδι τραβηγμένο
τραβηγμένο με το κοντήλι
με το κοντήλι από δαδί

(Εννοεί το κοντήλι με το οποίο κάνουν τις περδίκες για το Πάσχα).

4. - Μι ντούσιου ντζιάν λα λιβάδι
ση τριάτσι ούνου τζιόνι ντι νημί βιάντι.
- Μπουν τζούα αλάι φιάτ
- Γκίνι βίνισιη αλάι τζιόνι.
- Φιάτ νη κτου νη τσάρι νέλου;
- Τζιόνι κτου ούνου όκλιου ντιατέλου.
- Τζέσι σμπόρου ση τράψι κάλια
σιόου μαράτλουνη νη μουτριάμου βάλια.

Εξήγηση: - Πήγα πάνω στο λιβάδι
και περνάει ένας λεβέντης και με βλέπει
- Καλημέρα μαύρο κορίτσι.
- Καλωσήρθες μαύρε λεβέντη.
- Κορίτσι μου πόσο έχει το δαχτυλίδι;
- Λεβέντη όσο ένα μάτι δικό σου.
- Είπε το λόγο και τράβηξε το δρόμο
και 'γω ο καημένος κοίταζα το λάκκο.

Αρβανιτοβλάχικα: 1. Τουμ, τουμ, τουμ, λατσια φουντέν
τσι τριτσια φιατίλι λεν
λια κτσά νηκού ντι μέν
λια κτσά σιηνού λι' αλσά
ση λάιλι φιάτι λου' αουρά.

Εξήγηση: Τουμ, τουμ, τουμ, σ' αυτή την πηγή
που περνούσαν τα κορίτσια μαλλί
τα έπιανε το μικρό απ' το χέρι
τα έπιανε και δεν τ' άφηνε
και τα καημένα κορίτσια το έδιωχναν.

2. - Μπιζιλιόκου λάι μπιζιλιόκου
ίου λιάι φιατίλι σμιά τζιόκου;
- Ιαλιά μόι τούτι στόγκου
τούτι στόγκου ση τούτι φντάκι
αρουκάτι ση του χντάκι.

Εξήγηση: - Λουλούδι μαύρο λουλούδι

πού τά 'χεις τα κορίτσια για να παίξω;
— Γιάτα μωρ' όλα σωρό
όλα σωρό και όλα μάτσο
ριγμένα και στο χαντάκι.

3. Νιαρμάσιου λάι νιαρμάσιου
τούνου λάι τόπου ντι ταραπάσιου
νιαρμάσιου τση του αλκίτ
των λάι πισπιλίτ.

Εξήγηση: Έμεινα μαύρη έμεινα
για ένα κομμάτι κατσιαμάκι
κι έμεινα στον ανήφορο
για μια μαύρη πισπιλίτα (είδος καλαμποκίσιας πίτας).

Όταν δε αρχίσει να στηρίζεται στα πόδια του και να βηματίζει
λίγο, το κρατάνε όρθιο απ' τα χέρια του και αρχίζουν να τραγου-
δούν, κουνώντας το αριστερά και δεξιά, ρυθμικά, τα παρακάτω:

1. Άτα, άτα, στράτα
στράτα κι στρατούσια.
2. Ταρνανά μωρ' του πιδί (αγόρι)
άρχισι να πιρπατεί.
3. Ταρνανά μωρ' του τσιουπί (κορίτσι)
άρχισι να πιρπατεί.

4. - Πάππους, πάππους μι τα γένια
κι μι τα μιγάλα χτένια
πάππους, πάππους μι τα γένια
κι μι τα τρανά βαένια
πάππους, πάππους μι τα γένια
κι ου κατής μι τα βαένια
πάππους, πάππους μι τα γένια
που στραγγίζουν τα βαένια.

Πάει ο πάππους στου χουράφι
πάει κι η μπάμπου απού κοντά
μι την κόκκινη πουδιά,
μι την τούρτα μι την πίτα
μι την πράσινη κανάτα.

- Που πας μωρ' μπάμπου;
- Στου χωράφι μωρ' γιε μου.
- Τι γυρεύ'ς μωρ' μπάμπου;
- Πάνου ψουμί στον πάππου.
Καλημέρα πάππου.

- Καλούς ήρθις μπάμπου
Τι μας άργησις μπάμπου;
- Δε μπορούσα πάππου.
- Παίρνει ου πάππους το δικανίκι
χτυπάει τ' μπάμπου στου μανίκι,
καν' ου πάππους μι' αυλακίτσα
κι βάνει μέσα τη μπαμπίτσα.

5. Πάππους, πάππους κι μια μπάμπου
- Πάππου λάι πάπου, καλώς κάν'ς μωρ' πάππου.
- Καλούς ήρθις μπάμπου.
- Τί 'ν του χωράφι που κάνεις;
την αγριάδα δεν τη βγάνεις;
- Κι γινάτουσιν ου πάππους.
- Κι γυρίζ' η κάψου μπάμπου
μι την ξιάλη, μι την ξιάλη (βουκέντρα)
να γιμίς' ου Θιός τ' αμπάρια
όλου στάρια κι κριθάρια
κι καμπόσα καλαμπούκια.

6. Πάππου, αούσιου ντι Πέλκ
βα τι' ακάτσου ντι σβέρκ.
δηλ. Παππού, γέροντα απ' την Πέλκα (= Πελεκάνο Κοζάνης)
θα σε πιάσω απ' το σβέρκο.

7. Σκουάλτι στη στέι κούκου
κούκου κούκου λάι φιτσιόρου ή (φιατ) (ανάλογα)
δηλ. Σήκω και κάτσε όρθιος
όρθιος - όρθιος μαύρο αγόρι ή κορίτσι.

Η μητρότητα ήταν και είναι το πιο ιερό πράγμα για τους Φουρκιώτες.

3. Βαφτίσια (βάφτιση, βάφτισμα). Προ της βάφτισης, το βρέφος αν είναι αγόρι τ' ονομάζουν μπέμπη κι αν είναι κορίτσι μπέμπα. Η βάφτιση γίνεται ύστερα από 8-10 μέρες μετά τη γέννηση, γιατί τότε μπορεί να σηκωθεί η λεχώνα απ' το κρεβάτι της και τότε πέφτει ο οφθαλμός του μωρού. Μερικοί, μετά ένα χρόνο το βαφτίζουν και αν είναι αρρωστιάρικο, γρηγορότερα, στο σπίτι.

Ο νούνος (ανάδοχος, κουμπάρος) που έχει στεφανώσει τον πατέρα του μωρού, ετοιμάζει με τη νούνα (κουμπάρα) τα ρουχαλάκια του, σαλιαρίστρα, λαμπάδα με φιόγκο, κούκο, σταυρουδάκι, λαδοπάνι με το οποίο σκουπίζουν το μωρό μετά τη βάφτιση και περιμένει την πρόσκληση - κάλεσμα για την τέλεση του μυστηρίου. Την παραμονή οι γονείς του στέλνουν δυο συγγενικά παιδάκια, ένα αγόρι και ένα κορίτσι με κουλούρα, κρασί και κάλτσες και τον καλούν στη βάφτιση.

Ο νούνος φιλεύει τα παιδιά, βάζει τραπέζι και τρώνε. Καλούν και τον

παπά, τη μπάμπα και τους πιο στενούς συγγενείς.

Την άλλη μέρα, αφού ετοιμάσει ο νούνος μπουκαλάκι με λάδι και δυο ειδικά μπακιρένια μεγάλα γκιούμια (δοχεία νερού), το ένα με ζεστό νερό και τ' άλλο με κρύο, πηγαίνει με τους σπιτικούς του κατ' ευθείαν στην κεντρική εκκλησία όπου γίνεται η βάφτιση. Γίνεται πριν ή μετά τη θεία λειτουργία, συνήθως την Κυριακή ή άλλη γιορτή, εκτός απ' τη μεγάλη σαρακοστή, το Πάσχα και το δωδεκάημερο των Χριστουγέννων, απ' την παραμονή ως τ' Αγιαννιού, γιατί τότε τα νερά είναι αβάπτιστα και το μωρό θα γίνει καλικαντζαρόπουλο.

Η μπάμπα, κρατώντας το μωρό, μόλις μπαίνει στην εκκλησία το παραδίνει στον νούνο ή στη νούνα, που το ξεντύνει και το παραδίνει στον παπά που διαβάζει ευχές. Κάποια στιγμή λέει: «Όρσι νούνα ή νούνε τ' όνομα». Ο παπάς, βουτώντας το στην κολυμβήθρα 3 φορές, λέγει: «Βαπτίζεται ο δούλος ή η δούλη του Θεού τάδε εις τ' όνομά του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος Αμήν». Μετά το χρίει με μύρο στο μέτωπο, τ' αυτιά, τις μασχάλες, τις παλάμες, τις πατούσες για να 'ναι γερά (υγιεινά) και να κάνει καλές πράξεις. Το δίνει στη νούνα, το ντύνει και ο παπάς κόβει με το ψαλιδάκι λίγα μαλλάκια απ' το κεφάλι του μωρού, τα βάζει σε κερύ και τα δίνει στη μπάμπα, που τα παραδίνει στη μάνα του για φυλαχτό.

Τα παιδάκια που περιμένουν με μεγάλη αγωνία, μόλις δοθεί τ' όνομα, τρέχουν αμέσως στο σπίτι για «να πάρουν τα σαχάρικα», ν' αναγγείλουν τ' όνομα στους γονείς του. Αυτοί τα κερνούν χρήματα. Ο πρώτος που θα πάει, παίρνει περισσότερα απ' τ' άλλα και γυρίζουν αμέσως στην Εκκλησία για να πάρουν και κέρασμα απ' το νούνο. Τώρα αυτός μοιράζει και γλυκά, σταυρουδάκια και μπουμπουνιέρες που έχουν μονές καραμέλες. Σ' όσους παρευρίσκονται εκεί δίνει μόνον γλυκά κτλ. όχι λεφτά. Στον παπά προσφέρουν, εξόν από φιλοδώρημα, την πετσέτα και το σαπούνι, που χρησιμοποίησε στη βάφτιση.

Ο νούνος δίνει συνήθως πρώτα για τιμή τ' όνομα των πεθαμένων παππού ή γιαγιάς απ' τον πατέρα και μετά απ' την μητέρα. Ονοματίζει τον παππού ή τη γιαγιά και ακολουθούν άλλα, άλλων σπιτικών και ζωντανών ακόμα ή πεθαμένων συγγενών. Πολλές φορές όμως συνεννοούνται και με τους γονείς του μωρού. Ο ίδιος βαπτίζει όλα τα παιδιά της οικογένειας, εξόν αν κάποιος άλλος θέλει να το βαπτίσει, με τη διαφορά ότι θα πάρει άδεια απ' το νούνο, αν δέχεται. Το ίδιο γίνεται και στο γάμο. Δυο ονόματα δεν δίνουν ποτέ στο μωρό.

Πρόληψη: Όταν δεν ζούνε τα παιδιά, δίνουν στ' αγόρια ένα απ' τα ονόματα: Ζώης, Ζήσης, για να ζήσουν, Σιδέρης, για να 'ναι γερά σαν το σίδερο και Στέργιος για να στεργιώσουν και να ζήσουν.

Σ' όσους δεν δίνουν ένα απ' αυτά τα ονόματα, η γιαγιά τους βάζει στο δεξί αυτί τους σκουλαρίκι, που το κάνουν στο χρυσικό τη Μ. Πέμπτη και τ' αφήνουν ώσπου να μεγαλώσει και γίνει 12 χρόνων.

Στα κορίτσια δίνουν ένα απ' τα ονόματα: Ζωή, Στεργιανή και τα βάζουν εξόν από σκουλαρίκια στα δυο αυτιά κι ασημένιο σταυρουδάκι στο λαιμό,

φκιασμένο από τρία κομματάκια ασημένιας αλυσίδας, που τα παίρνουν από τρεις Γιάννηδες πρωτοστέφανους, ένα κομματάκι απ' τον καθένα. Τα λυώνει ο χρυσικός τη Μ. Πέμπτη και φκιάνει το σταυρουδάκι.

Σκουλαρίκια βάζουν σ' όλα τα κορίτσια και στα δυο αυτιά. Τις τρυπίτσες τις κάνουν με βελόνα ραψίματος, αφού πρώτα την απολυμάνουν στη φωτιά.

Όταν θέλουν να μη κάνουν άλλα παιδιά, το τελευταίο το ονομάζουν Σταμάτη, αν δε θέλουν άλλο αγόρι και Σταματία αν δεν θέλουν άλλο κορίτσι.

Φεύγοντας απ' την εκκλησία, ο ένας απ' τους δυο, κρατάει το μωρό στην αγκαλιά και λαμπάδα αναμμένη και μόλις φτάσει στη μάνα, στη θύρα του δωματίου, το παραδίνει μαζί με τη λαμπάδα και εύχεται: «Να σας ζήσει». Εκείνη δε, κάνει τρεις μετάνοιες (υποκλίσεις), προτού να το πάρει, για ένδειξη σεβασμού προς το νούνο ή τη νούνα.

Τη λαμπάδα την κρατάνε και την ανάβουν στην εκκλησία, όταν το μεταλαβαίνουν.

Κάθονται όλοι κάτω, τους κερνάνε λουκούμι και ρακή κι εκείνοι τους εύχονται: «Να σας ζήσει».

Στρώνουν πλούσιο τραπέζι κι ακολουθεί το φαγητό και το γλέντι, με τον παπά, τη μπάμπα και τους συγγενείς, που φέρουν κουλούρα, γκιουβέτσι (κρέας με ρύζι ή πατάτες κτλ. στον ταβά) και κρασί.

Για γλύκισμα τρώνε λαγγίτες με ζάχαρη.

Κι αρχίζουν οι καλεσμένοι τα επιτραπέζια, παραδοσιακά και τοπικά τραγούδια, τραγουδώντας μαζί τους και οι σπιτικοί:

— Σ' αυτό του σπίτι πού 'μαστι, ου νοικουκέρης του σπιτιού
να ζήσει χρόνους ικατό, ν' ασπρίσει να γιράσει
σαν του γέρου - Έλυμπου, σαν τ' άγριου πριστέρι (γιατί αυτό ζει πολλά χρόνια). Τραγουδιέται και σ' αρραβώνα, γάμο και ονομαστική γιορτή:

— Σήκου Δημήτρη μ' κι άλλαξι
κι βάλι τα χρυσά σου, Δημητρούλα μου,
κι άιντι να πάμι στ' Άγραφα
ψηλά στου Καρπενήσι, Δημητρούλα μου,
για να βαφτίσεις ένα πιδί

να φκιάσεις ένα κουμπάρου, Δημητρούλα μου

Του βάφτισι, του φώτισι, του χάρισι τ' όνουμά του, Δημητρούλα μου.

Αυτό το χορεύουν κιάλας στα τρία ή σε αργό συρτό. Στο τέλος, ο νούνος ή η νούνα φιλούν το κουμπαρούλι (βαπτιστικό, αναδεχτούρι), το κερνάνε φλωράκι ή δραχμές, το κερνούν και οι υπόλοιποι καλεσμένοι και φεύγουν.

Φεύγοντας η μάνα του νεοφώτιστου δωρίζει στο νούνο πουκάμισο, στη νούνα κάλτσες και στους άλλους σπιτικούς κάλτσες ή πετσέτα ή μαξιλαροθήκη.

Μετά τη βάπτισι, τις τρεις πρώτες συνεχείς Κυριακές, η νούνα το παίρνει και το μεταλαβαίνει κι έτσι γίνεται χριστιανός, γιατί έφαγε Σώμα Χριστού και ήπιε αίμα Του. Μαζί της παίρνει και τη λαμπάδα και έτσι

καίεται όλη.

Η μητέρα το ανατρέφει με το γάλα της. Αν δεν έχει, το δίνει και το βυζαίνει άλλη γυναίκα, ώσπου να φέρει γάλα η ίδια, ή του δίνει καλαμποκίσιο αλεύρι ή σιμιγδάλι βρασμένο με νερό και ζάχαρη. Τα παλιά χρόνια, εκτός απ' το μητρικό γάλα, αντί για σιμιγδάλι που δεν υπήρχε τότε για να δώσουν στα μωρά, κοσκίνιζαν με τη μεταξωτή σίτα (κόσκινο) καλαμποκίσιο αλεύρι, άνοιγαν ένα φύλλο από ζυμαρί σιταρίσιο, το τύλιγαν μέσα, τό 'βαζαν σε ταψί και μετά στο φούρνο, αφού έβγαζαν πρώτα το ψωμί και τ' άφηναν για να καβουρντιστεί. Ύστερα το 'βγαζαν κι έκαναν κρέμα. Με τον ίδιο τρόπο έκαμναν και σιταρίσιο σιμιγδάλι.

Υποχρεώσεις νούνου και νούνας:

Ο νούνος και η νούνα είναι οι πνευματικοί πατέρες του κουμπαρουλιού. Το μαθαίνουν τρόπους καλής συμπεριφοράς (σεβασμός, χαριετισμός και φίλημα χεριού των μεγαλύτερων, να λέγει πάντα καλά και όχι κακά (άπρεπα) λόγια, τραγουδάκια, χορούς, παιχνιδάκια, προσευχές και το σημάδι του Σταυρού). Αυτά διδάσκονται κι απ' τους γονείς και στο σχολείο απ' τους δασκάλους. Του κάνουν δώρα την Πρωτοχρονιά και το Πάσχα ως τα 12 περίπου χρόνια του και στην ονομαστική γιορτή του, ώσπου ζει.

Τα μωρά τα μαθαίνουν πρώτα και διάφορες λέξεις κολοβές, φθαρμένες π.χ. νάνι (ύπνος), μα (το φίλημα), μάμ (το ψωμί, αντί μάμα), μπου (το νερό), άτα (το περπάτημα, αντί στράτα), νινί (το μωρό), τσις (το κατούρημα), τζιζ (η φωτιά), τζιτζι (το βυζί), κακά (τα κόπρανα), ντα (το χτύπημα), κοκό (οι καραμέλες), κούτα (το σκυλί), ματς (η γάτα) και πολλές άλλες, γιατί ψελλίζουν (δύσκολα μιλάνε). Αργότερα τα μαθαίνουν τις σωστές λέξεις: μαμά, μπαμπά κ.ά. δυσκολοπρόφερτες.

Μερικά παιδιά, αγόρια και κορίτσια, όταν μεγαλώσουν φωνάζουν τη μαμά τους τσιάτς, αντί μάνα και το μπαμπά τους αφέντη ή νένη. Αφέντη φωνάζουν και τον παπά, μικροί και μεγάλοι• μερικοί, πάτερ.

Τα περισσότερα βαφτιστικά ονόματα είναι ονόματα αγίων χριστιανών και ορθοδόξων (αγιωνύμια) και προφέρονται στην ομιλούμενη γλώσσα χαϊδευτικά, αλλοιωμένα: Αθανάσιος, Μαρία, Ιωάννης κ.π.α. Άλλα, προέρχονται από ιστορικά, αρχαία πρόσωπα: Αριστοτέλης, Θεμιστοκλής, Σωκράτης κ.ά. Παραθέτουμε και μερικές οικογένειες ονομάτων:

Φυτώνύμια: Από λουλούδια: Ανθή, Βασιλική, Τριανταφυλλιά, κ.α.

Από δέντρα: Δάφνη.

Άλλα εκφράζουν ηθικές αξίες (αρετές): Αγνή, Αγαθοκλής, Αρετή κ.ά. Άλλα, πολύτιμα αντικείμενα (μέταλλα): Διαμαντής, Μαλαματή, Χρυσούλα.

Α' Αλλοιωμένα και χαϊδευτικά (υποκοριστικά), όπως τους φώναζαν οι παλιοί και τους φωνάζουμε ακόμα:

Αγαθοκλής: Κλης.

Αγγελική: Κούλα.

Αγλαΐα: Αγλαΐτσα.

Αγνή: Αγνίτσα, Νίτσα, Αγνούλα, Τσίκα.

Αγόρω: Αγορίτσα, Αγόρα, Αγρούσια, Αγότσια, Ούτσια, Κούκα, Γκούσκα.

Αδάμ: Αδάμους, Διαμάντ'ς, Αδαμάντιος, Αδαμούσιος, Μούσιος.
Αθανάσιος: Θανασάκης, Σάκης, Νάσιος, Σιούλης, Σιούκας.
Αθηνά: Ανθηνά, Ανθούλα, Ανθουλικά, Τούλα, Νιάουα.
Αικατερίνη: Κατιρίνα, Ρίνα, Τίνα, Τινίκα, Κατέρα.
Αλεξάνδρα: Τσιάντα, Αλέκα.
Αλέξιος: Αλέξης, Λέτσιους.
Αλκιβιάδης: Άλκης, Κιάδης, Βέλης.
Αμαλία: Μαλία, Μαλέτσα.
Αναστάσιος: Τάσιος, Τάσης, Τασιούλας, Τασιούλ'ς, Τασουλάς.
Αναστασία: Ναστασία, Τασιάνα, Τασιά, Τάσα, Σιούλα, Ναστικά.
Άννα: Αννούλα, Ανέτα, Νέτα.
Ανδρέας: Ντρέας, Ντρούσιας.
Ανδρομάχη: Μάχια.
Ανδρονίκη: Αντρονίκια, Νίκια.
Ανθή: Ανθίτσα, Ανθούλα, Ανθούλου.
Αντιγόνη: Αντιγόνια, Γόνια.
Αντώνιος: Αντών'ς, Ντόνας.
Απόστολος: Απουστόλ'ς, Πουστόλ'ς, Τόλης, Τόλ'ς, Τουλίκας, Τουλίκης.
Αρετή: Αρίτα, Ρίτα.
Αριάδνη: Αριάδνια.
Αριστοτέλης: Αριστουτέλ'ς, Τέλης, Τέλ'ς.
Ασπασία: Σία.
Αφροδίτη: Φουρδίτα, Δίτα.
Αχιλλεύς: Αχιλλέας, Χιλλέας, Αχιλλούσιους, Λούσιους.
Βασίλειος: Βασιλάκης, Λάκης, Λάκιας, Βασίλ'ς, Τσίλ'ς, Τσίκας.
Βασιλική: Βασίλα, Κιάουα.
Βικτωρία: Τώια.
Γεωργία: Γίτσα.
Γεώργιος: Γιώργους, Γιουργάκης, Γάκης, Γιουργούσιας, Γούσιας, Γουσιέλης, Σιέλης, Γιώργης, Γιώργιας, Γιουργίτσης, Γίτσης, Γίτσιος, Γκώγκους, Γιουργούλας, Γούλας, Γούλης, Κιάκιας, Λιόλιους, Λιόλιας, Τζιώτζας, Γιώγας, Τζιώγκας.
Γιαννούλα: Νουλικά.
Γλυκερία: Κία.
Γρηγόριος: Γόλης, Γόλ'ς.
Δάφνη: Δαφνίτσα, Φίτσα.
Δέσποινα: Δισπούλα, Δέσπα, Γέπα, Κέπα, Πόπια, Πόπα, Πίκα, Πέπα, Πούπου, Μπόμπα.
Δημήτριος: Δημητράκης, Τάκης, Δημητρούλης, Τάκας, Τάκους, Τακούλ'ς, Τακούλιας, Τσουύλιας, Τακούσιος, Τούσιους, Τσιούτσιους, Μήτρης, Μήτρους, Μήτσιους, Μίμης, Πήτους, Πητούλιας.
Δήμητρα: Δημητρούλα, Τρούλα.
Δημοσθένης: Δημοσθέν'ς, Τέν'ς, Δήμους, Δημάκης.
Διονύσιος: Διουνύσ'ς, Νύσ'ς, Νιόνιους.
Ειρήνη: Ρήνα.

Ελένη: Ελενίτσα, Λινίτσα, Λένα.
 Ελευθερία: Λωτιφρία, Λωτιφρίκα.
 Ελευθέριος: Λωτέρ'ς.
 Ελισάβετ: Σάβια.
 Ελπινίκη: Νίκια.
 Ελπίς: Ελπίδα, Πίδα.
 Ερμιόνη: Ερμιόνια.
 Ερρίκος: Ρίκος.
 Ευαγγελία: Βαγγελίτσα, Λίτσα, Βάγγια, Γκίτσα, Γκίκα.
 Ευάγγελος: Βαγγέλ'ς, Γκιέλιους.
 Ευανθία: Βανθία, Βάνθα.
 Ευγενία: Βγινία, Βγένα.
 Ευδοκία: Βδουκία, Κία.
 Ευδοξία: Δουξία, Δόξα.
 Ευθύμιος: Θύμιους, Πύμιους, Πυμίτσιους, Πυμάτσιους.
 Ευθυμία: Θουμία.
 Ευμορφία: Μόρφα.
 Ευριπίδης: Πίδης.
 Ευρυδίκη: Βρυδίκια.
 Ευρώπη: Βρώπια.
 Ευτυχία: Χία.
 Ευφροσύνη: Φρόσα.
 Ζήσης: Ζήσ'ς, Ζησούλ'ς, Σιουλ'ς, Ζήκος, Ζήκους.
 Ζωή: Ζουίκα, Ζουίτσα, Ζώια, Ζιάκα, Ίκα.
 Ηλίας: Λίας, Λιάκους, Ήλκας.
 Θεμιστοκλής: Μουστακλής, Κλης.
 Θεοδώρα: Θουδώρα, Θουδουρούλα, Ντώλα, Ντώρα.
 Θεόδωρος: Θόδουρος, Θουδουράκης, Λίτσιους, Σιώξιους, Τόντης.
 Θεόφιλος: Θιόφιλους.
 Θωμάς: Θουμάς, Θουμούλ'ς, Μούλ'ς, Μάκης, Τσιώμας, Τσιώμις, Σιώμιους, Πίκους.
 Θωμαή: Θωμαΐτσα.
 Ιωάννης: Γιαννάκης, Νάκης, Νάκας, Γιαννακούλης, Κούλης, Γιαννούλης, Νούλης, Γιάνν'ς, Νάκους, Νιάκους, Γιάνκους, Γιάντσιους, Κούσιους, Γιάννους, Γιαννάκους.
 Κάλια: Καλλίτσα.
 Καλλίνω: Καλλίνα, Καλέτσια, Κένα.
 Καλλιόπη: Καλλιόπα, Λιόπια, Λόπια.
 Κλεάνθη: Καλιάνθια.
 Κλεοπάτρα: Πάτρα.
 Κυράνω: Κυράνα, Κυρανέτσα.
 Κωσταντίνος: Κουσταντίν'ς, Κώστας, Κουστάκης, Κώτσιους, Κώτσιας, Κουτσιάκους, Τσιάκους, Κώτας, Κουτουλάς, Κουτούλης, Κουτίτσας, Ντίνας, Γκουντής, Τίκας, Ντούλας, Κωτέλης.
 Λεωνίδα: Νίδα.
 Μαγδαληνή: Μιγδάλα, Γάλα.

Μαλαματή: Μαλαματίτσα, Μαλάμα.
Μαρία: Μαρίκα, Μαριγούλα, Μαρίτσα, Μαριγάκια, Μαρούσια.
Μαριάνθη: Μαριάνθια, Μαριάνθ'.
Μενέλαος: Μινέλας, Νέλας.
Μελπομένη: Μένια, Μέλπα.
Μιλτιάδης: Μιλτιάδ'ς, Μέλτας, Μέλτους, Μέλτης.
Μιχαήλ: Μιχάλ'ς, Μίχας, Μίχους, Μίκης.
Νικόλαος: Νικουλάκης, Νικουλής, Νίκους, Κόλας, Κόλης, Κουλούσιας, Κουλούσιους, Νικουλούσιους, Λούσιας, Λούσιους, Τσιόλας, Κουλουσιά-
κους, Κουλίτιας, Κούκιας, Κόλτσης, Κολέτσης.
Όλγα: Ουλγίτσα.
Ουρανία: Νία, Ουρανίτσα.
Πανάγιω: Πανάια.
Παναγιώτης: Παναγιώτ'ς, Γιώτ'ς, Πόνους, Παναϊούλης, Τσιούτσιους.
Παρασκευή: Παρασκευούλα, Βούλα, Τσιβούλα, Τσιέβα.
Περσεφόνη: Φόνια.
Πέτρος: Πέτρους, Πέτρας, Πέτσιους.
Πηνελόπη: Λόπια.
Πολυξένη: Ξένα, Τσένα.
Ρωξάνη: Ρωξάνια.
Σουλτάνα: Τάνα, Τανούσια, Νούσια, Κανούσια, Σήκα.
Σπυρίδων: Σπύρος, Πύλιους.
Σταματία: Σταματούλα, Ματούλα, Σταμάτα, Μάτα.
Στεργιανή: Στιργιάνια.
Σταύρος: Τσιάβος.
Στέργιος: Στέργιους, Στέλιους, Στιργιούλ'ς, Τεγούσιας, Τέζιους, Τέας, Γούσιους.
Στέφανος: Στέφος.
Σιώνω ή Σόνια: Σιόνα.
Σωκράτης: Σουκράτ'ς.
Σωτήριος: Σουτήρ'ς.
Τριανταφυλλιά: Φύλλια, Πιάουα.
Φρειδερίκη: Φριδερίκια.
Φρόσω: Φρόσα.
Φώτιος: Φώτους, Φωτ'ς.
Χαίδω: Χαίδα, Χαϊδούλα.
Χαράλαμπος: Λάμπρος, Λάμπρης, Τάμπης.
Χαρίλαος: Χαρίλας, Χαριλάκης, Λάκης, Λάκιας.
Χαρίσιος: Χαρίσης.
Χρήστος: Χρηστάκης, Τάκης, Χρήστας, Κήτας, Κήτος, Κιάκης, Κίτσιος, Τσήτας.
Χρυσάνθη: Χρυσάνθια.
Χρυσόστομος: Χρυσόστουμους, Σόστουμους.
Χρυσούλα: Σιούλα.

Β' Αναλλοίωτα:

Νώε, Αναγνώστης, Αριστείδης, Βαρβάρα, Δωροθέα, Ελεονώρα, Ζώης,

Ηρακλής, Ιουλία, Ιφιγένεια, Ιωάννα, Κασσιανή, Λουκία, Ναυσικά, Περικλής, Σεραφείμ, Σοφία, Στέλλα, Στύλος, Σωτηρία, Φιλομήλα, Χαρίκλεια, Χριστίνα, Μάρθα.

Προ του 1940 ήταν πιο συνηθισμένα τα ονόματα: Γεώργιος, Νικόλαος, Ιωάννης και Δημήτριος. Τώρα το Νικόλαος υπερτερεί σ' αυτούς που μένουν μόνιμα στο χωριό. Στις γυναίκες Μαρία, Ευαγγελή, Ευανθία, Δέσποινα κ.ά. Τώρα δεν υπερτερεί κανένα.

Παλιότερα έδιναν και ονόματα αγίου που ερχότανε μετά τη γέννηση του μωρού π.χ. αν γεννιότανε προ της γιορτής του Αγίου Δημητρίου, το ονόμαζαν Δημήτριο και τώρα κάνουν το ίδιο.

Επώνυμα: Είναι τα επίθετα των οικογενειών. Λίγα δίνονται και από: Το θρησκευτικό (εκκλησιαστικό) τίτλο (αξίωμα) του πατέρα: Αναγνώστης, Έξαρχος, Οικονόμου.

Το όνομα (ανθρωπονύμια) του πατέρα: Γεωργίου, Γιαννούλη, Γκόγκου, Δημητρίου, Ευθυμίου, Νικολάου, Τάκου, Τασούλα κτλ.

Το επάγγελμα του πατέρα: Παπαγιάννη, Παπαγιώργη, Παπανικόλας, Σαμαράς, Χατζής, Χρυσοχόος, Ασημικός, Χαλκιάς κ.ά.

Τον τόπο καταγωγής του πατέρα: Φούρκα: Φούρκας, Φουρκιώτης, Χάσια: Χασιώτης.

Τη γλώσσα που μιλάνε: Βλάχικα: Βλάχος (γλωσσονύμιο).

Επί Τουρκοκρατίας, ως τα 1912, χρησιμοποιούσαν μόνο το όνομα και το πατρώνυμο, αν και είχαν και επώνυμο. Κι αυτό από φόβο απ' τους τουρκαρβανίτες, αλλά και γιατί μπερδεύονταν, διότι ήταν πολλά όμοια επώνυμα.

Στα ορφανά χρησιμοποιούν για επίθετο το όνομα της μητέρας π.χ. Τάκης τ'ς Μαρίας, Θόδουρους της Γέπους (Δέσπους) κ.ά.

Στις γυναίκες, εκτός απ' το κύριο ονομά τους, λέμε και τα παρακάτω με την προσθήκη της κατάληξης -αίνα, αλλά την προφέρουμε -αίνα π.χ.

Αναγνώσταινα, Εξάρχαινα, Κονόμαινα κτλ.

Γιώργαινα, Γιαννούλαινα κ.τλ.

Παπαγιάνναινα, Παπαγιώργαινα, αλλά όχι Σαμάραινα αλλά Σαμαρέσιου και όχι Φουρκιώταινα, αλλά Φουρκιώτισσα και προφέρονται: Σαμαρέσιου και Φουρκιώτ'σσα.

Παρατσούκλια (παραγκόμια, παρανόμια, παρωνύμια), που προέρχονται:

Από σωματικά προτερήματα: Γαλάνης (γαλανός στα μάτια), Ρόσιος (κόκκινος και ξανθός στο χρώμα κ.ά). Ελαττώματα: Κούτσας (κουτσός), Καραγιάνν'ς (καράς = μαύρος και Γιάννης), Χοντρομήτρος (= χοντρός και Μήτρος) κ.ά.

Από ηθικά προτερήματα: Γκιουλέκας (χαρούμενος), Ψεύτης (που δεν λέει την αλήθεια) - μόνο που αυτό είναι ελάττωμα.

Από τη γλώσσα που μιλάνε (βλάχικα): Βλάχος

Όλα τα παραπάνω παρατσούκλια τα 'βγαλαν οι χωριανοί μας και χρησιμοποιούνται και ως επίθετα.

4) Δόσιμο λόγου (προξενιά). Ο λόγος (υπόσχεση) που δίνανε στη μέλλουσα νύφη, παλιότερα ήταν συμβόλαιο. Δεν τον έπαιρναν πίσω, γιατί τον θεωρούσαν ιερό πράγμα. Η κατακύρωσή του γίνονταν με χειραψία των δυο συμπεθερών.

Τώρα όμως αντιστράφηκαν οι όροι• πάνε όλα αυτά περίπατο. Η προξενιά χαλάει για την παραμικρή αιτία.

Η προξενιά γίνεται οποιαδήποτε μέρα της εβδομάδας, εξόν της Τρίτης, ως εξής: Ο πατέρας του γαμπρού συμφωνάει πρώτα με τους σπιτικούς του και στέλνει ένα συγγενικό ή φιλικό πρόσωπο, έξυπνο και χαρούμενο (τον προξενητή ή την προξενήτρια), με μεγάλη όμως μυστικότητα και συνήθως αργά τη νύχτα, την ώρα που κοιμούνται όλοι, ακόμα και οι σπιτικοί, για να μη το μάθει κανένας και χαλάσει η προξενιά. Πολλές φορές του τάζουν και χρήματα ή άλλο δώρο αν γίνει η προξενιά.

Κάποτε πηγαίνει κι ο ίδιος ο πατέρας του. Σπάνια γίνεται προξενιά απ' τούς σπιτικούς της νύφης. Ο προξενητής πηγαίνει στο σπίτι του κοριτσιού καλοντυμένος, τους καλησπερίζει, κάθεται σταυροπόδι, παίζει το κεχριμπαρένιο κομπολόι του, αλληλοκερνούνται τσιγάρο, καλαμπουρίζει λίγο και τέλος λέγει σιγανά και γελαστά: «Ίγω ήρθα απού μιριά του τάδι να ζητήσου του τάδι κουρίτσι σας για του γιο του τουν τάδι».

«Το παιδί έχει πολλά και σπάνια χαρίσματα (προτερήματα) δεν έχει κανένα κουσουρι (ελάττωμα): Είναι δουλευτάρικο, τίμιο, άξιο, καλόκαρδο και ανοιχτόκαρδο, καλόψυχο, χαρούμενο, έξυπνο, όχι κοιμισμένο, από καλή οικογένεια, γραμματισμένο, ταξιδεμένο (εξυμνεί τα νιάτα του), είναι λεβέντης και όμορφος, βρίσκεται καλά (έχει καλή περιουσία), είναι οικονόμο και όχι σάταλο, δεν είναι φουμαρτζής, καφενόβιος, χαρτοπαίκτης, μεθούκλας και γυναικάς».

Μετά την συγκατάθεση των γονιών της κοπέλας, τον κερνούν γλυκό και πιωτό και τους εύχεται «καλουρίζικα». Του δωρίζουν ένα ζευγάρι κάλτσες, τους καληνυχτίζει με χειραγία και φεύγει χαρούμενος και γρήγορα για ν' αναγγείλει το χαρμόσυνο γεγονός στους γονείς τ' αγοριού, όπου τον περιμένουν με μεγάλη αγωνία.

Επιτέλους φτάνει, μπαίνει μέσα χαμογελώντας, τους παίρνει τα σχαρίκια, αλληλοφιλιούνται, κάθεται λίγο, τον κερνούν, λέγει την ίδια ευχή και φεύγει στο σπίτι του, όπου μόνο στη γυναίκα του λέγει το μυστικό.

Σε λίγες μέρες με εντολή των γονιών του παιδιού, ξαναπηγαίνει και μιλούν για την προίκα και ορίζουν ένα Σαββατόβραδο για τους επίσημους αρραβώνες, που γίνονται ύστερα από 2-3 εβδομάδες, για να ετοιμάσουν τα δαχτυλίδια και τα δώρα.

Τα παλιά χρόνια η προικοθηρία ήταν άγνωστη σε τράχωμα (μετρητά) ή σε ακίνητα. Άρχισε όμως απ' το 1950. Η μόνη προίκα του κοριτσιού ήταν ο ρουχισμός. Τώρα και μετρητά ή ακίνητο (σπίτι ή χωράφια ή οικόπεδο). Μερικοί δεν πολυενδιαφέρονται για ομορφιά ή προίκα. Θέλουν μόνο να είναι τίμια, καλή νοικοκυρά κι από καλό σόι. Όταν η προξενιά γίνεται απ' τους γονείς του κοριτσιού, ο προξενητής λέγει τα χαρίσματά του και πρώτ' απ' όλα για την τιμή του, κι αρχίζει:

Είναι τίμιο, δεν ακούστησε με κανέναν, ούτε μίγα δεν ακούμπησε πάνω του. Είναι από καλή οικογένεια (σόι), καλόκαρδο και καλόψυχο, καλή νοικοκυρά, κορίτσι που πίνουν τα χέρια της, χρυσοχέρα, γραφοχέρα, δηλ. κάνει όλες τις σπιτικές δουλειές. Είναι εργατική, οικονόμα, «ψημένη» και

στις εξωτερικές ακόμα δουλειές. Ότι και να δει το κάνει, γιατί κόβει το κεφάλι της και το μάτι της. Είναι δηλ. πολύ έξυπνη και όχι κοιμισμένη και καλή από νιάτα. Έχει και προίκα (αν έχει).

Τον παλιό καιρό η εκλογή της νύφης γίνονταν απ' τους γονείς τους. Πολλές φορές μάλιστα, χωρίς να τη γνωρίζει ο γαμπρός, γιατί υπήρχε μεγάλος σεβασμός και τυφλή υπακοή προς τους γονείς και γενικά προς τους μεγαλύτερους.

Σήμερα όμως η νεολαία μας σκέπτεται πιο ώριμα. Ο νέος διαλέγει μόνος του τη νέα με την οποία θα ζήσει, την εκλεκτή της καρδιάς του, όπως λέμε. Ρωτάει και τους γονείς του, τυπικά βέβαια.

Οι γνωριμίες των παιδιών με τα κορίτσια γίνονται στην ειδυλλιακή τοποθεσία του χωριού μας, Σούρλα. Στην κρυόβρυση αυτή, όταν τα όμορφα και καλοντυμένα κορίτσια πηγαίνουν καμαρωτά για να πάρουν δροσερό νερό τη χαραυγή ή το ηλιοβασίλεμα, συναντούν τ' αγόρια, αλλάζουν χαμόγελα και γίνονται ταίρι. Οι νέοι τις περιμένουν με λαχάρα, τραγουδώντας διάφορα ερωτικά τραγούδια.

Άλλοτε θεωρούσαν μεγάλη προσβολή να συμπεθεριάσουν με ξένο χωριό. Ούτε έδιναν κορίτσι, αλλ' ούτε έπαιρναν.

Μεταπολεμικά όμως (μετά το 1941) λόγω της αστυφιλίας και μετανάστευσης, όχι μόνο συμπεθεριάζουμε, εφαρμόζοντας το σύστημα του εκπολιτιστή Μεγαλέξανδρου, αλλά πηγαίνουν ή έρχονται και σ'άγαμπροι (σπιτόγαμπροι) σε σπίτια που έχουν συνήθως μοναχοκόρη. Λέμε δε και το εξής: «Άμα εχ'ς κουρίτσι συμπιθεριάζ'ς κι μι τουν ιχθρό σ' ακόμα».

Και πολύ σωστά, γιατί έχουμε πολλά τέτοια παραδείγματα στο χωριό μας. Αλλά λέμε και το: «ΙΚεί που φτύν'ς, γυρίζ'ς κι αγλείφ'ς» γι' αυτό δεν πρέπει να κατηγορούμε κανένα.

Τι πιστεύουν για την επιτυχία ή όχι της προξενιάς: Όταν ο προξενητής πηγαίνει για προξενιά, αν σκοντάψει στο δρόμο, δε θα γίνει η προξενιά, αν όχι, θα γίνει.

5) Σιάσματα (επίσημοι αρραβώνες):

-Ξύπνα πιρδικουμάτα μου, κι ήρθα στου μαχαλά σου
χρυσά πλεξούδια σου 'φια να πλέξειςτα μαλλιά σου....

Δέκα ως δεκαπέντε μέρες προ της αρραβόνας οι γονείς τους όριζαν μια μέρα, όχι Τρίτη και Μάη μήνα γιατί είναι αποφράς (κακότυχη) (Τρίτη μέρα οι Τούρκοι μας πήραν την Πόλη στις 29 Μαΐου και τότε πάλι γκαρίζουν και παντρεύονται τα γαϊδούρια) κατέβαιναν στην Κόνιτσα ή στα Γιάννενα, άλλοι στο Τσοτύλι ή στα Γρεβενά, για να ψωνίσουν τα δώρα.

Οι γονείς του παιδιού παράγγελναν στο χρυσικό (αργυροχρυσόχο) του χωριού δυο δαχτυλίδια ασημένα, από συρματερό (σύμπλεγμα, στριμμένο σύρμα ασημένιο, που μπορεί να είναι και φλωροκαπνισμένο, επίχρυσο), ένα για το γαμπρό και ένα για τη νύφη. Οι φτωχοί έκαναν από καραντάνες (χάλκινες δεκάρες). Εξαιρετικά για τη νύφη αγόραζαν και σταυρουδάκι μαλαματένιο με αλυσίδα για το λαιμό της, ύφασμα μάλλινο για φουστάνι, λεβάντα (κολώνια), κάλτσες μάλλινες σπιτικές, μπούντρα, κοκκινάδι, μοσχοσάπουνο, παντόφλες, μάλλινο ύφασμα για φουστάνι της μητέρας της,

2. Ο Κων/ντίνος Ι. Κίτσος με την αρραβωνιαστικιά του Ευαγγελή Α. Μότση (1925).

πουκάμισο σπιτικό για τον πατέρα της και μάλλινες κάλτσες σπιτικές για τ' αδέρφια και τις αδελφές της.

Οι γονείς του κοριτσιού αγόραζαν για το γαμπρό: Κασκέτο (καπέλο), κομπολόι, μαντηλάκι άσπρο μεταξωτό για τη τσεπούλα του σακακιού, παπούτσια ντόπια, πουκάμισο σπιτικό και κάλτσες μάλλινες, που τις έπλεκε η νύφη και για τους σπιτικούς του ό,τι και ο γαμπρός για τους δικούς της.

Τώρα αντί για δαχτυλίδια ασημένια, κάνουν χρυσές βέρες με τ' όνομά τους γραμμένο στο μέσα μέρος, η μια με τ' όνομα του γαμπρού και η άλλη με της νύφης. Τα πουκάμισα, οι κάλτσες και τα παπούτσια είναι του εργοστασίου.

Για το γαμπρό, αγοράζουν μεταξωτή γραβάτα, μπιτζάμες και μανικετόκουμπα, χρυσά ή επίχρυσα.

Την παραμονή της αρραβόνας, στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης γίνεται γενική καθαριότητα και στόλισμα με καινούργιες μάλλινες βελόντζες, κιλίμια, καναπέδες, μαξιλάρια, κάδρα και λουλούδια.

Η αρραβόνα γίνεται πάντοτε στο σπίτι της νύφης και Σαββατόβραδο, για να πηγαίνει την Κυριακή ο κόσμος να τους ευχηθεί.

Για να μη μάθει κανένας το γεγονός και τη χαλάσει, ξεκινούν αργά τη νύχτα και μυστικά απ' το σπίτι του γαμπρού, χωρίς τραγούδια και βιολιά, με την εξής σειρά:

Ο παπάς, ο δάσκαλος, ο νούνος ή η νούνα, οι γονείς του (άλλοτε όχι η μάνα του), ο γαμπρός, που τον κρατάνε τιμητικά απ' τα χέρια τ' αδέρφια του ή οι αδερφές του ή άλλοι συγγενείς του, όταν δεν έχει αδέρφια, ο προξενητής ή η προξενητριά και άλλοι καλεσμένοι, τα πρώτα ξαδέρφια κτλ.

Ο αριθμός των καλεσμένων, εκτός απ' το γαμπρό που δεν μετρίεται, πρέπει να είναι πάντοτε μονός, δηλ. 7, 9, 11 κτλ. ποτέ όμως 13 και 29. Τους μετράει ένας συγγενής προτού ξεκινήσουν.

Ο αριθμός 13 θεωρείται γρουσουζής, γιατί ο Κ.Η.Ι.Χ. με τους μαθητές του ήταν 13, με τελευταίο τον προδότη του Ιούδα και επειδή ήταν Εβραίος τον λέμε Εβραϊκό. Τον αποφεύγουμε πάντοτε στις συναλλαγές μας, στα ταξίδια, στον αρραβόνα, στο γάμο, γιατί δεν προκόβουν και κάποιος πεθαίνει.

Ο αριθμός 29 είναι καταραμένος, γιατί στις 29 Μαΐου του 1453 τούρκεψε η Πόλη.

Όταν οι καλεσμένοι είναι διπλοί δηλ. 8, 10, 12 κτλ. ο αρραβόνας θα χαλάσει. Έτσι πίστευαν και πιστεύουν.

Ο γαμπρός, προτού ξεκινήσει απ' το σπίτι του, προσκυνάει στο εικόνισμα του σπιτιού, το φιλάει κάμνοντας το σταυρό του και φιλάει το χέρι των γονιών του, τον φιλούν κι εκείνοι στα μάγουλα και του εύχονται να προκόψει. Του βάζουν και βασιλικό στην τσεπούλα του σακακιού του.

Βγαίνοντας απ' την εξώπορτα του σπιτιού, πατάει πρώτα με το δεξί του πόδι, για να πάνε όλα δεξιά, καλά, να μη χαλάσει ο αρραβόνας.

Ακολουθεί η αδερφή του κρατώντας την κανέστρα (πανέρι) με τα δώρα.

Φτάνουν στο σπίτι της νύφης. Εκεί τους υποδέχονται με χαμόγελο και μ' ανοιχτές διάπλατα τις πόρτες (αυλόπορτα και εξώπορτα σπιτιού), οι

καλεσμένοι της νύφης, που μπαίνουν με τη σειρά: Παπάς, δάσκαλος, γονείς και συγγενείς της. Δεξιά οι άντρες κι αριστερά οι γυναίκες, στ' αριστερό μέρος της αυλής.

Αλλά και οι συμπεθέροι, μπαίνοντας με την ίδια σειρά που ξεκίνησαν, αλληλοεύχονται με χειραψία λέγοντας: Οι καλεσμένοι της νύφης: «Καλουσουρίσατε συμπεθέροι» και οι του γαμπρού: «Καλώς σας βρήκαμι» και ανταλλάσσουν φιλά οι γονείς των νέων που πρόκειται ν' αρραβωνιαστούν. Ο γαμπρός φιλάει το χέρι των πεθερικών του και 'κείνοι τον φιλούν στο μάγουλο.

Η νύφη δε συμμετέχει στην υποδοχή. Κάθεται στο κελάρι (απόκρυφο δωματάκι) ή στη σόμπα (χειμωνιάτικο δωμάτιο) με συγγενικά κορίτσια και φίλες της.

Οι συμπεθέροι μπαίνουν στον οντά (δωμάτιο υποδοχής) με την ίδια σειρά και κάθονται στο δεξί μέρος του τζακιού. Μετά μπαίνουν ο πατέρας της νύφης ή ο θεός της αν είναι ορφανή ή απουσιάζει στο ταξίδι ο πατέρας της, ακολουθεί η μάνα της και οι άλλοι καλεσμένοι. Καλωσορίζουν τους συμπεθέρους, χωρίς χειραψία γιατί την πήραν στην αυλή, με τις ίδιες ευχές κι αντευχές και κάθονται στ' αριστερό μέρος του τζακιού.

Μετά την τακτοποίηση προσφέρουν τσιγάρο στους άντρες. Τότε έβαζαν καπνό στη νταμπακιέρα ή στη σακκούλα για να κάνουν στριφτό τσιγάρο, γιατί δεν υπήρχαν έτοιμα τσιγάρα, ως το 1928.

Φέρνουν και τη νύφη στ' αριστερά του γαμπρού, πλάι του. Άλλοτε την έφερναν όταν άλλαζαν δαχτυλίδια.

Ακολουθούν την εξής σειρά (τάξη): Βάζουν στη μέση του οντά ένα τραπέζι και πάνω σ' αυτό ένα τραπεζομάντηλο, την εικόνα του σπιτιού και τα δαχτυλίδια, στα οποία δένουν φιόγκο από άσπρη ή κόκκινη μεταξωτή κορδέλα.

Τότε ο πατέρας του παιδιού παίζοντας το κεχριμπαρένιο κομπολόι του, απευθύνεται στον πατέρα του κοριτσιού και λέει χαμογελώντας και αλληγορικά (διπλωματικά): «Μάθαμι ότι έχιτι μια πέρδικα ή πριστέρα ή δαμάλα (μοσχίδα) για πούλημα, (εννοώντας το κορίτσι), κι ήρθαμι να τη δούμι κι αν τριιάσουμε στα παζάρια να μας τη δώστι».

Ο πατέρας του κοριτσιού, χαμογελώντας κι αυτός και αλληγορικά απαντάει: «Καλό είναι του πηρδίκι ή του πριστέρι ή του δαμάλι σας (μοσχάρι, εννοώντας το παιδί) αλλά ιμείς δεν έχουμι για πούλημα αυτό, που ζητάτι».

«Καλά, υγεία νά 'χουμι» απαντάει ο πατέρας του παιδιού και συνεχίζει λέγοντας καθαρά και όχι αλληγορικά:

«Ηρθαμι να συμπιθιριάσουμε, να μας δώκιτι του κουρίτσι, αν έχιτι ευχαρίστηση, να γίνουμι ένα σπít'».

«Φχαρίστους» απαντάει ο πατέρας του κοριτσιού.

Τότε σηκώνονται όρθιοι και οι δυο χαρούμενοι και γελαστοί και παίρνουν απ' το τραπέζι, ο πατέρας του παιδιού το δαχτυλίδι του κοριτσιού κι ο πατέρας του κοριτσιού το δαχτυλίδι του παιδιού, «αλλάζουν σημάδια» (δαχτυλίδια) τρεις φορές και την τρίτη φορά τα περνάνε στα παράμεσα

δάχτυλα τ' αριστερού χεριού του παιδιού και του κοριτσιού. Το δαχτυλίδι του παιδιού στο δάχτυλο του κοριτσιού και του κοριτσιού στο παιδιού. Όποιοι αλλάζουν δαχτυλίδια, πρέπει να ζουν οι γυναίκες τους, αν όχι βάζουν αδέρφια, που ζουν οι γυναίκες τους.

Μόλις αλλάζουν σημάδια πιάνονται απ' τα χέρια, φιλιούνται κι αλληλοεύχονται: «Χαϊρλίτικα, να μας ζήσουν, να μας προυκόψουν, κι καλά στέφανα». Φιλιούνται όλοι με τόκα (χειραψία), λέγοντας τις ίδιες ευχές κι ο αδερφός του κοριτσιού ρίχνει απ' το παράθυρο τρεις ντουφεκιές από ενθουσιασμό, για να μάθει ο κόσμος το ευχάριστο γεγονός.

Μετά την αρραβώνα ο αρραβωνιασμένος θα λέγεται γαμπρός και η αρραβωνιασμένη νύφη και οι γονείς τους καθώς και όλο το σόι του, συμπεθέροι.

Άλλοτε τα δαχτυλίδια τα άλλαζαν οι δυο συμπεθέροι μπροστά στην πόρτα της εκκλησίας ή ο παπάς στο σπίτι του κοριτσιού, αφού διάβαζε σύντομη ιεροτελεστία και τα σταύρωνε τρεις φορές στο ιερό Ευαγγέλιο, λέγοντας: «Αρραβωνίζεται ο δούλος του Θεού τάδε, με την δούλη του Θεού τάδε».

Άλλοτε πάλι τ' άλλαζε στο σπίτι της νύφης ο νούνος ή η νούνα, γίνονταν δηλ. «μισή αρραβώνα» όπως λέμε, χωρίς παπά και η άλλη μισή στην εκκλησία προ της στέφης απ' τον παπά. Σήμερα γίνεται στην εκκλησία απ' τον παπά, ολόκληρη, προ της στέφης.

Τα δαχτυλίδια συμβολίζουν την ενότητα και τη γονιμότητα των δυο ανθρώπων. Ακολουθούσε το κέρασμα του γλυκού και του πιοτού.

Η νύφη ντροπαλή και ροδοκόκκινη σαν τριαντάφυλλο και καμαρωτή, κρατώντας το δίσκο με το λουκούμι ή γλυκό από κολοκύθα μέσα σε κούπα, κουταλάκια, νεροπότηρα και με τα ποτηράκια γεμάτα ρακή (τσίπουρο) κερνούσε πρώτα τους συμπεθέρους, αρχίζοντας απ' τον παπά, τον πεθερό της και τους άλλους άντρες, και τις γυναίκες, αρχίζοντας απ' την πεθερά της και μετά τις άλλες γυναίκες με τις ευχές: «Καλουρίζικοι, να ζήστι κι καλά στέφανα».

Ο γαμπρός και η νύφη απαντούσαν: «Ευχαριστώ».

Σχετικές ευχές λένε και οι συμπεθέροι μεταξύ τους.

Τη νύφη ακολουθούν δυο κορίτσια, η μια κρατάει κανάτα με νερό και η άλλη το μπουκάλι με ρακή.

Πολλές φορές τη ρακή έβαζαν σε μολυβένιο στρογγυλό παγούρι, απ' όπου ρουφούσαν με τη σειρά όλοι.

Προλήψεις: Καφέ δεν κερνούσαν γιατί είναι πικρός και πίστευαν πως η ζωή των αρραβωνιασμένων θά 'ναι πικρή και όχι γλυκιά.

Αν χυθεί ρακή απ' το ποτήρι σημαίνει μάλωμα (φιλονικία) ανάμεσα στους αρραβωνιασμένους ή τους σπιτικούς. Αυτό ισχύει και σ' οποιοσδήποτε άλλες περιπτώσεις.

Μετά το κέρασμα, μια συγγενική γυναίκα της νύφης τη βάζει πλάι στο γαμπρό και κάθεται όρθια ή καθιστή. Ο πατέρας του γαμπρού καμαρωτός με τη βοήθεια της παρέας του, αρχίζει αργά το επιτραπέζιο καθιστικό (τάβλας) τραγούδι:

1. - Βασιλικός μου μύρισι, για ιδέστι ποιος διαβαίνει;
  - Ο Γιώργη Μήτσιος¹ πέρασι στα Γιάννενα πηγαίνει,
  - στα Γιάννενα και στον Πασιά κι στον Βεζύρ' αφέντη.
  - Γιώργη μ' γιατί μας άργησις να 'ρθείς να προσκυνήσεις;
  - Δεν μας αφήνουν τάι βουνά κι οι κρύις οι βρυσούλες.
 (1. Γ. Μήτσιος αρματολός της Πίνδου.)

Σημείωση: Τα τραγούδια λέγονται εναλλάξ (ένα απ' το σόι του γαμπρού κι ένα απ' το σόι της νύφης), όχι όλα μαζί και συνέχεια, απ' το κάθε σόι.

2. - Βασιλικός μου μύρισι τηράτει ποιος διαβαίνει;

Η αγάπη μου ιδιάβηκι στην εκκλησιά πηγαίνει•
αυτού που πας αγάπη μου προσκύνει κι για μένα
να σχουριθούν τα κρίματα, πό 'χουμι καμουμένα.

  - Όσα φτιρά κι κόκαλα έχει η μαύρη κότα
τόσις φουρές σι φίλησα στη σκάλα κι στην πόρτα
Όσα φτιρά κι κόκαλα έχει του πιριστέρι
τόσις φουρές σι φίλησα κι η μάνα σ' δεν του ξέρει.

Μετά αρχίζει ο γαμπρός με την παρέα του:
3. - Που ήσαν πιριστερούλα μου τόσουν κινό χαμένη;
  - Ήμαν στα πλάγια πό 'βουσκα στους κάμπους γκιζιρούσα
κι τώρα του χινόπωρου κουντά στον Αϊ-Δημήτρη
πήγα να μάσου κάστανα μι τ' άλλα τα κουρίτσια
κι οι κλέφτες μας αγνάντιαν απού ψηλή ραχούλα.
  - Κουρίτσια μας Φουρκιώτικα, ν' ιλάτι παραπάνου
ν' έχου δυο λόγια να σας πω κι δυο να σας ρουτήσου
μην είνι Τούρκοι στου χουριό, μην είνι κι Αρβανίτις;
  - Ν' ημείς χαμπέρ' δεν έχουμι, αν είνι κι αν δεν είνι
ν' ημείς τη νύχτα φεύγουμι, ν' ημείς τη νύχτα πάμι.

Βάζουν τραπέζια με μεζέδες: κρέας, λουκάνικα, λαγγίτες, κάστανα βρασμένα, σύκα, σταφίδες, στραγάλια και κρασί στην κόφα (τσιότρα, τσίτσα ξύλινη). Αρχίζουν το φαγοπότι ρουφώντας με τη σειρά τους κρασί απ' την κόφα και αλληλοεύχονται σχετικά.

Ο πατέρας της νύφης αρχίζει αργά κι αυτός το επιτραπέζιο τραγούδι με τη βοήθεια της παρέας του.

Εδώ γίνεται διαγωνισμός των μελωδικών φωνών:

4. Σι τούτ' την τάβλα τη χρυσή, σι τούτου του τραπέζι
τρεις μαυρομάτις μας κινούν, οι τρεις καγκιλοφρύδεις
Η μια κινάει μι του γυαλί, κι η άλλη μι την κούπα,
κι η τρίτη η μικρότερη, μι μαστραπά γυαλένιου.
Κέρνα μας κόρη μ' κέρνα μας, κέρνα ώσπου να φέξει,
ώσπου να βγει ου αυγερινός, να πάει η πούλια γιόμα
να κάτσου να συλλουγιστώ, της ξινιτιάς τα ντέρτια.

Σημ. Στο τέλος του κάθε πρώτου ημιστίχου παρεμβάλλεται το: «γραμμένα μάτια μ' κι παρδαλά».

5. Πίνετε να πίνουμε μωρέ πιδιά

κι μην παραπίνετε μωρέ πιδιά
άιντε κι αύριου στράτα ν' έχουμε μωρέ πιδιά
στράτις κι στρατέματα μωρέ πιδιά.
Να πάμι ψηλά στη Φούρκα μας μωρέ πιδιά
πού 'ν' τα κουρίτσια τα καλά μωρέ πιδιά
που δανείζουν φίλημα μωρέ πιδιά,
φίλημα κι αγκάλιασμα μωρέ πιδιά.

Σημ. Κάθε μισός στίχος επαναλαμβάνεται, αλλά προσθέτουμε και τις λέξεις: ντουλμπέρια μου (λεβέντες) μπω μπω ξιφτέρια μου (πανέξυπνα). Ακολουθούν κι άλλα τραγούδια απ' τους συγγενείς του γαμπρού:

6. — Ξύπνα πιρδικομάτα μου μωρέ κι ήρθα στου μαχαλά σου.
— Σαν ήρθις καλουσόρισις μωρέ τι μου 'φιρις λιβέντη;
— Χρυσά πλεξούδια σου 'φισα μωρέ να πλέξεις τα μαλλιά σου.
— Δεν τού 'ξιρα λιβέντη μου μωρέ πως είν' η αφιντιά σου.
να πιταχτώ σαν πέρδικα μωρέ να 'ρθώ στην αγκαλιά σου
να γίνου γης να με πατείς μωρέ γιουφύρι να περάσεις
να γίνου κι ασημόκουπα μωρέ να σι κιρνώ να πίνεις
ν' ισύ να πίνεις του κρασί μωρέ κι 'γώ να λάμπου μέσα
πως λάμπ' ου ήλιους του προύι μωρέ πως λάμπ' του μισημέρι.

7. — Αρχοντοπούλα ν' έπλυνε στη βρύση, στα πλατάνια
ν' είχι ασημένιουν κόπανου, μαλαματένια πλάκα
κι απ' του πουλύ του πλύσιμου κι τα πουλλά τραγούδια
ραγίστηκιν ου κόπανους τσακίστηκι κι η πλάκα•
πραματευτής εδιάβινι στου γρίβα καβαλάρης.
— Καλημερά σου κόρη μου, που πλένεις κι λευκαίνεις,
τι χριτώ δε μου μιλεί, της κρένου δε μου κρένει
κόρη μ' για βγάλι μου νιρό να πιώ κι 'γώ κι ου μαύρους
σαράντα σίκλους έβγαλι στα μάτια δεν την είδα
κι απάνου στους σαρανταδυό τη βλέπου δακρυσμένη.

Σημ. Στο τέλος κάθε στίχου λέμε: «Άιντε μωρέ μι μάρανις» και στο τέλος κάθε δευτέρου ημιστίχου μετά την επαναληψή του «Άιντε μωρέ μι ζούρλανις».

8. — Ιψές, προψές επέρασα από τη γειτουριά σου
κι άκουσα που σι μάλωνι η σκύλα η μητριά σου
αν σι μαλώνει πό ρχουμι πες μου να μη ξανάρθου
αν σι μαλώνει για φαΐ για πι πιές μου να τα πληρώσου
κι αν σι μαλώνει που 'πιρνώ, πες μου να μη πιράσου.
— Να 'ρθείς να 'ρθείς λιβέντη μου πως έρχουσαν κι πρώτα
— Ρίξι νιρό στην πόρτα σου να διάβου να γλιστρήσου
να βρω 'φουρμή στη μάνα σου νά 'ρθου να σι φιλήσου,
στου παραθύρι τ' ανοιχτό του βράδου να καθίσεις.

9. — Θέλου να πάου στην Αραπιά, να πιάσου 'ν' Αραπάκι
να του ρουτήσου, να του πω πώς πιάνιτ' η αγάπη.

— Από τα μάτια πιάνιτι στα χείλη κατιβαίνει
κι από τα χείλη στην καρδιά ριζώνει κι δε βγαίνει.

Σημ. Στο τέλος κάθε στίχου λέμε τις λέξεις: Μικρό πιστετεράκι ή μικρό χιλιδονάκι.

10. Εμπάτ' αγόρια στου χουρό, κουρίτσια στα τραγούδια
να δείτι κι να μάθιτι πως πιάνιτ' η αγάπη.
Απού τα μάτια πιάνιτι στα χείλη κατιβαίνει
κι από τα χείλη στην καρδιά ριζώνει κι δε βγαίνει.
Κι οι συγγενείς της νύφης:

11. Πέντε μήνις πιρπατούσα κι άλλις πέντι γκιζιρούσα
για να βρω καλή γυναίκα να την παντριωτώ
τώρα ήρθα κι τη βρήκα, τώρ' αρραβωνιάστηκα
τώρα βρήκα, τώρα πήρα κι παντρεύτηκα.

Σημ. Στο τέλος κάθε στίχου: Λάι τζιάν' μ' (ψυχή μου).

12. Έμαθα πως αρραβωνιάστηκις μι γεια σου, μι χαρά σου
όλοι να 'ρθουν στου γάμου σου κι 'γώ στην αγκαλιά σου.
Όταν σι βλέπου πού 'ρχισι σι καρτιρώ στη σκάλα
βάζου τ' αηδόνια να λαλούν όλα μι την αράδα.
Η μάνα σου κι η μάνα μου αντάμα κουβιντιάζουν
λέγουνε πως θέλουνε να μας αρραβωνιάσουν.

13. Τ' άστρο κι του φιγγάρι τι μας μάρανις;
δε φέγγει να πάνου στην αγάπη μου;
σαν πήγα κι τη βρήκα, που κοιμότανι.
Για σήκου σήκου αγάπη μου κι μη πολυκοιμάσι
πώς να την ξυπνήσω, πώς να της το ειπώ;
για σήκου σήκου αγάπη μου κι μη βαρυκοιμάσι

Ο γαμπρός κάνει το εξής αστείο στη νύφη:

Μουσκεύει κρυφά με σάλιο ή νερό το τσιγάρο του για να μη ανάβει και λέει στην αρραβωνιαστικιά του: «Έλα να μ' ανάψεις του τσιγάρου».

Αυτή πρόθυμη προσπαθεί πολλές φορές να τ' ανάψει, αλλά δεν ανάβει. Τότε γελάνε όλοι οι καλεσμένοι χωρίς παρεξηγήσεις.

Το γλέντι εξακολουθεί πολλές φορές ως το πρωί και με χορούς. Στο τέλος η νύφη δωρίζει κάλτσες σ' όλους, αρχίζοντας απ' τα πεθερικά της και φιλώντας το χέρι τους την κερνούν λίρες και τη φιλούν με τις ευχές: «Καλουρίζικοι, να ζήσι κι καλά στέφανα».

Ακολουθεί ο γαμπρός και οι άλλοι καλεσμένοι που της δίνουν δώρα και λεφτά, φιλάει το χέρι τους και τη φιλούν με τις ίδιες ευχές. Όλοι αλληλοεύχονται με χειραγία.

Οι δε συγγενείς της νύφης βάζουν κρυφά στο πρόσωπο του γαμπρού ζάχαρη για να 'ναι ζαχαρένια, γλυκιά η ζωή τους και για ψυχαγωγία.

Φεύγοντας, απ' το σόι του γαμπρού κλέβουν κάτι (ποτήρι, κουτάλι, πιρούνι) απ' το τραπέζι. Αυτό γίνεται για ψυχαγωγία και για να πάρουν την

τύχη της νύφης απ' το σπίτι της. Τό 'χουν για καλό σημάδι το κλέψιμο, γι' αυτό όλοι οι συγγενείς της νύφης προσέχουν να μη κλέψουν τίποτε οι συμπεθέροι. Πανέξυπνος θεωρείται όποιος φεύγει με κλεμμένο πράγμα, αλλά καληνυχτίζοντας το επιστρέφει.

Όταν φεύγουν, επιστρέφουν και την κανέστρα, βάζοντας τα δώρα της νύφης για το γαμπρό και τους σπιτικούς του.

Επιστρέφουν στο σπίτι του γαμπρού, τραγουδώντας το:

14. Μουρή Μαρία Βιργουλιά μι τα πουλλά τα νάζια,
σίντας πααίν'ς στην εκκλησιά δεν κάνεις του σταυρό σου,
μόν' μπαίνεις βγαίνεις κι κοιτάς κοιτάς τα παλικάρια.
Του παλικάρι του καλό, θέλει καλή γυναίκα
να ξέρει ρόκα κι αργαλειό, να ξέρει να υφαίνει.
Του κέντημα είνι γλέντημα κι η ρόκα είνι σιργιάνι
κι ο έρημους ου αργαλειός είνι σκλαβιά μιγάλη!

Σημ. Στο τέλος του κάθε στίχου: Μώρ' Μαρία μου, κακομοίρα σου. Άλλη μέρα, μετά την αρραβώνα, πηγαίνει ο πεθερός στο σπίτι της νύφης και κόβουν (ορίζουν) τη μέρα του γάμου.

Ο γαμπρός ως τη μέρα του γάμου δεν επισκέπτονταν το σπίτι της νύφης, αλλ' ούτε και η νύφη του γαμπρού.

Αν καμιά φορά πήγαινε ο γαμπρός στο σπίτι της νύφης, η πεθερά δεν τους άφηνε μόνους• τους φύλαγε.

Η νύφη δεν ήξερε το σπίτι της πεθεράς της. Εφάρμοζαν αυστηρές ηθικές αρχές στο κορίτσι, ούτε έξω ανταμώνονταν με τον αρραβωνιαστικό της και τους συγγενείς του.

Τώρα αλληλοεπισκέπτονται, βολτάρουν, ταξιδεύουν, πηγαίνουν σε γλέντια και πανηγύρια.

Τα παλιά χρόνια τ' αρραβώνιασμα γίνονταν στα 18-20 χρόνια για τ' αγόρια και στα 15-16 για τα κορίτσια.

Τώρα 25-30 χρόνων ο νέος και 20-25 η νέα, για να μη μείνει στο ράφι. Αρραβώνιαζαν πρώτα τα μεγάλα παιδιά, γιατί το θεωρούσαν υποτιμητικό ν' αρραβωνιάζουν πρώτα τα μικρά.

Λίγα αγόρια μένουν ανύπαντρα (γεροντοπαλικάρα) για τη μη αποκατάσταση της αδελφής. Αλλά και κορίτσια μένουν ανύπαντρα (γεροντοκόρες) απ' το πολύ διάλεγμα, λόγω της λόξας τους. «Αυτός βρωμάει, εκείνος μυρίζει» ή από σημαντικό ελάττωμά τους ή λόγω της φτώχειας τους. «Μένουν στο ράφι».

Οι αρβανιτόβλαχοι αρραβώνιαζαν τα παιδιά τους απ' την ώρα της εγκυμοσύνης των γυναικών τους ή από νήπια, και ο λόγος τους ήταν νόμος απαράβατος. Αλλά και σε μεγάλη ηλικία όταν αρραβωνιάζονταν, ο γαμπρός και η νύφη δεν παρουσιάζονταν στην αρραβώνα.

Η μητέρα αρχίζει να ετοιμάζει την προίκα της κόρης της, όταν φθάνει σε ηλικία 8-10 χρόνων.

Όταν ταιριάσουν οι αρραβωνιασμένοι στο χαρακτήρα, ομορφιά και λεβεντιά λένε: «Τιριάσιαμι κι συμπιθιριάσαμι, αν δεν τιριάζαμι δεν συμπιθιριάζαμι».

Σε περίπτωση διάλυσης της αρραβόνας επιστρέφονται τα δώρα.

Προλήψεις: Αρραβώνες γίνονται όλη τη διάρκεια του χρόνου, εκτός: του δίσεκτου χρόνου, της Τρίτης μέρας της εβδομάδας και του Μάη μήνα όπως είπαμε, γιατί φέρνουν θάνατο και ατεκνία, της Σαρακοστής των Χριστουγέννων, της παραμονής κι ανήμερα της Πρωτοχρονιάς, της παραμονής κι ανήμερα των Φώτων, τις Κυριακές (Αποκριάς και Τυρινής), της Μεγάλης Σαρακοστής και της Μεγάλης Εβδομάδας, της 1ης και 2ης μέρας του Πάσχα και απ' την 1-15 Αυγούστου, εξαιτίας της νηστείας.

Δεν γίνονται αρραβώνες αυτές τις μέρες, γιατί τ' απαγορεύει και η θρησκεία μας και οι αρραβωνιασμένοι δεν προκόβουν.

Το 1929 που ήταν δίσεκτο έτος, έγιναν τρεις γάμοι στο χωριό μας και τα ζευγάρια αυτά δεν απέκτησαν παιδιά.

Ούτε τον Φλεβάρη μήνα, γιατί έχει λίγες μέρες και οι αρραβωνιασμένοι δεν θα ζήσουν πολλά χρόνια.

Το πέσιμο της αρραβόνας κάτω, την ώρα που γίνεται, είναι κακό σημάδι, θα διαλυθεί ο αρραβώνας.

Στη χάση του φεγγαριού δε γίνεται, γιατί χάνονται, πεθαίνουν οι αρραβωνιασμένοι.

Οι αρραβωνιασμένοι και οι σπιτικοί τους επί ένα χρόνο δεν πηγαίνουν σε κηδείες και σε μνημόσυνα, δεν επισκέπτονται τους πενθούντες, ούτε και τους συγγενείς τους και δεν τρώνε ό,τι μοιράζουν για τους πεθαμένους γιατί δεν προκόβουν.

Η αρραβωνιασμένη κοπέλα την άλλη μέρα μετά την αρραβώνα, δίνει το πρωί το δαχτυλίδι και σ' άλλο κορίτσι, για να αρραβωνιαστεί κι αυτό γρήγορα.

Δεν αρραβωνιάζονταν τα πρώτα ή δεύτερα ή τρίτα ξαδέλφια. «Τρίτα κι ανυπρόκοπα» λέμε. Σήμερα αρραβωνιάζονται και τα δεύτερα ξαδέλφια. Όλα τα παραπάνω ισχύουν και για το γάμο.

Αν ο ένας απ' τους δυο πενθεί, πηγαίνει μόνον ο πατέρας του παιδιού στο σπίτι της νύφης κι αλλάζουν δαχτυλίδια, χωρίς καμιά άλλη εκδήλωση.

Οι χήροι δεν αρραβωνιάζονται από ντροπή, μόνον δίνουν αμοιβαία υπόσχεση γάμου, και ο γάμος γίνεται σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Τον ίδιο χρόνο στο ίδιο σπίτι δεν επιτρέπεται αρραβώνας και στα δυο αδέρφια, ούτε και γάμος, γιατί πιστεύουν πως δεν προκόβουν.

Ευτυχισμένος θεωρείται ο πατέρας, που έχει λίγα κορίτσια και πολλά παιδιά (αγόρια).

6) Χαρά (Γάμος)

«Αστράφτει από χαρά και γέλιο το χωριό
κι αντιλαλεί το νυφικό τραγούδι πέρα ως πέρα...»

Τον λέμε και χαρά γιατί πραγματικά γενική χαρά επικρατεί σ' όλο το χωριό. Σκοπός του γάμου είναι να ζήσουν αρμονικά και να δημιουργήσουν οικογένεια ελληνοπρεπή και χριστιανική, τίμια και εργατική και ν' αφήσουν απογόνους. «Ν' ακούεται τ' όνομά τους», όπως λέμε. Γίνεται σύμφωνα με τους κανόνες της εκκλησίας μας, όπως και όλα τ' άλλα

μυστήρια. Τώρα όμως έχουμε και τον πολιτικό γάμο. «Μέγα μυστήριο» το αποκαλεί ο Απ. Παύλος.

Τις περισσότερες φορές γίνεται το καλοκαίρι, που είναι καλοκαιρία τότε και γιατί αυτή την εποχή έρχονται οι ξενιτεμένοι μας στο χωριό.

Κάποτε γίνεται και το φθινόπωρο, γιατί τότε τελειώνουν οι αγροτικές δουλειές. Πολύ σπάνια τυχαίνει να γίνει το χειμώνα με τις κακοκαιρίες.

Προετοιμασίες: Ένα μήνα προ του γάμου οι συμπεθέροι όριζαν την ημέρα, (όχι Τρίτη) και κατέβαιναν στην Κόνιτσα ή στα Γιάννενα, στα Γρεβενά ή στο Τσοτύλι για να ψωνίσουν τα του γάμου.

Οι γονείς του γαμπρού ψώνιζαν για τη νύφη μάλλινο ύφασμα για φουστάνι, μεταξωτή στόφα κλαδωτή μπλε και ποδιά όμοια, σκέπη (πέπλο) μεταξωτή άσπρη, τέλια (τρέσες), που τα κρεμούν μετά τη σκέπη, γιρλάντα (κορώνα), άσπρα τεχνητά λουλούδια, φκιασίδια (καθρέφτη, χτένα φιλντισένια, μοσχοσάπουνο και λεβάντα, σπιτική κολώνια, που γίνονταν από τριαντάφυλλα), καραμέλες, χειρομάντηλο άσπρο μεταξωτό, παπούτσια ντόπια μαύρα με φαρδιά ψηλά τακούνια που δένονταν με κορδόνια, παντόφλες κεντημένες και χρυσαφικά (φλουριά, λίρες, πεντόλιρα ή ναπολεόνια ή ντούμπλες) που τα κρεμούσαν στο λαιμό, σταυρό και ρολογάκι με καδένα για το λαιμό, σκουλαρίκια και βραχιόλια μαλαματένια ή ασημένια. Τα χρυσαφικά τ' αγόραζαν οι πιο πλούσιοι. Αγόραζαν επίσης ίκνα (κινά, οκνά, ξανθιά σκόνη) για βάψιμο των μαλλιών της νύφης και μζιέϊ (μάζια = σπόρος φυτού σαν το κουκούτσι της ελιάς), τον στέγνωσαν, τον στούμπιζαν και γίνονταν μαύρη σκόνη για τον ίδιο σκοπό. Έβαφαν μ' αυτήν και κορίτσια, συγγενείς της νύφης, μόνο στις παλάμες για να παντρευτούν γρήγορα.

Άλλοτε, μαζί με τα μάζια, έβαζαν και βρασμένες πράσινες φλούδες καρδίου και έτσι τα μαλλιά γίνονταν μαυρόξανθα.

Τα μαλλιά τά έκαναν κατσαρά (περμανάντ) με καρφί μεγάλο ή με σύρμα χοντρό ή με τη μασιά (τσιμπίδα, πυράγρα), αφού πρώτα τη ζέσταιναν στη φωτιά.

Για τον πεθερό ύφαιναν πουκάμισο ντόπιο και για την πεθερά πουκάμισο και παπούτσια ντόπια, που δένονταν με κορδόνια και από ένα πεσκίρι (λ. τ. προσόπι, προσωποπετσέτα). Τα ίδια προσφέρονταν και σ' όλους τους σπιτικούς και στενούς συγγενείς.

Σήμερα αγοράζουν τα ίδια για τη νύφη, αλλά μερικοί νοικιάζουν το νυφικό φόρεμα και βάζουν γάντια και αντι σκέπης, καπέλο που είναι όλα άσπρα. Οι γονείς του γαμπρού και ο νούνος αγοράζουν και μπουμπουνιέρες, από μισές.

Οι γονείς της νύφης αγοράζουν για το γαμπρό άσπρο μαντηλάκι μεταξωτό για την τσεπούλα του σακακιού, 1 ζευγάρι κάλτσες μάλλινες ντόπιες και ζώνη φαρδιά μπλε ή πράσινη, μεταξωτή ή μάλλινη, μήκους 1 μ. και πλάτους 10-15 πόντους. Στο νούνο προσφέρουν πουκάμισο και κάλτσες για τους σπιτικούς του. Τώρα προμηθεύονται και προσφέρουν τα ίδια, εκτός της ζώνης, που αντικαταστάθηκε με το σιάλι (κασκόλ άσπρο, μεταξωτό).

Όλοι οι παραπάνω δεν αγόραζαν και δεν αγοράζουν δώρα για τους

υπόλοιπους σπιτικούς της νύφης ή του γαμπρού, γιατί τους τα δώριζαν και τους τα δωρίζουν στον αρραβώνα. Και για τον εαυτό τους ψώνιζαν και ψωνίζουν τ' απαιτούμενα.

Ύστερα απ' όλα αυτά συμφωνούν και καπαρώνουν τους γύφτους (λαλητάδες, οργανοπαίκτες). Η συμφωνία γίνεται με τον αρχηγό τους, τον κλαριντζή.

Προ του 1940, τα συμφωνούσαν 200-300 δραχμές εκτός τα τυχερά τους που έφταναν τις 1000-1500 δρχ. Τώρα η συμφωνία κυμαίνεται 2-3 χιλ. δρχ. και τα τυχερά τους που φτάνουν τις 70-80 χιλ. δρχ. ίσως και περισσότερα. Κάποτε οι οργανοπαίκτες έδιναν για καπάρο ένα όργανό τους.

Τα καλύτερα όργανα τα έχει στη διάθεσή του ο γαμπρός, γιατί εκεί γίνεται το μεγαλύτερο γλέντι.

Παραγγέλλουν τα καλίσουχάρτια (προσκλητήρια γάμου) για τους μακρινούς μόνον συγγενείς και φίλους, γιατί τους άλλους τους καλούν με τα όργανα. Βγάζει ο γαμπρός τη Μητροπολιτική άδεια γάμου και επιστρέφουν στο χωριό για να κάνουν το πρόγραμμα του γάμου.

Επακολουθεί τριήμερο και τρικούβερτο γλέντι με τα γλυκόχη λαϊκά όργανα, τα μελωδικά τραγούδια των λαλητάδων και τους κιμπάρικούς στρωτούς και ωραίους ηπειρώτικους χορούς.

Μια βδομάδα προ του γάμου. Συνήθως Κυριακή, σπιτικοί του γαμπρού και της νύφης, συγγενείς και φίλοι τους πηγαίνουν στο δάσος να φέρουν καυσόξυλα στεγνά, για το φούρνο, τα ψητά και το βράσιμο των φαγητών.

Την εβδομάδα αυτή στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης και τα συγγενικά τους ακόμα κορίτσια, βρίσκονται στο πόδι για να κάνουν γενική καθαριότητα (ασβέστωμα, σφουγγάρισμα, πλύσιμο). Τα σπίτια του γαμπρού και της νύφης τα στολίζουν με πολύχρωμες βελέντζες, κάδρα, μπάντες, λουλούδια. Σιδερώνουν την προίκα, γεμίζουν τα στρώματα και τα μαξιλάρια.

Στο σπίτι του γαμπρού τραγουδούν με τις αηδονίσσιες φωνές τους και χορεύουν το ακόλουθο τραγούδι:

Φέξι φιγγάρι μ' φέξι
Χαρά θέλου να κάνου,
του ηλιου να καλέσου,
γαμπρό να προυβουδήσου,
νύφη να καρτιρέσου (Χορός στα 3).

Συγκεντρώνουν τ' απαραίτητα για το γάμο: τραπέζια, καρέκλες, μπάγκους, μσούρες και πήλινα πιάτα, κουταλοπίρουνα, μαχαίρια, τραπεζομάντηλα, καζάνια, κόφες για κρασί, παγούρια για ρακή, λαγήνια της Βιέννας (με σχέδια σαν της Βιέννης) και μπρίκια. Την όλη δουλειά διευθύνει η σουράτα (μπρατίμ' σα) πρώτ' εξαδέλφη του γαμπρού, που ζουν οι γονείς της κι οι δυο φουρτάτοι (μπράτμοι, βλάμηδες), ξαδέρφια του γαμπρού των οποίων επίσης ζουν οι γονείς. Αν κατά τύχη δεν ζουν, τότε τους ρόλους αυτούς τους αναθέτουν σε άλλα συγγενικά πρόσωπα που ζουν οι γονείς τους. Τώρα βάζουν και δυο κοριτσάκια ντυμένα στ' άσπρα (παρανυφάκια).

Κοσκίνισμα, προζύμι. Απ' την Παρασκευή το απόγευμα η σουράτα και οι φουρτάτοι φοράνε χασένιες άσπρες ποδιές. Οι φουρτάτοι (καλεστάδες)

καλούν τις συγγενικές γυναίκες, όχι χήρες, και κορίτσια που νά 'χουν μάνα και πατέρα, για να πιάσουν το προζύμι στο σπίτι του γαμπρού, κρατώντας στο χέρι παγούρι γεμάτο ρακή.

Πριν βασιλέψει ο ήλιος, η σουράτα κοσκινίζει στη σάλα του σπιτιού αλεύρι με την ψιλή (πυκνή) σίτα (κόσκινο) για να πιάσει το προζύμι (μαγιά) με τη βοήθεια και των άλλων κοριτσιών, τραγουδώντας και χορεύοντας γύρω απ' την κουπανίτσα (σκαφίτσα) με τους φουρτάτους και μ' όλες τις άλλες κοπέλλες:

Να πρωτουκοσκινίσουμι
μι μάνα, μι πατέρα
μι αδέρφια κι ξαδέρφια
κι μ' όλη τη σειριά μου (σόι). (Χορός στα τρία)

Μέσα στην κουπανίτσα ρίχνουν λεφτά, που τα παίρνει η σουράτα (ζυμώτρια), που με τη βοήθεια των άλλων κοριτσιών πιάνουν το προζύμι ως εξής: Κοπανίζου στο γουδί 1/4 του κιλού ρεβίθι, το βάζουν σε κατσαρόλα με ζεματιστό νερό, ρίχνουν και μια χούφτα σιτάλευρο, λίγο αλάτι, βάζουν κι ένα κλωνάρι στεγνού βασιλικού για μυρωδιά και τ' ανακατώνουν με κουτάλα κι έτσι κάνουν τη μαγιά. Μετά τυλίζουν την κατσαρόλα με μάλλινη βελεντζούλα, τη βάζουν σε ζεστό μέρος ή κοντά στη φωτιά και την αφήνουν ώσπου να φουσκώσει (να γίνει η ζύμωση).

Εκθέση προίκας: Την ίδια μέρα τ' απόγευμα στο σπίτι της νύφης βγάζουν (εκθέτουν) την προίκα της (ρουχισμό), κορίτσια που να αποτελούν μονό αριθμό 5 ή 7. Δυο καλεστές, αγόρια, συγγενείς της, καλούν με το παγούρι γεμάτο ρακή όλο το χωριό. Εκείνοι ρουφούν λίγη ρακή και εύχονται «χαϊρλίτικα». Δεν καλούν εκείνους που πενθούν. Τους άλλους τους καλούν για να την ιδούν, να καμαρώσουν τη χειροτεχνία της νύφης, φέροντας διάφορα δώρα: Είδη ρουχισμού (φουστάνι, ή κομπινεζόν, ή ζακέτα, ή μαντήλι, ή κάλτσες, ή νυχτικά) ή είδη υπόδησης (παντόφλες) ή οικιακά σκεύη (κατσαρόλα, ή πιάτα, ή δίσκο) ή έπιπλα (κάδρο ή καθρέφτη) και λίγες καραμέλες και ρύζι, που τα σκορπούν στην προίκα και εύχονται να ζήσει και να την κερδίσει. Αν είναι ορφανή ή φτωχή, φέρουν δώρα και οι ξένοι.

Ζύμωμα: Το Σάββατο τα χαράματα με τη μαγιά αυτή κάνουν την κάσια, πάλι η σουράτα με τη βοήθεια των άλλων κοριτσιών. Παίρνουν μια μεγαλύτερη κατσαρόλα και ρίχνουν μέσα χλιαρό νερό, σιτάλευρο και τη μαγιά, τ' ανακατώνουν, τα σκεπάζουν και τ' αφήνουν ώσπου να φουσκώσει. Με την κάσια αυτή, οι ίδιες πάλι ζυμώνουν με χλιαρό νερό, όπου βουτούν τον βασιλικό και μετά τον πετούν. Μετά ζυμώνουν στο σκαφίδι με σιταρίσιο, καθάριο καλοκοσκινισμένο αλεύρι που το σκεπάζουν, φουσκώνει και κάνουν το ρεβιθένιο ψωμί (άζυμο, χωρίς προζύμι με μαγιά από ρεβίθι), που είναι νοστιμότατο και μοσχοβολάει.

Το κάνουν καρβέλια στην πινακωτή για το γάμο και κουλούρες (μπουγάτσες, ψωμιά στο ταψί). Μια κουλούρα για τον παπά, μια για τον νούνο, μια για τη νύφη και μια για τους μπράτμους. Τις κουλούρες τις κεντούν στην επιφάνεια δαντελωτά με πηρούνι και βάζουν πάνω κικιφίκια

(κομματάκια ζυμαριού, σε σχήμα Ταύ μικρό καλλιγραφικό). Της νύφης, τη στολί-
ζουν και με σύκα, σταφίδες και την αλείφουν με μέλι.

Αν δεν πετύχει όμως το ρεβιθένιο γίνεται πολύ σκληρό, δεν μαλακώνει ούτε
με ζεστό νερό (γιατί δεν γίνεται με το συνηθισμένο προζύμι), δεν τρυπιέται ούτε
με σφαίρα και δεν το τρώνε ούτε τα σκυλιά και τα γουρούνια.

Ρεβιθένιο κάνουν και στο σπίτι της νύφης. Επίσης κάνουν και το Πάσχα και το
Δεκαπενταύγουστο σ' όλο το χωριό.

Τώρα όμως τ' αλεύρι είναι μπουράτο (χωρίς πίτυρα). Τ' αγοράζουν άπ' τους
κυλινδρόμυλους Γρεβενών, Κοζάνης και Τυρνάβου.

Οι αρβανιτόβλαχοι, αντί ρεβιθιού, βάζουν καλαμποκάλευρο ή πίτυρα και το
ψομί το λένε σιμίτα. Εμείς το λέμε κούρβα, γιατί είναι λειψό, χωρίς προζύμι,
αλλά είναι κι αυτό νόστιμο.

Πρόληψη: Όσες κάνουν ρεβιθένιο δεν το μαρτυρούν. Το ζυμώνουν τη νύχτα
και δεν αφήνουν καμιά να το ιδεί και να το ματιάσει γιατί πιστεύουν ότι θα χα-
λάσει.

Όταν ζυμώνουν, τραγουδούν και χορεύουν πάλι όλες μαζί τα τραγούδια:

1. — Βάλι κόρη μ' κι ζύμουσι
κι φκιάσι κουλούρ' ανάλατη
για να καλέσου του νουνό
για να καλέσου μπράτμους.

2. — Αι μωρή Αγιαμαρίνα
κι άι μωρή κριματισμένη.
Τ' είν' του κρίμα πό'χεις κάνει
στ' ουρφανό του παλικάρι;...

3. — Μια Κυριακίτσα του προυί
γινόνταν ένας γάμους, λε Βάγγιω μου;
Γίνονταν ένας γάμους, Βαγγελίτσα μου.
Πανούν μπουγτζιάδης στη χαρά (σπιτικοί και στενοί συγγενείς της
νύφης)
πάνουν για να γλιντήσουν, λε Βάγγιω μου
πάνουν για να γλιντήσουν, Βαγγελίτσα μου.
Κι αυτός ου Τσούλιας του σκυλί,
σκυλί παραδουμένου, λε Βάγγιω μου,
σκυλί παραδουμένου, Βαγγελίτσα μου.
Ν' απ' τα μαλλιά την άρπαξι
κι στου ντουρή (άλογο) τη βάζει, λε Βάγγιω μου
κι στου ντουρή τη βάζει, Βαγγελίτσα μου.
Κι η μάνα της απού κουντά
φουνάζουντας κι κλαίει, λε Βάγγιω μου.
φουνάζουντας κι κλαίει, Βαγγελίτσα μου.
— Που πας, κορή μου, μουναχιά
μ' αυτόν τουν νταλαμπέρη (κακό), λε Βάγγιω μου,
μ' αυτόν τουν νταλαμπέρη Βαγγελίτσα μου; (Χοροί στα τρία)

Όλη αυτή την εβδομάδα του γάμου, ο γαμπρός και οι συγγενείς του δεν πηγαίνουν στο σπίτι της νύφης, ούτε όμως η νύφη και οι συγγενείς της στο σπίτι του γαμπρού, γιατί αλευρώνονται με το χέρι στο πρόσωπο με τρόπο και γρηγοράδα. Αυτό γίνεται για ψυχαγωγία και χωρίς παρεξηγήσεις.

Τα ίδια γίνονται και στο σπίτι της νύφης. Ζυμώνουν ψωμί και τις κουλούρες για τον παπά και το γαμπρό, αλλά η νύφη δεν παίρνει μέρος στο ζύμωμα. Την κουλούρα του γαμπρού τη στολίζουν με σταφίδες, σύκα και την αλείφουν με μέλι. Τραγουδούν και χορεύουν, αλλά σφάζουν κι αρνιά, τα βράζουν στα γανωμένα καζάνια κι ετοιμάζουν τα πλούσια και νόστιμα φαγητά. Ταυτόχρονα ετοιμάζουν και τα ευωδιαστά, αφράτα και καλοψημένα καρβέλια για το βραδινό τραπέζι (φιλιά, φαγοπότι) των κοντινών συγγενών και φίλων.

Το μεσημέρι έρχονται οι οργανοπαίχτες λαλώντας και μόλις φθάσουν στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης δένουν στα όργανά τους από ένα άσπρο μαντήλι.

Καλέσματα: Οι καλεστάδες της νύφης καλούν με τα όργανα τους σπιτικούς του γαμπρού, αλλά οι γονείς του δεν πηγαίνουν. Το ίδιο κάνουν και για τους συγγενείς του, τη σουράτα, τους φουρτάτους του και το νούνο.

Το κάλεσμα των άλλων γίνεται από δυο αγόρια με άσπρες ποδιές, κι αυτά με το παγούρι λέγοντας: «Σας καλούμι στ' αποψινό τραπέζι (δείπνο) τς νύφ'ς».

Οι καλεσμένοι ρουφώντας ρακή εύχονται: «Καλά στέφανα, να προκόψουν, να ζήσουν και στου γάμου σας», αν είναι ανύπαντροι.

Το μεσημέρι της ίδιας μέρας, οι φουρτάτοι του γαμπρού, κρατώντας ο ένας τον κατάλογο των καλεσμένων και ο άλλος το παγούρι, καλούν όλο το χωριό με τα όργανα για να πάνε τ' απόγευμα να στείλουν στη νύφη την ίκνα και τη σουράτα και να πάρουν και την προίκα. Ταυτόχρονα καλούν και όσους έχουν σημειώσει για το δείπνο και το γλέντι του Σαββατόβραδου.

Πηγαίνει μια αδερφή του γαμπρού κρατώντας στο κεφάλι κανέστρα γεμάτη δώρα: Ίκνα, κουλούρα, καραμέλες, σκέπη, τέλια (τρεις), γιρλάντα, μοσχοσάπυνο, γυαλί (καθρέφτη) και χτένι, κλωνάρια βασιλικού και πουκάμισο για τον πεθερό, σκεπασμένα μ' ένα μαντήλι μεταξωτό, κόκκινο (χρώμα αγάπης).

Μπροστά της βαδίζει μια θεία της με λαγήνι (κανάτα πορσελάνης, χρώματος κόκκινου ή καφέ με λουλούδια κεντημένη) γεμάτο κρασί, στολισμένο με βασιλικό και τριαντάφυλλα. Προηγείται αγόρι, που να ζουν οι γονείς του. Ακολουθεί η σουράτα με κανέστρα πόχει μέσα τα νυφιάτικα (φουστάνι, στόφα, τσικέτο και παπούτσια), βασιλικό και τριαντάφυλλα, παπούτσια του πεθερού και φουστάνι της πεθεράς. Προπορεύονται όμως ένα αγόρι και μια γυναίκα με λαγήνι γεμάτο κρασί.

Πίσω ακολουθούν τα όργανα λαλώντας διάφορους σκοπούς, εμβατήρια, πατινάδες.

Μόλις φθάσουν στο σπίτι της νύφης, τους περιμένουν στην αυλή 4 κορίτσια ή γυναίκες στολισμένες, των οποίων ζουν οι γονείς τους και παίρνουν τις κανέστρες και τις κανάτες. Μπαίνουν όλοι μέσα, κερνιούνται

3. Παραδοσιακά σκεύη γάμου για κρασί (2 λαγήνια και στη μέση η κόφα, τσιότρα).

λουκούμι, δωρίζονται από ένα ζευγάρι κάλτσες ντόπιες, γυναίκες και παιδιά τις κρεμούν στο δεξί μέρος της ζώνης. Αυτές πάλι κερνούν τη νύφη λεφτά.

Βγαίνουν όλοι στο προαύλιο και χορεύουν παραδοσιακούς τοπικούς χορούς με τα όργανα. Πρώτα πιάνονται στον κύκλο οι σπιτικοί της νύφης και οι συγγενείς της και μετά οι γυναίκες και τα κορίτσια και τελευταία η νύφη.

Επιστρέφοντας, παίρνουν και τις κανέστρες με δώρα (κουλούρα και άλλα είδη για το γαμπρό και τα πεθερικά), γίνεται ανταλλαγή δώρων και γεμίζουν τις κανάτες με άλλο κρασί. Καταφτάνουν και οι φουρτάτοι του γαμπρού με ζώα στολισμένα για να φορτώσουν την προίκα της νύφης, με τη βοήθεια και άλλων συγγενών του γαμπρού και της νύφης.

Την προίκα τη βάζουν σε σεντούκι (μπαούλο μεγάλο) κεντημένο με πουλιά και λουλούδια στην πρόσοψη. Μέσα βάζουν τα μάλλινα, τσέργα, ντόγκα, φλοκωτές βελέντζες και πάνω μαξιλιάρια, σκεπασμένα όλα με βελέντζα αφλόκωτη ή κελίμι ή με μπαντανία.

Μόλις φτάσουν οι συγγενείς της νύφης δένουν από ένα χειρομάντηλο άσπρο στο λαιμό των ζώων απ' το καπίστρι (χαλινό), φορτώνουν την προίκα, βάζουν επάνω στην προίκα καβάλα σε κάθε ζώο από ένα μικρό πρωτότοκο αγόρι 8-10 χρόνων με ζώντες γονείς, όχι ορφανό, συγγενικό της νύφης για ν' αποχτήσουν όμοια τα νιόγαμπρα. Τα παιδιά αυτά δεν κατεβαίνουν από καβάλα και δεν παραδίνουν την προίκα αν δεν πληρωθούν (φιλοδωρηθούν) απ' τους φουρτάτους του γαμπρού.

Επιστρέφουν όλες και όλοι με την ίδια σειρά και με τα όργανα μπροστά.

4. Κεντημένη πρόσοψη σεντουκιού, όπου έβαζαν την προίκα (1860).

Για το ξεφόρτωμα της προίκας πηγαίνουν και συγγενείς της νύφης.

Φτάνουν στο σπίτι του γαμπρού, ξεφορτώνουν και βάζουν την προίκα μέσα. Μπαίνουν και οι συμπεθέροι, κερνιούνται, βγαίνουν έξω, τους ξεπροβοδούν ο γαμπρός και η ακολουθία του με τα όργανα και επιστρέφουν στην αυλή όπου χορεύουν ως αργά το βράδυ. Ύστερα διαλύονται και τα όργανα πηγαίνουν στο σπίτι της νύφης, αν δεν έχει δική της.

Τα παλιά τα χρόνια έστελναν τη σουράτα με την κανέστρα στο σπίτι της νύφης, έπαιρναν και την προίκα κι όλη μαζί η ακολουθία πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού με τα όργανα, πριν τη στέψη κι όχι το Σαββατόβραδο.

Τα φαγητά της νύφης κοχλάζουν κι αχνίζουν στα γανωμένα χάλκινα καζάνια.

Οι φουρτάτοι (γκαρσόνια) και άλλοι νέοι συγγενείς της, με ζωσμένες τις άσπρες χασένιες ποδιές, προσφέρουν χαρούμενα και πρόθυμα τις υπηρεσίες τους. Αρχηγός τους είναι ο μεγάλος φουρτάτος. Βάζαν τους σουφράδες, και τώρα βάζουν τραπέζια μακρόστενα με καρέκλες που τοποθετούνται σε σχήμα Π. Στη μέση σχηματίζεται το μέρος του χορού (πίστα).

Μόλις έρθουν οι καλεσμένοι με τα κανίσκια (δώρα, μπουγάτσια, όπως είπαμε στα μπουγανίκια, κρέας ή κεφτέδες στον νταβά μαγειρεμένους και λαγήνη γεμάτο κρασί) τους βάζουν με τη σειρά: γέροι και επίσημοι πρώτα, και σε χωριστά δωμάτια οι άντρες και οι γυναίκες.

Τώρα όλοι μαζί κάθονται και για δώρα πηγαίνουν είδη ρουχισμού κτλ., όπως είπαμε, ή λεφτά.

Τους μπουγτζιάδες (σπιτικοί και στενό σόι του γαμπρού), το γαμπρό και το νόνο, που έχει προσφέρει ψητό αρνί για το γλέντι, τους βάζουν σε χωριστό τραπέζι, αλλά νά 'ναι μονοί και όχι ζυγοί. Σερβίζουν λουκούμι και ρακή πρώτα και μετά τα φαγητά, που τα μαγειρεύουν πεπειραμένες γυναίκες. Η καλύτερή τους είναι η αρχιμαγειρίσσα.

Στις γυναίκες δεν προσφέρουν ρακή, γιατί μεθούν γρήγορα.

Τότε συνήθιζαν να μαγειρεύουν για την περίπτωση αυτή κρέας με πατάτες ή με ρύζι, κριθαράκι, κρεμμύδια και τελευταία κρέας ψητό στη σουβλα, τυρί φέτα και κρασί.

Στην εποχή μας προσφέρουν ριζόσουπα ή μαγειρίτσα ή πατσά πρώτα

και τ' άλλα είναι τα ίδια με τα παραπάνω. Για πιωτό κερνούν ρετσίνα και μπύρα.
Αρχίζουν το φαγοπότι και στο τέλος τραγουδούν 3-4 τραγούδια αργά της τάβλας, μονολογικά ή διαλογικά.

Πρώτος ο νούνος αρχίζει με το τραγούδι: «Σε τούτ' την τάβλα τη χρυσή» (βλ. αρραβώνα), μετά λένε οι άντρες, συγγενείς της νύφης:

1. — Φιλοί μ' καλωσουρίσατι, φιλοί μ' κι αγαπημένοι
για φάτι πιέτι φίλοι μου, χαρείτι να χαρούμι
τούτου τον χρόνο τον καλό, τον άλλου ποιος τον ξέρει;
για ζούμι, για πεθαίνουμι για σ' άλλων κόσμου πάμι.
Ν' ικεί χαρές δε γίνονται, κι ουτί κι πανηγύρια
Χουρίζ' η μάνα του πιδί, κι του πιδί τη μάνα
χουρίζει κι έν' αντρόγνου, πουλύ αγαπημένου.
Το γύρισμα: Μετά από κάθε μισή σειρά: Ροϊδούλα - Ροϊδούλα
Ροϊδούλα Χαϊμαδούλα
Μετά από κάθε σειρά: Μαής μωρέ μι τα λουλούδια.
Κι απαντούν οι καλεσμένοι του γαμπρού:
2. — Σι τούτ' του σπίτι πού' ρθαμι, πέτρα να μη ραγίσει
κι ου νοικοκύρης του σπιτιού χίλια χρόνια να ζήσει.
Να ζήσει χρόνια ικατό, να ζήσουν τα πιδιά του
να ζήσουν κι οι συμπέθιοι κι σ' άλλα να χαρούμι.

Ακολουθούν και τα παρακάτω, αλλά όταν η μια παρέα τελειώνει το τραγούδι λέει στην άλλη τραγουδιστά:

- «Είπαμι πουλλά κι σώνει
ας λαλήσει κι άλλου αηδόνι»,
δηλ. ας τραγουδήσει κι η άλλη παρέα. 'Η λέει: «Κι από μεριά σας»
3. — Ου Ζήντρους κάνει τη χαρά, παντρεύει τον υγιό του
κι όλους τους κλέφτις κάλισι, κι όλους τους Καπετάνιους.
Του Λάπα δεν ηκάλισι, τον πρώτου ψυχουγιό του•
όλοι πηγαίνουν κέρασμα, κριάρια μι κουδούνια
κι ο Λάπας πάει ακάλεστους, μ' ελάφι στουλισμένου.
Κανείς δεν τον ηλόγιασι, κανείς δεν τον λουγιάζει
Η Ζήντρινα τον λόγιασι ψηλ' απ' του παραθύρι
— Ζήντρου μ' ου Λάπας έρχιτι μ' ελάφι στουλισμένου
Απ' του φλουρί δε φαίνιτι κι απ' του μαργαριτάρι
— Καλημέρα Ζήντρου μου καλώς τον Λάπα πούρηθι
— Ζήντρου μ' πού βάζ'ς τ'ς ακάλιστους, που τους καλισμένους;
— Στην κόχη τους ακάλιστους, πίσω τους καλεσμένους.
  4. — Ένα παλικαράκι, ρούσου κι όμουρφου
καβάλα πιρπατάει, κι όλου τραγουδάει
κι μι του νου του λέει: Νάχα πρόβατα
νάχα κι χίλια γίδια, νάμουν τσέλιγκας
να στήσου κι τη στρούγκα σι ψηλό βουνό
Νάχα κι ένα άλογου, καλό κι σιλουμένου

νάχα κι έν' αμπελάκι, μες τη Νιάουστα
να κάν' άσπρα σταφύλια κι γλυκό κρασί.
Νάχα κι μια γυναίκα, σαν τη Βαγγιλή
πόχει μαύρα μάτια, κι λιγνό κουρμί
για να κερνάί πάντα, γλυκό γλυκό κρασί.
Το γύρισμα: Ύστερα από κάθε σειρά: Βαγγιλίτσα μ'

5. — Νιραντζούλα μ' φουντουμένη, πούνι τ' άνθη σου;
πούν' τα κάλλη που 'χεις πρώτα, πούν' η εμορφιά;
— Φύσηξι βουριάς αέρας, κι τα τίναξι.
Σε παρακαλώ βουριά μου, φύσηξι σιγά
να κινήσουν τα καράβια τα Ζαγουριανά,
να μου φέρουν τουν καλό μου απ' την ξινιτιά
για να έρθει ου καημένους, να τουν παντριτώ.
Το γύρισμα μετ' από κάθε σειρά: Νιραντζούλα μ'.

6. Τσι σούνου μπούνι μουάσιλε
κα ντι τουάμνα κουκουάσιλε.
Δηλ. Τι είναι καλές οι γριές, σαν του φθινόπουρου τα καρύδια. Θυμά-
μαι το τραγουδούσε στους γάμους, ο μακαρίτης Ντίνας (Κων/νος) Τόνας.
Αλλά απαραίτητο και το παρακάτω:

7. — Δείπνα μάϊκω μου (λ. σλ. μάνα μου) δείπνα
ακόμ' απόψ' αντάμα
κι αύριου ως του γιόμα
κι χουριζουμέστι.
Συγκινητική αυτή η στιγμή.

Παλιότερα το κρασί το έπιναν με την κόφα όλοι με τη σειρά, λέγοντας τις συνηθισμένες ευχές. Τώρα το πίνουν με τα ποτήρια. Μερικοί μάλιστα στ' αστεία προτού ευχηθούν, λένε τραγουδιστά: «Δός του μια να πάει κάτω, νά βρει η κουρφή τουν πάτου», δηλ. το κρασί να το πιουν μονορούφι.

Μετά το φαγοπότι σηκώνουν τα τραπέζια κι έρχονται τα όργανα. Πηγαίνουν σε κάθε δωμάτιο καλεσμένων κι αρχίζουν να παίζουν το νουμπέτι (βαρύ Βορειο-ηπειρώτικο, σιγανό και αργό σκοπό, μοιργιολόι, σκάρο, τζαμάρα), αλλά εύηχο και με γύρισμα (επωδό). Προηγείται το κλαρίνο και ύστερα το βιολί, το δε λαούτο και το ντέφι (νταϊρές) κρατούν ίσο (μπάσο, κανοναρχούν). Τώρα έχει προστεθεί και το ακορντεόν στο κράτημα του ίσου και παίζει. Στο γύρισμα όλοι μαζί παίζουν πρώτα και μετά τραγουδούν με εναλλαγή. Όλα είναι εναρμονισμένα με περίσσια χάρη κι ομορφιά. Κάνουν και πολλά σκέρτσα (τσακίσματα) με τα όργανα και τα τραγούδια τους, ακόμα και με τα σώματά τους.

Όλοι οι καλεσμένοι ακούοντάς τα αισθάνονται υπερβολική χαρά κι ενθουσιασμό, μερικοί και συγκίνηση, γιατί κάποιο ντέρτι (πόννο) θάχουν οι μερακλήδες. Τα κεράσματα στα όργανα δίνουν και παίρνουν και ακολουθούν οι χοροί.

Ο νούνος διευθύνει και κανονίζει τη σειρά, για ν' αποφύγουν τις τυχόν

παρεξηγήσεις, που δεν λείπουν τέτοιες μέρες. Πρώτα χορεύουν οι συμπεθέροι, εκτός απ' το γαμπρό και μετά οι σπιτικοί και συγγενείς της νύφης, αλλά κατά ηλικία, γέροι, ξένοι και μετά οι υπόλοιποι. Χορεύουν πρώτα δυο δυο (λυτά όχι χειροπιαστά) αντρόγυνα 2-4 ζευγάρια το συγκαθιστό, (στην αρχή βαρύ, λυγιστό, γιατί κάποτε λυγίζουν τα γόνατα, αργό κι αντικριστό χορό, σκόρπιο, λικνιστό, εύθυμο, χαρούμενο, πεταχτό) και μετά πιασμένοι με τα χέρια, χορεύουν τοπικούς Ελληνικούς χορούς. Από ένα τσάμικο και ένα στρωτό (αργό συρτό παγωνίσιο). Μερικοί νέοι χορεύουν και ευρωπαϊκούς, μοντέρνους σκοπούς, οι δε γέροι προτιμούν γκάντα (χορός στα 3 πολύ αργός).

Οι λαλητάδες κάνουν και δω διάφορα σκέρτσα με τα όργανα και τα τραγούδια τους για να ενθουσιάσουν περισσότερο τους χορευτές. Έτσι γεμίζουν λεφτά, όχι μόνο απ' τους χορευτές, αλλά κι απ' τους συγγενείς και φίλους τους. Ο πρώτος ή η πρώτη που χορεύουν, κουνάνε και το μαντήλι τους και οι υπόλοιποι χορεύουν ρυθμικά όπως οι πρώτοι. Γλεντούν ως τα χαράματα και φεύγουν για να ησυχάσουν, να λαγοκοιμηθούν, γιατί τους περιμένει η Κυριακή, που θα τους κρατήσει όλους στο πόδι. Κι εδώ συνηθίζεται το κλέψιμο, όπως και στην αρραβώνα. Η νύφη κάνει μπάνιο για να 'ναι καθαρή την Κυριακή που θα την αλλάξουν και θα τη στολίσουν.

Άλλοτε, μετά το γλέντι, έβγαζαν τη νύφη στη βρύση της εκκλησίας, όπου τραγουδούσαν και χόρευαν στα τρία το τραγούδι:

8. —Έβγα κόρη μ' να σι δω, έβγα στο παραθύρι
έχου δυο λόγια να σου πω κι δυο να σι ρουτήσου,
για να τα πεις της μάνας σου, κι του μπαμπά σου αντάμα
που δε μας αρραβώνιασαν να περπατούμ' αντάμα
σαν τα πουλιά της άνοιξης κι σαν τα χιλιδόνια.

Το ίδιο γίνονταν και τη Δευτέρα το πρωί, αλλά ξεκινούσαν απ' το σπίτι του γαμπρού.

Παλιότερα, στο σπίτι του γαμπρού γίνονταν γλέντια απ' το Σαββατόβραδο ως την Τρίτη το πρωί. Τη Δευτέρα βράδυ οι καλεσμένοι πήγαιναν κανίσκια. Τώρα γλεντούν μόνο το Σαββατόβραδο και την Κυριακή βράδυ, που φέρνουν για δώρα όχι κανίσκια, αλλά ρουχισμό κτλ. όπως και στη νύφη.

Την Κυριακή αρχίζει ο κυρίως γάμος. Το πρωί ο γαμπρός στέλνει μ' ένα αγόρι κουλούρα στον παπά και τον καλεί στην στέψη, ώρα 3 μ.μ., και να διαβάσει τα ρούχα του. Το ίδιο κάνει και η νύφη για να διαβάσει τα ρούχα της, που θ' αλλάξει.

Μετά τη θεία λειτουργία στέλνουν τους δυο καλεστές απ' τη νύφη, κι απ' το γαμπρό τους φουρτάτους, κρατώντας δυο παγούρια και συντροφευμένοι με τα όργανα καλούν όλο το χωριό, εκτός τους πενθούντες, για να συνοδέψουν το γάμο.

Οι φουρτάτοι του γαμπρού με το παγούρι πάλι και με τα όργανα και μια κοπέλα ξαδέερφη του, κρατώντας στο κεφάλι κανέστρα με κουλούρα μέσα κι ένα αγόρι μπροστά της με ζώντες γονείς, καλούν επίσημα και τιμητικά το νούνο, για να πάνε να πάρουν τη νύφη. Μαζί τους κουβαλούν κι ένα λαγήνι γεμάτο με κρασί. Ο νούνος τους στρώνει τραπέζι, κόβει την κουλούρα, τρώνε

όλοι, χορεύουν και επιστρέφουν στο γαμπρό.

Η νούνα πηγαίνει κατ' ευθείαν στην εκκλησία κρατώντας και 7 λαμπάδες, για τα νιόγαμπρα, το νούνο, γι' αυτήν, τους φουρτάτους και τη σουράτα του γαμπρού.

Στ' άλλο της χέρι κρατάει μια κανέστρα που έχει μέσα λειτουργιά, μπουκάλι με κρασί, κριθάρι (τόρα αντί κριθάρι ρύζι, κουφέτα και κέρματα) και το δώρο για τη νύφη (ύφασμα μάλλινο ή μεταξωτό χρώματος μπλε ή πράσινο ή καφέ) ουδέποτε μαύρο (πένθιμο), που το χρησιμοποιεί την ώρα της στέφνης, ρίχνοντάς το στους ώμους των νιόγαμπρων.

Ξύρισμα, λούσιμο, ντύσιμο και στόλισμα του γαμπρού. Τα κορίτσια πηγαίνουν για να πάρουν νερό απ' τη βρύση για να ξυρίσουν και να λούσουν το γαμπρό, τραγουδώντας το:

1. — Ψηλόνι βουνόν' ανέβινα,
ψηλόνι βουνόν' κατέβινα
να πιλικήσου μάρμαρου,
να βγάλου μια κρυόβρυση
να παν οι μπράτμοι για νιρό
να μπαρμπερίσουν του γαμπρό.

Ο νούνος μέσα σ' ένα δωμάτιο ξυρίζει με μοσχολάπουντο τον καμαρωτό γαμπρό.

Οι άντρες, οι γυναίκες και τα κορίτσια που τον περιτριγυρίζουν, τραγουδούν μελωδικά, οι δε οργανοπαίχτες λαλούν κι αυτοί τον ίδιο σκοπό με εναλλαγή.

2. — Στην πέτρα κάθιτι ου γαμπρός,
κι η πέτρ' απόλυκι νιρό
ικεί ξουρίζουν του γαμπρό.
Του χέρι που τον ξούριζι
θέλει κουμμάτι μάλαμα (κέρασμα).

Πρώτα τον κερνούσε ο γαμπρός χρυσή λίρα. Τώρα κερνούν όλοι, ρίχνουν κέρματα στο λαένι (λεκάνη) και τα παίρνει ο νούνος. Τότε λένε και το τραγούδι:

3. — Κάτου στου Δαφνοπόταμου
όπου είν' οι δάφνις οι πουλλές,
οι δάφνις κι οι γαρουφαλιές.
Στην πέτρα κάθιτ' ου νουνός
μι τριακόσιους άρχοντις,
να μπαρμπιρίσουν το γαμπρό
Του χέρι που τον ξούριζι
είχι κουμμάτι μάλαμα.
Η πάπια φέρνει του νιρό
κι η χήνα του λαένι
κι η αδερφή η γλήγουρη
φέρνει χρυσό μαντήλι.

Ακολουθεί το λούσιμο, το ντύσιμο και το στόλισμα με τη βοήθεια του νούνου και των βλάμηδων.

4. — Λούζιτι τ' αρχοντόπουλου
σ' ένα χρυσό λαέني.
Η πάπια φέρει του νιρό
κι η χήνα του σαπούνι
κι η αδερφή η γλήγουρη
φέρνει το πιστιμάλι (λ.τ. πετσέτα).
Για κράτα του μαντήλι μου
κι μάσι τα μαλλιά μου
να μη τα μάσουν οι οχτροί
κι μου τα κάνουν μάγια.
Κι η μάνα η αγλήγουρη
μι τ' άρματα στα χέρια (άρματα = ρούχα γαμπρού).

Μετά το λούσιμο, τα πλύματα τα ρίχνουν σε ρίζα μηλιάς για να ριζώσουν τα νιόγαμπρα και νάναι όμορφα και ροδοκόκκινα σαν το μήλο. Ο γαμπρός τώρα λάμπει από καθαριότητα. Αυτό το μαρτυράει και το παρακάτω τραγούδι:

5. — Γαμπρέ ποια μάνα σ' έκανι
κι είσ' άσπρους σαν του γάλα;
— Η μάνα μ' ήταν πέρδικα
κι αφέντης μ' (πατέρας) πισιστέρι
κι τα πουλιά που έκανι
όλα πισιστερούλια
κι ιγώ περιστερόπουλου
τα πλάγια πλάγια παίρνου
κι του βυζί που βύζινα
ήταν μαργαριτάρι
κι η κούνια που μι κούναγι
χρυσή μαλαματένια.

Το ντύσιμο και το στόλισμα του γαμπρού ήταν απλό τότε: Χρησιμοποιούσαν σάβρακο και πουκάμισο άσπρο από ντόπιο πανί, κάλτσες ντόπιες χρώματος μπλε σκούρο, παντελόνι από μαύρο μάλλινο δίμητο ντόπιο σε σχήμα κιλότας, σαν εκείνα που φορούσε ο Ελληνικός Στρατός το 1912-1945, σακάκι απ' το ίδιο ύφασμα και ομοιόχρωμο με βελούδο στο γιακά και παπούτσια ντόπια γόβα, μαύρα από βακέτα ή αδιάβροχο. Τα έκαναν οι τσαγκάρηδες μας.

Λούσιμο, ντύσιμο, στόλισμα και χτένισμα της νύφης. Δεν ετοιμάζεται μόνον ο γαμπρός, αλλά παράλληλα και η νύφη. Συγγενικές γυναίκες, η σουράτα, φιλενάδες της και άλλα κορίτσια τη λούζουν, τη ντύνουν της βάζουν το νυφικό φόρεμα, το τσικέτο (γίλέκο κεντημένο, μεγάλης αξίας), διάφορα στολίδια που προείπαμε και τη χτενίζουν τραγουδώντας, το:

6. — Κόρη μ' ποιος σ' αρμάτουσι
κι είσ' αρματουμένη;
— Μ' αρμάτουσι ου πατέρας μου
κι' είμ' αρματουμένη.
— Κόρη μ' ποιος σ' αρμάτουσι

κι είς' αρματουμένη;
— Μ' αρμάτουσιν η μάνα μου
κι είμ' αρματουμένη.
— Κόρη μου ποιος σ' αρμάτουσι
κι είς' αρματουμένη;
— Μ' αρμάτουσαν τ' αδέρφια μου
κι είμ' αρματουμένη.
— Κόρη μου ποιος σ' αρμάτουσι
κι είς' αρματουμένη;
— Μ' αρμάτουσαν οι αδιρφές μ'
κι είμ' αρματουμένη.

7. — Αργυρό μου χτένι κι μαλαματένιου
σέρν' αγάλια αγάλια, τρίχα μη ραγίσεις,
τρίχα μη ραγίσεις, γιατί' αυτήν την τρίχα
την έχου αγουρασμένη κι ξαγουρασμένη.

Απαιτεί να μη ραγίσει καμιά τρίχα της, για να μη την ασχημαίνει και γιατί την έχει πληρωμένη. Εννοεί το φιλοδώρημα που δίνει σ' αυτές που την χτενίζουν.

Οι γύρω της εξακολουθούν τα παραπονιάρικα τραγούδια:

8. — Όσ' άστρα έχει ου ουρανόσ κι φύλλ' έχουν, τα δέντρα
τοσά φλουράκια ξόδιψα κόρη μου για τ' ισένα
Κι ακόμα δε σ' αντάμουσα κι έχου καρδιά καμένη
ρίξι νιρό στην πόρτα σου ναρθώ να ξιγλιστρήσου,
να βρω αφουρμή στη μάνα σου να μπω να σι φιλήσου.

9. — Τριαντάφυλλου της Βινιτιάς, τι στέκεισ μαραμένου;
μήνα μακριά παντρεύισι, μη σ' άλλουν τόπου πάνεις;
— Ουδέ μακριά παντρεύουμι, κι ουδ' απ' τη χώρα βγαίνου
μόν' κλαίου πως χουρίζουμι απ' τους καλούσ γουνήδισ
μόν' κλαίου πως χουρίζουμι απ' τα καλά μ' αδέρφια.

Με μεγάλο παράπονο απαντάει η καημένη η κόρη!

10. — Πιρδίκια, πιρδικίτσα μου μι ποιον εμάλουνις ιψές;
— Μι τουν αφέντη μου μάλουνα, μι τη μανούλα μου μάλουνα
μι τη μανούλα μου μάλουνα κι στέκου μαραμένη.
Μι τ' αδερφάκια μου μάλουνα κι στέκουμ' μαραμένη
που μ' έδουσαν τόσου μακριά ικει στουν πέρα μαχαλά,
ικεί στουν πέρα μαχαλά, πουν' τα σπίτια τα ψηλά.

Προτού βγει ο γαμπρός, η μάνα του ρίχνει κρασί ανακατωμένο με νερό στο κατώφλι της πόρτας και τα δρασκελίζει με το δεξί του πρώτα πόδι, για νάναι δέξια (καλή) η ζωή του και ξεκινούν με την εξής σειρά: Τα όργανα παίζοντας εμβατήρια και πατινάδες του δρόμου, ο παπάς, ο δάσκαλος, ο νούνος (η νούνα όχι, γιατί τους περιμένει στην εκκλησία με τα δώρα όπως είπαμε) ο πατέρας της (η μητέρα της όχι, γιατί πηγαίνει στην πλατεία της εκκλησίας με τη σουράτα, λίγες συγγενικές γυναίκες του γαμπρού και η

νούνα όπου χορεύουν με δυο οργανοπαίχτες μόνο: βιολί και ντέφι), συγγενείς και λοιποί καλεσμένοι και ο γαμπρός καβάλα, που τον κρατούν τιμητικά τ' αδέρφια ή ξαδέρφια του, ένας δε απ' αυτούς κρατάει και τ' άλογο για τη νύφη, στολισμένο κι αυτό. Κοντ' απ' το γαμπρό μια αδερφή με κανέστρα στο κεφάλι, πόχει μέσα την κουλούρα για τη νύφη και οι φουρτάτοι, απ' τους οποίους ο μεγαλύτερος προπορεύεται, κρατάει ψηλά το μπαργιάκι. Αυτό είναι μια σημαία του γάμου απ' άσπρο χασένιο πανί, κρεμασμένο σε κοντάρι με σταυρό στην κορυφή, όπου στις τρεις μυτερές άκρες του στεριώνουν μεγάλα μήλα ή πορτοκάλια ή ρόδια και τον στολίζουν με λουλούδια, βασιλικό, τριαντάφυλλα κτλ. για ομορφιά. Το μπαργιάκι συμβολίζει το φλάμπουρο των Βυζαντινών και των κλεφταρματολών του 1821.

Τα μήλα κτλ. και τα λουλούδια συμβολίζουν τη γλυκιά και μυρωμένη ζωή των νιόγαμπρων, αλλά είναι και σύμβολο γονιμότητας και ευφορίας. Βγαίνοντας απ' το σπίτι τραγουδούν παραπονιάρικα:

11. — Που πας βρε γιε μου μοναχό;
— Δεν πάνου μάνα μ' μοναχό
εχού του νούνου μ' που μπρουστά
κι τ' άλουγου μ' καβάλα
κι τους μπράτ' μους μου μπρουστά.

Ακολουθούν δεξιό δρόμο, για να πάνε όλα δέξια και δεν επιστρέφουν απ' τον ίδιο δρόμο «για να μη σταυρωθούν (ανταμωθούν) τα μπαργιάκια», και δεν προκόψουν τα νιόγαμπρα.

Παράλληλα τραγουδούν και στο σπίτι της, τη νύφη.

12. — Κόρη μ' γιατί τουν αγαπάς, τουν ξένου του λιβέντη;
— Μήνα ιγώ τουν αγαπώ, μήνα ιγώ τουν θέλου;
Τουν αγαπάει ου αφέντης μου, γαμπρό για να τον κάνει,
τουν αγαπάει η μάνα μου, γαμπρό για να τουν κάνει,
τουν αγαπούν τ' αδέρφια μου, γαμπρό για να τουν κάνουν.

Δικαιολογημένα η καημένη παραπονιέται, γιατί τότε δεν τη ρωτούσαν σχετικα.

13. — Μεσά σι τούτη την αυλή
πιρδίκια στέκει κι λαλεί
βραχνά λαλούσι κι έλιγι:
— Πούσι πατέρα μ' έλα δώ!
Πούσι μανούλα μ' έλα δω!
Πούστι αδερφάκια μ' ιλάτ' εδώ!
— Να μη φοβάσι λυγική
όλοι τριγύρω είμαστι
κι όλοι ντουφέκια ρίχνουμι
κι όλοι ντουφέκια ρίχνουμι
κι όλοι τραγούδια λέμι.

Ζητάει τη σωτηρία της, γιατί ο γάμος τότε ήταν μαρτυρικός και ο σεβασμός δουλικός. Η γυναίκα τότε ήταν σκλάβα στον άντρα, είχε τυφλή υπακοή, κάθονταν σούζα.

5. Γάμος Κων/ντίνου Ι. Σδούκου (1912).

6. Γάμος Κωνστίνου Ι. Ζιώζη (26.7.1925).

Ψίκι (γαμήλια πομπή, νυφική συνοδεία)

«Του ποιού 'ναι το συμπεθεριό
του ποιού 'ναι αυτό το ψίκι;»

Κ. Κρυστάλλης

Στις 2 η ώρα ξεκινούν απ' το γαμπρό για να πάνε να πάρουν τη νύφη. Προτού ξεκινήσουν, η μητέρα οδηγεί το γαμπρό στο εικόνισμα του σπιτιού για να προσκυνήσει, κάνει 3 φορές το σταυρό του και 3 μετάνοιες και φιλάει το χέρι των παππούδων και γονιών του, κι εκείνοι τον φιλούν κλαίγοντας, στα μάγουλα, τον κερνούν λεφτά, δίνοντάς του την ευχή τους: «Καλά στέφανα», αλληλοφιλιέται και με τ' αδέρφια του και άλλους στενούς συγγενείς, τον κερνούν κι αυτοί με την ίδια ευχή.

Όταν πήγαιναν με άλογα, ο γαμπρός προσκυνούσε 3 φορές προς την ανατολή του ήλιου και μετά καθαλίκευε στο στολισμένο άλογο με άσπρη ή κόκκινη φλοκωτή βελεντζούλα και πάνω της δεμένο άσπρο μαξιλάρι και στο κεφάλι τ' αλόγου έβαζαν λουλούδια και βασιλικό.

Όλα ταιριασμένα με μεγαλοπρέπεια και το φλάμπουρο κυματίζει ανάλαφρα. Μεγάλος ο ενθουσιασμός όλων!

Στο δρόμο τραγουδούν, οι δε νέοι χορεύουν κιόλας:

1. — Αέρα μου καλουκινέ, τράβα να πιρπατήσου
γιατί μας πήρ' η μέρα κι η αυγή, κι τ' άστρου της ημέρας.
Πανούν οι άσπρις για νιρό, κι οι έμορφις να πλύνουν
πανού κι γώ ο μαύρος μου, του γρίβα μ' να πουτίσου.
Στου δρόμου όπου πήγαινα, αγάπη μου σταυρώνου
πο'χεί τα μήλα στην πουδιά, τα κίτρα στου μαντήλι.
Δυο μήλα τις εγύριψα, κι αυτή μου δίνει πέντι
τα χέρια σου τα παχουλά, γιομάτα μπιλιτζίκια
να τάχα για προυσκέφαλου, τρεις μέρις και τρεις νύχτις.

Γύρισμα: Μωρή καλή κουπέλα (λέγεται στο τέλος κάθε σειράς)

- πάρι τη ρόκα σ' κι έλα (λέγ. μετά την επανάληψη της 2ης μισής σειράς).
2. — Τρικαλινή μου πέρδικα κι Λαρσινή τρυγόνα
δε θάρθει ένας κιρός, κι ένας βαρύς χειμώνας
να στήσου βρόχια στάι βουνά, κι ξόβιργα στους κάμπους,
για να σι πιάκου ζουντανή, πουλί καμαρουμένου
κι να σι βάλου στου κλουβί, του χρυσουκιντημένου
για να λαλάς πάσα προύι, κι πάσα μισημέρι
κι να ξυπνάς τα νιόγαμπρα, τα πουλυαγαπημένα.
3. — Λε π' ανάθεμά σι γέροντα, γέροντα Ραψανιώτη,
λε Τασιούλα μου ναρθείς, ναρθείς να προυσκυνήσεις
μη σου χαλάσουνε του γιό, τουν μικρο-Κουσαντάκη.
Λε τουν πήρε του παράπουνου, κι αρχίησι να κλαίει,
τουν ψυχουγιό του φώναξι, τουν ψυχουγιό τ' φουνάξει...

- Για πάρι ζώσι τ' άρματα, να πάμι να προυσκυνήσου
στου μπέη τα σαράια. Καλημέρα σου μπέη μου.
- Καλώς τουν, τουν Τασιούλα. Τασιούλα μ' τι μας άργησις
ναρθείς να προυσκυνήσεις;
- Δε μας αφήναν τα ψηλάι βουνά, κι αυτές οι κρύγιες βρύσες
να παίρνου δίπλα τάι βουνά, δίπλα τα κουρφουβούνια.

Αρχίζουν να τραγουδούν τις συμβουλές της μάνας προς το γιο της, γιατί φοβάται μήπως μεθύσει.

4. — Ακούς ακούς κυρί γαμπρέ
το τι σου λέει η μάνα σου;
«Γιε μου σαν πας στα πιθιρ' κά
γιε μ' μη φας, γιε μ' μη πιεις
κι πέσεις κι απουκοιμηθείς
κι χάσεις του μαντήλι σου
κι σι γελούν τα πιθιρ' κά».

Δυο συχαριάτες (αγγελιοφόροι) συγγενείς του γαμπρού καβαλάρηδες, κρατώντας κόφες γεμάτες κρασί στολισμένες με βασιλικό και άλλα λουλούδια, πηγαίνουν τροχάδην, παίρνουν τα συχαρίκια της νύφης, ότι έρχονται να την πάρουν, κερνάνε τους συγγενείς της νύφης αφού πρώτα αλλάξουν τις κόφες με της νύφης, που την κρατάει ο φουρτάτος της και εύχονται: «Να μας ζήσουν, να προκόψουν κι καλά στέφανα». Τους δένουν από ένα χειρομάντηλο στο γκέμι των αλόγων και επιστρέφουν πάλι κι ανταμώνουν το γαμπρό με τη συνοδεία του.

Μόλις πλησιάσουν στο σπίτι της νύφης τραγουδούν:

5. — Για παίξι παίξι τ' άλουγου
ώσπου να βγουν τα πιθιρ' κά
για να κιράσουνε φλουριά (κερνούσαν το γαμπρό).

Αναφέρεται η λέξη άλογο, γιατί απ' τα παλιά ακόμα χρόνια ως το 1931 χρησιμοποιούσαν άλογα και οι καλεσμένοι του γαμπρού. Διάλεγαν τα καλύτερα και τα στόλιζαν με χρωματιστές φλοκωτές βελέντζες και βασιλικό και άλλα λουλούδια και ο γαμπρός παρέδινε το στολισμένο άλογό του στη νύφη κι αυτός καβαλίκευε άλλο.

Τώρα όμως όλοι βαδίζουν πεζοί, εκτός αν η νύφη είν' απ' άλλο χωριό, οπότε πηγαίνουν με ζώα ή με το λεωφορείο.

Οι καβαλάρηδες έρχονταν γύρω στην εκκλησία κι έπειτα έφευγαν, γιατί δεν τα χρησιμοποιούσαν τ' άλογα μετά τη στέψη.

Άλλο τραγούδι με το οποίο ο νιος εκθειάζει τα κάλλη της νιας.

6. — Ν' όσα χουριά πιρπάτησα, τέτοια κόρη δεν είδα
τέτοια ψηλή τέτοια λιγνή, τέτοια καγκιλουφρύδα.
Πόχει του μάτι σαν ιλιά, του φρύδι σα γαιτάνι
κι αυτά τα ματουτσίνουρα, σαν σφραγιστό δουξάρι.
Η ακολουθία του γαμπρού μόλις πλησιάσει, τραγουδάει:
7. — Αγάς ήρθι κι κόνιπι (έκατσι), στη μέσ' απού τη χώρα
Τρυγουνίτσα μου!
Κι ακόμα δεν καλόκατσι να καλογιουματίσει

Ρούσα μ' κι ξανθή
Κι την τρυγόνα γύρισι, να την καλοκαρδίσει
Τρυγουνίτσα μου!
Μ' αυτή λουλούδια μάζι πισκεσί (δώρο) να τα πάει
Ρούσα μ' κι ξανθή!

Οι καλεσμένοι της νύφης λένε τραγουδιστά:

8. — Συμπέθεροί μας έρχονται
— Σαν έρχονται, καλουσέρχονται.
στρώσ' τους μάνα μ' κι ας κάθονται
κι κέρνα τους, κι ας πίνουν.

Φτάνουν επιτέλους στο σπίτι της νύφης όπου γίνεται η υποδοχή των συμπεθέρων στην αυλή παρατεταγμένων σε δυο σειρές, χωριστά άντρες και γυναίκες, κατ' αξίωμα, ηλικία και συγγένεια, όπως και στις αρραβώνες. Η νύφη δε συμμετέχει στην υποδοχή.

Κάθεται με τη σουράτα και άλλα συγγενικά κορίτσια σε δωματιάκι.

Μπαίνουν οι συμπεθέροι με την ίδια σειρά κι αυτοί: Παπάς, δάσκαλος, νούνος, γονείς του γαμπρού, ο γαμπρός, που τον κρατάνε τιμητικά απ' τα χέρια του, τ' αδέρφια και ξαδέρφες του κι ακολουθούν οι άλλοι καλεσμένοι.

Τα όργανα σε μια άκρη της αυλής παίζουν γαμήλιους σκοπούς. Εκεί τους υποδέχονται χαρούμενοι, με χειραψίες και τις ευχές: «Καλουσουρίσατι συμπεθέροι», «Καλώς σας βρήκαμι» απαντούν οι του γαμπρού. Μερικοί μάλιστα συγγενείς και καλεσμένοι του γαμπρού λένε: «Τι φοβηθήκατε έτσι, συμπεθέροι, είμαστε καλοί άνθρωποι» κι ακολουθούν γέλια! Οι γονείς τους αλληλοφιλιούνται κιόλας.

Ο γαμπρός φιλάει το χέρι του πεθερού και της πεθεράς κι αυτοί τον φιλούν στα μάγουλα και τον κερνούν φλουριά ή λίρες και του εύχονται: «Καλά στέφανα». Τον φιλούν και οι άλλοι συγγενείς του με την ίδια ευχή.

Μια συγγενής γυναίκα της νύφης παίρνει μέσα την κανέστρα απ' την αδερφή του γαμπρού, βγάζει την κουλούρα και βάζει άλλη, που τη μοιράζουν όταν φτάνουν πίσω απ' την εκκλησία.

Οδηγούνται όλοι οι συμπεθέροι στον οντά όπου τους βάζουν με τη σειρά. Αν είναι πολλοί, οι γυναίκες κάθονται σ' άλλο δωμάτιο.

Ο γαμπρός και οι φουρτάτοι περνούν σε ξεχωριστό δωμάτιο.

Οι γονείς της νύφης μπαίνουν στα δωμάτια, καλωσορίζουν όλους και λένε με χειραψίες αμέτρητες ευχές: «Καλά στέφανα, να μας ζήσουν, να μας προुकόψουν και σ' άλλα να χαρούμι» αν έχουν κι άλλα παιδιά ελεύθερα οι συμπεθέροι. Και τέλος λένε: «Ό,τι πουθεί ο καθένας». Ίδιες ευχές δίνουν και οι συμπεθέροι. Τους κερνούν λουκούμι, ρακή ή κρασί το γαμπρό και την ακολουθία του μόνο λουκούμι και αρχίζουν τα τραγούδια:

9. — Ιγές είδα στ' όνειρό μου
μαύρα μάτια στο πλιρό μου·
κι ξυπνώ κι δεν τα βρίσκου,
μι τα ρούχα μου μαλώνου.
Ρούχα μου, παλιά μου ρούχα,
πούν' τα μαύρα μάτια πούχα;

Γύρισμα: Μαύρα μάτια κι μιγάλα
ζυμουμένα μι του γάλα
Μαύρα μάτια στου ποτήρι
γαλανά στου παραθύρι,
μι τηρούνι κι μι λουγιάζουν
μέσα στην καρδιά μι σφάζουν.

10. — Αμπέλι μου πλατύφυλλου
κι κουντοκλαδιμένου,
για δεν ανθείς, για δεν καρπείς
σταφύλια για δεν κάνεις;
Θα σι πουλήσου αμπέλι μου
κι θα σι παζαρέψου, μα τη θάλασσα
ψηλή, λιανή μου μέση να σ' αγκάλιαζα.
— Μη μι πουλάς αφεντή μου
κι μη μι παζαρεύεις,
μόν' βάλι νιους κι σκάψι μι
γιρόντους κλάδιψέ μι, μα τη θάλασσα
ψηλή, λιανή μου μέση να σ' αγκάλιαζα.
11. — Κάτου στα δασιά πλατάνια στην κρυόβρυση
κάθουνταν δυο παλικάρια κι μια λυγρή
κάθουνταν κι τρώγαν κι πίναν και τη ρώταγαν.
— Διαμαντούλα μ' τ' είσι τέτοια τέτοια κίτρινη;
μην ου ίσκιους σι πατάει, μήνα φάντασμα;
— Ουδ' ου ίσκιους μι πατάει, κι ούδι φάντασμα
μι πατάει του παλικάρι τα μισάνυχτα.
— Να τουν πιάσουμι τουν κλέφτη να τουν δείρουμι,
να τουν δείρουμι στα χέρια μι βασιλικό
να τουν δείρουμι στα μάτια μ' ένα φίλημα.
Το γύρισμα: Διαμαντούλα μ' (λέγεται μετά από κάθε σειρά)
Το σόι της νύφης χορεύει στην αυλή με τα όργανα.

Ζώσιμο του γαμπρού: Αδελφός ή στενός συγγενής της νύφης τον ζώνει με φαρδιά γαλάζια ή πράσινη μεταξωτή ζώνη, του βάζει και άσπρο μαντηλάκι στην τσεπούλα του σακακιού του και κλωνάρι βασιλικού. Μετά τον μπατσίξει (σύμβολο υπομονής) αλλά κάποτε γίνονται και παρεξηγήσεις γι' αυτό και μετά προσπαθεί να τον σηκώσει ψηλά, αλλά εμποδίζεται απ' τους μπράτμους που τον κρατάνε καλά (γερά).

Τους βάζουν πίτα στο τραπέζι και κουλούρα και τρώνε λίγο.

Ο γαμπρός κόβει την πίτα κυκλικά κι αφήνει μόνο τον κόθορα (περιφέρεια πούναι σκληρή). Ο μεγάλος φουρτάτος τη δένει στο μαντήλι που κρεμάει στ' αριστερό μέρος της ζώνης του. Ο άλλος παίρνει την κουλούρα και την κρεμάει κι αυτός.

Τον κόθορα της πίτας τον μοιράζουν τα κορίτσια πούναι γύρω απ' τη νύφη, για να παντρευτούν γρήγορα.

Ο μεγάλος φουρτάτος καλιγώνει τη νύφη (της βάζει το παπούτσια), πόχουν μέσα λεφτά και καραμέλες. Τα κρατούσε ο ίδιος μέσα σε μαντήλι κρεμασμένα στη ζώνη του. Της λέει στερεωμένα κι εκείνη υποκλίνεται και φιλάει το χέρι του. Τ' άλλα παπούτσια της τα δένει στο μαντήλι, τα κρεμάει στη ζώνη και τα δίνει στην ίδια μετά τον γάμο.

Τα κορίτσια (συντρόφισσες) που έκαναν την πίτα, που στόλισαν και χτένισαν τη νύφη, ζητούν πληρωμή απ' αυτόν, τραγουδώντας:

12. — Κέρνα μπράτμι, κέρνα,
τις καλές συντρόφ'σις.

Και τις κερνάει (πληρώνει), αλλά προσπαθούν να κλέψουν τα παλιά παπούτσια της νύφης για να τα πουλήσουν στους μπράτμους. Οι συμπεθέροι με το γαμπρό βγαίνουν στην αυλή και περιμένουν τη νύφη. Η μητέρα της την πηγαίνει στην εικόνα του σπιτιού και κάνει ό,τι και ο γαμπρός, προτού ξεκινήσει απ' το σπίτι του.

Κι εδώ η συνήθεια του κλεψίματος, όπως και στην αρραβώνα και στο δείπνο του Σαββάτου και της Κυριακής και στο γαμπρό και στη νύφη. Σπιτικοί, συγγενείς και φιλενάδες της την αποχαιρετούν και την κερνούν. Τα δε κεράσματα τα μαζεύει μια κοπέλα συγγενική πούναι πλάι της. Δακρύζουν όλοι. Είναι η τελευταία συγκινητική στιγμή του χωρισμού. Οι γονείς της νύφης την σφιχταγκαλιάζουν και κλαίνε με πολύ πόνο, αλλά περισσότερο αυτή, γιατί αφήνει το πατρικό της σπίτι.

Βγαίνοντας απ' το σπίτι της τη βαστάνε τιμητικά δυο δικοί της (πατέρας κι αδελφός) ή δυο ξαδέλφια της ή άλλοι πλησιέστεροι συγγενείς της, αν είναι ορφανή. Την ξεπροβοδούν. Προχωρεί σιγά σιγά προς την εξώπορτα, όπου στο κατώφλι της έχουν βάλει γκιούμι με νερό. Το κλωτσάει με το δεξί της πόδι προς τα έξω και χύνεται. Έπειτα προχωρεί προς την αυλή, προσκυνάει τρεις φορές, της δίνουν ένα ποτήρι με κρασί, πίνει τρεις φορές και έπειτα το ρίχνει προς τα πίσω για να σπάσει.

Το σπάσιμο του ποτηριού συμβολίζει το σπάσιμο της παρθενιάς της νύφης ή κακών εμποδίων και το άνοιγμα μιας άκακης και χαρούμενης ζωής.

Μόλις βγει στην πόρτα, γυρίζει ο γαμπρός που βρίσκεται στην αυλή, της πετάει τρεις φορές καραμέλες και φεύγει. Δεν την κοιτάζει άλλη φορά.

Οι καραμέλες συμβολίζουν τη γλυκιά ζωή.

Ο πατέρας και τ' αδέρφια της τη βάζουν καβάλα στ' άλογο και υποκλίνεται τρεις φορές προς την Ανατολή, οι δε άλλοι τραγουδούν τριγύρω της τραγούδια αποχωρισμού με τρεμουλιαστή φωνή:

13. — Πού πας βρε κόρη μ' μοναχιά;
— Δεν πάνου μάνα μ' μοναχιά,
εχού τ' αδέρφια μ' 'που μιριά
κι τους μπράτ'μους μου κουντά
κι ολού του σόι μ' 'που κουντά.
Δεν πάνου μάνα μ' μοναχιά
εχού τουν νούνου μ' που μπρουστά
κι τ' άλουγου μ' καβάλα.

14. — Αϊτός την κόρη άδραξι (άρπαξε)
‘π’ της μάνας την αγκάλη. Βλαχουκόρη μου!
Για μη φοβάσι λυγρή,
ολοί τριγύρου είμαστι
κι ολοι ντουφέκια ρίχνουμι. Βλαχουκόρη μου!

15. **Αρβανιτοβλάχικο:** — Ντι λουάρ ντι αρκίρι, μόι μουσιάτ’ αμιά,
κτρίου ντι φιάτσρ, Βιργινάδ’ αμιά;
Νιή τι λουάρ αχ! μόι φιάτ, νούνη βόι τα σίνη πλέντζ.

Εξήγηση: Σε πήραν, σ’ άρπαξαν, αχ όμορφή μου,
προς τα που σε πήγαν Βιργινάδα μου; (λυγερή μου)
Σε πήραν αχ, αχ, κορίτσι, δε θέλω να κλαις.

Τα όργανα στην αυλή παίζουν και τραγουδούν με εναλλαγή αργά και παραπο-
νιάρικα το αποχαιρετιστήριο συγκινητικό τραγούδι:

16. — Μάνα μου τα λουλούδια μου συχνά να τα πουτίζεις,
σ’ αφήνου γεια μανούλα μου, σ’ αφήνου γεια πατέρα,
έχιτι γει’ αδελφάκια μου κι σεις ξαδερφοπούλις
θα φύγου θα ξινιτιωτώ, θα πάου μακριά στα ξένα.
Μάνα μου γλυκειά φεύγου κι έχε γεια.

Και πάλι οι δικοί της και οι συντρόφισσές της αρχίζουν:

17. — Τι στέκεις γλυκομηλιά
κι άι δεν κινάς, κι άι δεν κινάς;
— Στέκου να ιδώ πατέρα μου
κι άι δεν κινώ, κι άι δεν κινώ.
Στέκου να ιδώ τη μάνα μου
κι άι δεν κινώ, κι άι δεν κινώ.
Στέκου να ιδώ τ’ αδέρφια μου
κι άι δεν κινώ, κι άι δεν κινώ
Στέκου να ιδώ τα ξαδέρφια μου
κι άι δεν κινώ κι άι δεν κινώ...
... κι όλου μου του σόι....

Τα δάκρυα όλων συνεχίζονται! Γενική η συγκίνηση!

Όλη η πομπή με το νούνο μπροστά και καβάλα στα στολισμένα άλογα, κα-
τευθύνεται τραγουδώντας με τα όργανα προς την εκκλησία, αλλά γυρίζουν απ’
άλλον δρόμο, δεξιά, όχι απ’ εκείνον που ήρθαν.

Ακολουθεί ο γαμπρός με τη συνοδεία του (ψίκι) και η νύφη πίσω με τους δι-
κούς της, κι αρχίζουν όλοι μαζί το τραγούδι:

— Μωρή Μαρία Βιργουλιά μι τα πουλλά τα νάζια... (βλ. στην αρραβώνα).

Εκεί τους περιμένουν οι συμπεθέρες, το σόι του γαμπρού (η μητέρα του, η
νούνα κ.ά. όπως είπαμε) και παύουν το χορό μόλις φτάνει η νύφη στην αυλή της
εκκλησίας. Ύστερα αρχίζει η πεθερά πρώτη και μετά οι άλλες να παρακαλούν
τους ανέμους να πάψουν για να ιδούν καλά τη νύφη, με το τραγούδι:

18. — Πάψτι ανέμοι πάψτι

να ‘δούμι τ’ νύφη πο’ρχιτι
του πώς την έχει η μάνα της
του πώς την έχει ου πατέρας της.
— Καλά την έχει η μάνα της
καλά την έχει ου πατέρας της.
Μι τα φουστάνια τα χρυσά
μι τα ματάκια χαμηλά
κι τα χιράκια σταυρουτά.

Πρώτοι φτάνουν οι συχαριάτες στους οποίους η μάνα του γαμπρού δένει από ένα άσπρο χειρομάντηλο στην κόφα ή στο γκέμι του αλόγου τους.

Μόλις φτάσουν πίσω απ’ την εκκλησία όλοι οι καλεσμένοι με το γαμπρό και τη νύφη, ορμούν παιδιά και παίρνουν την κουλούρα απ’ την κανέστρα της κοπέλας ή γυναίκας, τη σπάνουν σε δυο κομμάτια πάνω σε κεφάλι παιδιού με ζώντες γονείς και τη μοιράζουν. Χαλασμός γίνεται ποιος να πάρει.

Περισσότερο οι νιές και οι νιοι για να παντρευτούν γρήγορα και οι παντρεμένοι για καλό.

Στην αυλή της εκκλησίας, ο πεθερός της, αν δεν είναι χήρος ή αν είναι, ο κουνιαδός της, κατεβάζει αμέσως τη νύφη απ’ το άλογο και την οδηγεί μπροστά στην πόρτα της εκκλησίας. Εκεί της δίνουν ένα αγοράκι πρωτογέννητο και με ζώντες γονείς, για ν’ αποκτήσουν τέτοιο και τα νιόγαμπρα, το φιλάει και του δωρίζει ένα ζευγάρι κάλτσες, βάζοντάς τες στον ώμο του και ένα μήλο. Μετά προσκυνάει καμαρωτά τρεις φορές τα πεθερικά της, την φιλάει, ο πεθερός της τώρα τη σηκώνει τρεις φορές στον αέρα και την αφήνει (τάχα την κατεβάζει απ’ τ’ άλογο).

Ένας κάποτε ρώτησε: «Είνι βαριά η νύφη;» κι ο πεθερός απάντησε: «Βουνό - βουνό μωρ’ αδιρφέ!»

Η υπόκλιση της νύφης είναι σημάδι υποταγής.

Δωρίζει και σ’ αυτόν ένα ζευγάρι κάλτσες, τις βάζει στον ώμο του και φιλάει το χέρι του.

Την ώρα που μπαίνει η νύφη στην εκκλησία, μερικοί επιτήδαιοι ρίχνουν ρόβι στο πάτωμα για να γλιστρήσει η νύφη. Το κάνουν για ψυχαγωγία. Οι καβαλάρηδες κάνουν επιδεικτικά μερικούς γύρους στην αυλή της εκκλησίας και φεύγουν γιατί δε χρειάζονται πια τα ζώα. Τότε, λίγοι έμπαιναν στην εκκλησία, οι άλλοι χόρευαν. Σήμερα όμως τα όργανα δε λαλούν πριν γίνει η στέψη. Η στιγμή είναι ιερή, ιερό και το μυστήριο. Σέβονται την ιερότητά του. Μπαίνουν όλοι στην εκκλησία για να παρακολουθήσουν με θρησκευτική κατάνυξη το θείο μυστήριο του γάμου.

Πρώτος μπαίνει ο γαμπρός με τη συνοδεία του και μετά η νύφη με τη συνοδεία κι αυτή, που παίρνει θέση αριστερά, δίπλα του.

Όταν μπαίνουν ο γαμπρός και η νύφη σβαρνίζουν (σέρνουν) το δεξί τους πόδι στο κατώφλι της πόρτας της εκκλησίας, για να πάρουν κι άλλοι σειρά, δηλ. να παντρευτούν κι άλλοι, όχι μόνον απ’ τα σπίτια τους, αλλά κι απ’ όλο το χωριό. Αν τύχει να συμβεί αυτό, λένε: «Οι τάδε τράβηξαν τα πόδια τους σβάρνα» δηλ. είχαν καλό ποδαρικό.

Εδώ τους υποδέχεται ο παπάς με χαμόγελο, τους πιάνει απ' το χέρι και τους πηγαίνει στη μέση της εκκλησίας.

Ανάμεσα και πίσω τους ο νούνος ή η νούνα και πίσω απ' αυτούς οι γονείς τους, οι φουρτάτοι, η σουράτα κα όλοι οι καλεσμένοι.

Μπροστά τους και πάνω στο τραπέζι με το Ιερό Ευαγγέλιο είναι τ' ασημένια στέφανα της εκκλησίας, η λειτουργιά, ένα ποτήρι με κρασί, ο δίσκος, τέσσερις λαμπάδες, μία για τον παπά, τα νιόγαμπρα και το νούννο, άσπρες δεμένες και στολισμένες με φιόγκο άσπρο, τις οποίες, μετά τη στέψη αφήνουν στην εκκλησία. Τις λαμπάδες των νιόγαμπρων τις κρατάνε τα παρανομφάκια.

Κι αρχίζει το στεφάνωμα (στέψη), που γίνεται πάντοτε Κυριακή, με τα λόγια του παπά: «Στέφεται ο δούλος του Θεού (τάδε) με τη δούλη του Θεού (τάδε)... Αλλά σήμερα προηγείται η επίσημη αρραβώνα.

Τα νιόγαμπρα βγάζουν τα δαχτυλίδια τους, τα δίνουν στον παπά και τα βάζει πάνω στο Ιερό Ευαγγέλιο. Μετά τα βάζει στα χέρια τους λέγοντας: «Αρραβωνίζεται ο δούλος του Θεού τάδε...» και τ' αλλάζει τρεις φορές ο νούνος ή η νούνα με εναλλαγή στα χέρια τους. Κι ακολουθεί η στέψη.

Πρώτα ο παπάς βάζει τα στέφανα στα κεφάλια των νιόγαμπρων και μετά ο νούνος ή η νούνα τ' αλλάζει τρεις φορές σταυρωτά στα κεφάλια τους.

Την ώρα αυτή που λέει ο παπάς: «Στέφεται ο δούλος του Θεού...», «Η δε γυνή να φοβείται τον άνδρα», ο ένας απ' τους νιόγαμπρους πατάει κρυφά μια φορά τον άλλο στο πόδι, όποιος προλάβει γρηγορότερα, για να γίνει το δικό του στη ζωή, δηλ. σημάδι υποταγής και επιρροής. Κάποτε πάτησε η νύφη γρηγορότερα το γαμπρό κι αυτός θύμωσε και παρ' ολίγο να χαλάσει η στέψη.

Αμπόδεμα: Έτσι ονομάζεται στη ντοπιολαλιά το εμπόδιο, μαγική πράξη (μαγικό κατασκευασμα) με την οποία επιδιώκεται να γίνει αδύνατη η συνουσία των νιόγαμπρων, (αρχ. ορχιπέδης) και γίνεται έτσι: Την ώρα της στέψης, στην εκκλησία, η μάγισσα παίρνει δυο ξυλαράκια και τα δένει με κλωστή, ρίχνοντας τρεις κόμπους και λέει τρεις φορές: «Δένου κι απουδένου τα νιόγαμπρα».

Αυτό το κάνουν γι' αστείο, γούστο ή για πείσμα. Όταν τα χαλάνε τα μάγια, τα ξεδένουν και λένε αντίστροφα λόγια: «Ξιδένου κι ξαπουδένου τα νιόγαμπρα». Γι' αυτό στην εκκλησία, συγγενικές γυναίκες των νιόγαμπρων τους φυλάγουν στη στέψη να μη τους μαγέψουν. Τουςτσιμπούν με βελόνι πίσω στις πλάτες (στα ρούχα τους) και τ' αφήνουν τα βελόνια επάνω τους. Καθένας όμωςτσιμπιέται από συγγενικό του πρόσωπο (γυναίκα) για να μη τεκνίζουν (πετύχουν) τα μάγια ή ο αποδεμός.

Άλλοι πάλι, προτού μπουν στην εκκλησία τα νιόγαμπρα, δυο συγγενείς του γαμπρού και της νύφης πιάνουν τις κρικέλες της πόρτας της εκκλησίας για να μη τεκνίζουν τα μάγια, δηλ. όπως το σίδερο δεν παθαίνει τίποτε, έτσι και τα νιόγαμπρα νά 'ναι σιδερένια.

Άλλοι βάζουν στη τσέπη των νιόγαμπρων από ένα μπάταλο (κλειδί) κλειστό, ή βάζουν στη νύφη και δεύτερο σώβρακο να φορέσει. Υπάρχει όμως

7. Γάμος Ιωάννου Κ. Τέντα (1931), πίσω το χαγιάτι (υπόστεγο), που σώζονταν ως το 1932.

και ειδικό χόρτο, για ν' αποφύγουν τα μάγια, που το' τρωγαν. Μετά τη στέψη ο γαμπρός ξεσκεπάξε τη νύφη και τη ράντιζε στο πρόσωπο με κρασί, που είχε στο στόμα του για να την ξυπνήσει τάχα. Τώρα όχι.

Ακολουθεί το μετάλαμα των νιόγαμπρων, πίνει και ο νούνος απ' το ίδιο ποτήρι και η νούνα καρφιτσώνει στους ώμους των νιόγαμπρων το ύφασμα για φουστάνι της νύφης, σύμβολο ζυγού, ένωσης, ομόνοιας και αγάπης των νιόγαμπρων. Ακολουθεί ο χορός του Ησαΐα.

Την ώρα που ψάλλεται το «Ησαΐα χόρευε...» η νούνα ραντίζει (σκορπάει) τα νιόγαμπρα με κριθάρι (τώρα με ρύζι, καραμέλες κτλ.). Το ίδιο κάνουν και οι άλλοι καλεσμένοι.

Το κριθάρι το προτιμούσαν γιατί ωριμάζει γρηγορότερα απ' τ' άλλα σιτηρά και συμβόλιζε τη γρήγορη ωρίμανση των μυαλών των νιόγαμπρων για καλύτερη ζωή, να μη πεινάσουν και τη γρήγορη γονιμοποίησή τους. Το ρύζι το ρίχνουν για να ριζώσουν στο σπίτι τους, να μη διαλυθούν και χωρίσουν. Τα κουφέτα τα ρίχνουν πάλι για νάναι γλυκιά η ζωή τους και τα λεφτά νάναι πολλά, να μη φτωχαίνουν.

Τα κορίτσια παίρνουν από καταγή τα κουφέτα και τα βάζουν κάτω απ' το μαξιλάρι τους, όπου τ' αφήνουν τρεις βραδιές για να ονειρευτούν ποιον θα πάρουν. Μάζευαν και τα μικρά αγόρια.

Ο παπάς, παλιότερα, πήγαινε φορεμένος με το Ευαγγέλιο και με τους συγγενείς του γαμπρού στο σπίτι του γαμπρού. Εκεί χαιρετούσαν κι έριχναν λεφτά όπου έβγαζαν τα ασημένια στέφανα, που ήταν μόνιμα της εκκλησίας.

8. Γάμος Ιωάννου Δ. Μότση (Βοστώνη ΗΠΑ 19.4.1934).

Η εκκλησία τ' αγόραζε απ' τους χρυσοκούς ή ασημουργούς του χωριού μας.

Τώρα τα στέφανα είναι ατομικά• τ' αγοράζει ο γαμπρός ή ο νούνος και τα φυλάγουν σαν οικογενειακό κειμήλιο, βάζοντάς τα στο εικόνισμα ή σε ξεχωριστή κορνίζα, πλάι στο εικόνισμα.

Πλήρωναν όμως στην εκκλησία και τότε για τη στέψη.

Τέλος, χαιρετούν (ασπάζονται) το Ιερό Ευαγγέλιο πρώτα οι γονείς τους, μετά ο νούνος ή η νούνα και στη συνέχεια όλοι οι συγγενείς των νιόγαμπρων. Ρίχνουν λεφτά στο δίσκο για τον παπά, φιλούν τα στέφανα και τα νιόγαμπρα, η δε νύφη φιλάει τα χέρια όλων κι αυτοί με τη σειρά τους την κερνούν λεφτά.

Η σουράτα δε χαιρετάει στο Ιερό Ευαγγέλιο, γιατί αν χαιρετήσει δεν κάνει να παρθεί - παντρευτεί - με φουρτάτο, που δεν είναι συγγενής. Η νούνα τώρα μοιράζει σ' όλους μπουμπουνιέρες που έχουν πάντα μονό αριθμό κουφέτων 5 ή 7 ή 9, για να μη χηρέψουν και ξαναπαντρευτούν τα νιόγαμπρα.

Χορός: Βγαίνουν έξω απ' την εκκλησία στο μεσοχώρι (πλατεία, χοροστάσι). Ο γαμπρός κρατάει απ' το χέρι τη νύφη. Η νύφη προσκυνάει τρεις φορές προς τον ήλιο κι αρχίζει ο τρανός, διπλός, κυκλικός και παραδοσιακός χορός, χωρίς σκέρτσα.

Ο πρώτος κύκλος είναι ανδρικός και ο δεύτερος πίσω γυναικείος.

9. Γάμος Χρήστου Θ. Σιώμου, στο Δελβινάκι Ηπείρου (26.7.1964) μπροστά χορεύει ο πατέρας του.

10. Γάμος Θεοδώρου Κ. Κίτιση, επιστρέφοντας απ' το ψίκι, η νύφη απ' την Πλαγιά (15.9.1966).

Στον πρώτο είναι τα νιόγαμπρα πιασμένα μαζί απ' το χέρι. Ο νούνος και δω διευθύνει για να χορέψουν όλοι με τη σειρά. Όλους όσους χορεύουν μπροστά, τους κρατάνε απ' το χέρι• τους άντρες ο γαμπρός και τις γυναίκες η νύφη.

Πρώτος σέρνει το χορό ο νούνος, μετά η νούνα, οι γονείς των νιόγαμπρων και οι άλλοι συγγενείς, η σουράτα, οι φουρτάτοι και στο τέλος τα νιόγαμπρα. Καθένας όμως με τη γυναίκα του, εκτός απ' τα νιόγαμπρα. Πρώτα χορεύει ο γαμπρός και μετά η νύφη, σ' ένα χορό και στον πρώτο κύκλο. Η σουράτα χορεύει με τον αδελφό της, ο γαμπρός με την αδελφή του και η νύφη με την αδελφή της ή τον αδελφό της.

Η νύφη χορεύει καμαρωτά το νυφιάτικο (χορός αργός συρτός, στρωτός, κιμπάρικος, αρχοντικός), κάνοντας πρώτα τρεις υποκλίσεις προς τον κόσμο. Τα όργανα σιγανά και μελωδικά παίζουν και τραγουδούν με εναλλαγή ένα απ' τα παρακάτω χορευτικά τραγούδια και λιανοτράγουδα:

1. Πέντι μίνης πιρπατούσα
σε ψηλόι βουνό, μώρ' μάνα
κι άλλους πέντι γκιζιρούσα,
για να βρω καλή γυναίκα.
Βρίσκου κόρη που κοιμάτι
στα τριαντάφυλλα, μώρ' μάνα!
Μι μαντήλι σκιπασμένη
κι μι μπαχαράμα (σκέπη), μώρ' μάνα.

Ρίχνου μήλου κι την κρούου,
δεν του δέχτηκι μώρ' μάνα.
Ρίχνου μάλαμα κι ασήμι,
του καρτέρησι, μώρ' μάνα
Ρίχνου μάλαμα κι ασήμι,
χαμογέλασι, μώρ' μάνα.

2. Σήμιρα είν' άσπρους ουρανός, σήμιρα είν' άσπρη μέρα,
σήμιρα στιφανώνουντι, αϊτός κι περιστέρα.
Αξίζ' η μέρα σήμιρα, φλουρί μι του καμάρι
π' αντάμουσι τα δυο κουρμιά κι τα' κανι ζιγάρι.
Να ζήσ' η νύφη κι ου γαμπρός, να ζήσει κι ου κουμπάρους
κι ου νούνους που στιφάνωσι να στιφανώσει κι άλλους.
Τριαντάφυλλου είν' ου γαμπρός, τριανταφυλλιά η νύφη
κι ου νούνους που στιφάνουσι χίλια χρόνια να ζήσει.
Να ζήσ' η νύφη κι ου γαμπρός, να ζήσει κι ου κουμπάρους
κι ου νούνους που στιφάνουσι να στιφανώσει κι άλλους.

Λιανοτράγουδα:

3. — Πατάς στη γη στα χόματα
μι νάζια, μι καμώματα.
Ιφτά κι πέντι δώδικα
μας χόρτασις καμώματα.
4. Για ιδέστε την, για ιδέστε την
ήλιο φεγγάρι πέστε την.
Για ιδέστε την καμαρωτή
σαν άγγελος με το σπαθί.
Πως χορεύει λεβέντικα
σαν του Μαγιού την πέρδικα.
Άσπρουν κ... πο' χει η νύφη
να τον είχαμαν κι ημείς οι γύφτοι (οργανοπαίκτες)
5. **Κουτσοβλάχικα:** Απ' αράτσι ντι λα Σούρλ
ντένη τα σμπιάου, σνου φε καζούρλ.
δηλ., νερό κρύο απ' τη Σούρλα
δος μου να πιω μη καν'ς σα ζουρλή.

Απ' αράτσι ντι λα Γκρέκλου
ντένη τα σμπιάου, κ βάνη κρέπου.
δηλ. Νερό κρύο απ' του Γκρέκου
δος μου να πιω γιατί θα σκάσω.

Και άλλα πολλά.

Κι ο γαμπρός χορεύει τον ίδιο χορό. Όταν χορεύουν τα νιόγαμπρα, κερνούν όλοι τα όργανα. Οι υπόλοιποι χορεύουν στον ίδιο ρυθμό.

Στα όργανα κερνούν επιδεικτικά, εκτός απ' τον χορευτή και οι συγγενείς και φίλοι του. Κολλούν στη μπάλα (μέτωπο) του κλαριντζή (τότε φλουριά, λίρες, ασημένια νομίσματα), τώρα 50άρικα, 100ρικά, 500ρικά και μερικοί 1000ρικά.

Τον παλιό καιρό μετά τη στέψη, στην αυλή της εκκλησίας, ο νούνος άρχιζε το χορό με το τραγούδι κι ακολουθούσαν οι άλλοι.

Μια φορά τραγουδιστά και μια λαλούσαν τα όργανα:

6. —Στου Σιρριώτικου τουν κάμπου
πιρπατεί μια πριστέρα,
μι μιτάξια μι γαλάξια
μι του φιλντισένιου χτένι.
Πιρπατεί κι δεν κοιμάτι
κι κανέναν δεν φουβάτι.

Σε κάθε στίχο σταματούσαν κι έκαμνε μετάνοιες η νύφη.

Αναφέρεται στον κάμπο των Σερρών, γιατί από κει οι υφάντριές μας αγόραζαν βαμβάκι επί τουρκοκρατίας.

Το τραγουδούσαν και μετά την απελευθέρωση, το 1912.

Οι μπράτμοι σ' όλη τη διάρκεια του χορού κερνούν κρασί σ' όλους.

Παλιοί τραγουδιστάδες: Αλέξιος Ντόκος, Γεώργιος Αθ. Μουτσιούλης (Γουσιέλης), Δημήτριος Κατσιάνης, Δημήτριος Κ. Μόκας (Τούσιος), Ιωάννης Φούρκας, Αλέξιος Μαρανής, Νικόλαος Ε. Δημάκης (Κούκιος), Βασίλειος Πέτρου Δημαρέλης και ο γιος του Γιαννάκης κ.ά. Οι τρεις τελευταίοι τραγουδούσαν και αρβανιτοβλάχικα.

Χορευταράδες: Οι έξι πρώτοι απ' τους παραπάνω.

Παλιοί άσοι στη φλογέρα ήταν οι κτηνοτρόφοι: Αλέξης Πούτσης ή Μπούσιος, Δημητράκης Μπουμπούνας ή Τσουύτσας.

Στη γκάιντα: Ο Κώστας Δ. Μπουμπούνας ή Τσουύτσας.

Ψίκι: Βασιλεύοντας ο ήλιος, τελειώνει ο χορός και ξεκινούν για το σπίτι του γαμπρού, όχι όμως απ' τον ίδιο δρόμο, αλλά πάλι δεξιά. Τα όργανα μπροστά, το μπαργιάκι, ο νούνος και η νούνα, τα νιόγαμπρα αγκαζέ πιασμένα κι ακολουθούν οι άλλοι. Ο νούνος και η νούνα σ' όλη τη διαδρομή ραντίζουν τα νιόγαμπρα με κριθάρι (τόρα με ρύζι) κι αρχίζουν όλοι το τραγούδι, λαλώντας το και τα όργανα με εναλλαγή:

1. — Ρίξι νούνα του κριθάρι
κι ου νουνός μαργαριτάρι
να προυκόψει το ζιυγάρι.

Και άλλο, το:

2. — Κίνησα του δρόμου, δρόμου του στινό του μουνουπάτι
βρίσκου μια μηλιά στου δρόμου μι τα μήλα φουρτουμένη
ξάμουσα (πλησίασα) να πάρου ένα κι η μηλιά μ' αντιλουήθηκι
(απάντησε)

— Μην τα πάρεις παλικάρι, τα'χει αφέντης μ' μιτρημένα
τα'χει αφέντης μ' μετρημένα κι η κυρά μ' λουγαριασμένα

αν του πάρεις παλικάρι, βάζου ντέρτι κι μαράζι.

Μόλις πλησιάσουν στο σπίτι του γαμπρού, όλοι μαζί πάλι αρχίζουν το τραγούδι:

3. —Έβγα μάνα μ', μάνα μ' στα κάγκιλα

να 'δεις του γιο, του γιο σ' από 'ρχιτι.

Πάησι μουνός, μουνός κι ήρθι δπλός

μι την πιρδί, πιρδίκα του στα χέρια.

Δηλαδή, ειδοποιούν τη μάνα του να βγει να καμαρώσει το γιό της.

Η λέξη κάγκελα (καγκέλια) αναφέρεται, γιατί το τραγούδι αυτό λέγεται και όταν περιμένουμε ξενιτεμένο, στην τοποθεσία «Καγκέλια», φιδωτό δρόμο με στροφές, μισή ώρα δυτικά του χωριού.

Το ψίκι με τάξη φτάνει στο σπίτι του γαμπρού.

Υποδοχή της νύφης απ' την πεθερά: Η πεθερά χαρούμενη βγαίνει στην σπιτόπορτα και περιμένει τη νύφη, κρατώντας στα χέρια μια κουλούρα ή καρβέλι (ψωμί), ένα πιάτο με βούτυρο και μέλι και μια τουλούπα άσπρου, πλυμένου μαλλιού. Βάζει στο κατώφλι ασημένιο ή μαλαματένιο νόμισμα ή πλότσι (κλειδώματα ασημένια ή χρυσά, μεγάλες πόρπες). Όλα αυτά βέβαια έχουν τη σημασία τους. Το ψωμί και το βούτυρο, για να μη πεινάσουν ποτέ τα νιόγαμπρα και για γονιμότητα. Το μέλι για νάναι γλυκιά, χαρούμενη, αρμονική η ζωή τους. Το μαλλί για να ζήσουν ως τα βαθιά γεράματα, ώσπου ν' ασπρίσουν τα μαλλιά τους, σημάδι (σύμβολο) μακροζωίας. Τ' ασήμι και το μάλαμα για να'ναι ασημένια και μαλαματένια, η ζωή τους.

Η νύφη προσκυνάει τρεις φορές. Βουτάει τρεις φορές τις άκρες των δυο δακτύλων του δεξιού χεριού στο βούτυρο και στο μέλι και κάνει τρεις σταυρούς στ' ανώφλι (υπέρθυρο) της σπιτόπορτας για νάναι καλοί χριστιανοί και να επικρατεί αγάπη παντοινή στο σπίτι τους. Μετά το ίδιο κάνει και ο γαμπρός.

Μπαίνοντας μαζί και οι δυο στο σπίτι με το δεξί τους πρώτα πόδι, δρασκελίζουν το ασημένιο ή μαλαματένιο αντικείμενο.

Η νύφη φιλάει πρώτη το χέρι της πεθεράς της, προσκυνώντας τρεις φορές. Η πεθερά τη φιλάει, την κερνάει λίρα και εύχεται μακροζωία. Τα ίδια κάνει και με τον πεθερό.

Ακολουθεί ο γιος τους, κάμνοντας τα ίδια και μ' αυτόν.

Οι φουρτάτοι ρίχνουν την κανέστρα στη σκεπή του σπιτιού. Αν σταματήσει τα πίγκα (μπρούμπα), λένε ότι τα νιόγαμπρα θ' αποχτήσουν αγόρι, αν ανάσκελα, κορίτσι.

Στη μέση της σκεπής βάζουν το μπαργιάκι.

Στέλνουν με τα όργανα τους μπουγτζιάδες, γυρίζουν, βγαίνουν όλοι στην αυλή και πιάνονται στο χορό, ώσπου να νυχτώσει.

Τη νύφη τη βάζουν σε μιαν άκρη του σπιτιού ή σε ένα δωματιάκι, αν υπάρχει, για να ξεκουραστεί απ' την πολύωρη ορθοστασία και τρώει. Κοντά της μένουν η σουράτα και άλλα συγγενικά κορίτσια και φίλες της, τις οποίες κερνούν όλες λουκούμι και ρακή.

Η μάνα της τότε, της πηγαίνει μπουκουβάλα (παπάρα, καβουρντισμένο ψωμί με βούτυρο και τυρί) και ριζόγαλο ή σπιτικό χαλβά, γιατί τότε δεν

έτρωγε στο γαμπρό προτού να φάει απ' τη μάνα της. Μαζί της τρώει και ο γαμπρός.

Καλέσματα: Αργότερα η ώρα 8-9 το βράδυ, ο γαμπρός και οι φουρτάτοι με τους οργανοπαίχτες πηγαίνουν και παίρνουν το νούνο με τη νούνα και τους στενούς συγγενείς τους που είναι συγκεντρωμένοι εκεί σε μονό αριθμό, γυρίζουν παίρνουν και τους μπουγτζιάδες κι αυτοί σε μονό αριθμό, για να φάνε και να γλεντήσουν.

Τους βάζουν τιμητικά στο δεξί μέρος του οντά, το νούνο με τη συνοδεία του και τους μπουγτζιάδες.

Καλούν και φίλους και ξένους, αν τυχόν υπάρχουν στο χωριό. Έρχονται και οι καλεσμένοι απ' το σόι του γαμπρού.

Έρχονται οι φουρτάτοι και άλλα συγγενικά παιδιά και τους τακτοποιούν όλους με τη σειρά στους καλοστρωμένους σουφράδες. Τώρα τους βάζουν σε μακρόστενα τραπέζια με καρέκλες, τους σερβίρουν και δω λουκούμι και ρακή και μετά αφράτο και καλοψημένο, μοσχομυρισμένο, καρβελίσο ψωμί και με τα ίδια σχεδόν φαγητά και την ίδια σειρά, όπως είπαμε για το Σάββατόβραδο στο γλέντι της νύφης.

Τα νιόγαμπρα τρώνε χωριστά στο δωματιάκι.

Αρχίζουν το φαγοπότι και στο τέλος λένε 2-3 τραγούδια της τάβλας, αργά. Αρχίζει πρώτα ο πατέρας του γαμπρού, που συνοδεύεται απ' την παρέα του και λέει προς τους συμπεθέρους το διαλογικό τραγούδι:

1. — Φίλοι μ' καλουσουρίσατι, φίλοι μ' κι αγαπημένοι,
για φάτι πίτι, φίλοι μου, χαρείτι να χαρούμι,
τούτουν του χρόνου τουν καλό, τουν άλλου ποιος τουν ξέρει;
Για ζούμι, για πιθαίνουμι, για σ' άλλουν κόσμου πάμι.
Ν' ικει χαρές δε γίνονται, κι ούτε κι πανηγύρια,
Χουρίζ' η μάνα του πιδί, κι του πιδί τη μάνα,
χουρίζ' κι εν' αντρόγυνου, πουλύ αγαπημένου.
Να μας προκόψουν τα πιδιά, κι σ' άλλα να χαρούμι,
για μια ψηλή για μια λιγνή, για μια καγκιλουφρύδα
πο' χει του μάτι σαν ιλιά, του φρύδι σαν γαϊτάνι
κι αυτό του ματουτσίνουρο, σαν της ιλιάς του φύλλο.

Το γύρισμα: Ροϊδούλα-Ροϊδούλα, Ροϊδούλα Χαϊμαδούλα,
Μάης μωρέ μι τα λουλούδια.

Κι απαντούν ο πατέρας και οι καλεσμένοι της νύφης τραγουδιστά κι αυτοί:

2. Δεν ήρθαμι για φάι για πι, κι ουδέ για του φαϊ σας
μας είπαν γάμους γένιτι, κι ήρθαμι να 'φχηθούμι.
Να μας προκόψουν τα πιδιά κι σ' άλλα να χαρούμι.

Το γύρισμα όμοιο με το παραπάνω. Και πάλι οι καλεσμένοι του γαμπρού:

3. — Άγουρος απ' την Αγιά, κόρη απ' την Ανατουλή
πάησαν κι ανταμώθηκα, στου Σιδηροπόταμου (Εβρο)
— Πέρασέ μι νιούτσικι, πάρι του γκιουρντάνι μου (κολλιέ).
— Δεν του θέλου κόρη μου, δεν του καταδέχουμι.

- δεν του καταδέχομαι, είμι μικρός κι αντρέπομαι.
 Κι η κόρη συλλογιζούνταν κι έλεγι λυπητιρά:
 Πώς να το πιράσω ιγώ τούτου του θουλό νιρό;
 — Πέρασέ μι νιούτσικι, πάρι τα παπούτσια μου.
 — Δεν τα θέλου κόρη μου, δεν τα καταδέχομαι.
 — Πέρασί μι νιούτσικι, θα σι δώσου φίλημα.
 — Σαν αϊτός την άρπαξι, πέρα την επέταξι.
 Δος μου κόρη μ' φίλημα, φίλημα κι αγκάλιασμα.
 — Παραπάνου νιούτσικι, να φανούν τα σπίτια μας,
 να φανούν τ' αμπέλια μας κι τα χουραφάκια μας.
 — Φάνηκαν τα σπίτια μας, δώσι μι του φίλημα.
 — Έβγα έβγα μάνα μου, σέρνου ένα γάιδαρου
 έλα παρ' τουν απ' τ' αυτί, σύρι δέσ' τουν στου παχνί (φάτην)
 γάιδαρον εγέλασα, φίλημα δεν έδουσα.

Ύστερα απ' όλα αυτά αρχίζουν τα αστεία: Πρώτος ο νούνος καλεί τα νιόγαμπρα και διατάζει να φιληθούν. Φιλιούνται ντροπαλά και όλοι γελούν. Απ' τους μπράτμους ζητάει φωναχτά να κεράσουν όλους από ένα αγκουνάρι, δηλ. λουκούμι, γιατί αυτά μοιάζουν με πετρογωνιές, που χτίζουν τα σπίτια.

Αν ξέρουν τι ακριβώς ζητάει, φέρνουν αμέσως λουκούμια, αν όχι, σκέπτονται κι απορούν. Τότε ξεκαρδίζονται στα γέλια όλοι οι καλεσμένοι.

Μετά ζητάει ένα βαρελάκι πόχει δυο λουγιών κρασάκι (αυγό) κτλ.

Παράλληλα και οι μπουτζιάδες ζητούν απ' τους μπράτμους διάφορα είδη συνθηματικά, αλληγορικά κι αυτοί:

Ένας φωνάζει: θέλου φακή στη σούβλα (κοκορέτσι) μπρατίμια, άλλος μια κάσα με φυσίγγια (κουτί με τσιγάρα).

Άλλος ζητάει τουν Κουντουθόδουρου μι τα πουλλά ζουνάρια (βαρελάκι με κρασί), άλλος παπά μι γένεια (Πράσο) κ.ά. Αν δεν καταλαβαίνουν, ρωτάνε άλλους.

Είναι προσβολή να μη ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις των συμπεθέρων. Και όλα αυτά γίνονται για ψυχαγωγία και γέλια.

Έρχονται τα όργανα, παίζουν το «νουμπέτι» τα κερνούν όλοι κι αρχίζει ο χορός. Πρώτα συγκαθιστό και μετά το τσάμικο, το πωγωνήσιο κτλ. όπως και στη νύφη το Σαββατόβραδο. Το γλέντι διαρκεί ως τα ξημερώματα.

Το λόγο έχει ο νούνος, που τους βάζει με τη σειρά και χορεύουν. Στο τέλος χορεύουν τα νιόγαμπρα.

Τα κεράσματα στα όργανα δίνουν και παίρνουν. Η νύφη κερνάει όλους κρασί, ύστερα από διαταγή του νούνου. Οι φουρτάτοι προσφέρουν μεζέδες, πιοτά και καφέδες ως το πρωί στους καλεσμένους για να μη νυστάξουν.

Ξεπροβόδισμα: Όταν τελειώσει το γλέντι και ο γάμος, τραγουδούν διαλογικά στην αυλή:

Πρώτα το σόι της νύφης: «Ηρθι κιρός να φύγουμι».

Κι απαντάει το σόι του γαμπρού: «Ωρα σας καλή».

Οι καλεσμένοι του γαμπρού και τα νιόγαμπρα κάθονται στην αυλή με σειρά και τάξη, για ν' αποχαιρετήσουν τους συμπεθέρους. Τους ξεπροβο-

δούν με τα όργανα.

Η νύφη κλαίει αδιάκοπα, καθώς και οι γονείς της και όλοι οι δικοί της, και αλληλοφιλιούνται. Οι φουρτάτοι κερνούν μεζέδες και κρασί.

Ακολουθεί η αποχώρηση του νούνου και της νούνας, που γίνεται τιμητικά με τη συνοδεία των οργάνων και με το τραγούδι:

— Κάτσι νούνι μ' ακόμ' απόψι
σο'χου πέντ' αρνιά ψημένα
κι άλλα δέκα σουβλισμένα.

και τον πηγαίνουν ως το σπίτι του. Εύχονται στα νιόγαμπρα: «Μ' ένα γιο».

Την πρώτη βδομάδα μετά το γάμο δεν άφηναν τη νύφη να σκουπίσει. Την Τρίτη βράδυ έκανε πίτα και πήγαιναν οι μπράτμοι με κανίσκια και γλεντούσαν. Απ' το βράδυ αυτό άρχιζαν τα νιόγαμπρα να κοιμούνται μαζί. Τώρα Δευτέρα βράδυ.

Δευτέρα: Τη Δευτέρα η μάνα της και στενές συγγενικές γυναίκες, της πηγαίνουν στο σπίτι της χαλβά σπιτικό ή λαγγίτες ή άλλα γλυκό.

Η νύφη την ημέρα αυτή το πρωί, έριχνε νερό σ' όλους τους σπιτικούς της κατά σειράν ηλικίας, για να πλυθούν και μετά έβαζε από μια πετσέτα προσώπου στον ώμο τους για να σκουπιστούν και τις δώριζε. Τώρα στην εποχή μας δεν τηρείται το έθιμο αυτό.

Καλούν κα τους μπουγτζιάδες για να βγάλουν τη νύφη στη βρύση. Τη βγάζουν όλοι μαζί τραγουδώντας και με τα όργανα, για να φέρει νερό στο καινούριο σπίτι της.

Την ξεστολίζουν όμως πρώτα η σουράτα και άλλα συγγενικά κορίτσια και της βάζουν το δευτεριάτικο φουστάνι (μαύρο μεταξωτό, που έχει σοβαρό χρώμα). Τώρα λίγες δεν τις ξεστολίζουν, γιατί μετά τη στέψη φεύγουν για το γαμήλιο ταξίδι (μήνα του μέλιτος).

Το τραγούδι που λένε είναι διαλογικό και δώ κι αρχίζουν πρώτα τα κορίτσια:

1. — Αϊστι συντρόφισσες να πάμι για νιρό.
— Σύρτι σεις δεν έρχουμι, μάνα μ' μ' αρραβώνιασι,
μάνα μ' μ' αρραβώνιασι, ιπροψές την Κυριακή.
δαχτυλίδι μουδωσαν πυργουτό, καμαρουτό, κι στη μέση σταυραϊτό.
Κι ου (τάδε) μου τ' άρπαξι ας του βαστάει κι ας χαίριτι
— Ωσπου νάρθ' η Κυριακή να την πάρουμι κι αυτή.

Ακολουθεί και το τραγούδι: «Μωρή Μαρία Βιργουλιά...» που είπαμε. Φτάνουν στη βρύση Σούρλα. Η νύφη γεμίζει το μπρίκι (τενεκεδένιο ή μπακιρένιο καλοφκιασμένο ιδιόρρυθμο δοχείο νερού) τρεις φορές και ο γαμπρός τ' αδειάζει. Το 3 και δω είναι ιερός αριθμός. Αυτό φανερώνει την υπομονή και την υποταγή της νύφης στο γαμπρό και γενικά της γυναίκας στον άντρα και ότι θάρθει πολλές φορές στη βρύση για νερό. Το τρεχούμενο νερό της βρύσης συμβολίζει ότι έτσι να τρέχουν τα καλά στη ζωή τους. Οι άλλοι τραγουδούν ταυτόχρονα στην κουτσοβλάχικη γλώσσα ποιητικά:

2. — Λα ούνου σίποπουτου ντόι γενίτσαρι (= λεβέντες, γενναίοι, εννοούν το γαμπρό και τη νύφη)

ούμπλ σόρ βιάρσ φράτι
σίλιη ντέμου άπ αλί κριπάτι
αλί κριπάτι σι αλί πρσκνίτη
δηλ. Σε μια βρύση δυο γενίτσαροι,
γέμισε αδελφή, χύσε αδελφέ
να δώσουμε νερό στη σκασμένη
στη σκασμένη και στην πριτισισμένη.

Ο γαμπρός ρίχνει στη βρύση κέρματα, δηλ. ασημώνει τη βρύση, που τα παίρνουν τα παιδάκια. Πρώτα τα έπαιρναν απ' τη σιούρκα (κρουνό) με το στόμα. Τώρα με το χέρι. Αυτό συμβολίζει τα νιόγαμπρα νάχουν πάντα λεφτά. Κι αρχίζουν το χορό στο ίσιωμα της βρύσης ως το μεσημέρι, με τα όργανα. Επιστρέφοντας τραγουδούν στο δρόμο:

3. — Νάξιριν η πιθιρά μου
‘πόρχουμι απ’ του πηγάδι
κρουμένη, ζαλουμένη (φορτωμένη με νερό)
νά’χει τη φουτιά αναμμένη
κι την πίτα ζυμουμένη.

Μαζί με το νερό φέρνει και λουλούδια με τα οποία ραντίζει το σπίτι για νάναυ λουλουδένια η ζωή τους. Τα όργανα δεν έχουν πια θέση, γιατί τελείωσε ο γάμος.

Πηγαίνουν στη Μεγάλη Βρύση ή στη Σούρλα, όπου πλένονται, μοιράζουν τα λεφτά και φεύγουν χαρούμενοι, γιατί οι τσέπες τους γέμισαν παράδες.

Κάποτε ο κλαριντζής, που είναι αρχηγός της παρέας, έπαιρνε περισσότερα, γιατί με το φύσημα του κλαρίνου που κάνει κουράζεται περισσότερο. Τώρα όμως τα μοιράζουν εξίσου.

Τρίτη: Την Τρίτη το βράδυ η νύφη κάνει πετουρόπιτα και τρώει μαζί με τους σπιτικούς της και τους φουρτάτους. Η μητέρα της στέλνει από τον κύκλο των συγγενών της έν' αγόρι κρατώντας λαγήνι με κρασί κι ένα κορίτσι με κουλούρα, και καλούν τα νιόγαμπρα και τους σπιτικούς τους να πάνε την Τετάρτη το μεσημέρι να χτενίσουν τη νύφη στο πατρικό της σπίτι.

Τον παλιό καιρό, το ίδιο βράδυ, η σουράτα έστρωνε το κρεβάτι των νιόγαμπρων, γιατί ο γάμος τελείωνε την Τρίτη το πρωί. Έστρωνε στο νυφικό δωμάτιο ένα στρώμα καταγής, στο χωματένιο πάτωμα, που ήταν γεμισμένο με άχυρο ή χόρτο ή φτέρη ή μπουρτένια, βελέντζες και μαξιλάρια μάλλινα, γεμισμένα με τα ίδια υλικά• κρεβάτι δεν υπήρχε.

Τώρα όμως τα νιόγαμπρα κοιμούνται σε πολυτελέστατο κρεβάτι με σούστα και στρωματέξ, με παπλώματα μεταξωτά, σιντόνια και μάλλινες πολύχρωμες κουβέρτες. Το στρώνει τη Δευτέρα το απόγευμα, γιατί τη Δευτέρα το πρωί τελειώνει ο γάμος και την Τρίτη βράδυ κοιμούνται μαζί.

Τετάρτη: Την Τετάρτη το πρωί η μητέρα της πήγαινε κι έβλεπε το σώβρακο της νύφης, που το έβαζε στην κανέστρα και το παρουσίαζε στην πεθερά της η θεία της. Κι αν μεν ήταν ματωμένο, ήταν παρθένα η νύφη, δηλ. άθικτος ο παρθενικός υμένας, αν δε όχι, τ' αντίθετο. Εκείνη καμάρωνε για την παρθενιά της κόρης της. Μετά το έπλενε η μητέρα της, το έδειχνε στα

πεθερικά της, κερνούσαν τη νύφη κι έφευγε. Αν δεν ήταν παρθένα, την έδιωχναν στη μάνα της.

Τώρα όμως επεμβαίνει η επιστήμη στη μη παρθενιά. «Ο Κύριος ετίμησε την παρθενιά, γεννηθείς από μητέρα παρθένον, την Αγίαν Θεοτόκον».

Την Τετάρτη το μεσημέρι συγκεντρώνονται οι καλεσμένοι και η σουράτα με τους φουρτάτους και τους στενούς συγγενείς της νύφης και τη χτενίζει η μάνα της. Τρώνε, πίνουν και χορεύουν ως το βράδυ.

Παρασκευή: Την Παρασκευή το βράδυ ένα κορίτσι απ' το σόι της νύφης κρατώντας κουλούρα κι έν' αγόρι μπροστά του με κανάτα γεμάτη κρασί, καλούν τα νιόγαμπρα για να λούσουν τη νύφη στο κεφάλι το Σάββατο το μεσημέρι, με τη βοήθεια της μάνας της. Λούζεται, τρώνε και γλεντούν αρκετές ώρες.

Πρώτος εκκλησιασμός των νιόγαμπρων: Ο γαμπρός την ίδια μέρα (Σάββατο) τ' απόγευμα στέλνει δυο αγόρια συγγενικά με το παγούρι και καλούν το νούνο και τη νούνα και τό σόι τους για να πάνε τα νιόγαμπρα την Κυριακή στην εκκλησία (την πρώτη Κυριακή μετά την Κυριακή του γάμου). Τα νιόγαμπρα φορούν τα ρούχα της στέφης και όλοι οι άλλοι τα επίσημά τους. Το σόι του γαμπρού πρέπει νάχει σαν σύνολο μελών μονό αριθμό εκτός 13 και 29. Συγκεντρώνονται στο σπίτι του γαμπρού, βλέπουν την προίκα της νύφης στρωμένη και ξεκινούν.

Φτάνουν στην εκκλησία. Οι άντρες μπαίνουν απ' την κυρία είσοδο και κάθονται δεξιά έχοντας στη μέση το γαμπρό, οι δε γυναίκες απ' τη μπροστινή ή πισινή πόρτα του γυναικωνίτη και κάθονται στη θέση της πεθεράς της, έχοντας τη νύφη στη μέση.

Πιστρόφια (επιστροφή, γύρισμα των νιόγαμπρων): Μετά την απόλυση της εκκλησίας, πηγαίνουν όλοι στο σπίτι του νούνου, όπου τους κερνάει γλυκό (λουκούμι ή γλυκό από κολοκύθα τότε). Η νύφη δωρίζει πουκάμισο στο νούνο, κάλτσες ή προσκέφαλο ή προσόπι στους σπιτικούς του. Ο νούνος της δωρίζει πλάδα (απλάδα, πιάτο μεγάλο από πορσελάνη), με κουφέτα μέσα και ύφασμα για φουστάνι ή μαντήλι κεφαλιού.

Τρώνε λαγγίτες και κουραμπιέδες και πηγαίνουν στο σπίτι της νύφης όπου τρώνε και κει τα ίδια, κι από κει πηγαίνει σ' όσους τη ζητούν, συγγενείς και φίλους. Της δωρίζουν όλοι, ό,τι και ο νούνος, αλλά μερικοί αντί για ύφασμα της δίνουν κάλτσες ή μαντήλι χεριού.

Τ' απόγευμα μαζεύονται στο σπίτι του γαμπρού, ο νούνος, η νούνα, η σουράτα και οι φουρτάτοι και κατεβάζουν το μπαργιάκι και την κανέστρα απ' τη σκεπή του σπιτιού του. Τρώνε λαγγίτες, πίνουν και κρασί, τραγουδούν και χορεύουν ως το βράδυ. Η νύφη δωρίζει στο νούνο, στη νούνα, στη σουράτα και στους φουρτάτους από ένα ζευγάρι κάλτσες. Έτσι τελειώνει το μεγάλο και ιερό μυστήριο του γάμου!

Επισκέψεις των νιόγαμπρων: Τα νιόγαμπρα επισκέπτονται τιμητικά το πατρικό της νύφης, του νούνου και των πολύ στενών συγγενών τους για να πάρουν τις σχετικές ευχές τους, την Πρωτοχρονιά, τις Μεγάλες αποκριές (Κυριακή της Τυρινής), το Πάσχα και τα Χριστούγεννα.

Φιλιά (φαγοπότι, φιλικό οικογενειακό τραπέζι.): Απ' τα παλιά ακόμα

χρόνια, γίνονταν η φιλιά των νιόγαμπρων. Μέσα σ' ένα χρόνο απ' την ημέρα του γάμου και μετά την Κυριακή του εκκλησιασμού, οι γονείς της νύφης και ύστερα άλλοι συγγενείς και φίλοι του γαμπρού και της νύφης, προσκαλούσαν τα νιόγαμπρα σε γεύμα (συνήθως χειμωνιάτικο βράδυ), όπου πήγαιναν 3-5 άτομα, σπιτικοί τους. Εκεί έτρωγαν, έπιναν, τραγουδούσαν και χόρευαν. Και τώρα τα ίδια γίνονται.

Ο σκοπός της φιλιάς είναι όχι μόνο το φαγοπότι, αλλά και η καλύτερη γνωριμία και απόκτηση σχέσεων των νιόγαμπρων με το συγγενικά τους πρόσωπα. Να τιμήσουν οι συγγενείς τα νιόγαμπρα.

Γενική καθαριότητα και πλύσιμο στρωσιδιών. Μετά το γάμο γίνεται γενική καθαριότητα, εκτός ασβεστώματος. Όλα τα χοντρά μάλλινα στρωσίδια (βελέντζες, σαΐσματα και κιλίμια) τα πηγαίνουν στο Κεράσοβο, στη ντριστελά ή στο λάκκο το μεγάλο του χωριού μας και τα κοπανίζουν με τον κόπανο, για να καθαριστούν.

Αν τύχει και γίνει το Μάη ο γάμος, επειδή τότε είναι μπόλικά και καθαρά τα νερά, τα πηγαίνουν στα κοντινά λακκώματά μας: Κινίτσιου και Σούρλα. Δεν παραλείπουν όμως κάθε Μάη να πλένουν σ' αυτά τα ρέματα όχι μόνον όλα τα παραπάνω χοντρά στρωσίδια, αλλά και τα σκεπάσματα.

Το καλοκαίρι κάθε Σάββατο πολλές πήγαιναν και πλέναν στο Μεγάλο λάκκο, από έλλειψη νερού στα παραπάνω ρέματα, τα εσώρουχα και τα λιανά μάλλινα (φούστες, εξωτερικές φανέλλες και ποδιές). Τώρα όλα πλένονται στο σπίτι.

Το ρουχισμό του σπιτιού και την προίκα, για να μη προσβληθούν απ' τη μόλτσα (σκόρο), κάθε άνοιξη και φθινόπωρο τα βγάζουν έξω, τα τινάζουν και τ' απλώνουν στον ήλιο, στα μπαλκόνια ή στους φράχτες, για να ηλιαστούν και αεριστούν. Το βράδυ τα μαζεύουν πάλι στα σεντούκια (μπαούλα) ή στις μεσάντρες (ξύλινες εντοιχισμένες ντουλάπες). Ρίχνουν και ναφθαλίνη και τα βάζουν πάλι στη θέση τους. Τα παλιά τα χρόνια, αντί για ναφθαλίνη που δεν υπήρχε τότε, έβαζαν μολτσοβότανα (πιλόνιου = ψιθιά) ή καρυδόφυλλα ή καπνόφυλλα.

Προλήψεις προ του γάμου (της στέψης). Ισχύουν όπως και στην αρραβώνα.

Κακά σημάδια (οιωνοί) τα οποία εξετάζονταν ως αιτία θανάτου του ενός απ' τους δυο νιόγαμπρους, όταν πήγαιναν να πάρουν τη νύφη απ' το πατρικό της σπίτι για να γίνει η στέψη:

Τα κοράκια με τα κραξίματά τους.

Το φίδι, που τους έκοβε το δρόμο.

Ο τρομαγμένος λαγός, που έβγαине μπροστά τους· αν όμως ήταν στεκούμενος κι έπαιζε θεωρούνταν σαν καλό σημάδι.

Το αποπάτημα του ζώου του γαμπρού ή της νύφης. Όλ' αυτά τα εξετάζουν ως και σήμερα.

Κακά σημάδια κατά τη διάρκεια της στέψης. Πίστευαν ότι θα πέθνησκε εκείνος που θα του έπεφτε το δαχτυλίδι ή το στεφάνι ή θα σβήνονταν η λαμπάδα του.

Όποιος από παιδί άγλειφε το τηγάκι με τη γλώσσα του, μετά τη διανομή

του φαγητού (κυρίως κουρκουτιού = αλευριάς, χυλού) θα έβρεχε στο γάμο του.

Οι χήρες, επειδή φορούν μαύρα, στο στεφάνωμα των παιδιών τους ή συγγενών τους, προτού χαιρετήσουν τα στέφανα, ρίχνουν στον ώμο ή στο κεφάλι τους άσπρο χειρομάντηλο, σύμβολο χαράς, ενώ το μαύρο είναι σύμβολο λύπης. Αυτό γίνεται γι' αποφυγή κάθε μελλοντικού κακού στα νιόγαμπρα. Αυτά ισχύουν και τώρα.

Η νύφη φωνάζει τον πεθερό της και τ' αδέρφια του πεθερού της, αν είναι μεγάλα στην ηλικία, αφέντη, την πεθερά της (και τις αδελφές της πεθεράς της, τις μεγάλες) μάνα, αν είναι μικρές, κυράλη (κυρά).

Επί ένα χρόνο μετά τη στέψη, όποιον συναντούσε στο δρόμο, έκαμνε τρεις υποκλίσεις, του φιλούσε το χέρι, εκτός των παιδιών, δέχονταν ευχές και την κερνούσε λεφτά. Τώρα δεν κάνει υποκλίσεις, μόνον φιλάει το χέρι και δεν την κερνούν.

Γάμος Αρβανιτοβλάχων κτηνοτρόφων.

Είναι αλήθεια ότι οι Αρβανιτόβλαχοι έχουν κι αυτοί ελληνοχριστιανική συνείδηση, αλλά διαφέρουν απ' τους Κουτσόβλαχους, στη γλώσσα, στα ήθη και έθιμα, στον χαρακτήρα (λίγο απότομοι), γιατί είναι ορεσίβιοι.

Εδώ θα περιγράψουμε συνοπτικά αυτά τα παλιά έθιμα του γάμου τους, που διέφεραν απ' τα δικά μας.

Την Τετάρτη μέρα προ της Κυριακής του γάμου, σπιτικά, συγγενικά και φιλικά πρόσωπα του γαμπρού, συνήθως κορίτσια, πήγαιναν για σουρτσιάλε (καυσόξυλα στεγνά), που τα έφεραν φορτωμένες στους ώμους για τις ανάγκες του γάμου, τραγουδώντας και τρώγοντας κουλούρα απ' το γαμπρό.

Εκεί έκαμναν και το φλάμπουρο (σημαία με άσπρο πανί), που το κρατούσε η μεγαλύτερη κοπέλα. Γυρίζοντας τραγουδούσαν κι έρχονταν στο σπίτι του γαμπρού, όπου χόρευαν με το φλάμπουρο και στο τέλος το έβαζαν στη σκεπή της καλύβας.

Έμπαιναν μέσα και έτρωγαν πρώτα καραμέλες και ύστερα σιτάρι κοπανισμένο με ζάχαρη, όπου έριχναν βρασμένο γάλα, τυρί και βούτυρο. Ύστερα έτρωγαν για γιόμα (μεσημέρι) κρέας μαγειρεμένο, ψητό και άλλα φαγητά.

Αντρες και γυναίκες έκαμναν το κουτάρου (γαλαρία) με βέργες οξίσιας, που τις σκέπαζαν με γιδομαλλίσιας τέντες. Εκεί έτρωγαν και έπιναν οι καλεσμένοι, γιατί δε χωρούσαν στην καλύβα του γαμπρού.

Το Σαββατόβραδο έρχονταν οι καλεσμένοι με τα κανίσκια (δώρα). Οι πλησιέστεροι συγγενείς έφεραν κουλούρα, σφαχτό ζωντανό (αρνί ή κατσίκι ή προβατίνα) και οι μακρινοί συγγενείς κουλούρα και δίσκο, που τα έβαζαν σε τροβά. Ύστερα άρχιζε το φαγοπότι και το γλέντι. Τα όργανα έπαιζαν το νουμπέτι (σιγανό και αργό, παραπονιάρικο σκοπό της τάβλας). Πρώτος άρχιζε ο κλαριντζής κι ακολουθούσε η παρέα του. Το μέτωπο του κλαριντζή γέμιζε λεφτά. Μετά οι άλλοι τραγουδούσαν 4-5 τραγούδια αρβανιτοβλάχικα και ελληνικά (κλέφτικα, δημοτικά) και έβγαιναν όλοι έξω απ' το κουτάρου, άναβαν μεγάλη φωτιά για να φέγγει κι ακολουθούσαν οι χοροί με τα όργανα.

Μερικοί μάλιστα γίνονταν και καρναβάλια (αράπηδες καπνισμένοι), χόρευαν τα τραγούδια «Πως στουμπίζουν το πιπέρι» και «Ζεϊμπέκικο με χαντζάρια» και έκαμαν διάφορα αστεία. Κρασί έπιναν απ' το κακάβι με κύπελλο.

Τα πολύ παλιά χρόνια, ρακή και κρασί έπιναν με το τσαρούχι τους, ύστερα από ντολιά (εντολές, διαταγές) του ντολίμπαση (αρχηγό του τραπεζιού), από το σόι του γαμπρού, που ήταν ο πιο γέρος ή μεσήλικας. Αυτός όρθιος και χαρούμενος πρώτος χαιρετούσε τους συμπεθέρους με το ποτήρι ψηλά, γεμάτο ρακή και έλεγε φωναχτά: «Βίβα, καλουσουρίσατι συμπεθέροι, χαϊρλίτικα, να μας προυκόψουν τα πιδιά μας κι στ' άλλα να χαρούμι, οι παντριμένοι κι στα πιδιά σας κι οι ανύπαντροι κι στου γάμου σας». Και συνέχιζε: «Το πρώτο ποτήρι το πίνω στην υγεία των νιόγαμπρων, το δεύτερο στην υγεία των συμπεθέρων» και μετά όριζε για ντολίμπαση τον πατέρα της νύφης, που έλεγε τα ίδια κι αυτός, μετά όριζε άλλον και εξακολουθούσαν οι προπόσεις.

Αν κάποιος έπινε και ξεχνούσε να πει: «Πίνω με ορισμό (εντολή) του τάδε» για τιμωρία τον υποχρέωναν να πει διπλά ποτήρια και του έλεγαν το εύθυμο δίστιχο:

— «Δώσ' του μια να πάει κάτω
να βρει η κουρφή τουν πάτου».

11. Αρβανιτοβλάχισσες νιόνυμφες με το τσιουπάρι (λ. αλβ. = ψηλό πέτσινο στολισμένο καπέλο). (Φωτοτυπία εικόνας, απ' το βιβλίο: Ο Πωγωνήσιος γάμος. Νικολάου Θ. Υφαντή, Αθήνα 1972, σ. 136).

Τη νύφη όταν την έβαζαν καβάλα και όταν την κατέβαζαν, δεξιά κι αριστερά απ' το ζώο κρατούσαν βελέντζες όρθιες, για να μη φαίνονται τα πόδια της, όταν τα σήκωνε να καβαλικέψει και να ξεκαβαλικέψει. Κι όλα αυτά γιατί τηρούσαν με αυστηρότητα την ηθική.

Την Κυριακή μετά τη στέψη, ακολουθούσαν το φαγοπότι, τραγούδια και χοροί. Μετά δώριζαν στη νύφη λεφτά και έφευγαν. Προτού όμως ξεκινήσουν, στον τροβά των πλησιέστερων συγγενών, έβαζαν καραμέλες, σταφίδες και τα δώρα απ' τη νύφη.

Τα ίδια γίνονταν και στη νύφη. Τώρα όμως όλα τα παραπάνω έθιμα έχουν αλλάξει και γίνονται σε σπίτια, γιατί όλοι οι αρβανιτόβλαχοι κατοικούν σε χωριά και σε πόλεις και όχι σε καλύβια και τα έθιμά τους μοιάζουν, όλα σχεδόν, με τα δικά μας.

Ένα απ' τα πολλά αυτοσχέδια και έντεχνα αρβανιτοβλάχικα τραγούδια τους που καταγράψαμε, είναι και το παρακάτω που αναφέρεται στους κλέφτες: Τράντα και Χρήστο Φορφόλια.

Άμου ντι κέντου κινσίη ντι τ' μούντι
τούτου μα βέντου γίσουρι ουρούτι.
Λουαΐ χίμα πι ντούπου κάλι
νι' αφλάι Τράντα ση Φουρφόλη γκάλι.
Τράντα ση Φουρφόλη ντόλιε σοτς
ντόλιε στράνιε ντι στρατιώτς.
Του πάντα ντι Καρατζόλι
τζιουκά Τράντα κου Φουρφόλη•
Θάμε λάε κου τζιουντίε
τσι σφέτσι του ρουμνίε.
φούρλιε πι τ' αστυνουμίε.
Άζε τζούα ντι Αγιουγιάννη
χρόση τε μούλτσε άνιη.

Εξήγηση: Έχω από τότε ξεκίνησα απ' το βουνό
όλο βλέπω όνειρα κακά.

Πήρα κάτω το δρόμο
και βρήκα τον Τράντα και τον Φορφόλια στο δρόμο
Τράντας και Φορφόλιας δυο σύντροφοι
δυο με ρούχα στρατιωτικά.
Στο ίσιωμα του Καρατζιολιού (= Αργυροπούλι Τυρνάβου)
χόρευαν Τράντας και Φορφόλιας.
Θαύμα μαύρο με μεγάλη φωνή
τι έγινε στη Βλαχιά
οι κλέφτες στην αστυνομία.
Σήμερα μέρα τ' Αϊγιαννιού (7.1.1927)
χαρούμενοι για πολλά χρόνια.

Τα τραγούδια αυτά τα τραγουδούν μελωδικά, με μεγάλη παθητικότητα.

α. Ο παρτής, που το παίρνει, το λέει.

β. Ο κόφτης, που το κόβει, επαναλαμβάνει τις τελευταίες λέξεις κάθε στίχου (σειράς).

γ. Οι ισοκράτες, που κρατάνε το ίσο, όπως στα εκκλησιαστικά τραγούδια. Τραγουδούσαν επίσης και κλέφτικα ελληνικά τραγούδια, όπως του Κατσιαντώνη, που αναφέρουμε σε άλλο κεφάλαιο και το πασίγνωστο των Κολοκοτρωναίων (Λάμπει ο ήλιος στ'ά βουνά...) κ.λ.π.

Άλλο αυτοσχέδιο τραγούδι τους είναι κι αυτό:

— Ούνε φιάτε κα σουάρε κντά
έση λούνε κ ντιάντι σουάρε
σίνη γκλτζέση μένλι σητσιουάρε.
Τριανταφυλλί μπιζιλιόκου
ίου λιάι φιάτιλι σμια τζιόκου;
— Ιαλιαλιά σένου τούτι στόγκου
τότι στόγκου ση τούτι φιντάκε
κα τουμπέ ντι μανουσάκε.

Εξήγηση: — Ένα κορίτσι σαν ήλιος τραγουδούσε
έβγα φεγγάρι, γιατί βγήκε ο ήλιος
να μου ξεστάνεις χέρια και πόδια.
Τριαντάφυλλο, λουλούδι
πού τάχεις τα κορίτσια, για να παίξω;
— Γιάτα είναι όλα σωρό
όλα σωρό κι όλα δέσμη
σαν τούμπα από μανουσάκια.

Εδώ ο νέος απευθύνεται σε κάποια πανέμορφη νέα.

Αρραβώνα και γάμος απαγωγέων ή αλληλοαπαγωγέων: Γίνονται τα ίδια όπως και στους μη απαγωγείς ή αλληλοαπαγωγείς, αλλά χωρίς γλέντια και χορούς.

Αρραβώνα και γάμος χήρων: Δεν κάνουν αρραβώνα, μόνον δίνουν αμοιβαία υπόσχεση γάμου, που γίνεται σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η στέψη δεν γίνεται στην εκκλησία, αλλά στο σπίτι του γαμπρού, σε στενότατο οικογενειακό κύκλο και τη νύχτα από ντροπή. Γίνεται οποιαδήποτε μέρα της εβδομάδας, εκτός Κυριακής. Δε στέλνουν προσκλητήρια γραπτά, αλλά προφορικά. Καλούν μόνον τους πιο στενούς συγγενείς.

Το στόλισμα της νύφης είναι απλό, χωρίς στολίδια. Την προίκα την παίρνουν τη νύχτα. Τα δαχτυλίδια τ' αλλάζει ο νούνος ή η νούνα προ της στέψης και μετά αλλάζει τα στέφανα, αλλά τα βάζει στους ώμους τους, αν είναι και οι δυο χήροι, αν είναι ο ένας, τότε βάζουν το ένα στεφάνι στο κεφάλι του μη χήρου ή της μη χήρας, και τ' άλλο του χήρου ή της χήρας στον ώμο, ανάλογα. Φαγοπότι, τραγούδια και χοροί δεν γίνονται. Μόνον κερνούν γλυκό (λουκούμι ή φοντάν). Κι όλα αυτά για ν' αποφύγουν τη ντροπή.

Αν ο γαμπρός είναι χήρος και η νύφη κορίτσι, τότε η στέψη γίνεται στην εκκλησία, την ημέρα.

Προλήψεις μετά το γάμο: Ισχύουν όπως και στον αρραβώνα.

Τοπική παράδοση: Παντρεύονται πρώτα οι αδελφές και μετά τ' αδέρφια.

Το διαζύγιο στο χωριό μας ήταν και είναι άγνωστο.

Παροιμίες για το γάμο:

1. Παπούτσι από τουν τόπου σου, κι ας είν' κι μπαλουμένου
κι αν είν' κακό του μπάλουμα, θα 'νι καλουραμμένου.
2. Πάρι νύφη απόυ σειριά (καλό σόι) κι σκύλα απόυ κοπάδι (γιατί αυτή φυλάει
το κοπάδι και όχι τα ζαγάρια, που γυρίζουν στα σοκάκια).
3. Τιριάσαμι κι συμπιθιριάσαμι, αν δεν τιριάζαμι δεν συμπιθιριάζαμι.
4. Ήλιους μι βρουχή, παντρεύουντ' οι φτουχοί (γιατί το φθινόπωρο τελει-
ώνουν όλες οι δουλειές τους).
5. Ήλιους μι χιόνι, παντρεύουντ' οι αρχόντοι (γιατί αυτοί έχουν όλα τα
μέσα ν' αντιμετωπίσουν το κρύο του χειμώνα).
6. Ή μικρός μικρός παντρέψου ή μικρός καλουγηρέψου.
7. Ν' αφήσουμι του γάμου να πάμι για πουρνάρια.
8. Ου γαμπρός γιος δε γένιτι κι η νύφη θυγατέρα.
9. Γάμους χουρίς πιδιά, κόσμους χουρίς ήλιου.
10. Ου γαμπρός κι του πιπόνι, πολλούς τους αλαθώνει.
11. Η προίκα κι της Λαμπρής τ' αυγό, είνι έν' κι του αυτό.
12. Η προίκα είνι πίκρα.
13. Θέλ' η νύφη κι ου γαμπρός, τύφλα να' χει ου πιθιρός.
14. Χόριπι ξηρή καρδιά, ώσπου να' ρθουν τα φαγιά.
15. Έκλασ' η νύφη, σκόλασ' ου γάμους.
16. Την Κυριακή σι πάντριωα, Δωτέρα μου' ρθις πίσου.
17. Όχι όπους ήξιρις νύφ', άλλ' όπους βρήκις.
18. Πάρ' τουν στου γάμου, να σ' πει κι του χρόν'.
19. Ου γάμους είνι του φάρμακου της μονναξιάς.
20. Μοναχούς ούτι στουν Παράδεισου να μην είσι.
21. Ψόφ' σι του βόδι, χάλασ' ου σέμπρους (συγγένεια)
22. Στον πάτου (στο τέλος) ξουρίζουν του γαμπρό.
23. Τράβ' ξαν τα πόδια σβάρνα, δηλ. ο γαμπρός και η νύφη. Λέμε για κείνους, που
παντρεύονται πρώτοι μια χρονιά, κι ακολουθούν πολλοί γάμοι τον ίδιο χρόνο.

Θυμάμαι καλά το 1934, τότε που παντρεύτηκα και γώ, πρώτος παντρεύτηκε ο Αντρέας Κ. Τέντας ή Νταντόζης την άνοιξη με την Δέσπω Δ. Μόκα και μετά έγιναν άλλοι 11 γάμοι, οι εξής: Ο δικός μου, του Θεοδώρου Δ. Παπαγεωργίου, του Κων/νου Γ. Παπαγεωργίου, του Αλκιβιάδη Ι. Μόκα, του Αριστοτέλη Κ. Παπαϊωάννου, του Αντρέα Δ. Δήμα ή Ρόσιου, του Νίκου Γ. Μακρή, του Δημητρίου Ι. Σιδέρη, του Αλέξη Γ. Δημαρέλη, του Κων/νου Α. Πούτση ή Μπούσιου και του θείου μου Γιαννάκη Δ. Μότση που έγινε στην Αμερική.

Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι η χρονιά αυτή είχε το ρεκόρ στους γάμους! Πρωτάκουστος αυτός ο αριθμός στα χρονικά της Φούρκας, απ' τα παλιά ακόμα χρόνια. Όσες και όσους παλιούς συντοπίτες μου ρώτησα, όλοι μου απάντησαν ότι δε θυμούνται τόσους γάμους την ίδια χρονιά.

Κι ένα ανέκδοτο: Κάποτε ένας γαμπρός δεν είχε δέσει καλά τη βρακοζούνα του κι έπεσε το βρακί του την ώρα της στέψης. Τα γέλια και η ντροπή, που ακολούθησαν, δεν περιγράφονται.

7. Πεθαμός (θάνατος). «Ως πάντων όσιον ανθρώπου νεκρόν γη κρύψαι» Πανσανίας Ι, 32.

«Η ζουή έχει κι θάνατο, γινηθήκαμι θα πιθάνουμι» λέμε. «Παν το γεννητόν είναι κι φθαρτόν» έλεγαν οι πρόγονοί μας. Μόνον ο Κύριος αθάνατος. Η γέννηση είναι η αρχή του θανάτου. Η λύπη και η χαρά στη ζουή μας συμβαδίζουν, συνταξιδεούν. Έχουμε δάκρυα χαράς και δάκρυα λύπης και τα δυο είναι πλάι πλάι στη ζουή μας. Το γέλιο φέρνει και το κλάμα και η χαρά τη λύπη. Αλλά και παρά τα χίλια βάσανα, πάλι η ζουή γλυκιά 'ναι. Ο θάνατος είναι το πιο συγκλονιστικό γεγονός της ζουής!

Θάνατος είναι ο αποχωρισμός της ψυχής απ' το σώμα. Πιστεύουν στην ύπαρξη ζουής μετά θάνατον, όπως στην αρχαιότητα.

Θάνατος είναι αιώνιος ύπνος, είναι ξενιτιά χωρίς γύρισμα, είναι αμετάβλητος φυσικός νόμος για όλους τους ζώντες.

Προετομασίες - Ρουχισμός και ψώνια: Οι σπιτικοί του ετοιμοθάνατου ετοιμάζουν τα καινούργια αφόρετα ρούχα και παπούτσια του για να τον αλλάξουν, λαμπάδες, η μια για το νεκρό, κεριά, θυμίαμα, σανίδια και φόδρα άσπρη ή μαύρη, ανάλογα με την ηλικία του νεκρού για το σιντούκι (φέρετρο, νεκροκρέβατο), που το φτιάχνει ο μαραγκός. Έξω απ' το καπάκι κάνει κι ένα σταυρό με τ' αρχικά γράμματα του Χριστού ΙΣΧΡ και τη λέξη ΝΙΚΑ και πιο κάτω τ' αρχικά γράμματα του ονομετεπώνυμου του νεκρού.

Αγοράζουν επίσης και τρία φακιόλια (μαντήλια λεπτά κεφαλιού) μαύρα αν είναι γέρος ή άσπρα χειρομάνηλα αν είναι νέος ο νεκρός, τέσσερα ζευγάρια κάλτσες μαύρες ή τέσσερα προσόψια και σάβανο (σουδάριο) από άσπρο βαμβακερό ντόπιο πανί ή αγοραστό χασέ, στενόμακρο 2 μέτρα, που το βάζουν στο νεκρό. Η μια άκρη του στον αριστερό αγκώνα, περνάει απ' το κεφάλι και η άλλη άκρη φτάνει στο δεξί πόδι.

Αν είναι νιόπαντρος, τον ντύνουν με τα γαμπριάτικα ή νυφιάτικα ρούχα, ανάλογα.

Συγγενικές γυναίκες καθαρίζουν σιτάρι, φασόλια, φακές, ρύζι, πατάτες, μπακαλιάρo ή κρέας όποιος θέλει, κρασί και ελιές.

Όταν ο άρρωστος έχει τις αισθήσεις του και προαισθάνεται το θάνατο, καλεί (ζητάει) τους σπιτικούς του, τους συγγενείς του ή και όλους τους χωριανούς του, μερικούς για να τον συγχωρέσουν και να τους συγχωρέσει. Φιλούν το χέρι του, κερνώντας τους χρήματα και του λένε «σχουριμένα».

Αν είναι πατέρας ή μητέρα, εκφράζουν τις τελευταίες επιθυμίες τους και δίνουν συμβουλές στα παιδιά τους: «Νάστι αγαπημένοι, για να μη ντροπιαστίτι στον κόσμο» και λένε πού και πώς θα τον θάψουν γιατί μερικοί θέλουν σε κενό τόφο του σπιτικού τους. Το μοιρολόγιο να γίνει από καλλίφωνες μοιρολόγιστρες και ποιοι θα κρατάν το φέρετρο κτλ. Μετά οι σπιτικοί του, για να τον βάλουν στο δρόμο του Θεού και για να μη γίνει βρυκόλακας, φωνάζουν τον παπά για να τον μεταλάβει.

Ο παπάς παίρνει με ευλάβεια απ' το Αρτοφόριο την θεία κοινωνία (τίμα δώρα, άρτο = λειτουργία και νάμα = κρασί), φοράει το πετραχήλι και κάτω απ' αυτό βάζει τ' αγιασμένα δώρα. Ασκεπής και μ' αναμμένο κερι ή φανάρι πηγαίνει στο σπίτι του άρρωστου. Όταν περνάει ο παπάς σηκώνονται όλοι

όρθιοι, όσοι κάθονται, βγάζουν το καπέλο τους και κάνουν το σταυρό τους.

Ο παπάς από μεγάλη ευλάβεια, όταν πηγαίνει και επιστρέφει δεν μιλάει καθόλου όσπου να βάλει τ' Άγια στο Αρτοφόριο.

Αφού κοινωνήσει τον άρρωστο, τον παρηγορεί, καθώς και τους σπιτικούς του, λέγοντας: «περαστικά» δηλ. να γιάνει και φεύγει.

Όταν ο νεκρός χαροπαλεύει και προσπαθεί να νικήσει το χάρο για να σωθεί, κι αυτό φαίνεται απ' τις φωνές και τους μορφασμούς του άρρωστου, ξεψυχάει, άλλα τότε μένουν στο δωμάτιο 2-3 γυναίκες, που δεν πρέπει να το βάζουν στα κλάματα με φωνές, γιατί η ψυχή του γυρίζει και ύστερα δύσκολα ξεψυχάει.

Όταν μερικοί δεν πεθαίνουν αμέσως και βασανίζονται, λένε: «Δεν έχει καλόν άγγελο, αγγελοδέρνεται, ψυχομαχάει, έχει κάνει πολλές αμαρτίες». Μιλάει δυνατά με τους πεθαμένους, συγγενείς του συνήθως. Μόλις πεθάνει σκεπάζουν το πρόσωπό του με μαντήλι μαύρο και το βγάζουν μετά το άλλαγμα. Ανοίγουν τα παράθυρα και τις πόρτες για ν' αερισθεί το δωμάτιο και για να φύγει ο χάρος, καίνε θυμίαμα και ανάβουν το καντήλι και κερί.

Βγάζουν τα ρούχα του, τα βάζουν στην αποθήκη και τα πλένουν μετά τρεις μέρες.

Πριν δε παγώσει το αίμα του, αμέσως τον ξαπλώνουν καταγής, με το πρόσωπό του προς την ανατολή, τον τεντώνουν, τον πλένουν ολόκληρο, κλείνουν τα μάτια του, γιατί πολλές φορές μένουν ανοιχτά, βάζουν νόμισμα ασημένιο στο στόμα του, για να τον περάσουν στον άλλο κόσμο (Άδη), δηλ. διόδια (τελώνια, πορθμεία), να πληρώσει για το δικαστήριο ή να δώσει στον άγγελο να περάσει το γεφύρι και το δένουν με μαντήλι για να μη είναι ανοιχτό, απ' το κάτω σιαγόني ως το κεφάλι, τον αλλάζουν, βάζουν δαχτυλίδι στο δεξί του χέρι, σταυρώνουν τα χέρια του και τα δένουν με μαντήλι. Κλείνουν και τα πόδια του και τα δένουν κι αυτά, γιατί δεμένα (καρφωμένα) ήταν και του Χριστού. Όταν παγώσει το αίμα του, βγάζουν το μαντήλι απ' το σιαγόني.

Το χρώμα του μαντηλιού είναι ανάλογο με την ηλικία. Στους νιους και νιές είναι άσπρο ή χρωματιστό, στους γέρους και γριές μαύρο. Αν στο δωμάτιο αυτό υπάρχει καθρέφτης, τον σκεπάζουν αμέσως με μαύρο μάλλινο ή μεταξωτό μαντήλι, για να μη φαίνεται ο νεκρός διπλός στον καθρέφτη, γιατί έτσι θα πεθάνει γρήγορα κι άλλος σπιτικός. Τον καθρέφτη τον αφήνουν σκεπασμένο 40 μέρες απ' το θάνατο για πένθος και στην εξώπορτα βάζουν μαύρο πανί, όπου τ' αφήνουν ένα χρόνο. Έτσι τελειώνει η περιποίηση (στόλισμα) του νεκρού.

Κόβουν έπειτα ένα νύχι και λίγα μαλλιά απ' το κεφάλι του, τα βάζουν σε αγνό κερί και σε τρύπα σπιτιού, για καλό, για τυχερό του σπιτιού, δηλ. να μείνει η τύχη μέσα στο σπίτι.

Τον βάζουν στον οντά με το πρόσωπο πάλι προς την ανατολή, γιατί «εξ Ανατολών το φως» δηλ. εκεί γεννήθηκε, δίδαξε και βρήκε μαρτυρικό θάνατο ο Κ.Η.Ι.Χ. και διότι απ' την ανατολή βγαίνει ο ήλιος. Βάζουν το σάβανο, εικόνα στο στήθος του νεκρού και ψαλίδι στα γόνατά του και λέει η γυναίκα που το βάζει: «σιδερου στου σπίτι σας», δηλ. νάναι σιδερένιοι οι σπιτικοί

του, γεροί σαν το σίδερο, να μη πεθάνουν γρήγορα, νέοι, βάζουν πλάι του τις κάλτσες ή τα προσόψια, που αναφέραμε, ένα πιάτο με αλεύρι για να βάζουν τις λαμπάδες και τα κεριά που ανάβουν, μια καντήλα στο παράθυρο, που καίει νύχτα μέρα ως τις 40 μέρες και μια λαμπάδα αναμμένη στα χέρια του νεκρού.

Οι σπιτικοί κλαίνει απαρηγόρητα γύρω του, αλλά μόλις βασιλέψει ο ήλιος τα κλάματα σταματάνε.

Όλα και δω γίνονται σύμφωνα με τους κανόνες (τυπικό) της εκκλησίας.

Ειδοποιούν τον παπά για να ρίξει (διαβάσει) τρισάγιο, μαραγκό για το σιντούκι, στέλνουν δυο παιδιά, που τα φιλοδωρούν χρήματα και χτυπούν την καμπάνα του Αϊνικόλα πένθιμα, ουδέποτε νύχτα γιατί ο κόσμος κοιμάται, για να μάθει όλο το χωριό το θλιβερό αυτό γεγονός. Καλούν και δυο άντρες για να σκάψουν το μνήμα, αφού πρώτα μετρήσουν το νεκρό με σπάγγο ή μέτρο και 3-4 γυναίκες για το ζύμωμα και ψήσιμο του ψωμιού, για το μαγείρεμα των φαγητών και για το βράσιμο του σιταριού.

Πριν σηκώσουν τον πεθαμένο, η γυναίκα που ζύμωσε μοιράζει ψωμί σ' όσους βρίσκονται εκεί, αλλά δεν το κόβει, το σπάζει. Επίσης και στο γεύμα (μακαριά) το σπάζουν, δεν το κόβουν με το μαχαίρι, γιατί με την πάλα (μαχαίρι) ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, πιστεύουν, ότι παίρνει τις ψυχές.

Έρχεται ο παπάς με το θυμιατό, τον διαβάζει τρισάγιο και συγχωρητική ευχή, θυμιατίζει, συλλυπείται τους σπιτικούς και φεύγει.

Ανείπωτη κι απερίγραπτη η στενοχώρια των σπιτικών και των συγγενών του νεκρού, αλλά και όλο το χωριό πενθεί.

Στο νέο ή νέα, όλο το χωριό βυθισμένο στο κλάμα και στο πένθος.

Με τον πρώτο ήχο της καμπάνας, ο καθένας μόλις το μάθει ποιος πέθανε, λέει: «Πάει κι αυτός ου καημένους» ή αυτή ανάλογα, οι δε συγγενείς από σεβασμό προς τον νεκρό αφήνουν τις δουλειές τους και τρέχουν απλά μ' ένα κερύ για να συλλυπηθούν τους σπιτικούς.

Ο νεκρός όλο το 24ωρο μένει στο σπίτι του.

Πρώτα πηγαίνουν οι συγγενείς του νεκρού, άντρες και γυναίκες, και μετά οι άλλοι, με κεριά. Οι γυναίκες κρατούν και λουλούδια, βασιλικό, μήλα ή πορτοκάλια ή κυδώνια ή ρόδια, καρύδια ή καραμέλες, για χαιρετίσματα στα πεθαμένα αγαπημένα τους πρόσωπα. Κρατούν και χειρομάντηλο πένθιμο για να σκουπίζουν τα δάκρυά τους. Βάζουν τα λουλούδια και τα φρούτα στο νεκρό, ανάβουν κεριά, σταυροκοπιούνται τρεις φορές, ασπάζονται την εικόνα και το μέτωπο του νεκρού και εκφράζουν τη λύπη τους στους σπιτικούς και πλησιέστερους συγγενείς του με χειραψία λέγοντας: «ζουή 'σι λόγου σας (δηλ. να ζήστε σεις), κουράγιου, σίδηρου στου σπίτι σας, που σημαίνει να μη πεθάνει άλλος γρήγορα. Έτσι του ήταν γραμμένου, γλίτουσι, τουν αγάπ'σι ου Θιός κι τουν πήρι. Είνι Θιουτκές αυτές οι δλειές» και κάθονται γύρω του.

Στο κεφάλι του γύρω κάθονται οι χαροκαμένες, η μάνα του ή η γυναίκα του και συνέχεια οι άλλες, κι αρχίζουν τα πολύωρα μοιρολόγια (τραγούδια του θανάτου) πολύ αργά, λυπητερά, παθητικά, με συρτή φωνή. Το πρώτο μοιρολόγι αρχίζει η μάνα. Όλοι και όλες συγκινούνται και δακρύζουν.

Όλα τα μοιρολόγια είναι ομόηχα, δηλ. τραγουδιούνται με τον ίδιο ήχο (μουσική). Άλλα είναι μονολογικά κι άλλα διαλογικά και είναι ανάλογα με την ηλικία του νεκρού.

Σε νέο ή νέα λένε:

1. — Πουλάκι ν' είχα στου κλουβί κι τού'χα μυρουμένου
του τσίτσα, του πότιτσα, μόσχου κι καριουφύλι
κι σκανταλίστικι του κλουβί κι φεύγει του πουλάκι
κι η μάνα του απού κουντά μι του κλουβί στου χέρι:
Γύρνα-γύρνα πουλάκι μου, γύρνα μες του κλουβί σου
να σι ταΐσου ζάχαρη, να σι ταΐσου μέλι.
— Χάρσμα σ' μάνα μ' τ' ζάχαρη, χάρσμα σ' κι του μέλι
κι άλλη φορά δεν έρχουμι μανούλα μου στου σπίτι.

2. — Του χειλάκι σου, του μαγουλάκι σου
τ' είσι κίτρινους, γαλαζιουπράσινους;
— Κι ούτ' αρρώστησα, κι ούτι θιρμάθικα
ήρθ' ου μαύρους χάρουντας και μι πήρι μάνα μου.

Ακολουθούν οι πιο καλλίφωνες συνήθως γριές μοιρολογίστρες και έπειτα οι άλλες, αναφέροντας (εξαιρώντας) τις αρετές του νεκρού και ονόματα δικών τους πεθαμένων προσώπων.

Μετά αρχίζουν κι άλλες• η κάθε μια κλαίει τον πόνο της και στέλνει μέσω του νεκρού, συλλυπητήριους μελωδικούς χαιρετισμούς στους πεθαμένους της, ονομαστικά.

Πολλά είναι τα κοινά μοιρολόγια, αλλά λένε και αυτοσχέδια (πρόχειρα) έμμετρα, που αναφέρονται στις αρετές του νεκρού.

Πολλά τραγούδια δημοτικά, γλεντιών, πολέμου, ξενιτιάς και γάμου ακόμα, γίνονται μοιρολόγια. Δεν αναφέρονται μόνον στον χάρο. Τα πιο συνηθισμένα είναι:

3. — Σιντουκάκι μ' κλειδουμένου
άνοιξι να σέβου (μπω) μέσα
να σι δω του πως κοιμάσι;
— Δε σ' ανοίγου μωρ' μανούλα μ'
είμι μαύρους κι φοβάσι..
4. — Κλάψι μι μάνα μ' κλάψι μι μι πόνου κι μι δάκρυα
μη μ' αστουχήσεις μάνα μου κι μη μ' αλησμονήσεις
— Δε σ' αστουχώ πιδάκι μου κι δε σ' αλησμονάου
'ντας σι θυμάμ' λιβέντη μου κι σ' φέρνου στου μυαλό μου
τα σκώτια μου ραγίζουντι καρδιά μου στραγγαλιέτι (σφίγγεται).
5. — Μι γέλασάνι τάι πουλιά, της άνοιξης τ' αηδόνια
στου παραθύρι κάθουμι ν' ακούσου τάι πουλάκια
βλέπου του χάρου πο 'ρχιτι, έρχιτι να μι πάρει!
κι ιγώ πουλύ τουν προσκυνώ και τουν παρακαλάου

να μου χαρίσει τη ζωή πέντ' έξι δέκα χρόνια
για να χαρώ 'γω τα πουλιά της άνοιξης τ' αηδόνια.

Κι αυτός γυρίζει κι μου λέει:

— Αλλάξου κι αρματώσου κι ακολούθα μένα νιούτσικι
θα σι πάου γω στουν Άδη κι κει θα σι σφραγίσου
ν' ικει πουλάκια δε λαλούν κι αηδόνια δεν του λένι
ν' ικει 'ναι νύχτις κι βρουχές κι τα βαριά σκουτάδια.

6. — Δε σι θαρρούσα πουταμιά νιρό να κατιβάξεις!

κι τώρα πως κατέβασις μια θουλουσιά μιγάλη;
φέρνει λιθάρια κι κλαδιά, δέντρα ξιριζουμένα,
φέρνει κι μια γλυκουμηλιά μι μήλα φουρτουμένη
κι απάνου στα κλωνάρια της μάνα μι του πιδί της.

— Κρατήσου καλά πιδάκι μου να μη ξιχουριστούμε
ου χουρισμός είνι κακός κι ουδέ θ' ανταμωθούμε.

Με άλλη παραλλαγή: — Δε σι θαρρούσα πουταμιά... φουρτουμένη (οι 4
πρώτοι στίχοι όμοιοι με το προηγούμενο).

κι απάνου στα κλωνάρια της, δυο 'δέρφι' αγκαλιασμένα
κι τα δυο 'νι όμουρφα, όμουρφα σαν κυπαρίσσια
τονα του λεν Κουσταντινιά, τ' άλλου του λεν Ελένη.
τονα στου άλλου έλιγι κι τ' άλλου στο 'να λέει:

— Τσακώσου καλ' αδερφάκι μου, να μη μας πάρ' του ρέμα!

— Διαβάτις που περνούσανε στέκουν κι τους αφκριούντι
ου ένας λέει αντρόγυνου, κι ου άλλους λέει αδέρφια.

7. — Πανάθεμα ποιος έλιγι τ' αδέρφια δεν πονιούντι.

Τ' αδέρφια σκίζουν τάι βουνά κι οι αδερφές τους κάμπους
κι η μάνα σκίζει τη θάλασσα ωσπού να τ' ανταμώσει.

Κι πάισι κι τ' αντάμουσι σ' ενά ξηρό πουτάμι.

Απού τα δάκρυα τα πουλλά, κι απ' την πουλλή βοή του
κατέβασιν η πουταμιά μια θάλασσα γιμάτη.

Φέρνει δέντρα, φέρνει κλαδιά, δέντρα ξιριζουμένα
κι απάνω στα κλωνάρια της δυο 'δέρφι' αγκαλιασμένα.

— Κράτα καλά, κράτα γιρά να μη ξιχουριστούμι
κανάς δε μας ξιχώριζι κι ουδέ μας ξιχουρίζει.

Μονούν αυτός ου χάρουντας, αυτός μας ξιχουρίζει.

8. Για δεσ κιρό που διάλιξι, ου χάρους να μι πάρει

τωρά π' ανθίζουν τα κλαριά κι πρασινίζ' ου τόπους,
ξικίνησιν ου χάρουντας μι τ' άλλουγου καβάλα.

Βάζει τα πέταλα χρυσά κι τα καρφι' ασημένα.

Λυπήσου μι βρε χάρουντα κι μη μι παίρνεις τώρα
ν' έχου γυναίκα κι πιδιά, παρά πουλλά αγγόνια.

9. — Μα τ' είδαν τα ματάκια μου, ενά μιγάλου θάμα
 τουν ξένου πως τουν θάφτουνε κι πως τουν παραχώνουν
 διχούς θυμίαμα κι κιρί, διχούς παπά κι ψάλτη
 διχούς ψουμί, διχούς τυρί, διχούς απ' τους δικούς του!
10. — Στη μέσ' απού τη θάλασσα γίνιτ' ένα παζάρι
 ικεί πάτι πιδάκι μου για να μι ξαγουράστι
 Γυρεούν πύργου μάλαμα κι δυο λίτρες ασήμι
 κι αν δε σας φτάσει του μάλαμα
 κι αν δε σας φτάσει τ' ασήμι;
 — Θα πλήσουμι του σπίτι μας, για να σι ξαγουράσμι.
11. — Κοιμάτι η καπιτάνισσα, κοιμάτι η καημένη
 κοιμάτι στα τριαντάφυλλα, στα πράσινα λιβάδια
 θαμαίνουμι, λουγιάζουμι, του πως να την ξυπήσου
 να τη δρουσίσου μι νιρό, φουβάμι μη κρυώσει•
 να τη δρουσίσου μι κρασί, φοβάμι μη μιθύσει.
 Παινου ζαχαρομύδαλου κι την πετρουβουλίζου.
 Ξύπνα μωρ' καπιτάνισσα, ξύπνα μωρ' καημένη
 ξύπνα μωρ' καπιτάνισσα κι μη βαρυκοιμάσι.
 Μαύρα χαρτιά μας έρχοντι απού τουν καπετάνιου•
 τουν καπετάνιου σκότωσαν, ιψές, προυψές του βράδου.
12. — Δεν τό 'ξιρα πατέρα μου, πως τούχις να πιθάνεις
 θα νάστιλνα στην Καστουριά να φέρου τους μαστόρους
 να πιλικήσουν μάρμαρου, να φκιάσουν το κιβούρι (μνήμα)
 για να διαβείς κι συ 'που 'κεί να τους καλημερίσεις.
 — Καλημέρα μαστόροι μου.
 — Καλώς τουν τουν παππούλη μας (ή παλικάρι ανάλογα)
 — Μαστόροι, τι δουλεύιτι, τίνους κιβούρι φκιάντι;
 — Δικό σου μώρε γέροντα, δικό σου βρε παππούλη.
 — Φκιάστου φαρδύ, φκιάστου φαρδύ, ισιά μι του κουρμί μου
 κι στη δεξιά μου τη μιριά ν' αφήστι παραθύρι,
 για να διαβούνι τα πιδιά μ' να μι καλημερίσουν.
 — Καλημέρα πατέρα μας.
 — Καλώς τα τα πιδάκια μ'
 Τι καλημέρα θέλου 'γώ ιδώ στουν κάτω κόσμου;
 Ιδώ χαρές δε γίνουντι, κι ουδέ κι πανηγύρια,
 ιδώ ηλιού δεν έχουμι, ούτι κι νιο φιγγάρι.
13. — Μην πείτι πως ιγέρασα κι κλάμματα δε θέλου.
 Ιγώ θέλου τα πλιότερα, τα παραπονημένα.
 Κλάψτι μ' γουνείς μου, κλάψτι μι, μι πόνου κι μι δάκρυα.

Κλάψι μ' γυναίκα μ' κλάψι μι, μι πόνου κι μι δάκρυα.
Κλάψι μ' πιδιά μου κλάψι μι μι πόνου κι μι δάκρυα
κτλ. απευθύνεται προς όλους τους σπιτικούς του (εγγόνια) και συγγενείς
του (αδέρφια, αδερφές, ανίψια) και γενικά όλους τους συγγενείς.

14. — Τώρα του βράδου, τώρα του βράδου - βράδου
όλοι μ' έδιουχαν κι όλοι μι λένι φεύγα.
Ως κι η μάνα μου κι αυτή μου λέει φεύγα.
Φεύγου κλαίγουντας, φεύγου παραπουνιώντας
Παίρνου ινά στρατί - στρατί, στρατί κι μουνοπάτι,
βρίσκου ινά χλουρό δεντρί, στέκου κι του ρουτάου,
στέκου κι του ξαναρουτώ, στέκου κι του ξιτάζου:
Δέντρου μου, χλουρό δεντρί, το πού θα μείνου βράδου;
— Για πουν' ου ίσκιους μου για δεσ για δεσ κι τα κλουνάρια,
για κρέμασ' ικεί ψηλά, τα ουραία τ' άρματά σου,
για πουν 'νι κι η ριζούλα μου κι δέσι τ' άλουγό σου.
15. Μας νύχτουσι κι σήμερα πάϊσιν κι τουτ' η μέρα.
Παν' τα πουλάκια στις φουλιές κι τα πιδιά στις μάνις
κι γω του έρημου πουλί το που θα μείνου βράδου;
Πανού κι γω σ' ενά χουριό, που μέσα δε μι βάζουν,
μον' στέκ' ουρθός κι τραγουδώ, μόν' στέκ' ουρθός κι λέου:
Μουστάκι μου караμπουγιά και φρύδια μου γραμμένα
στου μαύρου χώμα μπήκατι κι η γης θα σας κηρδίσει.

Μετά το ηλιοβασίλεμα παύουν τα κλάματα και τα μοιρολόγια, γιατί και η Πα-
ναγία δεν έκλαιγε τη νύχτα στο γιο της και για να μη διψάει ο χάροντας κι έρθει
να πάρει κι άλλο σπιτικό του νεκρού.

Ξημερώνουν γύρω στο νεκρό, τον σκεπάζουν με το σάβανο. Κλείνουν την
πόρτα και τον φυλάγουν και τη μέρα ακόμα, να μη περάσει από πάνω του (τον
πηδήσει) καμιά γάτα και σηκωθεί ο νεκρός βρυκόλακας.

Βάζουν τραπέζι και τρώνε. Πίνουν κι από κανέναν καφέ, για να μη νυστά-
ξουν.

Το καντήλι δε σβήνει, όλη τη νύχτα και όλη την ημέρα.

Σιγά σιγά αρχίζουν το κουτσομπολιό, τ' αστεία και τα γέλια. Αν είναι γέρος ή
γριά λένε: «για 'κει ήταν» δηλ. για τον άλλο κόσμο. Αν νέος ή νέα εξυμνούν τα
προτερήματά του, τη λεβεντιά και την τιμιότητά του.

Το γλυκοχάραμα τον ξεσκεπάζουν κι αρχίζουν πάλι τα σιγανά και με συρτή
φωνή τα πένθιμα και συγκινητικότερα μοιρολόγια:

- 1 — Πουλύ ταχιά σηκώνουμι ου μαύρους απ' τον ύπνο
παιρνού νερό κι νίβουμι όσο να ξαγρυπνήσω,
ακούου τα πεύκα πως βρουντούν κι τα σκυλιά πως τρώγουν
ακούου κι τα πιδάκια μου πως σκούζουν, πως βιλιάζουν:
— Γύρνα - γύρνα πατέρα μας, γύρνα μέσ' στου σπιτάκι.

2. — Κάτου στην άσπρη πέτρα κάτω σι γιαλό
παίζουν τα παλικάρια, παίζουν κι οι γιρόντοι
κι ρίχνουν τα σπαθάκια στον κατήφουρου
κι πέφτ' ένα σπαθάκι, ένα λαμπρό σπαθί
κι βάρισιν τουν (τάδι) τουν καλύτερου
κι βάρισιν τουν (τάδι) τουν αξιότιρου
αχ! (τάδι) νά'χεις μάνα, νά'χεις κι αδερφή
νά'χεις καλή γυναίκα, να 'ρθει να σι δει.
Νάτην η μάνα πούρθι, νάτην κι η αδερφή
νάτην κι η γυναίκα πούρθι να μι δει
μι δυο παιδιά στα χέρια και τρίτου στ'ν αγκαλιά.

Όλοι οι σπιτικοί του φορούν μαύρα ρούχα. Πολλές φορές τα βάφουν αμέσως, αν δεν έχουν μαύρα κι αφήνουν και τα μαλλιά ξέπλεκα. Πολλές φορές τα τραβούν, τα ξεριζώνουν απ' τον μεγάλο πόνο για τον νεκρό τους. Ακόμα τραβούν και τα μάγουλά τους με τα χέρια.

Έπειτα από 24 ώρες μετά τον θάνατο, γιατί νωρίτερα απαγορεύεται απ' την Πολιτεία, λόγω της νεκροφάνειας (φαινομενικού θανάτου), και ύστερα απ' την ιατρική βεβαίωση που βεβαιώνει την αιτία τού θανάτου, δίνεται απ' την αστυνομία του τόπου η άδεια ταφής.

Σήκωμα του νεκρού (εκφορά): Έφτασε η ώρα που ο νεκρός θα φύγει απ' το σπίτι του, για την μόνιμη κατοικία του. Η καμπάνα χτυπάει λυπητερά συνέχεια.

Όλες χύνουν το νερό πό 'χουν στα δοχεία των σπιτιών τους και παίρνουν άλλο απ' τη βρύση, μόλις παίρνουν το νεκρό απ' το σπίτι του, κι αυτό για να μη βρει ο χάρος και πλύνει το χαντζάρι του, πούναι γεμάτο αίματα.

Συγκεντρώνεται σχεδόν όλο το χωριό άντρες και γυναίκες, έρχεται ο παπάς με 3 παιδάκια, που κρατούν από ένα εξαπτέρυγο, συγγενείς του νεκρού δένουν στο κάθε εξαπτέρυγο από ένα μαντήλι μαύρο ή άσπρο, ανάλογα με την ηλικία του νεκρού, που τα παίρνουν τα παιδιά μετά την ταφή. Οι άντρες μένουν στην αυλή. Μπαίνει ο παπάς μέσα, διαβάζει συγχωρετικές ευχές στο νεκρό, τον θυματίζει, δηλ. ρίχνει τρισάγιο στο νεκρό, όπως λένε.

Εδώ προσθέτουμε ένα κουτσοβλάχικο μοιρολόγι:

1. Βίνι ουάρα α ουάρλιεϊ
βίνι ουάρα τα σίνιη φούγκου
φιστιόρλιη νου μι' αλάς σφούγκου
Βίνι ουάρα α ουάρλιεϊ
βίνι ουάρα τα σίνιη φούγκου
μουλιάρι μια νου μ' αλάς σφούγκου.

Εξήγηση.

Έρθε η ώρα της ώρας
ήρθε η ώρα για να φύγω
τα παιδιά μου δεν μ' αφήνουν να φύγω.
Έρθε η ώρα της ώρας
ήρθε η ώρα για να φύγω

κι η γυναίκα μου δε μ' αφήνει να φύγω.

Κι ακολουθούν τα ίδια για τους γονείς του κι αδερφές του, αν έχει.

Μια γυναίκα παίρνει την εικόνα και το ψαλίδι απ' το νεκρό και τα βάζει στη θέση τους. Άλλη μοιράζει κομμάτια ψωμιού (κόλυβα) σ' όλους. Δυο συγγενείς άντρες σηκώνουν τον πεθαμένο με το σεντόνι του και τον βάζουν ξεσκεπάστο στο σεντούκι, που τόχουν στη σπιτόπορτα, βάζοντάς τον με το πρόσωπο προς την ανατολή.

Ο παπάς βγαίνει έξω. Τέσσερις άντρες συγγενείς ή φίλοι ή γειτόνοι του νεκρού, σηκώνουν το σεντούκι με τον νεκρό με δυο γερά ξύλα, κρατώντας τον όχι στον ώμο, αλλά χαμηλά και συγκεντρώνονται όλοι στην αυλή.

Συγκινητικότερη η στιγμή! Η καμπάνα εξακολουθεί τους λυπητερούς ήχους.

Όλοι οι δικόι του και η ακολουθία του κλαίνει σπαρταριστά και με κραυγές, άλλοι λιποθυμούν.

Προλήψεις: Μετά το σήκωμα του νεκρού, δε σκουπίζουν αμέσως το δωμάτιο, γιατί ο χάρος θα σαρώσει (πάρει) κι άλλον απ' τους σπιτικούς του νεκρού. Αργότερα ανοίγουν τα παράθυρα, σκουπίζουν και τινάζουν και στο μέρος που ήταν ο νεκρός καρφώνουν στο πάτωμα αμέσως καρφί, για να μη πεθάνει άλλος σπιτικός γρήγορα μετά το νεκρό, δηλ. νά 'ναι σιδερένιοι σαν το καρφί.

Νεκρική πομπή: Ξεκινούν για την κεντρική εκκλησία συνήθως ή για τον Αϊ-θανάση, ανάλογα με την επιθυμία των σπιτικών του νεκρού, με την εξής σειρά:

Μπροστά πηγαίνουν τα τρία παιδιά με τα εξαπτέρυγα, λέγονας συνέχεια ως τον τάφο το: «Κύριε ελέησον» δηλ. Κύριε συγχώρα τον πεθαμένο, με συρτή και μελωδική φωνή. Ένας συγγενής με το καπάκι του σεντουκιού, μια με πανεράκι πόχει δυο μάτσα κεριά, δυο συγγενικές πάλι γυναίκες με τα σινιά πόχουν το σιτάρι, ο παπάς με τους ψάλτες που ψάλλουν συνέχεια και οι άντρες με το νεκρό, του οποίου το πρόσωπο τόχουν στραμμένο πάντα προς την ανατολή.

Μετά το νεκρό ακολουθεί η βαρυπενθούσα μάνα ή χήρα, ο πατέρας, αδερφές κι αδέρφια, οι στενοί συγγενείς και φίλοι και οι υπόλοιποι άντρες και γυναίκες, όχι κορίτσια, μόνο τα σπιτικά.

Μερικές στενές συγγενικές γυναίκες μένουν στο σπίτι του νεκρού, για να ετοιμάσουν τον καφέ και το τραπέζι (μακαρία).

Στο δρόμο, όταν πηγαίνουν στην εκκλησία ως τον τάφο, όσοι ανταμώνουν την πομπή, βγάζουν το καπέλο τους σταυροκοπιούνται και λένε: «Θε' σχουρέσ' τον». Αν βρέχει, τον σκεπάζουν με το σάβανο, γιατί αν βραχεί ο νεκρός, θα βρέχει 40 μέρες συνέχεια. Κατά διαστήματα όμως, σταματούν και ξεκουράζονται.

Όταν φτάσουν στην εκκλησία, το καπάκι τ' αφήνουν έξω απ' το ναό. Ο κανδη-λανάφτης βάζει στη μέση ένα τραπέζι και πάνω σ' αυτό τοποθετείται το σεντούκι με το νεκρό. Βάζει ο παπάς εικόνα στο στήθος του κι αρχίζει η νεκρώσιμη ακολουθία, σύμφωνα με το τυπικό (κανόνες) της εκκλησίας.

Συγγενής άντρας μοιράζει τα κεριά στους άντρες και γυναίκα στις γυναίκες. Όλοι κρατούν κεριά αναμμένα, εκτός απ' τους σπιτικούς.

Όταν ψάλλεται το: «Δεύτε τελευταίον ασπασμόν, δώμεν αδελφοί...» είναι η πιο συγκινητική στιγμή. Δεν ακούς τίποτε άλλο, παρά φωνές και κλάματα και κάποτε και λιποθυμίες: «Σ' έχασα σκότια μου, λεβέντη μου κτλ.» αν είναι άντρας ή αν είναι νέος, και αν είναι νέα: «Σ' έχασα νυφούλα μου, λουλούδι του Μαϊού κτλ.». Εδώ τελειώνει το ψάλσιμο και ασπάζονται όλοι την εικόνα και τον νεκρό, πρώτος ο παπάς (όχι το νεκρό) και μετά οι σπιτικοί και οι άλλοι όλοι.

Θάψιμο (ταφή, ενταφιασμός, κηδεία): Έπειτα ξεκινούν, πριν βασιλέψει ο ήλιος, για το νεκροταφείο με την ίδια πάλι σειρά, ξεκουράζονται κατά διαστήματα και τον οδηγούν στον τάφο για να τον θάψουν. Η καμπάνα χτυπάει λυπητερά, ώσπου να φτάσουν στα μνήματα. Όποιος σταυρώσει (ανταμώσει) το λείψανο καθώς τον πάνε στα μνήματα, στέκεται, βγάζει το καπέλο του, κάνει το σταυρό του και λέγει: «Θιέ σχουρέσ' τον», όπως προαναφέραμε ότι ισχύει κατά την εκφορά του λείψανου απ' το σπίτι στην εκκλησία.

Και δω τα ίδια σπαρταριστά, λιποθυμίες και κλάματα.

Τον βάζουν σε μιαν άκρη, έξω απ' τον τάφο, με πρόσωπο προς ανατολάς, δίνουν στους 4 άντρες τις κάλτσες ή προσόψια για τον κόπο τους, του λύνουν τα χέρια και τα πόδια για νάναι ελεύθερος σε κείνον τον κόσμο ('Αδη). Βγάζουν το μαξιλάρι του, τον σκεπάζουν με το σάβανο και τον βάζουν στον τάφο.

Γίνεται απ' τον παπά η σπονδή (θυσία με λάδι και κόκκινο κρασί ανακατωμένα). Παίρνει το δοχείο και κατά το τρισάγιο τα χύνει πάνω στο νεκρό σταυρωτά τρεις φορές, λέγοντας: «Ραντιείς με υσσώπω και καθαρισθήσομαι, πλύνεις με υπέρ χιόνα λευκανθήσομαι», ρίχνει το μπουκαλάκι μέσα κι ένα κέρινο σταυρό για τιμή του νεκρού.

Σκεπάζουν το σεντούκι με το καπάκι, έπειτα ο παπάς ρίχνει τρεις φορές χώμα με το φκιάρι σταυρωτά λέγοντας: «Χους ην και εις χουν απελεύσει» και προσθέτει: «Του Κυρίου η γη και το πλήρωμα αυτής». Στη συνέχεια ρίχνουν όλοι με το χέρι από λίγο χώμα τρεις φορές και λένε: «Θιός σχουρέσ' την ψυχή τ'», και οι νεκροθάφτες ρίχνουν το χώμα όλο και τον σκεπάζουν.

Φεύγοντας παίρνουν όλοι από λίγο σιτάρι για συχώριο του νεκρού, που μοιράζει μια συγγενική γυναίκα, το τρώνε, συλλυπούνται με χειραψία τους σπιτικούς του νεκρού και επιστρέφουν στο σπίτι του όλοι.

Εκεί μια γυναίκα, κρατώντας γκιούμι με νερό και πετσέτα, ρίχνει νερό στους συνοδούς της εκφοράς του νεκρού και πλένουν τα χέρια τους κοντά στην εξώπορτα. Αυτό γίνεται πάνω σ' αναμμένα κάρβουνα, που τάχουν σε φκιαράκι και σβήνουν με το ίδιο νερό, ώστε να σβήσει ο θάνατος σ' αυτό το σπίτι, να μη πεθάνει άλλος γρήγορα. Σκουπίζονται, συλλυπούνται τους σπιτικούς του νεκρού, κάθονται στο τραπέζι (μακαρία) και μια γυναίκα μοιράζει κεριά σ' όλους.

Ο παπάς διαβάζει επιτραπέζιο τρισάγιο, δίνει κεριά αναμμένα, το παίρνουν όλοι με τη σειρά, το κρατούν με τ' αριστερό χέρι και το περνούν μια φορά στο μεσαίο και παράμεσο δάχτυλο, για να μη περάσει άλλο αυτή τη φωτιά (μπόρα, θάνατο). Το ίδιο κάνουν και στις 40 μέρες και στο χρόνο.

Τρώνε όλοι από λίγο σιτάρι, που έχουν σε πιάτο πάνω στο τραπέζι όπου υπάρχει και ένα καρβέλι ψωμί.

Κάθονται στο τραπέζι, κάνουν όλοι το σταυρό τους τρεις φορές, συλλυποούνται τους οικείους χωρίς χειραγία και τρώνε νηστήσιμα φαγητά αν είναι αποκριές, συνήθως λαδερά, που προείπαμε και πίνουν κρασί. Στο τέλος πίνουν καφέ και φεύγοντας παρηγορούν τους σπιτικούς.

Οι στενοί συγγενείς πηγαίνουν και ξημερώνουν με τους χαροκαμένους 2-3 νύχτες για ν' απαλύνουν τον πόνο τους. Μετά την ταφή όλες οι γυναίκες του χωριού αδειάζουν τα σκεύη τους και παίρνουν ξανά καινούργιο νερό. Την τρίτη μέρα απ' την ημέρα του θανάτου, επισκέπτονται το μνήμα ο παπάς, γυναίκες σπιτικές και συγγενικές, κρατώντας κεριά, λουλούδια και πετουρόπιτες ή λαγγίτες ή κουραμπιέδες.

Ανάβουν τα κεριά και ραίνουν το μνήμα με τα λουλούδια, όπως οι μυροφόρες τον τάφο του Ζωοδότη Χριστού. Οι σπιτικές δεν κρατούν σιτάρι και πίτα, τα κρατάνε άλλες. Ο παπάς ρίχνει τρισάγιο γι' ανάπαυση της ψυχής του νεκρού, και διαβάζει δέηση για τα ονόματα όλων των νεκρών της οικογένειας απ' το ψυχοχάρτι πό 'χει κάθε οικογένεια, κι αρχίζουν με κλάματα τα επιτάφια μοιρολόγια:

1. Καλημέρα (τάδε) μου ιδώ στον κάτω κόσμο.

— Τι καλημέρα θέλου 'γώ ιδώ στον κάτω κόσμο;
Ιδώ χαρές δε γίνονται κι πανηγύρ' δεν κάνουν,
ιδώ είν' αντάρα κι βρουχή κι καταχνιά μιγάλη!

2. — Μάνα μ' σι κλαίει η άνοιξη, σι κλαίει του καλουκαίρι.

— Γιατί μι κλαίει η άνοιξη, γιατί του καλουκαίρι;
Γιατί μι κλαίει τα πιδιά μι πόνου κι μι δάκρυα;
Γιατί μι κλαίει ου άντρας μου μι πόνου κι μι δάκρυα;
Γιατί μι κλαίει οι γονείς κτλ.

3. Για ιδές εκείνουν τόι βουνό, πως άναψι κι καίει

κάποιους πιδάκι έχασι κι κάθιτι κι κλαίει.
Κι κλαίει κι μοιρουλουγάει κι χύνει μαύρα δάκρυα
Του (τάδε) η μάνα κάθιτι παρηγουριά δεν έχει
Του (τάδε) ο πατέρας κάθιτι παρηγουριά δεν έχει.
του (τάδε) τ' αδέρφια έκλαιγαν παρηγουριά δεν έχουν.

Τέλος αλληλομοιράζουν τις πετουρόπιτες κτλ. και δυο συγγενικές γυναίκες μοιράζουν η μια το σιτάρι με πιατάκι και η άλλη την πετουρόπιτα του σπιτιού του νεκρού και δίνουν λειτουργιά στον παπά. Πετουρόπιτες μοιράζουν επίσης και στον παπά.

Οι αρβανιτόβλαχοι μοιράζουν και φρέσκο τυρί, φρούτα, ζαχαρωτά και ψωμί. Τα ίδια μοιράζουν και στις δόσεις και στα ψυχοσάββατα.

Στις 9 μέρες (εννιαήμερο) και στις 20 (εικοσαήμερο) οι ίδιες πάλι γυναίκες συνοδεύουν τον παπά που ρίχνει τρισάγιο, αλλά μοιράζουν κόλυβα μόνον αυτές του σπιτιού του νεκρού. Δίνουν και λειτουργιά στον παπά.

Μια σπιτική του νεκρού, επί 40 μέρες, προτού βασιλέψει ο ήλιος, για να μη πεθάνει (βασιλέψει) κι άλλος δικός του, πηγαίνει στο μνήμα, ανάβει το καντήλι και κεριά, θυμιατίζει και μοιρολογάει.

Πιστεύουν ότι 40 μέρες η ψυχή γυρνάει ελεύθερη παντού, μετά πηγαίνει στον παράδεισο ή στην κόλαση.

Μετά την ταφή, για τιμή και ομορφιά προς τον πεθαμένο, στολίζουν και φυτεύουν στον τάφο του διάφορα λουλούδια, συνήθως κρίνα, τριαντάφυλλα, που τα περιποιούνται με μεγάλη επιμέλεια και είναι ολοκάθαρα. Τον περιφράζουν με καλλιτεχνικά ξύλινα ή σιδερένια κάγκελα που τα ελαιοχρωματίζουν άσπρα. Βάζουν κι ένα κουτάκι με πορτοπούλα και τρυπίτσες στα πλάγια για την καντήλα και στην κορυφή σταυρό.

Τελευταία μερικοί άρχισαν να κάνουν μαρμάρινους τάφους.

Μπροστά στην πορτοπούλα βάζουν τη φωτογραφία του νεκρού και κάτω απ' αυτήν, τ' ονοματεπώνυμό του, το έτος γέννησης και θανάτου του και ένα απ' τα παρακάτω επιτάφια επιγράμματα:

- 1) Προσδοκώ ανάστασιν νεκρών
- 2) Ήλθον, είδον, απήλθον.
- 3) Ματαιότης ματαιοτήτων, τα πάντα ματαιότης.
- 4) Συ διαβάτη που περνάς
σταμάτησε το βήμα
και ρίξε μια ματιά εδώ
και στο δικό μου μνήμα:
αυτού που είσαι ήμουνα
και δω που είμαι θα' ρθεις,
- 5) Ο βίος σκηνή, η ζωή πάροδος.

Σέβονται τα μνήματα και ποτέ δεν κάθονται πάνω σ' αυτά, και ούτε τα πατούν. Όταν περνούν κοντά, στέκονται και κάνουν το σταυρό τους.

Τρισάγια: Ρίχνουν τρισάγια εκτός απ' αυτά που αναφέραμε και όταν πηγαίνουν σε ταφή άλλου νεκρού, την ημέρα του Αγίου Αθανασίου (18/1), τα ψυχοσάββατα (Σαβ. Αποκρίας, Τυρινής και Πεντηκοστής) και κοινή έξοδο στα μνήματα κάνουν την τρίτη μέρα του Πάσχα, που μοιράζουν και κόκκινα αυγά, βάζουν στον τάφο για να φάει ο νεκρός δήθεν, της Αναλήψεως, τα Ρουσάλια (Πεντηκοστή) και την τρίτη μέρα των Χριστουγέννων. Σ' όλα αυτά τα τρισάγια δίνουν στον παπά και ψυχοχάρτι (χαρτάκι με σταυρό στο πάνω μέρος και κάτω τα ονόματα των πεθαμένων όλης της οικογένειας και άλλο σημείωμα χωρίς σταυρό με τα ονόματα των ζώντων της οικογένειας και τα μνημονεύει). Τα ονόματα των νεκρών τα μνημονεύει για συχώρηση αμαρτιών τους, τα δε των ζωντανών για την υγεία τους.

Δόσεις (Μνημόσυνα): Γίνονται πάντα Κυριακή, για συχώριο των νεκρών, στις 3 μέρες (τρίημερο), στις 9 (εννιαήμερο), στις 20 (εικοσαήμερο), στις 40 (σαρανταήμερο), στους 6 μήνες (εξάμηνο), στους 12 μήνες (χρόνο) και στα 3 χρόνια (τρίχρονο). Όλες αυτές οι δόσεις αρχίζουν να μετριούνται απ' την ημέρα του θανάτου. Γίνονται και 2-3 δόσεις μαζί και άλλων νεκρών, όταν συμπίπτουν.

Το εννιαήμερο και το εικοσαήμερο γίνονται στην εκκλησία και όχι στο μνήμα, όπως το τριήμερο. Ρίχνει ο παπάς τρισάγιο και μοιράζουν λίγο σιτάρι σε ταψάκι.

Τη Σαρακοστή ημέρα. Την παραμονή (Σάββατο) βράζουν σιτάρι, αγοράζουν λαμπάδες και κεριά, πηγαίνουν στην εκκλησία λειτουργιά για τον παπά, κεριά και πιάτο με σιτάρι, που το μοιράζουν. Κάνουν και αγρυπνία, ανάβουν τα καντήλια, κεριά και λαμπάδες· συμμετέχουν και συγγενείς του νεκρού.

Την Κυριακή πρωί δυο συγγενικές γυναίκες πηγαίνουν στον παπάνάμα, κεριά και λειτουργιά, ανάβουν τα καντήλια και μετά πηγαίνουν τρία σινιά, δυο για τους άντρες και ένα για τις γυναίκες με καλοφτιαγμένο σιτάρι με καρύδια, ζάχαρη, καραμέλες και στη μέση του σιταριού καλλιτεχνικό καραμελένιο σταυρό. Στο κάτω μέρος του, σχεδιάζουν με καραμελένια κεφαλαία αρχικά γράμματα το ονοματεπώνυμο του νεκρού. Πηγαίνουν και κουραμπιέδες ή λαγγίτες ή κουλουράκια.

Μετά τη θεία λειτουργία, αρχίζει το μνημόσυνο, ψάλλεται το τρισάγιο, μοιράζουν τα κεριά, άντρας στους άντρες και γυναίκα στις γυναίκες και τέλος στην αυλή έξω μοιράζουν το σιτάρι και τα παραπάνω γλυκά.

Την Κυριακή το βράδυ όλοι οι συγγενείς πηγαίνουν στο σπίτι του νεκρού με παρηγοριά (συχώριο, μακαρία, περιδείπνο). Φέρνουν μπουγάτσα (ψωμί ταψιού) και ταβά με κεφτέδες ή κρέας με ρύζι ή με πατάτες, κρεμμύδια ή κριθαράκι και κρασί.

Οι στενοί συγγενείς πηγαίνουν τις πρώτες νύχτες μετά το θάνατο με παρηγοριά. Άλλοι πηγαίνουν ως το χρόνο. «Σαράν'σι, μαράν'σι» λέμε. Δηλ. άμα σαραντίσει ο πεθαμένος, περάσουν 40 μέρες απ' το θάνατό του, περνάει η μεγάλη στενοχώρια και ξεχνιέται λίγο.

Στο εξάμηνο κάνουν ό,τι και στο εννιαήμερο και εικοσαήμερο, που αναφέραμε.

Στο χρόνο (ετήσιο μνημόσυνο) γίνεται ό,τι και στο 40ήμερο, αλλά όχι αγρυπνία και μακαρία.

Ιεροτελεστίες: 1) Το συλλείτουργο (εκκλησιαστική λειτουργία με επιμνημόσυνη δέηση, που τελείται από 2 ή περισσότερους παπάδες). Όποιος θέλει κάνει 5 άρτους (λειτουργίες, προσφορές, που προσφέρονται τις Κυριακές ή άλλες γιορτές στους παπάδες) για υγεία, βοήθεια και ευημερία των ξενιτεμένων, αρρώστων και στις ονομαστικές γιορτές. Συλλείτουργο για νεκρούς δεν τελείται.

Μετά τη λειτουργία η ενδιαφερόμενη κρατάει τον πρώτο (μεγαλύτερο) άρτο και τους άλλους 4 τους μοιράζει στους εκκλησιαζόμενους.

2) Το σαρανταλείτουργο: Και δω η τελετή γίνεται προαιρετικά. Πριν απ' τα Χριστούγεννα (από 15/11-24/12) ή τη Σαρακοστή του Πάσχα, κάθε εβδομάδα φέρνουν στο σπίτι του παπά 8 λειτουργίες, 8 κηριά και μισό κιλό ανάμα (νάμα, κρασί για τη θεία ευχαριστία) ήτοι 5 εβδομάδες X 8 λειτουργίες = 40, γι' αυτό λέγεται και σαρανταλείτουργο. Ο δε παπάς λειτουργεί κάθε μέρα στην εκκλησία πρωί και κάνει μόνον παράκληση. Για τον μεγάλο κόπο του πληρώνεται. Η ενδιαφερόμενη όλες αυτές τις μέρες

πηγαίνει στην εκκλησία κι ανάβει τα καντήλια.

Το σαρανταλείτουργο γίνεται για συχώριο των ψυχών και των αμαρτιών των νεκρών της οικογένειας.

3) Ευχέλαιο: Γίνεται σε βαριά αρρώστους ή σ' ετοιμοθάνατους, αφού εξομολογηθούν, αν θέλουν και μεταλαβαίνουν για υγεία, για το καλό τους ή και μετά το θάνατο ή κατ' ευθεία για υγεία και καλό των σπιτικών ή σε θλίψη οποιαδήποτε μέρα της εβδομάδας. Είναι προληπτικό, θεραπευτικό.

Ελεημοσύνες για το νεκρό: Στις 3, 9, 20 και 40 μέρες, τρίμηνο, εξάμηνο και χρόνο, τα Ψυχοσάββατα και τις χρονιαρές μέρες (Πρωτοχρονιά, Πάσχα, 15 Αύγουστο και Χριστούγεννα), μοιράζουν στους φτωχούς, αρρώστους γέρους ή γριές ή σε φιλανθρωπικά ιδρύματα, ρούχα, χρήματα και τρόφιμα.

Άλλοι κάνουν και διάφορα έργα κοινωφελή στο χωριό, για τη μνήμη των νεκρών τους.

Ξεπαραχώμα (ξέχωμα, εκταφή, ανακομιδή των λειψάνων). Γίνεται στα 3 ή 5 ή 7 χρόνια απ' την ημέρα της ταφής, αλλά λίγες μέρες γρηγορότερα, σε μονό πάντα αριθμό, για να μη πεθάνει άλλος σπιτικός γρήγορα και γίνουν έτσι δυο (ζυγός αριθμός).

Προπαρασκευαστικές εργασίες: Ετοιμάζουν νερό, κόλυβα, κρασί και σακούλα άσπρη πάνινη για τα κόκαλα, ειδοποιούν τον παπά για το διάβασμα και για το μνημόσυνο την ερχόμενη Κυριακή, ειδοποιούν κι έναν για το ξέχωμα, συνήθως άντρα, που πληρώνεται. Μαζί τους πηγαίνουν σπιτικές και λίγες συγγενικές γυναίκες.

Αυτός που τον ξεπαραχώνει πλένει το στόμα και όλα τα κόκαλα πρώτα με νερό και μετά με κρασί, τα βάζει στη σακούλα, τα διαβάζει ο παπάς, τα βάζει σε κουτί, που έχει τα στοιχεία του νεκρού (ονοματεπώνυμο και χρονολογία γέννησης και θανάτου) και τα πηγαίνουν στο κοιμητήριο (οστεοφυλάκιο) όπου φυλάγονται.

Οι φτωχοί τ' αφήνουν στη σακούλα ή σε χαρτοκιβώτιο.

Μοιράζουν το σιτάρι και πηγαίνουν στο σπίτι του νεκρού, πίνουν καφέ και φεύγουν.

Τα δαχτυλίδια ή άλλα χρυσαφικά ή ασημικά (δόντια, σκουλαρίκια, σταυρουδάκια) του νεκρού τα παίρνει ο εκσκαφέας. Αν όμως οι σπιτικοί του νεκρού τα θέλουν για οικογενειακό κειμήλιο (ενθύμιο) και υγεία, τον πληρώνουν και τα παίρνουν. Αν δεν έλιωσε ο πεθαμένος (δεν έγινε αποσύνθεση), λένε ότι έχει κάνει πολλές αμαρτίες. Τότε καλούν τους παπάδες ή τον δεσπότη, διαβάζουν γονατιστοί συγχωρητική ευχή και τον θάβουν σε καινούργιο τάφο και κάνουν και αγρυπνία. Τον ξεθάβουν ύστερα από δυο χρόνια και τον βρίσκουν λυωμένο.

Οι αρβανιτόβλαχοι δεν τους ξεπαραχώνουν, αλλά βάζουν πάνω στο μνήμα μαρμάρινη ήτσιμεντένια πλάκα, καντήλα και τη φωτογραφία του νεκρού.

Πένθος (Λύπη): «Είν' από λύπη» λένε για τους πενθούντας και είναι ανάλογο το πένθος με την ηλικία. Αν είναι νέος κρατούν τρία χρόνια, αν γέρος ένα χρόνο.

Σ' όλο αυτό το χρονικό διάστημα, μετά το θάνατο:

1. Οι σπιτικοί και στενοί συγγενείς του νεκρού φορούν για πένθος, οι άντρες και τ' αγόρια μαύρα ρούχα και μαύρο καπέλο, μαύρη γραβάτα και μαύρη κορδέλα στ' αριστερό χέρι ή στ' αριστερό πέτο του σακακιού. Ως τις 8 ή 40 μέρες μένουν αξύριστοι κι ακούρευτοι.

2. Οι γυναίκες και τα κορίτσια του σπιτιού φορούν μαύρα ρούχα και στο κεφάλι μαύρα μαντήλια, που σκεπάζουν και αρκετό μέρος του προσώπου. Το Πάσχα πηγαίνουν στην εκκλησία μόνον την 1η ανάσταση. Στη 2η και τις άλλες μεγάλες γιορτές όχι.

3. Δεν κάνουν γάμους ή άλλα γλέντια κι ούτε πηγαίνουν σ' άλλους γάμους και γλέντια και δε βγαίνουν στο σεργιάνι (περίπατο).

4. Δε δέχονται επισκέψεις στις ονομαστικές γιορτές, ούτε κι αυτοί πηγαίνουν. Σ' όποιον πάει στο σπίτι τους τον κερνούν μόνο ρακή και καφέ, λουκουμί όχι, αν δεν περάσει χρόνος απ' την ημέρα του θανάτου, γιατί πιστεύουν ότι θα γλυκαθεί ο χάρος και θα ξανάρθει να πάρει κι άλλον.

5. Τα παιδιά τους, τα κόλιντα (παραμονή των Χριστουγέννων) και τ' Αϊλαζάρου δε γυρίζουν στα σπίτια με τ' άλλα παιδιά κι ούτε γίνονται καρναβάλια τον Αϊβασίλη και τις μεγάλες αποκριές (Κυριακή της Τυρινής). Επίσης δεν δέχονται αυτές τις μέρες τις παρέες που γυρίζουν, εκτός απ' την ημέρα του Αϊλαζάρου.

6. Δε βάζουν κόκκινα αυγά τη Μ. Πέμπτη. Τη Μ. Εβδομάδα και το Πάσχα, δεν κρατάνε άσπρα κεριά κι άσπρες λαμπάδες, αλλά μικρά κεριά μελί χρώματος (αγιοκέρια, από γνήσιο κερί).

7. Οι χήρες κρατάνε το πένθος για 3 χρόνια ή σ' όλη τους τη ζωή και φορούν μαύρα.

Όλα τα παραπάνω είναι ανάλογα με την ηλικία του νεκρού, όπως είπαμε.

«Ο θάνατος είναι φλόγα, μετά κάρβουνο και τέλος στάχτη».

Προγνωστικά του θανάτου κατά τις λαϊκές αντιλήψεις:

Το λάλημα της κουκουβάγιας πάνω στο σπίτι, είναι σημάδι ότι θα πεθάνει κάποιος απ' τους σπιτικούς και κυρίως ο άρρωστος. Κάποτε αυτό το σημάδι φέρνει κι ερήμωση του σπιτιού.

Το ούρλιασμα του σκύλου. Τότε λένε: «Ου να φας του κιφάλ' σ' », δηλ. να ψοφίσει το σκυλί.

Το κράξιμο του κόρακα.

Το λάλημα του πετεινού το ηλιοβασίλεμα.

Το λάλημα της κότας σαν πετεινάρι.

Όταν η κότα γεννάει αυγό πρόλγκο (μικρό) χωρίς κρόκο και μ' ένα μαυράκι μέσα μόνον κι ασπράδι, το ρίχνουν στο λάκκο ή στ' αναγκαίο.

Στον άρρωστο, όταν φέρνουν την εικόνα απ' την εκκλησία ή όταν την επιστρέφουν και είναι βαριά, πεθαίνει. Αν όταν την πάνε είναι ελαφριά, ξελαφρώνεται και αν είναι και τις δυο φορές ελαφριά, γιατρεύεται ο άρρωστος.

Όταν η δεξιά πλάτη του ψημένου σφαχτού (πρόβατου ή γίδας, αρνιού ή κατσικιού) ή της κότας έχει τρυπούλα στη μέση.

Αν η σπλήνα σφαζόμενου ζώου έχει μαύρη τρύπα ή σχισμή.

Όταν τρώμε ταυτόχρονα με τις δυο μεριές του στόματος.

Όταν πιάνουμε τα μάγουλά μας με τα δυο χέρια. Το δυο συμβολίζει τους δυο συγγενείς, που σηκώνουν τον πεθαμένο για να τον βάλουν στο φέρετρο.

Όταν καθρεφτιζόμαστε τη νύχτα.

Όταν βασιλεύει ο ήλιος δεν δίνουν στα μικρά ψωμί, για να μη βασιλέψουν (πεθάνουν) οι γονείς τους.

Όταν στ' όνειρο ιδείς αρκούδα ή θολό νερό ή κυδόνια (έχουν χρώμα νεκρού) ή ότι σε δάγκωσε φίδι ή ότι βγάζεις δόντι ή σε πονάει ή όταν κριτσάει η στέγη του σπιτιού.

Όταν ο άρρωστος 2-3 μέρες πριν το θάνατό του σταματάει τα μάτια του (δεν κινούνται), ονειρεύεται, βλέπει το χάρο (χαροσκιάζεται). Αν τον δει καλό (χαρούμενο) γελάει, αν άγριο φοβάται και κλαίει.

Όταν ονειρεύεται και ξενομιλάει (μιλάει με ξένα ή συγγενικά πεθαμένα πρόσωπα), λένε τότε ότι είναι οι τελευταίες στιγμές της ζωής του.

Όταν ο νεκρός έχει ανοιχτά τα μάτια ή το ένα ή το πρόσωπό του είναι γελαστό, γρήγορα θα πεθάνει κι άλλος σπιτικός του.

Τις δόσεις, που αναφέραμε, τις κάνουν πριν της προθεσμίας μια Κυριακή γρηγορότερα (όχι ζυγός αριθμός), για να μη πεθάνει κι άλλος σπιτικός του.

Δεν κερνούν λουκούμι για να μη γλυκαθεί ο χάρος κι έρθει και πάρει κι άλλον. Μόνον καφέ κερνούν για να πικραθεί ο χάρος και να μη ξανάρθει. Επίσης κερνούν και ούζο για να καεί ο χάρος.

Όταν πεθάνει κανένας από φόνο (όχι στον πόλεμο), λένε ότι «του αίμα τ' ικεί που χύθκι φουνάζ' δυνατά ωχ! ωχ!» Καλούν τον παπά και ρίχνει τρισάγιο, μαζεύουν σωρό από πέτρες και βάζουν και σταυρό στο μέρος εκείνο. Τον θάβουν χωρίς παπά.

Όταν αυτοκτονεί, τον πηγαίνουν κατ' ευθείαν στον τάφο και τον θάβουν χωρίς παπά.

Για να παρηγορήσουν τους σπιτικούς του νεκρού, πηγαίνουν πριν βασιλέψει ο ήλιος, για να μη πεθάνει κι άλλος απ' τους σπιτικούς του. Επίσης και όταν ξεκινούν για την ταφή του νεκρού.

Φράσεις για τους ετοιμοθάνατους και πεθαμένους

α. Για ετοιμοθάνατους: «Μαζών' υπογραφές, τα κακαρών', έχει του σταρ' στην πουδιά» δηλ. είναι ετοιμοθάνατος.

β. Για πεθαμένους: «Έσβησ' η καντήλα τ' γιατί σώθ' κι του λάδι του, τα τίναξι, τα κακάρουσι». δηλ. πέθανε.

Αίνιγμα:

Δάσκαλέ μου αγαθέ με έδειρες και έφυγα. Στο δρόμο που επήγαινα βρήκα ένα φοβερό στοιχειό:

Μι τέσσερις αναπνοές κι πέντε κιφαλές,

χέρια πόδια είκουσι κι νύχια ικατό;

(Ο πεθαμένος με τους 4 νεκροφόρους).

Θανατηφόρα ατυχήματα:

1. Το 1900 τον Δεκέμβριο, η Τσιουλιβέλινα και η Τσάνα (Ευανθία) με το παιδάκι της πλακώθηκαν απ' το χιόνι στη θέση «Κερασιά» όταν γύριζαν απ τη Ζέρμα, όπου είχαν συγγενείς.

2. Ένα χειμώνα η γυναίκα του Θύμιου Χάμζα είχε ένα μονάκριβο παιδάκι, άτακτο και κλαπιάρικο. Μια νύχτα αναγκάστηκε να το βγάλει έξω, φοβερίζοντάς το ότι θα το έτρωγε ο λύκος. Σε λίγη ώρα άκουσε το καημένο το παιδάκι να κλαίει και να φωνάζει δυνατά: «Μάνα μι τρώει ου λύκους». Αυτή από μέσα απαντούσε: «Να σι φάει, να σι φάει» νομίζοντας ότι το παιδάκι έλεγε ψέματα, ενώ ήταν αληθια. Γειτόνους δεν είχε για να τ' ακούσουν και να το γλιτώσουν, γιατί το σπιτι τους ήταν στην άκρη του χωριού, στη θέση: «Μικρή Βήσιανη». Κι έτσι έχασε το παιδάκι της αδικαιολόγητα.

Η τοπική λαϊκή μούσα του χωριού μας θρήνησε αυτή τη συμφορά ως εξής:

— Τ' είν' του κακό που γένιτι κι ταραχή μιγάλη!

μ' παίρν' ου λύκους του παιδί κι άλλου πιδί δεν έχου.

Χίλιοι πάιναν που μπρουστά κι δυο χιλιάδες πίσου,

κι κάνας δεν τουν έφτανι κι κάνας δεν τουν φτάνει.

Κι η μάνα πάει απού μπρουστά του λύκου τουν σταυρώνει:

— Αφσι μ' λύκι του πιδί κι άλλου πιδί δεν έχου.

Κι ου λύκους τ'ν αγρουκοίταξι κι του πιδί της τρώει

3. Τον Απρίλη του 1904 ο 10χρονος Ιωάννης Λ. Παπαϊωάννου πέθανε στη θέση «Πλάτανος» του χωριού μας, πάνω απ' το χωράφι του Τολίκα. Βγήκε το δειλινό να περιμένει τη μάνα του πούχε πάει για ξύλα και την άλλη μέρα τον βρήκαν στο δάσος πεθαμένο.

Την προηγούμενη μέρα έγινε μεγάλη θεομηνία (βροχόχιο), τα δε γελάδια έτρεχαν και μούγκριζαν.

Ομαδικοί φυσικοί θάνατοι αντρογόνων, πατέρα και γιου:

1. Επί τουρκοκρατίας ο Γρηγόρης Ρόζος (πατέρας της Αδάμινας Σταγκίκα) πέθανε την ίδια μέρα με τη γυναίκα του στη Φούρκα.

2. Το 1916 ο Γεώργιος Θωμά Σούλιου ή Φίλιας πνίγηκε στον Ωκεανό, ταξιδεύοντας για την Αμερική και την ίδια μέρα πέθανε και η γυναίκα του στη Φούρκα.

3. Το 1933 την ίδια μέρα ο Γιωργίτσης Πατέρας πέθανε στη Σαρακίνα Γρεβενών και ο γιος του Κωτίτσας στα Γρεβενά.

4. Το 1945 ο Γιαννακούλης Γ. Κατσιάνης με τη γυναίκα του στα Γρεβενά.

Αιωνία τους η μνήμη!

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Ήθη και έθιμα απ' την 1η του Γενάρη ως τις 31 Δεκέμβρη:

Εδώ θα περιγράψουμε μόνον τις γιορτές που έχουν κάτι το αξιόλογο (γραφικά έθιμα), εκτός απ' τη λατρεία που έχουν όλες οι γιορτές και που τις γιορτάζουμε με θρησκευτική κατάνυξη. Σε μερικές λέμε και τραγούδια, κάλαντα = απ' τη λατινική λέξη *Calendae* = η 1η του μήνα, αλλά κι απ' την ελληνική λέξη καλά, έτσι το εξηγούσαν και οι Ρωμαίοι.

Πραγματικά καλό, χαρά, φέρουν τα περισσότερα κάλαντα. Είναι τραγούδια που τραγουδούν τα παιδιά, συνήθως όταν γυρίζουν στα σπίτια την Πρωτοχρονιά, του Λαζάρου και την παραμονή των Χριστουγέννων. Επίσης και όταν στολίζουν τον Επιτάφιο και όταν λένε τον Επιτάφιο Θρήνο (τα Εγκώμια). Είναι τραγούδια ευχετικά, επαινετικά (εγκωμιαστικά), χαρούμενα, εκτός απ' τα Λαζαρικά και τα Εγκώμια, που είναι γεμάτα θλίψη (θρηνητικά). Λέγονται και Καλημέρα ή Καλημερίσματα, γιατί μερικά αρχίζουν με τη λέξη: Καλημέρα.

Γενάρης (Ιανουάριος). Λέγεται Γενάρης γιατί τότε αρχίζουν και γεννούν τα ζώα.

Πρωτοχρονιά. (Η πρώτη μέρα της καινούργιας χρονιάς - Περιτομή Σωτήρος) «Να χορταριάσουν οι σκάλες των δικαστηρίων και να φαγωθούν τα σκαλοπάτια των εκκλησιών, να πηγαίνει ο γιατρός πεζός, κι ο μωλωνάς καβάλα» (Κινέζικη παροιμία). Σοφότατη και διδαχτική παροιμία.

Απ' τα Χριστούγεννα ακόμα μικροί και μεγάλοι (αγόρια και άντρες) αρχίζουν τις προετοιμασίες. Γίνονται παρέες (μια αντρών, μια μεγάλων παιδιών και πολλές μικρών), αποφασίζουν τι λιγουτσιάρους (καρναβάλι) θα γίνει ο καθένας κι αρχίζουν να συγκεντρώνουν και να προβάρουν τα ρούχα. Παράλληλα αρχίζουν και το κυνηγητό των κοκοριών για να βγάλουν απ' την ουρά τους τα μεγαλύτερα φτερά, που αν είναι άσπρα τα βάζουν και προορίζονται για τον υποψήφιο Ινδιάνο.

Την παραμονή της πρωτοχρονιάς, οι γυναίκες κάνουν γενική καθαριότητα στα σπίτια, για να λάμπουν όλα με τον καινούργιο χρόνο. Κάνουν τις λειτουργίες με φρέσκο νερό, τη βασιλόπιτα (πετουρόπιτα) με λίγδα, τραχανά και τυρί. Σε μίαν άκρη της βάζουν τον παρά (μαλαματένιο ή ασημένιο νόμισμα), που φανερώνει το πουγγί (σακούλα, ταμείο του σπιτιού). Βάζουν και σημάδια (κλωναράκια οπωροφόρων δέντρων), τα ονοματίζουν (αυτό για τον Αϊβασίλη, άλλο για τα ζώα κι άλλο για τα χωράφια), για να δώσουν άφθονα προϊόντα.

Για το σπίτι έκαναν στεφάνια από κλωνάρια δέντρου. Τώρα βάζουν δαχτυλίδι. Εκτός απ' την πίτα κάνουν και διάφορα γλυκά. Για το τζιομπάνο

κάνουν χωριστή πίτα.

Το τζάκι, γεμάτο ξύλα, μπουμπουνίζει όλη τη νύχτα, δε σβήνει. Ένας απ' τους συγγενείς ή φίλους ξυπνάει πρωί, χτυπάει την πόρτα μ' ένα δεκανίκι (ραβδί), μπαίνει μέσα με το δεξί πρώτα πόδι για γούρι (καλό ποδαρικό) για να πάει καλά η χρονιά και λέει (δίνει ευχή), ανακατώνοντας με το δικανίκι τη στάχτη του τζακιού: «Καλημέρα, χρόνια πουλλά, καλή χρονιά, φέρνου νύφισ στα πιδιά κι γαμπρούς στα κουρίτσια, μι πιδιά, μ' αγγόνια μι πλια (της κότας), μη γιλιάδια, μουσχάρια, κατσίκια κι αρνιά, γρόσια κι φλουριά». Δηλαδή να πληθαίνουν όλα, όσα είναι τα σπυράκια της στάχτης. Τέλος τους εύχεται: «Πολλά μπιρικέτια (γεωργικά προϊόντα), αγάπη, υγεία κι ό,τι άλλου σεις πουθείτι».

Τον κερνούν γλυκό και καφέ, κι αν είναι νέος, γλυκό και λεφτά και φεύγει.

Στις 12 τα μεσάνυχτα η καμπάνα χτυπάει χαρμόσινα. Σβήνουν για λίγο το φως της λάμπας και την ανάβουν με καινούργιο φως και αλληλοεύχονται με χειραψίες και φιλιά: «Ηυτυχισμένους ου κινούργιους χρόνους, καλή χρονιά».

Τ' αγοράκια σηκώνονται χαρούμενα και τα ντύνουν οι μάνες τους με τα πρωτοχρονιάτικα άρματα.

Οι μεγάλοι που είναι συγκεντρωμένοι σε σπίτια ξημερώνουν εκεί, αλληλο-ντύνονται και σιγοτραγουδούν τα τραγούδια με τα οποία θα προαναγγείλουν μελωδικά τον ερχομό της πρωτοχρονιάς. Άλλος ντύνεται καπετάνιος (φουστανελοφόρος, όπως φορούσαν οι καπεταναίοι του 1821) που είναι και αρχηγός και η φουστανελά του έχει 400 λαγγιόλια (πτυχές), που συμβολίζουν τα 400 χρόνια της τουρκικής σκλαβιάς. Σε κάθε παρέα είναι απαραίτητοι 3-4 φουστανελοφόροι.

Άλλος ντύνεται βλαχοπούλα, άλλος νύφη, που έχει πιασμένο αγκαζέ για γαμπρό φουστανελά, που κρατάει στο δεξί του χέρι κεντημένη πυξαρίσια κλίτσα, άλλος παπάς, αξιωματικός, στρατιώτης, γιατρός με γυαλιά και τσάντα, τσέλιγκας, παππούς καμπουριασμένος με πατιρίτσα (μπαστούνι), άλλος μπάμπου (γριά) καμπουριασμένη κι αυτή με τη ρόκα, πιασμένοι αγκαζέ. Άλλος ταχυδρόμος, ζητιάνος, διάβολος, καμήλα, άλογο, αράπης, χωροφύλακας, εισπράκτορας (ταμίας), δυο φτωχοί για τα είδη που θα μάσουν (αλεύρι, χοιρινά, λίγδα, λουκάνικα και κρέας), άλλος αρκουδιάρης με την αρκούδα, τσιγγάνοι με τα κουτσογόμαρά τους φορτωμένα με τα παιδάκια τους, με σίτες, κόσκινα, ομπρέλες και μύλους του καφέ και μ' όλο τους το επιτελείο. Κουδουνάς (κουδονοφόρος), ντυμένος με τομάρια προβατίσια ή γιδίσια και με κρεμασμένα και γεροδεμένα στη μέση και στους ώμους μεγάλα κουδούνια και κυπριά γιδοπροβάτων, κουνάει συνέχεια το σώμα για να λαλούν και να τ' ακούει όλος ο κόσμος και να διώχουν τα φίδια, ποντίκια και άλλα βλαβερά ζώα απ' τα σπίτια και τους κήπους. Τα κουδούνια συμβολίζουν την προτροπή κάθε κακού για το νέο έτος. Άλλος ντύνεται διακονάρης, που αρχίζει να ζητάει λεφτά και άλλος χότζιας. Άλλος Αϊβασίλης, σεβάσμιος ασπρομάλλης και καλοκάγαθος που φέρει δώρα στα παιδιά. Όλοι παίζουν το ρόλο τους θαυμάσια!

Όλοι φορούν αυτοσχέδιες προσωπίδες, εκτός απ' τον αξιωματικό,

γαμπρό, νύφη, γιατρό, παππού, μπάμπου και αράπη, που καπνίζεται στο πρόσωπο.

Τώρα γίνονται και πιερότοι, καουμπόηδες, κολομπίνες, γιαπωνέζες, μπόζηδες, ξυλοπόδαροι κτλ.

Με το ξημέρωμα οι μικροί πηγαίνουν μασκαρεμένοι σε σπίτι όπου και συγκεντρώνονται. Μεγάλοι και μικροί συγκετρώνονται στην αυλή της εκκλησίας και περιμένουν με μεγάλη ησυχία και αγωνία να τελειώσει η θεία λειτουργία. Μπαίνουν σε παράταξη μπροστά στην πόρτα της εκκλησίας, πρώτα οι μεγάλοι με την εξής σειρά: Φουστανελάδες, Αίβασίλης, αξιωματικός, παπάς, γαμπρός και νύφη και μετά οι άλλοι και τελευταίοι οι μικροί.

Μόλις βγουν οι εκκλησιασθέντες τους εύχονται ομαδικά: «Χρόνια πουλλά και καλή χρονιά» τα ίδια απαντούν και οι εκκλησιασθέντες κι αρχίζουν, πρώτα ο αρχηγός το πρώτο τραγούδι ομαδικά, κουνώντας δεξιά κι αριστερά, οριζόντια και ρυθμικά τις ασημένιες πάλες (γυριστά σπαθιά) ή τα μαχαίρια τους οι καπεταναίοι:

- Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά, κι αρχή του νέου έτους
αρχή που βγήκιν ου Χριστός στον κόσμο να διδάσκει
Αγιός Βασίλης έρχιτι, Γινάρης ξημιρώνει
Βασίλη μ' πούθιν έρχισι κι πούθιν κατιβαίνεις;
- Απόυ τα ξένα ν' έρχουμι στου σπίτι μου πηγαίνου
από τα μέρη της Βλαχιάς κι απόυ του Βουκουρέστι,
στου Δούναβη επέρασα μαζί μι τ' άλογό μου.
- Αν έρχισ' απ' την ξινιτιά πες μας κανά τραγούδι
— Ν' ιγώ τραγούδια δεν έμαθα τραγούδια να σας λέου.
- Στην πατιρίτσ' ακούμπισι να πει την αλφαβήτα
κι η πατιρίτσα ητάν χλουρή κι απόλυκι κλουνάρι,
κλουνάρι χρυσουκλώναρου κι ολάργυρα τα φύλλα,
ολάργυρα κι ολόχρυσα κι όλα μαλαματένια.

Επωδός: Κι ιμείς τραγούδια κι χαρές κι τώρα κι του χρόνου.

Τραγουδιέται στο τέλος κάθε πρωτοχρονιάτικου τραγουδιού και όλα τα τραγούδια είναι ομόηχα, δεν υπάρχουν ιδιόμελα.

Αναφέρονται οι λέξεις Βλαχιά κτλ., γιατί εκεί τα πολύ παλιά χρόνια, πρωτοταξίδευαν πολλοί Φουρκιώτες.

Τώρα τραγουδούν και το πασίγνωστο:

- Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά κι αρχή καλός μας χρόνου
αρχή που βγήκι ου Χριστός στη γη να πιρπατήσει.
Αγιούς Βασίλης έρχιτι απόυ την Καισαρεία
βαστάει εικόνα κι χαρτί, χαρτί κι καλαμάρι,
του καλαμάρι ν' έγραφι κι του χαρτί μιλούσι:
Βασίλη μ' πούθιν έρχισι κι πούθιν κατιβαίνεις;
- Απόυ τη μάνα μ' έρχουμι κι στου σκουλειό πηγαίνου.
- Κάτσι να φας, κάτσι να πεις, κάτσι να τραγουδήσεις,
κι να μας καλουκαρδίσεις...

Για βάλτι του χιράκι σας στην αγρυρή σας τσέπη
κι βγάλτι λίρις κι φλουριά κι δωστι στα παλικάρια.

Οι εκκλησιασθέντες τους κερνούν βάζοντας λεφτά πάνω στα μαχαίρια

τους κι ακολουθούν άλλα τραγούδια ανάλογα με την περίπτωση:

Στον παπά:

Κατού στου Δάφνου πουταμό, στου Δάφνου πουταμάκι
ν' ικεί κοιμάτι ου Δέσπουτας μι του σταυρό στου χέρι
για σήκου σήκου Δέσπουτα κι μη βαριακοιμάσι
τα μοναστήρια σήμαναν κι οι εκκλησιές διαβάζουν
κι όλα τα σχολειόπιδα ψέλνουν, κανοναρχούνε.

Στο δάσκαλο ή άλλο γραμματισμένο:

Γραμματικός εκάθουνταν σ' ένα ψηλό σαράι
μον' έγραφι κι ξέγραφι μι τρεις λογιών μιλάνι
κι χύθκι του μιλάνι του κι λέρουσαν τα ρούχα,
σ' ινιά πουτάμια τα 'πλυναν κι αυτά δε λαγαρίζουν.

Στον πρόεδρο:

Αφέντη μου πρωτύτιρε - πρωτύτιρε στη χώρα,
σι καρτιρούν οι χουριανοί να βγεις στου μισουχόρι
σι καρτιράει κι ου πλάτανους ν' ανοίξεις του διφτέρι.

Δηλ. να λογοδοτήσει, να κάνει απολογισμό δουλειάς (έργων) της περασμένης χρονιάς, μπροστά σ' όλους τους κατοίκους, όπως γίνεται και σήμερα.

Στον άρχοντα, πλούσιο ή σεβάσμιο γέροντα ή παρόντα νοικοκύρη:

Αφέντη μου στην τάβλα σου, χρυσή καντήλα καίει,
για βάλι λάδι κι κηρί να φέγγει όλ' η χώρα,
για βάλι λάδι μουναχό να φέγγ' η αφιντιά σου.

Η νύφη αρχίζει να φιλάει τα χέρια όλων και των γυναικών ακόμα που την κερνούν.

Σε λίγο αρχίζουν να χορεύουν με αμείωτο κέφι με τους λαϊκούς μας οργανοπαίχτες, που παίζουν αργούς και λεβέντικους τοπικούς χορούς: Αργό συρτό, τσάμικο, πωγωνήσιο κτλ.

Πρώτος χορεύει ο αρχηγός, μετά η νύφη κι ο γαμπρός και ακολουθούν οι άλλοι. Ο αρκουδιάρης χορεύει με το ντέφι και τραγουδώντας την αρκουδά, τη βάζει να κάνει διάφορα ξεκαρδιστικά νούμερα. Η τσιγγάνα μαντεύει τη μοίρα. Μαζί τους χορεύουν και μερικοί μη μεταμφιεσμένοι. Άλλοι προσπαθούν να κλέψουν τη νύφη και τότε γίνεται πραγματικός πανζουρλισμός απ' τις φωνές και τα γέλια. Όποιος πειράζει τη μπάμπου, αλίμονό του, γιατί ο παππούς ορμάει με την πατιρίτσα να την απελευθερώσει.

Παλιότερα οι γενίτσαροι (λεβέντες του χωριού, όχι καρναβάλια) έκλεβαν με τρόπο τη νύφη απ' το γαμπρό, για ψυχαγωγία. «Σαν άλλοι Ρωμαίοι, που έκλεβαν τις κοπέλες των Σαβίνων, αρχαιότατος λαός της κεντρικής Ιταλίας, υποταγείς στους Ρωμαίους». Τότε γίνονταν πανδαιμόνιο: όλοι έτρεχαν και κυρίως ο γαμπρός και όλοι οι καπεταναίοι για να τη βρουν. Επίσης άρπαζαν και τα μωρά απ' την αγκαλιά της μάνας τους.

Τα καρναβάλια πείραζαν με αστεία τις καινούργιες νύφες, άρπαζαν τα γκιουρντάνια (στολιδία μεγάλης αξίας, που έβαζαν στο στήθος) και τα επέστρεφαν με εξαγορά.

Τώρα τα καρναβάλια πειράζουν και τους μη μεταμφιεσμένους. Με τα καρναβάλια και τα γλεντοκόπια ξεγελούσαν τους εχθρούς για τη γρήγορη

απελευθέρωση από τον τούρκικο ζυγό. Οργάνωναν την απελευθέρωση (Φιλική Εταιρία).

Στο τέλος κάθε παρέα αρχίζει να γυρίζει όλα τα σπίτια, εκτός από όσα πενθούν. Δεν αρχίζουν όμως όλες απ' τον ίδιο μαχαλά για ν' αποφύγουν το συνωστισμό και το μάλωμα.

Η παρέα των μεγάλων γυρίζει με τα όργανα χορεύοντας. Μόλις φτάσουν στη σπιτόπορτα, αρχίζουν πρώτα το τραγούδι: Αρχιμηλιά κι αρχιχροσιά... κι ακολουθούν άλλα, που ταιριάζουν στο νοικοκύρη και που προαναφέραμε.

Εκτός όμως απ' αυτά λένε και τα παρακάτω:

Στο σπίτι πο 'χει νιο αντρόγυνο, τραγουδούν:

Κρατάει ου δέντρος τη δρουσιά, κρατάει κι ου νιος την κόρη,
στα γόνατα την έπιρνε, στα μάτια τη φιλούσι·
κορή μ' δεν είσι κόκκινη, κορή μ' δεν είσι άσπρη
κόκκινη σαν τριαντάφυλλου, κι άσπρη σαν του γάλα.

Στης αρραβωνιασμένης ή ανύπαντρης κόρης:

Μέσα σι τούτη την αυλή, μι μάρμαρου στρουμένη
ν' ιδώ 'χουν κορ' ανύπαντρη, κόρ' αρραβωνιασμένη
της τάζουν γιο του βασιλιά, της τάζουν γιο του Ρήγα.
Δε θέλει γιο του βασιλιά, δε θέλει γιο του Ρήγα
μόν' θέλει τ' αρχουντόπουλου, που πρπατάει καβάλα
που κουσκινίζει τα φλουριά, κι έρχιτι τριχάλα.

Στο νήπιο ή μαθητή δημοτικού σχολείου:

— Ενάς μικρός μικρούτσικος, μικρός και χαϊδιμένος,
μικρόν τον έχ' η μάνα του, μικρόν κι ου μπαμπάς του·
τον έλουζαν, τον χτένιζαν, στου δάσκαλου τον στέλνουν
κι ου δάσκαλους τον καρτιρεί, μι μια χρυσή βιργούλα:

— Γιέ μου για μάθι γράμματα, γιε μου για βάλι γνώση.

— Τα γράμματα 'νι στου χαρτί, κι ου νους μου πέρα πέρα
πέρα πέρα στις όμορφις, πέρα στις μαυρουμάτις!
ποχούν το μάτι σαν ιλιά, του φρύδι σαν γαϊτάνι
του πάνου ματουτσίνουρου, σα σφραγιστό δουζάρι.

Στης μικρούλας νηπιαγωγείου ή δημοτικού σχολείου:

Φραγκίτσα 'δώ, φραγκίτσα 'κεί, φραγκίτσα πάει στη βρύση
μι του γκιουρντάνι στου λιμό, μι τη λιανή της μέση
κι μι τ' ασημουζούναρου, πρήφανα ζουσμένη!

Στου ξενιτεμένου:

Ξινιτημένου μου πουλί κι παραπουνημένου
ν' η ξινιτιά σι χαίριτι κι 'γώ 'χου τον καημό σου.
Τι να σου στείλου ξένη μου, τι να σου προυβουδίσου;
Σου στέλνου μήλου σέπιτι, κυδώνι μαραγκιάζει.
Στου στέλνου κι του δάκρυ μου, σ' ένα χρυσό μαντήλι,
του δάκρυ μου 'νι καφτιρό, κι καίει του μαντήλι.
σου στέλνου κι βασιλικό, διχούς νιρό στιγνώνει·
στου στέλνου μουσχουστάφυλου, στου δρόμου μαραγκιάζει.
Τι να σου στείλου ξένη μου, τι να σου προυβουδήσου;

Θα στείλου μια ψιλή γραφή, με 'νά χιλιδουνάκι.
Τραγουδιέται σ' όλα σχεδόν τα σπίτια, γιατί έχουν ξεγινημένους.

Στου υποψήφιου γι' αρραβώνα ή σε ηλικία γάμου:

Σαν κίνησιν ου νιούτσικους, να πάει ν' αρραβουνιάσει
ούτι πατέρα ρώτησι, κι ούτι μητέρα 'ρώτ'σι,
μόν' πήρι τ' αλουγάκι του, κι πάει ν' αρραβουνιάσει.

Στου τσέλνικα:

Μέσα σι τούτη την αυλή, μι μάρμαρου στρουμένη,
ν' ιδώ 'χουν χίλια πρόβατα, κι πινακόσια γίδια
κι χιλιασαν κι μιλιασαν, κι γίναν τρεις χιλιάδες.
Λιβέντης είν' ου τσέλνικας, λιβέντισσα η κυρά του,
λιβέντης είν' κι ου πιστικός, κι καγκιλουφρυδάτους.

Στην πόρτα βγαίνει χαρούμενα η νοικοκυρά, τους κερνάει το πατροπαράδοτο
λουκούμι ή γλυκό από κολοκύθα (οι φτωχές συνήθως αυτό) και ρακή ή πόντζι
σε μεγάλο δίσκο με χερούλια, που έχει στη μέση ζωγραφιά (κοπέλα ή λουλούδι),
δίνει λεφτά και όποια έχει κι άλλα είδη (λίγδα κτλ. που προαναφέραμε) και όλοι
μαζί αλληλοεύχονται: «Χρόνια πολλά» κι αυτή προσθέτει «Αι κι του χρόν'».

Σε μερικά σπίτια, που έχουν το θάρρος, άμα βρουν λουκάνικα κρεμασμένα,
κόβουν με τα μαχαίρια τους μερικές θηλιές και τις παίρνουν. Μεγάλη η αδυναμία
τους στα λουκάνικα!

Όταν τελειώσουν, μετράνε τα λεφτά, πληρώνουν τους οργανοπαίχτες, ζυγί-
ζουν τ' άλλα είδη και τ' αφήνουν στο σπίτι του ταμιά κι αλληλοεύχονται: «Χρόνια
πουλλά, άι κι του χρόν'» και πηγαίνουν στα σπίτια τους, όπου τους περιμένει το
πρωτοχρονιάτικο τραπέζι, με την αγνισμένη βασιλόπιτα, που 'ναι στο σνι (αβα-
θές χάλκινο ταψί).

Με χαρά και αγάπη κάθονται όλοι γύρω στο σοφρά σταυροπόδι και ο παππούς
ή ο πατέρας ή η μητέρα κόβει τη βασιλόπιτα σε μερίδια (τριγωνικά κομμάτια)
ανάλογα με τον αριθμό των μελών της οικογένειας, αφού περιστρέψει πρώτα το
σνι τρεις φορές στο τραπέζι για να μη θυμάται η μητέρα πού ακριβώς είναι το
νόμισμα. Κάνει το σταυρό του, σταυρώνει και την πίτα με το μαχαίρι, λέγοντας:
«Χρόνια πουλλά κι του χρόν'». Το ίδιο απαντούν και οι άλλοι. Γίνεται ανταλλαγή
ευχών. (Δώρων όχι τότε). Μετά κόβει ένα μερίδιο για τον Αϊβασίλη, ένα για το
σπίτι και από ένα για όλους κατά σειράν ηλικίας.

Μερίδιο βγάζουν και για τ' απουσιάζοντα μέλη της οικογένειας. Όλοι ψάχνουν
με λαχτάρα στο τεμάχιό τους. Όποιος βρει το φλουρί, θεωρείται ο τυχερός της
χρονιάς και του εύχονται: «Χρόνια πουλλά» και του λένε: «Ίσθ θα κρατάς του
πουγγί μι τα λιφτά του σπιτιού».

Άλλος βρίσκει το σημάδι των ζώων και θεωρείται κάτοχός τους, άλλος το
σημάδι των χωραφιών και θεωρείται κι αυτός κάτοχός τους.

Τα σημάδια αυτά τα φυλάγουν στο εικόνισμα του σπιτιού και την άλλη χρονιά
τα πνίγουν σε λάκκο, γιατί θα φυλάξουν τα καινούργια, το δε νόμισμα το χρη-
σιμοποιούν και για την άλλη χρονιά. Άλλος βρίσκει το σημάδι του Αϊβασίλη, κι
άλλος του σπιτιού.

Το βράδυ η ομάδα των μεγάλων καρναβαλιών συγκεντρώνεται στο σπίτι

του ταμιά, δίνει ένα ποσό σ' αυτούς που κουβάλησαν τα είδη και τα είδη τα πουλάει, το συνολικό δε χρηματικό ποσό το διαθέτει για κοινωφελές έργο (εκκλησία, σχολείο, κοινότητα) ή σε φτωχή οικογένεια. «Η πράξη αυτή είναι δείγμα ανθρωπίνης ζεστασιάς κι αλληλεγγύης».

Θυμάμαι την πρωτοχρονιά του 1935, η παρέα μας συγκέντρωσε 1500 δραχμές και κάναμε την εικόνα της Αγίας Τριάδας στο νταβάνι (οροφή) της κεντρικής μας εκκλησίας, όπου διαβάζουμε: Δαπάνη πρωτοχρονιάτικης ομάδας 1935.

Την αποτελούσαμε οι παρακάτω, με το ρόλο του καθένα:

Ανδρέας Αδ. Τόνας, γιατρός. Γεώργιος Κούσης, Ιωάννης Κ. Τέντας και Δημήτριος Σιδέρης δικαστές. Ιωάννης Βάγκας, αράπης. Δημήτριος Αδ. Σταγκίκας, γαμπρός (φουστανελάς) και Γεώργιος Ι. Ζιώγας, νύφη. Γεώργιος Παπακώστας, Νικόλαος Γ. Μακρής, Ανδρέας Ι. Σιδέρης και Στέργιος Παπανίκου, καπεταναίοι (φουστανελάδες). Χρήστος Γ. Εξάρχου, αξιωματικός. Αχιλλέας Δ. Μόκας, ταχυδρόμος. Κων/νος Ν. Μόκας, εισπράκτορας και ταμιάς. Κων/νος Αρ. Σταγκίκας, στρατιώτης. Γεώργιος Ι. Σουφλήρης, διάβολος. Δημήτριος Ν. Εξάρχου, ινδιάνος. Δημήτριος Γ. Σταγκίκας, κουδουνάς. Δημήτριος και Θεόδωρος Ι. Φέλης εισπράκτορες ειδών (αλεύρι κτλ.). Ιωάννης Γ. Κίτσης, παππούς. Κων/νος Γ. Καραγιάννης, μπάμπου. Νικόλαος και Γεώργιος Α. Νασίκας, καμήλα. Αδάμος Κ. Ταμπούρης, δάσκαλος. Ιωάννης Δ. Πατέρας, παπάς. Ιωάννης Γ. Πατέρας, χότζιας. Γεώργιος Αδ. Σταγκίκας, τουρκόγυφτσα (τσιγιάνα).

Σχετική ανταπόκρισή μου με τίτλο: Το πρωτοχρονιάτικο καρναβάλι και γλέντι στη Φούρκα» δημοσίευσα στην εφημερίδα Κόνιτσας «Αώος» Ιαν. 1935 σελ. 1η.

Οι μικροί συνήθως μοιράζουν εξίσου τα λεφτά μεταξύ τους, τα δε άλλα είδη τα δίνουν στους κουβαλητές ή σε φτωχές οικογένειες ή τα κάνουν κρεατόπιτες και γλεντάνε ως το πρωί της άλλης μέρας. Σπάνια οι μεγάλοι τα γλεντούν, τραγουδώντας και χορεύοντας με τους τοπικούς λαϊκούς οργανοπαίχτες μας στην πλατεία.

12. Καρναβάλια την Πρωτοχρονιά μεγάλοι και μικροί 1956.

Μετά το πέραςμα όλων των καρναβαλιών απ' όλα τα σπίτια, τ' απόγευμα αρχίζουν οι βίζιτες (επισκέψεις) στους γιορτάζοντες και στους συγγενείς, χωριστά οι άντρες και χωριστά οι γυναίκες. Στις άλλες ονομαστικές γιορτές πηγαίνουν οι άντρες το πρωί μετά την εκκλησία και τ' απόγευμα οι γυναίκες. Τώρα πηγαίνουν μαζί.

Οι γυναίκες δεν γιορτάζουν, αλλά ούτε και γενέθλια γιορτάζει κανείς.

Τα βαπτιστικά πηγαίνουν στο νούνο και στη νούνα τους να ευχηθούν χρόνια πολλά, φιλούν το χέρι τους και τα δωρίζουν με χαρά και φιλία, λεφτά.

Οι αρραβωνιασμένες πηγαίνουν στα πεθερικά τους γλυκίσματα (λαγγίτες με ζάχαρη), φιλώντας το χέρι τους κι αυτά τις κερνούν λεφτά. Τα νιόγαμπρα πηγαίνουν στο σπίτι της νύφης.

Το βράδυ οι παππούδες, οι γιαγιάδες και οι γονείς κερνούν όλα τα παιδάκια τους λεφτά, για δώρα Αϊβασιλιάτικα, πρωτοχρονιάτικα. Αυτό γίνεται γι' ανάμνηση της φιλανθρωπίας του Αϊβασίλη, που διέθεσε ολόκληρη την περιουσία του για φιλανθρωπικούς σκοπούς: Βοήθησε τους φτωχούς και ίδρυσε στην πατρίδα του (Καισάρεια της Καππαδοκίας), το ξακουστό φτωχοκομείο, που ονομάστηκε Βασιλειάδα, απ' τ' όνομά του. Άρα πολύ αρχαίο έθιμο αυτό.

Προγνοστικά πρωτοχρονιάς:

1) Πρωί πρωί οι γυναίκες ασημώνουν το νερό της βρύσης, ρίχνουν δηλ. μέσα στη σιούρκα (κρουνό) ασημένιο νόμισμα γι' αφθονία χρημάτων, όλη τη χρονιά, και για να πάει καλά ο χρόνος, παίρνουν καινούργιο νερό, φρέσκο για πύ (πιυτό).

2) Οι κτηνοτρόφοι πρωί πρωί κι αυτοί αλείφουν τη σιούρκα της βρύσης με μέλι και βούτυρο ή λίγδα, για να φέρουν τα γιδοπρόβατα ή τα γελάδια τους πολύ γάλα και να τρέχει σαν το νερό της βρύσης.

3) Τα ξημερώματα δε μαζεύουν τη στάχτη απ' το τζάκι για να μη φύγει η καλή τύχη απ' το σπίτι.

4) Εξετάζουν αν εκείνος που θα πρωτομπεί στο σπίτι θάχει καλό ή κακό ποδαρικό, δηλ. θα πάει καλά ή όχι η χρονιά. Την ίδια εξήγηση δίνουν και για κάθε πρωτομηνιά και των άλλων μηνών και για κάθε Δευτέρα της εβδομάδας, αλλά εδώ αφορά το μήνα ή την εβδομάδα κι όχι όλη τη χρονιά.

5) Απερίγραπτη είν' η χαρά όλων των σπιτικών, όταν παιδάκια (αγόρια ή κορίτσια) έρχονται να τους πουν χρόνια πολλά. Πιστεύουν ότι όλη η χρονιά θα'ναι χαρούμενη, γόνιμη.

6) Την ημέρα αυτή δε δανείζονται και δε δανείζουν χρήματα ή άλλα αντικείμενα και ξεχρεώνονται όταν χρωστάνε, για να μη είναι χρεωμένοι, νάναι ευτυχισμένη όλη η χρονιά, να μη φτωχαίνουν ή πάθουν άλλο κακό.

7) Ταΐζουν καλά τα ζώα τους για νάναι χορτάτα και γερά, καλοταϊσμένα όλο το χρόνο.

8) Αν είναι καλοκαιρία την ημέρα αυτή, όλος ο χρόνος θα πάει καλά. Θα είναι χρόνος προόδου, ανάπτυξης, εποικοδομητικός, καρποφόρος.

9) Όχι ζημιά, χάσιμο αντικειμένου, κλάμα και στενοχώρια αυτή την ημέρα, αλλά χαρά, γέλια, τραγούδια και χοροί. Αλλιώς όλη η χρονιά θάναι γεμάτη πίκρες και φαρμάκια.

10) Την παραμονή, οι άντρες συγκεντρώνονται παρέες παρέες, άλλοι στα

καφενεΐα και άλλοι σε σπίτια και ξημερώνουν χαρτοπαΐζοντας, για να δοκιμάσουν την τύχη τους. Αν κερδίσουν, όλ' η χρονιά θάναι ευτυχισμένη, αν όχι, δυστυχισμένη. Παγκόσμιο και Πανελλήνιο έθιμο αυτό.

11) Μερικοί έκλεβαν αυτή τη μέρα, γιατί πίστευαν ότι θα πήγαιναν οι δουλειές τους καλά.

Απ' όλα τα παραπάνω συμπεραΐνουμε ότι η Πυθΐα ρυθμΐζει τα μέλλοντα.

Εδώ έτσι τελειώνει η πρώτη και η μεγάλη γιορτή του χρόνου.

Του Σταυρού (Παραμονή των Φώτων). Μετά τον εκκλησιασμό ο παπάς γυρίζει σε κάθε σπίτι, κρατώντας στο 'να χέρι το σταυρό και στ' άλλο την αγιαστούρα του (δέσημ βασιλικού), που τη βουτάει στ' αγιασμένο (διαβασμένο) νερό, που έχει σ' ένα κακαβούλι (δοχείο μικρό, χάλκινο, γανωμένο, με χερούλι) και ραντΐζει το σπίτι και όλους τους σπιτικούς, ψάλλοντας το: «Σώσον Κύριε τον λαό σου...», για υγεία και για να φύγουν οι καρκάντζαλοι (καλικάντζαροι, στοιχειά, διάβολοι, που μοιάζουν σαν καχεκτικά αγρόσκυλα και σαν μαΐμούδες, με κόκκινα μάτια). Ζουν στα έγκατα (σκοτάδι) της γης όλο το χρόνο και μπαΐνουν στα σπίτια απ' το τζάκι και φοβΐζουν με τις άγριες φωνές τους, τους σπιτικούς, ανακατώνουν τ' αντικείμενα του σπιτιού, ακόμα και τ' αλεύρι, όλο σχεδόν το 12μερο απ' τις 24 Δεκεμβρίου ως τις 6 Ιανουαρίου. Τότε μόνο ανεβαΐνουν πάνω στη γη και κυκλοφορούν, γιατί αυτή την εποχή έχουμε τις μεγαλύτερες νύχτες του χρόνου. Το 12ήμερο αυτό ούτε βαφτίσια κι ούτε αρραβώνες και γάμοι γίνονται.

Ρίχνουν λεφτά στο δοχείο, φιλούν το χέρι του και φεύγει.

Την ημέρα αυτή δεν αρταΐνονται, γιατί θα πιουν Μεγάισμα την άλλη μέρα, και κόβουν φέτες το ψωμί, το ετοιμάζουν για τα Φώτα, για να μη κόψουν τα σπαρτά τα ποντίκια.

Τη νύχτα, όταν ξυπνάει κάποιος και ζητάει νερό, η μητέρα ρίχνει κάρβουνο σβησμένο στο γκιούμι και πετά πΐνουν για να κάψουν τους καλικάντζαρους, γιατί λένε πως κατορούν στο νερό όλο το 12ήμερο.

Τα Φώτα (Αγία Θεοφάνεια και Επιφάνεια). Φωτΐζονται, αγιάζονται τα νερά. Φανέρωση του Θεού. Με το πρώτο χτύπημα της καμπάνας τα χαράματα, όλοι στο πόδι. Φοράνε τα γιορτινά τους ρούχα και πηγαΐνουν στην εκκλησία για να φωτιστούν. Γίνεται κάθαρση, εξαγνισμός.

Κάθε οικογένεια παίρνει κι ένα μπουκαλάκι για να πάρει Μεγάισμα (Μεγάλο Αγιασμό δηλ. αγιασμένο, λειτουργημένο νερό απ' τον παπά με πολλά γράμματα) και τότε ψάλλεται και το : «Εν Ιορδάνη βαπτιζομένου σου Κύριε...» και κάνει την κατάδυση (βούτηγμα) του Σταυρού στο νερό, που βρίσκεται σε κακάβι.

Στο τέλος της λειτουργΐας παίρνουν Μεγάισμα και φεύγουν στα σπίτια τους. Εκεί πΐνουν όλοι απ' αυτό, ραντΐζουν το σπίτι για καλό, τρίβουν το πτάρι (ειδική κουλούρα καμωμένη την παραμονή των Χριστουγέννων) σ' ένα ταγΐ με πίτυρα, ρίχνουν και λίγο αλάτι, Μεγάισμα, τ' ανακατώνουν και το δΐνουν στα ζώα για υγεία.

Με το Μεγάισμα ραντΐζουν τον κΐπο, το στάβλο, τα χωράφια και τα δέντρα για παραγωγή, για να καρπΐσουν.

Λένε: «Σήμερα βαφτίζονται τα νερά».

Τ' Αϊγιαννιού (Η Σύναξη του Ιωάννου Προδρόμου). Εκκλησιασμός και επισκέψεις στους γιορτάζοντες.

Τ' Αγιαντώνη (Του Αγίου Αντωνίου). Θεωρείται θεραπευτής των ψυχοπαθών. Πιστεύουν ότι τιμωρούνται όσοι δεν τηρούν αργία. Όταν ένας δε μιλάει ορθά του λένε: «Είσαι για τον Αγιαντώνη», εννοώντας την εκκλησία του Αγίου Αντωνίου στη Βέροια, όπου πάνε τους τρελλούς και γιατρεύονται.

Ή λένε: «Είσαι για δέσμου στου Μοναστήρ' μας» όπου υπάρχουν οι αλυσίδες ακόμα, που έδεναν τους τρελλούς και γιατρεύονταν. Τ' άλογο αυτή τη μέρα χτυπάει καταγής το πόδι του τρεις φορές, γιατί μυρίζει άνοιξη.

Τ' Αϊθανάση (Του Αγίου Αθανασίου). Γίνεται εκκλησιασμός στο ομώνυμο εξωκλήσι του Αγίου Αθανασίου και επισκέψεις στους γιορτάζοντες. Ο μακαρίτης Νούλης Ζιάζης, για τη μέρα τούτη έλεγε αυτά τα σοφά λόγια: «Άμα έχεις τα μισά ξύλα, μισό αμπάρι αλεύρι και μισή αχυρώνα άχυρο μη φοβάσαι, γιατί τον Αϊθανάση μεσιάζει ο χειμώνας».

Λένε την παροιμία: «Τ' Αϊγιαννιού, τ' Αϊθανασιού
είν' η καρδιά του χειμωνιού».

Οι δε Τούρκοι λέγανε: «Περνάει ο Αϊθανάσης ο δικός σας, περνάει ο χειμώνας, μη φοβάστε ορέ. Δεν έχουν ανάγκη δικά μας πρόβατα ορέ».

Τ' Αϊθόμιου (Του Αγίου Ευθυμίου). Οι έγκυες δε δουλεύουν, για να γεννήσουν εύθυμα, χαρούμενα παιδιά, όχι κοιμισμένα. Εκκλησιασμός και επισκέψεις στους γιορτάζοντες.

Των Τριών Ιεραρχών (Βασιλείου του Μεγάλου, Γρηγορίου του Θεολόγου και Ιωάννου του Χρυσοστόμου). Σημαντική γιορτή για το χωριό. Τηρείται αργία. Λέγεται και γιορτή ή ημέρα των Ελληνικών γραμμάτων και των δασκάλων της Οικουμένης, γιατί αυτοί έβαλαν τα θεμέλια της Παιδείας (μάθησης και μόρφωσης), σαν δάσκαλοι και παιδαγωγοί που ήταν, γι' αυτό για τιμή τους γίνεται και Πανελλήνιο μνημόσυνο, αρτοκλασία και σχολική γιορτή με ομιλία σχετική, με απαγγελίες ποιημάτων και τραγούδια. Η γιορτή αρχίζει με τ' απολυτίκιο των Τριών Ιεραρχών και τελειώνει με τον Εθνικό Ύμνο. Κάθε σχολειό έχει και την εικόνα τους. Παρέλειψα ν' αναφέρω ότι κατά τη θεία λειτουργία μνημόνευαν και τα ονοματεπώνυμα των Ευεργετών και Δωρητών του σχολειού.

Παροιμίες:

Κότα πίτα του Γινάρη
κόκουρα τουν Αλουνάρη.
Χιόνι πέφτει του Γινάρη
χαρές θα 'ν τουν Αλουνάρη.
Του Γινάρη του φιγγάρι
ήλιους της ημέρας μοιάζει.
Κόφι ξύλα του Γινάρη
κι μη ρουτάς για του φιγγάρι.
Γινάρη μήνα κλάδιβι
φιγγάρι μη κοιτάζεις.

Φλεβάρης (Φεβρουάριος). Λέγεται Φλεβάρης, γιατί ανοίγει τις φλέβες της γης πούναι γεμάτη νερό τότε. Τον λένε και κουτσοφλέβαρο γιατί άλλοτε έχει 28 μέρες και άλλοτε 29 κι αυτό, γιατί δανείστηκε 2 μέρες ο Μάρτης μήνας για να τιμωρήσει τη γριά με τα κατσίκια, όπως θα περιγράψουμε αναλυτικά το μύθο αυτό στο μήνα Μάρτη. Όταν έχει 29 μέρες λέγεται δίσεχτο το έτος, κακότυχο. Τον λέμε όμως και σκούρητη (λ. βλαχ. κοντός), γιατί είναι ο κοντότερος μήνας του χρόνου και έχει λίγες μέρες.

Τ' Αϊτρώφωνα (Του Αγίου Τρώφωνα). Θεωρείται φύλακας, προστάτης των κήπων, αμπελιών, χωραφιών και σπιτιών, γι' αυτό γίνεται απ' τον παπά γενικός αγιασμός για προφύλαξη απ' τα ποντίκια και άλλα ζώφια. Αγιασμός ψάλλεται και στην εκκλησία.

Αγιασμός γίνεται και κάθε άλλη πρωτομηνιά, αλλά μόνον στα σπίτια. Παλιότερα την ημέρα αυτή δεν έκοβαν τίποτε, ούτε με το ψαλίδι, αλλ' ούτε και με το μαχαίρι· και το ψωμί ακόμα το έκοβαν από βραδύς, την προηγούμενη μέρα, για να μη κόψουν (κάνουν ζημιά) τα ποντίκια στα σπαρτά και το ρουχισμό του σπιτιού και να μη τρυπάν τ' αμπάρια.

Παράδοση (Διήγηση): Κάποιος αυτή την ημέρα κλάδευε τ' αμπέλι του και παρουσιάστηκε ο Αϊτρώφοντας και τον ρώτησε, γιατί κλαδεύεις; είναι γιορτή σήμερα. Αυτός δεν απάντησε.

Τότε ο Αϊτρώφοντας του είπε: Δεν κλαδεύουν έτσι με πλάγια το δρεπάνι, αλλά όρθια και μπροστά στο πρόσωπο, από πάνω προς τα κάτω. Δοκίμασε ο κλαδευτής έτσι και έκοψε τη μύτη του. Από τότε, δε δούλευε αυτή την ημέρα.

Τ'ς Παπαντής (Της Υπαπαντής του Χριστού). Πιστεύουν ότι, ό,τι καιρός θάναι την ημέρα (καλοκαιρία ή όχι), ο ίδιος θάναι για 40 μέρες. Λένε: «Παπαντή - Παπαντή μαζών' τς γιουρτές μι τ' αντί», γιατί δεν υπάρχει άλλη μεγάλη γιορτή ως τις απόκριες. Την ημέρα αυτή σαράντισε η Παναγιά, γι' αυτό σαραντίζονται και σήμερα οι γυναίκες.

Τ' Συμιών (Του δίκαιου και ευσεβή προφήτη Συμεών):

Πρόληψη: Οι έγκυες δεν κάνουν καμιά δουλειά για να μη γεννηθεί το παιδί τους σημειωμένο, σημαδεμένο, δηλ. ελαττωματικό, με κουσουρί.

Το Ψυχοσάββατο των Απόκρεω. Είναι αφιερωμένο στις ψυχές των πεθαμένων. Πηγαίνουν στην εκκλησία λειτουργιές για τον παπά και κόλυβα, όπου ο παπάς μετά τη δέηση για τις ψυχές των νεκρών, διαβάσει τα ονόματα των νεκρών της οικογένειας, που αναγράφονται στο ψυχοχάρτι, πο 'χει κάθε οικογένεια. Στο πάνω μέρος του βάζουν κι ένα σταυρό. Οι γυναίκες μοιράζουν τα κόλυβα «για να σχουριθούν τα πιθαμένα». Οι αρβανιτόβλαχοι μοιράζουν και φρέσκο τυρί και φρούτα.

Προλήψεις: Δεν κάνουν καμιά δουλειά, δε λούζονται στο κεφάλι, δε σφουγγαρίζουν, δε καθαρίζουν και δε γνέθουν, για ν' αναπαυθούν οι ψυχές των νεκρών.

Κυριακή των Απόκρεω ή της Κρεατινής. Αποκρεύουμε, δηλ. δεν τρώμε κρέας απ' την επόμενη μέρα ως το Πάσχα. Τρώμε μόνον τυρί, αυγά και άλλα γαλακτερά. Carne (=κρέας), vale (=χωρίς) δηλ. αποχή από κρέας λένε οι Ιταλοί. Απ' αυτό και η λέξη καρναβάλι.

Γίνεται εκκλησιασμός χωρίς καμιά άλλη εκδήλωση· μόνον καίνε λίγα κέδρα το βράδυ και ελάχιστοι γίνονται καρναβάλια. Ντύνονται με ρούχα

παππού και μπάμπους μόνο.

Το Ψυχοσάββατο της Τυροφάγου. Κάνουν ό,τι και στο προηγούμενο Ψυχοσάββατο.

Κυριακή της Τυροφάγου ή της Τυρινής. Γίνεται εκκλησιασμός και έρχονται οι ξενιτεμένοι μας (ραφτάδες, χτίστες). Λέγονται και τρανές αποκριές γιατί διαρκούν 50 μέρες, ενώ των Χριστουγέννων 40 μέρες και λέγονται μικρές.

Επειδή την προηγούμενη εβδομάδα τρώμε μόνον τυρί, αυγά και άλλα γαλακτερά, γι' αυτό λέγεται και Κυριακή της Τυροφάγου. Απ' την άλλη μέρα παύουμε να τρώμε κι απ' αυτά, ως το Πάσχα.

Αποκριές. Άλλο πάλι ξεφάντωμα των αγοριών, μικρών και μεγάλων. Απ' το Γενάρη ακόμα με τα κρύα και τα χιόνια αρχίζουν κατά μαχαλάδες να κουβαλούν κέδρα, που τ' αποθηκεύουν σε σίγουρο μέρος και τα φυλάγουν, γιατί φοβούνται μήπως τα κλέψουν οι άλλοι απ' άλλους μαχαλάδες.

Θεωρείται κατόρθωμα μεγάλο το κλέψιμο των κέδρων. Γίνεται άμιλλα ποιος μαχαλάς θα συγκεντρώσει τα περισσότερα κέδρα, που φτάνουν τα 500. Άρα θα κάνει και τη μεγαλύτερη κλαδαριά (μεγάλη θημωνιά - σωρός)· τη λένε και μπουμπούνα (γιατί κάνει μπου-μπου όταν καίεται) ή φανό, πυρά, φωτιά.

Την παραμονή της αποκριάς 4-5 μεγάλα παιδιά από κάθε μαχαλά πηγαίνουν στο δάσος και κόβουν ένα στρόπου (λουμάκι, πάσσαλο οξυάς, ίσιο, χοντρό και μεγάλο 5-6 μέτρα), αλλού τον λένε ψήλο, λούρο, τον φέρνουν στους ώμους τους εκεί που έχουν τα κέδρα και τον σκεπάζουν μ' αυτά.

13. Κλαδαριά τις μεγάλες αποκριές (7-3-1976).

Οι γυναίκες με ανασκουμπωμένα τα μανίκια απ' τις τριανταφυλλένιες φούστες, με βγαλμένα τα δαχτυλίδια και με δεμένα τα μαλλιά προς τα πίσω με τζιουβρέ (άσπρο τλουπάνι λεπτό) σαν το χρώμα τ' αλευριού, κοσκινίζουν και πλάθουν τις δύο πίτες. Μια πετουρόπιτα σαν την βασιλόπιτα και μια το πατροπαράδοτο σαραγλί (κλωστόπιτα, πίτα με λεπτά φύλλα και στουμισμένα καρύδια, μαζεμένα ένα-ένα στον κλώστη). Το περιχύνουν και με σιρόπι που το ρίχνουν μετά το ψήσιμο, αφού πρώτα κρυώσει το σαραγλί για καλά.

Κάνουν και λαγγίτες, αγοράζουν καραμέλες, σταφίδες, στραγάλια, καρύδια, κάστανα και κρασί. Στις πίτες όμως και λαγγίτες ρίχνουν λάδι για να φάνε τ' απομεινάδια τον Αϊθόδορο.

Την άλλη μέρα, μόλις βγει ο ήλιος, όλα τα παιδιά βρίσκονται σε κίνηση. Τα μεγαλύτερα ανοίγουν σε ίσιο μέρος με το λοστό τρύπα, όπου βάζουν τον στρόπο όρθιο και γερά στεργιωμένο. Άλλα κουβαλούν τα κέδρα, άλλα φέρνουν σκάλα, κι αρχίζουν γρήγορα να κάνουν την κλαδαριά, βάζοντας πρώτα τα μεγαλύτερα σε μήκος κέδρα στον στρόπο, ένα πάνω στ' άλλο, τα πατούν γερά, ώσπου φθάνουν και μετά ανεβαίνει ένα μεγαλύτερο με τη σκάλα και βάζει τα υπόλοιπα, ώσπου να τελειώσουν όλα. Όλοι οι άλλοι τα δίνουν πάσα. Στην κορυφή βάζει ένα μεγάλο σε ύψος κέδρο όρθιο κι έτσι τελειώνει η κλαδαριά, που παίρνει σχήμα μεγάλου χωνιού (κώνου). Μόλις νυχτώσει, αρχίζουν με τη σειρά να τη φυλάγουν γύρω γύρω ως τα μεσάνυχτα, που θα την κάψουν.

Ήρωας είναι όποιος βάλει φωτιά σε ξένη κλαδαριά! Πολλές φορές γίνονταν και σκληρός πετροπόλεμος κατά μαχαλάδες, με σοβαρά τραύματα μερικές φορές.

Ός το 1940 γίνονταν 6 κλαδαριές, από μια στην κάθε γειτονιά: Στου Μπιάλα, Γκέλκινα, Κίτσηδες, Σαράι, Μπουζά και Τσιούμα. Τώρα στήνουν μόνο μια στη θέση Νικολούσιο, στο κέντρο του χωριού, γιατί λιγόστεψαν τα παιδιά μας.

Μετά τη θεία λειτουργία γίνεται άφεση των αμαρτιών, δηλ. οι μαλωμένοι σχωριούνται και αλληλοφιλιούνται. Έτσι αρχίζουν οι αλληλοεπισκέψεις μικρών και μεγάλων. Η πεθερά και ο γαμπρός πηγαίνουν στη νύφη (αρραβωνιαστικιά του) κουλουράκια ή κουραμπιέδες ή σπιτικό χαλβά. Η νύφη τους δωρίζει κάλτσες όπως και για όλους τους σπιτικούς τους και φεύγοντας φιλιούνται και την κερνούν λεφτά.

Τα παιδιά είναι γεμάτα χαρά, γιατί θα μάσουν λεφτά.

Στις 4 η ώρα τ' απόγευμα ο παπάς χτυπάει για εσπερινό.

Στο τέλος κάθεται στο Δεσποτικό και όλοι κάνουν μετάνοιες, του φιλούν το χέρι και αλληλοεύχονται: «Χρόνια πουλλά, σχουριμένα κι καλή σαρακουστή».

Κάθονται στα στασίδια οι εκκλησιαζόμενοι κατά ηλικία. Οι νέοι υποκλίνονται και με χειραψία αλληλοεύχονται τα ίδια. Μετά τον εκκλησιασμό εξακολουθούν οι επισκέψεις μόνον μεταξύ στενών συγγενών. Αλληλοεύχονται με χειραψία και χειροφιλήματα, συχωριούνται, φιλιούνται. Τους κερνούν λουκούμι και ρακή και κάθονται στο καλοστρωμένο και πλούσιο τραπέζι, που είναι γεμάτο απ' όλα τα καλά, το οποίο ετοίμασαν απ' την προηγούμενη μέρα. Τρώνε, τσουγγρίζουν τα ποτήρια με το κρασί και

χορεύουν.

Μετά το φαγητό κάνουν τη χάσκα (χάσκουν, ανοίγουν το στόμα τους όλοι για να πιάσουν τ' αυγό). Η μάνα έχει βράσει 4-5 αυγά και τα έχει καθαρίσει. Παίρνει μια κλωστή 1 μ. περίπου και δένει το 'να άκρο της στον κλώστη ή στη ρόκα και με τ' άλλο άκρο της δένει τ' αυγό. Ύστερα κρατώντας τον κλώστη ή τη ρόκα κουνάει την κλωστή και πλησιάζει τρεις φορές τ' αυγό στο κάθε στόμα των μελών της οικογένειας για να το πιάσουν. Όποιος το πιάσει είναι νικητής και το τρώγει. Ακολουθούν γέλια ξεκαρδιστικά. Αν δε φτάσει το ένα αυγό, βάζουν κι άλλο, ώσπου να περάσουν όλοι απ' τη σειρά τους. Στο τέλος καίνε την κλωστή όρθια όπως είναι δεμένη και αν η στάχτη μείνει άκοπη, θάχουνε καλή σοδειά, αν όχι, τ' αντίθετο.

Η χάσκα συμβολίζει: Να κλείσουν το στόμα με αυγό δηλ. να μην αρτυθούνε και με αυγό κόκκινο να τ' ανοίξουν το Πάσχα, δηλ. τότε ν' αρτυθούνε.

Ακολουθούν τραγούδια και χοροί κατά ηλικία.

Κάθε μαχαλάς φροντίζει να κάψει την κλαδαριά του πολύ αργά, τελευταίος, για να πηγαίνουν εκεί οι περισσότεροι και έτσι να θεωρείται νικητής. Για προσανάμματα της κλαδαριάς χρησιμοποιούν μπόλικο δαδί, άχυρο και ξερά κλαδιά, γι' αυτό τη λένε και κλαδαριά.

Λίγοι άντρες, γυναίκες, κορίτσια και παιδιά γίνονται καρναβάλια, βάζοντας παλιά ρούχα και στο πρόσωπο μαντήλι μαύρο συνήθως τσιγγάνοι και τσιγγάνες, παππούδες και γριές, τραγουδούν και χορεύουν.

Τα καρναβάλια, τα τραγούδια και οι χοροί συμβολίζουν τη μετάβαση απ' το χειμώνα στην άνοιξη, απ' το θάνατο στη ζωή και είναι πανάρχαιο έθιμο, κατάλοιπο των αρχαίων Διονυσίων. Μόλις ανάψουν μια κλαδαριά τα κέδρα αρχίζουν να πριτσίζουν, να κάνουν δηλ. πριτς-πριτς, δυνατά. Όλοι τρέχουν εκεί κι αρχίζουν διάφορα αστεία με τα καρναβάλια, τραγούδια και χορούς γύρω της. Μετά ανάβουν και οι άλλες και ο καθένας πηγαίνει στην κλαδαριά του μαχαλά του, τραγουδάει και χορεύει γύρω στη δική του. Ο χορός αυτός μοιάζει με τον πυρξίχο χορό των αρχαίων.

Η φωτιά συμβολίζει την αποτροπή, αποπομπή και κάθαρση του κακού και την πυρολατρεία της αρχαίας εποχής.

Τα χορευτικά τραγούδια που λένε είναι σατιρικά (αστεία, άσεμνα, γελαστικά) ακόμα και πειραχτικά, σκωπτικά και αισχρά.

- Τις τρανές μπρε, μπρε, μπρε, τις τρανές απουκριές
απουκρεύουν κι απου τυρί, αποκρεύουν κι απου μ...

Τις τρανές μπρε, μπρε, μπρε, τις τρανές απουκριές
τις τρανές απουκριές, που ανάβουν κλαδαριές
απουκρεύουν του τυρί ώσπου νάρθει η Λαμπρή.

Τις τρανές μπρε, μπρε, μπρε τις τρανές απουκριές
από 'ψηναν τα σαραγλιά, καψαλνούσαν τα βρακιά.

- — Πώς στουμπίζουν του πιπέρι του διαβόλ' οι καλουγέροι;

— Μι τον κόλου του στουμπίζουν, μι τη γλώσσα του μαζεύουν.

— Πώς στουμπίζουν του πιπέρι του διαβόλ' οι καλουγέροι;

— Μι τα γόνατα του στουμπίζουν μι τη γλώσσα του μαζεύουν.

— Πως στουμπίζουν του πιπέρι του διαβόλ' οι καλογέροι;
— Με τη μπάλα (μέτωπο) του στουμπίζουν μι τη γλώσσα του μαζεύουν.
Όλοι χορεύουν και κάνουν τις κινήσεις, που κάνει ο πρώτος.

Επωδός: Στο τέλος της 2ης, 4ης και 6ης σειράς λένε:

Σηκουθείτι παλικάρια
μι σπαθιά κι μι χαντζιάρια.

● Απου πάν' απ' τη Βλαχιά κατιβαίν' ενάς πασιάς
γράφουν τα φιρμάνια του να παντρεύουντ' οι γριές,
κι να παίρνουν από δυο, ένα γέρου κι ένα νιό.
Κι οι γριές σαν τ' άκουσαν, όλις τους χαρήκανι.
Κι μια γριά μονόδοντι, απού πέρα φώναξι:
Βάσταξι κι μένα δυο, ένα γέρου κι ένα νιό,
γέρους νάναι για δουλειά κι ου νιος για τ'ν αγκαλιά.
Σκύφτ' ου γέρους να φιλήσει, σάλια, μύξες τη γιμίξει.
κι του γέρου τα πιχνίδια, σαν νιρόβραστα κριμμύδια.

● Πάει η μπάμπου για πουρνάρια
κι την γ... τα γουμάρια.

Πάει η μπάμπου για κλαδί
κι της φάνκιν του μ...

Πάει η μπάμπου για ουξιά
κι της φάνκαν τα βρακιά.

Πάει η μπάμπου για ουξιά
κι της φάνκαν τα βυζιά,

● — Στης ακρίβειας τουν κινό, έτυχι να παντριωτό
κι μου δώσαν μια γυναίκα, πού 'τρωγι για πέντι δέκα.
Κι την πρώτη τη βραδυά μόφαγι πεντ' έξι αρνιά,
κι την πρώτη τη βραδυά άρχισι να μου ζητά:
— Άντρα μου θέλου φουστάνι, γύρου-γύρου μι γαιτάνι
άντρα μου θέλου παπούτσια, νάχουνε ψηλά τακούνια,
άντρα μου θέλου καπέλου, γύρου-γύρου μι κουρδέλου.
— Κι σαν παίρνου ένα ξύλου κι αρχίζου να της δίνου:
Να γυναίκα μου φουστάνι, γύρου-γύρου μι γαιτάνι κτλ.

● — Σαν πας Μαλάμου μ' για νιρό
κι γω στη βρύση καρτιρώ,

να σου θουλώσου του νιρό
να σου τσακίσου του σταμνί
να πας στη μάνα σ' αδειανή.

Κι αν σε ρουτήσ' η μάνα σου
Μαλάμου μ' πούν' η στάμνα σου;

— Μάνα μου παραπάτησα
κι του σταμνί του τσάκισα

— Δεν είναι παραπάτημα
μόν' είν' αντρός αγκάλιασμα.

● Μόν' πέρασ' απ' τα Γριβινά

βρισκού τα σπίτια έρημα
κι τις πόρτις σφαλισμένις
μια χαρά ήταν οι καημένις
ως κι τα σκυλιά διμένα
μια χαρά ήταν τα καημένα.
Σ' ένα παμπόρι μπήκαμι
στη Νέα Γιόρκη βγήκαμι
γιε μ' στη Νέα Γιόρκη πόλη
ικεί θα συναχτούμι όλοι.
Π' ανάθιμά σ' Αμερική
μι τις πουλλές τις λίρις
άφσις τις γυναίκις μας
ζουντόχηρις κι χήρις.

Επωδός:

— Γυναίκις που χουρευίτι
τους άντρις πού τους έχιτι;
— Τους έχουμι στν Αμερική
θα φέρουν γρόσι κι φλουρί,
τους έχουμι στην ξινιτιά
θα φέρουν γρόσια κι φλουριά
τους έχουμι στην ξινιτιά
θα φέρουν ψείρις μι φτιρά,
τους έχουμι στην ξινιτιά
θα φέρουν ψείρις μι ουρά.

Αυτά βέβαια, για όσους θα επέστρεφαν απένταροι για διάφορους λόγους και γιατί τότε υπήρχαν και πολλές ψείρες. Είναι πολύ παλιό και το τραγουδούσαν επί τουρκοκρατίας. Στις μέρες μας το τραγουδούσε και το χόρευε ο μακαρίτης Γιώργος Ότας ή Τζιάλας γύρω απ' την αναμμένη κλαδαριά του μαχαλά του (Σαράϊ). Έπαιζε μάλιστα και στάμνα (τουμπελέκι, τύμπανο με πήλινο ηχείο) που ανήκε στον Κωτούλη Παπαγιάννη.

Η οικογένεια Ότα, πολλά χρόνια ξεχειμάζε στη Βιλιά (Οροπέδιο), των Γρεβενών. Από κει το είχε μάθει το τραγούδι αυτό, καθώς και το:

Οι κλέφτες από ται βουνά... (βλ. σ. 397).

● — Πέντι μήνις έξι αδράχτια
πότι τ' άγνισ' η Παγόνα;
Τά 'μασα ένα κουβάρι
σαν της γάτας του κιφάλι
τό 'βαλα μεσ' στου ντουλάπι
μου του πήραν τα πουντίκια
κι του πήγαν στου ντουβάρι.
Σήκου μαύρι νοικοκύρη
να χαλάσεις του ντουβάρι,
να σου φκιάσου δυο πουκάμσα,
κι άλλα δύο τρανουβράκια.

Μετά το κάψιμο της κλαδαριάς πηδούν πάνω απ' τη φωτιά και λένε

φωναχτά: «ψύλοι, ψύλοι» δηλ. να μη μας φάνε οι ψύλοι το καλοκαίρι και φεύγουν στα σπίτια τους με την ευχή: «Χρόνια πουλλά κι του χρόν'».

Τα παιδιά πηγαίνουν τα ξημερώματα και ανάβουν φωτιά με τα σβησμένα δαυλιά που έμειναν και δείχνει ο καθένας τα λεφτά που έμασε.

Προγνοστικό: Αν κάποτε δεν καεί όλη η κλαδαριά, τότε προμηνύεται πόλεμος.

Έθιμο: Βοηθούν τους φτωχούς. Παλιότερα τους βοηθούσε και το Μοναστήρι μας.

Το Τρίμερο (Τριήμερο: Καθαρή Δευτέρα, Τρίτη και Τετάρτη). Οι τρεις πρώτες μέρες της αποκριάς.

Την Καθαροδευτέρα οι γυναίκες κάνουν γενική καθαριότητα στο σπίτι. Πλένουν το σουφρά και τα μαγειρικά σκεύη, τα βράζουν στο καζάνι μ' αλυσίβα (κατασταλαή, ζεστό σταχτόνερο) για να φύγουν οι λιπαρές ουσίες και κοπανίζουν σιτάρι, έτσι: Το βρέχουν σε κακάβι (χάλκινο γανωμένο καρδάρι) με ζεστό νερό και μετά το βάζουν στον τροβά (σακούλι μάλλινο, ταγάρι) που το δένουν για να μη χυθεί το σιτάρι και το βάζουν πάνω σε χοντρή, ίσια πέτρα και το κοπανίζουν με τον κόπανο ώσπου να βγει η φλούδα του. Το πλένουν με κρύο νερό, το βράζουν στο κακάβι και τ' ανακατώνουν συχνά για να μη τσικνώσει (καεί). Το κατεβάζουν απ' τη φωτιά, τ' αφήνουν να κρυώσει, ρίχνουν ζάχαρη και καρύδια στουμπισμένα, τ' ανακατώνουν και τρώνε αρκετές μέρες. Είναι δε νοστιμότατο, γιατί πηχτώνει το ζουμί και τρώγεται μ' ευχαρίστηση απ' όλους.

Απ' τη μέρα αυτή αρχίζει η νηστεία της Μεγάλης Σαρακοστής για το Πάσχα. Λέγεται δε μεγάλη, γιατί περιμένουμε τη Μ. Εβδομάδα, τα Μ. και Άγια Πάθη του Χριστού. Διαρκεί 50 μέρες και γίνεται καθημερινή λειτουργία στην εκκλησία. Δεν τρώνε κρέας, αυγά, τυρί κ.ά. γαλακτερά, αλλά νηστήσιμα φαγητά, σαρακοστιανά: Όσπρια, λαχανικά και άλλα λαδερά, χαλβά, ελιές, τουρσιά. Η νηστεία γίνεται για λόγους υγείας και για τήρηση των παραγγελιών της Εκκλησίας.

Γάμοι και άλλα γλέντια δε γίνονται, γιατί περιμένουν το Πάσχα, τ' Άγια Πάθη του Χριστού, όπως είπαμε.

Μερικές γριές, τις τρεις αυτές μέρες κρατάνε αυστηρή νηστεία, ούτε ψωμί τρώνε κι ούτε νερό πίνουν και τις λένε τριμερίτσες. Αυτές θα πάνε στον Παράδεισο λένε οι άλλες. Κι αυτό το κάνουν για να μην υποκύψουν στον πειρασμό του σατανά. Την Τετάρτη απόγευμα, μετά τον Εσπερινό έτρωγαν νερόβραστες ψιρουτζ δηλ. σαν τον τραχανά, αλλά φτιαγμένες χωρίς γάλα.

Παράδοση: Επί τουρκοκρατίας οι Τούρκοι για ν' αναγκάσουν τους χριστιανούς ν' αρтуθούν την Καθαροδευτέρα, διέταξαν όλους τους φουρναραίους να ρίξουν στο ζυμάρι χοιρινό λίπος. Κάποιος φούρναρης ειδοποίησε όλο το χωριό, ότι οι Τούρκοι έριζαν λίπος στο ψωμί, κι έτσι δεν πήραν ψωμί κι έτρωγαν επί τρεις μέρες κοπανιστό σιτάρι.

Η Τρίτη θεωρείται μέρα των ψυχών.

Την τρίτη μέρα (Τετάρτη) το μεσημέρι κάνουν μποντσόπιτα (μπόντσα = πήλινο ταψί) με κουτσιάνου (κραμβολάχανο) ή με πράσα. Βράζουν φασόλια και σκίσματα (αχλάδια, κορόμηλα, δαμάσκηνα σχισμένα και στεγνά που τα

στεγνώνουν στον ήλιο), καλούν κι άλλους συγγενείς και γειτόνισσες που νηστεύουν και τρώνε μετά τον εσπερινό.

Αν καμιά απ' τις τριμερίτσες πεθάνει το τρίμερο αυτό, την παραχώνουν στην κοπριά, δε συχωριέται και λένε: «Δεν έπριπι να κρατήσει νηστεία, αφού δε μπορούσι να κρατήσει, να ταλιπουρήσει την ψυχή τ'ς», αυτό το θεωρούσαν αυτοκτονία.

Όσες και όσοι δε νηστεύουν λένε: «Όχι τα εισερχόμενα (μη νηστήσιμα φαγητά), αλλά τα εξερχόμενα (κακά έργα και λόγια) αυτά είναι αμαρτία».

Στα μικρά παιδιά λένε: «Άμα αρτ'θείτι, θα σας κόψει ου παπάς τ' γλώσσα μι του ψαλιδ'», το ίδιο λένε και για την Τετάρτη και Παρασκευή και για τις άλλες νηστείες. Όσοι δε νηστεύουν λένε: «Αλλ' αντ' άλλα κι όχι της Παρασκευής του γάλα» δηλ. τα κακά έργα και λόγια είναι αμαρτία και όχι το γάλα, που θα πιούμε την Παρασκευή.

Τ' Αϊθόδωρου (Του Αγίου Θεοδώρου): Η μέρα αυτή είναι το πρώτο ψυχολογικό σάββατο μετά τις αποκρίες. Κάνουν ό,τι κάνουν και τ' άλλα δυο προηγούμενα ψυχολογικά σάββατα, αλλά και κάτι άλλο αξιοσημείωτο: Την παραμονή οι σπιτικοί των Θεοδωράδων, που γιορτάζουν, πηγαίνουν στην εκκλησία βρασμένο σιτάρι. Μετά τον εσπερινό, ο παπάς σκορπάει λίγο απ' αυτό μπροστά στην Ωραία Πύλη. Το παίρνουν τα κορίτσια και το βάζουν πριν κοιμηθούν κάτω απ' το προσκέφαλο, όπου τ' αφήνουν τρεις βραδιές, για να ιδούν στ' όνειρο ποιον θα παντρευτούν, τον εκλεκτό, τον καλό της καρδιάς τους. Αν ιδούν γνωστό χωριανό τους, θα τον πάρουν, αν ιδούν άγνωστο, θα παντρευτούν σε ξένο μέρος. Τ' όνειρο πολλές φορές αληθεύει (ονειρομαντεία).

Το πρωί πηγαίνουν όλοι στην εκκλησία και μεταλαβαίνουν, όσοι νήστεψαν. Δεν δουλεύει κανένας. Τηρούν πιστά την παροιμία:

Πανάθιμα ποιος δούλιτι τα τρία καλά Σαββάτα
την Κριατινή, την Τυρινή κι τ' μέρα τ' Αϊθόδωρου!

δηλ. τα Σάββατα: της Κρεατινής, Τυρινής και του Αγίου Θεοδώρου.

Μετά την εκκλησία πηγαίνουν στα σπίτια τους και τρώνε χωρίς γλέντια, ό,τι απόμεινε απ' τις απόκριες (τα κούλουμα).

Παροιμία: Θόδουρι κι πινακόσια

πάρι τ' άλουγου κι κόσια (τρέχα),

Τ'ς Ουρθοδοξίας (Κυριακή της Ορθοδοξίας). Είναι η πρώτη Κυριακή των Νηστειών. Παλιότερα μετά τη θεία λειτουργία γίνονταν συλλειτουργοί (λειτουργούσαν δυο παπάδες) και μνημόσυνο για τους Μεγάλους Ευεργέτες του χωριού μας, τους Γαλιλαίους. Μεταπολεμικά (μετά το 1940) γίνεται μαζί και με τους άλλους ευεργέτες στις 16 Αυγούστου.

Παροιμίες

- Ου Φλιβάρις κι αν χιονίσει
παλ' η άνοιξη θ' ανθίσει.
- Ου Φλιβάρης μι νιρό
κουτσός μπαίνει στου χουρό.
- Ου Φλιβάρις κι αν φλιβίσει
καλουκαίρι θα μυρίσει,

- μα κι αν τύχει κι θυμώσει
 μέσ' στα χιόνια θα μας χώσει
- Κι συ κούρβα (πουτάνα) μυγδαλιά
 κι συ κρυφουκρανίτσα
 που γέλασις τα ίπουρα (οπωρικά)
 κι άνοιξαν του χειμώνα.

Αναφέρει τη μυγδαλιά και την κρανιά, γιατί αυτά πρωτανοίγουν την άνοιξη και μετά τ' άλλα δέντρα, αλλά κάποτε τα καταστρέφει η παγωνιά της άνοιξης.

Μάρτ'ς (Μάρτης, Μάρτιος). Λέγεται και φουσκοδεντρίτης, γιατί φουσκώνουν (μπουμπουκιάζουν) τα δέντρα με το νοτιά, που φυσάει. Είναι ο πρώτος μήνας της άνοιξης, της εποχής της γονιμότητας και της αναγέννησης της φύσης. Προίί προίί η γιαγιά ή η μάνα δένει στα παιδιά (αγόρια και κορίτσια) στο λαιμό ή στον καρπό ή στο μικρό δάχτυλο του δεξιού χεριού τους μόρθη (στριμμένη άσπρη και κόκκινη κλωστή) για να μη τα μαυρίσει ο μαρτιάτικος ήλιος.

Λένε: «Ποια έχει κόρην ακριβή (μονάκριβη, όμορφη)
 ήλιους του Μάρτη μη τη δει».

Προλήψεις: Στα ζώα δένουν μάρτη στα κέρατα ή στην ουρά για να φέρουν πολύ γάλα.

Ο μουσαφίρης (επισκέπτης) πρέπει να κάτσει έξω και λίγο στο σπίτι, για να τους κάθονται οι κλωσσαριές (να μην αφήνουν τ' αυγά) γιατί τότε βάζουν κλωσσαριές. Αν πρωτομπεί αρσενικός, οι κλωσσαριές θα βγάλουν κοκόρια, αν θηλυκιά, κότες.

Τις τρεις πρώτες μέρες του Μάρτη τις λένε μπάμπες (δρίμες), γιατί είναι κακές σαν τις μπάμπες (γριές). Τότε δε λούζονται γιατί πέφτουν τα μαλλιά, δε κόβουν ξύλα γιατί σαπίζουν και η νυφίτσα τρώει τα ρούχα. Δεν πλένουν. Αν πλύνουν, ρίχνουν καρφί στο καζάνι, για να μη λιώσουν ή κόψουν τα ρούχα οι δρίμες και νάναι γερά σαν το καρφί.

Τ' Αϊσαράντα (Των Αγίων 40 Μαρτύρων). Την παραμονή κάνουν σαραντόπιτες (πίτες με 40 φύλλα) ή 40 λαγγίτες στη γάστρα (σιδερένιο σκεύος, που σκεπάζει την πίτα ή τη μπουγάτσα ή το φαγητό για να ψηθούν) ή κάνουν φαγητά από 40 λογίων σιτηρά και όσπρια και τα μοιράζουν στους φτωχούς. Κάνουν καλό για την ψυχή τους, γι' αυτό λένε:

«Σαράντα φας, 40 πιεις
 40 δώσ' για την ψυχή σ'»

Τα παιδιά βγάζουν το μάρτη και τον ρίχνουν πάνω στο σπίτι, για να τον πάρουν τα χελιδόνια να κάνουν τις φωλιές τους, γιατί τότε έρχονται.

Τ'ς Σταυροπροσκύνησης (Η Κυριακή της Σταυροπροσκυνήσεως ή Μεσοσαρακοστή). Λέγεται έτσι γιατί μεσιάζει η σαρακοστή και είναι η τρίτη Κυριακή των Νηστειών. Μετά την απόλυση της εκκλησίας ο παπάς μοιράζει βασιλικό και οι εκκλησιαζόμενοι προσκυνούν τον Σταυρό. Τον βασιλικό τον βάζουν στην εικόνα του σπιτιού, για καλό.

Τα Βαγγελισμού (Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου). Επικρατεί γενική αργία, γιατί είναι μεγάλη, διπλή και Πανελλήνια Εθνικοθρησκευτική και

πανηγυρική γιορτή, που γιορτάζεται με θρησκευτική κατάνυξη και Εθνική υπερφάνεια. Γίνεται εκκλησιασμός, σημαιοστολισμός, εκφώνηση λόγου, σχολική γιορτή, παρέλαση και λαμπαδηδρομία. Γίνονται επισκέψεις στους γιορτάζοντες.

Το 1912, την ημέρα αυτή συνέπεσαν δυο αναστάσεις: Του Σωτήρος και του Έθνους μας (επανάσταση του 1821 κατά των Τούρκων). Όταν συντυχαίνουν έτσι, είναι κακός οiwνός, προμηνύεται πόλεμος.

Οι γυναίκες και τα κορίτσια λούζονται στο κεφάλι μ' αλισίβα για να μαλακώσουν και να γυαλίσουν τα μαλλιά τους.

Τρώνε ψάρια φρέσκα ή μπακαλιάρo ξηρό τηγανητά.

Οι παλιοί και οι παπάδες ακόμα λέγανε, ότι την ημέρα αυτή όποιος φτωχός δεν μπορούσε ν' αγοράσει ψάρι, έπρεπε να περάσει απ' το στόμα του, για καλό, ένα κόκκαλο ψαριού, που θα εύρισκε και έξω ακόμα.

Ο κούκος αρχίζει αδιάκοπα το μονότονο, αλλά γλυκό κελάδημά του: κούκου! κούκου!

Του Φτουχουλάζαρου (Του Φτωχού Λαζάρου). Η γιορτή του, το προ του Λαζάρου Σάββατο. Γνωστός απ' την παραβολή του πλούσιου ή φτωχού Λαζάρου, που τρέφονταν απ' τα ψίχουλα του τραπεζιού του πλούσιου και μετά το θάνατο βρέθηκε στους κόλπους (κόρφους) του Αβραάμ. (Ευαγγέλιο Λουκά). Την ημέρα αυτή κάνουν ελεημοσύνη, βοηθάνε τους φτωχούς.

Μύθος: Κάποτε μια γριά είχε γίδια και την τελευταία μέρα του Μάρτη ξεγελάστηκε απ' τη λιακάδα και τα 'βγαλε στη βοσκή, λέγοντας περιφρονητικά στο Μάρτη: «Πριτς Μάρτς, τα ξιχείμασα τα κατσικάκια μ'». Τότε ο Μάρτης θύμωσε κι έριξε χιόνι κι έκανε τσουχτερό κρύο και ψόφησαν τα κατσικάκια της γριάς.

«Πριτς Μαρτς» λένε και όταν έχουν τελειώσει το μεγαλύτερο μέρος μιας δουλειάς. Λένε επίσης: «Λείπ' ου Μαρτς απ' τη Σαρακουστή;», δηλ. όπως ο Μάρτης δε λείπει σπ' τη Σαρακοστή του Πάσχα, έτσι λένε και για τους ανθρώπους που δε λείπουν από πουθενά (συζητήσεις, εκδηλώσεις κτλ.) είναι δηλ. πανταχού παρόντες.

Παροιμίες:

- Μάρτης γδάρτης
κι κακός παλουκοκάφτης.
- Του Μάρτη ξύλα φύλαγι
μη κάψεις τα παλούκια.
- Όλ' οι μήνις τρων κρέας
κι ου Μάρτς τρώει κόκκαλα.
- Απ' του Μάρτη καλουκαίρι
κι απ' τον Αύγουστου χειμώνα.
- Μάρτης είναι, πότι κλαίει (κακοκαιρία)
κι πότι γιλάει (καλοκαιρία).
- Ως του γιόμα του ψουφάει (χιονίζει)
κι ως του βράδου του βρουμάει (λιώνει).
- Ου Μάρτης ου πιντάγνουμους
πέντι φουρές εχιόνισε

14. Κάλαντα του Λαζάρου (26-4-1975).

κι πάλι του μιτάνιουσι
που δεν εξαναχιόνισε.

Είναι μήνας άστατος και ευμετάβλητος, γιατί αλλάζει πολλές φορές ο καιρός την ίδια μέρα και γι' αυτό τον λένε πεντάγνωμο.

Απρίλ'ς (Απρίλης - Απρίλιος). Είναι ο μήνας των λουλουδιών. Όλα τα δέντρα ανθίζουν.

Πρωταπριλιά (Η πρώτη του Απρίλη). Την ημέρα αυτή, για να γελάσουν κάποιον ή κάποια, πρωί πρωί λένε ψέματα π.χ. να κάνει διάφορες δουλειές ή σε ζητάει ο τάδε κτλ. Είναι πανελλήνιο έθιμο που προήλθε απ' τη Γαλλία και για πρώτη φορά έγινε το 1600. Κι όλες αυτές οι ψευδολογίες γίνονται απλά για χιούμορ και αστεία, χωρίς παρεξηγήσεις.

Απρίλης λεν' οριστικά
πως μπαίν' του καλουκαίρι,
αλλά μπορεί πρωταπριλιά
νά 'ναι κι αυτό, ποιος ξέρει;

Το μήνα αυτό γιορτάζονται συνήθως οι πασχαλινές γιορτές.

Τ' Αϊλάζαρου (Του Αγίου Λαζάρου - Η ανάσταση του Λαζάρου). Ο Λάζαρος ήταν όπως ξέρουμε, στενός φίλος του Χριστού κι αδερφός της Μάρθας και Μαρίας και η μνήμη του γιορτάζεται την παραμονή της Κυριακής των Βαΐων. Όλα τα σχολικά αγόρια, πριν από πολλές μέρες βρίσκονται στο πόδι για το μεγάλο θάμα του Χριστού, που ανέστησε το φίλο του Λάζαρο.

Ετοιμάζουν τη χελιδόνα (πευκίσιο ομοίωμα χελιδονιού), καμωμένο απ' τους ίδιους, που συμβολίζει τον ερχομό της μυροβόλας άνοιξης. Είναι

βαμμένο με κόκκινο χρώμα και περασμένο σε ίσια βέργα ιτιάς, ξεφλουδιασμένης και βαμμένης φιδωτά, με το ίδιο χρώμα. Συμβολίζει το αίμα που έχυσε ο Χριστός όταν σταυρώθηκε. Τη στολίζουν με λογιών λογιών ρουμπίνια (χάντρες) μικρά και μεγάλα, με πινέζες (ψεύτικα φλουριά) και με φέξεις (πούλιες μικρές και στρογγυλές μεταλλικές και λεπτές με τρύπα στη μέση).

Στο πάνω μέρος της βέργας καρφώνουν οριζόντια ένα λεπτό σανίδι μήκους 30 πόντων και πλάτους 2, με τέτοιο τρόπο ώστε να περιστρέφεται. Βάζουν και δυο κομμάτια από μισή κόλλα αναφοράς χοντρή, ημικυκλικά κομμένα και κολλημένα στο σανίδι, βαμμένα με το δείκτη του χεριού, βούλες - βούλες (μικροί κύκλοι) με κόκκινο πάλι χρώμα.

Την παραμονή ο δάσκαλος τους χωρίζει σε 1-2 ομάδες, ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών, ορίζουν τον ταμία και έναν για το καλάθι, που θα μαζεύει τ' αυγά και κάνουν δοκιμές στα Λαζαρικά τραγούδια, που θα πούνε.

Την άλλη μέρα, πρωί πρωί, συγκεντρώνονται πάλι στο σχολείο. Ο δάσκαλος τους συμβουλεύει για την τάξη που πρέπει να τηρούν στους δρόμους και στα σπίτια και τους λέει από ποιον μαχαλά θ' αρχίσει κάθε ομάδα. Ύστερα επαινεί εκείνους που στόλισαν καλύτερα τις χελιδόνες.

Τελειώνει η εκκλησία κι αρχίζουν γεμάτα χαρά να γυρίζουν στα σπίτια, τραγουδώντας και κουνώντας ρυθμικά πάνω και κάτω τις χελιδόνες, που κρατούν γερά απ' το κάτω άκρο της βέργας. Οι πινέζες ηχούν και το σανίδι με τις κόλλες κινούνται κυκλικά με ταχύτητα. Ένα θέαμα ευχάριστο κι απερίγραπτο, μια εικόνα ωραιότατη!

Τα τραγούδια που λένε είναι τα παρακάτω:

1. — Σήμεραν έρχετ' ο Χριστός, ο επουράνιος Θεός
εν τη πόλει Βηθανία, με κλάδους με βαΐα
Εβγάτε σας παρακαλούμε για να σας διηγηθούμε,
για να μάθετε τι γίνει σήμεραν στην Παλαιστίνη.
Εν τη πόλει Βηθανία Μάρθα κλαίει και Μαρία,
Λάζαρο τον αδελφό τους, τον γλυκύ και καρδιακό τους.
Τον μοιρολογούν και λέγουν, τον μοιρολογούν και κλαίγουν.
Τρεις ημέρες τον θρηνούσαν και τον εμοιρολογούσαν,
την ημέρα την Τετάρτη, κίνησ' ο Χριστός για να 'ρθει.
Και εβγήκε η Μαρία έξω από τη Βηθανία
και εμπρός του γονυκλινεί και τους πόδας του φιλεί:
— Αν ήσουνα εδώ Χριστέ μου δε θ' απέθνησκ' ο αδελφός μου
δεν θ' απέθνησκε ο αδελφός μου και ο φίλος ο δικός σου.
Μα και τώρα 'γώ πιστεύω, και καλότατα ηξεύρω
ότι δύνας' αν θελήσεις και νεκρούς να αναστήσεις...
2. — Καλημέρα σας, καλημέρα σας
καλουσήρθαμι στ' αρχουντικό σας,
ήρθ' ου Λάζαρους, ήρθαν τα Βαία.
— Πού 'σαν Λάζαρι, πού 'σαν κρυμμένους;
— Ήμωνα στη γη βαθιά χουμένους,
πλην του στόμα μου πικρό, φαρμάκι,

δώστε μου να πω λίγου νεράκι.

— Πες μας Λάζαρι τι είδεις

εις τον Άδη που επήγεις;

— Είδα φόβους, είδα τρόμους

είδα βάσανα κι πόνους,

δώστι μου λίγου νιράκι

να ξιπλύνου του φαρμάκι,

της καρδιάς, των χειλέων

και μη μ' ερωτάτε πλέον.

3. — Λαζαρίνα, κουκουτίνα (κότα)

βάλ' αυγό στην καλαθίνα

κι κουκουάσις (καρύδια) μεσ' στην τσέπη

κι παράδις στου μαντήλι.

Στο τέλος λένε δυνατά και ρυθμικά το παρακάτω συχώριο, όχι τραγουδιστά (χύμα).

— Θεέ, σχουρέσ' τουν ή την τάδε (όνομα πεθαμένου)

μι τη φαμιλιά του (οικογένεια)

Κύρι' ελέησέ τουν (ή την)

Θεέ μου σχώρησέ τουν (ή την) (3 φορές αυτή τη σειρά και πιο δυνατά).

Σε κάθε σπίτι το συχώριο το λένε τόσες φορές, όσοι και οι νεκροί του, αν το ζητήσουν όμως οι σπιτικοί.

Θυμάμαι το 1920, σ' ένα σπίτι άρχισα εγώ το συχώριο, χωρίς να ξέρω ότι ζούσε στην Αμερική ο νοικοκύρης, αλλά η γυναίκα του και η κόρη του μ' έπαψαν αμέσως.

Οι νοικοκυρές γελαστές τους δωρίζουν πρόθυμα τα παραπάνω είδη, που αναφέρονται στο τραγουδάκι Λαζαρίνα...

Τελειώνουν και γυρίζουν χαρούμενα πάλι στο σχολείο, όπου μετρούν με τον καλό τους δάσκαλο τα λεφτά και τ' αυγά.

Κι εδώ η παιδική αγωνία, ποια ομάδα έμασε τα περισσότερα. Μοιράζουν εξίσου τα λεφτά και τ' αυγά τα δίνουν στο δάσκαλο, που τους εύχεται: «Και του χρόνου» και διαλύονται.

Τέτοιες λαογραφικές εκδηλώσεις γίνονταν και στη Βυζ. Αυτ/ρία και στην Αρχαία Ελλάδα.

Οι γυναίκες τη Δευτέρα μέρα της εβδομάδας αυτής του Λαζάρου, πήγαιναν γι' ασπρόχωμα στην τοποθεσία «Λα τσουπτίκ' αλ Κουνόμου» δηλ. στο τσεκουράκι του Οικονόμου, που το χρησιμοποιούσαν γι' ασβέστωμα των σπιτιών, γιατί δεν υπήρχε τότε ασβέστη. Έκαμναν και κάμνουν γενική καθαριότητα, όχι μόνον ασβέστωμα, αλλά και σκούπισμα και σφουγγάρισμα και πλύσιμο βελεντζών, γιατί ακολουθεί η Μεγάλη Εβδομάδα και το Άγιον Πάσχα.

Τα Βαϊού (Η Κυριακή των Βαϊών). Ο παπάς μοιράζει κλαδιά βάγιας (δάφνης) στους Εκκλησιαζόμενους, που τα βάζουν στο εικόνισμα του σπιτιού, για λιβάνισμα και ξόρκι (μαγικά λόγια), γι' ανάμνηση των βαϊών, που έστρωναν στον Χριστό την ημέρα αυτή, όταν έμπαινε θριαμβευτικά στα

Ιεροσόλυμα. Τη βάγια προμηθεύονται απ' την Κόνιτσα.

Τα παιδιά λένε απλά και ρυθμικά, όχι τραγουδιστά και χωρίς καμιά άλλη εκδήλωση:

Βάια-Βάια τα Βαϊού
πότι νάρθ' η Πασκαλιά
μι τα κόκκινα τ' αυγά
μι τα ψάρια στουν ταβά.

Γιατί την ημέρα αυτή των Βαΐων, τρώνε ψάρια ή μπακαλιάρo ξηρό, τηγανητά. Ισχύει και δω ό,τι και για τις 25 Μάρτη, ότι δηλ. όποιος δεν μπορούσε να αγοράσει ψάρι, έπρεπε να περνούσε στο στόμα του ένα κόκκαλο ψαριού, για καλό.

Το βράδυ στην εκκλησία όταν αρχίζουν οι ψάλλτες το: «Ίδου ο νυμφίος έρχεται...», σβήνουν τα φώτα για λίγο, ώσπου να στήσουν στη μέση της εκκλησίας τον σταυρωμένο Χριστό, για προσκύνημα.

Απ' το βράδυ αυτό ως το «Χριστός Ανέστη», όταν σβήνουν τα φώτα, όλες οι εικόνες είναι σκεπασμένες με μαύρο πανί λόγω πένθους, γιατί αρχίζουν τ' Άγια Πάθη του Χριστού, το Θείο Δράμα.

Η Μεγαλοβδόμαδα (Η Μεγάλη Εβδομάδα). Λέγεται έτσι γιατί γιορτάζουμε τα Πάθη του Χριστού, τον μαρτυρικό και σταυρικό Του θάνατο. Τηρείται γενικό πένθος, απαγορεύονται τα τραγούδια, η μουσική και τα γλέντια.

Για τη Μεγάλη Εβδομάδα λένε:

Μεγάλη Δευτέρα ο Χριστός στη μαχαίρα
Μεγάλη Τρίτη ο Χριστός εκρύφτη
Μεγάλη Τετάρτη ο Χριστός εχάθη
Μεγάλη Πέμπτη ο Χριστός ευρέθη
Μεγάλη Παρασκευή ο Χριστός εσταυρώθη
Μέγα Σάββατο ο Χριστός ετάφη
Κυριακή του Πάσχα ο Χριστός ανεστήθη.

Τη Μεγάλη Δευτέρα αρχίζουν την αγορά των Πασχαλινών ψώνιων: Λαμπάδες: Για το Χριστό, για τον Άγιο κάθε εκκλησίας, για τους πεθαμένους και από μια για τους παρόντες σπιτικούς.

Των Αγίων τις πηγαίνουν όταν γιορτάζουν οι εκκλησίες, εκτός του Αϊθανάση, που την πηγαίνουν την τρίτη μέρα του Πάσχα, όπου εκκλησιάζονται. Τις ανάβουν μπροστά στον κάθε Άγιο.

Αγοράζουν και τρόφιμα (κρέας κτλ.), μπακάμι (ξύλο φυτού που βγάζει κόκκινο χρώμα, ίσως απ' τα νησιά Μπαχάμες των Αντιλών της Κεντρικής Αμερικής).

Τις Κυριακές και όλες τις άλλες γιορτές του χρόνου, τρώνε μετά τον εκκλησιασμό, για να πάρουν αντίδωρο καθαροί.

Τη Μεγάλη Τρίτη γίνεται εκκλησιασμός και ψάλλεται το τροπάριο της Κασσιανής.

Τη Μεγάλη Τετάρτη οι γυναίκες κάνουν κουλούρια σε σχήμα σταυρού στη μέση και τ' αλείφουν με μέλι επάνω, που τα λέμε Χριστουσκουτί, δηλ. Χριστού σκουτιά (ρούχα) γι' ανάμνηση του γεγονότος, που όταν ξεψυχούσε

ο Χριστός, οι γύρω του μοίραζαν τα ρούχα Του. Τα μοιράζουν τη Μεγάλη Πέμπτη σε σταυροδρόμια κατά μαχαλά, για συχώριο των νεκρών.

Τελείται ευχέλαιο στην εκκλησία για καθαρισμό των πιστών και για ετοιμασία εκείνων που θα μεταλάβουν τη Μ. Πέμπτη.

Μερικοί κάνουν και ευχέλαιο στο σπίτι για υγεία, αγάπη και ευτυχία.

Τη Μεγάλη Πέμπτη, που τη λέμε και Κόκκινη Πέμπτη. Πρωί πρωί βάζουν τ' αυγά κόκκινα με μπακάμι, ως εξής: Απ' τη Μ. Δευτέρα βάζουν το μπακάμι σ' ένα δοχείο μπακιρένιο ή χωματένιο, με κρύο νερό, κοντά στη φωτιά, για να μουσκέψει. Βάζουν κι ένα αυγό μέσα και τ' αφήνουν ως τη Μ. Πέμπτη, το βγάζουν και βάζουν τ' άλλα αυγά στο δοχείο για να βράσουν 10 λεπτά και να βαφούν. Το νερό αυτό το χύνουν στο λάκκο, για να μη πατηθεί. Είναι αμαρτία αν συμβεί κάτι τέτοιο.

Με το πρώτο βαμμένο αυγό, που το μελώνει στη μύτη του η μητέρα, σταυρώνει στο μέτωπο όλους τους σπιτικούς κι εύχεται: «Χρόνια πουλλά». Αυτό γίνεται για προφύλαγμα απ' αρρώστιες. Τ' αυγό αυτό το βάζουν στο εικόνισμα του σπιτιού, το δε παλιό το θάβουν στα χωράφια για να μη πέφτει χαλάζι.

Σε μια δεύτερη φάση του πασχαλιάτικου αυτού εθίμου, η οικοδέσποινα κρεμάει στο παράθυρο κόκκινο πανί ή κόκκινο μαλλί, βαμμένο απ' την ίδια, για καλό του σπιτιού. Και δώ το κόκκινο χρώμα συμβολίζει το αίμα που έχυσε ο Χριστός όταν σταυρώθηκε, για τη σωτηρία της ανθρωπότητας.

Κάνουν και τις λειτουργίες για όλες τις Πασχαλινές γιορτές και τις σφραγίζουν με το σημιτικό (σφραγιστήρι ξύλινο, στρογγυλό). Παράλληλα, ζυμώνουν και το ρουφτένιο (ρεβιθένιο) άζυμο (χωρίς προζύμι) ψωμί, που είναι αφράτο, μυρωδάτο και νοστιμότατο. Στη μέση της μπουγάτσας (κουλούρας) βάζουν κόκκινο αυγό με κυκλικό ζυμάρι γύρω του και κικιφίκια από ζυμάρι σε σχήμα μικρού καλλιγραφικού ταν για στολισμό.

Κάνουν και τις πέρδικες, όμορφες σαν τις πέρδικες, ζωγραφισμένα πασχαλινά αυγά, πάνω στα οποία κάνουν με κοντύλι διάφορα σχήματα: σταυρούς, λουλούδια, πουλιά, δέντρα και γράφουν: Χριστός Ανέστη, Χρόνια Πολλά.

Το κοντύλι είναι εργαλείο που το κάνουν οι γυναίκες από ξύλο (συνήθως από δαδί) μήκους 15 π. και πάχους αδραχτιού. Το κρατούν οριζόντια και τρυπούν κάθετα τη μια άκρη του όπου περνούν ένα τενεκεδένιο σωληναράκι, που βγάζουν απ' τις άκρες των κορδονιών των παπουτσιών. Πάνω στ' άσπρο αυγό, κρατούν οριζόντια το κοντύλι, βάζουν στο πάνω μέρος του σωληναρακιού ένα κομματάκι αγνό κερί, πλησιάζουν το κάτω άκρο του στη φλόγα του δαδιού πούναι πάνω στο φεγγίτη του τζακιού και μόλις αρχίσει να λιώνει το κερί και να χύνεται απ' το σωληναράκι, το απομακρύνουν αμέσως και αρχίζουν να σχεδιάζουν και να γράφουν πάνω στ' αυγό.

Όταν δε χύνεται πια το κερί, το ξαναβάζουν στη φλόγα να λιώσει. Αυτές τις πέρδικες τις βάζουν, τις βγάζουν και τις καθαρίζουν με πανί, φεύγει το κερί και μένουν άσπρα τα σχέδια και τα γράμματα. Μετά με άλλο πανί λαδωμένο τις σκουπίζουν για να γίνουν γυαλιστερές. Το ίδιο κάνουν και στα

κόκκινα αυγά, τα υπόλοιπα, τα μη κεντημένα. Σήμερα όμως τα βάφουν όχι μόνο με κόκκινο χρώμα, αλλά και λίγα με άλλα χρώματα. Πράσινο, γαλάζιο, κίτρινο.

Άλλες πάλι νοικοκυρές Φουρκιώτισσες τις βάφουν πρώτα τις πέρδικες κόκκινες και μετά τις ζωγραφίζουν με πινελάκι και ελαιόχρωμα.

Τώρα τα βάφουν με κόκκινο χρώμα της ώρας (στιγμής) και για να κάνουν τις πέρδικες κολλάνε σ'αυτά χαλκομανίες με θρησκευτικές αναστάσιμες παραστάσεις ή κολλάνε φύλλα λουλουδιών, τα δένουν με κομματάκι κάλτσας νάυλον, τα βάφουν, και όταν τα βγάζουν, αφαιρούν το νάυλον και το φύλλο και μένει το σχήμα του φύλλου άσπρο.

Αντί για φύλλα μερικές φορές βάζουν κομματάκι από τσίτι χρωματιστό που αφήνει τα σχέδιά του πάνω στ' αυγό.

Τις πέρδικες τις δίνουν στα νιόγαμπρα, στους αρραβωνιασμένους και τις νέες στη Δεύτερη Ανάσταση σε ώρα επίσκεψης. Οι πενθούντες δεν βάφουν αυγά.

Στο τέλος της θείας λειτουργίας μεταλαβαίνουν μερικοί, αλλά πρώτα τα μικρά, γιατί δεν αντέχουν και όποιος θέλει κάνει ευχέλαιο στο σπίτι του, όπου ο παπάς κολλάει στο νταβάνι του σπιτιού κέρινο σταυρό.

Το βράδυ, όταν στήνουν τον Σταυρό στη μέση της εκκλησίας, σταυροκοπιούνται, κάνουν τρεις μετάνοιες και τον προσκυνούν.

Προλήψεις: Την ημέρα αυτή ράβουν κάτι, έστω και ένα κουμπί για υγεία.

Βάζουν χαϊμαλιά για φυλαχτό.

Δεν πλένουν και δεν απλώνουν άσπρα ρούχα ή πανιά για να μη ρίξει χαλάζι.

Μεγάλη Παρασκευή: Όλοι μας πενθούμε και μαυροφορούμε. Το πρωί μετά τη θεία λειτουργία, χτυπάει η καμπάνα πένθιμα και αδιάκοπα ως το βράδυ, για ν' αναγγείλει το ξάπλωμα του Επιταφίου για προσκύνηση. Αυτό γίνεται αφού πρώτα αποκαθηλώσουν απ' το Σταυρό το Χριστό.

Τα σχολειόπαιδα (αγόρια και κορίτσια) μαζεύουν μάραντα, πασχαλούδες, πανσέδες, ίτσια, αγριολούλουδα με μεθυστική μυρωδιά απ' τ' απέραντα Λιβάδια και το Μερά, για να στολίσουν τον Επιτάφιο. Αυτό γίνεται από λατρεία και σεβασμό.

Δεν τα μυρίζουν και δεν τα βάζουν μέσα στο σπίτι, για νάναι καθαρά. Τα βάζουν μόνο πάνω απ' την εξώπορτα, ώσπου να ξεκινήσουν για την εκκλησία και ν' αρχίσει το παραδοσιακό στόλισμα.

Όλη την ημέρα δεν κάνουν καμιά δουλειά, ούτε και μαγειρεύουν. Τρώνε νερόβραστα φασόλια που τα βράζουν τη Μ. Πέμπτη, χαλβά, ελιές και πιπερίτσα (πιπέρι κόκκινο ανακατωμένο με αλάτι και δυόσμο ή ρίγανη) βουτώντας το ψωμί σ' αυτήν. Μερικοί μάλιστα άντρες και γυναίκες δεν βάζουν τίποτα στο στόμα, ώσπου να ταφεί ο Χριστός και να τον προσκυνήσουν.

Ηλικιωμένες γυναίκες μένουν συνέχεια κοντά στον ξαπλωμένο Χριστό ως τη ταφή Του. Μερικά κορίτσια ντύνονται μυροφόρες και κάθονται γύρω στον Επιτάφιο.

Την ώρα που στολίζουν τον Επιτάφιο, τα παιδιά λένε το πανάρχαιο, λυπητερό τραγούδι:

— Σήμερα μαύρος ουρανός, σήμερα μαύρη μέρα
σήμερα όλοι θλίβονται και τα βουνά λυπούνται
σήμερα έβαλαν βουλή οι άνομοι Εβραίοι,
οι άνομοι και τα σκυλιά και τρισκαταραμένοι
για να σταυρώσουν το Χριστό των πάντων Βασιλέα.
Ο Κύριος ηθέλησε να μπει σε περιβόλι,
να λάβει δείπνο μυστικό για να τον λάβουν όλοι.
Τον Ιησού τον πιάσανε και στον χαλκιά τον πάνε
Χαλκιά, χαλκιά φκιασέ καρφιά, φκιάσε τρία πιρόνια
κι εκείνος ο παράνομος παίρνει και φκιάνει πέντε·
συ Φαραε που τάκανες πρέπει να μας διδάξεις:
— Βάλτε τα δυο στα χέρια του, τ' άλλα τα δυο στα πόδια·
το πέμπτο το φαρμακερό βάλτε το στην καρδιά του
να τρέξει αίμα και νερό, να 'λιγωθεί η καρδιά του.
— Η Παναγιά η Δέσποινα καθόταν μοναχή της,
τας προσευχάς της έκανε για τον μονογενή της.
Φωνή της ήρθ' εξ ουρανού κι απ' Αρχαγγέλου στόμα:
— Φτάνουν κυρά μ' οι προσευχές φτάνουν κυρά μ' μετάνοιες
και τον υιόν σου πιάσανε και στον χαλκιά τον πάνε
και στου Πιλάτου τας αυλάς, εκεί τον τυραννάνε.
— Η Παναγιά σαν τ' άκουσε έπεσε κι ελιγώθη
σταμνί νερό της ρίξανε, τρία κανάτια μόσχο
για να της έρθ' ο λογισμός, για να της έρθ' ο νους της.
Η Μάρθα, η Μαγδαληνή και του Λαζάρου η μάνα
και του Ιακώβου η αδελφή, οι τέσσερις αντάμα,
σαν πήραν το στρατί-στρατί, στρατί το μονοπάτι,
το μονοπάτ' τις έβγαλε μέσ' στου ληστού την πόρτα.
Άνοιξε πόρτα του ληστού και πόρτα του Πιλάτου
κι η πόρτα απ' το φόβο της ανοίγει μοναχή της.
Κυτάν ζερβά, κυτάν δεξιά κανένα δε γνωρίζουν·
κυττάζουν δεξιότερα βλέπουν τον Αγιογιάννη.
Αγιάννη-Αγιάννη Πρόδρομε και βαπτιστή του γιου μου
μην είδες τον υγιόκα μου και τον διδάσκαλό σου,
— Δεν έχω στόμα να σου πω, γλώσσα να σου μιλήσω
μόν' έχω χέρι απάλαμο για να σου τότε δείξω.
Βλέπεις εκείνον το γυμνό τον παραπονεμένο
όπου φορεί πουκάμισο στο αίμα βουτηγμένο,
όπου φορεί στην κεφαλή ακάνθινο στεφάνι;
Εκείνος είν' ο γιόκας σου και ο διδάσκαλός μου.
— Κι η Παναγιά η Δέσποινα σαν είδε τον υγιό της
ζητεί μαχαίρι να σφαγεί, φωτιά να πάει να πέσει,
ζητεί γκρεμό να γκρεμιστεί, για τον μονογενή της.
— Αν γκρεμιστείς, μανούλα μου, πέφτουνε κι άλλες μάνες

κι αν σφαγείς, μανούλα μου, σφάζονται κι άλλες μάνες.
Σύρε μανούλα μου στο καλό και στην καλή την ώρα
και μένα να με καρτερείς το Σάββατο το βράδυ,
όταν σημαίνουν οι εκκλησιές και ψάλλουν οι παπάδες,
τότε και συ μανούλα μου θάχεις χαρές μεγάλες!...

Το δειλινό χτυπάει η καμπάνα, πηγαίνουν όλοι στην εκκλησία για να μυρωθούν απ' το ράντισμα του παπά με κολώνια. Ακολουθεί η διανομή του αντιδωρου και η απόλυση.

Χαιρετούν όλοι στον Επιτάφιο και περνούν τα μικρά παιδιά ένα ένα τρεις φορές κάτω απ' το κουβούκλιο (ειδικό θολωτό ξύλινο κενοτάφιο όπου βάζουν τον Επιτάφιο), για νάναι γερά, όλο υγεία. Παίρνουν όλοι απ' τον Επιτάφιο διαβασμένα (αγιασμένα) και μυρωμένα λουλούδια και τα βάζουν στην εικόνα του σπιτιού. Μ' αυτό θυμιατίζουν, βάζοντας και θυμίαμα και σταυρώνουν αρρώστους και ισκιωμένους.

Τα μεσάνυχτα χτυπάει η καμπάνα πένθιμα, για την περιφορά και ταφή του Χριστού. Όλοι ξεκινούν με θρησκευτική κατάνυξη, μ' ευλάβεια και συγκίνηση να πάνε ν' ακούσουν την ακολουθία του Επιταφίου και τα εγκόμια, που θα ψάλλουν γύρω απ' τον Επιτάφιο μικροί και μεγάλοι, χωρισμένοι σε ομάδες.

Ακολουθεί με πομπή η περιφορά του Σταυρωμένου τρεις φορές γύρω απ' την εκκλησία.

Η καμπάνα χτυπάει πένθιμα. Πρώτα πορεύονται τα παιδιά ντυμένα με ειδικά ρούχα της εκκλησίας, κρατώντας εξαπτέρυγα, λάβαρα και φανούς και λένε το «Κύριε ελέησον». Ακολουθεί ο παπάς με τον Επιτάφιο, οι ψάλτες και το υπόλοιπο εκκλησίασμα. Επιστρέφουν στην εκκλησία και γίνεται η απόλυση.

Πρόληψη: Θεωρείται καλό να πεθάνει κανείς εκείνη την ημέρα. Πεθαίνει μαζί με το Χριστό και συγχωρούνται οι αμαρτίες του.

Μέγα Σάββατο: Κάνουν την Πασχαλιάτικη πετουρόπιτα, διάφορα γλυκίσματα (κουλουράκια, κουραμπιέδες κτλ.) σφάζουν τ' αρνιά και μαγειρεύουν για την Πασχαλιά.

Το βράδυ η πεθερά στέλνει στην αρραβωνιασμένη νύφη της Πασχαλιάτικα δώρα (λαμπάδα γραμμένη - κεντημένη με διάφορα χρώματα) και με κόκκινο φιόγκο, γάζι (κρέπι), ζαχαρωτά, μοσχοσάπουνο, κολώνια, ύφασμα για φουστάνι, παπούτσια ή παντόφλες και πέρδικα. Τα βάζει σε μια κανέστρα, τα σκεπάζει με ωραιότατο μεταξωτό μαντήλι και τα πηγαίνει σπιτικό ή συγγενικό αγόρι ή κορίτσι.

Η νύφη επιστρέφει την κανέστρα με δώρα (κάλτσες για το γαμπρό και τους σπιτικούς του και κόκκινα αυγά) φιλάει και κερνάει λεφτά το παιδί.

Ο νούνος στέλνει δώρα στα κουμπαρούλια του (βαπτιστικά του), παιδική λαμπάδα, αυγό και κουστουμάκι ή κάλτσες.

Πασχαλιά (Η Κυριακή του Πάσχα, το Άγιον Πάσχα). Λέγεται και Λαμπρή, γιατί λάμπουν όλα κι αστράφτουν από καθαριότητα. Ως και η φύση ακόμα στολίζεται με τα λουλούδια της, αλλά και μεις στολιζόμαστε. Όλο το χωριό παίρνει γιορταστική όψη.

Τη Λαμπρή σπάνια τη γιορτάζουμε το Μάη και σπανιότατα το Μάρτη. Μόνο το 1912 συνέπεσε με τη γιορτή της 25ης Μαρτίου, όπως αναφέραμε. Όλοι είμαστε χαρούμενοι. Με ευλάβεια και με αγωνία περιμένουμε το μεγάλο αυτό γεγονός της Ανάστασης του Σωτήρος. Τη γιορτή της αγάπης, της χαράς, του γλεντιού και του φαγοποτιού.

Στις 2 η ώρα μετά τα μεσάνυχτα, η καμπάνα χτυπάει χαρμόсуна για να ξυπνήσουμε και να ετοιμαστούμε για την εκκλησία. Τώρα η ανάσταση γίνεται στις 12 τα μεσάνυχτα. Όπως και τότε βάζουμε τα Πασχαλιάτικα ρούχα μας, παίρνουμε από μια λαμπάδα και ένα κόκκινο αυγό και ξεκινάμε με τους μεγαλύτερους μας μπροστά. Υπερβολική είναι η χαρά των παιδιών και των βρεφών ακόμα, γιατί φορούν τα πασχαλινά τους ρούχα.

Μόλις μπουν στην εκκλησία, κορυφώνεται περισσότερο η χαρά τους, γιατί και η εκκλησία είναι στολισμένη κι αυτή.

Εκκλησιάζονται και οι πενθούντες, ακόμα και οι χήρες και τα κορίτσια. Στη Δεύτερη Ανάσταση όμως, όχι οι χήρες.

Συγκεντρώνονται όλοι και σε λίγη ώρα, προ του «Χριστός Ανέστη», σβήνουν όλα τα φώτα της Εκκλησίας. Μένει αναμμένο μόνο το φως της καντήλας του Αγίου Βήματος (Ιερού), απ' όπου ο παπάς παίρνει το Άγιο Φως, το καινούργιο φως της ανάστασης, που θα το μεταδώσει στους χριστιανούς και συμβολίζει δύναμη. Βγαίνει στην Ωραία Πύλη με το τρικέρι αναμμένο, το σηκώνει ψηλά και φωνάζει: «Δεύτε λάβετε φως εκ του ανεσπέρου φωτός». Όλοι οι άντρες τρέχουν ποιος να πρωτοπάρει· οι ψηλότεροι νικούν.

Ο παπάς κρατώντας την εικόνα της Ανάστασης, βγαίνει μ' όλους στο προαύλιο, όπου γίνεται η Ανάσταση, μ' αναμμένες τις λαμπάδες. Μόλις αρχίσουν ο παπάς και οι ψαλτάδες να ψάλλουν το «Χριστός Ανέστη» ακούονται κωδωνοκρουσίες, πυροβολισμοί και κρότοι από στρακαστρούκες και βεγγαλικά φώτα. Τότε αρχίζουν οι χειραψίες και τα χειροφιλήματα, ο αναστάσιμος χαιρετισμός: «Χριστός Ανέστη - Αληθώς Ανέστη» και το τσούγκρισμα των αυγών, τρώνε τ' αυγά και μπαίνουν στην εκκλησία για να συνεχιστεί η λειτουργία της πρώτης ανάστασης, που τελειώνει τα χαράματα.

Ο παπάς εύχεται στους πιστούς: «Χριστός Ανέστη - Χρόνια πολλά» κι αυτοί αντεύχονται: «Αληθώς Ανέστη και Καλόν Παράδεισο». Βγαίνουν στο προαύλιο της εκκλησίας όπου γίνεται η διανομή, από συγγενείς των νεκρών, σε συνομιληκούς των νεκρών: αυγών, πετουρόπιτας, λαγγιτών, γλυκισμάτων για συχώρεση των ψυχών τους.

Επιστρέφουν στα σπίτια με άσβεστες λαμπάδες. Η μητέρα σβήνει το καντήλι του σπιτιού και τ' ανάβει με το άγιο φως της Ανάστασης. Ύστερα σταυρώνει και την εικόνα, φωτίζει με τη λαμπάδα όλες τις γωνιές του σπιτιού και του σταύλου, το κατώι, για υγεία, καλό και αλληλοεύχονται με χειραψία και φιλία την παραπάνω ευχή.

Στρώνει το τραπέζι με τα πλούσια φαγητά: νόστιμη μαγειρίτσα (το πανελλήνιο πασχαλινό φαγητό), την πετουρόπιτα, μαγειρεμένο και ψητό κρέας, κι αυτό πανελλήνιο φαγητό που συμβολίζει τη θυσία του Χριστού, ψέλνουν όλοι μαζί 3 φορές το Χριστός Ανέστη και αρχίζουν το φαγητό με

όρεξη.

Δεύτερη Ανάσταση (Η Δεύτερα Ανάσταση ή η Ακολουθία της Αγάπης ή Εσπερινός της Αγάπης ή Αγάπη ή Τελετή του Εσπερινού). Την ίδια μέρα τ' απόγευμα η ώρα 2, χτυπάει πάλι η καμπάνα για εκκλησιασμό. Ντύνονται τα καλύτερα γιορτινά τους ρούχα και εκκλησιάζονται. Γυναίκες και κορίτσια φορούν την αρχαία, ντόπια γραφική φορεσιά. Στο Ιερό οι παπάδες αλληλοασπάζονται, γίνεται δηλ. ο χαιρετισμός της αγάπης.

Ύστερα από λίγο βγαίνουν όλοι στο προαύλιο, ψάλλεται το Χριστός Ανέστη, ασπάζονται την εικόνα της ανάστασης που κρατάει ο παπάς και φιλούν το χέρι του με τις ίδιες ευχές και μπαίνουν στην εκκλησία.

Μετά τη θεία λειτουργία γίνεται και το αλληλοφιλήμα αγάπης μεταξύ όλων των κατοίκων, αφού καθήσουν στη σειρά οι γεροντότεροι πρώτα και αλληλοεύχονται με χειραψίες «Χριστός Ανέστη - Αληθώς Ανέστη». Τα μίση σβήνουν, εφαρμόζουν δηλ. το «Αγαπάτε αλλήλους» που το διακήρυξε ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός.

Ακολουθεί ο τρανός, γενικός, κυκλικός, διπλός χορός και πολλές φορές τετραπλός, κατά ηλικία και φύλο, αντρών, γυναικών, αγοριών και κοριτσιών. Το θέαμα είναι μεγαλοπρεπέστατο. Καθένας που χορεύει μπροστά, χορεύει με τη γυναίκα του ή την αρραβωνιαστικιά ή άλλο συγγενικό του πρόσωπο. Το χορό αρχίζουν οι παπάδες και ακολουθούν οι υπόλοιποι με τα τραγούδια:

1. — Σήμιρα Δέσπου μ' Πασχαλιά, σήμιρα πανηγύρι
σήμιρα του λεν Χριστός Ανέστη, σήμιρα αλλάζουν τα πιδιά
αλλάζουν κι τα κουρίτσια, μα του Χριστός Ανέστη!
Κι συ Δέσπου μ' δε φαίνισι να βγεις στου πανηγύρι.
Μώρ' μαυρουματούσα.
— Έχου ψουμί που γένιτι, κι του πιδί μου κλαίει
Μα του Χριστός Ανέστη!
— Άφσι Δέσπου μ' του παιδί, για να στου ημιρώσου
Δέσπου μ' κλαίει του πιδί, κλαίει κι δε μιρώνει
Μωρ' μαυρουματούσα.
— Για κόψι μήλου δώσι του, κυδώνι να μυρίσει
κι αν δε μιρώσει κι απ' αυτό σκάψι παράχουσε του
Μα του Χριστός Ανέστη!
2. — Ν' η Μάρου απ' τα Γιάννινα κι η χήρα από του Ντέλβινου
Διυτέρα μέρα κίνησαν να πάνι γι' ασημόχουμα
ασημόχουμα κι ασπρόχουμα κι σκιπαρνιά δεν έλαχει
κι μι τα νύχια τόβγαζαν κι στην πουδιά του μάξιαν.
Μόν' βρίσκουν ένα νιο καλό, κουμμένου του κιφάλι του,
κουμμένου του κιφάλι του κι αχώρια του κουρμάκι του.
3. — Όσα κάστρα κι αν ιπήγα, κι αν πιρπάτησα,
σαν του Κόλα του κουρίτσι δεν μπουρώ να ιδώ.
Πάσα Κυριακίτσο' αλλάζει κι στουλίζιτι
κι στη σκάλα κατιβαίνει κι γυαλίζιτι.
Ου Μιχμέταγας διαβαίνει κι τη λόιαζι (έβλεπε),

πέντι προϋξιντάδης στέλνει στη Νικόλινα.

— Να μας δώσεις την Τασιούλα στου Μιχμέταγα.

— Την Τασιούλα δεν τη δίνου στου Μιχμέταγα.

— Ρίχνει μήλου κι την κρούει, δεν του δέχτηκι,
δείχνει μάλαμα κι ασήμι χαμουγέλασι.

Ρίχνει κι του δαχτυλίδι, την κουβέντιασι.

— Η Τασιούλα αντιλουώθ'κι (αντιμίλησε) απ' τουν αργαλειό:

— Σώπα - σώπα, κυραμάνα, μη ντροπιάζισι.

τουν Μιχμέταγα θα πάρου, 'τι τουν αγαπώ.

4. — Ν' ου Κουσταντάκης κίνησι στου δάσκαλου να πάει

κι αλησμονάει του χαρτί, γυρίζει να του πάρει·
βρίσκει τη μάνα τ' πόπιζι μι Τούρκου παλικάρι.

— Για παίξι παίξι, μάνα μου, μι ξένου παλικάρι,
βράδι σαν έρθ' αφέντης μου ολά θα μαρτυρήσου

— Κι πιάν' η σκύλα μάνα του κι σφάζει του πιδάκι
κι σφάζει του πιδάκι της σα νάτανι κριάρι,
κι ανάβει κι του φούρνου της κι μέσα κει του βάζει.

5. — Στου Μπουγντάνου τόι βουνό τρις λυγρές ανέβιναν,

ανέβιναν, κατέβιναν, πάνουν να μάσουν, μωρ' Ρουμιά,
να μάσουν τουν αμάραντου κι του μιλισσουβότανου.

Κι δίψασαν οι λιγιρές κι πάησαν να πιουν νιρό
κι ανέβιναν, κατέβιναν στου βουνό, μουρή Ρουμιά.

Κι κει που πίνανι νιρό, βρίσκουν ένα νιούτσικου,
κουμμένου του κιφάλι του κι αχώρια του κουρμάκι του.

— Μη σκιάζισι μουρ' λυγρές, απ' του ίδιου σόι είμι κι' γώ
απ' του ίδιου σόι είμι κι γω κι απ' του ίδιου βιλαέτι,
ιμένα Τούρκοι μ' έκουψαν, Τουρκουαρβανιτάδης.

Σημείωση: Μπουγντάνου = λ.τ. πιθανόν να σκοτώθηκε κάποιος Τούρκος εκεί, και πήρε και το βουνό τ' όνομα αυτό. Το βουνό βρίσκεται πάνω απ' τη βρύση Γκρέκου.

6. — Κάτου στα πέντι μάρμαρα στα έξι μαρμαρίτσια

ικεί 'ταν κόρη άρρουστη, κόρ' αρραβωνιασμένη,
μια μπαίνουν βγαίνουν οι γιατροί δεν μπόρ' να τη γιατρέψουν
κι η μάνα της της έλιγι κι η μάνα της της λέει:

— Για σήκου - σήκου κόρη μου κι μη βαρυκοιμάσι
συμπιθραίοι μας έρχουντι, έρχουντι να σι πάρουν.

— Σαν ήρθαν καλουσήρθανι, στρώσ' τους μάνα μ' κι ας κάτσουν,
στρώσι βιλέντζες πράσινις κι τα τραπέζια μαύρα·
δώστ' τους μανούλα μου να φαν, δώσ' τους μανά μ' να πιούνι
δώσ' τους μανούλα μου να φαν να καλογιουματίσουν.

Επωδός: Στο τέλος κάθε σειράς λένε: Δε μπουρώ μάνα μ' χάνουμι. Όλα αυτά τα τραγούδια λέγονται ως το τέλος του Χριστός Ανέστη (Αναλήψεως), αλλά πρώτ' απ' όλα ψέλνουν το Χριστός Ανέστη.

Η Εβδομάδα της Διακαινησίμου: Όλ' ή εβδομάδα, απ' τη Δευτέρα μετά την Κυριακή του Πάσχα ως την Κυριακή του Θωμά, λέγεται Διακαινήσιμος

(καινούργια), γιατί μετά τα Πάθη και την Ανάσταση του Σωτήρος, πρέπει να γίνουμε καινούργιοι άνθρωποι, δηλ. ν' αρχίσουμε μια καινούργια πνευματική και ψυχική ζωή.

Δευτέρα μέρα του Πάσχα. Γίνεται γενικός εκκλησιασμός. Μετά την απόλυση ακολουθεί διανομή πιτών, γλυκισμάτων και αυγών, απ' τους οικείους των νεκρών, για συχώριο τους, αλλά όχι από εκείνους όπου μοίρασαν την πρώτη μέρα. Στήνεται τρανός χορός με λαϊκά τοπικά όργανα.

Διαλύονται κι αρχίζουν τις επισκέψεις με τραγούδια και όργανα, όπου τους κερνούν λουκούμι, ρακή και κόκκινα αυγά.

Τ' απόγευμα, πάλι χορός στην πλατεία, ως αργά το βράδυ.

Τρίτη μέρα του Πάσχα. Εκκλησιάζονται στον Αϊθανάση όπου είναι και το νεκροταφείο. Μετά τη θεία λειτουργία γίνεται χορός στο προαύλιό του, με τα παραπάνω τραγούδια.

Όσοι έχουν πεθαμένους και δεν μοίρασαν τίποτα τις δυο προηγούμενες μέρες, μοιράζουν πίτες κτλ. για συχώριο των νεκρών τους.

Επισκέπτονται τα μνήματά τους, ανάβουν κεριά, βάζουν αυγά και λουλούδια και μοιρολογούν. Ο παπάς ρίχνει και τρισάγιο στα μνήματα.

Τ' αυγά τα παίρνουν οι φτωχοί, μόλις φύγουν όλοι.

Διαλύονται κι αρχίζουν οι επισκέψεις στα κοντινά σπίτια προς τον Αϊθανάση, όταν οι σπιτικοί το επιθυμούν.

Έτσι τελειώνουν οι τρεις αυτές Άγιες Μέρες του Πάσχα, η γιορτή του ωραίου Ναζωραίου, με κοινή λατρεία και κοινά γλέντια.

Την Τετάρτη μέρα του Πάσχα αρχίζει το βοτάνισμα των σπαρτών.

Την Πέμπτη προετοιμάζονται για την επόμενη μέρα.

Την Παρασκευή της Ζωοδόχου Πηγής γιορτάζεται η θαυματουργή και ιερή πηγή (Αγίασμα) στο ναό της Θεοτόκου, στην Κωνσταντινούπολη, που υπάρχει ακόμα και σήμερα και οι Τούρκοι την ονομάζουν Μπαλουκλή.

Απ' την Πέμπτη το βράδυ πηγαίνουν στο Μοναστήρι μας και διανυκτερεύουν. Διαβάζεται ολονύκτιος εσπερινός και το πρωί, μετά την απόλυση της εκκλησίας, ψένουν, γλεντούν και τ' απόγευμα γυρίζουν στο χωριό τραγουδώντας. Παλιότερα, την παραμονή, το φαγοπότι γίνονταν με έξοδα του Μοναστηριού.

Τ' Αϊθουμά (του Αγίου Θωμά - Η Κυριακή του Θωμά). Είναι η πρώτη Κυριακή μετά την Κυριακή του Πάσχα, γι' αυτό λέγεται και Αντίπασχα. Γίνεται εκκλησιασμός και επισκέψεις στους γιορτάζοντες.

Όποιος πήγαινε στους Αγίους Τόπους (Ιεροσόλυμα) τις μεγάλες και άγιες μέρες των Παθών και της Ανάστασης του Σωτήρα μας σαν προσκυνητής, λέγονταν Χατζής (απ' την τουρκική λέξη Χατζλίκι = Ιεροσόλυμα, άλλοι την εξηγούν προσκυνητής). Άλλαζε το επίθετό του. Χατζής είναι τιμητικός τίτλος προσκυνητή των Αγίων τόπων και προστίθεται μπροστά στο όνομα (Χατζής + Γεώργιος = Χατζηγεώργιος) ή και ως επίθετο (Γεώργιος Χατζής). Τέτοιο επίθετο υπάρχει στο χωριό μας, καθώς και τοποθεσία «Λιβάδι Χατζή». Όταν ο προσκυνητής επέστρεφε την Κυριακή του Θωμά, έφερνε μαζί του σε φαναράκι το άσβεστο Άγιο Φως απ' τον τάφο του Ιησού.

Οι κάτοικοι τον υποδέχονταν με μεγάλη ευλάβεια στον Αϊθανάση κρατώντας λαμπάδες σβησμένες. Προπορεύονταν οι παπάδες, λαμπροφορεμένοι και τρία παιδάκια που φορούσαν εκκλησιαστικές στολές και κρατούσαν τα εξαπτέρυγα.

Άλλα κρατούσαν το λάβαρο και τους φανούς (φανάρια) της εκκλησίας.

Όλοι έπαιρναν τ' Άγιο Φως (άναβαν τις λαμπάδες) και έφταναν στην κεντρική εκκλησία, όπου γίνονταν κατανυκτική και μεγαλοπρεπής λειτουργία.

Τ' Αϊγιωργού (Του Αγίου Γεωργίου). Όταν συμπέσει η γιορτή του, προ του Πάσχα, μετατίθεται και γιορτάζεται τη Δευτέρα μέρα του Πάσχα, γιατί δεν επιτρέπεται κατάλυση κρέατος και εκδήλωση χαράς και γλεντιού με ψητά. Το απαγορεύει η Εκκλησία μας. Ο Άγιος αυτός είναι σύμβολο ανδρείας, γι' αυτό τον παρουσιάζουν καβαλάρη, σκοτώνοντας με το δόρυ του το δράκοντα.

Ως το 1976 ο εκκλησιασμός γίνονταν στην κεντρική εκκλησία. Απ' το 1977 όμως, στο ομώνυμο παρεκκλήσι του Αγίου Γεωργίου.

Μετά τον εκκλησιασμό γίνονταν τα κοντράτα (συμφωνητικά για ρόγιασμα) απ' τους κατοίκους με τους τζιομπαναραίους, για ένα εξάμηνο, απ' τον Αϊγιώργη ως τον Αϊδημήτρη, για τα γελάδια και τα γιδοπρόβατα. Παλιότερα γίνονταν το ίδιο, ακόμα και για τους παπάδες, τους δασκάλους και τους αγροφύλακες.

Μετά άρχιζαν με τα όργανα τις επισκέψεις στους γιορτάζοντες. Τ' απόγευμα έβγαιναν, παλιότερα, στα μυρωμένα λειβάδια μας, όπου χόρευαν, πάμι με τα όργανα ως αργά το βράδυ. Εκεί οι συγγενείς έδιναν τις πέρδικες στις αρραβωνιασμένες.

Είναι και γιορτή των κτηνοτρόφων (τσελιγκάδων και τζιομπαναραίων) μια και ο άγιος αυτός είναι προστάτης τους. Την ημέρα αυτή ψένουν και γλεντάνε και την άλλη μέρα φεύγουν απ' τους κάμπους (χειμαδιά) κι ανεβαίνουν στα ψηλά βουνά για να ξεκαλοκαιριάσουν τα κοπάδια τους και να τυροκομήσουν. Στολίζουν μάλιστα το βιο τους με κουδούνια και κυπριά. Το ίδιο κάνουν και το φθινόπωρο, όταν ξεκινούν για τα χειμαδιά.

Ο Άγιος Γεώργιος είναι και προστάτης του Στρατού Ξηράς, Πεζικού και των Προσκόπων.

Παροιμίες:

Αν βρέξ' ου Απρίλης δυο νηρά
κι ου Μάης άλλου ένα,
χαρά σι κείνουν του ζυγά
πούχει πουλλά σπαρμένα.
Απρίλης μι τα λούλουδα
κι Μάης μι τα χουρτάρια.
Απρίλη - Απρίλη μι τη δρουσιά
κι Μάη μι τα λουλούδια.

Κι ένα περίφημο δίστιχο:

Βόηθα μας Αϊγιώργη και συ Αγιοκοσμά
να πάρουμε την Πόλη και την Αγιά-Σοφιά.

Μάης (Μάϊος) Πρωτομαγιά (η πρώτη του Μάη). Είναι η γιορτή των λουλουδιών και όλων των εργατών της γης, ο μήνας της χαράς και της ζωής, της μυροβόλας άνοιξης, της ομορφιάς και του έρωτα! Ο εορτασμός της καθιερώθηκε την 1η-5-1889.

Με το γλυκοχάραμα όλα τα κορίτσια στολισμένα με τις γραφικές ντόπιες φορεσιές, χαρούμενα παίρνουν τις μπουκλες (βουτσέλες, ξύλινα δοχεία νερού) και τα γκούμια και ξεκινούν για τις εξωτερικές βρύσες, να πάρουν καινούργιο (φρέσκο), Μαΐσιο νερό.

Τ' αφήνουν εκεί και ξεχύνονται στα ολοπράσινα και μυρωμένα λιβάδια τραγουδώντας και χορεύοντας Μαγιάτικα τραγούδια, για να μάσουν πολύχρωμα λουλούδια (αγιόκλημα, μάραντα, ίτσια και πανσέδες). Μαζεύουν, αλλά πλέκουν και στεφάνια. Το ένα το βάζουν στο κεφάλι. Επιστρέφουν, γεμίζουν με νερό και στολίζουν τις μπουκλες με λουλούδια και γυρίζουν στα σπίτια τραγουδώντας και γελαστές.

Στην εξώπορτα κρεμούν τ' άλλο στεφάνι και το μπουκέτο με τα λουλούδια το βάζουν σε ένα ποτήρι, που το τοποθετούν στο τζάκι ή στο τραπέζι.

Η πρωινή έξοδος στην εξοχή είναι γενική (μικροί και μεγάλοι) για να μάσουν λουλούδια και να πιάσουν το Μάη ή μαγιόξυλο (φαλός = ομοίωμα ανδρικού μορίου από ξύλο ή πηλό) σύμβολο καρποφορίας και να ξαπλώσουν στα χόρτα και στα λουλούδια, στους λουλουδότοπους.

Γυρίζουν στα σπίτια, παίρνουν την προετοιμασία τους και ξαναβγαίνουν παρέες παρέες, όπου ψένουν και γλεντούν ως το βράδυ. Επιστρέφουν τραγουδώντας και χορεύοντας:

1. — Τώρα Μαγιά (Μάϊος) τώρα δρουσιά, τώρα του καλουκαίρι, τώρα μας ήρθ' η άνοιξη, ου Μάης μι τα λουλούδια, τώρα φουντώνουν τα κλαριά, τώρα μουρφαίν' ου τόπους κι τα χουρτάρια φύτρουςαν, τα πρόβατα δεν ήρθαν!
Γιάτα γιάτα πόρχουντι, λαλώντας τα κουδούνια
κι οι τσελνικάδες που μπρουστά παίζουν με τ' άλογά τους
τζιουμπαναραίοι που κουντά λαλώντας τις φλογέρις
2. Άλλο με παραλλαγή, που αναφέρεται και στο γυρισμό του ξενιτεμένου:
— Τώρα Μαγιά τώρα δρουσιά, τώρα του καλουκαίρι
τώρα κι ου ξένους βούλιτι να πάει στην καλή του
να βγουν οι βλάχοι στάι βουνά να βγουν κι οι βλαχουπούλις
να βγουν κι τα βλαχόϊπουλα λαλώντας τις φλογέρις
Να βγω ιγώ κι ου μαύρους μου σι μια ψηλή ραχούλα.
Νύχτα σιλώνει τ' άλουγου, νύχτα του καλιγώνει
βάζει τα πέταλ' αργυρά, καρφιά μαλαματένια
κι τα καλιγουςφύρια του απού μαργαριτάρι.

Δεν παραλείπουν όμως και τα πολύ παλιά και πασίγνωστα, σχολικά τραγούδια:

1. — Ο Μάϊος μας έφτασι
εμπρός βήμα ταχύ
να τον προϋπαντήσουμι

πιδιά στην εξουχή.
Δώρα στα χέρια του πουλλά
κι όμορφα κρατεί
κι τα μοιράζει γιλαστά
σι όποιοι τα ζητεί.
Φέρνει τραγούδια κι χαρές
λουλούδια κι δρουσιά
κι μυρουδάτη φόρισι
ωραία φουρισιά.
Πάμι κι μεις να πάρουμε
μη χάνουμε κινό
μας φτάνει ένα τριαντάφυλλου
κι ένα κλαρί χλουρό.

2. — Καλώς τουνε του Μάη του Χρυσομάη·
μι τ' άνθη στουλισμένους ήρθις' πάλι.
Μάη Χρυσομάη, Μάη, Μάη, μι δρουσιές
Μάη Χρυσομάη, Μάη, μι τις άσπρις φουρισιές.

Επωδός: Πρωτουμαγιά, τα λούλουδα γιουρτάζουν
κι τα πουλιά του ταίρι τους φουνάζουν
τραγουδούν του Μάη - Μάη γύρου στα κλαδιά
τραγουδούν του Μάη - Μάη κουρίτσια κι παιδιά,
Πιδάκια πρπατούνε ταίρι - ταίρι
με λούλουδα προυτουμαγιάς στου χέρι,
τραγουδούν του Μάη - Μάη γύρου στα κλαδιά
τραγουδούν του Μάη - Μάη κουρίτσια κι πιδιά.

Επωδός: Πρωτομαγιά... πιδιά

Τραγουδούν ακόμα και τα ανοιξιάτικα τραγούδια:

«Λουλούδια ας διαλέξουμε...», «Η άνοιξη...», «Μας ήρθ' ο Μάης...», «Για δεσ
χαράζει στο βουνό...» κ.π.άλ.

Αλλά και τα σχολειόπαιδα με τους δασκάλους τους ξεχύνονται στην εξοχή για
να προϋπαντήσουν το Μάη τραγουδώντας τα παραπάνω σχολικά τραγούδια.

Προλήψεις και δεισιδαιμονίες (προγνωστικά). Οι νοικοκυρές πιάνουν και-
νούργιο προζύμι. Οι κτηνοτρόφοι παίρνουν καινούργια μαγιά για τυρί ή γιαούρτι.
Μαζεύουν νερό απ' τις σταλαματιές και το ρίχνουν στα μαλλιά για να γυαλίσουν
και να μη πέσουν.

Τ' Αϊθανάση (Η ανακομιδή των λειψάνων του Αγίου Αθανασίου). Εκκλη-
σιασμός στον Αϊθανάση, όπου παλιότερα χόρευαν.

Αϊχίλλς (Ο Άγιος Αχιλλεύς). Κατέβαιναν στο τρίήμερο παζάρι των Γρεβενών
γι' αγοραπωλησίες.

Η γιορτή της Μάνας. Είναι παγκόσμια, διεθνής ημέρα της Μητέρας, της Μα-
νούλας μας! Γίνεται σχολική γιορτή, σ' όλα τα σχολεία.

Πρωτογιορτάστηκε το Δεκέμβριο του 1928 μαζί με τη γιορτή του Παί-
διού. Αργότερα το 1932 χωρίστηκε και γιορτάζονταν ως το 1957 στις 2

Φεβρουαρίου μαζί με τη γιορτή του Συμεών. Το 1957 μετατέθηκε για τη 2η Κυριακή του Μάη (Κυριακή των Μυροφόρων), γιατί τότε αφθονούν τα λουλούδια, κι έτσι όλα τα παιδιάκια πηγαίνουν ανθοδέσμη στη μανούλα τους και της δίνουν κι ένα γλυκό φιλί.

«Η μάνα είναι η ζωή, η προστασία της οικογένειας και ο πατέρας η σκέψη».

Ύμνος για τη μητέρα:

«Για σε το πρώτο κλάψιμο
για σε το πρώτο γέλιο
εσύ 'σαι το θεμέλιο
που χτίζεται η ζωή!»

Τς Ανάληψης (Της Αναλήψεως του Σωτήρος, 40 μέρες από το Πάσχα).
Εκκλησιάζονται. Τι πιστεύουν:

Για καλό τρώνε μερικοί το διαβασμένο αυγό, που είχαν στη τσέπη τους την ημέρα της Ανάστασης στην εκκλησία, γιατί τότε τελειώνει το «Χριστός Ανέστη».

Τα κορίτσια δε χτενίζονται και δε λούζονται για να μη αναληφθούν (πέσουν) τα μαλλιά τους.

Δε ζυμώνουν και δε δανείζουν ψωμί και λεφτά, για να μη τους λείψουν (αναληφθούν).

Όσοι έπασχαν από κασίδα ή άλλες δερματικές αρρώστιες, για θεραπεία πήγαιναν στο ποτάμι και πλύνονταν στο μέρος που έπασχαν.

Τ' Αϊκωστανίν' (των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης). Εκκλησιασμός και επισκέψεις στους γιορτάζοντες. Παλιότερα με όργανα και τ' απόγευμα χοροί στην πλατεία.

Να τι λένε για τους Κωστάδες φωναχτά και ρυθμικά:

1. — Κώστα - Κώστα Κουσταντή
πόχεις άλουγου παχύ
κι κουκόνα παλαβή
κάθιτι στου παραθύρι
κι κιντάει του μαντήλι
να του δώσει στουν Κουστάκη
να σκουπίσει του μουστάκι.

Εξυμνούν τη λεβεντιά του.

Παράλληλα εξυμνούν και τις Κωσταντινιές:

2. Κουσταντινιά, Κουσταντινιά
παντρέψου τώρα πού 'σαι νια
παντρέψου τώρα πού 'σαι νια
κι σι ζηλεύουν τα πιδιά.

Κι άλλο: Μα τουν Άγιου Κουσταντίνου
θα σι πάρου δε σ' αφήνου.

Χορεύονται κιόλας σε ρυθμό συρτού.

Την ημέρα αυτή έρχονται και οι κτηνοτρόφοι μας απ' τα χειμαδιά. Τους περιμένουμε με μεγάλη λαχτάρα. Ο τόπος μας ομορφαίνει.

Ο αντίλαλος των κυπριών και κουδουνιών, συναγωνίζεται με τα

γλυκοκελαδήματα των πουλιών, τα βελάσματα των γιδοπροβάτων, τα γαυγίσματα των σκυλιών, τα σφυρίγματα και τα σαλάγματα με το ε! ε! και οι γλυκόχηρες φλογέρες των τζιουπαναραίων αντηχούν γλυκά πέρα ως πέρα.

Το Ψυχασάββατο της παραμονής της Πεντηκοστής. Την παραμονή ζυμώνουν τις λειτουργιές για τον παπά, τις πετουρόπιτες και το ψωμί. Βράζουν και τα κόλυβα. Σάββατο πρωί τα πηγαίνουν στην κεντρική εκκλησία, ανάβουν και κεριά και μετά την απόλυση τα μοιράζουν στην εκκλησία για συχώριο των πεθαμένων. Τηρούν αργία. Δε ράβουν και δε πλένουν.

Τ' Αρσάλια (Η Κυριακή της Πεντηκοστής, 50 μέρες μετά το Πάσχα). Η λέξη αρσάλια ή ρουσάλια προέρχεται απ' την ιταλική λέξη Rousalia, που σημαίνει ψυχές του Μάη (άνοιξης). Λέγεται και ρυσάλια απ' το ρήμα ρύομαι = σώζω. Άλλοι απ' τη λέξη rosa = τριαντάφυλλο, που στόλιζαν τους τάφους των προγόνων με τριαντάφυλλα. Γενικός εκκλησιασμός στην ίδια πάλι εκκλησία, γι' ανάμνηση της κατάπεμψης του Αγίου Πνεύματος στους μαθητές του Κυρίου και για την ίδρυση της 1ης Χριστιανικής Εκκλησίας στα Ιεροσόλυμα το 33 μ.Χ. από τον Κ.Η.Ι.Χ. (Γενέθλια της Εκκλησίας μας). «Μητρόπολιν Εορτών» την ονομάζει ο Χρυσόστομος.

Πρωί πρωί πηγαίνουν στο νεκροταφείο, ανάβουν κεριά, βάζουν λουλούδια στους νεκρούς τους και μοιρολογούν. Γυρίζουν στο σπίτι, παίρνουν τη λειτουργιά, τη δίνουν στον παπά και ανάβουν κεριά στην εκκλησία, όπου ο παπάς μοιράζει καρυδόφυλλα, που βάζουν στα γόνατα, όταν γονατίζουν για σεβασμό προς τους νεκρούς και σκύβουν για να μη εμποδίζουν τις ψυχές των νεκρών, που μαζί με την Ανάσταση του Χριστού, αναστήθηκαν και φτερουγίζουν γύρω τους.

Πιστεύουν επίσης ότι προσωρινή κατοικία τους έχουν τα φύλλα των δέντρων όπου κάθονται σαν δροσοσταλίδα σ' αυτά και περιμένουν την Ανάσταση του Χριστού για να επιστρέψουν στη μόνιμη κατοικία τους, στον Άδη (Κάτω Κόσμος): Στον Παράδεισο ή στην Κόλαση.

Τα καρυδόφυλλα βάζουν στα μάλλινα ρούχα για να μη τα φάει ο σκόρος. Καίνε και τις καμένες λαμπάδες, που τους έμειναν το Πάσχα, για υγεία τους και για συχώριο των νεκρών τους.

Μετά την απόλυση επιστρέφουν στα σπίτια τους, παίρνουν τις πίτες και τα κόλυβα, καλοφτιαγμένα με ζάχαρη και καρύδια, τα αλληλομοιράζουν πίσω απ' την Εκκλησία και στον Νικολούσιο κατά μαχαλάδες, δίνουν και στους τυχόν περαστικούς «να χωρεθούν τα πεθαμένα».

Οι αρβανιτοβλάχισσες μοιράζουν και την παραμονή το βράδυ στα σπίτια ψωμί, και φρέσκο τυρί και τα ρουσάλια, ό,τι και οι γυναίκες μας.

Τ' Αϊπνέμα (του Αγίου Πνεύματος). Εκκλησιασμός, αργία και τίποτε άλλο. Γίνονταν και οι γυμναστικές επιδείξεις των μαθητών.

Τς Αϊτριάδας (Της Αγίας Τριάδας): Όλα τα κορίτσια και οι νέφες ακόμα πήγαιναν και βοτάνιζαν τα χωράφια του Μοναστηριού μας, γιατί είχε πολλά και έσκαβαν και τ' αμπέλια του, τραγουδώντας το: Αμπέλι μου πλατύφυλλου κι κουντουκλαδημένου... κ.ά. Έρχονταν και γυροχωρίτισσες απ' το Κάντσικο, τη Ζέρμα, τη Ζούζουλη και το Μπουρμπουτσκό. Τραγουδούσαν,

χόρευαν και έλεγαν και διάφορα αστεία. Το δε Μοναστήρι τις τάιζε και έτρωγαν όλες μαζί (κοινά συσσίτια). Οι δικές μας πήγαιναν και τις Κυριακές ακόμα και βοτάνιζαν.

Παροιμίες:

- Μάης άβριχους
χρουνιά ητυχισμένη
- Μάης μι λουλούδια
μι χαρές κι μι τραγούδια.

Ιούνιος: Λέγεται και Κερασάρης, γιατί τότε ωριμάζουν τα κεράσια.

Τ' Αϊγιαννού (Τα Γενέθλια Ιωάννου του Προδρόμου και Βαπτιστή — Κλήδονας): Ο Κλήδονας είναι πανάρχαιο και πανελλήνιο έθιμο. Μαντική τελετή των κοριτσιών.

15. Στα λιβάδια παραμονή του Κλήδονα (23-6-1969).

16. Χορός στα λιβάδια (23-6-1969).

Την παραμονή, στο βασίλειμα ήλιου, τα κορίτσια και πολλές γυναίκες συγκεντρώνονται κατά μαχαλάδες στα ψηλότερα κοντινά μέρη του χωριού, στην Ουρτζίκα (Φτελιά), στην Τσιούμα (Τούμπα) και πηγαίνουν τραγουδώντας να μάσουν γιαννάκια (λουλούδια ασπροκόκκινα, φουντωτά και μυρουδάτα, που φυτρώνουν στις πλαγιές και λέγονται έτσι γιατί ανθίζουν τ' Αϊγιαννιού. Τα λένε και σταυροβότανα) και άλλα λουλούδια απ' τ' απέραντα και μυρωμένα λιβάδια. Κόβουν, χορεύουν και τραγουδούν:

- Τα λιβάδια μωρ' Διαμάντου
Τα λιβάδια πρασινίζουν
κι τα μάτια μου δακρύζουν.
Συλλουγιέμι μωρ' κι λέου
τι λουλούδι θέλ' να γένου;
Πού νά πάου να φυτρώσου;
Στου βουνό μι παίρν' αέρας
κι στους κάμπους σταματάου
θα πάνου κει στην κρύα βρύση
για να γένου κυπαρίσσι.

- — Αγιογιάννη μ' σταυρουβότανη
ποιος σι φύτιψη κι μαράγκιασες;
— Η γριά μι φύτιψη κι μαράγκιασα.

- — Οι κλέφτις από τάϊ βουνά
κι απού τα κρύα τα νιρά
παν' να πατήσουν τα Γριβινά
την έρημη Μητρόπουλη
Για άνξι μας βρε παπαδιά
— Δε σας ανοίγου βρε πιδιά
γιατ' είστι τα κλιφτόϊπουλα
— Για φέρτι ξύλα κι κλαδιά
να κάψουμε την παπαδιά.
— Δε σας ανοίγου βρε πιδιά....

- — Τώρα το βραδύ βραδάκι
παίρνω 'νά στινό σουκάκι
βρίσκου ένα κουριτσάκι
του ρουτάου που κοιμάτι;
— Στου κριβάτι μου κοιμάμι
κι κανέναν δε φοβάμι.
Έχου πόρτις ασημένις
κλειδουινές μαλαματένιες.

- — Περνώ στην άκρη απ' το γιαλό
στην άκρη απ' του θαλάσσιου

κάθουνταν ‘μουρφοῦ κουράσιου.
ν’ εἶχι ασημένιουν αργαλειό
κι φιλντισένιου χτένι
μα την ώρα που υφαίνει
Πραματιυτῆς ἐδιάβνι
κι την καλημερνούσι
φουβιρά την ομιλούσι:
— Κόρη μ’ για δεν παντρεύισι
πραματιυτή να πάρεις;
μα την ώρα που υφαίνεις!
— Φεύγα ξένι μ’ ἀπού δω
κι σύρι στη δουλειά σου
να μην εὔρις του μπιλιά σου.
Ἰγώ ‘χου άντρα στ’ ξινιτιά
ιδώ κι δέκα χρόνια,
κι ἀκόμα δυο τουν καρτιρώ
καλόγρια θε να γίνου.
— Κόρη μ’ ν’ ἰγώ ‘μ’ ου άντρας σου
ἰγώ μι κι ου καλός σου
μα την ώρα που υφαίνεις!

Το ἴδιο ακριβῶς ἐγινε και με τον Οδυσσέα και την Πηνελόπη.

● — Μπαίνου σι περιβόλι μέσα στις λιμουნიές
κι σάστισιν ου νους μου ἀπό τις μυρουδιές
Πάνου στην κρύα βρύση να πιώ κρούου νιρό.
Ἰκεῖ βρίσκου την κόρη που ‘πιρνι νιρό,
της κρένου δε μι κρένει, μιλώ δε μι μιλεῖ
σκυφτού να τη φιλήσου μα δε μ’ ἀδέχτηκι,
της τάζου κουλουνάτα κι ρούσικα φλουριά
κι να την πάρου θέλου μέσα στην αγκαλιά.
— Δε θέλου κουλουνάτα κι ρούσικα φλουριά.
Μόν’ θέλου ‘γω ρουμπιέδες, γιαννιώτικα φλουριά.

Ἐπιστρέφουν με τα λουλούδια στα χέρια, τραγουδώντας και χορεύουν στη βρύση του μαχαλά τους το τραγούδι:

● — Νίτσα μας στολίζιτι
στον Αἰγιάννη πάγινη ·
Νίτσα μ’ ποιος σ’ ἄρισι;
— Ἰμένα ου Γιάννους μ’ ἄρισι,
ου Γιάννους, ου Πλανόγιαννους
που πλανεύει τα κουρίτσια.
κι τις ὄμουρφις.

Κι ἀρχίζουν να κάνουν τη γκλιάτα (=λ. βλάχικη, που σημαίνει καρδάρι, ὅπου ἀρμέγουν τα γιδοπρόβατα. Ἴσως το χρησιμοποιούσαν κάποτε για τον κλήδονα, ἀντί κανάτας. Στην ἀρβανίτικη γλώσσα σημαίνει ψηλό, γιατί ἀνάβουν φωτιές).

Παίρνουν ένα λαγήνι (κανάτα) δένουν απ' έξω τα λουλούδια κι έτσι γίνεται δεμάτι. Μια ρίχνει νερό μέσα χωρίς μιλιά (αμίλητο) και η κάθε μια από ένα ασημένιο είδος (δαχτυλίδι, βραχιόλι, σταυρουδάκι, σκουλαρίκι ή λεφτά).

Το ηλιοβασίλεμα ξεκινούν για τα σπίτια τους, για να φάνε.

Αυτή που κρατάει τη γκλιάτα προπορεύεται και ακολουθούν οι άλλες, τραγουδώντας όλες μαζί:

- Φιγγάρι μου ψηλό, λαμπρό κι λαμπρουφουρεμένου
αυτού ψηλά που περπατείς και χαμηλά λουϊάζεις (βλέπεις)
μην είδεις μην αλόϊασις τουν αγαπητικό μου;
σι τι τραπέζι βρίσκιτι, σι τι σουμπέτι (γλέντι) τρώει (ή πίνει)
τίνους χιράκια τουν κινούν και τα δικά μου στέκουν;
τίνους ματάκια τουν κυττούν κι τα δικά μου τρέμουν;
τίνους χειλάκια τουν μιλούν κι τα δικιά μου τρέμουν;

Στις 8 η ώρα το βράδυ συγκεντρώνονται κατά μαχαλάδες και ξεκινούν με την ίδια σειρά, τραγουδώντας το παραπάνω τραγούδι, για να γλεντήσουν στην πλατεία όπου μαζεύεται όλο το χωριό. Εκεί, μια από κάθε μαχαλά κρατάει τη γκλιάτα της και όλες και όλοι χορεύουν κατά μαχαλά τραγουδώντας:

- Ν' άσπρου τριαντάφυλλου κρατώ κι θέλου να του βάψου
κι αν του πιτύχου στη μπουγιά, πουλλές καρδιές θα κάψου.
Θα κάψου νιές, θα κάψου γριές, θα κάψου παλικάρια,
Θα κάψου τον προυτόπαπα να χάσ' του πατραχήλι.
Θα κάψου κι του δάσκαλου να χάσ' τα γράμματά του.
Θα κάνου κι τουν νταβαντζή να χάσει του σκιπάρι.

Στο τέλος κάθε σειράς τραγουδιέται ο στίχος: Λουλουδάκι μυρωδάτο, σε κρατώ κι αναστενάζω.

- Στουν Άδη θα κατέβου κι στουν Παράδεισου
αμάν κι στουν Παράδεισου,
του χάρου ν' ανταμώσου δυο λόγια να του πω
αμάν δυο λόγια να του πω
Χάρι μ' για χαρισέ μι σαΐτις κουφτιρές
αμάν σαΐτις κουφτιρές
να πάου να σαϊτέψου δυο τρεις μιλαχρινές
αμάν δυο τρεις μιλαχρινές
πόχουν στα χείλια βάμμα στου μάγουλου ιλιά
αμάν στου μάγουλου ιλιά
κι ανάμεσα στα στήθια χρυσή πουρτουκαλιά
αμάν χρυσή πουρτουκάλια,
που κάν' τα πουρτουκάλια γλυκά κι ζουμιρά
αμάν γλυκά κι ζουμιρά.
- — Σαββάτου μέρα κίνησιν η Παναγιώτα
για να πάει στα γουνικά της,
τη μαλών' η πιθιρά της

Παναγιώτα μου, Παναγιωτούλα μου!
 Κι ήταν η μέρα βρουχιρή, μουρ' Παναγιώτα,
 αχ! κι η νύχτα χιουνισμένη,
 τι κακό 'παθ' η καημένη!
 Παναγιώτα μου, Παναγιωτούλα μου!
 Στου δρόμου όπου πήγινι η Παναγιώτα
 Αρβανίτις συντυχαίνει,
 Παναγιώτα μου καημένη.
 Παναγιώτα μου, Παναγιωτούλα μου!
 — Για δος μου κόρη μ' φίλημα μουρ' Παναγιώτα,
 αχ! δος μου μαύρα μάτια·
 θα σι κάνουμι κουμμάτια!
 Παναγιώτα μου, Παναγιωτούλα μου!
 — Κάλλιου να δω του αίμα μου, η Παναγιώτα,
 αχ! στη γη να κοκκινίσει,
 παρ' Αγάς να μι φιλήσει!
 Παναγιώτα μου, Παναγιωτούλα μου.
 — Την πήραν κι την πήγανι την Παναγιώτα,
 στου τζαμί να προυσκυνήσει
 κι να αλλαξοπιστήσει. Παναγιώτα μου,
 Παναγιωτούλα μου!

Αν δεν έχει φεγγάρι, ανάβουν δαδί για να φέγγει. Τώρα φέγγει το ηλεκτρικό φως. Άλλοτε άναβαν στην πλατεία και μικρές φωτιές και πηδούσαν από πάνω τρεις φορές για να καούν οι ψύλοι και οι κοριοί και λέγανε «Φύγετε ψύλοι και κοριοί». Και δω οι φωτιές συμβολίζουν τις πυρολατρείες της αρχαίας εποχής.

Στις 12 τα μεσάνυχτα φεύγουν στο μαχαλά τους τραγουδώντας με τη γκλιάτα μπροστά. Τη βάζουν σε μιαν άκρη του κήπου γιατί φοβούνται την κλοπή και διαλύονται. Την επόμενη μέρα ο κούκος δεν ακούγεται πια.

Προγνωστικά: Τα Γιαννάκια δεν τα μυρίζουν, γιατί έχουν βαριά μυρωδιά που φέρνει φυματίωση.

Οι γυναίκες την ημέρα αυτή, αφού πλυθούν στις βρύσες, ρίχνουν τρεις χούφτες νερό πάνω και προς τα πίσω απ' το κεφάλι τους για να μεγαλώσουν τα μαλλιά τους. Μαζεύουν απ' τους κήπους σέλινο, δυόσμο, μαϊντανό, μολόχα, χαμομήλι, κι απ' το βουνό, τσάι, φλαμούρι, σκλέπι και τα στεγνώνουν για το χειμώνα. Βγάζουν κι απλώνουν τα μάλλινα του σπιτιού και τις προίκες για να μη τα τρώει ο σκόρος.

Κυλιούνταν μέσα στα χωράφια, που ήταν σπαρμένα με βρύζα και στο σέλινο, για να μεγαλώσουν τα μαλλιά τους, να γίνουν δηλ. ίσια μ' αυτά.

Φράσεις (λόγια) σχετικές: «Αυτά τα λεν στον Κλήδονα», δηλ. είναι λόγια χωρίς σοβαρή σημασία.

«Κάτι τρέχει στα γύφτικα», δηλ. αυτά που λες δεν είναι σοβαρά, σπουδαία.

Μετά μια εβδομάδα απ' την ημέρα του Κλήδονα, την ημέρα των Αγίων 12 Αποστόλων, τ' απόγευμα, συγκεντρώνονται πάλι στο μέρος όπου έκαναν

17. Χάλασμα του Κλήδονα στη βρύση: Σούρλα (30-6-1969).

τη γκλιάτα. Την παίρνουν και πηγαίνουν τραγουδώντας, έξω απ' το χωριό στη βρύση του μαχαλά τους. Άλλες στη Μεγάλη Βρύση, άλλες στη Σούρλα και άλλες στο Μπουζά. Τώρα όμως πηγαίνουν μόνο στη Σούρλα, γιατί λιγότεψαν τα κορίτσια και οι κάτοικοι, γενικά, όλου του χωριού μας.

Εκεί τη βρέχουν, φέρνοντάς την γύρω απ' το νερό και τραγουδάνε:

Ψηλόι βουνό ν' ανέβινα
 ανέβινα κατέβινα
 να πιλικήσου μάρμαρου
 να βγάλου του κρυόνιρου
 για να πουτίσου βασιλικό.

Χάλασμα γκλιάτας: Η γυναίκα που κρατάει τη γκλιάτα, ξεδένει τα λουλουδία και τα μαυράζει σ' όλες. Η καθεμιά παίρνει και τ' ασημένιο αντικείμενό της. Εδώ η Πυθία φανερώνει με το χρησμό της τη μοίρα κάθε κοριτσιού. Αν βγει καθαρό απ' το νερό, χαίρεται, γιατί θάχει καλή παντριά, αν λερωμένο (μαύρο) κακή. Γίνεται δηλ. το μάντεμα. Καλή ή κακή τύχη (οιωνός).

Τραγουδούν και χορεύουν ως το βράδυ, κρατώντας τα λουλουδία στο χέρι:

- — Αϊντι Μάρου στου πηγάδι, αϊντι για νιρό.
- Καρτιράτι μ' αδιρφούλες, για να ζαλουθώ (φορτωθώ),
 για να πάρου τη βαρέλα κι του μαστραπά (κανάτα)
 'τι 'ν' ου Γιάννους στου πηγάδι κι' ου Πλανόγιαννους,
 που πλανεύει τα κουρίτσια κι τις όμουρφις.
- Μώρ' αν είνι κι αν δεν είνι, φίδια θα τουν φαν.

- — Πάρι τα γκιούμια σ' έλα να τα γιμίσομι
 κι έλα στη γειτονιά μου να τα μιλήσομι.
 Ψηλό μου κυπαρίσσι λυγάει η κουρφάδα σου

18. Χορός στο μεσοχώρι (30-6-1935). Ο πρώτος, που χορεύει είναι ο Γεώργιος Δ. Κούσης με τη γυναίκα του.

του ποιος να σι φιλήσει την εμουρφάδα σου;
 Αέρας μες το στάρι κι πέτρα στη φακή
 κουρίτσι φιλημένου δεν κάνει προκουπή.

- — Καλλίνου μι τα κίτρινα
 ποιον αγαπάς καλύτιρα,
 τουν άντρα σ' ή του γείτονα;
 — Ου άντρας μ' να γίνει μάρμαρου
 κι ου γείτονας τριαντάφυλλου,
 για να πατώ στου μάρμαρου
 να κόβου του τριαντάφυλλου.

Τώρα χρησιμοποιούν και τα μαγνητόφωνα. Διαλύονται και φεύγουν στα σπίτια τους. Έτσι τελειώνει κι αυτή η γιορτή.

Τα λουλούδια τα φυλάγουν στο σεντούκι και τα χρησιμοποιούν για θυμιάτισμα της λεχώνας, γι' αρρώστια και γι' αερικά (ανεμοπύρωμα κτλ.) αφού τα κάψουν με θυμιάμα και ζάχαρη.

Τα Μαυρουνόρου (Των Αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου): Άγνωστο γιατί τη λέμε έτσι (Μαυρουνόρου) αυτή τη γιορτή. Ίσως απ' τις λέξεις: Μαύρο + νιόρου = λ. βλαχ. που σημαίνει σύννεφο δηλ. μαύρο σύννεφο, γιατί συνήθως τότε ο ουρανός είναι συννεφιασμένος.

Εκκλησιάζονται και χορεύουν στην πλατεία με όργανα. Τ' απόγευμα γίνονται επισκέψεις στους γιορτάζοντες.

Των 12 Αποστόλων (Η σύναξη των 12 Αποστόλων): Μετά τον εκκλησιασμό, γίνονταν χορός στην πλατεία με όργανα και τ' απόγευμα στη θέση Βήσιανη. Ακολουθούσε η συγκέντρωση των κοριτσιών και γυναικών για το χάλασμα της γκλιάτας, όπως αναφέραμε.

Αυτό το μήνα συμπίπτει κάποτε να γιορτάζονται και οι γιορτές που αναφέραμε στο μήνα Μάη: Της Ανάληψης, του Ψυχασάββατου, της Πεντηκοστής, του Αγίου Πνεύματος και της Αγίας Τριάδας.

Παροιμία:

Μη σι γιάσ' ου βάθρακας
ή του χιλιδουνάκι
αν δε λαλήσ' ου τζίτζικας
δεν είν' καλουκιράκι.

Ιούλιος: Λέγεται και Θεριστής, γιατί το μήνα αυτόν θερίζουν τα σιτηρά και τα χόρτα οι γεωργοί.

Τ'ς Αϊμαρίνας (της Αγίας Μαρίνης): Πήγαιναν στην τριήμερη εμποροπανήγυρη του Τσοτυλίου, γι' αγοραπωλησίες.

Τ' Αϊλιά (Του Προφήτη Ηλία): Απ' την παραμονή αρχίζουν οι προετοιμασίες. Ανήμερα τ' Αϊλιά, το σήμαντρο χτυπούσε μονότονα και ρυθμικά και καλούσε τους ευσεβείς προσκυνητές. Τώρα χτυπάει η καμπάνα. Προί πρωί ξεκινούν με μεγαλοπρέπεια, καβάλα στα στολισμένα με μπαντανιές ή με φλοκωτές χρωματιστές βελέντζες, με γκέμια και ζυγκιά, άλογα και μουλάρια, τρέχοντας με καλπασμό ποιος θα πρωτοφτάσει στο θρυλικό αυτό ύψωμα, όπου επιβλητικά είναι χτισμένο το κάτασπρο ομώνυμο εκκλησάκι.

«Η ψαλμωδία φτάνει ως τα ουράνια, το σώμα και το πνεύμα αναζωογονούνται, γιατί βρίσκονται κοντά στο Θεό και στη φύση. Το θρησκευτικό συναίσθημα και η εθνική συνείδηση αδελφώνονται».

Ακολουθεί επιμνημόσυνη δέηση και καταθέσεις στεφανιών στο ηρώο

19. Γλέντι στον Κατιλανό (20-7-1932).

για τους πεσόντες το 1940, τιμητικό μοιρολόι απ' τους λαϊκούς οργανοπαίχτες, κι αλληλοεύχονται: Χρόνια Πολλά. Ύστερα αρχίζει ο διπλός χορός (αντρών και γυναικών). Πρώτα οι ξενιτεμένοι μας, ακολουθούν οι ξένοι απ' όλα τα περίχωρά μας και μετά οι χωριανοί μας.

Ο ήχος των οργάνων ακούεται ως τα πέρατα.

Στις βαθύσκοιτες και γέρικες πανύψηλες οξιές τ' αρνιά ψήνονται και η ευχάριστη μυρωδιά τους απλώνεται παντού.

Ως το 1961 ψήναμε στην κρυόβρυση: «Κατιλάνος». Από τότε όμως εδώ, γιατί στήσαμε συμβολικό ηρώο.

Το μεσημέρι στρώνουν φύλλα οξυάς, όπου πάνω σ' ένα χοντρό ξύλο λιανίζουν (τεμαχίζουν) το κρέας και αρχίζει το φαγοπότι. Λένε ένα δυο επιτραπέζια τραγούδια.

Οι οργανοπαίχτες περνούν απ' όλες τις παρέες, παίζουν το αθάνατο Ηπειρώτικο μοιρολόι του ξενιτεμένου τους, κερνούν λεφτά και ακολουθεί ο κοινός χορός πάλι.

Το δειλινό αρματώνουν τα ζώα, καθαλικεύουν σαν τους κλεφταρματολούς του '21 και με τα όργανα μπροστά και μ' εκείνους που κρατούν τις σούβλες, που έχουν στην κορυφή τα ψημένα κεφάλια, επιστρέφουν τραγουδώντας στο χοροστάσι του χωριού, όπου στήνουν το χορό ως το ηλιοβασίλεμα. Αλληλοεύχονται: «Και του χρόνου» και επισκέπτονται τους γιορτάζοντες.

Απ' το 1977 όμως, το πρόγραμμα αυτής της γιορτής έγινε πιο πλούσιο και πιο επίσημο, γιατί με το Προεδρικό Διάταγμα 447/17.6.76 (Φ.Ε.Κ. 168/3.7.76 τεύχος Α'), έχει καθιερωθεί η 20η Ιουλίου, γιορτή του Προφήτη Ηλία και ως εθνική τοπική γιορτή για τη μνήμη της Γυναίκας της Πίνδου, των Αξιοματικών Κων/τίνου Δαβάκη και Αλεξάνδρου Διάκου και όλων των ηρώων του 1940, για την κοινότητά μας. Κι έτσι κάθε χρόνο την ημέρα αυτή συγκεντρώνονται εδώ πάνω, εκτός των επισήμων και χιλιάδες κόσμος απ'

20. Γλέντι στις βαθύσκοιτες οξιές του Αϊλιά μας (20-7-1969).

21. Επιστροφή μου, απ' τον Αϊλιά με την Αβραμαϊά οικογένεια του Θωμά Σιώμου και άλλους. (20-7-1964).

όλη την Ελλάδα για να τιμήσουν τη μνήμη όλων των ηρώων του '40 και να προσκυνήσουν ευλαβικά τ' Άγια κι Ευλογημένα Χώματά μας, που πότισαν με τ' άλικο αίμα τους.

Εδώ πάνω, στο ύψωμα αυτό στέριωσε η Παγκόσμια Λευτεριά. Γίνεται γενικός σημαιοστολισμός και φωταγώγηση.

Το 1976 στήθηκε πέτρινο καλλιτεχνικό μνημείο και το '80 οι προτομές των: Κ. Δαβάκη και Αλ. Διάκου.

Τώρα όμως η μετάβαση γίνεται όχι με άλογα (πλην ελαχίστων για χόμπυ), αλλά με κούρσες και λεωφορεία, οι δε επίσημοι με ελικόπτερα. Βουίζει όλη η περιοχή απ' τα σύγχρονα συγκοινωνιακά μέσα.

Εκκλησιάζονται, και μετά την απόλυση γίνεται προ του μνημείου έπαρση της σημαίας, δοξολογία, επιμνημόσυνη δέηση, καταθέσεις στεφανιών, ομιλία σχετική και αναπαράσταση πορείας της μαχόμενης γυναίκας της Πίνδου.

Επιστρέφουν στην κεντρική πλατεία του χωριού, όπου ακολουθούν δεξίωση, φαγοπότι, Εθνικοί και τοπικοί χοροί, από το τοπικό χορευτικό συγκρότημα του Συλλόγου Φουρκιωτών Ιωαννίνων, των επισήμων και των κατοίκων με τη συνοδεία λαϊκών οργάνων.

Τ' απόγευμα γίνονται επισκέψεις στους γιορτάζοντες.

Οι κτηνοτρόφοι μας αρβανιτόβλαχοι στην έντεχνη ποιητική τους γλώσσα λένε το εξής για τους Λίηδες (Ηλίηδες):

— Λία Λία, Παταλία,
φρέντζι τούρτα ντένη σι' ανιά.
— Βα σου φρέγκου πι τζιουμιτάτι
σμέκου μίνι, σμέκ ση τάτι.

δηλ. Λία, Λία Παταλία, σπάσε την τούρτα (ψωμί σαν τη σημερινή λαγάνα) δος και μένα. Κι ο Λίας απαντάει: Θα τη σπάσω στη μέση, να φάω εγώ κι ο πατέρας.

Και μερικές παροιμίες τους στην Ελληνική γλώσσα:

Ἦρθ' ου Αἰλιάς
πάνι νάβρεις τη φουλιά σ'.

δηλ. Ἦρθ' ο Αἰλιάς, πήγαινε να βρεις βοσκοτόπι για ξεχείμασμα των γιδοπροβάτων. Και πράγματι αυτή την ημέρα πηγαίνουν, ξεκινούν.

Τ' Αἰλιός, τ' Αἰλιός
γυρίζει ου κιρός αλλιώς.

Τ' Αἰλιός, τ' Αἰλιός
βάλ' την κάπα σου αλλιώς.

Δηλ. απ' την ημέρα του Αἰλιά ν' αρχίσει να κουκουλώνεται καλά με την κάπα του, γιατί τότε αρχίζουν οι βροχές και τα κρύα στα ψηλά βουνά. Ἴσαμε τότε, όταν ο καιρός είναι συννεφιασμένος, την κάπα την κρατάει στον αριστερό ώμο και στο δεξί χέρι την κλίτσα, αλλά περισσότερο την κρεμάει στο γρέκι όπου κοιμούνται τα πρόβατα.

Τ'ς Αἰπαρσκειής (Της Αγίας Παρασκευής): Εκκλησιάζονται. Ελάχιστοι κτηνοτρόφοι που γιορτάζουν, ψένουν αρνιά και καλούν κι άλλους στο τραπέζι, συγγενείς και φίλους και γλεντάνε στα σπίτια τους.

Τ' Αἰπαντελήμουνα (Του Αγίου Παντελεήμονα): Θεωρείται γιατρός, προστάτης των αναπήρων, γι' αυτό λένε: «Κτσοί στραβοί στον Αἰπαντελήμουνα». Γίνεται εκκλησιασμός.

Ἐθιμο κτηνοτρόφων. Στις 31 Ιουλίου, τ' απόγευμα, οι κτηνοτρόφοι πηγαίνουν στις στρούγκες (στάνες) τους και παίρνουν γάλα για τα σπίτια τους, γιατί θ' αποκρένουν 15 μέρες (από 1.8 έως 15.8). Μοιράζουν όμως και σ' εκείνους που δεν έχουν γάλα. Το ίδιο κάνουν και όσοι έχουν γελάδια γαλακτοφόρα.

Παροιμίες:

● Απ' του θέρου ως τ'ς υλιές
δεν απουλείπουν οι δουλειές.

● Τζίτζικας ηλιάλησι
μαύρη ρώγα γυάλισι

● Της Αγιαμαρίνας ρώγα
κι του Αἰλιός σταφύλι,
κι της Αγιά Παρασκευής
γιουμάτου του κουφίνι.

Αύγουστος (Αύγουστος): Λέγεται και Αλωνάρης, γιατί τότε αλωνίζουν τα σιτηρά οι γεωργοί.

Οι οικοκορρές τακτοποιούν τα σπίτια τους με τάξη, για να δεχτούν τους ξενιτεμένους τους και τους ξένους.

Από 1-15 νηστεύουν για ένδειξη πένθους, για την Κοίμηση της Θεοτόκου, που η μνήμη της γιορτάζεται στις 15 του ίδιου μήνα.

Τ' Αϊσουτήρα (Της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα): Γίνεται καθολικός εκκλησιασμός και τρώνε ψάρι. Γίνονται επισκέψεις στους γιορτάζοντες.

Τς Παναΐας τς Μιγάς (Της Κοιμήσεως της Υπεραγίας Θεοτόκου): Τη λένε και Βλαχοπαναγιά, γιατί τη γιορτάζουν (πανηγυρίζουν) σ' όλα τα Βλαχοχώρια της Πίνδου, Γράμμου, Ολύμπου και Πάϊκου.

Με ξεχωριστή και με μεγάλη θρησκευτική πίστη και ευλάβεια περιμένουμε αυτή τη γιορτή. Παρατηρείται πρωτοφανής κίνηση. Μικροί και μεγάλοι, όλοι στο πόδι.

Είναι το μεγαλύτερο τριήμερο πανηγύρι του χωριού μας, απ' τα παλιά ακόμα χρόνια, γιατί συγκεντρώνεται πολύς κόσμος. Οι ξενιτεμένοι μας, ακόμα κι απ' τη χώρα του Κολόμβου, απ' τη χώρα των Καγκουρώ, από χώρες της Ευρώπης και πολλοί φίλοι και ξένοι.

Απ' την παραμονή αρχίζουν οι προετοιμασίες: Αγοράζουν τ' αρνιά ή τα κατσίκια απ' τους κτηνοτρόφους μας. Μερικοί τ' αγοράζουν απ' το Μάη ακόμα και τα ταΐζουν στο σπίτι, τα «μανάρια». Τα σφάζουν και τα βάζουν στις κέδρινες ίσιες σούβλες, κάνουν και το σπληνάντερο και το κοκορέτσι, βάζουν και τις φούρκες πάνω στις οποίες θα στηριχτούν οι σούβλες και τα ξύλα για το ψήσιμο, τα οποία συνήθως είναι δεντρίσια (βαλανιδιάς). Όσοι έχουν γάλα μοιράζουν σ' εκείνους που δεν έχουν.

Οι γυναίκες κάνουν γενική καθαριότητα και ρεβιθένιο ψωμί, εκτός απ' τις πενθούσες, γιατί δεν πετυχαίνει. Μετά το χρόνο του νεκρού, κάνουν.

Το δειλινό καταφτάνουν οι άριστοι λαϊκοί μας οργανοπαίχτες της επαρχίας μας, δυο τρεις κομπάνιες, που τραγουδούν κιόλας.

Κάθε παρέα, εκτός απ' τον κλαριντζή που είναι αρχηγός της, έχει τον βιολιτζή, τον λαουτιέρη και τον νταϊρετζή με το ντέφι.

Οι παρέες της Μακεδονίας αντί νταϊρετζή έχουν νταουλτζή, επίσης έχουν και τρουμπόνια και κορνέτες. Τώρα έχουν όλοι κι ακορντεόν. Όλοι τους περιμένουν στα καφενεία με ανυπομονησία μεγάλη, για ν' αρχίσουν τα προεόρτια. Γλεντούν κατά παρέες, ως τις πρωινές ώρες.

Ανήμερα το πρωί χτυπάει η καμπάνα κι αρχίζει η ομαδική λατρεία στην κεντρική εκκλησία. Στο τέλος μεταλαβαίνουν κι αλληλοεύχονται: «Χρόνια πουλλά» κι ακολουθεί μικρός διπλός χορός με τη συμμετοχή όλων των παρεών των οργανοπαιχτών. Διαλύονται γρήγορα, γιατί πάνε να ψήσουν τ' αρνιά. Τρώνε με όρεξη το κοκορέτσι και το σπληνάντερο και μετά τη μαγειρίτσα, ψητό, τυρί. Πίνουν και κρασί. Δεν ξεχνούν όμως να εξετάσουν και την ωμοπλάτη του ψητού. Στις τρεις η ώρα όλοι πηγαίνουν στο μεσοχώρι για το διπλό κυκλικό χορό, που γίνεται κατά ηλικία και φύλο.

Κάθε χορός τώρα έχει και τα όργανά του και έτσι με σειρά και τάξη χορεύουν όλοι μπροστά, κάτω απ' τον ίσκιο του φουντωτού γεροπλάτανου και της πλατύφυλλης φουντωτής καναδέζικης λεύκας.

Κανένας δε μένει παραπονούμενος. Χαλάει ο κόσμος! Πανζουρλισμός! Αλλά δεν λείπει και ο συναγωνισμός, ποια ομάδα θα παίξει καλύτερα και ποια θα βγει πρώτη στο χορό. Το βράδυ ακολουθεί ξενύχτι στα καφενεία.

Β' μέρα της Μ.Π. του Αγίου Μαντηλίου: Την άλλη μέρα όλοι πάλι πηγαίνουν στην εκκλησία. Μετά τη Θεία Λειτουργία γίνεται αρτοκλασία (5 άρτους) και μνημόσυνο για τους ευεργέτες και Δωρητές του χωριού μας, επώνυμους και ανώνυμους. Βγαίνουν στο προαύλιο και μπροστά στο ηρώο γίνεται επιμνημόσυνη δέηση για τους ηρωικά πεσόντες για την Πατρίδα χωριανούς μας, αλληλοεύχονται με χειραψίες: «Χρόνια πουλλά», μοιράζονται πίτες, λαγγίτες, κουραμπιέδες και άλλα γλυκά από συγγενείς των πεθαμένων για συχώριο τους και ακολουθεί ο τρανός χορός, παραδοσιακός και τετραπλός, κατ' αξίωμα και ιεραρχική σειρά. Οι δυο πρώτες σειρές (1ος αντρών και 2ος γυναικών) απ' τους πιο ηλικιωμένους και οι δυο άλλες σειρές από νέους και νέες χωριστά, ντυμένοι και ντυμένες με τις παραδοσιακές γραφικές τοπικές Εθνικές στολές των παππούδων και των γιαγιάδων τους, με τη συμμετοχή πάλι όλων των οργανοπαιχτών.

Πρώτος χορεύει ο παπάς για δείγμα σεβασμού, οι ξένοι, φίλοι και οι ξενιτεμένοι μας και οι άλλοι κατά σειράν ηλικίας, όπως αναφέραμε. Ο χορός αρχίζει με το παραδοσιακό και το ιστορικό τραγούδι του Ισμαήλ Αγά, που χορεύεται στα 2 ή στα 3, όπως η γκάιντα ή ο συρτός ο πολύ αργός, ο κιμπάρικος, ο σοβαρός και καμαρωτός χορός, γι' ανάμνηση που το 1820 σώθηκε το χωριό μας απ' τον αιμοβόρο αυτόν τύραννο.

22. Δεκαπενταύγουστος (1970).

23. Τμήμα του γενικού τρανού, διπλού παραδοσιακού χορού. Ο πρώτος, που χορεύει είναι ο συγγραφέας με τη γυναίκα του. (16-8-1960).

Τα λόγια του τραγουδιού είναι:

— Θα βγει η κινητή πουδιά η Ρίνα Κατιρίνα
να τραγουδήσ'ν τον Σμαήλαγα Φούρκα κι Σαμαρίνα.
Δε σ' άριζι Σμαήλαγα Φούρκα κι Σαμαρίνα
μόν' γύριwis κι του Ντουτσκό, του μ'σό του Μισουλούρι
να πας αρματουμένους βρε Σμαήλαγα.

Κι απάν' οι κλέφτις φώναζαν, πάνου κλέφτις φωνάζουν:

— Σμαήλη μ' ρίξι τ' άρματα, Σμαήλη μ' ξαρματώσου!
— Του πώς να ρίξου τ' άρματα, του πώς να ξαρματώσου;

Ιγώ είμ' ενάς Ντερβέναγας στον κόσμου ξακουσμένους
στην Πόλη κι στα Γιάννινα, σ' όλα τα βιλαιτία

— Μια μπαταριά του ρίχνουνε κι απόμεινι στον τόπου
των έκλαψ' η Αρβανιτιά, των έκλαψι του Δάμζι (γενέτειρα του Ισμα-
ήλαγα).

Το τραγουδούν και το χορεύουν σ' όλα τα Βλαχοχώρια, που αναφέραμε. Ύστε-
ρα χορεύουν, τσιάμικο, συρτό, παγωνίσιο κι άλλους χορούς. Το γλέντι κορυφώνε-
ται και χορεύουν όλοι με το ίδιο κέφι. Οι μερακλήδες γεμίζουν τις μπάλες (μέτω-
πα) των μουσικών με λεφτά. Όλοι κυττάζουν με θαυμασμό και καμαρώνουν τους
νέους και τις νέες με τις ντόπιες αρχαίες φορεσιές, που χορεύουν με ευλυγισία,
καμαρωτά και με περίσσια χάρη και εθνική περηφάνεια.

Αφού χορέψουν όλοι μπροστά, διαλύουν το χορό, πηγαίνουν τρώνε και στις
τρεις τ' απόγευμα όλοι πάλι συγκεντρώνονται στο χοροστάσι για ξεχωριστούς
χορούς, που διαρκούν ως αργά τη νύχτα και τελειώνουν πάλι με το χορευτικό
τραγούδι του Σμαήλαγα.

Ακολουθούν χοροεσπερίδες και την επόμενη, κατσουφιασμένοι απ' την κού-
ραση, ξεπροβοδούν τους ξένους και πηγαίνουν στη δουλειά τους.

Οι οργανοπαίχτες, κατακουρασμένοι κι αυτοί, φεύγουν για τα χωριά τους με
τις τσέπες τους γεμάτες παράδες.

Προ του 1940, η κάθε παρέα συγκέντρωνε 500-1000 δρχ., τώρα 50-60 χιλ.
δρχ.

Την ημέρα αυτή γίνεται συνήθως το νυφοδιάλεγμα και ακολουθεί αρραβώ-
νας. Γάμος γίνεται την επόμενη Κυριακή, γιατί κρατάνε νηστεία 15 μέρες, όπως
είπαμε.

Η γιορτή αυτή ανήκει στο ιστορικό μας Μοναστήρι, γιατί φέρει τ' όνομα «Η
Κοίμηση της Θεοτόκου», αλλά γιορτάζεται στο χωριό, γιατί το υψόμετρο του
Μοναστηριού είναι πολύ χαμηλό και η ζέστη εκεί την εποχή αυτή, είναι υπερβο-
λική.

Τ' Αϊφανούρη (Του Αγίου Φανουρίου): Πιστεύουν απλά, ότι φανερώνει τα
χαμένα ζώα και πράγματα.

Τ' Αϊγιανιού (Της Αποκεφάλισης του Ιωάννου του Προδρόμου): Εκκλη-
σιασμός, αργία και νηστεία. Δεν τρώνε ούτε και λαδερά φαγητά. Τρώνε νερόβρα-
στη φασουλάδα ή φακές, πιπιρίτσα και ντομάτες.

Παροιμίες:

- Αύγουστε καλέ μου μήνα
νά σουν δυο βουλές του χρόνου.

- Κάθι πράγμα στον κινό του
κι ου κουλιός τουν Αύγουστου.
- Ἦρθιν Αύγουστους Σταυρός
άναψι φουτιά πυρώσ'!

Σεπτέμβρης (Σεπτέμβριος): Λέγεται και Σταυρός, απ' τη μεγάλη γιορτή της ύψωσης του Τιμιου Σταυρού. Τρυγητής, γιατί αρχίζει ο τρύγος.

Τ'ς Παναΐας τς Μικρής ή τ'ς Παναϊοπούλας (Τα Γενέθλια της Θεοτόκου): Απ' τ' απόγευμα της προηγούμενης μέρας ξεκινούν οι φιλόθρησκοι κάτοικοι του χωριού και των περιχώρων, καβάλα στα ζώα, με τον παπά του χωριού μπροστά για να πάνε στο Μοναστήρι μας να γιορτάσουν τα Γενέθλια της Θεομάνας Παναγίας, της Μεγαλόχαρης και της Παρηγορήτριας.

Η καμπάνα χτυπάει χαρμόσυνα και καλεί τους πιστούς.

Μπαίνουν μέσα, ανάβουν λαμπάδες στην Παναγιά, την προσκυνούν, ανάβουν κεριά στους άλλους αγίους και παρακολουθούν την ολονύκτια αγρυπνία με θρησκευτική κατάνυξη και ευλάβεια. Ψάλλεται και μεγάλος κατανυκτικός εσπερινός με αρτοκλασία.

Τ' αργυρόχρωμο κι ολοστρόγγυλο φεγγάρι λάμπει! Λες και είναι ήλιος της ημέρας.

Ησυχάζουν λίγες ώρες. Οι γυναίκες μέσα στην πεντακάθαρη εκκλησία ή στα ολοκάθαρα υπνοδωμάτια, οι δε άντρες στο τσαϊρι (λιβάδι), όπου ανάβουν τρανές φωτιές και τα χαράματα τους ξυπνούν τα βραχνά κελαδήματα των τσαλαπετεινών, τα γλυκά κελαδήματά του γκιώνη και της καλημάνας και άλλων πουλιών.

Τα βελάσματα και τα κουδουνίσματα των γιδοπροβάτων, τα γαυγίσματα των σκυλιών και η γλυκειά μελωδία των κίρκιρων (τριζονιών, γρύλων), διαρκούν απ' το σούρουπο ως τα χαράματα. Αλλά και η φλογέρα του τζιομπάνου δεν υστερεί.

Πρωτοστατεί όμως ο αντίλαλος της γλυκότης καμπάνας!

Σηκώνονται, πλένονται στην κρυόβρυση, καταφθάνουν κι άλλοι χωριανοί και ξένοι, που δεν ήρθαν αποβραδής, εκκλησιάζονται όλοι, γίνεται πανηγυρική Θεία Λειτουργία, μεταλαβαίνουν όσοι κράτησαν οχταήμερη νηστεία, βγαίνουν στο προαύλιο, αλληλοεύχονται «Χρόνια πουλλά», κερνιούνται λουκούμι και ούζο απ' την Μοναστηριακή Επιτροπή και πηγαίνουν στο τσαϊρι, όπου είναι και η βρύση με το γάργαρο και θεραπευτικό νερό της.

Εκεί, κάτω απ' τον παχύ ίσκιο των γέρικων βαλανιδιών τραγουδούν και χορεύουν με λαϊκά όργανα, ώσπου να ψηθούν τ' αρνιά.

Μετά το φαγητό, στρώνεται χορός πάλι ως το βράδυ κι επιστρέφουν στα χωριά τους με το πικρό παράπονο ότι τέτοια μέρα δεν πρέπει νάχει νύχτα, δεν πρέπει να τελειώνει ποτέ.

Λένε: «Μεγάλη Της η χάρη!» δηλ. της Παναγίας.

Του Σταυρού (Της Ύψωσης του Τιμιου Σταυρού): Εκκλησιάζονται και ο παπάς μοιράζει σταυρολούλουδο (βασιλικό = μυρόφυτο φυτό). Λέγεται σταυρολούλουδο, γιατί στο μέρος που η Αγία Ελένη βρήκε τον Τιμιο

Σταυρό, βρήκε και φυτρωμένο βασιλικό. Μόλις ξαφνικά ένοιωσε την όμορφη μυρωδιά του, κοντοστάθηκε.

«Μα κει που σκάφτουν σκυθρωπά εν' άρωμα πετιέται,
μοσχοβολά γλυκά. Μέσ' απ' το χώμα το σκορπά
μια λουλουδιά, που σειέται με τ' άνθη τα λευκά.
Έκτοτε μένει σεβαστό το πράσινο βλαστάρι
με τ' άνθος το λευκό. Τους αγιασμούς κάμνουν μ' αυτό,
το παίρνουν γι' άγια χάρι, το λεν βασιλικό».
Όπως μας λέει σχετικά ο ποιητής μας Γ. Βιζυηνός.

Ο παπάς γυρίζει στα σπίτια και κάνει αγιασμό ψάλλοντας το «Σώσον Κύριε τον λαόν Σου...». Κρατάνε νηστεία και αργία. Βασιλικό βάζουν και όταν κάνουν ρεβιθένιο ψωμί. Δε λείπει όμως κι απ' τα λαϊκά δίστιχα:

Βασιλικός θα γίνου στου παραθύρι σου,
κι ανύπαντρους θα μείνου για του χατίρι σου.

Παροιμίες:

- Αν ίσους βρέξ' ου τρυγητής
χαρά στον τυροκόμου.
- Βασιλικός κι αν μαραθεί
τη μυρουδιά την έχει.
- Σι πήρα για βασιλικό
κι βγήκισ ατσουκνίδα
- Για του χατήρ' τ' βασιλικού
πουτίζιτι κι η γλάστρα.
- Του Σιπτέμβρη τα σταφύλια,
των Ουχτώβρη τα κουδούνια.

Οκτώβρης (Οκτώβριος): Λέγεται κι Αϊδημήτρης, απ' τη γιορτή του Αγίου Δημητρίου.

Τ' Αϊδημήτρη (Του Αγίου Δημητρίου): Μετά τον εκκλησιασμό, συμφωνούν και βάζουν τους τζιομπαναραίους στα ζώα τους (κτηνοτροφική σύμβαση) για ένα εξάμηνο, απ' τον Αϊδημήτρη ως τον Αϊγιώργη. Τα παλιά χρόνια συμφωνούσαν ακόμα και τους παπάδες, τους δασκάλους και τους αγροφύλακες. Ο Άγιος αυτός είναι σύμβολο ανδρείας, γι' αυτό τον παρουσιάζουν καβαλάρη, σκοτώνοντας με το δόρυ του τον ειδωλόλατρη Λυαίο. Επισκέπτονται τους γιορτάζοντες.

Προμηθεύονται τ' απαιτούμενα για το χειμώνα τρόφιμα γι' αυτούς και για τα ζώα τους, ζαϊρέ (άχυρο, χόρτο, τριφύλλι, κλαδί, οξυά, μπουρντένια, βαλάνια). Τα ξύλα τα κουβαλούν το καλοκαίρι.

Οι κτηνοτρόφοι με τα γιδοπρόβατά τους ξεκινούν για τα χειμαδιά, για ξεχειμάσμα. Δεν ξεχνούν όμως να στολίσουν τα κοπάδια τους με κουδούνια και κυπριά.

Τον πόλιμου του '40 (Την Επέτειο του Ελληνοϊταλικού πολέμου - 28 Οκτ. 1940. Τη γιορτή του Ιστορικού «ΟΧΙ» του '40): Πανελλήνια εθνική γιορτή, αλλά με ξεχωριστή αίγλη και Εθνική περηφάνια γιορτάζεται στο χωριό μας, γιατί στον Προφητηλία μας διαδραματίστηκαν τα πιο σπουδαία

ιστορικά γεγονότα, απ' τις αρχές του πολέμου αυτού (βλέπε στο ειδικό ιστορικό κεφάλαιο).

«Πάνω δω στην Πίνδο μας, ψηλά στα κορφοβούνια, αλλιώς το λένε τα πουλιά κι αλλιώς το λέν' τ' αηδονία!»

Απ' το 1952 όμως, παράλληλα, γιορτάζεται και η γιορτή της Αγίας Σκέπης. «Χαίρε Σκέπη του κόσμου, πλατυτέρα νεφέλης» (Εκκλησιαστικός Ύμνος).

Διπλή άρα η γιορτή αυτή. Εθnikοθησκευτική.

Πήγαιναν στην τριήμερη εμποροπανήγυρη (Βέντζ' παζάρ') των Γρεβενών. Τώρα εξακολουθούν να πηγαίνουν στο δεκαήμερο παζάρι (Παζαρόπουλο) της Κόνιτσας, αλλά γίνεται το Σεπτέμβρη.

Παροιμίες:

- Οκτώβρης κι δεν έσπυρις,
ουχτώ σπυριά δέν έκανις.
- Ό,τι σπείρεις θα θερίσεις.
- Θέρους, τρύγους, πόλιμους,
κατσιό δεν περιμένουν,
- Αϊδημητράκη,
μικρό καλουκιράκι
- Αϊδημήτρης έρχιτι, μας φέρνει κι του κρύου
ας παντριουτούμι βρε πιδιά, είναι κιρός για δύου.

Νουέμβρης (Νοέμβριος): Λέγεται και Μπρουμάρης, γιατί τότε πέφτει μπρούμα (= λ. βλαχ. πάχνη), εξού και παχνιστής λέγεται αλλού.

Τ' ς Αϊνάργυροι (Των Αγίων Αναργύρων και Θαυματουργών Κοσμά και Δαμιανού): Τελείται εκκλησιασμός και τηρείται αργία για τους αρρώστους, γιατί πιστεύουν ότι γιατρεύουν τις αρρώστιες. Τους θεωρούν θαυματουργούς.

Αγιουταξιάρχς (Η σύναξη των Αγίων Ταξιαρχών, των Αρχαγγέλων και Αρχιστρατήγων Μιχαήλ και Γαβριήλ - εξουσιαστές του θανάτου): Πιστεύουν ότι παίρνουν τις ψυχές των ανθρώπων με την πάλα. Ο Μιχαήλ γυρίζει όλον τον κόσμο και καταγράφει στα δεφτέρια του τις ψυχές που θα πάρει μέσα στο χρόνο.

Στην αριστερή πόρτα του αγίου βήματος της εκκλησίας μας παρουσιάζεται άγιος, με πάλα στο χέρι, να παίρνει τις ψυχές.

Παράδοση: Κάποτε μια γριά ετοιμοθάνατη παρακαλούσε το Θεό να την πάρει (να πεθάνει). Μόλις όμως παρουσιάστηκε μπροστά της ο Αρχάγγελος με την πάλα για να πάρει την ψυχή της, τότε άρχισε να τον παρακαλάει και να του λέει: «Πήγνι να πάρ'ς καμιά άλλη ψυχή, γιατί ιγώ τη θέλου τη ζουή μ'». Είχε δίκιο η καημένη, γιατί η ζωή είναι γλυκειά.

Τ' Αϊμηνά (Του Αγίου Μηνά): Την ημέρα αυτή ούτε και οι τζιομπάνηδες δεν ανοίγουν ψαλιδι και μαχαίρι. Και το ψωμί ακόμα το κόβουν απ' την προηγούμενη μέρα, για να μην ανοίγει ο λύκος το στόμα του και κάνει καταστροφές στα κοπάδια, κυρίως στα χαμένα ζώα. Κάνουν τάμα στον άγιο και αυτός μηνάει (μαρτυράει, φανερώνει) κι έτσι βρίσκουν τα χαμένα πράγματα.

Οι γυναίκες ράβουν κάτι για να ράψουν (κλείσουν) το στόμα των λύκων.

Τ' Αϊφίλπα (Του Αγίου Φιλίππου): Συμπίπτει με τις αποκριές των Χριστουγέννων. Απ' την ημέρα αυτή τέρμα κρεοφαγίας. Την άλλη μέρα αρχίζει η σαρακοστή. Στην εκκλησία γίνεται κάθε μέρα λειτουργία. Οι Αποκριές για τα Χριστούγεννα διαρκούν 40 μέρες.

Τ'ς Αποσπορίτσας (Της Αποσπορίτισσας - Τα Εισόδια της Θεοτόκου): Ως τότε τελειώνει ο σπαρμός, γιατί φοβούνται τις παγωνιές, που καταστρέφουν τα σπαρτά, γι' αυτό λένε:

«Αποσπορίτ' σσα Παναγίτσα,
βάλ' τ' αλέτρι στην πουλίτσα (ράφι)»

«Πανσπερμία των αρχαίων Ρωμαίων».

Τ' Αϊστουλανού (Του Αγίου Στυλιανού): Προστάτης των βρεφών γιατί στυλώνει, στηρίζει, μεγαλώνει τα μωρά, γι' αυτό σηκώνουν ύψωμα, μοιράζουν σιτάρι και δεν τσιμπούν (ράβουν) για την υγεία των μωρών. Σε κάθε σπίτι έχουν την εικόνα του και στο σχολείο ακόμα έχουν την εικόνα του, πλάι στην εικόνα των Τριών Ιεραρχών.

Τ' Αϊαντρέου (Του Αγίου Ανδρέου): Την παραμονή βράζουν σπυρήματα (1 κιλό στάρι και καλαμπόκι κι από τρία σπυριά, βρίζα, ρόβι, κριθάρι, φασόλια, φακές, λαθύρι και ρεβίθι). Ρίχνουν και καρύδια, ζάχαρη, τα πηγαίνουν στην εκκλησία, τα διαβάζει (ευλογάει) ο παπάς και τα τρώνε την άλλη μέρα. Μοιράζουν και σ' άλλους για να γίνουν, αντρειωμένα, γεμάτα, όχι αρρωστιάρικα τα μπιρικέτια (σπαρμένα δημητριακά και όσπρια).

Πριν τα βγάλουν απ' τη φωτιά, ρίχνουν τρεις κουταλιές στη σκεπή του σπιτιού και λένε: «Όσα σπυριά, τόσα κιλά», δηλ. να γίνουν άφθονα τα γεννήματα (1 κιλό = 25 οκάδες τότε).

Όσοι γιορτάζουν πηγαίνουν στην εκκλησία σιτάρι και καλαμπόκι και μοιράζουν στους εκκλησιαζόμενους. Σηκώνουν ύψωμα και γίνονται επισκέψεις στους γιορτάζοντες.

Απ' τη γιορτή αυτή το κρύο αρχίζει να αντρειεύει (δυναμώνει).

Παροιμίες:

- Του Νουέμβρη κι Δικέμβρη
φύτιι καταβουλάδις
- Ου Νουέμβρης έκλεισι;
τα ζιγάρια είν' στου στάβλου,
κι ούτι τζιουμπάνους στάι βουνά
ούτι ζιγιάς στουν κάμπου.

Δεκέμβρης (Δεκέμβριος): Λέγεται και Αντριάς, γιατί συνδέεται χρονικά με τη γιορτή του Αγίου Ανδρέα. Το κρύο αντριώνει και οι μέρες αντριώνουν (μεγαλώνουν).

Τ'ς Αϊβαρβάρας (Της Αγίας Μεγαλομάρτυρος Βαρβάρας): Θεωρείται προστάτισσα των παιδιών, γιατί θεραπεύει την ευλογιά. Βράζουν σιτάρι μισοαλεσμένο σε χερόμυλο και μοιράζουν για την υγεία των παιδιών. Βράζουν και φακές για υγεία όλων των σπιτικών. Κάνουν και λαγγίτες στη γάστρα (σάτσι): Βάζουν τη γάστρα πάνω στην πυροστιά και σε λίγη φωτιά

και ζεσταίνεται. Μόλις ζεσταθεί, αλείφουν με πανί βουτηγμένο σε λάδι ένα μέρος της, όπου ρίχνουν με κουτάλα ζυμάρι αραιό και χωρίς αλάτι και τ' απλώνουν μ' αδράχτι για να λεπτύνει. Όταν ψηθεί απ' το ένα μέρος, το γυρίζουν κι απ' τ' άλλο. Ψήνεται κι αυτό και τη βγάζουν με την ξύστρα με την οποία ξύνουν το ζυμάρι απ' το σκαφίδι. Έτσι κάνουν πολλές λαγγίτες, αλλά για να μη κολλήσουν, αλείφουν πάλι τη γάστρα με λάδι.

Μόλις τελειώσουν, βράζουν στο τηγάκι νερό, λάδι (αν είναι νηστεία) και βούτυρο (αν όχι). Τις αλατίζουν, τις ρίχνουν μια μιά στο τηγάκι για να μαλακώσουν και τις βγάζουν με τρύπια κουτάλα για να στραγγίσουν. Τις βάζουν σε ταψί, όπου τις βρέχουν με λαδόνερο, τις πασπαλίζουν με στομπισμένα καρύδια, τις αλείφουν με μέλι ή ρίχνουν ζάχαρη και τις τρώνε με μεγάλη όρεξη, γιατί είναι νοστιμότες.

Συμβολίζουν τα σπάργανα του Χριστού, γι' αυτό γίνονται μεγάλες και στενόμακρες σαν τα σπάργανα.

Λένε ότι τις τρώνε γι' ανάμνηση του γεγονότος, ότι τέτοιες έτρωγε και η Αγία Βαρβάρα απ' την ημέρα που ο σκληρόκαρδος, άσπλαχνος και φανατικός ειδωλόλατρης πατέρας της, Διόσκουρος, έβγαλε τα δόντια της επειδή προσκυνούσε το Χριστιανισμό και τέλος την αποκεφάλισε, αλλά και ο ίδιος έπεσε νεκρός την ίδια στιγμή. Ήταν μοναχοκόρη, όμορφη, σεμνή και έξυπνη.

Την ημέρα αυτή πανηγυρίζει το πυροβολικό, γιατί τη θεωρεί προστάτιδά του.

Τ' Αϊσάββα (του Αγίου Σάββα): «Τ' Αϊσάββα τρώνε φάβα» λένε. Μαγειρεύουν άφκου (λαθύρι), μπιζέλια, αρακά και γίνεται χυλός.

Τ' Αϊνικόλα (Του Αγίου Νικολάου): Είναι ο πολιούχος (προστάτης), ο άγιος του χωριού, γι' αυτό από ευλάβεια και τιμή η κεντρική εκκλησία φέρει τ' όνομά του. Εικονίζεται στην εκκλησία σεβάσμιος γέροντας με γένηα.

Λόγω του χειμώνα και της απουσίας πολλών ξενιτεμένων μας, δεν γίνεται καμιά αξιόλογη εκδήλωση, πλην της αργίας του γενικού εκκλησιασμού και των επισκέψεων στους γιορτάζοντες.

Οι γιορτάζοντες σηκώνουν ύψωμα, μοιράζουν σιτάρι και κάνουν πέντε άρτους (αρτοκλασία).

Επειδή τις τρεις αυτές μέρες το κρύο είναι συνήθως τσουχερό και χιονίζει, λένε:

Βαρβάρα βαρβαρώνει
Σάββας σαβανώνει
κι Αϊνικόλας παραχώνει!

Πιστεύουν ότι, όποιος δουλεύει αυτές τις τρεις μέρες, πεθαίνει.

Τ' Αϊσπυρίδουνα (του Αγίου Σπυρίδουνα): Θεραπεύει τα σπυριά και τον πόνο των αυτιών, γι' αυτό δε δουλεύουν και δε ράβουν, γιατί «βγάζουν το κακό σπυρί (άνθρακα)».

Λένε: «Τον Αϊσπυρίδουνα η μέρα μιγαλών ένα σπυρί».

Ο Άγιος αυτός τιμάται κατ' εξοχήν στην Κέρκυρα, όπου υπάρχει και ομώνυμη εκκλησία και το σκίημά του (λείψανα).

Χοιροσφαγή. Απ' την άνοιξη τρέφουν όλοι από ένα γουρούνι και

προτιμούν αρσενικό, γιατί το θηλυκό βουρίζει (θέλει συνουσία) κι έτσι αδυνατίζει και χάνει κρέας. Τα μικρά αρσενικά τα καθαρίζουν (αφαιρούν τους όρχεις) για να παχύνουν. Τα ταΐζουν με πίτυρα, χόρτα και με αλεύρι καλαμποκίσιο και τα κλείνουν στο κουμάσι, στην άκρη του χωριού.

Το σφάξιμο αρχίζει απ' την ημέρα του Αγίου Σπυρίδωνα και τελειώνει την παραμονή των Χριστουγέννων.

Απ' την προηγούμενη μέρα αρχίζουν οι προετοιμασίες: Τροχάνε τα μαχαίρια, ετοιμάζουν τα πράσα για την πρασόπιτα, τα φασόλια, τα δοχεία για τη λίγδα (στάμνες χωματένιες ή τενεκέδες), τα γανωμένα αγγεία (καζάνια, κακαβιά, ταψιά, σιγιά, τηγάνια, κατσαρόλες) τα τραπέζια και τις γερές ίσιες ξύλινες σούβλες, μια για να κρεμάσουν τα λουκάνικα, μια για τις μπάμπες και την αγόρου και μια για το κρέας. Ειδοποιούν συγγενικές και γειτονικές γυναίκες και τους ειδικούς σφαγείς, 2-3, για να ετοιμάσουν κι αυτοί τα ειδικά μαχαίρια τους, την κάμα (δίκοπο μυτερό μαχαίρι, για το σφάξιμο) και άλλα μαχαίρια και σουγιάδες φαρδιά με κοιλιά, όπως τα λέμε, για το γδάρσιμο και το χαντζάρι (μεγάλο και βαρύ για κομματάσιμα).

Μόλις κόψουν το κεφάλι, η σπιτονοικοκυρά το θυμιατίζει, για να φύγουν οι διάβολοι. Το κεφάλι και τα πόδια τα ζεματίζουν για να βγουν οι τρίχες, κι έτσι γίνονται κοιλίτσα, όπως τη λέμε. Αν το γουρούνι είναι μικρό, το κάνουν όλο κοιλίτσα, γιατί είναι λεπτό το δέρμα του και δε γδέρνεται, διότι κόβεται εύκολα.

Μετά το γδάρσιμο αρχίζουν το κομματάσιμα. Αφαιρούν πρώτα τον παστό (εξωτερικό λίπος), το κομματιάζουν και το ρίχνουν στο καζάνι, όπου λιώνει και γίνεται λίγδα. Τ' απομεινάρια είναι οι νοστιμότετες τσιγαρίδες (κομματάκια κρέατος και λίπους). Τη λίγδα τη βάζουν σε δοχείο και τη χρησιμοποιούν όλη τη χρονιά, στη μαγειρική κυρίως, για πίτες σιταρίσιες και καλαμποκίσιες και για κατσιαμάκι (μαμαλίγκα). Μετά λιανίζουν χωριστά τα ψαχνά και χωριστά τα κόκαλα πάνω σε χοντρό ειδικό κρεατοσάνιδο με λαβή, που λέγεται και κεφτεντές, γιατί σ' αυτό λιανίζουν και το κρέας για κεφτέδες με το σκεπάρι.

Βάζουν πλούσιο τραπέζι (γουρνοχαρά) και τρώνε με μεγάλη όρεξη τα νοστιμότερα φαγητά: πρασόπιτα, τηγανιά χοιρινή, φασουλάδα, τυρί και πίνουν και κρασί. Όσοι νηστεύουν τρώνε μόνο λαδερή φασουλάδα κι ελιές. Στο τέλος λένε την ευχή: «Να του ξουδέψτι μι υγεία» και φεύγουν οι σφαγείς.

Οι γυναίκες που μένουν, αφού πλύνουν καλά τα έντερα με χλιαρό νερό και λιανίσουν με τα μαχαίρια το κρέας πάνω σε τραπέζι, ρίχνουν και μυρωδικά (μαυροπίπερο, δυόσμο), λιανισμένο πράσο κι αλάτι, τ' ανακατώνουν, τα ζεσταίνουν στο καζάνι, κι αρχίζουν να κάνουν τα λουκάνικα με τα λεπτά έντερα που μ' ένα στενό χωνάκι τα γεμίζουν με το μίγμα του καζανιού. Μόλις τελειώσουν, τα δένουν θηλιές σε σουβλί με τ' αρπηδόνια (κομματάκια κλωστών στημονιού, που μένουν στο τέλος της ύφανσης στον αργαλειό) και τα κρεμούν στο νταβάνι για να ξεραθούν.

Μετά λιανίζουν τη σκωταριά (συκώτι και πλεμόνια) και λίγο κρέας, ρίχνουν και τα μυρωδικά, που αναφέραμε πιο πάνω, τ' ανακατώνουν, τα ζεσταίνουν κι αρχίζουν να κάνουν τις μπάμπες με τα παχιά έντερα και μ' ένα

φαρδύ χωνάκι τα γεμίζουν με το μίγμα του καζανιού. Κι ακολουθεί η ίδια διαδικασία όπως και στα λουκάνικα. Στο τέλος γεμίζουν την αγόρου (το πιο παχύ έντερο, μήκους 30 πόντους περίπου), τη γεμίζουν κι αυτή με το ίδιο μίγμα που γεμίζουν τις μπάμπες, αλλά προσθέτουν και λίγο ρύζι.

Το υπόλοιπο κρέας, ένα μπροστινό και ένα πισινό πόδι, τα πλευρά, τα ψαρονέφρια (ψαχνά δεξιά κι αριστερά της σπονδυλικής στήλης), τ' αλατίζουν σε ξύλινη σκάφη και μετά 15 μέρες τα κρεμούν σε ξύλινη σούβλα πλάι στα λουκάνικα και τις μπάμπες.

Άλλοι το κάνουν καβρουμά, το καβουρντίζουν με λίγδα και το βάζουν σε δοχεία, όπως και τη λίγδα.

Το κεφάλι, τα ποδαράκια (απ' το γόνα και κάτω) και τα κόκαλα τ' αλατίζουν χωριστά. Απ' τα δυο πρώτα κάνουν πατσιά και τα κόκαλα τα μαγειρεύουν με τραχανά ή μπλιγούρι κι έτσι γίνονται νοστιμότητα φαγητά.

Τα λουκάνικα, οι μπάμπες και η αγόρου μόλις αρχίσουν να στεγνώνουν, αρχίζουν και τα τρώνε ψητά στα κάρβουνα ή τηγανητά στο τηγάνι. Τις μπάμπες και την αγόρου τα μαγειρεύουν και με τραχανά ή μπλιγούρι, φαγητό νοστιμότητα.

Απ' τα ψαχνά κάνουν τηγανιά και σουβλιμάδα στη σούβλα. Στο τέλος οι γυναίκες πλένουν με αλισίβα (ζεματιστό σταχτόνερο) τ' αγγειά (σκεύη) που αναφέραμε και καθαρίζουν το σπίτι και φεύγουν. Το δέρμα τ' αλατίζουν, το διπλώνουν για ν' αργαστεί, μετά τ' απλώνουν, το τεντώνουν και το καρφώνουν για να ξεραθεί. Ύστερα το κόβουν φασκιές (φαρδιές λωρίδες) και το κάνουν γουρνοτσάρουχα (λιόπες σαν πέδιλα), που τα φορούν οι φτωχοί στη δουλειά τους ή τα χρησιμοποιούν στα σαμάρια.

Απ' την πιτζίνα (σκέπη, περιτόναιο, λίπος σπλάχνων), άλιωτη και ανάλατη, κρατάνε λίγη ποσότητα για ν' αλείφουν τα σκασμένα χέρια, τα παπούτσια για να μη βάζουν νερό και τα ζώα όταν παθαίνουν από τριχόπτωση.

Η πιο συνηθισμένη αρρώστια του γουρουνιού είναι η γκουρλίτσα, δε μπορεί να φάει. Άλλη αρρώστια είναι ο κέλιφος (αρχ. κελεφία), που άλλοι την εξηγούν λέπρα και άλλοι καρκίνο. Παρουσιάζονται φουσκίτσες στο κρέας και στο λίπος και δεν το τρώνε, το παραχώνουν.

Παροιμία: «Του γουρούν κουπάνα (φαϊ) γύριψι όχι χρόνια», γιατί ζει για να τρώει και όχι τρώει για να ζει, όπως ο άνθρωπος.

Η χαρά των παιδιών είναι μεγάλη γιατί παίρνουν τη φούσκα (ουροδόχο κύστη) τη φουσκώνουν και την κάνουν μπαλόνη.

Τ' Αϊλυτέρη (Του Αγίου Ελευθερίου): Ιδιαίτερα γιορτάζουν οι έγκυες γυναίκες, για να χουν καλή λευτεριά στη γέννα, όχι με πόνους και δυσκολία. «Λιυτιρών τ'ς γκαστρουμένις». Κρατάνε αργία αυτές.

Τ' Αϊμόδεσου (Του Αγίου Μόδεστου): Θεωρείται προστάτης των ζώων και λένε ότι ανέστησε πολλά ζώα αυτή τη μέρα, γι' αυτό σηκώνουν ύψωμα και μοιράζουν και σιτάρι, παίρνουν αγιασμό απ' τον παπά και ραντίζουν τα ζώα τους για προφύλαξη από κάθε κακό.

Πιστεύουν ότι: Όσοι έχουν ζώα, να μη ματώσουν (σφάζουν) γουρούνια ή άλλο ζώο αυτή τη μέρα, γιατί θα πάθουν κακό (ψοφάει ζώο ή το τρώει

λύκος).

- Αν χάσεις ζώο, κάνεις τάμα στον Αϊμόδεστο και το βρίσκεις.
- Άμα ξεχάσεις που έβαλες κάτι, παίρνεις κλωστή, τη δένεις κόμπο και λες: «Μακρι' απου' δω» και το βρίσκεις.

Τα Κόλιντα (Τα Κάλαντα παραμονής των Χριστουγέννων): Παγκόσμιο έθιμο, όχι μόνον Πανελλήνιο. Τα σχολειόπαιδα (αγόρια και κορίτσια) από μέρες αναστατώνονται. Γίνονται παρέες, ετοιμάζουν τα τροβάδια (ταγάρια, μάλλινα ντόπια σακκούλια) για τα κουλούρια, τα κάστανα, τα σύκα, τα καρύδια και σακκουλίτσα για τα λεφτά που θα μαζέψουν και τις τζιουμπανίκες (δικανίκια, ραβδιά κρανίσια με εξόγκωμα στο κάτω μέρος) για να μη πέφτουν τα κουλούρια και που συμβολίζουν τα ποιμενικά ραβδιά των τζιουμπαναράϊων που ήταν στη γέννηση του Χριστού. Απ' αυτό λέγονται και τζιουμπανίκες.

Οι γυναίκες ετοιμάζουν απ' την προηγούμενη μέρα, εκτός οι πενθούσες, τα πατροπαράδοτα κουλούρια κτλ. που αναφέραμε.

Τα μεσάνυχτα της παραμονής των Καλάντων τα παιδιά σηκώνονται και φωνάζουν απ' το παράθυρό τους τρεις φορές: «Κόσοολιντα μπάμπου». Δηλ. την προειδοποιούν να ετοιμαστεί. Νικητής βγαίνει όποιος φωνάζει πρώτος, απ' όλα τα παιδιά της γειτονιάς.

Το πρωί, μετά την εκκλησία, γυρίζουν σ' όλα τα σπίτια, εκτός σ' εκείνα που πενθούν. Χτυπούν τις πόρτες με τις τζιουμπανίκες, τραγουδώντας ομαδικά, ρυθμικά και φωναχτά το παρακάτω τραγούδι, με το οποίο αναγγέλουν μελωδικά τη χαρμόσυνη είδηση της γέννησης του Θείου βρέφους:

— Κόλιντα, μέλινα
τρεις χιλιάδες πρόβατα
πιντακόσια γίδια,
δόμ' μπάμπου κλούρα
να μην τσακίσου τ' θύρα
κι την παραθύρα
κι τώρα κι του χρόοοονου.

Στο τέλος ζητούν πιο φωναχτά τα παρακάτω: Κουλούρι μπάμπου, πιριστέρι μπάμπου, παράδις μπάμπου, κάστανα μπάμπου, καρύδια μπάμπου, σύκα μπάμπου.

Τώρα τραγουδούν το γνωστό σ' όλους:

— Καλήν ημέραν άρχοντες, αν είναι ορισμός σας
Χριστού τη θεία γέννηση να πω στ' αρχοντικό σας.
Χριστός γεννάται σήμερα εν Βηθλεέμ τη πόλει
οι ουρανοί αγάλλονται χαίρει η φύσις όλη.
Εν τω σπηλαίω τίκτεται, εν φάτνη των αλόγων
ο βασιλεύς των ουρανών και ποιητής των όλων
πλήθος αγγέλων ψάλλοντες το «Δόξα εν υψίστοις»
και τούτο άξιον εστί η των ποιμένων πίστις.
Εκ της Περσίας έρχονται τρεις μάγοι με τα δώρα,
άστρον λαμπρόν τους οδηγεί χωρίς να λείψει ώρα.

24. Κάλαντα Χριστουγέννων (24-12-1975), ομάδα αγοριών.

25. Κάλαντα Χριστουγέννων (24-12-1975), ομάδα κοριτσιών.

Φθάσαντες εις Ιερουσαλήμ με πόθον ερωτώσι
πού εγεννήθη ο Χριστός να παν να τον ιδώσι.
Δια Χριστόν ως ήκουσεν ο βασιλεύς Ηρώδης
αμέσως εταράχτηκε και έγινε θηριώδης,
ότι πολλά φοβήθηκε δια την βασιλείαν,
μη του την πάρει ο Χριστός και χάσει την αξίαν...

Οι νοικοκυρές γελαστές βγαίνουν στην πόρτα κρατώντας την κανέστρα με τα δώρα και τα μοιράζουν: Από ένα κουλούρι μικρό, απλό με τρύπα στη μέση και στα στενά συγγενικά παιδιά από ένα περιστέρι (κουλούρι μεγαλύτερο και χοντρότερο, κεντημένο στο πάνω μέρος με κικιφίκια, όπου βάζουν σύκα, σταφίδες και στραγάλια). Τους δίνουν και όσα ζητάν στο τραγούδι, όποια έχει βέβαια και εύχονται: «Αϊ κι τ' χρόν'». Αυτά απαντούν: «Ηυχαριστούμι κι χρόνια πουλλά».

Στα σπίτια των τσελιγκάδων το κάστανα δεν τα μοιράζουν, αλλά τα σκορπούν στα χιόνια της αυλής· τα δε παιδιά τα μαζεύουν βελάζοντας: Μπιά-μπιά, όπως τα πρόβατα και συμβολίζουν την υγεία και την αύξηση (γονιμότητα) των προβάτων του νοικοκύρη. Δηλ. την άνοιξη να γυρίσουν γερά και πολλά απ' το χειμαδιό.

Στο τέλος ο καθένας μετράει τα κουλούρια και τα λεφτά, τα κάστανα και τα καρύδια με τις χούφτες, και πιο χαρούμενος είναι εκείνος που έμασε τα περισσότερα.

Διαλύονται και φεύγουν χαρούμενα στα σπίτια τους με την ευχή: «Αϊ κι τ' χρόν'».

Εκτός όμως απ' τα κουλούρια, ζυμώνουν τα τρία πιτάρια (σταυρόψωμα, κουλούρια με σταυρό ζυμαρίσιο στη μέση). Ένα μεγάλο, που το τρώνε τα Φώτα και δυο μικρά. Το ένα το βάζουν στ' αμπάρι τ' αλευριού για νά 'ναι πάντα γεμάτο. Εκεί τ' αφήνουν ως την άλλη χρονιά, που βάζουν το καινούργιο αλεύρι, το μουσκεύουν και το δίνουν στα ζώα.

Και ένα για τα ζώα με σχήμα ζυγού πάνω, που συμβολίζει το ζευγάρι των βοδιών που οργώνουν και το τρώνε, τα ίδια, τα Φώτα, για νά 'ναι γερά. Την ημέρα των καλάντων κάνουν και τις πετουρόπιτες. Βράζουν και τη χράπα (χοιρινά σαγόνια) με τραχανά ή μπλιγούρι. Άλλοι, ξαρμυρίζουν παστοურμά (κρέας βοδιού ή γελάδας που τόχουν αλατίσει στα καδιά το φθινόπωρο) και το μαγειρεύουν.

Την ημέρα αυτή τελειώνουν οι χοιροσφαγές. Δεν ακούονται πια οι φωνές των γουρουνιών που σφάζονται.

Μετά 15 μέρες βράζουν τον πατσά απ' την κολίτσα (= δέρμα κορμού και κεφαλιού του μικρού γουρουνιού, τα ποδαράκια και τ' αυτιά του), που τα ζεματίζουν πρώτα για να βγουν οι τρίχες. Αν είναι μεγάλο το γουρούνι βάζουν τ' αυτιά και τα πόδια μόνον. Το δέρμα του, όπως είπαμε, το κάνουν τσαρούχια. Τον πατσιά τον τρώνε παγωμένο (πηχτό) την ημέρα των Φώτων.

Οι πεθερές στέλνουν στις αρραβωνιασμένες νύφες που αρραβωνιάστηκαν τη χρονιά αυτή, δώρα: Περιστέρια (μεγάλα κουλούρια κεντημένα) όπως είπαμε, παντόφλες ή κάλτσες και καραμέλες κι εκείνες στέλνουν μαντήλι. Τα ίδια στέλνουν και οι μάνες στα κορίτσια τους που παντρεύτηκαν αυτή τη

χροινιά.

Απ' τα Κόλιντα ως τα Φώτα, κάθε πρωί οι γυναίκες πηγαίνουν και παίρνουν νερό με τις μπούκλες και τα γκιούμια, γιατί λένε πως, αυτό που έμεινε το βράδυ, το κατούρησαν οι καλικάντζαροι. Για να φοβηρίσουν μάλιστα τα μικρά παιδιά όταν κάνουν κακές πράξεις, λένε: «Θα σι φαν οι καρκάντζαλοι».

Τα κουλούρια τα ζεσταίνουν στη φωτιά και τα τρώνε με τσιγαρίδες. Νοστιμότητα κι αγόρταγο φαγητό.

Πρόληψη: Δε δουλεύουν, γιατί αυτή την ημέρα κοιλοπονούσε η Παναγία.

«Χριστός γεννάται δοξάσατε...» ψάλλει η Εκκλησία μας.

Τα Χριστούϊνα (Χριστούγεννα, η Γέννηση του Χριστού): Η μεγαλύτερη, χαρμόσυνη γιορτή της χριστιανοσύνης, η γιορτή της αγάπης, της χαράς και της ειρήνης, της Γέννησης του Σωτήρα μας. Η γιορτή που χώρισε την ιστορία μας σε δυο μέρη: Την προ Χριστού (π.Χ.) και την μετά Χριστόν (μ.Χ.).

Πριν από πολλές μέρες οι γυναίκες κάνουν γενική καθαριότητα (πλένουν, σκουπίζουν, σφουγγαρίζουν), βάζουν πετρέλαιο στις λάμπες και οι φτωχές σχίζουν δαδί.

Οι ξενιτεμένοι και ο μαθητόκοσμος συγκεντρώνονται στο χωριό για να γιορτάσουν με τους δικούς τους τις άγιες αυτές μέρες!

Τριήμερος είναι ο γιορτασμός, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, χωρίς καμιά παραλλαγή.

Την παραμονή ανάβουν την καντήλα, βάζουν κούτσουρα (χοντρά ξύλα) στο τζάκι να καίνε ως το πρωί για να μη σβήσει και κρυώσει η Παναγία, όταν γεννήσει το Χριστό. Τώρα στολίζουν και τα Χριστουγεννιάτικα δέντρα.

Με το πρώτο χτύπημα της καμπάνας (η ώρα 2 π.μ., τώρα 12 μεσάνυχτα) η μητέρα πηγαίνει τη λειτουργιά στον παπά, γυρίζει, τους ξυπνάει όλους, αλλάζουν με τα γιορτινά τους και πηγαίνουν στην εκκλησία για ν' ακούσουν τους μελωδικούς ύμνους της Γέννησης του Θεανθρώπου. Οι παπάδες λαμπροφορεμένοι κι αυτοί, καθώς και τρία παιδάκια κρατώντας τα εξαπτέρυγα. Μετά τον εκκλησιασμό σηκώνουν το ύψωμα για τους γιορτάζοντες.

Στο τέλος αλληλοεύχονται: «Χρόνια πουλλά» με χειραψία. Οι πενθούντες μοιράζουν για τους νεκρούς τους πίτες, λαγγίτες κ.ά. Όλοι επιστρέφουν στα σπίτια τους, όπου η μητέρα στρώνει το πλούσιο τραπέζι με την πετουρόπιτα, τη χράπα (τα 2 σιαγόνια) με τραχανά, την χοιρινή τηγανιά, τις τσιγαρίδες, τα κουλούρια, το τυρί και το κρασί.

Κάθονται όλοι γύρω, κάνουν το σταυρό τους, ψάλλουν το απολυτίκιο της Γέννησης κι αρχίζουν να τρώνε με πολλή όρεξη, γιατί τους τάραξε η νηστεία.

Β' ημέρα (Η σύναξη της Θεοτόκου): Την 1η και 2η μέρα εκκλησιάζονται στην κεντρική εκκλησία και την τρίτη (του πρωτομάρτυρα Στεφάνου) στον Αϊθανάση. Τίποτε άλλο το αξιοσημείωτο.

Οι επισκέψεις στους γιορτάζοντες γίνονται τη 2η μέρα.

Έτσι τελειώνει κι αυτή η γιορτή του Πανάγαθου Ζωοδότη και Αυτρωτή του κόσμου!

Επειδή δε το κρύο τότε αρχίζει να γίνεται πιο δυνατό, λένε ποιητικά και ρυθμικά στην κουτσουβλάχικη γλώσσα:

— Ντιβρλίγκα ντι Κρτσιούνου
μπούτζλι νου πότου σλια ντούνου
τίνι μουάση νη σιέτζ λ' αρσμπόιου
σιόου μαράτλουνη νιαρκουράι.

Δηλ. γύρω απ' τα Χριστούγεννα, τα χείλια δε μπορώ να τα μάσω. Εσύ γριά κάθεται στον αργαλειό, κι εγώ ο καημένος κρύωσα. Δίκιο το παράπονο του γέρου, γιατί όταν η γριά δουλεύει στον αργαλειό, βάζει μαγκάλι στα πόδια της.

Κι ένας διάλογος ανάμεσα Αγά (μπέη καλοντυμένου με πολλά τσιφλίκια και πρόβατα!) και γύφτου, ασφαλώς φτωχικά ντυμένου, που έτρεμε ο καημένος απ' το τσουχερό κρύο και ήταν μαζεμένος σε κάποια γωνιά του δρόμου.

Πέρασε κι ο Αγάς και τον ρώτησε: — «Τι τρέμεις γύφτι;» Η απάντησή του: «Σι χαίρουμι Αγά. Κάλια πέντι κάρβουνα, παρά χίλια πρόβατα». Ζητούσε φωτιά και όχι το βιό του μπέη.

Πρόληψη: Τη στάχτη των τριών ημερών (Καλάντων και 2 των Χριστουγέννων) τη μαζεύουν την τρίτη μέρα και την ανακατώνουν με το σπόρο, για να μη βγάλει το χωράφι δαυλό (χόρτο, ζιζάνιο). Αν φας ψωμί με δαυλό μεθάς.

Παροιμίες:

- Αντριάς, αντριώνει
η μέρα μιγαλώνει
κι τα καρβέλια σώνουντι
κι η κοιλιά σιουφρώνει.
- Πίσου μπρος απ' του Χριστού
η καρδιά του χειμωνιού.
- Χριστούγινα πρωτούγινα
στερνή γιουρτή του χρόνου.
- Του τραγούδι μι τουν τρύγου
του Δικέμβρη παραμύθι.
- Ου καλός ου νοικουκύρις
του χειμώνα χαίριτι.
- Τρεις τη Γέννα, τρεις τα Φώτα
κι έξι του Μιγάλου Πάσχα.

(Εννοεί τη διάρκεια αυτών των γιορτών σε μέρες).

Έτσι περνούσαν όλες οι γιορτές κάθε χρονιάς στο χωριό μας, προτού το ρημάξουν οι πόλεμοι, η αστυφιλία και η μαύρη ξενιτιά!

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Χτίσιμο σπιτιών: — Χρονολογίες τους. «Σπίτι μου σπιτάκι μου κι φτουχουκαλυβάκι μου»

Παλιότερα στο χωριό μας υπήρχαν 50 μαστόροι (χτίστες, τεχνίτες, οικοδόμοι), περίπου. Αργότερα όμως λιγόστεψαν και έμειναν 20 (3-4 παρέες) και σήμερα έχουμε μόνον τρία άτομα. Μάστορα όμως λέμε και όποιον ξέρει άλλη τέχνη.

Στο χωριό μας δε δούλευαν μόνον Φουρκιώτες μαστόροι, αλλά κι απ' τα γύρω χωριά: Ζούζουλη, Μπουρμπουτσκό, Ζέρμα, Κάντσικο, Μπλίσδιανη, Καστιάνιανη, Κεράσοβο, ακόμα κι απ' το μακρινό Ζουπάνι (Πεντάλοφο) Κοζάνης.

Άδεια - Συμφωνητικό: Πριν αρχίσουν τη δουλειά, ο σπιτονοικοκύρης έβγαζε άδεια απ' τον πρόεδρο της κοινότητας και μετά συντάσσονταν συμφωνητικό, στο οποίο υπέγραφαν ο ιδιοκτήτης του σπιτιού και ο πρωτομάστορας (αρχιμάστορας - κάλφας) και ένας ή δυο μάρτυρες. Η συμφωνία γίνονταν με τον τεκτονικό πήχη (75 πόντους). Σε δημόσια έργα συμφωνούσαν με το τετραγωνικό μέτρο ή με το μεροκάματο.

Ο πρωτομάστορας έπαιρνε και καπάρο (αρραβώνα, προκαταβολή) απ' τον ιδιοκτήτη και μετά άρχιζαν τη δουλειά. Αυτός ήταν αρχηγός της παρέας και διηύθυνε τη δουλειά, ήταν δε και ταμίας και κρατούσε για τον καθένα ημερολόγιο (δεφερί μεροκάματων) και βιβλίο εσόδων και εξόδων όλης της παρέας. Όταν δε ταξίδευαν, αυτός φρόντιζε για το κατάλυμα και το συσσίτιο, αν η δουλειά ήταν συμφωνημένη ξίψωμα (χωρίς τροφή).

Πολλές φορές ξενιτεύονταν, ταξίδευαν σε μακρινά μέρη. Η αναχώρηση γίνονταν πάντοτε το πρωί κι όχι κακιά μέρα (Τρίτη). Το πρωί μετά το φαγητό άναβαν την καντήλα, σταυροκοπιούνταν στο εικόνισμα του σπιτιού και αλληλοφιλιούνταν κλαίγοντας με τους δικούς τους και τους συγγενείς τους.

Πριν ξεκινήσει, η μάνα ή η αδελφή του ή η γυναίκα του, έχυνε στην εξώπορτα καινούργιο νερό με το γκιούμι, αυτός δε, ξεκινούσε βάζοντας στο κατώφλι το δεξί του πρώτα πόδι για να πάει η δουλειά του δέξια (καλά). Το νερό συμβόλιζε, όπως αυτό χύνεται προς τα μπρος, έτσι να πάει και η δουλειά του μπροστά και να γυρίσει γρήγορα με πολλά χρήματα.

Ξεκινούσαν κι αυτός πήγαινε στην εκκλησία, σταυροκοπιούνταν, άναβε κεράκι για βοήθειά του στα ξένα, χαιρετούσε την εικόνα του Αϊνικόλα, που την ασήμωνε με λεφτά. Κερνούσε επίσης και τα παιδάκια του.

Ο αποχωρισμός, για όσους ταξίδευαν προς τη Μακεδονία, γίνονταν στον Αϊθανάση και για όσους για την Ήπειρο, στον Αϊγιώρη ή στα

Καγκέλια (δρόμος με στροφές) ή στη θέση Τούφα ντι κίνηη (λίγα πυκνά πεύκα, δέσμη).

Προλήψεις:

Αν ξεχνούσε κάτι, δεν γύριζε να το πάρει, γιατί θα γύριζε αδέκαρος.

Στην επιστροφή έκοβαν όλοι πράσινα κλωνάρια κέδρου ή κρανιάς και τα κρεμούσαν στην εξώπορτα του σπιτιού, για να είναι δυνατοί και υγιείς οι ταξιδεμένοι, όπως είναι γερό το ξύλο αυτό των φυτών, ή έκοβαν λουλούδια, για νάναι λουλουδένια, χαρούμενη και προκομμένη η ζωή τους και να καζαντίσουν πολλά λεφτά.

Την ημέρα αυτή δεν σκούπιζαν και δεν συγύριζαν το σπίτι, γιατί πίστευαν πως δεν θα πήγαινε καλά το ταξίδι.

Η μάνα του ή η γυναίκα του άναβαν τα καντήλια της κεντρικής εκκλησίας και άλλη μέρα των εξωτερικών εκκλησιών, για βοήθειά τους.

Έφευγαν μετά τον Αϊδημήτρη κι έρχονταν τα Χριστούγεννα, τις Μεγάλες Αποκριές, το Πάσχα και το καλοκαίρι, όσοι ταξίδευαν κοντά. Οι μακρινοί έρχονταν το Μάη και κάθονταν ή δούλευαν το καλοκαίρι στο χωριό. Μαζί τους είχαν και μουλάρια για την μεταφορά των εργαλείων τους, των τροφών και του ρουχισμού (αλλαξιές ρούχων και σκεπάσματα) και για την μεταφορά των υλικών (πέτρες και πετρόπλακας).

Ξενυχτούσαν στο ύπαιθρο ή στα χάνια (πανδοχεία ή ξενοδοχεία γι' ανθρώπους και ζώα), που υπήρχαν στους δρόμους και φιλοξενούσαν τους ταξιδιώτες. Άλλα ήταν ισόγεια, όπου σε μian άκρη σταυλίζονταν τα ζώα και στην άλλη οι άνθρωποι και άλλα δίπατα· στο υπόγειο έβαζαν τα ζώα και στ' ανώγειο έμεναν οι άνθρωποι. Για τον ύπνο είχαν δικά τους σκεπάσματα.

Οι τροφές για τα ζώα ήταν το κριθάρι και το άχυρο, ενώ για τους ανθρώπους το ψωμί (μπομπότα). Συνηθισμένο τους φαγητό ήταν η φασουλάδα. Αν ήταν πολλοί οι διαβάτες, ο χαντζής έριχνε νερό στα φασόλια για να φτάσει για όλους το φαγητό. Από τότε βγήκε και η παροιμία:

«Καλαμπαλίκι στου χαν'
νιρό στα φασούλια».

Ταξίδευαν πεζοί, μπουλούκια, παρέες και ομαδικά, 2-3 ζευγάρια και είχαν μαζί τους και 3-4 τσιράκια (μαθητούρια, μαστορόπουλα), παιδιά 13-16 χρόνων, που κουβαλούσαν στους μαστόρους λάσπη με την κουπάνα (πηλοφόρα) στον ώμο. Γι' αυτό τα λέγανε και λασποπαίδια και πληρώνονταν σύμφωνα με τη συμφωνία που είχαν κάνει με τους γονείς τους.

Η κουπάνα ήταν η αρχή, το α της μαστορικής τέχνης. Γύριζαν στα χωριά για να βρουν δουλειά, για να εξοικονομήσουν πρώτα το ψωμί της χρονιάς και μετά τ' άλλα ψώνια. Έφταναν δε στον προορισμό τους σε 2-12 μέρες, ανάλογα με την απόσταση. Στο δρόμο πλήρωναν και χαράτσι στους ντερβεναγάδες και στους ληστές που τους λήστευαν.

Όταν έφταναν στον προορισμό τους και έπιαναν δουλειά ξίψωμα, όπως αναφέραμε, τότε μαγαίρευαν μόνοι τους και τις Κυριακές έπλεναν και μπάλωναν τα ρούχα τους.

Το φαγητό τους ήταν συνήθως μπομπότα και φασουλάδα, πολλές φορές και ξηροφαγία (πιπιρίτσα, ελιές, πράσο, κρεμμύδι). Έκαμναν οικονομία,

γιατί ήθελαν να περισσέψει καμιά δεκάρα, να μη πήγαιναν στο χωριό με τη σακούλα άδεια.

Η δουλειά τους ήταν πολύ δύσκολη, κοπιαστική, σκληρή, γιατί ήταν εξωτερική και χρησιμοποιούσαν πέτρα και λάσπη.

Εργαλεία – Σύνεργα:

1) Του μαντεμτζή (λατόμου), που βγάζει απ' το μαντέμι (λατομείο, νταμάρι), την πέτρα και την πλάκα: Ο λοστός (μοχλός ή φωτιά), η βαριά, ο κασμάς, η παραμίνα (μεγάλος, λεπτός λοστός για άνοιγμα τρύπας, όπου βάζει δυναμίτη, κι έτσι ρίχνει φουνέλο και κομματιάζεται ο βράχος).

2) Του μάστορα που χτίζει: ο τσιόκος (βαρύ σφυρί), που στα διαλείμματα της δουλειάς τον περνούν στο ζωνάρι, το σκεπάρι, η τανάλια, το πριόνι, το μέτρο (ξύλινο πασέτο) ή την κορδέλα (μετροταινία), το αλφάδι (αεροστάθμη), το μυστρί, το ζύγι (σαούλι ή νήμα της στάθμης), ο κασμάς, το φτυάρι, ο λοστός, το ράμμα (σπάγγος), η σκύλα (διχαλωτός λοστός και γυριστός στο κάτω μέρος) για ξεκάρφωμα των σανιδιών και γριντιών όταν χαλάνε παλιά σπίτια, η γωνιά (γωνιόμετρο), το βελόνι (λεπτό κοπίδι, καλέμι).

Τα μικρά τα βάζει στο ζιμπίλ (σακκί από λινάτσα) και τα κρεμάει με σχοινί στον ώμο· τ' άλλα τα κουβαλάει στον ώμο ή τα κρατάει με το χέρι.

3) Του αυτοδίδακτου πελεκάνου (πετροπελεκητή, λιθοζόου), που πελεκάει σκυφτός τις γωνιές. Ειδικά γυαλιά στα μάτια του για προφύλαξη, καλέμια (κοπίδια διάφορων λογίων), ο ματρακάς (βαρύ σφυρί για να χτυπάει το καλέμι στην πέτρα), η ταρακιά (καλέμι οδοντωτό για τ' αγκωνάρια), η γωνιά για να γωνιάζει τις πέτρες και το μέτρο.

Σχήμα σπιτιών: Ήταν στενόμακρο (ορθογώνιο) και μερικά με καλαμάρι (Γ ή Π κεφαλαίο). Όλα ήταν λιθόχτιστα και με λασπόχωμα. Μόνο των πλουσίων χτίζονταν με ασβέστη και άμμο. Τα προτιμούσαν προσηλιακά, με νοτιοανατολικό προσανατολισμό και στη νότια πλευρά ήταν η εξώπορτα (κύρια είσοδος). Τα περισσότερα ήταν δίπατα (διώροφα) και τ' άλλα τρίπατα (τριώροφα). Λίγα ήταν στρωτά (ισόγεια), χωρίς υπόγειο. Είχαν μόνον μια κάμαρα (δωμάτιο). Σε μια άκρη της ήταν στοιβαγμένα τα κλινοσκεπάσματα, κι αριστερά απ' την είσοδο η αποθηκούλα για τα τρόφιμα. Των πλουσίων είχαν και πολεμίστρες (στενόμακρες τρυπούλες, μετερίζια) στα υπόγεια δεξιά κι αριστερά απ' την εξώπορτα, για ν' αποκρούουν τους κλέφτες και τους Τουρκαλβανούς, που τους πλατσικολογούσαν.

Θεμέλια: Σύμφωνα με τα ήθη και έθιμα του τόπου, μετά το σκάψιμο των θεμελίων και πριν βάλουν τα θεμέλια (θεμέλιο λίθο) καλούσαν τον παπά, τους συγγενείς, γειτόνους και φίλους για τον αγιασμό. Με τ' αγιασμένο νερό γέμιζαν 4 μπουκαλάκια και τα έβαζαν στις 4 γωνιές των θεμελίων. Έπειτα έσφαζαν αρνί στα θεμέλια (θυσία) για να στεριώσει το σπίτι (στοιχειώσει, όπως το γεφύρι της Άρτας), έβαζαν το ένα αγκωνάρι (πελεκητή πέτρα με γωνιές) και μετά τις 3 άλλες γωνιές των θεμελίων, κι έριχναν όλοι χρήματα στα θεμέλια, που τα 'παιρναν οι μαστόροι. Αλλά για όλες όμως αυτές τις γωνιές του σπιτιού έκαμναν χωριστή συμφωνία, γιατί είχαν περισσότερη δουλειά.

Γλέντι: Ακολουθούσε το ζιαφέτι (φαγοπότι, γλεντοκόπι) με λαγγίτες (τηγανίτες) και κρασί του σπιτονοικοκύρη και λαγγίτες των καλεσμένων, με τραγούδια και χορούς. Πρώτος άρχιζε ο σπιτονοικοκύρης με το τραγούδι:

Ν' ιγώ 'χου χρόνους πάνου δυο να στήσου πιροβόλι,
βαζού μηλιές κι κυδουνιές, νιράντζιου κι λιμόνι
κι κόκκινις τριανταφυλλιές αντάμα μι τις άσπρις.
Σαν τ' άκουσαν κι τα πουλιά της άνοιξης τ' αηδόνια
πασά προυίτσα κιλαηδούν προυί κι μισημέρι
στου πιριβόλι μπήκανι κι στήσαν τη φουλιά τους,
Ύστερα συνεχίζουν οι άλλοι με το τραγούδι:
Σ' αυτό του σπίτι που 'ρθαμι πέτρα να μη ραγίσει
κι ου νοικουκύρης του σπιτιού χίλια χρόνια να ζήσει,
ν' ασπρίσει να γηράσει σαν του Γερουέλυμπου.

Το κρέας του σφαχτού το μαγείρευαν και φίλευαν (έκαναν τραπέζι) τους μαστόρους άλλη μέρα.

Τοιχοποιία: Μετά το γλέντι άρχιζαν το χτίσιμο των θεμελίων και των τοίχων, δουλεύοντας ζευγαρωτά. Ο καλύτερος μάστορας απ' το έξω μέρος του τοίχου και ο άλλος απ' το μέσα. Ακολουθούσαν τα τσιράκια με τη λάσπη. Μερικά τσιράκια όταν μάθαιναν την τέχνη δεν υπολόγιζαν τους μαστόρους κι έλεγαν:

Έμαθα κι μαστουρέου
κι γ... του μαστουρή μου.

Σε κάθε 50 πόντους απ' την επιφάνεια της γης, έβαζαν οριζόντια ξυλοδεσιές (μεγάλα και χοντρά ξύλα δάδινα, πεύκων ή κέδρου ή οξίσια) και πάνω σ' αυτά κάρφωναν κλάπες (κοντές ξυλοδεσιές) για να δέσουν (συγκρατήσουν) καλύτερα τον τοίχο. Έκαμναν και σκαλωσιές οριζόντιες (σαν σκάλες περίπου) για ν' ανεβαίνουν οι ίδιοι και ν' ανεβάζουν τα υλικά. Επί τουρκοκρατίας για καρφιά είχαν τα γυφτοκάρφια, στρογγυλοκέφαλα και πλατυκέφαλα, χοντρά και μεγάλα ή μικρά ανάλογα με τη χρήση τους, που τα κάνανε οι γύφτοι μας (σιδεράδες) στα καμίνια τους. Με αυτά κάρφωναν γερά τα κουφώματα και τις πόρτες για ασφάλεια απ' τους κλέφτες. Μετά την απελευθέρωση (1912-13) κυκλοφόρησαν του εργοστασίου, όπως τα σημερινά.

Σκεπή: Μετά την τοιχοποιία κατασκεύαζαν τη σκεπή (ξύλινη στέγη) που στηρίζονταν σε γριντιές (δοκάρια χοντρά μονοκόμματα από έλατα ή πεύκα του χωριού μας). Καλούσαν γειτόνους και συγγενείς, ύστεραν έριχναν τα μπαχτσίσια (δώρα) ως εξής: Στις δυο ψηλότερες άκρες της σκεπής κάρφωναν από έναν ξύλινο σταυρό (σύμβολο της θρησκείας μας, γι' αποφυγή των δαιμόνων και για καλύτερο στέριωμα του σπιτιού). Τους στόλιζαν με κλωνάρια βασιλικού και με άλλα λουλούδια για να' ναι λουλουδένια, χαρούμενη η ζωή των σπιτικών και ένωναν τους σταυρούς με σπάγγο όπου κρεμούσαν τα μπαχτσίσια (πουκάμισα, κάλτσες, προσόψια, μαντήλια), που τα έφερναν οι σπιτικοί και οι καλεσμένοι για τους μαστόρους. Αυτά τα κρεμούσαν στο σπάγγο για να τα βλέπουν και οι περαστικοί.

Ο πρωτομάστορας ή ο πιο βροντόφωνος της παρέας, σήκωνε ψηλά το δώρο κι έλεγε απ' τη σκεπή, δυνατά, με συρτή και μελωδική φωνή τις ευχές:

Καλουσόρισι ου τάδε μι του δώρου του,
που έφيري για την αγάπη τ' αφεντικού μας
όσα λουλούδια του Μαγιού κι χόρταρα στους κάμπους,
κι φύλλα στα δεντρά, τόσα καλά να τ' δώκι ου Θιός
κι αυτόν κι τη φαμιλιά του, κι αυτόν κι τη φαμιλιά του.
ευχαριστούμι για του δώρου του, ου, ου, ου, ου.

Οι άλλοι οι μαστόροι χτυπούσαν δυνατά με τα σκεπάρια ή τα σφυριά στα σανίδια της σκεπής για ν' ακούσει όλο το χωριό, κι ακολουθούσε το φαγοπότι με λαγγίτες και κρασί του σπιτονοικοκύρη και λαγγίτες των καλεσμένων.

Τα δώρα τα μοίραζαν εξίσου οι μαστόροι μεταξύ τους.

Αυλή: Μπροστά απ' το σπίτι κατασκεύαζαν αυλή στρωμένη με μπασμάκια (τετράγωνες μεγάλες και χοντρές πελεκητές πέτρες) ή με καλντερίμι (στενόμακρες χοντρές πλάκες). Την περιέφραζαν με ψηλό τοίχο, χτισμένο με ξηρολίθι (χωρίς λασπόχωμα) και σκεπασμένο με μπασμάκια που εξείχαν, για να φεύγει το νερό της βροχής.

Την αυλόπορτα την έχτιζαν με ξηρολίθι, τη σκέπαζαν με πετρόπλακες και ήταν φαρδιά και ψηλή.

Λουλούδια και οπωροφόρα ή καλλωπιστικά δέντρα στόλιζαν το χώρο της αυλής και σε μια άκρη της κατασκεύαζαν το μπνάρι (πηγάδι) για τις ανάγκες του σπιτιού.

Προλήψεις - δεισιδαιμονίες: Τα θεμέλια και τα μπαχτσίσια γίνονταν πριν βασιλέψει ο ήλιος για να μη βασιλέψει (πέσει) γρήγορα το σπίτι.

Μετά το σκέπαζαν οι πλακατζήδες (ειδικοί μαστόροι) της παρέας τους με πετρόπλακες (ντόπιες, γκριζες πλάκες από σχιστόλιθους). Ύστερα φιλεύονταν όλοι απ' τον νοικοκύρη, λογαριάζονταν, πληρώνονταν κι έφευγαν χαρούμενοι λέγοντάς του τις ευχές: Καλουρίζικου, στιριουμένου να 'νι, να ζήστι να του κινδίστι. Κι αυτός απαντούσε: Ευχαριστώ κι σι καλή μιριά: δηλ. να τα ξοδέψουν για σπιτικές ανάγκες, κι όχι σε γιατρούς και δικηγόρους.

Στο τέλος όλης της δουλειάς ο πρωτομάστορας συγκέντρωνε τους μαστόρους, άνοιγε τα δεφτέρια, αφαιρούσαν πρώτα τα κοινά έξοδα (ενοίκιο, τροφή, ζωοτροφές), πλήρωναν και τα τσιράκια όπως είχαν συμφωνήσει και τα υπόλοιπα λεφτά τα μοίραζαν εξίσου, σύμφωνα με τα μεροκάματα του καθένα και του ζώου του. Ο κάθε τεχνίτης έπαιρνε 7-8 χιλ. δραχμές για όλη την περίοδο. Συνήθως εργαζόνταν σε χωριά, σπάνια σε πόλεις.

Επιστροφή: Όταν επέστρεφαν για το χωριό, ψώνιζαν σε πόλη που συναντούσαν για τους σπιτικούς τους διάφορα δώρα: ρούχα, παπούτσια, τρόφιμα, γλυκά κ.τ.λ. Τους καλωσόριζαν και οι συγγενείς και οι χωριανοί.

Μαραγκοί: Μετά τους μαστόρους συμφωνούσαν τους μαραγκούς (ξυλουργούς). Τότε είχαμε 35 περίπου και τώρα είναι ένας μόνον. Είχαν κι αυτοί τσιράκια. Τα εργαλεία τους είναι ίδια σχεδόν με τα εργαλεία του μάστορα, αλλά εκτός της φωτιάς, του κασμά, του φτυαριού και της βαριάς.

Έχει επιπλέον την πένσα, το κατσαβίδι, τη ροκάνη, την πλάνη, το ζομπά, το ματκάπι (τρυπάνι), το μαστάρι (σανίδι μήκους 2 μ. γι' αλφάδιασμα), το σκαρπέλο, ένα μικρό σφυρί κτλ. Στην ξεκούραση το σκεπάρι το βάζει στον ώμο.

Έκαμναν τα κουφώματα, τις πόρτες, τα παράθυρα, τα πατώματα, τα νταβάνια, τα ντουλάπια και τη μεσάντρα (ξύλινη, δίφυλλη εντοιχισμένη ντουλάπα) όπου έβαζαν τα σκεπάσματα (βελέντζες, τσέργες, ντόγκες). Οι φτωχοί είχαν χωματένια πατώματα και νταβάνια με σανίδια ριγμένα πάνω στις γρεντιές. Λέγεται δε μεσάντρα γιατί εκεί κρύβονταν οι άντρες επί τουρκοκρατίας. Δεξιά κι αριστερά της, έκαμναν καμάρες (ντουλαπάκια με κανάτια) για διάφορα μικροαντικείμενα.

Τα παράθυρα ήταν μικρά, χωρίς παραθυρόφυλλα, μόνον με ξύλινα κανάτια (σαν παντζούρια), που έκλειναν απ' το μέσα μέρος τη νύχτα και στην κακοκαιρία. Των δε πλουσίων ήταν μεγάλα και σιδερόφρακτα για λόγους ασφάλειας, με παραθυρόφυλλα και με κανάτια. Μόνον τα παράθυρα του Δ. Παπανίκου ήταν ξυλόφραχτα, καλλιτεχνικά.

Το νταβάνι του οντά (καλού και ψηλού δωματίου υποδοχής) το κεντούσαν με λωρίδες ξύλου και τετράγωνα κομματάκια τσόχας χρωματιστής. Όλα τα παραπάνω γίνονταν από ξύλο πεύκου.

Σουφατζήδες: Μετά συμφωνούσαν τους σουφατζήδες, που πολλές φορές ήταν απ' τους ίδιους τους μαστόρους. Τα εργαλεία τους ήταν: τα μυστριά διαφόρων λογίων, το μαστάρι, το μέτρο, το τριφτήρι (σανίδι τετράγωνο με χερούλι για να τρίβει το σουβά).

Τύποι (σχέδια) σπιτιών αναλυτικά: Τα περισσότερα σπίτια του χωριού μας, όπως αναφέραμε, χτίζονταν δίπατα ή τρίπατα. Τα δίπατα είχαν στο πρώτο πάτωμα το κατώι (υπόγειο), που το χρησιμοποιούσαν για αποθήκη, όπου έβαζαν τα τρόφιμα (σιτηρά κι αλεύρι και για τα ζώα κριθάρι, ρόβι και ταϊ). Τα αποθήκευαν μες τ' αμπάρι (ξύλινη αποθήκη). Εκεί τοποθετούσαν και τα καδιά με τα τυριά, τις αρμιές (τουρσιά, λάχανο και φραγκόμηλα = πράσινες ντομάτες απ' την Καστανιανη, γειτονικό χωριό στους πρόποδες της Γύφτισσας, υψώματος απέναντι του Σμόλικα). Έβαζαν επίσης τα γκόρτσα (άγρια αγλάδια) και τους παστουρμάδες (συνήθως από γελαδικά), τη ζυμώστρα (ξύλινος σκελετός), όπου στέργωναν το σκαφίδι για ζύμωμα, σκεπασμένο με ξύλινο καπάκι. Πίσω της έβαζαν το πλαστήρι (ξύλινο χοντρό σαν ταψί), τη σκέτλα (ξύλινη κι αυτή σαν ταψί, αλλά λεπτόμερη απ' το πλαστήρι και λίγο βαθουλή), τον κλώστη (ξύλινο ραβδί μήκους 80 πόντων) και την ζύστρα (φτυαράκι σιδερένιο για ζύσιμο του σκαφιδιού). Πιο ψηλά απ' τη ζυμώστρα ήταν το μασγκάλι (παραθυράκι) για να φέγγει.

Το κατώι ήταν το υποκατάστατο του ψυγείου για το καλοκαίρι και για το χειμώνα το χρησιμοποιούσαν σαν στάβλο. Σε μian άκρη είχαν τη μπίμτσα (κρυψώνα), σκαμμένο μέρος και σκεπασμένο με σανιδένιο καπάκι και πάνω του λίγο χώμα. Εκεί έκρυβαν τα όπλα γι' ασφάλεια απ' τους κλέφτες κι Αρβανίτες. Σ' άλλη άκρη παράχωναν τα πράσα για το χειμώνα και έβαζαν τα γεωργικά και άλλα εργαλεία. Στο δεύτερο πάτωμα ήταν η σόμπα (κάμαρα, δωμάτιο χαμηλό και ζεστό) όπου κάθονταν και κοιμόταν η οικογένεια το χειμώνα και το καλοκαίρι. Χρησίμευε και για δωμάτιο υποδοχής. Σ' αυτό

ανέβαιναν από μια εξωτερική, ξύλινη ή πέτρινη σκάλα. Με το κατώ επικοινωνούσαν με εσωτερική ξύλινη σκάλα, τη γκλαβανή (καταπαχτή) και με εξωτερική πόρτα, απ' όπου έβαζαν τα ζώα.

Ο τόπος μετά την είσοδο του σπιτιού λέγονταν αχούρι. Ήταν ένας μικρός ξύλινος χώρος. Στη σόμπα υπήρχε η μεσάντρα και μπροστά της ένα σεντούκι (μπαούλο) με το ρουχισμό (ασπρόρουχα, φουστάνια, σιγκούνια κτλ.), που το χρησιμοποιούσαν και για κάθισμα των επισκεπτών, γιατί σπάνιζαν οι καρέκλες.

Συνέχεια με τη μεσάντρα ήταν ο συντίτσιος (κελάρι, στενόμακρος χώρος) με πορτοπούλα. Εκεί είχαν την πουλίτσα (ράφι από μεγάλο και χοντρό σανίδι) όπου έβαζαν τα μαγειρικά σκεύη (κατσαρόλες, ταβά) και την πιατοθήκη. Σε μιαν άκρη ήταν το μπαουλάκι για το ψωμί, οι μπουκλες (βουτσέλες, ξύλινα δοχεία νερού) και τα γκιούμια (χάλκινα δοχεία νερού) που ήταν σκεπασμένα με πανί, τα σινιά και τα ταμιά. Σ' άλλη άκρη ήταν η σκούπα με το ξύλινο φαράσι. Πιο πέρα βρίσκονταν ξύλινο φαράσι κρεμασμένο, όπου έβαζαν τα κουταλοπίρουνα και τα μαχαίρια. Αριστερά απ' την πορτοπούλα ήταν ο νεροχύτης για το πλύσιμο των μαγειρικών σκευών. Από κάτω υπήρχε ένα ντουλαπάκι όπου κρεμούσαν το τηγάκι και το λαγέι για το πλύσιμο του προσώπου.

Το τμήμα του σπιτιού που ήταν μπροστά απ' την εξώπορτα και τ' αχούρι, το έστρωναν με μπασιμάκια που τ' άλειφαν με λάδι για να γυαλίζουν. Τα φρύδια (το ενδιάμεσό τους) τ' άλειφαν με ασβέστη και ζάχαρη για ομορφιά και αντοχή.

Άλλα σπίτια είχαν δυο κατώια και δυο δωμάτια, ένα για καθιστικό και ύπνο και ένα υποδοχής. Τώρα τα κατώια έγιναν σόμπες με κελάρια. Τα σπίτια που προορίζονταν για δυο αδέρφια, ήταν διπλά. Είχαν δύο εξώπορτες. Μετά απ' αυτές ήταν τ' αχούρι, δεξιά κι αριστερά δυο σόμπες και πίσω τους από ένα κατώι και κελάρι. Αντίκρυ απ' τ' αχούρι, δεξιά κι αριστερά, έκαμναν από μια καλλιτεχνική ξύλινη σκάλα, που οδηγούσε στο δεύτερο πάτωμα. Εκεί υπήρχε το τσιαρδάκι (σάλα) και δεξιά κι αριστερά της, από δυο δωμάτια, το ένα ύπνου και τ' άλλο υποδοχής. Σε μιαν άκρη της σάλας ήταν η μεσάντρα και το ντουλαπάκι για τα γυαλικά (ποτήρια, δίσκοι κτλ.) και στο νότιο μέρος της σάλας το μπαλκόνι.

Όλα δε τα σπίτια είχαν και έχουν σε μια ανατολική γωνιά της σόμπας ή του δωματίου, το εικονοστάσι με την εικόνα του αγίου του σπιτιού, την καντήλα, το θυμιατό (θυμιατήρι) και το θυμιάμα.

Τα τρίπατα: Είχαν δυο κατώια, δυο σόμπες και δυο δωμάτια (ένα για καθιστικό και ύπνο) και τ' άλλο για υποδοχή. Στην πρόσοψη, ψηλά σε μια γωνιά, όλα τα σπίτια σχεδόν έχουν σ' εντοιχισμένες σκαλιστές πλάκες όμορφες κτητορικές επιγραφές, παραστάσεις και σχήματα, που παριστάνουν: Σταυρό με τ' αρχικά γράμματα ΙΣ ΧΡ στο πάνω μέρος και στο κάτω ΝΙΚΑ και πιο κάτω τη χρονολογία κτίσης του σπιτιού. Σ' άλλες πλάκες βλέπεις αγίους (Γεώργιο και Δημήτριο καβαλάρηδες), λιοντάρια, ζαρκάδια, ταύρους, άλογα, λουλούδια, δράκους, περιστέρια, κυπαρίσσια, κλωνάρια δέντρων, σφυριά, σε μερικές δε και τ' αρχικά γράμματα του ονοματεπώνυμου του ιδιοκτήτη.

Στην αυλόπορτα του σπιτιού των αδελφών Νικολάου και Δημητρίου Μόκα υπάρχουν μικρές σκαλιστές προτομές του πρώτου με τη γυναίκα του, ένας σε κάθε κολώνα. Όλα αυτά είναι έργα των πελεκάνων μας κι αποτελούν τα στολίδια των σπιτιών. Τέτοιοι ήταν οι: Γεώργιος Ν. Γιώτας και Ιωάννης Γ. Καραγιάνης ή Στιζιάχας και άλλοι ξένοι που δεν τους ξέρουμε.

Οι αυλόπορτες και οι εξώπορτες είναι δίφυλλες, από χοντρά και φαρδιά σανίδια πεύκου ή βαλανιδιάς, καρφωμένες με γυφτοκάρφια, που αναφέραμε, με ριζέδες γυφτικούς για ν' ανοιγοκλείουν και με μεγάλη γύφτικη κλειδαριά για προφύλαξη από τους κλέφτες. Μόνον οι Γιτσαίοι είχαν σιδερένια μονόφυλλη εξώπορτα, γιατί ήταν πλούσιοι τσελιγκάδες και φοβόταν περισσότερο τους κλέφτες και τους Τουρκαλβανούς. Από πίσω τις ασφάλιζαν με περάτη (αμπάρα, χοντρό γερό τετράγωνο ξύλο) που το περνούσαν συρταρωτά, σε διεύθυνση οριζόντια. Οι άκρες του έμπαιναν σε τρύπες του τοίχου, που τις άφηναν επίτηδες οι μαστόροι. Μερικές πόρτες αντί για περάτη είχαν 1-2 σίδερα χοντρά ή ξύλινους γερούς μοχλούς και στο πάνω μέρος είχαν μάνταλο, που ανοιγόκλεινε. Εξωτερικά έβαζαν σε κάθε φύλλο της πόρτας από μια χοντρή κρικέλα (κρίκο) για να κλείνουν εύκολα, γιατί ήταν πολύ βαριές. Μερικοί στ' αριστερό φύλλο έβαζαν και σιδερένιο χτυπητήρι (ρόπτρο), που το χτυπούσαν για ν' ακούσουν οι σπιτικοί και να τους ανοίξουν.

Δεξιά κι αριστερά απ' την εξώπορτα έχτιζαν πεζούλια (μικροί τοίχοι) για να κάθονται οι γυναίκες όταν γνέθουν ή πλέκουν και να ξεκουράζονται οι άντρες, όταν γυρίζουν απ' τις δουλειές τους. Μερικοί στο επάνω μέρος της (υπέρθυρο) άφηναν φεγγίτη (στενόμακρο παραθυράκι) για να φωτίζεται τ' αχούρι.

Οι φτωχοί στα πατώματα κάρφωναν τέταβρα ή άκρες (χοντρά σανίδια απ' το εξωτερικό μέρος του πεύκου) και πάνω έβαζαν χώμα μουσκεμένο και το πατούσαν. Μετά το ισοπέδωναν με πανί βρεγμένο.

Πάνω απ' αυτό έστρωναν ντουσιέκια (στρώματα από λινάτσα γεμισμένα με άχυρο ή χόρτο ή φτέρη ή μπουρντένια ή φόκια (εξωτρικά φύλλα καλαμποκιού).

Κάθε Σάββατο οι γυναίκες μάλωναν τις τρύπες και τ' άλειφαν (το έχριζαν) με διαλυμένο χώμα (πηλό ντόπιο) χρώματος μπεζ.

Τα νταβάνια (οροφές) τα κάλυπταν με σανίδια καλλιτεχνικά καρφωμένα, λίγα με μαγδατί (σουφάτισμα με άμμο κι ασβέστη) στο τσιατμά. Άλλα είχαν σανίδια ξεκάρφωτα πάνω στις γριντιές, πρόχειρα βαλμένα. Τα παράθυρα ήταν μικρά, όπως αναφέραμε. Το σουφάτισμα γίνονταν με λάσπη ή άμμο απ' τη θέση «Αρίνα» και τ' άσπριζαν οι γυναίκες μ' ασπρόχωμα (άσπρο πηλό, άργιλλο) που τό 'βγαζαν οι ίδιες απ' τη θέση «Λα τσουπατίκα αλ' Κουνόμου» δηλ. «στο τσεκουράκι του Οικονόμου».

Η ασβέστη ήταν δυσεύρετη τότε και πανάκριβη. Το ασπρόχωμα το άφηναν και μούσκευε σε κρύο νερό ή το στούμπιζαν με πέτρα ή με σκεπάρι, έριχναν νερό και το ανακάτωναν, ώσπου γίνονταν πηχτός πολτός. Αυτόν τον πολτό τον σκέπαζαν με νερό και μόλις τον ανακάτωναν ήταν έτοιμος για χρήση.

Έβαζαν πρώτα στο χέρι γούνα (σακκούλα από κομμάτι δέρματος

προβατίνας κουρεμένης ή αρνιού), τη βουτούσαν στον πολτό κι άσπριζαν.

Για το κάτω μέρος του έξω τοίχου του σπιτιού, σε ύψος 1 μ. από το έδαφος, χρησιμοποιούσαν κοκκινόχωμα απ' το γειτονικό χωριό, τη Ζούζουλη. Σήμερα αντί γούνας, χρησιμοποιούν βούρτσα ειδική.

Όσα σπίτια έχουν πολύ χαμηλό κατώι, δεν έχουν μαζγκάλι, αλλά 2 τρύπες σαν πολεμίστρες για ν' αερίζεται το πάτωμα, να μη σαπίσει απ' την υγρασία και για να μπαίνουν οι γάτες να πιάνουν τα ποντίκια.

Τζάκι: Το τζάκι (γωνιά). Όλα τα σπίτια είχαν τζάκι για ζεστασιά και μαγείρεμα. Βρίσκεται συνήθως στη μέση της νότιας πλευράς του σπιτιού, απέναντι απ' την πόρτα του δωματίου, για να εμποδίζει ο αέρας της το κάπνισμά του, όταν άναβαν φωτιά, κυρίως το χειμώνα.

Μερικά τζάκια είχαν και μπουχαρί (σανιδένιο, στρογγυλό εσωτερικό κάλυμμα, σαν καπέλο), χωρίς ράφια, αλλά το κατάργησαν τώρα για καλαισθητικούς λόγους και έκαναν τα πέτρινα με ωραίες τζακόπετρες, πελεκητές, μονοκόμματα, χοντρές, όρθιες πέτρες (πυρομάχοι) και 1-2 σειρές όμοιες οριζόντιες πέτρες (ράφια), όπου βάζουν τον καθρέφτη, τη χτένα και τη γκαζόλαμπα. Μερικοί την κρεμούσαν με καρφι μπροστά στο τζάκι. Άλλοι πάλι τοποθετούσαν εκεί το καντήλι ή τα ανθοδοχεία (ποτήρια με λουλούδια).

Το πάτωμα του τζακιού αυτού ήταν στρωμένο με μονοκόμματο μπασμάκι. Στο μέσα μέρος του, σε μιαν άκρη, κρεμούσαν το φεγγίτη (τρίποδο σιδερένιο σκεύος), όπου έβαζαν το δαδί για να φέγγει, αντί της γκαζόλαμπας, και την μικρή πυροστιά (τρίποδο κι αυτό σιδερένιο σκεύος) για την κατσαρόλα και το τηγάνι.

Για σκάλισμα και πιάσιμο της φωτιάς και για πιάσιμο της πυροστιάς και της γάστρας (σάτσι, σιδερένιο σκεύος στρογγυλό και θολωτό με χερούλι) που τη χρησιμοποιούσαν για ψήσιμο ψωμιού, πίτας, φαγητών και λειτουργιών, είχαν τη μασιά (τσιμπίδα, πυράγρα) και για το μάζεμα της φωτιάς και της στάχτης είχαν το σιδερένιο φτυαράκι.

Δεξιά κι αριστερά του τζακιού έχτιζαν από μια καμαρίτσα (ντουλαπάκι χωρίς κανάτι), όπου έβαζαν το καφεμπρίκι με τα φλυτζάνια, το ζαχαροκαφεκούτι και το παγούρι με ρακή (τσιπούρο). Το εξωτερικό μέρος του τζακιού (καπνοδόχος) γίνονταν με πέτρινα, πελεκητά αγκωνάρια και ήταν ψηλότερο απ' τη σκεπή του σπιτιού για να μη γυρίζει ο καπνός μέσα, αλλά να τον σκορπάει ο βοριάς. Το μέρος του τζακιού που εξέχει λέγεται μίλι. Λένε ότι καλό είναι το σπίτι να καπνίζεται, δηλ. να κατοικείται, γιατί έτσι φρεσκάρεται πολλές φορές με ασβέστη, επισκευάζεται, συντηρείται κι έτσι δε φθείρεται. Ορθότατη σκέψη.

Πολλές φορές, ακόμα και τα ξαδέλφια είχαν τα σπίτια τους κολλημένα και επικοινωνούσαν τη νύχτα με υπόγειες πορτοπούλες, που είχαν στους μεσότοιχους.

Πολλές οικογένειες και μετά την παντριά των παιδιών, συζούσαν πολλά άτομα μαζί, γιατί γεννούσαν πολλά παιδιά και οι οικογένειες αυτές λέγονταν Πατριαρχικές ή Αβραμιαίες. Μεγάλα σόια ή τζάκια.

Ζούσαν αρμονική ζωή, χωρίς γκρίνιες, μαλώματα και χωρίσματα. Σέβονταν και υπάκουαν στους μεγαλύτερους. Ο παππούς ή ο πατέρας ήταν

ταμίας του σπιτιού, κρατούσε το πουγγί (σακούλα με χρήματα). Επειδή ήταν πολλά άτομα, γι' αυτό έκαμναν και μεγάλες τσέργκες (φλοκωτές βελέντζες 24 οκάδων) και ντόγκες (χωρίς φλόκο 15 οκ.) και κοιμόταν στρωματσάδα. Ο παππούς και η γιαγιά στη μια κόχη (γωνιά) και στην άλλη ο πατέρας και η μητέρα και οι άλλοι πιο κάτω ως τη μεσάντρα.

Εγκαίνια - Ευχέλαιο: Στο τέλος, για το καλό του σπιτιού και όλης της οικογένειας, καλούν τον παπά, τους συγγενείς και τους γειτόνους και κάνουν εγκαίνια (αγιασμό) και ευχέλαιο.

Παραρτήματα (βοηθητικοί χώροι): Σε μian άκρη της αυλής, για πρόληψη πυρκαγιάς, είναι χτισμένο με πέτρες ή σανίδια το μαγειριό (κουζίνα), ισόγειο και χαμηλά. Όπου υπάρχει το τζάκι και ο φούρνος, είναι μέσα με τζάκι κι αυτός. Το φούρνο τον χτίζουν ειδικές γυναίκες μας με κοκκινόχωμα (πηλό), που το βγάζουν απ' τις τοποθεσίες Λούρι ή Μεγάλη Βρύση ή Φουντίνα (πηγή) του Ντόκου και με άχυρο ή γιδόμαλλο και ζεστό νερό μ' αλάτι για να γίνεται νόστιμο το ψωμί. Η επιφάνεια της κυκλικής βάσης είναι ανάλογη με τ' άτομα κάθε οικογένειας και χωράει 5-15 καρβέλια (ψωμιά). Την εξωτερική του θολωτή επιφάνεια την αλείφουν με χόμα ανακατωμένο με βουνιά ζώου για να μη σκάσει (ραγίσει). Χτίζουν και οι μαστόροι με πέτρα ή με πουρί (πορόλιθο, ελαφρόπετρα). Μπροστά αφήνουν το στόμα (άνοιγμα), πάνω του η καπνοδόχος για να φεύγει ο καπνός και μπροστά απ' το στόμα βάζουν μεγάλη και χοντρή οριζόντια πετρόπλακα. Μετά αρχίζει το κούτλεμα (κάψιμο) ένα - δύο μερόνυχτα, για να γίνει στέρεος. Τον καίνε με ξύλα στεγνά, μετά τραβάνε τα κάρβουνα με το γκέρμπερο (μακρύ ξύλο, που στό 'να άκρο είναι καρφωμένο πλατύ σίδερο) και τα μαζεύουν στην πλάκα. Έπειτα τον πανιάζουν (σκουπίζουν) τη στάχτη με τη πάνα (μακρύ ξύλο, που

25α. Η Πατριαρχική οικογένεια των αδελφών: Νικολάου και Δημητρίου Κ. Μόκα (1910).

στο 'να άκρο του είναι δεμένα παλιά και χοντρά πανιά, συνήθως λινασένια) κι έπειτα ρίχνουν τα καρβέλια του ψωμιού με ξύλινο μεγάλο φτυάρι. Τέλος κλείνουν το στόμα με χοντρή λαμαρίνα που έχει μια χειρολαβή και τ' αφήνουν μια ώρα για να ψηθούν.

Προλήψεις: Το πρώτο ψωμί που ψήνουν σε καινούργιο φούρνο, το μοιράζουν στη γειτονιά για καρποφορία. Αλλά και μετά, όταν βγάζουν ψωμί απ' το φούρνο, δίνουν σ' όσους παρευρίσκονται εκεί, γιατί τό 'χουν για καλό.

Κάνουν και σταχτοκουλούρα (πρόχειρο ψωμί από ζυμάρι, πριν γίνει η ζύμωση), το πλάθουν και το βάζουν στη χόβολη (ζεστή στάχτη) για να ψηθεί και είναι νοστιμότατη και μαλακή.

Κάτω απ' το φούρνο αφήνουν ένα ντουλάπι. Μέσα σ' αυτό τοποθετούν τα καζάνια και τα κακαβιά, με τα οποία ζεσταίνουν νερό για διάφορες χρήσεις. Βάζουν επίσης εκεί τη γάστρα και τη μπόντσα.

Η μπόντσα είναι ένα πήλινο σκεύος που μοιάζει με ταψί. Την κατασκευάζουν έμπειρες γυναίκες με πηλό (γλινόχωμα - αργιλόχωμα), γιδόμαλλο, στάχτη και κομματάκια από ψιλοκομμένο μαλακό χόρτο. Συγκεντρώνουν τα υλικά αυτά, τ' ανακατώνουν, ρίχνουν ζεστό νερό στο σωρό και τα πατούν με γυμνά πόδια, όπως και τις πλίθες. Ακολουθεί το ζύμωμα του υλικού με τα χέρια, καθαρίζουν τη λάσπη απ' τα πετραδάκια κτλ. και της δίνουν το σχήμα ταψιού, πάχους δέκα πόντων.

Την αφήνουν μια βδομάδα για να στεγνώσει, στερεοποιηθεί. Ύστερα την κουτλούν, δηλαδή την καίνε γυρισμένη τα μπρούμυτα (ανάποδα) πάνω σε μια πυροστιά, με λίγη φωτιά από κάτω. Σ' αυτή τη θέση την αφήνουν ώσπου να ρουχώσει, να κοκκινήσει, να πυρακτωθεί και να σκληρύνει.

Την αφήνουν να κρωώσει, την ξαναπυρακτώνουν και την τοποθετούν καταγής ανάσκελα - στην αρχική της θέση - τη σφουγγίζουν με πανί κι είναι έτοιμη για χρήση. Πάνω σ' αυτήν ακριβώς ξεσέρνουν απ' τη σκτέλα στην πίτα (μποντσόπιτα), που έχουν ζυμώσει στο σκαφίδι και την έχουν πλάσει στο πλαστήρι με τον κλώστη (πλάστη) και τη σκεπάζουν με τη γάστρα, για να ψηθεί. Ψήνουν σ' αυτήν και μπουγάτσια (ψωμί, κουλούρα), λειτουργιές και κουλούρια, για τα κάλαντα των Χριστουγέννων. Εννοείται ότι, παράλληλα με τη διαδικασία του πυρακτώματος της μπόντσας, καίγεται - πυρακτώνεται και η γάστρα, το μεταλλικό σκέπασμα, που αναφέραμε. Για να μη κρωώσει γρήγορα η γάστρα, την καλύπτουν με στάχτη και κάρβουνα αναμμένα, που τα συγκρατεί στην περιφέρειά της ένα μεταλλικό στεφάνι βαρελιού. Μετά το ψήσιμο, την ξεσέρνουν πάλι την πίτα στη σκτέλα και την κόβουν κόντους (κομματάκια) και την τρώνε. Η πίτα ή το ψωμί που ψήνεται μ' αυτόν τον τρόπο, αποκτά μια ιδιαίτερη ευχάριστη μοσχοβολιά και νοστιμιά.

Πρόληψη: Η κατασκευή της μπόντσας γίνεται μετά την Ανάληψη, όταν τελειώνει το «Χριστός Ανέστη», γιατί πιστεύουν πως γρηγορότερα δεν αντέχει, ραγίζεται και σπάζει. Δηλαδή στεγνώνει γρήγορα, γιατί τότε αρχίζουν οι ζέστες και σπάζει εύκολα.

Απέναντι απ' το φούρνο είναι το τζάκι. Το χρησιμοποιούσαν το καλοκαίρι για μαγείρεμα, για ψήσιμο πίτας και για ζέσταμα νερού στο

καζάνι ή στο κακάβι, για το πλύσιμο των ρούχων. Και 'δω έχουν απαραίτητα τη μασιά, το φτυαράκι και τη μεγάλη πυροστιά.

Αριστερά απ' το τζάκι είναι ο νεροχύτης, η πιατοθήκη και δεξιά του ένα ντουλαπάκι εντοιχισμένο. Εδώ βάζουν το μπουκάλι με το λάδι, το αλατοπίπερο και την ξινάδα, που είναι φτιαγμένη από ώριμα κορόμηλα. Πίσω απ' το μαγειριό είναι το αναγκαίο (αποχωρητήριο), το κοτέτσι και η ξυλαποθήκη. Πιο πέρα είναι το κουμάσι για το γουρούνι (χοιροστάσιο).

Στην άκρη του χωριού είναι ο στάβλος, για λόγους καθαριότητας και υγείας και όχι στο κατώι όπως παλιότερα, όπου βάζουν το ζαϊρέ = λ.τ. ζωοτροφές ξηρές (άχυρο, καλαμποκόφυλλα, χόρτο, κλαδί βαλανιδιάς και οξιάς, μπουρντένια και ρογκότζια = βούρλα). Κάνουν όμως και εξωτερικές κλαδαριές (θημωνιές, μεγάλοι σωροί από κλαδί).

Μέσα στ' άχυρο έβαζαν ξινόμηλα, (αγριόμηλα) όπου διατηρούνταν και τα έτρωγαν το χειμώνα.

Το ρόβι, το κριθάρι και την ταή τα έβαζαν στ' αμπάρι και τα βαλάνια σε μίαν άκρη καταγής στο κατώι.

Σήμερα τα υλικά που χρησιμοποιούνται για το χτίσιμο είναι: Η πέτρα πάλι, μόνο για τα θεμέλια, η τσιμεντόπετρα, το τούβλο, το τσιμέντο, ο άμμος, η ασβέστη, το σίδερο και ο τσίγγος (λαμαρίνα).

Τα σπίτια χτίζονται στρωτά (χαμηλά) με το ίδιο σχέδιο, ψηλοντάβανα και με την ίδια σχεδόν διαρρύθμιση.

Τα τσιράκια αντικαταστάθηκαν με αυτόματες μηχανές (μπετονιέρες κτλ.). Όλα μηχανοποιήθηκαν.

Τα έθιμα των θεμελίων και της σκεπής τηρούνται ακόμα.

Τα πατώματα γίνονται με σανίδια, αλλά για τα νταβάνια, τις εσώπορτες και τις ντουλάπες μερικοί χρησιμοποιούν ξυλοτέξ ή νοβοπάν ή ξυλοπάν.

Το σουβάτισμα γίνεται με άμμο κι ασβέστη. Στ' ασβέστωμα ρίχνουν μια χούφτα ζάχαρη ή αλάτι για να μη βγαίνει. Μερικοί, αντί ασβέστη, χρησιμοποιούν πλαστικό χρώμα ή λαδομπογιά.

Το χειμώνα μαγειρεύουν στη σόμπα (θερμάστρα μαγειρικής). Συνήθως την τοποθετούν κοντά στο τζάκι της σόμπας, που αναφέραμε, και το καλοκαίρι βάζουν τη θερμάστρα στο μαγειριό.

Με τον καιρό, ο παραδοσιακός αυτός τρόπος ψησίματος του φαγητού παραμερίζεται. Πολλοί είναι εκείνοι που χρησιμοποιούν κουζίνες υγραερίου (πετρογκάζ), καθώς και ηλεκτρικές κουζίνες.

Ελάχιστοι είναι εκείνοι που δεν έχουν σόμπες μαγειρικής, γιατί τους αρέσει το παραδοσιακό τζάκι. Θέλουν να τη βλέπουν τη φωτιά και ν' ακούν το μπουμπουνισμα της φλόγας του τζακιού.

Πρόληψη: Όταν γκρέμιζαν (κατεδάφιζαν) κανένα σπίτι πλούσιου για να το ξαναχτίσουν, λέγανε ότι οι μαστόροι θά 'βρισκαν χρήματα παραχωμένα (λίρες) μέσα σε κιούπι (πήλινο δοχείο), γιατί εκεί τα έκρυβαν απ' το φόβο των κλεφτών.

Στρωσίδια - Στολίδια - Κλινοσκεπάσματα:

Με τάξη και χάρη όλα τα σπίτια είναι καλοστρωμένα και καλοεπιπλωμένα με μάλλινα είδη, κυρίως το χειμώνα, για να προφυλάγονται απ' το

τσουχερό κρύο.

Αλλά είναι και πεντακάθαρα τα σπίτια, γιατί εκτός της καθημερινής καθαριότητας, κάθε Σάββατο, γίνεται και γενική καθαριότητα εσωτερικά και εξωτερικά και ακόμα στους γύρω δρόμους.

Στρωσίδια: Στο καθημερινό δωμάτιο δεξιά, αριστερά και στη μέση, στο χωματένιο πάτωμα, έστρωναν τα λινατσένια ντουσέκια και πάνω απ' αυτά τα σαϊσματα (βελέντζες χωρίς φλόκο) και στα δεξιά κι αριστερά από 2-4 μάλλινα μαξιλάρια, χρωματιστά, γεμισμένα με κουρέλια. Τώρα τα γεμίζουν με αφρολέξ, του δε ύπνου με βαμβάκι. Όλοι δε, έχουν σιδερένια κρεβάτια με αγοραστά στρώματα γεμισμένα κι αυτά όπως και τα μαξιλάρια και στρωμένα με αγοραστές κουβέρτες ή χειροποίητες. Στο πάτωμα του οντά έστρωναν παλιές βελέντζες, αργότερα κιλίμια, τώρα φλοκωτές μονόχρωμες βελέντζες και πατάκια (στενόμακρες χρωματιστές βελεντζούλες).

Στα μιντέρια (καναπέδες) βάζουν πολύχρωμες φλοκωτές βελέντζες και χρωματιστά μάλλινα μαξιλάρια.

Στολίδια: Πάνω σ' αυτά τα μαξιλάρια τοποθετούν χασέ κεντημένο ή με δαντέλα. Στη μέση τουωματίου τοποθετούν ψηλό τραπέζι με άσπρο ή χρωματιστό τραπεζομάντηλο και πάνω του ένα ανθοδοχείο και μερικές φωτογραφίες.

Στα παράθυρα κρέμονται τα στόρια (κεντημένος χασές κοντός ως τη μέση των παραθύρων) και στους τοίχους τωνωματίων μπάντες πολύχρωμες και κάδρα (φωτογραφίες, τοπία).

Στην πόρτα κρεμάνε χρωματιστό μάλλινο, δίφυλλο μπερντέ κεντημένο και στις άκρες με φούντες πολύχρωμες. Ίδιο μπερντέ βάζουνε και στο τζάκι, αλλά χωρίς φούντες και είναι μονόφυλλος.

Κλινοσκεπάσματα: Χρησιμοποιούν βελέντζες φλοκωτές και στείρες, μπαντανιές, ντόγκες και τσέργκες. Με τις δυο τελευταίες σκεπάζονταν όλη η οικογένεια. Τώρα όμως τις κατάργησαν και κάνουν μικρότερες των δέκα κιλών για να σκεπάζονται ένα ή δύο άτομα. Όλα αυτά ήταν και είναι έργα των χρυσοχέρων Φουρκιωτισσών.

Πού δούλευαν και ποιοι ήταν οι ξενιτεμένοι μαστόροι, μαραγκοί και εργάτες:

1. Στην Πόλη (Κων/πολη), γύρω στα 1860 δούλευε ο χτίστης Γιάννης Κ. Οικονόμου ή Παπακώστας.

2. Στην Καβάλα το 1904: Τ' αδέρφια Δημήτριος, Νικόλαος και Θωμάς Ζιώγας και ο Ιωάννης Δ. Μόκας (Κίτσος), ταξίδευαν πεζοπορία 12 μέρες. Έφευγαν τον Αϊδημήτρη και γύριζαν το Μάη. Εκεί έχτισαν και το εβραϊκό σχολείο. Μόλις τέλειωσαν, ο Κίτσος απ' τη χαρά του έκανε ισορροπία με το κεφάλι του επάνω στον τοίχο. Όλοι οι άλλοι ξεκαρδίστηκαν απ' τα γέλια. Ήταν πολύ αστείος και σωματώδης ο μακαρίτης, αλλά κωφάλαλος.

3. Στη Χειμάρρα της Β. Ηπειρού το 1911: Πήγαιναν πεζοπορία δέκα μέρες οι: Κώστας Γιώτας ή Φουρκιώτης και τ' αδέρφια Γεώργιος και Κων/νος Βελέκης.

4. Στ' Αγιονόρος το 1935-39: Οι Δημήτριος Γ. Μόκας και ο Γεώργιος Ι. Καραγιάννης (Σιέλης) και ο μαραγκός Ανδρέας Κ. Τέντας το 1913-15.

5. Στα οχρωματικά έργα των Ελληνοβουλγαρικών συνόρων τα καλοκαίρια 1938-'40, άλλοι σαν μαστόροι και άλλοι ως εργάτες, οι: Ηλίας Σιώμος, Γεώργιος Δ. Μουτσιούλης, Δημήτριος Γ. Μουτσιούλης, Δημήτριος Αρ. Σταγκίκας, Αλέξιος Μπελίτσιος, τ' αδέρφια Γεώργιος και Θωμάς Σταγκίκας, Χρήστος Κίτσης, Ανδρέας Μπέγας ή Μουτσιούλης και ο γιος του Ιωάννης, Γεώργιος Κ. Τζημοράγκας, Δημήτρης Ε. Τζημοράγκας, Ιωάννης Δ. Πατέρας, Δημήτριος Φέλης, Ζώης Φλώρος, Ζώης Τέντας, τ' αδέρφια Ευριπίδης και Χαρίλαος Μόκας, Ιωάννης Γ. Οικονόμου και άλλοι.

6. Στο χωριό Πογδόριανη (Παρακάλαμος) Ιωαννίνων και σε πολλά των Φιλιππικών Θεσπρωτίας, όπου έτρωγαν μπομπότα, δούλευαν οι: Γεώργιος Καραγιάννης (Στιζιάγας) και ο γιος του Ιωάννης, τ' αδέρφια Αχιλλέας, Γεώργιος και Ευθύμιος Γιώτας, Νικόλαος Αδαμούσιος (Καρανίκας), Κων/νος Καραγιάννης (Σταμάτης) και τα τσιράκια τους, τ' αδέρφια Δημήτριος και Αθανάσιος Γιώτας.

7. Σε χωριά της Πρέβεζας οι: Δημήτριος Βελέκης, Νικόλαος Γ. Κίτσης, Νικόλαος Ι. Κίτσης, Δημήτριος Γ. Κίτσης και Γεώργιος Α. Μπέγας.

8. Σε χωριά των Γρεβενών ο Γεώργιος Πατέρας (Γιωργίτσης).

Ανέκδοτο: Όταν το 1925 περίπου, ρώτησα τον μακαρίτη Κόλα Αδαμούσιο, που δούλευε στο σπίτι μου, πως την τρώει τη μπομπότα, όταν έχουν ξηροφαγία οι μαστόροι, αφού δεν είχε δόντια, μου απάντησε: Την κάνω παιδί μου με το χέρι σαν τοπάκι και την καταπίνω και μετά πίνω και λίγο νεράκι για να πάει κάτω. Όταν όμως έχουμε φασουλάδα τρίβω τη μπομπότα μέσα, την κάνω παπάρα και την τρώω με το κουτάλι κι έτσι δε χρειάζεται μάσημα.

Οι μαστόροι είχαν δική τους μυστική γλώσσα για να συνεννοούνται μεταξύ τους, να μη τους καταλαβαίνουν τ' αφεντικά τους (εργοδότες), όπου δούλευαν. Παραθέτω μερικές λέξεις και φράσεις, τις πιο εύχρηστες:

κουδαρίτικα = η γλώσσα τους

κούδαρος = ο μαστορας

κουδαρίνα = η γυναίκα του

κουδαρόπουλο = το παιδί του

άρματα = τα εργαλεία

μανεύω = τρώγω

μάνο = το ψωμί

μάνιμα = το φαγητό

αβντάλι = το τυρί

τρουχό = το κρασί

οξιά ή λουψιώτι = το νερό

μπαρός = τ' αφεντικό

μπαρίνα = η αφεντικίνα

κολοβό = το μεροκάματο

κράνια = τα χρήματα

κρανίζω = πληρώνω

ακράνιαστος = απλήρωτος

δέξιος = ο Έλληνας

ζέρβος = ο Τούρκος

αγκίδα = το κορίτσι

κουτσάκια = τα βυζιά

λαγός = το αγόρι

μόκους = η σιωπή

κάλου = η ασβέστη

τσιόκος = το σφυρί

ασπρούδι = το γάλα

γκαβές = οι ξυλιές

αγωγιάτης = τα πόδια

κούφιου = το σπίτι

βίτσιου = η πόρτα

βιτσούλι = το παράθυρο

ζιούπινα = η πίτα

θόδουρη = η ρακή

ντούκανος = ο πρωτομάστορας

πραχάλα = η δουλειά

σκρούμους = ο καφές

πέρδικες = οι σταλαματιές σπιτιού
χουζούρω = η βροχή
μούκα ή ντέντσα = η νύφη
καψαλνάω = φεύγω
καψάλα = η φυγή
φουράδια = τα ξύλα, σανίδια
κρεμμύρι = το ρολόγι

τζιουκάλω = η ώρα
τσιουλιζώ = ξέρω
τσέρος = το κρέας
μαυρομάτες = οι ελιές
κλέρος = ο γέρος
κλέρου = η γριά

Φράσεις: Ξιφύλλιασ' η μπαρίνα να μανέψουμι ζιούπινα = πλάθει η αφεντική-να για να φάμε πίτα.

Θα τρουχέψουμι κι τρουχό, φυσάει ου μπαρούς = θα πιούμε και κρασί, έχει τ' αφεντικό.

Μόκουσ μη ξιφλιάς, τα τσιουλιζι ου μπαρός = σιωπή μη μιλάς, τα ξέρει τ' αφεντικό.

Παραθέτω κι ένα αντίγραφο συμφωνητικού για το χτίσιμο σπιτιού, της εποχής εκείνης:

Συμφωνητικόν.

Εν Φούρκα σήμερον την 7ην Ιουλίου 1939 οι κάτωθι υποφαινόμενοι, αφ' ενός οι αδελφοί Χρήστος και Ιωάννης Εξάρχου και αφ' ετέρου ο Θεοδόσιος Ζιώγας χτίστης το επάγγελμα κάτοικος Καντσίκου συνεφώνησαν τα εξής ενώπιον και των κάτωθι προσυπογεγραμμένων αξιόπιστων μαρτύρων:

1) Συνεφώνησαν προς δραχ. 31,50 κατά πήχυν (τεκτονικό πήχη 75 πόντους) με την υποχρέωσιν όπως ο αναλαβών την εργασίαν κτίσης υποχρεωθεί να μεταφέρει τ' αγκωνάρια, πλάκα και άμμο.

2) Τ' αγκωνάρια θα γίνουν με το βελόνι καθώς και στις πόρτες, των δε παραθύρων με το σφυρί.

3) Η εργασία θα είναι ανώμαλος, θα υποχρεούται όμως ο κτίστης να επισκευάσει την μη αρεσκομένην εργασίαν εις τον ιδιοκτήτην.

4) Το πλάτος των θεμελίων θα είναι 0,60 μ. μέχρι του πατώματος απ' εκεί και άνω 0,55 μ.

5) Από στρώσιν παραθύρων και άνω 60 δρχ. κατά πήχυν με υλικόν κτίστου μετά το πέρας δε της εργασίας θ' αφαιρεθώσιν 20 πήχες.

Οι δε ιδιοκτήται υποχρεούνται να μεταφέρουν την υπόλοιπον πέτραν και άμμον για μύστρισμα.

Αναλόγως δε της προχωρούσης εργασίας θα καταβληθεί και ανάλογον χρηματικόν ποσόν.

Εξ όλου δε του χρηματικού ποσού, που θα δικαιούται ο τεχνίτης να λάβει απέναντι της όλης εργασίας, το ποσόν των 2.000 δραχ. θα λάβει μετά παρέλευσιν δύο μηνών.

Ο ιδιοκτήτης δε Ιωάννης Εξάρχου υποχρεούται κατά την κατασκευήν της στέγης να βοηθεί τον κτίστην.

Η αρχή της εργασίας γενήσεται την 12ην τ.μ.ε.ε.

Κατεβλήθησαν δε υπό των ιδιοκτητών εις τον ως άνω κτίστην χίλιαι (1000) δρχ. ως κάπαρον.

Οι ιδιόκτηται

Οι μάρτυρες

Ο κτίστης

Χρ. Εξάρχου

Νικ. Εξάρχου

Θεοδ. Ζιώγας

Ιωάν. Εξάρχου

Παροιμίες:

Σαββάτου νά 'νι μάστουρα κι ας είνι χίλιες ώρις
κι αν πεις για τη Διυτέρα να τς παρ' ου διάουλους τουν πατέρα.

Μιρουδούλι, μιρουφάι.

Η πουλλή δλειά τρώει τουν αφέντ'.

Ανέκδοτα και αστεία:

Λιβέντης είσι μάστουρα, λιβέντικα χορευείς

κι απού τις τζιάφικς (ψείρες) τις πουλλές στον τοίχου πας κι ξιέσι.

Κουδαραίοι κι κουδαρόπλα: Ξισέρτι (πάρτι) τον τράιου (τροβά) μι τουν τσέ-
ρο (κρέας), γιατί θα μας τσιλιγγώσει (πιάσει) ου μπαρός (τ' αφεντικό) κι θα μας
γκαμπρανίσει (μαλώσει). Το λέγανε τραγουδιστά στη φιλιά (φαγοπότι), όταν τε-
λειώνε το σπίτι και όσο κρέας έμενε το έβαζαν κρυφά στον τροβά.

Για όσους δούλευαν με φθηνό μεροκάματο (ημερομίσθιο) λέγανε: Τ' αφεντικό
του τουν πληρώνει, 30 μέρις του μήνα κι ψουμί κι τσαρούχι απ' την πλάτη του.

Όταν τους μαγειρεύαν τ' αφεντικά τους κότα, ένας απ' την παρέα τους εξέταζε
το διχαλωτό κοκκαλάκι του στέρνου της κότας κι έλεγε σε καμιά έγκυο ότι θ'
αποχτούσε αγόρι ή κορίτσι. Τότε ξεκαρδίζονταν όλοι απ' τα γέλια.

1. Παλιά σπίτια & παλιές οικογένειες, κατά μαχαλάδες και κατά σημεία ορίζοντα:

Το χωριό επεκτείνονταν ως τις θέσεις: Βόρεια: Μικρή Βήσιανη - Ντόλα -
Μπένα. Νότια: Δαμασκηγιές - Σούρλα. Ανατολικά: Ξάνθα - Χωράφι Πίτου Παπα-
γιώργη - Αρίνα και πιο κάτω. Δυτικά: Ως την Τσιούμα.

Βόρεια: Ο μαχαλάς Μπουζιάς (Η ονομασία απ' την ομώνυμη βρύση Μπουζιά,
που υπάρχει, μπουζ = λ. τ. κρύο).

1. Θωμά Χάμζα
2. Αλέξη Οικονόμου ή Οικονομίδη
3. Γιάννη Μητσιάνη
4. Κώτα Μόκα ή Πρόλογκου
5. Μήτηρη Στύλα
6. Τούσιου Μπιλίτσιου
7. Νούλη Μάσιου ή Μόκα ή Κίτσου
8. Μάναγα ή Μάνου
9. Αδάμου Μπουζιάνη
10. Γαλιλαίων (δυτικά απ' του Αδ. Μπουζιάνη)
11. Θύμιου Χίμα ή Τζιμοράγκα

12. Θύμιου Μπλιχάνη
13. Γιώργη Ευαγγέλου (πίσω απ' του Θ. Μπλιχάνη)
14. Μήτηρη Σακατέλη
15. Τασιάνας Σουφλέρη (κάτω απ' του Σακατέλη)
16. Μετόχι μοναστηριού
17. Μήτηρη Γαλάνη
18. Γιάννη Τόντη
19. Γιώργη Φέλη ή Τζιουτζιουβίκου
20. Γιώργη Οικονόμου
21. Κόλα Ζιώγα ή Γραμμένου
22. Τάκη Νάση ή Σαρμανιώτη ή Σιάκα
23. Καραγιώργη (όπου ο κήπος Παπαστέργιου)
24. Γιώργη Σουφλέρη
25. Μήτηρη Σουφλέρη
26. Στέργιου Οικονόμου (Παπαστέργιου), ιερέα
27. Βασίλη Οικονόμου
28. Ανδρέα Οικονόμου
29. Παπανικόλα Οικονόμου ή Μόκα, ιερέα
30. Νούλη Νάση ή Σιάκα ή Σαρμανιώτη
31. Ανδρέα Νασίκα ή Σαρμανιώτη (ήταν ιδιοκτησία των αδελφών Κίζου)
32. Κώτα Τόντη ή Μαζιώτη
33. Γιάννη Μόκα ή Γκουγκέση
34. Τούσιου Μισιάρου ή Καρανίκα
35. Γιώργη Καράτζια (ανήκε στο Γιάννη Μπαλογιάννη)
36. Κώτα Φούρκα
37. Ασημικού Μαντήλα
38. Θύμιου Μαντήλα
39. Γιάννη Μαντήλα
40. Κουλίτσια Μαντήλα
41. Βασίλη Μαντήλα

Νότια: Γκέλκινα (απ' το σπίτι του Γκέλκα, που υπήρχε)

1. Αδελφών Γούσιου και Τζιώτζια Κατσιάνη ή Γκριμότση
2. Παΐση (όπου ο κήπος Κατσιάνη)
3. Νούλη Κουβάτα ή Κατσιαμόρη (κάτω απ' του Κατσιάνη)
4. Λιόλιου Χίμα (κάτω απ' του Κουβάτα)
5. Τέγου Παπακώστα
6. Κούλια (= μέγαρο) αδελφών Γιώργη, Κωτίτσα και Μήτηρη Γίτσιου
7. Ανδρέα Γίτσιου
8. Θωμά Ρούση
9. Αδελφών Κόλα και Κωτίτσα Τζιμολάκη
10. Τίκα Καράτζια
11. Κώτινας Καράτζια
12. Φλιωναίων
13. Γιάννη Σιδέρη ή Μίκη
14. Σιαργκάνη
15. Γκογκαίων ή Μοκιάδων

16. Αδελφών Κώτα και Πίτου Μπαλογιάννη
17. Πέτρα Μπαλογιάννη
18. Γάκη Ότα
19. Γιώργη Σούλιου ή Φιλιά
20. Κώτα Σούλιου ή Φιλιά
21. Γιώργη Κίτση ή Νιάκου
22. Νούλη Κίτση
23. Κόλα Ράδου ή Ρουντίτσιου ή Τόμπη
24. Νάσιου Πάπαρη (ήταν ιδιοκτησία Ράδου)
25. Κουτημαναίων
26. Γούσιου και Κώτα Κόλη ή Τέντα
27. Γιώργη Τσιούμη
28. Κόλα και Κώτα Τσιάστα
29. Γιώργη Ν. Τσιάστα
30. Τζώτζια Τσιάστα
31. Κώτα Νταντόζη ή Τέντα
32. Αδάμου Κυράτσας ή Τέντα
33. Αδελφών Νούλη και Κώτα Κοντονίκου
34. Κώτα Παπανικόλα ή Παπατσούκη
35. Αδελφών Κώτα και Ζώη Μπομπότη ή Τέντα
36. Κώτα Γκουγκάδη ή Ζιώγα
37. Κώτα Σκαπέρδα
38. Κώτα Σταύρη
39. Κόλα Γίτση
40. Γούλα Τζόμα
41. Κώτα Τόλη ή Κασκάκη
42. Νούλη Ζιώγα ή Γκαρμαλέτση
43. Παναϊούλη Σδούκου
44. Γιώργη Γκούτση
45. Θωμά Ζιώγα
46. Παπραίων
47. Ζηκαίων
48. Κόλα Χοντρομήτρου
49. Ζιουμκαραίων (όπου είναι η αχυρώνα του Χοντρομήτρου)
50. Κόλα Ζιώζη ή Κασιδιάρη
51. Πίτου Παπαγιώργη
52. Νούλη Παπαγιώργη ή Μαστορέκα
53. Κόλα Παπαγιώργη ή Νταβάνα
54. Νούλη Ζιώγα ή Σαμαρά
55. Μητέρα Ζιώγα
56. Κόλα Μπελέκη
57. Νούλη Ζιώζη
58. Μητέρα Μπιάλα
59. Τούσιου Μαρανή
60. Θύμιου Τσιάστα (ήταν ιδιοκτησία του Ιερομόναχου Αγαθάγγελου Φουρκι-
ώτη· το κοσμικό του ονοματεπώνυμο ήταν Ιωάννης Πασιάς)

61. Κόλα Σταγκίκα
62. Γιώργη Σταγκίκα ή Μπαστούνη
63. Γκελκαίων (κάτω απ' του Γ. Σταγκίκα)
64. Τέγου Σαμαρά
65. Αδελφών Γιώργη και Κόλα Μπουτάρη (πίσω απ' του Σαμαρά)
66. Γάκη Νάσιου ή Κιάκια της Μαρούσιους
67. Δημήτρη Κριμιώτη ή Καραμήτσιου (ήταν ιδιοκτησία του Θύμιου Τσου-ντζου)
68. Θόδωρου Κριμιώτη
69. Νάκου Μουντζουρική ή Εξάρχου (μετά ανήκε στο γαμπρό του Θύμιο Τσι-ούμη)
70. Ζώη Καρανάσιου ή Σιώπη
71. Κουλούσιου Καρανάσιου ή Σιώπη
72. Αδελφών Τούσιου και Γούσιου Εξάρχου ή Μουντζουρική (ήταν ιδιοκτησία των αδελφών Φίλιππα και Ακριβού Εξάρχου)
73. Νικόλα Καραμήτρου (μετά ανήκε στο σώγαμπρό του Μίχα Παδιώτη απ' τη Σαμαρίνα)
74. Κυπρασούλη (Κυπαρισσούλη, όπου η αχυρώνα του Νταβάνα)
75. Κόλα Μαρανή (πέρα απ' το ρέμα Ζήκα)

Νότια πέρα απ' το ρέμα Ζήκα, στις θέσεις: Δαμασκηνιές και Σούρλα, απ' το 1923 άρχισαν να χτίζονται απ' τους κτηνοτρόφους μας νέα σπιτία, σε οικοπέδα που αγόρασαν από Φουρκιώτες:

1. Τάκης Δήμας ή Ρόσιος, απ' το Γούσιο Κόλη
2. Τέγος Χ. Ίτσας, απ' το Στέργιο Κ. Τόλη ή Κασκάκη
3. Κώτσιας Χ. Δημάκης, απ' τους Ζηδραίους
4. Κούλης Α. Ρέπας, απ' τους Τσιαραίους
5. Θοδωράκης Μπέτσιας, απ' τον Παζιάβλη
6. Γιαννάκης Κωτούλης ή Τσούτσης, απ' τον Παζιάβλη
7. Θανάσης Κ. Δημαρέλης, απ' τον Γούλα Τζόμα
8. Γιώργης Δημαρέλης, απ' τον Κωτίτσα Γίτσιο
9. Τζιώτζιας Τσούτσης ή Λάργκας, απ' το Μήτρο Γίτσιο
10. Γιαννάκης Σ. Ίτσας, απ' τους Κώτα και Ζώη Μπομπότη ή Τέντα
11. Τάκης Ι. Κίτσης, ράφτης (έχτισε σε οικοπέδο του πεθερού του Τέζιου Μαρα-νή)

Ανατολικά: Σαράϊ (απ' τ' όνομα Σαράι μέγαρο του Μπουσδογάνη, που υπήρχε)

1. Κώτα Χ. Τέντα (Αγότσιους)
2. Γιαννάκη Φράγκου
3. Περικλή Φράγκου
4. Τούσιου Σταγκίκα ή Πάτσιου
5. Γιάννη Κούση
6. Μήτηρ Κούση ή Γκαγκαράκη
7. Κόλα Αυγάζη
8. Κόλα Μαϊκού
9. Μήτηρ Παπανίκου ή Τσιουτσιουνίκου

10. Τούσιου Παπανίκου
11. Θύμιου Κουλούσιου
12. Γουσιέλη Μουτσιούλη
13. Σαράι Μπουσδογάννη (πίσω απ' τα σπίτια Θ. Κουλούσιου και Γουσιέλη)
14. Κόλα Κιάκια
15. Σωτήρη Κιάκια (Πίπας)
16. Τούσιου Μουτσιούλη ή Μπέγα
17. Μήτηρη και Νάσιου Μότση ή Μουτσιούλη
18. Κόλα Κούτσα ή Μουτσιούλη
19. Γιάννη Στύλα ή Μουτσιούλη ή Νάνου
20. Κώτα Μουτσιούλη ή Τίτσα
21. Χαντάβα
22. Νάσιου Μουτσιούλη (πατέρας του Γουσιέλη)
23. Μήτηρη Μουτσιούλη ή Τσιούτσιου
24. Ζήδρου (όπου το σπίτι του Κώτα Ότα ή Τζιάλα)
25. Κωτούλη Παπαγιάννη
26. Γιώργη Παπαγιάννη ή Ζούκη
27. Θύμιου Παπαγιάννη ή Τάκου
28. Γιάννη Γκόση
29. Κόλα Σαρμανιώτη (πίσω απ' του Γκόση)
30. Μήτηρη (Πιτούλια) Πατέρα ή Κουσβάγκα
31. Γιώργη Μακρή ή Μπουλέρη (ήταν ιδιοκτησία Μπουρσιώτη)
32. Κώτα Ζωΐδη ή Κένους
33. Γιώργη (Γιωργίτση) Πατέρα ή Κουσβάγκα
34. Κόλα Βάγκα
35. Γιώργη Τόνα
36. Μήτηρη Καρασίμα
37. Ζώη Μπούλμπε ή Τόνα
38. Αδάμου Μπούλμπε ή Τόνα
39. Ντίνα Τόνα
40. Μήτηρη Μπομπότη
41. Γιώργη Κελεπούρη (σώγαμπρος του Πιτσιανιώτη)
42. Γιάννη Κόλη Τέντα
43. Νουσιάδων (πάνω απ' το Γιάννη Κόλη Τέντα)

Δυτικά: Τσιούμα (τούμπα, μικρό ύψωμα) που υπάρχει

1. Κώτα Παπακύρλα (Παπακύριλλα, πάνω απ' την αχυρώνα Γιωταίων)
2. Τάχου (κάτω απ' τον κινίτσιο = πευκάκι)
3. Γιώργη Παπαγιώργη ή Μασσιούλη
4. Γιώργη Σιώμου ή Κατούτη
5. Γιάννη Καραγιάννη ή Ζαρζόπη
6. Γιώργη Καραγιάννη ή Στιζιάχα
7. Νούλη Καραγιάννη ή Σταμάτα
8. Γιώργη Τόσκα

9. Νούλη Σιώμου ή Ψεύτη
10. Τεγούση Καρανίκα ή Χατζζιόνους
11. Κουλούσιου Καρανίκα ή Καρμαζιάκου
12. Κόλα Φασέκη
13. Μήτρη Ταμπούρη
14. Κώτα Ταμπούρη
15. Γιώργη Τολικά (όπου ο κήπος του Θωμά Σιώμου)
16. Παπαστέργιου Ταμπούρη, ιερέα
17. Τάνας Πούσιους (αδελφή του Κόλα Δαμούσιου, πάνω απ' τα σπίτια των Γιωταίων)
18. Κόλα Γιώτα
19. Νούλη Γιώτα
20. Γιάντσιου Φλώρου
21. Κόλα Δαμούσιου ή Καρανίκα ή Μισιάρου, όπου το καφεπαντοπωλείο του Δημοσθένη Ν. Φλώρου
22. Παπαγιάννη Στύλου ή Κουσβάγκα, Οικονόμου, ιερέα
23. Γιώργη Ρόζου
24. Τέξιου Χάμζα (βόρεια απ' του Γ. Ρόζου)
25. Κουρκουμπέου ή Μπένα ή Νίτσιου (βόρεια απ' του Τέξιου Χάμζα)
26. Ντόλα (βόρεια απ' το σπίτι Μπένα)
27. Τέγου Σταγκίκα ή Κυρατσέκη
28. Μήτρη Σταγκίκα ή Κυρατσέκη
29. Κώτσιου Ντόκου ή Μπατζιοκώστα
30. Γιώργη Ντόκου ή Μπατζιοκώστα
31. Γιωργούλα Σδούκου (ήταν ιδιοκτησία Κων/νου Οικονόμου ή Παπακώστα και μετά του σόγαμπρού του, Κώτα Τασούλα).

(Πηγή: Απ' τις σημειώσεις του μακαρίτη συναδέλφου μου Γ. Ζ. Παπακώστα, με τις οποίες έκανα αντιπαραβολή και με τις σχετικές δικές μου έρευνες). Σημείωση: Υπήρχαν και πολλά άλλα παλιά σπίτια, καθώς και πολλές άλλες παλιές πολύκλαδες οικογένειες, όπως των Πιπλιαγκαίων, Τερζοπουλαίων, Τζιμκαίων, Τσιουλεκαίων, Τσιαραίων και άλλων (βλ. κεφ. καταγραφή φουρκιωτών εσωτερικού και εξωτερικού), αλλά μας είναι άγνωστο που ακριβώς είχαν τα σπίτια τους.

**2) Σπίτια όρθια σήμερα, παλιά και νέα κατοικημένα,
κατά μαχαλάδες και σημεία ορίζοντα:
Βόρεια: Μπουζιάς**

1. Αλέξη Οικονόμου, ανήκει στην οικογένεια Ζήκου Βαλή, επισκευάστηκε.
2. Κώτα Μόκα (Πρόλγκου), ανήκει στα εγγόνια του, επισκευάστηκε.
3. Τούσιου - Μπιλίτσιου, επισκευάστηκε, ανήκει στα εγγόνια του.
4. Μήτρη Στύλα, επισκευάστηκε, ανήκει στην οικογένεια του γιου του Νίκου.
5. Νούλη Μάσιου (Μόκα - Κίτσου), ξαναχτίστηκε, ανήκει στην οικογένεια του γιου του Άλκη.
6. Αδάμου Μπουζιάνη, μετά ανήκε στο γαμπρό του Λιόλιο Χίμα και τώρα στα εγγόνια του Γιώργου και Τάκη Χίμα ή Τζημοράγκα του Κ., επισκευάστηκε.
7. Γιώργου Θύμιου Χίμα ή Τζημοράγκα, νεόχτιστο, σε οικόπεδο του πατέρα

του.

8. Θύμιου Μπλιχάνη, ανήκει στα παιδιά του Μήτηρη Μότση, ξαναχτίστηκε.
9. Θασιάνας Σουφλήρη, ανήκει στον Κώστα Γ. Μόκα ή Γκουγκέση, ξαναχτίστηκε.
10. Μετόχι μοναστηριού, ανήκει στα παιδιά του Γιώργη Οικονόμου, επισκευάστηκε.
11. Γιάννη Τόντη, που έχτισε στον κήπο τους.
12. Γιώργη Φέλη, τα παιδιά του έχτισαν δυο.
13. Γιώργη Οικονόμου, ανήκει στα παιδιά του, επισκευάστηκε.
14. Κόλα Ζιώγα (Γραμμένου), ανήκει στο γαμπρό του Κώστα Ι. Μακρή, επισκευάστηκε.
15. Τάκη Νάση ή Σαρμανιώτη, ανήκει στον Τάκη Γ. Μακρή, επισκευάστηκε.
16. Γιώργη Σουφλήρη, ξαναχτίστηκε απ' τον εγγονό του Γούσια, ανήκει στην οικογένειά του.
17. Στέργιου Οικονόμου (Παπαστέργιου), ιερέα, ανήκει στην οικογένειά του Γιώργου Χ. Βλιώρα, ξαναχτίστηκε.
18. Βασίλη Οικονόμου, ανήκει στον εγγονό του Κώστα, επισκευάστηκε.
19. Ανδρέα Οικονόμου, ξαναχτίστηκε, ανήκει στην οικογένειά του.
20. Παπανικόλα Οικονόμου, ξαναχτίστηκε απ' το γιο του Θεμιστοκλή, επισκευάστηκε απ' τα εγγόνια του.
21. Ανδρέα Νασίκα, ανήκει στα παιδιά του, επισκευάστηκε.
22. Κώτα Τόντη, ξαναχτίστηκε απ' το γιο του Τάκη.
23. Γιάννη Μόκα ή Γκουγκέση, ανήκει στα παιδιά του, επισκευάστηκε.
24. Γιώργη Καρατζία επισκευάστηκε και ανήκει στο σώγαμπρό του, Αχιλλέα Γ. Φλώρο.
25. Κώτα Φούρκα, ανήκει στον Τάκο Α. Βλιώρα, ξαναχτίστηκε.
26. Θύμιου Μαντήλα, ανήκει στα παιδιά του Αχιλλέα Γιώτα, ξαναχτίστηκε και Θύμιου Δημάκη που αγόρασε απ' τον Γ. Μαντήλα.
27. Μήτηρη Μπλιχάνη, ανήκει στα εγγόνια του Θύμιου Δημάκη.

Νότια: Γκέλκινα:

1. Γούσιου και Τζιώτζια, Κατσιάνη ή Γκριμότση, ανήκει στον εγγονό του πρώτου, Γιάννη, ξαναχτίστηκε.
2. Λιόλιου Χίμα, ανήκει στα εγγόνια του Αχιλλέα Γ. Γάκη, ξαναχτίστηκε.
3. Τέγου Παπακώστα, ανήκει στα εγγόνια του, ξαναχτίστηκε.
4. Ανδρέα Γίτσιου, ανήκει στα παιδιά του Αλέξη Κ. Ντόκου, επισκευάστηκε.
5. Κόλα και Κωτίτσα Τζιμολάκη, ανήκει στα κορίτσια του σώγαμπρου του πρώτου, Ανδρέα Παπαγιάννη, ξαναχτίστηκε.
6. Τίκα Καρατζία, ανήκει στο σώγαμπρό του Γιώργο Θ. Σιώμου, επισκευάστηκε.
7. Φλιωναίων, ανήκει στην οικογένεια του Κώστα Ι. Κίτση, ξαναχτίστηκε.
8. Γιάννη Σιδέρη ή Μίκη, ανήκει στο γιο του Ανδρέα, επισκευάστηκε.
9. Κώτα και Πίτου Μπαλογιάννη, ανήκει στον Γιάννη Κ. Κίτση, ξαναχτίστηκε.
10. Γιώργη Σούλιου ή Φιλιά, ανήκει στις οικογένειες Γιώργη και Ανδρέα Πάπαρη, επισκευάστηκε.
11. Κώτα Σούλιου ή Φιλιά, ανήκει στον Βασίλη Α. Πάπαρη, ξαναχτίστηκε.

12. Γιώργη Κίτση ή Νιάκου, τα παιδιά του έχτισαν δυο (ένα ο Γιάννης με τον Κόλα κι ένα ο Τάκης).
13. Νούλλη Κίτση, ανήκει στα κορίτσια του γιου του Κόλα, ξαναχτίστηκε.
14. Κόλα Ράδου, χτίστηκαν δυο απ' το γιο του Θόδωρο και ανήκουν σήμερα στα δυο παιδιά του.
15. Νάσιου Πάπαρη (σώγαμπρου Γ. Ράδου), ανήκει στο γιο του Σάκη, ξαναχτίστηκε.
16. Γούσιου και Κώτα Κόλη ή Τέντα, ανήκε στο σώγαμπρο του πρώτου, Λάμπρο Κυρίτση, ξαναχτίστηκε. Σήμερα το κατέχει ο Κ. Μαρανής.
17. Γιώργη Τσιούμη, μετά ανήκε στον Κήτα Σ. Βλιώρα και τώρα στον Σπύρο Ν. Γιάννο, ξαναχτίστηκε.
18. Κόλα και Κώτα Τσιάστα, ανήκει στο Θανάση Β. Γιάννο, επισκευάστηκε.
19. Γιώργη Ν. Τσιάστα, ανήκει στα παιδιά του, επισκευάστηκε.
20. Τζιώτζια Τσιάστα, ανήκει στην οικογένεια του σώγαμπρού του Θόδωρου Γ. Κίτση, επισκευάστηκε.
21. Κώτα Νταντόζη ή Τέντα, ανήκει στο γιο του Ανδρέα, επισκευάστηκε.
22. Νούλλη Κοντονίκου (Τσιουλμπίκου) ανήκει στο γιο του Κώτσιο, επισκευάστηκε.
23. Κώτα Κοντονίκου (Τσιουλμπίκου), ανήκει στον Γιάννη Θ. Σιώμο, επισκευάστηκε.
24. Κώτα Παπανικόλα, ανήκει στα παιδιά του σώγαμπρού του, Τάκη Γ. Μόκα ή Γκουγκέση, επισκευάστηκε.
25. Κώτα και Ζώη Μπομπότη ή Τέντα, ανήκει στο γαμπρό του Ζώη, Γιώργο Δ. Κίτση, ξαναχτίστηκε.
26. Κώτα Γκουγκάδη ή Ζιώγα, ανήκει στον εγγονό του Γιώργο, επισκευάστηκε.
27. Κόλα Γίτση, ανήκει στα παιδιά του Κώστα Δημαρέλη· η οικογένεια του γιου του Νίκου, έχτισε νέο.
28. Γούλα Τζόμα, ανήκει στα εγγόνια του Τόλη Δημάκη, επισκευάστηκε.
29. Νούλλη Ζιώγα ή Γκαρμαλέτση, ανήκει στην οικογένεια του γιου του Ανδρέα, επισκευάστηκε.
30. Θωμά Ζιώγα, ανήκει στα παιδιά του Κώστα Δ. Τσούτσα, επισκευάστηκε.
31. Τούσιου Πάπαρη, ανήκει στο Νάσιο Λ. Βλιώρα, έχτισε νέο.
32. Κόλα Χοντρομήτρου, ανήκει στον εγγονό του Τάκη, επισκευάστηκε.
33. Κόλα Ζιώξη ή Κασιδιάρη, ανήκει στο γιο του Τάκη, ξαναχτίστηκε.
34. Πίτου Παπαγιώργη, ανήκει στον εγγονό του Γιώργο, ξαναχτίστηκε.
35. Κόλα Παπαγιώργη ή Νταβάνα, ανήκει στο σώγαμπρό του Τόλη Χαβά, ξαναχτίστηκε.
36. Νούλλη Ζιώξη, ανήκει στην οικογένεια του γιου του Κωτίτσα, επισκευάστηκε.
37. Κόλα Μπελέκη, ανήκει στο γιο του Τάκη, ξαναχτίστηκε.
38. Θύμιου Τσιάστα, τώρα ανήκει στην οικογένεια του γιου του Λίτσιου.
39. Κόλα Σταγκίκα, ανήκει στα εγγόνια του Γιώργη Ν. Τζημοράγκα ή Καραμπέρη, επισκευάστηκε.
40. Κώστα και Θόδωρου Τζημοράγκα του Νίκου, έχτισαν νέο στον κήπο τους.

41. Γιώργη Σταγκίκα ή Μπαστούνη, ανήκει στους Γιώργο και Νίκο Γάκη του Τάκη και άλλους κληρονόμους, επισκευάστηκε.
42. Αδελφών Τούσιου και Γούσιου Εξάρχου ή Μουντζουρίκη (ανήκε στους αδελφούς Φίλιππα και Ακριβό Εξάρχου), σώζεται μόνο το υπόγειο του Γούσιου Εξάρχου, επισκευάστηκε απ' τα εγγόνια του Χρήστο και Γιάννη Εξάρχου του Γιώργη.
43. Τα ίδια εγγόνια του Γούσιου, έχτισαν νέο δίπλα στον κήπο τους.
44. Τα παιδιά του Τούσιου Εξάρχου Κόλας και Κώτσιος, έχτισαν νέο δίπλα σε οικοπέδο τους, ανήκει στα παιδιά του πρώτου, επισκευάστηκε.
45. Νικόλα Καραμήτρου (μετά ανήκε στο σώγαμπρό του, Μίχα Παδιώτη απ' τη Σαμαρίνα) και τώρα ανήκει στο Νίδα Ν. Γιάννο, επισκευάστηκε.
46. Κόλα Μαρανή, ο εγγονός του Κώτσιος Στ. Μαρανής έχτισε νέο.
47. Τάκη Δήμα ή Ρόσιου, ανήκει στον Ζήκο Χ. Δημάκη, επισκευάστηκε.
48. Τέγου Χ. Ίτσα, ανήκει στον ίδιο, επισκευάστηκε.
49. Κώτσια Χ. Δημάκη, ανήκει στον ίδιο, επισκευάστηκε.
50. Κούλη Α. Ρέπα, ανήκει στον ίδιο, επισκευάστηκε.
51. Γιαννάκη Κωτούλη ή Τσούτση, ανήκει στην οικογένεια του γιου του, Κώστα, επισκευάστηκε.
52. Γιώργη Δημαρέλη, ανήκει στο παιδί του Αλέξη και στον εγγονό του Σάκη, που έχτισαν από ένα νέο.
53. Τζιώτζια Τσούτση ή Λάργκα, ανήκει στα εγγόνια του, επισκευάστηκε.
54. Γιαννάκη Στ. Ίτσα, ανήκει στα παιδιά του, ξαναχτίστηκε.
55. Τάκη Ι. Κίτση, ανήκει στην οικογένειά του, επισκευάστηκε.

Ανατολικά: Σαράι:

1. Γιαννάκη Φράγκου, ανήκει στο γιο του Σεραφείμ, ξαναχτίστηκε.
2. Περικλή Φράγκου, ανήκει στο γιο του Νίκο, ξαναχτίστηκε.
3. Γουσιέλη Μουτσιούλη, ανήκει στους γιους του, επισκευάστηκε.
4. Κόλα Κιάκια, ανήκει στα παιδιά του Νίκου Δ. Τσούτσα, επισκευάστηκε.
5. Μητέρα Μουτσιούλη ή Τσιούτσιου, ανήκει στην οικογένεια του Αλέξη Δ. Μουτσιούλη, ξαναχτίστηκε.
6. Κώτα Μουτσιούλη ή Τίτσα, ανήκει στα εγγόνια του, επισκευάστηκε.
7. Ζήδρου, μετά ανήκε στον Κώτα Ότα ή Τζιάλα, ξαναχτίστηκε, τώρα ανήκει στα εγγόνια του.
8. Κωτούλη Παπαγιάννη ανήκει στα παιδιά του Αλέξη Πούτση ή Μπούσιου, που το επισκεύασαν και ξαναέχτισαν άλλα δύο.
9. Γιάννη Γκόση, ανήκει στο σώγαμπρό του Γιώργο (Σιέλη) Ι. Καραγιάννη, επισκευάστηκε.
10. Μητέρα (Πιτούλια) Πατέρα ή Κουσβάγκα, ανήκει στην οικογένεια του γιου του, Γιάννη, επισκευάστηκε.
11. Γιώργη Μακρή ή Μπουλέρη (ήταν ιδιοκτησία του Γιώργη Μπουρσιώτη), τώρα ανήκει στα παιδιά του πρώτου, ξαναχτίστηκε.
12. Κώτα Ζωίδη ή Κένους, ανήκει στα παιδιά του Ζήση Παπακώστα, επισκευάστηκε.
13. Κόλα Βάγκα, χτίστηκαν δυο απ' τα παιδιά του Γιαννάκη και Θύμιο. Του πρώτου ανήκει στο Λάμπρο Κ. Τσούτσα και του δεύτερου στην οικογένειά του.

14. Αδάμου Μπούλμπη ή Τόνα, ξαναχτίστηκε και ανήκει στα παιδιά του Ανδρέα Τόνα.
15. Μήτηρη Μπομπότη, επισκευάστηκε και ανήκει στα εγγόνια του.
16. Γιώργη Κελεπούρη (σώγαμπρου του Πιτσανιώτη), ανήκει στον Κώστα Β. Γιάννο, ξαναχτίστηκε.

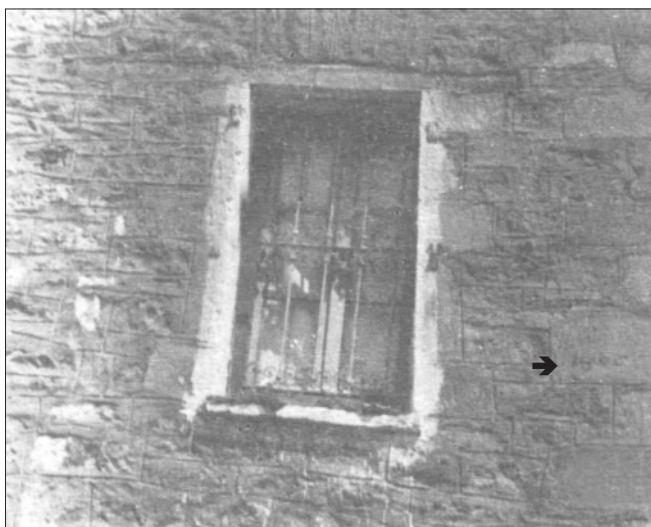
Δυτικά: Τσιούμα:

1. Γιώργη Παπαγιώργη (Μασιούλη), ανήκε στην οικογένεια του γιου του Κώστα, επισκευάστηκε.
2. Γιώργη Σιώμου (Κατούτη), ανήκει στο γιο του Τάκη, ξαναχτίστηκε.
3. Γιάννη Καραγιάννη (Ζαρζόπη), το μισό ανήκε στο γιο του Γιώργου (Σιέλη), τώρα ανήκει στον Αλέκο Ν. Βλιώρα, ξαναχτίστηκε. Τ' άλλο μισό ανήκει στα παιδιά του γιου του Κόλα, είναι ερείπιο.
4. Γιώργη Καραγιάννη (Στιζιάχα), ανήκει στην οικογένεια του γιου του Κούλη, επισκευάστηκε.
5. Νούλη Καραγιάννη (Σταμάτα), ανήκει στον εγγονό του Κώστα, επισκευάστηκε.
6. Γιώργου Ζ. Φλώρου, έχτισε νέο σε οικόπεδο του Νούλη Καραγιάννη.
7. Γιώργη Τόσκα και Νούλη Σιώμου (ψεύτη), έχτισαν σ' αυτά τα οικόπεδα τ' αδέρφια Βασίλης και Χρήστος Σιώμος του Θωμά.
8. Κώτα Ταμπούρη, ανήκει στο Θωμά (Πίκο) Ι. Σιώμου, επισκευάστηκε.
9. Κόλα και Νούλη Γιώτα, ξαναέχτισαν δυο τα παιδιά του πρώτου, Γούσιας και Θύμιος.
10. Γιάντσιου Φλώρου, ανήκει στα εγγόνια του Δημοσθένη Ν. Φλώρου και Ζώη Γ. Φλώρου, επισκευάστηκε.
11. Κόλα Δαμούσιου (Αδαμούσιου) ή Καρανίκα, ανήκει στο Δημοσθένη Ν. Φλώρο, έχτισε καφεπαντοπωλείο.
12. Γιώργη Ρόζο, ανήκει στα εγγόνια του Αδάμου Δ. Σταγκίκα, επισκευάστηκε.
13. Τέγου Σταγκίκα ή Κυρατσέκη, υπάρχει μόνον του γιου του Κώτα, επισκευάστηκε, του Γιάννη δεν υπάρχει.
14. Στέργιου Κ. Σταγκίκα, νεόχτιστο, σε οικόπεδο της Γιάννινας Σταγκίκα.

Τελειώνοντας το κεφάλαιο αυτό, θεωρούμε σκόπιμο να δηλώσουμε ότι, οι σχετικές με τις ιδιοκτησίες των σπιτιών, των οικοπέδων κ.τ.λ. πληροφορίες, προέρχονται από μαρτυρίες κατοίκων του χωριού μας, προσωπικές εμπειρίες και καλύπτουν μόνον τις ανάγκες του βιβλίου. Σε καμιά περίπτωση δεν είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν ως αποδεικτικά στοιχεία σε τυχόν νομικές διεκδικήσεις ιδιωτών. Η απαγορευτική και ορθότατη αυτή επισήμανση είναι του αείμνηστου (σήμερα) γιου μου Γιώργου.

3) Χρονολογίες παλιών και νέων σπιτιών:

Το 1806 ύστερα από διαταγή του Αληπασιά η κοινότητα Φούρκας έχτισε Σαράϊ για τον φίλο του Μπουσδογάνη, που ήταν ένας από τους εγκριτότερους κατοίκους της Φούρκας και βρίσκονταν πίσω ακριβώς απ' το μέρος όπου είναι σήμερα τα σπίτια των: Θύμιου Κουλούσιου και Γουσιέλη Μουτσιούλη, όπως το αναφέραμε. Τα χρόνια της ίδρυσής του βεβαιώνει η χρονολογία που υπάρχει στη δεξιά γωνιά της νότιας πλευράς του σπιτιού του Γουσιέλη, αλλά το όνομα Σαράϊ διατηρείται ακόμα και σήμερα· κι απ'

26. Η νότια πλευρά του σπιτιού Γιουσέλη, με τη χρονολογία του Σαραϊού.

27. Ένα κατώϊ (υπόγειο), απ' τα δίπατα πλακοσκέπαστα σπίτια των Εζαρχαίων, χτισμένα το 1820, που αντέχει ακόμα στο χρόνο.

αυτό ονομάζεται και η συνοικία Σαράι.

Ο Μπουσδογάνης πολλές φορές είχε προασπίσει την κοινότητά μας απ' τις βιοπραγίες της εποχής εκείνης (βλ. Γ. Τσιούμη οπ. π. α. 16). Λένε μάλιστα ότι πολλές φορές φιλοξενούσε και τον Αληπασιά ακόμα. Θυμάμαι καλά ότι σώζονταν ερείπια του Σαραϊού ως το 1920 και εκεί κρυβόμασταν όταν παίζαμε το κρυφτό ή τους κλέφτες.

Το 1820 χτίστηκε το σπίτι των αδελφών Τούσιου και Γούσιου Εξάρχου ή Μουντζουρίκη. Η χρονολογία αυτή υπήρχε δεξιά απ' την κοινή είσοδο. Σήμερα σώζεται μόνον το υπόγειο του Γούσιου.

1847. Του Μήτηρη Παπανίκου (Τσιουτσιουνίκου), σώζονται ερείπια.

1850. Αδελφών Νούλη και Κώτα Κοντονίκου, σώζεται.

1874. Κόλα Χοντρομήτρου, σώζεται.

1876. Αδελφών Κόλα και Κώτα Τσιάστα, σώζεται, αλλά χωρίς το 3ο πάτωμα.

1877. Η Κούλια των Γιτσιαίων (Γιώργη, Κωτίτσα και Μήτηρη). Μαστόροι Βορβοτσιώτες· έτσι έγραφε η πέτρινη επιγραφή της που υπήρχε στην αριστερή γωνιά της δυτικής πλευράς της. Σώζονται ερείπια.

1877. Θύμιου Τσιάστα, ετοιμόρροπο.

1880. Αδάμου Μπουζιάνη, σώζεται χωρίς το 3ο πάτωμα, ανανεώθηκε.

1886. Γιώργη Τζημοράγκα ή Καραμπέρη, σώζεται.

1888. Κώτα Μόκα (Πρόλγκου), σώζεται, χωρίς το 3ο πάτωμα.

1891. Γιάντσιου Φλώρου, σώζεται.

1896. Γιώργη Στ. Σταγκίκα (Μπαστούνη), σώζεται.

1897. Μήτηρη Μπομπότη, σώζεται

1897. Γιωργούλα Σδούκου, ετοιμόρροπο.

1906. Γιώργη Ν. Τσιάστα, σώζεται.

1909. Των: Γουσιέλη Αθ. Μουτσιούλη, Τούσιου Μπιλίτσιου και Μήτηρη Ζιώγα, σώζονται μόνον τα δύο πρώτα, το τελευταίο είναι ερειπωμένο.

1913. Των: Αλέξη Οικονόμου, Τάκη Νάση ή Σαρμανιώτη, Γιώργη Οικονόμου, Θεμιστοκλή Οικονόμου, Ανδρέα Νασίκα και Νούλη Ζιώζη. Σώζονται ακέραια, μόνον του Γιώργου Οικονόμου, χωρίς το 3ο πάτωμα.

1923. Τόλη Δημάκη, Ζήκου Χ. Δημάκη, σώζονται, διότι ξαναχτίστηκαν.

1927. Αδελφών Κόλα και Κώτσιου Εξάρχου, σώζεται.

1928. Θύμιου Δημάκη, σώζονται ερείπια.

1931. Αχιλλέα Γιώτα, σώζεται.

1933. Γούσια Ι. Ζιώγα, ετοιμόρροπο.

1934. Μήτηρη Μότση ή Μουτσιούλη, σώζεται.

1936. Αχιλλέα Γάκη, σώζεται.

1939. Αδελφών Χρήστου και Γιάννη Εξάρχου, σώζεται.

1944. Γούσια Σουφλέρη, σώζεται.

1952. Τάκη Τόντη και Τόλη Χαβά, σώζονται.

Σημείωση: Όλα είναι χτισμένα τους θερινούς μήνες, αλλά παραλείψαμε τις ημερομηνίες, για λόγους συντομίας.

Υπάρχουν και άλλα παλιά και νεώτερα, αλλά είναι αχρονολόγητα.

«Σήμεραν εμού, αύριον ετέρου και ουδέποτε τίνος;»

Σημ. 1. Ο χτίστης Γεώργιος Τσούτσης (Τζιώτζιας της Λάργκας, έτσι τον λέγαμε), ακόμα και στη δουλειά του φορούσε άσπρα ρούχα και τη φουστανέλα άσπρη, καθώς και καπέλο άσπρο ψηλό από τσόχα.

2. Στο κεφάλαιο: Καταγραφή των απανταχού Φουρκιωτών, δεν αναφέραμε ότι η πολυμελής οικογένεια των Χαμζαίων ασχολούνταν και με την αγγειοπλαστική.

3. Για όσους ταξίδευαν σε μακρινά μέρη, οι σπιτικοί τους, την παραμονή (βράδυ) της αναχώρησής τους, έστρωναν πλούσιο τραπέζι, όπου καλούσαν συγγενείς και φίλους. Οι δικοί τους δάκρυζαν. Όλοι εύχονταν: «Καλό ταξίδι, να πας καλά».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Γεωργικά έθιμα;

«Έστι μεν ουν η Γεωργία μήτηρ πασών των επιστημών και των τεχνών»

Σωκράτης

Προετοιμασίες: Για το σπαρμό (σπορά). Το φθινόπωρο ετοιμάζουν τα εργαλεία:

Το ξυλάλετρο με ουρά (χειρολαβή) γνωστό από τον Ησίοδο ακόμα (8ο π.Χ. αιώνα), τα παράβολα (2 σφήνες ξύλινες), το σιδερένιο γυνί και το κεφαλάρι όπου μπαίνει το γυνί.

Τον ξύλινο ζυγό, 4 ξύλινες ζεύγες γερές που τις περνούν στις τρύπες του ζυγού και στο λαιμό των βοδιών, όπου τις δένουν γερά.

Τα λουριά (κυκλικά σίδερα, με το καρφί και το σταύρωμα) που ενώνουν τ' αλέτρι με το ζυγό.

Τ' αξιάλι (βουκέντρα, μεγάλο δεκανίκι κρανίσιο) πόχει στην μια άκρη καρφάκι για να κεντρίζει τα ζώα που δε βαδίζουν (είναι τεμπέλικα) και στην άλλη ένα σαν μαχαιράκι μεταλλικό για να καθαρίζει το κεφαλάρι, όταν γεμίζει χώματα, που το εμποδίζουν να προχωράει.

Τη σβάρνα (μεγάλη ξύλινη χτένα, βολοκόπος) που σέρνεται από ζώο στο τέλος της σποράς, για να ισοπεδώσει το χωράφι και να φυτρώσει πιο γρήγορα.

Το σκεπάρνι, το τσεκούρι, το τσαπί, τα καρφιά, τ' αρνάρι (λίμα) και την ακονόπετρα για τρόχισμα σκεπαριού, τσεκουριού και λελεκιού. Για τον εαυτό τους κάνουν τις λιόπες (τσαρούχια από δέρμα μεγάλων ζώων και γουρουνιών σαν πέδιλα) και ετοιμάζουν και τα παλιά τους ρούχα (της δουλειάς).

Καλλιέργεια: Με τα πρωτοβρόχια απ' τον Οκτώβριο, αρχίζουν τη σπορά.

«Ακόμα γλυκοχάραμα με τον αυγερινό,

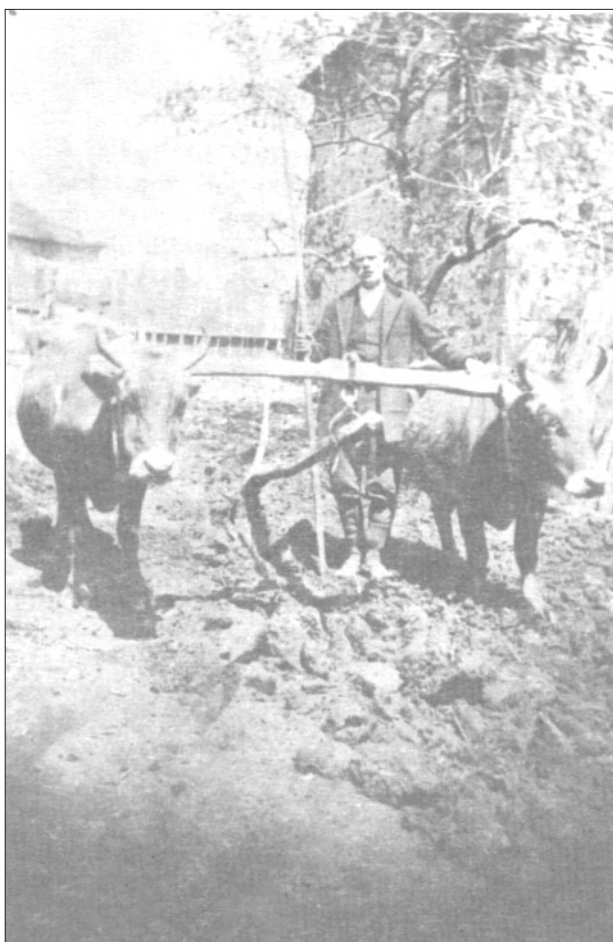
ολόφωτος που λάμπει εκεί ψηλά στον ουρανό

ξυπνάει μ' ελπίδες, με χαρά να πάει στη δουλειά

φιλόπονος, εργατικός ο γεωργός..» Ξεν. Αστεριάδης

Σηκώνονται πρωί πρωί χαρούμενοι, ετοιμάζουν τον καρπό (σπόρο), τον ανακατεύουν με γαλαζόπετρα (θεικός χαλκός) ή ασβέστη ή στάχτη για να μη σκουληκιάσει και βγάλει δαυλό (αγριόχορτο με μαύρο σπόρο), συνήθως με την πανσέληνο για να μη χαθεί και δε φυτρώσει και τον βάζουν στο δισάκι.

Στον τρουβά (ταγάρι) βάζουν το καρβέλι (ψωμί), την απαραίτητη πίτα

28. Σπορά απ' τον μακαρίτη Ανδρέα Νασίκα (1928).

από κολοκύθα ή πράσα ή λάπατα ή τσουκνίδια, τυρί, ελιές, κρεμμύδια, σκόρδο και το παγούρι ή τη μπούκλα (βουτσέλα, ξύλινο δοχείο για νερό) και τη φασουλάδα σε κακαβούλι, εμαγιέ ή αλουμινένιο, καλά σφραγισμένο για να μη χυθεί. Βάζουν επίσης το τυρί και τις ελιές στο κλειδοπίνακο (ξύλινο δοχείο, που κλείνει καλά με βιδωτό καπάκι). Αν είναι καλοκαίρι παίρνουν μαζί τους στο χωράφι και σκορδάμι (σκορδαλιά) και αρκετά φρούτα, κορόμηλα, δαμάσκηνα, αγριόγκορτσα και αγριόμηλα.

Όλα αυτά και τα παραπάνω εργαλεία, τα φορτώνουν σε ζώο, βγάζουν και τα δυο τους βόδια απ' το κατώι, γυρίζουν προς τον ήλιο, κάνουν τον σταυρό τους 3 φορές, μια γυναίκα ή κορίτσι χύνει μπροστά τους μια κανάτα νερό για νάχουν καλή σοδειά (στάρια) και ξεκινούν στη δουλειά με χαρές και

τραγουδία. Η πρώτη μέρα που θ' αρχίσουν τη δουλειά είναι η Δευτέρα κι όχι η Τρίτη.

Φτάνουν στο χωράφι, ξεφορτώνουν το ζώο, καθαρίζουν τις πέτρες, τις πολύ μεγάλες τις μαζεύουν γκριμάδες (σφρούς) και τις άλλες τις πετάνε. Ύστερα ζεύουν τα βόδια, σταυροκοπιούνται κι εύχονται: «Καλά μπιρικέτια (σοδειά)» κι αρχίζουν τη δουλειά.

Ο άντρας χωρίζει το χωράφι σε σποριές (λωρίδες), αφήνει τα βόδια, κρεμάει στον αριστερό του ώμο το δισάκι με το σπόρο και με το δεξί του χέρι παίρνει το σπόρο και σπέρνει στα πεταχτά τις σποριές.

Αφήνει το δισάκι, παίρνει τα βόδια, τα ζεύει κι αρχίζει τη σπορά, φωνάζοντας ονομαστικά τα βόδια. Ω κόκκινη, ω καρά κτλ., πάνω ή κάτω ή ίσια ανάλογα. Η γυναίκα από κοντά του με το τσαπί βολοκοπάει (λιανίζει τους σβόλους), για να φυτρώσει γρήγορα το χωράφι.

Το μεσημέρι ξεζεύουν τα βόδια, τα δίνουν χόρτο κι αυτοί τρώνε σταυροπόδι και ξεκουράζονται μια ως δυο ώρες. Όταν κρύνουν ανάβουν φωτιά με το τσακμάκι (ατσαλένιο, πριόβολο), στουρνάρι (γρανιτόπετρα), ίσκνα (αγαρικό) και दाढ़ी, που δε λείπουν ποτέ απ' την τσέπη τους.

Το βράδυ σταυροκοπιούνται πάλι, ξεζεύουν τα βόδια, φορτώνουν το ζώο με ξύλα και γυρίζουν στο σπίτι. Κάποτε φορτώνονταν και οι γυναίκες με ξύλα.

Πρόληψη: Την πρώτη μέρα της σποράς δε δανείζουν τίποτε, γιατί φοβούνται μήπως φύγει η σοδειά απ' αυτούς και τα πουλιά φάνε το σπόρο.

Στο τέλος της σποράς του χωραφιού, κάνει αραιές αυλακιές για να μη πλημμυρίσει απ' τα νερά της βροχής και η γυναίκα τις καθαρίζει με το τσαπί απ' τους σβόλους και τις πέτρες.

Όταν τελειώσει πια όλη η σπορά, πετούν τα τσαπιά ψηλά και λένε: «Του χρόνου άλλου τόσου να γένει», το σιτάρι ή ό,τι άλλο έχουν σπείρει.

Τα πρώιμα (ζλίτσα = λ. σλ. κοκκινόσταρο, την κουτρολιά = ασπρόσταρο και τη βρίζα), τα σπέρνουν το φθινόπωρο, τα δε όψιμα (διμήνη ή τριμήνη = είδος σταριού, που ωριμάζει σε 2 ή 3 μήνες) και το καλαμπόκι καθώς κι αυτά που προορίζονται για τα ζώα, κριθάρι, ρόβι, ταή (βρώμη), την άνοιξη. Στα όψιμα προηγείται το όργωμα, στα πρώιμα όχι, γιατί το χωράφι είναι έτοιμο ήδη απ' την καλλιέργεια των τελευταίων.

Γίνεται και αλλαξοσπορά, δηλ. το ίδιο χωράφι καλλιεργείται ένα χρόνο με πρώιμα και ένα με όψιμα, για νάχει καλύτερη απόδοση.

Το καλαμπόκι το σπέρνουν στα χαμηλώματα και όχι στα ψηλώματα γιατί δεν ωριμάζει.

Βοτάνισμα: Το καθάρισμα των σιτηρών απ' τ' αγριόχορτα και το σκάλισμα των καλαμποκιών γίνεται την άνοιξη, συνήθως απ' τις γυναίκες.

Θέρισμα: Ο θέρος γίνεται απ' όλη την οικογένεια, τον Ιούλιο και Αύγουστο και διαρκεί 10-15 μέρες. Πρώτα θερίζονταν τα όψιμα και μετά τα πρώιμα σάρια και τα εργαλεία που χρησιμοποιούν είναι: το λελέκι (δρεπάνι) και η παλαμαριά (ξύλινο εργαλείο), που βάζουν στ' αριστερό χέρι για να μη κόψουν τα δάχτυλα με το δρεπάνι και για να μαζεύουν μεγάλη χεριά (χούφτα σταχυών).

Τις χεριές τις μαζεύουν, τις κάνουν αγκαλιές και μετά τις κάνουν δεμάτια που τα δένουν με βριζάχυρο ή ρογκότζια (βούρλα). Η εργασία αυτή γίνεται τ' απόγευμα ή το πρωί και πολλές φορές με το φεγγάρι, που 'ναι δροσιά, για να μη πέσει ο καρπός και σπάσει το καλάμι τους.

Τραγούδι θερισμού (χορός στα 2 ή στα 3 ή αργός συρτός).

Βουργαροπούλα¹ θέριζι, ντουρ μπρε γκέγκα² μ' ντουρ

σ' ένα κουντό κριθάρι,³ Βουργαρουπούρα μου.

Θέριζι, ξιθέριζι, Βουργαροπούλα μου

σ' ένα κουντό κριθάρι, ντουρ μπρε, γκέγκα μ' ντουρ.

Κι ο γκέγκας την αγνάντιβι 'που μια ψηλή ραχούλα.

Είχι δριπάνι κουφτιρό, παλαμαρι' ασημένια

Βουργαροπούλα μου, Βουργαροπούλα μου.

Πρόληψη: Το πρώτο δεμάτι το στήνουν όρθιο για να πάει ίσια (όρθια) η δουλειά. Μόλις δε τελειώσει το χωράφι, το παίρνουν. Γίνεται και διαγωνισμός θεριστάδων, ποιος θα θερίσει γρηγορότερα. Στο τέλος του θέρου πετούν ψηλά τα δρεπάνια και τις παλαμαριές κι εύχονται: «Του χρόνου να γένει περισσότερο κι καλό ξόδιασμα».

Το κουβάλημα στο χωριό γίνεται με ζώα, που οδηγούν αγόρια ή κορίτσια σε μian άκρη τ' αλωνιού και κάνουν θημωνιές (μεγάλους σωρούς).

Μετά το κουβάλημα ετοιμάζουν τ' αλώνι: Το πελεκάνε (ξύνουν) με τσαπί ή σκεπάρνι και βγάζουν τα χόρτα και το σκουπίζουν μόνο, αν είναι πλακόστρωτο. Αν όχι, μετά το σκούπισμα τ' αλείφουν 2-3 φορές με βουνιά (κοπριά) γελαδικών, λιωμένη με νερό και την αφήνουν να στεγνώσει για να μη βγάζει χόμα και πετραδάκια στ' αλώνισμα. Συνολικά βάζουν 30 έως 40 δεμάτια, όσα χωράει τ' αλώνι.

Τ' αλώνισμα γίνεται με βόδια ή άλογα ή μουλάρια: Στη μέση τ' αλωνιού στεριώνουν καλά το στρίζιο (στύλο, γερό χοντρό ξύλο από κέδρο, ύψους 1,5 μ.), όπου δένουν το 'να άκρο γερής τριχιάς και στ' άλλο τα ζώα, που φέρουν γύρω κι αλωνίζουν. Η τριχιά κλώθεται και ξεκλώθεται γύρω στο στρίζιο.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούν είναι όλα ξύλινα: Η βέργα, μεγάλη κρανίσια για να χτυπούν τα τεμπέλικα ζώα στα καπούλια. Το δικράνι, διχαλωτό, με 2 μεγάλα σκέλη μπροστά. Η τζουγκράνα (μεγάλη χτένα) με αραιά δόντια και με χειρολαβή), η σκούπα από κλωνάρια έλατου ή από ντόπιο ειδικό χόρτο, που βγαίνει στις πλαγιές του χωριού ή αντ' αυτής μεγάλο αγκάθι πλακερό. Το φυτάρι, το καρπολόι (σαν μεγάλο πηρούνι). Το διρμόνι (μεγάλο κόσκινο με δερμάτινη ή τενεκεδένια βάση πόχει μεγάλες τρύπες), που το στηρίζουν στο καρπολόι για καθάρισμα του καρπού. Το κόσκινο (μικρότερο απ' το διρμόνι με μικρές και πυκνές τρύπες, αλλά με τενεκεδένια βάση), για το τελευταίο καθάρισμα απ' τα πετραδάκια κτλ. Με τα σκύβαλα (απομεινάκια), ταΐζουν τις κότες και τα γουρούνια. Ο κάψος.

Σημ. 1) Οι Βουλγάρες φημίζονται για την ομορφιά τους και την εντατική δουλειά τους.

2) Γκέγκας = κάτοικος Βόρειας Αλβανίας.

3) Αναφέρει το κριθάρι, γιατί ωριμάζει γρηγορότερα απ' τ' άλλα σπαρτά.

29. Αλώνισμα απ' τον Θεόδωρο Φέλη και τη γυναίκα του. (Σεπτέμβριος 1970).

Είναι σαν το κόσκινο, αλλά άτρυπο, για να ρίχνουν τον καρπό στο διρμόνι και να το μαζεύουν τέλος καθαρό στα σακκιά.

Αλώνισμα: Τ' Αλώνισμα γίνεται ως εξής: Λύνουν τα δεματικά κι απλώνουν τα δεμάτια σκορπίζοντάς τα με τα χέρια και τα δικράνια. Δένουν τα ζώα με την τριχιά και τα γυρίζουν κυκλικά τρέχοντας 2-3 ώρες και με το πάτημά τους κομματιάζουν το καλάμι του σταριού και γίνεται άχυρο. Σε μian άκρη της αχυρώνας είναι το χαϊάτι ή κατάχυτο (μικρό σκεπασμένο μέρος) όπου για να μη τους καίει ο ήλιος, κάθονται το μεσημέρι για να ξεκουραστούν ή να φάνε.

Τα ζώα τα βγάζουν 2-3 φορές απ' τ' αλώνι όχι μόνον για ξεκούραση, τάισμα με χόρτο και για πότισμα, αλλά και να γυρίσουν με τα δικράνια τ' αλώνι, δηλ. ν' ανακατώσουν τις καλαμιές για να ηλιαστούν και πέσει ο καρπός κάτω και ξαναβάζουν τα ζώα.

Στο τέλος ξεχωρίζουν με τα δικράνια τ' άχυρο απ' τον καρπό, τινάζοντάς τα. Το άχυρο το βάζουν στην αχυρώνα πούναι πλάι απ' τ' αλώνι. Μετά τραβάνε με τη τζουγκράνα και τη σκούπα τα κοντά άχυρα και τον καρπό τον μαζεύουν με το φτυάρι και το καρπολόδι, κι αρχίζει το λύχισμα (αέρισμα). Μ' αυτά τα εργαλεία και με τη βοήθεια του αέρα που είναι απαραίτητος, καθαρίζεται το γέννημα (σοδειά) απ' τ' αχυράκι και το χνούμι (άγανα και τη φλούδα του).

Ακολουθεί το διρμόνισμα και το κοσκίνισμα του καρπού, το βάλσιμο στα σακκιά με τον κάψο, το ζύγισμα και το κουβάλημα στ' αμπάρι (ξύλινη αποθήκη) του σπιτιού.

Πριν το 1940 υπήρχαν 50 αχυρώνες. Όλες στην άκρη του χωριού. Σήμερα υπάρχουν μόνον 25 και 7 στάβλοι.

Προγνωστικά: Για την καλή σοδειά της επόμενης χρονιάς, στο τέλος τ' αλωνίσματος δένουν τη σκούπα και λουλούδια στο στρίζιο, δεν δρασκελίζουν το σωρό όταν λιχνίζουν και απ' τ' αλεύρι του σταριού του πρώτου αλωνιού ζυμώνουν ψωμί και το μοιράζουν στη γειτονιά για το καλό.

Μετά τ' αλώνισμα διαλέγουν για σπόρο το καλύτερο σιτάρι και τ' άλλο γι' άλεσμα, αφού πρώτα το ηλιάσουν 2-3 μέρες για να ξεραθεί καλά. Το ποσό όμως της σοδειάς σε οκάδες (1 οκά = 400 δράμια ή 1280 γραμμάρια κι απ' το 1959 εφαρμόζεται το κιλό = 312 1/2 δράμια ή 1000 γραμμάρια), εξαρτιόνταν απ' το κόπρισμα του χωραφιού με ζωικά λιπάσματα, γιατί δεν υπήρχαν τότε τα χημικά λιπάσματα. Αν δεν κοπρίζονταν το χωράφι έδινε λίγη σοδειά. Αν ναι, πολλή σοδειά. Επίσης εξαρτιόνταν κι απ' τις καιρικές συνθήκες. Αν ήταν ξέρα (ξηρασία, αναβροχιά, αναβρεξιά) ή φυσούσε λίβας (ζεστός νοτιοδυτικός αέρας απ' τη Λιβύη), που έκαίγε τα σπαρτά πριν ωριμάσουν, τότε η σοδειά λιγότευε. Αν όμως οι καιρικές συνθήκες ήταν καλές, τότε μάζευαν περισσότερη σοδειά.

Ένας άλλος σοβαρός λόγος ήταν και το καλοδούλεμα του χωραφιού. Αν δε δουλεύονταν καλά, τότε η σοδειά ήταν λίγη, αν ναι, περισσότερη. Η απόδοση ήταν 4πλάσια ή 5πλάσια από μια οκά. Πριν του 1940, 1 οκ. σιτάρι πουλιούνταν 8 δρχ. Τότε όποιος εξασφάλιζε το ψωμί της χρονιάς, ήταν ο πιο ευτυχιμένος. Για τ' άλλα τρόφιμα, το ρουχισμό και την υπόδηση, πουλούσαν δαμάλια όσοι είχαν, άλλοι ταξίδευαν κι άλλες οικογένειες είχαν εμβάσματα απ' την Αμερική.

Το όργωμα και η σπορά γίνονταν με το ζευγάρι (2 βόδια), αλλά μερικοί που είχαν από ένα έκαμναν σέμπρο (συνεταιρικό ζευγάρι) με άλλον που 'χε ένα και δούλευαν με τη σειρά πότε ο ένας και πότε ο άλλος. Όσοι δεν είχαν τα έσκαβαν με το τσαπί. Τα καλαμπόκια τα μάζευαν με το δρεπάνι το Σεπτέμβριο ως τον Οκτώβριο.

Απ' το 1960 όμως και μετά έπαψε η σπορά. Οι κάτοικοι ασχολούνται μόνον με το τριφύλλι και τα χορτολίβαδα, που τα κόβουν με την κόσα (εργαλείο με μεγάλη γυριστή λεπίδα, που στηρίζεται σε μακρύ ξύλο) κι έτσι τ' άλλα εργαλεία τα κρατάνε για κειμήλιο.

Ασχολούνται ακόμα με την οικόσιτη κτηνοτροφία και με τα κηπευτικά, όπως αναφέραμε. Σπέρνουν την άνοιξη κροκάρι, μαρούλια, λοβοδιές, φασόλια και κολοκύθια. Τον Ιούνιο πράσα και το φθινόπωρο λάπατα.

Αλληλοβοήθεια: Στη σπορά και στο αλώνισμα που είναι οι σοβαρότερες εργασίες, σ' όσους δεν είχαν ζευγάρι πρόσφεραν τη βοήθειά τους εκείνοι που είχαν. Σ' όλες τις άλλες γεωργικές εργασίες αλληλοβοηθιούνταν, γιατί ήθελαν πολλά χέρια. «Θέρος, τρύγος, πόλεμος», γιατί τότε ο άνθρωπος βρίσκεται σε μεγάλη κίνηση και ανησυχία.

Πρόληψη: Όταν άτομα της οικογένειας του τσιφτοσή = λ.τ. γεωργού, κάθονταν στο κατάφυλλο της εξώπορτας και τα βόδια επέστρεφαν απ' τη σπορά, σηκώνονταν και τα έκαμναν μετάνοιες, λέγοντάς τα: «Σεις σκάβετε τη γη και μας ταΐζετε, σε σας χρωστάμε τη ζωή μας» και τα φιλούσαν.

«... Ευλογημένα τρεις φορές τα βόδια, ο ζευγολάτης
κι ευλογημένη τρεις φορές η γη που, καρπερή,

με δίχως βαρυγκόμηση μας δίνει τ' αγαθά της».

Παλιότερα υπήρχαν πάνω από 100 γεωργικές εξωτερικές καλύβες για την κάλυψη των αναγκών (διανυκτέρευση, ζωοτροφές κτλ.) και τούτο γιατί πολλές οικογένειες ασχολούνταν με τη γεωργία. Σώζονται ακόμα ερείπιά τους. Σήμερα υπάρχει μόνον μια, του Κων/νου Ι. Κίτση.

Η καλλιεργήσιμη γη πριν του 1940 ήταν 2.400 στρέμματα (400 στο Μερά και 2 χιλ. στ' άλλο μέρος). Μετά τον επαναπατρισμό του 1950 ως το 1960 καλλιεργούνταν 12 στρέμματα μόνον, από 5-6 κατοίκους για ταή των μουλαριών τους, περίπου 1200 κιλά.

Μόλις καρποφορούσαν τα χωράφια, γι' αποφυγή των ζημιών από τις αρκούδες, τ' αγρόσκυλα, τους λαγούς, τα πουλιά κ.ά. κρεμούσαν σε πάσσαλο, που τον έμπηγαν στη μέση του χωραφιού, σκιάχτρα (ομοιώματα ανθρώπων από παλιά ρούχα, ανδρείκελα) ή κρανία από μεγάλα ζώα ή κούκλες από παλιά ρούχα. Στα καλαμπόκια, εκτός αυτών άναβαν και φωτιές γύρω γύρω και κρεμούσαν και τενεκέδες κοντά κοντά για να κάνουν κρότο και τραβούσαν και την κολοκύθα (άδειαζαν μια κολοκύθα μεγάλη και την άφηναν να στεγνώσει, στο εσωτερικό της έδεναν απ' τη βάση της γερό κηρωμένο σπάγγο και τον τραβούσαν με το χέρι γερά). Τραβώντας τον έκαμνε δυνατο θόρυβο (γρ, ρ, ρ, ρ) κι έτσι δεν πλησίασαν τ' αγρίμια.

Ειδικός στην κολοκύθα ήταν ο μακαρίτης Γούσιος Τζιάλας, που είχε σπείρει καλαμπόκι στην καψάλα του, πάνω απ' το Παλιοχώρι.

Στα λιβάδια (χορτολιβάδα) που απαγόρευαν τη βοσκή, έβαζαν για σημάδι πάσαλο στη μέση μπηγμένο και στην κορυφή του έδεναν μια φούντα (θύσανο) από βριζάχυρο ή κορυφή κέδρου. Άλλοι έβαζαν μεγάλες πέτρες στη μέση ή γύρω γύρω από το λιβάδι και τις ασβέστωνα για να διακρίνονται. Τα έκοβαν τον Ιούλιο.

Για το χειμώνα αποθήκευαν ζαϊρέ = λ.τ. ξηρές ζωοτροφές: Χόρτο, άχυρο, κλαδιά (βαλανιδιάς, οξιάς), ρογκότζια, μπουρντένια (ασφόδελοι), καλαμποκόφυλλα και ξηρούς καρπούς (βρώμη, ρόβι, κριθάρι, βαλάνια).

Παροιμίες:

- 1) Να δουλέψ' ου γιουργός για να φάει ου γραμματικός.
- 2) Δεύτερου αλέτρι, δεύτερου διμάτι.
- 3) Ό,τι σπείρεις θα θιρίσεις.
- 4) Σα δε θέλεις να θιρέσεις μάσι ρόβι.
- 5) Κάλλια λόγια (εξήγηση) στου χουράφ' παρά μάγγανα (μαλώματα) στ' αλώνι.

Αίνιγμα:

Γιάτου-γιάτου πό 'ρχιτι
κι σι μας δε φαίνιτι
Τι είνι; Το γυνί. (Το υνί).

Ανέκδοτα:

α) Πριν του 1940 ο Νικόλαος Καρανικόπουλος είχε σπείρει στη θέση Κουτημάνη καλαμπόκι, αλλά δυστυχώς δεν ωρίμασε, γιατί ήταν ψήλωμα και

μούγλιασε κι έτσι πήγαν χαμένοι οι κόποι του.

β) Οι παλιοί μετά την παρακμή της γεωργίας λέγανε: «Να πάει το στόμα στο ψωμί κι όχι το ψωμί στο στόμα» γιατί ήταν δύσκολη και μακρινή η μεταφορά των σιτηρών από τις αγορές Γρεβενών και Τσοτυλίου. Κι έτσι πολλοί εγκαταστάθηκαν μόνιμα σ' αυτές τις περιοχές.

Σημ. Όλοι τότε έσπερναν με το ξυλάλετρο. Ο πρώτος, που έφερε στο χωριό μας το 1930, γερμανό, σιδεράλετρο, ήταν ο Στέργιος Ν. Παπανίκου. Το λέγανε γερμανό, γιατί κατασκευάζονταν στη Γερμανία.

Παλιά καλύβια της Φούρκας:

1. Πρόλγκου στη θέση Κύπρα
2. Μπλιχάνη στο Μπουσδογάνη
3. Φλιώνη στο Μπουσδογάνη
4. Σημίκου στο Γκριβομάνο
5. Πατέρα στο Γκίνκο
6. Κολούσιου στο Γκίνκο
7. Σιώμου στο Γκίνκο
8. Παζιάβλη στην Πέτρα Γερομίχα
9. Κουσβάγκα στη Μάρθα
10. Μανδύλα στο Προσήλιο
11. Σιαργκάνη στη Πέτρα Γκάση
12. Κιάκια στο Προσήλιο
13. Στύλου στο Προσήλιο
14. Βακούφικη στο Προσήλιο
15. Μότση στο Σεργιάνη
16. Κουσβάγκα στο Σεργιάνη
17. Κώτη, πιο πάνω απ' το Μεγ. Λιβάδι Χατζή
18. Γαλάνη στο Μπούκουρη
19. Βακούφικη στο Μπούκουρη
20. Κουσβάγκα στη Ζάχαρη
21. Κώστα Κίτση στους Κουσβαγκάδες
22. Δυο Βακούφικες στο Μεγ. Λιβάδι Χατζή
23. Τσιουλέκα στο Μεγ. Λιβάδι Χατζή
24. Καραμήτσιου στο Μεγ. Λιβάδι Χατζή
25. Βαγγέλη Μαρκόπουλου στο Μεγ. Λιβάδι Χατζή
26. Τζόμα στο Μεγ. Λιβάδι Χατζή
27. Αβγάζη στο Μεγ. Λιβάδι Χατζή
28. Ι. Οικονόμου στο Μεγ. Λιβάδι Χατζή
29. Θυμιόπουλου στο Κατσίπουρα
30. Οικονομαίων στα Παλιάμπελα
31. Πρόλγκα στα Παλιάμπελα
32. Κώτα Ταμπούρη στο Μικ. Λ. Χατζή
33. Τσιάστα στο Μικ. Λ. Χατζή
34. Μάναγα στο Μικ. Λ. Χατζή

35. Φούρκα στο Μικ. Λ. Χατζή
36. Γίτσιου στο Μικ. Λ. Χατζή
37. Τάκη Ζιώζη στο Μικ. Λ. Χατζή
38. Ρουντίτσιου (Ράδου) στο Μικ. Λ. Χατζή
39. Κουντουνίκου στο Μικ. Λ. Χατζή
40. Μουντζουρίκη στο Γεφύρι Παλιοχωρίου
41. Μπουλέρη στο Γεφύρι Παλιοχωρίου
42. Σταύρη στη Μπουκουγιάσα
43. Μήτηρη Ταμπούρη στη Μπουκουγιάσα
44. Παπακώστα στη Μπουκουγιάσα
45. Σκαπέρδα στη Μπουκουγιάσα
46. Χίμα στη Μπουκουγιάσα
47. Γιάντσιου στη Μπουκουγιάσα
48. Τσιούμη στη Μπουκουγιάσα
49. Νταντόζη (Τέντα) στη Μπουκουγιάσα
50. Μουτσιούλη (Τίτσα) στη Μπουκουγιάσα
51. Μουτσιούλη (Τίτσα) στη Μπουκουγιάσα
52. Γκουγκέση στο Μεγ. Χωράφι Χίμα
53. Σούλιου στο Μεγ. Χωράφι Χίμα
54. Γκούτση στο Μεγ. Χωράφι Χίμα
55. Κόλη στον Πλάτανο
56. Σουφλέρη στον Πλάτανο
57. Ζιώγα στον Πλάτανο
58. Παπαγιάννη στον Καίσαρη
59. Μπαλογιάννη στο Πριόνι
60. Πιτσιανιώτη στο Πριόνι
61. Τσιάστα στη Σβάρνα
62. Ζώη Μπούλμπε στην Τσιούκα
63. Φράγκου στην Τσιούκα
64. Τζουμουλάκη στην Τσιούκα
65. Μπέγα στην Τσιούκα
66. Τασούλα στην Τσιούκα
67. Γκουγκέση στην Τσιούκα
68. Μότση στην Τσιούκα
69. Ότα στην Τσιούκα
70. Τόσκα στην Τσιούκα
71. Ταμπούρη στην Τσιούκα
72. Τάκου Παπαγιάννη στην Τσιούκα
73. Μπουτάρη στην Τσιούκα
74. Γκόγκου στην Τσιούκα
75. Βακούφικη στους Φιλιάδες
76. Μίζα στο Ρέβα
77. Κουλούσιου στο Ρέβα
78. Νάση στη Βακατσιάτα
79. Γκόση στη Βακατσιάτα

80. Παπανίκου στο Φαρδύ
81. Κίτση στο Φαρδύ
82. Γιώτα στην Κρασιά
83. Τσιουλμπίκου (Κοντονίκου) στην Κρασιά
84. Σταγκίκα στην Κρασιά
85. Ότα στο Παλιοχώρι
86. Σουφλέρη στο Παλιοχώρι
87. Μπαλογιάννη στο Παλιοχώρι
88. Κουλούσιου στο Παλιοχώρι
89. Οικονόμου στο Παλιοχώρι
90. Καραμήτρου στο Γκριντίνι
91. Τσιούμη στην Ποταμιά
92. Τζιουτζιουβίκου (Φέλη) στο Μαύροβο
93. Θύμιου Τέντα στο Μαύροβο
94. Γούσιου Κόλη στο Μαύροβο
95. Πιτσιανιώτη στο Μαύροβο
96. Γαμπρίτσιου στο Μαύροβο
97. Γιάννη Γκόση στο Μαύροβο
98. Κώτσιου Λιόλιου στο Μαύροβο
99. Θύμιου Λιόλιου στο Μαύροβο
100. Καρανίκα (Κριμιζιάκου) στο Μαύροβο
101. Τζημοράγκα στους Μπουλμπάδες
102. Ανδρ. Παπαγιάννη στο Μισιάρο
103. Νταντόζη στο Μισιάρο
104. Νάση στο Μισιάρο
105. Γκόση στο Μισιάρο
106. Μισιάρου (Βακούφικη) στο Μισιάρο
107. Ανδρ. Παπαγιάννη στο Μακροχώραφο.
108. Γεωρ. Κίτση (Νιάκου) στο Κωσταρτσικό.

Σημ. α) Όλες είχαν κι αλώνια, σήμερα υπάρχει μόνον μια του Κώστα Κίτση. Εκτός απ' αυτές υπήρχαν και μικρές καλύβες (καλυβούτσια) μια του Μουντζουρίκη (Εξάρχου) στη θέση Κύπρα και μια του Γκουγκέση στη Μπουκογιάσα. Και δυο του Κώτα Τόντη, μια στη θέση Φλιάμα και μια στο Μεγ. Λιβιάδι του Χατζή. Και άλλες, που αγνοείται ο ιδιοκτήτης τους. β) Έκανα αντιπαραβολή και με την κατάσταση του συναδέλφου μου Γεωργίου Ζ. Παπακώστα.

Τρόποι πρόκλησης βροχής για καρποφορία των σπαρτών και χόρτων. Πιρπιρούνα: Το Μάιο ή Ιούνιο, όταν τύχει να είναι ξέρα (δε βρέχει) για να γίνουν τα σπαρτά και τα χορτάρια, τα κορίτσια ηλικίας 10-14 χρόνων, μαζεύονται και ντύνουν ένα φτωχό και λίγο ψηλόσωμο κορίτσι, που να ζουν οι γονείς της, με παλιά μακριά ρούχα και μ' ένα σακί πάνω απ' αυτά. Πάνω απ' αυτό ράβουν και πλατομάντηλα (φύλλα πλατιά, χοντρά, αδιάβροχα και πράσινα σαν της κολοκυθιάς). Βάζουν και μια λεκάνη ή κατσαρόλα στο κεφάλι της ανάποδα για να μη βραχεί, κι έτσι δε φαίνεται το πρόσωπό της

και το σώμα. Την κάνουν δηλ. πιρπιρούνα όπως τη λέμε και γυρίζουν στα σπίτια ξυπόλητες, τραγουδώντας. Αυτή χοροπηδάει σύμφωνα με το ρυθμό του τραγουδιού:

Πιρπιρούνα πιρπατούσα,
του Θιό παρακαλούσα
για να ρίξει μια βρουχίτσα,
μια βρουχή καλή βρουχή,
για να γίνουν τα σιτάρια,
τα σιτάρια, τα χουρτάρια
κι της μπάμπους τα κρουκάρια (σπόρος κρεμμυδιών).

Το περιεχόμενό του είναι γεωργοκτηνοτροφικό και το θέαμα ψυχαγωγικό.

Κάθε νοικοκυρά, μόλις τελειώσουν το τραγούδι, ρίχνει νερό με την κανάτα πάνω στο κεφάλι της και το νερό πέφτει σαν βροχή. Αυτή τινάζεται τρεις φορές και την κερνούν λεφτά κι αλεύρι, που τα μαζεύει άλλο κορίτσι.

Μόλις τελειώσουν, συγκεντρώνονται στο σπίτι της πιρπιρούνας, την ξαματώνουν, δίνουν τ' αλεύρι σ' αυτήν, μετράνε τα λεφτά, απ' τα οποία διαθέτουν ένα ποσό κι αγοράζουν λάδι και κεριά και τα υπόλοιπα τα μοιράζονται, αλλά τα περισσότερα τα δίνουν στην πιρπιρούνα.

Μετά πηγαίνουν στην εκκλησία, ανάβουν τα καντήλια και τα κεριά και παρακαλούν την Παναγιά, το Θεό, τον Αϊνικόλα και όλους τους Αγίους για να βρέξει.

Αν την άλλη μέρα ή αργότερα βρέξει, η χαρά των κοριτσιών είναι μεγάλη, γιατί η Παναγιά, ο Πανάγαθος Θεός και όλοι οι Άγιοι εισάκουσαν την παράκλησή τους. Παράλληλα καλλιεργείται στα κορίτσια και σ' όλους τους κατοίκους βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα.

Λιτανεία: Αν δε βρέξει όμως, τότε γίνεται λιτανεία (παράκληση), απ' όλους τους κατοίκους και τον παπά, που τους ειδοποιεί απ' την προηγούμενη μέρα και την άλλη συγκεντρώνονται όλοι μικροί και μεγάλοι «συν γυναιζί και τέκνοις» νηστικοί, στην αυλή της κεντρικής εκκλησίας.

Ο παπάς στέλνει πρωί πρωί δυο παιδιά για να φέρουν τη θαυματουργή εικόνα της Μεγάλης Παναγίας απ' το Μοναστήρι μας, όπου υπάρχουν και δύο μικρότερες. Την υποδέχονται όλοι στον Αϊθανάση, με μεγάλη ευλάβεια και Βυζαντινή μεγαλοπρέπεια, κρατώντας στα χέρια αναμμένα κεριά και λαμπάδες.

Προπορεύεται ο λαμπροφορεμένος παπάς, απευθύνοντας προς το Θεό παρακλητικές ευχές και δεήσεις, κι ακολουθούν τρία παιδάκια ιεροφορεμένα (ντυμένα με εκκλησιαστικά ρούχα), κρατώντας από ένα εξαπτέρυγο.

Αλλά τρία μεγαλύτερα παιδιά, κρατώντας το λάβαρο και τους φανούς, λένε λυπητερά, ρυθμικά και ομαδικά σ' όλη τη διαδρομή το «Κύριε ελέησον». Πίσω τους ακολουθούν οι κάτοικοι. Κι η καμπάνα χτυπάει συνέχεια λυπητερά.

Όταν φτάσει η εικόνα στον Αϊθανάση, την πλησιάζουν, σταυροκοπιούνται όλοι, γονατίζουν, κάνουν μετάνοιες και την ασπάζονται με ευλάβεια και πίστη. Η θερμή δε πίστη που τρέφουν προς την Μεγαλόχαρη

και οι δεήσεις προς Αυτήν, παύουν το κακό.

Όμοια λιτανεία γίνεται και σ' άλλες έκτακτες περιστάσεις (επιδημίες = αρρώστιες ανθρώπων και ζώων), θεομηνίες (κατακλυσμοί, σεισμοί κτλ.) και ακρίδες.

Όταν πρόκειται και γι' αρρώστια ζώων, τα κρατούν κλεισμένα στο σταύλο νησικά ως το τέλος της λιτανείας, ώστε με τα μουγγρίσματά τους να προκαλέσουν τον οίκτο και το έλεος του Θεού. Όλα αυτά έχουν σχέση με τις τελετές των Ελευσίνιων μυστηρίων και είναι παμπάλαια έθιμα.

Οι αρβανιτόβλαχοι (σκηνίτες, κτηνοτρόφοι) τραγουδούν αυτό το έντεχνο τραγούδι:

Παπαρούνα βασιλικό
ντε πλουάι του βαρικό
ντε πλουάι κου γκλιάτα
σκριάσκ ιάρμπα κου μουνάτα
σμέκ ουάια, σμέκ στη κάπρα
σμέκ ουάια, σμέκ στη ιάπα
σμέκ ουάια, σμέκ στη βάκα.
Δηλ. Πιρπιρούνα βασιλικό (την ονομάζουν βασιλικό)
ρίξε βροχή στο βαρικό (τόπος ελώδης)
ρίξε βροχή με το καρδάρι
να μεγαλώσει το χόρτο με τη χούφτα,
να φάει η προβατίνα, να φάει κι η γίδα,
να φάει η προβατίνα, να φάει κι η φοράδα,
να φάει η προβατίνα, να φάει κι η γελάδα.

Εδώ βλέπουμε ότι το περιεχόμενό του είναι κτηνοτροφικό και αναφέρει περισσότερες φορές την προβατίνα, γιατί πλεονάζει. Όλα αυτά σήμερα δυστυχώς ανήκουν στο παρελθόν.

Παροιμία: Ου γιουργός θέλ' βρουχή
κι ου κираμάρ'ς ξέρα.

Διανομές κοινοτικών εκτάσεων:

α) «Το Μάιο του 1928 έγινε διανομή 400 στρεμμάτων στη θέση «Μεράς» κοινοτικής έκτασης για καλλιέργεια, με τον όρο τα χέρσα εξωχώραφα των κατοίκων να διατεθούν για μια επταετία στη διάθεση του Κοινοτικού Συμβουλίου, για εκμετάλλευση.

Ύστερα από απόφαση της γενικής συνέλευσης των κατοίκων που έγινε την Κυριακή των μεγάλων αποκριών, γιατί τότε μαζεύονταν οι πατριώτες μας από τα διάφορα ταξίδια, συνήλθε το Κ.Σ. και αποφάσισε να γίνει η διανομή κι ανέθεσε σ' εμένα την ενέργεια. Στείλαμε την απόφαση στη Νομαρχία Ιωαννίνων και την ενέκρινε. Μετά τη στείλαμε για έγκριση στο Υπουργείο Γεωργίας, όπου εγκρίθηκε και ο τότε Υπουργός Γεωργίας, αείμνηστος Αλέξανδρος Μυλωνάς, Ηπειρώτης, μας την έστειλε τηλεγραφικώς. Τότε αμέσως κατέβηκα στα Γιάννινα και πήρα τον μηχανικό Δημήτρη Τζόγια και έγινε η διανομή με τάξη.

Εκατό κληρούχοι πήραν από 4 στρεμ. περίπου (2 τεμάχια ο καθένας) και

τα υπόλοιπα 400 στρέμ. κρίθηκαν ακατάλληλα. Για τα έξοδα πλήρωσαν 50 δραχ. ο κάθε κληρούχος (100 X 50 = 5 χιλ. δραχ.), που διατέθηκαν για το μηχανικό και τους εργάτες Φουρκιώτες που τον βοήθησαν στην καταμέτρηση και τη διανομή.

Στο γραφείο της κοινότητας υπάρχει και ο τοπογραφικός χάρτης».

Αυτά τα σχετικά μου γράφει στην επιστολή του (Τσοτύλι 8.11.1969) ο μακαρίτης Γιάννης Παπαστεργίου.

β) Στις 5 έως 25 Μαΐου του 1941 έγινε άλλη διανομή στις θέσεις: «Πέρα λάκκου Κατιλάνου - Κερασιά - Ραπανά και Κριθάρια». Διανεμήθηκαν 1000 στρέμματα κοινοτικής έκτασης για καλλιέργεια, ύστερα από απόφαση της γενικής συνέλευσης των κατοίκων, που έγινε στο Σχολείο. Υπέγραψαν όλοι οι κάτοικοι και ο τότε πρόεδρος της κοινότητας Κων/νος Ι. Ζιώζης (αριθ. πρακτικού 1/4 Μαΐου 1941). Η επιτροπή καταμέτρησης και διανομής αποτελέστηκε από τους: Ανδρέα Οικονόμου, Ανδρέα Τέντα, Γεώργιο Σουφλήρη και Γεώργιο Ι. Μόκα.

Κληρούχοι 125 X 1 στρεμ. περίπου (2 τεμάχια ο καθένας) = 125 στρεμ. Το υπόλοιπο μέρος κρίθηκε ακατάλληλο. Έξοδα 125 X 5 δραχ. ο κάθε κληρούχος = 625 δραχ. για τον Ανδρέα Οικονόμου. Οι υπόλοιποι της επιτροπής λόγω έκτακτης επείγουσας ατομικής επαγγελματικής δουλειάς τους δεν εργάστηκαν. Τότε, εγώ και ο συνάδελφος Κων/νος Αλ. Οικονόμου, από μόνοι μας, αφού παίρναμε το μισθό μας ως δάσκαλοι, προσφέραμε δωρεάν προσωπική εργασία επί 20 μέρες, κι έτσι έγινε η διανομή. Οι τρεις τελευταίοι της επιτροπής, μόνον στην κλήρωση πήραν μέρος.

Οι 30 οικογένειες περίπου των κτηνοτρόφων μας που απουσίαζαν στα χειμαδιά και δεν είχαν περιληφθεί, πήραν κι αυτοί ανάλογο μερίδιο από μόνοι τους στις 30-5-41, όταν επέστρεψαν απ' τα χειμαδιά.

Η διανομή αυτή έγινε ύστερα από πολλές συστάσεις του τότε Πρωθυπουργού Ιωάννη Μεταξά που έλεγε: «Να σπείρετε παντού και στις αυλές και στις στέγες των σπιτιών και στις γλάστρες ακόμα, γιατί θα πεινάσουμε». Και πράγματι πεινάσαμε στα μαύρα χρόνια της ξενικής κατοχής (1941-44). Οι περισσότεροι σκάβαμε τα χωράφια με το τσαπί, γιατί δεν είχαμε ζευγάρι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Κτηνοτροφικά έθιμα:

«Η Γεωργία και η Κτηνοτροφία είναι οι δύο μαστοί, που τρέφουν την χώραν» Γάλλος βασιλιάς.

Μετακινήσεις των Δωδωναίων Βλάχων και Βορειοηπειρωτών Αρβανιτοβλάχων σκηνιτών κτηνοτρόφων και κατασκευή των κονακιών τους (βλαχοκόνακων, καλυβιών).

Προετοιμασίες: Κάθε άνοιξη, πριν ξεκινήσουν άλλοι απ' τα χειμαδιά της Θεσσαλίας και άλλοι της Θεσπρωτίας - Ηπείρου για να ξεκαλοκαιριάσουν στα ψηλά βουνά, ο τσέλιγκας (κεχαγιάς), σαν αρχηγός του «φαλκάρε» (κτηνοτροφικής ομάδας), τους συγκέντρωνε όλους τους σμίχτες (4-5 που είχαν λίγα γιδοπρόβατα) και τους τζιομπαναραίους και λογαριάζονταν. Επίσης τους ειδοποιούσε να ετοιμαστούν και συμφωνούσε προφορικά με τους τζιομπαναραίους για την αμοιβή τους επί ένα εξάμηνο, από τη γιορτή του Αγίου Γεωργίου ως τη γιορτή του Αγίου Δημητρίου.

Η ρόγα τους (μισθός) επί τουρκοκρατίας ήταν 4-5 χρυσές τουρκικές λίρες, το τάισμα (ψωμί, τυρί και γάλα), ένα ζευγάρι τσαρούχια με πρόκες, κάπα και τρία καρδάρια γάλα (12 οκάδες το καθένα)· το τελευταίο αυτό είδος λέγονταν γαλαριάτικο, για όσους βοσκούσαν τα γαλάρια μόνον, γιατί κουράζονταν περισσότερο απ' τους άλλους. Μέσα στη συμφωνία ήταν επίσης και τ' αλεύρι για τα σκυλιά. Βοσκούσαν και τα δικά τους, μέχρι 50 γιδοπρόβατα, στο λιβάδι του τσέλιγκα.

Πριν του 1940 η ρόγα τους ήταν 2 χιλ. δραχμές και όλα τ' άλλα, ανάλογα με τη συμφωνία. Τώρα είναι 300 χιλ. δρχ., τάισμα, παπούτσια, κάπα και ένα μήνα άδεια, αλλά είναι όμως δυσεύρετοι. Συμφωνούσαν και τους βαλμάδες (φοραδοφύλακες) με χρήμα.

Αφού η κάθε οικογένεια ντέγκιαζε (δεματοποιούσε) το ρουχισμό στα χαράλια (μεγάλα ειδικά σακιά) και χωριστά την τέντα (τσαντήρι, σκηνή γιδομαλλίσια) με τα εξαρτήματά της (2 φούρκες χοντρές και ίσες ύψους 2,5 μ., τον κάλουρο = καβαλάρη μονοκόμματο χοντρό και ίσιο μήκους 3,5 μ.)· όλα ήταν από πεύκο ή έλατο για να 'ναι ελαφρά στη μετακίνησή τους. Είχαν επίσης και 20-30 παλουκάκια κέδρινα με φυσικούς γάντζους και τριχιά. Έστελναν τα λαφρώματα (ελαφρά ρούχα και τυριά) με ζώα πριν ξεκινήσουν και τ' άλλα είδη τα φόρτωναν στα μουλάρια και τα άλογα. Έβαζαν και τα μωρά παιδιά πανωσάμαρα (στη μέση, πάνω απ' το σαμάρι) και τα λίγο μεγαλύτερα στα καπούλια (πισινά) των φορτηγών ζώων, τα τύλιγαν με

30. Ο Αχιλλέας Γ. Γάκης με την άσπρη μπουραζάνα του (παντελόνι), ένας απ' τους παλιούς Φουρκιώτες τσελιγκάδες (1930).

τσεργόπλες (βελεντζούλες) να μη κρώσουν και τα έδεναν για να μην πέσουν.

Ξεκίνημα: Ξεκινούσαν στις 5 με 6 του Μάη κι έφταναν στον προορισμό τους του Αγίου Κωνσταντίνου. Η πομπή τους ακολουθούσε την εξής σειρά: Πρώτα πήγαιναν τα γιδοπρόβατα με σκοπό να φτάσουν στο κονάκι (τοποθεσία που θα περνούσαν τη νύχτα), στο ίδιο σημείο ακριβώς, όπως τούτο είχε συμβεί και την προηγούμενη χρονιά. Ακολουθούσε ο τσέλιγκας καμαρωτός-καμαρωτός με την κάτασπρη φουστάνελα του, τα μαύρα τσαρούχια του με τις μαύρες μεταξωτές φούντες και το μαύρο βελουδένιο κοντό και στρογγυλό καπέλο του. Η φυσιογνωμία του αποκτά μια δωρική αυστηρότητα κάτω απ' την τονισμένη σκιά του στριφτού του μουστακιού και του μαύρου καπέλου του. Έχει και την κεντημένη πυξαρίσια κλίτσα του, κρεμασμένη στην αριστερή τσεπούλα του παλτού του. Είναι καβάλα στο μινέκι (άλογο που το μάθαιναν αριβάνι δηλ. ρυθμικό και περήφανο βάδισμα) στολισμένο με το γκέμι (χαλινάρι), τη σέλα τη σκεπασμένη με τη μπλε φλοκωτή βελεντζούλα και τα ζυγκιά (αναβολείς) κρεμασμένα.

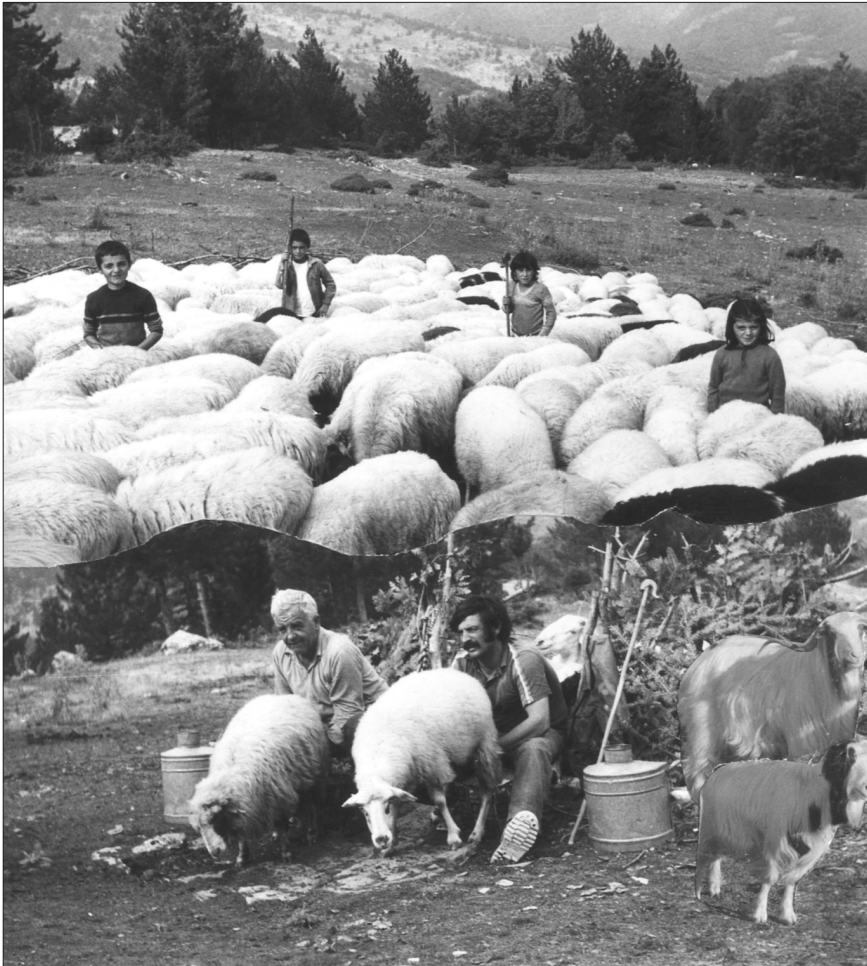
Πίσω ακολουθούσαν τα κανταριασμένα (το ένα πίσω απ' τ' άλλο) φορτηγά ζώα με τις οικογένειες. Το μπροστάρι (μπροστινό) έσερνε μια γεροδεμένη γυναίκα ή κοπέλλα κι ακολουθούσαν οι άλλες.

Όπου νύχτωναν ξεφόρτωναν το караβάνι (ζώα) και άρχιζαν αμέσως να στήνουν τις πρόχειρες τέντες και την πρόχειρη κόρδα (μαντρί στρογγυλο) με κλαδιά και κέδρα για ν' αρμέξουν τα γαλάρια γιδοπρόβατα δυο φορές την ημέρα (πρωί κι απόγευμα). Πρώτα τα χώριζαν σε τρία κοπάδια γαλάρια, σείρα και ζυγούρια ή χωριστά τα γίδια, αν είχαν πολλά γίδια. Το κάθε κοπάδι είχε 400-500 κεφάλια. Το γάλα το 'πηζαν τυρί και τό 'ριχναν σε τζαντήλες. Ένας καλός τζιομπάνος άρμεγε 200 πρόβατα την ημέρα. Ύστερα από δεκαπενθήμερη πεζοπορία και διανυκτερεύσεις έφταναν στα μυρωμένα βουνά μας με λαχτάρα και χαρά, τραγουδώντας μελωδικά τραγούδια. Ένα απ' αυτά είναι και το:

Καλότυχα 'νι τάι βουνά πουτέ τους δε γερνάνε (γηράσκουν)
του καλουκαίρι πράσινα κι του χειμώνα άσπρα.

Μόν' καρτιρούν την άνοιξη τ' όμουρφου καλουκαίρι
να βγουν οι βλάχοι στάι βουνά, να βγουν κι οι βλαχουπούλις
να βγουν κι τα βλαχόπουλα λαλώντας τις φλουγέρις
να βγω κι γω ν' ου μαύρους μου σι μια ψηλή ραχούλα.

Κατασκευή κονακιών: Μόλις έφταναν διάλεγαν ίσιο και καθαρό μέρος με λίγα δέντρα για ίσκιο, με πόσιμο νερό και με ρέμα για πλύσιμο των ρούχων και μακριά απ' το χωριό, σε βουνό. Έστηναν πρώτα σε μιαν άκρη πρόχειρα τις τέντες και μετά άρχιζαν την κατασκευή των μόνιμων κονακιών σε σχήμα μακρουλό (ορθογώνιο) ή σε στρογγυλό (χωνιού) μόνοι τους, άντρες και γυναίκες και τέλειωναν σε 10-15 μέρες. Χρησιμοποιούσαν παλούκια κι ευλύγιστες οξίσιας μεγάλες βέργες (ρουπάκια) για τον σκελετό και τις σκέπαζαν με κλαδιά οξιάς ή πλάτανου ή με βριζάχυρο. Στην κορυφή κάρφωναν έναν μεγάλο ξύλινο σταυρό για φύλαγμα από κάθε κακό (κεραυνό, πυρκαγιά, ανεμοστρόβιλο - τζίντιλι τον λένε, κατακλυσμό, κακά πνεύματα,

31. Η στρώγκα των αδελφών Αλέκου και Χρήστου Αθ. Μπούσιου στη θέση: Νίτσιος (1985).

δαιμόνια, φόνους, αρρώστειες) και άφηναν δυο τρύπες για να φεύγει ο καπνός.

Το πάτωμα και το μέσα μέρος σε ύψος 1,50 μ. το άλειψαν με πηλό και μετά το γύρω μέρος τ' ασβέστωναν για περισσότερο φως και για ομορφιά.

Στο βάθος, απέναντι απ' την πόρτα, που την έκαμναν πάντοτε ανατολικά, έκαμναν τη βάτρα με χοντρή πλάκα και την άλειψαν με πηλό. Εκεί άναβαν φωτιά για να ζεσταίνονται, για το μαγείρεμα και ψήσιμο του ψωμιού. Ψηλά σε μίαν άκρη έβαζαν το εικονοστάσι με την καντήλα και σ' άλλη μία γωνιά το λυχνάρι ή τη λάμπα.

32. Το γρέκι του Αχιλλέα Κ. Βλιώρα στη θέση: Γκίνκος (1976).

Στρωσίδια: Καταγής έστρωναν πρώτα γιδομαλλίσιας βελέντζες και πάνω σ' αυτές μάλλινες φλοκωτές βελέντζες. Οι πολυμελείς οικογένειες κατασκεύαζαν και άλλες μικρότερες καλύβες, ανάλογα με τα μέλη τους. Όλοι τους συναγωνίζονταν ποιος θα τέλειωνε γρηγορότερα και θα έκαμνε την πιο καλλιτεχνική καλύβα.

Βοηθητικοί χώροι: Κατασκεύαζαν και καλυβούλα για τα κλινοσκεπάσματα και τον αργαλειό, κουτάρου (καλυβούλα) για να κοιμούνται τα νιόγαμπρα και μακριά απ' όλα αυτά την κουζίνα, για ν' αποφύγουν την πυρκαγιά. Αυτή ήταν πρόχειρη με χαμηλό πετρότοιχο και σκεπασμένη με φλούδα πεύκου. Πιο πέρα έκαμναν τη στρούγκα (μαντρί) και το μπατζαριό (τυροκομείο) και μακρύτερα το βαρό (μαντρί), όπου ο βαλμάς έκλεινε τη νύχτα τ' αλογοφόραδα και τα μουλάρια. Αυτά τα βοσκούσε όχι σε μέρος όπου βοσκούσαν τα πρόβατα για να μη φάνε το χόρτο τους, αλλά σε δασωμένο, άγονο και μακρινό μέρος. Στο τέλος, σ' όλα τα παραπάνω (κονάκια κτλ.) γύρω γύρω έκαμναν κι αυλάκι για να φεύγουν τα νερά της βροχής.

Σχολειό: Δεν ξεχνούσαν όμως και το σχολειό, γιατί φρόντιζαν πολύ για τη μόρφωση των παιδιών τους. Τα παιδιά τους έχαναν τα μαθήματα επί 15 μέρες, από τη διαδρομή που έκαμναν ώσπου να φτάσουν στον προορισμό τους και άλλες 15 ως τις εξετάσεις του Ιουνίου. Γι' αυτό, μακριά απ' τα κονάκια, για ησυχία κι ασφάλεια απ' τα σκυλιά, κατασκεύαζαν ορθογώνιο σχολειό, με μονοκόμματα παλουκένια καθίσματα γύρω γύρω, στρωμένα με φτέρη και φύλλα οξιάς. Το κρεβάτι του δάσκαλου ήταν στρωμένο κι αυτό με

33-34. Τα κονάκια των τσελιγκάδων: Ζήκου Βαλή και των αδελφών: Κώτσια και Κόλη Χρηστάκη στη θέση Σβάρνα (1930). Οι άντρες οπλοφορούσαν.

πρασινάδα. Πάνω σ' αυτήν έστρωναν φλοκωτές βελέντζες, όπου κοιμόταν αναπαυτικά. Σε μια άκρη έβαζαν την εικόνα της Παναγίας με την καντήλα. Στη μέση κρεμούσαν κι ένα μεγάλο κυπρί αντί καμπάνας, που το χρησιμοποιούσε ο δάσκαλος αντί σφυρίχτρας.

Απέναντι απ' τα καθίσματα ήταν κρεμασμένος ο πίνακας με την κιωλία και το λαγοπόδαρο για σπόγγο. Το δάσκαλο τον εκτιμούσαν πάρα πολύ. Τον πλήρωναν 100 δρχ. για τον κάθε μαθητή για όλη την περίοδο (Ιούλιο και Αύγουστο) και τον τάιζαν καλά με τη σειρά ο κάθε μαθητής μια

μέρα. Τα φαγητά ήταν γνήσια, πλούσια και νοστιμότατα: Κρέας ψητό ή μαγειρεμένο, γάλα, τυρί με αυγά, πίτες με αγνό βούτυρο και ταραπάσιου (κατσιαμάκι από καλαμποκίσιο αλεύρι).

Μαθήματα: Παράλληλα μετ' άλλα μαθήματα (θρησκευτικά, προσευχές, ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, ιστορία) διδάσκονταν και δημοτικά τραγούδια, γυμναστική, λαϊκοί χοροί και οπλασκία με ξύλινα ντουφέκια, που τα κατασκεύαζαν οι γονείς τους από σχιζάρες οξιάς. Έπαιζαν και διάφορα παιχνίδια: Τρέξιμο, πήδημα, κυνηγητό, καμηλίτσα και την τραμπάλα (λιόζουρου το λέγανε) και ήταν το πιο αγαπημένο ιδιόρρυθμο παιχνίδι τους. Πολλές φορές το έπαιξα κι εγώ μαζί τους.

Να πώς το έκαναν και το έπαιζαν:

Έκοβαν δυο ίσια και χοντρά παλούκια από οξιά. Το ένα ήταν 3 μ. μάκρος και τ' άλλο 1 μ. Στη μέση του μεγάλου παλουκιού άνοιγαν μια τρύπα, όχι πέρα ως πέρα. Μετά έμπηγαν γερά στη γη τη μian άκρη του μικρού παλουκιού και την άλλη την έκαναν μυτερή με το τσεκούρι για να χωράει στην τρύπα του μεγάλου, που το έβαζαν οριζόντια πάνω στο μικρό. Σε κάθε άκρη του μεγάλου καβαλίκευαν από 1-3 παιδιά και γύριζαν γύρω με ταχύτητα. Την τρύπα όμως του παλουκιού την άλειφαν με στουμπισμένο κάρβουνο που το ανακάτωναν με λάδι ή βούτυρο κι έτσι έτριζε δυνατά και ψυχαγωγούνταν καλύτερα.

Οι δικοί μας ετεροδημότες τότε βλάχοι κτηνοτρόφοι, πριν 60 χρόνια, νοίκιαζαν για το καλοκαίρι ακατοίκητα σπίτια του χωριού. Αργότερα άρχισαν ν' αγοράζουν σπίτια ή οικοπέδα όπου έχτιζαν καινούργια. Συνήθως τα έχτιζαν στην άκρη του χωριού για νά 'ναι ελεύθερα τα ζώα τους (σκυλιά κτλ.) και νά 'χουν περισσότερη ευρυχωρία. Τότε είχαμε μαζί τους ποικίλες διαφορές, δικαστήρια, έριδες πολύχρονες. Όλα τα έσοδα της κοινότητας δαπανώνταν στα δικαστήρια. Δε συμπεθεριάζαμε μαζί τους, είχαμε μίσση και πάθη άσβεστα, αλλά σιγά σιγά έγιναν κι αυτοί δημότες κι έτσι παραμερίστηκαν όλα ως δια μαγείας και ζούμε αρμονικά.

Οι πρώτοι κτηνοτρόφοι που αγόρασαν σπίτια ήταν:

Το 1919 ο Κολίτσιας Μπέτσιας απ' τον Τεγούση Καρανικόπουλο (της Χατζώ- νους), που πήγε υπάλληλος στο Μοναστήρι μας.

Το 1921 ο Αλέξης Μπούσιος από τον Κωτούλη Παπαγιάννη και ο Κήτας Βλιώρας απ' τον Γιώργο Τσιούμη, λόγω εγκατάστασής τους στο Τσοτύλι Κοζάνης.

Το 1923 ο Τόλης Δημάκης απ' τον Γούλα Τζόμα και ο Πύλιος Βλιώρας απ' τα αδέρφια Κόλα και Πύμο Γκόγκου, που εγκαταστάθηκαν στην Τούργια (Κρανιά) Γρεβενών.

Τα παιδιά τους όμως φοιτούσαν και φοιτούν στο σχολείο μας την άνοιξη και το φθινόπωρο, γιατί το χειμώνα πήγαιναν και πηγαίνουν όλοι στα χειμαδιά, που αναφέραμε, όπου έχουν δικά τους σπίτια.

Οι Αρβανιτόβλαχοι, τους οποίους ονομάζουμε και Μιτζιντότς, γιατί μερικοί κατάγονται απ' το Μεντζητιέ (Κεφαλόβρυσο) Ιωαννίνων, πριν του 1956, το σπίτι τους το είχαν πάνω στα μουλάρια τους. Εκεί που νοίκιαζαν τα βοσκοτόπια, μερικοί με το ενοικιοστάσιο, έστηναν πρόχειρα τις τέντες κι

έκαμναν τα κονάκια τους. Δεν είχαν μόνιμη κατοικία χειμώνα - καλοκαίρι. Τώρα όμως τακτοποιήθηκαν κι αυτοί· έχουν μόνιμη κατοικία. Μόνον ελάχιστοι ξεκαλοκαιριάζουν στα ψηλά βουνά με τα πρόβατά τους. Τις οικογένειες τις αφήνουν στους κάμπους.

Σήμερα όλες οι μετακινήσεις των κτηνοτρόφων γίνονται με αυτοκίνητα, ακόμα και των ζώων τους. Έτσι φτάνουν αυθημερόν στον προορισμό τους, το δε 70% των μεταφορικών εξόδων το πληρώνει το κράτος. Επιδοτούνται με σεβαστά χρηματικά ποσά κι απ' την Ε.Ο.Κ.

Επιστροφή: Στο τέλος κάθε Οκτώβρη πριν ξεκινήσουν για τα χειμαδιά, που αναφέραμε, γίνονταν τα ίδια, όπως και κάθε άνοιξη (λογαριασμοί, συμφωνίες και προετοιμασίες). Τώρα οι συμφωνίες γίνονται για το εξάμηνο, απ' τη γιορτή του Αγίου Δημητρίου ως τη γιορτή του Αγίου Γεωργίου κι ακολουθούν την ίδια διαδρομή.

Παλιοί τσελιγκάδες:

Εδώ θ' αναφέρω, σαν μνημόσυνο, τα παλιά τσελιγκάτα, που είχαν συνολικά 40 χιλ. γιδοπρόβατα, 1000 γελαδικά και 800 φορτηγά.

1. Τ' αδέρφια Γίτσιου: Γιώργης, Κωτίτσας, Μήτρης, Ανδρέας.
2. Τ' αδέρφια Γιαννούλη Σουφλέρη και ο θείος τους Αδάμος Σουφλέρης.
3. Ο Γιαννούλης Εξάρχου.
4. Ο Κόλας Χοντρομήτρου.
5. Ο Παναϊούλης Σδούκος και μετά οι γιοι του: Γιωργούλας, Λίτσιος, Κώτσιος.
6. Ο Νούλης Σιώμος και μετά ο γιος του Πίκος.
7. Ο Γάκης Νάσιου και μετά οι γιοι του: Αχιλλέας και Τάκης Γάκης.
8. Ο Γιώργης Τζιμοράγκας και μετά οι γιοι του: Νικολάκης και Γιαννάκης.
9. Ο Τόλης Δημάκης και μετά οι γιοι του: Κήτας και Νίδας.
10. Ο Πύλιος Βλιώρας και ύστερα οι γιοι του: Κώτας, Κήτας, Νίδας, Νικολάκης, Βαγγέλης, Γιώργιας.
11. Ο Γιώργης Δημαρέλης και ύστερα οι γιοι του: Βασίλης και Αλέξης.
12. Ο Κώστας Δημαρέλης
13. Ο Ανδρέας Παπαγιάννης και ο γιος του Γεώργιος.
14. Ο Λιόλιος Χίμας.

Όλοι βρίσκονται στις αιώνιες μονές, εξόν του Κήτα Βλιώρα 105 χρόνων, και του Αλέξη Δημαρέλη 88 χρονών, γέροντες κι αυτοί συνταξιούχοι του Ο.Γ.Α.

Όλοι σιγά σιγά παρήκμασαν. Οι Γιτσαίοι που ήταν μεγαλύτεροι τσελιγκάδες, μετά το 1920 πούλησαν τα κοπάδια τους κι αγόρασαν ακίνητη περιουσία (χωράφια) στο Μικρό Σειρήνη Γρεβενών και στην Κατάκαλη Γρεβενών και έγιναν τσιφλικιούχοι.

Αργότερα όμως τα παιδιά τους πούλησαν την περιουσία τους και ασχολήθηκαν με το εμπόριο και τα γράμματα.

Σήμερα υπάρχουν ελάχιστοι απόγονοί τους και άλλοι νέοι που όλοι μαζί έχουν 6 χιλ. γιδοπρόβατα, 300 γελαδικά και 30 φορτηγά ζώα, τους οποίους αναφέρω ονομαστικά και με τη χειμερινή τους διεύθυνση στο Κεφάλαιο:

«Φουρκιώτες του εσωτερικού» και είναι 30 με γιδοπρόβατα και 5 με γελαδικά.

Κύρια αιτία της μείωσης της κτηνοτροφίας μας υπήρξε ο εμφύλιος πόλεμος (1946-’49), η μετανάστευση και η αστυφιλία. Αργότερα προστέθηκε και η έλλειψη των τζιομπαναριών. Τώρα ο κάθε κτηνοτρόφος βοσκάει μόνος του τα ζώα του.

Πριν του 1940 οι τιμές των κτηνοτροφικών προϊόντων ήταν: Το γάλα πουλιούνταν 8 δραχμές, το τυρί 30 δρχ., η γκίζα (σύρδα) 8 δρχ., το βούτυρο 80 δρχ., το μαλλί 30 δρχ. Οι τωρινές τιμές είναι γνωστές σ’ όλους μας.

Φορεσιά και εργαλεία του τζιομπάνου: Κάπα, ταλαγάνι, μαλιότο με ζαρκούλα (κατσιούλα), τσαρούχια με φούντες και πρόκες, κλίτσα, μαχαίρια (μεγάλο και μικρό), παλιότερα και όπλο για τα ζάπια (αγρίμια), τρυπτάρι (μαχαίρακι στενόμακρο για τρύπημα κλιτσών κτλ.), ξυράφι με ξύλινο χερούλι για να πελεκάνε τις κλίτσες κτλ., τροβά για να βάζει το ψωμί, το ξύλινο κουτάλι, την κουβάτα (ξύλινο πινάκιο) και το κουζίνι (ειδικό δέρμα) για το γάλα, τσακμάκι (πριόβολο ατσαλένιο), στουρνάροπετρα, ίσκνα και δαδί που το βάζει στο μανικοκάπι (μανίκι κάπας), τρουβάτσιου (δέρμα μικρού αρνιού ή κατσικιού για να βάζει τυρί τον καιρό (φθινόπωρο και χειμώνα) που δεν έχει γάλα.

Κατασκευάζει ωραίες κλίτσες και κουτάλια από πυξάρι, κουβάτες, κλειδοπίνακα, αδράχτια, σφουντήλια, ρόκες, σφραγιστήρια λειτουργιών (προσφορών), αργαλειούς μ’ όλα τα εξαρτήματά τους, τσικρικία, ανέμες, τυλιγάδια κτλ.

Καλύβια (κονάκια) Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων σκιηνιτών, που κατά καιρούς (απ’ το 1905-1956) νοίκιαζαν βοσκοτόπια στο χωριό μας, είχαν:

1905. Ο Γιώργης Τσάτσας είχε τα καλύβια του στο χωράφι του Γκαγκαράκη (Δημητρίου Κούση), πέρα απ’ το ρέμα του μύλου Χαράβα.

1915. Οι Πιτουλαίοι: Ντίνας, Κήτας, Τσιώμας, Γιώργης και ο Ζήκος Βαλής ή Κάκος στη θέση Σβάρνα στο χωράφι του Καρασίμα και τα πρόβατά τους βοσκούσαν στον Αιλιά μας.

1916-’18. Οι Τασιαίοι: Κήτας, Γκέλιος στο χωράφι του Γκαγκαράκη, που βρίσκεται στην ίδια τοποθεσία, που αναφέρω παραπάνω.

1918-’20. Οι Μπεζαίοι: Τόλης, Πήλιος, Κόλας, Τούσιας, Ζήκος στο χωράφι του Γεωργίου Πάπαρη στη θέση Βακατσιάτα.

1918-’20. Ο Κήτας Πιτούλης στη θέση που αναφέρω και παραπάνω.

1919-’20. Οι Βετσανιώτες απ’ τη Χειμάρα της Β. Ηπείρου. Το 1919 ήρθαν στο Ντεμίρη, πάνω απ’ το Μπούκουρι και το ‘20 στη Μηλιά, πάνω απ’ τις Νίστρες. Πλήρωναν στο Μοναστήρι μας, γιατί σ’ αυτό ανήκουν τα βοσκοτόπια αυτά. Είχαν και λίγα γελάδια. Θυμάμαι καλά, με τους δυο νεαρούς απ’ αυτούς, το Σαλή και τον Οδυσσέα, τραγουδούσαμε και χορεύαμε συχνά το τραγούδι του κλεφταρματολού Κατσιαντόνη:

Έχετε γεια ψηλά βουνά κι σεις κρύγιες βρυσούλες
κι σεις Τζιουμέρκα κι Άγραφα, παλικαριών λημέρια,
φέτους να μην ανθίσιτι κι πρασινοφουρηθείτι.

Τουν Κατσιαντόνη πιάσανι κι παν να τον κρμάσουν!

35. Στα βλαχοκόνακα των τσελιγκάδων: Κώτσια και Κόλη Χρηστάκη, στη θέση Τσιούκα. Απ' αριστερά: 1η σειρά καθιστοί: Λουκάς Απ. Ζιώγας, Τόλης Α. Ζιώγας, Κώτσιας Χρηστάκης, άγνωστος, Τόλης Β. Τσιανάκας ή Χαντζιάρας, Γεώργιος Δ. Ζιώγας, Δημήτριος Απ. Ζιώγας. 2η σειρά: Οι 3 πρώτοι άγνωστοι, 4ος ο συγγραφέας, 3η σειρά: Οι οικογένειες των τσελιγκάδων (1940).

Τουν Κατσιαντώνη πιάσανι, στα Γιάννινα τουν πήγανι.

Επωδός: Γεια σου Κατσιαντώνη μου, γεια σου καπιτάνιε μου.

Λιβέντη Κατσιαντώνη, Αγράφων σταυραϊτέ,

δε θα σι λησμουνήσει η κλεφτουριά πουτέ.

1919. Ο Λίας Μπέζας στη Βακατσιάτα, στο χωράφι του Νάση.

1920. Οι Μπεζαίοι: Ζήκος, Λίας, στο Λούρι, πάνω απ' το χωράφι του Γ. Πάπαρη και το 1927 στη Σβάρνα, στο χωράφι του Καρασίμα.

1920-'24. Ο Κωτέλης Μπέζας στη Σβάρνα, στο χωράφι του Γεωργίου Γκουγκέση ή Μόκα.

1928-'44. Οι: Ζήκος Βαλής και τ' αδέλφια Κώτσιας και Κόλης Χρηστάκης ή Νάκος στη Σβάρνα, στο χωράφι του Καρασίμα, με το ενοικιοστάσιο.

1934. Ο Βασιλάκης Σιδέρης στις Νίστρες.

1934. Ο Γκέλιος Σιτούνης στα Κέδρα, πάνω απ' τις Νίστρες.

1935. Οι Χαντζιαραίοι: Νάκης, Αλέξης και ο Κόλας Μπέζας στα Κριθάρια, στο χωράφι του Γεωργίου Οικονόμου.

1935-'36. Οι Τζημαίοι Κόλας και Ποστόλης και ο Τσιώμας Σιτούνης, στην Πετρομάντρα.

1936. Ο Κόλας Μπακάλης και ο Γκέλιος Σιτούνης στη Μηλιά, όπου αναφέρω και παραπάνω.

1938. Οι Χαντζιαραίοι: Νάκης, Αλέξης στο Ραπανά, στους πρόποδες του

Ταμπουριού Καραγιώργη.

1943-'44. Ο Γιώργιας Χαντζιάρας στην Τσιούκα, στο χωράφι των Μοτσιαίων.

1943-'44. Ο Κέντρας Τάσιος στο Βούζιο, στο χωράφι του Γιώγα.

1943-'44. Οι Ταμπάιοι: Κώτσιας, Νίδας και ο Ζήκος Λιάμας, ο μικρός, στο Ντιάσιο, στο χωράφι του Ευθυμίου Τέντα.

1943-'44. Ο Λιόλιας Ντόστας και Μίχας Ντίσιος, «Λα κιάτρ' αλ τσάπου» δηλ. στην Πέτρα του τράγου.

1943-'44. Ο Χρήστος Χαντζιάρας στο Γάβρο, στο χωράφι του Γαλάνη.

1945-'46. Ο Ζήκος Βαλής, στη Σβάρνα όπου και παραπάνω και το '46 στο Ντοκανάρο.

1945-'46. Οι Κώτσιας και Κόλης Χρηστάκης στο Βούζιο, όπου και παραπάνω.

1955-'56. Οι Νάκης, Αλέξης, Κώτσιας, Θανάσης Χαντζιάρας και τα ξαδέφρια τους: Χρήστος Χαντζιάρας και Τσιώμας Τζήμας στο Γάβρο, όπου και παραπάνω.

1956. Ο Βασίλης Μπαμπάκος και ο Μίχας Τράσιος στο Γκριβομάνο.

Σημ. Άλλοτε είχαν και την βεντέτα (εκδίκηση, αυτοδικία). Αν κάποιος τολμούσε και σκότωνε κανέναν σπιτικό τους, τότε τον σκότωναν. «Έπαιρναν το αίμα πίσω», έτσι λέγανε.

Ο γέννος - Γέννηση: Πότε γεννάνε τα ζώα γενικά.

Στους 9 μήνες εγκυμοσύνης: Η γελάδα, η γαϊδούρα και η φοράδα. Η φοράδα όταν γεννάει άλογο ή φοράδα, έρχεται σε συνουσία με άλογο και όταν γεννάει μουλάρι, με γαϊδούρι, αλλά όταν γεννάει μουλάρι το κάνει στους 11 μήνες, όχι στους 9. Στους 5 μήνες η προβατίνα και η γίδα. Σήμερα όμως όσοι τα ταΐζουν καλά, γεννάνε δυο φορές το χρόνο: το Γενάρη και την άνοιξη.

Στις 70 μέρες, η σκύλα.

Στις 110 μέρες, η σκρόφα (γουρούνα).

Στους 3 μήνες, η γάτα.

Μάνες λένε τα θηλυκά, που δεν τα πουλάνε, αλλά τα κρατάνε γι' αναπαραγωγή, ντουμουζλούκι (για έχω, για νταμάρι, σόι). Τ' άλλα τ' ανατρέφουν για εμπόριο, για σφαγή.

Σημάδεμα: Γίνεται όταν είναι μικρά με ξυράφι μόνο στο δεξι ή αριστερό αυτί, για να τα γνωρίζουν και τα ονομάζουν απ' το σημάδεμα.

Παραθέτουμε και μερικές ονομασίες από σημάδεματα των ζώων των βλάχων: Σκουρτάτ (κουτσαφτου), όταν κονταίνουν, κόβουν κομμάτι της κορυφής τ' αυτιού οριζόντια. Ξουραφάτ, όταν κόβουν κομμάτι απ' τα πλάγια τ' αυτιού, κάθετα. Κουάκ (κόκα), όταν κόβουν κομμάτι απ' τα πλάγια σε σχήμα ημικύκλιου. Φούρκ (διχάλα), όταν κόβουν κομμάτι αυτιού απ' την κορυφή σε σχήμα οξείας γωνίας. Σχιζόφτ (σχιζόφτου), σχίσιμο του αυτιού από πάνω προς τα κάτω (δεξοσκίζαφτη ή αριστεροσκίζαφτη, ανάλογα). Σκίκου, είναι σε σχήμα ορθής γωνίας. Γκουβ (τρύπα), άνοιγμα κυκλικής τρύπας με ειδικό εργαλείο ή με κάλυκα φυσιγγίου. Φουάρτικ (ψαλιδιά)

πλάγιο κόψιμο, στο πλάγιο μέρος του αυτιού. Σημάδεμα κάνουν και με κόκκινο χρώμα.

Μερικοί κονταίνουν στα σκυλιά και την ουρά και τότε τα φωνάζουν κουλουβέ και τα θηλυκά κουλούβα ή κουλουβίστρα.

Ονομασία προβάτων απ' το χρώμα κτλ.

Μπέλο (κάτασπρο), λάγιο (μαύρο), παρδαλούσιο ή λιάρo (παρδαλό, ασπρό-μαυρο), καλέσιο (μαυρομάτα), μπούτσικο (κοκκινομάτα), ουάκρ ή караμπάσιο (πρόσωπο και πόδια μαύρα και κορμί άσπρο), μπούτσικο -κουάτσικο (κοκκινο-πρόσωπη με άσπρο κορμί).

Μπάλιο (άσπρο μέτωπο, μαύρο σώμα), πουδαρούσια (μαύρο με πόδια και ουρά άσπρη), κουρούτο (με κέρατα), σιούτο (χωρίς κέρατα), γκέσο (πρόσωπο μαυροκόκκινο και κορμί άσπρο, γκρι ή κόκκινο), κόρμπο (μαύρο), τσιούλο (με πολύ μικρά αυτιά).

Γκαραγκούνκο (μαύρο απ' τους Γκαραγκούνηδες), μούρτζιο ή μέτσιο (άσπρο στο κορμί και μαύρα σημάδια στο πρόσωπο), γκιουρντανάτο (άσπρο λουρί στο λαιμό), μαυρομάτο ή μάτα (μαύρη γραμμή γύρω γύρω στα μάτια).

Γιδιών: Φλώρο (άσπρο ή κοκκινοκέφαλο) με άσπρο κορμί, κόρμπο, λιάρo, κανούτο ή σίβο ή γρίβο, ψαρί (γκρι), μούσκρο (άσπρο πρόσωπο με κορμί μαύρο), μπάρτζο (γκρι ανοιχτό), πουδαρούσιο, μπούσικο, γκέσσο, κουρούτο, σιούτο, τσιούγκο (με ένα κέρατο), μαρτζέλα (με κρεατοελιές στο λαιμό, σκουλαρίκια), τσίπο (με μικρά αυτιά), μάλιο, τσαπούλο (με όρθια κέρατα), καλέσιο, κουάτσικο.

Γελαδικών: Κοκκίω ή ροίδω (κόκκινο), μέλα, μελίσα (γκρι), καράσα (μαύρο), λιάρα, τσαπούλα, τσιούγκα, σιούτα, μάτα, μπάρτζα (μαύρο με άσπρες κηλίδες), χριστίνα (όταν γεννηθεί τα Χριστούγεννα), βασιλικούλα (τ' Αϊβασιλιού), γιαννούλα (τ' Αϊγιαννιού), βαγγελίτσα (τ' ΑϊΒαγγελισμού), βαίτσα (τα Βαϊού), πασχάλα (την Πασχαλιά), διφτέρα (τη Δευτέρα), παρασκιούλα (την Παρασκευή), σαββάτα (το Σάββατο), κυριακούλα (την Κυριακή).

Στ' αρσενικό προβάτων, γιδιών ή γελαδικών αλλάζει μόνο η κατάληξη π.χ. κόκκινη κτλ. αλτζέ (κόκκινο), κούλκο (ασπροκόκκινο), καρά (μαύρος).

Αλόγων- αλογοφόραδων: Καστανάτο (καστανό), λιάρo, μάλιο, ψαρί (στα χτερό). **Μουλαριών:** Μάτα, γκέσο, ρούσο ή μέρτζιο (ή ντάσιο) (βαθύ κόκκινο), μούρτζιο (μαύρη μούρη), ράπα (μαύρο) κτλ. **Γαϊδουριών:** Μαύρο, κόκκινο, κανούτο (σταχτί), συνήθως όμως φωνάζουμε κίτσιο. Τα θηλυκά ρέντζια κτλ. **Τζιο-μπανάρικων σκυλιών (μαντρόσκυλων):** Γκέσο ή βέλιο με 4 μάτια, γιατί πάνω απ' τα φρύδια έχει από μια βούλα (κηλίδα) άσπρη ή κόκκινη και κορμί μαύρο), μπέλο, κεμάλ, καψάλη (κόκκινο), ζιούρκο (μέτωπο άσπρο με μαύρο κορμί), κουλουβό, μπαλιούκα ή μάλιο, αράπη ή ράικο (μαύρο), λιάρo, μούργκο (σκουρό-μαυρο), φαρμάκη κτλ. **Στα θηλυκά:** βλάχα, γκούντα κ.ά. **Κυνηγετικών:** Φως, φοξ, λέων, ντικ, έκτορ, ασίκη κτλ. **Θηλυκών:** λίζα, λούλα, τζένη, γκόλφω, ρούλα κτλ. **Στα γιδοπρόβατα έχουμε:** Στέρφα (στείρα, που δε γεννάνε), γαλάρια (πόχουν γάλα), βυζαχτάρια (αρνιά ή κατσίκια που βυζαίνουν, αρσενικά ή θηλυκά).

Ζυγούρια (αρνιά μέχρι ένα χρόνο αποκομμένα από γάλα, ύστερα από 40-50 μέρες μετά τη γέννα).

Μπλιόρια, τα ζυγούρια ή βετούλια (κατσίκια) μετά από ένα χρόνο.

Προβατίνα ή γίδα (τα ζυγούρια ή βετούλια μετά από 3 χρόνια).

Κριάρια (αρσενικά ζυγούρια από 3 χρόνια και πάνω). Κριάρια για μαρκάλισμα (επιβήτορες των προβάτων γι' αναπαραγωγή). Στα 40-50 πρόβατα είναι απαραίτητο ένα κριάρι. Τραγιά για πουρτσιάλισμα (επιβήτορες των γιδιών γι' αναπαραγωγή).

Τα ρίχνουν στα γαλάρια πρόβατα ή γίδια στις 10 Ιουλίου και τ' αφήνουν ως τον Αϊδημήτρη. Τότε τα κριάρια και τα τραγιά μονομαχούν με τα κέρατά τους, ποιος θα νικήσει, παίρνοντας μεγάλη φόρα. Πολλές φορές μάλιστα ματώνονται. Αιτία αυτής της πάλης, είναι η επίδειξή τους στα θηλυκά πρόβατα ή γίδια και προσπαθούν, ποιος θα συνουσιάσει τα περισσότερα απ' αυτά. Μερικές φορές μπερδεύονται τα κέρατά τους και δύσκολα τα ξεπλέκουν.

Γκισέμια (κριάρια με μεγάλα στρογγυλά χάλκινα κουδούνια βάρους 3-4 κιλών, που οδηγούν τα κοπάδια των προβάτων).

Γκισέμια (τραγιά με μεγάλα μπρούντζινα μακρουλά κυπριά 2-4 και 1 με κουδούνι που οδηγούν τα κοπάδια των γιδιών).

Τα γιδοπρόβατα μιμούνται πολύ τον οδηγό τους, γι' αυτό και στο γκρεμό ακόμα αν ριχτεί, θα τον ακολουθήσουν, γι' αυτό τα λένε και γκαβάδια.

Τα κουδούνια και τα κυπριά τα βάζουν την άνοιξη, όταν ξεκινούν απ' τα χειμαδιά και το φθινόπωρο, όταν ξεκινούν απ' τα βουνά. Το καλοκαίρι αφήνουν λίγα.

Στα πρόβατα βάζουν κουδούνια στρογγυλά μικρά και πλακερά (τσοκάνια) από μπακίρι (χαλκό).

Στα γίδια μικρά κυπριά, σχήματος κολούρου κώνου ή καμπάνας από μπρούντζο (ορείχαλκο), ή τσουκάνια.

Στ' αρνάκια (μανάρια σιτεντά, που κρατούν και τρέφουν στο σπίτι για σφαγή), βάζουν γαργαλίτσια (κουδουνίσκους μπρούντζινους στρογγυλούς) ή κυπράκια (καμπανίτσες) και πολύχρωμες φούντες.

Μπαρβάρια ή μπακάτια ή μπακατάρια. Έτσι ονομάζουν τα 4-5 οικόσιτα γιδοπρόβατα, που κρατούσε κάθε οικογένεια χειμώνα και καλοκαίρι για γάλα και κρέας. Το τζιομπάνο τον λέγανε μπακατάρη. Εμείς είχαμε απ' το 1950-1960 μπακάτια.

Χειμαδίσια, που τα πηγαίνουν στο χειμαδιά.

Τσαγκάδια, λένε όσα απορρίχνουν προτού έρθει η μέρα της γέννας ή γεννάει τα μικρά ψόφια και τ' αρμέγουν, αλλά δίνουν λίγο γάλα.

Κάθε πρόβατο φαίνεται απ' τα δόντια, από πόσα αρνιά είναι δηλ. πόσες φορές γέννησε. Τα δόντια δείχνουν μέχρι 5 αρνιά. Κάθε δόντι (τραπεζίτης) που πέφτει, δείχνει πόσα αρνιά έχει γεννήσει το ζώο.

Μπλιόρια λέγεται όταν γεννάει το πρώτο αρνί, στρίφα το δεύτερο. Από 3 αρνιά τριτόγεννη, από 4 τετατόγεννη κτλ. Απ' την πέμπτη γέννα κι ύστερα την πουλάνε στον χασάπη.

Η γίδα φαίνεται απ' τα δαχτυλίδια (κύκλους) των κεράτων, πόσα κατσίκια έχει γεννήσει. Ένα δαχτυλίδι, ένα κατσίκι κτλ. Μπλιόρα, στρίφα, όπως και παραπάνω. Απ' τα δαχτυλίδια βρίσκουν και τα χρόνια που έχουν. Όσοι κύκλοι, τόσα χρόνια. Αυτό για όλα τα κριάρια κι αρσενικά και θηλυκά γίδια.

Απόκομμα (απογαλάκτωση) αρνιών και κατσικιών γίνεται αρχές Μάη, τότε πουλούν τ' αρνιά και τα κατσίκια. Τότε γίνεται το χώρισμα για βοσκή των γαλαριών απ' τα στείρα σε κοπάδια (ομάδες). Επίσης των ζυγουριών και βετουλιών. Το κάθε κοπάδι είχε 400-500 κεφάλια και όλο το τσελιγκάτο 3-7 χιλ. γιδοπρόβατα.

Στα γαλάρια βάζουν 3-4 τζιομπαναραίους, στ' άλλα από δύο και ένα γαϊδουράκι, για να βάζουν το ψωμί, την κάπα και το κουζίι με χοντρό και ξινό γάλα. Συνυπολογίζονται ως αναγκαία και 2-3 τζιομπανόσκουλα για τα ζάπια (αγρίμια, λύκους κτλ.) και τους κλέφτες. Τους άφηναν και 4-5 γαλάρια γίδια για γάλα. Στα γαλάρια βάζουν πιο νέους, για τ' άρμεγμα και στα στείρα και ζυγούρια γεροντότερους τζιομπαναραίους.

Γρέκι (μέρος ύπνου ζώων, υπήνεμο).

Στάλος (σκιερό μέρος, όπου σταλίζουν το καλοκαίρι για ν' αποφύγουν τη ζέστη).

Προλήψεις: Προτού αρχίσουν το πρώτο άρμεγμα, για να μη ματιαστούν (παρθούν, στίψει το γάλα ή γκαβωθούν τα γιδοπρόβατα), παραχώνουν αυγό από πρωτόγεννη κότα ή σίδερο στη ρούγα της στρούγκας ή κρεμάνε σκόρδο στη ρούγα για υγεία και πολύ γάλα.

Γαλομέτρημα: Γίνονταν μέρα Κυριακή. Ένας κρατούσε δεφτέρι (κατάσταση) και κατέγραφε τις οκάδες του καθένα. Ως το 1950 οι κτηνοτρόφοι έκαμναν το γαλομέτρημα, για να ξέρει ο καθένας πόσα καρδάρια γάλα θά 'παιρνε και να το εκμεταλλευτεί μόνος του. Το Μάη μήνα, μόλις γύριζαν απ' τα χειμαδιά, όριζαν μέρα (την 1η Κυριακή) και συγκεντρώνονταν στη στρούγκα (μπατζαριό, τυροκομείο) πολλοί μαζί συνεταιριστικά, σαν συνεταιρισμός, άντρες και γυναίκες και ορφανά παιδιά. Ο καθένας καθιστός άρμεγε στο καρδάρι του τα γαλάρια (γαλακτοφόρα) γιδοπρόβατά του. Στο τέλος το μετρούσαν με την οκά. Αν απ' τα γαλάρια γιδοπρόβατά του άρμεγε συνολικά μια οκά γάλα, αναλογούσαν για το δικό του μερίδιο και για όλη την περίοδο (ως 10-15 Ιουνίου) 1 οκά = τέσσερα καρδάρια γάλα (1 καρδάρι = 12 οκ. γάλα).

Αυτή η αναλογία ίσχυε μέχρι 10-15 Ιουνίου, γιατί απ' αυτή την ημερομηνία κι ύστερα τσακίζει (λιγοστεύει) το γάλα και δε γεμίζουν τα καρδάρια, δεν παράγεται σε πολλή μεγάλη ποσότητα.

Μετά τις 15 Ιουνίου, την 1η Κυριακή, γίνονταν το β' γαλομέτρημα, πάλι με την οκά, αλλά η ποσότητα ήταν μισή, γιατί λιγοστεύει το γάλα σ' αυτή την περίοδο.

Το γαλομέτρημα διαρκούσε ως τις 20-25 Ιουλίου, ανάλογα με τον καιρό (βοσκή), ξέρα ή βροχή. Ακολουθούσε φαγοπότι με ψητά, γαλατόπιτες, παπάρα, γαούρτι, σαραγιά (κλωστόπιτες), κρασιά, τώρα μπίρες, τραγούδια και χορούς ως το απόγευμα. Τα τραγούδια είναι τα εξής:

1. Τα πη' βλάχα μ' τα πήρανε βλάχα μ' τα πρόβατα
 'που μεσ' απού τη στρούγκα, βλάχα τσιλιγκοπούλα (δυο φορές) ή (πα
 ραλλαγή)
 'που μεσ' απού τη στρούγκα ισύ τα ξέρεις ούλα, Θουδώρα Θουδουρού
 λα μ'
 Κι ου πι' βλάχα μ' κι ου πιστικός τ' αγνάντινι
 'που μια ψηλή ραχούλα, βλάχα τσιλιγκοπούλα (δυο φορές).
 Τ' αρμέ' βλάχα μ' τ' αρμέξαν τα ξαρμέξανι
 σι μια παλιουκαρδάρα, παλιά μου φιληνάδα (δυο φορές).
 Του πη' βλάχα μ' του πήξανι κι του τυρί
 σε μια παλιουτζαντήλα βλάχα μου κακουμοίρα (δυο φορές).
 Τ' αρμέ' βλάχα μ' τ' αρμέξανι τα πρόβατα
 τ' αρμέξανι τα γίδια βλάχα μ' μι τα πιχνίδια ή στουλίδια (δυο φορές).
2. Μια βλάχα νιροβόλαγι ν' απού ψηλή ραχούλα
 μι τη ροκούλα γνέθουντας, τ' αδράχτι της γιουμάτου
 κι ου βλάχους την αγνάντινι 'που μια ψηλή ραχούλα
 κι πάησι την καρτέρισι σ' ένα στινό σουκάκι.
 — Βλάχα μ' του πούθεν έρχισι, του πούθεν κατιβαίνεις;
 — Ν' απ' τα καλύβια έρχουμι, στα πρόβατα πηγαίνου,
 πηγαίνου αλάτι κι ψουμί, τσαρούχια του τζιομπάνου.
 — Βλάχα μ' για δώσ' μου φίλημα για δώσ' μου μαύρα μάτια.
 — Πως να σου δώσου φίλημα κι αυτά τα μαύρα μάτια;
 που μ' έχ' η μάνα μ' μοναχή μικραραβουνιασμένη;
 Το γύρισμα (επωδός) είναι: Άιντε βλαχοπούλα μου, γεια σου βλάχα μ'
 κι ξανθή.
3. Βγήκαν κλέφτις στου βουνό
 για να κλέψουν άλουγα·
 άλουγα δε βρήκανι
 προυβατάκια πήρανε.
 Πήρανε του λάγι' αρνί
 πού 'χι του χρυσό μαλλί,
 τ' ασημένιου κέρατου
 κι του χρυσό κουδούνι.
- Επωδός: Προβατάκια μ' κατσικάκια μ'
 λάγια αρνάκι μ' αχ!
 Τα πήρανε κι παν άιντε μανούλα μ'
 κι πίσου δε γυρνάν.

Τα ψητά και η παπάρα ήταν ρεφενέ, αφαιρούσαν απ' το γάλα ένα ποσό για να καλύψουν αυτά τα έξοδα. Με την παπάρα έπιναν και ξινόγαλο (μινίτσα) γιατί μόνη της σε μπουκώνει.

Τα γίδια τα γαλομετρούσαν ως τις 10 Σεπτεμβρίου. Από κει κι ύστερα τ' άρμεγαν μια φορά την ημέρα ως τον Αϊδημήτη.

Τα πρόβατα και τα γίδια τ' άρμεγαν δυο φορές την ημέρα· το πρωί στις 4 η ώρα και τ' απόγευμα στις 5.

Τα πρόβατα τ' άρμεγαν δυο φορές την ημέρα ως τις 10 Αυγούστου· μετά μια φορά και στις 2-3 μέρες μέχρι τέλη Αυγούστου.

Τώρα όμως ο καθένας το παραδίνει δυο φορές την ημέρα (πρωί και βράδυ) στο γαλατά (γαλατέμπορο, τυρέμπορο) απ' τις 21 Μάη ως τις 20 Ιουλίου. Απ' τις 21 Ιουλίου ως τις 10 Αυγούστου το γάλα το πήζουν τυρί για τον εαυτό τους. Απ' τις 10 Αυγούστου σταματούν το άρμεγμα, γιατί τα πρόβατα αρχίζουν να μαρκαλιούνται (συνουσιάζονται). Τα γίδια τ' αρμέγουν ως το Σεπτέμβριο, γιατί μετά αρχίζουν να πουρτσιαλιούνται (συνουσιάζονται).

Μετά το 1950 ιδρύθηκαν δυο τυροκομεία. Ένα στην άκρη του χωριού, του Θανάση Παπακώστα (στο μύλο τους) που λειτούργησε ως το 1974 και ένα στη θέση: «Οξιά μόναχη» του Νάκα (Γιάννη) Κάκου, ως το 1975. Τώρα υπάρχει μόνον ένα σύγχρονο, που χτίστηκε απ' τους κτηνοτρόφους μας το 1974 στη θέση «Σούρλα», που λειτουργεί και εξάγει 1500 δοχεία τυρί φέτα ή 1800 τεμάχια κεφαλοτύρι ή κασέρι και βούτυρο, ανάλογα με την παρασκευή του γάλακτος.

Γαλακτοκομικά προϊόντα: Είναι γνήσια και νοστιμότητα προϊόντα. 1) Το κεφαλοτύρι γίνεται ως εξής: Μετά τ' άρμεγμα, στραγγίζουν το γάλα με τζαντήλες (αραιό ύφασμα μάλλινο ή βαμβακερό, τουλπάνια) σε καζάνι, ρίχνουν και πιτιά (μαγιά, που πήξει το γάλα και βγαίνει απ' το στομάχι των μικρών αρνακιών ή κατσικιών). Τώρα αγοράζουν και σε σκόνη μέσα σε κουτάκια.

Τ' ανακατώνουν, πήζει, βάζουν φωτιά με στεγνά ξύλα, γιατί ανάβουν γρηγορότερα και το κεφαλοτύρι γίνεται πιο αφράτο. Κανονίζουν τη θερμοκρασία με το θερμομετρο στους 40°-45°, το σπάζουν με τον τρίφτη (ειδικό σανίδι) κι αυτό στρώνεται στον πάτο του καζανιού. Ύστερα το μαζεύουν με το χέρι και γίνεται ρόλος. Στη συνέχεια το κόβουν με μαχαίρι, το βάζουν σε κοθόρια (στεφάνια ξύλινα ή μεταλλικά) πόχουν τζαντήλα μέσα, πάνω στο στιζιάχι (τεζιάχι, κοντό μακρόστενο τραπέζι με περβάζια στις πλευρές για να χύνεται το τυρόγαλο - ορός σε δοχείο), το ζυμώνουν καλά και το βάζουν με το στεφάνι στη στρέβλα (μέγγινα, πιεστήριο).

Κάνουν 3-4 κομμάτια (κεφάλια) ανάλογα με την ποσότητα του γάλακτος, τα βάζουν το 'να πάνω στ' άλλο, αλλά χωρίζουν το καθένα με ειδικό χοντρό σανίδι. Φέρουν γύρω τον κοχλία για να σφίξει το κεφαλοτύρι και να βγει το τυρόγαλο.

5,5 κιλά γάλα = 1 κιλό κεφαλοτύρι, είναι η αναλογία. Το τυρόγαλο απ' το καζάνι, που βγαίνει απ' το κεφαλοτύρι, τ' αποβουτυρώνουν με μηχανή και παίρνουν την κρέμα. Το υγρό που βγαίνει, ή το βράζουν και κάνουν γκίτζα (μιτζήθρα) καλής ποιότητας ή το ρίχνουν στα σκυλιά και τα γουρούνια.

Τη γκίτζα την τρώμε σκέτη ή την τηγανίζουμε μ' αυγά ή τη βάζουμε σε πίτα.

Την κρέμα την αφήνουν 2-3 μέρες, ανάλογα με τον καιρό. Αν ο καιρός είναι ζεστός την αφήνουν λίγες μέρες για να ωριμάσει. Αν είναι κρύος,

λίγες για να γίνει η ζύμωση. Ύστερα την ανακατώνουν με το χέρι και βγάζουν το βούτυρο. Το υγρό που μένει (ντάλα ή ξινόγαλο) το πίνουμε για δροσιστικό. Άλλοτε πάλι το βράζουν και κάνουν τη γκίτσα. Αν είναι ζέστη, ξαναπερνιέται στη μηχανή και βγάζουν πάλι βούτυρο, αν κρύο, όχι, γιατί το βούτυρο πήζει και βγαίνει γρήγορα με το χέρι.

2) Ο μπάτζιος: Στραγγίζουν το γάλα σε καδιά που είναι κοντά στο στιζιάχι και το πήζουν. Το χτυπάνε με το σφορλέτσιου (ξύλινο εργαλείο από πεύκο ή έλατο ίσιο, ύψος 1,20 μ., διαμέτρου 0,05 μ· στη μίαν άκρη έχει στεφάνι ξύλινο κι απ' την άλλη το κρατάνε). Με το χτύπημα το τυρί μαζεύεται στον πάτο, το βγάζουν στο στιζιάχι, το βάζουν σε τουλπάνι μεγάλο, βάζουν βαριά πέτρα πάνω για να στραγγίσει καλά και μετά το κόβουν κομμάτια και το πουλάνε. Με 6 κ. γάλα γίνεται 1 κ. μπάτζιος.

Ο μπάτζιος αυτός όμως δεν είναι ολόπαχος. Στο τυρόγαλο που μένει στο καδί, ρίχνουν ένα καρδάρι γάλα και τ' αφήνουν να χοντραίνει. Επιπλέει η άλκα (κορυφή), τη χτυπάνε με το χέρι και βγάζουν το βούτυρο. Ύστερα ανοίγουν τη στρόφιγγα και φεύγει το τυρόγαλο.

3) Ούρδα (μανούρι): Το τυρόγαλο που μένει στο καδί, το βράζουν σε 65° θερμοκρασία, ρίχνουν και πρόσγαλο (πρόσθετο γάλα), το στραγγίζουν και κάνουν τα εξαιρετικά νόστιμα μανούρια. Αν δε ρίξουν γάλα, το βράζουν και γίνεται γκίτσα και το υγρό που μένει το πίνουν τα σκυλιά.

4) Τυρί φέτα: Πήζουν το γάλα, το στραγγίζουν και το πουλάνε σε τζαντήλες. Αυτό είναι ολόπαχο. Τ' αλατίζουν σε καδιά ή τενεκέδες ή στάμνες ή τουλούμια από δέρμα προβάτου. Το τυρόγαλο που απομένει το βράζουν και κάνουν γκίτσα εξαιρετικής ποιότητας. Με 3 κ. γάλα γίνεται 1 κ. φέτα.

5) Γαλοτύρι: Τον Αύγουστο ή Σεπτέμβριο βράζουν το γάλα σε 65°, κρυώνει και το πήζουν. Τ' αφήνουν και ξινίζει, το στραγγίζουν, ρίχνουν και λίγο αλάτι και το βάζουν σε τουλούμια ή καδιά ή στάμνες ή τενεκέδες. Τρώγεται μετά τα Χριστούγεννα, γιατί τότε ωριμάζει.

6) Κασέρι (Μπασκί): Πήζουν το γάλα σε 35°, το σπάζουν με τον τρίφτη σε 45°, στρώνεται στο καζάνι, γίνεται ρόλος με το χέρι, το μαζεύουν σε μεγάλη τζαντήλα, το βάζουν στο στιζιάχι, το πλακώνουν με πλάκα για να στραγγίσει, τ' απλώνουν κομματιαστά σε σανίδα και τ' αφήνουν 5 μέρες για να γίνει η ζύμωση, γιατί αλλιώς δεν κόβεται.

Μετά το τεμαχίζουν σε φέτες μέσα σε σκάφες σανιδένιες, βράζουν νερό σε καζάνι σε θερμοκρασία 100°, βάζουν το τυρί σε κοφίνια και το βάζουν στο καζάνι, όπου το ζυμώνουν. Το βγάζουν, το τεντώνουν σε τραπέζι, το βάζουν σε κοθόρια και το βγάζουν την άλλη μέρα. Με 6 κ. γάλα γίνεται 1 κ. κασέρι.

Κούρος - Κούρεμα: α) Προβάτων: 1) Σουϊλιάρι (κωλοκούρισμα). Τον Απρίλη κουρεύουν στα πισινά, ουρά και κοιλιά για καθαριότητα και ν' αερίζονται. Το μαλλί αυτό λέγεται αρνοπόκι.

2) Κούρεμα το Μάη σ' όλο το σώμα και στο κεφάλι. Το μαλλί το κάνουν μπάσκες (μπάλες, ποκάρια) και το βάζουν στα σακκιά. Βοηθούν και γυναίκες. Ένας καλός κουρευτής κουρεύει 100 περίπου πρόβατα την ημέρα.

Μετά το κούρεμα ακολουθεί φαγοπότι, τραγούδια και χοροί, τα ίδια

36. Κούρεμα απ' τον τσέλιγκα Αλέκο Ν. Βλιώρα και τα παιδιά του (Ιούλιος 1969).

όπως και στο γαλομέτρημα. Ευχές στο νοικοκύρη: «Τ' χρόν' πιρσσότιρα» Κι η απάντησή του: «Ηνχαριστώ, αμήν».

3) Κάπιτου, κούρεμα το φθινόπωρο στο λάρυγγα και το στήθος.

β) Γιδιών: Γίνεται τον Ιούλιο, γιατί γρηγορότερα δεν αντέχουν στο κρύο. Το μαλλί τους λέγεται γιδόμαλλο και των τράγων τραγόμαλλο. Και δω ακολουθεί φαγοπότι και ευχές. Ένας καλός κουρευτής κουρεύει 250 γίδια την ημέρα.

Το καλοκαίρι, στα γιδοπρόβατα δίνουν μια φορά την εβδομάδα αλάτι και πίτυρα, ανακατωμένα σε αλατισιές (αλατίστρες ή αλαταριά, μέρος ίσιο με αραιές πλάκες, όπου ρίχνουν το μίγμα, και κοντά σε ρέμα με νερό). Τις άλλες εποχές το κάνουν αραιότερα. Τα γιδοπρόβατα και τα γελαδικά το καλοκαίρι γλείφουν ορυκτό αλάτι στις θέσεις του χωριού μας, ανάμεσα Σαρή και Τσεκουράκι του Οικονόμου και στο λάκο του Τσουντζανέλα, γιατί εκεί υπάρχουν μεγάλες διαβρώσεις, καθιζήσεις και κατολισθήσεις του εδάφους όπου υπάρχουν άλατα.

Χώρισμα λιβαδιών: Τα χορτολίβαδα τα χώριζαν σε γαλαρολίβαδα, όπου βοσκούσαν τα γαλάρια και σε στεερολίβαδα, όπου βοσκούσαν τα στείρα. Το Σεπτέμβριο έκαιγαν τα λιβάδια των χειμαδιών για να βγάλουν πολύ χόρτο.

Το φθινόπωρο οι τζιομπαναραίοι κοιμούνταν με τα πρόβατά τους σε χωράφια και σε λιβάδια για να τα κοπρίσουν (λιπαίνουν). Ο ιδιοκτήτης τους πλήρωνε και τους φίλευε πρασόπιτα ή κολοκυθόπιτα, γιατί αγαπούν πολύ τις πίτες.

Γελαδικά: Κι εδώ έχουμε στέρφα, γαλάρια και βυζαχτάρια (μοσχάρια αρσενικά ή θηλυκά που βυζαίνουν). Το ζώο λέγεται μοσχάρι ή μοσχίδα αν είναι ηλικίας μέχρι ενός χρόνου, παλιομόσχι ή παλιομοσχίδα αν είναι από ενός έως δυο χρόνων, δαμάλι ή δαμάλα από τριών έως τεσσάρων χρόνων, βόδι ή αγελάδα από τεσσάρων ετών και πάνω και παλιόβοδο ή παλιογελάδα από δέκα χρόνων και πάνω. Όταν φτάσει σε ηλικία δεκαπέντε χρόνων, τότε

37. Κτηνοτροφική μονάδα του Αποστόλη Ι. Τσα (1980).

το πηγαίνουν στο χασάπη.

Παλιότερα οι γελαδαράιοι πληρώνονταν 1 οκ. σιτάρι το μήνα για κάθε ζώο. Τώρα δε βρίσκουν, γι' αυτό τα βοσκάνε οι ιδιοκτήτες με τη σειρά, από μια μέρα για κάθε ζώο.

Κάλεσμα των ζώων γενικά: Τα φωνάζουμε για να 'ρθουν κοντά μας.

Τις κότες: πουλ-πουλ ή προुक-προук.

Τα γουρούνια: τσιουχ-τσιουχ ή τσιγ-τσιγ.

Τα γελαδικά: προуг-προуг και τ' όνομά τους.

Τ' άλογα και μουλάρια: пр-пр ή με σφύριγμα.

Τα γαϊδούρια: κίτσιο-κίτσιο.

Τα πρόβατα: μπρου-μπρου ουάια.

Τα γίδια: τσ' при-τс' при και τ' όνομά τους.

Τα τραγιά: тσαп'-тσαп'.

Τ' αρνάκια: μπρου-μπρου ντάκο.

Τα κατσικάκια: тσιп-тсип, тσίпри.

Τα σκυλιά: κούτι-κούτι ή κουτκό και τ' όνομά τους.

Τις γάτες: πισ-πισ Μάρου.

Πως τα διώχνουμε: Τις κότες: ξιου-ξιου ή κόκουτα-κόκουτα αν είναι κόκορες.

Τα γουρούνια: μιτις-μιτις.

Τα γελαδικά: ω-ω ή ωά-ωά.

Τ' άλογα και μουλάρια: ντε και τ' όνομά τους.

Τα γαϊδούρια: ουστ-ουστ ή пр-пр.

Τα πρόβατα: ε-ε και σφυρίζουμε φίου-φίου.

Τα γίδια: όκα-όκα.

Τα τραγιά: тσαп-тσαп, ε-ε.

Τ' αρνάκια: ε-ε.

Τα κατσικάκια: όκα-όκα.

Τα σκυλιά: άιτ-άιτ ή τία και σ-σ ή ομπούρα οντέρα, για να ορμάνε ενάντια στ' αγρίμια και σε ύποπτους ανθρώπους.

Τις γάτες: τσιτ-τσιτ ή ψιτ-ψιτ.

Τα γεράκια: ία-ία.

Για σταμάτημα:

Στις κότες: κάτσι-κάτσι.

Στ' άλογα και μουλάρια: πρσιου και τ' όνομά τους.

Στα γαϊδούρια: ούγκσιου-ούγκσιου.

Στ' άλλα, όπως και στο κάλεσμα.

Για συνουσία: Στα γελαδικά (δαμάλια) στικ-στικ. Στα γαϊδούρια: ζρ-ζρ ή γ' αγγάρισμα το ίδιο.

Όταν ιδούν αγρίμι (λύκο κτλ.): Τα γιδοπρόβατα χτυπούν δυνατά τα πόδια στη γη. Τα φορτηγά φυσούν δυνατά με τα ρουθούνια, κάνουν κύκλο, γυρίζοντας τα πισινά τους προς τα έξω, βάζουν τα μικρά στη μέση και χτυπούν τ' αγρίμια με κλωτσιές, κι έτσι δε ζυγώνουν και φεύγουν άπρακτα.

Τα γελαδικά κάνουν ό,τι και τα φορτηγά, αλλά τα χτυπούν με τα κέρατα τ' αγρίμια.

Τα σκυλιά γαυγίζουν συνέχεια και γρήγορα και ορμούν προς αυτά. Σε άγνωστο άνθρωπο γαυγίζουν αραιά.

Οι κότες άμα ιδούν γεράκι φωνάζουν κα-κα-κα συνέχεια και συγκεντρώνονται όλες μαζί.

Τα γελαδικά όταν βρουν αίμα, μαζεύονται όλα μαζί και μουγκρίζουν (κλαί-νε).

Όταν έχεις δυο ζώα φορτηγά δεμένα και παίρνεις το ένα για να φύγεις, τ' άλλο χτυπάει στη γη με το δεξί του πόδι (ζητάει να το λύσεις, να το πάρεις κι αυτό).

Προλήψεις: Όταν στέλνουν γάλα σε δοχείο, ο δεχόμενος βάζει στο δοχείο λίγο νερό και το επιστρέφει, για να μη στερέψουν τα ζώα που έδωσαν το γάλα. Το ίδιο κάνουν και οι κτηνοτρόφοι πριν αρμέξουν. Βάζουν στο καρδάρι λίγο νερό για τον ίδιο λόγο. Όταν κάνουν γαλοπάπαρα, πριν τρίψουν το ψωμί, ρίχνουν στο πινάκι γάλα πρώτα και μετά τρίβουν το ψωμί για τον παραπάνω λόγο.

Παροιμίες: 1) Ψομί μι τυρί, ξιχασμένο φαί. Πραγματικά αληθεύει γιατί δε χορταίνει κανένας μ' αυτό το φαγητό (ξηροφαγία). Μόνον με φαγητό που τρώγεις με το κουτάλι χορταίνεις.

2) Κουβέντα κουβιντούλα

τρώνει ου λύκους τη βιτούλα (κατσικάκι θηλυκό).

3) Έβαλαν του λύκου να φυλάει τα πρόβατα.

4) Κάλλια πέντι κάρβουνα παρά χίλια πρόβατα.

Ανέκδοτο: Κάποτε ένας αρχιτεχνίτης τυροκόμος, για να φύγει νωρίτερα για το σπίτι του, δηλαδή για να τελειώσει γρηγορότερα η τυροκομική περίοδος, αλλά και για να μην κουράζεται πολύ, συμβούλευε τους τσομπαναραίους μυστικά, να μη τα βόσκουν επί πολλές ώρες τα γιδοπρόβατα και φέρνουν πολύ γάλα στο άρμεγμα.

Οι τσομπαναραίοι εφάρμοσαν τη συμβουλή του τυροκόμου την πρώτη μέρα. Όμως, απ' τη δεύτερη κι ύστερα τα γιδοπρόβατα έφερναν διπλάσιο γάλα, γιατί βοσκούσαν περισσότερο, έτρωγαν λαίμαργα. Έτσι δε μπορούσε να επιτύχει το σχέδιο του τυροκόμου να ξεγελάσει τους τσομπαναραίους.

(Η διήγηση είναι του Θανάση Δημητ. Ίτσα, κτηνοτρόφου ηλικίας 85 χρόνων).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

Οικοτεχνία - Βιοτεχνία (Λαϊκή τέχνη).

Από παλιότερα οι γυναίκες και τα κορίτσια της Φούρκας, εκτός από τις άλλες εσωτερικές δουλειές (μεγάλωμα παιδιών, μερικές μάλιστα αποχτούσαν ως 18 παιδιά, καθαριότητα, πλύσιμο και μπάλωμα ρούχων, ζύμωμα και ψήσιμο ψωμιού στο φούρνο, πλάσιμο και ψήσιμο της πίτας στο τζάκι και μαγείρεμα), ασχολούνταν και με την επεξεργασία των μαλλιών και βαμβακιού, την ύφανση, βαφική, πλεχτική, κεντητική και ελάχιστες με τη ραφτική.

Ως το 1960 έκαμναν και εξωτερικές γεωργικές δουλειές (σκάψιμο και σπορά κήπου και χωραφιών, βοτάνισμα, σκάλισμα, θέρισμα, κουβάλημα, αλώνισμα, άλεσμα, θέρισμα χόρτου και κόψιμο ξύλων, δαδιού, κλαδιού (κλωναράκια με φύλλα βαλανιδιάς ή οξιάς) και μάζεμα βαλανιδιών, μπουρντένιων (ασφόδελων) και λαχανικών (λάπατα, τσουκνίδια και πολλά άλλα) και αγριόγκορτσα (άγρια αγλάδια και αγριόμηλα). Όλα αυτά τα κουβαλούσαν φορτωμένες στις πλάτες τους, όσες δεν είχαν ζώα. Κουβαλούσαν ακόμα και τα μωρά τους, όταν πήγαιναν στα χωράφια.

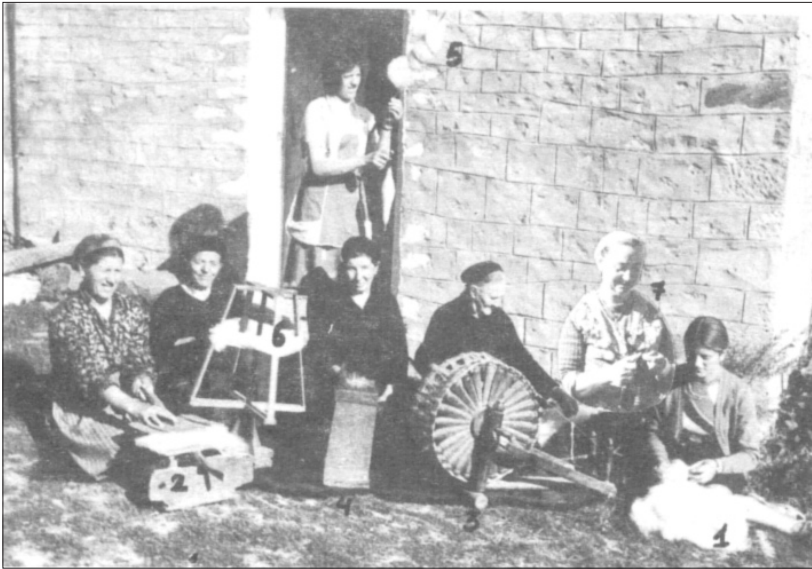
Ασχολούνταν και με την οικόσιτη κτηνοτροφία (γελαδικά). Λίγες οικογένειες τσελιγκάδων υπήρχαν με γιδοπρόβατα. Σκληρές δουλειές προέκυπταν για όσες δεν είχαν άντρες να παίρνουν πρωτοβουλίες και να τις βοηθούν. Ήταν πραγματικές ηρωίδες!

Τώρα σαν εξωτερικές δουλειές έχουν απομείνει μόνο η οικόσιτη κτηνοτροφία, το σκάψιμο και η σπορά κήπου, το θέρισμα χόρτου και τριφυλλιού, το κόψιμο κλαδιού και το μάζεμα βαλανιδιών και λαχανικών. Οι άλλες όλες εξαφανίστηκαν από την αλματώδη πρόοδο, εξέλιξη.

Επεξεργασία μαλλιών:

Απαιτεί πολλή δουλειά και πολύ χρόνο για να φτάσει στο τέρμα της.

α) Του προβατόμαλλου: 1. Άνοιγμα, τίνιγμα και καθάρισμα απ' τα χοντρά σκουπίδια (πετραδάκια, κακαράντζες, ξυλαράκια, χορταράκια). 2. Ζεμάτισμα στο καζάνι στο λάκκο, βγάλισμο και κοπάνισμα με τον κόπανο (ξύλινο βαρύ εργαλείο), πλύσιμο με κρύο τρεχούμενο νερό και άπλωμα, για να στεγνώσει. Τα πλύματα απ' το καζάνι λέγονται σούκου (σιάρβα) και τα χρησιμοποιούν για πλύσιμο (απορρυπαντικό) των χοντρών μάλλινων εσώρουχων και εξώρουχων των τσοπάνηδων και για βάζιμο με λουλάκι των μάλλινων. Στη βιομηχανία κατασκευάζουν και τη λανολίνη (αλοιφή προσώπου).

38. Ομαδική επεξεργασία μαλλιών: Επεξηγήσεις: 1. Ύγραμα, 2. Λανάρισμα στα πλάγια λανάρια, 3. Γνέσιμο στο τσικρίκι, 4. Λανάρισμα στο ορθολάναρο, 5. Γνέσιμο στη ρόκα, 6. Κουβάριασμα στην ανέμη, 7. πλέξιμο.

3. Το γράνονν (ανοίγουν), το καθαρίζουν απ' τ' αγκάθια (κολτσίδες κτλ.) και διαλέγουν το ρούντο (πρώτο, μαλακό και κοντό) που το χρησιμοποιούν για στημόνι και υφάδι του δίμιτου, για φανέλες, κάλτσες και φλόκο για τις φλοκωτές βελέντζες και το άγριο (δεύτερο, σκληρό και μακρύ), για υφάδι στις βελέντζες, τσέργες, μαλιότα, ταλαγάνια.

4. Λανάρισμα στα δυο οριζόντια λανάρια (χτένια) πούχουν ατσαλένια γυριστά δοντάκια και κάνουν τα σκαμάγγια (φαρδιές λωρίδες, που έχουν πλάτος όσο και η επιφάνεια των λαναριών). Απ' αυτά κάνουν τα πιτρίκια (άλλα σαν κοντόχοντρες και άλλα σαν κοντόλεπτες σωλήνες). Κάνουν επίσης και τλούπες (σαν κοντόχοντρες σωλήνες), που τις χωρίζουν στο γυφτολάναρο. Τα λανάρια αυτά τ' αγόραζαν απ' τα Γιάννενα.

5. Τα πιτρίκια τα γνέθουν στο τσικρίκι (βαρούλκο) και κάνουν τα μασούρια για υφάδι. Απ' τα χοντρά πιτρίκια κάνουν χοντρή κλωστή και υφαίνουν τα χοντρά (βελέντζες, τσέργες, μαλιότα, ταλαγάνια) κι απ' τα λεπτά κάνουν λεπτή κλωστή για τα λεπτά υφαντά (δίμιτο, φανέλα, κάλτσινο). Με λίγο πιο χοντρή κλωστή (γνέμα) πλέκουν κάλτσες, εσωτερικές και εξωτερικές φανέλες, πουλόβερ, ζακέτες, μπλούζες, κασκόλ και φούστες.

6. Τυλιγάδιασμα στο τυλιγάδι - λισκητόρου (ξύλινο εργαλείο μήκους 75 πόντων, ίσιο με δυο φούρκες στ' άκρα), όπου τυλίγουν το υφάδι και κάνουν τις βάλες (κουλούρες, κάνουρες) για βελέντζες, κιλίμια (χαλιά), τυλίγουν και το γνέμα για κάλτσες κτλ. που αναφέραμε, κι ακολουθεί το κουβάριασμα στην ανέμη (βρτιάντζη),

39. Τυλιγάδιασμα στο τυλιγάδι

40. Ίδιασμα στην ιδιάστρα.

τραγουδώντας το:

Κόκκινη κλουστή διμένη
στην ανέμη τυλιγμένη,
δος της κλώτσου να γυρίσει
παραμύθι ν' αρχινίσει.

Τις βάλες, για χρωματιστές βελέντζες, τις βάφουν.

7. Λανάρισμα στο γυφτολάναρο, που το κάνουν οι γύφτοι (σιδεράδες) με δυο σειρές μεγάλα και σουβλερά ατσαλένια καρφιά (δόντια). Το λένε και ορθολάναρο, γιατί το στηρίζουν όρθιο. Σ' αυτό χωρίζουν τις τλούπες, που αναφέραμε, κι απ' αυτές κάνουν τλούπες χοντρές με τα χέρια (σούμα) για στημόνι, κι απ' το κοντό μαλλί που μένει πίσω απ' το γυφτολάναρο, κάνουν μασούρια για υφάδι με το τσικρίκι.

8. Γνέσιμο της σούμας με τη φούρκα (ρόκα), στρίβοντας τ' αδράχτι με το σφοντήλι, κι έτσι κάνουν το στημόνι (λεπτή κλωστή) για τα λεπτά που αναφέραμε, τραγουδώντας: «Κι μι τη ρόκα γνέθουντας, τ' αδράχτι της γιουμάτου...»

Πάρι Μαριώμ
πάρι Μαριώμ τη ρόκα σου,
κι έλα το φράχτη - φράχτη
βάσανα πό 'χει η αγάπη...

Κι ακολουθεί το κουβάριασμα απ' τ' αδράχτι με τα χέρια.

9. Ζέσταμα κουβαριών σ' ατμό νερού στο καζάνι, για να τενωθεί καλά στο ίδιασμα το στημόνι.

10. Ίδιασμα (διάσιμο): Τεντώνουν πρώτα το στημόνι σε παλούκια και με τη βοήθεια της διόπτρας (σανίδι φαρδί 40-60 πόντων, ανάλογα με το μήκος του στημονιού, με 20 τρυπούλες σε δυο απέναντι σειρές) όπου περνάνε τις άκρες απ' τις κλωστές των κουβαριών και τις τεντώνουν για να μην ανακατωθούν, ξετυλίγονται τα κουβάρια κι έτσι ετοιμάζεται το διασίδι, που προορίζεται για στημόνι. Μετά το μετράνε και το χωρίζουν σε κάτια (ίσια χωρίσματα), αρχίζοντας απ' το 4-15, ανάλογα όπως το θέλουν. Σε κάθε αρχή (κεφάλι) μαζεύουν 30 κλωστές. Στο δίμητο 8 κεφάλια, στο φανέλο και κάλτσινο 4, στις βελέντζες και τ' άλλα χοντρά 5 και στις μπαντανίες 15. Το κάθε χωρίσμα και κεφάλι το δένουν με χοντρή κλωστή και το μαζεύουν πλεξούδα.

11. Ζεμάτισμα πλεξούδας (στημονιού) στο καζάνι με νερό, κι αν είναι για λεπτά, ρίχνουν πρώτα μια χούφτα αλάτι και αφρό σαπουνιού και τόσες χούφτες αλεύρι, όσες και οι οργιές της (1,60 μ.). Άλλες ρίχνουν ένα κουτάλι λίγδα (χοιρινό λίπος) αντί σαπουνάδα και τ' ανακατώνουν ώσπου να γίνει πολτός (χυλός). Μετά ρίχνουν την πλεξούδα, τα βράζουν όλα μαζί, τ' ανακατώνουν, τ' αφήνουν 24 ώρες κι ύστερα τη μαζεύουν, τη βάζουν σε πανέρι για να στραγγίσουν τα νερά, την ανοίγουν, την απλώνουν και την τεντώνουν σε φράχτη για να στεγνώσει. Τη μαζεύουν πάλι πλεξούδα και την πηγαίνουν στην τυλίχτρα.

Το ζεμάτισμα γίνεται για να λευκαίνεται, να γίνεται πιο στέρεο (ν' αντέχει) και να γλυστράει (περνάει πιο εύκολα) στα μιτάρια και στο χτένι (ξυλόχτενο), όταν το υφαίνουν.

41. Τύλιγμα στην τυλίχτρα

Το χρωματιστό μάλλινο ή βαμβακερό στημόνι δεν το ζεματίζουν, γιατί το ζεματίζουν στο βάνιμο.

12. Τύλιγμα στημονιού στην τυλίχτρα (ομαλό κατηφορικό μέρος όπου μπήγουν δυο φούρκες γερές και τις αφήνουν μόνιμα). Πάνω της βάζουν τ' αντί πο 'χει το στημόνι και με τη βοήθεια της τράγκας = σβαρνίστρας (γερό διχαλωτό ξύλο μήκους 1 μ.), όπου βάζουν μεγάλο και χοντρό καρφί στην αρχή της διχάλας και πάνω στη σβαρνίστρα βαριά πέτρα, για να ξετυλιχτεί, τεντωθεί και τυλιχτεί (μαζευτεί) καλά στ' αντί (κυλινδρικό ξύλο τ' αργαλειού) το στημόνι. Στη σταύρωση, εκεί που διασταυρώνεται το στημόνι, βάζουν δυο γερά καλαμίδια, για να μη μπερδευτεί το στημόνι. Η μια γυναίκα το μαζεύει στ' αντί, κι η άλλη τραβάει τα καλαμίδια προς την τράγκα, κι ανοίγει τις κλωστές, ώσπου να τελειώσει το στημόνι και η τράγκα έρθει κοντά στ' αντί. Άλλες, αντί τράγκας, βάζουν πυροστία ανάσκελα.

Πρόληψη: Στο τέλος βάζουν πρασινάδα (λουλούδια ή χορταράκια ή κλωναράκια) στο τετράγωνο κεφάλι πούχει 4 τρύπες στη μιαν άκρη του, για να μη το ματιάσουν και κοπούν οι κλωστές. Βάζουν τ' αντί κάτω απ' τη μασχάλη και πηγαίνουν στο σπίτι για νουβάδισμα, αφού πρώτα στήσουν τον αργαλειό σε μιαν άκρη του δωματίου. Στήνουν πρώτα τα ποδαρικά (πόδια), που τα ενώνουν με δυο χοντρά και φαρδιά σανίδια· στο ένα κάθετα η υφάντρα και στ' άλλο βάζουν βαριά πέτρα για στέριωμα των ποδιών. Βάζουν κι ένα οριζόντιο ξύλο στο πάνω μέρος του, όπου στεργιώνουν τα καρούλια (τροχαλίες), απ' τα οποία δένουν τα μιτάρια πο 'χουν δυο γερά μιταρόξυλα. Όταν υφαίνουν δίμιτο, βάζουν από δυο ζευγάρια μιτάρια, καρούλια και ποδαρίτσες (πατήτρες). Για τ' άλλα είδη (φανέλο, κάλτσινο, βελέντζες κτλ.) βάζουν από ένα ζευγάρι.

13. Αναβόδισμα: Δυο γυναίκες, μια μπροστά και μια πίσω, περνούν όλες τις κλωστές του στημονιού μια-μια, πρώτα στα μιτάρια και μετά στο χτένι· η μια τις δίνει στην άλλη και τις περνάει με βελόνι πλεξιματος, αλλά προσέχουν να μην αφήσουν καμιά άδεια πόρτα (κενό ανάμεσα σε δυο δόντια χτενιού) κι έτσι γίνονται ίσιες και παράλληλες οι κλωστές. Αν ξεφύγει καμιά κλωστή, το υφαντό γίνεται ελαττωματικό. Μετά βάζουν το πισινό αντί πο 'χει το στημόνι, το στηρίζουν στα πισινά πόδια και με το ζάντζο (μεγάλο γερό ξύλο), βάζουν το χτένι στη θήκη που στηρίζεται σε δυο όρθια και ένα οριζόντιο ξύλο τις ποδαρίτσες, που στηρίζονται σε ξύλο οριζόντιο, τις δένουν απ' τα μιταρόξυλα κι αρχίζουν.

14. Το κομπόδεμα: Βάζουν το μπροστινό αντί που λέγεται και κομποδέτρα και πο 'χει κι αυτό 4 τρύπες στο τετράγωνο κεφάλι του, όπως και το πισινό και αφού στηρίξουν πρώτα στην οριζόντια τρύπα της τις άκρες μιας γερής ξύλινης ή σιδερένιας βέργας (βιρτζιάου - γκάρδιο), δένουν σ' αυτήν τις άκρες του στημονιού και ρίχνουν κόμπους (εξού και κομποδέτρα), για να στηριχτεί και τεντωθεί καλά το στημόνι, που μαζεύεται στην κομποδέτρα. Τη στηρίζουν με το ζαντζικό (κοντό γερό ξύλο), στηρίζουν και το πισινό αντί με το ζάντζο που αναφέραμε κι αρχίζουν την ύφανση.

15. Η ύφανση στον αργαλειό (ξύλινο εργαλείο για ύφανση). Αυτός αποτελείται απ' τα παραπάνω κομμάτια (εξαρτήματα) κι επειδή είναι πολλά, όσα

42. Ύφανση στον αργαλειό.

σχεδόν και τα κοκκαλάκια του φτερού της κότας, λένε την παροιμία:

Αργαλειό σαράντα δυο
όσα τς κότας του φτιρό.

Παίρνουν τη σαΐτα, βάζουν το μασούρι κι αρχίζουν την ύφανση. Κάθε φορά που περνάει δεξιά κι αριστερά ανάμεσα απ' το στημόνι η σαΐτα, ακούγεται κλιπ κλαπ απ' τις πατήτρες και με το χτένι χτυπούν δυνατά 2-3 φορές το ύφασμα για να σφίξουν το στημόνι με το υφάδι. Και για ν' απομακρύνουν τα καλαμίδια απ' τα μιτάρια, όταν υφαίνουν, χρησιμοποιούν τη φουρκουλίτσα (διχαλωτή κρανίσια βέργα). Το δε ύφασμα το μαζεύουν στο μπροστινό αντί και με τη βοήθεια του ζαντζικίου, που αναφέραμε. Όταν τελειώσουν τ' αρπηδόνια (κομματάκια της κλωστής του στημονιού που περισσεύουν), τα κόβουν και τα χρησιμοποιούν για να δένουν τα λουκάνικα και τις μπάμπες, όταν σφάζουν τα γουρούνια το Δεκέμβρη μήνα. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι στην ύφανση δουλεύει αλλά και γυμνάζεται όλο το σώμα: χέρια, πόδια, μάτια και μυαλό και ότι είναι μια δύσκολη, κουραστική και σκυφτή δουλειά, γι' αυτό λένε:

Του κέντημα είναι γλέντημα
κι η ρόκα είναι σιργιάνι
κι ου έρημους ου αργαλειός
είνι σκλαβιά μιγάλη!

Παρόλα αυτά όμως δεν έλειπε και δεν λείπει ο αργαλειός από κάθε σπίτι. Πιος δε θυμάται την Πηνελόπη, τη βασίλισσα της Ιθάκης, που ύφαινε την ημέρα και ξήλωνε τη νύχτα; Αλλά δεν λείπουν και τα τραγούδια, που εξυμνούν την υφάντρα:

Μαλαματένιους αργαλειός
κι ελεφαντένιου χτένι
αχ! τι κουπιλιά που υφαίνει!
Δικό μας είναι του πανί
δικό μας κι του χτένι

κι ένα κουρμί αγγιλικό
κάθιτι κι υφαίνει!

Στα κιλίμια, μαξιλάρια, μπάντες, διαδρόμους, μπερντέδες και καναπέδες, το στημόνι είναι βαμβακερό και το υφάδι μάλλινο και υφαίνεται με το χέρι κι όχι με τη σαΐτα, γιατί είναι πολύχρωμο το υφάδι.

Στις μπαντανιές και τα μπαχτά (κουβέρτες μονόχρωμες), το υφάδι υφαίνεται με τη σαΐτα, γιατί είναι μονόχρωμο.

Συνήθως ύφαιναν το χειμώνα και τη νύχτα ακόμη, γιατί το καλοκαίρι ασχολούνταν με τις γεωργικές εργασίες και για ν' αποφύγουν το τσουχτερό κρύο έβαζαν κοντά τους φωτιά σ' έναν τενεκέ, για μαγκάλι.

Η διάρκεια της ύφανσης κρατάει 5-10 μέρες ή 2-3 μήνες, ανάλογα με το μήκος του υφάσματος. Όλα τα υφαντά υφαίνονται σε φαρδιές λωρίδες, που τις μαζεύουν τρούμπες (τόπια, ρολό). Τα λιανά (λεπτά) και τα χοντρά μάλλινα υφαντά τ' αργαλειού λέγονται σκουτιά.

Μάλλινα υφαντά: Τα λιανά: Τέτοια είναι το δίμιτο, που κάνουν ρούχα ανδρικά και γυναικεία παλά και τσιπούνια (σιγκούνια). Επίσης ανδρικά σακάκια, τσαμαντάνια (γελέκια σταυρωτά), χολέβια (πατούρια, κνημίδες, σαν μπότες). Το φανέλο χρησιμοποιείται γ' ανδρικά και γυναικεία εσώρουχα (φανέλες και σώβρακα). Το κάλτσινο, γι' ανδρικές κιλότες (ιδιότυπα παντελόνια, σαν των στρατιωτών προ του 1940) και γυναικείες φούστες και ποδιές.

Κεντημένα είναι: τα εξαιρετικά κιλίμια (χαλιά), τα προσκέφαλα (μαξιλάρια), οι καναπέδες με πολύχρωμα λουλούδια και οι μπάντες με λουλούδια, πουλιά, βοσκοπούλα και βοσκοπούλες.

Στους μπερντέδες (κουρτίνες) των πορτών και τζακιών υφαίνουν λουλούδια, αλλά στο κάτω μέρος της κουρτίνας του τζακιού βάζουν δαντέλα ζικζακωτή (φιστόνι) και στις άλλες πλευρές δαντέλα χρωματιστή, πλεχτή με το χέρι. Σε μερικούς μπερντέδες, αντί δαντέλα, βάζουν φούντες χρωματιστές.

Στους χρωματιστούς διαδρόμους κεντούν γύρω γύρω μπιμπίλια ζικζακωτά με βελόνι πλεξίματος, γι' αντοχή.

Ύφαιναν και μπαχτά (μονόχρωμες κουβέρτες ή με κέντημα στα δυο άκρα) και μπαντανιές (κουβέρτες μαλλοβάμβακες με διάφορα σχέδια ή μονόχρωμες). Τώρα αγοράζουν έτοιμες, του εργοστασίου. Ύφαιναν επίσης τροβαδάκια (σάκες μαθητικές) με σχέδια, τροβάδες για ψωμί, δισάκια με δυο μάτια (τροβάδες) ενωμένα για ψώνια. Τα χρησιμοποιούσαν όταν πήγαιναν στα παζάρια και για να βάζουν το σπόρο. Ύφαιναν και σακιά για σιτηρά, χαράλια (μεγάλα σακιά για ρουχισμό), σαμαροσκουτί για τα σαμάρια των ζώων. Οι τροβάδες για ψωμί κτλ. ήταν λιάροι (παρδαλοί, μ' ασπρόμαυρες λουρίδες).

Τα χοντρά υφαντά ήταν χρωματιστές φλοκωτές με φλόκο. Ο φλόκος, σαν τα κρόσια, ήταν μάλλινες χοντρές κλωστές μήκους 20 πόντων, που έβαζαν αραιά με τα χέρια στις βελέντζες, στις τσέργες (24 οκάδων τότε) και στις μικρές τσεργόπλες. Τις μικρές τσεργόπλες τις χρησιμοποιούσαν για σκέπασμα και τις μικρότερες για καβάλα, όταν πήγαιναν κάπου με ζώο. Με άλλες απ' αυτές, οι γυναίκες σκέπαζαν τους ώμους και τις πλάτες, όταν

έβρεχε ή χιόνιζε. Γι' αυτό τις ονόμαζαν ώπλατα, παραφθορά της λέξης ωμόπλατα. Ήταν άγνωστη η ομπρέλλα την εποχή εκείνη στο χωριό μας.

Έκαναν και ντάγκες (15 οκάδων) χωρίς φλόκο (στείρες), από άβαφο μαλλί μαύρο και λίγο άσπρο, με δυο άσπρες λουρίδες, όπως και σαΐσματα στείρα (βελέντζες χρωματιστές) για στρώσιμο και σκέπασμα, με σχέδιο γύρω γύρω.

Ύφαιναν ακόμα πατάκια φλοκωτά για στρώσιμο, σάρικες (κάπες) φλοκωτές ανδρικές και γυναικείες, μαλλιότα και ταλαγάνια ανδρικά.

Όλα τα υφαντά τα χρησιμοποιούν για στρώσιμο του σπιτιού, προίκες κοριτσιών, για ζεστασιά και στόλισμα ανθρώπων και φορηγών ζώων και για πούλημα ακόμη.

Πρόληψη: Για ν' αποφύγουν το μάτιασμα (βασκανία) δηλ. να μη κόβονται οι κλωστές του στημονιού και για νάναι γερή η υφάντρα, να μην αρρωστήσει, κρεμάνε στο δεξί πόδι τ' αργαλειού σκόρδο, για να δακρύνουν τα μάτια του βασκαντή ή βάζουν κόκκινη κλωστή, ζωηρό χρώμα, για να κοιτάζουν εκεί τα μάτια του κι όχι στον αργαλειό ή στην υφάντρα.

Αξίζει εδώ να αναφέρω ότι τα ίδια έθιμα έχουν και ο Σαρακατσαναίοι (Συράκ + κατσάν = λ.τ. απ' το Συράκο καταδιωγμένοι, απ' την εποχή του Αλή πασά). Αλλά οι γυναίκες τους γνέθουν στη ρόκα και το στημόνι και το υφάδι, που λέγονται μπουρμπούλι και μ' αυτό κάνουν στερεότατα και εμφανίσιμα ανδρικά κοστούμια και γυναικεία φουστάνια. Για ένα κουστούμι όμως δουλεύουν ολόκληρο καλοκαίρι, γιατί θέλει πολλή δουλειά.

β) Επεξεργασία γιδόμαλλου: Χρειάζεται καθάρισμα μόνον, πλύσιμο όχι, γιατί παρασύρεται εύκολα απ' το νερό και δεν μαζεύεται.

Δεν το γράνουν, γιατί κάθε τρίχα του είναι χωριστή και όχι ενωμένη με τις άλλες, όπως του προβατόμαλλου.

Το λανάρισμα γίνεται μόνον στα οριζόντια λανάρια και κάνουν σκαμάγγια κι απ' αυτά πιτρίκια, που τα γνέθουν στο τσικρίκι και κάνουν μασούρια για υφάδι. Για στημόνι χρησιμοποιούν μαλλί, γιατί δεν αντέχει το γιδόμαλλο.

Το γνέσιμο του στημονιού γίνεται στη φούρκα ή στο χέρι με τ' αδράχι και ακολουθεί το κουβάριασμα. Οι υπόλοιπες εργασίες γίνονται όπως και στο προβατόμαλλο.

Με το γιδόμαλλο κάνουν κάπες για τους τζιομπαναραίους, βελέντζες για στρώσιμο σπιτιών και βελέντζες για σκέπασμα των σαμαριών και των καπουλιών (πισινών) των φορηγών ζώων. Τις τελευταίες τις λέμε κουβέρτες. Προκόβια λέμε τις γιδομαλλίσιας βελέντζες. Κάνουν επίσης και τέντες (σκηνές), κάλτσες, τροβάδια, δισάκια και τροβαδάκια, όπου βάζουν την τροφή (πίτυρα κτλ.) των φορηγών ζώων.

Όλ' αυτά έχουν το πλεονέκτημα να μην απορροφούν το βροχόνερο ή το χιόνι, όπως τα μάλλινα, αλλά το αποβάλλουν (φεύγει κάτω), γι' αυτό προτιμούν το γιδόμαλλο.

Μετά τον αργαλειό και τα προβατομαλλίσια και τα γιδομαλλίσια, τα ράβουν πρόχειρα με σακοράφα και σπάγγο και τα σταυρώνουν (κάνουν πάνω τους με το χέρι το σημάδι του σταυρού) για να μη ματιαστούν και τα

πηγαίνουν στο μαντάνι (υδροκόπανο) ή στη ντριστέλα (νεροτριβή), που είναι κοντά-κοντά στο ίδιο μέρος.

Στο μαντάνι πηγαίνουν τα λιανά, όπου τ' αφήνουν 24 ώρες· εκεί βρέχονται και χτυπιούνται, καθαρίζονται, ψήνονται (σφίγγουν καλά το στημόνι με το υφάδι, γίνονται στερεά), μαλακώνουν και χνουδιάζουν.

Τα χοντρά τα πηγαίνουν στη ντριστέλα όπου τ' αφήνουν 48 ώρες, για τους ίδιους λόγους που είπαμε και στα λιανά. Όλα τα πηγαίνουν τον Αύγουστο μήνα πούναι τα νερά ζεστά και καθαρά, οπότε κατεργάζονται, στερεοποιούνται, μαλακώνουν και καθαρίζονται καλύτερα.

γ) Επεξεργασία βαμβακιού και λεύκαμα (άσπρισμα) πανιού. Απ' το 1850 έως το 1900, προμηθεύονταν βαμβάκι απ' τον κάμπο των Σερρών και το επεξεργάζονταν όπως το προβατόμαλλο. Το έκαμναν νήμα (βαμβακερή κλωστή) και μετά βάλες (κουλούρες), τις ζεμάτιζαν σε καζάνι με νερό, όπου έριχναν σαπούνη και κλωνάρι κρανιάς, για να γίνει γερό σαν την κρανιά και να πάρει το χρώμα της. Μετά τις έβγαζαν, τις τέντωναν καλά με δυο γερά ξύλα, κρατώντας από ένα η καθεμιά γυναίκα, τις στριφογύριζαν με τα ξύλα και τις άφηναν μια νύχτα. Το πρωί τις άπλωναν για να τεντώσουν πάλι και να στεγνώσουν. Τις κουβάριαζαν, τις διάζαν, τις τυλιγάδιαζαν και τις έβαζαν στον αργαλειό, όπου τις νουβόδιζαν, τις κομπόδεαν και τις ύφαιναν. Έτσι έκαναν το μπασμά (πανί άσπρο). Για στημόνι και υφάδι έβαζαν απ' την ίδια βαμβακερή κλωστή.

Μετά το ύφαμα, άρχιζαν το λεύκαμα (άσπρισμα): Έβαζαν το πανί σε διαλυμένη βουνιά (κοπριά γελαδικών), όπου τ' άφηναν 24 ώρες ή 10 μέρες, ανάλογα, αλλά το βράδυ το έβαζαν και το πρωί το έβγαζαν απ' τη βουνιά, για να βγουν τα μαυράκια (μαύρα στίγματα) που είχε το νήμα. Έπειτα το πήγαιναν στο μεγάλο λάκκο στη θέση: «Μπιλίρι», το Μάη μήνα, γιατί τότε είναι άφθονα και καθαρά τα νερά.

Οι γυναίκες έβαζαν τις τρούμπες των πανιών στο κεφάλι ή τις φορτώνονταν και πήγαιναν να τις λευκάνουν. Έβγαζαν τις κάλτσες, άπλωναν το πανί και το χτυπούσαν με τον κόπανο πάνω σε μεγάλες πέτρες, που τις έβρεχε το νερό κι ήταν κοντά στο λάκκο. Το μάζευαν και το έβαζαν σε πέτρα για να στραγγίσει. Το κοπάνιζαν πάλι μια ή δυο εβδομάδες ανάλογα, ώσπου άσπριζε, έβγαине η βουνιά, κι αργάζονταν (γίνονταν στερεό). Το μάζευαν και τ' άπλωναν κοντά στο λάκκο, σε μέρος κατάλληλο, καθαρό, προσηλιακό, πλαγιαστό και χορταριασμένο, για να μη λερώσει και στεγνώσει γρήγορα.

Την τελευταία φορά το μάζευαν λίγο νότιο (βρεγμένο) και το ξέπλυναν στη Μεγάλη βρύση ή στο ρέμα του μύλου του Χαράβα, για ν' ασπρίσει καλύτερα. Το έκαμναν πάλι τρούμπες, αφού το τέντωναν καλά δυο γυναίκες, το μάζευαν και το χτυπούσαν με τον κόπανο, περισσότερο στις άκρες για να σιδερωθεί, γιατί δεν υπήρχαν σίδερα τότε και το μετέφεραν στο σπίτι πάνω στο κεφάλι.

Επειδή δε το λεύκαμα ήθελε πολυήμερη και κοπιαστική δουλειά και οι γυναίκες δεν ευκαιρούσαν κάθε χρόνο, γιατί είχαν και πολλές άλλες σπιτικές δουλειές (μεγάλωμα παιδιών κτλ.), γι' αυτό έλεγαν την παροιμία:

«Χρόν' χρόν' τα πανιά
χρόν' χρόν' τα πιδιά».

Τα παιδιά πραγματικά ήθελαν και θέλουν μεγάλη προσοχή στην ανατροφή, στο μεγάλωμα. Θέλουν φύλαγμα απ' τ' ατυχήματα (μαλώματα μεταξύ τους, κάψιμο, ζεμάτισμα, φωτιά με σπίρτα, πέσιμο και χτύπημα, πέσιμο στα πηγάδια, δάγκωμα σκυλιών και φιδιών, δηλητηρίαση από διάφορα φάρμακα, ηλεκτροπληξία κι αυτοκινητιστικά δυστυχήματα, από όπλα, μαχαίρια και άλλα μυτερά αντικείμενα. Πραγματικά τα παιδιά θέλουν φύλαγμα όχι μοναχά στο σπίτι, αλλά και στην αυλή και στο δρόμο. «Καλύτερα να προλαβαίν'ς, παρά να θιραπεύ'ς» γιατί «όσα φέρν' η ώρα δεν τα φέρν' ου χρόνους», λένε παλιές σοφές λαϊκές παροιμίες.

Απ' το πανί έκαμναν τα εσώρουχα των σπιτικών και τις προίκες των κοριτσιών (μακριά και φαρδιά πουκάμισα, σεντόνια, φούστες και ποδιές). Υπάρχουν ακόμη και σήμερα.

Απ' το 1900 έως το 1940 αγόραζαν απ' τα Γιάννινα νήμα άσπρο (βάλες) και το ζεμάτιζαν όπως και το μάλλινο στημόνι, που είπαμε, κι ακολουθούσε η ίδια επεξεργασία. Απ' το '40 έπαψε η επεξεργασία, γιατί αγοράζουν πανί (κάμποτ ή χασέ) του εργοστασίου.

Απ' την εποχή του εμφυλίου πολέμου (1946-1949) και μετά, άρχισαν να υφαίνουν και κουρελούδες από παλιά λεπτά ρούχα. Τα κόβουν πρώτα λωρίδες-λωρίδες και μετά τις υφαίνουν. Για στημόνι χρησιμοποιούν βαμβακερή κλωστή. Τις στρώνουν σε διαδρόμους, στα ημιμπόγεια ή στις κουζίνες.

Υφάντριες - Ταπητουργική Σχολή. Όλες οι Φουρκιώτισσες δούλευαν και δουλεύουν στον αργαλειό. Η υφαντουργία εξελίσσεται συνεχώς, αλλά δεν εγκαταλείπεται όμως και η παραδοσιακή.

Το έτος 1956 ιδρύθηκε στο χωριό μας Ταπητουργική Κρατική Σχολή κι εγκαταστάθηκε στο σπίτι του Αχιλλέα Γάκη, με μηνιαίο ενοίκιο 300 δρχ. Λειτουργήσε ως το 1959 με δύναμη 12 κορίτσια. Σ' αυτή φοίτησαν οι παρακάτω Φουρκιωτοπούλες:

1. Μαριάνθη Δ. Φέλη	7. Μελπομένη Γ. Γιώτα
2. Ζωή Ν. Κίτση	8. Αθηνά Α. Γιώτα
3. Ερμiónη Θ. Κίτση	9. Αλίκη Δ. Τόντη
4. Ευανθία Ι. Κίτση	10. Ελεονώρα Θ. Σταγκίκα
5. Στέλλα Ι. Εξάρχου	11. Ζωή Δ. Βελέκη
6. Ευαγγελία Ν. Φράγκου	12. Αθανασία Θ. Τέντα

Δασκάλα τους ήταν η Στέλλα Μαλαθρά, Ηπειρώτισσα. Ήταν ειδικά εκπαιδευμένη γιατί οι τάπητες (τα χαλιά) που κατασκεύαζαν στη σχολή ήταν διπλής όψης (ντουμπλ φας = λ. γαλ.), ενώ τα ντόπια των Φουρκιωτισσών έχουν όψη κι ανάποδη. Δούλευαν με δωρεάν υλικά (αργαλειό, μαλλί κ.λπ.) απ' το πρόγραμμα δημόσιων επενδύσεων και η πληρωμή γίνονταν σύμφωνα με τα τετραγωνικά μέτρα ύφανσης κάθε κοπέλας, απ' τη Βασιλική Πρόνοια - Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα. Παρέδιναν τα χαλιά σε περιοδεύοντα αρμόδιο υπάλληλο και πληρώνονταν. Η ποιότητα των υφαντών τους ήταν εξαιρετική.

Η Βασιλική Πρόνοια (τώρα Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας) τα

πουλούσε σε πλούσιους Αθηναίους και στην Ελβετία με μεγάλη τιμή και ήταν περιζήτητα.

Τα κορίτσια που φοιτούσαν ήταν εξωσχολικά, ηλικίας 12 έως 20 χρόνων και αποκτούσαν πλήρη επαγγελματική κατάρτιση. Τότε λειτούργησαν 56 τέτοιες σχολές σ' όλη την Ελλάδα. Σκοπός των Σχολών αυτών ήταν η ανάπτυξη και προώθηση της Οικοτεχνίας της πατρίδας μας και μάλιστα των ορεινών και νησιώτικων περιοχών της χώρας μας και η ανάσχεση του ρεύματος της αστυφιλίας και της μετανάστευσης. Του χωριού μας η Σχολή διαλύθηκε γιατί οι περισσότερες κοπέλες παντρεύτηκαν κι ελάχιστες δούλευαν στα σπίτια τους ως το 1970. Η Βασιλική Πρόνοια δώρησε σ' αυτές τους αργαλειούς τους. Σήμερα είναι όλες παντρεμένες.

Βάψιμο:

Για βάψιμο των μάλλινων υφαντών (βάλες, τσεργόπλες για καβάλα) ή και τρούμπες (τόπια) χρησιμοποιούσαν διάφορους τρόπους:

α) Των λεπτών: 1) Για βίνιτο (γαλάζιο σκούρο χρώμα) χρησιμοποιούσαν ρίζες στομπισμένες από μπρούστιρα (φυτά σαν τα λάπατα, αλλά με πικρή γεύση), κλωνάρια φράξου (είδος δέντρου) και σιάρβα. Τα βραζαν στο καζάνι 2-3 ώρες, τ' ανακάτωναν με σανίδι ή ξύλο, έβγαζαν το ύφασμα, έριχναν λουλάκι (κομμάτι, αργό, βραδείας βαφής), τ' ανακάτωναν, ξαναέβαζαν το ύφασμα και τ' άφηναν 8 έως 10 μέρες. Ύστερα έβαζαν ξηρές στομπισμένες ρίζες ριζαριού (ερυθρόδανου) ή σιούπκες από φύλλα βαλανιδιάς (παράσιτα σαν καρύδι, κηκίδες) για να σφίξει το χρώμα (να γίνει ανεξίτηλο). Τ' ανακάτωναν συχνά για να λυώσουν καλά τα χρώματα και να βαφεί παντού ομοιόχρωμα το ύφασμα.

Τώρα ρίχνουν λουλάκι της ώρας (σκόνη) στο καζάνι, βουτούν το ύφασμα 2-3 φορές, όταν είναι χλιαρό το μίγμα και τ' αφήνουν να βράσει πάνω από 24 ώρες. Τ' αφήνουν να κρυώσει λίγο, το βγάζουν, τ' αφήνουν να στραγγίσει, το πλένουν με κρύο νερό, το κοπανίζουν και το στεγνώνουν στον ήλιο. Όταν θέλουν να γίνει το χρώμα ουρανίσιο (σιέλ) τ' αφήνουν λίγη ώρα στο καζάνι το ύφασμα ή το νήμα κι ύστερα το βγάζουν.

β) Των χοντρών (κάπες, μαλιότα, ταλαγάνια, σάρικες) 1) Για μαύρο χρώμα έβαζαν κλέτσιο (παράσιτο βαλανιδιάς) ή κλωνάρια φράξου ή φλούδα σκλήθρου (είδος δέντρου), τα βραζαν 24 ώρες στο καζάνι, τα βγαζαν δυο φορές, έριχναν και καραμπογιά (βιτριόλι πράσινο) αντί για ριζάρι, για να γίνει ανεξίτηλο το χρώμα. Έβαζαν το ύφασμα, τ' άφηναν μισή ώρα να βράσει, τραβούσαν τη φωτιά απ' το καζάνι, έβγαζαν το ύφασμα, το τύλιγαν μ' άλλο μάλλινο για ν' απορροφήσει καλά τον ατμό και να μαυρίσει καλά, κι ακολουθούσε η παραπάνω εργασία.

2) Για κίτρινο χρώμα χρησιμοποιούσαν φλούδες κρεμμυδιών ή λουλούδια κίτρινου φυτού ή φύλλα λυγαριάς, έριχναν και ώριμα κίτρινα αγριοκορόμηλα που ωριμάζουν το φθινόπωρο, κι αλάτι μαγειρικής, για να γίνει ζωηρότερο κι ανεξίτηλο το χρώμα. Τώρα ρίχνουν σπίρτο (θειικό οξύ) αντί για αλάτι.

3) Γι' ανεξίτηλο κόκκινο έβαζαν και κρεμεζί χρώμα (προς το κόκκινο).

4) Για καφέ (καρυδάτο ανεξίτηλο) έβαζαν στομπισμένες πράσινες

φλούδες καρυδιών, μαζί με το ύφασμα ή νήμα (κλωστή μάλλινη) κι έριχναν και φύλλα καρυδιάς.

5) Για πορτοκαλί χρώμα έβαζαν ριζάρι.

Στα χρόνια της μαύρης τριπλής κατοχής (1941 - '44) έβαφαν μόνο με καπνιά (φούμο) απ' το τζάκι και γίνονταν καφέ ανοιχτό το χρώμα. Γι' ανοιχτό κίτρινο χρησιμοποιούσαν αντιπυρίνες. Έριχναν και λίγο αλάτι μαγειρικής, για να γίνει ανεξίτηλο.

Τώρα βάφουν το μαλλί με διάφορες μπογιές (χρώματα) του εμπορίου, αφού πρώτα το πλύνουν καλά για να πάρει γλυκό (ωραίο) χρώμα κι ανεξίτηλο. Ρίχνουν στο καζάνι σκόνη λουλάκι ή άλλο χρώμα, βουτούν το μαλλί 2-3 φορές, όταν είναι χλιαρό το μίγμα, το ξεματίζουν 15 λεπτά της ώρας, το βγάζουν, το ξεπλύνουν σε κρύο νερό και το στεγνώνουν στον ήλιο. Μετά το πηγαίνουν στη λανάρα (λαναρομηχανή), όπου γίνεται μικρές βάλες, κι από 'κει το επεξεργάζονται οι γυναίκες και τα κορίτσια.

Για κιλίμια, μαξιλάρια, καναπέδες και διαδρόμους βάφουν τις μάλλινες κλωστές (υφάδι) και το νήμα (στημόνι βαμβακερό) τ' αγοράζουν βαμμένο.

Για μπαντανιές, εξόν απ' το βαμμένο μάλλινο υφάδι, βάζουν και υφάδι άσπρο, βαμβακερό και το νήμα τ' αγοράζουν άσπρο.

Αφήνουν άβαφα, το κάλτσινο, που προορίζεται για μπουραζάνες (παντελόνια φαρδιά ή στενά και μακριά των τσελιγκάδων), το φανέλλο και το γιδομαλλίσιο ύφασμα για τις φλώρες κάπες (γκρι γλυκό, φλωροκάνουτο χρώμα). Αυτές λέγονταν και κάπες κλέφτικες, γιατί τέτοιες είχαν οι κλέφτες για να φαίνονται περήφανοι και γίνονταν από άσπρο και γκρι γιδομαλλο. Επίσης αφήνουν άβαφες και όσες τσεργόπλες, βελέντζες, πατάκια θέλουν να τις έχουν άσπρες.

Τα βαμβακερά πανιά τ' αφήνουν πάντοτε άβαφα.

Ως το 1940 επεξεργάζονταν και μαλλιά για εμπόριο. Πουλούσαν τα είδη στο παζαρόπουλο (φθινοπωρινή οκταήμερη εμποροπανήγυρη), που γίνονταν και γίνεται στην Κόνιτσα.

Ράψιμο - Κέντημα, Ραφτάδες και Κεντητάδες:

Απ' την πολλή παλιά ακόμα εποχή, στο χωριό μας υπήρχαν πάνω από 150 τερζήδες (λ.τ. ραφτάδες). Τα περισσότερα σπίτια είχαν και ράφτη που ήξερε και να κεντάει. Σε πολλά σπίτια υπήρχαν κι από 3-4 ραφτάδες. Δούλευαν όχι μόνο στο χωριό μας, αλλά και σ' όλα τα χωριά της Κόνιτσας, στο Ζαγόρι και στο Μέτσοβο.

Πολλοί όμως ταξίδευαν ομαδικά και σε χωριά της Δυτικής Μακεδονίας, στα Μέγαρα Αττικής, στη Θήβα, στην Πάτρα, στο Μεσολόγγι, στ' Αγιονόρος, στην Αλεξανδρούπολη και τη Βόρειο Ήπειρο.

Να τι γράφει σχετικά ο συνάδελφος Κώστας Λαζαρίδης στην εφημερίδα των Ιωαννίνων «Ηπειρωτικός Αγών 5.2.1970 σ. 2»: «Στο Μοναστήρι Ρογκοβού - Τσεπελόβου - Ζαγορίου, υπάρχει η εξής επιγραφή στο νάρθηκα, στην εικόνα του Προδρόμου πούναι πάνω απ' την είσοδο, που μπαίνουμε στην εκκλησία. Είναι γραμμένα με γράμματα Βυζαντινού τύπου, αλλά χωρίς χρονολογία: Δέησις του δούλου του Θεού ΔΙΜΟΥ ΡΑΥΤΙ Φουρκιώτη».

Ο αιωνόβιος χωριανός μου, μακαρίτης τώρα, Δημήτριος Αδ. Μπουζιά-

43. Δημήτριος Γ. Σιώμος, ο μόνος ράφτης απ' τους παλιούς, που ζει (80 χρονών), αλλά δε δουλεύει πια. (Οκτώβριος 1975).

νης, μου διηγήθηκε ότι ο πατέρας του Φιλικού της Ελληνικής Επανάστασης, Δημητρίου Φουρκιώτη ή Ύπατρου, ήταν Φουρκιώτικης καταγωγής ράφτης και κεντητής των εξάισιων ντόπιων μεσαιωνικών Εθνικών ανδρικών και γυναικείων στολών. Επί τουρκοκρατίας δούλευε στο Μέτσοβο, όπου παντρεύτηκε μια πλούσια Μετσοβίτισσα, συγγενή με την αρχοντική οικογένεια Αβέρωφ. Τότε χρησιμοποιούσαν το επίθετο Φουρκιώτης (απ' τ' όνομα του χωριού) και όχι το πραγματικό τους, γιατί φοβόταν τους Τουρκαλβανούς¹.

Μαζί τους είχαν και τσιράκια (μαθητούρια, μαθητευόμενους). Έφευγαν απ' το χωριό το φθινόπωρο ομαδικά, παρέες-παρέες κι επέστρεφαν το Πάσχα. Όσοι ταξίδευαν κοντά, έρχονταν τα Χριστούγεννα, τις Μεγάλες Αποκριές και το Πάσχα. Το χειμώνα, πρωί και βράδυ, έπιναν και πόντζι (βρασμένη ρακή με ζάχαρη), ρουφώντας το απ' το μολυβένιο στρογγυλό παγούρι για να ζεσταθούν.

Το καλοκαίρι δούλευαν στο χωριό μας και στα καλύβια των αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων του χωριού μας και της περιφέρειάς μας και μετά τον εμφύλιο πόλεμο και σε χωριά της Παραμυθιάς, Καστοριάς και Πρέσπας της Φλώρινας, όπου κατοικούν αρβανιτόβλαχοι. Σήμερα ελάχιστοι υπάρχουν, κι αυτοί γέροιοι.

Μόνον εξακολουθεί το πατροπαράδοτο αυτό επάγγελμα ο μεσήλικας

1. «Ο πρώτος που άνοιξε ραφτάδικο στο Κριμίνι Κοζάνης το 1835 ήταν ο Νικόλαος Αργυρού Κουκούλης απ' τη Φούρκα της Ηπείρου». Αυτά γράφει ο Φώτης Παπανικολάου στο βιβλίο του: «Ιστορία του Κριμινίου θεσ/νίκη 1959, σ. 7 & 29».

Νίκος Θ. Ράδος, που εργάζεται στο χωριό μας και σε χωριά της Δυτικής Μακεδονίας και είναι ένας πραγματικός καλλιτέχνης.

Τα εργαλεία και τα υλικά που χρησιμοποιούσαν, ήταν πολλά. Παλιότερα, έραβαν μόνο με το χέρι, αργότερα όμως με τη μάκινα (ραπτομηχανή του χεριού), γιατί ήταν φθηνότερη απ' τη μηχανή του ποδαριού και μετακινούνταν πιο εύκολα. Άλλα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν είναι:

Δυο ψαλίδια, ένα μεγάλο για τα χοντρά μάλλινα και γιδομαλλίσια υφάσματα και ένα μικρό για τα λεπτά (μεταξωτά και πανικά).

Αγκίστρι (γάντζο), που είχαν στην άκρη της θήκης του ψαλιδιού για να γαντζώνει και κρατάει το ύφασμα, όταν έραβαν.

Πήχη ξύλινο ή σιδερένιο (64 πόντους), για να μετράνε το ύφασμα και τις διαστάσεις του φορέματος, που θα 'ραβαν.

Βελόνες χοντρές και μεγάλες για τα χοντρά και μικρές και λεπτές για τα λεπτά.

Δυο δαχτυλήθρες, μια σιδερένια και στρογγυλή για να στεριώνουν τη βελόνα όταν ράβουν τα χοντρά και μια τενεκεδένια σαν χωνάκι, χωρίς μύτη, για τα λεπτά.

Σαπούνι άσπρο για να σημαδεύουν και χαρακώνουν τα υφάσματα πριν τα κόψουν.

Κερί γνήσιο για κέρωμα των κλωστών, γιατί έτσι προχωρούν πιο εύκολα οι κλωστές κι αντέχουν περισσότερο.

Σουβλάκι από κέρατο ζαρκαδιού, για ν' ανοίγουν τις κουμπότρυπες.

Κλωστές μάλλινες χοντρές, σπιτικές κι αγοραστές (βαμβακερές χύμα και καρούλια άσπρα και μαύρα του χεριού και της μηχανής).

Χάρτζια διάφορων χρωμάτων: Κλωστές μεταξωτές, σκέτες ή χρυσές (επίχρυσες) ή ασημένιες (επάργυρες), σειρήτια (κορδόνια), γαιτάνια μάλλινα ή βαμβακερά, άλλα επίχρυσα (χρυσογάϊτανα) ή επάργυρα (ασημογάϊτανα) ή σκέτα ντόπια ή αγοραστά, πλεχτά και χοντρά, πολύχρωμα. Τα ντόπια τα έπλεκαν και πλέκουν ακόμα οι Φουρκιώτισσες.

Τα πλεκτά γίνονταν με 3 έως 5 αδέρφια (κλωνάρια, χοντρές κλωστές) γιατί με ζυγά γίνονταν κουτσά και όχι εμφανίσια.

Λουτριά, μεταξωτή ή στριφτή, χοντρή κλωστή με 2 αδέρφια διαφόρων χρωμάτων, σκέτη ή επίχρωση ή επάργυρη.

Μπρισίμι (λ. τ., λεπτή μεταξωτή κλωστή διαφόρων χρωμάτων) με την οποία ράβουν τα γαιτάνια και τη λουτριά. Όλ' αυτά τ' αγόραζαν οι ραφτάδες απ' τα Γιάννινα και πολλές φορές και οι ενδιαφερόμενοι, που ήθελαν να ράψουν. Αγόραζαν επίσης και κουμπιά, ζάβες (κόπτες). Το μπρισίμι και τις μη σκέτες κλωστές, γαιτάνια και λουτρίες, αγόραζαν με το δράμι, τ' άλλα με τον πήχη.

Τροβάς (ταγάρι) με δυο σχοινιά, όπου έβαζαν όλα τα παραπάνω και το ψωμοτύρι, κι ένα σακί για τη μάκινα, που τη μετέφεραν πολλές φορές με την πλάτη τους, όχι με ζώο.

Έραβαν όλα τα ντόπια ανδρικά και γυναικεία ρούχα, τα γαμπριάτικα και τα νυφιάτικα και την προίκα των κοριτσιών, ακόμα και τερλίκια (γόβες) από

δίμιτο ή κάλτσινο, που τα φορούσαν μέσα στο σπίτι για ζεστασιά, άντρες και γυναίκες.

Επίσης, κεντούσαν, στόλιζαν τ' ανδρικά και γυναικεία ρούχα με μεγάλη μαστοριά (τέχνη) και με θαυμάσιους συνδυασμούς χρωμάτων.

Κάθονταν σταυροπόδι στο χωματένιο πάτωμα, στρωμένο με λινατσένιο στρώμα, γεμάτο άχυρο, σκυφοί, γι' αυτό οι περισσότεροι καμπούριαζαν. Δούλευαν σκληρά και με όρεξη και τη νύχτα ακόμα, κάτω απ' το φως του δαδιού ή της γκαζόλαμπας, που σπάνιζε τότε. Δούλευαν πολλές ώρες το 24ωρο. Λίγες φορές σηκώνονταν για να ξεμουδιάσουν.

Οι καλύτεροι ραφτάδες και κεντητάδες ήταν ο Ιωάννης Γ. Παπαγεωργίου ή Μαστορέκας και ο Νικόλαος Κ. Μόκας ή Πρόλγκος.

Θυμάμαι καλά, το φθινόπωρο του 1924, όταν δούλευα στο Ζιγκόσδι (σ. Μεσόλακκο) Γρεβενών με τον μακαρίτη θείο μου Μήτηρο Φασέκη ράφτη, μουδίαζαν τα πόδια μου απ' το σταυροπόδι. Μόλις τ' άπλωνα λιγάκι για να ξεμουδιάσουν, τα χτυπούσε με τον πήχη ελαφρά και μούλεγε γελαστά: «Μάσε τα πόδια ραφτάκι». Κι έτσι γεύτηκα και γω την πίκρα και γλύκα αυτού του επαγγέλματος.

Σχετικά για τους ραφτάδες μας, ο πολυμαθέστατος γερο Βασίλης Τζιώρτζης απ' τη Μόρφη Βοΐου Κοζάνης, μου γράφει το 1960, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Θυμάμαι απ' τα παιδικά μου ακόμη χρόνια, ότι στο χωριό μου δούλευαν οι ραφτάδες απ' τη Φούρκα, δυο αδέρφια ο Νικόλας και Δημήτρης Μόκας. Ήταν άνθρωποι με πολλές αρετές. Άψογοι στην ηθική, έντιμοι στις συναλλαγές και αφοσιωμένοι στο καθήκον τους. Κάθονταν στο στρωσίδι σταυροπόδι και δούλευαν, με πολλή μικρή διακοπή, 13-15 ώρες συνεχώς. Ήταν και άριστοι κεντητές.

Μετά απ' αυτούς είχαμε τον Ζήση Μπούλμπη ή Τόνα, που μπήκε σπιτόγαμπος στο χωριό μας και ήταν κι αυτός καλλιτέχνης ράφτης, αλλά το 1949 σκοτώθηκε από νάρκη. Όλοι τους ήταν άριστοι οικογενειάρχες και πρόκοψαν. Τέτοιοι Φουρκιώτες δούλευαν κι εγκαταστάθηκαν σε πολλά χωριά της επαρχίας μας».

Ο πρώτος φραγκοράφτης, που ήρθε στο χωριό μας το 1915, απ' την Αμερική, ήταν ο Γεώργιος Π.Ν. Οικονόμου, και μετά το 1926 ο αδελφός του Θεμιστοκλής. Έραβαν τ' ανδρικά κοστούμια από δίμιτο ή κάλτσινο, αργότερα από ύφασμα ευρωπαϊκό με σχέδιο φράγκικο γαλλικό. Γι' αυτό και λέγονταν φραγκοράφτες, και τα κοστούμια τα λέγανε Ευρωπαϊκά.

Τώρα αγοράζουν έτοιμα κοστούμια. Δεν υπάρχουν πια φραγκοράφτες στο χωριό μας. Έχουν όμως όλα σχεδόν τα σπίτια ραπτομηχανή για σπιτικές ανάγκες.

Και κάτι που παραλείψαμε ν' αναφέρουμε: Για να σιδερωθούν τα ρούχα, τα έβαζαν το βράδυ κάτω απ' το μαξιλάρι ή στο στρώμα και τα έβγαζαν το πρωί, γιατί σίδερα δεν υπήρχαν.

Χρησιμοποιούσαν τις μηχανές Σίγγερ (Αμερικάνικη) και τις Γερμανικές Νάουμαν και Κάιζερ.

Δούλευαν σ' ολόκληρη σχεδόν την Ήπειρο, ακόμα και σε σκηνίτες κτηνοτρόφους. Θ' αναφέρω ελάχιστους: Τ' αδέρφια Νικόλαος και Δημή-

τριος Μόκας δούλευαν στο Κάντσικο, ο Δημήτριος Σιώμος και ο Αλέξιος Μότσης στην Καστάνιανη, ο Ευθύμιος Τέντας στο Κεράσοβο, ο Δημήτριος Κατσιάνης στη Στράτσειανη και άλλοι σ' άλλα χωριά.

Σε χωριά των νομών: 1) Καστοριάς: Στο Κοτέλτσι, Ψέλτσικο, Λάγγα κτλ., τ' αδέρφια Γεώργιος, Νικόλαος, Δημήτριος, Ιωάννης Παπαγεωργίου κ.α.

2) Κοζάνης: Στο Κωσταντσικο, οι Ιωάννης Μπελίτσιος, Θεόδωρος Ράδος κ.α. Στην Πιπιλίστα, ο Δημήτριος Πιπιλιάγκας.

3) Γρεβενών: Στο Καλαμίτσι κτλ. οι Δημήτριος Φασέκης, Ιωάννης Ντόκος κ.α. Στα Χάσια, οι Παπαραίοι, ή Μακρήδες ή Νταλαμπόσηδες, και οι Μπαλογιανναίοι κ.α. Στην Πανάρετη, οι Ταμπουραίοι.

4) Αιτωλοακαρνανίας: Οι Ρουσαίοι, Κουτημαναίοι κ.α.

5) Στα Μέγαρα Αττικής, τ' αδέρφια Ζήσης και Ανδρέας Παπακώστας κ.α.

6) Στις Καρυές - Αγίου Όρους, ο ιερογράφης Νικόλαος Ότας ή Τζιάλας, από το 1903-1947.

7) Στην Ερσέκα - Β. Ηπείρου, οι Ευθύμιος Βάγκας και Κων/νος Μαρανής δούλευαν σε σκηνίτες κτηνοτρόφους, στα χρόνια της κατοχής (1941-44).

(Περισσότερα βλ. στο κεφ. Καταγραφή των απανταχού Φουρκιωτών εσωτερικού).

Νομίζουμε πως παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τον αναγνώστη κι είναι ταυτόχρονα και διασκεδαστικό να παραθέσουμε ένα σύντομο κρυπτογραφικό κώδικα της ειδικής γλώσσας των ραφτάδων εκείνης της εποχής. Τη χρησιμοποιούσαν για επαγγελματική συνεννόηση και μόνο. Στόχος τους ήταν, και τον πετύχαιναν απόλυτα, να μην τους καταλαβαίνουν τ' αφεντικά τους, οι νοικοκυραίοι του σπιτιού, για λογαριασμό των οποίων κι εργαζόνταν.

Λέξεις:

σκινάρι = το ράψιμο

ντζπτόρου = ο ράφτης

ντζπτουριάσκ = η γλώσσα τους

στόκου = ο άντρας - τ' αφεντικό

στουάκ = η γυναίκα - η αφεντικίνα

νουάτινου = τ' αγόρι

νουάτιν = το κορίτσι

νόρα = η νύφη

σκούτρον = τρώγο

σκουτράρι = το φαγητό

κουπνίτσου = το ψωμί

μιπλόνιου = το τυρί

λέμου = το λάδι

άλμπι = τα φασόλια

κουρτσιάλι = τα λεφτά

βιρτζουάνη = η πίτα

τρν-νέ = ο τραχανάς

λίντινι = η φακή

πινουάς = η κότα

πινόση = τα μάτια

πιτσάνη = οι ψείρες

ντζπτουάρα = η ράφτρια

τσιουκρίκια = η ραφτομηχανή

πρτέκα = το ψαλίδι

κότου = ο πήχης

νέλου = η δαχτυλήθρα

άκου = το βελόνι

λαϊτσόσου = ο καφές

βριάβα = η συμφωνία

σιούσλα = το κρέας

κλιίρι = το κρασί

γκλιέτσου = η ρακή

γκουργκουλιουάσι = τ' αυγά
αστρτζιάρι = η φυγή
τσιάπα = το ρολόι
αστάρ = το βράδυ
σκλητήρου = ο δάσκαλος

σκλητουάρα = η δασκάλα
κψέκου = ο παππάς
κψικουάνια = η παπαδιά
κπτσίν = το κεφάλι
ούντ = το νερό

Φράσεις: Γίνι στουάκα κου σκουτράρι = Έρχεται η κυρά (αφεντικίνα) με το φαγητό

Αντούτσι σιηκλίρι = φέρνει και κρασί
Β' αντούκ σιη, λιτσόσου = θα μας φέρει και καφέ
Τσι βα σκουτρέμου αστάρ; = τι θα φάμε βράδυ;
Βα ν' αντάρ βιρτζουάνιη = Θα μας κάνει πίτα
Αστάρ βα ν' αστρτζέμου = το βράδυ θα φύγουμε.

Ανέκδοτα ραφτάδων:

1) Αν καμιά φορά η νοικοκυρά ξεχνούσε να δώσει το παγούρι με ρακή, τότε ο ράφτης για να την υπενθυμίσει, έλεγε με αστείο τρόπο στη γάτα που κάθονταν δίπλα του: «Τσιτ παλιόγατα, σαν παγούρι ήρθις κι έκατσις κουντά μ'». Κι όταν ήθελε κρασί έλεγε: «Τσιτ παλιόγατα, σαν λαγήνι μι κρασί στάθκις μπρουστά μ'».

2) Όταν ξεχνούσε η νοικοκυρά να ρίξει λεφτά κοντά στο ψαλίδι, δηλ. να κεράσει το ράφτη μόλις άρχιζε να κόβει την προίκα, τότε ο ράφτης έλεγε: «Δεν κόβει του ψαλίδι θέλει τρούχημα» κι έτσι κερνούσε.

3) Όταν νύσταζε το τσιράκι, τότε τ' αφεντικό του πετούσε το βελόνι και τον κεντούσε στο γόνατο, για να μη νυστάζει, αφού πρώτα κρατούσε την μια άκρη της κλωστής του βελονιού με τ' αριστερό του χέρι.

4) Ο Γιώργης Τόνας όταν έραβε και τύχαινε σε δωμάτιο χωρίς εικονοστάσι, προτού κοιμηθεί έκαμνε το σταυρό του γυρίζοντας γύρω γύρω στο δωμάτιο. Βλέποντάς τον οι ένοικοι γελούσαν και τον ρωτούσαν: Τι κάνεις έτσι μπάρμπα; Κι αυτός απαντούσε: Κάνω έτσι γιατί δε βλέπω εικόνα και δε μπορώ να βρω την ανατολή. Φέρνοντας γύρω-γύρω θα βρω την ανατολή.

5) Τον ρωτούσαν, γιατί δεν ακούεσαι Γιώργη; επειδή δε μιλούσε πολλά. Κι αυτός απαντούσε: Μήπως έχω κουδούνια ν' ακουστώ; Άλλοι πάλι του έλεγαν: Όποιος δεν κουβεντιάζει σ' αυτόν τον κόσμο, θα τον βάλουν για να φορτωθεί τ' αυγό! Η απάντησή του ήταν: Γιατί να το φορτωθώ και να μη το βάλω στην τσέπη; Άλλοι ότι θα τον βάλουν να μετρήσει τις τρίχες απ' το κεφάλι. Κι αυτός έλεγε: Άλλη δουλειά δεν έχω, θα καθήσω να τις μετρήσω.

6) Μερικοί όταν ταξίδευαν, φόρτωναν τη μηχανή στα τσιράκια.

7) Άλλοι πάλι, καβαλίκευαν τα τσιράκια για να περάσουν στα ποτάμια. (Πηγή: Απ' τον Κώστα Κίτση και Τάκη Τόνα).

Ράφτριες (μοδίστριες) και κεντήτριες: Εκτός απ' τους ραφτάδες και κεντητάδες, είχαμε και ράφτριες που κεντούσαν κιόλας. Έραβαν από φανέλο τα γυναικεία (φανέλλες, σώβρακα, φούστες και ποδιές) κι από πανί (πουκάμισα και σώβρακα), φουστάνια και ποδιές από χρωματιστό βαμβακερό ή μάλλινο ή μεταξωτό ύφασμα, τις παρτίτσες και τους κιπτάκους, τα

νυφιάτικα και την προίκα των κοριτσιών, εκτός απ' την τσιπούνα, το τσικέτο, το παλτό κ.ά. χοντρά ρούχα που τα έραβαν οι ραφτάδες.

Στα μανίκια και τον ποδόγυρο των φουστανιών, περνούσαν σειρητάκι βαμβακερό και λωρίδα κατηφένια (βελουδένια) ομοιόχρωμα με το φουστάνι και στις φούστες τα ίδια, αλλά όχι στα μανίκια, γιατί ήταν αμάνικες.

Στις ποδιές έβαζαν λωρίδα κατηφένια (βελουδό βαμβακερό αρίγωτο) στο κάτω μέρος. Τέτοιες ήταν οι: Αγόρω σύζ. Δημητ. Κούση (Γκαγκαράκινα), Ευαγγελή σύζ. Ιωάν. Παπαγεωργίου (Μαστορέκινα), Καλίνω συζ. Στ. Μαρανή (Τέζινα), Όλγα σύζ. Ανδ. Τόνα, Γλυκερία σύζ. Νικ. Τόνα, Αρετή σύζ. Παπαγιάννη Τζημοράγκα και η Ευγενία σύζ. Θ. Σδούκου κ.ά. Και μια άλλη στο χωριό Κρμίνι Κοζάνης, η Μαρία Χαντάβου.

Κέντημα: Κεντούσαν σε χασέ και καναβά με άσπρες, βαμβακερές κλωστές ή χρωματιστές βαμβακερές ή μεταξωτές, πουκάμισα, φούστες, ποδιές, τραπεζομάντηλα, πετσετάκια, μαξιλαροθήκες και μπάντες. Σήμερα κεντούν σε ιταμίνη και τζιβρέ διάφορα κάδρα (χρωματιστά), τραπεζομάντηλα, σεμέδες ορθογώνιους και καρέδες τετράγωνους για τραπέζια και πετσετάκια για τραπέζια. Χρησιμοποιούν και χρυσές κλωστές.

Πλέξιμο: Έπλεκαν δαντέλες και κουκάκια για τα γάζια, δαντέλες για σεντόνια, μαξιλαροθήκες και μπερντέδες, γάντια, τσουράπια (κάλτσες) άσπρα και μαύρα. Γ' άσπρα τσουράπια των γυναικών με πούλιες κόκκινες στον αστράγαλο· έπλεκαν ακόμα και φούστες, σάλια (κασκόλ) και τερλίκια. Και τώρα πλέκουν τα ίδια, αλλά και εσωτερικές και εξωτερικές φανέλες, φούστες, πουλόβερ, κουβέρτες, διαδρόμους, πατάκια, σεμέδες, κουρτίνες, καρέδες και πετσετάκια.

Οι γριές έπλεκαν 50-60 ζευγάρια κάλτσες, ανδρικές και γυναικείες, άλλες για τις προίκες των κοριτσιών και άλλες για το σπίτι τους. Όλα αυτά τα μάλλινα τα έβαζαν με σειρά στα σεντούκια, έβαζαν μαζί και φύλλα καπνού ή ψηθιά, γιατί τότε δεν υπήρχε ναφθαλίνη, για να μη τα καταστρέψει ο σκώρος. Έβαζαν και κλωνάρια βασιλικού, έριχναν και κολώνια και τα σκέπαζαν με πανί.

Κάθε γιορτή επίσημη τα έβγαζαν και στόλιζαν τα σπίτια τους. Επίσης τα έβγαζαν και κάθε άνοιξη, τα τίνιζαν και τα ήλιαζαν. Για τον ίδιο σκοπό έβγαζαν και τις προίκες των κοριτσιών κάθε άνοιξη.

Προίκα (ρουχισμός): Παλιότερα δε συνηθίζονταν να δίνει μετρητά η νύφη στο γαμπρό. Το θεωρούσαν υποτιμητικό. Έπαιρνε μόνο το ρουχισμό της, που ήταν έργο των χρυσόχερων γυναικών και κοριτσιών μας. Για στρώσιμο, ένα σάισμα (βελέντζα στείρα), μάλλινη. Για σκέπασμα, τσέργα μάλλινη φλοκωτή, που ζύγιζε 24 οκ. και μια ντόγκα μάλλινη στείρα, που ζύγιζε 15 οκάδες. Εσώρουχα βαμβακερά 4 αλλαξιές.

Άλλα συνακόλουθα της προίκας ήταν: Δυο φούστες μάλλινες χρωματιστές, 4 φουστάνια μάλλινα χρωματιστά, 4 ποδιές μάλλινες ομοιόχρωμες με τα φουστάνια. Δυο ποδιές μάλλινες χρωματιστές για το πλύσιμο και 2 άσπρες βαμβακερές για την πίτα, 2 σιγκούνια και μια σάρικα, 2 έως 4 μαξιλάρια μάλλινα και 1 από χασέ, και 10 ζευγάρια κάλτσες μάλλινες.

Αργότερα έδιναν 2 κιλίμια για στρώσιμο (1 μεγάλο και 1 μικρό), τσικέτο και παλτό (επανωφόρι) διμιτένιο αντί για σάρικα και 12 ζευγάρια μαξιλάρια. Απαραίτητα ήταν: 1-2 σεντούκια για τα λεπτά ρούχα. Στα παρακούτια των σεντουκιών έβαζαν τα χρυσαφικά και τ' ασημικά και γενικά τα στολίδια τους. Όλες έπαιρναν την ίδια προίκα, εκτός απ' τις φτωχές· αυτές έπαιρναν λιγότερη. Στις μέρες μας η προίκα είναι διαφορετική. Είναι η ευρωπαϊκή, γνωστή σ' όλους μας, που συνοδεύεται με μετρητά ή κτήματα. Παράλληλα εξακολουθούν να παίρνουν και φλοκωτές, τσεργόπλες και πατάκια μάλλινα, για στρώσιμο και σκέπασμα. Οι ραφτάδες μόλις αρχίζουν να κόψουν την προίκα, λένε: «Αϊντε χαϊρλίτικα, να προκόψουν, καλά στέφανα, να ζήσουν να την κερδίσουν, να την φορέσουν με υγεία».

Ακολουθεί το ράψιμο με το τραγούδι:

-Της γαλανής του φόριμα, της ρούσας του φουστάνι

πέντι ραφτάδες το 'ραβαν κι δέκα μαθητάδις

κι ένα μικρό ραφτόιπουλο ράβει κι τραγουδάει:

- «Φουστάνι μου πιρήφανου κι χρυσουκενητημένου

να σ' είχα βράδυ πάπλωμα κι την κυρά σου στρώμα».

Γύρισμα (επωδός): Αχ! μα σου του λέου κι πουνώ

τα νιάτα μου να μη χαρώ.

Στο τέλος της προίκας λογαριάζονται, πληρώνονται, τους ρίχνουν και δώρα: προσόπι ή κάλτσες ή πουκάμισο και φεύγουν χαρούμενοι, δίνοντας κι ευχές: «Να ζήσει, να την κερδίσει».

Με τις φανταχτερές αυτές φορεσιές (στολές) στολίζονταν κι αρματώνονταν.

α) Φορεσιά και στολίδια ανδρών: Φορούσαν σιντρόφι (σώβρακο) μάλλινο που έφτανε ως το γόνα ή τον αστράγαλο. Τό 'δεναν μες τις κάλτσες και στη μέση με βρακοζούνα.

Κατασάρκλου (εσωτερική μάλλινη φανέλα με μανίκια).

Κμιάσια (πουκάμισο βαμβακερό, κοντό από άσπρο ντόπιο πανί). Όταν όμως φορούσαν φουστάνελα, σαν των τσολιάδων μας με φαρδιά μανίκια, δεν κουμπώνονταν.

Λπούτζλι (κάλτσες μάλλινες, κοντές, άσπρες οι γέροι και μαύρες οι νέοι).

Τσιουάριτση (χολέβια), σαν μπότες από δίμιτο άσπρο ή μαύρο, απ' τον αστράγαλο ως το πάνω μέρος του μηρού, όπου δένονταν σε θηλιές της ζώνης του σώβρακου (σαν ζαρτιέρες) και κάτω στο πόδι κουμπώνονταν ένα λουράκι, που περνούσε κάτω απ' το πέλμα. Τα φορούσαν πάνω απ' τις κάλτσες και κουμπώνονταν με ζάβες (κόπτρες) πίσω στη γάμπα. Στο κάτω μέρος ήταν φαρδιά και σκέπαζαν τα παπούτσια κι έτσι ζεσταίνονταν τα πόδια.

Γύρω-γύρω απ' τις ζάβες και κάτω, τα στόλιζαν με μια σειρά γαϊτάνια και λουτριές μαύρες ή μωβ ραμμένες.

Ζνίτσλι (ζωνίτσες, καλτσοδέτες) μαύρες ή παρδαλές, μεταξωτές ή βαμβακερές με φούντες ομοιόχρωμες, που δένονταν πάνω απ' τα χολέβια και κάτω απ' τα γόνατα.

Σιουλβάρια (παντελόνη) μάλλινο μαύρο, που φορούσαν οι γέροι ως κάτω απ' το γόνατο και πάνω απ' τα χολέβια στη μέση δένονταν με χοντρό πλεχτό μαύρο σχοινί. Οι τσελιγκάδες φορούσαν άσπρο και φαρδύ.

Σπούνια ή τσιπούνα (σιγκούνι) διμιτένια, μαύρη με γαϊτάνια και λουτριές στο στήθος και πίσω από πάνω ως κάτω ένα κομμάτι, που λέγεται μάνα και δεξιά και αριστερά της ραμμένα 7-9 λαγγιόλια (κομμάτια λοξά) που ήταν πάνω στενά και κάτω φαρδιά.

Μπρνον (ζώνη) φαρδιά μάλλινη τ' αργαλειού, γαλάζια ή πράσινη που την έδεναν πάνω απ' την τσιπούνα.

Παλτό (πανωφόρι) μάλλινο κοντό ως το γόνα μαύρο διμιτένιο. Το φορούσαν πάνω απ' την τσιπούνα.

Άλλοι, αντί παλτού, φορούσαν αντιρί (ποδήρης χιτώνας) από αλατζιά (ποικιλόχρωμο πάνινο βαμβακερό και ριγωτό) ανοιχτό μπροστά και το 'να φύλλο σκέπαζε τ' άλλο σταυρωτά. Κούμπωνε με κόπτρες και ήταν φοδραρισμένο. Το έλεγαν και ντουλαμά ή κελεμπία. Είχε δυο τσέπες και στη μέση ζουνάρι.

Σαλταμάρκα (κοντό πανωφόρι που έφτανε ως τη μέση) από ρούχο (τσόχα) μαύρη κεντημένη.

Πισλί (σαν την σαλταμάρκα) αλλά από άσπρο δίμιτο και πίσω κρέμονταν σταυρωτά στις πλάτες, δυο μανίκια κεντημένα. Το φορούσαν αντί για παλτό.

Σάρικα (φλοκάτη ή κάπα) μαύρη, μάλλινη, χοντρή, με κοντά μανίκια, γύρω-γύρω με γαϊτάνι και στο μέσα μέρος αραιά με φλόκο για ζέστη. Τη φορούσαν οι γέροι αντί παλτού. Οι πιο νέοι φορούσαν σακάκι μάλλινο, διμιτένιο χρώματος λουλακί με κατηφέ (βελουδο) μαύρο στο γιακά κι αριστερά τσεπούλα για μαντηλάκι και βασιλικό.

Κιλότα (παντελόνη), ιδιόρρυθμο, σαν αυτό που προαναφέραμε, από το ίδιο ύφασμα με το σακάκι και ομοιόχρωμη ή κατηφένια βαμβακερή, ριγωτή χρώματος λουλακί ή καφέ, ως τον αστράγαλο, όπου κουμπώνονταν. Άλλοι έβαζαν κάλτσες μάλλινες πάνω τους, μακριές ως το γόνα όπου δένονταν.

Πολλοί, το παλτό και το σακάκι τα έριχναν στους ώμους, δεν τα φορούσαν. Ίσως για περηφάνια.

Είχαν ρούχα της δουλειάς, παλιά, τα καθημερινά και τα γιορτινά. Το καλοκαίρι φορούσαν ελαφρά (λεπτά) ρούχα από ρετσίνα, και το χειμώνα βαριά (χοντρά) λόγω του τσουχτερού κρύου.

Φουστανέλα άσπρη από ντόπιο πανί βαμβακερό με 250 έως 400 λαγγιόλια (πλισέδες), σαν των ηρώων του '21 ή μαύρη με λίγα λαγγιόλια σαν του Παύλου Μελά και όλων των αγωνιστών του Μακεδονικού Αγώνα. Στη μέση δένονταν με λουρί πέτσινο. «Οι Αρβανίτες την έβραζαν σε λίπος για να γίνει γυαλιστερή και να μη φωλιάζουν τα ζώφια» (ψείρες).

Φουστανέλες είχαν όλα τα σπίτια, γιατί φορούσαν πολλοί άντρες και τα παιδιά στις σχολικές γιορτές και την πρωτοχρονιά όταν γίνονταν καρναβάλια.

Η φουστανέλα ήταν και είναι η Εθνική μας στολή, το ρούχο της Ελληνικής Λεβεντιάς.

Τσιαμαντάνι (γιλέκο) σταυρωτό από τσόχα μαύρη ή μπλε σκούρο, γύρω με σειρήνια, γαϊτάνια μαύρα, μεταξωτά και στο στήθος με λουτριές μαύρες και κουμπιά με φούντες από λουτριά δεξιά και αριστερά. Το φορούσαν όταν έβαζαν τη φουστανέλα. Αριστερά με τσεπούλα, όπου έβαζαν με κιουστέκι το ρολόι.

Κιουστέκι (ασημένια αλυσίδα) απ' όπου κρεμούσαν το ρολόι και τό 'βαζαν στην τσεπούλα του τσιαμαντανιού. Πολλές σειρές από κιουστέκια έβαζαν στο στήθος απ' όπου κρεμούσαν χρυσά φλουριά, όταν φορούσαν την φουστανέλα. Τώρα κρεμούν καδένα (αλυσίδα) με χρυσό σταυρό.

Σελάχι σαν παλάσκα πέτσινη με πολλά χωρίσματα (δίπλες). Το έζωναν οι γέροι πάνω απ' τη φουστανέλα, όπου έβαζαν χρήματα, τσακμάκι (πριόβολο), ίσκινα και τσακμακόπετρα. Οι δε πρόεδροι έβαζαν το μπρούτζινο καλαμάρι με την πένα.

Μαλιότο, μαύρο μάλλινο σαν σακάκι, αλλά μακρύτερο ως το γόνα και χοντρότερο με ζαρκούλα (κατσιούλα, κουκούλα) και δυο τσέπες.

Ταλαγάνι μαύρο απ' το ίδιο ύφασμα κι αυτό, αλλά αμάνικο, μακρύτερο, με ζαρκούλα, ριχτό στους ώμους. Φοριέται με δυο τσεπούλες στο μέσα μέρος δεξιά κι αριστερά, όπου βάζουν τα χέρια και το κρατάνε.

Οι τσοπάνηδες το μαλιότο και ταλαγάνι τα φοράνε αντί παλτού.

Κάπα σαν το ταλαγάνι, αλλά γιδομαλλίσια, όχι μάλλινη. Τη φοράνε μόνο οι κτηνοτρόφοι. Τα τρία αυτά είδη τα φοράνε όταν κάνει πολύ κρύο ή όταν βρέχει ή χιονίζει.

Καπέλο. Επί τουρκοκρατίας φορούσαν φέσι (σκούφο κόκκινο) από τσόχα με μαύρη μεταξωτή φούντα, που την κρεμούσαν απ' την κορυφή του κι έπεφτε στον αριστερό ώμο, γιατί τό 'βαζαν λίγο στραβά προς τ' αριστερά και μετά την απελευθέρωση (1912-13) σκούφο ψηλό ή κοντά από αρνιακό (δέρμα αρνιού) μαύρο, αργότερα οι νέοι πιο χαμηλό και τό 'βαζαν κι αυτό στραβά κι έφτανε ως τ' αριστερό φρύδι.

Μετά, κασκέτο, ρεμπούμπλικα και το καλοκαίρι σκιάδι (ψαθάκι). Τώρα οι περισσότεροι μένουν ασκεπείς.

Λαχτυλίδι στό 'να χέρι μπακιρένιο ή μαλαματένιο ή ασημένιο.

Κομπολόι κεχριμπαρένιο πορτοκαλί ή φιλντισένιο άσπρο.

Κορδέλια (παπούτσια). Οι νέοι φορούσαν μαύρα από βακέτα ή αδιάβροχο, που ήταν ανοιχτά μπροστά και τά 'δεναν με κορδόνια. Άλλοι φορούσαν τσαρούχια μαύρα ή κόκκινα με φούντες τρίχινες (μεταξωτές) ή μάλλινες ομοιόχρωμες με τα τσαρούχια. Οι γέροι, γόβα μαύρη από το ίδιο δέρμα.

Μετά την απελευθέρωση φορούσαν και σκαρπίνια. Στις σιόλες έβαζαν και σιδερόπροκες γι' αντοχή και να μη γλιστράνε. Όλα ήταν έργα των τσαγκαράδων μας.

Οι φτωχοί το καλοκαίρι φορούσαν γουρουνοτσάρουχα (λιόπες, σαν γόβες) από δέρμα γουρουνιού γιατί ήταν μαλακό, που τα έκαμναν οι ίδιοι καλλιτεχνικά από φασκιές (φαρδιές λωρίδες) από ακατέργαστο δέρμα μεγάλων ζώων (αγριογούρουνου, γλαδικών ή φορτηγών ζώων) γι' αντοχή. Τα 'δεναν με σχοινιά γερά απ' τον αστράγαλο. Σ' εξωτερικές δουλειές όλοι έβαζαν λιόπες, φτωχοί και πλούσιοι. Αλλά και παλιά ρούχα από ρετσίνα

43β. Φουρκιώτες φουστανελοφόροι απ' αριστερά: Γρηγόριος Γ. Γιάννος, Νικόλαος Α. Φλιώνης, Ιωάννης Κ. Τέντας, Ιωάννης Γ. Κασιάνης, Ιωάννης Β. Δημαρέλης (1926). Ελληνοαμερικάνοι.

(χοντρό βαμβακερό ύφασμα). Και τις Κυριακές και άλλες γιορτές καινούργια μάλλινα.

Οι τσομπάνηδες φορούσαν τσαρούχια με πρόκες και στο χωριό και στα πρόβατα. Οι γέροι μέσα στο σπίτι έβαζαν τερλίκια μαύρα.

Σάλι και χειρόχτια φορούσαν οι γεροντότεροι, μετά και οι νέοι. Τα έπλεκαν οι γυναίκες με μαλλί.

β) Φορεσιά και στολίδια γυναικών: Στις αρχές του αιώνα φορούσαν σιντρόφι μακρύ ως το γόνα, μάλλινο και το 'δεναν όπως και οι άνδρες. Άλλα ενδύματα είχαν:

Κατασάρκλου όμοιο με των ανδρών, αλλά κεντημένο με βελόνι ραψίματος στο λαιμό με βαμβακερή κλωστή, χρώματος λεμονί ή κόκκινο, σε σχέδιο οδοντωτό.

Κμιάσια, όμοιο κι αυτό με των ανδρών, αλλά μακρύτερο και φαρδυμάνικο, κεντημένο με βελόνι στο λαιμό και στα μανίκια με την ίδια παραπάνω κλωστή και το ίδιο σχέδιο. Δεν κουμπώνονταν.

Απούτζλι, άσπρες μάλλινες ως το γόνα οι γριές, κεντημένες με τριπλή (φιτίλι) βαμβακερή κλωστή, κόκκινο ή γαλάζιο ή κίτρινο ή μικτά στις μύτες και στις φτέρνες. Δεξιά κι αριστερά στον αστράγαλο ήταν με πούλι (σχήμα κλωναριών) και δένονταν με άσπρο μάλλινο σχοινί. Οι νέες φορούσαν μπλε ή μαύρες.

Φούστα μάλλινη τριανταφυλλένια ή κόκκινη, αμάνικη.

Αριστερά και δεξιά στο στήθος ήταν ραμμένη λωρίδα από κατηφέ μαύρο ή καφέ. Ενώνονταν στο στήθος με κόπτσες.

Φουστάνι μάλλινο από ύφασμα αγοραστό, κόκκινο ή γαλάζιο ή πράσινο ή καφέ, ως τον αστράγαλο, φαρδύ απ' τη μέση και κάτω, στενά μανίκια,

σχιστά στο κάτω μέρος, όπου ενώνονταν με κόπτρες, όπως και στο στήθος. Ο γύρος του, το στήθος και το κάτω μέρος των μανικιών ήταν με ραμμένη κατηφένια μαύρη λωρίδα.

Τις γιορτές φορούσαν τη στόφα (νυφιάτικο φόρεμα μεταξωτό, πολύχρωμο, κλαδωτό ή λουλουδάτο, Αυστριακής προέλευσης). Μερικές φορούσαν και άσπρη στόφα.

Ποδιά μάλλινη ομοιόχρωμη με το φουστάνι, με δαντέλα αγοραστή μαύρη ή κορδέλα βαμβακερή ή με φαρμπαλάδες (φαρδείς πλισέδες) ή μεταξωτή ποδιά, ομοιόχρωμη με τη στόφα. Τη φορούσαν πάνω απ' το φουστάνι ή απ' την τσιπούνα.

Κιπτάκου (στηθάκι) μακρόστενο ύφασμα, μάλλινο ή βελουδένιο, χρώματος γαλάζιου ή μαύρου ή καφέ. Τό 'βαζαν στο στήθος πάνω απ' το φουστάνι, έραβαν στη μέση από πάνω ως κάτω μια σειρά κουμπάκια άσπρα και στις τέσσερις γωνιές κουμπώνονταν με ισάριθμα κουμπάκια ή σουστές.

Παρτίτσα (τραχηλιά) ορθογώνιο άσπρο πανί με λαιμόκοψη (κομμένο στη μέση από πάνω ως κάτω). Την κρεμούσαν στο λαιμό και την έβαζαν στο στήθος κάτω απ' το φουστάνι. Κουμπώνονταν στο λαιμό με φιλντισένιο κουμπάκι και μπροστά δεξιά κι αριστερά με δοντάκια φκιασμένα με βελόνι ραψίματος και με κλωστή μεταξωτή, κίτρινη. Φορούσαν το ένα απ' τα δύο (ή κιπτάκου ή παρτίτσα).

Τσικέτο (γυλέκο) μεγάλης αξίας από μαύρη ολόμαλλη τσόχα, κεντημένο με επίχρυσες κλωστές. Δεν κουμπώνονταν και το έβαζαν πάνω απ' το φουστάνι ή τη στόφα, όταν δε φορούσαν τη τσιπούνα.

Ασημοζούναρο (ζώνη συρματένια, ασημένια φαρδιά) ή φλωροκαπνισμένο (επίχρυσο) αξίας.

Κλειδώματα (πόρπες - τοκάδες): Ήταν δυο μεταλλικά, φλωροκαπνισμένα, ραμμένα στ' ασημοζούναρο κι έκλειναν μπροστά, σε σχήμα σαλιγκαριού ή φιόγκου (παπιγιόν, πεταλούδας). Τα έζωναν στη μέση πάνω απ' το φουστάνι, όταν δε φορούσαν τη τσιπούνα ή όταν τη φορούσαν πάνω απ' αυτήν. Οι γριές χρησιμοποιούσαν κλειδώματα φαρδύτερα και μεγαλύτερα σε σχήμα αυγού, με ζώνη από δέρμα φώκιας, πανάκριβη, γι' αυτό τη λέγανε και φώκια.

Τσιπούνα μαύρη, μάλλινη, από δίμιτο εγχώριο, αμάνικη, ανοιχτή μπροστά ως κάτω και μακρυνά ως τα γόνατα, γύρω-γύρω κεντημένη με μάλλινο χοντρό κόκκινο γαϊτάνι σε δυο σειρές και μια σειρά στη μέση λεπτή, μεταξωτή, λουτριά και τσόχα κόκκινη στην ούγια (άκρη). Είχε στο στήθος δεξιά κι αριστερά κέντημα φαρδύ δέκα πόντων με μεταξωτό σειρήτι και ραμμένα 10-12 ασημένια αυγοειδή κουμπιά, που δεν κουμπώνονταν. Το πίσω μέρος ήταν με λαγγιόλια.

Γάζι (κρέπι) μαντήλι λεπτό, μεταξωτό, γαλάζιο ή πράσινο, με ομοιόχρωμη δαντέλα ή κουκάκια (δαντέλα μεγάλης αξίας αγοραστή), ραμμένη γύρω-γύρω, που δένεται τεχνικά στο κεφάλι, χωρίς να σκεπάζει τ' αυτιά.

Πολλές γυναίκες και γριές φορούσαν φακίολι από μαύρο λεπτό βαμβακερό μαντήλι. Τις γιορτές φορούσαν μαύρο μαντήλι μάλλινο με

φούντες ομοιόχρωμες, άλλες φέσι κόκκινο με φούντα επίχρυση και 3-4 φλουράκια μαλαματένια, στο μέτωπο κρεμασμένα.

Οι νέες φορούσαν και τσεβρέδες (από άσπρο, λεπτό βαμβακερό ύφασμα) με φέξες (πούλιες, μεταλλικά στρόγγυλα κουμπάκια άσπρα ή κίτρινα) και ρουμπίνια (χάντρες μικρές) πολύχρωμα, που τα έραβαν γύρω-γύρω στους τσεβρέδες.

Κοντούσια μάλλινη, σαν σακάκι, αμάνικη και με λίγα λαγγιόλια πίσω.

Σάρικα, όπως των γερόντων, αλλά αμάνικη και κεντημένη με κόκκινα και γαλάζια γαϊτάνια στους ώμους. Πίσω απ' τις μασχάλες, ως τη μέση, είχε οχτώ σειρές με ίδια γαϊτάνια, τα δε κάτω άκρα τους ήταν άραφτα και σχηματίζουν φούντες. Το σχέδιο αυτό το λένε ρόκες. Πρόσεχαν πολύ το συνδυασμό των χρωμάτων. Στην ούγια έβαζαν κόκκινη τσόχα. Τη φορούσαν πάνω απ' τη τσιπούνα οι γριές, αντιπαλού.

Παλτό μαύρο, διμιτένιο γύρω-γύρω και στα μανίκια με κορδέλα μαύρη. Συνήθως το φορούσαν οι γυναίκες.

Γούνα, παλτό από τσόχα μαύρη, στο μέσα μέρος με αρνιακό (δέρμα αρνιού, κατεργασμένο), αλλά μπροστά γύρω-γύρω και στο λαιμό είχε στενή λωρίδα από δέρμα αλεπούς. Τέτοιες φορούσαν οι αρχόντισσες (πιο πλούσιες) τις Κυριακές και άλλες γιορτές.

Σιάμι, φουστάνι από μεταξωτό ή βαμβακερό, ριγωτό, πολύχρωμο ύφασμα (ίσως από το Σιάμι), μακρύ και ανοιχτό ως κάτω, με φαρδιά και μακριά μανίκια, γεμισμένο με βαμβάκι ανάμεσα στο ύφασμα και στ' αστάρι (φόδρα). Για να συγκρατείται το βαμβάκι σαλάτιζαν τ' αστάρι (το περνούσαν ψιλές και πυκνές βελονιές, σαν το πάπλωμα). Σήμερα, το λένε καπιτονέ, το σαλάτισμα.

Χρυσαιφικά - ασημικά: Από άποψη κοσμημάτων, οι πλούσιες φορούσαν σκουλαρίκια χρυσά από φλωριά ή λίρες ή ναπολεόνια. Αντίθετα, οι φτωχές φορούσαν φλωροκαπνισμένα ή ασημένα, τα κρεμούσαν με γάντζο απ' τις τρυπίτσες των αυτιών, που τις άνοιγαν ένα χρόνο μετά τη γέννηση.

Δαχτυλίδια. Τα φορούσαν στα παράμεσα δάχτυλα, μαλαματένια ή ασημένα ή μπακιρένια καμωμένα από καραντάνες (δεκάρες μπακιρένιες).

Μπιλιτζίκια (βραχιόλια) στα χέρια, μαλαματένια ή ασημένα, σκέτα ή με μαργαριτάρια (διαμάντια κ.λπ.).

Άλλα στολίδια χρυσά ή ασημένα: Στο στήθος γκιουρντάνια (αρμαθιές) από φλουριά βενετσιάνικα ή τούρκικα, αυστριακά (μεγάλα φλουριά) ή λίρα ή πεντόλιρο (ντούμπλα), σταυρουδάκι, κρεμασμένα απ' το λαιμό μ' αλυσίδες και γαντζωμένα στο στήθος.

Απ' τ' αριστερό μέρος της ζώνης ή του ώμου γάντζωναν ασημένα αλυσίδα και στ' άλλο άκρο της έδεναν τη φότσια (μαχαιράκι με φιλιτσένια μανίκια = λαβή), που την έβαζαν στη δεξιά τσέπη της στόφας ή του φουστανιού ή της τσιπούνας.

Στη μέση σχεδόν του στήθους έβαζαν καρφίτσα επίχρυση σαν φιόγκο. Οι αρχόντισσες, που είχαν πολλά χρυσαιφικά κι ασημικά, κρεμούσαν περισσότερα, ακόμα και ρολογάκι χρυσό ή ασημένιο, απ' το λαιμό, με ομοιόχρωμη αλυσίδα και το καρφίτσωσαν στ' αριστερό μέρος του στήθους. Φορούσαν,

επίσης, δαχτυλίδια με διαμαντόπετρες. Τα μαλλιά του κεφαλιού τα χτένιζαν πόλκα, με χωρίστρα στη μέση, τα έκαμναν δυο κοστίτσες (κοτσίδες - πλεξούδες). Στις άκρες τους έβαζαν από μια κορδέλα άσπρη ή κόκκινη. Τις έριχναν στις πλάτες κι έφταναν ως τη μέση.

Άλλες χτένιζαν τη χωρίστρα αριστερά και στο μέτωπο έκαμναν μυτάκι (ημικύκλιο) με τα μαλλιά για ομορφιά, που το συγκρατούσαν με τσιμπιδάκι. Λίγες τα μάζευαν κούκο (κότσο) πίσω στο κεφάλι.

Το φκιασίδι ήταν άγνωστο τότε. Αργότερα έβαζαν στο πρόσωπο κοκκινάδι και πούδρα.

Πολλές γυναίκες φορούσαν κορδέλια, μαύρα ντόπια με ψηλούτσικα τακούνια. Στις μύτες, έβαζαν κομματάκια από λουστρίνι με τρυπίτσες και στα τακούνια αλτσιάδες (πεταλάκια ημικύκλια, μονοκόμματα) και στις σιόλες σιδεράκια ή σιδερόπροκες γι' αντοχή. Μπροστά ήταν ανοιχτά και τά 'δεναν με κορδόνια.

Μέσα στο σπίτι φορούσαν μαύρα τερλίκια και οι αρχόντισσες παντόφλες κεντημένες.

Στη δουλειά έβαζαν γουρουνοτσάρουχα, όπως οι άνδρες.

Σιάλι και χειρόκτια φορούσαν οι πιο γριές. Αργότερα και οι νέες. Όλα τα παραπάνω κοσμήματα ασημένια ή χρυσά κτλ. ήταν έργα των αγρυροχρυσοχόων μας: Μουτσιουλαίων, Τιτσαίων, Χρυσοχόων (το επίθετό τους από το επάγγελμά τους). Εμείς τους λέγαμε Χρυσικούς. Αργότερα όμως, ως το 1940, αγόραζαν κι απ' τον Θόδωρο Δούκα από τη Νέβεςκα (Νυμφαίο) Φλώρινας, που έρχονταν στο πανηγύρι μας τον 15αύγουστο. Τότε έρχονταν και με υφάσματα διάφοροι πλανόδιοι όπως ο Κώστας Διακόπουλος, ο Μίχος Ρόνης απ' τη Σταρίτσιανη (Πουρνιά) και ο Μάρκος απ' το Τσοτύλι, που διαλαλούσαν τα εμπορεύματά τους.

Πρόληψη: Όταν φορούσανε (μικροί και μεγάλοι, άνδρες και γυναίκες) καινούριο εσώρουχο ή εξώρουχο, περνούσαν στο μανίκι ή στο μπατζάκι του ρούχου, ψαλίδι ή κομμάτι σιδήρου, για να 'ναι γερός σαν το σίδηρο αυτός που θα το φορούσε. Αυτό γίνεται και τώρα.

Σήμερα όμως τα πράγματα άλλαξαν. Οι νέοι και οι νέες ντύνονται μοντέρνα (ευρωπαϊκή φορεσιά) από κασμήρια, ευρωπαϊκά και ντόπια, όπως σ' όλη την Ελλάδα. Οι γέροι φορούν τα ίδια παραδοσιακά εσώρουχα αλλά και κοστούμια από δίμιτο ντόπιο (παντελόνι, γιλέκο, σακάκι και παλτό). Για παπούτσια, το καλοκαίρι σκαρπίνια και το χειμώνα μπότες λαστιχένιες.

Οι γριές πάλι φορούν τα ίδια εσώρουχα, φουστάνια και ποδιές ως τον αστράγαλο και παλτό. Λίγες και τσιπούνια. Παπούτσια τα ίδια.

Οι νέες, αεράτες και λυγερόκορμες, ντύνονται μοντέρνα. Στις Εθνικές γιορτές και τα πανηγύρια ντύνονται με τις αρχαίες παραδοσιακές στολές, που εντυπωσιάζουν με την αρχαϊκή μεγαλοπρέπειά τους.

43α. Η Οικογένεια Νικολάου Ι. Τσιάστα (1910).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

Μαγική — Μαντική — Αστρολογία — Μετεωρολογία.

1) Μαγική.

Μαγεία - Μάγια. Μυστική και μυστηριώδης τέχνη ειδικών, γυναικών (μαγιστρών, τσιγγανισσών, μοιρών), με την οποία μπορούν να κάνουν καλό ή κακό στον άνθρωπο. Παραδέχονται ότι μάγισσες μπορούν να μάσουν σωρό τον άνθρωπο, να χωρίσουν αντρόγυνο και ότι μαγεύουν και τη νύχτα ακόμη γυμνές κάτω απ' την πανσέληνο.

Με μαγικά δε και μυστικά λόγια, κινήσεις και μέσα, κατεβάζουν και το φεγγάρι ακόμα, για να πετύχουν τα μάγια. Μπορούν όμως και να τα χαλάσουν (δένουν και ξεδένουν τα μάγια). Όσες χαλούν τα μάγια πληρώνονται ακριβά.

Ένα μέσο μαγείας που πιστεύουν στο χωριό μας είναι το μανόγαλο. Παίρνουν γάλα από λεχώνες μάνα και κόρη, αλλά να έχουν και οι δυο αγόρια, αλεύρι από πρωτάλεστο μύλο (που αλέθει για πρώτη φορά) και νερό. Τα ζυμώνει κορίτσι δέκα χρόνων πάνω σε καινούργιο γεφύρι, στεγνώνει και το ρίχνουν σε πιοτό που δε φουσούμε όταν το πίνουμε (ούζο, κρασί κτλ.).

Αν ένας έχει στο χαιμαλί του κομματάκι τιμιόξυλου απ' τα Ιεροσόλυμα, απ' το σταυρό όπου σταύρωσαν το Χριστό ή απ' τ' Αγιονόρος, δεν τον πιάνουν τα μάγια, όπου κι αν βρίσκεται, στο ύπαιθρο, στο σπίτι.

Μαγικά βιβλία: Σολομωνική, Κυπριανάριον (Αγίου Κυπριανού), Ιατροσόφια.

α) Μάτιασμα (βασκανία). Ματιάζονται οι όμορφοι άνθρωποι, οι λεχώνες, παιδάκια, ζώα και άψυχα ακόμα (κήποι, χωράφια, δέντρα καρποφόρα), η υγεία, η ευτυχία (περιουσία) του ανθρώπου ή όσων το αίμα τους έχει την ιδιότητα αυτή. Δεν ματιάζονται όλοι.

Ματιάζουν (έχουν κακό μάτι) οι μεγαλομάτηδες, γαλανομάτηδες, πρασινομάτηδες, οι σμιχτοφρύδικοι και όσοι έχουν κόκκινα γένια. Γι' αυτούς λένε την παροιμία:

Κόκκινα γένια και μάτια γαλανά
δοχείο του διαβόλου, ψυχή του σατανά.

Πολλές φορές φέρουν και ακαριαίο θάνατο. Σκάζουν (πεθαίνουν) άνθρωπο και ζώο και ξηραίνουν φυτά. «Σκάζει και πέτρα ακόμα», έτσι λέμε. Και όλα αυτά γίνονται από κακία και ζήλεια. Γι' αυτό κανείς, όταν βλέπει ο,τιδήποτε καλό πράγμα πρέπει να φτύνει και να λέει: «Φτου να μη βασκαθείς», και «σκόρδο νάχεις».

Όταν αρμέγουμε ζώο και περνάει βάσκανος, το γάλα των ζώων γίνεται

αίμα ή παίρνεται (λιγοστεύει). «Ο βάσκανος ανάβει ένα κερί στο Θεό κι ένα στο διάβολο», έτσι λέμε.

Τα πολύ παλιά χρόνια υπήρχαν γυναίκες Φουρκιώτισσες κι Αρβανιτοβλάχισσες, που κατέβαζαν το φεγγάρι, όταν ήταν πανσέληνος ως εξής:

Καβαλίκευαν τη νύχτα γυμνές το αντί (ξύλινο εξάρτημα του αργαλειού) ανάποδα, ακουμπώντας τις πλάτες τους κι έλεγαν μυστικά λόγια, μαγικά, γιατί αν τα πουν φωναχτά δεν τεκνίζουν. Όταν πάλι το ανέβαζαν, τότε το φεγγάρι μούγκριζε, έβγαζε δυνατές φωνές. Κι έτσι έδεναν και ξέδεναν τα μάγια δηλ. προστάτευαν ή γλίτωναν από κακό ένα άτομο.

Άλλο μέσο γι' αποτροπή της βασκανίας είναι το χαϊμαλί (φυλαχτό), που γίνεται ως εξής:

Παίρνουν πάντα μωρού, λίγο αλάτι, θυμίαμα, σκόρδο, για να καίει τα μάτια που βασκαίνουν, τιμιόζυλο, χέρι τυφλοπόντικα, κόκαλο νυχτερίδας, σταυρολούλουδα (απ' τη γιορτή του Τιμίμου Σταυρού 14/9), λουλάκι, πουκάμισο φιδιού, κομματάκι ύφασμα κόκκινο απ' τη Μεγάλη Πέμπτη, που τ' ονομάζουν Χάρες και το ράβουν σ' ένα γερό πανί ή πετσάκι και το κρεμούν με γερή κλωστή στο λαιμό, ακόμα και στα ζώα. Στα μικρά παιδάκια βάζουν και φλουράκι στο μέτωπο, πιασμένο με κερί απ' τα μαλλιάκια του, κάποτε κάνουν και βούλα (στίγμα) με κάρβουνο.

Τώρα βάζουν στ' αριστερό στήθος ματάκι γυάλινο ή Χριστό ή Παναγίτσα ή σταυρουδάκι ή αστράκι.

Στη φασκιά του περνούν δαχτυλίδι και το δένουν κόμπο ή βάζουν μπλιτζίκι (βραχιόλι).

Οι αρβανιτόβλαχοι κάνουν βούλα (τατουάζ - λ. γαλ. στίξη, κέντημα της σάρκας με βελόνα) ως εξής:

Στουμπίζουν κάρβουνο ζεστό κι ανακατώνουν τη σκόνη σε φλυτζάνι ή ποτήρι με ρακή. Τρυπούν το δέρμα με βελόνα ώσπου να βγει αίμα, γιατί αλλιώς δεν πιάνει, στο μεσόφρυδο ή στο χέρι πάνω ή κάτω απ' τον καρπό, στον πήχυ ή στα δάχτυλα και σχηματίζουν απλό σταυρό ή τ' αρχικά γράμματα του ονοματεπώνυμους και τη χρονολογία γέννησής τους.

Τ' αρχικά γράμματα και τη χρονολογία τα χαράζουν μόνο στ' αγόρια. Μετά βάζουν το μίγμα (κάρβουνο και ρακή), δένουν το σχήμα με πανί, τ' αφήνουν 24 ώρες. Το ξεδένουν, το σκουπίζουν, βγαίνει το δέρμα και μένει ανεξίτηλο το σχήμα. Τώρα χρησιμοποιούν και σινική μελάνη. Έτσι αποφεύγουν το μάτιασμα, αλλά το κάνουν και από θρησκευτικότητα και για ομορφιά.

Στα γελαδικά δένουν το χαϊμαλί στη μπάλα (μέτωπο) ή κόκκινο σχοινί με χάντρα γαλάζια στο μέτωπο, δεμένη απ' τα κέρατα ή στην ουρά.

Στα μικρά δένουν κουδουνάκια και κόκκινες φούντες στο λαιμό.

Στα φορτηγά ζώα χαϊμαλί και κομμάτι από δέρμα ασβού, με τρίχα και δόντια αγριογούρουνου ή φούντες κόκκινες στο λαιμό.

Στον αργαλειό και για τη νια που υφαίνει και για τον αργαλειό τον ίδιο, κρεμούν σκόρδο και κόκκινη κλωστή. Το κόκκινο χρώμα είναι κατ' εξοχήν όπλο κατά της βασκανίας. Συμβολίζει το αίμα του Χριστού.

Στα προκομμένα χωράφια βάζουν αυτοσχέδιες κούκλες ή ανθρώπους

από παλιά ρούχα ή κρανία ζώων, όχι μόνο για να μη ματιαστούν, αλλά και για σκιάχτρα (ανδρίκελα), ώστε να μη πηγαίνουν τα διάφορα ζώα και πουλιά και κάνουν ζημιές.

Όταν ρίχνουν για βασκανία, πηγαίνουν και παίρνουν νερό αμίλητοι (αμίλητο νερό).

Αν ξέρεις τον άνθρωπο που σε βάσκανε, να πεις νερό απ' το δεξί του παπούτσι αφού φτύσει τρεις φορές σε μια βουκιά ψωμί και να το φας εσύ ο παθών.

Αν ο ματιασμένος έχει πονοκέφαλο, για ξεμάτιασμα (θεραπεία) τον σαραντίζουν (του κάνουν το σημείο του σταυρού, σταυροκοπιούνται), ειδικές γυναίκες μ' έναν απ' τους δυο παρακάτω τρόπους:

1) Σταύρωμα με αλάτι: Ονοματίζουν πρώτα το ύποπτο πρόσωπο (άτομο) που τον μάτιασε και μετά παίρνουν ένα σπυρί αλάτι με τα τρία δάχτυλα και τον σταυρώνουν στο πρόσωπο τρεις φορές, λέγοντας λόγια μυστικά.

Το πρώτο αλάτι το ρίχνουν στη φωτιά. Αν πριτσίσει (σκάσει και κάνει κρότο) λένε: «Να σκάσει το μάτι του ύποπτου» και ο πονοκέφαλος είναι από μάτιασμα. Το δεύτερο αλάτι το βάζουν στο πιάτο ή σε ποτήρι με νερό. Αν λυώσει είναι από μάτιασμα και το τρίτο σπυρί αλατιού το βάζουν στο στόμα του παθόντα και το τρώει για καλό.

2) Ράντισμα ή πότισμα με λαδωμένο νερό: Παίρνουν φρέσκο νερό το βάζουν σε πιάτο, το σταυρώνουν τρεις φορές με τα τρία δάχτυλα (σχηματίζουν στον αέρα τρεις φορές το σημείο του σταυρού πάνω απ' το πιάτο), βουτούν το δάχτυλο στο λαδωμένο νερό και ρίχνουν τρεις σταγόνες στο πιάτο, λέγοντας λόγια μυστικά. Αν η πρώτη σταγόνα διαλυθεί είναι μάτιασμα, αν όχι ρίχνουν εννιά σταγόνες για δοκιμή. Μετά δίνουν στο ματιασμένο τρεις φορές να πει απ' αυτό το νερό, βουτάει τα τρία δάχτυλα και τα σκουπίζει ανάποδα στο μέτωπο του ματιασμένου. Τ' άλλο το νερό το χύνει εκεί που κοιμούνται οι κότες και το πιάτο τ' αφήνει λίγη ώρα αναποδογυρισμένο.

Άλλες ρίχνουν τρία αναμμένα κάρβουνα σε ποτήρι με νερό, κι άμα πέσει στον πυθμένα είναι μάτιασμα και δίνουν απ' αυτό τρεις φορές να πει ο ματιασμένος.

β) Γιατροσόφια 1) Πέσιμο μούσκλιων (ψαρακιών, ψαρονέφρια = ψαχνό κρέας δεξιά κι αριστερά των νεφρών): «Μ' έπεσαν τα ψαράκια», λέμε. Ο άρρωστος πέφτει τα μπρούμυτα, σηκώνουν (τραβούν) το δέρμα με τα δυο χέρια ταυτόχρονα και τα ψαράκια, για να τα φέρουν στη θέση τους. Αν κριτσίσουν, θεραπεύεται. Ή ενώνουν τρεις φορές στις πλάτες, το δεξί πόδι με τ' αριστερό χέρι και τ' αριστερό πόδι με το δεξί χέρι, λέγοντας διάφορα μυστικά λόγια.

2) Κόψιμο μέσης (κρέατος), μυϊκός πόνος. Πολλές φορές πονάει η μέση μας χωρίς νάχουμε κρυολογήσει. Ο πόνος αυτός προέρχεται από απότομο τέντωμα ή σήκωμα του σώματός μας ή από σήκωμα βάρους. Θεραπεία: Πέφτουμε τα μπρούμυτα. Η ειδική γυναίκα και δω λέει λόγια μυστικά. Μας μετράει με την παλάμη της απ' τη μέση ως το λαιμό κι απ' το λαιμό ως τη μέση. Η ίδια κρατάει το δάχτυλο τ' αριστερού χεριού της στη μέση απ'

όπου αρχίζει να μετράει με τη δεξιά της παλάμη. Μια άλλη πάλι κρατάει κι αυτή το σβέρκο (τράχηλο) ακίνητο με τα δάχτυλα του δεξιού της χεριού για σημάδι. Η πρώτη μετράει τρεις φορές από τρεις πιθαμές και τρεις φορές από δυο πιθαμές οριζόντια. Αν τύχει η μια πιθαμή νάναι μικρότερη, τότε είναι κόψιμο κρέατος και ο πόνος περνάει με το μέτρημα.

Άλλος τρόπος: Παίρνει τον κλώστη και σημαδεύει πάνω του την απόσταση τριών πιθαμών. Κάνει τρεις φορές με τον κλώστη το σημάδι του σταυρού στο παραπάνω μέρος, λέγοντας και δώ λόγια μυστικά και μετράει με την πιθαμή τρεις φορές το σημαδεμένο μέρος του κλώστη. Αν τύχει και δώ η μια πιθαμή νάναι μικρότερη, τότε είναι κόψιμο κρέατος και ο πόνος περνάει.

γ) Αερικό (κακός αέρας) «Τουν βάρισι αϊρκό» λέμε. Σ' αυτά αποδίδονται το ανεμοπύρωμα (πρήξιμο και πόνος), όπως ο πονόδοντας και το πρήξιμο αυτιού. Μερικές φορές παραμορφώνεται το πρόσωπο (στραβώνονται στόμα, μάτια, μύτη και λαιμός) και ημιπληγία ακόμα παθαίνουμε. Παθαίνουν και τα ζώα. «Πάρθικι από ξου» λέμε.

Θεραπεύονται ως εξής: Ρουχώνει (ζεσταίνει ώσπου να κοκκινίσει) το φτυαράκι με το οποίο κάνει τρεις φορές το σημείο του σταυρού, λέγοντας λόγια μυστικά, αφού το πλησιάσει στο πονεμένο μέρος για να το ζεστάει. Ή το θυμιατίζουν με θυμίαμα και κομματάκι δέρματος φώκιας και βασιλικό, αφού τα κάψουν στη φωτιά. Ή παίρνουν απύρωτο μέλι, κάνουν πρώτα στο μέρος αυτό το σημείο του σταυρού και μετά τ' αλείφουν με τα δάχτυλα. Πάνω απ' το μέλι πασπαλίζουν τριμμένο δυόσμο, γιαννάκια και βάγια ανακατωμένα.

Όταν χτυπιέται κανένας από αερικό, κάνουν στο μέρος εκείνο (στη γη) σταυρό με μελωμένο δάχτυλο. Το πρωί της άλλης μέρας με το μέλι αυτό αλείφουν το παθόν μέρος του άρρωστου και γιατρεύεται. Αν όχι, τότε επεμβαίνει η επιστήμη με ακτινοβολίες (ηλεκτρισμό).

Η λεχώνα τρώει τρεις φορές απ' αυτό το μίγμα και σταυρώνει τρεις φορές τους κόρφους της για να μη παρθεί (χαθεί) το γάλα της.

δ) Νεράιδες, φανταστικές νύφες, πανέμορφες κοπέλλες με ξέπλεκα ξανθά και μακρὰ μαλλιά, καλές και κακές, αδελφές του Μεγαλέξανδρου, που παρουσιάζονται περισσότερο τη νύχτα και κατοικούν σε σταυροδρόμια, νερά (πηγές, μπάρες, μύλους, ρεματιές και συνήθως σε ποτάμια), γι' αυτό τη νύχτα δεν πρέπει να περνάμε απ' τα ποτάμια, όπου λούζονται, τραγουδούν, χορεύουν και παίζουν. Κατοικούν και σε σπηλιές και δάση. Μπορούν να τρελάνουν και βουβάνουν άνθρωπο. Άλλοι πάλι λένε ότι παρουσιάζονται σαν ανεμοστρόβιλοι, γι' αυτό λέγονται και ανεμικές, ξωτικές (εμείς ξουτιάλι) και σηκώνουν στον αέρα ό,τι βρουν μπροστά τους, στριφογυρίζοντάς το.

Ο διαβάτης εκείνη την ώρα πρέπει να λέει φωναχτά για να τις καλοπιάσει:

«Μέλι και γάλα, μέλι και γάλα,
ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος
ζει και βασιλεύει
κι αυτός και τ' άλογό του!»

Και τούτο, γιατί μοιάζουν με τις αδελφές του Μεγαλέξανδρου. Η μια απ' αυτές είναι και η Γοργόνα, που πλέει στη θάλασσα.

Περισσότεροι ανεμοστρόβιλοι παρουσιάζονται στις τοποθεσίες: Φλιάμα και Καλύβα Μπρόλγκου, «τους πιάνει ο τόπος», λέμε.

Κάποτε μάλιστα, πιο κάτω απ' αυτήν την καλύβα, ανεμοστρόβιλος σήκωσε στον αέρα το σκυλί του Ανδρέα Νασίκα. Το 1974 στις 16 Αυγούστου το μεσημέρι στο χωριό μας και σ' όλη σχεδόν την περιοχή του, ανεμοστρόβιλος γκρέμισε τζάκια και ξερίζωσε δέντρα πολλά. Άλλοι λένε ότι, μόλις λαλήσει ο πετεινός χάνονται.

Λαϊκές αφηγήσεις:

- Στο παλιό μας γεφύρι στη θέση «Μεράς» πιο κάτω απ' το σημερινό γεφύρι, σε μια μεγάλη πέτρα στο πέρα μέρος αριστερά, βρίσκονται έξι τοροί (πατημασιές) του αλόγου του Μεγαλέξανδρου, όπου λένε οι γεροντότεροι του χωριού μας, ήρθε ο Μεγαλέξανδρος για να επισκεφτεί τις αδελφές του.

Άλλοι λένε ότι είναι τοροί απ' τ' άλογο του Αιγιάωργη.

- Κάποτε στη θέση «Βαθύλακος» Κερασόβου οι αρβανιτόβλαχοι κτηνοτρόφοι βρήκαν τρεις νεράιδες σαν σκιές που χόρευαν την ημέρα. Παρουσιάζονταν όταν έβγαινε ή όταν βασίλευε ο ήλιος.

Άκουσαν δε μια ερώτησή τους: Τι έγινε ο αδελφός μας; Τότε αυτοί για να τις καλοπιάσουν αποκρίθηκαν δυνατά:

«Ο βασιλιάς Αλέξανδρος
ζει και βασιλεύει
μαζί με τ' άλογό του».

ε) **Αϋνία ή αρρώστια από μάτιασμα.** Κρατούν σκυμμένο το παιδί κάτω απ' το Ευαγγέλιο, όταν διαβάσει ο παπάς, το σταυρώνει με το Ευαγγέλιο ή με το Σταυρό, το κοινωνούν ή τ' αφήνουν ανάσκελα για να το δρασκελίσει ο παπάς όταν περνάει με τ' Άγια ή το πηγαίνουν στο Ιερό για να ξεντυθεί επάνω του όταν τελειώσει η λειτουργία ή όταν διαβάσει σχετική ευχή βάζει το πετραχήλι στο κεφάλι του άρρωστου.

Άλλοι πιάνουν τα ιερά άμφια όταν περνάει με τ' Άγια ή κοιμούνται στις εκκλησιές: Αϊνικόλα, Αϊλιά και Μοναστήρι, την παραμονή των γιορτών τους (6/12, 20/7 και 8/9).

Αλλά και γέροι ακόμα κοιμούνται, για υγεία.

Και η Εκκλησία μας παραδέχεται τη βασκανία και για τη θεραπεία της έχει ορισμένες ευχές.

«Ανὴρ βάσκανος» Π.Δ. (Παροιμίες ΚΓ' β, ΚΗ' 22 Σοφία Σειράχ ΙΔ 3).

«Ω ανόητοι Γαλάται, τις υμάς εβάσκανεν;...» Απ. Παύλος.

2) Μαντική.

Όταν πουλάκι χτυπάει στο τζάμι μας, κάποιος φίλος ή καλό χαμπέρι θα μας έρθει.

Το ίδιο πιστεύουν και όταν κατεβαίνει ο πάγκος (αράχνη) με κλωστή

μπροστά μας απ' το ταβάνι.

Όταν περπατάει στον τοίχο λέμε: «Πάγκι-πάγκι, αν είσαι φίλος κάτσε, αν είσαι Τούρκος φεύγα» και δίνουμε την ανάλογη εξήγηση.

Την πυροστιά δεν την αφήνουν στο τζάκι ανάσκελα, γιατί μουντζώνει το Θεό.

Για τον ίδιο λόγο δεν αφήνουν ανάσκελα σκοτωμένο βάτραχο.

Την πυροστιά δεν την αφήνουν άδεια, χωρίς τηγάνι ή κατσαρόλα, για να μη πεινάσουν ή βάλουν χρέος. Όταν δεν μαγειρεύουν, τη κρεμάνε στο τζάκι.

Η κότα, όταν γεννάει διπλό αυγό (με δυο κρόκους) δείχνει σημάδι ότι θάχουμε ευτυχία, αν πρόλγκο, χωρίς κρόκο και με μαλακή φλούδα, θάνατο.

Τα μυρμήγκια στο σπίτι είναι ευτυχία.

Αν η δεξιά πλάτη ψημένης κότας ή σφαχτού έχει μαυρίλα, θα 'χουμε ανακατωσιά (πόλεμο), αν τρύπα στη μέση, θάνατο.

Αν η σπλήνα σφαζομένου ζώου έχει σχισμή ή τρύπα, θάνατο, δυστυχία. Όταν πηδήσεις στάχτη θα σου συμβεί κακό (ημιπληγία, ημικρανία, στραβολαίμιασμα, στράβωμα προσώπου).

Το τραπέζι δεν τ' αφήνουν αδειανό, χωρίς ψωμί, για να μη πεινάσουν.

Το τρίξιμο της μεσάντρας (χτισμένη βελεντζοντούλαπα), φέρνει καλές ειδήσεις.

Άμα σε συζήτηση γελούν πολύ λένε: «Σε καλό να μας βγει!».

Όταν η φλόγα της φωτιάς σφυρίζει, λένε, ότι κάποιος τους κουβεντιάζει και για να μη τους κακολογεί, διαλύουν το σφύριγμα χτυπώντας με τη μασιά τη φλόγα και λέγοντας: «Αν λένε καλά λόγια, καλό νά 'χουν, αν κακά, κακό» και όταν συνεχίζει το σφύριγμα λένε: «να σκάσει» και παύει το σφύριγμα.

Όταν κάποιος φταρνιστεί λένει ότι κάποιος τον κουβεντιάζει και λέει σ' έναν να του πεί έναν αριθμό, που αντιπροσωπεύει γράμμα του αλφάβητου και είναι το αρχικό του ονόματος εκείνου που τον θυμήθηκε και σταματάει το φτάρνισμα. Λένε επίσης και γεια σου ή γείτσα σ' γιατί προμηνύει αρρώστια. Αν φταρνιστεί, όταν διηγείται ο ίδιος ή άλλος, οι άλλοι του απαντούν: Αλήθεια λες, άρα καλό σημάδι.

Όταν κάποιος πνίγεται στο λαιμό, όταν τρώει ή πίνει νερό, τον χτυπάμε με το χέρι στις πλάτες και του δίνουμε νερό να πει λέγοντάς του: «Κύττα πάνω, να ο νούνος ή η νούνα» για να κατέβει γρήγορα το σταματημένο.

Αν σε τρων τα χείλη θα φιληθείς με κάποιον.

Αν σε τρων οι φτέρνες, θα 'χεις ταξίδι.

Αν σε τρώει η αριστερή παλάμη, χρήματα θα πάρεις, γιατί με τ' αριστερό χέρι παίρνουμε και με το δεξί δίνουμε. Αν η δεξιά, θα δώσουμε.

Αν μας τρώει η πλάτη ή η μέση, θα φάμε ξύλο.

Αν η μύτη, με κάποιον θα μαλώσουμε ή θα φάμε ξύλο.

Όταν οι παλάμες έχουν ανοιχτές γραμμές (δεν ενώνονται) θα ζήσεις πολλά χρόνια, αν ενώνονται λίγα.

Όταν παίζει το δεξί μάτι μας, θάχουμε καλή είδηση και όταν τ' αριστερό, κακή.

Όταν βουίζει τ' αυτί, ρωτάμε το διπλανό μας: Ποιο αυτί βουίζει; αν το

καταλάβει, λέμε ότι κάποιος μας κουβεντιάξει και τους δυο, αν δεν το καταλάβει, κουβεντιάξει μόνον εκείνον που ρωτάει.

Αν στο δρόμο συναντήσεις κουτσό ή παπά ή περάσει λαγός ή φίδι, είναι κακοσημαδιά για τη δουλειά ή το ταξίδι. Αν είναι ηλιοβασίλεμα πρέπει να σκοτώσεις το φίδι, γιατί προμηνύει θάνατο, γιατί το βράδυ πηγαίνει για ύπνο. Αν είναι πρωί, όχι σκότωμα, γιατί πηγαίνει για τροφή. Κάθε σπίτι έχει το φίδι του (σπιτικό) που δεν τσιμπάει, άρα όχι σκότωμα.

Αν συναντήσεις πρόβατο ή γίδα ή γάιδαρο είναι καλοσημαδιά, γιατί είναι άκακα ζώα.

Όταν ένας πει ότι ο τάδε έπαθε το τάδε κακό, ο άλλος που τ' ακούει λέει: Δάγκα τη γλώσσα σου ή κουνήσου απ' τον τόπο, δηλ. μη το λες, ή βουβός να είναι ο τόπος που τ' ακούει, ή χτυπάει με το δάχτυλο σε στερεό σώμα (ξύλο, πέτρα ή σίδερο) για νά 'ναι γερός σαν αυτό.

Όταν σπάσει ποτήρι ή άλλο γυάλινο πράγμα λένε: Χαϊρλίτικο να'ναι δηλ. να μη συμβεί κακό.

Αν σπάσει απότομα το γυαλί της λάμπας ή ο καθρέφτης ή πέσει η εικόνα ή το καντήλι απ' το εικονοστάσι του σπιτιού, θα συμβεί κακό.

Αν κάποιος λυγακιάζει του δίνουν νερό και πίνει κι έτσι σταματάει το λύγκισμα (λόξυγκας). Στα μικρά λένε ότι κρύωσαν.

Το ίδιο κάνουν και όταν κανένας φοβηθεί πολύ από κάτι. Όταν η φωτιά ή η πυροστιά ή το τηγάνι ή η κατσαρόλα βγάζουν σπινθήρες, λένε ότι ο νοικοκύρης του σπιτιού έχει πολλά λεφτά ή λίρες, θα πλουτίσει ή ο ξενιτεμένος τους θα φέρει τόσες λίρες όσοι και οι σπινθήρες.

Τις απογευματινές ώρες μετά το ηλιβασίλεμα δεν δίνουν φωτιά, δε δανείζουν καθώς και άλλα διάφορα αντικείμενα για να μη χάσουν την ευτυχία του σπιτιού, να μη παρθεί (χαθεί) το γάλα της λεχώνας, των σπιτικών ζώων, το μέλι των μελισσιών και το Πάσχα να μη καούν τα πουλιά μες τ' αυγά της κλωσσαριάς.

Όποιος φυσάει τη φωτιά κι ανάψει αμέσως θα κάνει καινούργιο φόρεμα, αν δεν ανάψει αμέσως κι αργάει, τότε τη φτύνουν και λένε: «φτου, να σκάσεις» κι ανάβει.

Όταν κοκκινίσουν τα μάγουλα, κάποιος σ' αναφέρει.

Το δώσιμο σαπουνιού, για να πλυθεί κάποιος, υποδηλώνει μάλωμα μ' αυτόν.

Όταν πρωτακούσεις τον κούκο να λαλεί, πρέπει να μασάς κάτι, γιατί δεν πιτάζει το τυρί και το γιαούρτι ή μπορεί ν' αρρωστήσεις και να πεθάνεις. Αν είσαι νηστικός, λες: Μι τσάκσι ου κούκους.

Όταν λούζεσαι τη νύχτα, να μη χύνεις τα νερά έξω, γιατί πετάς την ευτυχία του σπιτιού.

Όταν πρώτος αγοράσεις κάτι σε κατάσταση τη Δευτέρα ή την πρωτομηνιά λένε για γούρι: Καλό πουδαρκό ή χειρκό νά 'χεις.

Το χύσιμο αλατιού ή κρασιού μες το σπίτι φέρνει καλό.

Το χύσιμο του καφέ ή όταν σχηματίζονται στο φλυτζάνι φουσκίτσες σημαίνει πως λεφτά θα πάρουμε.

Το σκόνταμα δεν είναι καλό και λένε στον παθόντα: Ίσιουμα.

Όταν χτίζουν σπίτι, στα θεμέλια σφάζουν αρνί ή κότα, γιατί το αίμα που θα χυθεί το προφυλάγει απ' τα στοιχειά (φαντάσματα, βρυκόλακες) ή από κάθε άλλο κακό (πυρκαϊά, σεισμό κτλ.), καλούν και τον παπά και κάνει αγιασμό.

Όταν τρώνε, την τελευταία βουκιά δεν την αφήνουν, γιατί θα τους αφήσει το ταίρι τους.

Το τρίξιμο της στέγης το έχουν για κακό σημάδι.

Όταν ένας φέρει μαζί του στειροβότανο, θα είναι στείρος σ' όλο το διάστημα που το 'χει.

Το ίδιο στειροβότανο, το φορεμένο, σταματάει το ρολόι και το μύλο και γιατρεύει τις πληγές και τον καρκίνο ακόμα, όταν το βάζουν πάνω στην πληγή. Χαλάει αν το φορέσει ή το εγγίσει γυναίκα με έμμηνα (ακάθαρτη), αν όποιος τό 'χει περάσει ποτάμι ή αν θυμιατιστεί, γι' αυτό δεν πρέπει να το φορέσει στην εκκλησία ή στο σπίτι, όταν κάνει παράκληση. Το χαλασμένο δεν χρησιμεύει σε τίποτε [βλ. και κεφ. Έθιμα (έγκυος)].

Το καρβέλι ψωμιού δεν το βάζουν ανάποδα στο τραπέζι, γιατί όλες οι δουλειές του σπιτιού θα πάνε ανάποδα, άσχημα.

Δεν πετούν ψωμί καταγής ή έξω, για να το πατήσουν και αν τους πέσει, το παίρνουν το φιλούν και λένε: Να μη πεινάσουν.

Τα παιδιά δε σφυρίζουν τη νύχτα, γιατί τρώει ο λαγός τα σπαρτά.

Δεν κόβουν και δεν σχίζουν ξύλο ή δαδί στο κατώφλι του σπιτιού, για να μη αρρωστήσουν οι σπιτικοί και τα ζώα τους.

Την παραμονή της Τετάρτης, της Παρασκευής, της Κυριακής ή άλλων μεγάλων γιορτών, άντρες και γυναίκες, μόλις ακούσουν την καμπάνα να χτυπάει εσπερινό, σταματούν κάθε δουλειά, κάνουν το σταυρό τους κι ανάβουν την καντήλα. Όλα δε αυτά, από μεγάλη θεοσέβεια και για το καλό τους. Επίσης δεν κάνουν καμιά δουλειά τις Κυριακές και τις άλλες μεγάλες γιορτές ή τις μέρες που έχουν τάξει, δηλ. που τους συνέβη κάποιο κακό.

Για βοήθεια του βαριά άρρωστου ή ξενιτεμένου: α) Ζώνουν αργά το βράδυ την κεντρική εκκλησία ή την εικόνα του Αγίου Νικολάου με κηρωμένο φυτίλι (άσπρο βαμβακερό νήμα) σε ύψος αναστήματος για να μη κοπεί απ' τα ζώα του χωριού. Αν το πρωί το βρουν λυωμένο ή κομμένο, τότε ο άρρωστος υποφέρει και ο ξενιτεμένος αργά επιστρέφει στην πατρίδα του. Το μαζεύουν και το κάνουν 40 κεριά, που τ' ανάβουν στην ίδια εκκλησία σ' όλους τους άγιους από ένα ή τ' αφήνουν στο παγκάρι της εκκλησίας, β) Κάνουν και 40 λείτουργο δηλ. ζυμώνουν 40 λειτουργίες και τις μοιράζουν μαζί μ' ένα κεριό, λέγοντας και τ' όνομα του άρρωστου ή ξενιτεμένου, σε 40 εκκλησιές, που θα λειτουργήσουν την ίδια μέρα ή λειτουργούν σε τρεις εκκλησιές την ίδια μέρα, όχι Κυριακή, με τρεις λειτουργίες στην κάθε μια. Τις πηγαίνει άντρας ή γυναίκα και ονομάζει τον άρρωστο, ή τον ξενιτεμένο. Κάνουν και παράκληση και ευχέλαιο στο σπίτι τους.

Όταν παίρνουν χρήματα από πούλημα κάποιου πράγματος, οι άντρες τα τρίβουν απ' τα γένια τους και οι γυναίκες απ' τα μαλλιά τους και λένε: Ίσια με τα γένια ή τα μαλλιά να γίνουν, δηλ. πολλά.

Αν τα χρήματα προέρχονται από δώρο λένε και τις ευχές: Θε σχουρέ σ'

τούν, αν είναι πεθαμένος και αν είναι ζωντανός: Χίλια καλά να του δώσει ου Θιος.

Αν φοράς κοκκαλάκι νυχτερίδας σε φυλάει από κάθε κακό και αγαπάς όχι μόνον τους σπιτικούς σου αλλά και όλους τους ανθρώπους.

Αν καθήσει πάνω μας αλογόμυγα, φίλος θα 'ρθει ή γράμμα θα πάρουμε. Αν πασχαλίτσα, θα πάρουμε παπούτσια ή άλλα δώρα. Στα ελεύθερα ή παντρεμένα κορίτσια ή αγόρια δίνουν και τρώνε κόθορα (γύρω του ψωμιού), για να τους αγαπάει η πεθερά.

Την ώρα του φαγητού, αν έρθει συγγενής ή φίλος λέμε: Σ' αγαπάει η πεθερά σ' κάτσε να φας.

Όταν στο δωμάτιο έρχεται μικρό παιδί, φίλος θα μας έρθει. Αν περπατώντας σκαλώσει κάπου το φόρεμά μας, κάτι χρωστάμε, λέμε. Αν ένα καρποφόρο δέντρο δεν καρπίζει, κρεμάνε σ' ένα κλωνάρι του πέτρα με φυσική τρύπα για να καρπίζει.

Αν χτυπήσουμε φύλλο λουλουδιού παπαρούνας πάνω στον αντίχειρα ή δίχτυ και κάνει κρότο (πλαταγίσει) λέμε ότι μ' αγαπάει ο τάδε ή η τάδε (αρχ. πλαταγώνιον).

Όταν αποφυλλίζουμε λουλούδι μαργαρίτας ή χαμομηλιού λέμε: Σ' αγαπώ, μ' αγαπάς; και όταν τελειώσει πραγματοποιείται η τελευταία λέξη. Όταν τα δέντρα έχουν πολλούς καρπούς, θα 'χουμε βαρυχειμωνιά, άρα μεγάλη προετοιμασία γι' ανθρώπους και ζώα.

Αν μες στο σπίτι πετάει θερμασιά (χοντρή πεταλούδα χρώματος καφέ) τη σκοτώνουμε, γιατί φέρνει στους σπιτικούς θερμασιά (θέρμη, ελονοσία).

Όταν μετά το ηλιοβασίλεμα πετούν κάνθαροι μαύροι ή κόκκινοι, θα 'χουμε καλό ή κακό χαμπέρι (είδηση).

Όταν το ποντίκι τρώει τα ρούχα μας λέμε ότι κλεψιά έγινε στο σπίτι μας. Την ώρα του φαγητού, αν πέσει απ' το τραπέζι κουτάλι ή πιρούνι ή μαχαίρι, κάποιος φίλος θα μας έρθει.

Στο μέσα μέρος του τζακιού της κουζίνας, βάζουν κατωκέφαλα κλειστό παλιό ψαλίδι, αλλά να φαίνονται τα χερούλια του, κι αυτό για να 'ναι κλειστό το στόμα των αγριμιών δηλ. να μη τρώνε τα ζώα τους.

Πάνω απ' την σπιτόπορτα καρφώνουν πέταλο ζώου, για υγεία των σπιτικών και για προφύλαξη από πυρκαϊά, σεισμό, κεραυνό κτλ. Κρεμάνε και σκόρδο για ν' αποφύγουν το μάτιασμα. Όταν παίρνουν γατάκι για το σπίτι τ' ακουμπάνε 3 φορές στον πυρομάχο του σπιτιού και λένε: Αν φύγει ο πυρομάχος, θα φύγει και το γατάκι. Αυτό το κάνουν για να μη φύγει το γατάκι.

Γι' αυτόν που δεν βγαίνει συχνά απ' το σπίτι λένε: Απ' τον πυρομάχο σε βάρεσαν και δεν βγαίνεις λίγο έξω;

Όταν κανένας μετακινείται συχνά δηλ. αλλάζει σπίτι (κατοικία) ή μαγαζί, λένε: Δε στεριώνεις σ' ένα μέρος σαν τη γάτα, που μεταφέρει συχνά τα γατάκια της απ' το 'να μέρος στο άλλο.

Απ' το γύφτο μην παίρνεις προζύμι, κακοσημαδιά στη ζωή σου.

Όταν είσαι ξαπλωμένος ανάσκελα, να μην έχεις σταυρωμένα τα χέρια σου γιατί θα πεθάνεις.

Όταν τρώει κανένας ψωμί όρθιος, λένε ότι το ψωμί πηγαίνει στα πόδια. Όταν παλούν ζώο, κρατάνε το κουδούνι ή το κυπρί του ή την τριχιά του ή λίγες τρίχες του για να μη φύγει η τύχη του σπιτιού.

Αν χυθεί ρακή απ' το ποτήρι σημαίνει φιλονικία.

Τα βόδια όταν έχουν στα κέρατά τους χώμα, συμβολίζει ευτυχία, ευφορία, καρποφορία.

Η κότα όταν τινάζεται στο κατώφλι της πόρτας, φέρνει ευτυχία στο σπίτι.

Για να γεννάει αυγά ανακατώνουν κοπριά λαγού με πίσυρα και τα τρώει. Όταν γεννάει πολλά αυγά της πέφτουν τα φτερά.

Όταν κλωσσάει το καλοκαίρι τη βουτούν 2-3 φορές σε κρύο νερό για να κρυώσει κι έτσι δεν κλωσσάει.

Όταν ξενογεννάει, δηλ. δε γεννάει στην κανονική φωλιά της, αλλ' αλλού, βάζουν στον πισινό της πιπέρι και τη φυλάγουν, ώσπου πηγαίνει εκεί που συνήθως γεννάει τ' αυγά, δηλ. στην κανονική της φωλιά.

Για να μη ζυγώνουν (πλησιάζουν) μέσ' στο σπίτι οι βρυκόλακες, οι καλικάντζαροι και τα φαντάσματα (στοιχειά, δράκοι, διάβολοι) βάζουν καλαπόδι σε μέρος κρυφό του σπιτιού για να μη το πάρει κανένας από κει.

Δοξασίες για τους αριθμούς:

Το 13 είναι κακός αριθμός, γιατί είναι εβραϊκός αριθμός. Πιστεύουν ότι ο 13ος μαθητής του Χριστού ήταν ο Ιούδας. Καλοί αριθμοί: το 3, 4, 7, 9, 12, 33, και 40 είναι ιεροί και τυχεροί αριθμοί, γιατί συμβολίζουν:

Το 3, τα 3 πρόσωπα της Αγίας Τριάδος και τους 3 Ιεράρχες.

Το 4, τους 4 Ευαγγελιστές.

Το 7, τα 7 μυστήρια, τους 7 διακόνους, την 7φωτη λυχνία, τις 7 μέρες της εβδομάδας, τα 7 θαύματα του κόσμου, τους 7 σοφούς της Ελλάδας, τα 7 θανάσιμα αμαρτήματα.

Το 9, τα 9 Τάγματα των Αγγέλων και τις 9 Μούσες.

Το 12, τους 12 Αποστόλους, το 33, τα 33 χρόνια του Χριστού και τους 33 Μάρτυρες (7-11) και το 40, τους 40 Μάρτυρες (9-3).

Αποφράδες (κακές) μέρες της εβδομάδας:

Τρίτη, Παρασκευή και Σάββατο δεν ξεκινούν για ταξίδι. Αποφεύγουν και συναισθηματικό, γάμο ή κάθε εμπορική πράξη. Δεν αρχίζουν καμιά δουλειά, γιατί:

Την Τρίτη έγινε η άλωση της Πόλης (Κωνσταντινούπολη), στις 29 του Μάη 1453.

Την Παρασκευή η Σταύρωση του Χριστού.

Το Σάββατο, τελειώνει η εβδομάδα,

Η Δευτέρα είναι η πιο ευτυχισμένη, η πιο κατάλληλη ημέρα για την έναρξη οποιασδήποτε δουλειάς. Είναι η δεύτερη ημέρα της εβδομάδας μετά την πρώτη, την Κυριακή.

Κατά τον προφήτη Εσδρά, υπάρχουν κι άλλες πολλές μέρες αποφράδες σε κάθε μήνα, αλλά δε δίνουν σημασία σ' αυτές γιατί πιστεύουν πως όλες είναι μέρες του Θεού.

Κατά τη διάρκεια του δίσεκτου έτους δεν επιτρέπονται οι γάμοι, η υιοθεσία, η αγορά σπιτιού, γιατί δεν προκόβουν (ευτυχούν).

Δρίμες (δαιμονικά όντα):

Επιδρούν μυστηριωδώς στη ζωή μας ο ήλιος και το φεγγάρι. Το νερό πάλι έχει καταλυτικές ιδιότητες. Επίσης δεχόμαστε επιδράσεις επί ορισμένες μέρες από τα ξύλα, απ' τα ενδύματα, ή δέχονται κι αυτά τα ίδια. Για παράδειγμα τα ξύλα σαπίζουν όταν κοπούν και τα υφάσματα λιώνουν (φθείρονται πιο γρήγορα, δε φτουράνε) άμα πλυθούν στις παρακάτω μέρες: Στις δρίμες του δωδεκαήμερου, απ' τις εικοσιπέντε Δεκεμβρίου ως τις έξι του Γενάρη όχι αρραβώνα ή γάμο, γιατί δεν προκόβουν οι νέοι, το ζευγάρι.

Την ίδια αυτή εποχή βάζουν το υνί στη φωτιά για να μη παγώσουν τα σπαρτά (δημητριακά).

Δρίμες Μάρτη: Τις τρεις πρώτες μέρες και τις τρεις μεσαίες, δεκατέσσερις, δεκαπέντε, δεκαέξι και τις τρεις τελευταίες το εξετάζουν, δε βγαίνουν έξω τα βράδια για να μη δρασκελίσουν στάχτη ή κάρβουνα, επειδή το Μάρτη τόπαθε η γρηά με τα κατσίκια.

Θυματίζουμε το σπίτι και για να μη μας μαυρίσει ο ήλιος βάζουμε Μάρτη στο δάχτυλο.

Δρίμες Ιουνίου: Είναι η εικοστή τετάρτη Ιουνίου και δρίμες Ιουλίου είναι η περίοδος απ' τις εικοσιτέσσερις Ιουλίου ως τις έξι Αυγούστου.

Παροιμία: Τ' Αυγούστου οι δρίμες στα πανιά
και του Μαρτίου στα ξύλα.

Ονειρομαντεία:

- Τ' όνειρο της Κυριακής δείχνει ως το μεσημέρι.
- Αν δεις πυροβολισμό, είδηση θα πάρεις.
- Αν πεθαμένο, θ' αλλάξει ο καιρός.
- Αν πεθαμένο να ζητάει, μοίρασε κάτι σε φτωχούς ή στους εκκλησιαζόμενους, λαγγίτες κτλ.
- Αν αγόρι ή κορίτσι, θα κουραστείς.
- Μελίτσι αν έρχεται ή κάθεται, φανερώνει καλό, αν φεύγει κακό.
- Αν δεις νύφη ή γυναίκα, είναι καλό, ελευθερία.
- Άλογο ή κόκκινο χρώμα, σημαίνει γρηγοράδα.
- Χαρτονομίσματα, φέρουν καλό, κέρδος.
- Κέρματα ή κεράσια, λόγια.
- Αν γάμο, φέρει καλό, αν με όργανα, κακό.
- Σταφύλια, αλλαγή καιρού ή κλάμα.
- Όταν δεις αυγά, φέρουν φτώχεια.
- Τα μανιτάρια, καλό.
- Τα ψάρια, φόβο, λαχτάρα.
- Η έγκυος γυναίκα φέρει καλό.
- Χορός με τραγούδι, καλό, με όργανα, κακό.
- Αν δεις φιλιά, θ' ανταμωθείς με κάποιον.
- Τα παπούτσια φανερώνουν στενοχώρια.
- Αν σκυλί να σε δαγκώσει, εχθρό.

Αν δεις γύφτισσα, αρρώστια.
Το φίδι, εχθρός.

3) Αστρολογία.

Προγνωστικά καιρού και δοξασίες:

Όταν χάνεται ο ήλιος (έκλειψη) θα χαθεί η Ελλάδα, γιατί ο ήλιος της είναι λαμπερός.

Ο ήλιος πάει (βγήκε) μια ξιάλη (βουκέντρα) απ' τον ορίζοντα.

Ο ήλιος θέλει μια ξιάλη ακόμα για να βασιλέψει.

Το ηλιοβασίλεμα, όχι ψωμί στα μικρά, για να μη πεθάνουν οι γονείς τους.

Την ώρα αυτή πιστεύουν ότι τρέμει ο ήλιος και θα βασιλέψει σαν τον ετοιμοθάνατο.

Όταν καίει ο ήλιος, έχουμε αλλαγή καιρού, ανάλογα με την εποχή. Όταν βασιλεύει σε σύννεφα μαύρα, θα βρέξει, σε κόκκινα, θα φυσήσει αέρας.

Μετά τη δύση του ήλιου, δεν πετούν έξω στάχτη και σκουπίδια και δεν σκουπίζουν προς την πόρτα, αλλά προς το τζάκι, γιατί έτσι σκορπούν την τύχη του σπιτιού. Επίσης δε δανείζουν προζύμι για να μη ξινίσει.

Για το καινούριο φεγγάρι η «πιασ' φεγγαριού», όπως λέμε: Όταν αρχίσει το φεγγάρι του Πάσχα, τα παιδιά κρατάνε πάνω τους μια σακούλα με χρήματα. Κοιτάζουν προς το φεγγάρι και λένε όλα μαζί ρυθμικά και τραγουδιστά:

Λουν-λουν ντι Πάσητης
ντένη πίνι κου πέσητης.

Δηλ. Φεγγάρι - φεγγάρι του Πάσχα, δος μου ψωμί με ψάρια. Κι αυτό επειδή τρώμε ψάρια την Κυριακή των Βαΐων. Τραγουδούν επίσης και το:

Λουν-λουν νουάου
ντένη πίνι κου ουάου
τα σλι μίκου Ντουμίνικ
Ντουμίνικα ντι Πάσητης.

Δηλ. Φεγγάρι - φεγγάρι καινούργιο, δος μου ψωμί με αυγά, να τα φάω Κυριακή, Κυριακή του Πάσχα.

Στη γιόμιση του φεγγαριού (γέμισμα το πρώτο τέταρτο) και στην πανσέληνο (γιουμάτου του φιγγάρ), αν η ετοιμόγεννη γεννήσει κορίτσι, ξανά κορίτσι θα γεννήσει, γιατί γεμίζει το φεγγάρι, γεμίζουν (πληθαίνουν) και τα κορίτσια.

Στο γέμισμα κόβουν τον κερεστέ (οικοδομήσιμη ξυλεία), για να μη πιάσει σαράκι (σκουλήκι) και σαπίσει.

Σπέρνουν τον κήπο και τα χωράφια, για να μη σκουληκιάσει ο σπόρος.

Οι ραφτάδες χωρίζουν (κόβουν) ρούχα για να μη λιώνουν, όταν πλυθούν και να μην πιάνουν ψείρες.

Στη χάση του φεγγαριού (λιγότεμα, τελευταίο τέταρτο), αν η ετοιμόγεννη γεννήσει κορίτσι και μετά αγόρι, λιγοστεύουν τα κορίτσια,

γιατί λιγοστεύει και το φεγγάρι.

Δε ζυγιαζόμαστε, γιατί χάνουμε βάρος στη χάση του φεγγαριού. Όταν χάνεται το φεγγάρι (έκλειψη), θα χαθεί η Τουρκία, γιατί κόκκινο μισοφέγγαρο έχει η σημαία της.

Όταν έχει αλώνι γύρω γύρω (σαν κίτρινο στεφάνι, φωτοστέφανο), προμηνύει αλλαγή καιρού, ανάλογα με την εποχή, βροχή ή χιόνι.

Όταν είναι όρθιο, ο τσοπάνος θάναι δίπλα, δηλ. ξαπλωμένος, να φυλάγει το κοπάδι, γιατί θάναι καλοκαιρία και δε θα χρειάζεται πολύ φύλαγμα αυτό. Όταν είναι δίπλα το φεγγάρι, τότε κι ο τσοπάνος θάναι όρθιος, γιατί θα επικρατεί κακοκαιρία και ο λύκος αντάρα (καταχνιά) γυρεύει, για να μπει στο κοπάδι να κάνει ζημιά.

Λέμε: «Λιόρθου του φηγγάρ' δίπλα του παλικάρι (τσοπάνος),
δίπλα του φηγγάρ, λιόρθου (ολόρθο) του παλικάρ'».

Για τα ζώδια (αστερισμούς), λέμε:

«Τέτοιου είναι του ζώδιού μου», δηλ. η αστρική μου τύχη.

Όταν τρεμοσβήνουν τ' άστρα, καλοκαιρία θάχουμε.

Ονομασία άστρον: Πούλια = πλειάς, αλετροπόδια = αρκούδα μεγάλη και αρκούδα μικρή, πυροστιά - ηνίοχος, σταυρός = ανδρομέδα, άστρο της αυγής - Αφροδίτη και της ημέρας = Έσπερος ή Αποσπερίτης. Είναι το ίδιο που βγαίνει πριν την ανατολή του ήλιου και δύο μετá τη δύση του.

Τ' άστρα: Κομήτες και διάττοντες προμηνύουν συμφορές: Πόλεμο ή λοιμό (ασθένεια) ή λιμό (πεινά).

4) Μετεωρολογία.

Όταν αστράφτει στην ανατολή (στο βουνό Ροσιοτάρο) ή νοτιοανατολικά (στην Πέτρα Ζούζουλης), φανερώνει ξέρα.

Αν στο βοριά (Αϊλιά μας) ή βορειοανατολικά στο βουνό Γκρούσια ή βορειοδυτικά (Ταμπούρι μας, Καραγιώργη) ή νοτιοανατολικά (βουνό Μπιτλά), θάχουμε βροχή, κι απ' το νότο (Λιάγκανού μας) χιόνι.

Όταν μπουμπουνίζει (βροντάει), λέμε ότι μαλώνει ο παππούς με τη μπάμπου.

Όταν βρέχει πολύ λέμε καθόρη, θεοποντή, χαλασμός πόντου, κατακλυσμός, ή αν ρίχνει πολύ χαλάζι, για κατάπαυσή τους κάνουν το σταυρό τους, ανάβουν το καντήλι, κάνουν στη γη ένα πρόχειρο ξύλινο σταυρό ή βγάζουν έξω την πυροστιά και τη βάζουν ανάσκελα, για να μην πέσει αστροπελέκι (κεραυνός). Ξύλινο σταυρό κάνουν και όταν κάθονται κάτω από δέντρο ή χαράζουν σ' αυτό σταυρούς για τον ίδιο σκοπό.

Για τον κατακλυσμό (βροχή ή χαλάζι) λένε, ότι κάποια έριξε κοπέλι (νόθο παιδί).

Επίσης, για να σταματήσει το χαλάζι, ο πρωτότοκος τρώγει τρεις κόκκους χαλαζιού.

Όταν τα σύννεφα είναι τούφες-τούφες ή ζουνάρια άσπρα, θα βρέξει. Όταν μπουμπουνίζει το φθινόπωρο πολύ μακριά απ' το χωριό, θα χιονίσει.

Όταν βουίζει στο Λιάγκανου, θα βρέξει. Αν είναι φθινόπωρος, θα χιονίσει.

Όταν το πρωί η γη έχει πάχνη, προμηνύεται χιόνι.

Για το κουρκουμπέου (ουράνιο τόξο) λένε ότι άμα ένα κορίτσι φάει μια χούφτα αλάτι και το πηδήσει, θα γίνει αγόρι και αν είναι αγόρι, γίνεται κορίτσι (αλλαγή φύλου).

Όταν βγει το ουράνιο τόξο, η βροχή παύει.

Το πρώτο 12ήμερο του Αυγούστου εξετάζουν τα μερομήνια (ημερομήνια). Η 1η Αυγούστου π.χ. δείχνει τον καιρό που θάχουμε τον Αύγουστο, η 2η Αυγούστου τον καιρό του Σεπτεμβρίου κτλ. Δηλ. κάθε μια μέρα αντιστοιχεί μ' ένα μήνα.

Όταν απ' το μοναστήρι μας φυσάει δυνατός αέρας, προμηνύεται χιόνι. Απ' τον Αϊλιά μας, ξαστεριά, απ' το Λιάγκνου, νοτιάς, αλλά και κάποτε χιόνι. Απ' την Πέτρα Ζούζουλης ξέρα. Όλα αυτά ανάλογα με την εποχή, την άνοιξη ή το καλοκαίρι, φέρνουν βροχή συνήθως και χιόνι κάποτε, το φθινόπωρο.

Ο δυνατός και συχνός ανεμοστρόβιλος προμηνύει μεγάλο κακό. Σηκώνει και βαριά αντικείμενα: βελόντζες, δεμάτια κ.ά. και ξεριζώνει δέντρα, γκρεμίζει ή ξεσκεπάζει σπίτια. Τότε φτύνουμε στον αέρα και λέμε: «Σκατά κι άτεκνα. Ζει ο Μεγαλέξανδρος».

Μερικές φορές σηκώνει κουρνιαχτό (σκόνη) απ' τη Σαχάρα και νερό (υδρατμούς) απ' τη Μεσόγειο θάλασσα και τα μεταφέρει σε μεγάλες αποστάσεις. Στο χωριό μας, αρκετές φορές, οι νότιες προσόψεις των σπιτιών μας κοκκινίζουν απ' αυτό το μίγμα.

Όταν στην ποταμιά Επταχωρίου και Ζούζουλης έχει ομίχλη, θα βρέξει. Μετά το χιόνι ή χαλάζι, προμηνύεται καλοκαιρία. Όταν το τζάκι γυρίζει τον καπνό προς τα μέσα, αλλάζει ο καιρός. Αν είναι άνοιξη ή καλοκαίρι, θα βρέξει και αν φθινόπωρο ή χειμώνας, θα χιονίσει.

Όταν η γάτα λούζεται προς ανατολάς (ήλιο) θάχουμε ξέρα, αν προς δυσμάς κακοκαιρία, προς βορρά καθάρισμα καιρού (ξαστεριά) και αν προς νότο βροχή.

Όταν κοιμάται κοντά στο τζάκι, βαρυχειμωνιά και όταν γυρίζει τα πιάνα της προς τη φωτιά, ξέρα.

Τα χελιδόνια όταν πετούν ψηλά, καλοκαιρία και χαμηλά, βροχή. Ο τσιόνος (σπίνος) όταν λαλάει συχνά τσιον-τσιον, δηλ. χιόνι, θα χιονίσει.

Για τον πετεινό, όταν λαλάει βασίλεμα ήλιου ή τα μεσάνυχτα, προμηνύεται αλλαγή καιρού.

Όταν τα γελάδια ή τα βόδια ή το γουρούνι χοροπηδούν ή παίζουν ή βήχουν θάχουμε βαρυχειμωνιά.

Τα πρόβατα όταν τινάζονται στην καλύβα, προμηνύει κακοκαιρία.

Τα γίδια, όταν κοιμούνται έξω και δεν φεύγουν για βοσκή, θάχουμε κακό καιρό.

Όταν το σκυλί κυλιέται (γυρίζει ανάσκελα), αλλάζει ο καιρός.

Όταν μας τσιμπούν οι μίγες, ο καιρός αλλάζει.

Όταν οι αγριόχηνες περνούν απ' τη δύση προς την ανατολή (χειμαδιό),

θάχουμε χιόνι.

Τα σπουργίτια όταν κάθονται ομαδικά καταγής, θα χιονίσει.

Οι κλέφτες εξαρτούσαν την επιτυχία της μάχης απ' το πέταγμα των πουλιών, τις φωνές των αγρίων ζώων και τα σπλάχνα των ζώων. Η εξήγηση όμως αυτών γίνεται περισσότερο απ' τους κτηνοτρόφους, γιατί αυτοί μένουν συνήθως στην ύπαιθρο.

Οι νιφάδες του χιονιού, όταν χορεύουν (δεν πέφτουν κάθετα στη γη, αλλά με κινήσεις), προμηνύουν κακοκαιρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

Γιατροσόφια (πρακτική ιατρική - λαϊκή ιατρική). (Συνταγές και οδηγίες πρακτικών γιατρών). Οι αρρώστιες και οι πρακτικές θεραπείες τους. Α΄ Των ανθρώπων:

«Βρυσομάνα του γοργού νερού καθάρου Υγεία
της ωδής μου υψώνεται σ’ εσέ δοξολογία...» Κ. Παλαμάς.

Απ’ τα παλιά ακόμα χρόνια στο χωριό μας υπήρχαν αυτοδίδακτοι, πρακτικοί, έμπειροι γιατροί (κομπογιαννίτες), άντρες και γυναίκες, που γιάτρευαν διάφορες αρρώστιες, χρησιμοποιώντας διάφορα αυτοφυή φυτά, βότανα, χόρτα, που υπάρχουν άφθονα στο χωριό μας και τα λέγανε ιλιότσια (φάρμακα, γιατρικά, θεραπευτικά βότανα). Χρησιμοποιούσαν ακόμα και ζώα και άλλα μέσα.

Όλα σχεδόν ήταν αδάπανα, ανώδυνα και αποτελεσματικά. Γιάτρευαν επίσης και διάφορα τραύματα και ατυχήματα (σπάσιμο και εξάρθρωση χεριών και ποδιών), έκαμναν και εγχειρήσεις. Τέτοιοι ορθοπεδικοί γιατροί ήταν ο Νούλης (Γιάννης) Κ. Κίτσης, ο Κήτας (Χρήστος) Δημάκης, η Νούλινα Ζιώζη, η Αγόρω Δ. Κούση κ.ά. Παραθέτουμε τις αρρώστιες αλφαβητικά και τα ιλιότσια με τις θεραπευτικές τους ιδιότητες:

Αιμορραγίες: 1) Στο κομμένο μέρος βάζουμε βρασμένο κομποβότανο ή πόπορδο (είδος στεγνού άσπρου μανιταριού) ή ξύσμα απ’ το εσωτερικό μέρος πέτσι-νου λουριού ή καμένο χαρτί ή καμένο βαμβακερό πανί ή κομμένο καπνό.

2) Στην εσωτερική αιμορραγία, πίνουμε φρέσκο, λιωμένο βούτυρο.

3) Μύτης (ρινορραγία): Βάζουμε χαρτί μαζεμένο σαν τοπάκι ανάμεσα χειλιού και δοντιών της πάνω σιαγόνας ή φοράμε σε δάχτυλο ματοστάθη (ματοστάτης, ειδικό δαχτυλίδι με μεγάλη μαύρη πέτρα τετράγωνη με κόκκινα στίγματα, σαν το χρώμα του αίματος).

Αιματόρροια: Πίνουμε το υγρό βρασμένης φούντας καλαμποκιού.

Αμνησία: Πίνουμε το ζουμί βρασμένων φύλλων βασιλικού.

Ανορεξία, αναιμία, καχεξία: Τρώμε ραδίκια και πίνουμε ζουμί λεμονιού.

Ανεμοπύρωμα (ερυσίπελας): Πλάκα κόκκινη σκεπάζει εκείνο το μέρος. Το θυματίζουμε με λουλούδια απ’ τον Επιτάφιο ή με κομμάτι δέρματος φώκιας ή με αλοιφή από μέλι πρωτοπουλιού, απύρωτο, λέγοντας διάφορα μυστικά λόγια.

Αρθριτικά και αγκύλωση: Ρίχνουμε βεντούζες και κάνουμε εντριβές με ακάθαρτο πετρέλαιο και βάζουμε ζεστά μάλλινα επιθέματα.

Άλατα: Πίνουμε κάθε πρωί ένα ποτήρι νερό ή ένα φλυτζάνι λάδι.

Βήχας: Πίνουμε ζεστό τσάι του βουνού, ρίχνουμε και στάχτη ή ζεστό φλαμοური ή χαμομήλι ή ασφάκα (φασκόμηλο, ελελίφασκος) ή θυμάρι ή ρίγανη ή μέντα ή δυόσμο ή μολόχα ή σαλέπι (όρχις) για θερμαντικά και μαλακτικά.

Αν είναι καρκαλόβηχας (κοκύτης) πίνουμε άβραστο γάλο γαϊδούρας.

Βραδυγλωσσία: Πίνουμε νερό μέσα σε σπασμένο αυγό χελιδονιού, γιατί το χελιδόνι λαλάει πολύ. Έτσι και το παιδί θα μπορεί να λαλάει (μιλάει) σαν το χελιδόνι.

Γλυκό σπυρί (άνθρακας): Φοβερή αρρώστια. Πιστεύουν ότι προέρχεται από μίγμα ή νταλακιασμένο ζώο (απ' όπου και νταλάκ λέγεται). Ειδικός το γητεύει (ξεματιάζει, μήπως είναι από μάτι), ως εξής: Κοκκινίζει στη φωτιά ένα μεγάλο καρφί και καίει με τη μύτη του το σπυρί πόχει μαύρο χρώμα. Μετά βάζει λαπά από ρύζι ή λιναρόσπορο ή άσπρο μανιτάρι πόχει άσχημη και βαριά μυρωδιά και μεγάλο κορμί ή στουμπισμένο πλεμόνι ζώου με ζάχαρη. Ο άνθρακας είναι κακό σπυρί, αλλά για να μη χάσει το ηθικό του ο άρρωστος και να γιατρευτεί γρήγορα τον λένε γλυκό σπυρί (κατ' ευφημισμό).

Γρίπη: Πίνουμε ό,τι και στο βήχα και χρειάζεται ζέστη.

Γρατσούνισμα (αμυχή): Σβήνουμε με νερό αναμμένο κάρβουνο και το πλησιάζουμε στην αμυχή, για να ζεσταθεί απ' τους ατμούς.

Δυσκοιλία: Πίνουμε το υγρό βρασμένης ρίζας βουζίου (σκάρφης, ελλέβορου) ή τρώμε γλυκό από λουλουδόφυλλα τριανταφυλλιάς, τρία κουταλάκια την ημέρα ή πίνουμε καθάρσιο (λάδι) ή βάζουμε στον πισινό σουβλερό σαπουνάκι.

Διάρροια (ευκοιλία): «Μι βγαν' όξου» λέμε. Τρώμε νερόβραστο ρύζι ή κράνα ή γκρόγκανα (καρπός αγριοτριανταφυλλιάς) ή πίνουμε το υγρό βρασμένης ρίζας βαλανιδιάς ή φλούδας ροδιάς ή τσάι ευρωπαϊκό ή βρασμένο κοψοβότανο με λίγη στύψη.

Δυσουρία: Πίνουμε το υγρό βρασμένης φούντας καλαμποκιού ή αγριάδας (κυνόδους) ή παίρνουμε με τον κόλο βελόνας ραγίματος μυαλό παρακάξας, το ρίχνουμε σ' ένα ποτήρι με βρασμένο γάλα, τ' ανακατώνουμε και το πίνουμε. Αν δεν ουρήσουμε, ρίχνουμε ακόμα λίγο μυαλό ή πίνουμε ένα φλυτζάνι λάδι 1°-2° οξύτητας, κάθε πρωί.

Δάγκωμα από σκυλί: Δένουμε στην πληγή ζεστό, μισό φασούλι σχισμένο στη μέση ή βρασμένο καπνό σε ρακή ή νόμισμα ασημένιο.

Δάγκωμα από φίδι: Χαρακώνουμε και ματώνουμε το μέρος με καθαρό κοφτερό μαχαίρι ή ξυραφάκι και κολλάμε βούγγουρα (ζωχάκια) στεγνά, από γελάδα ή γίδα. Ή βάζουμε κόλο κότας για να ρουφήξουν το δηλητηριασμένο αίμα, αλλά η κότα θα ψοφήσει. Ρουφούμε το δηλητηριασμένο αίμα και το φτύνουμε αμέσως, αλλά προσοχή να μην έχουμε πληγές ή γρατσουνίσματα στο στόμα, γιατί θα δηλητηριαστούμε, ή μεθάμε, για να μην επιδράσει το δηλητήριο. Για να φύγουν τα φίδια, να μην πλησιάζουν στο σπίτι ή αλλού, βάζουμε γύρω γύρω σκόρδο ή θειάφι.

Δάγκωμα από νυφίτσα: Είναι αθεράπευτο, όχι μόνο στον άνθρωπο, αλλά και σε οποιοδήποτε ζώο, γιατί είναι το πιο δηλητηριασμένο ζώο.

Δερματικές αρρώστιες:

Ευλογιά, ανεμοβλογιά (ελαφρά ευλογιά), μπλούντα (κοκκινίτσα με μικρά κόκκινα σπυριά ή ερυθρά), αστράκα (οστρακιά ή σκαρλατίνα), προουϊτσα (ιλαρά): παρουσιάζονται όλες στο δέρμα των μικρών παιδιών, θέλουν μεγάλη καθαριότητα στον άρρωστο και στο σπίτι, είναι μεταδοτικές και απαγορεύεται κάθε επαφή με άλλους, καραντίνα (απομόνωση του άρρωστου): εξόν απ' τη μάνα.

Για να βγουν γρήγορα χωρίς να προκαλέσουν στενοχώρια στον άρρωστο, πίνουν ίσα με μισό κιλό ξίδι και τρίβουν το σώμα με ξίδι. Τα ρούχα του άρρωστου τα πλένουν με χλιαρό νερό, όχι με ζεστό, γιατί έτσι ζεματίζουν αυτές τις αρρώστιες. Είναι αμαρτία και πεθαίνει ο άρρωστος όταν τα ζεματίζουν.

Στο δωμάτιό του δε μαγειρεύουν διόλου για τον ίδιο λόγο και χρειάζεται πολύ λίγη φωτιά (θέρμανση). Ο άρρωστος πρέπει να είναι μακριά απ' αυτήν. Φαγητά επιτρέπονται μόνο τα βραστά, όχι τηγανιτά και κρέας. Αυτό ισχύει για όλη την οικογένεια. Απαγορεύεται επίσης το γνέσιμο.

Έκζεμα (φλεγμονή του δέρματος): Βράζουμε λαπά από λουκούμι ή σταφίδα.

Εμετός: Πίνουμε καφέ και λεμόνι.

Εχινόκοκκος (ταινία εχινόκοκκου): Προσβάλλει τα πλεμόνια. Μεταδίδεται απ' τις κοπριές και το κάτουρο σκυλιού ή γάτας, όταν έχουν φάει μολυσμένα ωμά εντόσθια γιδοπροβάτων, συνήθως, ή απ' τις τρίχες σκυλιού και γάτας και όταν πίναμε μολυσμένο νερό από πάσχοντα σκυλιά ή γάτες.

Θεραπεία: Καλό πλύσιμο των λαχανικών και φρούτων, μήπως τα κόπρισαν ή τα ούρισαν τ' άρρωστα αυτά ζώα και όχι επαφή μ' αυτά. Ο παθών εγχειρίζεται από επιστήμονα γιατρό, γιατί πρακτική θεραπεία δεν υπάρχει.

Ζεμάτισμα: Βάζουμε σκέπη (περιτόναιο) ζεστή προβάτου.

Ζωγάδες (αιμορροΐδες): Βράζουμε ζωχούς (είδος χόρτου) και πίνουμε το ζουμί τους ή βάζουμε βδέλλες στον πισινό μας, για να ρουφήξουν τ' ακάθαρτο αίμα. Όταν ρουφάνε πολύ αίμα, φουσκώνουν και πέφτουν καταγής. Τότε τις πετάμε έξω ή στραγγίζουμε το αίμα τους και τις βάζουμε πάλι στο μπουκάλι.

Τις αγοράζουμε απ' τους πλανόδιους πωλητές και τις βάζουμε σε καθαρό μπουκάλι γεμάτο κρύο νερό και τις κρεμούμε το χειμώνα σε ζεστό μέρος για να μη παγώσουν και ψοφήσουν. Για να τις διατηρήσουμε, αλλάζουμε συχνά το νερό, γιατί αλλιώς ψοφάνε. Θέλουν μεγάλη καθαριότητα.

Για να τις πιάσουν, ρίχνουν σε βαρκό άδειο δέρμα τουλουμοτυριού και κολάνε πάνω του. Επίσης, κολάνε και σε γυμνά πόδια ανθρώπου και ζώου όταν πατήσουν σε βαρκό.

Ηπατίτιδα: Πίνουμε ένα φλυτζάνι λάδι κάθε πρωί.

Θερμασιά (θέρμη, ελονοσία): Πίνουμε το ζουμί βρασμένου πιλόνιου (ψιφιάς, αφίνθιου) ή φλούδας ιτιάς ή κινίνο σκόνη, λιωμένο σε μπουκάλι με κονιάκ, για θεραπεία και τόνωση. Κάνουμε κι εντριβές μ' αυτά τα υγρά ή με ξύδι στις πλάτες και στο στήθος, για να πέσει ο πυρετός.

Κήλη: Τρώμε κομμάτι όρχεων νερόσκυλου (αμφίβιου ζώου που ζει στις ακροποταμιές και λίμνες). Προσοχή όμως, γιατί, όταν χτυπηθεί τρώει τους όρχεις του.

Κοιλιακός τύφος: Καραντίνα και μεγάλη καθαριότητα.

Κοιλόπονος: Βάζουμε στην κοιλιά και στα πόδια κομμάτι πλάκας ζεστής ή κεραμίδι ή τούβλο, τυλιγμένο με μάλλινο πανί. Στα μικρά παιδιά προτιμάμε να βάλουμε ζεστά πίτυρα σε σακκούλα. Πίνουμε και ζεστό τσάι του βουνού κτλ. που προείπαμε στο βήχα.

Κρυολογήματα: Φέρουν και βήχα. Στα βαριά (μυούνται, βρογχοπνευμονία, περιπνευμονία) και πλευρίτιδα, κάνουμε αφαίμαξη (χαράζουμε το δέρμα με ξυραφάκι) και ρίχνουμε κοφτές (αιματηρές) βεντούζες ή με βδέλλες ή βάζουμε έμπλαστρο (ασπράδι αυγού και τριμμένο σαπούνι, τα χτυπάμε λίγο, τα βάζουμε πάνω σε πανί και πασπαλίζουμε λίγο κοπανισμένο θυμιάμα). Σ' ελαφρά κρυολογήματα, κάνουμε εντριβές με ακάθαρτο πετρέλαιο ή ρακή ή οινόπνευμα ή ρίχνουμε κούφιε (ξηρές) ή τραβηχτές βεντούζες. Αντί γι' αυτές, βάζουμε ρετσίνη ρόμπολου (είδος πεύκου), που παίρνουμε από το βρασμένο δαδί του πό 'χει ρετσίνη, τη βάζουμε σε πανί και μετά στις πλάτες, όπου τ' αφήνουμε 10-15 μέρες ή κατράμι ζεστό. Πασπαλίζουμε και σκόνη ασβέστη ή βάζουμε σιναπισμό (στουμισμένο αγριοσινάπι).

Κιτρινάδα (ίκτερος, χρυσή): Παίρνουν αίμα, χαράζουν γραμμωτά τρεις φορές με ξυράφι το μέρος που βρίσκεται πάνω απ' το μέτωπο και βγαίνει αίμα που το σκουπίζουν με βαμβάκι ή κόβουν με ψαλιδάκι 2-3 σπυράκια (μικρές φλέβες) που βρίσκονται κάτω απ' τη γλώσσα ή ρίχνουν στη μύτη λίγες σταγόνες βρασμένου καρπού πικραγγουριάς. Έτσι τρέχει απ' τη μύτη κίτρινο υγρό ή βάζουν φλουρί Κωσταντινάτο, βυζαντινών χρόνων, που φέρει την εικόνα των Αγίων Κωσταντίνου και Ελένης, σε ποτήρι με νερό και πίνουν ή θυμιατίζονται μ' αρμένια (μαργαρίτες απ' τον Επιτάφιο) ή κατουράνε σ' ασβέστη. Υπάρχει όμως και το χρυσόχορτο για θεραπεία: το βράζουν και πίνουν το ζουμί του.

Καρδόπονος: Πίνουμε ζουμί από βρασμένο μελισσοβότανο (μελισσόχορτο).

Κοκκινάδα ματιών: Τα κάνουμε μπάνιο με ζεστό νερό.

Κάλος: Δένουμε πάνω του στουμισμένη γυαλόπετρα.

Κριθαράκι (βλεφαρίτιδα): Σπυρί σαν το κριθαράκι, που παρουσιάζεται στην άκρη των βλεφάρων. Το ζεσταίνουμε με φρυγανιά ή θυμιάμα ή το γαβγίζει κάθε πρωί επί τρεις μέρες ένα πρωτότοκο νηστικό παιδί λέγοντας τρεις φορές: «Χαμ-χαμ κριθαράκι σήμερα σ' είδα, ταχιά να μη σ' ιδώ» κι εξαφανίζεται.

Κουλόθουρου (τριχοφάγος): Βάζουμε στουμισμένη λυγαριά με αλάτι, ώσπου να τσούξει.

Κάψιμο (έγκαυμα) ή ζεμάτισμα: Τ' αλείφουμε με μελάνη ή κάτουρο ή λάσπη απ' το νεροχύτη, όπου τα παλιά χρόνια χύναμε και το κάτουρο το χειμώνα ή αρμύρα από τυρί ή βάζουμε σάλτσα ντομάτας και δένουμε το μέρος αυτό.

Πρωκτός (κώλος): (Όταν βγαίνει έξω το παχύ έντερο, εξού και η παροιμία: «Του βγήκι ου κώλους», εξαιτίας του σηκωμού μεγάλου βάρους). Στουμπίζουμε στύψη και την πασπαλίζουμε κι έτσι μαζεύεται μέσα ο πρωκτός.

Λόξυγγας: Πίνουμε νερό.

Λύσσα: Πίνουμε ζουμί βρασμένου λυσοσόχορτου. Ή αν λυσσασμένο σκυλί δαγκώσει άνθρωπο ή άλλο ζώο και λυσσαιάζει, καίμε πάνω σε φωτιά το λυσσασμένο σκυλί και το δαγκωμένο ζώο.

Μαγουλήθρες (παρμαγουλές, παρωτίτις): Βάζουμε ζεστές, στουμπισμένες ελιές, μαζί με τα κουκούτσια και ζυμάρι σ' ένα πανί και το επιθέτουμε στο πρησμένο μάγουλο ή ξινάδα (πολτό βρασμένων κορόμηλων).

Μεγάλη πείνα (βουλιμία): Πίνουμε σόδα.

Μελιταίος πυρετός (μεσογειακός απ' το νησί Μελίτη): Προέρχεται από άβραστο γάλα, συνήθως γιδιών και από κοπριές και χνότα γιδοπροβάτων. Για πρόληψη και θεραπεία δεν πρέπει να ερχόμαστε σ' επαφή με τα ζώα αυτά, να μην πίνουμε άβραστο γάλα και να τηρούμε μεγάλη καθαριότητα. Στα μικρά παιδιά κάνουμε εμβόλια και στους μεγάλους ενέσεις. Τότε ήταν άγνωστος ο μελιταίος.

Μόλυνση από ξυράφι: Ενεργούμε, όπως και στο έκζεμα.

Μπισδριβίτσες (λ. σλ. επ. ον. ακροχορδόνες): Σπυριά σαν τις ελιές του προσώπου, αλλά είναι άσπρα και σκληρά. Βγαίνουν στα χέρια και στα πόδια και έχουν βαθιές ρίζες. Παρουσιάζονται σ' εκείνους που μετράνε τ' άστρα, κυρίως της πούλιας.

Θεραπεία: Στη χάση του φεγγαριού δένουν τη ρίζα τους με μπιρσίμ (κόκκινη μεταξωτή κλωστή) και τις καίνε με ίσκνα ή στεγνώνουν μόνες τους ή μπροστά σε ξένο φούρνο να φάει ψωμί απ' αυτόν ο παθών, όταν τον καίνε γυρίζει την πλάτη προς τον φούρνο και τις μπισδριβίτσες προς τα εκεί και λέει τρεις φορές: «Όπως καίει ο φούρνος, έτσι να καούν κι οι μπισδριβίτσες». Και έτσι στεγνώνουν, εξαλείφονται. Ή τις βουτάνε σε νερό που βρίσκεται σε κουφάλα δέντρου ή σε βαθούλωμα πέτρας χωρίς να βλέπουμε το χέρι ή το πόδι, που έχει προσβληθεί. Έχουμε κλειστά τα μάτια και λέμε τρεις φορές: «Εδώ σ' έφερα, εδώ θα σ' αφήσω». Εκεί όμως πρέπει να μας φέρει άλλος και νάχουμε κλειστά τα μάτια. Τώρα τις ξεριζώνουν και με χειρουργική επέμβαση.

Νεφρόπνος ή κωλικός νεφρού, λεύκωμα: Ρίχνουμε βεντούζες κούφιας και αν εξακολουθήσει ο πόνος, πίνουμε κάθε πρωί ένα φλυτζάνι λάδι οξύτητας 1°-2° ή αφέψημα φούντας καλαμποκιού ή ρίζας αγριάδας ή κεδρομπόμπολων (κεδροκούκουτσων).

Ξεπαγιάσματα (κρροπαγήματα): Στ' αυτιά ή μύτη ή χέρια ή πόδια, θέλουν εντριβές με κρύο νερό ή χιόνι και μετά με χλιαρό νερό. Πίνουμε και ζεστό τσάι, με λίγη ζάχαρη. Αν έχουμε κρυώσει σ' όλο το σώμα, σκεπαζόμαστε με χωνεμένη κοπριά, γιατί δεν είναι πολύ ζεστή.

Ξηρόπνος: Βάζουμε έμπλαστρο από κατράμι ή ρετσίνα.

Όχτικα (χτικιό, φυματίωση, φθίση): Κοιμόμαστε μέσ' τα πρόβατα, γιατί ωφελεί η μυρωδιά της κοπριάς τους και πίνουμε χλιαρό γάλα με λίγη κοπριά

προβάτου. Καλύτερα να πίνουμε γάλα απ' το καρδάρι, αμέσως μετά τ' άρμεγμα, γιατί είναι χλιαρό και έχει κι αφρό μ' όλες τις βιταμίνες του. Πολλοί έχουν γιατρευτεί έτσι.

Ορχίτις: Βάζουμε ζεστά πανιά.

Οφαλός: Όταν κανένας αισθάνεται αποστροφή προς τα φαγητά και δεν μπορεί να φάει τίποτε, ούτε και νερό να πει, ενώ δεν είναι άρρωστος (είναι ξετυλιγμένος λέμε), τον τυλίγουν. Λένε πως ο οφαλός είναι φευγάτος απ' τη θέση του και τον επαναφέρουν με τους παρακάτω τρόπους: Η γιάτρισσα: α) Βρίσκει στο χέρι του πάσχοντα τη φλέβα, που λένε ότι συνδέεται με το στομάχι, τη στρίβει πολλή ώρα στη μασχάλη, ώσπου να κριτσίσει και μετά δένει το χέρι σφιχτά με μαντήλι. Λέει νοερά μαγικά λόγια (ξόρκια) και ο άρρωστος γιατρεύεται, β) Τρίβει πολλή ώρα την οσφυακή του χώρα, βάζει το δείκτη του δεξιού χεριού της στον οφαλό του και τον περιστρέφει, ακολουθώντας κι αυτή την περιστροφή του δαχτύλου. Κουλουριάζει μαντήλι στο δάχτυλο και το βάζει στον οφαλό. Για να στέκεται δε το μαντήλι, δένει στη μέση άλλο μαντήλι μεγάλο και τ' αφήνει εκεί, ώσπου να γιατρευτεί ο άρρωστος, γ) Παίρνει ένα ποτήρι νερού, το γεμίζει με ζεστή αλυσίβα και τ' αφήνει, ώσπου να ζεσταθεί. Αδειάζει την αλυσίβα και βάζει το ποτήρι ανάποδα πάνω στον οφαλό, ώστε να τον σκεπάζει. Το ποτήρι πιάνεται, όπως η βεντούζα. Το ρίχνουν και γι' απόχτηση παιδιών στις άτεκνες γυναίκες, για να μαζευτεί η κοιλιά, δ) Με το κόσκινο: Το βάζουν στον οφαλό όχι τα πίпка (μπρούμυτα), αλλά κατακόρυφα, έτσι ώστε ο κόθορας να εφαρμόζει καλά στον οφαλό. Τον σφίγγουν με τριχιά απ' τη μέση του άρρωστου, φέρνοντας γύρω τον κόμπο της τριχιάς με μικρό ξύλο για να σφίξει καλά, ώσπου να πονέσει ο άρρωστος. Ύστερα από ώρα ο άρρωστος γιατρεύεται και βγάζουν το κόσκινο.

Άλλες πάλι δένουν το κόσκινο στον οφαλό, το στριφογυρίζουν και βάζουν μια πέτρα από πάνω, ώσπου νάρθει ο οφαλός στη θέση του. Άλλες βάζουν πάνω στον οφαλό Κωνσταντινάτο φλουρί ή ρίχνουν βεντούζα και την αφήνουν λίγη ώρα.

Πληγή με πύο: Την πλένουμε καλά με ρακή και την αλείφουμε με κηράλμα (κηραλοιφή) που την παρασκευάζουν ως εξής: Παίρνουν μελισσοκέρι (γνήσιο κερί), θυμιάμα και λίγο λάδι, τα βάζουν σ' ένα πιατάκι ή φλυτζάνι, τ' ανακατώνουν με καμένη μασιά ή τα βράζουν ώσπου να λιώσουν, τ' αφήνουν και παγώνει το μίγμα αυτό και μετά το χρησιμοποιούν. Ή πασπαλίζουν καραμπογιά ή γιαλόπετρα στομπισμένη και πάνω δένουν πανί.

Ποδόπονος: Τρώμε ψημένο πλεμόνι αρνιού.

Πέσιμο ψαρακιών: (Βλ. κεφ. Μαγική).

Πονοκέφαλος ή ζάλη: Δροσίζουμε το μέτωπο με κρύο νερό ή ματώνουμε τη μύτη με ειδικό χόρτο ή βάζουμε ξινάδα ή βδέλλες στο σβέρκο (τράχηλο) για να ρουφήξουν τ' ακάθαρτο αίμα, ή ρίχνουμε στο σβέρκο κούφιας βεντούζας.

Πονόματος (επιπεφυκίτιδα): Κάνουμε μπάνια με βαμβακερό πανί καθαρό, βουτηγμένο σε ζεστό νερό ή σε κάτουρο μικρών παιδιών.

Πονόλαιμος (αμυγδαλίτιδα): «Με πονάν τα λαιμά» λέμε. Κάνουμε εντριβές με ζεστό λάδι ή βάζουμε καταπλάσματα με ζεστές στουμπισμένες ελιές μαζί με τα κουκούτσια ή ζυμάρι με λίγο ζεστό λάδι ή λαπά από ξινό ζυμάρι ή ξίδι και τα δένουμε με μαντήλι ή βράζουμε φύλλα μολόχας για μαλακτικό και πίνουμε το ζουμί ή κάνουμε γαργάρες μ' αλάτι ή στύψη ή ρακή ή σόδα φαγητού.

Πονόδοντας: Πίνουμε ρακή προς το μέρος εκείνο και την αφήνουμε πολλή ώρα με κλειστό το στόμα ή αν είναι κούφιο το δόντι, βάζουμε στην τρύπα του καμένη βελόνα πλεξιματος ή καπνό από τσιγάρο ή αλάτι ή ασπιρίνη. Ουδέποτε βούζιο (σκάρφη - αρχ. ελλέβορος), γιατί το καταστρέφει. Αν είναι πολύ χαλασμένο και κουνιέται, το βγάζουμε με γερή κλωστή, αν όχι το βγάζει ο κομπογιαννίτης με τη δοντάγρα (ειδικό εργαλείο).

Πόνος αυτιών (ωτίτιδα): Ρίχνουμε στον ακουστικό πόρο ζεστό υγρό λυγαριάς, αφού τη βάλουμε πρώτα στη φωτιά και το μαζέψουμε σε φλυτζάνι ή ζεστή γλυκερίνη ή βάζουμε τ' αυτί πάνω σ' ατμούς ζεστού νερού ή παίρνουμε τσιρότο (κηρωτό, καθαρό βαμβακερό πανί βουτηγμένο σε λιωμένο κηρί), το κάνουμε σαν χωνί, το βάζουμε στ' αυτί και τ' ανάβουμε για να ζεσταθεί αυτό και μετά το σβήνουμε.

Πόνος μέσης (ισχυαλγία): Ξαπλώνουμε στο κατώφλι της πόρτας τα μπρούμυτα και άλλος ή άλλη μας πατάει με τα πόδια στο μέρος που πονάμε ή ξαπλώνουμε ανάσκελα στο πάτωμα και ένας πατάει τα πόδια μας κι άλλος περνάει τα χέρια του κάτω απ' τη μασχάλη μας. Μας πιάνει απ' το σιαγόني και μας τραβάει απότομα προς τα πάνω, ώσπου να τρίξει η μέση μας ή ξαπλώνουμε τα μπρούμυτα και μας πατάει η αρκούδα, αλλά της τάζουμε λεφτά και μετά φεύγει. Παίρνουμε και λίγο μαλλί της για φυλαχτό. Προέρχεται από απότομο σήκωμα βάρους ή από απότομο σήκωμα από καταγής ή απ' το κρεβάτι.

Πόνος στις πλάτες: Ξαπλώνουμε τα μπρούμυτα και μας πατάνε με τις παλάμες.

Πρήξιμο (φούσκωμα) κοιλιάς: Βάζουμε αγριόδουσο βρασμένο ή κομμάτια σκορδαραμαθιάς, βρασμένα με πίτυρα και βρίζα, πίνουμε πόντζι, κάνουμε μασάζ, κινήσεις και περιπάτους.

Παρδάγκαλο (όγκος στη μασχάλη) πρήξιμο - αδενίτιδα: Το βυζαίνει μαύρο κουτάβι ή βάζουμε ζεστό κατράμι. Όταν τα παιδιά βγάλουν παρδάγκαλο στα λαγυρά (δεξιά κι αριστερά απ' την κοιλιά), λέμε ότι μεγαλώνουν.

Πικράδα στόματος: Πίνουμε ρακή ή τρώμε λίγη ζάχαρη.

Πόνος φοβερός σε δάχτυλο χεριού (καλαγκάθι): Βάζουμε κατάπλασμα (λουκούμι ή βρασμένο ρύζι ή τρίμμα σαπουνιού και λίγο λάδι πάνω σε ψημένο τσόφλι κρεμμυδιού).

Πιτυρίδα: Αλείφουμε το κεφάλι πολλές φορές με λάδι.

Ρευματισμοί: Στα χέρια ή πόδια κάνουμε μπάνια με βρασμένη ιτιά και άλας, βυθισμένα μέσα σε τενεκέ ως το μέρος του πόνου ή ρίχνουμε ακάθαρτο πετρέλαιο ή μια χούφτα θειάφι μέσ' στο δοχείο με ζεστό νερό. Κάνουμε και ηλιοθεραπεία. Αν εξακολουθούν οι πόνοι, βάζουμε έμπλαστρο (κατάπλα-

σμα): Παίρνουμε ένα κομμάτι πανί, πάνω του βάζουμε μαλλί άπλυτο, σ' ένα πιάτο ρίχνουμε ασπράδι αυγού, τριμμένο άσπρο σαπούνι, λίγο θυμίαμα και λουλάκι στουμπισμένο, τ' ανακατώνουμε με κουτάλι και γίνεται αλοιφή. Τη στρώνουν στο μαλλί και τη βάζουν στο πονεμένο μέρος και τ' αφήνουν ώσπου να ξεκολλήσει μόνο του. Αν δε γιατρευτεί, τότε κάνουμε χειρουργική επέμβαση. Βάζουμε βυζουχτουάρη (βυζάχτρα, βιζικάντι, εκδόριο) ή ανοίγουμε φουντανέλλα.

α) Βυζουχτουάρη. Έμπλαστρο σκληρό με χρυσαφένιο χρώμα. Μοιάζει σχεδόν σαν το τσιρώτο (κολλητικό έμπλαστρο). Τ' αγοράζουμε απ' το φαρμακείο. Το βάζουμε 12 ώρες στο ξίδι, το βγάζουμε και το κολλάμε στο πονεμένο μέρος, όπου τ' αφήνουμε ώσπου να μας κάψει και να πονέσει. Μετά αλείφουμε το γύρο του με λίγο λάδι και το ξεκολλάμε προσεκτικά. Αν είναι πολύ κολλημένο, βγαίνει μαζί με το δέρμα, αν όχι μένει φούσκα, που την τρυπάμε μ' ένα βελόνι καμμένο στη φωτιά και καθαρίζουμε τα υγρά με βαμβάκι· αμέσως ύστερα βάζουμε φύλλο κραμβολάχανου, αλειμμένο με ανάλατο βούτυρο και αλλάζουμε την πληγή ώσπου να γιατρευτεί, να ξεραθεί.

Το κραμβολάχανο έχει την ιδιότητα να το «δουλεύει» (να καθαρίζει βαθιά, καλά την πληγή. Τραβάει και βγάζει τ' ακάθαρτα υγρά και το αίμα).

Σήμερα δε γίνεται χρήση του εκδορίου, γιατί υπάρχουν άλλα φάρμακα, με λιγότερους πόνους. Άλλοι πάλι το καθαρίζουν με ξύδι. Ύστερα το πασπαλίζουν με σκόνη από στουμπισμένο χρυσοκάνθαρο (ζαγκανάρου, το λέμε εμείς), γι' αυτό και έχει χρώμα χρυσού, το βυζικάντι, και μετά το βάζουν αντί του κραμβολάχανου.

β) Φουντανέλα. Όταν έχουμε φλόγωση στο στήθος ή στο μάτι ή στο νωτιαίο μυελό ή σε ρευματισμούς χεριών ή ποδιών ή αλλού, που η θεραπεία τους είναι δύσκολη, καίνε το πονεμένο μέρος μ' αναμμένο κερι ή τσιγάρο και φουλτακιάζει (βγάζει φούσκα). Την τρυπάνε με καμένο βελόνι και την καθαρίζουν με βαμβάκι. Βάζουν καμένο ρεβίθι και το σκεπάζουν με φύλλο κισσού ή με χαρτόνι πακέτου τσιγάρου και το δένουν σφιχτά με καθαρό πανί. Τ' αλλάζουν και το καθαρίζουν, ώσπου να κλείσει η πληγή.

Στομαχόπονος: Πίνουμε μαντζούνι (μέλι και ρετσίνη πεύκου ανακατωμένα), 2-3 κουτάλια την ημέρα. Όταν έχουμε ξινίλες, τρώμε λίγη ζάχαρη ή στουμπισμένο καφέ.

Σκάσιμο χειλιών και χεριών: Τ' αλείφουμε με ζεστή σκέπη (περιτόναιο) γουρουνιού ή με ξύγκι προβάτου ή κριαριού ή με γλυκερίνη ή βαζελίνη ή κηραλοιφή ή με ζεστό κάτουρό μας προ του ύπνου, γιατί στον ύπνο δεν τρώμε και δε δουλεύουμε.

Σύγκαμα: Ρίχνουμε σκόνη τριμμένου χώματος.

Σπυριά: Καίμε καύκαλο (καβούκι) χελώνας, τη σκόνη την ανακατώνουμε με λάδι και τ' αλείφουμε τρεις φορές την ημέρα. Ή τ' αλείφουμε με κηραλοιφή, αλλά πλένουμε πρώτα το σπυρί με ζεστό νερό.

Σφάχτης (τοπικός πόνος): Βάζουμε σιναπισμό.

Στραμπούλιγμα ή Στραγγούλημα (εξάρθρωση) ή σπάσιμο (κάταγμα) χεριών ή ποδιών: Τεντώνουμε πρώτα το χέρι ή το πόδι, το τρίβουμε με ζεστό νερό και βάζουμε τα κόκκαλα στην πρώτη τους θέση. Μετά βάζουμε δυο

φλούδες από ιτιά ή πλάτανου ή δυο σανιδάκια ή δυο κεραμίδια βαθουλά, αν υπάρχουν, από ένα στο κάθε μέρος, και τα δένουμε γερά με σχοινί ή λουρίδες πανιού, αλλά το χέρι ή το πόδι να μένει ακίνητο, ώσπου να γιατρευτεί. Ή βάζουν το έμπλαστρο, που αναφέραμε στους ρευματισμούς. Τις ίδιες θεραπείες εφαρμόζουμε και στα παθόντα ζώα.

Συνάχι (κυνάγχη): Ρουφάμε ρακή με τη μύτη ή τη ζεσταίνουμε με δαδί ζεστό, όχι αναμμένο.

Σπλήνα: Όταν είναι φουσκωμένη, τη χτυπάνε με μαχαίρι πόχει μαύρα μανίκια, αλλά όχι απ' τη μεριά της κόψης. Κάνοντας πρώτα πάνω στη σπλήνα τρεις φορές με το μαχαίρι το σημάδι του σταυρού, αρχίζουν μετά να λένε λόγια μυστικά.

Τράχωμα (οφθαλμία): Αναποδογυρίζουμε το εσωτερικό των βλεφάρων και βγάζουμε τις τρίχες τους με ειδικό τσιμπίδακι ή το ματώνουμε με κομμάτι ζάχαρη.

Τρόμαγμα (σκιάζιμο, φοβία): Κάνουν οι γυναίκες γήτεμα (σταύρωμα με νερό και ξίδι) και πίνουμε ή διαβάζει ο παπάς θεραπευτική ευχή ή καθόμαστε κάτω απ' το Ευαγγέλιο, όταν το διαβάζει ο παπάς, ή ξεντύνεται πάνω μας, όταν τελειώνει η λειτουργία.

Τραυματισμό με όπλο. Βάζουμε φυτίλι για να καθαρίσουμε το πύο, τ' αλείφουμε με ιώδιο και το δένουμε με γάζα.

Τσιουρίτσα (καλόγερος, βουζούνι, ψευτάνθρακας - αρχ. δοθιήνας): Βάζουμε πράσο ή κρεμμύδι ψημένο στη χόβολη και τρίμμα άσπρου σαπουνιού ή λουκούμι ή λαπά (βρασμένο ρύζι) ή λιναρόσπορο κοπανισμένο και βρασμένο ή πεντάνευρο ή ρετσίνη ρόμπολου (ήμερου πεύκου) ή κηρί γνήσιο. Τ' απλώνουν σε πανί και το βάζουν για να σπάσει και καθαρίσει γρήγορα το πύο. Ή βάζουν τσιρώτο.

Τσίμπλιες στα μάτια: Τα πλένουμε με κάτουρο μικρού παιδιού, γιατί δεν έχει μικρόβια.

Τσίμπημα (κέντημα) από αγκάθι ή λουσκίδα (λεπτότατο κομματάκι σανιδιού): Κάνουμε ό,τι και στο γρατσούνισμα, αλλά κάνουμε και μπάνιο με ζεστό νερό. Αν είναι από μέλισσα ή σκορπιό, βάζουμε λέρα (κυψελίδα) απ' τ' αυτί ή λάσπη.

Φαγούρα (κνησμός): Εντριβές με ρακή.

Φαρμάκωμα (δηλητηρίαση): Πίνουμε λεμόνι με σόδα και γάλα.

Φτύσιμο τσιούλου (μύγα με μικρά φτερά που μοιάζει με τη μέλισσα): Φτύνει από μακρυνά και στα πεταχτά 10-50 σκουλήκια στο λάρυγγα, στα μάτια, στη μύτη ή στ' αυτιά. Το μέρος αυτό πρήζεται και κοκκινίζει. Όταν φτύνει στο λάρυγγα, αισθανόμαστε φαγούρα, βραχνιάζουμε και έχουμε πονοκέφαλο, ανορεξία και γενική αδιαθεσία επί 6 μέρες. Θεραπεία: Βράζουμε μαντραγκόνα με νερό (ο μανδραγόρας είναι ισχυρό υπνωτικό φυτό. Το μαζεύουμε τον Ιούνιο. Βρίσκεται και μέσ' στο χωριό. Οι παλιότεροι το χρησιμοποιούσαν για ναρκωτικό στις εγχειρήσεις). Ρίχνουμε το αφένημά του σε ένα πιάτο, όπου σκύβουμε επάνω του με σκεπασμένο το κεφάλι. Ανοίγουμε το στόμα ή το μάτι ή τη μύτη ή τ' αυτί, και αμέσως πέφτουν τα σκουλήκια ψόφια στο πιάτο.

Όταν είναι στο μάτι, τα βγάζουμε με καθαρό μαντήλι, αφού πρώτα γυρίσουμε προς τον ήλιο ή προς την αναμμένη λάμπα ή λαμπάδα.

Άλλος τρόπος: Καίμε το σπόρο του μαντραγόρα, τον στουμπίζουμε και μετά καίμε τη σκόνη σε πιάτο με ζιάρια (ανθρακιά), όπου σκύβουμε και πέφτουν τα σκουλήκια.

Άλλος τρόπος: Ανακατώνουμε τη σκόνη αυτή με κερί, κάνουμε απ' το μίγμα ένα κερί, τ' ανάβουμε, το βάζουμε πάνω στο πιάτο, σκύβουμε πάνω σ' αυτό κι έτσι πέφτουν τα σκουλήκια.

Προληπτικά βάζουμε στο στόμα ξυλαράκι ή φύλλο δένδρου και το κρατάμε με τα χείλια για νάνα κλειστό, όταν βρισκόμαστε σε στρουγγα και μάλιστα την ώρα που αρμέγουν. Γιατί το καλοκαίρι μόνο φτύνει. Έτσι γλιτώνουμε απ' το φτύσιμο στο λάρυγγα. Είναι συνηθισμένη αρρώστια των κτηνοτρόφων. Όταν είναι στο λάρυγγα, για θεραπεία, μερικές φορές καπνίζουν.

Χιλουνίτσες (χελώνια, καρκινώματα): Σκληροί αδένες σαν ελιές, αλλά άσπροι. Βγαίνουν στο λαιμό, στους μαστούς και σ' άλλα μέρη του σώματος. Μερικές φορές και σ' όλο το σώμα. Μοιάζουν σαν χελωνίτσες. Για θεραπεία τους, τρώμε στεεροβότανο.

Χτύπημα (τραύμα, μώλωπας): Αν είναι μικρή μαυρίλα (μαύρο αίμα), βάζουμε κρεμμύδια κοπανισμένα και αλάτι ή κεφαλάρια (δέρμα άπλυτο, κεφαλιού προβάτου ή αρνιού φρέσκο) για να τραβήξει το μαύρο αίμα και πάψει τους πόνους. Αν όμως το χτύπημα είναι σε μεγάλη έκταση, πίνουμε φρέσκο και λιωμένο ζεστό βούτυρο, μας τυλίγουν με ολόκληρο φρέσκο και ζεστό δέρμα προβάτου με τα μαλλιά όμως στο μέσα μέρος, αφού πρώτα το βουτήξουν σε ζεστό νερό και πασπαλίζουν πάνω του πιπέρι μαύρο, στουμπισμένο. Αν είναι στο χέρι, βάζουμε λαπά από ωμό αυγό με τη φλούδα και ρακή ή στουμπισμένα τσουκνίδια.

Οι κλέφτες, σε χτύπημα ή τραύμα, έβαζαν σκέπη προβάτου, αφού τη ζέσταιναν πρώτα στη φωτιά.

Αν είναι πληγή, βάζουμε λάδι, πασπαλίζουμε και πιπέρι και τριμμένο κρεμμύδι. Αν έχει ζιούσκα (καρούμπαλο), το πατάμε αμέσως με μεταλλικό νόμισμα και το δένουμε.

Ψείριασμα (φθειρίαση): Αλειφαν τις ρίζες των τριχών του κεφαλιού και τα εσώρουχα, όπου υπήρχαν κόντες (αυγά ψειρών), με αλοιφή, που την παρασκεύαζαν ως εξής: Έπαιρναν διάργυρου (υδράργυρο) που διατηρούσαν σε μπουκαλάκι ή σε κομμάτι κεριού, γιατί δεν σταματάει αλλού, κινείται, φεύγει, και τον ανακάτωναν στη χούφτα με σάλιο ή σε φλυτζάνι και μετά τον χρησιμοποιούσαν. Ουδέποτε άλειφαν το σώμα, γιατί δεν σταματούσε. Πρόσεχαν όμως πολύ μην πέσει σε χέρια μικρών, το καταπιούν και δηλητηριαστούν, πεθάνουν.

Ψώρα: Μεταδίδεται όχι μόνον από άνθρωπο σε άνθρωπο, αλλά κι απ' τα γίδια και σκυλιά. Απ' τα πρόβατα όχι, γιατί το μαλλί τους έχει ουσουκού (σιάρβα, λανολίνη) και σκοτώνει τα μικρόβια. Θεραπεύεται με μπάνιο, με κρύο νερό ή τυρόγαλο ή αλείφουμε το μέρος αυτό με αφέψημα βρασμένου καπνού και στάχτης.

Ψυχής και νεύρων (νευρασθένεια, που προέρχονται από φρίξη, τρόμο, πνευματική ανωμαλία, μελαγχολία ή τρέλλα = παραφροσύνη ή επιληψία = σεληνιασμός): Καταφεύγουν σ' εκκλησίες και μοναστήρια, όπου μένουν πολλές μέρες και διανυκτερεύουν ακόμα «Στις άγιες και μεγάλες χάρες», όπως λέμε. Εκεί ο παπάς διαβάζει σχετικές ευχές. Τους πολύ τρελλούς τους δένανε στην εκκλησία του μοναστηριού μας, όπου υπάρχουν ειδικά σίδερα ακόμα και θεραπεύονταν (βλ. και κεφ. Μοναστήρι). Έπιναν και βρασμένο σπίντζιο (σκάρφη), για γιατρικό της ψυχής.

Ο σεληνιασμός (δαιμονική πείραξη, ενέργεια), παρουσιάζεται μόνον όταν γεμίζει η σελήνη, εξού και σεληνιασμός λέγεται. Πρόχειρη η θεραπεία του: Τον πάσχοντα τον ξαπλώνουν ανάσκελα, ξεκουμπώνουν τα ρούχα του, το λουρί και τον αφήνουν ώσπου να συνέλθει. Καταφεύγουν και στις χάρες.

Τον παλιόν καιρό η πιο συνηθισμένη αρρώστια ήταν η ελονοσία. Αυτή πολλές φορές έφερνε τη φυματίωση, εξαιτίας του υποσιτισμού, της ακατάλληλης κατοικίας και του ομαδικού ύπνου, αλλά και της έλλειψης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, όπως αναφέραμε και στο κεφ. Γεωγραφικά στοιχεία (υγεία).

Άλλες ήταν η ευλογιά, η γρίπη, ο κοιλιακός τύφος, η πνευμονία, η πλευρίτιδα και η χολέρα (πανούκλα, πανώλη, πούσκλια στην κουτσοβλάχικη γλώσσα. Αθεράπευτη αρρώστια).

Στο χωριό μας, ευτυχώς, ελάχιστοι πέθαναν από φυματίωση και το 1917-18 απ' την θανατηφόρα και παγκόσμια ισπανική γρίπη, που έχασαν τη ζωή τους 15 εκατομμύρια άνθρωποι, μόνον ο Ζώης Θ. Μπομπότης πέθανε.

Τότε για δυναμωτικό κάθε άνοιξη βάζανε σε σταμνί (πήλινο δοχείο) νερό και ρίχνανε μέσα ρουχωμένα (πυρακτωμένα, κόκκινα) κομμάτια σιδήρου και σκουριασμένα καρφιά, τ' ανακάτωναν και μετά το πίνανε. Όταν τελείωνε έριχναν άλλο νερό. Μ' αυτό θεραπεύονταν όσοι έπασχαν από αναμία, ανορεξία και καχεξία, γιατί το σώμα τους είχε ανάγκη από σίδηρο, που βρίσκονταν στο αίμα τους σε μικρότερη ποσότητα της κανονικής.

Σήμερα η επιστήμη συνιστά γι' αυτήν, την εξής θεραπεία: Αέρα καθαρό, κρέας ψητό, κρύο νερό, γαλακτερά, φρούτα, λαχανικά, κίνηση και γυμναστική.

Β' Ιλιότσια γι' αρρώστιες ζώων:

Άνθρακας (γλυκό σπυρί): Χαράζουν στ' αυτί του άρρωστου ζώου μια χαρμάδα για να τρέξει αίμα και βάζουν πάνω του πλεμόνι σφαχτού ή φύλλα μανδραγόρα. Είναι κολλητική αρρώστια. Πρήζεται ο λαιμός και κατουράει αίμα και ψοφάει. Το θάβουν για να μη κολλήσουν (μολυνθούν) και τ' άλλα ζώα.

Βούρλα (βουρλότητα): Όταν το ζώο προσβληθεί κάνει κυκλικές κινήσεις, πέφτει κάτω, σηκώνεται και έρχεται γύρω. Κλουβιάζει το μυαλό του (παίρνει νερό) και γίνεται φούσκα άσπρη ίσια με μια χολή. Έξω έχει σπυριά σαν φτύματα μίγας και το μέρος αυτό του κρανίου είναι μαλακό. Συνήθως παρουσιάζεται γύρω στα κέρατα. Γιατρεύεται με εγχείρηση ως εξής:

Βρίσκουν με το χέρι το μαλακό μέρος και κόβουν με μυτερό κοφτερό

μαχαιράκι το δέρμα σε σχήμα κύκλου, ίσια μ' ένα τάλληρο, αλλά ένα μικρό μέρος τ' αφήνουν για να κρατιέται το δέρμα.

Μετά ξύνουν το κοκαλάκι ώσπου ν' αφαιρεθεί όλο και να βρουν τη φούσκα προ του μυαλού. Τον κόβουν με προσοχή για να μη πειραχτεί το μυαλό. Πολλές φορές πετάγεται μόνη της μαζί με τα σπυριά. Άλλοι λένε ότι αφαιρούν το σκουλήκι που ναι μέσα στο μυαλό. Ράβουν το δέρμα γύρω γύρω με μάλλινη κλωστή, γιατί δε σαπίζει, βάζουν λίγο άπλυτο μαλλί πάνω του και ένα κομμάτι δέρμα ή πανί σκληρό για να μη μπαίνει μέσα νερό και το δένουν. Αν το ζώο είναι σταβλίσιο, βάζουν ό,τι πανί να ναι. Σε 10-15 μέρες γιατρεύεται και ο επίδεσμος κτλ. πέφτουν μόνα τους, γιατί τρέφεται το μέρος εκείνο.

Άλλοι βάζουν βαμβάκι με οινόπνευμα στην τρύπα ή κάλτσα ναύλον, ραμμένη, κι άλλη κάλτσα βάζουν στο κεφάλι, αλλά αφήνουν ακάλυπτα μόνον τα μάτια, τη μύτη και το στόμα.

Βήχας: Προέρχεται από κρύωμα ή όταν καταπιεί φτερό κότας ή πουλιού ή κομμάτι από σύρμα ή τζάμι, ή καρφί, που τυχαίνουν σε μπάλες χόρτου, τριφυλλιού ή αχύρου ή όταν τρώει ένα είδος χόρτου και ψοφάει.

Βούγγουρα (ζωχάχια, ζούφια σαν κουκούλι): Παρουσιάζονται κάτω απ' το δέρμα των ατροφικών ζώων. Τα βγάζουν με το πάτημα και σφίξιμο του δέρματος με τα δυο χέρια και ακολουθεί μεγάλη καθαριότητα και ξύστρισμα (χτένισμα με ειδική μεταλλική χτένα) πρωί και βράδυ σ' όλο το σώμα και στα πόδια ακόμα. Τα δίνουν και καλή τροφή.

Βδέλιασμα: Όταν το ζώο πίνει νερό πο 'χει βδέλλες, αυτές πηγαίνουν στο στομάχι του και μόλις χορτάσουν χύνουν αίμα και ψοφάνε. Αν είναι μπροστά στον οισοφάγο ή στην επιγλωττίδα ή στη γλώσσα, τις βγάζουν με πανί, γιατί γλιστράνε. Αν είναι μέσα στον οισοφάγο, δίνουν κονιάκ με κινόνο και πέφτουν.

Δάγκωμα από λύκο ή αρκούδα: Όταν είναι στο λαιμό καίνε ένα κομμάτι χρώμα και το βάζουν ή ζεμάτισμα με λάδι και πιπέρι και το δένουν. Αν είναι σ' άλλο μέρος, ρίχνουν σκόνη καραμπογιάς ή στίγης ή τσιαμτσιακιζιού (ρετσίνι, που χρησιμοποιούν οι βιολιτζήδες).

Δάγκωμα από φίδι: Τρυπούν το μέρος μ' αγκάθι από αγριογορτσιά ή τζιτζιφιά ή με βελόνα ή με τσαγκαρσούλι (σουβλί) πολλές φορές, ώσπου να φύγει το φαρμάκι.

Μετά το πλένουν με κρύο νερό ή με γάλα. Στα μαντριά και στα καλύβια οι κτηνοτρόφοι βάζουν γύρω-γύρω σκόρδο ή θειάφι για να μη πλησιάζουν τα φίδια.

Δάγκωμα από μπρούσκα (ζιάμπα, μεγάλο βατράχι που ζει σε σκιερὰ χόρτα, επ. ον. μπράσκα), όπως το λέμε και μεις στην κουτσοβλάχικη γλώσσα. Πρώτα βυζαίνει το μαστάρι (μαστό) και μετά το δαγκώνει, πρήζεται και μαυρίζει όχι μόνον το μαστάρι, αλλά και όλο το σώμα του ζώου και ψοφάει. Παίρνουν λίγο αίμα απ' το μαστάρι, δηλ. το κόβουν λίγο με μαχαιράκι ή ξυραφάκι, ώσπου να στάξει αίμα, αλλά σπάνια γλιτώνει.

Δάγκωμα από σκράκο (μεγάλο έντομο, που λέγεται και γελαδίτσα, γιατί

έχει κέρατα σαν της γελάδας), μεγαλύτερα και σκληρότερα του σκορπιού. Δαγκώνει το ζώο στο μαστάρι ή στα λαγαρά (δεξιά κι αριστερά απ' το μαστάρι) γιατί είναι άτριχα, πρήζεται και ψοφάει. Προληπτικά παίρνουν και δω λίγο αίμα, όπως παραπάνω. Και στις δυο αυτές περιπτώσεις, δαγκώνουν μόνον τα γαλακτοφόρα ζώα μικρά και μεγάλα.

Δηλητηρίαση από μανιτάρια και από ειδικό χόρτο: Την άνοιξη όταν ένα ζώο τρώει κόκκινα ή κίτρινα σκουληκιασμένα μανιτάρια ή χόρτο, κιτρινίζει και ψοφάει. Δε θεραπεύεται εκτός αν προλάβει και τσιρλιαστεί (να προξενηθεί διάρροια).

Λυσουρία και δυσκοιλία: Το ποτίζουν με σερμπέτι (σιρόπι, λιωμένη ζάχαρη σε ζεστό νερό).

Ευλογία: Το ποτίζουν με ζουμί από βρασμένο χέλι για να βγει γρήγορα σ' όλο το σώμα και να μη υποφέρει. Αρρώστια μεταδοτική και θεραπεύεται με ζενιού (υγρό φάρμακο) από ένα κουτάλι σούπας κάθε πρωί, μεσημέρι, και βράδυ. Προληπτικά μπορεί να προστατευθεί με ειδικό εμβόλιο.

Ζιαπνάκιασμα: Όταν πει ζιαπνάκια (πράσινη ύλη, που βρίσκεται πάνω στα έλη), φουσκώνει και ψοφάει. Του κάνουν κλύσμα ή το ποτίζουν με σόδα φαγητού, διαλυμένη στο νερό.

Καζαλάρ: Πρήζεται το σηκώτι του ζώου. Μεταδίδεται απ' το αίμα σκυλιού με τη μίγα. Συνήθως αυτό συμβαίνει σε σκυλιά πόχουν λίγο μαλλί. Γιατρεύεται με ειδικό φάρμακο απ' το φαρμακείο.

Κατεβασία (κοκαλάκι): Παρουσιάζεται μόνο σε φορτηγά ζώα, όταν βαρυφορτώνονται ή ηπδάνε δυνατά. Κατεβαίνει σιγά σιγά απ' το γόνα ένα κρεατάκι με αίμα, σχήματος βαλανιδιού, στον αστράγαλο, συνήθως στο ένα πόδι. Κάποτε και στα δυο, όταν ξαφνιάζεται στον ύπνο και σηκώνεται απότομα. Πατάει στον αστράγαλο και όχι στο πέταλο, κόβονται οι φλέβες και ψοφάει. Πριν φτάσει στον αστράγαλο παίρνουν αίμα απ' τη φλέβα του και τ' αφήνουν 5-6 μέρες ελεύθερο και δεν το φορτώνουν.

Κήλη: Γιατρεύεται με χειρουργική επέμβαση, όπως και στον άνθρωπο.

Κουρμαριά: Στραβώνει η σπονδυλική στήλη. Πρόκειται για αγιάτρευτη πάθηση.

Κλαπάτσα (δυστομίαση, ηπάτωση): Προέρχεται από νερό βαρικού ή χαλαζιού. Προσβάλλεται το συκώτι, κιτρινίζουν τα μάτια και μερικά φουσκώνουν και στο λαιμό, ίσια μ' ένα καρύδι. Παρουσιάζεται μόνο στα γιδοπρόβατα, συνήθως. Τα δίνουν ζουμί βρασμένου κλαπατσόχορτου ή ζενιού, όπως στην ευλογία. Προληπτικά τα ποτίζουν με χαπάκια διστόλ.

Κουτσαμάρα: Κουτσαίνουν από υγρασία, κυρίως το πρωί, όταν έχει δροσιά καταγής, γι' αυτό οι τζιομπαναραίοι αργούν να τα βγάλουν στη βοσκή, ώσπου να εξατμιστεί η δροσιά. Αρχίζει απ' το ένα πόδι και προχωρεί στ' άλλα τρία. Τότε βοσκάνε στα γόνατα. Πλένουν τα πόδια με γαλαζόπετρα και τ' αλείφουν με αλοιφή. Αυτή γίνεται με ρετσίνι πεύκου λιωμένη στη φωτιά, αφού προσθέσουν και στομπισμένο σκόρδο, πιπέρι, λάδι και κατράμι.

Άλλος τρόπος: Σε στέρνα τιμεντένια λιώνουν γαλαζόπετρα και άλας, όπου τ' αφήνουν 12 ώρες για να λιώσουν καλά και μετά περνούν τα ζώα μέσα

στη στέρνα 2 φορές την ημέρα, πρωί και βράδυ, ώσπου να γιατρευτούν.

Κουλιάντζα (παρμάρα, αγαλακτία): Πρήζεται το μαστάρι και παίρνεται (κόβεται) το γάλα, γίνεται σα νερό και τέλος πύο· το ζώο στεριεύει. Προσβάλλονται όλα τα ζώα, που έχουν διπλά (σχισμένα) νύχια, ακόμα και τ' αγριόγίδα. Πολλές φορές τυφλώνονται (ασπρίζουν τα μάτια ή παθαίνουν κρατμάρα (φουσκώνουν και τα 4 γόνατα και δεν περπατούν). Στις πολύ σοβαρές περιπτώσεις οι τρεις αυτές αρρώστιες διαρκούν 40 μέρες και μεταδίδονται με τον αέρα και από τις αλαταριές με το γλείψιμο, μετά το εκεί αλάτισμα των άρρωστων κατσικιών κυρίως. Επίσης και με το νερό και τον ύπνο (στάλο, γρέκι), όταν συχιάζουν εκεί τ' άρρωστα ζώα.

Άρα το καλύτερο φάρμακο είναι η απομόνωση των άρρωστων ζώων.

Θεραπεία: Τα ποτίζουν με ζουμί στεγνής, στουμπισμένης και βρασμένης σκάρφης, από ένα κουτάλι σούπας κάθε δυο μέρες και τ' αρμέγουν συχνά για να βγει το πύο απ' το μαστάρι και να καθαριστούν. Όσα αρρωσταίνουν ελαφρά, έρχεται (φέρουν) το γάλα· όσα βαριά, όχι κι απορρίχνουν (αποβάλλουν) δεν κρατάνε τα μικρά, αν τύχει να έχουν έρθει σε συνουσία και είναι έγκυα. Γιατρεύονται ύστερα από εξάμηνο. Για το τύφλωμα ρίχνουν στα μάτια σταγόνες από καλό και ωμό λάδι ή από λεμόνι.

Για την κρατμάρα εφαρμόζονται τα ίδια γιατροσόφια όπως και στην περίπτωση της αγαλακτίας.

Οι θεραπείες αυτές διαρκούν 40 μέρες. Της κρατμάρας 3 μήνες και πολλές φορές τα ζώα ψοφάνε. Περισσότερο τα γίδια γιατί είναι νηλικάτα (πιο ευπαθή) απ' τ' άλλα ζώα.

Πολλά γιδοπρόβατα μένουν σακάτικα (ανάπηρα).

Κέλιφος (κελεφία): Είναι καρκίνος και παρουσιάζεται μόνον στα γουρούνια. Συμπτώματα: Γρυλίζουν, το κρέας και το λίπος τους έχει σπυριά άσπρα γεμάτα υγρό και όταν τηγανίζονται πριτσάνε, οπότε δεν τρώγονται. Η αρρώστια αυτή δε θεραπεύεται.

Λύσσα (τένια στην αρβανιτοβλάχικη γλώσσα): Συνήθως προσβάλλει τα σκυλιά. Κοκκινίζουν τα μάτια τους, τρέχουν σάλια απ' το στόμα και αφροί, έχουν ανορεξία κι αδυναμία, μεγάλη μανία και ορμή να δαγκώσουν άνθρωπο ή ζώο, αλλά για να λυσιιάξουν κι αυτά πρέπει να τα ματώσει.

Θεραπεία: Καβουρντίζουν βούτυρο με κομμένη γιδότριχα και δίνουν να φάνε 2-3 φορές ή καίνε φούντα γκρογκανιάς, τη στουμπίζουν, την ανακατώνουν με ζυμάρι και τα δίνουν. Αν δε γιατρευτούν τα σκοτώνουν.

Μούρο: Μαύρα σημάδια, σαν μούρα, που παρουσιάζονται σ' όλο το σώμα. Βάζουν στεγνές ρίζες σκάρφης, που τις κάνουν σουβλάκια, ανοίγουν τρύπες με τσαγκρασούλι, και τις αφήνουν ώσπου να γιατρευτεί. Η σκάρφη στεγνώνει τα υγρά.

Μασταράς (μαστίτιδα): Ξηραίνεται το μαστάρι. Παίρνουν αίμα από φλέβα καρδιάς, ανάμεσα απ' το μαστάρι και γιατρεύεται.

Νταουτζιάς (αερικό): Παρουσιάζεται στα μεγάλα φορτηγά ζώα. Φουσκώνει όλο το σώμα, στέκεται με σκυμμένο κεφάλι και κοιτάζει όλο προς τα καπούλια (πισινά του). Αιτία ο κακός αέρας, η μεγάλη ζέστη, το βαρύ φορτίο και το ζόρισμα να περπατάει γρήγορα, όταν είμαστε καβάλα. Γιατρεύεται με

καμένο σίδερο, κάνοντας γραμμές πάνω του ή το βελονιάζουμε με τσαγκρασούλι, ώσπου να φύγει το υγρό, ή μαζεύουν από κείνο το μέρος ξυλαράκια και χόρτα, τ' ανάβουνε και το καπνίζουν. Άλλοι πάλι κάνουν κι ετούτο: Βάζουν ξύλινο πινάκι με ζεστή χόβολη στην κοιλιά του. Αν ψοφήσει, το παραχώνουν, γιατί πηγαίνουν τ' άλλα ζώα κι αγλείφουν τα κόκκαλα κι έτσι αρρωσταίνουν κι αυτά.

Πληγή: Σ' οποιαδήποτε πληγή γίνεται πλύση με σαπούνι, ρίχνουν και ρακή, πιπέρι ή αλάτι ή στουμπισμένο κάρβουνο με αλάτι. Πολλές φορές το πληγιάζει το σαμάρι και δεν περπατάει γρήγορα. Ο νοικοκύρης του μη ξέροντάς το, το χτυπάει άδικα, κι έτσι βγήκε η λαϊκή παροιμία μας: «Φταίει του σαμάρ', κρούει του γουμάρ'».

Τότε, εκτός από την παραπάνω θεραπεία, κάνουν και λακούβα στο μέρος εκείνου του σαμαριού, για να μην εγγίζει την πληγή.

Σπυριά: Συνήθως παρουσιάζονται στο μουσούδι. Τ' αλείφουν με λάδι ή με λίγδα ανάλατη.

Σακαϊά: Όσα ζώα πάσχουν απ' αυτή την αρρώστια, βγάζουν πύο απ' τις μύτες. Ρίχνουν ξιδόλαδο στις μύτες.

Σαπλαμάς (μαυρίζουν τα πλεμόνια): Τα ποτίζουν με ζουμί βρασμένου χόρτου (σαπλαμά), ρίχνοντάς το με κουτάλι σούπας.

Στρουμπάρα: Πέφτουν καταγής, χτυπούν τα πόδια και ψοφούν. Αιτία η ρίζα χόρτου. Τα δίνουν κεδρομπόμπολα (σπόρους κέδρου), αλλά η πάθηση αυτή παραμένει αγιάτρευτη.

Τρίχα: Πολλά σκουλήκια σαν τρίχα παρουσιάζονται στα πλεμόνια τον Αύγουστο μήνα συνήθως και τα ζώα βηχάνε. Αιτία ο τσουχετός αέρας. Ρίχνουν στη μύτη κάθε πρωί από ένα κουτάλι σούπας βρασμένο κρασί με κεδρομπόμπολα ή λιωμένη καραμπογιά.

Τσίρλα (διάρροια): Προέρχεται απ' το γάλα ή το κρύο ή από χόρτο. Δεν τα δίνουν αλάτι για να μη πιουν νερό πολύ κι έτσι συνεχιστεί η διάρροια.

Τσιμπούριασμα: Στ' άτριχα μέρη του σώματός τους (στήθος, μαστάρι, λαγυρά, γέννα) κολλάνε τα τσιμπούρια (κρότων) και ροφούν το αίμα, συνήθως την άνοιξη ή το φθινόπωρο. Κάποτε παθαίνουν και δηλητηρίαση και ψοφάνε, συνήθως τα κατσίκια, γιατί είναι νηλικάτα. Αιτία η κοπριά. Τα ίδια αίτια είναι δυνατόν να παρουσιάζονται και στη βοσκή.

Θεραπεία: Τρίβουν το μέρος με λάδι και πέφτουν. Τώρα αυτή γίνεται με ψειρόσκηνη ή ντι-ντι-τι.

Τσίμπλιες: Προέρχονται απ' τη σκόνη και το κρύο. Πλένουν τα μάτια με βαμβάκι, βουτηγμένο σε ζουμί λεμονιού ή σε ρακή ή σε στουμπισμένο μπαρούτι.

Φυσούνα: Δυσκολεύονται τα ζώα ν' αναπνεύσουν, γιατί κλείνει η μύτη τους. Αιτία η σκόνη και το κρυολόγημα.

Φουσκωμάρα: Φουσκώνουν, πέφτουν καταγής, σβαρνίζονται, δε βόσκουν και ψοφούν. Αιτία το πολύ αλάτι, το πολύ κρύο, ειδικό χόρτο και τα μανιτάρια.

Θεραπεία: Ανοίγουν με το μαχαίρι τρύπες στην αρχή των φρυδιών και φεύγει το αίμα ή δίνουν σιρόπι από ζάχαρη ή μέλι και γλυκαίνουν τον πόνο.

Τα περισσότερα γιατρεύονται αμέσως, σηκώνονται και βοσκάνε. Φουσκώνουν και όταν τρώνε πολύ καρπό. Τότε χρησιμοποιούν κλύσμα με νερό και σαπούνι.

Χαλάζωμα: Όταν πέφτει χαλάζι και πετύχει τα ζώα πάνω στο κούρεμα, κρυώνουν εύκολα και προσβάλλονται τα πλεμόνια τους. Για προφύλαξη τους εκείνες τις μέρες που είναι φρεσκοκουρεμένα δεν τα βγάζουν από το στάβλο, ώσπου να σαρκώσει, να δυναμώσει το δέρμα τους.

Τα ζυγούρια τα κουρεύουν με καλοκαιρία (ζέστη) κι αφήνουν ακούρευτα τη ραχιά (ράχη, κάπα) για να μην τα κάνει, τα ζεσταίνει πολύ ο ήλιος, αλλά και για να μην κρυώσουν μετά τη δύση του.

Ψώρα: Κολλητική αρρώστια. Σπυριά με πολλή φαγούρα, πέφτει η τρίχα τους από αδυναμία και ψοφούν.

Τα πρόβατα τ' αλείφουν με υγρό βρασμένου καπνού ή στάχτης, τα γίδια με πετρέλαιο, θειάφι ή βρωμόλαδο (κατώτερο λάδι), αφού τ' ανακατώσουν καλά. Ύστερα μπαίνουν στο νερό, γιατί τα καίει αυτή η αλοιφή. Τα κάνουν και μάνιο με κρύο νερό ή τυρόγαλο. Πολλές φορές τα γίδια ψοφούν, γιατί είναι πιο νηλικάτα απ' τα πρόβατα.

Τα σκυλιά τ' αλείφουν με πετρέλαιο, θειάφι ή λάδι, όπως και τα γίδια, αλλά δεν γιατρεύονται και συνήθως τα σκοτώνουν.

Ψείριασμα (φθειρίαση): Τα γίδια και τα γελαδικά ψειριάζουν περισσότερο απ' τα πρόβατα. Τ' αλείφουν με πανί, βουτηγμένο σε κρύο υγρό βρασμένου καπνού ή στριγκανιού (αυτοφύες φυτό με πικρή γεύση, φυτρώνει στα βαρκοτόπια και αφθονεί στα λιβάδια μας).

Σημ. Οι κομπογιαννίτες (πρακτικοί γιατροί) στα ζώα, εκτός απ' τις παραπάνω αρρώστιες που γιατρεύουν, αφαιρούν με εγχείρηση τις ωθήκες των θηλυκών γουρουνιών για να παχύνουν και ευνουχίζουν τ' αρσενικά ζώα, που δεν τάχουν για αναπαραγωγή, αλλά για εμπόριο, για σφαγή.

Οι πληροφορίες μας προέρχονται απ' τους κτηνοτρόφους και κομπογιαννίτες: Τον αιωνόβιο και μακαρίτη τώρα Κήτα - Χρήστο - Απ. Δημάκη, τον 85χρονο Αθανάσιο Δ. Ίτσα και την Ευανθία Ε. Βάγκα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ΄

Παραμύθια.

(Διηγήσεις του παλιού καιρού, όπως μου τις διηγήθηκαν οι γεροντότεροι του χωριού μας):

«Μες τα παραμύθια
αλληγορική θα βρεις αλήθεια».

Είναι το γεφύρι, που συνδέει το πολύ μακρινό χτες, με το σήμερα.

Απ' τη Ζωή Θ. Οικονόμου, 86 χρόνων:

— Μια φουρά κι 'ναν κιρό, ένας πατέρας είχε δυο πιδιά ιργατικά κι τίμια. Ου ένας πρόκουβι στη δ'λειά τ' κι ου άλλους όχι. Πέρασαν λίγα χρόνια κι είπι στον πατέρα τ'; «Πατέρα θα φύγου, θα ξινιτιτώ θα πάου να βρω την τύχη μ'». Ξικίνσι κι νύχτουσι σι μια καλύβα κάποιου γέροντα, που είχε μέσα απ' ούλα τα καλά «κι του πλιού του γάλα ακόμα», όπους λέμι. Ικεί ου γέρους τουν καλουδέχκι. Φάγαν' κι κοιμήθκαν. Τη νύχτα παρουσιάσκαν άγγελιοι κι είπαν στου γέρου: «Απόπι γιννήθκαν ικατόν δέκα μουρά, πώς θα γράψουμι την τύχη τους»;

Κι ου γέρους απάντσι: «Καλή, σύμφουνα μι όλα τα καλά που έχου ιδώ μέσα»!

Του προύι ου ξένος ήθιλι να φύγει, αλλά τουν συγκράτσι ου γέρους. Η καλύβα τ' τώρα ήταν πιο φτουχή, κι τ' δεύτιρη βραδιά ξαναπαρουσιάσκαν οι άγγελοι κι του είπαν τα ίδια, αλλά για ινινήντα πέντι μουρά. Κι ου γέρους απάντσι τα ίδια.

Ου ξένους κι πάλι ξικίνσι να φύγει, αλλά έμεινι κι τ'ν τρίτ' βραδιά, ύστερα βέβαια απού παρακάλια τ' γέρου. Τα καλούδια όμως τ' γέρου ήταν λιγότερα απ' τ' ν' πρώτ' βραδιά.

Παρουσιάζουντι κι πάλι οι άγγελοι τ' νύχτα κι λεν τα ίδια στου γέρου, αλλά για ουγδόντα ιφτά μουρά. Ου γέρους απάντσι πάλι τα ίδια. Ου ξένους τ' άκουι όλα. Μόλις ξημέρουσι, ρώτσ ου γέρους: «Καταλάβεις τίπουτας πιδί μ'»; Όχι απάντσ' ικείνους. «Τέτοια βραδιά φτουχή γιννήθκις κι συ, αλλά σι συμβουλεύου να μη στινουχουριθείς καθόλου· να σκουθείς να πας στου χουριό σ' κι να παντριυτείς του κουρίτσ' τ' γιλαδάρη». Αυτά είπι ου γέρους στου ξένου. Ου ξένους έφυγι κι πήγι στου σπίτι τ'. Ικεί τα διηγήθκι όλα όσα είπαν μι του γέρου, στους δικούς τ', αλλά δεν ήθιλαν όμους να πάρι του κουρίτσ' τ' γιλαδάρη, γιατί του 'χαν για μιγάλη προυσβουλή. Τέλους, ύστερα απού υπιμουνή τ' πιδιού, πήρι του κουρίτσ' τ' γιλαδάρη.

Λίγισ μέρις μιτά του γάμου λέει η γυναίκα τ' στου πιθιρό τ'ς: «Δος μου είκουσ' λίρις κι θα τς γυρίσου σι λίγισ μέρις». Στην αρχή ου πιθιρός δίστασι, αλλά ύστια τ'ς έδουσι. Η νύφη πήρι τς λίρις κι την άλλη μέρα

ξικίνσι μι τουν άτυχου άντρα τ'ς, για του παζάρ'. Ικει τ'ς μπουρεύτκαν κι τ'ς έκαναν ιξήντα τ'ς λίρις, κι γύρ'σαν απ' του παζάρ' χαρούμινοι, κι είπαν στους δικούς τ'ς του κέρδους. Η νύφ' γύρσι στουν πιθιρό τ'ς τ'ς είκουσι δανκές λίρις.

Απού τότε τ' αντρόγνου ζούσι ητυχησμένα, γιατί όπους λέγαν οι γριές τα παλιά χρόνια: «Όταν παντρεύιτι κανένας, ανταμώνουντι (ινώνουντι) οι δύο τύχης μαζί, κι έτσ τ'ς περισσότιρις βουλές (φουρές) προυκόβουν στη ζουή τ'ς»!

Απ' τον Αχιλλέα Ν. Γιώτα, 83ών χρόνων:

— Κάπουτις, του χινόπουρου, ένας πάππους πήγι για ξύλα μι του γαϊδουράκι τ' κι η μπάμπου τ' ητοίμαζι τ' μ'πίτα. Έφτασι στου δάσους, έδισι του γαϊδουράκι τ' για να μη φύγει κι άρχισι να κόβ' ξύλα. Τέλειουσι του κόψιμου κι πήγι να πάρ' του γαϊδουράκι, για να φουρτώσι, αλλά δυστυχώς δεν του βρήκι, γιατί του είχι φάει ου λύκους. Τότις άρχισι να φουνάζ' δυνατά απού μια ράχη τ' μπάμπου: «Μπάμπουσου!» ου λύκους έφαγι του γαϊδουράκι μ' ».

Ύστια απού πουλλές φουνές, τουν άκσι, πήγι ικει κουσέβουντας (τρέχοντας) κι τουν ρώτ'σι: «Πώς το' φαγι του γαϊδουράκι ου λύκους». Κι ικείνους απάντσι: «Του' χα διμένου. Σκέφτ'κα μια φουρά να τ' αφήκου λυτό, αλλά είπα μήπους μου φύγει. Πού ήξιρα ιγώ ότι θα του φάει ου λύκους»; Μια παροιμία μας λέει: Κάλλια γαϊδουρόδι, παρά γαϊδουρογύρι. Α! του λέει η μπάμπου: «Το'δισις κι του σιγούριψις».

Την ώρα 'κείνη βλέπουν κι του λύκου μι φουσκουμέν' τιν κοιλιά να κατιβαίν' τουν κατήφουρου τρέχοντας, σα να τους σκάνιαζι. Πήγινι σ' ένα κουπάδ' πρόβατα για να φάει κι άλλουν μιζέ. Αϊντι, λέει η καημένη η μπάμπου στινουχουρημέν'• πάμι πάππου να φας τ' μπίτα, γιατί πείναςις κι θ' αγουράσουμι άλλου γαϊδουράκι. Καλά π' δε σ' έφαγι κι σ'ένα ου λύκους. Έλα, γιατ' είσι κουρασμένους κι στινουχουρημένους».

Έφτασαν στου χουριό, έφαγαν τ' μπίτα κι μιτά ένα μήνα αγόρασαν, άλλου γαϊδουράκι, που του φύλαγαν σαν τα μάτια τους. Κι έτσι έζησαν αυτοί καλά κι μείς καλύτιρα.

Σημ. Οι κτηνοτρόφοι μας λένε ότι ο λύκος και η αρκούδα, κυνηγούν περισσότερο το γαϊδουρίσιο κρέας, απ' το κρέας των άλλων ζώων, γιατί είναι ξινό, ωραίο σαλατικό, που ανοίγει την όρεξη τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Παιχνίδια- Αγωνίσματα.

Τοπικά παιχνίδια κι αγωνίσματα των παιδιών (αγοριών και κοριτσιών):

Το παιχνίδι είναι μια απ' τις τέσσερις μορφές της αγωγής του παιδιού: Εργασία, λόγος (διδασκαλία), παιχνίδι και γιορτή. Είναι μια νεανική απασχόληση, μια ψυχική, πνευματική και σωματική ανάγκη του παιδιού, μια ψυχαγωγία απαραίτητη.

Προτού αρχίσουν το κάθε παιχνίδι χωρίζονται σε δυο ομάδες και γίνεται η εκλογή της μάνας (του αρχηγού κάθε ομάδας). Ο ικανότερος εκλέγεται αρχηγός, κι ακολουθεί το λάχνισμα ως εξής:

1) Σκουρτίτσα: Ο αρχηγός μιας ομάδας κόβει δύο άνισα κοντά κομματάκια ξύλου ή χόρτου, τα κρατάει με τ' αριστερό χέρι, κολλημένα τό 'να με τ' άλλο, έτσι που να φαίνονται ίσια τα δυο πάνω άκρα της και καλεί το δεύτερο αρχηγό να τραβήξει το ένα. Αν τύχει το μεγάλο κερδίζει και παίζει πρώτη η ομάδα του.

2) Κορώνα ή γράμματα: Ο αρχηγός μιας ομάδας ρωτάει τον άλλο αρχηγό: Τι θέλεις κορώνα ή γράμματα; Κι αυτός διαλέγει. Ο πρώτος ρίχνει στριφτά το κέρμα (νόμισμα) στον αέρα. Μόλις πέσει κάτω, κοιτάζουν ποια όψη είναι από πάνω· κερδίζει δε και παίζει πρώτος εκείνος που μάντεψε την κορώνα ή τα γράμματα.

3) Ήλιος ή βροχή: Ο ένας αρχηγός παίρνει μια πλακίτσα (κομματάκι πλακερής πέτρας) τη φτύνει στη μια μεριά (όψη) και ρωτάει τον δεύτερο αρχηγό: Τι θέλεις, ήλιο ή βροχή; (άβρεχη ή βρεγμένη) κι εκείνος δηλώνει. Ο πρώτος ρίχνει στριφτά την πλακίτσα στον αέρα και πέφτει στη γη με τη μια όψη. Κερδίζει εκείνος που μάντεψε.

4) Βάδισμα: Οι αρχηγοί των δυο ομάδων βαδίζουν ο ένας απέναντι του άλλου συγχρόνως, από απόσταση 2-3 μέτρων και μετρούν με τα πόδια τους κολλημένα εναλλάξ 1, 2, 3, 4 κτλ. ώσπου να κολλήσουν (ενωθούν) τα δάχτυλα των ποδιών τους. Κερδίζει εκείνος που τα δάχτυλα του ποδιού του θα πλησιάσουν γρηγορότερα στα δάχτυλα του άλλου.

Εφαρμόζουν έναν απ' τους παραπάνω τρόπους λαχνίσματος. Το ίδιο κάνουν και όταν τα παιχνίδια είναι ατομικά (δυο άτομα) και όχι ομαδικά. Εμείς θα περιγράψουμε τα πιο αξιόλογα παιχνίδια, τα υπόλοιπα απλώς θα τ' αναφέρουμε. Τα περισσότερα έχουν την προέλευσή τους στ' αρχαία χρόνια.

Α' Νηπίων:

- Η κουδουνίστρα (αρχ. πλαταγή) για να καθησυχάσουν ή ν' αποκοιμηθούν

τα παιδιά που δύσκολα κοιμούνται. Των αγοριών έχει χρώμα μπλε και των κοριτσιών τριανταφυλλένιο.

- Οι κούκλες (αρχ. πλαγγώνες) μόνον στα κορίτσια, στ' αγόρια ομοιώματα ζώων, σκυλάκια κτλ.
- Αγόρια και κορίτσια 3-6 χρόνων κάνουν ομοιώματα ζώων, φυτών, φούρνους, σπιτάκια, βουνά κ.ά. με ζυμάρι, πηλό και χρώματα.
- Το άλογο: Καβαλικεύουν σε μια βέργα μεγάλη και τρέχουν.
- Ρίχνουν κουλουτούμπες στ' αλώνια ή στα σιάδια (ισιώματα). Αγωνίσματα: τρέχουν, πηδούν, παίζουν και μπάλα.

Β' Σχολικής ηλικίας Αγοριών:

- Τα κότσια ή σέγκια ή βασιλιάδια (αρχ. αστράγαλοι), η καμηλίτσα (καμήλα), η καβάλα (αγκούτς και τρέξιμο), το μπιζ, το ζύμι-ζύμι, το κρυφτό, το κυνηγητό, η κολοκυθιά, η σφεντόνα, η τσιουκλέντζα, η πασπάκα (αρχ. αλπάκος), οι μπίλιες, τα μονά και τα ζυγά, τα πλια-πλια (τυφλόμιγα, αρχ. ψηλαφίνδα), τα παλαμάκια, δυάρα, τριότα, τισσιρότα, εννιάρα, δεκαϊξάρα, οι όρθιες πλάκες, η σμάδα (λουμάδα, αμάδα, πλάκα στρογγυλή από σχιστόλιθο τα λιφτιρή ή τα φίτσια (5 μικρά πέτρινα στρογγυλά, που τα βάζουν το ένα πάνω στ' άλλο), ο φίτσιος (στρογγυλό πέτρινο ή τενεκεδένιο) οι δεκάρες (τις βάζουν πάνω σε πέτρινο φίτσιο). Τα φίτσια, ο φίτσιος και οι δεκάρες παίζονται και με τη βοήθεια της ομάδας. Άλλα παιχνίδια είναι: ο βοηθός, η κουμπανιά, ο χαρταετός (σιαμαντούρα), το τσάμα-τσάμα τσουκι, η κούνια (αρχ. αιώρα) με τριχιά ή σε κλωνάρια δέντρων, η τραμπάλα (αρχ. πέταυρον) γίνονταν με σανίδι ή χοντρό μακρύ ξύλο, που στηρίζεται στη μέση σε πέτρα ή κούτσουρο και στα άκρα κάθονται από ένας και κουνιούνται πάνω κάτω, λέγεται αρβανιτοβλάχικα λιόζουρου. Το λουρί, το πετάει-πετάει, οι καραντάνες (παλιό χάλκινο νόμισμα), οι σιούμκες (κηκίδα βαλανιδιάς), το ψήθηκε (αρχ. χυτρίνδα), ο λύκος και τ' αρνί, λύκε-λύκε είς' εδώ;, η γάτα και το ποντίκι, τα σπιτάκια. Τα ποτάμια τα κάνουν με πέτρες, χώμα και ξύλινες βέργες, ο φούρνος, το μαντρί, το κικιρίκου, το κολύμπι στα ποτάμια, οι σκανταλιές για πουλιά κυρίως, ο τροχός (ξύλινο ή σιδερένιο στεφάνι τώρα παλιά ρόδα αυτοκινήτου), το κουτσό, οι στρατιώτες, η γυμναστική, το σκόπευμα με πέτρες ή με λάστιχο, ο πόλεμος με κολτσίδες (είδος φυτού). Ο πετροπόλεμος, γίνονταν τα παλιά χρόνια: χωρίζονταν σε τέσσερα στρατόπεδα κατά μαχαλάδες και μάχονταν σκληρά με πέτρες. Πολλοί τραυματίζονταν. Ζωηρή είναι ακόμα η ανάμνησή μου αυτή, γιατί έχω ακόμα σημάδι στ' αριστερό μέρος του μετώπου απ' τον τότε σφοδρό πετροπόλεμο του μαχαλά μου Τσιούμα με τον μαχαλά Σαράι. Πόλεμος γίνονταν και με ακόντια και τόξα ψεύτικα, αυτοσχέδια καθώς κι ο χιονοπόλεμος. Έκαμναν ψευτομάχες. αλλά ήταν απελευθερωτικά παιχνίδια, που συμβόλιζαν Έλληνες με Τούρκους. Και τώρα ακόμα παίζονται οι κλέφτες (κλεφτοπόλεμος με ψεύτικα ξύλινα ντουφέκια μετά την απελευθέρωση της 20-1-1913), κλέφτες και χωροφύλακες, το πέταμα μαχαιριού στη γη, ο κλούτσος (παγίδα στο χιόνι, λακούβα σκεπασμένη με κομμάτι χιονιού κι όποιος τύχει να περάσει πέφτει μέσα), το γλίστρημα στις πλαγιές ή στον πάγο, αναρριχήσεις στα δέντρα και στις πέτρες, το καλυβάκι με πέτρες και κλωνάρια δέντρων, ή μόνο με

κλωνάρια (κιόσκι για ίσκιο) όπου κοιμούνται την ημέρα ή κάνουν πάνω στα δέντρα του κήπου τους.

Το κυνήγημα του ζαγκανάρου (χρυσοκάνθαρου, τζίντζιρα), που ζει συνήθως πάνω στις τριανταφυλλιές. Τον πιάνουν και τον δένουν στο λαιμό με κλωστή και τον φέρνουν γύρω, κρατώντας τον απ' τ' άλλο άκρο της κλωστής. Αυτός πετάει και κάνει ζ, ζ, ζ, βουίζει. Αν καμιά φορά πετάει μπροστά τους, ανοίγουν το στόμα και φωνάζουν ρυθμικά α, α, α, πλησιάζοντας κι απομακρύνοντας τη δεξιά παλάμη τους στο στόμα. Πολλές φορές πλησιάζει και τον πιάνουν. **Το κυνήγημα της κολοφωτιάς** (αρχ. πυγολαμπίς).

Η κουτσαντέρα Παίζεται με δυο γερά μεγάλα ξύλα, που έχουν απ' τη βάση τους, σε ύψος 50 πόντων, διχάλα, όπου βάζουν τα πόδια τους και περπατούν σε λάσπες και σε πολλά νερά, όταν βρέχει, και σε ποταμάκια ακόμα.

Τα σκαμνάκια: Ένα παιδί σκύβει και στηρίζει τα χέρια του στα γόνατα σε σχήμα γέφυρας. Το πρώτο πηδάει πάνω του και παίρνει κι αυτός το ίδιο σχήμα, μετά πηδούν όλα με τη σειρά κάμνοντας το ίδιο και ο πρώτος που σκύβει έρχεται τελευταίος και εξακολουθούν το παιχνίδι.

Τα σκλαβάκια (αμπάριζα), την τόπα (τόπι) από παλιά πανιά, την έκαμαν οι γυναίκες. Τ' αντρόγνυο και τα παιδιά τους: Ένα παιδί βάζει με το νου του μια γνωστή οικογένεια του χωριού και ζητάει απ' τ' άλλα να μαντέψουν. Κι αρχίζει έν' αντρόγνυο, έν' αγόρι κι ένα κορίτσι, ποια είναι; Οι άλλοι στριφογυρίζουν το μυαλό τους να την βρουν. Αν δεν την βρουν εξακολουθεί ο ίδιος να λέει άλλη οικογένεια, κι άλλη ώσπου να τη βρουν. Όποιος τη βρει παίρνει αυτός το λόγο κι εξακολουθούν το παιχνίδι. Παίζεται συνήθως το χειμώνα πού 'ναι μεγάλες οι νύχτες: το παίζουν και κορίτσια, άντρες και γυναίκες μες στο σπίτι.

Το φτουκ: Φτύνουν όλη η παρέα του παιχνιδιού και κλείνουν όλοι το στόμα. Ο ένας κάνει στον άλλο νοήματα για να τον αναγκάσει να γελάσει ή να μιλήσει κι έτσι ν' ανοίξει το στόμα. Ο πρώτος που θ' ανοίξει το στόμα χάνει το παιχνίδι και τον αναγκάζουν οι άλλοι για τιμωρία να γκαρίζει ή να γανγίζει ή κάτι άλλο, που συμφώνησαν στην αρχή του παιχνιδιού και ξαναρχίζουν πάλι απ' την αρχή το παιχνίδι.

Το σφύριγμα με το στόμα ή τη γλώσσα ή τα δάχτυλα ή φύλλο κρεμμυδιού ή καλάμι σιτηρών ή σέλινου ή βέργα ιτιάς, ή κοτσάνι κολοκυθιάς ή ντουντούκας, ή άδειο φουσίγγι, ή αντικλειδί με τρύπες. Συναγωνίζονται ποιος θα σφυρίξει πιο δυνατά.

Το παίξιμο φλογέρας: Τη φτιάχνουν από ιτιά ή κολοκυθιά ή μπορεί να είναι ντουντούκες αγοραστές, παζαρίσιες ξύλινες, σιδερένιες, τενεκεδένιες ή καλαμένιες. Τώρα χρησιμοποιούν και μελωδικές, αγόρια και κορίτσια.

Το άναμμα των φωτιών: Αυτό γίνεται με κέδρα ή μπουρντένια ή στεγνά ξύλα τους καλοκαιρινούς μήνες και χαίρονται έτσι τη ζωή του βουνού και του δάσους.

Τη βουρβούνα, σβούρα (αρχ. στρόβιλος): Η σβούρα είναι ξύλινη από φλούδα πεύκου ή πέτρινη πλακερή και κυκλική με δυο τρύπες στη μέση,

όπου περνούν σπόγγο γερό· τ' άκρα του τα κρατάνε με τα χέρια και την περιστρέφουν. Άλλο είδος σβούρας είναι η με σχήμα κώνου (χωνιού), ξύλινη με καρφάκι στη μύτη και με σπόγγο. Τη ρίχνουν κάτω με ορμή κι αυτή παίρνει φόρα και περιστρέφεται.

Τ' άλογα: Καβαλικεύουν χοντρή βέργα, ιτιάς συνήθως, αφήνοντας στην μια άκρη τα φύλλα για ουρά και τ' άλλο άκρο της το κρατούν με τ' αριστερό χέρι και με το δεξί τη μαστιγώνουν με μια βεργίτσα και τρέχουν ποιος θα προσπεράσει.

Κατέβα πουλάκι και χτύπα την καμπάνα σιγά σιγά. Το παίζουν ως εξής: Οι παίκτες χωρίζονται σε δυο ομάδες. Η πρώτη σχηματίζει έναν κύκλο, όχι χειροπιαστό. Βλέπουν προς το κέντρο του όπου έχουν τοποθετήσει δυο πέτρες. Ανοίγουν τα πόδια στη διάσταση και κάνουν επίκυψη. Οι παίκτες της δεύτερης ομάδας καβαλικεύουν τους πρώτους, ένας προς έναν. Ένας απ' τους καβαλάρηδες κλείνει τα μάτια του σκυμμένου και λέει: Κατέβα πουλάκι και χτύπα την καμπάνα σιγά σιγά (καμπάνα είναι οι δυο πέτρες). Ένας άλλος απ' τους καβαλάρηδες κατεβαίνει και χτυπάει τις πέτρες. Αν αυτός που έχουν κλείσει τα μάτια του καταλάβει και ονομάσει ποιος χτύπησε τις πέτρες, τότε γίνεται εναλλαγή της θέσης των παιχτών (σκυμμένοι - καβαλάρηδες). Και το παιχνίδι εξακολουθεί διασκεδάζοντας τους παίκτες με τα απρόοπτά του.

Άλλο παιχνίδι είναι: ρίχνουν πέτρες στις βαθιές μπάρες ή στα ποτάμια και διασκεδάζουν με τον παφλασμό (θόρυβο) που κάνουν οι πέτρες, μπλουμ. Παραλλαγή του παιχνιδιού αυτού είναι το ριζιμο πλακίτσας στην επιφάνεια του νερού με φόρα, μετρώντας τα χοροπηδήματά της.

Η γαργάλα (ροκάνα) ξύλινη, που κροταλίζει, κάνει γρ, γρ, γρ εξου λέγεται και γαργάρα.

Θυμάμαι πως παίζαμε κι ένα παιχνίδι με τίτλο «**Πουνι ου κούκου, δόμ' φουτιά, πούνι ου άνιμους;**» Το παίζουν δυο ο ένας κρύβει στο 'να χέρι του κάτι (φασούλι ή πετραδάκι), κλείνει τα δυο χέρια του και ρωτάει τον άλλο: Πουν' ου κούκου, πουν' ου άνιμους; Αν δε βρει τον κούκο (το κρυμμένο πράγμα) τότε βάζει το χέρι με κλειστά μάτια για να πάρει τον κούκο (κάρβουνο σβησμένο) απ' το κέντρο του κύκλου της χόβολης (ζεστής στάχτης). Αν βρει τον κούκο, τότε τον παίρνει κι αρχίζει αυτός το παιχνίδι. Παίζεται κι αυτό, όπως το αντρόγυνο και τα παιδιά τους από μικρούς και μεγάλους τα χειμωνιάτικα βράδια.

Η μπίσκα (γουρούνα λέξ. σλ.) Παλιό ομαδικό παιχνίδι αγοριών που το παίζαμε έτσι: Μαζευόμασταν 5-6 παιδιά που κρατούσαμε από ένα δεκανίκι (κρανίσιο χοντρό ξύλο). Διαλέγαμε ένα ίσιο μέρος, σχηματίζαμε ένα μεγάλο κύκλο κι ανοίγαμε ο καθένας από μια τρύπα. Ένα παιδί κάθονταν στη μέση του κύκλου, αφού άνοιγε κι αυτός τρύπα (κουμάσι της γουρούνας) μεγαλύτερη απ' τους άλλους και λέγονταν γουρουνάς. Αυτός ξεκινούσε το παιχνίδι: Έπαιρνε τη μπίσκα (μικρό στρογγυλό ή τετράγωνο ξύλινο, μπαλάκι) και την έριχνε στον αέρα. Οι άλλοι, αν την πετύχαιναν, τη χτυπούσαν και την έστελναν μακριά, αλλ' αμέσως έβαζαν το δεκανίκι τους στην τρύπα τους.

Τότε ο γουρουνάς πήγαινε και τη μάζευε με το δεκανίκι του και προσπαθούσε να τη βάλει στην τρύπα του, αλλά οι άλλοι με τα δεκανίκια τους την έδιωχναν απ' την κεντρική τρύπα. Παράλληλα όμως πρόσεχαν ο καθένας να έχει το δεκανίκι στην τρύπα του, γιατί αλλιώς ο γουρουνάς την ώρα εκείνη προσπαθούσε να καταλάβει κάποια τρύπα των άλλων. Αν το κατόρθωνε, τότε ο νικημένος γίνονταν γουρουνάς και συνεχίζονταν το παιχνίδι με τον ίδιο τρόπο.

Πολλές φορές, άθελα βέβαια, τρώγαμε και μερικές δεκανικιές στα πόδια ακόμα και με τη μπίσκα, που στο κεφάλι σχημάτιζε ζιούσκα (καρούμπαλο) κι αν ήταν δυνατό το χτύπημα έτρεχε κι αίμα.

Ποιος από μας δεν θυμάται το παιχνίδι αυτό, που και σήμερα ακόμα το παίζουν τα παιδιά μας και τα εγγονάκια μας!

Αλλά το πιο αγαπημένο παιχνίδι τους (αγοριών και κοριτσιών) σήμερα είναι η μπάλα (το ποδόσφαιρο, το φουτ-μπωλ).

Αγωνίσματα: Το πήδημα, το τρέξιμο, το πάλεμα και το λιθάρι (πέταμα της πέτρας).

Και τώρα λίγα ρυθμικά παιχνίδια που τ' απαγγέλουν:

Το τσιμπητό, που γίνεται στο μετακάρπιο των δαχτύλων με νούμερο ένα έως είκοσι και στο 21 γίνεται τσίμπημα γερό. Παίζεται με δύο άτομα. Ο ένας τσιμπάει τον άλλο στο μετακάρπιο, που έχει τέσσερις κόμπους, λέγοντας:

Τσιμ - τσιμ τον αϊτό
τον αϊτό του σιγανό
πάει η μπάμπου στου Τσουτύλ
στου Τσουτύλ, στου Γριβινό
κι δεν ήφιρι κοκό
καλόιρι, μαλόιρι, κικιρίκουσου!

Η κούνια, που γίνεται με τριχιά στα κλωνάρια δέντρων ή με σανίδι ή ξύλο χοντρό:

Κούνια κουνιρίζουμι
πέφτου κι τσακίζουμι
κι χτυπά στου γόνα μου
κι φουνάζ' η νόνα μου (μπάμπου μου, γιαγιά μου)
κι φουνάζου κούι-κούι
κι κανένας δε μ' ακούει.

Το άστα μαλάστια:

Άστα μαλάστια τζίτζικα
πουν' οι κλέφτις οι πουλλοί
αρματουμένοι στου φλουρί,
έκατσαν να φαν ψουμί
Τα καραούλια φώναζαν
τα ντουφέκια ρίχνουνταν
Μπαμ μπουμ σκουάτι φούμου (βγάζει καπνό)
β-τ-μάρ, σι ούνου λάι μπούφου (σκότωσαν κι έναν μπούφο).

Το ούνουμι ντούντουμι:

Ούνουμι ντούντουμι
τριαλάμ, κατραλάμ
όκνα ντόκνα
σίμπιστι καράμπιστι
κανατσούλα ντέντικους
σούιδου, μούιδου, ντάλι
γράψι κι έβγα.

Κι αυτά τα 2 παίζονται με 2 άτομα.

Η στρίγγλα (κακιά γυναίκα):

— Έση λάι στριγλ σι τι ζγκρούμου
— Νου νη έσου λάι νου νη έσου
κι μι λια ούνου Αρμπινέσου
ντι μι-α ντούτσι τριση Κουρτσιάου
ντι νη ντα π-νι ντ' αρουσιάσου. Που σημαίνει:
— Έβγα μαύρη στρίγγλα να σι πνίζου
— Δε βγαίνου μαύρε, δε βγαίνου,
γιατί με παίρν' ένας Αρβανίτης
κι μι φέρνει στην Κορυτσά
κι μου δίνει ψουμί από ρουσιά (είδος σιταριού ρούσικης προέλευσης).

Η βιάστα (νύφη):

— Τσιάρι βιάστα ντι αρνιάστι;
— Τουτ' νουάπτα σι κουφριάστι
ση τουτ τζούα σαλξιάστι
ση τουτ τζούα στα λα σουάρι. Που σημαίνει.
— Τι έχει η νύφη κι σκουπίζει;
— Όλη τη νύχτα τσιρλιάζεται
κι όλη τη μέρα αλλάζεται
κι όλη τη μέρα κάθεται στον ήλιο.

Το όλοι όλοι αντάμα:

Όλοι όλοι αντάμα
κι ου κασιδιάρς αχώρια.

Λένε τα παιδιά, ομαδικά φωναχτά, ρυθμικά και κοροϊδευτικά στο παιδί που δεν θέλει να παίξει ή τον έδιωξαν απ' το παιχνίδι, γιατί είναι απειθαρχο, δύστροπο.

Αντ' αυτού λένε τους στίχους: Κάκιουσι ου νούνος κι δεν τρώει πατσιάδια. Τους λένε και στους μη θέλοντας να φάνε κάτι από θυμό και πείσμα.

Γ' Σχολικής ηλικίας Κοριτσιών:

Το μπιάλι (5 μπάκαλα, βότσαλα, πετραδάκια στρογγυλά και άσπρα απ' τις ακροποταμιές). Οι αρχαίοι τα λέγανε πεντέλιθα. Οι κούκλες (βάφτισμα, γάμος κούκλας), οι δασκάλες, οι αργαλειοί, οι κουμπάρες, το σχοινάκι

(σκαπέρδα), το πατώ, τα πηδήματα, το κουτσό, η κούνια, η τραμπάλα, το μαντρί, οι μπίλες, τα μονά και τα ζυγά, το κυνηγητό, το κρυφτό, τα σπιτάκια με πέτρες, ο φούρνος με χώμα.

Η τόπα (το τόπι, από παλιά πανιά, που το έκαμναν οι γυναίκες) (αρχ. ουρανιά, επειδή το πετάνε ψηλά στα ουράνια) και προσπαθούν να το πιάσουν ή το πετάνε στη γη ή στον τοίχο και το επιστρέφουν με το χέρι, ώσπου να πέσει κάτω και μετά αρχίζει άλλο κορίτσι.

Οι πλαταριές (αρχ. πλαταγώνιον): Παίρνουν φύλλο λουλουδιού παπαρούνας ή τριανταφυλλιάς και το βάζουν στο μέτωπο ή στ' αριστερό χέρι, όπου έχουν σχηματίσει κύκλο με τον αντίχειρα και το δείκτη και το χτυπούν δυνατά με την παλάμη του δεξιού χεριού κι έτσι κάνει κρότο.

Το: τέτι-τέτι (θείες) ή νόφη και γαμπρός: Ψεύτικος κοριτσίστικος γάμος, που τον παίζουν στ' αλώνια ή στα σιάδια του χωριού: Σούρλα και Βήσιανη.

Το: Πούντο-πούντο το δαχτυλίδι;

— Πούν'το - πούν'το το δαχτυλίδι;

— Γιάτο - γιάτο το δαχτυλίδι.

Το παίζουν ως εξής, τραγουδώντας το ρυθμικά και σχηματίζοντας κύκλο: Δένουν σε μαντηλάκι το δαχτυλίδι για να μη πέσει κάτω και με γρηγοράδα μεγάλη και κρυφά η μια το δίνει στην άλλη και η άλλη, που είναι μέσα στον κύκλο, προσπαθεί να το βρει. Αν το βρει, μπαίνει στον κύκλο και βγαίνει αυτή που είχε το δαχτυλίδι για να το βρει κι αυτή με τη σειρά της. Το ίδιο γίνεται και με τις άλλες.

Το: Μαγιόκλωνε - μαγιόκλωνε: Χωρίζονται σε 2 ομάδες: η μια με δυο κορίτσια και η άλλη με περισσότερα και το χορεύουν αντικριστό, πιασμένα απ' τα χέρια, τραγουδώντας το:

— Μαγιόκλωνι - Μαγιόκλωνι κι συ βρε Μάη μ'

για τώρα πως πιρδίκουσις κι 'γω καμιά δεν έχου.

— Σαν έχου, σαν δεν έχου, ισένα δε στα δίνου.

— Θα στείλου του λιουντάρι μου ν' αδράξει μια πιρδίκια

— Για στείλε το, για στείλε το, να δεις δαρμό που τρώει.

— Σας πήραμι, σας πήραμι πιρδίκια απού τα πλάγια.

— Μας πήρατι, μας πήρατι του σφούγγου από τη μπόντσα.

Η κυρά Μαρία: Χωρίζονται σε 2 αντικριστές ομάδες κι αρχίζουν να τραγουδούν:

1η ομάδα: Που θα πας κυρά Μαρία, δεν περνάς, δεν περνάς (2 φορές)

2η ομάδα: θα υπάγω εις τους κήπους, δεν περνώ, δεν περνώ (2 φορές)

1η ομάδα: Τι θα κάνεις εις τους κήπους, δεν περνάς, δεν περνάς (2 φορές)

2η ομάδα: Θα μαζέψω δυο βιολέτες, δεν περνώ, δεν περνώ (2 φορές)

1η ομάδα: Τι θα κάνεις τις βιολέτες, δεν περνάς, δεν περνάς (2 φορές)

2η ομάδα: Θα τις δώσω της καλής μου, δεν περνώ, δεν περνώ (2 φορές)

1η ομάδα: Και ποια είναι η καλή σου, δεν περνάς, δεν περνάς (2 φορές)

2η ομάδα: Η... είν' η καλή μου, δεν περνώ, δεν περνώ (2 φορές)

Κούνια (αρχ. αιώρα) με τριχιά διπλή ριγμένη σε γριντιά του σπιτιού όπου κουνιούνται δυο δυο. Η καθεμιά καθιστή σε μιαν άκρη της τριχιάς. Ανεβοκατεβαίνουν καθιστές, τότε η μια και πότε η άλλη βάζοντας δύναμη.

Καλημέρα σας: Δυο κορίτσια σχηματίζουν με τα χέρια τους πιασμένα, γεφύρι, απ' όπου περνούν τ' άλλα πιασμένα από τη μέση. Τα δυο κόβουν με τα χέρια τους τ' άλλα στη μέση και το καθένα πηγαίνει σε όποια παρέα θέλει. Στο τέλος τραβιούνται ποια ομάδα θα νικήσει.

Όλα να τα πάρου: Παίζεται με δυο απέναντι παρέες κοριτσιών, που είναι πιασμένες από τη μέση, το ένα πίσω απ' το άλλο.

Το πρώτο κορίτσι της πρώτης ομάδας προσπαθεί να πιάσει το τελευταίο κορίτσι της δεύτερης ομάδας.

Η δεύτερη ομάδα για ν' αποφύγει το πιάσιμο της τελευταίας, κάνοντας γρήγορους ελιγμούς, λέγει στην κυνηγό ομάδα: «Καν καμία δε θα πάρτει». Αν κατορθώσει να πάρει την τελευταία τότε μπαίνει στη θέση της και γίνεται αυτή κυνηγός. Το ίδιο γίνεται και με τ' άλλα κορίτσια ώσπου να γίνουν όλα κυνηγοί.

Του μαντηλάκι πέρασι:

Του μαντηλάκι πέρασι
πάει πέρα - πάει πέρα
πάει πέρα στ'ς μαυρουμάτις
κουντούλις κι γιουμάτις.

Παίζεται έτσι: Σχηματίζουν κύκλο και το τραγουδούν ρυθμικά. Η μια κρατάει μαντηλάκι δεμένο σαν τόπι κι αρχίζει να το δίνει με ταχύτητα και κρυφά στη διπλανή της, κι αυτή στην άλλη κτλ. Αυτή που είναι μέσα στον κύκλο προσπαθεί να το βρει και να το πάρει. Αν το πάρει τότε μπαίνει στη θέση της νικημένης, που συνεχίζει το παιχνίδι όπως η νικήτρια, κι έτσι εξακολουθούν όλες το παιχνίδι με τον ίδιο τρόπο.

Αγωνίσματα: Είναι όμοια με των αγοριών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ

Λαϊκές παροιμίες (σοφά λόγια, γνωμικά):

«Η μεγαλοφυία ενός τόπου βρίσκεται στις παροιμίες του» Μπαιήκον.

Όλες είναι βγαλμένες από την πείρα και την πράξη του λαού μας, και αποτελούν μια πραγματική λαϊκή τοπική σοφία. Τις χρησιμοποιούμε ακόμα και σήμερα. Εδώ θα αναφέρουμε λίγες, εκτός εκείνων, που αναφέραμε στους μήνες κι αλλού.

1. Αδέλφι ' αγαπημένα
σπίτια βλουγημένα.
  2. Βρέχει χιουνίζει
η караβάνα γιουμίζει.
  3. Γλυκός ου ύπνους του προνί
γυμνός ου κόλους τη Λαμπρή.
  4. Δούλιμι να φας
κι κρύψι να 'χεις.
  5. - Δος μου θε μου
- Ταράζου να σ ' δώσου.
  6. Έχεις γρόσια;
έχεις γλώσσα.
  7. Εις του νιο πρόπον τα νιάτα
κι στου γέρου η αρμάτα.
  8. Η ζημιά ειν' αδιλή του κέρδους.
  9. Θέρους, τρύγους, πόλιμους
κατσιό δεν περιμένουν.
  10. Ισιουζόγιαζι κι ακριβοπούλα.
  11. Κάλλια γνώσι παρά γρόσι.
  12. Λόγος που ακουίτι
ψέμα δεν είνι.
  13. Μια δραχμή στην άκρη
μέλλον χωρίς δάκρυ.
  14. Μ' όποιουν δάσκαλου θα πας
τέτοια γράμματα θα μάθς.
  15. Να κοιμάσι μι τις κότις
να ζυπνάς μι τα κουκόρια.
  16. Να 'χεις τα πόδια σου ζιστά
την κιφαλή που κρύα
κι του στομάχι σ' αλαφρό
για να 'σι όλου υγεία.
  17. Ξένος κι τυφλός ένα κι τ' αυτό.
  18. Ου τοίχος έχει αυτιά.
  19. Ποιός τους γονιούς του δε γροικά
κακός κακού θα πάει.
  20. Ρουτώντας πας στην Πόλη.
  21. Ράβι, ξήλουνι δουλειά
να μη σου λείπει.
  22. Στη γωνιά μου ου καημένους
κάθουμαν αναπαυμένους.
  23. Σκάλισι για λαγό κι τουν
πλάκουσ' η αρκούδα.
  24. Του αγρόνι μου πουνάει
όπους τ' αγκώνι όταν χτυπάει.
  25. Του χρέους θελ' δόσμου,
η δλειά τιλείωμα
κι ου δρόμους πιρπάταμ.
- Είναί οι 3 αρετές του καλού ανθρώπου.
26. Του νιρό κοιμάτι, ου ουχτρός όχι.
  27. - Τι σου λείπει κασιδιάρη;
- Σκούφια μι μαργαριτάρι.
  28. Του καλό όνουμα είνι
καλύτερου απ' τουν πλούτου.
  29. Φαϊ ν' αφήκισ γι' αύριου,
δλειά όχι.
  30. Φουτιά, γυναίκα, κι θάλασσα
Προσοχή!
  31. Χουριό, που φαίνιτι, κουλαούζου δε θέλει,
  32. Μη κοιτάς την πιταλοόδα,
που όλη μέρα τριγυρνά,
να μιμηθείς τη μέλισσα,
που μέλι πάντουτι τρυγά
  33. Μάθι νέους γράμματα
να 'χεις καλά γηράματα.
  34. Μάθι τέχνη κι άστην

κι όταν πεινάσεις πιάστην.
35. Πολυτιχνίτς κι 'ρημοσπίτς.

36. Γρόσια στου πουγγί
ψάρια στον βουνί.

Και δυο κουτσοβλάχικες:

1. Γκουρ ντούλτσι
μούλτι αντούτσι.
δηλ. στόμα γλυκό, πολλά φέρνει.

2. Αι κάρτι
άι πάρτι.
δηλ. έχεις χαρτί, έχεις μεράδι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ

Αινίγματα (σπαζοκεφαλιές):

1. Άσπρους κάμπους, μαύρα βόδια,
χαρά στου νιο, που τα λαλεί. (το βιβλίο με τα γράμματα).
2. Άσπρα, λάγια πρόβατα, κι ξύλινους τζιουμπάνους. (Το κλήμα με τα σταφύλια).
- 3: Βόδι δεν είμι κέρατα έχου,
ζουγράφους δεν είμι πιρπατάου κι ζουγραφίζου. (Ο σάλιαγκας)
4. Γυμνή 'γω ειμί πάντοτι, μα τους γυμνούς τους ντύνου
κι όπου πόρτις απαντώ, τις φράσου κι τις κλείνου
κι όπου δεν υπάρχουν ικεί 'γω πάου κι μπαίνου. (Η βελόνα)
5. Δεν πεθαίνει κι αν περάσουν χρόνοι 100 και χίλιοι
μας χορταίνει, μας φωτίζει, μας ανάβει το καντήλι. (Η ελιά)
6. Δυο στοιχειά παλεύουνε
άσπρου χόμα βγάζουνε. (Οι μυλόπετρες)
7. Δεν πίνιτι, δεν πιάνιτι,
γλυκό-γλυκό σα ζάχαρη. (Ο ύπνος)
8. Είμι μικρό, μεγάλο, χαμηλό, ψηλό, ωραίο, ξανθό,
άσχημο, γυμνό, σκεπασμένο, κουτό, έξυπνο, αυγουλό,
στρογγυλό και κάποτε σπασμένο. Τι είμαι; (Το κεφάλι)
9. Ένα μικρό μικρούτσικο, που 'μουρφαίν' τουν κόσμου όλου. (Η βελόνα)
10. Είμι μια νύφη, όλη μέρα ορθή. (Η πόρτα)
11. Ήρθ' ου γκαβουγιάννς. (Ο ύπνος)
12. Κουντός, μακρύς ειν' αυτός,
πουτές σκιά δεν έχει. (Ο δρόμος, το ποτάμι)
13. Λάκκου, λάκκου πήγινα
κι κει βρηκά μια πέρδικα
τα φτιρά της έτρουγα
του κουρμί της πέταγα. (Το τσαμπί σταφυλιάς)
14. Μάνα κι θυγατέρα
του ίδιου όνουμα. (Η ελιά)
15. Μικρή-μικρή νοικουκυρά
μιγάλη πίτα κάνει. (Η μέλισσα)
16. Μια βαρκούλα φουρτουμένη
στου λιμάνι πάει κι μπαίνει. (Το κουτάλι)
17. Μαρούλι πινητάφυλλο ιφτά φουρές ιφτάφυλλο
κι μέσ' απ ' του ιφτάφυλλου
βγαίν' του τριαντάφυλλου. (Οι 50 μέρες της αποκριάς, οι 7 εβδομάδες επί
7 μέρες της εβδομάδας και το 30φυλλο η ανάσταση)

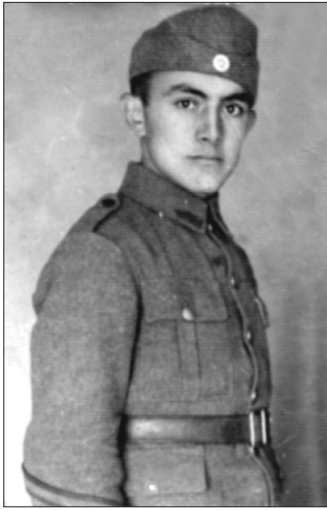
18. Νοικοκυρά κι εργατική
ποτέ δεν τεμπελιάζει
ζαχαροπλάστης άριστος
καθένας τη θανμάζει. (Η μέλισσα)
19. Ό,τι τρώω το προσφέρω
σα γλυκό κι σα χαρτί (Η μέλισσα)
20. Όποιους δε μιλάει, μιλάει
κι όποιους δεν τρέχει, τρέχει. (το όνειρο)
21. Όσου μικρό κι αν μι δείτι
πάντα μέγα θα μι πιείτι. (Το γράμμα ω)
22. Πηδάει σαν ψύλλους
δαγκάει σα σκύλους. (Η σπίθα)
23. Σαν πιριστέρι έρχιτι
σαν άνθος κατιβαίνει
σαν τουν καλό διοικητή
στη χώρα πάει κι μπαίνει. (Το χιόνι)
24. Τρεις την πιάνουν κι γιννάει
μα πρώτα πίνει
μαύρα τα κάνει τα παιδιά
κι πίσου της τ' αφήνει. (Η πένα)
25. Τα μακριά μου κόντιναν
τα δυο έγιναν τρία
τα βουνά παχνίστηκαν
κι ου μύλους δεν αλέθει. (Τα γεράματα)
26. Τα λιανά-λιανά πατούν
κι η φουκάλα φουκαλνάει. (Τα βόδια στ' αλώνι και η σκούπα).
27. Το 'χιτι φάει όλοι σας
αυτό μπουρώ να τ' ουρκιστώ
κι όμως αυτό δεν τρώγιτι
ούτι ουμό, ούτι ψητό. (Το ξύλο της μανούλας)
(Η μέλισσα)
28. Χες, φας, φως.
29. Ψηλός-ψηλός καλόγηρους
όλου τουν κόσμου φέγγει
κι του λόγου του μαυρίζει. (Ο φεγγίτης του τζακιού)

**Πίνακας
των χωριών της επαρχίας Κόνιτσας με το νέο και παλιό όνομά τους:**

α/α Νέο όνομα	Παλιό όνομα	α/α Νέο όνομα	Παλιό όνομα
1. Αγ. Βαρβάρα	(Πλάβαλη)	25. Κόνιτσα	(Κόνιτσα)
2. Αγ. Παρασκευή	(Κεράσοβον)	26. Λαγκάδα	(Μπλίσδιανη)
3. Αετομηλίτσα	(Ντέντσικον)	27. Κεφαλοχώρι	(Λούψικον-Λυκόρραχη)
4. Αετόπετρα	(Σαναβόν)	28. Μάζιον	(Μάζιου)
5. Αηδονοχώρι	(Οστανίτσα)	29. Μελισσόπετρα	(Μελισσόπετρα)
6 Αμάραντος	(Ίσβορος)	30. Μόλιστα	(Μεσαριά)
7. Άρματα	(Αρμάτοβον)	31. Μολυβδοσκεπάστος	(Διπαλίτσα)
8. Ασημοχώρι	(Λεσκάτσι)	32. Μοναστήριον	(Μπουτσιφάρι)
9. Βούρμπιανη	(Βούρμπιανη)	33. Νικάνωρ	(Κορτίνιστα)
10. Γαναδιό	(Γαναδιό)	34. Οξυά	(Σέλτση)
11. Γοργοπόταμος	(Τούρνοβον)	35. Πάδες	(Πάδες)
12. Δίστρατο	(Μπριάζα)	36. Παλιοσέλιον	(Παλιοσέλι)
13. Δροσοπηγή	(Κάντσικον)	37. Πηγή	(Πεκλάριον)
14. Δερβένι	(Ντερβένι)	38. Πλαγιά	(Ζέρμα)
15. Ελεύθερο	(Γκρισμπάνι)	39. Πληκάτιον	(Πληκάδες)
16. Εξοχή	(Ζέλιστα)	40. Πουρνιά	(Σταρίτσιανη)
17. Ηλιόρραχη	(Κουτσούφληνη)	41. Πυξαριά	(Μπλιθούκι)
18. Θεοτόκος	(Φετόκου)	42. Πύργος	(Στράτσιανη)
19. Καβάσιλα	(Καβάσιλα)	43. Πυρσόγιαννη	(Πυρσόγιαννη)
20. Καλλιθέα	(Γορίτσα)	44. Πωγωνίσκος	(Μπουτσικόν)
21. Καλόβρυση	(Προβίτσκα)	45. Τράπεζα	(Βράνιστα)
22. Καλύβια	(Καλύβια)	46. Φούρκα	(Φούρκα)
23. Καστανέα	(Καστάνιανη)	47. Χιονιάδες	(Χιονιάδες)
24. Κλειδωνιά	(Κλειδωνιάβιστα)		

Σημ. α) Τα χωριά: Δερβένι και Πωγωνίσκος διαλύθηκαν, είναι ακατοίκητα.

β) Τα χωριά: Καλύβια και Κλειδωνιά συμπτύχτηκαν και αποτέλεσαν την Κλειδωνιά.

Βιογραφικό σημείωμα για το συγγραφέα και δραστηριότητές του:

Γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Φούρκα της Ηπείρου, από γονείς Φουρκιώτες (Γεώργιος και Αθηνά), στις 7 Δεκεμβρίου 1911.

Τελείωσε το δημοτικό σχολείο του χωριού του με άριστα (6) το 1923, με δάσκαλο το διευθυντή Γιάννη Κωτσίνα, απ' το Κάντισκο.

Το 1925 μπήκε στο Εθνικό Οικοτροφείο Αρρένων Γρεβενών, όπου χρημάτισε Ενωματάρχης Προσκόπων και φοίτησε στην Α' τάξη του εκεί Γυμνασίου.

Το 1926 στάλθηκε στο Οικοτροφείο Καστοριάς, όπου με διαγωνισμό εισήχθη στο εκεί εξατάξιο Διδασκαλείο, που διηύθυναν διαδοχικά ο παιδαγωγός Κίμωνας Κοντοβασίλης απ' τα Σέρβια Κοζάνης και ο παιδαγωγός και φιλόσοφος Γεράσιμος Κοκκίνης απ' την Αγία Θέκλα Κεφαλονιάς. Αποφοίτησε με άριστα (9,6) το 1932. Εδώ διδάχτηκε και γαλλικά.

Το 1933 υπηρέτησε ως κοινοτικός δάσκαλος στην Πουρνιά Κόνιτσας.

Το Σεπτέμβριο 1933 στρατεύτηκε και παρουσιάστηκε στα Γιάννενα απ' όπου απολύθηκε τον Ιανουάριο 1934 «Ως πρεσβύτερος υιός χήρας γυναικός» με το βαθμό του δεκανέα πεζικού, λόχου πολυβόλων (αρχηγός στοιχείου) τυφεκιοφόρων. Δεν εστάλει στη σχολή Αξιωματικών, λόγω τετραμήνου θητείας του ως ορφανός πατρός.

Το 1934 υπηρέτησε ως κοινοτικός δάσκαλος στη Δροσοπηγή Κόνιτσας.

Παντρεύτηκε τον Ιούλιο 1934 και έχει γιο, κόρη και 4 εγγόνια.

Το Νοέμβριο 1935 διορίστηκε ως μόνιμος δάσκαλος στη Λυκόραχη Κόνιτσας.

Το 1938 με αίτησή του μετατέθηκε στην Αρετή Λαγκαδά, απ' όπου τον Οκτώβριο 1938 αποσπάστηκε για ένα μήνα στις Καρτερές Λαγκαδά και επανήλθε στην οργανική του θέση.

Την 1η Σεπτεμβρίου 1939 επιστρατεύτηκε, κατατάχτηκε στο Ανεξάρτητο Τάγμα Κόνιτσας και στάλθηκε στο λόχο της Βούρμπιανης απ' όπου απολύθηκε στις 30 του ίδιου μήνα - για άμυνα λόγω εισβολής των Ιταλών στην Αλβανία - και επανήλθε στη θέση του (Αρετή Λαγκαδά).

Στις 25 Αυγούστου 1940 επιστρατεύτηκε, παρουσιάστηκε στο ίδιο Τάγμα και στάλθηκε πάλι στο μέτωπο (Βούρμπιανη) στα ελληνοαλβανικά σύνορα, όπου υπήρξε μαχητής απ' την έναρξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου (28.10.1940) ως τη λήξη (6.4.1941), των δυο τομέων: Κεντρικού (από Ερσέκας έως Κλεισούρας) και αριστερού (Χειμάρας).

Στις 27 Ιανουαρίου 1941 τραυματίστηκε στη μάχη του Τεπελενίου, της Βορείου Ηπείρου. Μετά τη θεραπεία του στην Αθήνα, έτυχε μηνιαίας αναρρωτικής άδειας και πήγε στο χωριό του. Στις 6 Απριλίου στάλθηκε στο μέτωπο της Χειμάρρας, απ' όπου έγινε οπισθοχώρηση στις 8 του ίδιου μήνα και ύστερα από 15νθήμερη πεζοπορία, μέσω Δελβίνου - Αϊσαράντα, Κονίσπολης, Φιλιατών, Παραμυθιάς, Ιωαννίνων, Γρεβενιτίου, Βωβούσας, Δίστρατου και Σαμαρίνας, έφτασε στο χωριό του, στις 20 Απριλίου.

Το Μάιο επανήλθε στη θέση του (Αρετή Λαγκαδά) και εργάστηκε ως τις 15 Ιουλίου, που έγιναν οι εξετάσεις (λήξη σχολικής χρονιάς). Μετά τις διακοπές επέστρεψε στη θέση του, το Σεπτέμβριο.

Τον Οκτώβριο 1941 αποσπάστηκε στη Μικροκώμη Λαγκαδά, ως τον Απρίλιο 1942.

Το Μάιο 1942 λόγω της πείνας που επικρατούσε, αποσπάστηκε ως το Μάρτιο 1943, στη Ζούζουλη Νεστορίου, όπου χρημάτισε και ως κοινοτικός γραμματέας (αριθ. πραξ. 1/25.10.1942) με μηνιαίο αντιμίσθιο 15 οκ. σμιγό (σιτάρι, καλαμπόκι, βρίζα).

Απ' το Μάρτιο 1943 ως τον Οκτώβριο 1944, λόγω της ανώμαλης κατάστασης της χώρας μας (Κατοχή και Εθνική Αντίσταση), στην οποία έλαβε μέρος (σε όλη τη διάρκεια του), εναντίον των Ιταλών και Γερμανών, αποσπάστηκε στην Ξηρολίμνη Κοζάνης, τυπικά και μισθοδοτούνταν απ' το Δημόσιο Ταμείο Κοζάνης, ως τον Οκτώβριο 1943, αλλά εργάζονταν στη γενέτειρά του σαν δάσκαλος ως τις 12.2.1945 (Σύμφωνο της Βάρκιζας).

Στη Ζούζουλη Νεστορίου υπηρέτησε ως αποσπασμένος απ' το Μάρτιο 1945 ως τον Ιούνιο 1946.

Το Σεπτέμβριο 1946 επανήλθε στην οργανική του θέση (Αρετή Λαγκαδά) και υπηρέτησε ως τον Ιούνιο 1947.

Τον Οκτώβριο 1946 μετατέθηκε στη Σλήμνιτσα Νεστορίου, αλλά δεν παρουσιάστηκε λόγω των πολεμικών γεγονότων, στην περιοχή του Γράμμου.

Απ' τον Οκτώβριο 1947-1949, λόγω του εμφυλίου πολέμου, διέμεινε ως καταφυγών στην Καστοριά, όπου εργάζονταν:

α) Στη Νυχτερινή Σχολή των καταφυγόντων και ως διαχειριστής και μέλος της Συντακτικής Επιτροπής της τοπικής Δασκαλικής Εφημερίδας «Ακριτικός Φάρος», των δυο Εκπαιδευτικών Περιφερειών: Καστοριάς και Νεστορίου.

β) Διατέλεσε μέλος της Επιτροπής Περιθάλψεως Μαχόμενων και

Πολεμοπαθών και Περισυλλογής Ελληνοπαίδων και αποστολής τούτων στην Παιδούπολη Παπάφη Θεσ/νίκης, για παιδοφύλαγμα και συγκεκριμένα: Στο Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας, ως υπόλογος, ως μέλος της Επιτροπής διανομής χρημάτων στους 20 χιλ. καταφυγόντες και ως διανομέας των σ' αυτούς χορηγουμένων ειδών υπόδησης, ρουχισμού και τροφής.

Το 1947 συνδέθηκε στενά και συνεργάστηκε μια ολόκληρη τετραετία, με τον τότε, αείμνηστο τώρα, Μητροπολίτη Καστοριάς Νικηφόρο, ως Προέδρου του ΠΙΚΠΑ (Πατριωτικόν Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως), ο οποίος τον εκτιμούσε πολύ. Στο ΠΙΚΠΑ -Τμήμα Παιδικής Διατροφής, χρημάτισε ως βοηθός Νομαρχικού Επόπτη, ως διευθυντής και ως διαχειριστής. Χορηγούσε δε γάλα και άλλες παιδικές τροφές σε 4 χιλ. καταφυγόντα παιδιά, σε κέντρα ασφαλείας.

Στο Σχολείο Μανιακών Νεστορίου, αποσπάστηκε απ' τον Ιανουάριο ως τον Ιούνιο 1949, αλλά διανυκτέρευε στην Καστοριά, γι' ασφάλεια.

Το Σεπτέμβριο 1949, αποσπάστηκε για ένα μήνα στην Κολοκυνθού Νεστορίου, με διανυκτέρευση στην Καστοριά, γι' ασφάλεια.

Στη Ζούζουλη Νεστορίου, αποσπάστηκε απ' τον Οκτώβριο ως το Δεκέμβριο 1949, λόγω του επαναπατρισμού των κατοίκων.

Απ' τον Ιανουάριο ως τον Ιούνιο 1950 υπηρέτησε ως αποσπασμένος στην Αγία Κυριακή Νεστορίου.

Μετατέθηκε στο Α' Σχολείο Νεστορίου και υπηρέτησε απ' το Σεπτέμβριο 1950 ως τον Ιούνιο 1955.

Το 1950 χρημάτισε Υπαρχηγός Κατασκηνώσεων Εργαζομένων και Προσκόπων Νομού Καστοριάς, στον Απόσκεπο Καστοριάς.

Το 1951 στην Κορησό και το 1952 στην Πεντάβρυσο Καστοριάς ως Αρχηγός Μαθητικών Κατασκηνώσεων περιφέρειας Νεστορίου.

Τον Ιούνιο 1955 μετατέθηκε στη Θεσ/νίκη, όπου υπηρέτησε στα εξής Σχολεία:

α) Στο 2ο Συκεών το σχολικόν έτος 1955-56

β) Στο 48ο τα σχολικά έτη 1956-1966

γ) Στο 2ο Εύοσμου 1966-69, μετατέθηκε, λόγω προαγωγής του κατ' απόλυτον εκλογήν, στον 3ο βαθμό (Δ/ντου Β'), απ' όπου και συνταξιοδοτήθηκε.

Την 1η Απριλίου και την 6η Δεκεμβρίου 1964 (ως τακτικός) και την 1η Νοεμβρίου 1965 (ως αναπληρωματικός), υπήρξε ένορκος του Κακουργιοδικείου Θεσ/νίκης.

Όλες σχεδόν οι παραπάνω υπηρεσιακές του μεταβολές, έγιναν για το συμφέρον της υπηρεσίας, εκτός απ' τις μεταθέσεις: Στην Αρετή Λαγκαδά, Νεστόριο και Θεσ/νίκη και απ' τις αποσπάσεις, μόνον στη Ζούζουλη, που έγιναν με αίτησή του.

Τα περισσότερα Σχολεία στα οποία υπηρέτησε ήταν μονοθέσια.

Διήυθνε δε όλα τα παραπάνω 16 Σχολεία εξόν των Συκεών.

Ολόκληρη η δασκαλική ζωή του υπήρξε πολυκύμαντη. Όργωσε τις επιμεθόριες επαρχίες: Κόνιτσα και Νεστόριο.

Παραθέτουμε τις σχολικές χρονιές, τα χωριά, κωμόπολη και πόλη, τις εκπαιδευτικές περιφέρειες, τα ονοματεπώνυμα των δασκάλων με τους

οποίους συνυπηρέτησε και τον τόπο καταγωγής τους:

Α' 1932-33 στην Πουρνιά Κόνιτσας:

1. Με τον Αναστάσιο Πριμικήρη απ' τον Ελαφότοπο Ζαγορίου

Β' 1933-34 Δροσοπηγή Κόνιτσας:

2. Βασίλειο Νούτση - Ασημοχώρι Κόνιτσας

Γ' 1940-41 Αρετή Λαγκαδά:

3. Ελένη Χριστοδούλου - Καλαμαριά Θεσ/νίκης

Δ' 1943-44 Φούρκα Κόνιτσας:

4. Αριστοτέλη Παπαϊωάννου - Φούρκα Κόνιτσας

5. Ευγενία Εξάρχου - Φούρκα Κόνιτσας νηπιαγωγός

Ε' 1948-49 Κολοκυνθού Νεστορίου:

6. Ελευθερία Κόκκινου - Καστοριά, νηπιαγωγός

Στ' 1948-49 Μανιακούς Νεστορίου:

7. Απόστολο Παπαδόπουλο - Τρίκαλα Θεσσαλίας

Ζ' 1949-50 Αγία Κυριακή Νεστορίου:

8. Ματθαίο Κηρυττόπουλο - Κορομηλιά Καστοριάς

9. Αγάπη Μπάλιου - Δενδροχώρι Καστοριάς, νηπιαγωγός

Η' 1950-55 Α' Νεστορίου – Νεστορίου:

10. Πέτρο Αγγελή - Λάρισα

11. Αριστεά Κλείτσου - Βυζίτσα Βόλου

12. Κωνσταντίνο Λυκοτραφίτη - Μεσσηνία Πελοπονήσου

13. Κωνσταντίνο Καρακάση - Νεστόριο Καστοριάς

14. Ιωάννη Γιολδάση - Τύρναβο Θεσσαλίας

15. Ξενοφώντα Κρουσανόπουλο - Κωνσταντινούπολη

16. Γεώργιο Λέκο - Νεστόριο Καστοριάς

17. Παναγιώτη Καλογερόπουλο - Τρίπολη Πελοπονήσου

18. Ηλέκτρα Μόδονα - Αθήνα

19. Στρατή Δανδουλάκη - Κρήτη

20. Μιχαήλ Καψαλάκη - Κρήτη

21. Σταύρο Μορφογένη - Σπάρτη Πελοπονήσου

22. Λυγερή Παπαβασιλείου - Κορησό Καστοριάς, νηπιαγωγός

Θ' 1955-56 Β' Συκεών - Γ' Θεσ/νίκης:

23. Χρήστο Καλογερόπουλο - Ροδοχώρι Κοζάνης

24. Σωτήριο Δέση - Ωραιόκαστρο Ιωαννίνων

25. Παναγιώτη Νικολαΐδη - Ασπρόγεια Φλώρινας

26. Χρήστο Παπανικολάου - Χαλκιδική

27. Ελένη Ζαρούκα - Θεσ/νίκη

28. Βαρυτίμη Παναγούδη - Θεσ/νίκη

Ι' 1956-66 48ο Γ' Θεσ/νίκης (από το 1960-'66 Ε' Θεσ/νίκης):

29. Λεωνίδα Παπανικολάου - Λιβάδι Χαλκιδικής

30. Ευάγγελο Ράσιο - Σκλήθρο Φλώρινας

31. Ιωάννη Πρόιτσο - Βαμβακόφυτο Σερρών

32. Κωνσταντίνο Σταματέλο - Ζάκυνθο

33. Δημήτριο Παπακωνσταντίνου - Σιδηρόκαστρο Σερρών
  34. Δημήτριο Λάπα - Μάζιο Κόνιτσας
  35. Ευάγγελο Λάλο - Κρασιά Ελασσόνας
  36. Άννα Βερυκοκκίδου - Σαράντα Εκκλησιές Θράκης
  37. Εύα Τσερέπα - Λάρισα
  38. Μαρία Γεωργιάδου Στράντζα - Ανατολικής Θράκης
  39. Άρτεμη Χ "Μιχαήλ - Σέρρες
  40. Ελένη Χ" Διονυσίου - Θεσ/νίκη
  41. Δημήτριο Κωστόπουλο - Καρδίτσα Θεσσαλίας
- ΙΑ' 1966-69 Β' Ευόσμου - Δ' Θεσ/νίκης:**
42. Αντώνιο Αντώντσιο - Σιδηρόκαστρο Σερρών
  43. Πασχάλη Κατιρτζή - Λυγαριά Νιγρίτας
  44. Αδαμάντιο Λαζαρίδη - Δράμα
  45. Πελοπίδα Βουλγαρόπουλο - Καστανιές Κιλκίς
  46. Σοφία Ιακωβίδου - Θεσ/νίκη
  47. Ιωάννα Απαλοδήμα - Θεσ/νίκη
  48. Όλγα Πυρίδου - Θεσ/νίκη
  49. Θεοχάρη Πουρσανίδη - Παρόχθιο Κιλκίς
  50. Νικόλαο Διαλυνά - Νεάπολη Λασηθίου
  51. Ελευθερία Βλαχοπούλου - Λιτόχωρο Κατερίνης
  52. Ιωάννη Κοτίνη - Μυρσίνη Ηλείας
  53. Αρετή Κωνσταντινίδου - Ηλιόλουστο Κιλκίς
  54. Νικόλαο Δημητριάδη - Μυτιλήνη
  55. Βασίλειο Βλάχο - Πελεκάνο Κοζάνης
  56. Αρετή Μαλάμου - Λαμία Φθιώτιδας
  57. Αναστασία Κλημεντίδου - Μικρασία, νηπιαγωγός
  58. Μαρία Σπανού - Δράμα
  59. Σύρμω Κλωνιά - Θράκη
  60. Άννα Θεμελή - Θεσ/νίκη
  61. Φωτεινή Τζουτζούλα - Θεσ/νίκη
  62. Κωνσταντίνο Δουλγέρη - Δράμα
  63. Χρήστο Γραμματικόπουλο - Μεταλλικό Κιλκίς
  64. Πηνελόπη Ράπτου - Θεσ/νίκη
  65. Μαρία Κώση - Θεσ/νίκη
  66. Μαρία Τσαούση - Φούρκα Χαλκιδικής
  67. Ελένη Σοφιανίδου - Θεσ/νίκη
  68. Αικατερίνη Δαρούδη - Θεσ/νίκη
  69. Δέσποινα Βαραχίδου - Θεσ/νίκη
  70. Σάββα Μαυροκεφαλίδη - Ξάνθη
  71. Κυριακή Παπαλάμπρου - Θεσ/νίκη
  72. Ελένη Σαμιώτου - Νεάπολη Θεσ/νίκης
  73. Ευπραξία Μάλλιου - Σέρρες
  74. Ανδρονίκη Μπλόγκα - Θεσ/νίκη
  75. Ολυμπία Σιώρη - Δράμα
  76. Αθανάσιο Καρδάση - Νέα Μουδανιά Χαλκιδικής

77. Δημήτριο Σαμαρά - Τραπεζίτσα Γρεβενών
 78. Αναστάσιο Παναγιωτίδη - Βαλτονέρα Φλώρινας
 79. Νικηφόρο Πούπη - Γρεβενά
 80. Σουζάνα Αβακουμίδου - Κρήτη
 81. Ευφροσύνη Πατσαβούδη - Θεσ/νίκη
 82. Ιφιγένεια Κλειούση - Μονόπυλο Καστοριάς

Σημ. Οι νηπιαγωγοί δίδασκαν στους μαθητές του ως αποσπασμένες, από έλλειψη δασκάλων.

Έλαβε μέρος σε πολλά παιδαγωγικά συνέδρια και έκαμε εισηγήσεις και υποδειγματικές διδασκαλίες, παιδαγωγικές διατριβές, κριτικές, άρθρα και μελέτες, ομιλίες παιδαγωγικού περιεχομένου σε συγκεντρώσεις γονέων και κηδεμόνων των μαθητών. Επίσης εκφώνησε και πολλούς πανηγυρικούς λόγους στα μέρη όπου υπηρέτησε.

Για την αναπτυχθείσα πλούσια και καρποφόρα σχολική, κοινωνική και εθνική δράση του, του απονεμήθηκαν απ' τους προϊσταμένους του και το Υπουργείο Παιδείας αλλά και από διάφορες θρησκευτικές, στρατιωτικές και πολιτικές αρχές, καθώς και από άλλες υπηρεσίες, ιδρύματα και οργανισμούς, 50 τιμητικές διακρίσεις (ηθικές και υλικές αμοιβές, μετάλλια, ευαρέσκειες, έπαινοι, διπλώματα, βραβεία κτλ.), αλλά θα αναφέρουμε ελάχιστες, αναλυτικά και χρονολογικά:

1. Αναμνηστικός μεταλλικός Βυζαντινός Σταυρός, που φέρει τις λέξεις: «Εν τούτω νίκα», του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσανθου, το 1941, που στο κάτω μέρος του υπάρχουν εγχάρακτα τ' αρχικά γράμματα: Α.Α.Χ.

2. Έπαινος και τιμητική διάκριση με πενηνταχιλιόδραχμο γέρας, Υπουργείου Παιδείας, το 1952.

3. Αναμνηστικό μετάλλιο και δίπλωμα εκστρατείας 1940-41, Υπουργείου Εθνικής Αμύνης 1959.

4. Το 1978 η Ηπειρωτική Εστία Θεσ/νίκης του απένειμε Δίπλωμα με Έπαινο, για τη συμμετοχή του στο διαγωνισμό φωτογραφίας με θέμα: «Ηπειρος» για τη φωτογραφία του με λεζάντα «Ομαδική επεξεργασία μαλλιών στη Φούρκα». Δεδομένου ότι τυγχάνει ερασιτέχνης φωτογράφος, απ' το 1960.

Ως ιδιωτικός δάσκαλος υπηρέτησε κατά τους θερινούς μήνες στους παρακάτω Αρβανιτόβλαχους κτηνοτρόφους, σκηνίτες Έλληνες:

Το 1930 στους Μπεραταίους, στη θέση «Ντούπιστα Λαγκάδας της Κόνιτσας».

Το 1931 και '32 στους Λιαμαίους και Μιγκαίους, στο «Μέγα Πηγάδι ή Πριάσπος - Επταχωρίου - Καστοριάς», πάνω στα Ηπειρωτικο-Μακεδονικά σύνορα.

Το 1933 στους Σιδεραίους και Μπεραταίους, στην παραπάνω τοποθεσία (Ντούπιστα).

Το 1938 στους Ζήκο Βαλή και Κώτσια Νάκο ή Χρηστάκη, στη Σβάρνα Φούρκας.

Το 1944 στους ίδιους και στην ίδια θέση.

Το 1946 στους Γάκη Κώτη, Ζιωγαίους και Χαντζιαραίους στη θέση «Γκρουάπα λούγκα = Γούρνα μακρουλή» - Μυροβλήτης - Καστοριάς, πάνω

στο Γράμμο.

Συνδικαλιστική του δράση:

Τα συλλογικά έτη 1948-'49 και 1951-'52 διατέλεσε μέλος του Δ.Σ. του Συλλόγου δασκάλων περιφέρειας Νεστορίου.

Το 1950 εκλέχτηκε τακτικός αντιπρόσωπος του ίδιου Συλλόγου για την 22η γενική συνέλευση του κλάδου τους, που έγινε στη Θεσ/νίκη.

Το 1954 -'55 χρημάτισε πρόεδρος του παραπάνω Συλλόγου.

Το 1957 -'58 και το 1958-'59 μέλος Ελεγκτικής Επιτροπής Συλλόγου δασκάλων Γ' περιφέρειας Θεσ/νίκης.

Το 1964-'65 μέλος Δ.Σ. Συλλόγου δασκάλων Ε' περιφέρειας Θεσ/νίκης.

Απ' την ίδρυση του Συλλόγου Φουρκιωτών Θεσ/νίκης (1959), είναι ενεργό μέλος με ουσιαστική παρουσίαση και δράση, αλλά και ως πρόεδρος του που υπήρξε (1968-1971), ασχολήθηκε με πολλή αγάπη με τα καυτά προβλήματα του χωριού. Αυτό φαίνεται και στα πολλά σχετικά δημοσιεύματά του, σε Γιαννιώτικες, Αθηναϊκές και Θεσσαλονικιές εφημερίδες και περιοδικά. (Αναλυτικά βλ. κεφ. Δημοσιεύματά του).

Το 1970 ανακηρύχτηκε δωρητής του Συλλόγου Φουρκιωτών (αριθ. πράξεως γενικής συνέλευσης 1/4-1-'70), γιατί πρόσφερε 500 δρχ. (α' δόση) και άλλες 500 δρχ. (β' δόση) το 1971, στη μνήμη των γονιών του Γεωργίου και Αθηνάς.

Έργα του, κοινής ωφέλειας:

«Οι τίτλοι και τ' αξιώματα έρχονται και παρέρχονται, τα έργα μένουν»

1. Το Μάη του 1941 εργάστηκε δωρεάν με το συνάδελφό του Κων/ντίνο Αλ. Οικονόμου, 20 μέρες για τη διανομή στους χωριανούς τους, των Θέσεων: «Πέρα απ' το λάκκο Κατιλάνου, Κερασιά, Ραπανά και Κριθάρια», για καλλιέργεια.

2. Το 1952 στεγάστηκε δωρεάν το Σχολείο και διέμειναν Ζουζουλιώτες μαστροί στο προικώο σπίτι της συζύγου του Ευανθίας, απ' τον Γεώργιο Ν. Τσιάστα.

3. Το 1956 έστησε συμβολικό ηρώο στη μνήμη του πρώτου ήρωα του Ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-'41 υπολοχαγού Αλέκου Διάκου στο ύψωμα: «Τσιούκα της Φούρκας» με τα στοιχεία: «Αλέκος Διάκος υπολοχαγός πεζικού, έπεσε ηρωικά την 1-11-'40».

4. Το 1960: α) κατασκεύασε και τοποθέτησε μεταλλική επιγραφή στην πάνω πλατεία: «Πλατεία Συλλόγου Υπαλλήλων Τραπεζής Ελλάδος», β) Κλάδεψε 30 πεύκα στις θέσεις: «Ουρτζικά Μπουλέρη, Μάσο Μπιάλα και Τσιούμα», γ) Το 1968, 500 δραχμές για το μνημείο των πεσόντων στον Αϊ Λιά Φούρκας το 1940.

5. Το 1971 με την ταπεινή του φροντίδα ως πρόεδρου του Συλλόγου Φουρκιωτών Θεσ/νίκης (1968-1971) ιδρύθηκε ταχυδρομείο στο Κεράσοβο και ύστερα από αγώνες μας δωδεκαετίας ολόκληρης (1959-71), του Συλλόγου.

6. Το 1976: α) Για τη διαμόρφωση της αυλής του Μοναστηριού 8 χιλ. δρχ. και εφταήμερη προσωπική του δουλειά. Στην πρόσοψη του αριστερού δωματίου υπάρχει σχετική επιγραφή: «Η διαμόρφωση της αυλής έγινε με έξοδα του Χρήστου Γ. Εξάρχου Μάης 1976». β) Πάνω απ' την αυλόπορτα

του Μοναστηριού, τοποθέτησε μιαν Εικόνα: «Η Κοίμηση της Θεοτόκου», αξίας 300 δραχμών.

7. Το 1977 τοποθέτησε και ελαιοχρωμάτισε την μεταλλική επιγραφή στη θέση: Διακλάδωση, όπου διαβάζουμε: «Φούρκα - Fourka, 2 χλμ. Καλώς ήρθατε».

8. Το 1979 δώρισε στο Σχολείο μεταξωτή σημαία παρέλασης, αξίας 3 χιλ. δρχ.

9. Το 1980 διέθεσε 2 χιλ. δρχ. και προσωπική του εργασία για καθαρισμό του δρόμου: Απ' το χωριό ως το Μοναστήρι κι από 'κει ως το σύνορο της Ζέρμας.

10. Το 1987 για την έκδοση του παρόντος βιβλίου (συγκέντρωση υλικού, φωτογραφιών, αγορά βιβλίων, μεταφράσεις ξενόγλωσσων εγγράφων επισκέψεις σε θυγατρικά χωριά της Φούρκας και σ' άλλα χωριά και πόλεις, αλληλογραφίες, συνδιαλέξεις κτλ., και εκτύπωσή του), διέθεσε 1.500.000 δραχμές, για 1000 αντίτυπα.

Σημ. Αυτή ήταν η Οδύσσειά του και τ' απομνημονεύματά του. Ευτύχησε όμως να ιδεί μαθητές του να κατέχουν σήμερα εξέχουσες θέσεις στην κοινωνία, όχι μόνον στον Ελλαδικό αλλά και στον εξωτερικό ακόμα χώρο, και είναι περήφανος γι' αυτό. Παράλληλα δε, είναι ευχαριστημένος γιατί εργάστηκε αρκετά χρόνια για το καλό του χωριού του. (Έκδοση του παρόντος βιβλίου και άλλα κοινωφελή έργα, που αναφέρονται παραπάνω).

44. Στιγμιότυπο απ' την τελευταία μέρα δασκαλικής ζωής του, με το διδακτικό προσωπικό, στον Εύοσμο Θεσ/νίκης (15.5.1969).

**Δημοσιεύματα του συγγραφέα για τη θεραπεία των αναγκών,
την προβολή κ.τ.λ. της Φούρκας και με σχετικές φωτογραφίες:**

1. Το πρωτοχρονιάτικο καρναβάλι και γλέντι στη Φούρκα. Εφημ. «Αώος» Κόνιτσα, Ιανουάριος, 1935.
2. Φούρκα - Κόνιτσας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Αθήνα, 27.9.1961
3. Ο Σύλλογος Φουρκιωτών Θεσ/νίκης εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Αθήνα, 20.12.1961.
4. Φούρκα - Κόνιτσας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Αθήνα, 9.8.1962
5. Απ' τη Φούρκα - Κόνιτσας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Αθήνα, 23.9.1962.
6. Θερμή υποδοχή του Δημητρίου Δαβάκη στην Πίνδο εφημ. «Ελληνικός Βορράς», Θεσ/νίκη 28.9.1962.
7. Ηπειρώτης Ευεργέτης (Ευθύμιος Κ. Τόντης) εφημ. «Μακεδονία» Θεσ/νίκη, 11.1.1963.
8. Ηπειρώτης Ευεργέτης (Ευθύμιος Κ. Τόντης) εφημ. «Ελληνικός Βορράς» 11.1.1963.
9. Πικρά και δίκαια παράπονα ενός ξενιτεμένου Ηπειρώτη εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 28.12.1966.
10. Αξιοποίηση του Μοναστηριού «Παναγία η Κλαδόρμη» της Φούρκας -Κόνιτσας εφημ. «Ηπ. Μέλλον» 24.4.1968 (Μεταδόθηκε απ' το ραδιοφωνικό σταθμό Βορειοδυτικής Ελλάδας (Κέρκυρας) απ' τον εκφωνητή Λάμπρο Κασελούρη το Μάη του 1968).
11. Αντίλαλος απ' τη μυρωμένη και δοξασμένη Φούρκα εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 7.10.1968.
12. Ο χορός των Φουρκιωτών Θεσ/νίκης εφημ. «Θεσ/νίκη» 25.2.1969.
13. Ο χορός των Φουρκιωτών Θεσ/νίκης εφημ. «Ελληνικός Βορράς» 27.2.1969.
14. Ο χορός των Φουρκιωτών Θεσ/νίκης εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 10.3.1969.
15. Αιτήματα των Φουρκιωτών εφημ. «Πρωινά Νέα» Γιάννενα 17.6.1969.
16. Γιορταστικές εκδηλώσεις της νεράιδας της Πίνδου, της γραφικής Φούρκας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον», 22.10.1969.
17. Ένα αίτημα της κοινότητας Φούρκας εφημ. «Πρωινά Νέα» Γιάννενα 12.2.1970.
18. Δίκαιο αίτημα της κοινότητας Φούρκας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 21.2.1970.
19. Ο χορός των εξ Ηπείρου Φουρκιωτών εφημ. «Ελλ. Βορράς» 1.3.1970.
20. Ο χορός των εξ Ηπείρου Φουρκιωτών εφημ. «Θεσ/νίκη» 2.3.1970.
21. Ο χορός των Φουρκιωτών Θεσ/νίκης εφημ. «Πρωινά Νέα» Γιάννενα 8.3.1970.
22. Ο χορός των Φουρκιωτών Θεσ/νίκης εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 21.3.1970.
23. Νέα από τη Φούρκα Κόνιτσας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 21.10.1970.
24. Οι ανάγκες της κοινότητας Φούρκας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον»

- 12.7.1971.
25. Νέα απ' τη Φούρκα - Κόνιτσας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 14.10.1972.
26. Νέα απ' τη Φούρκα - Κόνιτσας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 30.10.1972.
27. Επίκαιρο και φλέγον ζήτημα της Φούρκας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 5.8.1975.
28. Το ορθό μιας ιστορικής αναλήθειας «Δυτική Μακεδονία» Κοζάνη, 11.10.1975.
29. Στη Φούρκα της θρυλικής Πίνδου: Τελετή (20.7.1977) για τη Γυναίκα της Πίνδου, τους αξιωματικούς Διάκο Αλέκο και Δαβάκη Κώστα και όλους τους ήρωες του '40 (Μίλησε σχετικά) εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 10.8.1977.
30. Γι' αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας περιοδ. «Βοϊακή Ζωή» Θεσ/νίκη αριθμός 32.
31. Δίκαια παράπονα εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 16.11.1978.
32. Λακωνική απάντηση στους θορυβοποιούς για τη γιορτή της 20ής Ιουλίου 1977 εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 16.11.1978.
33. Τα ζητήματα της Φούρκας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Οκτώβριος 1979.
34. Διόρθωση ιστορικής ανακρίβειας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Νοέμβριος 1979.
35. Αποκατάσταση ιστορικής αλήθειας εφημ. «Μακεδονία» 25.11.1979.
36. Η αναδάσωση της Φούρκας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Μάρτιος 1980.
37. Αλόγιστες δαπάνες εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Απρίλιος 1980.
38. Εκδηλώσεις στη Φούρκα (20.7.1980): Για τη Γυναίκα της Πίνδου, τους αξιωματικούς Διάκο Αλέκο και Δαβάκη Κώστα και όλους τους ήρωες του '40 (Μίλησε σχετικά) εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Αύγουστος 1980.
39. Για το Νομάρχη Ιωαννίνων (καθιζήσεις, κατολισθήσεις κτλ. της Φούρκας) εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Σεπτέμβριος 1980.
40. Επανόρθωση ιστορικής αναλήθειας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Νοέμβριος 1980.
41. Η συνταξιοδότηση των προέδρων των κοινοτήτων εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Ιανουάριος 1981.
42. Επανόρθωση ιστορικής ανακρίβειας εφημ. «Ηπειρωτικόν Μέλλον» Μάρτιος 1981.
43. Επανόρθωση ιστορικής ανακρίβειας περιοδ. «Ηπειρος» Θεσ/νίκη έτος Γ' τεύχος 2ο σελ. 88.
44. Νέα από τη Φούρκα περιοδ. «Κόνιτσα» Αθήνα - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 1981.
45. Ο Καραγιώργης της Σερβίας εφημ. «Ηπειρωτικό Μέλλον» 21.11.1981.
46. Ο Καραγιώργης της Σερβίας περιοδ. «Κόνιτσα» Δεκέμβριος 1981.
47. Ο Καραγιώργης της Σερβίας περιοδ. «Βοϊακή Ζωή» αριθ. 71.

48. Ο Καραγιώργης της Σερβίας εφημ. «Η φωνή της Φούρκας» Γιάννενα, αριθ. 2.
49. Ο Φιλικός της Ελληνικής Επανάστασης Δημήτριος Φουρκιώτης, Ύπατρος, εφημ. «Η φωνή της Φούρκας», αριθ. 4.
50. Μια ιστορική αναλήθεια για τον τόπο της θυσίας του Αλέκου Διάκου και ποίημα του συγγραφέα αφιερωμένο στους ηρωικούς πρωταγωνιστές της νίκης του 1940 στην Πίνδο εφημ. «Η φωνή της Φούρκας» αριθ. 7.
51. Απάντηση σε χρονογράφημα εφημ. «Η φωνή της Φούρκας» αριθ. 7.
52. Λακωνική απάντηση σε χρονογράφημα εφημ. «Η φωνή της Φούρκας» αριθ. 9.
- Σημ.:** α) **Την 1η.12.1974** μίλησε για την οδική σύνδεση Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας μέσω Πενταλόφου - Κοζάνης (ανταπόκριση λεωφορείων Κοζάνης με Κόνιτσας και τ' αντίθετο), σε «Γεύμα εργασίας» των Βοϊέων Θεσ/νίκης (βλ. περιόδ. «Βοϊακή Ζωή» θεσ/νίκη αριθ. 11 και εφημ. «Μακεδονία» 4.12.74).
- β) **Στις 28.10.1980** ώρα 13.20' μίλησε στην τηλεόραση απ' το κανάλι της ΕΡΤ για τον αγώνα του χωριού του και τον τραυματισμό του συμπολεμιστή του Κώστα Δαβάκη το 1940.
- γ) Το 1980 έκανε κριτική του βιβλίου: «Το Περιβόλι - Γρεβενών» Θεοδώρου Σαράντη (βλ. περιόδ. «Βοϊακή Ζωή» αριθ. 48).
- δ) Το 1987 εξέδωσε το παρόν βιβλίο: «Η Φούρκα της Ηπείρου» (Ιστορία, Λαογραφία) Θεσσαλονίκη 1987, με δικές του δαπάνες.
- ε) Έχει για έκδοση 500 περίπου Δημοτικά Τραγούδια, κατά ιστορικές περιόδους, και πώς χορεύονται (τσάμικο, συρτό κτλ.), που συνέλεξε από πρόσωπα, βιβλία και από άκουσμα.
- στ) Έχει επίσης και πολλά ανέκδοτα τραγούδια και μοιρολόγια στην ελληνική, κουτσοβλάχικη και αρβανιτοβλάχικη γλώσσα.
- ζ) Οι λαϊκοί λαλητάδες (οργανοπαίχτες) της περιοχής μας, απ' τα χρόνια της τουρκοκρατίας ως σήμερα,
- η) Διάφορα τοπικά ανέκδοτα. Εύθυμοι διάλογοι.

Πηγές: (Βοηθήματα - Επίσημα ελληνικά και ξένα έγγραφα, έντυπα και χειρόγραφα):

Α' Αρχεία:

1. Των Εκκλησιών και Μοναστηριού (σημειώσεις σε βιβλία) 1775 έως σήμερα.
2. Αδάμου Ν. Μπουζιάνη (αρχείο ανέκδοτο), 1793-1893.
3. Διαθήκες, παραχωρητήρια, διανεμητήρια, ομόλογα, ταπιά (τίτλοι κυριότητας), συμβόλαια, ιδιωτικά συμφωνητικά, φορολογικοί κατάλογοι και άλλα παλιά έγγραφα.
4. Παλιά γιατροσόφια (ιλιάτσια).
5. Χρονολογίες εντοιχισμένων πλακών στα σπίτια, 1806 έως σήμερα.
6. Της Κοινότητας, 1844 μέχρι σήμερα.
7. Τον κώδικα του Μοναστηριού, κατάστιχο (δεφτέρι χειρόγραφο) 7.8.1892 - 19.9.1892.
8. Χρήστου Γ. Εξάρχου: Το πλουσιότατο κι ανέκδοτο προσωπικό μου φωτογραφικό αρχείο, 1900 έως σήμερα.
9. Σωματείων - Συλλόγων, 1905 έως σήμερα. (Λογοδοσίες κτλ.)
10. Των Σχολείων (Δημοτικού και Νηπιαγωγείου) 1915 έως σήμερα.
11. Χρήστου Γ. Εξάρχου: Τ' απομνημονεύματά μου (ιδιόχειρες γραφτές αναμνήσεις, και πλούσια ποιητική μου συλλογή απ' τα παιδικά μου ακόμα χρόνια).
12. Χρήστου Γ. Εξάρχου: Τ' ατομικό μου πολεμικό ημερολόγιο, 1940-41.
13. Υλοτομικών Συνεταιρισμών, 1952 έως σήμερα.
14. Τις επιτόπιες επισκέψεις μου σ' όλη την περιοχή του χωριού και στα θυγατρικά χωριά της Φούρκας: Φούρκα και Αρναία (κωμόπολη) της Χαλκιδικής, καθώς και στα Βασιλικά Χαλκιδικής και στην Κατερίνη Πιερίας.
15. Τις επιστολές διαφόρων γερόντων Φουρκιωτών του εσωτερικού και εξωτερικού, καθώς επίσης και γερόντων άλλων χωριών.

Β' βιβλία:

1. Γ. Χασιώτη: Συλλογή των κατά την Ήπειρον δημοτικών ασμάτων, Αθήναι 1866.
2. Π. Αραβαντινού: Συλλογή δημοτικών ασμάτων της Ηπείρου, Αθήνα 1880.
3. Τ. Καρδάρα: Πρακτική ιατρική των οικογενειών, Αθήνα 1891.
4. Κ. Άμαντου: Οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδος, Αθήναι 1923.
5. Γ. Τσιούμη: Ιστορία του χωριού Φούρκας της Ηπείρου, Κοζάνη 1933.
6. Γ. Αποστολοπούλου: Το Γυμνάσιον και το Οικοτροφείον Τσοτυλίου (1870-1938), Κοζάνη 1938.
7. Α. Κεραμπούλου: Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι, Αθήνα 1939.
8. Γ. Μέγα: Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας (τόμοι 3), Αθήνα 1939-1940.
9. Ι. Καραγιάννη: Ιστορικές σπουδές των Ρουμάνων απ' τα Βαλκάνια, Βουκουρέστι 1941.
10. Ι. Βερνάρδου: Δαβάκης - Πίνδος, Αθήνα 1946.
11. Α. Εδιπίδη: Ιστορία Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού πολέμου

1940-41, Αθήνα

12. Α. Γιαννακοπούλου: Πίνδος 1940, Θεσ/νίκη.
13. Χ. Ρεμπέλη: Κονιτσιώτικα, Αθήνα 1953.
14. Ν. Παπά: Συλλογή Ελληνικών δημοτικών τραγουδιών (τόμοι 6), Αθήνα 1953.
15. Δ. Β. Δημητράκου: Επίτομον ορθογραφικών και ερμηνευτικών λεξικών της Ελληνικής γλώσσας, Αθήνα 1956.
16. Κ. Φωριέλ: Τα Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, Αθήνα 1956.
17. Ηλίου: Νεώτερον επίτομον ορθογραφικών και εγκυκλοπαιδικών λεξικών (τόμοι 2), Αθήνα
18. Φ. Παπανικολάου: Ιστορία του Κριμινίου, Θεσ/νίκη, 1959.
19. Δ. Πανταζή: Λεξικόν Γαλλοελληνικόν, Αθήνα 1960.
20. Φ. Παπανικολάου: Λαογραφία Δυτικής Μακεδονίας, Θεσ/νίκη 1962.
21. Κ. Μάνου: Λαογραφία Επταχωρίου - Βοΐου, Αθήνα 1962.
22. Ν. Φίστα: Το Νυμφαίον (Νέβεσκα), Θεσ/νίκη 1962.
23. Ν. Φίστα: Φεύγει η Νέβεσκα, Θεσ/νίκη 1964.
24. Α. Τερζάκη: Ελληνική Εποποιία 1940-41, Αθήνα 1964.
25. Ζ. Τσίρου: Η Βλάστη (Μπλάτσι), Θεσ/νίκη 1964.
26. Σύλλογος διδασκάλων και νηπιαγωγών Παιονίας: Η εκπαιδευτική περιφέρεια Παιονίας, Αθήνα 1965.
27. Ν. Πολίτη: Εκλογαί απ' τα τραγούδια του Ελληνικού λαού, Αθήνα 1966.
28. Κ. Παπαγεωργίου: Η ξενιτιά απ' τη ζωή του λαού μας, Αθήνα 1966.
29. Α. Αδαμίδη: Ιστορικά Μοναστηρίου Αγίου Αθανασίου Καστανοχωρίων Δυτικής Μακεδονίας, Θεσ/νίκη, 1968.
30. Π. Παπανικολάου: Η Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης και τα Εκπαιδευτήρια Τσοτυλίου, Θεσ/νίκη 1971.
31. Α. Κορομήλη: Το Βογατσικόν, Θεσ/νίκη 1972.
32. Ν. Υφαντή: Ο Παγωνήσιος γάμος, Αθήνα 1972.
33. Φ. Παπανικολάου: Γλώσσα και λαογραφία Επαρχίας Βοΐου, Θεσ/νίκη 1973.
34. Ν. Εξάρχου: Το Βρυσοχώρι - Ζαγορίου, Ιωάννινα 1975.
35. Π. Οικονόμου: Το Λέχοβο, Θεσ/νίκη 1976.
36. Θ. Σαράντη: Το χωριό Περιβόλι - Γρεβενών, Αθήνα 1977.
37. Κ. Χανιώτη: Η Καλλιθέα - Γρεβενών, Αθήνα 1978.
38. Β. Τζιώρτζη: Μόρφη το χωριό μου, Θεσ/νίκη 1979.
39. Α. Αδαμίδη: Γεώργιος Παναγιωτίδης, Θεσ/νίκη 1981.
40. Γ. Γκατζογιάννη: Το χωριό Ζέρμα (Πλαγιά) - Κόνιτσας Ηπείρου, Αθήνα 1982.
41. Ελευθερουδάκη: Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν (τόμοι 12), Αθήνα.

Γ' Περιοδικά:

1. Βοϊακής Εστίας Θεσ/νίκης: Βοϊακή Ζωή, Θεσ/νίκη 1984, αρ. 71.
2. Σύλλογου Πυρσογιαννιτών Κόνιτσας: Αρμολόδι, Θεσ/νίκη Δεκ. 1980.

Δ ' Εφημερίδες:

1. Εθνικός Κήρυξ Ν.Υ. (Η.Π.Α.) 19.9.1969 σελ. 28, (Μετανάστευση Φουρκιωτών).
2. Ελληνικός Βορράς Θεσ/νίκης 20-12-'77 (Κληροδότημα Αδελφών Δημητρίου και Ουρανίας Μπουζιάνη).
3. Μακεδονία Θεσ/νίκης 11.4.78 (Ο Δημήτριος Μπουζιάνης).

Ε' Μνημεία:

Που σώζονται ακόμα: Το Μοναστήρι και οι ιστορικές τοποθεσίες.

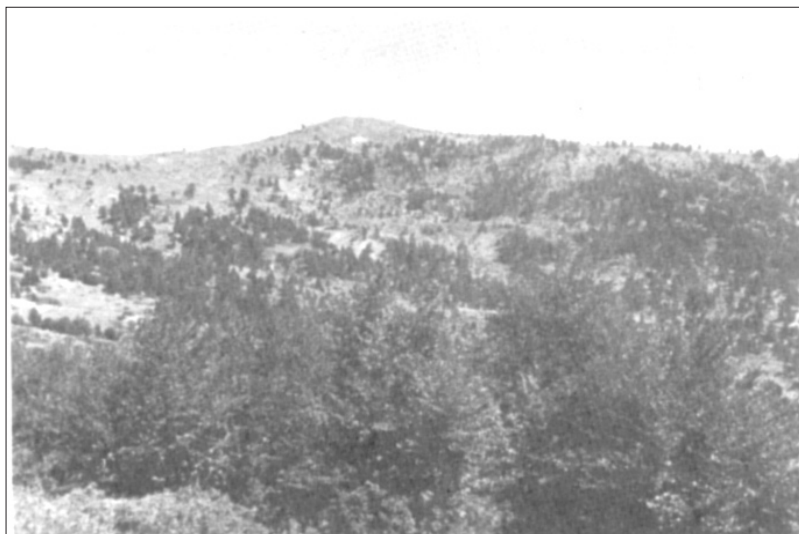
ΣΤ' Λαϊκή παράδοση: Πολύτιμες προφορικές πληροφορίες (διηγήσεις) απ' τους γεροντότερους του χωριού:

α) Θανόντες:

β) Ζώντες:

1. Ιερέας Παπαγιάννης Τζημοράγκας (1900-1966)	1. Ευδοξία Δ. Γάκη (1894-)
2. Κων/τίνος Ι. Φλιώνης (1864-1947)	2. Ανδρέας Κ. Τέντας (1894-)
3. Ανδρέας Α. Τόνας (1890-1965)	3. Ανδρέας Σταγκίκας (1895-)
4. Ιωάννης Παπαστεργίου (1884-1972)	4. Ιωάννης Ν. Φλώρος (1897-)
5. Νικόλαος Ι. Σιώμος (1889-1974)	5. Δημήτριος Γ. Σιώμος (1898-)
6. Δημήτριος Α. Μπουζιάνης (1881-1977)	6. Κων/τίνος Γ. Μόκας (1900-)
7. Ανδρέας Ι. Πάπαρης (1900-1977)	7. Σουλτάνα Ν. Τζημοράγκα (1900-)
8. Χρήστος Α. Δημάκης (1880-1980)	8. Δήμος Ν. Φλώρος (1902-)
9. Ζωή Θ. Οικονόμου (1892-1980)	9. Δημήτριος Ν. Ζιώζης (1902-)
	10. Αφροδίτη Δ. Παπανίκανδρου (1902-)
10. Όλγα Δ. Σιώμου (1897-1981)	11. Δημήτριος Γ. Φέλης (1903-)
11. Θεόδωρος Κ. Τόντης (1885-1981)	12. Ευανθία Ε. Βάγκα (1903-)
12. Δημήτριος Κατσιάνης (1900-1981)	13. Αθανάσιος Δ. Ιτσας (1903-)
13. Αδάμος Δ. Εξάρχου (1887-1982)	14. Ευαγγελή Γ. Κούση (1903-)
14. Αχιλλέας Ν. Γιώτας (1898-1982)	15. Θεοδώρα Ζ. Βαλή (1905-)
15. Δημήτριος Γ. Τόνας (1890-1983)	16. Ουρανία Δ. Βελέκη (1905-)
16. Δημήτριος Γ. Σαρμανιώνης (1883-1983)	17. Ανδρέας Ι. Σιδέρης (1907-)
17. Κων/τίνος Ι. Κίτσης (1900-1983)	18. Αικατερίνη Κ. Μακρή (1907-)
18. Γεώργιος Ν. Γιώτας (1900-1983)	19. Δήμος Δήμου Εξάρχου (1919-)
19. Αλέξιος Δ. Μουτσιούλης (1901-1985)	20. Αριστοτέλης Α. Φούρκας (1927-)
20. Αγόρω Γ. Μπομπότη (1890-1986)	21. Χαρίλαος Γ. Μπιάλας (1910-)
21. Όλγα Α. Τόνα (1900-1986)	22. Καλλιόπη Γάρου - Φλιώνη (1896-)
22. Ιωάννης Κ. Τόντης (1892-1986)	
23. Σπύρος Τάχος (1900-1980)	

Συμπληρωματικές εικόνες:

45. Νότια άποψη του ιστορικού υψώματος: Προφήτης Ηλίας.

46. Απ' το χορό του Συλλόγου Φουρκιωτών Θεσ/νίκης (21-2-'70).

47. Χορός τον 15αύγουστο, με στολές του Συλλόγου Φουρκιωτών Ιωαννίνων (Φούρκα 1986).

48. Ο Αληπασιάς (Τεπενλής 1744-1822) των Ιωαννίνων στενότετος φίλος του Φουρκιώτη Μπουσδογάνη (βλ. και σελ. 449) (Φωτοτυπία εικόνας, απ' το βιβλίο του Αλέκου Αδαμίδη: Μπέηδες και τσιφλίκια στην Ανασελίτσα, στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Θεσ/νίκη 1987, σελ. 7).

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΣΑΝ ΕΠΙΛΟΓΟ

Αγαπητέ μου Φουρκιώτη,

Επιτέλους ο Πανάγαθος Θεός με αξίωσε να φτάσω στο τέρμα του πολυσέλιδου αυτού βιβλίου μου. Έβαλα κι εγώ ένα πετραδάκι στο μεγάλο οικοδόμημα που λέγεται Ελληνική Βιβλιογραφία. Αυτό είναι το ιστορικό και λαογραφικό πορτραίτο του χωριού μας.

Το σκιαγραφήσαμε με αγάπη και διάθεση, με όσα στοιχεία γραπτά και προφορικά είχαμε στη διάθεσή μας.

Πολύ πιθανόν να υπάρχουν στο βιβλίο αυτό ορισμένες παραλείψεις κι αυτό όχι από πρόθεση, αλλά από παραδρομή ή άγνοια. Παρ' όλες τις ελλείψεις σε παρακαλώ, μην το παραπετάξεις.

Φύλαξέ το καλά, σαν το πιο σπάνιο οικογενειακό κειμήλιο, γιατί όσο τα χρόνια θα περνούν και το βιβλίο θα παλιώνει, τόσο μεγαλύτερη αξία θ' αποκτήσει, τόσο θα σου γίνεται απαραίτητο, γιατί διαβάζοντάς το θα ξαναθυμάσαι και θα ξαναζεις το χωριό μας.

Πέρα από αυτό το καθαρά προσωπικό, που ο ψυχικός σου κόσμος είναι γεμάτος απ' αυτό, φύλαξέ το για να το διαβάσουν σήμερα τα παιδιά σου, αύριο τα εγγόνια σου, για να γνωρίσουν κι αυτά τη ζωή των προγόνων σου κι από πού οι γονείς τους ξεκίνησαν.

Κι ίσως αυτό δώσει την αφορμή να επισκεφτούν μια μέρα το χωριό των γονιών σου, να το γνωρίσουν από κοντά, ν' ανάψουν ένα κερί στο κοιμητήριο του Αϊθανάση, στους τάφους των παππούδων. Αυτό θα είναι το ευλαβικότερο προσκύνημα και το καλύτερο μνημόσυνο γι' αυτούς.

Σε πληροφορώ ότι, σε κάποια σελίδα, αναφέρω και τ' όνομά σου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'

Τις εσίλω 3 ευχετήριες ερωτήσεις,
 μας τις έβγαλαν στο μέτωπο:
 « Στο Τσεχόβι της Βορείου Ηωείρου 7.
 Υψηλά Τσεχοσλοβακία »

(Χ.Γ.Ε)

 Ε.Ο.Ν.
 Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ταίρι μου
 Εσύ είχαμε Δόξα Νταγ και
 να μπαζαδών με ταίριμα μας. Και
 να γυρίουν μια πείρα σερύφανος
 σε οαίτε σου και να γίνουμε είνυ-
 χορίων πείρα σε μια ειλυχόριον
 Έγδδα.
 Σεπτέμβριος 1940. Μελάφας

Και πάντα και ακόμη περισσότερα γύρω που
 υψώνου ο παλαιός και αρχίμ ο νέος χρόνος ή σκέψης
 μου είναι οι ος γρηναία παιδείς ως έγγράδος, που
 ιδοφόουτε την Πατρίδα μας. Είναι υπερίστανος γιά σας.
 Είναι βέβαιος ότι και το 1941 ή Δόξα και ή Νίκη
 θα ος συνκίση οι κίδη ος. ήμα.

Δεκέμβριος 1940

Σωτήρης Β.

Ή Ε.Ο.Ν. ος εύχεται τα Χριστούγεννα και τον Άη-Βασίλη. Σας
 εύχεται, έσας, τα ήρωικά της αδέλφια που με τ' άγιο σας αίμα προα-
 σπίζετε την τιμή, τή λευτεριά κι' όλα τα ιδανικά της άθάνατης μας
 Πατρίδας.

Έμεις που δέ στρατευθήκαμε ακόμη, ή όσοι δέ δά στρατευούμε,
 άντρες και γυναίκες, δουλεύουμε προσφέροντας τον πικρόν ιδρώτα μας
 για αίμα—μέρα και νύχτα—για τήν τελική, τήν ολοκληρωτική νίκη. Δίπλα
 σας, δίπλα σε κάθε Έλληνική λόχη, στέκουμε και προσευχόμαστε στην
 Παναγία, και δουλεύουμε βαριά δέκα έκατομμύρια ψυχές με μιά σκέψη,
 έναν πόδο, μιά ψυχή και μιά καρδιά, — γιατί ένα είναι και τό σύνδημα:

ΠΙΣΤΙΣ - ΑΓΩΝ - ΝΙΚΗ

Ένας είναι ο πόδος κι' ο σκοπός:

ΜΙΑ ΑΙΩΝΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΔΑ ΝΕΑ

Δεκέμβριος
 1940

E. O. N.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'

Δημοσιεύματα στον εφ. "Η Φωνή της Φάρμας" η εφ. "Κοίτης"
Αριθμητικά οι αναμνηστικοί Φουρνιές.
Χρήστου Γ. Εξάρχου.
α) Θύματα ^{που έγραψα κατά περιόδους,} ωσέμων, (1904-1957), οωγίτες και ωσγίτες =
102 (99 στην Κακρίδα μας και 3 έξω: 2 στις Η.Π.Α.
και 1 στη Ρωσία), αναμνηστικάδες στο βιβλίο μου, βελ. 108.
71-108, Αιμύλα τους η μύτη!
β) Εισοσπύμονες, Εισοχειριματίες κ.λ.π. (1800-1986) =
139, αναμνηστικάδες βιβλίο μου, βελ. 192-198.

Διευκρινίσεις: 1) Στην α' αναμνηστική (Θύματα ωσέμων), αναμνηστικάδες μέχρι το έτος 1957, και όχι ως το έτος 1949, που έγραψε ο εμφύλιος πόλεμος μας, γιατί 2 ωσγίτες επισκέφθηκαν σε περιουσία του χωριού μας, μετά τον εισαναμνηστικό των πατοίμων (1950). Ο μὲν ένας το 1950 από νάρη και ο άλλος το 1957, από ιταλική χειροβομβίδα.
2) Στην β' αναμνηστική (Εισοσπύμονες κ.λ.π.), αναμνηστικάδες μέχρι και το έτος 1986, εισαμνηστικά το 1987 εξέδωσα το βιβλίο μου: "Η Φωνή της Ησείρου" η (Τοσορία - Λαογραφία), ^{από} βραβεύτηκε από την Ακαδημία των Αθηνών το Δεμ. 1989.
Χ.Γ.Ε.

Α' Είστερνια:		Β' Είστερνια:	
1. Καϊβάδες	11	1. Καϊβάδες - Χινοεσταινός κορη	1
2. Κηρύματα - Τερονόκτα και (Ουρεσσοσ) 3	3	2. Τριφθιοεργαί - Σερβία	1
3. Κάσταχοι	28	3. Κάσταχοι - Βουλγία	2
4. Μησιμυχοί	3	4. Καθιγνές Βιμαβίον υπερφορματ	3
5. Εισθεωρνές Σιγμοί Σιμφορ	3	5. Καθιγνές Παρφίς	1
6. Βιανδνές Παιδαμυρνίς Ανασθ	1	6. Γιατροί γενικά	5
7. Καθιγνές Βιμαβίον υπερ	27	7. Φαρμακωσίοι	1
8. Λιμνέορες	1	8. Σιμφοροι	1
9. Γενιοί Εισθεωρνές	1	9. Σιμασνιοί	1
10. Γιατροί γενικά	24	10. Κορμολιχ - Αρχιέκτορες	2
1. Σιμφοροι	16	1. Βιοχημικοί	1
2. Σιμαρχοι	1	2. Αυτονομικοί - Στρατιμικοί	1
3. Νομορχει	1	3. Σιμφοίσι Νεάγγυχοι	1
4. Βορνεύς	1	4. Σιμαρχοι	2
5. Κρόζοχοι	1	5. Γενιοί Σιουιντές	1
6. Σιμασνιοί	5	6. Σερβιαστές	1
7. Βιμφοχοι	2	7. Γενιοί Ψγειονομικοί Εισθερνές	1
8. Σιμασνιοί	7	8. Κριζιμνές	1
9. Βασίχοι	1	9. Ευεργέτες Σιμφοί	4
10. Καθιγνές Πανελιουσιμίοι	10	20. Τεωσυράχοι	1
1. Κορμιοί Λιχχανικοί, Αρχιέκτορες	23	1. Λογίκοί	2
2. Σιμφοί	3	2. Εμφορκεβίτες	2
3. Αυτονομικοί, Στρατιμικοί	10	3. Εισχειρμιαστές	8
4. Καρμιοί	2	4. Γιατροί - Γαζία	2
5. Εσφορμιοί	6	5. Γιατροί - Εβεία	1
6. Σιμφοχοι Ανασθ και Εμφορ Σχορμ	3	6. Νεάγγυχοι Ε.Ο.Κ. Βέγχο (Βρυζέχοι)	1
7. Σιμφοχοι Χραμιασνίς Σχορμ	1	7. Αρχιέκτορες Αγγία	1
8. Καρμιοί (Ε.Λ.Τ.Α) - Ο.Τ.Ε.	11	8. Νεάγγυχοι Κρόζοχοι	1
9. Τραβεριοί	6	9. Καθιγνές - Γερμανία	1
10. Άλλοι Σιμφοίσι Νεάγγυχοι	27	30. Βίβιασιν Διαμυρνές Αμεία	20
Σε μέτρησεν	236	35 μέτρησεν	71

Από μεσαγορά 236		Από μεσαγορά 71	
31. Ενεργές-Ζυρωτές (σε 211-285) 5		31. Παιδικές... Αμερική 1	
2. Εισαγωγές 1		2. Κινητές Δημόσιων, η 5	
3. Εμπορικοί ανεπιρόδωτοι 5		3. Γραφοί γενική η 9	
4. Λογιστές 8		4. Στοιχόφοροι η 1	
5. Αεροναυτοί 1		5. Μηχανικοί Αρχιτέκτονες η 7	
6. Τυπογράφοι-Τεχνολογικοί 2		6. Αστρονόμοι η 1	
7. Συμβολογράφοι Άνδρες Εμπόρων 2		7. Αξιωματικοί η 3	
8. Τυχογράφοι 2		8. Ομιλονομογράφοι-Λογιστές η 27	
9. Διατάκτες 1		9. Κομμωτές η 2	
40. Χρυσόχοι 5		40. Τυχογράφοι η 1	
1. Σερμυνέες 1		1. Διαγμωστές η 1	
2. Εισεξηγηματίες 12		2. Μάγειμοι η 1	
3. Άγιοι διανομήτριχοι 4		3. Ηθοιοί η 1	
4. Πεντάχοι ξένων γλωσσών 2		4. Υπαρχ. Αρχ. Ε. Ε. Ε. η 1	
45. Αποδοτικοί Γενναίων-Λαυρέτες 15		5. Διευθυντές εργοστασίων η 2	
+ Μεσομοι	Σύνολο 302	46. Υπαρχ. Ε. Ε. Ε. η 1	
		Σύνολο 135	
<u>Γενικές παρατηρήσεις: Υπαρχ. 3 άλλοι Ενεργές-Ζυρωτές, αμετρήσιμοι</u>			
(6. 69-109-158, 165-173, 179, 200-215, 247-257, 563-564), ως πρόβλεψη:			
1. <u>Γεν. Εισπράξεις: Χρηματικά εσοδα, Εισόδημα & άλλα εισοδήματα είδη, χιράγια & γιβάια, τμήα & αρθροκίνη εργασία.</u>			
2. <u>Εισοδήματα & ενν Κοινότητας: Χρηματικά εσοδα & άλλα είδη & αρθροκίνη εργασία.</u>			
3. <u>Εισοδήματα από τα Εσωτερικά: 302</u>			
4. <u>Τα Εσωτερικά κατά χώρες Γενναίων:</u>			
1. Γενν. Πόλη 1	6. Ρουσία 1		
2. Σερβία 1	7. Αγγλία 2		
3. Γαλλία 42	8. Γερμανία 1		
4. Ιταλία 2	9. Αμερική 83		
5. Ελλάδα 1	10. Ουγγαρία 1		
47		Εσ. Εσ. Σύνολο	
		788 = 135 + 302 = 437	
		134	
11. <u>Γενν. Αυστραλία 2 διατακτές (σε 69, 244).</u>			

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Αφιερώνεται	3
Γενική άποψη της Φούρκας (Αεροφωτογραφία με ελικόπτερο, 1969)	4
Δύο λόγια του συγγραφέα για την Β' Έκδοση	5
Ευχαριστήριο προς τον συγγραφέα	5
Χάρτης της περιοχής του χωριού. (Σχέδιο Χρήστου Γ. Εξάρχου)	6
Πρόλογος.....	7
Χρονικά της Φούρκας	10
Γεωγραφικά στοιχεία	10

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' Ιστορικά στοιχεία	35
Αναλυτικά:	
Α) Ίδρυση και ονομασία του χωριού	σελ. 35
Β) Ιστορική εξέλιξη	σ. 39
1. Προϊστορία (2000 π.Χ. εποχή Ομήρου)	σ. 39
2. Ρωμαϊκή περίοδος (146 π.Χ.-330 μ.Χ.)	σ. 39
3. Βυζαντινή εποχή (330-1453 μ.Χ.)	σ. 40
4. Τουρκοκρατία (1453-1821 μ.Χ.)	σ. 40
5. Κοινοτική διοίκηση επί τουρκοκρατίας	σ. 43
6. Επανάσταση του 1821	σ. 57
7. Ληστοκρατία - Πυρκαγιές - Θεομηνίες	σ. 59
8. Μάχη Φούρκας - Νατζίπ μπέης (Μάης 1878)	σ. 65
9. Εκπόρθηση και αιχμαλωσία Γιτσιαίων (Ιούνιος 1879)	σ. 68
10. Μακεδονικός αγώνας - Παύλος Μελάς (1903-1903)	σ. 69
11. Βαλκανικός πόλεμος - Επανάσταση Φούρκας (1912-1913)	σ. 71
12. Α' Παγκόσμιος πόλεμος (1914-1918)	σ. 75
13. Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922)	σ. 76
14. Ελληνοϊταλικός πόλεμος (1940-41)	σ. 79
Β' Παγκ. Πόλ. Ή πόλ. Των 5 Ηπείρων (1939-1945)	σ. 79
15. Τα χρόνια της τριπλής βάρβαρης ξενικής κατοχής (1941-1944)	σ. 97
16. Εθνική Αντίσταση (1941-44)	σ. 100
17. Μετά την απελευθέρωση (Οκτώβριος 1944)	σ. 104
18. Εμφύλιος πόλεμος (Αύγουστος 1946 - Αυγ. 1949)	σ. 104
19. Εκπατρισμός (8 Αυγ. 1948)	σ. 106
20. Επαναπατρισμός - Ανοικοδόμηση (Μάης 1950)	σ. 107
21. Αστυφιλία - Μετανάστευση (1940-41 και 1946-49)	σ. 108
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' Θρησκευτική ζωή — Εκκλησίες (ναοί) — Εξωκκλήσια — Σήμαντρα — Καμπάνες — Εικονοστάσια — Παπάδες — Ο Άγιος Κοσμάς	109
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' Παιδεία — Λόγιοι — Οι απανταχού Επιστήμονες — Επιχειρηματίες κτλ. περιληπτικά	159
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ' Κοινωνική έργα — Ευεργέτες — Δωρητές	200
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε' Ξενιτιά — Καταγραφή των οικογενειών των απανταχού Φουρκιωτών	217
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ' Σωματεία — Σύλλογοι — Υλοτομικοί Συνεταιρισμοί	247

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ' Διαπληκτισμοί και δικαστικοί αγώνες με τους συνορίτες μας — Παλιά και νέα σύνορα	260
--	-----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' Ήθη και έθιμα απ' τ' αγκάστρωμα ως το θάνατο	263
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' Ήθη και έθιμα απ' την 1η του Γενάρη ως τις 31 Δεκέμβρη	359
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' Χτίσιμο σπιτιών — Χρονολογίες τους	423
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ' Γεωργικά έθιμα	451
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε' Κτηνοτροφικά έθιμα	464
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ' Οικοτεχνία — Βιοτεχνία (Λαϊκή Τέχνη)	485
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ' Μαγική - Μαντική - Αστρολογία - Μετεωρολογία	511
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η' Γιατροσόφια (Λαϊκή πρακτική ιατρική), για τη θεραπεία ασθενειών ανθρώπων και ζώων	526
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ' Παραμύθια	542
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι' Παιχνίδια — Αγωνίσματα	544
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ' Λαϊκές παροιμίες	552
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ' Αινίγματα	554
Πίνακας των χωριών της επαρχίας Κόνιτσας με το νέο και παλιό όνομά τους	556
Βιογραφικό σημείωμα για το συγγραφέα και δραστηριότητές του	557
Δημοσιεύματα του συγγραφέα για τη θεραπεία των αναγκών, την προβολή κτλ. της Φούρκας και με σχετικές φωτογραφίες	565
Πηγές (βοηθήματα)	568
Συμπληρωματικές εικόνες	571
Δυο λόγια σαν επίλογο	573
Παράρτημα Α'	574
Παράρτημα Β'	576